International

CAPPADOCIA SOCIAL SCIENCE STUDENTS CONGRESS

KAPSOSBİL-2019

7-9 November 2019
Niğde Ömer Halisdemir University

Anthropology
Archeology
Eurasia Studies
Banking and Finance
Geography
Education Science
Elementary Education
PreSchool Education
Social Sciences Education
Turkish Education
Special Education
Fine Arts Education
Economics
Islamic Science
Business Administration
Public Administration
Public Finance
Psychology
PDR
Sociology
History
Tourism
Physical Education and Sports
Turkish Language and Literature
Political Science and International Relation
Contemporary Turkish Dialect and Literatures
International Trade and Logistics Management

www.ohu.edu.tr/kapsosbil2019

1.ULUSLARARASI KAPADOKYA SOSYAL BİLİMLER ÖĞRENCİ KONGRESİ

(1.INTERNATİONAL CAPPADOCIA SOCIAL SCIENCE STUDENTS CONGRESS)

7-9 November 2019 Niğde Omer Halisdemir University, Nigde/TURKEY

www.ohu.edu.tr/kapsosbil2019

KAPSOSBİL 2019

PROCEEDINGS

TAM METİN

BİLDİRİLER KİTABI

1.INTERNATİONAL CAPPADOCIA SOCIAL SCIENCE STUDENTS CONGRESS

7-9 November 2019 Niğde Omer Halisdemir University, Nigde/TURKEY

www.ohu.edu.tr/kapsosbil2019

Edited by

Arş. Gör. Mehmet Sinan ÇELİK

Co-editors

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK

Dr. Öğr. Üyesi Özkan HAYKIR

Arş. Gör. Melikşah AYDIN

ISBN:978-975-8062-34-8

PUBLİCATİON DATE: December 18, 2019

All rights reserved. The right to publish this book belongs to KAPSOSBİL 2019. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without permission. This Proceeding Book has been published as an electronic publication (e-book). Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission. **Authors are responsible for not only scientific contents but also format of their papers.**

kapsosbil2019@gmail.com

The individual contributions in this publication and any liabilities arising from them remain the responsibility of the authors.

The publisher is not responsible for possible damages, which could be a result of content derived from this publication.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Yayınları; 32

SPONSORS

3K
Kitap - Kırtasiye
Kopyalama
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
KAMPÜS ÇARŞI
0 (388) 225 21 01

Kongre Onursal Başkanları

Prof. Dr. Muhsin KAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Mazhar BAĞLI (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Vatan KARAKAYA (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN (Aksaray Üniversitesi Rektörü)

Kongre Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU (Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Vedat AKTEPE (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Kongre Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abhay Abhyankar (University of Exeter - İngiltere)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet KARA (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Uysal (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali DANIŞMAN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali MEYDAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayhan DİKİCİ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram ÜNAL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Bekir BULUÇ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Birol AKGÜN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Adalet TAHİRZADE (Bakü Avrasya Üniversitesi - Azerbaycan)

Prof. Dr. Elena OGANOVA (Moskova Devlet Üniversitesi - Rusya)

Prof. Dr. Fatih ÇETİN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih YÜCEL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Gökhan ÖZDEMİR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülmira ABDRASİLOVA (Kazak Kızlar Pedagoji Milli Üniversitesi -Kazakistan)

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk BENGÜ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ÜNLÜ (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Üniversitesi - Moğolistan)

Prof. Dr. Jarqınbike SÜLEYMANOVA (Kazak Kızlar Pedagoji Milli Üniversitesi - Kazakistan)

Prof. Dr. Kemal Özcan (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mayıl ASGAROV (Azerbaycan Bilimler Akademisi - Azerbaycan)

Prof. Dr. Mehmet Emin AKKILIÇ (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhammed Aydın (Katar Üniversitesi - Katar)

Prof. Dr. Mukhabbat KURBANOVA (Ali Ser Nevai Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi - Özbekistan)

Prof. Dr. Murat AKIN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa ÖZATA (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ORAL (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Necmettin AYGÜN (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat TOPAL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Ramazan SEVER (Giresun Üniversitesi)

Prof. Dr. Richard Harris (University of Exeter - İngiltere)

Prof. Dr. S. Nilay IŞIKSALAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Selahaddin BEKKİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Selim KILIÇ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema ETİKAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Şakir SAKARYA (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Şevki ÖZGENER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK (Karadeniz Teknik üniversitesi)

Prof. Dr. Tsendin BATTULIK (Moğolistan Devlet Üniversitesi - Moğolistan)

Prof. Dr. Yusuf YAKAR (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeliha SEÇKİN (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Ziya AVŞAR (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç Dr. Serkan İBİŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. A. Cem ERKMEN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet KAYA (Harran Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet YAYLA (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram TAY (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Duygu EREN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Ersan ERSOY (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülin TABAKAN (Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan YAVUZER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim PAÇACI (Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Lokman TANRIKULU (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ali AKTAŞ (Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ali AKTAŞ (Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Serkan TAFLIOĞLU (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Oğuz ÖCAL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI (Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Rezzan GÜNDOĞDU (Aksaray Üniversitesi)

Doç. Dr. Serap ÇOBAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Serkan İBİŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Seyavuş QASIMOV (Bakü Avrasya Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Veli ÜNSAL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Yunus GÜNİNDİ (Aksaray Üniversitesi)

Dos. Dr. Marija DHİNDJİC (Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi - Sırbistan)

Dr. Bağdagül Musa (Ürdün Üniversitesi - Ürdün)

Dr. Jane Shen (University of Exeter - İngiltere)

Dr. Öğr. Üyesi Bayram AYHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Buket ÖZOĞLU (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hünkar GÜLER (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KAHRAMAN (Aksaray Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi I. Adak ADIBELLİ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK (Aksaray Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Zeynel ÖZTÜRK (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Murat ALTUĞ (Aksaray Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ATA (Aksaray Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Resul BAĞI (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi. Şefika Dilek GÜVEN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Kongre Sekretaryası

Dr. Öğr.Üyesi Özkan HAYKIR

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selim BAYSAL

Öğr. Gör. İbrahim ÖZAYTÜRK

Arş.Gör. Mehmet Sinan ÇELİK

Arş.Gör. Melikşah AYDIN

Arş. Gör. Zeynep KUTLU

Arş. Gör. Emre KAYMAKÇI

KONGRE PROGRAMI			
7 KASIM 2019 PERŞEMBE		**8 KASIM 2019 CUMA**	
08.30-10.00	Kayıt	08.00-08.30	Kayıt
10.00-10.30	Açılış Konuşmaları	08.30-10.30	Paralel Oturum IV
10.30-12.00	Prof. Dr. Kudret BÜLBÜL (Sosyal Bilimler Batı Bilimi Midir?)	10.30-10.45	Çay/Kahve Arası
12.00-13.00	Öğle Yemeği	10.45-12.00	Doç. Dr. Bekir S. GÜR (Lisansüstü Tezlerde Yöntemin Belirlenmesi)
13.00-14.40	Paralel Oturum I	12.00-14.00	Öğle Yemeği
14.40-15.00	Çay/Kahve Arası	14.00-15.30	Paralel Oturum V
15.00-16.40	Paralel Oturum II	15.30-17.00	Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL (Doğu Akdeniz: Ekonomi, Siyaset Ve Güvenlik Üçgeni)
16.40-17.00	Çay/Kahve Arası	17.00-17.15	Çay/Kahve Arası
17.00-19.00	Paralel Oturum III	17.15-19.00	Paralel Oturum VI
19.30	Gala Yemeği		

Paralel Oturum I (7 Kasım 2019 Perşembe 13.00-14.40)		
Salon: Dede Korkut	**Salon: Ahmet Yesevi**	**Salon: 1453 A**
Çağdaş Türk Lehçeleri Oturumu	**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Oturumu**	**Tarih Oturumu**
–Sa Şart Kipinin Tarihsel Gelişimi *Esra Buyukeryilmaz	Human Rights: Ancient Or Contemporary? *Arş. Gör. Bilge Ece Zeyrek *Prof. Dr. İhsan Dağı	Zor, Sermaye Ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu *Gülsün Kızılağıl
Niğde Merkeze Bağlı Nar Köyünde Halk İnançları Ve Uygulamaları *Elif Çınar *Özge Türkmen	Failed States Ve Bölgesel Çoklu Denklem: Pkk/Pyd, Kuzey Irak *Çağatay Türk	Türk Arkeolojisinin Duayen Kadın Arkeologlarından Halet Çambel Ve Ufuk Esin *Nazlı Gül
Eski Türkçe Ve Çağdaş Kıpçak Başkurt, Tatar, Kazak, Kırgız Türkçelerinde 'biz' Zamiri *Özlem Durmaz	Soğuk Savaş Sonrası Sscb'de Yaşanan Göçlerin Kültür Değişimine Etkisi: Ahıska Türkleri *Meram Tatlı	"Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi" İsimli El Yazması Esere Göre Bilâdü'ş-Şâm'da Bizans-Müslüman Mücadelesi (M. 634-636) *Ayşe Ödemiş
Atasözü Ar Namıs Adlı Eser Esasında Kırgız Türkçesinde Yapım Ekleri *Tuğba Özenç	14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı *Tunahan Hazır	Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi Müderrislik Yapan Fakihler *Büşra Eskiçorapçı
-Çır- / -Şır- Eklerinin Yapıları Ve İşlevleri Üzerine *Mesut Sönmez	Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'da Genişleme Politikası *Mehmet Erkmen	Dağlık Phrygia Bölgesindeki Kaya Mezarları: Beyköy Örneği (Phrygia Döneminden-Roma Dönemine Kadar) *Dudu Çotak
Salon: 1453 B	**Salon: 1992 A**	**Salon: 1992 B**
İktisat Oturumu	**İşletme Oturumu**	**Maliye Oturumu**
İslam Ekonomisinde Riba Kavramı *Ahmet Enes Çağlar	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Bilinçli Tüketicilik Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme *Ahmet Çiçek * Gizem Akçam	Türk Vergi Yargısında İstinaf Kanun Yolu *Mehmet Emin Turan
Türkiye'deki Döviz Kurunun Dış Borç Stokuna Etkisi:2000-2019 Dönemi Ekonometrik Analizi *Ahmet Kızılay *Mehmet Elbaşı	Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Ve Çevresel Etkileri *Sümeyye Ateş *Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Topal	Türkiye' De Sigaranın Vergilendirilmesi *Sabriye Nur Güngüneş
ATASÖZLERİNİN DAVRANIŞSAL İKTİSAT TEORİSİ AÇISINDAN İRDELENMESİ *Ekrem Küçük *Gülin Güler	Üniversite Öğrencilerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesi: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İibf Örneği *Ezgi Fidan	Mali Perspektiften Doğal Afetlerin Ülke Ekonomisine Etkileri Ve Bir Yöntem Önerisi *Sevgi Eroğlu
Tra71 Bölgesinin Bölgesel Geliri Ve Sosyal Sermayesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi *Derya Nur Türkseven *Prof. Dr. Aziz Kutlar	E-Ticarette Tüketici Davranışlarının Satın Alma Niyetlerine Etkisinin Cinsiyet Bazında İncelenmesi *Hülya Tuğçe Ülger *Yeşim Tuba Ülger	E-Demokrasi; Türkiye İçin Bir Model *Ş. Muksit Kaya
Tekstil Sektörü İhracatında Uluslararası Rekabet Gücü: Türkiye Ve Güney Kore Üzerine Bir Uygulama *Ecem Turgut *Rahmatullah Mayar	Çatışma Ve Çatışma Yönetimi Kavramlarına Güncel Bir Bakış *Zahide Kübra Koçak *Doç Dr. Mehmet Ali Aktaş	Elektronik Ticarette Vergilendirme *Murat Güneş

Paralel Oturum II (7 Kasım 2019 Perşembe 15.00-16.40)		
Salon: Dede Korkut	**Salon: Ahmet Yesevi**	**Salon: 1453 A**
Güzel Sanatlar Oturumu	**Bankacılık ve Finans Oturumu**	**Tarih Oturumu**
İnas Sanayi-İ Nefise Mektebinde Desen Eğitimi *Yüksel Kaya	Davranışsal Finansın Belirleyicilerine Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği *Arzu Eraslan	Büyük Selçuklu Devleti'nin Devletleşme Sürecinde Kilit Şahsiyet: Altuncan Hatun *Emine Akarsu
Soyut Ekspresyonizm'de Leke Ve Doku Etkisi (Taşizm) *Aylin Özkan	Bankaların Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme İle İlişkisi: İngiltere Örneği *Aykut Sakızlı	Eski Mezopotamya'daki Tanrıçalar *Mehmet Şahin *Dr. Öğr. Üyesi Suzan AKKUŞ MUTLU
Web Tasarım İlkeleri Bakımından Güzel Sanatlar Fakültelerinin Web Sayfalarının Analizi: Ankara'da Bulunan Vakıf Ve Devlet Üniversiteleri Örneği *Burcu Coşgun Ovalı *Sena Coşkun	Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Borsa Likiditesine Etkisi: Panel Veri Analizi *Bilal Kaçmaz *Recep Koç	Avrupa Hunları'nın Roma Toplumuna Etkisi *Meltem Işık
Kazak Sinemasının İlk Adımları *Gülüm Kopbayeva *Yenlik Tursunova	Borsa İşlem Hacmi Ve Vix Endeksi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Panel Zaman Serisi Analizi *Feyza Boran	Eski Anadolu Ve Mezepotamya'dan Günümüze Gelen Kurban Törenleri *Onur Aksoy *Suzan Akkuş Mutlu
Çift Yüzlü Halı Dokuma Tekniğinin Patentlenebilirliği Ve Bu Sürecin İncelenmesi *Esra Bora *Doç. Dr. Meral Akan	Finansal Gelişmişlik Düzeyinin Firmaların Finansal Kısıtları Üzerindeki Etkisi *Hilal Karahasanoğlu *Doç. Dr. Emin Hüseyin Çetenak	Hititlerde Din Algısı Ve Dinin Devlet Yönetimine Yasnımaları *Safa Emre Koç *Suzan Akkuş Mutlu
Salon: 1453 B	**Salon: 1992 A**	**Salon: 1992 B**
İktisat Oturumu	**İşletme Oturumu**	**Türk Dili ve Edebiyat Oturumu**
Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği *Hilal Budak	Maç Sonuçlarının Futbol Kulüpleri Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: Fenerbahçe Spor Kulubü'nün Süper Lig'de Yaptığı Maçlar Üzerine Bir İnceleme *Muhammed Emre Polat *Doç. Dr. Gamze Vural	Kutadgu Bilig'deki Bazı Duygu Fiilleri Üzerine Bir Değerlendirme *Aslı Özkan *Doç. Dr. Serpil Soydan
Ekonomik Büyümenin İhracat Ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması (1983-2013) *Kubra Göger *Prof. Dr. Fatih Yücel	Sosyal Medyakullanımının Satın Alma Davranışının Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması *Güler Gizem Uğur *S.Demet Dulkadir *Prof. Dr. Musa Özata	Âhî Divanı'ndaki Harâbâtî Unsurlar *Seher Şen
Lojistik Kapasitenin İhracat Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği *Mehmet Öztürk *Özlem Öztürk Çetenak	Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Alarak İşletme Açan Kişiler İle Eğitim Almadan İşletme Açan Kişilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Karşılaştırılması; Kırşehir Örneği *Yusuf Aslan *Mehmet Orkun Ünsever *Prof. Dr. Musa Özata	Mesîhî Dîvânı'nda "Söz, Şiir Ve Şâir''e Bakış *Çiğdem Aladağ
Türkiyedeki Dolar Mevduatlarına Verilen Faiz Oranlarınnn Tcmb'deki Dolar Rezevleri İle İlişkisi Ekonometrik Analizi : 2002-2019 *Ufuk Can Deniz *Mert Derviş Özgür	Girişim Sermayesi Şirketlerinin Altman Z Skoru Modeline Temerrüde Düşme Durumlarının İncelenmesi *Nuri Ozan Aydoğdu	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki 6316 Numaralı Mecmuanın (Mecmûʿatü'l-Letâʾif Ve Sandûkatü'l-Maʿârif) Mensur Kısmı *Ebru Köş
Teknolojik Gelişme Ve Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Uygulamış Olduğu Teknoloji Politikaları *Tuba Aksu	Maddi Olmayan Duran Varlıklara İlişkin Muhasebe İşlemlerinin; Tek Düzen Muhasebe Sistemi, Vergi Usul Kanunu, Tfrs/Tms-38 Ve Bobi Frs Açısından Değerlendirilmesi *Necip Şahin *Seçkin Arslan	Bir Mitolojik Hayvan Olan Ayı Tasavvurunun Modern Anlatı Türlerindeki Kullanımı Ve Dönüşümü *Havva Yıldız

Paralel Oturum III (7 Kasım 2019 Perşembe 17.00-19.00)		
Salon: Dede Korkut	**Salon: Ahmet Yesevi**	**Salon: 1453 A**
Avrasya Çalışmaları Oturumu	**Siyaset Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Oturumu**	**Tarih Oturumu**
Hazar Konvansiyonu, Bölgesel Ve Bölge Dışı Aktörlere Yansımaları *Halil Ülker	21. Yüzyılda Jeopolitiği Lanetlemek *Murat Dönmez	İlhanlı Hükümdarı Hülâgû İle Son Abbasi Halifesi Müsta'sım Billâh Mektuplaşması *Sefa Alıcıoğlu
Uluslararası Örgüt İşlevleri Ve Uluslararası Örgütler Bağlamında Kazakistan *Malika Mussurova *Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem Şahin	Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosunun Tarihsel Gelişimi Ve Kuruluş Süreci *Aytac Aliyeva	Enki Kültü'nün Anadolu'daki Yansımaları *Seher Şentürk *Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Arslan
Bölgesel Bir Entegrasyon Olarak Avrasya Ekonomik Birliği Ve Geleceği *Fatma Şura Bahsi Koçer	İran Dış Politikasının Arap Baharı Sürecinde Değişen Güvenlik Algılarında Suriye'nin Konumu *Müzeyyen Yıldız	İlhanlı Devleti Başkentleri Ve Ticaret: Tebriz Ve Meraga Örneği *Seviye Kızılöz
Rusya'nın Suriye Politikasının Sputnik News Haber Portalında Yansıtılma Biçimi *Yalçın Cihat Pekçetin *Dr. Öğr. Üyesi Lokman Zor	Türkiye'de Feminizm Ve Kadının Siyasete Katılımı *Pınar Cici	19. Yüzyılda Diyarbakır Vilayeti *Sezgin Aslan
Kırgız Destanlarında Avcılık Geleneği: Toltoy Destanı Örneği *Raşit Çöloğlu	Doğu Akdeniz Enerji Mücadelesinde Türkiye'nin Tutumu *Sıla Deniz Taşkın	Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı Toplum Yapısı Üzerindeki Etkileri *Hilal Tüfekçi
Batı Trakya Gümülcine'de Hıdırellez'de Söylenen Maniler *Chilal Molla Achmet	Hibrit Savaşın Tehlikeli Silahı : Enformasyon Cephesi *Tural Şirin	I. Göktürk Kağanlığı'nın Dış Politikasında İpek Yolu'nun Etkisi *Oğuz Gök
Salon: 1453 B	**Salon: 1992 A**	**Salon: 1992 B**
İslami İlimler Oturumu	**İşletme Oturumu**	**Türk Dili ve Edebiyatı Oturumu**
Martin Luther King'in İslâm Karşıtı Düşünceleri *Aynur Tokdemir	Örgütsel Çatışma Nedenleri Ve Çatışmanın Yönetimi *Mustafa Taşkesen	Hasan Ali Toptaş'ın Kuşlar Yasına Gider İsimli Romanında "At" Kavramı *İlknur Çolak
İbn Teymiyye'nin El-Vâhidî'ye Yaptığı Eleştiriler *Enes Veli	Cooperative Entrepreneurship And İts İmpact On Regional Development *H. Kerem Öner	Çağdaş Bir Kuklacı: Şafak Poyraz *Merve Çoşkun
Birlikte Yaşama Kültürü Ve Din *Ömer Biçecek	Yalın Finans Ve Türkiye'deki Uygulama Örnekleri *Çağla Demir *Prof.Dr.Hatice Doğukanlı	Seyyid Nesîmî'nin Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar *Nebahat Erdem
Kabe Örtüsü Estetikselliği *Zeynep Ekin	Sosyodemografik Özelliklerin Tükenmişlik Üzerindeki Rolü: Tıbbi Sekreterler Üzerinde Bir Çalışma *Müge Kılıç *Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Alkış	Dede Korkut Hikâyeleri'nde Grice'ın İşbirliği İlkesi *Rabia Şeyma İlhan
Islami Algının Şekillenmesinde Oryantalizmin Etkisi *Tuğba Gün	Çevresel Bir Vergi Olarak Karbon Vergisi Ve Etkileri *Büşra Eroğlu *Prof. Dr. Seyfi Yıldız	Kazak Aşık Cambıl Cabayev Tarafından İcra Edilen Köroğlu Destanı Üzerine *Meruyert Satinbekova
Nebevi Eğitim Metodu Olarak Dâru'l Erkâm *Yusuf Ay	Kripto Para Ve Bıtcoin Fiyatları İle Altın Fiyatları Arasındaki İlişki *Ali Çakmak *Doç. Dr. Hatice Işın Dizdarlar	Leylâ Hanım Dîvân'ında Çiçeklerin Dili *Ezgi Gemici
Psikolojik Tahlillerle Peygamber Kıssaları *Emine Çetin		

Paralel Oturum IV (8 Kasım 2019 Cuma 08.30 – 10.10)		
Salon: Dede Korkut	**Salon: Ahmet Yesevi**	**Salon: 1453 A**
Psikoloji-PDR Oturumu	**Eğitim Bilimleri Oturumu**	**Tarih Oturumu**
Lise Öğrencilerinin Mesleki Kişilik Tipleri İle Meslek Seçimleri *Nazife Şener *Dr. Öğretim Üyesi Davut Aydın	Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Algılarının Branş Değişkenine Göre İncelenmesi: Bir Meta-Analiz Çalışması *Gökhan Şener *Doç. Dr. Tufan Aytaç	Olağan Mebuslar / Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Toplumunun Siyaset Algısının Mebus Müracaatları Üzerinden Bir İncelemesi *Yağız Demir
Koruyucu Ruh Sağlığı Temelinde Psikolojik Sağlamlık Kavramının İncelenmesi *Damla Tufan *Prof Dr. Şennur Tutarel-Kışlak	Kültürel Sermaye Bağlamında Velilerin Eğitsel Destek Durumlarına İlişkin Nitel Bir Araştırma *Suna Dağdelen	Eskiçağda Kapadokya *Bekir Gökoğlu
Arka Plan Değişikliğinin Salt Maruz Bırakma Etkisi Üzerindeki Etkisi *Arif Erdem Köroğlu *Uğur Cebeci	Öğretmenlerin Sınıf Yönetim Becerilerinin Branş Değişkeni Açısından İncelenmesi: Bir Meta-Analiz Çalışması *Bektaş Toprak *Doç. Dr. Tufan Aytaç	Atatürk Dönemi Millileştirme Politikası *Can Aykaş
	Türk Eğitim Sisteminde Değer Arayışı: Yenilenen (2017) İlköğretim Programları Hangi Değerleri Kazandırıyor? *Mehmet Kart *Doç. Dr. Hüseyin Şimşek	Türkiye'de İktidarın Beşerileşmesi: Meşveretten Millet İradesine *Onur Alp Yılmaz
	İlk Okuma Ve Yazma Öğretiminde Eğitim Yazılımlarının Kullanımının Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi *Abdullah Şahin	Gaziemir Yer Altı Kervansarayı *Hatice Kübra Çopur
	Burslu Kontenjan Sistemi ve Eğitimde Fırsat Eşitliği *Hilal Keskiner	13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicilinin H. 1326-1328 (M.1908-1910) Tanıtımı Ve Fihristi *Serkan Erdoğan
Salon: 1453 B	**Salon: 1992 A**	**Salon: 1992 B**
İslami İlimler Oturumu	**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Oturumu**	**Bankacılık ve Finans Oturumu**
Amerika Birleşik Devletleri'nde Katolik, Baptist, Birleşmiş Metodist Ve Presbiteryen Yükseköğretimin Kurumsal Bir Karşılaştırması *Rahime Gür	Başat Güç Olma Yolunda Çin: Enerji Ve Pazar İhtiyacı *Hacı Hüseyin Yılmaztürk	AB'ye Üye Olan Ülkelere Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımların Borsada İşlem Gören Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri Üzerine Etkisi: Panel Zaman Analizi *Sedat Aydoğdu
Sünen-İ İbn Mace Işığında Gazve Ve Seriyyelerin Değerlendirilmesi *Hatice Nur Pişkin *Hatice Burak	11 Eylül Sonrası Göç Ve Güvenlik *Kübra Arslan	Ekonomik Büyüme İle Borsa İşlem Hacmi Arasındaki İlişki: Amerikan Borsası Üzerine Ampirik Bir Araştırma *Recep Koç
Endülüste'ki Müslüman Düşünürler *Zeynel Abidin Kızıl	Azerbaycan Kamu Personel Sisteminde Reform *Hemdulla Memmedov	Bitcoinin Teknoloji Şirketlerine Etkileri:Olay Analizi *Yağmur Kayar
İmam Gazâlî'nin İhya U Ulûmiddîn Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme *Betül Kılınç *Arş. Gör. Ahmet Vural	Arap Baharı'nın Ekonomik Etkileri *Mohammad Ansarıan *Ali Tawana	Bankacilik Sektöründe Kredi, Mevduat Ve Sermaye Rakamlarinin Karlilik Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği *Gökçe Avbaz
Hz. Mevlânâ Gençlere Ne Söyler *Melisa Turan *İpek Aslan *Ahmet Vural	Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokratik Ve Çoğulcu Toplumlardaki Yeri *Burçin Büyükbağcıoğlu *Tuğba Yolcu	Performance Evaluatıon Of Turkısh Partıcıpatıon (Islamıc) Banks By Usıng Topsis *İbrahim Yağlı
Son Dönem Osmanlı Tasavvuf Dergilerinde En	Uluslararası Hukuk Kapsamında Kırgızistan'ın	Kredi Derecelendirme

Çok Ele Alınan Tasavvuf Muhtevalı Konuların İstatistikeri *Rauf Yıldız	Şangay Birligi Örgütüne Üyeliği *Zhazgul Nazirbaeva	Kuruluşlarının Şirketlere Vermiş Oldukları Notlar Ve Etkileri *Gözde Nur Kaya *Özkan Haykır

Paralel Oturum V (8 Kasım 2019 Cuma 14.00 – 15.30)		
Salon: Dede Korkut	**Salon: Ahmet Yesevi**	**Salon: 1453 A**
Coğrafya Oturumu	**Eğitim Bilimleri Oturumu**	**Tarih Oturumu**
Kapadokya Kırgıbayır Topografyasının Oluşumunda Akarsu Yoğunluğunun Etkisi *Demet Özkan *Doç. Dr.Muhammed Zeynel Öztürk	İngilizce Öğretiminde Ters Yüz Sınıf Modelinin Etkililiğine Yönelik Deneysel Bir Çalışma *Nilüfer Kaman *Doç. Dr. Hüseyin Şimşek	"İstiklâl Yolu" Konusunun Mevcut Ders Kitaplarındaki Yeri Ve Önemi (Öğrenci Ve Öğretmen Görüşleri Işığında Yeni Bir Etkinlik Paketi Tasarımı) *Dursun Cebeci
Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çocuklarının Eğitimine Engel Olan Faktörler Hakkında Bir Araştırma *Esra Gök *Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong Kang	Çokkültürlü Eğitim Mümkün Mü? *Mehmet Kart *Doç. Dr. Hüseyin Şimşek	Türkiye Selçuklu Devleti'nde Alaâddin Keykubad'ın Gözde Emirlerinden Kemaleddin Kamyar *Erdi Ese
Suriyeli Mültecilerin Kırsal Alan Üzerindeki Mekânsal, Sosyal Ve Ekonomik Etkileri *Hayrullah Şimşek *Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong Kang	Çokkültürlü Eğitim Ölçekleri: Bir Derleme Çalışması *Suna Dağdelen	Tuğrul Bey Dönemi Selkçuklu Devleti-Abbasî Halifeliği Arasındaki İlişkiler (1040-1063) *Yusuf Ziya Karaoğlu
Ardahan'ın İklim Parametrelerinde Görülen Uzun Süreli Değişimler *Hediye Kılıç *Doç. Dr.Muhammed Zeynel Öztürk	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tasarruf Değerine İlişkin Metaforik Algıları *Zelal Özağaçhanlı	Çiviyazılı Belgeler Işığında Eski Mezopotamya'da Tıp *Ece Türer
Mevsimlik İşçiler İçin Kurulan Destek Projeleri Üzerine İşçilerinin Davranışlarının İncelenmesi: Niğde İli Konaklı Kasabası Örneği *Merve Buluş *Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong Kang	Sosyal Bilgilerde Vatanseverlik Ve Üretkenliğin İlişkilendirilmesi *Emre Demirel *Fatma Gültekin	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihçilik (1839-1938) *Betül Toklucu
Salon: 1453 B	**Salon: 1992 A**	**Salon: 1992 B**
İşletme Oturumu	**Bankacılık ve Finans Oturumu**	**Sosyoloji Oturumu**
Gastronomi Alanında İnovatif Gelişmeler *Şinasi Özmen	Dijital Bankacılığın Türkiye Ve Dünya Üzerindeki Gelişimi *Gamze Demirci *Dr. Ögr. Üyesi Ayşe Ergin Ünal	E. Durkheim Ve B. Malinowski Ekseninde "Sapma" Ve "Suç" Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış *Ayşe Akyayla
Aksaray İlinin Kış Turizmi Potansiyelinin İncelenmesi *Zeynep Şevval Dursun	Katılım Bankacılığı Ve Bankacılık Sektöründeki Önemi *Gülsüm Kızıltoprak *Dr. Ögr. Üyesi Ayşe Ergin Ünal	Çalışma Hayatında Kadınlara Gösterilen Mobbing(Psikolojik Taciz) Nedenleri Ve Çözüm Önerileri *Emine Deliktaş Özolu *Bülent Kara
Turizmde Vandalizm Sorunu Ve Çözüm Önerileri: Nevşehir Örneği * Öğr. Gör. Gülsüm Tabak * Arif Nihat Samur *Prof. Dr.İbrahim Yılmaz	Bankacılık Ve Finans Öğrencilerinin İslami Bankacılık Algısı *Beyza Başöz *Özkan Haykır	Toplumun Kanayan Yarası: Nepotizm *Gürkan Bayındır
"Kapadokya Alanı" Hakkındaki Mevzuatın Bölgenin Turizm Yönetiminde Görülen Yetki Karmaşasının Önlenmesindeki Rolü *Arif Nihat Samur *Öğr. Gör. Gülsüm Tabak *Prof. Dr.İbrahim Yılmaz	Genel Hatlarıyla Türkiye'de Katılım Bankacılığı *Berrak Çörekçioğlu	Vardiyalı Çalışmanın Sosyolojik Analizi: Ceyhan Sağlık Çalışanları Örneği *İlknur Saatci *Ezgi Ünal
Kırsal Alanda Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Girişimciliğe Yönelik Algıları Sinop İli Örneği *Melike Sak *Aslı Sultan Eren *Gül Erkol Bayram *Ali Turan Bayram	Katılım Sigortacılık Primlerinin Konvansiyonel Sigortacılık Primleri İle Karşılaştırılması Ve Genel Bir Değerlendirme *Muhammed Hadin Öner	Yerel Esnaf Zincirinden Kırtasiyelerin Sosyolojik Olarak Değerlendirilmesi (Niğde Örneği) *Resmiye Ezgi Sezer *Ercan Geçgin

Paralel Oturum VI (8 Kasım 2019 Cuma 17.15-19.00)		
Salon: Dede Korkut	**Salon: Ahmet Yesevi**	**Salon: 1453 A**
Spor Bilimleri Oturumu	**Eğitim Bilimleri Oturumu**	**Eğitim Bilimleri Oturumu**
Aktif Spor Yapan Bireylerin Zihinsel Antrenman Durumlarının İncelenmesi *Ali Rıza Atıcı *Mustafa Kayıhan Erbaş	Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Etkinliklerin, Öğrencilerin Türkçeyi Konuşma Ve Yazma Kurallarına Uygun Olarak Kullanmalarını Sağlaması Açısından İncelenmesi *Ahmet Turan Eş	Flüt Eğitiminde Kullanım Durumuna Yönelik Uzman Görüşleri *Ümit Koç
Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi *Buse Sulu *Burak Emre Dirier	Öğrencilerin Okuma Alışkanlığı Kazanma Süreçlerine Yönelik Felsefi Yapıtlar *Beril Karabulut *Sercan Demirgüneş	Güzel Sanatlar Lısesı 9. Sınıf Flüt Eğıtımı Dersıne Yönelık Geleneksel Türk Sanat Müzığı Repertuvarı Önerısı (Medhal Örneği) *Deniz Erdal
Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi *Sevim Kır *Meryem Altun	İlköğretim 7. Sınıf Meb Yayınları Türkçe Ders Kitabında Basılı Materyal Ve Çoklu Medya Kaynaklarından Bilgiye Erişme, Bilgiyi Düzenleme, Sorgulama, Kullanma Ve Üretme Becerilerinin Geliştirilmesi Üzerine İnceleme *Ezgi Dursun *Merve Ercan	Hüseyin Fahrettin Dede'nin Acemaşiran Mevlevi Ayini'nin Makamsal Analizi *Bülent Koyuncu
Ortaokul Öğrencilerinin Okul Spor Faaliyetlerine Katılımının İncelenmesi (Ankara Örneği) *Arzu Pekgöz Çeviker *Abdulkerim Çeviker	Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi *Arzu Süngü *Mine Uzun	Günümüz Cem Ritüellerinde Temsili Bir Dönüşüm *Mine Şenol Atıcı *Dr. Öğr. Üyesi Fulya Soylu Bağçeci
	Kırşehir İli İş Yeri Adları Üzerine Düşünceler *Bengü Durmaz	
Salon: 1453 B	**Salon: 1992 A**	**Salon: 1992 B**
İktisat Oturumu	**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Oturumu**	**Sosyal Bilimler**
Türkiye'de Finansal Kriz Dönemlerinin Ekonomik Büyüme Ve kamu Harcamaları Üzerindeki Etkisi *Rabia Selinay Gürbüz *Doç. Dr. Eda Balıkçıoğlu	Labor Market Transformation İn Digitalization Context: Threats And Prospects *Anton Salabutin	Analysis Of Domestic Violence Against Women: Case-Study İn Iran *Mohammad Abbaszadeh
Fast Movıng Product Packagıng And Consumer Purchase Decısıon Of Consumer Goods Of Selected Companıes In Ogun State *Adefemı Olufem *Shajobı Oyındamola Adewunmı *Salako Idrıs Abıodun	Azerbaijan Policy Of The Turkish Republic İn 1991-1993 *Tymofieieva Valeriya *Brich Yaroslav	Anthropocentric Manipulations: Ecological Catasthropes And Geo-Engineered Futures *Sergen Taştekin
Girişimcilik Ve Sürdürülebilirliği Eğitimi Ve Girişimciliğe Etkisi Üzerine Bir Araştırma *Emre Nalçacıgil	Combating Terorism İn Ukriane İn The Context Of İnternational Law: To The Problemformation *Kamilla Gamalina	Fanatizm Ve Nefretin Bir Yansıması Olarak Futbol Fan Sayfaları *Öğr. Gör. Erdem Çiltaş
Sosyal Harcamalar Ve Kamu Borcu Arasındaki İlişki *Şeyma Bozkaya	Azerbaijan-Ukrainian Experience Of Multiculturalism *Nazarii Lutsenko	İnternet Gazeteciliğinde "Onur Yürüyüşü" Haberleri *Sümeyye Polat *Doç . Dr. Ceren Yegen
Analysis Of Robotics Industrial Manufacture & Promotion Of Artificial Intelligence Hamza Karamatullah *Aneel Ahmed *Asil Budhwani	Kamu Sektöründe Halkla İlişkiler Uygulamaları *Anar Şükürov	Video Paylaşım Sitelerinin Kullanım Amaçları: Youtube Örneği *Tuğba Kocadağ Ünver *Murat Ünver

PREFACE

Dear Students and Colleagues,

Nigde Omer Halisdemir University Social Sciences Institute held the first International Cappadocia Social Sciences Student Congress between 7-9 November 2019. The first congress organized at Nigde Omer Halisdemir University this year in cooperation with Aksaray University, Kirsehir Ahi Evran University, and Nevsehir Haci Bektas Veli University.

The aim of our first congress was to bring our students together in the field of social sciences, to mediate the sharing of experience, to prepare the subjects related to their fields of study in front of the students who participated in different universities under the moderation of experts and thus prepare them for academic life. There were 200 undergarduate and graduate students to our Congress from around 50 differrent universities in Turkey and nine different countries. Scientific papers are presented by students.

The international congress helped graduate students to improve their thesis and developed new collaboration between students and academicians.

On behalf of Organizing Comittee
Associate Professor Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK

İÇİNDEKİLER

TRANSFORMATİON OF THE LABOR MARKET İN THE CONTEXT OF DİGİTALİZATİON: THREATS AND ADVANTAGES 1

Anton Salabutin

KAMU SEKTÖRÜNDE HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARI İMAM GAZÂLÎ'NİN İHYÂ U ULÛMİ'D-DÎN ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 17

Betül KILINÇ

Ahmet VURAL

DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 26

Arzu SÜNGÜ

***"FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ"* İSİMLİ EL YAZMASI ESERE GÖRE BİLÂDÜ'Ş-ŞÂM'DA MÜSLÜMAN-BİZANS MÜCADELESİ (M. 634-636) 36**

Ayşe ÖDEMİŞ

"AZERBAIJAN POLICY " OF THE TURKISH REPUBLIC IN 1991-1993 44

TYMOFIEIEVA VALERIYA

BRICH YAROSLAV

ESKİÇAĞ'DA KAPADOKYA 50

Bekir GÖKOĞLU

ÖĞRETMENLERİN SINIF YÖNETİM BECERİLERİNİN BRANŞ DEĞİŞKENİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: BİR META-ANALİZ ÇALIŞMASI 60

Bektaş TOPRAK

Tufan AYTAÇ

OSMANLI'DAN CUMHURİET'E TARİHÇİLİK (1839-1938) 70

Betül TOKLUCU

BANKACILIK VE FİNANS ÖĞRENCİLERİNİN İSLAMİ BANKACILIK ALGISI 77

Beyza BAŞÖZ

Özkan HAYKIR

WEB TASARIM İLKELERİ BAKIMINDAN GÜZEL SANATLAR FAKÜLTELERİNİN WEB SAYFALARININ ANALİZİ: ANKARA'DA BULUNAN VAKIF VE DEVLET ÜNİVERSİTELERİ ÖRNEĞİ 82

Burcu COŞGUN OVALI

Sena COŞKUN

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEMOKRATİK VE ÇOĞULCU TOPLUMDAKİ YERİ 91

Burçin BÜYÜKBAĞCIOĞLU

Tuğba YOLCU

HÜSEYİN FAHRETTİN DEDE'NİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİ'NİN MAKAMSAL ANALİZİ 99

Bülent KOYUNCU

KRİPTO PARA VE BITCOİN FİYATLARI İLE ALTIN FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ 108

Ali ÇAKMAK

H. Işın DİZDARLAR

İNTERNET GAZETECİLİĞİNDE "ONUR YÜRÜYÜŞÜ" HABERLERİ.....117

Sümeyye POLAT

Ceren YEGEN

RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASININ SPUTNİK NEWS HABER PORTALINDA YANSITILMA BİÇİMİ 125

Yalçın Cihat PEKÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi. Lokman Zor

"İSTİKLÂL YOLU" KONUSUNUN MEVCUT DERS KİTAPLARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ (ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ IŞIĞINDA YENİ BİR ETKİNLİK PAKETİ TASARIMI) 135

Dursun CEBECİ

TEKSTİL SEKTÖRÜ İHRACATINDA ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ: TÜRKİYE VE GÜNEY KORE ÜZERİNE BİR UYGULAMA 144

Ecem TURGUT

Rahmatullah MAYAR

ÇİVİYAZILI BELGELERİN IŞIĞINDA ESKİ MEZOPOTAMYA'DA TIP 154

Ece TÜRER

MEDİCİNE İN ANCİENT MESOPOTAMİA İN THE LİGHT OF CUNEİFORM DOCUMENTS NİĞDE MERKEZE BAĞLI NAR KÖYÜNDE HALK İNANÇLARI VE UYGULAMALARI.....164

ELİF ÇINAR

NABİ KOBATARİAN

ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLARA GÖSTERİLEN MOBBİNG(PSİKOLOJİK TACİZ) NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 169

Emine DELİKTAŞ ÖZOLU

Doç. Dr. Bülent KARA

İBN TEYMİYYE'NİN EL-VÂHİDÎ'YE YAPTIĞI ELEŞTİRİLER 174

Enes VELİ

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE ALAÂDDİN KEYKUBAD'IN GÖZDE EMİRLERİNDEN KEMALEDDİN KAMYAR 179

Erdi ESE

ÇİFT YÜZLÜ HALI DOKUMA TEKNİĞİNİN PATENTLENEBİLİRLİĞİ VE BU SÜRECİN İNCELENMESİ.....189

Esra BORA

Meral AKAN

BORSA İŞLEM HACMİ VE VİX ENDEKSİ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: PANEL ZAMAN SERİSİ ANALİZİ .201

Feyza BORAN

Yağmur KAYAR

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KREDİ, MEVDUAT VE SERMAYE RAKAMLARININ KARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....210

Gökçe AVBAZ

ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SİNİZM ALGILARININ BRANŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE İNCELENMESİ : BİR META-ANALİZ 219

Gökhan ŞENER

Doç.Dr. Tufan AYTAÇ

KREDİ DERECELENDİRME KURUMLARININ BRICS ÜLKELERİNE VERMİŞ OLDUKLARI NOTLARIN BORSA ENDEKSİNE ETKİSİ 228

GÖZDE NUR KAYA

Özkan Haykır

TURİZMDE VANDALİZM SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ 233

Gülsüm TABAK

Arif Nihat SAMUR

İbrahim YILMAZ

"KAPADOKYA ALANI" HAKKINDAKİ MEVZUATIN BÖLGENİN TURİZM YÖNETİMİNDE GÖRÜLEN YETKİ KARMAŞASININ ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ 247

Arif Nihat SAMUR Gülsüm TABAK İbrahim YILMAZ

CHARLES TİLLY' NİN " ZOR, SERMAYE VE AVRUPA DEVLETLERİNİN OLUŞUMU 990- 1992 " ADLI ESERİ DOĞRULTUSUNDA DEVLET OLUŞUMUNDA SAVAŞ ORGANİZASYONUN ROLÜ 253

Gülsün KIZILAĞIL

TOPLUMUN KANAYAN YARASI: NEPOTİZM 262

Gürkan BAYINDIR

AZERBAYCAN KAMU PERSONEL SİSTEMİNDE REFORM 266

Hemdulla Memmedov

HAZAR KONVANSİYONU, BÖLGESEL VE BÖLGE DIŞI AKTÖRLERE YANSIMALARI 273

Halil Ülker

BİR MİTOLOJİK HAYVAN OLAN AYI TASAVVURUNUN MODERN ANLATI TÜRLERİNDEKİ KULLANIMI VE DÖNÜŞÜMÜ 283

Havva YILDIZ

E-TİCARETTE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ SATIN ALMA NİYETLERİNE ETKİSİNİN CİNSİYET BAZINDA İNCELENMESİ 290

Hülya Tuğçe ÜLGER

Yeşim Tuba ÜLGER

PERFORMANCE EVALUATION OF TURKISH PARTICIPATION (ISLAMIC) BANKS BY USING TOPSIS METHOD.. 299

İbrahim YAĞLI

HASAN ALİ TOPTAŞ'IN *KUŞLAR YASINA GİDER* ROMANINDA "AT" KAVRAMI 306

İlknur ÇOLAK

TOPİCAL ISSUES OF COMBATİNG TERRORİSM İN UKRAİNE: TO THE QUESTİON FORMATİON 314

Kamila Hamalina

11 EYLÜL SONRASI GÖÇ VE GÜVENLİK 321

Kübra ARSLAN

ULUSLARARASI ÖRGÜT İŞLEVLERİ VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER BAĞLAMINDA KAZAKİSTAN 325

Yüksek Lisans Öğrencisi Malika MUSSUROVA

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN

LOJİSTİK KAPASİTENİN İHRACAT ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 332

Mehmet Öztürk

Dr. Öğretim Üyesi Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK

ESKİ MEZOPOTAMYADAKİ TANRIÇA VE KÜLTLERİ 340

Mehmet ŞAHİN, Suzan AKKUŞ MUTLU

AVRUPA HUNLARI'NIN ROMA TOPLUMUNA ETKİSİ 349

MELTEM IŞIK

SOĞUK SAVAŞ SONRASI SSCB'DE YAŞANAN GÖÇLERİN KÜLTÜR DEĞİŞİMİNE ETKİSİ: AHISKA TÜRKLERİ 356

Meram TATLI

Günümüz Cem Ritüellerinde Temsili Bir Dönüşüm 374

Mine ŞENOL ATICI

Fulya SOYLU BAĞÇECİ

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ OĞUZ ATAY'ın ROMANLARINDAKİ POSTMODERN BİÇİMLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 381

Mine UZUN

MAÇ SONUÇLARININ FUTBOL KULÜPLERİ HİSSE SENEDİ FİYATLARINA ETKİSİ: FENERBAHÇE SPOR KULUBÜ'NÜN SÜPER LİG'DE YAPTIĞI MAÇLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME 389

Muhammed Emre Polat

Gamze Vural

SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİN TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ROLÜ: TIBBİ SEKRETERLER ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA 398

Müge KILIÇ

Nurcan ALKIŞ

Azerbaijani-Ukrainian experience of multiculturalism 408

Nazarii Lutsenko Taras Shevchenko

TÜRKİYE'DE SİGARANIN VERGİLENDİRİLMESİ 413

Sabriye Nur GÜNGÜNEŞ

DEVLETLERARASI İLİŞKİLERDE İPEK YOLU'NUN ETKİSİ: I. GÖKTÜRK KAĞANLIĞI ÖRNEĞİ 421

Oğuz GÖK

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ PARLAMENTO'SUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KURULUŞ SÜRECİ 428

Aytac Aliyeva

GİRİŞİM SERMAYESİ ŞİRKETLERİNİN ALTMAN-Z SKORU MODELİNE GÖRE TEMERRÜDE DÜŞME DURUMLARININ İNCELENMESİ. 435

Nuri Ozan AYDOĞDU

EKONOMİK BÜYÜME İLE BORSA İŞLEM HACMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: AMERİKAN BORSASI ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA 443

RECEP KOÇ

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLARA İLİŞKİN MUHASEBE İŞLEMLERİNİN; TEK DÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ, VERGİ USUL KANUNU, TFRS/TMS-38 VE BOBİ FRS AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Necip ŞAHİN

Seçkin ARSLAN

13 NUMARALI NEVŞEHİR ŞER'İYYE SİCİLİNİN H.1326-1328 (M.1908-1911) TANITIMI VE FİHRİSTİ 478

Serkan ERDOĞAN

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ 487

Sevim KIR

Meryem ALTUN

DOĞU AKDENİZ ENERJİ MÜCADELESİNDE TÜRKİYE'NİN TUTUMU 495

Sıla Deniz TAŞKIN

TÜRKİYE'NİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI VE ÇEVRESEL ETKİLERİ 502

Sümeyye ATEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe TOPAL

SOSYAL HARCAMALAR VE KAMU BORCU ARASINDAKİ İLİŞKİ 511

Şeyma BOZKAYA

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GRİCE'IN İŞBİRLİĞİ İLKESİ 519

Rabia Şeyma İLHAN

Hibrit Savaşın Tehlikeli Silahı : *Enformasyon Cephesi* 529

Tural ŞİRİN

TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÜYÜME BAĞLAMINDA TÜRKİYENİN UYGULAMIŞ OLDUĞU TEKNOLOJİ POLİTİKALARI 535

Tuba AKSU

VİDEO PAYLAŞIM SİTELERİNİN KULLANIM AMAÇLARI: YOUTUBE ÖRNEĞİ 548

Tuğba KOCADAĞ ÜNVER

Murat ÜNVER

TUĞRUL BEY DÖNEMİ SELÇUKLU DEVLETİ-ABBASÎ HALİFELİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER (1040-1063) 558

Yusuf Ziya KARAOĞLU

İNAS SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİNDE DESEN EĞİTİMİ 568

Yüksel KAYA

ENDÜLÜS'TEKİ MÜSLÜMAN DÜŞÜNÜRLER 576

Zeynel Abidin Kızıl

Ahmet Gümüştop

THE FIRST STEPS OF KAZAKH FILM CRITICISM 582

G.K. KOPBAYEVA

ENLIK TURSUNOVA

TRANSFORMATİON OF THE LABOR MARKET İN THE CONTEXT OF DİGİTALİZATİON: THREATS AND ADVANTAGES

Anton Salabutin[1]

Abstract

Understanding digital technologies in all areas of the economy has become one of the main trends of recent years on a global scale. Digital technologies strive to ensure familiar forms and methods of economic life throughout the world. Digitalization is beginning to go far beyond the changes in technology itself - they are a consequence of a macroeconomic and political nature. Russia seeks to keep up with the leading world countries in the field of digital technologies and the digital economy. Management of the development of digital technologies in Russia is primarily based on legal regulation of personnel, education, public administration and healthcare, the formation of research and technical competencies, infrastructure and public safety. It is also planned that in Russia there will appear ten leading companies in the field of high technologies and the same number of digital platforms for the main sectors of the economy, and during the year more than 120 thousand specialists in the field of information technologies will be represented, and the proportion of the population with digital skills will be 40 % In general, everything is ready to withstand the emerging threats. In addition, they lead to changes in the organization of labor and create new social threats. Particularly noteworthy are issues related to the development of technologies and demographic trends, popularization, artificial intellectualization in the labor market, due to the development of digital technologies.

The article is aimed at analyzing the labor market and its transformation in the context of the digitalization process. The introduction of new technologies for the paradigm of the modern labor market. SWOT and PEST analysis. The SWOT study analyzes potential strengths and weaknesses. Each component of the SWOT analysis is divided into four PEST factors: political, economic, social and technological. According to the results of the SWOT and PEST analysis, prospects and problems were discovered during the implementation and use of digital technologies, conclusions were drawn and practical recommendations were given.

Keywords : digitalization ,digital technologies, professions , labor market, virtual work employment.

[1] Master Student, State and Municipal Management Department, V.I. Vernadsky Crimean Federal University

1. Introduction

Modern trends in the popularization of digital technology due to the rapid entry into the era of mass digitization, which is of paramount importance for the development of state and society, covers all sectors of the economy and changing approaches to life and work.Since the digital state is impossible without digital economy, today we are witnessing the formation of a new type of economy, which will gradually dominate the relations of production, processing, storage, transmission and use of the increasing amount of data along with the immersion of humanity in the data (information, data, computing data sets data, information assets). In this connection, state programs and strategies for the development, stimulation of digitalization of national economies and industrial sectors have now been developed and are being implemented in dozens of different countries, as well as internationally (in the EU countries as of March 2017, there are more than 30 national and regional industrial digitalization initiatives) [1, c. 20]. Russia also seeks to keep up with its competitors, so in 2017 the program «Digital Economy of the Russian Federation» was adopted, a decree «On the Strategy for the Development of the Information Society in the Russian Federation for 2017-2030» was issued [2;3]. The digital economy in Russia takes on specific features as a result of the created prerequisites: the development of the country's IT industry, the development of the national e-government system, the development of e-commerce, the growth of the physical infrastructure of Internet access and the number of its users. Also, business in Russia is actively competing for markets, introducing new digital solutions and products for its users [1, c. 24].

The development and widespread dissemination of digital technology directly affects the formation and development of human capital.This is due to the fact that the scale and pace of technological development during the transition to the fourth industrial revolution have fundamental differences from those that were characteristic of previous industrial revolutions. The labor market is the most sensitive indicator of changes in a market economy and is undergoing a significant change under the influence of digitalization. As a result, this increases the relevance of a comprehensive analysis of the impact of digital technologies on the labor market due to lack of works devoted to the comprehensive study of the process. Thus, the study is aimed at a comprehensive analysis of the impact of the digitalization process on the labour market in order to adapt in a timely manner to the forthcoming changes and transformation of the market in the future as a result of the identification of potential threats and advantages in order to move to an effective digital economy. To determine the existing and potential threats and benefits resulting from the impact of digital technologies on the labor market, the SWOT and PEST analysis method will be used.

2. Theoretics

Digitalization is beginning to go far beyond the changes in technologies per se – they become a macroeconomic and political factor. Speaking about the process of «digitalization» of the economy and society, first of all, it is necessary to introduce certainty into the terminology. By the process of «digitalization» we understand the socio-economic transformation initiated by the massive introduction and assimilation of digital technologies (technologies for the creation, processing, exchange and transmission of information). Not only engineers, entrepreneurs, politicians, but also scientists and researchers are trying to comprehend the changes [1, c. 10].

Currently, there is a significant number of domestic and foreign publications and studies devoted directly to individual aspects of the impact of the digitalization process on the labor market. [4, c. 111–140; 5, c. 22-25; 6, c. 51-65; 7,c. 60-70; 8, c. 177-179; 9,c. 254-280; 10,c. 1-9; 11,c. 43-47; 12,c. 1-27; 13, c. 404-413]. Among contemporary works, the authors single out the most relevant and significant studies on the topic of research. (table 1).

Table 1

Modern research on the impact of digital technology on the labor market

Author, year of a research	Essenceof a research
A. Sorgner, 2017	The article assesses the promising effects of labor automation for labor mobility at the individual level. It describes the latest trends in the labor market related to the robotization of jobs, analyzes the dynamics of self-employment, traces their relationship with the potential of computerization of production operations.
N. Kielczewska, E. Shirinkina, 2019	The work is devoted to the features of the functioning of the labor market in the context of the development of the digital economy and the determination of the main directions in the management of processes associated with the accumulation and use of human capital as the main factor of production in conditions of digitalization. According to the results of the study, a multivariate model of the effectiveness of the use of human capital in the digital economy has been developed.
F. Fossen, A. Sorgner, 2019	The article assesses the impact of new digital technologies on the profession, which can be both destructive and transforming. The results obtained made it possible to identify to what extent certain professions are subject to transformation in the digital age.
S. Zemtsov, V. Barinova, R. Semenovna, 2019	The article assesses the prospects of adaptation of the Russian regions to digital transformation. The regions are divided into four categories depending on the magnitude of social threats and adaptive capabilities. Recommendationsontoolsfortheiradaptationareproposed.
A. Lavrinenko, N. Shmatko, 2019	The article considers the impact of breakthrough technological areas, such as artificial intelligence, big data, the Internet of things, blockchain, on traditional professions and functions of bank employees.

Source: compiled from materials [14,c. 37-48; 15,c. 465-482; 16, c. 10-18; 17, c. 84-96; 18, c. 42-51].

However, consideration of certain aspects of the impact of digital technology on the labor market does not allow to reveal the essence of the issue. In this connection, it is necessary to consider the issue from the perspective of multifactorial impact or the complex impact of factors on the studied object – the labor market. From this point of view, the relevance of the topic is not in doubt.

3. Methodology

To determine potential threats and prospects of labor market transformation in the context of digitalization, SWOT and PEST methods are used, based on the results of analysis of modern research, developments, domestic and world practices, as well as trends that accompany new technologies. In the SWOT study, the analysis considers strengths (S) and weakness (W), opportunities (O) and threats (T) of the impact of digital technology on the labor market. Each component of the SWOT analysis is divided into four PEST factors: political (P), economic (E), social (S) and technological (T).

Strengths (S)

Political Aspects (P). The strong point in the development of digitalization and the transformation of the labor market is the regulation and implementation of state programs for the development and support of digital technologies. So, in 2017, a decree «On the Strategy for the Development of the Information Society», was issued in the same year – the program «Digital

Economy of the Russian Federation». [2; 3]. The program defines the goals, objectives, directions and timelines for the implementation of the main public policy measures to create the necessary conditions for the development of the digital economy in Russia.According to the Program, by 2024, 97% of households in the Russian Federation should have broadband Internet access (100 Mbit/s), in all large cities (1 million or more), stable coverage of 5G network and above should be provided, ten enterprises will appear – leaders in the field of high technologies and the same number of digital platforms for the main sectors of the economy, universities will graduate more than 120 thousand IT specialists a year, and the proportion of the population with digital skills will be 40%. In 2018, a decree was signed representing the implementation of 12 national projects aimed at socio-economic development [19]. The project in the field of the digital economy involves an increase in the costs of developing the digital economy by at least three times compared with 2017, the use of mainly domestic software by government and local governments, the introduction of digital technologies and platform solutions in the areas of public administration and the provision of public services as well as the transformation of social spheres through the introduction of digital technologies and platform solutions. The Address of the President of the Russian Federation to the Federal Assembly dated February 20, 2019 emphasizes that in order to reach a new level of socio-economic development, it is necessary to focus on digital technologies, which today determine the face of all spheres of life and concentrate the powerful technological potential of the future [20].

Among the priority and promising areas of state support for companies that are mastering modern digital technologies, we can single out measures to promote competition for the establishment of a business with a strong entrepreneurial beginning and the formation of common technology platforms that provide a synchronized transition to work between groups of companies (for example, automated systems in retail), which has a positive effect on the growth rate of labor market transformation.

Economic aspects(E). In the conditions of gradual transformation of the labor market, the task of increasing the level of employment is of particular importance for the state economy. In this connection, coworking centers are popularized in Russia, which stimulate the growth of the self-employed and form the basis for the future labor market in the context of the likelihood of job cuts due to automation.Coworking is an approach to organizing the work of people with different occupations in a common space, it combines a number of business concepts and a special culture aimed at meeting the needs of workers. Coworking centers are aimed at the socio-economic development of structurally weak regions by providing a platform for joint activities (for example, for regional business networks, joint social projects). The dynamics of the appearance of new coworking in Russia is increasing every year.So, in particular in Moscow, in 2019 it is planned to open 15 large coworkings, the total area of which is 42% higher than the same indicator last year. Among specialized coworking, the most common are workshops of various directions, for example, carpentry, jewelry and others (31%), sewing coworking (20%) and objects in the field of IT and innovation (17%). There are objects in the field of art, architecture, design, education. Today, on the basis of classic coworking, 15,200 jobs are available, in specialized coworking – 800 seats [21, c. 52-60].

Social aspects(S). The growing complexity of the environment and the acceleration of technological change lead to the emergence of new forms of social interaction. Such changes affect organizations and society as a whole. Digitalization has a significant impact on simplifying internal work processes in organizations through the use of IT solutions. IT-solutions solve the problems of the optimal distribution of the workload on the staff, the formation of the staff work schedule, legislative restrictions and employee competencies. That is, the system allows you to automatically solve a number of tasks related to human resource management [15, c. 467]. Efficiency of making

management decisions and reduction of excessive load on employees is increased, as a result, labor productivity is increased. Due to the introduction of digital technologists, industrial and service companies initiate special educational and training programs for their employees, teaching them the necessary knowledge and skills.

Technological aspects (T). The gradual and sequential digitalization of traditional forms of business and production relations in Russia is due to the development of the country's IT industry, the national e-government system, e-commerce, the growth of the physical infrastructure of Internet access and the number of Internet users. Thanks to technological progress, completely new classes and types of intelligent systems have appeared, such as «smart assistants» (combining intelligent functions: speech recognition, analysis of personal information, improving online shopping), robotic systems (allow online analysis and control and / or respond quickly to changes in various parameters), intelligent systems that can answer various questions that require knowledge of factual information [1, c. 24].

Weakness (W)

Political Aspects (P). In Russian legislation, there are significant gaps in the regulation of the digitalization process. This situation has obvious reasons, namely: the lack of legal thought regarding the use of modern digital technologies and the lack of a sufficient understanding of their functioning. There are also problems associated with the disorder of the legal relations of cloud computing (there is no correct attribution to a particular group of legal institutions, there are no basic provisions of the legal personality of cloud providers, customers and users of cloud information systems), legal difficulties arising when using blockchain technology (taxation in this sphere), issues of redefining legal personality in the sphere of using the Internet of things, distribution of legal responsibility and between users of devices equipped with artificial intelligence technologies, their manufacturers and, in some cases, insurance companies (in particular, in the field of transport). At the same time, the sequence in the adoption of any measures of state influence, as well as the predictability of their effect should become of paramount importance with respect to the pace of adoption of regulatory documents. At the same time, the state should not «run ahead», trying to strictly regulate the processes that are in the process of development, according to which the users themselves have not yet formulated their requirements. Further adoption of regulations governing the development of the digital economy without dialogue with users, developers, and service providers can aggravate the situation[1, c. 93].

Economic aspects(E). Digital technology can lead to a radical transformation of labor markets. Machines are becoming increasingly successful in carrying out both standard operations and more complex production tasks, which is accompanied by the elimination of jobs – an increase in unemployment [14, c. 404-413]. Digitalization will lead to job cuts. First of all, the professions associated with routine, repetitive labor, often not requiring high qualifications, will disappear. The most striking example is the trucking sector. According to some analysts, due to the universal transition to the use of unmanned freight convoys, the global auto transport industry will save about $168 billion annually. Of which $35 billion will be fuel savings, about the same positive effect will be a sharp decrease in road accidents, and about $70 billion will result in a massive reduction in labour staff. However, it is not possible to determine exactly how many jobs and professions will be lost by people. Meanwhile, according to the latest «Digital Transformation Initiative» report, as a consequence of the digitalization process, global job cuts of 2 million to nearly 2 billion are forecast by 2030. One of the most radical long-term projections, for example, claims that the world 's average unemployment rate will reach 75% by 2100. [1, c. 19]. According to the Popular Front for monitoring technological modernization and scientific and technological development, by 2027 about 6.7 million

jobs can be automated in Russia. Despite the economic effect of automation, the consequences of this process (rising unemployment) may be accompanied by an intensification of the economic crisis [22].

Social aspects(S). World integration processes and global trends in the widespread adoption of digital technologies are directly related to the emergence of the «new generation" (digital born). A decisive role in the formation of the «new generation" is given to educational institutions that introduce and develop new technologies, in particular digital technologies. The current demand for high-quality human capital in digital technology is not being met due to the existing traditional education system. The Russian education system lags significantly behind the countries that are digital leaders. Despite the fact that the number of Russian educational institutions on the list of 980 best universities in the world, according to Times Higher Education, has doubled over the last year and reached 24, in terms of the total number of institutions on this list Russia is significantly inferior to such digital leaders as the USA (148) and Great Britain (91), as well as such «catching-up» countries as China (52) and Brazil (27). At the same time, no Russian university is included in the list of 100 best, while China is represented in it by five universities. The traditional model of education, aimed only at obtaining knowledge, is hopelessly outdated. It is necessary to transform the educational paradigm itself and to revise existing approaches and training models aimed at developing general digital literacy skills, social and emotional skills for success in the new digital world [15, c. 468].

Technological aspects (T). Today, technologies make it possible to cope with a fairly narrow range of tasks, such as recognition of images, voice and other biometric data, analysis of device data, prediction of equipment failures (weak artificial intelligence). Systems do not have the ability to recognize and modify themselves (strong artificial intelligence). The problem of «interpreted artificial intelligence» is not resolved – automatic systems are not able to give feedback and explain to users the logic of making certain decisions, which is critical in areas such as healthcare, national security, and international law. [1, c. 12].

Opportunities (O)

Political Aspects (P). The digital economy is a system in which a sequential digitalization of traditional forms of business and production relations, forms of interaction between the population and enterprises with the state takes place. The economic effects of the implementation of new digital solutions until 2030 will amount to tens of trillions of rubles of added value. However, for this Russia needs to create favorable conditions for the development and widespread introduction of systems with artificial intelligence, «big data» technologies, the Internet of things, and more. One of the conditions for success is the introduction of additional tax incentives for the development of digital technologies, of which the state expresses a high interest. Mostly all experts highly value the reduction in insurance premiums for the growth of IT companies. They are convinced that it is necessary to continue to extend this benefit. Currently, there is a discussion of the feasibility of introducing tax benefits for the amount of capital investment in modernization. If such an incentive appeared, it would stimulate, among other things, more intensive investments of companies in digital technologies. It will also be extremely important to resolve tax issues in cross-border online trading, which will give a positive impetus to the development of this segment of the business and will positively affect the labor market as a whole [1, c. 17].

Economic aspects(E). The possibility of creating new jobs is directly related to the increasing role of the entrepreneurial component of the economy. A significant role in the formation of new business entities can be played by the achievements in the field of information and communication technologies, which marked the beginning of the fourth industrial revolution and the transition to an entrepreneurial economy, which is based mainly on the creation of new companies (startups), innovation, flexible production and adaptive labor markets. For example, the growth of individual

entrepreneurship in Germany is partly due to digitalization processes. Reduction of jobs as a result of automation leads to transforming effects, which are accompanied by an increase in entrepreneurial activity, the growth of individual entrepreneurship and the number of self-employed. This is due to the emergence of new technologies that expand economic opportunities, as well as the fact that specialists whose labor is at a relatively high risk of replacing machines are more motivated to create their own enterprises «when necessary», the contribution of labor automation to the development of forced individual entrepreneurship may be tangible. Thus, technological progress stimulates business activity focused on economic growth and the emergence of new opportunities [16, c. 11].

Social aspects(S). Digital technologies affect the level of development of human capital, the development of which necessitates the formation of new competencies and the provision of opportunities for the unemployed to retrain. In this connection, entrepreneurship and creative industries are developing, but a more important trend is the increased interaction between science, education and the private sector. As a result, a potential mechanism appears – entrepreneurship education programs, investments in research and development, improving skills and digital competencies based on the transformation of universities – the development of the university's entrepreneurial ecosystem. The popularization of the university's entrepreneurial ecosystem as a result of the development of digital technologies is a reasonable response to digital processes that will meet new social needs and educational requirements (for example, meeting the demand for existing professions in the IT field) [23, c. 49-72; 24, c.].

Technological aspects (T). The development of the IT industry will be accompanied by the further introduction of «technology platforms»– a set of compatible technologies, products and distribution channels, as well as ecosystems for their distribution and use, the main elements of which will be cloud computing, mobility, Internet things, big data technologies, business analytics and machine learning. Thanks to the cumulative impact of these advanced platform technologies, a gradual «transformation of products into services» and expansion of value chains, supply of goods and services, as well as «lengthening of the supply chains of human capital» will take place.

Threats (T)

Political Aspects (P). In the era of digital technology, data (or information, information, computational data, data sets, information assets) are a key object of the emerging legal relationship. Data becomes an asset of great value now due to its alternative value as it is used for new purposes and used to implement new ideas. In its usual form, information is not always of value, but in the case of intellectual processing, it can acquire high value characteristics. Thus, the intellectual processing of huge amounts of data significantly transforms the principles of classifying information as a limited access and significantly complicates the provision of privacy. At the same time, insufficient openness of access to online data is a barrier to the development of big data technology, since the usefulness of big data can be achieved by analyzing both large amounts of information. In turn, government policies to scale up the list of limited access information can minimize the use of big data technology. Consequently, the issue of ensuring information security and protecting privacy is most acute in terms of the development of digital technologies and the expansion of information assets.

Economic aspects(E). According to the research of the Higher School of Economics NRU, the key barriers to the use of digital technologies, according to company representatives, are the high costs of digital technologies, namely:

–inadequate budgets allocated to projects using digital technologies;

– the high cost of digital technology projects;

– high costs of operating systems using digital technology [1, c. 78].

Social aspects(S). Investing in mobile individual human capital allows you to bring the maximum level of return on the implementation of their own knowledge and skills on the labor market. Enterprises that actively introduce digital technologies demonstrate higher financial results of profitability and revenue and, as a result, high earnings of employees. However, the level of development of digital technologies and digital infrastructure in the regions varies significantly, which leads to uneven distribution of labor resources and, as a result, wages in the regional structure. In Russia, there is a high level of digital inequality between different regions and settlements. Near the largest agglomerations, the conditions are better, but in many cities of the Far East, the Arctic, and the North Caucasus there is still no access to broadband Internet. As a result, there is a negative trend towards an increase in the territorial differentiation of both capital and the labor market. [15, c. 471].

Technological aspects (T). The process of implementation and use of digital technologies is significantly slowed by the lack of investment resources for the implementation of projects and further maintenance of the operability of IT systems. However, a more acute technological problem is the problem with the staffing of the digital revolution: there are not enough, as a matter of fact, IT specialists, as well as users who are able to correctly and effectively use innovative technologies. To date, the possibilities for retraining and creating new jobs in Russia do not match the pace of accelerating digital transformation [17, c. 90].

The results of the impact of digitalization on the labor market, obtained using the SWOT analysis in accordance with the factors of the PEST analysis, are shown in Table 2.

Table 2

Results of SWOT and PEST analysis

SWOT / PEST	Strengths(S)	Weakness(W)	Opportunities(O)	Threats(T)
PoliticalAspects (P)	– implementation of state programs for the development and support of digital technologies	– problems of regulation of digitalization processes at the legislative level	– tax incentives for the development of digital technologies	– problems of information security and privacy protection
Economicaspects (E)	– creation of new jobs; – popularization of coworking	– reduction of labor potential; – increase in unemployment	– intensificationofentrepreneurialactivity	– high costs of digital technology
Socialaspects (S)	– rational redistribution of loads; – increasing labor productivity	– the education system does not meet the challenges of digitalization	– popularization of the entrepreneurial ecosystem of the university	– uneven development of digital technologies and digital infrastructure in the country

Technologicalaspects (T)	– the emergence of new classes and types of intelligent systems	– the artificial intelligence system is not able to modify itself and give feedback	– transition to new digital forms (turning products into services)	– lackofqualifiedpersonnel

Source: compiled by the author.

4. Results

Politicians around the world have taken the issue of the impact of digital technology on the economy and society very seriously. They consider such an impact from two sides. On the one hand, this is an opportunity: there is a chance to give a new impetus to the economic life of most developed countries, which have been demonstrating very sluggish growth rates for more than a year, and increase national competitiveness. On the other, these are threats: challenges to established business models, social relations, and spheres of influence [1]. Based on the data obtained as a result of the SWOT method and PEST analysis, we can identify the main threats and advantages for the labor market as a result of its future transformation through the impact of digitalization:

1. Threats:

– regulatory restrictions, lack of standards for the use of digital technologies (hinder the development of the «digital labor market»);

– job cuts;

– uneven development of digital technologies and digital infrastructure from the «center to the outskirts» (as a result of the uneven distribution of labor and capital);

– lack of personnel.

2. Advantages:

– implementation of state programs for the development and support of digital technologies;

– intensification of entrepreneurial activity;

– creation of new jobs;

– increase in labor productivity;

– development of additional skills and advanced training;

– the emergence of new professions;

– the emergence of new classes and types of intelligent systems (process automation).

Summarizing the results of the identified threats and advantages, I would like to note a clear dissonance in their characteristics. On the one hand, the transformation of the labor market leads to job cuts, staff shortages and is characterized by regulatory and legal restrictions that impede the development of the «digital labor market». On the other hand, digitalization processes activated entrepreneurial activity and create new places, influence the emergence of new professions, the development of additional skills and the development of personnel skills, which is directly facilitated by the implementation of state programs of development and support of digital technologies. Of course, it is important to emphasize that digital technologies will not so much replace existing types of economic activity as "unlock" their hidden economic potential. The monetary equivalent of such unlocking is estimated at tens of trillion dollars [1, c. 101]. That is, digital technologies not only and not so much lead to the release of labor, but rather form the demand for new, more highly skilled employment. In turn, the implementation of digital development and support programs does not deny the existence of regulatory restrictions that impede market transformation. To resolve this paradox and the issue of adapting to the future transformation of the labor market can recommendations that

amortize the transition to digitalization and reduce risks. Recommendations are made in accordance with the factors of PEST analysis(pic. 1).

Political	Economic	Social	Technological
• Formation of a unified and holistic legal thought on the use and functioning of modern digital technologies; • Changing the system of information exchange in the direction of simplifying the circulation of information as a subject of transactions and protecting personal data as a subject of state regulation; • The provision of special tax benefits and other measures for organizations engaged in activities related to the development of information technology	• Support for high-tech business; • Venture capital support; • Development of public-private partnerships; • Promotion of entrepreneurship education programs; • Increased budget allocation for projects using digital technology	• Modernization of the traditional model of education towards the development of new knowledge and technologies (lifelong education); • University entrepreneurial ecosystem development; • Creation of a mechanism for training highly qualified personnel with relevant competencies; • The widespread development of digital technology and the creation of digital infrastructure on the periphery	• Raising awareness of the offers on the market; • Improving the level of infrastructure development (bandwidth of communication channels, access to mobile Internet, data centers, etc.); • Improving collaboration between departments; • Minimization of errors in the planning of types and sequence of work

Picture 1. Recommendations on adapting the labor market to digitalization processes
Source: compiled by the author.

5. Conclusions

In this study, we performed a comprehensive analysis of the impact of digitalization on the labor market and identified potential threats and benefits of this process through the use of SWOT and PEST methods. These recommendations, grouped in accordance with the factors of PEST analysis, will allow us to adapt most favorably to future labor market transformations and minimize existing and potential risks as a result of large-scale implementation of digital technologies and automation processes. Based on the results of the analysis, it can be concluded that digitalization provides tremendous opportunities for development despite potential risks, moreover, the use of digital technologies will positively affect both the transformation of the labor market and the development of the digital economy and the transition to a new paradigm of socio-economic development.

References

1. Tsifrovayaekonomika: global'nyyetrendy i praktikarossiyskogobiznesa / T.K. Oganesyan, Ye.M. Styrin, G.I. Abdrakhmanova i dr. - M .: NIU VSHE, 2018. - 121 s.

2. Programma «TsifrovayaekonomikaRossiyskoyFederatsii» [Elektronnyyresurs]. - Rezhimdostupa:

http://static.government.ru/media/files/9gFM4FHj4PsB79I5v7yLVuPgu4bvR7M0.pdf, svobodnyy. (Data obrashcheniya: 20.10.2019 g.).

3. UkazPrezidenta RF ot 09.05.2017 N 203 «O strategiirazvitiyainformatsionnogoobshchestva v RossiyskoyFederatsiina 2017 - 2030 gody» [Elektronnyyresurs]. - Rezhimdostupa: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_216363, svobodnyy. (Data obrashcheniya: 20.10.2019 g.).

4. Kapelyushnikov, R.I. Tekhnologicheskiy progress - pozhiratel' rabochikhmest? / R.I. Kapelyushnikov // Voprosyekonomiki. - 2017. - № 11. - S. 111-140.

5. Abolikhina, Ye.S. TransformatsiyarynkatrudaRossii v usloviyakhtsifrovoyekonomiki / Ye.S.Abolikhina // PlekhanovskiyBarometr. - 2017. - № 4 (12). - S. 22-25.

6. Akhapkin, N.YU. Razvitiyetsifrovoyekonomikiiperspektivytransformatsiirossiyskogorynkatruda / N.YU.Akhapkin, N.N. Volkova, A.Ye. Ivanov // VestnikinstitutaekonomikiRossiyskoyakademiinauk. - 2018. - №5. - S. 51-65.

7. Odegov, YU.G. Novyyetekhnologiiiikhvliyaniyenarynoktruda / YU.G. Odegov, V.V. Pavlova // Uroven' zhizninaseleniyaregionovRossii. - 2018. - № 2 (208). - S. 60-70.

8. Koznov, A.B. Vliyaniyetsifrovizatsiinarynoktruda / A.B. Koznov // Mezhdunarodnyyzhurnalgumanitarnykh i yestestvennykhnauk. - 2019. - №4-2. - S. 177-179.

9. Frey, C.B. The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? / C.B. Frey, M.A. Osborne // Technological Forecasting and Social Change. – 2017. – Vol. 114. – P. 254-280.

10. Kim, Y.J.The rise of technological unemployment and its implications on the future macroeconomic landscape / Y.J. Kim, K. Kim, S. Lee // Futures. – 2017. – Vol. 87. – P. 1-9.

11. Brynjolfsson, E.What Can Machines Learn and What Does It Mean for Occupations and the Economy?/ E. Brynjolfsson, T. Mitchell, D. Rock // American Economic Association Papers and Proceedings. – 2018. – Vol. 108. – P. 43-47.

12. Vermeulen, B.The Impact of Automation on Employment: Just the Usual Structural Change? / B. Vermeulen, J. Kesselhut, A. Pyka, P.P. Saviotti // Sustainability. – 2018. – Vol. 10. – P. 1-27.

13. Berger, T. Industrial renewal in the 21st century: Evidence from US cities / T. Berger, C.B. Frey// RegionalStudies. – 2017. –Vol. 51. –P. 404-413.

14. Zorgner, A. Avtomatizatsiyarabochikhmest: istochnikzanyatostiiliistochnikpredprinimatel'skikhvozmozhnostey? / A. Zorgner // Forsayt. - 2017. - № 11 (3). - S. 37-48.

15. Kel'chevskaya, N.R. Regional'nyyedeterminantyeffektivnogoispol'zovaniyachelovecheskogokapitala v tsifrovoyekonomike / N.R. Kel'chevskaya, Ye.V. Shirinkina // Ekonomikaregiona. - 2019. - № 15 (2). - S. 465-482.

16. Fossen, F. Budushcheyetruda: destruktivnyyeitransformatsionnyyeeffektytsifrovizatsii / F. Fossen, A. Zorgner // Forsayt. - 2019. - № 13 (2). - S. 10-18.

17. Zemtsov, S. Riskitsifrovizatsiyaiadaptatsiyarynkovsbyta v RossiiZemtsov, V. Barinova, R. Semonova // Forsayt. - 2019. - № 13 (2). - S. 84-96.

18. Lavrinenko, A. Kompetentsii XXI veka v finansovomobmene: perspektivyradikal'noytransformatsiiprofessiy / A.A. Lavrinenko, N. Shmatko // Forsayt. - 2019. - T. 13. - № S2. S. 42-51.

19. UkazPrezidenta RF ot 7 maya 2018 g. № 204 «O natsional'nykhtselyakhistrategicheskikhzadachakhrazvitiyaRossiyskoyFederatsiina period do 2024

goda» [Elektronnyyresurs]. - Rezhimdostupa: https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71837200, svobodnyy. (Data obrashcheniya: 20.10.2019 g.).

20. PoslaniyePrezidenta RF Federal'noyeSobraniyuot 20.02.2019 «PoslaniyePrezidentaFederativnoyeSobraniyu» [Elektronnyyresurs]. - Rezhimdostupa: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_318543, svobodnyy. (Data obrashcheniya: 20.10.2019 g.).

21. Krauze, I. Kovorkingkak model' zanyatostibudushchegoKrauze // Forsayt. - 2019. - T. 13. - № S2. - S. 52-60.

22. Tsentrmonitoringatekhnologicheskoymodernizatsiiinauchno-tekhnicheskogorazvitiya [Elektronnyyresurs]. - Rezhimdostupa: http://cmntr.ru, svobodnyy. (Dataobrashcheniya: 20.10.2019 g.).

23. Spigel, B. The Relational Organization of Entrepreneurial Ecosystems / B. Spigel // Entrepreneurship Theory and Practice. – 2017. – №. 41(1). – P. 49-72.

24.Demin, S.S. Trends in the Technology Start−Ups Integration in the Educational Process of Future Entrepreneurs / S.S. Demin, A.V. Lukyanova, A.V. Vershitsky. – 2019. № 22(4).

KAMU SEKTÖRÜNDE HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMALARI

Anar Şükürov[2]

ÖZET

Yirminci yüzyılın son on yılında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında, kamu yönetim sisteminin yürütme kolu önemli eğilimler göstermiş, onun pozisyonu, gücü ve işlevleri değişmiştir. Son olarak, vatandaşlar ve çeşitli örgütlü gruplarla ilişkilerini düzenlemek için mekanizmalar geliştirilmiştir. İdari makamlar ve vatandaşlarla düzenli diyalog günlük bir gerçeklik haline gelmiştir. Bu diyalog ve yapıcı işbirliği "tek taraflı eylem" niteliği taşımıyor, toplumsal sorunların çözüm yollarının ortak araştırılmasını öneriyor ve anlaşmalar temelinde sosyal çatışmaların oluşumunu önlüyor. Kamu yönetimi tesisleri kümesinde yer alan vatandaşlar ve onların örgütleri ile, bir bütün olarak toplumla ilişkiler kurulmasına hizmet eden birimin özel bir faaliyet alanı olan "Halkla ilişkiler" (ingilizce PR - "pablik rileyşnz") yönetim bilimi ve uygulamasına dahil olmuştur. Halkla ilişkilerin kökeni özel sektör olsa da, kısa zamanda hem vatandaş sektörü, hem de devlet örgütleri ve devlet yönetimine yayılmıştır.

Kamu kurumlarıyla halk arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, tüm devlet çalışanlarının, özellikle de devlet organlarının sorumluluğu altındadır. Halkla ilişkiler faaliyetlerinin planlanmış, uzun vadeli olarak tutarlı bir şekilde uygulanması, bu faaliyetten olumlu sonuçlar elde edilmesi ancak halkla ilişkilerin bulunduğu bir organizasyondan geçer.

Bu *çalışmanın* amacı, kamu kurumlarında uygulanan halkla ilişkilerin gelişim süreci, *kamu kurumlarında halkla ilişkiler* birimlerinin örgütlenmesi ve kamu sektörünün halkla ilişkiler bölümlerindeki çalışma ilişkilerine nasıl yansıdığını ortaya koymaktır.

Anahtar sözcükler: Kamu sektörü, halkla ilişkiler, kamu kurumlarının halkla ilişkiler faaliyetleri vestratejileri.

PUBLIC RELATIONS APPLICATIONS IN THE PUBLIC SECTOR

Summary

In the last decade of the twentieth century and in the early twenty-first century, the executive branch of the public administration system showed significant trends, its position, strength and functions changed. Finally, mechanisms have been developed to regulate relations with citizens and various organized groups. Regular dialogue with administrative authorities and citizens has become a daily reality. This dialogue and constructive cooperation are not ıy unilateral actions,, they propose a joint investigation of the solutions to social problems and prevent the formation of social conflicts on the basis of agreements. "Public relations, which is a special field of activity of the unit serving to establish relations with the society as a whole with the citizens and their organizations in the public administration facilities cluster, has been included in the management science and practice. Although the public sector has its origins in the private sector, it soon spread to both the citizen sector and state organizations and government.

The development of relations between public institutions and the public is under the responsibility of all government employees, especially the state organs. A planned, long-term, consistent implementation of public relations activities and positive results from this activity is only possible through an organization with public relations. The aim of this study is to reveal the development process of public relations applied in public institutions, the organization of public relations units in public institutions and how it is reflected in working relations in public relations departments of public sector.

Key words: Public sector, public relations, public relations activities and strategies of public institutions**.**

GİRİŞ

Modern çağımızda, halkla ilişkilerin sistematik, amaçlı ve sistematik bir şekilde öğretilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Halkla ilişkiler modern yönetimin esas unsurlarından biridir. Çünkü halkla ilişkiler, organizasyonu daha güçlü kılar ve bu nedenle yönetişimin bir işlevi olarak algılanır. Gelişmiş ülkelerde halkla ilişkiler, kurumlar ve kuruluşlar tarafından daha etkili sonuçlar için iyi

---

[2] Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Başkanlığı'na Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi doktora öğrencisi

gelişmiş bir politika olarak uygulanmaktadır. Kurumun herhangi bir bölümü düzenli bir halkla ilişkiler politikası izliyor iken, diğer birimler herhangi bir ayırt edici politika izlememelidir, çünkü hedef kitlenin gözünde kurum tam olarak algılanıyor. Bu nedenle, örgütün halkla ilgili politikası örgütün tüm bölümlerinde uygulanmalıdır. Bu bağlamda, halkla ilişkilerin örgütün tüm bölümlerine, yani örgütün üst çevrelerine yakın bir şekilde ele alınması gerekir. Dolayısıyla, halkla ilişkilerin en önemli özelliklerinden biri de yönetimin doğası olmasıdır.

HALKLA İLİŞKİLERİN KAMU SEKTÖRÜNDE KULLANIMI

Halkla ilişkiler terimini ilk defa ABD Başkanı Thomas Jefferson tarafından kullanıldığı söyleniyor. O, 1807'de Kongreye VII Temyizinin taslağında halkla ilişkiler - PR (Public relations) - terimini kullanmıştır. Bu terim altında o, ulusal düzeyde hükümete güven ortamı yaratılmasını ve siyasi kurumların bu çalışmadaki çabalarının arttırılmasını anlıyordu.

İngiliz sosyolog Sam Black şöyle düşünüyor ki, halkla ilişkiler - kamuoyunu öğrenmek, ona belirli amaç ve yöntemlerle etkileme, gerçek ve kapsamlı bilgilerle uyum sağlama sanatıdır. Bu nedenle, bazıları halkla ilişkileri bir bilim, diğerleri ise kurumsal bir diplomasi olarak algılarlar ve hatta bazıları medya aracılığıyla daha geniş kitleleri etkileyebilecek, herhangi bir fikir veya kuruluş hakkında kamuoyunu yönlendiren diplomasinin bir parçası olduğunu düşünüyorlar (Black, 1989; 223).

Batı ülkelerinde devlet düzeyindeki halkla ilişkiler politikası bir aksioma dayanmaktadır: - "Hükümet halkın refahı ve huzuru için çalışmalıdır, ancak halk da emin olmalıdır ki, hükümet halkın yararı için çalışıyor." İşte bu inanç hükümete ülkede istikrar yaratmasına ve politikasını barışçıl bir ortamda sürdürmesine olanak sağlıyor. Bu nedenle, halkta hükümete karşı güven oluşturmak, kamu kurumlarında halkla ilişkiler stratejisinin temel amacıdır.

Halkla ilişkiler halkın ilgisini değerlendiren, bir bireyin veya kuruluşun politikalarını ve faaliyetlerini halkın ilgisiyle hizalayan ve halkın anlayışı ve kabulü için bir eylem programı uygulayan bir yönetim işlevidir. Halkla ilişkiler, kurum ve topluluğu arasında iletişim kurmak ve sürdürmek için bağımsız bir yönetim işlevidir.

Devletin ve kurumların asıl görevi halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve insanlara hizmet etmektir. Halkla ilişkilerin temel amacı, kurumlar ve halk arasındaki anlayışı, faaliyetlerin daha geniş tanıtımını ve kamu ile ilişkilerin güçlendirilmesini sağlamaktır (Aydede, 2001; 41).

Devlet kurumları, halk üzerinde olumlu bir etki bırakmak için çıkarlarını ve hedeflerini gerçekleştirmek için halkla ilişkilere her zaman özel bir önem vermelidir. Bunu yapmak için, halkı yönetim faaliyetleri hakkında bilgilendirmeleri, kamuoyu ve eğilimlerinin farkında olmaları gerekiyor. Kamu makamları, halka hizmet etme, aktif ve etkin hizmetler sağlama fikri üzerinde hareket ettiklerinde, kamu üzerinde de olumlu bir etki yaratacaktır. Bu durumda, halk daima o devlet organına güven ve desteğini sağlayacaktır.

İki yönlü iletişime dayanan halkla ilişkiler, hükümetin kurduğu kamu kesiminin güven ve desteğini sağlamak için kullanılır. Sonuç olarak, kamunun, örgütün ve toplumun istediği şekilde değişiklik yapma ve böylece örgüt ve çevresi arasındaki uyumu ve dengeyi sağlama konusunda sistematik çaba gösterilmiş oluyor.

Halkla ilişkiler sorunu günümüzün en önemli sorunlarından biridir. "Halkla İlişkiler" in örgütlenmesi ve yönetimi bugünkü demokratik gelişme, çoğulculuk ve sosyal devlet preseplerini kabul

eden her bir ülkede ve aynı zamanda ülke genelinde faaliyet gösteren kurum ve şirketlerin ilkelerini benimseyen önemli bir konudur. PR'nin gelişim seviyesi, toplumdaki demokrasi seviyesiyle doğrudan ilgilidir. Halkla ilişkiler kamuoyuna yüksek değer veren bir toplumun ürünüdür (Aliyev, 2015; 41).

Halkla ilişkiler kurumsal diplomasi demektir. Daha geniş bir toplumu etkilemek, herhangi bir fikir veya organizasyon hakkında olumlu fikirler formüle etmek bu diplomasinin sadece bir parçasıdır. Buradaki en önemli şey, ilgilenen çevreler, bireysel gruplar ve devlet kurumları ile sürekli etkileşim kurarak organizasyon, lider ve faaliyetleri hakkında olumlu bir görünüm oluşturmaktır (İsmayılov, 2001; 3).

Kamu sektöründe güçlü halkla ilişkiler uzmanlarının çalışması ve Halkla İlişkiler departmanının kurulması şarttır. Çoğu araştırmacı Halkla İlişkiler departmanının bir kuruluş için daha uygun olduğuna inanıyor ve aşağıdaki avantajları görüyorlar:

1. Halkla İlişkiler uzmanları kuruluşun diğer çalışanlarıyla takım halinde çalışıyorlar;

2. Halkla İlişkiler uzmanları organizasyonu dah yakından tanıyorlar;

3. Uzman sahibi olmak bir organizasyon için daha ekonomiktir ve avantajlıdır;

4. Kuruluşun başkanı ve herhangi bir çalışanı her zaman halkla ilişkiler uzmanlarından uygun tavsiye alabililer.

Azerbaycan'da hükümet veya sivil toplum kuruluşların son 4-5 yıl boyunca halkla ilişkilere (PR) özel olarak dikkat ettiğini görmekteyiz. Yıllar önce sadece yabancı şirketlerin halkla ilişkiler faaliyetlerini görüyorduksa ve bu alan yerel kuruluşlar için biraz yabancı görünse de, şimdi görüşler çoktan değişmiştir. Örgütler (devlet veya sivil) imajlarını geliştirmek için halkla bağlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Halkla ilişkiler departmanları oluşturmakla en çok ilgilenenler, sivil toplum kuruluşları, büyük petrol şirketleri ve hatta yıllık 80 milyon manatlık cirosu olan işyerleridir. Dünyada halkla ilişkiler için 2 önemli koşul vardır. Birincisi profesyonellik diğeri ise finans. Azerbaycan'da halkla ilişkiler işinin yeni olmasına rağmen, halkla ilişkiler faaliyetlerinin her zaman mevcut olduğu kuruluşların prestijinde keskin bir düşüş olasılığının düşük olduğunu göstermektedir.

Halkla ilişkiler çalışması halka bilgi sağlamayı, aynı zamanda kuruluşun ilgisini çeken bilgileri toplamayı, analiz etmeyi ve yönetimin doğru kararlar vermesini sağlamayı amaçlar. Halkla ilişkileri diğer yönetim alanlarından ayıran bir diğer önemli özellik, iç ve dış çevre ile iletişim kurabilmesidir (Jefkins, 1992, 56). Doğrudan etki olarak halkla ilişkiler, her kurumun yaşamı için büyük stratejik öneme sahiptir.

Kamu sektöründe halkla ilişkilerin amacını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- *Halkı eğitmek, kurum tarafından takip edilen politikaları tanıtmak;*
- *Toplumda hükümete karşı daha olumlu bir tutum oluşturmak;*
- *Halkın üst yönetim çalışanları ile ilişkilerini kolaylaştırmak;*
- *Hizmet sunumunda halkla işbirliğini sağlamak;*
- *Kurumun kimliğini oluşturmak ve topluma iyi anlamda hissettirmek;*
- *Halkın devlet organının çalışmalarına olan eğilimini ölçmek ve gerekli düzenlemeleri yapmak;*
- *Kamuoyunu kamu otoritesinin hizmet politikası hakkında bilgilendirmek ve çalışmalarını kolaylaştırmak;*

- *Nihai karar vermeden önce halka kurumlar tarafından uygulanan önemli projeler hakkında bilgi vermek;*
- *Vatandaşları yasal kurallar hakkında bilgilendirmek ve yasalara uymalarını sağlamak;*
- *Devlet organları ve toplum arasında işbirliğini sağlamak.*

SONUÇ

Kamu makamları, halkda olumlu bir izlenim yaratmak için halkına etkili bir kamu hizmeti sunmalıdır. Kamu yetkilileri, amaçlarına ulaşmak için halkla ilişkilere önem vermelidir. Bunu yapabilmek için topluma yönetim faaliyetleri hakkında bilgi verebilmeli ve topluluğun algıları, fikirleri ve eğilimleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Daha sonra, eğer hükümet halkın hizmetinde olduğu fikrinden hareket ederse, toplum üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır ve topluma etkili ve verimli bir şekilde hizmet ettikleri takdirde halkin güven ve desteğini sağlayabilecektir. Halkla ilişkiler, örgüt ve toplum arasında iletişimi sağlamak ve sürdürmek için bağımsız bir yönetim işlevidir.

Kurumun halkla ilişkiler uygulamalarının asıl amacı, kuruluşun başarılı bir şekilde çalışması için çevrenin kurum için önemli olmasını sağlamak amacıyla tatmin edici bir iç ve dış sosyo-politik ve psikolojik ortam yaratmaktır. Kurumdaki halkla ilişkiler faaliyetleri, farklı sosyal gruplara (daha geniş ya da yerel topluluk) ya da belirli hedeflere ulaşmak için (kuruluşun imajını oluşturmak, krizle başa çıkmak için) birkaç yönde gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Black, S. (1989) İntroduction To Public Relations, Modina Press. p 223.

2. Aydede, C (2001) Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları, MediaCat Kitapları, Ankara

3. Aliyev, N (2015) Halkla İlişkiler Yönetimi, Bakı

4. İsmayılov, R (2001) Halkla İlişkiler, Gazeteciler Cemiyeti, Bakı

5. Jefkins, F (1992) Public Relations, London p 56

İMAM GAZÂLÎ'NİN İHYÂ U ULÛMİ'D-DÎN ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Betül KILINÇ[3]

Ahmet VURAL[4]

Özet

İmam Gazâlî ilim dünyasına kazandırmış olduğu birçok eser ile İslam düşünce tarihinin en önemli/verimli müellifidir. Kelam, tasavvuf, felsefe, fıkıh, metodoloji, mantık gibi alanlar başta olmak üzere hemen hemen zamanının her sahasında eser telif etmiştir. Bu eserler arasında İhyâ u Ulûmi'd-dîn'e ayrı bir önem atfedilir. İmam Gazâlî'nin bu meşhur eseri, isminden de anlaşılacağı üzere bir nevi İslam ümmeti için ıslah ve ihya projesi kapsamında kaleme alınmıştır. Tasavvuf klasikleri arasında önemli bir yere sahip olan İhyâ u Ulûmi'd-dîn on bir yıllık bir süreçte inziva hayatı esnasında yazılmıştır.

Dört ciltten oluşan bu eserin her bir cildi sırasıyla ibâdât, muâmelât, mühlikât ve münciyât konularını kapsamaktadır. Daha sarih bir ifadeyle birinci ciltte; ilim, akaid, temizlik, ibadetler, zikir, dua gibi konular ele alınmıştır. İkinci ciltte; yeme-içme, evlilik, kardeşlik, sohbet gibi toplumsal adetlere ve kişisel davranışlara yer verilmiştir. Üçüncü ciltte; kin, hased, cimrilik, mal ve makam tutkusu, riyâ, kibir gibi insanı helâke götüren kötülükler işlenmiştir. Dördüncü ciltte ise; tövbe, sabır, şükür, havf ve recâ, zühd, tevekkül, ihlas, murakabe, tefekkür gibi insanı kurtuluşa götüren faziletlere dikkat çekilmiştir.

Bu tebliğde evvela İmam Gazâlî'nin kısaca terceme-i hâline değinilecek, akabinde en önemli eseri İhyâ u Ulûmi'd-dîn'in muhtevası hakkında malumat verilecektir. Ayrıca İhyâ u Ulûmi'd-dîn'in önemi ve etkileri hakkında da bilgi verilerek bu eserin ölümsüz eserler arasında gösterilmesinin sebeplerine vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İmam Gazâlî, İhyâ u Ulûmi'd-dîn, İslam, Tasavvuf.*

AN EVALUATION ON IMAM GHAZALI'S NAMED IHYA ULUMIDDIN

Abstract

Imam Ghazali is the most important/productive author in the history of Islamic thought with many works he has brought to the world of science. Kalam, Sufism, philosophy, fiqh, methodology and logic such as living in almost every branch of science has written works. Among these works, a special importance is attributed to Ihya Ulumiddin. This famous work of Imam Ghazali was written as part of the project of reform and revival for the Islamic Ummah. Ihya Ulumiddin, which has an important place among Sufi classics, was written during her seclusion life for eleven years.

Each volume of this volume, which consists of four volumes, covers the topics of worship, mutual human relations, causes that lead to evil, and causes to salvation. More clearly, in the first volume; science, faith, cleanliness, worship, dhikr, prayer issues were discussed. In the second volume; social customs and personal behaviors such as eating and drinking, marriage, brotherhood and conversation were included. In the third volume; spleen, jealousy, stinginess, passion for goods and authority, vanity, arrogance, such as evil that leads to man evil are processed. In the fourth volume; repentance, patience, gratitude, fear and hope, asceticism, trust, sincerity, auditing, contemplation, such as the virtues that lead to human salvation are drawn attention.

In this paper, first of all the life of Imam Ghazali will be mentioned briefly and then information about the contents of his most important work, Ihya Ulumiddin, will be presented. In addition, the importance and effects of Ihya Ulumiddin will be informed and the reasons why this work will be shown among immortal works will be emphasized.

Key Words: *Imam Ghazali, Ihya Ulumiddin, Islam, Islamic Mysticism.*

[3] Lisans Öğrencisi., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, kilinck035@gmail.com

[4] Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, ahmetvural@ohu.edu.tr

GİRİŞ

İmam Gazâlî, kendisinden sonra yaşamış, hemen her Müslüman düşünürün gölgesinde serinlediği bir ağaç mesabesindedir (Deniz, 2011: 8). Gazâlî, fıkıh, kelâm, tasavvuf, felsefe, ahlak ve mantık gibi ilimlerde otorite sahibi, fikirleriyle sadece Doğu'da değil, batı dünyasında da geniş yankılar uyandıran büyük bir İslam âlimidir. İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Gazâlî'nin tesiri günümüze kadar devam etmiştir. Çağların yıpratamadığı kişiliğini ve etkisini kazanmasında hiç şüphesiz en büyük pay yazmış olduğu *İhyâ u Ulûmiddîn*'e aittir. Bu çalışmada kısaca Gazâlî'nin hayatı ve eserlerine değinildikten sonra *İhyâ u Ulûmiddîn*'in muhtevasından ve etkilerinden bahsedilecektir.

1. İMAM GAZÂLÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

İmam Gazâlî'nin asıl adı Muhammed olmakla beraber künyesi, "Ebû Hâmid", lakabı "Hüccetü'l-İslam" ve "Zeynüddîn"dir. Gazâlî, 450/1058 tarihinde İran'ın Tûs şehrinin (bugünkü Meşhed) Gazale köyünde dünyaya gelmiştir. "Gazâlî" veya "Gazzâlî" onun nisbesidir. Gazale köyünde doğmuş olmasına nispetle "Gazâlî" diye anılmaktadır. Babasının mesleğine (gazzâl: yün eğirici, iplikçi) nispet edilerek de "Gazzâlî" diye anılmıştır (Çağırıcı, 1996: 489).

Gazâlî eğitim hayatına doğduğu şehir Tûs'ta başlamış, sonra Cürcan'a giderek İmam Ebû Nasr İsmailî'den ders okumuştur. Bir müddet sonra tekrar Tûs'a dönüş yapmıştır. Dönüş yolunda yaşamış olduğu şu hadise onun hayatında dönüm noktası olmuştur. Kendisinin de içerisinde bulunduğu kervanın yolu eşkıyalar tarafından kesilmiştir. Eşkıyaların el koymuş olduğu mallar arasında Gazâlî'nin ders notları (Ta'likâ) da yer almaktadır. Gazâlî bu notları istemek üzere eşkıyaların liderinin yanına gider. Ona "bu ilimleri öğrenmek için memleketimi terk ettim. Cürcan'a gittim, bütün öğrendiklerim bu notların arasındadır" der. Eşkıyanın reisi: "Bildiğini iddia ediyorsun ancak notların elinden alınınca bilgisiz kalıyorsun; sen bu bilgileri öğrendiğini nasıl iddia ediyorsun?" diyerek notların geri verilmesini emretmiştir. Bu sözler Gazâlî'yi derinden etkilenmiş ve o zamana kadar tutmuş olduğu notları ezberlemiştir (Cebecioğlu, 2008: 38). Gazâlî üç yıllık bir süre zarfından sonra Nişabur'a gitmiş ve burada İmamü'l-Harameyn Abdülmelik el-Cüveynî'nin ders halkasına dâhil olmuştur. Bunun yanında Ebû Razkânî, Ebû Yusuf en-Nessâc, Ebû Sehl el-Mervezî, Ebû Hüseyin el-Mervezî, Ebû Nasr el-İsmailî gibi hocalardan ilim tahsil etmiş ve hadis, tefsir, fıkıh, mantık, İslam hukuku, kelâm gibi ilim dallarında ihtisas yapmıştır.

Gazâlî hicri 484 senesinde henüz otuz dört yaşında iken, Nizamülmülk tarafından Nizâmiye medresesine ders vermek amacıyla tayin edilmiştir (Abdülhalim Mahmud, 2012: 11). Gazâlî kısa sürede şöhretin zirvesine ulaşmıştır. Bu ilgi kendisini rahatsız etmiş, hac görevini ifa etme isteğini mazeret göstererek 488/1095 senesinde görevinden ayrılarak Bağdat'tan Şam'a hicret etmiştir. 489/1096 yılında hacca gittikten sonra memleketi Tûs'a dönüş yapmıştır. Burada küçük bir medrese ve dergâh inşa etmiştir. Gazâlî bu dönemde yaklaşık on yıl süren bir inziva hayatı yaşamıştır. Bu inziva sürecinde sayısız tecellilere ve keşiflere şahit olmuştur. Selçuklu yönetiminden gelen baskılara dayanamayıp Nişâbur'da bulunan Nizâmiye Medresesinde müderrislik teklifini kabul etmiş (499/1106) ve bir dönem tekrar hocalık yapmıştır. Tûs'ta bulunan medrese ve dergâhtaki derslere de devam etmiştir. Gazâlî, 505/1111 senesinde Tûs'ta vefat etmiştir.

Gazâlî, ilmî kişiliği, hakikati arama merakı ve bilgiye olan iştiyakı, ilmî şüpheciliği, kolay ikna edilemeyen yapısıyla ilimde zirve şahsiyetler arasında yerini almıştır. Gazâlî, ilmi ilim olarak değil, daha iyi bir Müslüman olmak adına ve İslam'ı ihyâ etmek amacıyla öğrenmiş ve öğretmeye gayret göstermiştir.

1.2. Eserleri

İmam-ı Gazali, Eş'ari kelâmcısı, Şâfîî fakihi ve mutasavvıf kimliklerine haiz çok yönlü bir İslam âlimidir. İslam düşünürleri arasında en çok eser veren müelliflerden birisidir. Nitekim kelam, tasavvuf, felsefe, fıkıh, metodoloji, mantık gibi alanlar başta olmak üzere zamanının hemen hemen her ilim sahasında eser telif etmiştir. Nizâmiye medresesinde baş müderris olarak görev yaptığı süreçte yirmi beşe yakın kitap telif ettiği ifade edilmektedir (Çınar, 2003: 131). *İhyâ u Ulûmi'd-dîn* başta olmak üzere eserlerinin bir bölümünü de inziva

döneminde yazmıştır (Aşkar, 2015: 94). Gazâlî vefat ettiğinde arkasında yetiştirmiş olduğu yüzlerce talebe ve kaleme almış olduğu onlarca eser bırakmıştır. Çalışmanın sınırları kapsamında bu eserlerin sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz.

Gazâlî'nin fıkıh sahasında kaleme aldığı eserler şunlardır:

- ✓ *el-Menhûl fi'l-usûl*
- ✓ *el-Basît fi'l-füru'*
- ✓ *el-Vasît*
- ✓ *el-Vecîz*
- ✓ *el-Fetâvâ*
- ✓ *el-Müstasfâ*
- ✓ *Hülâsatü'l-Muhtasar ve nikâvet'ül-mu'tasar*
- ✓ *Gâyetü'l-ğavr fî dirâyeti'd-devr*
- ✓ *et-Ta'lika fî fürû'i'l-mezheb*
- ✓ *Me'âhizü'l-hilâf*
- ✓ *Tehzîbü'l-usûl*

Gazâlî'nin metodoloji alanında kaleme aldığı eserler şunlardır:

- ✓ *Mi'yârü'l-'ilm*
- ✓ *Mi'hakkü'n-nazar fî 'ilmi'l-mantık*
- ✓ *Şifâ'ü'l ğalîl fî beyâni mesâ 'ili't-ta'lil*
- ✓ *el-Kıstâsü'l-müstakim*
- ✓ *Lübâbü'n-nazar*
- ✓ *Tahsînü'l-me'âhiz*
- ✓ *el-Mebâdî ve'l-ğayât*

Gazâlî'nin kelam sahasında yazmış olduğu eserler şunlardır:

- ✓ *Fedâ'ihu'l-Bâtıniyye*
- ✓ *el-İktisâd fi'i 'itikad*
- ✓ *el-Maksadü'l esnâ fî şerhi esmâ 'illâhi'l-hüsnâ*
- ✓ *Faysalü't-tefrika beyne'l-İslâm ve'z-zendaka*
- ✓ *El-Kanûnü'l-küllî fi't-te'vîl*
- ✓ *Risâle ilâ Ebi'l-Feth Ahmed b. Selâme*
- ✓ *Ed-Dürretü'l-Fâhire fî keşfi 'ulûmi'l âhire*
- ✓ *İlcâmü'l-'avâm 'an 'ilmi'l-kelâm*
- ✓ *Kavâi'dü'l-'akâ 'id*
- ✓ *Hüccet'ül-hak*
- ✓ *Mufassılü'l-hilâf*
- ✓ *Ed-Dürcü-l merkum bi'l cedâvil*
- ✓ *El-Müntehal*

Gazâlî'nin felsefe sahasında yazmış olduğu eserler şunlardır:

- ✓ *Makasıdü'l-felâsife*
- ✓ *Tehâfütü'ül-felâsife*
- ✓ *el-Madnûn bih 'alâ ğayri ehlih*
- ✓ *el-Madnûn bih 'alâ ehlih*
- ✓ *er-Risâletü'l ledüniyye*
- ✓ *Mişkâtü'l-envâr*
- ✓ *El-Münkız mine'd dalâl*

Gazâlî'nin tasavvuf ve ahlak sahasında kaleme aldığı eserler şunlardır:

- ✓ *Mîzanü'l-'amel*
- ✓ *El-Ma 'ârifü'l- 'akliyye ve lübâbü'l-hikmeti'l-ilâhiyye*
- ✓ *İhyâ'u- 'ulûmi'd-dîn*
- ✓ *Bidâyetü'l-hidâye*
- ✓ *Cevâhirü'l-Kur'ân*
- ✓ *Kimyâ-yı sa'âdet*
- ✓ *Eyyühe'l-veled*
- ✓ *Naşîhatü'l-mülûk*
- ✓ *El-İmlâ' 'alâ müşkilâti'l-İhyâ'*
- ✓ *Sırrü'l 'âlemîn*
- ✓ *Minhâcü'l- 'âbidîn*

Gazâlî'nin yukarıda ismini zikrettiğimiz eserleri arasında *El-Münkız mine'd dalâl* isimli otobiyografi eserine bir parantez açmak istiyoruz. Nitekim bu eser, Gazâlî'nin düşünce hayatındaki gelişmeleri yansıttığı için Gazâlî'yi doğru anlamak adına okunması elzem olan bir eserdir.

2. İMAM GAZÂLÎ'NİN İHYÂ U ULÛMİ'D-DÎN ADLI ESERİ

2.1. İhyâ u Ulumi'd-dîn'in Yazılış Amacı

İmam Gazâlî, klasik eserlerde pek rastlanmayan bir şekilde bu eseri neden kaleme aldığını belirtmektedir. O, *İhyâ u Ulûmi'd-dîn*'in mukaddime kısmında eseri yazma amacını şu şekilde dile getirmektedir:

> "*Hak yolunun kılavuzları, peygamberlerin varisi olan hakiki âlimlerdir. Hâlbuki bu zamanda böyle âlimler hemen hemen kalmadı. Ancak taklitçileri kaldı. Onlara da şeytan nüfuz ederek çoklarını azdırdı ve her biri maddi menfaat sevdasına kapıldı. Bu sebepten ma'ruf (iyilik), münker (fenalık); münker (fenalık) ma'ruf (iyilik) sanıldı. Hatta dinin alameti bile gölgede kaybolarak hidayet ışığı yeryüzünden kalktı. Böylece ilmi, insanlara, yalnız kargaşalık çıkaran adi kimselerin arasını bulmakta kadıların başvurduğu fetva hükümlerinden veya kendini beğenenlerin hasımlarını ilzam ve onlara karşı üstünlüklerini ilan için büründükleri cedelden veyahut avam tabakasını aldatmak için vaizlerin muzahref (yaldızlı) secili sözlerinden ibaretmiş gibi göstermeğe çalıştılar.*
>
> *Çünkü haramı avlamak ve bunun için şebeke kurmakta bu üç şeyden başka çare bulamadılar. Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de, fıkıh, hikmet, ilim, ziya, nur, hidayet ve rüşd diye adlandırdığı, selef-i salihînin (ilk İslam büyükleri) takip ettikleri ahiret yolu ilmi, insanlar arasından dürülüp kaldırıldı ve tamamen unutuldu ki bu hal, din namına zararlı bir gedik ve karanlığa götüren korkunç bir tehlike oldu. Dini ilimleri yaşatmak, ilk imamların yollarını açıklamak, İslam büyükleri ve Peygamberimiz katında faydalı olan ilimleri anlatmak için bu kitabı yazmayı mühim bir vazife bildim*" (İmam Gazâlî, 2012: 4).

Gazâlî'nin ifadelerinden anlaşılacağı üzere bu eser İslam ümmeti için bir nevi ıslah projesi olarak kaleme alınmıştır. Bu eserde o dönemdeki âlimlerin ve dinî ilimlerin öz eleştirisi yapılmış ve mevcut durumdan bir an evvel kurtulup İslam'ın özüne uygun bir hayat anlayışının gerekliliği ve reçetesi sunulmuştur. Daha öz bir ifade ile Gazâlî bu eserini dinî ilimleri ihyâ etme ve canlandırma düşüncesiyle yazmıştır.

2.2. İhyâ u Ulûmi'd-dîn'in Şekilsel Husûsiyetleri

İhyâ u Ulûmi'd-dîn İslam âlemini derinden etkilemiş bir eserdir. *İhyâ u Ulûmi'd-dîn*'in gerek Türkiye'de gerek başka ülke kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Bu nüshalardan bir kısmı eserin belirli bölümlerini kapsamakta, bir kısmı da tamamını içermektedir. Bu nüshalar içerisinde en eski nüsha 502/1108 tarihine ait olup, ülkemiz Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu No: 1675'de kayıtlıdır.

İhyâ u Ulûmi'd-dîn'in Türkçe, Farsça, Urduca, İngilizce ve Almanca olmak üzere pek çok dilde çevirisi vardır. Eserin günümüz Türkçesi ile yayınlanan üç çevirisi söz konusudur. Bu çeviriler Ahmed Serdaroğlu (İstanbul 2012); Ali Arslan (İstanbul 2014) ve Sıtkı Gülle (İstanbul 2019) tarafından yapılmış ve üç farklı tercüme olarak okuyucuların ilgisine sunulmuştur. Yusuf Sıdkî el-Mardinî'nin "*Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn*" adlı eseri de Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı bünyesinde yayına hazırlatılmış ve altı cilt olarak "*İhyâ Tercüme ve Şerhi*" ismiyle Türkçe basılmıştır.

Gazâlî'nin *İhyâ u Ulûmi'd-dîn* eseri üzerine pek çok ilmî çalışma yapıldığını da vurgulamak isteriz (bkz.: Ünal, 2000: 540-551).

Gazâlî'nin *İhyâ u Ulûmi'd-dîn*'de konuları ele alış biçimi genel olarak şu şekildedir: Konunun takdimi, konunun kısımları, konunun faydaları ve bu faydaları temin etmenin yolları, konunun sakıncaları ve bunlardan korunma araçları. İmam Gazâlî, evvela konu ile ilgili âyet ve hadislere başvurur. Âsâr dediği Sahabe, Tâbiîn, Etbâu't-Tâbiînin söz ve menkıbelerine yer verir. Sonra şer'î kaynaklardan iktibaslarda bulunur. En nihayetinde de aklı devreye sokarak mantıkî açıklamalarla sözlerine devam eder. Tüm bunları belirli bir sistem içinde sınıflandırarak yapmaktadır. *İhyâ u Ulûmi'd-dîn* için şerh yazan Zebidî, bu kitap için şunları söylemektedir: "*Hem nakilci hem nazariyatçı, hem düşünceye önem veren hem de klasik kaynaklara dayanan toplayıcı karakterli fıkıh kitapları arasında 'İhyâ' gibi bir kitap tanımıyorum*" (Abdülhalim Mahmud, 2012: 49). Zebidî'nin bu ifadeleri *İhyâ u Ulûmi'd-dîn*'in yöntem ve usulüne dair bilgiler vermesi açısından önem arz eder.

Gazâlî dikkatli, sistemli, bilinçli bir mutasavvıf ve mütefekkirdir. Konuları ele alırken şer'î hükümlere aykırı yorumlardan kaçınmıştır. Eseri incelendiğinde onun dile olan hâkimiyeti, zengin bilgi birikimi, zekâsı ve irfanı müşahede edilecektir. Herkesin kolaylıkla anlayabileceği sade bir dil kullanmıştır. Genellikle kısa cümleler tercih etmiştir. Teşbih ve temsil kullanarak zaman zaman diyalog şeklinde bir anlatım tarzı da benimsemiştir.

2.3. İhyâ u Ulûmi'd-dîn'in Muhtevâ Husûsiyetleri

İmam Gazâlî'nin hiç şüphesiz en önemli eseri *İhyâ u Ulûmi'd-dîn*'dir. Şam'da inzivada bulunurken yazdığı, çile dolu halvet hayatının bir ürünü olan bu eser; inanç, ibadet (fıkıh) ve tasavvuf konularını içermektedir. Bu özelliği ile İslamî ilimler ansiklopedisi hüviyetindedir. İhyâ, zengin dinî malzemenin güzel bir tertiple ortaya konulmasından oluştuğu için, sûfîler kadar vaizler ve ulemâ tarafından da okunan bir eserdir (Uludağ, 2011: 53). *İhyâ u Ulûmi'd-dîn*'de yer alan bilgiler, bir Müslümanın hayat tarzını, kişiliğini ve kimliğini ortaya koyan niteliktedir.

Dini ilimlerin ihyâsı anlamına gelen eser, İslam ümmeti için bir ıslah projesi niteliğindedir. Sadece akla hitap etmeyen aynı zamanda kalbe de hitap eden, samimiyet ve ihlas esasına dayanan bu eser, dinin en derin meselelerini herkesin anlayabileceği bir açıklıkla izah etmektedir.

İmam Gazâlî, o döneme kadar yazılan eserlerde pek rastlanmayan bir tarzda, eserin başında bu eseri neden yazdığını, bu eserin hangi bölümleri olduğunu ve bu bölümlerdeki konu başlıklarını okuyucu ile paylaşmıştır. Kitabı eline alan kişi henüz eserin başında Gazâlî'nin amacı ve eserin muhtevası hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Bu eser dört ciltten ibaret olup her bir cildinde "kitâb" başlığı adı altında on konu işlenmiştir. Birinci cildin başlığı "Rub'u'l-ibadât"tır. İbadetlerin mahiyetinden ve sırlarından bahsedilmektedir. Bu ciltte ele alınan konular şunlardır: İlim, akaid, temizlik, namaz, zekât, oruç, hac, Kur'an tilâveti, zikir ve dua, virdler ve gecelerin ihyası… Bu bölümün en önemli özelliği, ibadetlerin zahirî usul ve erkânı hakkında bilgi verildikten sonra fıkıh kitaplarından farklı olarak bunların ihlâs, hûşû gibi müellifin "kalbin amelleri" dediği manevî şartlarıyla ahlâkî boyutları üzerinde durulmuş olmasıdır. Nitekim burada ibadetlerde zâhirin araç, bâtının amaç olması gerektiği üzerine vurgu yapılmaktadır. İbadetler insanı olgunlaştırdığı, ahlaki erdemlerle donattığı ve Allah'a yaklaştırdığı nispette bir anlam ifade etmektedir. *İhyâ u Ulûmi'd-dîn* bu yönüyle değerlendirildiğinde, İslâm kültür tarihinde ibadet psikolojisi açısından özel bir yere sahiptir (Çağırıcı, 1996: 490).

Eserin ikinci cildinin başlığı ise "Rub'u'l-Âdât"tır. Bu ciltte genellikle muamelatla ilgili meseleler konu edinilmiştir. Bu ciltteki on konu başlığı şudur: Yeme içme âdabı, evlilik, ekonomik hayat, helâl ve haram, ülfet, uzlet, yolculuk adabı, semâ ve vecd, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker, geçim ahlakı ve nübüvvet ahlâkı… İmam Gazâlî, ikinci ciltte İslami bir aile, İslami bir devlet, İslami bir toplum ve iktisat düzeninin teorik temellerini ortaya koymaya çalışmış ve bunu büyük ölçüde başarmıştır.

Üçüncü cildin başlığı "Rub'u'l-Mühlikât"tır. Yani insanı helâke sevk eden kötülükler işlenmiştir. Bu ciltte insanın ahlâkî vasıflarına büyük oranda değinilmektedir. Ana hatlarıyla konular şu şekildedir: İnsanın

manevî, ahlâkî yönü, nefsin terbiye edilmesi, yeme içme ve cinsel arzuların kontrol altına alınması, dilin afetleri, kin ve hased, dünyanın anlamı, cimrilik ve mal tutkusu, makam tutkusu ve riyâ; kibir, kendini beğenmişlik ve kuruntu (gurur)… Gazâlî bu konuları işlerken ahlâk ve tasavvuf literatüründen geniş ölçüde yararlanmakla birlikte son derece dirayetli psikolojik ve pedagojik tahlilleriyle seleflerini aşmıştır. Gazâlî, kendi deyimiyle bu ahlâkî hastalıkların psikolojik ve sosyal sebeplerini ve iyileştirme yollarını gösterirken her seviyedeki okuyucusunu bir iç gözleme yöneltmekte, onu kendi ruhunu tanımaya, ahlâkî şuurunu ve iradesini harekete geçirmeye sevk etmektedir. Ayrıca bu cildin sonunda "Zemmi'l-ğurûr" başlığı adı altında, dönemin İslâm toplumuyla ilgili olarak gerçekçi ve yararlı bir dindarlık eleştirisi yapılmıştır (Çağırıcı, 1996: 490).

"Rub‘u'l-Münciyât” başlığını taşıyan dördüncü cildin konuları ise şu şekildedir: Tevbe, sabır ve şükür, havf ve recâ, fakr ve zühd, tevhid ve tevekkül, muhabbet, şevk, üns ve rızâ, niyet, ihlâs ve sıdk, murakabe ve muhasebe, tefekkür, ölüm ve âhiret hayatı… Bu başlıklar altında dar anlamda tasavvufî ve ahlâkî görüşler ortaya konmakla yetinilmemiş, konunun özelliğine göre ince fikrî ve felsefî tahliller de yapılmıştır. Meselâ tevbe, sabır ve şükür, tevhid ve tevekkül bölümlerinde yeri geldikçe irade ve özgürlük problemi üzerine ortaya konan görüşler müellifin felsefî, kelâmî ve tasavvufî birikimi yanında dehasının da bir ürünü sayılacak değerdedir. Gazâlî ayrıca bu cildinde sanat felsefesine dair parlak tahliller yapmış, güzellik ve ahenk kavramlarını inceleyerek buradan Allah'ın varlığını ispata gitmiştir.

İhyâ u Ulûmi’d-dîn’in ana konu başlıkları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

I. Cilt	II. Cilt	III. Cilt	IV. Cilt
Rub‘u’l-İbadât (İbadetler)	Rub‘u’l-Âdât (Adetler)	Rub‘u’l-Muhlikât (Kötü Huylar)	Rub‘u’l-Münciyât (İyi Huylar)
1. Kitâbu’l-‘İlm (İlim Kitabı)	1. Kitabu Âdâbi’l-Ekl (Yemek Âdâbı)	1. Kitabu Şerh-i Acâibi’l-Kalb (Kalbin Acayip Hallerinin İzahı)	1. Kitabu’ut-Tevbe (Tevbe Kitabı)
2. Kavâidi’l-Akaid	2. Kitabu Âdâbi’n-Nikâh (Evlenme Âdâbı)	2. Kitabu Riyazet’in-Nefs ve Tehzîbi’l-Ahlak	2. Kitab’us-Sabr ve’ş-Şükr (Sabır ve Şükür)
3. Esrâru’t-Tahâre (Temizliğin Sırları)	3. Kitabu Âdâbi’l-Kesb ve’l-Meâş (Kazanç ve Geçim Âdâbı)	3. Kitabu Kesri’ş-Şehveteyn (İki Şehvetin Kırılması)	3. Kitab’ul-Havf ve’r-Recâ (Korku ve Ümid)
4. Esrâru’s-Salât ve Mühimmâtihî	4. Kitabu’l-Helâl ve’l-Haram (Helâller ve	4. Kitabu Afâti’l-Lisan	4. Kitab’ul-Fakr ve’z-Zühd

(Namazın Sırları ve Önemli Meseleleri)	Haramlar)	(Dilin Âfetleri)	(Fakirlik ve Zühd)
5. Esrâru'z-Zekât (Zekâtın Sırları)	5. Kitabu Âdâbi'l-Ülfet (Dostluk, Kardeşlik ve Sohbet Âdâbı)	5. Kitabu Zemmi'l-Gazab ve'l-Hıkd ve'l-Hased (Öfke, Kin ve Hasedin Zemmi)	5. Kitabu'ut Tevhîd ve't-Tevekkül (Tevhîd ve Tevekkül)
6. Esrârü's-Savm (Orucun Sırları)	6. Kitabu Âdâbi'l-Uzlet (Uzlete Çekilmenin Âdâbı)	6. Kitabu Zemmi'd-Dünya (Dünyanın Kötülenmesi)	6. Kitabu'ul-Muhabbet ve'ş-Şevk ve'l-Üns ve'r-Rızâ
7. Esrârü'l-Hacc (Haccın Sırları)	7. Kitabu Âdâbi's-Sefer (Yolculuk Âdâbı)	7. Kitabu Zemm'il-Buhl ve Zemmi Hubbi'l-Mâl (Cimrilik ve Mal Sevgisinin Kötülenmesi)	7. Kitab'un-Niyet ve'l-İhlâs ve's-Sıdk
8. Adâbu Tilâveti'l-Kur'ân (Kur'ân Okumanın Âdâbı)	8. Kitabu Âdâbi's-Semâ ve'l-Vecd (Semâ ve Vecd Âdâbı)	8. Kitabu Zemmi'l-Câh ve'r-Riyâ (Makam ve Riyânın Kötülenmesi)	8. Kitab'ul Murakabe ve'l-Muhasebe
9. Zikr ve'd-Da'avât (Zikirler ve Duâlar)	9. Kitabu Emr-i bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyi ani'l-Münker	9. Kitabu Zemmi'l-Kibr ve'l-Ucûb (Kibir ve Ucb'un Zemmi)	9. Kitab'ul-Fikr (Tefekkür)

10. Tertibi'l Evrâd ve't-Tafsili İhyâ'il-Leyl (Virdlerin Tertibi ve Gecenin İhyâsı)	10. Kitabu Âdâbi'l-Maişet ve Ahlâki'n-Nübüvvet (Geçim ve Nübüvvet Ahlâkı)	10. Kitabu Zemmi'l-Ğurûr (Gururun Kötülenmesi)	10. Kitabu Zikr'il Mevt ve Mâ Ba'dehu (Ölümü ve Sonrasını Düşünmek**)**

İhyâ u Ulûmi'd-dîn, Gazali'nin baş eseri olup kitapları arasında en popüler olanıdır. Yeniden ihyâ veya diriliş projesidir; çünkü toplumu ihya etmek, İslami ilimleri, İslam toplumunu, Müslümanların zihniyet dünyasını ve hayat tarzını yeniden inşa etmek ve yeniden kurmak amacıyla kaleme alınmıştır (Okumuş, 2011: 182). Bu anlayış: kitabın başlığından, planından ve muhtevasından da çıkarılabilmektedir. Tecdid, ihya proje ve hareketleri, İslam toplumlarının tarihi serüveninde İmam Gazali ile devam etmiş ve ondan sonra da farklı zaman dilimleri ve faklı coğrafyalarda ortaya çıkıp günümüze kadar süre gelmiştir.

İhyâ u Ulûmi'd-dîn bir itikad, ibadet, ahlak, hâl ve irfan kitabıdır. Gazâlî yozlaşan ahlakî değerlere ve dinî ilimlere bir canlılık getirmeye çalışmıştır. Bu ihyâ hareketini de tasavvuf zemininde gerçekleştirmeye gayret göstermiştir (Küçük, 2010: 174). Gazâlî'nin ihyâsı öncelikle ahlaki alandaki gevşekliğe bir itiraz mahiyetinde olup, aynı zamanda dini ilimlerin ahiret mutluluğunu elde etmedeki rolü üzerinde durmakta ve insan hayatının gerçek amacı olan bu mutluluğun şeriatın aydınlatılmasıyla ve sûfî ferasetinin birleştirilmesi ile mümkün olacağını belirmektedir.

Yukarıda kırk başlık altında sunulan konuların (bu konular Kur'an-ı Kerim ve hadislerde geçmektedir) tasavvuf, hikmet, marifet ve irfan bakımından izahı ve tahlili yapılmıştır. Gazâlî bu eseri ile tasavvuf ve İslam'ın ne kadar iç içe olduğunu göstermeye çalışmıştır (Uludağ, 2011: 53). *İhyâ u Ulûmi'd-dîn*, Gazâlî'nin tasavvufî görüşlerini yansıtması bakımından da önemli bir konumdadır. Nitekim tasavvufun abide eserleri arasında gösterilmektedir. Bu eser ile sünnî tasavvuf kendisini ilan etmiş, ortaya çıkmıştır. Tasavvuf tarihinde en çok okunan ve tanınan eserlerin başında gelmektedir. İmam Gazâlî, bir taraftan güçlü eleştirisi ve İslam dışı unsurlardan arındırılmasıyla tasavvufun ilk ve en büyük ıslahatçısı kabul edilmiş, diğer taraftan tasavvuf karşıtlarını daha ölçülü olmaya ittiği gibi tasavvuf yolunda tereddüt taşıyanları da bu yola kazandırmıştır. Muhtevası itibari ile sadece tasavvufun değil diğer İslami ilimler içinde önemli bir kaynak durumunda olduğunu ayrıca ifade etmeliyiz.

İhyâ u Ulûmi'd-dîn'in Müslümanlar üzerindeki etkisi yüzyıllar boyu, hatta günümüze kadar sürmüştür; özellikle bu etki zihniyet dönüşümü noktasında olmuştur (Okumuş, 2011: 182). Gazâlî'nin etkisinin daha sonraki dönemlerde kendi döneminden daha fazla olduğunu ifade edebiliriz. Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'da aktardığı şu sözler eserin İslam dünyasında kazandığı değeri güzel bir şekilde yansıtmaktadır: "*Bu kitap mev'ize kitaplarının en büyüklerindendir. Hatta onun hakkında bütün İslam kitapları yok olsa "İhyâ" hepsinin yerini tutardı.*"

Aynı şekilde Taşköprüzade'de bu eserin önemini şu sözleriyle dile getirmektedir: "*Bu eser dünya da tasnif olunan kitapların en büyüğü, vaz'ı ve tertip yönünden en güzel, ifadesi en mükemmel, faydası en çok bir kitaptır.*"

Subkî'nin şu sözleri de *İhyâ u Ulûmiddîn*'in değerini ifade sadedinde önemlidir: "*İlim ehli tarafından yazılan eserlerin hiçbiri olmasaydı sadece İhyâ kalsaydı, tek başına halkın ihtiyacını karşılamaya yeterli olurdu.*"

Esere yapılan övgülere karşın olumsuz eleştirilerde söz konusudur. Eleştiriler genellikle Gazâlî'nin kullandığı hadislerin sıhhati hususunda kümelenmektedir. Gazâlî'nin zayıf hadislere yer vermesi vaaz ve

nasihatte iyiliğe teşvik amacıyla olsa gerektir ki bu İslam âlimleri tarafından da makul görülebilmektedir. Nitekim o hüküm bina edecek bir hususta bu tür hadislere yer vermemiştir. Gazâlî'ye yöneltilen bu olumsuz eleştiriler, *İhyâ*'nın etkileme başarısına halel getirmemiştir.

Sonuç

İmam Gazâlî, İslam düşüncesinin zirve şahsiyetlerindendir. Halen eserleriyle Türkiye'de ve dünyada ilgiyle takip edilen, sevilen, okunan itibarı büyük bir âlimdir. *İhyâ u Ulûmi'd-dîn* onun en önemli eserleri arasında gösterilmektedir. Bu eseri çileyle geçirdiği halvet döneminde kaleme almıştır. Dört ciltten müteşekkil olan bu eserin her bir cildinde sırasıyla; ibadetler, muamelat, insanı helâke götüren huylar ve insanı kurtuluşa götüren huylar ele alınmıştır. Gazâlî, döneminde bozulan ilmî yapıya özeleştiri yapmış ve bu eseri bu minvalde yazmıştır. İçerisinde bulunan duruma nasıl gelindiğini ve bu durumdan nasıl kurtulmak gerektiğinin yollarını göstermeye çalışmıştır. Gazâlî'nin bu eseri, yaşadığı dönemden günümüze kadar hemen hemen her dönemde etkileri devam edegelen nadir eserlerden biridir.

Kaynakça

Abdülhalim Mahmud, (2012). *İmam Gazali El-Munkizü mide'd-Dalâl ve Tasavvufî İncelemeler*, çev.: Salih Uçan, İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Aşkar, M. (2015). *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Cebecioğlu, E. (2008). *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul: Sebat Yayınları.

Çağırıcı, M. (1996). *"Gazzâlî"* Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları.

Çınar, A. (2003). *Klasik Tasavvuf Kaynakları*, Ankara: Sûf Yayınları.

Deniz, G. (2011). Gazâlî'yi Anlamanın Usûlü, Vefatının 900. Yılında Büyük Mütefekkir Gazâlî, *Diyanet İlmi Dergisi*, 47 (3), 7-27.

İmam Gazâlî, M. (2012). *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, trc.: Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınları.

Küçük, S. (2010). *Tasavvuf Klasikleri*, edit.: Ethem Cebecioğlu, İstanbul: Erkam Matbaacılık.

Okumuş, E. (2011). Bir Yeniden Diriliş Projesi Olarak İhyâ u Ulûmiddîn, Vefatının 900. Yılında Büyük Mütefekkir Gazâlî, *Diyanet İlmi Dergisi*, 47 (3), 169-183.

Uludağ, S. (2011). Bir Mutasavvıf Olarak İmam Gazâlî, Vefatının 900. Yılında Büyük Mütefekkir Gazâlî, *Diyanet İlmi Dergisi*, 47 (3), 45-58.

Ünal, H. (2000). "Gazâlî Hakkında Yazılmış Eserler ve Tezler Bibliyografyası" İslâmî Araştırmalar Dergisi, XIII/3-4.

DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arzu SÜNGÜ[5]

ÖZET

Bu araştırmada 2008-2018 yılları arasında ana dilinde dil bilgisi öğretimiyle ilgili yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerini içerik analizi yöntemiyle incelemek amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından kavram düzeyinde tarama yapılmıştır. İlgili tarihler ve konu bakımından sınırlandırılan taramada 36 teze ulaşılmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan 36 tez; yıl, üniversite, enstitü, tür, konu, araştırma yöntemi, veri toplama aracı, veri analiz yöntemi ve hedef kitle başlıklarına göre analiz edilmiştir. Çalışmada Veriler analiz edilirken nicel betimsel analiz yöntemlerinden yüzde ve frekans kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında en çok 2013 yılında (%16,6) dil bilgisi öğretimi üzerine lisansüstü tez yazılmıştır. Bu alanda en çok Atatürk Üniversitesinde (%16,6) tez yazıldığı görülmüştür. Analiz edilen tezlerin sosyal bilimler ve eğitim bilimleri enstitüsünde eşit oranda (%50) çalışıldığı ve en çok yüksek lisans tezi (%83,4) yazıldığı belirlenmiştir. Tezlerde en çok "yöntem teknik kullanarak dil bilgisi öğretimi" konusunun (%27,7) çalışıldığı tespit edilmiştir. Tapılan çalışmalarda en çok nitel araştırma yöntemlerinin (%44,4) kullanıldığı; veri toplama aracı olarak en çok dokümanların (%33,3) tercih edildiği ve verileri analiz ederken en çok nitel analiz yöntemlerinin (47,2) kullanıldığı saptanmıştır. Çalışmalarda en çok tercih edilen hedef kitlesi ortaokul öğrencileridir (%36,1).

***Anahtar Kelimeler**: Türkçe eğitimi, dil bilgisi, dil bilgisi öğretimi, betimsel içerik analizi.*

EVALUATION OF GRADUATE THESIS ON GRADUATE TEACHING

ABSTRACT

In this research, it is aimed to examine the content management method which includes master's and doctoral theses written about grammar teaching between 2008-2018. This is the general intended Higher Education Council. 36 theses were reached in the screening of related dates and subjects. 36 theses reached through screening; year, university, institute, species, subject, research method, data collection tool, data analysis method and target group were analyzed. Percentage and frequency method which is one of the quantitative descriptive analysis methods while analyzing the data.

When the results of the research are examined, most of them (16.6%) were written a master's thesis on grammar teaching in 2013. In this field, Atatürk University (16.6%) was the most prominent. The theses analyzed were equal (50%) in the social sciences and educational sciences institute and the highest thesis (83.4%) in the study. Most of the theses were in the study of 27 teaching grammar using method technique 27 (27.7%). In the adored studies and multi-qualitative research methods (44.4%) method; The most preferred target group in the studies is secondary school (36.1%).

***Key Words:** Turkish education, grammar, grammar teaching, descriptive content analysis.*

GİRİŞ

Dil, en basit tanımıyla, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araçtır. Ortak bir unsur (dil, kültür, bayrak) etrafında birleşip farklı topluluklar oluşturan insanlar, kendi toplumlarında iletişimi sağlamak gayesiyle dil yapıları oluşturmuşlardır. İletişimi daha sağlıklı hale getirmek için dili bir sistematiğe bağlama ihtiyacı hissedilmiştir. Bunun sonucunda da "dil bilgisi" kavramının oluştuğu düşünülmektedir. Bu durumda dil

[5] Yüksek Lisans Öğr.,Kırıkkale Üni. Sosyal Bilimler Ens., Türkçe Eğitimi Bölümü. arzu_sungu@hotmail.com

bilgisinin başlı başına bir amaç olmadığı; iletişimi sağlamak için kullanılan bir araç olduğu görülmektedir. Dil bilgisi; büyük ölçüde iletişimi sağlayan dilin, belli kurallar konularak şekillendirmesidir. Dil bilgisi aracılığıyla iletişim daha sağlıklı bir boyuta ulaşır ve herkesçe ortak bir paydada buluşmuş olur. Bu sonuçtan hareketle dil bilgisi öğretiminin hayatımızda önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Fakat nasıl ki dil bilgisi bir amaç değil araç ise dil bilgisi öğretimi de aynı şekilde amaç değil araçtır. Türkçe derslerini alan hedef kitlenin, dil becerilerini kullanarak kendini doğru ve anlaşılır ifade edebilmesi amaçlanır. Dil bilgisi de bu amaç için kullanılan bir araçtır.

Dil ile ilgili yapılan bazı tanımlar şöyledir: Dil, İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabiî bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir (Ergin, 2000, s. 3). Dil; düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öge ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir. İnsan ve toplum için birçok işlevi olan dilin en önemli işlevlerinden biri iletişim sağlamaktır. Doğru iletişim ise ana dilini doğru, güzel ve etkili kullanmaya bağlıdır. (Aksan, 1998'den akt. Akkaya, 2011).

İnsanlar doğuştan itibaren ana dilini edinmeye başlasa da ana dilinin kurallarını tam anlamıyla mantığını kavrayarak kendi kendine öğrenememektedir. Bu durum öğretim kurumlarında dil bilgisi öğretimini gerekli kılmıştır. Durukan(2011)'a göre, dil bilgisi öğretiminin amacı, öğrencilerin bilinçaltındaki yapıları bilinç düzeyine çıkararak bunları kullanım alanına getirme ve dilin işleyiş düzenini öğrencilere aktarmak, dil esemesini (mantığını) kavratmak, dilin yanlışlardan kurtularak düzgün yazılıp doğru okunmasını sağlamaktır.

Günümüzde yapılandırmacı yaklaşımla birlikte dil bilgisi öğretiminin amaçları ile süreçleri yeniden belirlenmiştir. Bu anlayışa göre dil bilgisi öğretimine gelişim ve etkileşim merkezli yaklaşılmaktadır. Bu yaklaşıma göre; dil bilgisi öğretiminin amacı; dil becerileri, iletişim, anlama, etkileşim, işlevsellik, kavramları öğrenme ve zihinsel becerileri geliştirme üzerinde çalışmaktır. Bu yaklaşıma göre dil bilgisi öğretimi, anlamak ve anlamı aktarmak için yapılmalıdır. (Güneş, 2007).

MEB(2018)'e göre Türkçe dersinin amacı, hedef kitleye dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazandırmaktır. Bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri kazandırmak hedeflenmektedir. Dersin asıl amacına en iyi şekilde ulaşması için dil becerileri, dil bilgisi eğitimi ile de desteklenmelidir. Dil bilgisi öğretimi hedef kitleye kendini daha iyi ifade etme olanağı sunar. Türkçe öğretim programında öğrencilerin gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak dil bilgisi ve yazım kuralları ile ilgili kazanımlar artan bir yoğunluk içinde ve aşamalı olarak yapılandırılmıştır. Görüldüğü gibi öğretim programında dil bilgisi bir amaç olarak değil; asıl hedefe ulaştıracak bir araç durumunda ele alınmıştır.

AMAÇ

Bu araştırmada, dil bilgisi öğretimiyle ilgili olarak 2008-2018 yılları arasında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerini; yapıldığı yıllara, üniversitelerine, enstitülerine, türlerine, konularına, araştırma yöntemlerine, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemlerine ve hedef kitlelerine göre sınıflandırarak değerlendirmek amaçlanmıştır

SINIRLILIKLAR

Bu çalışma, 2008-2018 yılları arasında yazılan ana dilde dil bilgisi öğretimi konulu lisansüstü tezlerden Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanı kullanılarak ulaşılabilenler ve araştırmacı tarafından belirlenen analiz soruları ile sınırlandırılmıştır.

YÖNTEM

Dil bilgisi öğretimi konusunda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin değerlendirildiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. "İçerik analizi metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunurlar." (Büyüköztürk vd. 2016: 250). Çalık ve Sözbilir içerik analizlerini meta-analiz, meta sentez (tematik içerik analizi) ve betimsel içerik analizi olmak üzere üç başlık altında ele alır. Betimsel içerik analizi; belirli bir konu üzerinde yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır(Çalık vd, 2014'ten akt. Akaydın vd. 2015). Bu araştırma, dil bilgisi eğitimi öğretimi üzerine yapılan çalışmalar ile ilgili eğilimler hakkında bilgi verdiği için betimsel içerik analizi başlığı altında değerlendirilebilir.

VERİLERİN TOPLANMASI

Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin arama motorundan "dil bilgisi" ve "dil bilgisi öğretimi" kavramları kullanılarak iki kez arama yapılmıştır. "Dil bilgisi" kavramının aratılmasından çıkan toplam tez sayısı 105'tir. Yıl sınırlaması yapıldıktan sonra (2008-2018) bu sayı 72'ye düşmüştür. "Dil bilgisi öğretimi" kavramının aratılmasından çıkan toplam tez sayısı ise 41'dir. Bu tezler içinden Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde dil bilgisi öğretimi konulu olanlar ve yazarları tarafından sınırlama getirilen (ulaşılamayan) tezler çalışma dışında tutulmuştur. Çalışmanın amacı ve belirlenen sınırlılıklar doğrultusunda araştırmaya dâhil edilen tez sayısı 36 olmuştur.

Dil bilgisi öğretimi her zaman üzerinde durulan ve farklı açılardan ele alınan bir araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmada Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından 2008 ve 2018 yılları arasında yazılmış dil bilgisi öğretimi konulu lisansüstü tezler taranmış ve elde edilen tezlerde aşağıdaki analiz sorularına cevap aranmıştır:

1) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
2) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
3) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?
4) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
5) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin konularına göre dağılımı nasıldır?
6) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
7) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
8) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin veri analiz yöntemine göre dağılımı nasıldır?
9) Türkiye'de dil bilgisi öğretimi ile ilgili 2008-2018 yılları arasında yazılan tezlerin hedef kitlesine göre dağılımı nasıldır?

VERİLERİN ANALİZİ

Bu çalışmada Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin veri tabanından yapılan tarama sonucunda elde edilen 30 yüksek lisans ve 6 doktora tezi analiz edilmiştir. Tezler, kaydedilen ortamda yazarlarının baş

harflerine göre sıralanmıştır. Daha sonra araştırmacı tarafından hazırlanan 9 soruya cevap bulurken kolaylık sağlaması için bir tablo oluşturulmuştur. Tezler sırasıyla açılarak araştırmacının sorularına cevap aranmış ve elde edilen cevaplar tabloya not edilmiştir. Bu işlem 36 tez için ayrı ayrı uygulanmıştır. Tezlerin tamamı analiz edildikten sonra her soru için ulaşılan sonuçlar kendi içinde benzerlik gösterenler dikkate alınarak gruplandırılmıştır. Bu gruplamalar bulgular bölümünde tablolaştırılarak sunulmuştur. Tablolar oluşturulurken nicel betimsel analiz yöntemlerinden yüzde ve frekans kullanılmıştır.

BULGULAR

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edilen lisansüstü tez çalışmalarından 2008-2018 yılları arasında yazılmış olan dil bilgisi öğretimi hakkındaki tezler taranmış ve tezlerin analizi sonucunda elde edilen sayısal sonuçlar dokuz başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar şu şekildedir:

1. Yıllara Göre Dağılım

Yıllar	Yüksek lisans	Doktora	f	%
2008	3	1	4	11,1
2009	4	0	4	11,1
2010	5	0	5	13,8
2011	3	2	5	13,8
2012	0	1	1	2,7
2013	5	1	6	16,6
2014	2	0	2	5,5
2015	1	1	2	5,5
2016	3	0	3	8,3
2017	2	0	2	5,5
2018	2	0	2	5,5
Toplam			**36**	**%100**

Tablo 1. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Yayımlandığı Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 1'de, analiz edilen tezlerin yıllara göre dağılımı frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. 2008 ve 2011 yılları arasında dil bilgisi öğretimi üzerinde yapılan lisansüstü çalışmaların 2014 ve 2018 yılları arasında yapılan lisansüstü çalışmaların sayısından daha çok olduğu görülmektedir. En fazla çalışmanın yapıldığı yıl ise 2013 yılıdır.

2. Üniversitelere Göre Dağılım

ÜNİVERSİTE	Yüksek	Doktora	f	%

	Lisans			
Abant İzzet Baysal Ü.	1	0	1	2,7
Afyon Kocatepe Ü.	1	0	1	2,7
Atatürk Ü.	2	4	6	16,6
Başkent Ü.	2	0	2	5,5
Beykent Ü	1	0	1	2,7
Çukurova Ü	1	0	1	2,7
Dokuz Eylül Ü.	1	0	1	2,7
Erciyes Ü.	3	0	3	8,3
Kırıkkale Ü.	1	0	1	2,7
Kilis 7 Aralık Ü.	1	0	1	2,7
Mersin Ü.	1	0	1	2,7
Mustafa Kemal Ü.	5	0	5	13,8
Necmettin Erbakan Ü.	1	0	1	2,7
Niğde Ü.	1	0	1	2,7
Ondokuz Mayıs Ü.	1	0	1	2,7
Pamukkale Ü.	2	0	2	5,5
Sakarya Ü.	3	0	3	8,3
Selçuk Ü	2	2	4	11,1
Toplam	**30**	**6**	**36**	**100**

Tablo 2. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Tablo 2'de yazarların bulundukları üniversiteye göre sınıflandırılması yapılmış; sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. Tezlerin dağılımına bakıldığında en çok dil bilgisi öğretimiyle ilgili en çok çalışmanın 6 tez (%16,6) ile "Atatürk Üniversitesi"nde yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada ise 5 tez (%13,8) çalışması ile "Mustafa Kemal Üniversitesi" bulunmaktadır.

3. Enstitülere Göre Dağılım

Enstitü	Ana Bilim Dalı	f	%

Sosyal Bilimler	Türkçe Eğitimi	Diğer		
	14	4	18	50
Eğitim Bilimleri	18	-	18	50
Toplam	32	4	**36**	**100**

Tablo 3. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Tablo 3, analiz edilen tezlerin hangi enstitüye bağlı olarak yapıldığını göstermektedir. Elde edilen sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. Dağılımın, "Sosyal Bilimler" ve "Eğitim Bilimleri" enstitülerine eşit oranda olduğu görülmektedir. Sosyal bilimler enstitüsüne bağlı olarak hazırlanan 4 çalışmanın ana bilim dalının diğer 32 çalışmanın ana bilim dalıyla farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu 4 çalışmanın; 2'si Türk dili ve edebiyatı ana bilim dalında, 1'i işletme yönetimi ana bilim dalında diğeri ise ilköğretim ana bilim dalında yapılmıştır.

4. Tez Türüne Göre Dağılım

Tür	f	%
Yüksek Lisans	30	83,4
Doktora	6	16,6
Toplam	**36**	**100**

Tablo 4. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Türlere Göre Dağılımı

Analiz edilen tezlerin türlerinden hareketle tablo 4 oluşturulmuştur. Elde edilen sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. 2008 ve 2018 yılları arasında dil bilgisi öğretimiyle ilgili yapılan çalışmaların %83,4'ünü "Yüksek Lisans" tezlerinden oluştuğu görülmüştür.

5. Konulara Göre Dağılım

Konu	f	%
Yöntem-Teknik Kullanarak	10	27,7
Öğretmen Görüşü	7	19,4
Materyal Kullanarak	6	16,6
Öğretim Programları	5	13,8
Kavram Öğretimi	5	13,8
Dil Bilgisi Sorunları	2	5,5
Öğrenci Algısı	1	2,7

Toplam	**36**	**100**

Tablo 5. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Tablo 5, analiz edilen 36 tezin konularına göre gruplandırılmasıyla oluşturulmuştur. Elde edilen sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. Analiz edilen tezlerde "Yöntem Teknik Kullanarak" dil bilgisi öğretimi konusunun %27,7 oranıyla en çok üzerinde çalışılan konu olduğu belirlenmiştir. Dil bilgisi öğretiminde "Öğretmenlerin Görüşü"nü konu alan tezlerin oranı ise %19,4 ile ikinci sıradadır. Öğrencilerin dil bilgisi algısını öğrenmek için yapılan çalışmaların oranının ise %2,7 ile en düşük yüzdeye sahip olduğu görülmektedir.

6. Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılım

Araştırma Yöntemi	Araştırma Deseni	%	f	%
Nicel	Deneysel	25	15	41,6
	Betimsel	8,3		
	Nedensel Karşılaştırma	2,7		
	Tarama	5,5		
Nitel	Belgesel Tarama	36,1	16	44,4
	Tarihsel Analiz	5,5		
	Durum Çalışması	2,7		
Nitel + Nicel	Çoklu Metot	13,8	5	13,8
Toplam			**36**	**100**

Tablo 6. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

2008-2018 yılları arasında dil bilgisi öğretimi üzerine yapılan tezlerin analiz edilmiş ve tezlerin araştırma yöntemlerinden hareketle tablo 6 oluşturulmuştur. Elde edilen sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. Tezlerin nicel ve nitel yöntemlere dağılımı arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır. Bunun yanında nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı 5 çalışma mevcuttur.

7. Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılım

	Tutum Testi	Başarı Testi	Görüşme	Anket	Dokümanlar	Çoklu Metot	Toplam
f	1	3	1	5	12	14	**36**

%	2,7	8,3	2,7	13,8	33,3	38,8	**100**

Tablo 7. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Belirlenen 36 tezin veri toplama araçlarına göre analiz edilmesiyle tablo 7 oluşturulmuştur. Elde edilen sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. Çalışmalarda en fazla kullanılan veri toplama aracının "Çoklu Metot" olduğu görülmektedir. Çoklu metot, birden fazla veri toplama aracının aynı anda kullanıldığı tezleri için oluşturulmuş bir başlıktır.

8. Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılım

Veri Analiz Yöntemleri		**f**	**%**	f	%
Nicel	Frekans/Yüzde	3	8,3	14	38,8
	Çoklu Metot	11	30,5		
Nitel	Betimsel Analiz	12	33,3	17	47,2
	İçerik Analizi	5	13,8		
Nitel + Nicel	Çoklu Metot	5	13,8	5	13,8
Toplam				**36**	**100**

Tablo 8. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Veri Analiz Yöntemleri Dağılımı

Tablo 8'de analiz edilen tezler veri analiz yöntemlerine göre sınıflandırılmış; sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. Birden fazla veri analiz yöntemi kullanılan tezlerin sayısal verileri, toplam frekans değerinin (36) değişmemesi için, "Çoklu Metot" alt başlığında verilmiştir.

9. Hedef Kitlelere Göre Dağılım

	Ortaokul Öğrencileri	**Ortaokul ve Lise Öğrencileri**	**Türkçe Öğretmenler**	**Türkçe Öğretmenler**	**Öğretim Programları**	**Türkçe Ders Kitapları**	**Diğer**	Toplam
f	13	1	9	1	4	5	3	**36**
%	36,1	2,7	25	2,7	11,1	13,8	8,3	**100**

Tablo 9. Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapılan Tezlerin Hedef Kitlesine Dağılımı

2008-2018 yılları arasında dil bilgisi öğretimi üzerine yapılan tezlerin hedef kitlesinin analiz edilmesi sonucunda tablo 9 oluşturulmuştur. Elde edilen sayısal veriler frekans ve yüzde değerleriyle gösterilmiştir. 36 tezden 13'ünün hedef kitlesini ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır.

SONUÇ

2008-2018 yılları arasında dil bilgisi öğretimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin sayısı 36'dır. Bu tezlerin 30'u yüksek lisans, 6'sı ise doktora tezlerinden oluşmaktadır. Dil bilgisi öğretimi alanında yapılan tez sayılarının hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde yıllara göre azaldığı görülmektedir. Son 4 yılda (2014-2018) yapılan tez sayısı, daha önceki dönemlerde yapılan (2008-2013) tezlerden daha azdır. Bu durum, 2008-2018 yılları arasında araştırmacıların dil bilgisi öğretimi alanından uzaklaştığını göstermektedir.

Türkiye'de dil bilgisi öğretimi alanında yapılan tezler, toplam 18 üniversitede gerçekleştirilmiştir. En fazla tez, sırasıyla Atatürk (f=6), Mustafa Kemal (f=5), Selçuk (f=4), Erciyes (f=3), ve Sakarya (f=3) üniversitelerinde yapılmıştır. Bu üniversitelerde yapılan tezler, bütün tezlerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır (%58,1). Doktora düzeyinde yapılan tezler ise Atatürk (f=4) ve Selçuk (f=2) üniversiteleri olmak üzere sadece 2 üniversitede gerçekleştirildiği görülmektedir.

Yapılan tezlerin türlerine bakılmaksızın enstitülere göre dağılımları göz önünde bulundurulduğunda tezlerin sosyal bilimler (f=18) ve eğitim bilimleri enstitülerine (f=18) eşit dağıldığı görülmüştür. Ama çalışmaya dâhil edilen 6 doktora tezinin 5'inin eğitim bilimleri enstitülerinde; yalnızca 1'inin sosyal bilimler enstitüsünde yapıldığı tespit edilmiştir.

Dil bilgisi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yaklaşık dörtte birlik bir kısmında (%27,7) yöntem ve teknik kullanarak dil bilgisi öğretimi konusunun ele alındığı tezler bulunmaktadır. Öğretmen görüşü, materyal kullanımı, öğretim programları ve kavram öğretimini ele alan tezlerin dağılımları ise birbirlerine yakın ve toplamları çalışmanın %63,6'sını oluşturmaktadır.

Analiz edilen çalışmaların araştırma yöntemlerinin nitel (f=16) ve nicel (f=15) araştırma yöntemlerinin dağılımı arasında belirgin bir fark yoktur. Nicel araştırma yöntemlerinden en çok kullanılan desen deneysel (f=9); nitel araştırma yöntemlerinde en çok kullanılan desen ise belgesel tarama (f=13) desenidir. Bunların yanı sıra nicel ve nitel yöntemin birlikte kullanıldığı (f=5) tezler de bulunmaktadır. Tezlerde veriler toplanırken en çok doküman (f=12); veriler analiz edilirken en çok nitel analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz (f=12) kullanılmıştır.

Dil bilgisi öğretimi alanında yapılan lisansüstü çalışmalar hedef kitlelerine göre değerlendirildiğinde ise bu tezlerin en çok ortaokul öğrencilerine (f=13) yönelik gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak dil bilgisi öğretimi alanında yapılan tezlerin ve bu alan yönelen araştırmacıların sayısı giderek azalmaktadır. Dil becerileri üzerine yapılan tezlerin sayısı göz önünde bulundurulduğunda dil bilgisi öğretimi ile ilgili çalışmaların yeterli olmadığı söylenebilir. Bunun sebebinin ise temel dil becerilerini kazandırmanın amaç; dil bilgisi öğretiminin ise amaca giden yolda araç olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaya, A. , *Karikatürlerle Dil Bilgisi Öğretimi*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, (2011).

Durukan, E. , *İlköğretim 6. Sınıfta Bilgisayar Destekli Dil Bilgisi Öğretiminin Başarı Ve Tutuma Etkisi*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum. (2011).

Ergin, M., *Türk dil bilgisi*, Bayrak Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, (2000).

Güneş, F. *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma,* Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara, (2007).

MEB. *Türkçe Dersi Öğretim Programı*, (2018*).* http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312239736.pdf Erişim Tarihi: 26.12.2018

"FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ" İSİMLİ EL YAZMASI ESERE GÖRE BİLÂDÜ'Ş-ŞÂM'DA MÜSLÜMAN-BİZANS MÜCADELESİ (M. 634-636)[*]

Ayşe ÖDEMİŞ[**]

ÖZET

Şam, tarih boyunca birçok mücadeleye ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu mücadelelerden biride Bizans İmparatorluğu ve Arap Yarımadası'nda kurulmuş İslam Devleti arasında meydana gelir. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi; M. 634-36 yıllarını kapsayan dönemde Bizans İmparatorluğu hâkimiyetindeki bölgenin Müslüman orduları tarafından fetih hareketlerini ele alır. Savaş sahnelerini tüm canlılığıyla bazen hikâyeci bir üslupta, rüyalara, şiirlere, mektuplara yer vererek mübalağalı ifadelerle anlatan eser oldukça ayrıntılı bilgiler verir. Çalışma, Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'ni temel kaynak alarak, konu hakkında yazılmış diğer önemli kaynaklara da değinerek Bilâdü'ş-Şâm'daki Müslüman-Bizans mücadelesini değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, Bilâdü'ş-Şam, İslâm Devleti, Bizans, Fetih.*

THE STRUGGLE OF MUSLİM-BYZANTINE İN BİLÂDU'S-SHAM BY ACCORDİNG TO MANUSCRIPT NAMED "*FUTÛHU'S-SHAM TRANSLATION*" (AD. 634-636)

ABSTRACT

Sham has hosted many struggles and civilizations throughout history. One of these struggles occurs between the Byzantine Empire and the Islamic State established on the Arabian Peninsula. In the Futûhu's-Sham Translation; It deals with the conquest movements by the Muslim armies of the region dominated by the Byzantine Empire during the period between 634-36 AD. The work, which tells the scenes of war with all its vitality, sometimes in a narrative style, with dreams, poems and letters, gives a very detailed information. The study will focus on the Muslim-Byzantıne struggle in Bilâdu's-Sham, based on Fütûhu'ş-Şham Translation as well as other important sources written on the subject.

Keywords: Futûhu's-Sham Translation, Bilâdu's-Sham, Islamic State, Byzantine, Conquest.

---

[*] Bu makale Ayşe Ödemiş'in *"Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi Transkripsiyon ve Tahlil"* başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden hazırlanmıştır.

[**] Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. odemisayse@hotmail.com

GİRİŞ

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi; XVI. yüzyıl'da Abdüssamed Diyarbekrî[6] tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme usulüyle kaleme alınmıştır. Eserin Arapça aslı Ebu Abdillâh Muhammed b. Vâkıdî'ye (ö. H. 207/M. 823) atfedilen Fütûhu'ş-Şâm'dır. Abdüssamed Diyarbekrî, 263 varaktan meydana gelen eserinin ilk sayfalarında Hz. Ebu Bekir Dönemi (632-634) irtidat ve bağımsızlık hareketleri hakkında kısa bir bölüme yer verir. Müellif kullanmış olduğu zengin dil üslubuyla İslâm Devleti'nin Şam bölgesindeki fetihlerini, eserin Arapça aslına büyük oranda sadık kalarak aktarır. Eser, 636 yılında Ürdün bölgesinde cereyan eden Yermük Muharebesi ile son bulur.

Şam, Arapça kaynaklarda bütün Suriye bölgesini ifade etmek ayrıca genel bir tabir olarak Filistin dâhil geniş coğrafyayı tanımlamak için kullanılır (Taş, 2000: 75). Müslümanların tabiriyle *"suyu bol, yemişi çok, gür ağaçlı mağmûr belde Cennet-i Şam-Bilâdü'ş-Şâm",* Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nde büyük oranda bugün ki Filistin, Suriye, Lübnan, Ürdün beldelerini niteler (Ödemiş, 2017: 322).

Esere göre Tebük'te başlayıp, Herakleios'un *"Şam'ın Tacı"* dediği Filistin'e Amr b. Âs'ın gelişiyle artarak İslâm fetihleri bu coğrafyada önce karadan hızla ilerlemiş ve Bizans İmparatorluğu'nun almış olduğu bütün önlemlere ayrıca askerî mücadeleye rağmen durdurulamamıştır. Hz. Ebû Bekir'in Şam'ın farklı noktalarına gönderdiği ordularla kısa müddette bu fetihler Antakya'ya, Mısır'a ve Kudüs'e ulaşacaktır.

1. BİLÂDÜ'Ş-ŞÂM'DA İLK KARŞILAŞMA VE SEFERİN GELİŞİMİ

İslâm Devleti ve Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu) karşı karşıya geldiklerinde biri henüz kurulmuş ve bunun sancıların yaşarken diğeri zor dönemlerden geçmiş kendini toparlama sürecine girmiştir. Hz. Muhammed'in ardından Müslüman toplumunun dinden dönme ve bağımsızlık hareketleriyle birlik-beraberliği bozulmuştur ancak Hz. Ebû Bekir aldığı önlemlerle bu sıkıntılı süreci başarıyla atlatır. İlk Halife, kısa sürede iç karışıklıkları giderir ve güvenliği sağlar. Artık İslâm Devleti'nin sınırlarının genişlemesi, ekonomik açıdan güçlenmesi için gerekli ortam hazırdır. Bu sebeple Hz. Muhammed'in de son askerî hedeflerinden biri olan Şam'ın fethini (Hz. Muhammed, vefatından önce Üsâme b. Zeyd komutasında bir ordu toplayarak Şam üzerine göndermeyi planlamış, ancak hastalığı nedeniyle bu düşüncesini gerçekleştirmesi mümkün olmamıştır.) kendisine gaye edinir ve hazırlıklara başlar (Hizmetli, 1991: 191-197) (Aktan, 2010: 213).

Bizans İmparatorluğu ise aynı dönemde Herakleios (610-641) tarafından yönetilmektedir. Herakleios iktidara geldiğinde devlet neredeyse harabe halindedir. Balkanlarda İslav-Avar tehdidi ve Anadolu'da Sâsânîlerin hızla ilerleyişi, İmparatoru oldukça zorlamıştır (Ostrogorsky, 2011: 86). Şam'da Müslüman Arap fetihleri 633 yılı itibariyle başladığında Herakleios, Sâsânîlerin ele geçirdiği eyaletleri geri almanın, zaferinin bedelini halen ödemektedir. Nitekim mücadeleleri Bizans'ın yanı sıra Sâsânîleri de yıpratmış, yeni bir saldırı karşısında direniş gösteremeyecek kadar zayıf bırakmıştır. Bu durum Müslümanlar için bir avantaj sağlar. Ancak bu tek başına İslâm Fütûhâtı'nın, Şam'da hızla ilerlemesini açıklamakta yeterli olmayabilir. İslâm Dini'nin yayılması için duydukları arzu ve onun birleştirici unsurlarıyla kazandıkları güç, Şam'ın maddi zenginlikleri, döneminin iki önemli gücü Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları'nın gölgesinde bazen bir vali çoğu zamanda yerel idareciler tarafından yönetilen Irak ve Şam halkının memnuniyetsizlikleri gibi dinî, siyasî, ekonomik ve ticarî faktörlerde ön plana çıkar (Norwıch, 2013: 246-247) (Aktan, 2010: 218) (Şahin, 2015: 30) (Zeydan, 2004: 100-108).

Hz. Ebû Bekir, çerçevesini çizdiğimiz bu dönemde öncelikle Müslümanlara Şam Seferi için çağrı mektupları gönderir. Eser, bize bu mektuplara kısa sürede cevap verildiğini bildirir. Yemen'e Halife'nin mektubunu ileten Enes ibn Mâlik ilk olarak cevap getirenlerdendir. Mâlik'ten öğrendiğimize göre; Halifenin çağrısına hiç düşünmeden icabet eden Himyer Kabilesi Medine'ye gelmektedir. Hz. Ebû Bekir bu kavmin

---

[6] Tam adı Abdüssamed bin Seyyidî Alî bin Davud ed-Diyarbekrî Osmanlı devlet adamı ve müelliftir, hayatı hakkında bilgimiz sınırlıdır. Doğum ve ölüm tarihleri tam olarak tespit edilememiştir. Diyarbekrî lakabına binaen kesin olmasa da Diyarbekir'de doğmuş olduğu ve küçük yaşta Mısır'a gittiği düşünülmektedir. Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Mısır'da 1534-1542 yılları arasındaki dönemde kadılık vazifesinde bulunmuştur. Eserleri arasında Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, Tercüme-i en-Nüzhe es-Seniyye fî Zikr el-Hulefâ ve'l-Mülûk el Mısriyye, Nuhbetü'l-Memlûk fî Tahrîr-i Tuhfetü'l-Mülûk yer alır. (Abdüssamed Diyarbekrî, vr./varak 2b) (Lellouch, 2005) (Babinger, 2000: 65.)

gelişini Hz. Muhammed'den işittiği (Ne zaman ki Himyer Kabilesi gelse, yanlarında eşlerini ve oğullarını getirseler Şam'ın fethedileceğini müjdeleyin.) haberi dolayısıyla Şam'ın fetih olacağına yorar. *"Yâ Ebûl-Hasan; Resûlullah'dan (s.a.v.)'den işitdim. İndi her-gâh ki Himyer Kabîle'si gelse ve ânlarunle 'avratları bile olsa, oğlâncıkların getirseler. Pes Müslümânlar kâfir üzerine mansûr olacaklarına beşâret eylen." (*Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 9b-10a)[7]

Himyer Kabilesi'nin ardından Tayy, Kinâne ve Abs kabileleri de Medine'ye gelerek Cürf denilen mevkide toplanır. Bir müddet Cürf'te bekleyen bu kabileler, mekân darlığından ve yiyecek sıkıntısından şikâyet ederek, sefere bir an önce çıkmak istediklerini Hz. Ebû Bekir'e iletirler. Bu talep üzerine Hz. Ebû Bekir, Şam seferi için tüm kabilelerin Medine'ye ulaşmasını bekleme düşüncesine rağmen, Yezid b. Ebî Süfyan'ı bin ve yardımcı kuvvet olarak Rabia b. Âmir'i, bin askerle Şam'a gönderir (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 12a). Bu sırada Müslüman Arapların Şam'ın fethi için büyük bir ordu topladığı haberini alan Herakleios, daha Şam'a ulaşmadan onları durdurmak gayesiyle sekiz bin olduğu rivayet edilen askerini harekete geçirerek Natlik, kardeşi Cercis, Lukaben ve Seman'ı komutanlıkla görevlendirir (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 13a-13b).

Yezid bin Ebî Süfyân ve Rabî'a bin Âmir, Şam bölgesinin durumuna vâkıf olmak için ilk etapta Tebük'ten geçip, Câbîye yolundan Dımaşk'a ulaşmak gayesindedirler. Müslümanlar Tebük'e ulaştıktan dört gün sonra Bizans ile aralarında ilk mücadele meydana gelir. Bu mücadeleden Bizans, komutanı Natlik ile birlikte bin iki yüz askerini kaybederken, Müslümanların yüz yirmi civarında askeri şehit olur. Bizans kuvvetleri Müslümanlardan hem dinlenme hem de vakit kazanmak maksadıyla olsa gerek bir görüşme talep etse de bu görüşmede anlaşma sağlanamaz. Nihai olarak iki taraf arasında yeniden mücadele başlar. Müslümanlar bu esnada Şurâhbil b. Hasene ve askerinin yardıma yetişmesiyle Bizans'ı mağlup etmeyi başarır. Esere göre, Bizans'ın sekiz bin askerinden kurtulan olmazken, Müslümanlar hatırı sayılır miktarda ganimet kazanırlar (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 13a-17b).

Tebük'te alınan ilk galibiyet Müslüman Arapların cesaretini arttırır. Hz. Ebû Bekir Mekke, Hevâzin ve Taif'e de mektuplar göndererek sefer için çağrıda bulunur. Bu mektuplardan Mekke'ye gönderilenin bir kısmı şöyledir;

> *"Bismillahirrahmânirrahîm, Ebû Bekr 'Atîk bin Ebû Kahâfe'den, ehl-i Mekke'nin ve havâlisinun Müslümânlarına selâm sizun üzerinuze olsun. Ben Allah'a sizun üzerinuze hamd ederim… Ben, benim Kıblemden Müslümânlardan, 'adüvvleri cihâdına ve Şâm fethine gönderdim ve size biz demeğe sür'at edesiz. Allah Subhâne ve Teâlâ size emr ettiğünde; "İnfiru hıfâfev ve sikâlev ve câhidu bi emvaliküm ve enfüsiküm fı sebilillâh zaliküm hayrun leküm in küntüm ta'lemûn." Ve bu âyet size nâzil oldı ve bu ki size hakk sözi ve nuzûlüne tasdîk edenun ve hükmünü ikâmet edenin ulususız. Pes her kim Allah dînine nusret ede, Allah ânâ nasırdır ve her kim bundan nefsine necl etdi Allah ândan ganiyydir…"* (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 18a)

Halife bu çağrılar üzerine Şam fetihleri için Medine'de toplanan halka komutanlar atar ve onları verdiği nasihatlerle sefere uğurlar. Yezid b. Ebî Süfyân ve Rabia b. Âmir yanlarında iki bin askerle Şam Seferi için gönderilmiştir. Bundan başka Ebû Ubeyde tüm askerlerin başkomutanı olarak Câbiye'ye, Amr b. As dokuz bin askerle Filistin'e ayrıca Hâlid b. Velid, Lahm ve Cüzâm'dan yedi yüz atlı ile Irak'a gitmesi için sancak verilmiştir (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 23a-24a). Belâzurî eserinde komutanlara sancak verildiği sıradaki asker sayısı konusunda; *"Her kumandana sancak verildiği zaman, her birinin emrinde üç bin asker vardı; Ebû Bekir onlara yardım göndermeye devam etti ve her kumandanın emrinde yedi bin beş yüz asker oldu…"* bilgisini aktarmıştır. (el-Belâzurî, 1987: 157)

[7] vr. –a (varak ön yüz), vr. –b (varak arka yüz)

2. BİZANS HÂKİMİYETİNDEKİ BAZI BÖLGE, ŞEHİR VE KALELERİN MÜSLÜMANLAR TARAFINDAN FETHİ

Amr b. Âs dokuz bin askeri ile Filistin'e hareket ettiğinde Herakleios Tebük yenilgisinin de etkisiyle, Ecnadeyn'de asker toplamaya başlamış, *"nimeti çok, mübarek ve tacı"* olarak tanımladığı Filistin'in korunması vazifesini Rubis isimli komutanına vermiştir. Eserden öğrendiğimiz kadarıyla Müslüman Araplar, Filistine gelip Kızıldere isimli yerde konakladıkları vakit Bizans Ordusu yüz bin asker civarındadır. Kendilerine oranla fazla olan Bizans Ordusu'na karşı Müslümanlar geri çekilmeksizin mücadele kararı verir. İlk olarak Abdullah b. Ömer komutasındaki öncü kuvvet, Müslüman askerini gözlemeye gelen Bizans'ın on bin askeri ile karşılaşır. Bu mücadelede galip gelen Müslümanlar silah, çeşitli emtia, atlar ve altı yüz esir elde ederken yedi askerleri şehit olur (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 23a-29a).

Filistin'de asıl mücadele ise her bölükte on bin asker olmak üzere dokuz komutanın liderliğindeki Bizans Ordusu ve Amr b. Âs'ın üç bölüğe ayırdığı Müslüman Ordusu arasında gerçekleşir. Oldukça şiddetli geçen savaş Müslümanların üstünlüğü ile sonuçlanır. Bizans on bin, Müslümanlar ise yüz otuz asker kaybeder. Rivayetlerin asker sayıları ve Filistin'deki bu savaşa ilişkin ne kadar kesin ve doğru bilgi verdiği bilinemez. Tâberî, bu savaşı almaz iken İbnü'l-Esir'de, Amr b. Âs'ın Filistin'e gönderildiğini aktarmasına rağmen bölgede yaşanan bu mücadeleye değinmemiştir (İbnü'l-Esîr, 1991: 370) (Tâberî: Eserde basım yılı belirtilmemiştir) (Hasan, 2011: 306).

Bu sırada Hz. Ebû Bekir, Ecnâdeyn'de toplanan büyük Bizans Ordusu'na karşı daha iyi bir başkomutanlık sergileyeceğini düşündüğü için, Ebû Ubeyde'yi azlederek yerine Hâlid b. Velid'i atar. Irak'ın fethi maksadıyla görevlendirilen Hâlid, Kurâkir ve Suvâ yolunu takiben ulaştığı Şam bölgesinde Ereke, Eyeke ve Tedmür'ü anlaşma ile mücadele olmaksızın kazanır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 34a-39a).

Müslümanlar, Hicretin on üçüncü senesinde (M.634/635), müellifin; *"Hicâz'dan ve Yemen'den Arap tüccarların bazı mevsimlerde burada mallarıyla, sermayeleriyle ticaret yaptıkları, içinde iki bin eri bulunan mağmur bir belde"* dediği Basra'yı fetheder (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 39b-47b). Hâlid bin Velid'in, Havrân'ıda aldıktan sonra yeni hedefi Dımaşk'tır. Müslümanlar Dımaşk'ta Seniyye beldesine geldiklerinde Ukâb adlı sancağı buraya dikerler ve bölgeye sonrasında "Seniyyetü'l-Ukâb" denildiği rivayet olunur. Dımaşk Valisi, Antakya'da bulunan Herakleios'a Müslüman Arapların şehirlerini kuşattıklarını, ilk savaşı kaybettiklerini ve acil yardım istediğini iletir. Herakleios, Dımaşk'a on iki bin askeriyle Hıms (Humus)Valisi Vardan'ı gönderir. Eser, Dımaşk Şehri'ndeki Müslüman-Bizans savaşını ayrıntılı işler. Burada Vardan'ın oğlu Hemât'ın, Dırâr b. Ezver tarafından öldürülmesi ile Bizans geri çekilir. Daha önce Ecnadeyn'de büyük bir ordunun Bizans İmparatoru Herakleios tarafından toplandığını belirtmiştik. Vardan doksan bin kişilik bu Bizans Ordusu'nun komutanı olarak atanır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 48a-73b). Ecnâdeyn'de vuku bulan savaş Dımaşk'ın fethini geciktirse de şehir, Hicretin on üçüncü yılının Cemâziye'l-âhiri'nin yirmi birinci İsneyn (M. 22 Ağustos 634 Pazartesi) gününde sulh anlaşması ile alınır ve vali olarak emrinde beş bin atlı asker ile Benî Eslem'den Safvân bin Âmir bırakılır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 129b-171b).

Dımaşk'ın fethini takiben Müslümanlar, Hıms, Ba'albek ve Kınnesrin dâhil bölgelerde Bizans ile mücadelelerini sürdürürler. Ancak belirtmemiz gerekir ki burada ele alınacak olan mücadele ve fetihler esere göre Ecnâdeyn Savaşı sonrası gerçekleşmiştir. Çalışmanın bir sonraki başlığı altında Ecnâdeyn Savaşı daha ayrıntılı verilecektir.

Hz. Ebû Bekir'in vefatının ardından fetih süreci Halife Hz. Ömer tarafından yürütülmüştür. Hz. Ömer Şam'ın fethi ve İslâm Fütûhâtı'nın yayılması için gayret gösterir. Ancak Halife'nin tüm orduların başkomutanı atanan kişi için tasarrufu farklıdır. O, Hâlid b. Velid'in görevine son vererek Ebû Ubeyde'yi tekrar başkomutan olarak atar. Esere göre; Hz. Ömer'in, görev ve sorumluluk için uygun bulmadığı Hâlid b. Velid'i komutanlıktan almasının sebebi; ganimeti israfı, fakire ve zayıf insanlara bırakmaması lakin bir şair onu övse fazla miktarda ihsan etmesidir.[8] Müellif, Hâlid bin Velid'in görevden alındığını bildiren mektubun kendisine ulaşmasını

[8] "Hz. Ömer: *Ben emânetimi ehl olmayan kişiye kılmazım. Velâkin şol-ı kimesne kılarum ki rağbeti Müslümânlarun tevfîrin edâ etmekde ola ve ben Hâlid'in Müslümânlar üzerinde velâyetin dilemezim. Zîrâ Hâlid bir kimesnedir ki tebzîr ider ve şâ'ir ânı medh etse 'atâ ider ve fâris önünde cenk etse, istihkâkından ziyâde virir ve bunu fukarâ-ı müslümîne ve zu'afâsına komaz ve ben ânı nez' etdim ve Ebû*

Hicretin on üçüncü yılında Şa'bân ayına üç gün kala (M. 26 Eylül 634) olarak kaleme almıştır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 155a-155b).

Ebû Ubeyde'nin hedefi kuzeye giderek Antakya ve Halep'i hâkimiyetlerine almaktır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 171a-171b). Bizans'ın askerî üssü olarak nitelenen Hıms bu noktada önem kazanır (Kaegi, 2000: 179). Müslüman askeri Hıms'a ulaştığında Bizans tarafından görevlendirilen vali ölmüş halk lidersiz kalmıştır. Hıms halkı Müslümanlardan sulh anlaşması talep ederler, muhtemeldir ki bu talepte karşı koyacak yeterli askerî güçlerinin bulunmaması ve Bizans'ın mevcut durumdan haberdar olmayışı etkilidir. Ebû Ubeyde, Hıms halkının sulh isteğini geri çevirmez ve evvel-i Zi'l-ka'de (Aralık-Ocak) ve ahir-i Şevvâl, Hicretin on dördüncü yılında (Kasım-Aralık 635) bu halk ile on bin Dinar ve iki yüz kemhâ[9] beze anlaşma gerçekleşir (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 173a-173b).

Bizans İmparatoru Herekleios'un, Hıristiyan Araplardan müteşekkil Gâssan Kavmi lideri Cebele b. Eyhem liderliğinde içlerinde Ermen ve Bizans birliklerinin bulunduğu bir orduyu yardıma gönderdiği Kınnesrin de kısa sürede Müslümanların eline geçmiştir. Kınnesrin valisi Luka ilk etapta Müslüman askerinin saldırısından kurtulmak ve Bizans'tan yardım için vakit kazanmak maksadıyla bir yıllık olmak kaydı ve bazı şartlar gereğince anlaşma imzalar. Nitekim bu anlaşma evveli Zi'l-ka'de'nin gurresi Hicretin on dördüncü yılında ve âhiri Şevvâl-i evlâ' Hicretin on beşinci yılında (M. 17 Aralık 635-Kasım/Aralık 636) ve dört bin mülkî Dinar ve yüz vukiyye[10] gümüş ve bin kemhâ verilmesi şartlarıyla bir yıllığına yapılsa da Bizans birliklerinin yardıma gelişiyle bozulur. Ancak beklenilen ve umut bağlanan bu yardım yetersiz kalır ve Kınnesrin'in istediği galibiyeti getirmez. Kınnesrin halkı, valisinin de katıldığı Müslümanlarla şehrin yakınlarında gerçekleşen savaşta yenilgiye uğramıştır. Kınnesrin yeniden yapılan ve kişi başına dört dinar cizye verilmesi şartlı anlaşma ile fethedilmiş olur (Abdüssamed Diyarbekrî, vr.171b-192b).

Ba'albek ise Ebu Ubeyde'nin *"gayet sarp ve yavuz"* dediği Ba'albek Kalesi'nin bir müddet devam eden muhasarası sonrasında hâkimiyetlerine girmiştir. Ebû Ubeyde muhasara sırasında Ba'albek halkına sulh ile teslim olmaları eğer teslim olmayı kabul etmezlerse savaşa hazırlanmaları yönünde bir içeriğe sahip mektubu burçlar üzerinden gönderir. Ba'albek halkı aralarında yaptıkları müzakereler neticesinde teslimiyeti kolayca kabullenmeme ve mücadele etme kararına ulaşırlar. Ancak Ba'albek'i son derece korunaklı kaleleri dahi teslim olmaktan kurtaramamıştır. Müslümanlar burada da bir anlaşma imzalayarak hâkimiyetlerini sağlamışlardır. Ba'albek ile imzalanan anlaşmanın şartları; beş yüz vukiyye altın, bin vukiyye gümüş ve iki yüz elli sevb (elbise), kılıç ve bezin Müslümanlara verilmesi, Müslümanların ise ellerindeki esirleri serbest bırakmasıdır. (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 196a-211a).

Burada değinilmesi gereken bir unsur daha vardır ki Hıms başta olmak üzere bazı şehir ve kalelerin baş kaldırması yahut anlaşmaları feshi ile yeniden mücadelelerin yaşandığı noktalar mevcuttur.

3. İKİ BÜYÜK SAVAŞ: ECNADEYN VE YERMÜK

Müslüman-Bizans mücadelesinin Şam'da dönüm noktalarını teşkil eden ve sonuçları bakımından incelendiğinde önemi yadsınamaz bu iki savaşın, Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nin verdiği bilgiler ışığında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Ecnâdeyn Savaşı; Hicretin on üçüncü yılının Cemâziye'l-evvel ayının bitimine iki gün kala Cumartesi günü (M. 30 Temmuz 634) tarihinde meydana gelir (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 104b). *"Ecnâdeyn; günümüzde İsrail Devleti topraklarına dâhil olup, Bet Guvrin'in 9 km kuzeydoğusunda yer alan Samt Vadisi üzerindeki Ramla ve Bayt Jibrin arasındaki bir bölgedir."* (Kaegi, 2000: 153) Eser Bizans'ın başkomutanını Vardan ve asker sayısını doksan bin olarak verir. Vardan ismi hususuna kaynaklar Herakleios'un kardeşi Tozarik (Theodore) zikreder (İbnü'l-Esîr, 1991: 382.) (Kaegi, 2000: 154). Müslüman askerinin sayısına ise eserde net olarak rastlayamayız. Ancak Dımaşk'ın fethi için hazır bulunan Ebû Ubeyde komutasında otuz yedi bin ve Hâlid b. Velid komutasında ise bin beş yüz askerin muhasarayı bırakarak Ecnâdeyn'e gelmesi söz

---

'Ubeyde-i yerine vâlî kıldum ve Allah bilur ki ben emîni vâli kıldum ve sizden kimesne demesun ki, ricl-i şedîdi 'azl etdi ve ricl-i leyyin selîsü alıkoydu vâlî kıldı ve Allah ânunle kutlandıra ve mu'âvnet ede.".

[9] İpekli Kumaş.

[10] Ûkiyye: Eski bir ağırlık ölçüsü.

konusu olduğundan asker sayıları aşağı yukarı otuz yedi bin ila kırk bin arasında, denilebilir (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 48b-49a). Müslüman Ordusu'nun başkomutanı burada Hâlid b. Velid'dir. Askerini bölüklere ayıran Hâlid, sağ kanadına Mu'ad bin Cebel'i, sol kanadına Saîd bin Âmir'i, gerisinde kadınları (harîm-i benât) ve dönüş yoluna Yezîd bin Ebî Süfyân'ı yerleştirmiştir. Eser, oldukça ayrıntılı biçimde iki taraf arasındaki savaşa yer verdikten sonra Müslümanların galibiyetiyle mücadelenin neticesini aktarır. Bizans komutanı Vardan bu savaşta Dırar b. Ezver tarafından öldürülmüştür (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 87a-105a).

Ecnâdeyn galibiyeti pek çok artıyı Müslümanlar lehine yazmıştır. Nitekim bu savaş Herakleios'un Müslüman ilerleyişini durdurmak için Yermük'ten önce topladığı büyük ordunun önemli bir kısmının kaybına yol açarken, toparlanamayan Bizans'ın Dımaşk'ı kaybetmesine de zemin hazırlar. Müslüman Araplar Dımaşk, Hıms, Kınnesrin ve Ba'albek gibi önemli mevkileri alıp Antakya'yı tehdit eder hale gelince Herakleios bu ilerleyişi durdurmak maksadıyla dört bir taraftan asker toplamaya başlar. Bizans Ordusu'nun Yermük Savaşı'nda sayıları itibariyle eser oldukça mübalağalı rakamlar verir. Altı yüz bin ve sekiz yüz bin rivayetleri bunlar arasındadır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 222a-231b). Diğer kaynaklarda geçen bazı rakamlar ise yüz yirmi bin, iki yüz bin, seksen bin, yüz kırk bindir, kırk bindir (İbnü'l-Kesîr, 1994: 14) (Aktan, 2010: 224) (İbnü'l-Esîr, 1991: 376) (Fayda, 2013: 485) (Hasan, 2011: 306) (Theophanes, 1982: 338).

Bizans Ordusu'nda; Efrenc, Gürcî, Yunan, Rûs, Bulgar, Alaman asker ayrıca yerli Hıristiyan Arap kavimlerinden Lahm, Cüzâm ve Gassân'dan Cebele b. Eyhem komutasında altmış bin asker mevcuttur. Mahan isimli komutan Bizans Ordusu'nu yönetirken otuz yedi bin civarındaki Müslüman Ordusu'nun başkomutanı Ebû Ubeyde'dir. (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 231b-240a)

Yermük Savaşı; Ürdün'de Taberiyye gölünün güneyine dökülen Yermük nehrinin yakınlarında meydana gelmiştir (Hasan, 2011: 306). Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, Yermük'teki savaşın ancak bir kısmına değinebilmiştir. Bundaki muhtemel sebep tercümenin, Arapça aslının ikinci ciltte devam ediyor olmasıdır. Eser, Cebele b. Eyhem'in bir öncü kuvvetle Müslümanlara müdahalesi ile sona ermektedir. Ancak öncesinde eserde verilen bir bilgi dikkat çekicidir. Buna göre; Herakleios, Mahan'a önce Müslümanlarla anlaşma yoluna gitmesini tavsiye etmiştir. Câbiye'den Hicaz'a kadar bütün toprakların Bizans'a geri verilmesi ve karşılığında her yıl Müslümanlara belli bir miktar ödenmesi Mahan'ın anlaşma şartları arasındadır. Ancak Müslüman Araplar bu teklife sıcak bakmamışlardır. Yermük'te Müslüman-Bizans mücadelesi her ne kadar eserde bu kadarıyla verilse de nihai sonuç Müslümanların lehine olur (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 236a-263a).

Yermük ve Ecnâdeyn Savaşları esasen yer, zaman, atanan komutanlar ve asker sayıları hususunda birbirinin yerine geçmektedir. Bazen Yermük Savaşı 636 yılında bazen de Ecnâdeyn 634 yılında verilmekte ve yerleri değişmektedir (Aktan, 2010: 223). Rivayetler konusunda farklılıklar, bazen mübalağalı rakamlar kesin ve doğru bir sonuca ulaşmayı güçleştirmektedir. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi Şam fetihlerinde oldukça önemli bu iki savaş hakkında bir özetine yer verilen mevcut bilgileri aktarmaktadır.

4. ŞAM FETİHLERİNDE KADINLAR

Şam'da Müslüman-Bizans mücadelesi sırasında kadınlar savaş meydanlarında, cephe gerilerinde kahramanlıkları ve savaş maharetleri ile kendilerinden söz ettirir. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi birçok noktada bu kadın kahramanlara yer verir. Bunlardan ilki Havle bint Ezver'dir. Havle, Müslüman Ordusu'nda önde gelen komutanlardan Dırar bin Ezver'in kız kardeşidir. Havle hakkında temel İslâm Tarihi kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmaması kendisinin hayali bir kahraman olabileceğini düşündürmektedir (Karabıyık, 1997: 539).

Havle, eserde kahramanlıkta Hâlid b. Velid'e benzetilmektedir. Kardeşi Dırar b. Ezver'in Ecnâdeyn Savaşı (634) öncesinde Bizans'a esir düşmesi nedeniyle savaşa katılan Havle bint Ezver, şu sözlerle tasvir edilir:

> *"Fâris kümeyt üzerine binmiş üzengusu uzun, dizgini kısa, elinde bir uzun segûsu vardır. Gözünden gayrı nesnesi zâhir değildir ve bahadırlık şemâilinden zâhir olmuş ve at erliği if'âlinden mübeyyîn olmuş ve ânun dizginini koyu vermiş ve eyerde şöyle oturdı, sanasın ki içinden dügmedir. Yâhûz orada mıhlanmışdır ve üzerinde libâs-ı sevâd vardı ve ânı dır'ı üzerine çekmiş ki 'imâmesiyle bağlamışdı. 'İmâmesi kızıl idi ve 'imâmesin göğsünden omzuna bıragub ardına bergetmişdi ve mecmû' halkun önüne geçdi. Sanasın ki şule-i nârdır."*(Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 68b-69a)

Savaş meydanında, esir düşen kardeşini arayan Havle, şair kimliğiyle ve yaktığı ağıtlarla dikkat çeker. Havle'nin kardeşi Dırar b. Ezver için söylediği bir şiir:

Eyne Dırâru lâ erâhu yûmî,
Ve lâ yerâhu ma'şerî ve gavmî,
Yâ vâhidî yâ ehî ibni ümmî,
Kedderte 'ayşî ve ezelte nevmî.[11] (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 71a)

Ecnâdeyn Savaşı'nda Hâlid b. Velid'in ordusunu bölüklere ayırdığını ve çeşitli mevkilere yerleştirdiği komutanlara yer verilmişti. Ordunun gerisinde Hâlid, sefere katılan kadınları bırakmıştır. Eser bu kadınlardan bazılarının isimlerini verirken içlerinde Havle'nin de olduğunu görürüz. At binmekte ve geceleri iz sürmekte usta ve yiğitlikleriyle meşhûre olan bu kadınlar arasında Gaffâr-ı Himyerîyye kızı Gafîre, Utbe bin Saîd bin Rebi'a kızı Ümmü Abân, Ezver kızı Havle ve 'Amâlika kızı Mezrû' gibi isimler vardır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 87a-87b).

Dımaşk kuşatması sırasında esir düştükleri, eserde ayrıntılarıyla aktarılan Gaffâr kızı Gafîre ve Utbe kızı Ümmü Abân, Zâr' kızı Selmâ, Seled kızı Lebnâ, Nu'mân kızı Seleymâ ve Havle başta olmak üzere kadınların sergilediği kahramanlığa da yer verilir. Bu kadınlar ellerinde hiçbir silah olmamasına rağmen Bizans askeriyle mücadele etmişler ve çadır direkleriyle Müslümanlardan yardım gelene kadar direnmişlerdir (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 79b-87b).

Dımaşk Şehri için yapılan savaşta şehit olan Abân bin Saîd bin el-Âsî'nin karısı Ümmü Abân, eserde adından sıkça söz edildiği bir diğer kadın savaşçıdır. Ümmü Abân, eşinin intikamını almak için mücadelelerde ön saflarda yer almıştır. Okçuluktaki mahareti ve Dımaşk Şehri'nin Valisi Tuma'yı gözünden bir okla yaralaması verilen rivayetler arasındadır (Abdüssamed Diyarbekrî, vr. 117b-118a).

SONUÇ

Şam'daki Müslüman-Bizans mücadelesinde eserde verildiği üzere kimi zaman oldukça abartılı rakamlar olmasa da Bizans askerî üstünlüğü söz konusudur. Bizans İmparatoru Herakleios eserin muhtelif yerlerinde askerini ve halkını Müslüman Arap ilerleyişine karşı uyarmaktadır. Ancak bu uyarılar belki de yeteri kadar karşılık bulamaz. Eserde, Müslümanların kendilerinden sayıca üstün olan rakiplerine karşı başarısı onların at binme ve savaş maharetine İslâm dinine olan inanca ve Allah'ın yardımına, kimi zaman kutsal bazı simgelere (Bu bir başlık yahut bir kılıç olabilmektedir.) bağlamaktadır.

Tebük'te Bizans'ın aldığı ilk mağlubiyet sonrasında Müslümanlar Şam'da hızla ilerlemiş kısa sürede Basra, Hıms, Dımaşk, Ba'albek gibi önemli şehirleri hâkimiyetlerine almışlardır. Ecnâdeyn ve Yermük Savaşları dönüm noktaları diyebileceğimiz hususiyettedir. Hz. Ebû Bekir'in başlatmış olduğu Şam Seferi yeni kurulmuş ve bunun etkilerini taşıyan bir devlet için ekonomik açıdan da ciddi katkı sağlamıştır. Ayrıca Müslüman Arapların Akdeniz'e açılmaları ve Avrupa içlerine kadar ulaşmalarının ilk adımlarını teşkil etmesi açısından Şam fetihlerinin önemi yadsınamaz.

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi Müslüman-Bizans ilişkilerinin sadece savaş meydanlarındaki mücadelelerine değinmez. Ayrıntılarına yer veremediğimiz savaş düsturları, komutanların planları, liderlerin askerine nasihatlerini de eserde görürüz. Yukarıda birkaç noktada belirtildiği gibi asker sayıları hususunda kimi zaman İslâm Tarihi'nin kaynaklarına oranla abartılı denilebilecek rakamlar mevcuttur. Ancak eser aktardığı rivayetler, Hâlid b. Velid'in nasıl ve hangi şartlarda başkomutan olarak Şam fethi için atandığı ya da iki taraf arasında yapılan anlaşmalar, savaşlarda kadınların rolleri gibi konularla değerli bilgiler içerir.

---

[11] *Dırâr nerede ben bugün onu göremiyorum. Onu kavmim ve topluluğum da göremiyor. Ey yalnızlığım, yalnız kalışım. Ey annemin oğlu; hayatımı kederlere gark ettin, uykumu zehir ettin, yok ettin."*

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abdüssamed bin Seyyit Alî ed-Diyarbekrî, *Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi*, Mili Kütüphane Yazma Eserler Kataloğu, Numara (nr.) Yz. A. 29.
Aktan, A. (2010). *İslam Tarihi-Başlangıcından Emevîlerin Sonuna Kadar*, Ankara: Nobel Yayınları.
Babinger, F. (2000). *Osmanlı Tarih ve Yazarları*, 3. Baskı, (Çev.) Bahriye Üçok, , Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
el-Belâzurî, (1987). Fütûhu'l-Buldân, (Çev.) Mustafa Fayda, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
Hasan, İ. H, (2011). İslâm Tarihi-Siyasî, Dinî, Kültürel, Sosyal, C. 1, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
Hizmetli, S. (1991). *İslâm Tarihi-Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları.
İbnü'l-Esîr (1991). el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi, C. 2, (Çev) M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Bahar Yayınları.
İbnü'l-Kesîr (1994). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 6, (Çev.) Mustafa Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları.
Kaegi, W. E. (2000). *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, (Çev.) Mehmet Özay, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
Norwıch, J. J. (2013). *Bizans –Erken Dönem (MS. 323-802)*, C. 3, (Çev.) Selen Hırçın Riegel, İstanbul, Kabalcı Yayınları.
Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Tarihi*, 7. Baskı, (Çev.) Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Taberî, (Eserde basım yılı belirtilmemiştir.). *Târih-i Taberî,* C. 3, (Çev.) M. Faruk Tunca, İstanbul: Sağlam Yayınevi.
Theophanes (1982). *The Chronicle of Theophanes, (Translated by) Harry Turtledove,* Philedalphia: University of Pensylvania Press.
Zeydan, C. (2004). *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları.

Makaleler

Fayda M (2013). Yermük Savaşı. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 43: 485-486.
Karabıyık, K. (1997). Havle bint Ezver, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 16: 538.
Şahin, S. (2015). Abbasîler Dönemine Kadar Doğu Akdeniz'de İslâm-Bizans Mücadelesi, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* S. 219: 27-48.
Taş, K. Z. (2000). Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 15: 75-85.

İnternet Kaynakları

Lellouch, B. (2005). Abdüssamed Diyarbekrî, *Historians of Ottoman Empire Web Sitesi*, https://ottomanhistorians.uchicago.edu/tr/historian/abdussamed-diyarbekri, 18. 11. 2019 alınmıştır. (İnternet sitesinde makalenin sayfa numarası belirtilmemiştir)

Tezler

Ödemiş, A. (2017). *Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi-Transkripsiyon ve Tahlil*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.

"AZERBAIJAN POLICY " OF THE TURKISH REPUBLIC IN 1991-1993

TYMOFIEIEVA VALERIYA12

BRICH YAROSLAV

Abstract

This annotation reflects some of the characteristic features of international relations that have been created and developed between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey. Similar and distinctive features of relations between Azerbaijan and Turkey are analyzed, specific historical facts in these relations are given after the independence of Azerbaijan.Azerbaijan is at the intersection of Turkey, Russia and the European Union.

Immediately after the emergence of independent states in the field of the collapse of the USSR, relations with Azerbaijan became a priority for Turkey. This was mainly facilitated by the ethnic and historical communitys of the two states. It is no coincidence that Turkey was the first to recognize Azerbaijan's independence on November 9, 1991.It was the common cultural root that underpinned all the governments that were in power in Azerbaijan, first of all, seeking to establish and then strengthen relations with Turkey.Turkey's policy on Azerbaijan, supported by its ethno-religious, geopolitical location and economic potential, needs no objection.

The object of the study is to study the "Azerbaijani politics" of Turkey in 1991-1993, its active phase of development.In general, for the period 1991-1993, the "Azerbaijani politics" of Turkey set the goal: to obtain a real ally in the Caucasus by recognizing the sovereignty of Azerbaijan, with the help of the Republic to establish ties with the Turkic peoples of Central Asia, performing the transit of the transit country for the oil pipeline exports to the West oil from Azerbaijan and the Turkic states, to gain strong positions in the region.In order to achieve these goals, cooperation between Azerbaijan and Turkey in political, economic, scientific, cultural and other spheres has increased. A number of documents were signed between the heads of state in these areas.Subject of the study: The study analyzes the prerequisites and motives of "Azerbaijani politics", Turkish presence on the territory of the South Caucasus both historically and at the present stage.The purpose of the work is to identify the beginnings of "Azerbaijani politics" in Turkey.The work is an attempt to review Turkey's policy towards Azerbaijan in 1991-1993 and the Nagorno-Karabakh conflict.

Key words: diplomatic relations, political and spiritual unity international relations, Azerbaijan, Turkey, Nagorno-Karabakh conflict.

1. INRODUCTION

Due to geographical location and geopolitical importance, the South Caucasus region has always been the focus of major neighboring states and has repeatedly become the object of territorial redistribution and bloody wars. One of the reasons for this interest is the buffer location of the region at the intersection of Europe and Asia, North and South, where ethno-confessional and civilizational boundaries collided. The struggle for the Soviet heritage was not overlooked by the Caucasus, which by that time had already turned into a zone of violent ethno-political conflicts. Turkey did not hide its interest in spreading its political, economic and cultural influence in the region.

Turkey's policy on Azerbaijan, owing to its ethno-religious, geo-political location and economic potential, needs no objection.

The problem raised in this work can be called the coverage of modern history, since the study and analysis of recent events allow us to draw appropriate conclusions and refrain from gross mistakes in the foreign policy of the countries of the region in the future.

[12] Students of Taras Shevchenko National University of Kyiv Faculty of history Specialization: Oriental Studies

The object of this study is the Turkish Politics regarding the Republic of Azerbaijan.

Subject of the study: the study analyzes the prerequisites and motives of "Azerbaijani politics", the Turkish "presence" in the territory of the South Caucasus, both historically and at the present stage.

The purpose of the work is to identify the beginnings of "Azerbaijani politics" in Turkey.

To achieve this goal, the work involves the following tasks:

- to study the historiography of the problem;

- to find out the circumstances of establishing diplomatic relations between the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan;

- to trace the evolution of Turkish foreign policy on the Karabakh problem and its impact on foreign and domestic political struggle;

Timeline of work. The lower chronological boundary of the work covers the period from August 1991 (recognition of Turkey's independence by the Republic of Azerbaijan) to October 1993 (beginning of the reign of Heydar Aliyev).

Source base and historiography. Sources in Russian, English, Azerbaijani, and Turkish were used to prepare this work. The scientific base of the work is distinguished by the use of materials of the Armenian, Russian, Turkish, Azerbaijani and Western press, literature on the study of this issue.

Scientific novelty. The work is an attempt within the course to review Turkey's policy towards Azerbaijan in 1991-1993.

The scientific and theoretical significance of the work is to summarize the scattered sources in different languages and to draw up a holistic picture of Turkish policy on Azerbaijan's policy in 1991-1993.

Particular attention was paid to issues such as the conclusion of treaties between countries and political visits.

2. HISTORIOGRAPHY AND SOURSE BASE OF THE WORK

Sources in Russian, English, Azerbaijani, and Turkish were used to prepare this work. The scientific base of the work is distinguished by the use of materials of the Armenian, Russian, Turkish, Azerbaijani and Western press, literature on the study of this issue.

As noted by Bausin L., the sovereignty parade of the late 1980s - early 1990s led to the complete redevelopment of Eurasia's geographical and political map, which saw the emergence of new independent states embarking on their own path of international development. according to your own interests and needs. At the same time, each newly created state sought to establish multilateral multi-vector relations, which sometimes contradict their previous historical and ideological foreign policy course, more precisely the course pursued by the government of the union state. This applies not only to global relations but also to regional integration. [13]

KS Gadzhiev agrees with this view, noting that the collapse of the USSR had a significant impact on the deployment of forces in the region, significantly enhancing Turkey's communications policy. [14]

[13] L. Bausin Why Ankara Supports Baku / L. Bausin // Asia and Africa Today. - 1993. - P. 23

[14] Geopolitics of the Caucasus / K.S. Gadzhiev. - M .: International Relations, 2001.

The collapse of the USSR marked a new stage in the formation of Turkey and Iran in the Caucasus, with a dramatic change in Turkey's foreign policy environment. Instead of one neighboring state, the Soviet Union, six new ones have emerged: Russia, Ukraine, Moldova, Georgia, Armenia, and Azerbaijan.[15]

Currently, the former Soviet Caucasus is of particular strategic importance to Turkey, according to A. Shevyakov. It is a kind of "window" to Central Asia and the region to which the country's energy security is related.[16]Ankara gives priority to its relations with Baku in its Caucasian policy.

Kengerli Z. stresses that Turkey has a great interest in Azerbaijan's geographically advantageous position and its oil and gas resources.

Memed Talibi states that, in addition, the proximity of historical, ethnic, cultural, linguistic and religious components played an important role in establishing political relations between the two states. [17]

Turkey became the first country to recognize Azerbaijan's independence on November 9, 1991, and diplomatic relations were established on January 14, 1992.

Political interests of Turkey in the Caucasus are also reflected in the works of Bausin L.[18], Gusher A.,[19] Pow Fredy De[20], A. Sheviakov, Nayedin - Rayevsky V. , Khasanov A.,[21] Fuller E.

3. ESTABLISHMENT OF TURKISH - AZERBAIJANI RELATIONS

Azerbaijan has always played a key role for Turkey in the Caucasus in Central Asia and the Caspian region in facilitating communication with other, mainly Turkic, countries. Turkey for Azerbaijan is an "ally and support in the international arena".

It is known that in the Soviet times, Turkey paid great attention to Azerbaijan in relation to the USSR. The statesmen who made their visits to the USSR always had representatives from Azerbaijan during his visit, since he played the role of a bridge in Soviet-Turkish relations.[22]

In the last years of the USSR's existence, on April 13, 1991, Turkish Prime Minister T. Ozal visited Azerbaijan and held talks with the leadership of the Republic as part of his visit to the USSR. Azerbaijan submitted 25 treaties for consideration by the Turkish delegation. A few weeks later, on April 26, Acting Foreign Minister Omar Lutem arrived in Baku to negotiate because of the current situation and the issue of Azerbaijan's participation in the Black Sea Economic Cooperation. The Azerbaijani side responded positively, despite the fact that the USSR continued to exist. These were the first steps in establishing bilateral relations between the states.

---

[15] Geostrategic interests of Turkey in the post-Soviet space / Z. Kengerli // Russia and the Muslim world. - 2005. - № 5.]
[16] Shevyakov A. Russia, Turkey, and the CIS countries / A Shevyakov // Asia and Africa Today. - 2004. - № 5.
[17] Dr. Memmed Talibli. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri / Türkiye ve Asya ülkeleri. Siyasi ve ekonomik ilişkileri Avrasya, Ortadoğu. - Istanbul: Tasam Yayınları. –2006.
[18] Bausin L. Why Ankara Supports Baku, / L. Bausin // Asia and Africa Today. - 1993. - P. 23
[19] Gusher A. Caspian Problems in the Context of Russian-Iranian Relations // Journal of Persia. - 2002. - No. 3.
[20] Pow Fredy De. Turkey's policy in the Caucasus / Freddie Pow // Controversial borders in the Caucasus. - Moscow: The whole world, 1996
[21] Əli Həsənov Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin mərhələləri / Əli Həsənov; elmi red. E.Əhmədov Bakı: Zərdabi LTD, 2016. - 80 s.
[22] Əli Həsənov Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin mərhələləri / Əli Həsənov; elmi red. E.Əhmədov Bakı: Zərdabi LTD, 2016. - 80 s.

The Republic of Azerbaijan is an illustrative example of how the country was able to build foreign policy and integrate into the system of international relations in a short time. With the adoption of the Declaration on the Restoration of State Independence of the Republic of Azerbaijan on August 30, 1991 and the Constitutional Act of October 18, 1991, Azerbaijan embarked on a path of independent foreign policy, based on its national interests - the principles of democracy and the preservation of sovereignty.

On September 12, Turkish Foreign Minister Sefa Girai with a delegation arrived in Baku, President Azebardzhan A. Mutalibov and Prime Minister Hasan Hasanov requested recognition of Azerbaijan's independence.

On November 1, the Azerbaijani side accepted an official statement of recognition of independence of the Turkish leadership. And on November 9, Ankara officially acknowledged the proclamation of Azerbaijan's independence without even waiting for the full dissolution of the USSR, so it is not surprising that Azerbaijan established its first diplomatic contacts with the Republic of Turkey.

The factors of inter-state rapprochement have been ethnic, cultural and historical ties that have brought the countries together for centuries. Turkey occupied the original political and geographical position. It controlled the straits leading to the oceans. As a member of NATO, Turkey had a strong and capable army. Turkey has strong authority in world and regional politics.[23]Azerbaijan was also important for Turkey in terms of its ethnic, political and geographical location. In addition to the fact that there are 3 million Turks living on the territory of Azerbaijan, Azerbaijan has at its disposal rich in natural resources of the earth.

Significant diplomatic relations were established as early as January 14, 1992, when Turkish Foreign Minister Bilal Shishmir arrived in Baku, opening the Turkish Embassy in Azerbaijan and the Consulate General in Nakhchivan that month. Altan Karamanoglu was appointed the first Turkish ambassador to Azerbaijan.[24]

In January 1992, President of Azerbaijan Ayaz Mutalibov made his first and only official visit to Turkey, during which the countries, based on ethnic and historical closeness, laid out the contours of further cooperation and cooperation in various fields. In response to the friendly gesture of Mutalibov, May 1-3, 1992, President T. Ozal and Turkish Prime Minister S. Demirel arrived on an official visit to Baku. During the visit of the Turkish leaders a number of agreements in the field of economy and transport were signed. In the subsequent history of Azerbaijani-Turkish relations, Ozal's visit will be called a decisive and historic one, as it was at that time that joint statements laid the cornerstone of strategic military cooperation.

Thus, for the first time, Azerbaijan received from outside the guarantee of military assistance to a country that has embarked on the difficult path of independence building in times of war and economic crisis, especially needed the support of its closest stronger neighbor. Cooperation with Azerbaijan was also necessary for Turkey: the country would be able to solve the ripe energy problem, strengthen the situation in the South Caucasus, become a mediator in the West's dialogue with Azerbaijan and take part in solving the Caucasus security concerns. [25]

However, it would be a mistake to claim that Mutalibov pursued an exclusively anti-Turkish policy. Rather, relations with Turkey can be characterized as a natural reaction to centuries-old historical and cultural ties, not just a political request by the authorities and the population of both countries. Moreover, the personal beliefs of

---

[23] Bhatty Robin and Bronson Rachel NATO's Mixed Signals in the Caucasus and Central Asia / Bhatty Robin and Bronson Rachel // Survival. - 2000. - 134 pp.

[24] Şimşir Bilal N. Azerbaycan. Azerbaycanın yeniden doğus sürecinde Türkiye / Bilal N. Şimşir. - Azerbaycan ilişkeleri, s 244-248.

[25] Bilal N. Şimşir. Azerbaycan. Azerbaycanın yeniden doğus sürecinde Türkiye - Azerbaycan ilişkeleri / Bilal N. Şimşir. - Azerbaycan ilişkeleris.

Mutalibov himself were far from the ideas of Turkism or tourism. It can be said that in the short term of power Mutalibov laid the foundations for a multi-vector policy (as evidenced by the accession of Azerbaijan to a number of regional organizations), but due to a number of historical factors dominated by pro-Russian policy, because it was not so easy to sever relations with Russia, which are very for a long time the socio-political and economic structure of Azerbaijan was based.

The new president of Azerbaijan was one of the leaders of the NFA, a scientist and translator of the profession Abulfaz Elchibey (June 17, 1992 - October 10, 1993), who received 59.4% of the vote in the presidential election. He became the first nationwide and democratically elected president of the country. The foreign policy of the new president was fundamentally different from that of his predecessor. A nationalist by his political convictions, a Turkist and a tourist, he set out to build friendly relations with the countries of the West and Turkey. Calling them strategic partners, Elchibey declared an unspoken struggle against communism, all remnants of the Soviet past and Iran, which has now become the most dangerous neighbor for Azerbaijan.

Elchibey did not hide his anti-Turkish course in foreign policy. As a supporter of MK Ataturk and leader of the Azerbaijani Democratic Republic in 1918, M.E.Resulzadeh, Elchibey declared his acceptance of Turkey's model of domestic development and the ideology of Panturism in foreign policy. In the cultural and educational sense, Pan-Turkism is a system of ideas and values that follows from the recognition of the commonality of ethnic origin, the kinship of languages and the closeness of the cultures of the Turkic peoples, and calls for the unity, brotherhood and cooperation of these peoples, as well as aimed at protecting their freedom and independence and promoting their progress along the path of progress and prosperity. In a broader context, Panturkism is a political movement of the late XIX - early XX centuries, whose main purpose was the consolidation of all Turkic peoples until the creation of a confederation or the creation of a single Turkic state - Turan.

Pan-Turkism in Azerbaijan's foreign policy created the most favorable regime for Turkey. Trade tariffs between the countries were reduced in the short term, and great benefits were created and provided to Turkish businessmen in almost all areas of the economy. In November 1992, a number of agreements on trade, economic, credit, investment, industrial and technical cooperation were signed between the countries. And thus, the legal base of bilateral relations was actually laid. In August 1992, an agreement in the field of military training was first signed in Ankara. In addition, Turkey's President Ozal increasingly talks about Azerbaijan's unconditional support for Nagorno-Karabakh issue.

Azerbaijan was important for Turkey in terms of political and geographical location, ethnic and national commonality. Turkey was attractive as a modern, democratic state of the Muslim world.

Thus, the South Caucasus region was a profitable transport corridor for Turkey, it was very interested in its security, and Azerbaijan, with its great natural resources, occupied an important place in Turkish Caucasian politics, not only as a bridge to Central Asia, but also strategic to the Turkic However, the Karabakh conflict created obstacles to the implementation of Turkish policy.

In general, for the period 1991-1993, the "Azerbaijani politics" of Turkey set the following goals: to obtain a real ally in the Caucasus by recognizing the sovereignty of Azerbaijan, through the Republic to establish ties with the Turkic peoples of Central Asia, acting as a transit country for the oil pipeline, exporting to the West oil from Azerbaijan and the Turkic states to gain strong positions in the region.

To achieve these goals, cooperation between Azerbaijan and Turkey in political, economic, scientific, cultural and other spheres has increased. A number of documents were signed between the heads of state in these areas. Meetings of state and ruling figures became regular. On many issues of an international and regional nature, the positions of the two Republics were very similar. Both countries have supported each other in regional politics because of long-standing ethno-cultural relations and economic benefits.

4. CONCLUSIONS

Similar and distinctive features of relations between Azerbaijan and Turkey are analyzed, specific historical facts in these relations are given after the independence of Azerbaijan. Azerbaijan is at the intersection of Turkey, Russia and the European Union.

Immediately after the emergence of independent states in the collapse of the USSR, relations with Azerbaijan became a priority for Turkey. This was mainly facilitated by the ethnic and historical communities of the two states. It is no coincidence that Turkey was the first to recognize Azerbaijan's independence on November 9, 1991. It was the common cultural root that underpinned all the governments that were in power in Azerbaijan, the first of all, seeking to establish and then strengthen relations with Turkey.

Turkey's policy on Azerbaijan, supported by its ethno-religious, geopolitical location and economic potential, needs no objection.

In general, for the period 1991-1993, the "Azerbaijani politics" of Turkey set the goal: to obtain a real ally in the Caucasus by recognizing the sovereignty of Azerbaijan, with the help of the Republic to establish ties with the Turkic peoples of Central Asia, performing the transit of the transit country for pipeline oil exports to the West oil from Azerbaijan and the Turkic states, to gain strong positions in the region.

In order to achieve these goals, cooperation between Azerbaijan and Turkey in political, economic, scientific, cultural and other spheres has increased. A number of documents were signed between the heads of state in these areas.

LIST OF SOURCES AND LITERATURE

1. Баусин Л. Почему Анкара поддерживает Баку, / Л. Баусин // «Азия и Африка сегодня». – 1993.
2. Гаждиев К.С. Геополитика Кавказа / К.С. Гаджиев. – М.: Международные отношения, 2001.
3. Гушер А. Проблемы Каспия в контексте российско-иранских отношений // Журнал Персия. – 2002. – № 3.
4. Здравомыслов А.Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве / А.Г. Здравомыслов. – М.: Аспект Пресс, 1999.
5. Пау Фреди Де. Политика Турции на Кавказе / Фреди Пау // Спорные границы на Кавказе. – М.: Весь мир, 1996.
6. Шевяков А. Россия, Турция и страны СНГ / А. Шевяков // Азия и Африка сегодня. – 2004. – № 5.
7. Bhatty Robin and Bronson Rachel NATO's Mixed Signals in the Caucasus and Central Asia / Bhatty Robin and Bronson Rachel // Survival. – 2000. – 134 с.
8. Dr. Memmed Talibli. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri / Türkiye ve Asya ülkeleri. Siyasi ve ekonomik ilişkileri Avrasya, Ortadoğu. – Istanbul: Tasam Yayınları. –2006.
9. Fuller Elizabeth Nagorno-Karabakh: Can Turkey Remain Neutral? / Elizabeth Fuller // Survival. – 2002, p. 38.
10. Надеин-Раевский В. Турция, Россия и тюркоязычные народы после распада СССР / Надеин-Раевский // Мировая экономика и международные отношения», 1994.
11. Türkiye-azerbaycan siyası ilişkileri / Режим доступу: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasiiliskileri.tr.mfa (дата звернення 3.05. 19)
12. Əli Həsənov Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin mərhələləri / Əli Həsənov; elmi red. E.Əhmədov Bakı: Zərdabi LTD, 2016.- 80 s. Azərbaycan, ingilis və rus dillərində.
13. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik / A. Davutoğlu // Türkiye'nin Uluslararası. İstanbul : Küre Yayınları, 2001. – C 20.
14. Bilal N. Şimşir. Azerbaycan. Azerbaycanın yeniden doğus sürecinde Türkiye - Azerbaycan ilişkeleri / Bilal N. Şimşir. – s 244-248

ESKİÇAĞ'DA KAPADOKYA

Bekir GÖKOĞLU[26]

Özet

Hitit Devleti'nin yaklaşık olarak MÖ. 1200 yıllarında meydana gelen Egeli Kavimler göçü sonucunda yıkılmasından sonra, Anadolu'nun siyasi yapısı değişmiştir. Hititler güney ve güney-doğu Torosların dağlık bölgelerine çekilerek birbirinden bağımsız kent krallıkları kurmuşlardır. Bu şehir devletleri içerisinde, en batıda yer alanı Kapadokya'nın güneyinde kurulan Tabal Krallığı'dır. Coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar açısından dikkat çeken Tabal Krallığı hem Asurlular hem de Urartular ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Asur kralı III. Salmanassar döneminde pek çok yerel krallıktan oluştuğu anlaşılan Tabal'ın bu siyasi yapısı daha sonra başa geçen Asur krallarının bırakmış oldukları yazılı belgelerde de ifade edilmektedir. Kapadokya bölgesi tarihsel süreç içerisinde yerleşim alanı olarak kullanılmanın yanında Hitit krallığının da en önemli merkezlerinden de birisidir. Hititler için önemli bir yerleşim bölgesi olmasının yanı sıra Anadolu uygarlığında önemli bir dönüm noktası olan Asur ticaret kolonilerinin de kurulduğu merkezi kapsamaktadır. Mezopotamya'ya özgü yazının Asurlular tarafından da buraya getirilmesini sağlayan yer olarak da bilinir, ayrıca orta çağda Selçuklu daha sonra da Osmanlı dönmelerinde ipek yolunun önemli merkezlerinden olmuştur. Kapadokya erken Hristiyanlık döneminde Roma imparatorluğunun zulmünden kaçan Hristiyanların saklandıkları yer olması açısından da dünya Hristiyanları için önemli bir inanç merkezidir. Sonuç olarak Kapadokya bölgesi hem bir inanç merkezi hem de turistik bir bölge olmanın yanında tarih sahnesi içerisinde pek çok krallığa ev sahipliği etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Eskiçağ, Kapadokya, Tabal Krallığı, Kapadokya, Roma İmparatorluğu, Pers İmparatorluğu*

CAPPADOCİA İN ANCİENT

Abstract

The political situation of Anatolia had been changed after the collapsing of Hittite State as result of Aegan People's Migration about 1200 BC. Hittites had found independent kingdoms in the mountainous district of Taurus Montains. One of them was Tabal Kingdom which had been found in Cappadocia Region. Tabal Kingdom had made rivals conspicuous with geographic position and underground sources and had had conflicts with Assyrians and The Kingdom of Urartu. It is known that The Kingdom of Tabal had been consisted of regional kingdoms under the reign of Shalmanessar III. In addition to being used as a settlement area in the historical process, the Cappadocia region is also one of the most important centers of the Hittite kingdom. Besides being an important settlement area for the Hittites, it includes the center where Assyrian trade colonies were established, which is an important turning point in Anatolian civilization. It is also known as the place that brought the Mesopotamian writing to the Assyrians, and in the Middle Ages the Seljuks became one of the important centers of the Silk Road in the Ottoman revolutions. Cappadocia is an important belief center for the Christians of the world in terms of being the hiding place of the Christians fleeing the oppression of the Roman Empire during the early Christian period. As a result, the region of Cappadocia is not only a center of faith, but also a touristic region, and it is home to many kingdoms in the history scene.

Key Words: *Ancient, Cappadocia, The Kingdom of Tabal, Roman Empire, Persian Empire.*

[26] Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, bekir021992@gmail.com

1.GİRİŞ

M.Ö. I. bin yılından itibaren Anadolu'nun orta bölümüne Kapadokya adı verilmiştir. Kapadokya adının ilk olarak kimler tarafından verildiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu ismin Kızılırmak Nehri'nin bir kolunu oluşturan ve o dönemde '' Kappadox'' olarak isimlendirilen nehrin adından türetilmiş olduğu görüşüdür. ''Kappadox'' nehri ismi Helence olup, bugünkü Delice Çay ile Lokalize edilmektedir. Diğer bir görüşe göre ise, Kapadokya adı eski İran dilinde '' Güzel Atlar Ülkesi'' anlamına gelen '' Katpatuka'' teriminden gelmektedir. Yunan tarihçisi Herodot ise bölge sakinlerinin Suriyeli olduklarını ve Perslerin burada oturan Suriyelilere Kapadokyalılar adını verdiğini ifade ederek, Kapadokya adının eski İranlılar tarafından verildiği görüşüne katkı yapmaktadır. Bununla birlikte Kapadokya bölgesinin sınırları üç kısma ayırarak tayin edilmeye çalışılmaktadır. Bu taksimata göre, birinci kısım Malatya'dan başlayan doğu bölgesi, ikinci kısım Toros Dağlarının eteklerine kadar inen ve orta alanı içine alan Toros bölgesi, üçüncü kısım ise Kayseri'den başlayarak Kuzeyde Pontus bölgesine kadar uzanan sahadır. Bu saha batıda Kızılırmak (halys) nehri ve doğuda Malatya ile sınırlanmıştır. Strabon ise, Kapadokya'yı doğuda Armenia, batıda Galatia ve Lykaonia, kuzeyde Pontus ve güneyde Kilikia ile sınırlandırmıştır.[27]Günümüzde bu bölge genel olarak Kırşehir, Niğde ve Nevşehir illerinin bulunduğu alanı çağrıştırmasına karşılık, sınırların dönemler içinde sık sık değişikliklere uğraması bölgenin problemli bir yapıya sahip olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

İlk kez Anadolu'da tarih sahnesine çıkan Hititler, MÖ. II. bin yılın ilk yarısında geniş çaplı siyasal birliklerini kurmuşlardır. Hitit Devleti'nin MÖ. 1200 yılında meydana gelen Ege Göçleri sonucunda yıkılmasından sonra Anadolu'nun siyasi çehresi değişmiş ve Geç Hitit Beylikleri adı verilen yeni bir siyasi oluşum gerçekleşmiştir. Bu şehir devletleri içerisinde en batıda yer alanı Tabal Krallığı'dır. Tevrat'ta Tubal, Herodot'ta Tibaren olarak anılan Geç Hitit Beyliği'nin MÖ. I. bin yılda geçen Tabal halkı olduğu kabul edilmektedir. Bu Geç Hitit Beyliğinin tarihini daha çok Asur kaynaklarından öğrenmekteyiz. Tabal ülkesinin sınırları ise kesin olarak belirlenememektedir. Pek çok küçük krallıktan oluşan Tabal'ın sınırları sık sık değişmiştir. Bununla birlikte jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları sebebiyle Asur, Frig ve Urartu devletlerinin mücadele sahasını oluşturması sınırlarının belirlenmesini güçleştiren bir başka neden olmuştur.[28] Tabal ülkesinin stratejik öneminin yanı sıra zengin maden yataklarına sahip olması ve at yetiştiriciliğinde ileri seviyede bulunması Asur Devleti'nin bu bölge ile yakından ilgilenmesine neden olmuş, bununla birlikte Urartular ve Frigler'in de mücadele sahasını oluşturmuştur. Siyasi olarak Asur'a bağlı olan Tabal'ın zaman zaman Urartu ve Frigler'in yapmış olduğu ittifaklara katılarak Asur'a karşı isyan ettiği de görülmektedir. Bununla birlikte İskit ve Kimmerler'in Anadolu'da görülmesi Frigleri Asur'a yaklaştırırken Geç Hitit krallıklarının da kendi aralarındaki mücadeleleri bir tarafa bırakıp ittifaklar kurmasını sağlamıştır. Bu mücadeleler ülkenin sınırlarının sürekli olarak değişmesine neden olmuştur. Ülkenin sınırları sadece siyasi çatışmalar neticesinde değişmemiştir. Aynı zamanda siyasi evlilikler neticesinde çeyiz olarak verilen topraklar da Tabal'ın sınırlarını değiştirmiştir.

Asur devletinde II. Sargon'un ölmesi ile birlikte bağımsızlığını kazanan Tabal'ın daha sonraları siyasi varlığının ortadan kalkması ile önce Med daha sonra Pers hâkimiyeti altına girmiştir. Roma Dönemi içerisinde idari sınırları zaman zaman değişikliğe uğramış, olan Kapadokya son kralı olan Archelaus'un ölümünden sonra İmparator Tiberius tarafından Roma eyaleti yapılmıştır. MS 395 tarihinde Roma'nın doğu-batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma sınırları içinde varlığını idame ettirmiştir. Kapadokya Bölgesi, Tarih sahnesi içerisinde pek çok krallığa ve imparatorluğa ev sahipliği etmiştir. Bunlardan en önemlileri ise Hitit, Tabal, Pers ve Roma İmparatorluğudur.[29]

[27](Kılıç,2011:190-191)
[28](Kurt, 2010a:128)
[29](Arslan ve Bulut,2017:50)

2. KAPADOKYA'DA HİTİT DÖNEMİ (M.Ö. 1800-1200)

M.Ö. 1450-1400 yıllarına doğru Hitit Krallığı giderek güçlenmiş ve bir imparatorluk niteliği kazanmıştır. Anadolu coğrafyası içinde ilk merkezi güç olma özelliğine sahip olan Hitit İmparatorluğunun toprakları doğuda Bingöl'den batıda Ege'ye, kuzeyde Karadeniz'den güneyde Suriye'ye kadar geniş bir alanda yayılım göstermiş ve bu topraklar üzerinde etkin bir kuvvet olmuştur.[30] Hitit krallarının ataları olarak kabul ettikleri Kuşşara krallarından sonra Hitit tahtına Puşarumma sülalesinden gelen krallar geçti. Puşarumma dan sonra tahta geçen I. Hattuşili'nin 1957 yılında Boğazköy'de yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan Anallarında ve Telepinu Fermanı'nda verilen bilgilerden Hititlerin Orta Anadolu bölgesini ele geçirdikleri anlaşılmaktadır. Hitiler Orta Anadolu'yu işgal ederek Hattileri egemenlikleri altına aldılar. M.Ö.1800 yılında Hititler Kapadokya bölgesinin güney bölümlerini de hakimiyetleri altına almışlardır. Nysa'da çevresiyle birlikte bu devletin sınırları içinde kalmıştır.[31]

Hitit idari yapılanması içinde ''Aşağı Ülke'' olarak ifade edilen bölgenin doğu sınırında olan Nenašša'nın, Eski Asur Dönemi'nin sona ermesi ile Eski Hitit Krallığı'nın kurulmasından önceki süreçteki durumu hakkında bilgi yoktur. Hitit dönemi ile ilgili ilk kayıtlar Labarna zamanına (M.Ö. 1680-1650) aittir ve şehrin Hitit hâkimiyeti altında olduğu görülmektedir. Nenašša, Telipinu döneminde (M.Ö. 1500-1425) ise ''mühürlü ev, depo'' olarak belirtilen yapılara sahip şehirler arasında kaydedilmektedir.[32] Hititlerin bölgedeki hakimiyeti Egeli Kavimler sonucunda Hititlerin yıkılmasına kadar sürmüştür.

Geç Hitit beyliklerinin birçoğu kendisini Hitit Devleti'nin varisi sayıyordu. Bu nedenle bu şehir kralları Hitit büyük krallarının adını alıyordu. Bütün bu şehir devletleri milletlerarası yazı dili olarak Hitit Hiyeroglif Yazısını kullanıyordu. Geç Hitit beylikleri dini inanış ve kültür bakımından Hititlerin devamı niteliğindeydiler. Bununla birlikte istilalar neticesinde farklı kavimlerin kültürlerini de benimsemelerine neden olmuştur. Özellikle Asur istilası neticesiyle Asurlulaştıkları görülmektedir. Hitit Devletin yıkılmasıyla kurulan Geç Hitit beyliklerinin Kapadokya bölgesinde kurulanı Tabal Krallığıdır. Tabal, coğrafi konumu ve sahip olduğu maden yatakları yüzünden Asur Devletinin dikkatini var oldukları sürece çekmiştir. [33]

2.1 KAPADOKYA'DA TABAL KRALLIĞI

Asur vesikalarından edinilen bilgilere göre, Tabal memleketi doğudan Melid (Malatya), güneyden Hilakku (Kilikya) memleketleri ile çevrili idi.[34]Tabal'la bağlantıya geçen ilk Asur kralı III. Salmanezer oldu. Daha sonra güneydeki Geç Hitit devletlerini zayıflattıktan sonra, eskiden Kizzuvatna, o tarihlerde ise Kue olarak bilinen bölgede ilerlemeye başladı.[35] Tabal ile ilgili ilk veri, III. Salmanassar'ın Nimrud/Kalhu'da bulunmuş taht kaidesi üzerindeki yazıtta geçmektedir. Bu yazıtta Tabal'dan doğrudan bahsedilmemiş olsa da Tabal sınırları içerisindeki Tunni Dağı'ndan ''Parutu'' adı verilen bir taşın Asur'a götürüldüğü anlatılmaktadır.[36] Kral Anadolu'ya 34 sefer yapmıştır.[37] Tabal krallığı III. Salmanassardan sonra III.Tiglatpileser, II. Sargon, Asharhaddon, Sanherib ve Asurbanipal dönemlerine ait çivi yazılı belgelerde yer alır.

III. Salmanassar Siyah Obelisk'te 22. ve 31. saltanat yıllarında Tabal ülkesine yaptığı seferlerden bahsetmektedir:

---

[30](Bulut, 2015: 37)
[31](Akkuş Mutlu,2015:6)
[32](Bayram ve Kuzuoğlu,2016:1321-1322)
[33](Akkuş Mutlu,2015:6)
[34](Memiş, 2013:180)
[35](Macqueen, 2018: 172)
[36](Şahin,2019:134)
[37](Pullu, 2006: 18)

‘’ Saltanatımın 22. yılında Tabal topraklarına indim… (Şehirleri) yaktım, yıktım, ateşe verdim…24 Tabal kralının hediyelerini kabul ettim…’’

Bu seferin MÖ. 838 yılında olduğu kabul edilmektedir. Asur kralının bir heykelinin üzerinde bulunan yazıtta Salmanassar'ın, krallığının 22. yılında 22. kez Fırat'ı geçtiği, Hatti Ülkesi ile Melida Ülkesinden haraç aldığı ifade edilmektedir. Yine bu kitabesinde Asur kralı, Timur Dağı'nı geçerek Tabal Ülkesi'ne sefer düzenlediğinden ve şehri tahrip ettiğinden bahsetmektedir. Tuatti'nin şehirleri yakılıp yıkılınca, Tuatti ve oğlu Kikki savaşmadan teslim olmuş ve Asur'a biat etmiştir. Tabal Ülkesinde bulunan 20 kral Salmanassar'a mağlup olarak hediyelerini sunmuşlardır. Daha sonra Salmanassar, Tunni ve Gümüş Dağı'na, Hubuskia Ülkesi'nin Puhame şehrine ilerlemiştir. "Siyah Obelisk"te 24 Tabal kralından bahsedilmekteydi. Her iki belgede geçen ifadelerden, Tabal Ülkesinin 20 veya 24 farklı krallıktan oluşan bir konfederasyon olduğu anlaşılmaktadır. Asur kralından kalan belgelerde 24 Tabal kralından söz edilmesi, Tabal'ın şehir beyliklerinden meydana gelen bir konfederasyon olacağını göstermiştir.[38]

III. Salmanassar'ın hâkimiyetinin 23. yılında yeniden Tabal'a seferler düzenlediğini ve kralların ona hediyeler sunduğunu öğreniyoruz. Tabal krallıklarının karşı koymak yerine, Asur'a boyun eğdiği görülmektedir. III. Salmanassar Krallığının 31. yılında yeniden Tabal üzerine yürüdüğünü anlatan Siyah Obelisk'te bazı yerlere güvendiği bir komutanını gönderdiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte III. Salmanassar Urartular üzerine yürüdükten sonra Tabal bölgesini kapsayan seferi bizzat kendisi yürütmüştür. Asur kralının bu seferinde pek çok şehir yakılıp yıkılmıştır. Bu durum Salmanassar'ın Anadolu seferinde Tabal'a özel önem verdiğini göstermektedir. Salmanassar bu seferinde Urartular üzerine de yürümüş, daha sonra Tabal şehirlerine karşı harekete geçmiştir. III. Salmanassar'dan sonra Assur krallığının başına III. Tiglatpileser (M.Ö.745 – 727) geçmiştir. III. Tiglatpileser de Tabal ülkesine seferler yapmıştır. III.Tiglatpileser'e ait Anallarda Tabal ülkesinin haraca bağlandığı anlatılmaktadır. Bu sırada Tabal'ın başında ise kral Uassurme bulunmaktadır.[39]

MÖ. VIII. yüzyıla geldiğimizde Tabal ile ilgili ilk kayıtlar, Asur tahtına çıkarak büyük bir merkezileştirme politikası güden III. Tiglatpileser (MÖ. 744–727) dönemine aittir. Sargonidler döneminin temellerini atan III Tiglatpileser dönemine ait Anallarda kralın haraca bağladığı yerler sayılmaktadır. Asur kralı kendisine vergi ödeyen 5 kralın ismini şöyle sıralamaktadır: Tabal'lı Uassurme (MÖ.738-730) =Wasu-Sarma; Atuna'lı-Uşhitti (MÖ.738-732); Tuhana'lı (Bor)-Urballa (MÖ.738-710) =Warpalawa; Iştunda'lı-Tuhamme (MÖ.738-732); Hubişna'lı (Kybistra, Konya-Ereğli)-Uirime (MÖ.738-732); Şinuhtu'lu (Aksaray) Kiakki (MÖ.718). Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi kralın haraca bağladığı yerler arasında Tabal kralı da bulunmaktadır. Tabal kralı Uassurme burada III.Tiglatpileser'in çağdaşı olarak görülmektedir. Uassurmenin Anallarda olduğu gibi Nimrud tabletinde de haraca bağlandığı anlatılmaktadır.[40]

III. Tiglatpileser dönemine ait Anallar da Tabal'ın pek çok krallıktan oluştuğunu doğrulamaktadır. MÖ. 738 yılı Asur kaynaklarından öğrendiğimize göre Tabal Ülkesi'nde Tuna'nın kralı Ushitti, Tuhana'nın kralı (Tyana/Kemerhisar) Urballa, Istunda'nın kralı Tuhamme ve Hubisna'nın kralı Urimme'dir. III. Tiglatpileser'in çağdaşı olarak görülen Uassurme, Geç Hitit döneminden günümüze kalan Sultanhan, Kayseri ve Suvasa hiyeroglif yazıtlardan tanıdığımız Topada yazıtlarının yazarı ve yazıtlara "büyük kral" olarak geçen Wasusarma'dır. Bu yazıtların yayılım sahasından Tuhana/Tuwana'nın sınırlarının bir taraftan Ereğli'den Kilikya kapılarına kadar uzanırken diğer taraftan Bor, Niğde ve Andavalı içine aldığı görülmektedir. Ayrıca Topada yazıtında Wasusarma'nın babası Tuwatis de "büyük kral" olarak geçmektedir. Bu isim III. Salmassar'ın Anadolu seferinde şehirlerini yakıp yıktığı Tabal ülkesi kralı Tuatti'nin adıyla benzerdir. Tuwana'nın Orta Anadolu bölgesini Que'ye bağlayan Gülek Geçiti'ne yakın olması, önemli bir stratejik konuma sahip olması nedeniyle Kral Warpalawas/Wasusarma bölgede oluşan Frig tehlikesinden dolayı Asur'a bağlı kalmayı devam

[38](Atakan,2014:39)
[39](Akkuş Mutlu,2011:260)
[40](Akkuş Mutlu,2011:260)

ettirmiştir. Kral Wasusarma Tuwana'nın stratejik öneminden dolayı Asur ve Frig tehlikesine karşı bir denge politikası izlemek zorunda kalmıştır.

III. Tiglatpileser dönemine ait Anallar dışında Nimrud Tableti'nde de Tabal'ın haraca bağlandığı anlatılmaktadır. III. Tiglatpileser'e ait Nimrud Tableti'nde anlatıldığı şekliyle; Tiglatpileser, Asur'un başarılarına kayıtsız kalması ve huzuruna gelmemesini öne sürerek Taballı Uassurme'yi yüksek rütbeli bir asker ve subay olan Rabšaku vasıtasıyla tahttan indirmiştir. Uaššurme'nin yerine M.Ö.730 yılında "hiç kimsenin oğlu olmayan" Hulli tahta oturtulmuş ve ondan gümüş ve at olarak vergi alınmıştır. "Hiç kimsenin oğlu" tanımlaması yapılan Hulli'nin krallıkla ilgili olmayan bir aileden olduğu muhtemeldir. III. Tiglatpileser'in Rabšaku aracılığı ile Tabal tahtına oturtulan ve sonrasında III. Tiglatpileser ya da V. Salmanassar tarafından Asur'a sürgün edilen Hulli II. Sargon döneminde yeniden krallık tahtına oturtulmuş ve Tabal yönetimi ona devredilmiştir.[41]

Asur kaynaklarında anlatılanlara göre daha sonra Hulli de tahtan indirilmiştir. Ancak metin tam okunmadığı için olayın nasıl meydan geldiği tam olarak bilinmemektedir. Hulli'nin saltanatı bittikten sonra yerine oğlu Ambaris geçmiştir. Ambaris Tabal Krallığının başına geçtikten sonra II. Sargon, Tabal'ı kendine yakın tutmak için kızı ile Ambaris'i evlendirmiştir. Sargon bu evlilik neticesinde Hilakku'yu da çeyiz olarak Tabal'a vermiştir. Hilakku'nun çeyiz olarak alınmasıyla birlikte Tabal'ın sınırları güney yönünde genişlemiştir. Böylece Tabal ve Asur arasında bir akrabalık ilişkisi oluşmuştur. Ancak Ambaris'te atalarının izinden giderek Asur kralına isyan etmiştir. Ambaris, Urartu ve Friglilerin, Asur'a karşı kurmuş oldukları ittifaka katılmıştır. II.Sargon M.Ö.714 yılında bu ittifaka büyük bir darbe indirmiş ve Ambaris ile birlikte bütün ailesini sürgün etmiştir. Daha sonra çeyiz olarak Ambaris'e verdiği Hilakku ve Tabal'ı Asur'a bağlayarak başına bir vali getirmiş ve vergiye bağlamıştır. II. Sargon Tabal'ı egemenliği altına almak yerine onları hep vergiye bağlamıştır.

Böylelikle Asur, Tabal ülkesi üzerindeki çıkarlarını garanti altına almıştır. II.Sargon daha sonra bölgenin idaresini de kızı ve Ambaris'in eşi olan Ahat-abişa'ya bırakmıştır. II.Sargon, Tabal üzerine yürüyüp Hilakku ve Tabal'ı hakimiyeti altına aldıktan sonra kendisine karşı ittifak kuran ve bu ittifaka Ambaris'i de dahil eden Frig ve Urartular'ı unutmamıştır. II. Sargon, Asur'a karşı birlik olan Frig ve Urartular'ın üzerine yürümüş onları mağlup etmiştir.

II. Sargon ile birlikte Asur'un Anadolu'ya yönelik politikasında köklü değişikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Öyle ki bu zamana kadar almış olduğu hediye ve vergiler karşılığı Geç Hitit Şehir devletlerinin siyasal varlıklarına dokunmayan Asur, sadece onlara yüksek hâkimiyetini tanıtmakla yetiniyordu. Asur, II. Sargon (M.Ö. 722-705) ile beraber bu politikasında hedef büyütmüş Kuzey Mezopotamya, Suriye, Filistin, Mısır ve Anadolu'yu tek bir imparatorluk çatısı altında birleştirmeyi amaçlamıştır.[42] Asur Devleti, II. Sargon döneminde, Anadolu üzerindeki emellerini, belli bir ölçüde gerçekleştirebildi ise de hiçbir zaman Anadolu'nun tam sahibi olamamıştır. Çünkü, Urartu Devleti'ni önce ekonomik yönden çökertmiş ve ardından siyasal olarak da kendisine bağlayacağı sırada, Anadolu, Kafkaslar üzerinden gelen Kimmer ve İskit kavimlerinin istilâsına uğramıştır. Daha sonra İskitler, Asur için de tehlikeli olmaya başlamışlardı. Ancak bu tehlike, Anadolu'daki bir başka devleti de yakından ilgilendirmekte idi: Frig. Nitekim, M.Ö. 709 da Frig kralı Midas, Kimmer tehlikesi yüzünden politika değiştirerek II. Sargon ile yakınlaşmaya çalışmıştır.[43] II. Sargon Kimmerler ile savaşırken ölmüştür. Bu gelişme Tabal, Milid, Que ve Hilakku için Asur'a karşı bir isyan fırsatı oluşturmuştur. Bu isyanlar ile birlikte Asur kontrolü ve otoritesinin de bölgede sonu gelmiştir. II. Sargon'un ölmesi ile birlikte bölgedeki bazı krallıklar bağımsız olmuştur. Bu krallıklardan bazılarının adları Melid ve Kumruh gibi yerel krallıklardır. Tabal'ın da Asur kaynaklarında adından az zikredilmesi bağımsızlılarını kazanmış olduklarını düşündürmektedir.

[41](Alkan, 2010: 28)
[42](Kurt,2010b:70)
[43](Duymuş,2011:41)

Asur tahtına çıkan Sanherib zamanındaki kayıtlardan sadece bu kralın Tabal sınırındaki Tilgarimmu'ya seferler yaptığını, burayı ele geçirerek yakıp yıktığını öğreniyoruz. Yazıtlar sadece Tilgarimmu seferine kadar Tabal'dan bahsetmektedir. Bu durumda Sargon döneminde Asur'a bağlı olan ve Asur tarafından atanan bir idareci tarafından yönetilen Tabal, artık Asur'a bağlı değildir. Asarhaddon dönemine (MÖ. 680–669) ait kayıtlarda ise Asur kralının Tabal sınırındaki dağlarda oturan Du'ua halkı üzerine Hilakku halkı ile birlikte aynı seferde, Hilakku'dan sonra yürüdüğü belirtilmektedir. Asarhaddon zamanında Tabal'da bulunan Iskallu Asur'a karşı Milidli Mugallu ile ittifak yapmıştır. Tüm bu gelişmeler bu dönemde de Tabal'ın Asur'a bağlı olmadığını göstermektedir. Iskallu'nun müttefiki olarak görülen Mugallu ise, Asurbanipal zamanında Tabal kralı olarak karşımıza çıkar. Kaynaklarda Mugallu'nun kızını zengin bir çeyizle Asur kralına gönderdiği belirtilmektedir. Daha sonraki dönemde Asur tahtına geçen kral Asurbanipal'e ait yazıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla Tabal kralı Mugallu Asur'un egemenliğine boyun eğmiştir. Mugallu ile birlikte artık Tabal'ın siyasi varlığı da sona ermiştir. Çünkü bu tarihten itibaren yazılı kaynaklarda Tabal adına rastlanmamaktadır.[44]

Tabal-Asur ilişkileri kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla III. Salmanassar döneminde başlamış ve Asur Devleti'nin gücünü kaybetmesine kadar devam etmiştir. Bu süreçte Tabal tamamen Asur egemenliğine alınmak yerine vergi ve haraca bağlanmıştır. Böylece Tabal üzerinde siyasi üstünlük kuran Asur kendi çıkarlarını garanti altına almıştır. Kapadokya'da yer alan Tabal ülkesinde yetiştirilen iyi cins atlar, elbette ki Asur Devleti'nin gözünden kaçmamıştır. Asur'un at ihtiyacını da göz önüne aldığımızda bölge Asurlular için daha da önemli bir hale gelmiştir. Hatta Tabal'ı vergiye bağlayan Asur krallarının bu vergileri at olarak aldıkları kaynaklarda belirtilmektedir. Kapadokya'da yer alan Tabal ülkesinde yetiştirilen iyi cins atlar, elbette ki Asur Devleti'nin gözünden kaçmamıştır. Asur'un at ihtiyacını da göz önüne aldığımızda bölge Asurlular için daha da önemli bir hale gelmiştir.[45]

3.KAPADOKYA'DA PERS DÖNEMİ (M.Ö 547- 332)

Med kralı Kyakxares Urartu Devleti üzerinde hakimiyetini sağladıktan sonra tüm Doğu Anadolu bölgesini ele geçirmiş ve buradan batıya yönelerek Halys'i (Kızılırmak) kendisine sınır yapmıştır. M.Ö. 590 yılında Lidyalılar ile Medler arasında bir savaş meydana gelmiş ve savaş 5 yıl sürmüştür. Savaş 28 Mayıs 585 günü güneş tutulması sonucunda sona ermiş, taraflar arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Halys (Kızılırmak) sınır yapılmış ve evliliklerle de anlaşma garanti altına alınmıştır. Anlaşmaya göre Halys'in (Kızılırmak) doğu yakası Medlere bırakılmıştır. Yapılan bu anlaşma ile Anadolu'da Pers siyasi egemenliği başlamıştır. M.Ö 550' de Pers kralı Kyros,Med kralı Astyages'i esir almış ve Med Krallığı bu şekilde sona ermiştir. Böylece Kyros Anadolu'da Halys'e (Kızılırmak) kadar uzanan geniş coğrafyada hakimiyetini kurmuştur. Kroisos Lidya'nın sınırlarını daha da genişletmek için Kapadokya'ya yönelmiştir. [46]

Bunun üzerine Kyros, Lidyalıları yalnız Kapadokya'dan çıkarmakla ve eski sınır olan Kızılırmak'ın batısına sürmekle kalmayarak Lidyalıları izleyip başkent Sardes kapılarına dayanmış ve onları o yörede büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Sardes kısa bir kuşatmadan sonra zapt edilmiştir. Bu suretle Lidya Krallığı yıkıldıktan sonra Persler Harpagos ve Maza-res adında komutanlarının idaresinde Batı Anadolu'ya girerek orada bulunan şehirleri teker teker ele geçirmişlerdir.[47] Sardes'in düşmesi ile savaştan galip ayrılan Büyük Kyros Anadolu topraklarını 5 satraplığa ayırmıştır.

Persler Anadolu'yu ele geçirdikten sonra idari anlamda yönetimlerini kolaylaştırmak için bölgeyi valiler aracılığı ile yönetmeye başlamışlardır. İlk satraplıkları Kyros kurmuş daha sonra ise Darius bunları geliştirmiştir. Krallığın koruyucusu anlamına gelen Kyros'un kurduğu satraplıklar hakkında pek bilgimiz olmamakla birlikte Darius'un bunları yeni bir düzene soktuğu bilinmektedir. Bu satraplıklar Sardeis,

[44](Yiğit,2000:185)
[45](Akkuş Mutlu,2011:266)
[46](Bulut, 2015: 67)
[47](Durmuş, 2008:37)

Daskyleion, Kilikya, Doğu Karadeniz ve Paktyike satraplıkları idi.[48]M.Ö. 546 yılında Kapadokya bölgesi Pers Kralı I.Darius tarafından üçüncü Pers satraplığına dahil olmuştur.

Bölgenin Perslerin eline geçmesinden sonra halk yavaş yavaş Persleşmiştir. Kapadokyalılar Perslerin örf, adet ve dinlerini benimsemişlerdir. Halkın Pers kültürünü ve dinini benimsemesi baskı ile gerçekleşmemiştir. Persler'in Anadolu'ya hâkim olmasından sonra tüm Anadolu'da olduğu gibi dönemin Nevşehir halkı da Pers dininin etkisi altına girmiştir. Büyük İskender'in Pers hakimiyetine son vermesinden sonra da kentte Pers etkisi devam etmiştir. Ahura Mazda, ve Güneş tanrısı Mithra bu imparatorluğun en önemli tanrılarıdır. Bu nedenle hızlı bir şekilde halkın inancında yerini alırlar. Pers tanrısı Mithra antik dönem yazarlarının eserlerinde de bahsedilmektedir. Kapadokya bölgesindeki Pers inancı hakkında Strabon, Coğrafya isimli eserinde Pers tanrılarına adanmış tapınaklar olduğundan bahsetmektedir. Bu bilgi Herodot'un eserinde de doğrulanmaktadır. Mithra sadece bir tanrı olarak tapılmamış aynı zamanda bir gizem kültü olarak da kabul görmüştür. Avanos, Bayram hacılı Köyü yakınında yer alan Camihöyük kazılarında bulunan maskenin tanrı Mithra olduğu düşünülmektedir. Pers Kralı III. Darius Makedonya Kralı Büyük İskender'e karşı Issos ve Gaugamela'da yenilince Perslerin Kapadokya'daki hakimiyeti sona ermiş ve bölge Makedonya kralı Büyük İskender'in hakimiyetine geçmiştir. Pers imparatorluğunu yıkan Büyük İskender Kapadokya'da büyük bir dirençle karşılaştı. Komutanlarından Sabiktas'ı bölgeyi yönetmesi için görevlendirince halkın büyük tepkisiyle karşılaştı ve eski Pers soylularından olan Ariarathes'i kral ilan etti. I. Ariarathes krallığı süresince Kapadokya Krallığı'nın sınırlarını genişletti. İskender'in ölümünden sonra ise Kapadokya Krallığı son kralı Archelaus'un ölümünden sonra ve Roma İmparatoru Tiberius'un da gayretleri MS.17 yılında Roma'nın bir eyaleti oldu. [49]

4. KAPADOKYA'DA ROMA DÖNEMİ (M.S 1. Ve II. YÜZYILLAR)

Kapadokya bölgesi, Roma İmparatorluğunun I. ve II. Yüzyıllarda hakimiyeti altındayken zaman zaman sınırları değişmiştir. Nevşehir bölgesi, Kapadokya eyaletinin batı kısmında yer alıyordu. Nevşehir bölgesinin, Kapadokya eyaletinin merkezi konumunda olan Caesarea (Kayseri) 'ya yakın olması da bölgenin önemini daha da artırıyordu. Kapadokya bölgesinin son kralı Archelaus'dur. Archelaus, bölgeyi 50 yıl yönetmişti. Archelaus, Kapadokya bölgesini dışarıdan gelen tehlikelere karşı korumak için Pontuslu kraliçe Pythodoris ile evlenerek Kapadokya'nın güçlenmesine katkı sağlamıştı. Archelaus, yaptığı bu evlilikle Kapadokya bölgesinin Pontus ve Kilikya bölgelerinde de etkinliğini artırmıştır. Archelaus'un MS17. Yılında ölmesiyle birlikte Kapadokya bölgesi bir Roma eyaletine dönüştürüldü. Burayı bir Roma eyaletine getiren İmparator Tiberius, imparatorluğun doğu bölgesindeki gücünün artmasına da yardımcı olmuştur. Tiberius, bölgeyi ele geçirdikten sonra bölge halkını sevindirerek halktan alınan vergiyi yüzde 50 düşürmüştür. Tiberius, bölgeyi düzenlemek için Germanius'u görevlendirmiştir. Bölgeye giden Germanius, burada önemli işler başardı. Germanius daha sonra Kapadokya bölgesine Veranius'u vali olarak atadı. Kapadokya bölgesi Roma eyaleti olmadan önce satraplar ve krallar tarafından yönetiliyordu. Tiberius, Kapadokya bölgesini fazla önemsememesine rağmen bölgenin Roma İmparatorluğu için olan önemini biliyordu. Kapadokya bölgesini İmparatorluk için bir sınır olarak kullanarak İmparatorluğun güvenliliğini sağlamayı amaçlamıştır. Kapadokya bölgesinin eyalet haline dönüştürülmesinin birçok sebebi vardı. Bunlardan ilki Kapadokya'nın son kralı olan Archelaus'un , Parth tehlikesine karşı Roma'nın yanında olması idi. Bu durum Kapadokya'nın eyalet olmasında önemli bir etken olmuştur. Bunun yanında Kapadokya bölgesin eyalet olmasında ki başka bir neden olarak Roma'nın Suriye ile olan iletişimini kuvvetlendirmek ve Büyük Armenia bölgesinin güvenliğinin sağlanmasını amaçlamak sayılabilir. Tiberius, imparatorluğun zenginliğine önem veren bir imparatordu ve tahttan ayrıldığında imparatorluğun kasasını dolu bıraktı. [50] Roma İmparatorluğunda Tiberiustan sonra İmparatorluğun başına sırasıyla Caligula ve Cladius getirildi.

Dış politikada başarılı olan Cladius, kendinden önceki Roma imparatorlarından daha fazla toprağı Roma'ya kazandırmıştır. Kapadokya ve Bosphorus gibi krallıklardaki karışıklıklara dolaylı olarak müdahaleler

[48](Ünsal, 2013:56)
[49](Akkuş Mutlu,2015:6)
[50](Tuncer, 2014: 32)

edilmiştir.[51]Cladius, Kapadokya eyaletinde Romalılaştırma politikası uyguladı. Bu amaçla Archelias (Aksaray) kenti bir Roma kolonisi haline getirildi. Bu bölge daha sonra Claudiopolis olarak adlandırılmaya başlandı.

İmparator Vespasian döneminde Kapadokya, Galatya ile birleşerek eyalete dönüştürülmüştür. Galatya – Kapadokya eyaleti çok geniş bir eyalet konumundaydı. İmparator Vespasianın bu eyaleti oluşturmaktaki maksadı dışarıdan gelebilecek bir saldırıya karşı ordunun iletişiminin hızlı olması idi. Bunun yanında bölgedeki askeri birliklerin diğer eyaletlere ulaşmaları da kolaylaşacaktı. Galatya- Kapadokya eyaleti çok geniş sınırlara sahip olan bir eyalet olmasının yanında, Küçük Asya'nın ana eyaleti idi. Bu eyalet, askeri bir eyalet durumundaydı. Galatya – Kapadokya eyalet haline geldikten sonra valilerce yönetilmekteydi. Bu eyaleti yönetecek valinin de hem idari hem de askeri anlamda yetenekli olması gerekliydi. Galatya – Kapadokya bölgesi eyalet haline geldikten sonra bu bölgede kalıcı lejyonlar bulunmaktaydı. Bu lejyonları da yönetecek valinin otoriter ve yetenekli olması elzem olmaktaydı. Galatya – Kapadokya eyaletine vali olarak ilk önce Antistius Rusticus atanmıştı. Vali Antistius Rusticus'un ölümünden sonra Galatya – Kapadokya eyaleti geçici olarak ayrıldı. Ancak bu ayrılık çok uzun sürmedi. MS.95 yılında Pomponius Bassus'un hakimiyetinde eyalet yeniden birleştirildi. Galatya- Kapadokya eyaletinin en son valisi Quadratus Basssus idi. Bassus, MS.108-MS.113 yılları arasında görev yaptı. Galatya eyaleti MS 73 yılından MS113 yılına kadar bölgenin en önemli eyaleti durumundaydı. Galatya – Kapadokya eyaleti kesin olarak bilinmeyen bir tarihte ikiye ayrılmıştı.

5.SONUÇ

Kapadokya bölgesi coğrafi konumundan dolayı birçok Krallığın dikkatini çekmiştir. Hitit, Roma, Pers ve Tabal Krallığı bunlardan bazıları idi. Hitit Devleti'nin Egeli Kavimler Göçü sonucunda yıkılmasıyla kurulan Tabal Krallığı zamanında Kapadokya bölgesi en hareketli zamanlarını geçirmiştir. Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Geç Hitit Beylikleri içerisinde en batıda yer alan Tabal Krallığı hakkındaki bilgilerimizi Asur kaynakları ve hiyeroglif yazıtlar ve bu yazıtların yayılım sahalarından hareketle elde etmekteyiz. Asur kaynaklarında geçen "Büyük Kral" ifadesinden bölgede yerel bir güç olduğu gibi krallıklar arasında sürekli olarak siyasi bir mücadele de görülmektedir. Zira Asur kralları ile olan ilişkiler büyük kralın hizmetindeki yerel krallar vasıtasıyla yürütülmektedir. Kapadokya bölgesinin stratejik öneminin yanında Tabal Krallığının sahip olduğu Güzel Atlar ve Zengin Maden yatakları da bölgedeki krallıkların bu bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Asurlu Krallar, Tabal ülkesine yaptıkları seferler sonucu bu krallığı vergiye bağlamıştır. Asurlu krallar bu krallığı kendi bünyelerine kazandırmak yerine her seferinde onları vergiye bağlayarak bu krallık üstündeki haklarını da garanti altına almıştır. Asurlu krallar kendi ihtiyaçları olan at ve madenleri de bu vasıtayla Tabal Krallığından almıştır. Siyasi olarak Asur'a bağlı olan Tabal'ın zaman zaman Urartu ve Frigler'in yapmış olduğu ittifaklara katılarak Asur'a karşı isyan ettiği de görülmektedir. Bununla birlikte İskit ve Kimmerler'in Anadolu'da görülmesi Frigleri Asur'a yaklaştırırken Geç Hitit krallıklarının da kendi aralarındaki mücadeleleri bir tarafa bırakıp ittifaklar kurmasını sağlamıştır. Bu mücadeleler ülkenin sınırlarının sürekli olarak değişmesine neden olmuştur. Ülkenin sınırları sadece siyasi çatışmalar neticesinde değişmemiştir. Aynı zamanda siyasi evlilikler neticesinde çeyiz olarak verilen topraklar da Tabal'ın sınırlarını değiştirmiştir.

II. Sargon'un döneminde yapılan bu ittifaklara gerekli cevap verilmiş ve II. Sargon önce Tabal'ı daha sonra ise Frig ve Urartuları cezalandırmıştır. II. Sargon döneminde Asur, Anadolu da gücünü ispatlamış ancak Anadolu'nun tamamına hâkim olamamıştır. Bunun sebebi ise İskit–Kimmer tehlikesidir. Kapadokya bölgesine İskit- Kimmer göçleri gerçekleşmiş ve Asurluları fazlasıyla yıpratmışlardır. Kimmerler, Asurlulara karşı Tabal Krallığından da yararlanmışlardır. Kimmerler'in Frig egemenliğine son vermesiyle de bölgede Med hakimiyeti başlamıştır.

Med Krallığı, bu dönemde Lidya ile bir savaşa girmişti. Bu savaştan sonra Medler galip gelmiştir. Ancak Kapadokya da Med hakimiyeti fazla uzun sürmemiştir. Medlerden sonra bölgede Kyros yönetiminde Pers hakimiyeti başlamıştır. Pers hakimiyetinden sonra Kapadokya bölgesinde halk arasında yavaş yavaş Pers kültürü yayılmıştır. Persler döneminde bölge satraplıklara ayrılarak yönetilmiştir. Hakimiyetleri altında bulunan

[51](Bahar, 2012: 39)

halka hoş görülü davranarak Pers inanç ve kültürünün hızlı bir şekilde Kapadokya'da benimsenmişlerdir. Makedonyalılar bölgeye geldiklerinde halk Persli bir yönetici isteyerek İskender'e karşı ayaklanmışlardır. Büyük İskender halkın bu tutumu karşısında Persli bir yönetici tarafından yönetilmelerine izin vermek zorunda kalmıştır. Kapadokya bölgesinde Perslerden sonra Roma İmparatorluğunu görüyoruz. Roma İmparatoru Tiberius zamanında Roma eyaleti olan Kapadokya bu süreç içinde zaman zaman Galatya ile birleşmiştir. Kapadokya eyaleti ortalama 40-41 yıl Roma İmparatorluğunun en önemli eyaleti olarak dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak Kapadokya bölgesi Hititler, Tabal Krallığı ve Pers İmparatorluğundan sonra M.S. I. ve II. yüzyıllarda Roma İmparatorluğu'nun bir eyaletiydi. Roma tarafından gönderilen valilerce yönetilen bu eyalet, Anadolu'nun bir bütün halinde savunulması için Roma'nın bölgedeki ana eyaleti konumundaydı. Roma'nın Anadolu'daki askeri üssü konumundaydı. Roma İmparatorluğu Anadolu'da mücadelelere giriştiğinde, Kapadokya Eyaleti Roma'nın en büyük destekçisi ve yardımcısı olmuştur.

KAYNAKÇA

Akkuş Mutlu, S. (2015). Eskiçağda Nevşehir Bölgesi, Nevşehir'in *Tarihi Yolculuğu*, 1-22.

Akkuş Mutlu, S. (2011). Tabal Krallığı. *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde* (s.257-267), Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi.

AKÇAY, Atakan, (2014). Tabal Ülkesinin Tarihsel Süreci Üzerine Bir Değerlendirme, *Tarih İncelemeleri Dergisi*,29(1),37-58.

Alkan, H. O. (2010). *Geç Hitit Şehir Devletlerinden Tabal Krallığı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Arslan, M. ve Bulut, E. (2017). Eskiçağda Kappadokia Bölgesi'nin Sınırları, *History Studies Dergisi*,9(2),49-65.

Bahar, H. (2012). *Roma ve Bizans Tarihi*, Konya: Kömen Yayınları.

Bayram, S. ve Kuzuoğlu, Remzi. (2016). Çivi Yazılı Belgelere Göre M.Ö. 2. Bin'de Nevşehir. *II.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde(s1321-1327)*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi

Bulut, E. (2015). *İlkçağda Nevşehir ve Çevresi Yerleşimleri*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Durmuş, İ. (2008). *İskitler (Sakalar)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Duymuş, H. (2011). Asur Kaynaklarına Göre Demirçağı'nda Tabal Krallığı, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*,2(3),35-46.

Kılıç, Yusuf. (2011). Eskiçağda Kapadokya'da At Yetiştiriciliği. 1. Uluslararası *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.189-199), Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi.

Kurt, M. (2010a). Tabal Ülkesi'nin Politik ve İdari Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,23,128-136.

Kurt, M. (2010b).II.Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*,29(48),69-88.

Macquenn, J.G.(2018). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 5.Baskı, (Çev.) Esra Davutoğlu, Ankara: Arkadaş Yayınları.

Memiş, E. (2013). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Bursa: Ekin Yayınları.

Pullu, S. (2006). *Tabal Bölgesi Tarihi (M.Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığı'nın Siyasal ve Ekonomik Tarihi*), Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, H. A. (2019). Geç Hitit Beylikleri. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2),131-153.

Tuncer, H. (2014). *Roma İmparatorluğu Döneminde Kapadokya (MS. I ve II. Yüzyıllar)*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Ünsal, V. (2013). *Kırşehir (Siyasi Tarihi ve Kırşehir Tarihi Bibliyografyası)*, Ankara: Gökçe Ofset Matbaacılık.

Yiğit, Turgut. (2000). Tabal. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(3-4),177 189.

ÖĞRETMENLERİN SINIF YÖNETİM BECERİLERİNİN BRANŞ DEĞİŞKENİ AÇISINDAN İNCELENMESİ:

BİR META-ANALİZ ÇALIŞMASI

Bektaş TOPRAK[1]

Doç. Dr. Tufan AYTAÇ[2]

Özet

Bu çalışmanın temel amacı öğretmenlerin sınıf yönetim becerilerine ilişkin algılarının ve görüşlerinin branşlarına göre etki büyüklüklerini belirlemektir. Türkiye'de öğretmenlerin sınıf yönetim becerilerini konu alan YÖK Ulusal Tez Arşivinde yer alan 194 yüksek lisans ve doktora tezi çalışmasından ve yayınlanmış 32 makaleden dâhil edilme kriterlerine uygun 19 çalışma ele alınmıştır. Çalışmalar kapsamındaki toplam örneklem sayısı 7860 olup bunun 3260'ı sınıf, 4600'ü branş öğretmenidir. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenleri lehine rastgele etkiler (d=0,11) modeline göre istatistiksel olarak anlamlı önemsiz düzeyde bir etki büyüklüğü belirlenmiştir. Yapılan moderatör analizi sonucunda yayın türüne (p=0,68), okul türüne (p=0,34), öğretim kademesine (p=0,19), araştırmacının cinsiyetinin (p=0,53) göre çalışmaların etki büyüklüklerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın yapıldığı bölgeye (p=0,00) göre çalışmaların etki büyüklükleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Araştırmanın yapıldığı bölge değişkeni açısından Doğu Anadolu Bölgesi (d=-0,32) ve Karadeniz Bölgesinde (d= 0,10) çalışan sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetim becerileri algılarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yıllar itibariyle sınıf öğretmenlerinin branş öğretmenlere oranla sınıf yönetim becerilerinin olumlu olma eğilimi devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sınıf yönetim becerileri, meta-analiz, branş, öğretmen*

Jel Kodları: *I20, I21, I23, C46*

EXAMINATION OF TEACHERS' CLASSROOM MANAGEMENT SKILLS IN TERMS OF BRANCH VARIABLE: A META-ANALYSIS STUDY

Abstract

The main purpose of this study is to determine the effect sizes of teachers' perceptions and opinions about classroom management skills according to their branches. teachers' classroom management skills in the subject areas in Turkey, YÖK National Thesis Archive is located 194 master's and doctoral thesis dealt with the appropriate 19 studies from 32 published studies and articles from the inclusion criteria. Total number of samples in the scope of the studies is 7860, of which 3260 are classroom teachers and 4600 are branch teachers. As a result of the research, a statistically significant insignificant effect size was determined according to random effects model (d = 0.11) in favor of classroom teachers. As a result of the moderator analysis, it was determined that the effect sizes of the studies did not differ according to the type of publication (p = 0.68), type of school (p = 0.34), educational level (p = 0.19), gender of th[52]e researcher (p = 0.53). There was a significant difference between the effect sizes of the studies according to the region where the study was conducted (p = 0.00). It was found out that classroom teachers' perceptions of classroom management skills were higher in Eastern Anatolia Region (d = -0.32) and Black Sea Region (d = 0.10) in terms of the region variable. Over the years, the classroom management skills of class teachers are more positive than branch teachers.

Key Words: *Classroom management skills, meta-analysis, branch, teacher*

Jel Codes: *I20, I21, I23, C46*

[52] Yüksek Lisans Öğrencisi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, bektastoprak40@gmail.com

[2] Doç. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, t.aytac@ahievran.edu.tr

1. GİRİŞ

Etkili bir sınıf yönetimi, öğretmenin; eğitimde hedeflere ulaşmasının önündeki engelleri büyük ölçüde ortadan kaldırmasına, büyük çoğunluğu harcanabilir olankaynakları en doğru biçimde kullanmasına, öğrencilerin sergilediği olumsuz davranışları olumlu davranışa dönüştürmesine ve öğrencilerini toplumda "ideal insan" kavramına uygun bireyler olarak yetiştirmesine yardımcı olur. Öğretim için sınıfında beklenen düzeyde tertip sağlayamayan öğretmenin öğretmenlik mesleğinde zorlanacağı açıkça ortadadır (İlgar, 2007; Süral, 2013). Öğrenciyi başarıya sevk etmede ve öğrencinin başarıya ulaşmasında öğretmenlerin çok etkili olduğu bir gerçektir. Öğretmenin sınıfta üstlendiği görevlerden eğitim stratejileri oluşturma, ders programını düzenleme ve yöntem ve teknikleri uygulama bir bütün olarak düşünülebilir ve esas olan becerinin sınıf yönetimi olduğu belirtilmektedir (Marzano, Marzano&Pickering, 2008).

2. SINIF YÖNETİM BECERİSİ

Sınıf yönetiminin temelinde öğretmenin becerisi yatar. Eğitimin kalitesi için öğretmenlerin eğiticilik özelliği kadar yöneticilik özelliklerinin de geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Sınıf yönetiminde başarı sağlanması, öğretmenin sınıf yönetimi konusunda yetişmiş olmasıyla ilişkilidir. Sınıf yönetiminde amaç, eğitim-öğretim faaliyetlerinin iyi bir şekilde analiz edilerek uygulamaya konulmasıdır. Ayrıca eğitimde belirlenen hedeflere ulaşmak da amaçlanmaktadır (Karaman, 2016). Bununla birlikte sınıf yönetimi becerisi (SYB), sınıflardaki hareket-durum arasındaki ilişkiyle ilgili bilgi üzerine temellendirilmiş entelektüel bir beceridir. Etkili bir eğitimci olabilmek için, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerine sahip olmaları gereklidir. Bu sınıf bilgisi öğretmene karmaşık olan çevrenin farkına varma ve onu yorumlama imkânı sağlar (Salameh, Al-Omari ve Jumia'an, 2011; akt. Sönmez, 2014).

Sınıf yönetimi ve organizasyon becerilerinde; öğretmenin mesleki yeterliliği, kişisel özellikleri, sınıfın fiziksel özellikleri, derste kullanılan yöntem ve tekniklerin özellikleri sınıf yönetimini etkileyen faktörler olarak yer alırlar. Öğretmenin bilgi beceri, tutum ve davranışları sınıf yönetme becerilerinin temelini oluşturmaktadır (Küçükahmet, 2009: 65; akt. Tunca, 2010). Öğretmenin sınıf yönetimi becerilerini ders öncesi, ders esnası ve ders sonrası olmak üzeri üç aşamada incelemek mümkündür. Öğretmenin ders öncesinde yapacağı hazırlıklar öğretimsel süreçle ilgili olarak ilgili etkinlik ve materyallerin hazırlanması, ders esnasında zamanın etkili yönetimi, ders sonrasında geri dönütlerin verilmesi olarak söylenebilir. Öğretmenin sınıf yönetimi ile ilgili olarak zaman yönetimi becerileri de ders öncesi, esnası ve sonrası ile ilgilidir. Öğretmenin derse vaktinde gelmesi ve dikkat çekme ve yoğunlaştırma, ısındırma etkinliklerini uygun şekilde yapması, kazanımlara uygun faaliyetlerin benimsenen öğretim modeline uygun olarak verilmesi, dersin sonlarına doğru geri dönütlerin verilmesi, genel olarak özetin yapılması ve bir sonraki ders için yapılması gerekenlerin verilmesiyle gelecek ders içinde ön hazırlıklar da tamamlanmış olur (Başar, 1998; akt. Okut ve Öntaş, 2017).

Sınıf yönetimi becerilerini etkileyen faktörler okul, öğretmen, öğrenci, aile ve çevre olarak sıralandığında sınıf yönetiminde öğretmenlerin değer yargıları, inançları, dersi işleyiş biçimleri ve mesleğe başlamadan önce aldıkları eğitim doğrudan pay sahibi olmuştur.

Öğrenmenin tüm öğeleri (öğretmen, öğrenci, kaynaklar vb.) birbiriyle ne kadar uyumlu ve koordineli olursa sınıf yönetimi o kadar kaliteli olur. Bu yüzden eğitimin kalitesi sınıf yönetiminin kalitesine bağlıdır (Cengiz, 2015). Bununla birlikte eğitimin ve öğretimin belirlenen amaçlar çerçevesinde gerçekleşebilmesi için uygun bir sınıf yönetiminin olması gerekmektedir. Bu bağlamda, sınıf yönetiminin etkili ve verimli olabilmesi için var olan engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Yıldırım, 2016).

3. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, veri toplama ve analizi bölümleri yer almaktadır.

3.1.Araştırma Modeli

Araştırma sonuçlarını sentezleme yöntemlerinden biri olan meta-analiz yöntemi, bu çalışmanın modelini oluşturmaktadır. Bağımsız çalışmalardan elde edilen nicel bulguların ileri istatistiksel tekniklerle analiz edilmesi; sentezlenmesi ve yorumlanması meta-analiz olarak adlandırılmaktadır.

3.2.Verilerin Toplanması

Türkiye'de öğretmenlerin Sınıf Yönetim Becerilerine ilişkin algılarını ve görüşlerini konu alan yüksek lisans ve doktora tezleri ile yayınlanmış makaleler bu araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır. İlgili araştırmalara ulaşmak için YÖK Ulusal Tez Arşivinde, ULAKBİM veritabanı ve Google akademik internet sayfalarında "sınıf yönetimi (classroom management)", "sınıf yönetim becerileri (classroom management skills), "sınıf yönetim yeterlikleri (classroom management competency)" ve "sınıf yönetim algıları (classroom management perceptions)" anahtar sözcükleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Yapılan tarama sonrası araştırma konusuna yönelik yazılan tez ve makaleler içerisinden 226 çalışmadan dâhil edilme kriterlerine uygun 19 çalışmanın olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların seçiminde;

(i) Kriter 1: Yayınlanmış veya yayımlanmamış çalışma kaynakları: Makale, Yüksek lisans ve doktora tezleri alınmıştır.

(ii) Kriter 2: Çalışmalardaki araştırma yönteminin uygun olması: Meta-analiz çalışmalarında etki büyüklüğüne ulaşabilmek için dahil edilen çalışmaların ampirik çalışmalar olması kıdemin (hizmet süresinin) bağımsız değişken olarak kullanmış olması dikkate alınmıştır.

(iii) Kriter 3: Yeterli sayısal veri içermesi: Meta-analiz çalışması için gerekli olan etki büyüklüklerinin hesaplanabilmesi için kıdem değişkeni bağlamında öğretmen grupları için; örneklem büyüklüğü, ortalama, standart sapma, F değeri, t değeri, X^2değeri, Kruskal Wallis değeri, Mann Whitney U verileri ve p değeri dikkate alınmıştır.

Ulaşılan çalışmalarda tezden üretilen makaleler değerlendirme dışı tutulup tezler çalışmaya dâhil edilmiştir. Farklı örneklemlerde yapılması (yönetici, öğretim üyeleri) ve meta-analizi için gerekli istatistiksel verilere sahip olmaması nedeniyle 207 çalışma araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu araştırmanın örneklemi, 19 çalışma ve 2006-2018 yılları arasında Türkiye'de bu konuda yapılan yüksek lisans ve doktora tezi çalışmalarının bulguları ile sınırlıdır.

3.3.Veri Analizi

Bu çalışmada, her araştırmaya ait etki büyüklükleri ile varyansları ve grupların karşılaştırmaları Meta-Analiz için istatistiksel Paket Programı CMA Ver. 2.2.064 [Comprehensive Meta Analysis] (Borenstein ve diğerleri, 2009) kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmada deney grubu olarak sınıf öğretmenleri, kontrol grubu olarak branş öğretmenleri alınmıştır. Dolayısıyla hesaplanan etki büyüklüğünün pozitif olması sınıf öğretmenleri lehine, negatif olması ise branşöğretmenleri lehine yorumlanmaktadır. Kodlayıcı güvenirliği testi için SPSS Ver. 20.0'den yararlanılmıştır. Dâhil edilen çalışmalarda anlamlılık düzeyi 0,05 alındığı için bu araştırmada da istatistiksel analizlerin anlamlılık düzeyi olarak 0,05 belirlenmiştir.

4. BULGULAR

Meta analiz sonucunda ulaşılan yayın yanlılığı, tanımlayıcı istatistikler, orman grafiği, sabit ve rastgele etkiler modeli bulguları, homojenlik testi ve moderatör analizine ilişkin sonuçlar, aşağıda verilmektedir.

4.1. Yayın Yanlılığı

Bu çalışmada, yayın yanlılığı olup olmadığı iki araç kullanılarak belirlenmiştir: (a) Huni saçılım grafiği, (b) Orwin's Fail-Safe N. (Borenstein, Hedges, Higgins, &Rothstein, 2009, s. 277; Cooper, Hedges, &Valentine, 2009, s. 437).

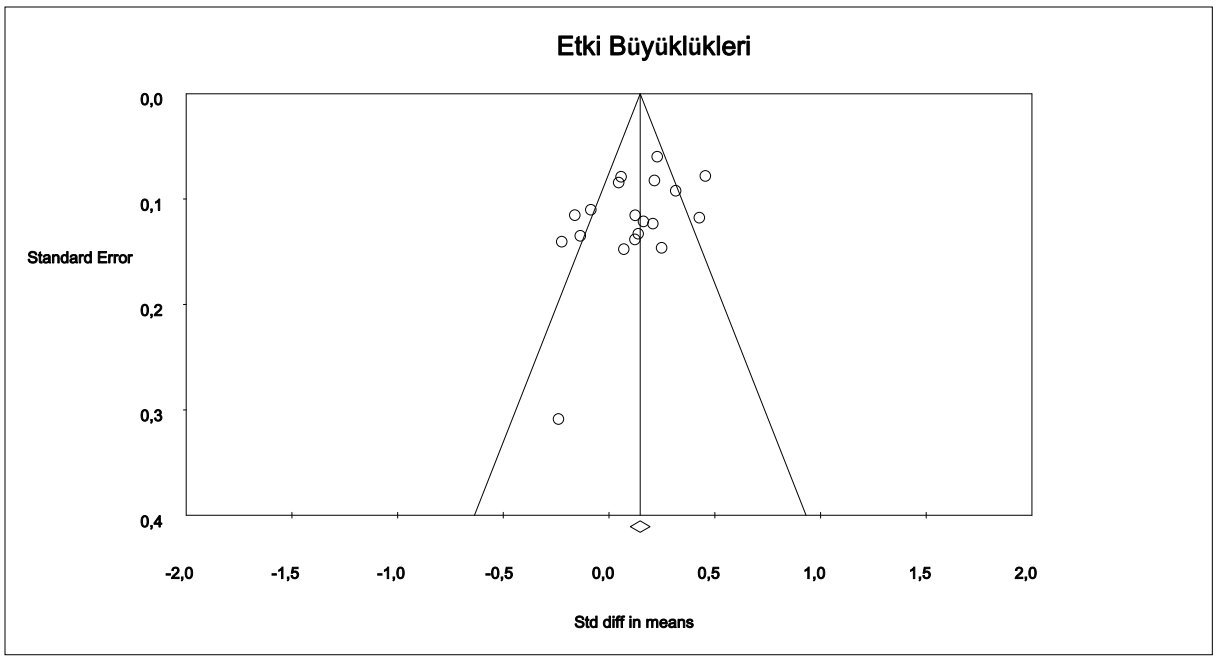

Grafik 1. *Öğretmenlerin Branşının Sınıf Yönetim Becerilerine Etkisini Gösteren Etki Büyüklüğü Verileri İçeren Çalışmaların Huni Saçılım Grafiği*

Grafik 1'de görüldügü gibi araştırmaya dahil edilen 19 adet çalışmanın büyük bir çoğunluğu şeklin üst kısmına doğru ve birleştirilmiş etki büyüklüğüne çok yakın bir konumda yer almaktadır. Yayın yanlılığının olmaması durumunda, çalışmaların, birleştirilmiş etki büyüklüğünü gösteren dikey çizginin her iki yanında simetrik bir şekilde yayılmaları beklenmektedir (Dinçer, 2014; Kış, 2013; Borenstein ve diğerleri, 2009: 284). Eğer dahil edilen 19 çalışmada bir yayın yanlılığı söz konusu olsaydı, o zaman çalışmaların büyük bir kısmı huni seklinin alt kısmında ve/veya dikey çizginin sadece bir bölümünde toplanmış olması beklenirdi (Borenstein ve diğerleri, 2009: 284). Bu anlamda huni saçılım grafiği, araştırmaya dâhil edilen çalışmalar açısından yayın yanlılığının bulunmadığını göstermektedir.

4.2. Öğretmenlerin Branşına Göre Etki Büyüklüğü Analizinin Birleştirilmemiş Bulguları

Sınıf ve branş öğretmenlerinin sınıf yönetim becerilerine (SYB) ilişkin görüşlerinin etki büyüklükleri, standart hata ve % 95'lik güvenirlik aralığına göre alt ve üst sınırları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Öğretmenlerin Branşına Göre Öğretmenlerin SYB'ne İlişkin Görüşlerinin Etki Büyüklükleri*

Model	Çalışma Adı	Etki büyüklüğü (d)	Standart hata	Varyans	Alt sınır	Üst sınır	Z-Değeri	p-Değeri	Örneklem Sınıf	Sayısı Branş
	Karaman,2016	-0,60	0,14	0,02	-0,87	-0,32	-4,23	0,00	79	156
	Gülünay Sivri,2012	-0,24	0,34	0,12	-0,91	0,44	-0,69	0,49	16	18
	Kulaber,2015	-0,16	0,12	0,01	-0,39	0,07	-1,39	0,17	149	152

Erkan,2009	-0,13	0,14	0,02	-0,40	0,13	-0,99	0,32	130	95
Sağlam,2018	-0,08	0,11	0,01	-0,30	0,13	-0,76	0,45	121	255
Cülha,2014	0,05	0,08	0,01	-0,12	0,21	0,56	0,58	227	362
Süral,2013	0,06	0,08	0,01	-0,10	0,21	0,74	0,46	200	800
Tunca,2010	0,07	0,15	0,02	-0,22	0,36	0,48	0,63	74	120
Kadak,2008	0,12	0,14	0,02	-0,15	0,40	0,89	0,37	114	96
Yılmaz,2011	0,13	0,12	0,01	-0,10	0,35	1,08	0,28	155	145
Zengin Bağcı,2010	0,14	0,13	0,02	-0,12	0,40	1,05	0,29	128	101
Çubukçu ve Girmen,2008	0,16	0,12	0,01	-0,07	0,40	1,35	0,18	102	203
Yaşar,2008	0,21	0,12	0,02	-0,03	0,45	1,69	0,09	121	144
İlgar,2007	0,22	0,08	0,01	0,05	0,38	2,62	0,01	198	568
Buğday,2010	0,23	0,06	0,00	0,11	0,35	3,83	0,00	625	505
Öntaş ve Okut,2017	0,25	0,15	0,02	-0,04	0,54	1,71	0,09	65	168
Akkaya Çelik,2006	0,32	0,09	0,01	0,14	0,50	3,42	0,00	302	195
Sönmez,2014	0,43	0,12	0,01	0,20	0,66	3,63	0,00	125	178
Şahin Sığırtmaç,2013	0,46	0,08	0,01	0,30	0,61	5,83	0,00	329	339
Sabit	**0,15**	**0,02**	**0,00**	**0,10**	**0,19**	**6,18**	**0,00**	**3260**	**4600**
Rastgele	**0,11**	**0,05**	**0,00**	**0,01**	**0,21**	**2,10**	**0,04**	**3260**	**4600**

Tablo 1'e göre 19 çalışmanın branşa göre etki büyüklüklerine bakıldığında sınıf öğretmenleri lehine (EB=0,11) bir farklılık ortaya çıkmıştır. Altı çalışmada istatistiksel olarak anlamlı farklılık (p<0,05) bulunurken 13 çalışmada anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. On dokuz çalışmanın güven aralığı ise -0,91 ile 0,66 arasında değişmektedir.

4.3. Branşa İlişkin Veri İçeren Çalışmalarının Orman Grafiği

Araştırmaya dâhil edilen ve branşa ait veri içeren 19 çalışmaya ilişkin orman grafiği (forestplot) şekil 2'de gösterilmektedir.

Study name	Std diff in means	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value
Karaman,2016	-0,60	0,14	0,02	-0,87	-0,32	-4,23	0,00
Gülünay Sivri,2012	-0,24	0,34	0,12	-0,91	0,44	-0,69	0,49
Kulaber,2015	-0,16	0,12	0,01	-0,39	0,07	-1,39	0,17
Erkan,2009	-0,13	0,14	0,02	-0,40	0,13	-0,99	0,32
Sağlam,2018	-0,08	0,11	0,01	-0,30	0,13	-0,76	0,45
Cülha,2014	0,05	0,08	0,01	-0,12	0,21	0,56	0,58
Süral,2013	0,06	0,08	0,01	-0,10	0,21	0,74	0,46
Tunca,2010	0,07	0,15	0,02	-0,22	0,36	0,48	0,63
Kadak,2008	0,12	0,14	0,02	-0,15	0,40	0,89	0,37
Yılmaz,2011	0,13	0,12	0,01	-0,10	0,35	1,08	0,28
Zengin Bağcı,2010	0,14	0,13	0,02	-0,12	0,40	1,05	0,29
Çubukçu ve Girmen,2008	0,16	0,12	0,01	-0,07	0,40	1,35	0,18
Yaşar,2008	0,21	0,12	0,02	-0,03	0,45	1,69	0,09
İlgar,2007	0,22	0,08	0,01	0,05	0,38	2,62	0,01
Buğday,2010	0,23	0,06	0,00	0,11	0,35	3,83	0,00
Öntaş ve Okut,2017	0,25	0,15	0,02	-0,04	0,54	1,71	0,09
Akkaya Çelik,2006	0,32	0,09	0,01	0,14	0,50	3,42	0,00
Sönmez,2014	0,43	0,12	0,01	0,20	0,66	3,63	0,00
Şahin Sığırtmaç,2013	0,46	0,08	0,01	0,30	0,61	5,83	0,00
	0,11	0,05	0,00	0,01	0,21	2,10	0,04

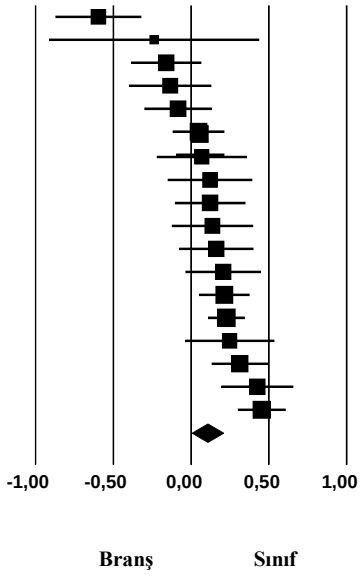

Grafik 2. *Branş Değişkenine İlişkin Öğretmenlerin SYB'ne İlişkin Görüşlerinin Etki Büyüklükleri Orman Grafiği*

Grafik 2 incelendiğinde sınıf öğretmenleri lehine sıfırdan büyük bir farkın olduğu görülmektedir.

4.4. Öğretmenlerin Branşına İlişkin Etki Büyüklüğü Meta Analizinin Sabit ve Rastgele Etkiler Modeline Göre Birleştirilmiş Bulguları

Sınıf ve branş öğretmenlerinin SYB'ne ilişkin algılarının etki büyüklüklerinin sabit ve rasgele etkiler modeline göre birleştirilmiş ortalama etki büyüklüğü (aykırı değerler çıkarılmadan), standart hata ve % 95'lik güvenirlik aralığına göre alt ve üst sınırları olarak Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. *Branş Değişkenine İlişkin Etki Büyüklüğü Meta Analizinin Sabit ve Rastgele Etkiler Modeline Göre Birleştirilmiş Bulguları ve Homojenlik Testi*

Model	Etki büyüklüğü ve 95% güven aralığı						Homojenlik			
	Çalışma sayısı	Etki Büyüklüğü	Standart hata	Varyans	Alt sınır	Üst sınır	Z-değeri	Q-değeri	df (Q)	I^2
Sabit etkiler	19	0,14	0,02	0,00	0,19	0,10	6,17	75,88	18	76,27
Rastgele etkiler	19	0,11	0,05	0,00	0,00	0,20	2,09			

Tablo 2 branş değişkenine göre araştırmaya dahil edilen çalışmalara ait etki büyüklüğü değerlerinin rastgele etkiler modeline göre ortalama etki büyüklüğü değeri ES=-0,11, ortalama etki büyüklüğünün standart hatası SE=0,05, ortalama etki büyüklüğünün güven aralığı üst sınırı 0,20 ve alt sınırı 0,00 olarak hesaplanmıştır. Hesaplamalar doğrultusunda meta analize dâhil edilen 19 çalışmadaki veriler, rastgele etkiler modeline göre sınıf öğretmenlerinin branş öğretmenlerinden daha fazla SYB'ne ilişkin olumlu görüşe sahip olduklarını göstermektedir. Ancak etki büyüklüğü değeri 0,20'den düşük olduğu için Cohen'in sınıflandırmasına göre düşük düzeyin de altında bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Cohen, 1988, s. 40). Lipsey ve Wilson'un (2001) sınıflandırmasında da etki büyüklüğü 0,15'den daha az olduğunda düşük düzeyin de altında bir etki büyüklüğü söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Thalheimer ve Cook'a (2002) ait sınıflandırmaya göre ise de önemsiz düzeyde (-0,15-0,15) bir farklılık olduğu görülmüştür.

İstatistiksel anlamlılık Z testine göre hesaplandığında Z= 2,09 olarak bulunmuştur. Ulaşılan sonucun p=0,05 ile istatistiksel anlamlılığa sahip olduğu belirlenmiştir.

4.5. Branş Değişkenine Göre Moderatör Analizi Sonuçları

Bu çalışmada heterojenliğin nedenlerini ortaya koyabilmek için yapılan moderatör analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. *SYB'ne Yönelik Branşın Etkisine İlişkin Kategorik Moderatör Sonuçları*

Moderatör	k	d	SE	%95 CI	Q
Okul türü					
İlköğretim	17	0,18	0,02	[0,13; 0,23]	1,66
İlköğretim ve Ortaöğretim	2	-0,12	0,07	[-0,26; 0,01]	
Okul Türü					2,14
Özel	1	0,25	0,14	[-0,03; 0,53]	
Resmi	17	0,09	0,05	[-0,02; 0,20]	
Resmi-Özel	1	0,21	0,08	[0,05; 0,37]	
Yayın Türü					0,76
Yüksek lisans	14	0,08	0,07	[-0,05; 0,22]	
Doktora	2	0,13	0,07	[-0,01; 0,29]	
Makale	3	0,17	0,07	[0,02; 0,31]	
Araştırmanın Yapıldığı Bölge					32,99
Akdeniz	1	0,06	0,06	[0,11; 0,34]	
Doğu Anadolu	1	0,14	0,14	[-0,87; 0,32]	
Ege	3	0,08	0,08	[0,00; 0,32]	
Güney doğu	1	0,08	0,08	[-0,11; 0,21]	
İç Anadolu	4	0,11	0,11	[0,04; 0,47]	
Karadeniz	3	0,15	0,15	[-0,11; 0,48]	
Marmara	6	0,07	0,07	[-0,08; 0,18]	
Araştırmacının Cinsiyeti					0,38
Erkek	8	0,07	0,07	[-0,07;-0,21]	
Kadın	11	0,07	0,07	[-0,01;- 0,282]	

NOT: k=çalışma sayısı, d= Cohen's d (SOF), SE=Standart Hata CI=güven aralığı, Q=Çalışmalar arası heterojenlik, Altgrup sayısı 2 ve üzeri sayıda olan çalışmalar için karşılaştırma analizleri yapılmıştır.*p<.05

Yapılan moderatör analizi sonucunda yayın türüne (p=0,68), okul türüne (p=0,34), öğretim kademesine (p=0,19), araştırmacının cinsiyetinin (p=0,53) göre çalışmaların etki büyüklüklerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın yapıldığı bölgeye (p=0,00) göre çalışmaların etki büyüklükleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Araştırmanın yapıldığı bölge değişkeni açısından Araştırmaların yapıldığı illerin yapıldığı bölgeler bağlamında Doğu Anadolu bölgesi (d=-0,32) ve Karadeniz Bölgesinde (d= 0,10) çalışan sınıf öğretmenlerinin SYB algılarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

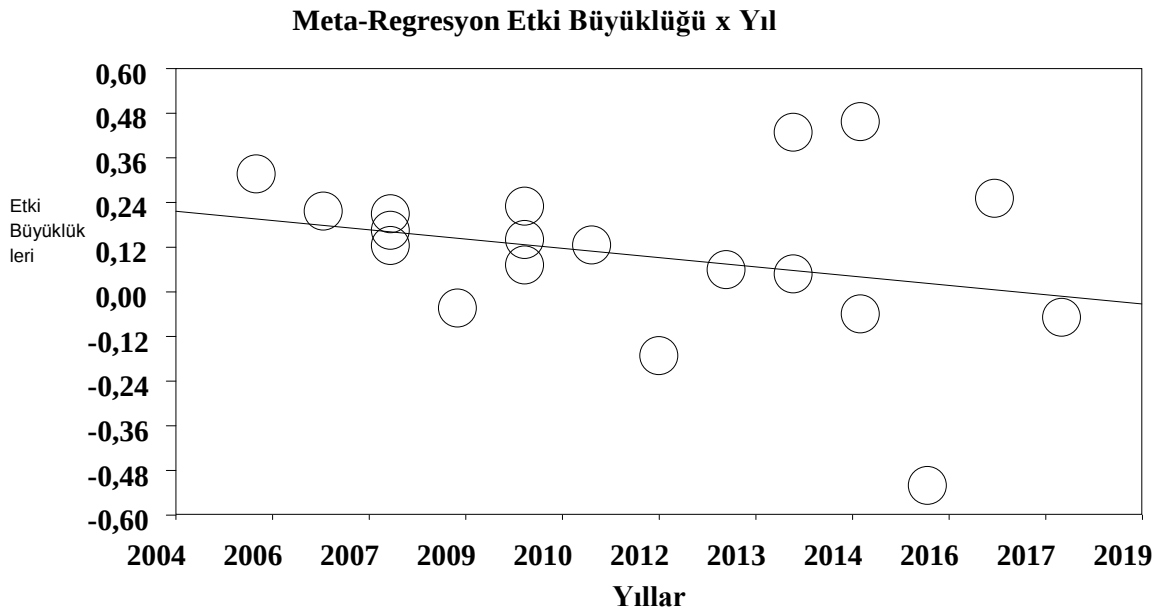

Grafik 3.*Araştırmanın Yapıldığı Yıllar İtibariyle Etki Büyüklükleri Meta-regresyon Sonuçları*

Grafik 3'te görüldüğü gibi, araştırmalara ait etki büyüklükleri açısından yıllar itibariyle sınıf öğretmenlerinin branş öğretmenlerine oranla SYB algısının yüksek olma eğiliminin devam ettiği görülmüştür.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 7860 kişilik bir örneklemi oluşturan 19 çalışmaya ait 19 adet etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Altı çalışmada istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunurken 13 çalışmada anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Rastgele etkiler modelinde birleştirme işlemi sonucu sınıf öğretmenleri lehine 0,11'lik istatistiksel olarak anlamlı bir etki büyüklüğü bulunmuştur. Bu sonuç da Cohen (1988) ve Thalheimer ve Cook (2002) sınıflandırmasına göre düşük düzeyde bir sonuçtur. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde öğretmenlerin SYB'nin branş değişkeni açısından, sosyal bilimlerde önemli sayılmayabilecek bir farkın olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda kıdemin bir değişken olarak kullanılmaması gündeme gelebilir. Branş değişkenine göre öğretmenlerin SYB'ni konu alan başka bir meta-analiz çalışması olmadığından bu sonuçları karşılaştırma olanağı söz konusu olamamıştır.

Bu çalışmanın sonuçları benzer çalışmalarında ortaya çıkan ve sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetim becerilerinin branş öğretmenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını gösteren çalışmaların geçerliliğini yükseltebilecektir. Ancak meta analiz sonuçları sınıf öğretmenleri lehine olsa da bu sonucun küçük olması sınıf ve branş öğretmenlerin sınıf yönetim becerilerinin önemli bir belirleyicisi olarak görmek mümkün değildir. Sınıf yönetim becerilerinin branş değişkeni açısından farklılığı güçlü bir etken olarak görülmemektedir.

Bu çalışmanın sonuçları bağlamında araştırmanın yapıldığı yıllar moderatör değişkenine göre araştırmalara ait etki büyüklükleri açısından sınıf öğretmenlerin SYB'nin bir artma eğilimi olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin sınıf yönetim becerilerinin mesleki kıdemlerine, mezun oldukları fakülteye, cinsiyetlerine veya görev yapılan yerleşim yerine göre bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik meta analiz çalışmalarının yapılması önerilebilir. Araştırmada ortaya çıkacak bulgular üzerinden öğretmenlerin sınıf yönetim becerilerine etki eden değişkenler saptanabilir ve sonuçlara göre sınıf yönetimi becerilerini geliştirmeye yönelik işlemler belirlenebilir.

6. KAYNAKÇA

Yıldız imi (*) ile işaretlenmiş kaynaklar, meta-analize dâhil edilen çalışmaları göstermektedir.

*Akkaya Çelik, N. (2006). *İlköğretim Okullarında Görevli Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Becerilerine İlişkin Algıları (Denizli İli Örneği).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Borenstein, M.,Hedges, L. V., Higgins, J. P. T., &Rothstein, H. R. (2009). *IntroductionTo Meta-Analysis*. West Sussex-UK: John Wiley&Sons Ltd.

*Buğday, F. (2010). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Konusundaki Düşünce ve Tutumları.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cengiz, B. (2015). *Matematik Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Eğilimleri (İstanbul İli Beylikdüzü İlçesi Örneği).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cohen, J. (1988). *Statistical poweranalysisforthebehavioralsciences*(2nd ed.). New Jersey: Lawrence

Cooper, H.,Hedges, L. V., &Valentine, J. C. (2009). Thehandbook of researchsynthesisand meta-analysis (2nd ed.). New York: RussellSage.

*Cülha, A. (2014). *Eğitim Fakültesinden Mezun Olan Öğretmenler ile Diğer Fakültelerden Mezun Olan Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Becerilerinin Karşılaştırılması.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Çubukçu, Z., Girmen, P. (2008). Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Becerilerine İlişkin Görüşleri. *Bilig, 44,* 123-142.

Dinçer, S. (2014). *Eğitim bilimlerinde uygulamalı meta-analiz*. Ankara: Pegem Akademi.

*Erkan, Z. N. (2009). *İlköğretimde Görevli Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Anlayışları ile İş Doyumları Arasındaki İlişki "İstanbul İli Anadolu Yakası Örneği".* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Gülünay Sivri, D. (2012). *İlköğretim Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Eğilimlerinin Belirlenmesi.*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

*İlgar, L. (2007). *İlköğretim Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Becerileri Üzerine Bir Araştırma.*(Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Kadak, Z. (2008). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Liderlik Stilleri ile Sınıf Yönetimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Karaman, S. Z. (2016). *Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Yeterlikleri İle Mesleki Profesyonellikleri Arasındaki İlişki.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kış, A. (2013*). Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşlerine yönelik bir meta-analiz* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Kulaber, M. (2015). *İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Sınıf Yönetim Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Lipsey, M.W.,& Wilson, D. B. (2001). *Practical meta-analysis*. ThousandOaks, CA: Sage.

Marzano R. J.vd.,(2008).Etkili Sınıf Yönetimi Stratejileri.Çev.:S.Sakacı ,SEVMatbaacılık Yayıncılık. İstanbul.

*Okut, L., Öntaş, T. (2017). Özel Öğretim Kurumlarındaki İlk ve Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretmen Liderliği Davranışları ve Sınıf Yönetimi Eğilimleri Arasındaki İlişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1,* 98-115.

*Sağlam, H. (2018). *Öğretmenlerin Duygusal Zekaları ve Öz Yeterlik İnançları ile Sınıf Yönetimi Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Sönmez, E. (2014). *İlk ve Ortaokullardaki Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Becerileri İle Performansları Arasındaki İlişki.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Süral, S. (2013). *İlköğretimde Görev Yapan Öğretmenlerin Öğretme Stilleri, Sınıf Yönetimi Yaklaşımları ile Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Şahin Sığırtmaç, G. (2015). *Öğretmen ve Maarif Müfettişi Görüşlerine Göre Sınıf Yönetimi Yeterlik Algılarının İncelenmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Thalheimer, W.,&Cook, S. (2002). *How ToCalculateEffectSizesFromPublishedResearchArticles: A SimplifiedMethodology*.Http://Work-Learning.Com/Effect_Sizes.Htm, 20 Nisan 2019 Tarihinde Alındı.

*Tunca, Ö. (2010). *Duygusal Zeka Düzeylerinin Sınıf Yönetimi Becerilerine Etkisi ve Bir Araştırma.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Yaşar, S. (2008). *Classroom Management Approaches of Prımary School Teachers.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, U. (2016). *Sınıf Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyi ile Sınıf Yönetimi Arasındaki İlişki.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

*Yılmaz, K. (2011). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Tarzları ile Demokratik Değerlere İlişkin Görüşleri Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi, 21,* 147-170.

*Zengin Bağcı, P. (2010). *İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi Becerileri ve Başa Çıkma Davranışları Arasındaki İlişki (İstanbul İli Kartal İlçesi Örneği).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

OSMANLI'DAN CUMHURİET'E TARİHÇİLİK (1839-1938)

Betül TOKLUCU[53]

Özet

Osmanlı Devleti'nin imparatorluk yapılanmasından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin milli temeller üzerine inşasına geçiş sürecinde ideoloji, rejim ve kurumsal gibi pek çok öğede değişim görülmüştür. Bu çalışmadaki amaç ise bahsedilen dönemdeki değişimlerin tarihçilik alanındaki yansımalarını incelemek şeklinde olmuştur.

Öncelikle Osmanlı tarihçiliğine yönelik genel bir değerlendirme yapılması söz konusudur. Ardından Tanzimat Döneminden Meşrutiyet Dönemi'ne kadarki süreçte tarihçilik anlayışı üzerinde durulmuştur. Tanzimat'ın bir getirisi olarak modernleşme anlayışı tarih alanında da yer bulmuştur. Bu döneme kadar hâkim anlayış olan dinsel anlayış yerini hanedan tarihçiliğine bırakmaya başlamıştır.

Tarihçilikte ikinci önemli dönem olarak ise Meşrutiyet Dönemi incelenmiştir. Hemen her alanda sosyal, kültürel çalışmalarda bilime yönelme, modern ve çağdaş perspektif bu dönem çalışmalarında en büyük etken olmuştur. Meşrutiyet'in ilanı ile Batılı tarih anlayışı ve yazım usulleri Osmanlı tarihçiliğinde görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde önemli amaçlardan biri Osmanlı tarihini temellendirerek yazma düşüncesidir. Bu hususta Osmanlıcılık akımı da oldukça etkili olmuştur. Bilhassa II. Meşrutiyet döneminden cumhuriyet dönemine kadarki çalışmalarda da ulusçu ve bilimsel tarih yazıcılığı önemli yer tutmuştur.

Cumhuriyet dönemi tarihçiliğine baktığımızda ulusal ve çağdaş bir anlayışın yerleşmiş olacağı görülmektedir. Tarih ideolojisindeki bu değişim ile yeni bir yapılanma oluşturulmuştur. Aynı zamanda tarih konuları ve çalışmaları halka indirgenmeye, benimsetilmeye ve yeni nesil bu düşünce temelli yetiştirilmeye çalışılmıştır. Milli tarihçilik, Türk tarihini dünya tarih sahnesinde de konumlandırmayı amaçlamıştır. Milli bilincin uyandırılması ve milli şuurun oluşturulması dönemin en önemli niteliğidir.

Anahtar Kelimeler: *Tanzimat dönemi, Meşrutiyet Dönemi, Cumhuriyet Dönemi, Tarih çalışmaları, Tarihçilik anlayışları*

Jel Kodları: *I2, I20, I21*

HISTORIOGRAPHY FROM OTTOMAN TO REPUBLIC (1839-1938)

Abstract

The structure of the empire of the Ottoman Empire Republic of Turkey in transition to build on the basis of national ideology, has seen many changes in items such regimes and institutional. The aim of this study was to examine the reflections of the changes in the mentioned period in the field of historiography.

First of all, there is a general evaluation of Ottoman historiography. Then, from the Tanzimat Period to the Constitutional Period, the understanding of historiography was emphasized. Modernization as a return of the Tanzimat has also taken place in the field of history. Until this period, the dominant understanding of religious understanding began to give way to dynasty historiography.

The second important period in historiography is the Constitutional Monarchy Period. Social and cultural studies in almost all fields, science and modern and contemporary perspective has been the biggest factor in this period studies. With the declaration of the Constitutional Monarchy, the understanding of Western history and writing methods began to be seen in Ottoman historiography. One of the important aims of this period was the thought of writing on the basis of Ottoman history. The Ottomanism movement was also very effective in this regard. Nationalist and scientific historiography has played an important role especially in the works from the Second Constitutional period to the republic period.

[53] Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, betulltoklucuu@gmail.com.

When we look at the historiography of the Republican era, it is seen that a national and contemporary understanding will be established. With this change in the ideology of history, a new structure was created. At the same time, the subjects and studies of history were tried to be reduced to the public, adopted and the new generation was raised based on this thought. National historiography aims to position Turkish history on the world history scene. The most important feature of the period is to awaken national consciousness and to create national consciousness.

Key Words: *Tanzimat period, Constitutional period, Republican period, History studies, Historiography*

Jel Classification: *I2, I20, I21*

1.GİRİŞ

Osmanlı Devleti tarihçiliğinde, tarihçi olarak ilk isminin zikredilmesi lüzum olan kişi Ahmedi'dir (1334-1413). Kendisi öğrenimini Mısır'da yapmış bir şairdir. Kütahya'da Germiyan Bey'i Sülemah Şah için yazmış olduğu ve Büyük İskender'in kahramanlıklarını konu edinen 'İskendername' adlı eseri, kendisinden sonraki Osmanlı tarihçileri için de bir kaynak niteliği taşımıştır. İlk Osmanlı tarihçileri genel olarak halk efsanelerinden ve tarihi bilgiler içeren destanlardan faydalanmışlardır.

XV. yy'da ortaya konulan 'Aşık Paşazade Tarihi' Osmanlı tarihçiliği açısından bir kilometre taşı olarak nitelendirilmiştir. Eser yalın bir dille alınmış ve askeri sınıfların ve halkın durumunu ele alan, büyük ölçüde derviş gazilerin görüşlerini yansıtmaktadır. (Ünal, 2010)

II. Beyazıt zamanında Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönem açılmıştır. İdris-i Bitlisi, Kemal-Paşazade ve Şemsettin Ahmet Osmanlı tarihi yazımına memur edilmişlerdir. Bilhassa Kemal Paşazade, Osmanlı tarihini Umumi Türk Tarihi içinde bir parça olarak gören ilk tarihçi olmuştur. (Arıkan, 1991)

Kanuni döneminden sonra Osmanlı tarihçiliğinde 'Şehnamecilik' etkisine rastlanmaktadır. Bu isimlendirmenin sebebi ise İranlı Firdevsi'nin 'Şehname' isimli eserinin Osmanlı tarihçileri tarafından örnek alınmasından ötürüdür. Şehnamelerin özelliği hükümdarın üstün başarılarını anlatan mesnevi biçiminde yazılmış manzumlar olmalarıdır. XVIII. Yy. ise şehnamecilikten kurumsallaşmış vakanüvisliğe geçiş söz konusudur. (Arıkan, 1991)

Umumi bir bakış ile yaklaşıldığında Türkiye'deki Türk tarihçiliği dört aşamada incelenebilir. Bunlar: Dinsel Tarih Anlayışı, Hanedan Tarih Anlayışı, Irksal Tarih Anlayışı ve Ulusal Tarih Anlayışı şeklindedir.

2.TANZİMAT'TAN MEŞRUTİYET'E OSMANLI'DA TARİH ANLAYIŞI

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin farklı bir takım yapılanmalarında olduğu gibi tarih alanında da bir değişim dönemini temsil etmektedir. Tanzimat'ın bir getirisi olarak modernleşme tarih alanında da yer bulmuştur. Tanzimat Dönemi'ne kadar benimsenen tarihçilik dinsel alanda ağırlıkta olmuştur. Ancak Tanzimat Fermanı'nın kabulü akabinde 1840'lı yıllarda hakim anlayış yerini hanedan tarihçiliği anlayışına bırakmaya başlamıştır. Osmanlı hanedanı etrafında birleşmek düşüncesi doğrultusunda merkezde hanedan-padişah bulunmaktadır. Ancak padişahın aynı zamanda Halife olmasından ötürü hanedan tarihçiliği yanında dinsel tarihçilik de varlığını sürdürmüştür.

XIX. ve XX. Yüzyıllarda görülen bir tarihçilik anlayışı da salnameler olmuştur. Tanzimat'tan sonra yayınlanmaya başlanan salnameler devrin yıllık gelişmelerinin aktarıldığı eserler olmuştur. (Bayat, 2015)

Bu dönemde tarihçi kimliği ile ön plana çıkan isim: Ahmet Cevdet Paşa'dır. Cevdet Paşa tarihçiliği Osmanlı modernleşme hareketinin önemli dönemi olan Tanzimat devrinde olmuştur. Cevdet Paşa, Fransızcası iyi olan ve Fransız kaynaklarından yararlanmış bir tarihçidir. Tarihçi kimliği yanında Tanzimat dönemi bürokratıdır. Dönemindeki eserleri iyi bir şekilde tahlil etmiş bir şahsiyettir.

Haklar çerçevesinde eşit bir tebaanın oluşturulmaya çalışıldığı Tanzimat Döneminde eğitimde medrese tekeline de son verilerek çağdaş eğitim kurumlarının oluşturulması yönünde bir girişim gerçekleştirilmiştir. Tarih anlayışındaki dinsel tarihçilikten hanedan tarihçiliğine geçişte bu durum da etkili olmuştur.

Tanzimat Dönemi ile Batı'ya yönelimin başlaması Avrupa dillerine hakim kişilerin de çoğalması sonucunu beraberinde getirmiştir. Mükrimin Halil Yinanç, Tanzimat Döneminde eskiden medreselerde ilim dalı olarak okutulması gibi bir gelenek olmamasına karşın bu dönemden itibaren tarihin bir ilim dalı olarak medreselerde okutulma başlatıldığını belirtmiştir. Hatta mekteplere hususi tarih kitapları konusunda çalışılmıştır. Bu eserlerde Müslüman devletlerin tarihi olduğu gibi Hıristiyan devletlerin de tarihlerine değinilmiş, mevcut bilgiler çerçevesinde en eski kavimler konuları işlenmiştir. Bu başlıklar bu önemde ortaya çıksa da içeriği gerektiği gibi doldurulamamıştır. Dönem içinde oluşturulan tarih kaynaklarından ilki Ahmet Hilmi Efendi'nin 6 ciltten oluşan eseridir. Mükrimin Halil Yinanç Hoca, Osmanlı tarihçiliğinde kıymetli eserler bıraktıklarına yönelik ele aldığı sayılı isimleri şu şekilde zikretmiştir: *"Cevdet Paşa, Mehmet Süreyya Bey, Hacı Zihni Efendi, Eyüp Sabri Paşa, Badi Ahmet Efendi, Bağdatlı İsmail Paşa, Mansurizade Mustafa Paşa, Mahmut Celaleddin Paşa, Şemsüddin Sami Bey, Hamdi, Galip, Halil Ethem, Ahmet Tevhit Beyler olmak üzere 14 kişiyi geçmez*." (Yinanç, 1940) Yinanç, Tanzimat dönemi tarihçiliğini de şu şekilde yorumlamıştır: *"Avrupa medeniyetine girdiğimiz XIX. Asır içinde riyazi ve tabii ilimlerle tababet sahasında miktar itibariyle çok ve oldukça değerli kimseler yetiştiği ve bu ilimler tamamiyle memleketimize girdiği halde modern tarihin memleketimize hemen hemen hiç girmemiş denebilecek derecede az mahsulata malik olduğunu görmekteyiz."* (Yinanç, 1940)

3. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E TARİH ANLAYIŞI

Hemen her sosyal, kültürel çalışmalarda olduğu gibi tarihe dair ciddi çalışmalar da hürriyetin ilanından sonra yani 1908'den sonra başlamıştır. Yabancı eserler tercüme edilmeye başlanmış, o kitaplardan faydalanılarak yeni eserler vücuda getirilmeye çalışılmış, günümüz dili ile yorumladığımızda akademi çalışmaları yapmaya yönelik Tarih-i Osmani Encümeni kurulmuştur. Bu perspektiften Batılılaşma sürecinin kazandığı ivme görülmektedir. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Batılı tarih anlayışı ve yazım usulleri Osmanlı tarihçiliğinde daha da etkili olmuştur. Yinanç ifadesi ile "*Bizde bütün sosyal ve kültürel ilimlerde olduğu gibi, tarihe dair bilimsel eserlerin telif ve tercümesi çalışmaları 1908'den sonra başlamıştır."* (Yinanç, 1940)

Osmanlı Devleti bünyesinde II. Meşruiyet döneminde Osmanlıcılık akımı ve Osmanlı tarihini temellendirerek yazma düşüncesi ile 'Tarih-i Osmani Encümeni' kurulmuştur. Encümen 27 Kasım 1909 tarihinde kurulmuştur. Encümenin etkinliğini yitirdiği tarih ise 1918 yılı olmuştur. (Ünal, 2010) Bu aralık milliyetçi Türk tarihçiliğinin gelişiminin esas noktalarından olmuştur. Amaç, geniş ve mükemmel bir Osmanlı Tarihi yazımıdır. Padişah V. Mehmet Reşad idaresinde kurulmuştur ve Encümenin ilk başkanı Abdurrahman Şeref Bey olmuştur.

Encümenin yayın organı olarak Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası yayınlanmıştır. Dergi Osmanlı tarihi hakkında yazılan bilgilerin aktarımı amacı ile çıkarılmıştır. Osmanlı öncesi Türkler tarihi ve Anadolu üzerine yazılar oldukça az sayılıdır, birkaç kereden fazla değildir. (Arıkan, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Bizde Tarihçilik, 1985)

24 Aralık 1908'de kurulan ve 1911 yılına kadar faaliyet göstermiş olan Türk Derneği de bu süreç içerisinde zuhur etmiştir. Derneğin amacı, Türk olarak anılan kavimlerin tarihlerini araştırmak yönündedir. Akçura Türk Derneğinin Türk milliyetçiliğini esas alarak kurulan ilk dernek olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmaların da bir devamı olarak nitelendirilebilecek Türk Ocağı Derneği 1912 yılında kurulmuştur. Ziya Gökalp, bu derneğin en etkin üyelerinden olmuştur.

Kurucuları arasında Mehmet Emin, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura'nın da bulunduğu Türk Yurdu Dergisi Ziya Gökalp'in de katılımı ile birlikte Türkçülüğün her yönden ele alındığı bir örgüt haline gelmiştir.

Meşrutiyet döneminde tarihçilik alanında gerçekleştirilen çalışmalarda Ziya Gökalp'in tarih yöntemine ilk değinen isim olduğu görülmektedir. Türk tarihinin nereden başlaması gerektiği hususunda şu açıklamayı yapmıştır: *"Bazı muharrirlerimiz, Türk tarihini Sümerlerden, İskitler'den, Sakalar'dan başlatmak istiyorlar. Bize göre, henüz lisan ve kavmiyetleri meçhul olan bu eski cemiyetleri Türk tarihine mebde tanımak doğru değildir."* (Akder, 1963) Bu sözler doğrultusunda da Gökalp'in anlayışında tarih araştırmalarının geçmişten

günümüze gelmesi değil günümüzden adım adım ve gelişmeler doğrultusunda, çalışmaların da ayrıntılandırılması beraberinde günümüzden geçmişe gitmenin daha doğru olacağını belirttiği görülmektedir.

Dönem içerisinde Batılı anlayışın da etkisi ile çağdaş bilimsel metotlara ilginin artması bir takım yeni çalışmaları ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalar neticesine bir örnek: Milli Tetebbular Mecmuası verilebilir. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet tarafından çalışmalar yürütülmüştür. (Özgen, 1995)

II. Meşrutiyet döneminde burada bahsedilen çalışmalar ve haricindeki diğer çalışmalar ulusçu ve bilimsel tarih yazıcılığı yönünde önemli bir yer tutmaktadır. Tarih çalışmaları yönünde önemli bir artış da görülmüştür. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Fuat Köprülü gibi isimler bu dönem tarihçileri arasında en etkin olanlardır. Bu dönemde görülen tarih anlayışı, cumhuriyet dönemine de yansımıştır. Batı'dan esinlenerek oluşturulan tarih metotları ve yöntemleri ile milli bir tarihe yöneliş bu dönemden başlamıştır. Cumhuriyet ile de milli tarih bir nevi gerekli olmuştur.

4. CUMHURİYET DÖNEMİ TARİHÇİLİĞİ

"Çok kısa sürmüş olan İkinci Meşrutiyet döneminden sonra tarihçiliğimiz, yeni Türkiye Devleti'nin kurulması ile bugünkü ulusal ve çağdaş aşamasına girmiştir." Açıklamasını yapan Enver Ziya Karal tarihçiliğin ulusal ve çağdaşlaşma aşamasını cumhuriyet ile gerçekleştirdiğini belirtmiştir. (Karal, 1977)

Osmanlı Devleti döneminde de farklı ideolojilerde değişiklik göstermiş olarak devam eden tarihçilik anlayışı cumhuriyet ile birlikte ulusal ve çağdaş bir yaklaşım izlemiştir. Bu durumu bilhassa Osmanlı Devleti'nin yaşadığı parçalanmalar, kurum ve kuruluşlarında değişim ve bozulmalar ve en tabii ki yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile tarih alanında da yeni bir yapılanmaya gidilmesi etkili olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen tarih çalışmaları aynı zamanda halka da indirgenmeye, benimsetilmeye, yeni nesil bu düşünce temelli yetiştirilmeye çalışılmıştır. (Ergün, 1984)

Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinde ulusçu bir bakış açısı hâkimdir. Milli tarih oluşturulmaya ve bu milli tarih zaman ve mekân ayrımı olmaksızın bir bütün halinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bütünün ise dünya tarihindeki konumu belirlenmeye ve belirtilmeye çalışılmıştır.

Tarih çalışmalarında bilimsel yaklaşım temel amaç olmuştur. Tarih bilgisinin doğruluğu ve tarih eğitimine oldukça fazla önem verilmiştir. Keza yeni kurulmuş olan devletin temelleri ancak bu şekilde sağlamlaştırılabilir ve bu dönem nesli gelecekte bu devletin devamını sağlayabilirdi. Bu kuşakta yetişen öğrencilerde milli bilincin uyandırılmasına ve milli şuur oluşturmaya çalışılmıştır. Bu dönem için okullarda okutulması amaçlı hazırlanan Tarih I, II, III, IV serisi oldukça önemli kaynaklardır.

Öncelikli olarak Türk tarihinin araştırılması ve nitelikli, geniş kapsamlı bir Türk tarihi araştırması yapılabilmesi amacı ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti oluşturulmuştur. Ancak cumhuriyet döneminin tarih çalışmaları bu cemiyetin öncesinde de gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar ise Türk Ocakları'nda gerçekleştirilen toplantılar vasıtası ile ortaya konuluyordu. Cemiyetin 4 Haziran 1930 tarihinde kurulması ile Türk Tarih Kurumu'nun yapılanmasına giden yolda da ilk adım olmuştur.

Heyetin çalışmalarının kurumsal bağlamda gerçekleştirilmesi ve çalışmaların genişletilmesi teşkilatlandırılması amaçlı Türk Tarih Kurumu 12 Nisan 1931 tarihinde kurulmuştur. Türk Tarih Kurumu, bugün de çalışmalarını devam ettirmekte olmakla birlikte kendi projeleri haricinde Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih alanında yürütülen diğer projelere de destek vermektedir.

Gerek Milli Mücadele yıllarında bir takım toplumların tarihten öne sürdükleri tezler ile Türk toprakları üzerinde hak talep etmeleri ve gerekse Türk toplumunu küçük düşürücü, aşağılayıcı öne sürdükleri tezlere karşılık olarak bir Türk Tarih Tezi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu tez ile Türklerin ilk devirlerden bu yana Anadolu'da olduğu ve öne sürüldüğü gibi Türklerin ikincil derecede bir ırk olmadığı ispatlanmaya çalışılmıştır. (Özel)

Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin en açık neticesi olan Türk Tarih Tezi'nin önde gelen savunucusu olarak Afet İnan, tezin ortaya çıkışındaki ana olaydan şu şekilde bahsetmiştir: *"1928'de Fransızca coğrafya kitaplarından birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Atatürk'e bu böyle midir? Dedim. Hayır olamaz bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış dediler."* İşte bu düşünce üzerinedir ki Türk ırkının kökeni hakkında araştırmalar başlatılmıştır.

Temelde yatan düşünce yeni kurulan milli devleti milli temelle üzerine oturtmak. Türk Tarih Tezi böyle bir çerçevede oluşmasından kaynaklı savunma tarihçiliği başlığında değerlendirilmektedir. Bu araştırmalar sonucu ortaya çıkan çalışma 'Türk Tarihinin Ana Hatları' isimli kitapta bir araya getirilmiştir. Afet İnan'ın 1929'da hazırlamaya başladığı ve 1930 yılında yüz nüsha bastırılarak tarihçilerin ve aydınları eleştirisine sunulan 606 sayfalık Türk Tarihinin Ana Hatları isimli eserde Türk Tarih Tezi vücut bulmuştur. (Berktay, 1983)

Türk Tarih Tezi üzerinde çalışılması neticesinde tezin geliştirilmesine yönelik 1932 yılında I. Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir. Modern bilime göre bu tezin akademik bir yanı yoktur. Ancak dönemin şartları içinde değerlendirildiğinde bu çalışma tarih çalışmaları açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Salih Özbaran bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir: *"Türk ırkının kökleri aranırken ve Anadolu'ya sahip çıkma niyetiyle orada yaşamış toplumların, değişik ırkların Türklüğü yolundaki varsayımlar ortaya konulurken, aşırılıklara saçmalıklara gidildi, ancak laik düşüncenin tarih araştırmalarında belirli bir ortam yaratması tarihçiliğin önemli kazanımlarından birisi oldu."* (Özbaran, 1997)

1932 Yılında gerçekleştirilen I. Türk Tarih Kongresi, tarih tezinin dahilde zaferi ile sonuçlandırılmıştır. *"Bu kongrede açık olarak görülmektedir ki, siyasal önderlik ulusal kimliği ırk ve ırka bağlı dil olguları ile açıklamak istemektedir, fakat soruna nasıl ve hangi yöntemlerle yaklaşılacağını henüz kestirememişlerdir. Ancak fiziki coğrafyanın bu konuda yardımcı olabileceğini o günden kavramışlardır."* (Çoker, 1983)

1937 Yılında gerçekleştirilen İkinci Türk Tarih Kongresi'nde de Türk Tarih Tezi tartışılmıştır. Tüm bu fikir ve bilim tartışmalarının esası Türk Tarihi başlığını açıklığa kavuşturmak ve sonuçlarını dünya tarihi çerçevesinde konumlandırmaktır. Tarih Tezi'nin yöntem ve metotsal açısı başta olmak üzere zaman zaman eleştirilmiştir. Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan ve Abdülkadir İnan bu husustaki eleştiren şahıslara örnektir.

Cumhuriyet döneminde tarih çalışmaları alanında müstesna bir yere sahip olan Köprülü çalışmaları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e artarak devam etmiştir. Türkiye'de tam anlamıyla modern tarihçilik anlayışını getiren isimdir Köprülü. Onun çalışmaları öncülüğünde cumhuriyetin ilk yıllarında çok önemli çalışmalar yapan tarihçiler arasında: Ömer Lütfi Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Halil İnalcık, Enver Ziya Karal, Afet İnan, Utkan Kocatürk gibi isimler vardır. Gerek ismi zikredilen tarihçiler ve gerekse haricindeki tarihçilerin çalışmaları cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin omurgasını oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti teşekkül ettikten sonra tarihsel çalışmalarla ilgili oluşturulan en önemli yapılardan, kurumlardan biri de Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin kurulması olmuştur. Fakülte'nin kuruluşunda oldukça titiz davranılmıştır. Kendilerini alanlarında kanıtlamış Türk ilim insanları yanında, Avrupa'da eğitim görmüş kişiler, yabancı bilim insanları gibi kişiler kadroda yer almıştır. Fakülteye ataması yapılan ilk kişi Şevket Aziz Kansu olmuştur. Haricinde Fuat Köprülü, Şemsettin Günaltay, Muzaffer Göker, Yusuf Hikmet Bayur, Afet İnan gibi dönemin önemli isimleri de bulunmakta idi. Fakültede öğretim görevliliği yapacak olan pek çok kişi aynı zamanda milletvekilliği yapmıştır. Sebebi ise Atatürk'ün özellikle devletin aydın seviyesindeki insanlarından devlet politikaları doğrultusunda da faydalanabilmek, fikirlerini alabilmek ve aynı zamanda meclisin elit seviyesini yükseltmek olmasından kaynaklıdır. Netice olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Türk tarihçiliğinin ve tarih bilincinin geliştirilmesinde oldukça önemli etki ve katkılarda bulunmuştur. (Çadırcı, 2011)

5. SONUÇ

Değerlendirmeler üzerinde bir sınırlama gerçekleştirilmesi doğrultusunda Türkiye'de Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinin görüldüğü Tanzimat Dönemi'nden itibaren tarihçilik anlayışının cumhuriyetin ilk yıllarına değin gelişimi incelenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti, klasik dönemi ardından bir aralık sonrasında Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan dönem, tarihçilik anlayışında da bir ivme oluşturmuştur. Tanzimat öncesinde tarihler İslam ve Osmanlı Tarihi şeklinde ele alınırken sonraki dönemlerde Türk Tarihi, Avrupa Tarihi, Dünya Tarihi, Şehir Tarihi gibi farklı boyut ve alanlar kazanmıştır. (Ölmez, 2007) Tarihçilikte en yoğun olarak hanedan tarihçiliğinin görüldüğü bu dönemin ardından Batı etkisinin daha fazla görüldüğü Meşrutiyet döneminde etkiler değişmiştir. Çağdaşlaşma düşüncesi, *Tanzimat kuşağından (1890-1860) sonra gelen ve Osmanlı toplumunun düşünce hayatında egemen olan Yeni Osmanlılar (186-1890) ve Jön Türk (1890-1920) kuşaklarında da birbirini tamamlayarak devam etmiştir.* (Koloğlu, 1999) Gerek devletin içinde bulunduğu durum, dünya tarihi sahnesinde zuhur eden milliyetçilik akımı ve gerekse pek çok toplumun milliyetçilik akımı etkisinde Osmanlı'dan ayrılışı ve yabancı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki politikaları bu dönemi etkilemiştir. Aydın veya elit olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde milli tarih anlayışı kendisini göstermiştir. Özellikle II. Meşrutiyet ile oluşmaya başlayan milli tarih bilinci cumhuriyet ile en verimli dönemini yaşamıştır.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen tarihçilik çalışmaları ve gerçekleştirilen çalışmalara sağlanan destek sayesinde, her türlü kaynak çalışmasında, gerekli kaynakların tercümesinde ve pek çok değerli eserin derlenmesinde önemli başarılar elde edilmiştir. Yalnızca tarih çalışmalarını amaçlayan bir kurumun inşası Türk tarihçiliği için gerçekleştirilen kuşkusuz en önemli icraattır. Türk Tarih Kurumu bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalar, yayınlar, eserler vücuda getirilmesi bu emeğin meyvesi olmuşlardır. Yeni kurulmuş olan milli bir devlet ve bu devletin temellerinin tarihi kökenlere dayandırılabilmesi için ortaya konulmaya çalışılmış olan Türk Tarih Tezi'nin tarih ilmine kuşkusuz katkıları vardır. Türk Tarih Kurumu bünyesinde ilk olarak 1932 yılında gerçekleştirilen ve günümüze değin devam etmekte olan Türk Tarih Kongreleri adeta birer ilim şöleni olmuşlardır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin vücuda getirilmesi ve bu fakülte bünyesinde pek çok değerli alimin bir araya gelmesi, nitelikli ilim insanlarının yetiştirilmesine yönelik en önemli örnek olmuştur.

6. KAYNAKÇA

Akder, N. (1963). Ziya Gökalp'te Tarih Anlayışının Felsefi Temeli. *Türk Kültürü*(12).

Arıkan, Z. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Bizde Tarihçilik. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 6). içinde İstanbul.

Arıkan, Z. (1991). *Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Bayat, S. (2015). Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e Geçişte Tarih Yazıcılığı ve Cumhuriyet Dönemi Harf Devriminin Tarih Yazımına Etkisi. *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu.* Zonguldak.

Berktay, H. (1983). *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Çadırcı, M. (2011). Tarih Yazıcılığında Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin Yeri. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu.*

Çoker, F. (1983). *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ergün, M. (1984). Atatürk'ün Eğitim Devrimlerinin Anlamı. *Çağdaş Eğitim, 9*(93).

Karal, E. Z. (1977). *Felsefe kurumu Seminerleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Koloğlu, O. (1999). *Cumhuriyet'in İlk On Beş Yılı.* İstanbul: Boyut Kitapları.

Ölmez, A. (2007). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve Yeni Yaklaşımlar. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*(167).

Özbaran, S. (1997). *Tarih, Tarihçi ve Toplum.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Özel, M. (tarih yok). *Kurtuluş, Kuruluş, Cumhuriyet.* Ankara: Ankara Ticaret Odası.

Özgen, Y. (1995). Belleten Örneğinde Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihçiliği (Sayı 1-210). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Ünal, Y. (2010). Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20. yy) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi. *Kelam Araştırmaları*.

Yinanç, M. H. (1940). *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Tarihçilik.* İstanbul: Maarif Matbaası.

BANKACILIK VE FİNANS ÖĞRENCİLERİNİN İSLAMİ BANKACILIK ALGISI

Beyza BAŞÖZ[54]

Özkan HAYKIR[55]

Özet

Ekonominin ve finansal sektörlerin gelişmesini büyümesini etkileyen birçok sebep mevcuttur. Bu sebeplerin başında bireylerin finansal okuryazarlık düzeyleri gelmektedir. Finansal okuryazarlık oranı düşük olan bireyler genellikle finansal sisteme dâhil olma konusunda çekingen davranmaktadırlar. Bilinçli birer birey olmak da tecrübeyle ilgili olduğu kadar eğitimle de ilişkili bir durumdur. Bundan dolayı finansal okuryazarlık konusu dikkat edilmesi, önemsenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmanın temel amacı, bankacılık ve finans öğrencilerinin, islami finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesidir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık ile islami finansal okuryazarlık arasındaki farkı bilip bilmedikleri araştırılacak, islami finansal terimlere ne kadar aşina oldukları, katılım bankacılığı hakkındaki fikirleri, bilgi düzeyleri gözlemlenecektir. Araştırmada anket uygulaması tercih edilecektir. Araştırmanın örneklemi daha doğru sonuçlar almak için, geniş tutulacak, farklı üniversitelerdeki bankacılık ve finans bölümü öğrencilerine anket uygulanacaktır. Bankacılık ve finans bölümü öğrencilerine, finansal tutum, finansal davranış, finansal okuryazarlık ve islami finansal bilgi düzeylerine ilişkin sorular yönlendirilecektir ve alınan cevaplar sonucunda analizler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Katılım Bankacılığı, Faizsiz Finans, İslami Finansal Okuryazarlık*

THE PERCEPTİON OF THE ISLAMİC BANKİNG SYSTEM AMONG BANKİNG AND FİNANCE STUDENTS

Abstract

There are many reasons affecting the growth of the economy and the development of financial sectors. Financial literacy levels of individuals are at the top of these reasons. Individuals with low financial literacy rates are generally shy about getting involved in the financial system. Being a conscious individual is related to education as well as experience. Therefore, the issue of financial literacy is an issue that needs to be considered. The main objective of this study is to determine the Islamic financial literacy levels of banking and finance students. The students will be investigated whether they know the difference between financial literacy and Islamic financial literacy, and how familiar they are with Islamic financial terms, their level of knowledge and knowledge about participation banking will be observed. Survey application will be preferred in the research. In order to obtain more accurate results, the sample of the research will be broad and a questionnaire will be applied to the students of banking and finance departments at different universities. The students of the banking and finance department will be asked questions about financial attitude, financial behavior, financial literacy and Islamic financial knowledge levels, and analyzes will be made as a result of the answers received.

Key Words: *Participation Banking, Interest-Free Finance, Islamic Financial Literacy*

GİRİŞ

İslami bankacılık veya diğer bir ismiyle katılım bankacılığı günümüzde popülerliğini artırmaktadır. Özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde hızla artan islami bankacılık sistemi son yıllarda ülkemizde de artış göstermiştir. Ülkemizdeki yabancı sermayeli katılım bankalarına ek olarak Türk sermayeli özel bankalar ve devlet bankaları da katılım bankaları açarak bu artışa destek sağlamışlardır.

İslami bankaların artmasına rağmen bu bankaların geleneksel bankalardan nasıl ayrıştığı konusu günümüzdeki en büyük sorunlardan birini oluşturmaktadır. Genel kanı katılım bankaları ile islami bankalar arasında bir fark olmadığı, sadece uygulanan yöntemlerin isimlerinin farklı tanımlandığı üzerine olmaktadır. Ancak konunun uzmanları geleneksel bankacılık ile islami bankacılık arasında temelde birçok farklılık olduğunu savunmaktadır.

[54] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, basozbeyza.66@gmail.com

[55] Dr.Öğr.Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, ohaykir@ohu.edu.tr

Ekonominin ve finansal sektörlerin gelişmesini büyümesini etkileyen birçok sebep mevcuttur. Bu sebeplerin başında bireylerin finansal okuryazarlık düzeyleri gelmektedir. Finansal okuryazarlık oranı düşük olan bireyler genellikle finansal sisteme dâhil olma konusunda çekingen davranmaktadırlar. Finansal okuryazarlık oranı yüksek olan bireyler ise finans sektörüne daha aktif daha bilinçli şekilde dahil olmaktadırlar. Bilinçli birer birey olmak da tecrübeyle ilgili olduğu kadar eğitimle de ilişkili bir durumdur. Bundan dolayı finansal okuryazarlık konusu dikkat edilmesi, önemsenmesi gereken bir konudur. Bireylerin finansal okuryazarlığının artırılması finansal sistemin büyümesi ve gelişmesi açısından önem arz etmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın temel amacı, bankacılık ve finans öğrencilerinin, islami finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesidir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık ile islami finansal okuryazarlık arasındaki farkı bilip bilmedikleri araştırılacak, islami finansal terimlere (mudaraba, müşareke, murabaha, istisna, karz-ı hasen vb.) ne kadar aşina oldukları, katılım bankacılığı hakkındaki fikirleri, bilgi düzeyleri gözlemlenecektir. Bu amaç kapsamında, farklı üniversitelerdeki bankacılık ve finans bölümü öğrencilerine, finansal tutum, finansal davranış, finansal okuryazarlık ve islami finansal bilgi düzeylerine ilişkin sorular yönlendirilecektir. Araştırmada, çalışmanın konusu dikkate alınarak nicel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Araştırma tekniği olarak, yüksek sayıda kişiye ulaşmayı gerektiren çalışmalar için ideal bir veri toplama yöntemi olan anket uygulaması tercih edilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu zamana kadar yapılmış çalışmaları inceleyecek olursak, literatürde islami bankacılık, katılım bankacılığı ya da islami finans alanında pek çok çalışma mevcut olduğunu görmekteyiz. Fakat bu çalışmalar içerisinde islami finansal okuryazarlığı anlatan çalışma sayısı sınırlıdır. Benim yapacağım araştırma literatüre bu anlamda katkıda bulunacak, islami finansal okuryazarlık alanında geçmiş çalışmalardan daha geniş kapsamlı bir çalışma olacaktır.

Siti vd. (2014) çalışmasında lisans düzeyinde eğitim gören üniversite öğrencilerinin İslami finansal okuryazarlık seviyelerini etkileyen psikolojik ve demografik faktörlerin belirlenmesini amaçlamıştır. Malezya Utara Üniversitesi İslami Finans ve Bankacılık bölümünde eğitim gören 200 öğrenciye uygulanan anket çalışması sonucunda elde edilen verilere göre İslami finansal okuryazarlığa etki eden psikolojik faktörler; dini değerler, umutsuzluk ve finansal memnuniyettir. Ayrıca erkek öğrenciler kız öğrencilerden, 3. Sınıf öğrencileri ise 1. ve 2. Sınıf öğrencilerinden daha yüksek finansal okuryazarlık seviyesine sahiptirler.

Abdul rahim vd. (2016) çalışmalarında, Malezya'daki 200 lisans öğrencisinin islami finansal okuryazarlık düzeylerini ölçmek ve buna etki eden faktörleri tespit etmek istemişlerdir. Yaptıkları analiz sonucunda islami finansal okuryazarlık ile dindarlık arasında pozitif anlamlı bir ilişki mevcut olduğu, çaresizlik ve finansal tatmininde İFO'yu etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre islami finansal okuryazarlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır.

Sardiana tarafından (2016), İFO'nun boyutları özgüven, İslami finansal ürün bilgisi ve finansal ürünlerin özelliklerini anlama kabiliyeti olarak belirlenmiş, İslami finansal ürün bilgisinin, İslami finansal ürün tercihi üzerinde etkiye sahip olmakla birlikte özgüven boyutunun ve İslami finansal ürünlerin özelliklerini anlama kabiliyetinin finansal ürün tercihi üzerinde etkili olmadığı bulgusu raporlanmıştır.

Antara vd'nin (2016) yaptıkları çalışmada, helal okuryazarlık için 23 soru ve İFO için de 17 sorudan meydana gelen bir ölçek önerilmiştir. Benzer bir çalışmada da Hidajat ve Hamdani (2016) tarafından yürütülmüş, İslami bakış açısı ile geliştirilmiş ve İslami finansal ürün ve hizmetler hakkındaki bilgi düzeyini tespit edebilen bir ölçek geliştirilemediğinden hareketle, çalışmalarında İslami finansal okuryazarlığa dâhil edilmesi gereken 22 temel konuya işaret edilmiştir.

Narayan ve Pahan (2019) makalelerinde İslami bankacılık ve islami finans ile ilgili literatür taraması yapmıştır. Amaç, literatürün anlaşılmasını sağlamak, temel sorunları ve zorlukları belirlemek ve gelecekteki araştırmalar için potansiyel yönelimleri araştırmaktır. Yapılan anket bu çalışmanın, bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın amacı veri setleri de dahil olmak üzere yeni araştırma alanlarına odaklanmak, istatistiksel sonuçların ekonomik önemini belirlemek, yeni soruları, hipotezleri araştıran araştırma yapmak ve bulguların sağlamlığını belirlemektir.

Aşağıda da Türkiye merkezli yapılan İslami finansal okuryazarlık çalışmaları derlenmiştir.

Er, B. ve Mutlu, M. ve Şahin, Y.E. (2015) Müslüman ülkelerde faiz hassasiyetinden dolayı finansal sistemlere ön yargı ile yaklaşılmakta, bireysel yatırımcılar finansal sisteme fonlarını dahil etmeme yönünde davranış sergilemektedir. Bu duruma çözüm olarak bireysel yatırımcıların finansal okuryazarlığı artırılmalı, önyargıları kırılmalı, gerekli bilgilendirme yapılıp yatırımcılar faiz hassasiyetine dikkat eden bankaların varlığıyla, işlevleriyle ilgili bilinçlendirilmelidir. Bu çalışmada finans bilgisi daha iyi olduğu düşünülen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile dini bilgileri daha yüksek olduğu düşünülen Karadeniz Teknik Üniversitesi İslami İlimler fakültesi öğrencilerine 326 kişiye anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen verilere frekans analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin islami finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu kanısına varılmıştır. Bunun yanında, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin, erkek öğrencilerin, İslam iktisadı konulu bir ders veya etkinliğe katılmış öğrencilerin ve daha önce bir Katılım Bankası'nda işlem yapmış öğrencilerin İslami finans okuryazarlığı bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çömlekçi (2017) Bireylerin finansal planlama yapabilmesi, tasarruflarını yönetebilmesi finansal okuryazarlık ile mümkündür. Finansal okuryazarlık finansal bilgi birikiminin sonucu iken, islami finansal okuryazarlık bireylerin islami finansın dayandığı temel ilkeler ve kullandığı yöntemler (mudaraba, müşareke, murabaha, istisna, karz-ı hasen vb.) hakkındaki bilgi birikimi demektir. Bu çalışmanın amacı, katılım bankalarının müşterilerinin, islami finansal okuryazarlık seviyelerinin belirlenmesi, okuryazarlık düzeyinin demografik faktörlere göre değişkenlik gösterip göstermediğine bakılmasıdır. Araştırmanın evrenini, katılım bankalarında hesabı bulunan müşteriler oluşturmaktadır. Elde edilen 401 anket formu kartopu örneklem yöntemi ile uygulanıp, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, katılım bankaları müşterilerinin islami finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu kanısına varılmış, ayrıca islami finansal bilgi düzeyinin cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, meslek grubu ve gelir düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır.

İslah (2018) Finansal sistemler incelendiğinde toplumda bazı bireylerin ellerindeki fonlarını sisteme dini hassasiyetlerinden ötürü kazandırmak istemedikleri görülmüştür. Bu hassasiyetlerine karşılık geliştirilen alternatif yolları bilmemelerinden dolayı pek çok bireysel yatırımcının birikimlerini etkin bir şekilde değerlendiremediği gözlemlenmiştir. Alternatif olarak oluşturulan bu islami finansal sistemin daha iyi gelişmesi için bireysel yatırımcılar daha çok bilgilendirilmeli, bilinçlendirilmelidir. Bu bilinçlendirme öncesinde bireylerin konu hakkındaki bilgi düzeyleri ölçülmeli, eksiklikler tespit edilmelidir. Bu tezde de TR63 bölgesi olarak seçilen, Osmaniye, Hatay ve Kahramanmaraş illerindeki bireysel yatırımcıların islami finansa karşı tutumları, bilgi düzeyleri araştırılmıştır. Araştırmanın evrenini TR63 bölgesinin bireysel yatırımcıları oluşturmaktadır. Verilere 671 bireysel yatırımcıya anket yapılarak kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler Pearson ki-kare, t testi, anova, korelasyon gibi istatiksel yöntemler kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre TR63 bölgesindeki bireysel yatırımcıların islami finansal okuryazarlık düzeyleri düşük çıkmıştır.

Durmuş ve Yardımcıoğlu (2018) Finansal sisteme dahil olma konusunda çekingen davranan bireyler genellikle finansal okuryazarlık oranı düşük olan bireylerdir. Bu bireylerin finansal okuryazarlık oranının artırılması, bireylerin daha çok bilinçlendirilmesi finansal sisteminde gelişmesini sağlar. Bu makalede, Sakarya Üniversitesinde okuyan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin islami finansal okuryazarlık düzeyleri uygulanan anket

yöntemiyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz edilen verilere bakıldığında öğrencilerin islami finansal okuryazarlık düzeylerinin çok düşük olduğu görülmüştür.

Bekereci (2018) Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam üniversitesi iibf ve ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerinde islami finansal okuryazarlık ve okuryazarlığa etki eden psikolojik faktörlerin (çaresizlik, dindarlık, mali tatmin) etkisini araştırmıştır. Bu çalışma ile abdul rahim vd. (2016) tarafından bir ölçek geliştirilmesi düşünülmektedir. Çalışmanın verileri Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ndeki iibf ve ilahiyat fakültelerinde okuyan 640 öğrenciye yapılan anketle elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin dini eğilimleri arttıkça okuryazarlık düzeylerinde de artış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte bayanların erkeklere göre islami finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Kaban (2018) Bu çalışmada Düzce ilindeki katılım bankaları kurumsal müşterilerinin (inşaat şirketleri) islami pazarlama ve islami finans anlayışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmaya göre islami finans değişkeni imaj, dini hassasiyet ve algılanan hizmet kalitesi gibi 3 boyuttan oluşmaktadır. İslami pazarlama değişkeni ise islami ürün, islami dağıtım kanalları, islami tutundurma faaliyetleri, islami fiyatlandırma ve insan olmak üzere 5 boyuttan oluşur. Araştırmada 200 kişiye yüzyüze anket uygulanarak tam sayım yöntemine gidilmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre İslami finans anlayışı ile İslami pazarlama anlayışı arasında anlamlı bir ilişki çıkmıştır.

Görmüş vd. (2018) "Gençler islami finansı öğreniyor ve uyguluyor" başlıklı projeleriyle, katılım bankacılığı konusunda gençlerin bilinçlendirilmesi, İstanbul'un finans merkezi olması, katılım bankacılığının 2023 vizyonu amaçlarına ulaşması hedeflenmiştir. Projenin hedef kitlesi Kocaeli ve Sakarya'daki imam hatip lisesi öğrencileridir. Proje kapsamında Sakarya ve Kocaelinde bulunan diğer imam hatip liselerine de seminer verilmesi amaçlanmaktadır. Projeyi Politik Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Derneği (PESA) yürütmekte, Gençlik ve Spor Bakanlığı da desteklemektedir.

Proje kapsamında projenin yürütücüsü olan, Doç. Dr. Şakir Görmüş "Yeni Başlayanlar İçin İslami Finans" adlı bir kitap çıkarmıştır. Kitap finans okuryazarlığının edinilmesi tasarruf ve birikim bilincinin geliştirilmesi ve islami uygun yatırım ürünlerinin tanıtılması, islami finansın güçlendirilmesi, beşeri sermaye altyapısının oluşturulması açısından önem arz etmektedir. (Görmüş, 2018)

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın temel amacı, bankacılık ve finans öğrencilerinin, islami finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesidir. Öğrencilerin finansal okuryazarlık ile islami finansal okuryazarlık arasındaki farkı bilip bilmedikleri araştırılacak, islami finansal terimlere ne kadar aşina oldukları, katılım bankacılığı hakkındaki fikirleri, bilgi düzeyleri gözlemlenecektir.

Bu çalışmada öğrencilere nicel yöntemlerden biri olan anket uygulaması yapılarak konu hakkında gerekli veriler toplanacaktır. Farklı üniversitelerdeki bankacılık ve finans bölümü öğrencilerine, finansal tutum, finansal davranış, finansal okuryazarlık ve islami finansal bilgi düzeylerine ilişkin sorular yönlendirilecektir ve alınan cevaplara sonucunda analizler yapılacaktır.

Araştırma tekniği olarak, yüksek sayıda kişiye ulaşmayı gerektiren çalışmalar için ideal bir veri toplama yöntemi olan anket uygulaması tercih edilecektir. Araştırmanın evrenini oluşturan bankacılık ve finans öğrencilerinin tercih edilme sebebi, bankacılık ve finans bölümü öğrencilerinin sektörel bilgileri, finansal bilgileri farklı bölüm öğrencilerine göre daha iyi olduğu düşünülmüştür. Araştırmanın örneklemi daha doğru sonuçlar almak için, geniş tutulacak, farklı üniversitelerdeki bankacılık ve finans bölümü öğrencilerine anket uygulanacaktır. Eğer başarılı olunursa araştırmaya ilahiyat öğrencileri de dahil edilebilir. Araştırmanın verileri elde edilince verilere etki eden demografik faktörler de incelenebilir. Araştırma bu yönüyle literatürde bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

SONUÇ

Araştırma bankacılık ve finans bölümü öğrencilerinin tercih edilmesi sebebiyle ve finansal okuryazarlık / islami finansal okuryazarlığı birlikte değerlendiren bir çalışma olması yönüyle literatürde bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu doğrultuda literatüre önemli katkıları olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdullah, M.A. ve Anderson, A. (2015). "Islamic Financial Literacy Among Bankers in Kuala Lumpur", Journal of Emerging Economies and Islamic Research, 2 (3), 1-16.

Antara, P.M., Musa, R. ve Hassan, F. (2016). "Bridging Islamic Financial Literacy and Halal Literacy: The Way Forward in Halal Ecosystem", Procedia Economics and Finance, 37, 196-202.

Abdulrahim, S. H., Rosemaliza, A.R. ve Hamed, A.B. (2016). "Islamic Financial Literacy and its Determinants Among University Students: An Exploratory Factor Analysis", International Journal of Economics and Financial Issues,6/7, 32-35.

Bekereci N. E. (2018). İslami finansal okuryazarlık: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde bir alan araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş

Çömlekçi İ. (2017). İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Katılım Bankaları Müşterileri Üzerine Bir Araştırma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16(63) (1423-1439)

Durmuş M.E. ve Yardımcıoğlu F. (2018). İlahiyat Öğrencileri Ne Kadar İslami Finansal Okuryazarı. Siyaset Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 6(1) (2147-7035)

Er, B. ve Mutlu, M. ve Şahin, Y.E. (2015). "Daha Bilgili, Daha Doğru: İslami Finans Okuryazarlığı Üzerine Bir Araştırma", International Congress on Islamic Economics and Finance, 5-24

Görmüş Ş., Altundemir M.E., Özdemir M., Aslan H., Durmuş M. E., Selçuk M. Ve Ulev S. "Gençler İslami Finansı Öğreniyor Ve Uyguluyor " Proje Çalıştayı Ve Sonuç Raporu.

Görmüş Ş. (2018). Yeni Başlayanlar İçin İslami Finans, PESA Yayınları.

Hidajat, T. ve Hamdani, M. (2015). "Developing Islamic Financial Literacy Index: A Conceptual Paper", The Global Advanced Research Conference on Management and Business Studies, Bali, Indonesia.

İslah S. E. (2018). Bireysel yatırımcıların İslami finans okuryazarlığı üzerine TR63 bölgesi'nde ankete dayalı bir değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye

Kaban T. (2018). Katılım bankalarının kurumsal müşterilerinin İslami finans ve İslami pazarlama anlayışlarının karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce

Sardiana, A. (2016). The Impact of Literacy to Shariah Financial Service Preferences, *Etikonomi*, 15/1, 43- 62.

Siti, H.A.R. (2014), Psychosocial Factors and Gender Influencing the Level of Islamic Financial Literacy, Master Thesis in Islamic Finance and Banking, Universiti Utara Malaysia

WEB TASARIM İLKELERİ BAKIMINDAN GÜZEL SANATLAR FAKÜLTELERİNİN WEB SAYFALARININ ANALİZİ: ANKARA'DA BULUNAN VAKIF VE DEVLET ÜNİVERSİTELERİ ÖRNEĞİ

Burcu COŞGUN OVALI[56]

Sena COŞKUN[57]

Özet

Sürekli gelişerek yaygınlaşan iletişim teknolojileri ile özellikle de internetle birlikte bilgi, her yerde ulaşılabilecek bir niteliğe bürünmüştür. Söz konusu değişim, kuruluşlar için hedef kitleleriyle interaktif bir iletişim kurma gereksinimini doğurmuş; bu gereksinimi hızlı ve etkin bir biçimde karşılama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Zira, birer eğitim kurumu olan üniversiteler de bu değişimden etkilenmiştir. Üniversiteler, web sayfaları üzerinden birçok veriyi, gerçek ve potansiyel kitlelerine ulaştırırken; birçok kullanıcı da bu sayfalar aracılığıyla, üniversitelerle ilgili ihtiyaç duyduğu bilgilere doğru ve hızlı bir biçimde ulaşabilmektedir. Üniversitelerin akademik birimleri için de kurumsal web siteleri, rekabetin her geçen gün arttığı, teknolojik ilerlemenin hızla geliştiği günümüzde büyük önem taşımaktadır. Nitekim, tasarım ilke ve kurallarına önem verilerek oluşturulan web siteleri, üniversitelerin ve akademik birimlerinin tanıtımında da etkin rol oynamaktadır. Çalışmanın kapsamı, "sanat, tasarım ve estetik" alanında eğitim veren güzel sanatlar fakültelerinden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise üçü devlet, üçü de vakıf üniversitesi olmak üzere, Ankara'daki üniversitelerin güzel sanatlar ve tasarım fakülteleri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (GSF), Hacettepe Üniversitesi GSF, Hacı Bayram Veli Üniversitesi GSF, Atılım Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi (GSTMF), Başkent Üniversitesi GSTMF, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi GSTMF, web tasarım ilkeleri (yalınlık, tutarlılık, açıklık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı, uyum ve ritim) açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Ankara'da bulunan güzel sanatlar fakültelerinin web sitelerinin tasarım ilkeleri bakımından incelenerek eksikliklerinin tespit edilip, çözüm önerileri sunulmasının amaçlandığı çalışmada, sonuç olarak vakıf üniversitelerine nispeten devlet üniversitelerinin web sitelerini tasarım ilkeleri bağlamında daha etkin kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İnternet, Web Sitesi, Tasarım, Güzel Sanatlar*

Jel Kodları: *Y90, Z19.*

ANALYSIS OF WEBSITES OF FINE ARTS FACULTIES IN TERMS OF WEB CENSION PRINCIPLES: THE CASE OF FOUNDATION AND STATE UNIVERSITIES IN ANKARA

Abstract

With the ever-expanding communication technologies, especially with the Internet, information has become accessible everywhere. The change brought about the need for organizations to interact interactively with their target audiences; the need to meet this requirement quickly and effectively emerged. Because universities, which are educational institutions, were also affected by this change. While universities transmit many data to their real and potential audiences through their web pages; many users can access the information they need about universities accurately and quickly through these pages. For the academic units of universities, corporate websites are of great importance in today's world where competition is increasing and technological progress is developing rapidly. As a matter of fact, web sites created by giving importance to design principles and rules also play an active role in the promotion of universities and academic units. The scope of the study consists of faculties of fine arts providing education in the field of "art, design and aesthetics.. The sample of the study was determined as the faculties of fine arts and design of Ankara universities, three of which were state and three were foundation universities. In this context, Ankara University Faculty of Fine Arts (GSF), Hacettepe University GSF, Hacı Bayram Veli University GSF, Atılım University Faculty of Fine Arts Design and Architecture

[56] Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, burcu.cosgun@hotmail.com.

[57] Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üni. Güzel Sanatlar Fakültesi, senacoskun@aku.edu.tr.

(GSTMF), Başkent University GSTMF, İhsan Doğramacı Bilkent University GSTMF, web design principles (simplicity, consistency) , clarity, balance, visual hierarchy, emphasis, ratio-proportion, harmony and rhythm). The aim of the study was to examine the web sites of the faculties of fine arts in Ankara in terms of design principles and to identify their shortcomings and to propose solution proposals.

Key Words: *Internet, Website, Design, Fine Art*

Jel Classification: *Y90, Z19.*

1.GİRİŞ

Günümüzde bilgiye en hızlı ve en kolay yoldan ulaşma aracı haline gelen internet ve sosyal medya mecraları, zamandan ve mekândan bağımsız iletişim kurulmasını kolaylaştırmış; bilgiye erişmede ve bilginin yayılmasında sağladığı avantajlardan dolayı da gerek bireyler gerekse toplumlararası bilgi akışını arttırmıştır.

İnternet, dünyadaki birçok bilgisayarın geniş alan ağı diye isimlendirilen ağ teknolojisi ile birbirine bağlanması ve veri paylaşma platformu şeklinde tanımlanmaktadır (Çiçek, 2015: 3). Ağdaki en büyük devrim ise, www (world wide web) site ve sayfalarının tasarlanmasıdır. Web site ve sayfaları bir bilgisayar programı gibidir; ama birçok özellikleriyle de onlardan farklıdır (Despeyroux, 2004'ten akt. Ergün ve Ergün, 2008: 3).

Geride bıraktığımız 500 yıl için kâğıt, mürekkep, matbaa ne ise internetin ve web sitelerinin de günümüz için aynı anlama geldiğini belirten Bayter (2009: 91-92)'ye göre, "www üzerindeki her bilgi, bilgisayarın ekranında görüntülenen bir belge halinde sunulur. www'de üzerinde milyonlarca sayfa belge vardır ve bunların hepsi birbirine bağlıdır. www kullanan herhangi bir kişi bu bağları kullanarak, bir siteden diğerine kolayca ve hızlı bir şekilde ulaşabilir. Web sitesi, 21. yüzyılın belge biçimidir".

Web sayfası ise, bir web sitesini ziyaret eden kullanıcıların bilgisayarlarına gönderilen dosyalardır. Bu dosyalar (web sayfaları), multimedya öğelerinden ve HTML kodlarından oluşmaktadır. Multimedya öğeleri sayfalarımıza yerleştirdiğimiz resimler, müzik dosyalarıdır. HTML kodları ise web sitesine koyduğumuz sayfaların ziyaretçinin bilgisayarında bizim istediğimiz şekilde gösterilmesini sağlayan emirlerdir. "Örneğin, sayfanın zemin renginin ne olacağını, resmin sayfanın neresine yerleştirileceğini, yazıların puntosunun ve renginin ne olacağını web browser'a söyleyen komutlar dizisi HTML kodları tarafından verilir" (Balaban, 2008: 3).

İnternetin yaygınlaşmasıyla hüküm süren enformasyon çağında, kâr amacı güden özel kuruluşların yanı sıra, kamu kurumları, müşterilerine ve hedef kitlelerine bilgi ve hizmet sunmada bilhassa web sitelerinden etkin bir şekilde yararlanmaktadırlar. Eğitim kuruluşları da bu amaçla web sitelerini etkin bir şekilde kullanarak tanıtım, bilgilendirme ve halkla ilişkiler faaliyetleri yürütmektedirler.

Zira, bir web sitesinin oluşturulmasında ve yönetiminde amaç, kullanıcılara yararlı bir hizmet sağlamak ve kuruluşun hizmetlerini duyurmak için uygun bir pencere açmaktır (Al ve Bahşişoğlu, 2000: 309). Özellikle üniversiteler ve fakülteler, "nitelikli insan kaynağını kuruma çekmek, sektöre yönelik yetiştireceği öğrencilerin kendine uygun eğitim alanını seçmesine olanak sağlamak ve hedef kitlelerle etkin, verimli ve hızlı iletişim kurmak amacıyla web sitelerini kullanmakta bu doğrultuda web sitelerinden tanıtım amaçlı bir araç olarak faydalanmaktadır" (Yurdakul ve Coşkun, 2009: 1953). Yine "üniversitelerin web sitelerinden birçok yayına ulaşılmakta, bilimsel haberler okunmakta ve bunlar aracılığıyla öğrencilere ve öğrenci adaylarına bilgi, haber, duyuru vb. sunulabilmektedir" (Morkoç ve Doğan, 2014: 57).

Ankara'da bulunan Vakıf ve Devlet Üniversiteleri'nin Güzel Sanatlar Fakülteleri (GSF) ile Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültelerinin (GSTMF) tanıtım ve bilgilendirme aracı olarak kullandıkları web sayfalarının anayüz görsellerinin analizi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu analiz, web tasarım

ilkeleri (Yalınlık, Tutarlık-Görsel Süreklilik, Açıklık, Denge, Görsel Hiyerarşi, Vurgu, Ritim, Oran Orantı, Uyum/Bütünlük) çerçevesinde yapılmıştır.

Araştırmanın amacı ise, Güzel Sanatlar Fakültelerinin web sayfalarındaki anayüz tasarımının, tasarım ilkeleri bakımından nasıl tasarlandığını ortaya koymak suretiyle eksikliklerini tespit etmek ve bu bağlamda çözüm önerileri sunmaktır. Kurumsal web sitelerinin ana sayfasının ilk izlenim açısından çok önemli olduğuna dikkat çeken Koçer'e (2019: 1491) göre de, "Kurumsal web sitelerinin yasadan kaynaklı zorunluluklar nedeniyle yapıldığı gerçeğini bir yana koyarsak, hedef kitlede iyi bir izlenim bırakması için samimi ve kullanıcı dostu bir dille yapılandırılması, etkileşim ve güncelleme özelliklerinin iyileştirilmesi gerekmektedir".

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan "amaçlı örneklem (non-probabilistic sampling) yöntemi" tercih edilmiştir. Web sayfalarının çözümlenmesinde ise "içerik analizi yöntemi"nden yararlanılmıştır.

Yapılan literatür taraması sonucunda web sayfalarının tasarım ilkeleri açısından çözümlenmesi bakımından Salih Sağlam'ın "Web Tasarımında Hareketli Ögeler ve Arayüz Kullanılabilirliği", Ali Uçar'ın "Güzel Sanatlar Fakültelerinin Web Tasarım Dersinin İçerik ve Sektör Bakımından İncelenmesi" ile Mustafa İpek'in "Üniversite Web Sayfalarındaki Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi (sanaluniversite.org Uygulama Örneği)" adlı tez çalışmalarında kullanmış oldukları web tasarım ilkeleri temel alınmıştır.

Uygulama aşamasında web sayfalarının anayüz görsellerini kıyaslamak amacıyla tasarım ilkelerinden "yalınlık, tutarlılık, açıklık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı, uyum ve ritim" ele alınmıştır. Tasarım kuralları bakımından da sadece "erişilebilirlik" özelliği üzerinde inceleme yapılmıştır.

Araştırmanın evreni, Türkiye'de bulunan "sanat, tasarım ve estetik" alanında eğitim veren fakültelerin web sayfalarını kapsamaktadır. Çalışmanın örneklemi ise üçü devlet, üçü de vakıf üniversitesi olmak üzere, Ankara'daki üniversitelerin güzel sanatlar ve tasarım fakülteleri olarak belirlenmiştir.

2.WEB TASARIM İLKELERİ BAĞLAMINDA ANKARA'DA BULUNAN GÜZEL SANATLAR FAKÜLTELERİ'NİN WEB SAYFALARI

Çalışmada Ankara'da bulunan üniversitelerin seçilme nedeni, vakıf ve devlet üniversitelerinin sayısının eşitliğinin yanı sıra Fakültelerde yer alan bölümler açısından görülen benzerliklerden dolayı da evreni en iyi temsil edecek nitelikte olduğunun düşünülmesidir. Bu bağlamda önce Devlet üniversiteleri, ardından da Vakıf üniversitelerinin "sanat, tasarım ve estetik" alanında eğitim veren fakültelerinin web sayfaları, web tasarım ilkeleri açısından aşağıda ayrı ayrı incelenmiştir.

2.1.Devlet Üniversiteleri

Ankara'da güzel sanatlar alanında eğitim veren fakültesi bulunan Devlet üniversiteleri; Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Hacı Bayram Veli Üniversitesi'dir. 2019 yılı Ekim ayı itibariyle web sayfalarının anayüz görselleri, tasarım ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.1.1.Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Ankara Üniversitesi GSF, 03.04.1997 tarih ve 22953 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 04.12.1996 tarihli 96/9184 sayılı Bakanlar Kurulu kararı üzerine 2809 sayılı kanunun ek 30 uncu maddesine göre kurulmuştur. Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım, Müzecilik ve Temel Eğitim Bölümlerinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir (www.gsf.ankara.edu.tr/tarihce/).

Fakülte web sayfası, (gsf.ankara.edu.tr) tasarım ilkeleri bakımından incelendiğinde, "ritim, tutarlılık, açıklık, denge, vurgu, görsel hiyerarşi, oran-orantı, uyum" tespit edilirken, Resim 1'de de görüldüğü üzere yalınlığın yeterince dikkate alınmadığı görülmüştür.

Resim 1: Ankara Üniversitesi GSF Web Sayfasının Anayüz Görseli

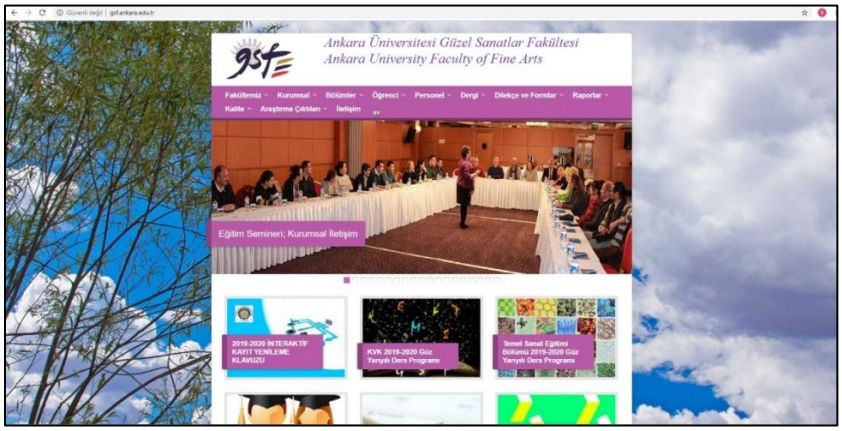

2.1.2.Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Hacettepe Üniversitesi GSF, 2809 sayı ile kanunlaşan 20.7.1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'nin, 28.3.1983 tarihinde yürürlüğe girmesiyle kurulmuş ve 1983-1984 eğitim-öğretim yılında eğitim ve öğretime başlamıştır. Grafik, Heykel, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, Resim, Seramik ve Cam Bölümlerinde lisans düzeyinde eğitime devam edilmektedir (http://www.gsf.hacettepe.edu.tr/?page_id=7&lang=tr).

Resim 2'de de görüleceği üzere, Fakülte web sayfası (www.gsf.hacettepe.edu.tr/) incelendiğinde, web tasarım ilkelerinden "yalınlık, tutarlılık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı ve uyum" tespit edilirken, ritim ve açıklık ilkelerine yeterli özenin gösterilmediği düşünülmektedir.

Resim 2: Hacettepe Üniversitesi GSF Web Sayfasının Anayüz Görseli

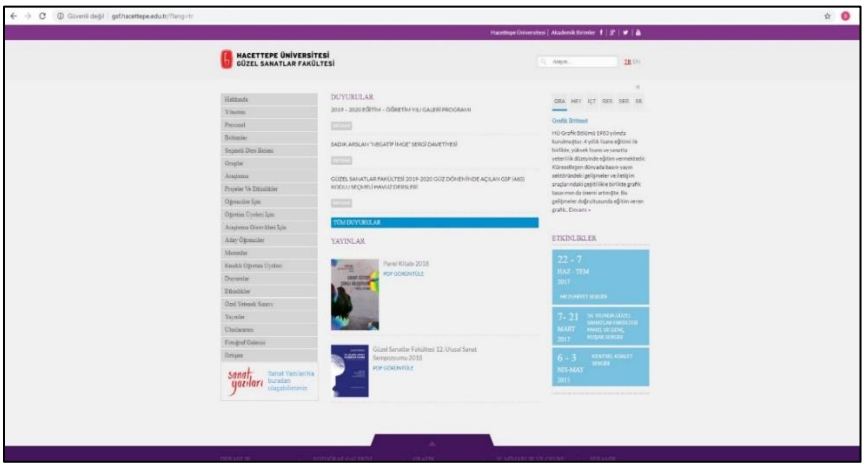

2.1.3.Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

2005 yılında sanatçı yetiştirmek için kurulan Hacı Bayram Veli Üniversitesi GSF, Resim, Heykel, Görsel İletişim Tasarımı, Fotoğraf ve Video ile Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümlerinde sürdürülmektedir (https://hacibayram.edu.tr/gsf/hakkinda).

Resim 3 incelendiğinde, Fakülte web sayfasında (https://hacibayram.edu.tr/gsf) tasarım ilkelerinden "yalınlık, tutarlılık, açıklık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı ve uyum" tespit edilirken, ritmin ise olmadığı tespit edilmiştir.

Resim 3: Hacı Bayram Veli Üniversitesi GSF Web Sayfasının Anayüz Görseli

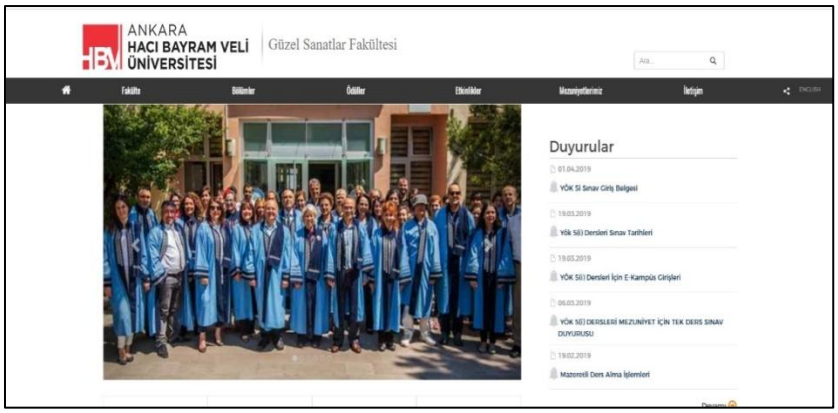

2.2.Vakıf Üniversiteleri

Çalışmanın bu kısmında Ankara'da güzel sanatlar alanında eğitim veren fakültelere sahip Vakıf üniversiteleri; Atılım Üniversitesi, Başkent Üniversitesi ve İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, web tasarım ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.2.1.Atılım Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

Atılım Üniversitesi GSTMF, 2007-2008 akademik yılında kurulmuştur. İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Grafik Tasarımı Bölümü ve Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümlerinin yanı sıra Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü ile Mimarlık Bölümünde eğitim-öğretim faaliyetleri deva etmektedir (https://www.atilim.edu.tr/tr/gsf/page/126/tarihce).

Resim 4'te de görüleceği üzere, Fakülte web sayfasında (https://www.atilim.edu.tr/tr/gsf) tasarım ilkelerine yönelik olarak yapılan incelemede; "yalınlık, tutarlılık, açıklık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, ritim oran-orantı ve uyum" tespit edilmiştir.

Resim 4: Atılım Üniversitesi GSTMF Web Sayfasının Anayüz Görseli

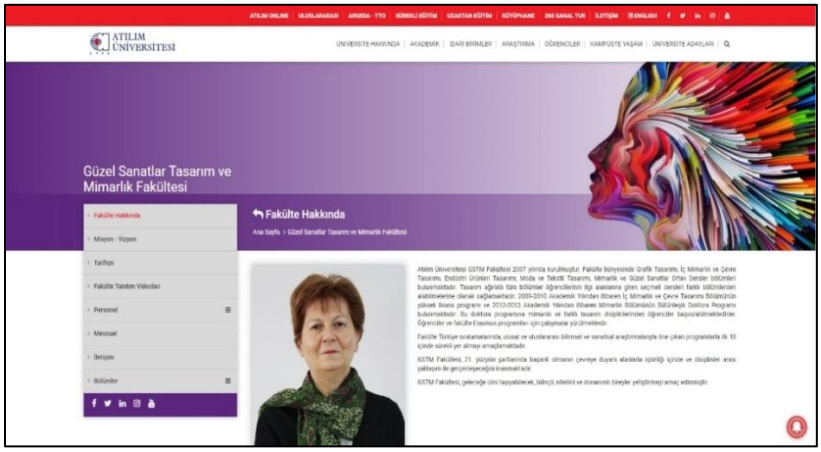

2.2.2.Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

2003-2004 akademik yılında kurulan Başkent Üniversitesi GSTMF, hâlihazırda Görsel Sanatlar ve Tasarım Bölümü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü Mimarlık Bölümü, Çizgi Film Animasyon Bölümü, Gastronomi ve Yemek Sanatları Bölümü ile Film Tasarımı Bölümlerinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir (http://gsf.baskent.edu.tr/kw/menu_icerik.php?birim=324&menu_id=6).

Fakülte web sayfasında (http://gsf.baskent.edu.tr/kw/index.php) tasarım ilkelerine yönelik olarak yapılan incelemede, Resim 5'te de görüldüğü üzere, "yalınlık, tutarlılık, açıklık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı, uyum" tespit edilirken, ritmin olmadığı anlaşılmıştır.

Resim 5: Başkent Üniversitesi GSTMF Web Sayfasının Anayüz Görseli

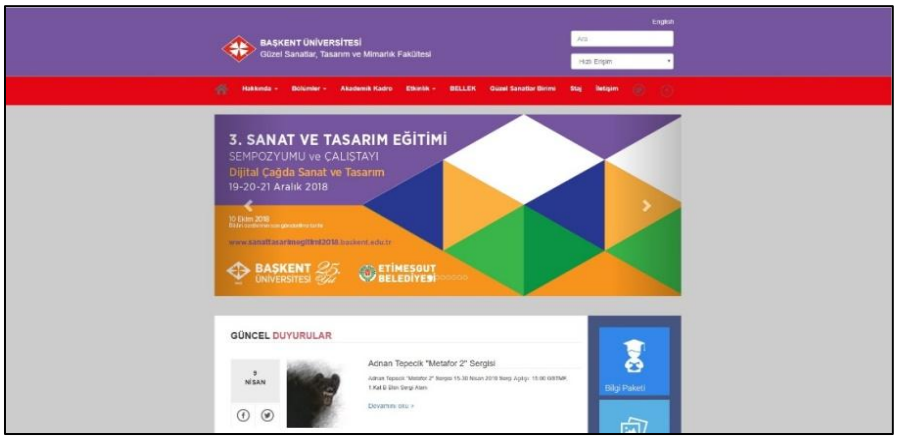

2.2.3.İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

Bilkent Üniversitesi GSTMF; Grafik Tasarım, Güzel Sanatlar, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, İletişim ve Tasarım, Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı ile Mimarlık bölümlerinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Fakülte web sayfasında (https://w3.bilkent.edu.tr/www/guzel-sanatlar-tasarim-ve-mimarlik-fakultesi/) tasarım ilkelerine yönelik olarak yapılan incelemede, Resim 6'da da görüleceği üzere; "yalınlık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı, ritim, uyum" tespit edilirken, "tutarlılık ve açıklık" ilkelerinin bulunmadığı söylenebilir.

Resim 6: İhsan Doğramacı (Bilkent) Üniversitesi GSTMF Web Sayfasının Anayüz Görseli

Çalışmanın uygulama aşamasında web sayfalarının anayüz görsellerini mukayese edebilmek amacıyla yukarıda da belirtildiği üzere, tasarım ilkelerinden "yalınlık, tutarlılık, açıklık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı, uyum ve ritim" ele alınmıştır. Söz konusu ilkeler, Tablo 1'de "Var (+), Yok (-)" şeklinde işaretlenerek web sayfalarının bu ilkelere ne oranda uygun tasarlandığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: İncelenen Fakültelerin Web Tasarım İlkeleri Bakımından Değerlendirme Sonuçları

FAKÜLTELER	Yalınlık	Tutarlılık	Açıklık	Denge	Görsel Hiyerarşi	Vurgu	Ritim	Oran Orantı	Uyum	Top.
Ankara Üni. GSF	-	+	+	+	+	+	+	+	+	8
Hacettepe Üni. GSF	+	+	-	+	+	+	-	+	+	7
Hacı Bayram Veli Üni. GSF	+	+	+	+	+	+	-	+	+	6
İhsan Doğramacı Üni. GSTMF	+	-	-	+	+	+	+	+	+	7
Atılım Üni. GSTMF	+	+	+	+	+	+	+	+	+	9
Başkent Üni. GSTMF	+	+	+	+	+	+	-	+	+	8

Tablo 1 incelendiğinde, web tasarım ilkelerine uygunluk bakımından en iyi anayüz görselinin Atılım Üniversitesi GSTMF'ye ait olduğu görülmektedir. Hacı Bayram Veli Üniversitesi GSF'nin web sayfa tasarımında ise söz konusu ilkelere yeterince dikkat edilmediği tespit edilmiştir. Bu duruma zemin oluşturan en önemli unsurun ise Gazi Üniversitesi'nden ayrılan Fakülte'nin sahip olduğu yeni statüden kaynaklandığı düşünülebilir.

Web tasarım kuralları arasında yer alan "Erişilebilirlik" özelliği bakımından ise, Tablo 2'de verilecek olan üç ayrı ölçüt üzerinde durulmuştur. Bu ölçütler, "Google'dan yapılan aramalardaki yeri, yüklenme saniyesi ve erişim rahatlığı" şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde de, erişim hızı bakımından Hacettepe Üniversitesi GSF'nin sayfa erişiminde diğerlerinden bir miktar geride kaldığı görülmektedir. Hâlbuki, kurumsal bir web sitesinin ana sayfası; kullanıcının ilk karşılaştığı sayfa olarak kullanışlılık açısından iyi bir performansa sahip olmalı, yüklenmesi zor ve yavaş olmamalıdır. Tüm hedef kitlelere hitap edecek içerik ve tasarım özelliklerine sahip olmalıdır (Yeygel ve Temel, 2006: 224). Yine Google arama motoru aracılığıyla yapılan aramalarda tüm fakültelerin ilk sırada çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: İncelenen Fakültelerin Web Tasarım Kurallarından "Erişilebilirlik" Bakımından Değerlendirme Sonuçları

FAKÜLTELER	Google Aramalarındaki Sıra	Sitenin Yüklenme Saniyesi	Erişim Rahatlığı
Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi	İlk sırada	2	Kolay
Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi	İlk sırada	6	Orta Seviyede Zor
Hacı Bayram Veli Üni. Güzel Sanatlar Fakültesi	İlk sırada	2	Kolay

İhsan Doğramacı Üni. Güzel Sanatlar Fakültesi	İlk sırada	2	Kolay
Atılım Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi	İlk sırada	2	Kolay
Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi	İlk sırada	2	Kolay

3.SONUÇ

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmada, "sanat, tasarım ve estetik" alanında eğitim veren üçü devlet, üçü de vakıf üniversitesi olmak üzere, Ankara'daki üniversitelerin güzel sanatlar ve tasarım fakülteleri, web tasarım ilkeleri (yalınlık, tutarlılık, açıklık, denge, görsel hiyerarşi, vurgu, oran-orantı, uyum ve ritim) açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Ele alınan fakültelerin web sitelerinin tasarım ilkeleri bakımından incelenerek eksikliklerinin tespit edilip, çözüm önerileri sunulmasının amaçlandığı çalışmada; fakültelerin hemen hemen hepsinde ilkeler bakımından birtakım farklılıklar görülmüş; sadece Atılım Üniversitesi GSTMF'de "tam uyumluluk" tespit edilmiştir.

Tasarımda kullanılan metin ve görsellerin anlaşılabilir ve algılanabilir olmasını temel alan açıklık ilkesi bakımından Hacettepe Üniversitesi GSF'nin web sayfasında tipografik açıdan tutarsızlıklar saptanmıştır. Hacettepe Üniversitesi GSF'de alt menüde kullanılan font rengi, metinlerin okunaklığını düşürmüş, odaklanmayı zorlaştırmıştır. Aynı zamanda tırnaklı ve tırnaksız yazı karakterlerinin bir arada kullanıldığı ve tercih edilen punto 10'un altında olduğu için ekran üzerinde okunurluk açısından problemler olduğu söylenebilir.

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi GSTMF'de ise anayüz tasarımında logo algılanamamaktadır. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi GSTMF'nin web sayfalarında dolaşım geçişleri yaparken farklılıklar göze çarpmaktadır. Arka plan renkleri anayüz tasarımıyla uyum sağlamamaktadır. Özellikle logo renklerinin yanı sıra web anayüzlerinde de mor ve menekşe moru renklerin tercih edildiği görülmüştür. Mor renk kullanımı, akıl ve duyguların uyumu şeklinde yorumlanabilir. Akıl ve duyguların uyumunu teşvik eden mor renk, zihinsel dengeye ve istikrara da katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. İlham ve özgünlük oluşturmak isteyen Fakültelerin de mor rengi hem logolarında hem de anayüz tasarımlarında bu yüzden tercih ettikleri söylenebilir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan Fakülteler, web tasarım kurallarından "Erişilebilirlik" bağlamında 3 ayrı kriterde değerlendirilmiş; bu değerlendirme neticesinde Fakülteler arasında belirgin bir farklılığın olmadığı görüşülmüştür. Yalnızca Hacettepe Üniversitesi GSF'nin siteye erişim düzeyinde diğerlerine göre küçük farklılıklar tespit edilmiştir. Sitenin yükleme süresi ne kadar uzun olursa kullanıcıların sitede kalma süreleri o denli kısalacağından erişim hızı olarak diğerlerinden geri kalan Hacettepe Üniversitesi GSF'nin bu eksikliği gidermesi gerekmektedir. Öte yandan kullanıcıların web sitelerine ulaşabilmek için kullandığı en önemli internet kanallarından birisi olan arama motorlarında yapılan aramalarda Fakültelerin ilk sırada yer aldığı görülmüştür.

Yine, web tasarımlarının, normal kullanıcılar dışında engelli kullanıcıların da ihtiyaçlarını anlama ve destekleme sorumluluğu olduğu göz önünde bulundurularak, Fakültelerin farkındalık düzeylerini arttırmak suretiyle engelli kullanıcı uygulamalarına da yer vermeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, web sayfalarının etkin ve etkili kullanımı için web tasarım ilkelerine önem verilmesi oldukça önemlidir. Günümüzde üniversitelerarası rekabet ortamı da dikkate alındığında bunun kurumsal açıdan büyük yarar sağlayacağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

Al, U. ve Bahşişoğlu, H. (2000). Türkiye'deki Üniversite Kütüphanelerine Ait Web Sitelerinin İçerik Açısından Değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 1(2), 307-329.

Balaban, E. (2008). *Web Tasarım Kılavuzu*, İstanbul: Pusula Yayıncılık.

Bayter, M. (2009). *Web Sitelerinin Kimliklenmesi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Çiçek, M. (2015). *Web Tasarım Temelleri*. İstanbul: Kodlab Yayınları.

Ergün, M. ve Ergün, E. (2008). Web Sitelerinin Çeşitli Özellikleri ve Eğitim Kurumları Web Sitelerine Yansımaları. *Kurumsal Eğitimbilim Dergisi*, 1(1), 2-19.

İpek, M. (2015). *Üniversite Web Sayfalarındaki Arayüz Tasarımlarının İncelenmesi (sanaluniversite.org Uygulama Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Koçer, S. (2019). Halkla ilişkiler Bakış Açısı ile Kurumsal Web Sitelerinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1479-1494, https://docplayer.biz.tr/127841986-Halkla-iliskiler-bakis-acisi-ile-kurumsal-web-sitelerinin-incelenmesi-the-analysis-of-institutional-websites-from-the-perspective-of-public-relations.html adresinden 15 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

Morkoç, D.K. ve Doğan, M. (2014). Üniversite Web Sitelerinin Tanıtım Amaçlı Kullanımı: Üniversitelerin Turizm Bölümleri Üzerine Bir Araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1), 56-66.

Sağlam, S. (2019). *Web Tasarımında Hareketli Ögeler ve Arayüz Kullanılabilirliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Uçar, A. (2015). *Güzel Sanatlar Fakültelerinin Web Tasarım Dersinin İçerik ve Sektör Bakımından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeygel, S. ve Temel, A. (2006). İşletmelerin Kurumsal İmajlarının Hedef Kitlelere İletilmesinde Bir Araç Olarak Kurumsal Web Siteleri, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, *2. Halkla İlişkiler Sempozyumu*, 27-28 Nisan.

Yurdakul, Başok N. ve Coşkun, G. (2009). Fakültelerde "Web" Sitelerinin Kurumsal Tanıtım Amaçlı Kullanımı: İletişim Fakülteleri "Web" Siteleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 4(13), 955-980.

https://w3.bilkent.edu.tr/www/guzel-sanatlar-tasarim-ve-mimarlik-fakultesi/ adresinden 15 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

http://gsf.baskent.edu.tr/kw/menu_icerik.php?birim=324&menu_id=6 adresinden 15 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

https://www.atilim.edu.tr/tr/gsf/page/126/tarihce adresinden 15 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

www.gsf.ankara.edu.tr/tarihce/ adresinden 15 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

http://www.gsf.hacettepe.edu.tr/?page_id=7&lang=tr adresinden 15 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

https://hacibayram.edu.tr/gsf/hakkinda adresinden 15 Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEMOKRATİK VE ÇOĞULCU TOPLUMDAKİ YERİ

Burçin BÜYÜKBAĞCIOĞLU*

Tuğba YOLCU**

Özet

Küreselleşme olgusu ile birlikte sivil toplum kuruluşları, günümüz toplumlarında her ülkede önemi artmakta olan ve demokratik yaşamın baskı aygıtında rol alan bir aktördür. Sivil toplum kuruluşlarının bağımsız ve gönüllü olarak hareket etmelerinin yanı sıra şeffaf ve hesap verilebilirliğe sahip olması gerçek bir temsil niteliği taşıdığını ve katılımcı demokrasinin etkinliğini ortaya koymaktadır. Bu düşünceden hareketle çalışmanın amacı, geçmişten günümüze Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının etkinliğini ve verimliliğini inceleyerek demokratikleşme ile birlikte geçirdiği değişimlerin toplum içerisinde yarattığı farklılıkları ortaya koymaktır. Ancak devlet veya sivil toplumun demokratik değerleri benimseyememiş olmasından ya da devletin/siyasetin sivil toplum kuruluşlarına müdahalesinden dolayı çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Sonuç olarak, sivil toplu yapılanmasının devlet aygıtına karşı mesafeli durmaması durumunda demokrasiye olan etkileri azalacaktır. Bu durum demokratik sivil toplum kuruluşlarının gelişim göstermesine engel bir durum olmakta ve devlet kontrolündeki örgütlenmelerin demokratik değerlerini ortadan kaldırmaktadır. Çalışmada tüm bu sorunlar literatür taramasından faydalanılarak tarihsel süreç içinde analiz edilmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Sivil Toplum Kuruluşları, Toplum, Demokratik Yaşam, Çoğulculuk.*

***Jel Kodu**: H83, J51, J58*

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN DEMOCRATIC AND MULTIPLE SOCIETY

Abstract

With the phenomenon of globalization, non-governmental organizations are an important actor in today's societies in every country. The fact that non-governmental organizations act independently and voluntarily, as well as being transparent and accountable, is a real representation and demonstrates the effectiveness of participatory democracy. Starting from this idea of the purpose of our work, from past to present the effectiveness of civil society organizations in Turkey and the gaps created in society by examining the democratization of its changes with efficiency. However, in the relationship between the state and civil society; There are various problems due to the inability of democracy to be fully internalized by the state and civil society or because of the interference of the state / politics with non-governmental organizations. As a result, the close proximity of civil society organizations to the state and politics weakens their contribution to democracy. This situation prevents the development of democratic non-governmental organizations and eliminates the democratic values of state-controlled organizations. In the study, all these problems were analyzed in the historical process by making use of the literature review.

***Key Words:** Non-Governmental Organizations, Society, Democratic Life, Pluralism.*

***Jel Codes**: H83, J51, J58*

1. GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireylerin, yönetim içerisin de aktif olarak rol almalarını sağlayan demokrasi, sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla etkili ve verimli bir şekilde var olmaktadır. Sivil toplum kavramı, hayatımızın her alanında yer almakta ve geniş bir ölçekte karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum, politika belirleme süreçlerinden, sosyo-kültürel gelişmelere değin aktif rol oynamaktadır. Günümüz toplumları içerisinde birey, sivil toplum ve sivil toplum yapılanmalarındaki faaliyetlere katılım düzeyi ve oluşturduğu talepler/istekler doğrultusunda toplumun demokratik gelişmelerini artırmaya imkan vermektedir. Sivil toplum, bireylerin içinde yaşadığı

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

** Doç.Dr. , Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

toplumda daha fazla söz hakkına sahip olma, demokratik unsurları belirleme, çoğulculuğu artırma gibi faktörler içerisinde toplumsal yaşamda hayati bir görev üstlenmiştir.

Demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak sivil toplum demokratik devletlerdeki konumu bağımsız ve denetleyici olması beklenmektedir. Çünkü sivil toplum özellikle azınlık grupların yönetimde söz sahibi olmasını sağlayan önemli bir araçtır. Ancak sivil toplum devlet ilişkisinde ortaya çıkan ilişkiler, ağı hem sivil toplumdan hem de devlet tarafından yaşanan bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu tespitten hareketle çalışmada çoğulcu demokratik çoğulcu toplumlarda sivil toplumun yerini ve özellikle sivil toplumun denetim işlevinin etkinliği incelmeye alınmıştır.

Çalışma, üç ana başlık altında incelenmiştir. İlk olarak tarihsel süreç içerisinde sivil toplum ve demokrasi kavramları üzerinde durulmuş; sonrasında sivil toplum kuruluşlarının devlet içindeki rolü incelenerek, son bölümde ise sivil toplum-devlet ilişkisi şeklinde düzenlenmiştir. Makalenin ilk başlığında sivil toplumu kavramsal çerçevede inceledikten sonra tarihsel süreç içerisinde sivil toplum ve demokrasi kavramının ana hatları belirlenmiştir. İkinci bölümde ise sivil toplumun demokrasi olgusu içerisindeki rolü üzerinde durulmuştur. Son bölümünde demokrasi-sivil toplum ilişkisi ele alınarak, sivil toplum ile devlet ilişkisine dair mevcut sorunlar incelenmiştir.

2. TARİHSE SÜREÇTE SİVİL TOPLUM VE DEMOKRASİ

Sivil toplum; kültürel, ekonomik, sosyal, politik ve toplumsal anlamda farklı grupların birbirleriyle oluşturduğu etkileşim alanını oluşturmaktadır. Bu farklı toplumsal gruplar kapitalist ekonomi kuruluşlarından, medya kuruluşlarına, siyasi partilere, sosyal hareketlerden gönüllü kuruluşlara ve aileye kadar uzanan geniş bir kurumsal yapıyı içermektedir.

Sivill toplumun herhangi bir toplum içerisinde gelişim gösterebilmesi kültürel bir süreci kapsamaktadır. Bu durum özerklik, toplumsal dayanışma, toplumsal bilinçlenme, bireylerin görülere veya farklılıklara katılım düzeyi gibi bir dizi gelişim göstermektedir. J. J. Rousseau, Locke,Hobbes gibi düşünürler ortaya koymuş olduğu 'toplumsal sözleşme' kavramı, sivil toplum ile devleti ilişkilendirerek bir araya koymaktadır. Bu bir arada olma durumunu Hobbes'un ifadelerinde sivil toplumu geçebilmek için 'doğa halinden' kurtulmak gerektiğini belirtmiştir. Doğa eşit bir düzen içerisinde insanları yaratmış ve var olmuştur. Hobbes insanlar arasındaki güvensizliğin en temel nedenlerini ise eşitlik duygusuna yormaktadır. Eşit koşullar altında yaşayan bireylerde rekabet etme isteğinin artacağını ve bu yüzden savaşların kaçınılmaz bir hal alacağını vurgulayan Hobbes, insanları kontrol altına alması için bir gücün varlığına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Hobbes'un 'Leviathan' adlı eserinde huzursuzluk ve ölüm korkusu gibi duygu durumlarının bu güçle yok olacağını ileri sürmekte ve ancak bu gücün gerçekleşmesiyle toplumların medeniyet seviyelerinin yükseleceğini açıklamaktadır. Gramsci ise, sivil toplum kavramını üst yapısal bir alan olarak ele alarak egemen grubun tüm toplumun içerisinde varlığını sürdüren hegemonya kavramı ile ilişkiledirmektedir. Montesquie ve Machiavelli ise sivil toplum düşüncesini ve varlığını ara yapılar olarak ifade ederken, Weber ise sivil toplumu özerk yetkili kuruluşlar olduğunu ifade etmektedir (Şahin&Öztürk, 2011:11). Sivil toplum kavramının devlet aygıtından bağımsız olarak ayrışması 18.yy'ın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. 18.yy'dan itibaren sivil toplum düşüncesi, toplum içerisinde yaşayan bireylerin çeşitli haklara sahip olduğu ve sorumluluklar yüklenen bir alan olarak varlığını kabul edimiş ve özerk yapılanmalar olarak gelişimini sürdürmüştür.

İnsanların örgütlenme şekli, dönemsel açıdan değişik şekillerde sınıflandırılabilmekte ve bunun sonucunda ortaya çıkan farklılıklar da niteliklerine göre sınıflandırılmalara yol açabilmektedir (feodal toplum, ilkel toplum, sivil toplum vb.). Çağımızda ise sivil toplum yapılanmaları demokratik ve gelişmiş toplumların ortak adlandırılması olmaya başlamıştır. Sivil toplumlar, hiçbir üst kimliğe başvurmaya gerek kalmaksızın, kendi gelişimini anlamlandırabilmek için içerisinde dinamikleri barındıran, sürekli gelişme içerisinde bulunan bireyler ve örgütlenme topluluğudur (Şahin&Öztürk,2011:12-13). Sivil toplum konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, sivil toplum ile bağdaşan bazı kavramlar mevcuttur. Bunlar; özerklik, demokrasi, çoğulculuk, katılım, gönüllülük, özerklik gibi kavramlardır. Sivillikle demokratikleşme arasında bağlaşım bulunmaktadır. Sivil toplum demokratik öğelerin arasındadır. Demokrasi aygıtının toplumlarda etkin ve verimli yaşayabilmesi için kamuoyunun oluşturulmasında örgütlerin tüm katmanlarını içerisine dahil etmesi gerekmektedir. Ayrıca sivil

toplumların çoğulcu özelliğe sahip olması, topluma karşı aidiyet duygusunun gelişmesine ve yerleşmesine olanak sağlayacaktır. Demokratik sivil toplumun belirleyicisi, katılımcıların değerlerini ve düşüncelerini demokratik açıdan yönlendirebilme yetisine sahip olan toplumlardır.

Mevcut bulundurduğu bireysel topluma demokratik değer ve pratik kazandırabilen sivil toplum, kendi örgütlenmesini de bu değer üzerine kurabilecektir. Sivil toplumun demokratikliğinin bir diğer belirleyici unsuru ise sivil toplumun kendi içerisindeki çoğulculuğa izin verme düzeyidir(Kabasakal,2008:60). Kamusal alan içerisindeki çoğulculuk, grupların birbiriyle işbirliği ve dayanışma içerisinde yaşamasına ve grupların farklılıklar içerisinde bir arada var olmasına sebep olurken birbirleri üzerinde hegemonya kurmamasına olanak sağladığı sürece sivil toplum demokratik demektir.

Günümüzde sivil toplum demokrasi için olmazsa olmaz bir unsurdur. Liberal demokrasi, toplumsal hayat içerisinde demokratik siyasal kültürü barındırmakta ve ekonomik hayatta ise serbest piyasa demokratikleşme olgusunda birbirini tamamlayan gerekli koşullardır. Devlet ve sivil toplum arasındaki etkileşim var olduğu sürece demokratik değerlere sahip devlet aygıtı çoğulcu bir toplumun yaratılmasına imkan sağlamaktadır yaratabilir (Uluç,2013:403). Bu yüzden sivil toplum ve devlet zıtlık içinde değil, eksik kalınan noktalarda tamamlayıcı ve yetersiz kalınan durumlarda destekleyeci örgütlenmeler şeklinde düzenlenmelidir. Siyasal yapının demokrasi demokrasiyle şekillendiği toplumlar da sivil toplum da demokratik niteliktedir. Devletin baskıcı ve otoriter bir şekilde hareket eden toplumlarda ise sivil toplum gelişme gösterememeyecek veya etkisiz kalacaktır.

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEVLET İÇİNDEKİ ROLÜ

Sivil toplum kuruluşları, toplum içerisinde yaşayan bireylerin tek bir duyarlılık, çıkar ve değerler üzerinde gönüllülük esas alınarak oluşan, kar amacı gütmeyen, devletin dışında bulunan bağımsız kuruluşlardır (Akçadağ,2011:2). Üçüncü sektör ve hükümetsiz organizasyonlar olarak açıklanan sivil toplum kuruluşlarının belirgin özellikleri şöyledir:

1. Sivil toplum kuruluşları belirli bir amaca ve sürekliliğe sahiptir. Ortak bir düşünceyi, ideali veya inanç olgusunu hür iradeye sahip bireylerin oluşturduğu kurumsallaşmış örgütlerdir.
2. Sivil toplum kuruluşları yalnızca üyelerine karşı sorumlu değil aynı zamanda toplumun geneline karşı sorumludur. Bu hedef ile devlete karşı sivil toplumun yararlarını savunarak, baskı grupları oluşturarak alınan kararların etkilenmesinde rol almaktadır.
3. Devletten bağımsızdırlar. Devletin görev ve yetki alanları belirlenerek sınırlandırılması amaçlanmalıdır. Bu hususta oluşturulan unsur devlet olmamalı ve devletle bağlılık ilişkisi içine girmeyen nitelikte olmalıdır.
4. Sivil toplum kuruluşları demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez unsurudur. Bir başka ifadeyle sivil toplum kuruluşları doğrudan demokrasiye benzer bir şekilde karar alma sürecine katılımı sağlamaktadır (Uğur,2013:40).

Sivil toplum kuruluşlarının işlevi; demokratik bir düze içerisinde var olduğu temel alınarak iki şekilde incelenebilir: İlk olarak sivil toplumun örgüt içi ve örgüt dışı yapısı itibariyle çoğulcu bir toplumun sağlamasında etkin bir görev üstlenmektedir. İkincisi ise, gerek pazar ekonomi mekanizmalarına gerekse devlet aygıtına karşı koruyucu bir tampon görevi üstlenmektedir. Sivil toplum kuruluşları bu koruyucu tampon işlevini iki ayrı kanalla yürütmektedir. Öncelikli olarak devlet aygıtının uygulamaya koyduğu politikaların toplum tarafından benimsenmesi öte yandan ise olumsuz sonuç doğurabilecek politikaların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla uygulamadan kaldırılabilmesidir (Yıldırım,2003:38).Sivil toplum kuruluşlarının devlet içerisindeki rolü genellikle belirli bir kitlenin sesi olarak o kitlenin talepleri/çıkarları doğrultusunda temsil edilmesini sağlama, ortaya çıkan değerler etrafında yürütme erkini destekleyici faaliyette bulunma, bu gücü toplumsal gerekler ve kamusal ahlakı ve alanı göz önüne alarak dengeleme, ihtiyaç duyulması durumun da sorgulamalar yapma ve neticesinde yönlendirme ve baskı kurma gibi çeşitli faktörler de rol oynamaktadır. Herhangi bir konu etrafında odaklanmış sivil toplum içerisinde meydana gelen problemleri çözmek amacıyla teklif verme,

toplumun bireylerinin görüşlerini beyan etme ve proje geliştirme yoluyla da devletin siyasi kararlar alma sürecine katılmaktadır (Emini,2013:47). Öte yandan demokratik sivil toplum kuruluşları tek başına var olamayacaktır, kimi zaman onun bağımsızlığını koruyacak bir devletin iktidarına da ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç devleti ya da sivil toplum kuruluşlarının önceliğe/üstünlüğe sahip kılan bir seviye de değil sadece denge konumunda olmalıdır.

Devlet-toplum arasında dengelenen muhalefet odağını sivil toplum kuruluşları, güçler dengesi lehine çevirirken, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da devletler çoğulcu ve demokratik bir toplumda varlığını sürdürebilmektedir. Bu ikili denge sistemi sayesinde merkezi devletin toplum ile baskısız bir ortamı söz konusuyken diğer yandan da bağımsız bireylerden oluşan aracı rolü üstlenen sivil toplum kuruluşları ile denetlenmektedir.

4. SİVİL TOPLUM-DEVLET İLİŞKİSİ

Devlet; siyasal, sosyal ve iktisadi hayata ne düzeyde ve ne boyutta müdahale etmeli veya bu müdahale nasıl olmalı sorusu sık sık sorulan ve yanıtlanması gereken bir sorudur. Bu soru ile sivil toplum kuruluşlarının devlet ile olan ilişkisinin mahiyetini de ortaya koyması beklenirken aranan cevaplar ile demokrasinin de varlığı zarar görmektedir. Bunun sebebi, devletin-sivil toplum kuruluşlarına müdahalesinden ziyade sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplum bireylerinin zihninde oluşturulan devlet ‘sorgulanamaz’, ‘ulaşılamaz’ ve ‘engellenemez’ algısı yok edilerek eleştirilebilen, sorgulayabilen ve gerektiği durumlarda da yanıldığı dile getirilebilen bir örgütlenme yapısıyla ve vatandaşa hizmet etme amacı güden kurumlar olacaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşları ve devlet ilişkilerinde katılımcı yapıları yaygınlaştırmakta ve haklar sisteminin tanımlanmasını/geliştirilmesini sağlamaktadır.

Sivil toplum kuruluşları ve devlet ilişkisinde, sivil toplum kuruluşları toplumun tümüne hükmedici anlayışta olan ve bunu ideolojik boyuta ulaştıran, devlete karşı denge-fren mekanizmasını elinde tutan bir yapılanma oluşturulacaktır. Daha doğrusu sivil toplum kuruluşları; temel hak ve özgürlükleri temel dayanağı olarak toplum içindeki bireyi ve onların özgürlüğünü devlete yahut mevcut otoriteye karşı korumayı ilke edinmesiyle devlete de bu anlayışı yüklemekte ve gücü ve etkinliği nispetin de görece başarı sağlayabilir. Bir diğer yandan, sivil toplum kuruluşlarının çeşitlendiği ve yaygınlaştığı bir toplumda devletin rolü toplum ve birey açısından farklılıkların ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Ertugay,2013:65-66).

Sivil toplum-devlet ilişkisinde sivil toplum örgüt yapısının özelliklerinden kaynaklar daha çok devlete karşı konumlanma şekli ve noktasından dolayı kendi bürokratik-merkezi yapılanmalardan kaynaklanmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının devlet ile olan ilişkisini dört şekilde gerçekleştirebilir:

1. Devletle beraber olarak ve rant dağıtma mekanizmasından daha fazla pay alarak,
2. Devlet ile temas içinde fakat bağımsız bir yapılanmayla,
3. Devlete karşı cephe alarak gizli bir savaş ortamının ilanıyla,
4. Devleti görmezden gelerek ve herhangi bir ilişki içerisine girmeden yaşayacaklardır (Tosun,2001:237).

Bu dört farklı ilişki halinden ikinci yaklaşım demokratik meşruluk süreci açısından incelendiğinde daha elverişli bir konumdadır. Demokratik meşruluğun gelişebilmesi için sivil toplumda çoğullaşan ‘öteki’lerin kimliklerini/değerlerini kendi kimlik/değeri kadar geçerli kılan ‘tahakkümsüz özgürlüğü’ güvence altına alan bir düzen yaratması gerekmektedir. Bunun için de önerilmesi gereken sivil toplum kuruluşlarının etik yapısını oluşturması ve bireylerin sivil toplum kuruluşlarına olan aidiyet hissinden çok eleştirel ve özerk yurttaş olarak gönüllülük esasının geliştirilmesidir. Sivil toplum ve devlet arasında yaşanan problemler tek taraflı olmamakla birlikte birçok faktörün varlığından dolayı yaşanan olumsuzluklar ile karşılaşılmaktadır. Bu yaşanan sorunları geniş ölçekte incelemek adına “Devletten Kaynaklanan Sorunlar”, “Sivil Toplumdan Kaynaklanan Sorunlar”, “Siyasal Kültürden Kaynaklanan Sorunlar” olarak üç alt başlıklarda incelenecektir.

4.1. Devletten Kaynaklanan Sorunlar

Sivil toplum kuruluşlarının demokratik ülkelerde işlenişi etkin bir fonksiyon olurken, uygulama da ise sivil toplum ve devlet aygıtı arasında bir dizi sorunlarla karşılaşılmaktadır. Sivil toplum ve devlet arasında yaşanan sorunların birçok nedeni olmakla birlikte en önemlilerinden birisi de; devlet aygıtının genel olarak sivil topluma karşı tutum ve bakış açısından dolayı sivil toplum kuruluşlarına baskı kurarak yandaşlaştırmaya çalışmasından dolayı kaynaklanan sorunlardır. Devlet, sivil toplumu ulusal çıkarlara zarar veren unsur olarak algılamakta ve bunun sonucunda sivil topluma karşı baskıcı ve keyfi uygulamaların gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Devletin baskıcı ve keyfi uygulamaları çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan birisi, ekonomik kaynaklarının sınırlandırılmaya gidilmesi ya da sivil toplum faaliyetlerinin uygulamalarına son verilmesidir. Ayrıca sivil toplum örgütlerine yönelik olarak denetim hükümlerinin bürokratik yapılanmaya açık ve katı bir şekilde düzenlenmesi ve gerektiği hallerde de bu denetimin bir baskı aracına dönüşmesine sebep olmaktadır. Özellikle, idari makamların bu denetimi bir baskı aracı olarak kullanması ve bu gücü elinde bulundurması sivil toplumun yetkinlik ve verimliliğini zedeleyici bir durumdur (Gümüş,2014:547).

Sivil toplum örgütlerinin devleti sınırlama aracı olarak faaliyet göstermesinin yerine devletin bu baskıcı uygulamaları ile bu örgütleri zamanla devlete bağımlı ve devletten özerk olma niteliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Devletin patron olarak faaliyet gösterdiği bu anlayışta, sivil toplum, tam olarak kendinden beklenen işlevleri gerçekleştirememekte ve rant kollama amacına giren devlet uzantılı kuruluşlar olarak algılanmaktadır. Başka bir uygulamada da iktidar ile paralel olarak görüş birliğine sahip sivil toplum örgütleri devlet aracılığıyla destek alırken, devlete karşı görüşte olan örgütler herhangi bir destek alamamakla birlikte kimi durumlarda da cezalandırılarak pasif konuma düşürülmektedir. Böylece sivil toplum kuruluşları devlet yanlısı-devlet karşıtı olarak ayrılmakta ve ikiliklere neden olmaktadır. Bu ikilik demokratik sistemlerde, devletin tarafsızlığını ortadan kaldıracak ve devlet aygıtı fikir ayrılığına düştüğü sivil topluma karşı adaletli bir yaklaşım sergileyemeyecektir(Gümüş,2014:549-550).

Devletin kontrolü ve güdümü altındaki sivil toplum kuruluşları öksüz, dağınık ve bağımlı olmaya mahkum kalacaklardır. Devletin gücü, demokratik sivil toplumun temelini var eden demokrasi çerçevesindeki değerleri ve yapılanmayı yukarıdan aşağıya şekillendiremez ve bu değerler devlet kontrolündeki sivil toplumlar da gelişemez. Yurttaşları ile arasında güvene dayalı köprü görevi üstlenemeyen düzen içerisinde devlet-toplum ilişkisi paternalistik baba-çocuk ilişkisinde kalacak ve sivil toplum devlet karşısında varlığını ispat edemeyecektir (Tosun,2001:236). Bu sorunun aşılabilmesi için bireyler özgür ve özerk bir şekilde devlet aygıtı ile etkileşim içine girmeleri, kamusal alanların ve sivil toplum kuruluşlarının çoğullaşması gerekmektedir.

4.2. Sivil Toplum Kuruluşlarına Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Sorunlar

Sivil toplum ile devlet arasındaki mevcut problemler daimi olarak devletle sınırlandırılmaktadır. Fakat sivil toplumun kendi yapılanması içerisindeki sorunlar göz ardı edilerek yok sayılmamaktadır. 1980'lerden itibaren, dünyada yaşanan değişimlerle birlikte sivil toplum kurumsallaşarak, gelişme göstermiş ve yaygınlaşmıştır. Sivil toplum, örgütsel faaliyetlerini gerçekleştirmekten önce ilgilerini daha çok örgüt ve finans kapasitelerine yönelik olarak yoğunlaştırmaktadır. Bundan dolayı kaynak arama çabasına giren sivil toplum demokratikleşme sürecine katkı sağlayamamakla birlikte kamusal eleştiri alanlarını genişletmekte sınırlı kalmaktadır. Örgütsel ve finansal yaşama verilen önemin artması sonucunda da sivil toplum içerisindeki ilişkiler bozulmakta, sivil toplum-devlet ilişkisi zedelenerek aktif vatandaşlık fikrini toplum içerisinde yayarak toplumsal sorunları çözme misyonu zarar görmektedir (Zariç,2017:312).

Sivil toplum örgütlerinin amacından biri olarak devleti denetlemek ve sınırlandırmak yerine desteklemesi önemli bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Sivil toplumun devlete yandaş olmaktan ziyade devleti hem sınırlandırması hem de meşruiyetini arttırması gerekmektedir. Devleti her durumda sınırlandırmalıdır demek doğru olmamakla birlikte her durumda desteklemekte sivil toplumu amacından uzaklaştırarak farklı yönlere itecektir. Sivil toplum örgütlerinin işleyişinden ve kendi yapılanmasından kaynaklanan bir sorun da, sivil toplum örgütlenmelerinin diğer unsurlarla ilişkilerden kaynaklanmasıyla birlikte onlara yönelik etkileşiminden

ötürü ortaya çıkan sorunlardır. Sivil toplum kuruluşlarının kendi iç yapılanmasıyla, devlet aygıtıyla, farklı sivil toplum örgütlenmeleriyle, siyaset olgusuyla, birlikte yaşamış olduğu, var olan birçok sorun vardır. Yaşanan bu sorunlar sonucunda olumsuz yönde en fazla etkilenen demokratikleşme eğiliminde olan sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkidir(Gümüş,2014:556). Sivil toplumun yarattığı bir sorun ise patronaj ilişkilerine imkan sağlayarak içerisinde bulunduğu toplumun güvenini yok etmektedir. Ayrıca patronaj ilişkisinde temel olan etken mevcut iktidara karşı yakınlaşma/yandaşlaşma bilinciyle hareket edildiğinde; patronaj temelli örgütlenmelerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine olanak sağlayacaktır. Sivil toplum örgütlerinin çıkar sağlama mekanizmalarına doğru yakınlaşması, örgüt olma kavramına ters düşmektedir. Örgütlenmelerde patronaj ilişkisinin ortaya çıkmasına olanak sağlaması durumunda yozlaşmalara sebep olmakta ve "yoksunlaşma"ya yol açmaktadır (Öztürk,2007:6). Ortaya çıkacak olan yozlaşma ve yoksunlaşma sonucunda da sivil toplum kuruluşları temel hedeflerinden saparak çıkar gruplarının hedefi haline gelmesine neden olacaktır.

4.3. Siyasal Kültürden Kaynaklanan Sorunlar

Bir arada yaşayan bireylerin, toplumu var ederek yaşam gereksinimleri noktasında birbirileriyle etkileşim içerisine girerek ortak bir düşünce, tutum, inanç ve değerler bütünü var etmektedirler. Bu etkileşimin sonucunda ise ortak bir maddi ve manevi değerler bütünü olan kültür olgusunu ortaya çıkarmaktadırlar. Toplumsal ilişkilerde kültürü ortaya çıkaran bireyler, yaratmış oldukları kültürün taşıyıcısı olma görevini de üstlenmektedir. Toplumsal ilişkinin bir sonucu olarak bir arada yaşamanın zorunluluğu ile yöneten-yönetilen ilişkilerinde, bu ilişkiyi düzenleyerek yön veren siyasal kurular arasında da birtakım düşünce, inanç ve değerler bütünü oluşmaktadır (Özer,1996:83). Bu ortak düşünce, inanç ve tutum birlikteliğinin sonucunda siyasal yapı ve siyasal kültür ortaya çıkmaktadır. Siyasal yapı veya siyasal kültür, birbirlerinin üzerinde vurguladıkları hakimiyet içerisinde belirleyici ve yönlendirici görev üstlenerek kendi içerisinde tutarlı bir bütün oluşturmaktadır (Yılmaz,2003:34).

Herhangi bir ülke içerisinde demokratik değerlerin gelişim göstermesi ve pekiştirilmesi için öncelikli olarak, siyasal kültürün varlığı ve gücü büyük bir önem arz etmektedir. Fakat sadece şekli olarak var olan siyasal kültürün demokrasinin içinde gelişmesi oldukça güçtür. Demokratik siyasal kültürün gelişmediği toplumlarda sivil toplumun varlığı gelişmemekle birlikte bir önem kazanamayacak ve sivil toplum üzerine yüklenen görevleri ve talepleri gerçekleştiremeyecektir. Bundan dolayı demokratik siyasal kültürün varlığı, sivil toplumun gelişimine katkı sağlamakta ve siyasal sistemlerin işlevini artırmaktadır. Devlet-sivil toplum ilişkisinin işlemesi için, var olan siyasal kültürün demokratik olması gerekmektedir. Devlet ve sivil toplum ilişkisinde demokratikleşmenin gerçekleşmemesine sebep olan bir unsur da demokrasi ile ilişkilendirilemeyen siyasal kültürün mevcudiyetidir. Toplum da veya sivil örgütlenmeler de demokratikleşmeyi benimseyemeyen siyasal kültürün varlığı, demokrasiyle donatılmış kurum/kuruluşların tada buna yönelik olarak eğilimlerin ortaya çıkmasının önünde bir engeldir. (Gümüş,2014:561). Bir ülkede demokrasinin işleyebilmesi ancak sivil toplumun demokrasiyi kurumsallaştırmasıyla veya demokratik özelliklerle var olan siyasal kültürle ilişkilendirilmektedir.

Sivil toplum ve devlet ilişkisi incelendiğinde; sivil toplum kuruluşları ile devlet arasındaki ilişkiyi yönlendiren kavramın "demokrasi" olduğu karşımıza çıkmaktadır. Pek çok açıdan demokratik değerleri özümsemiş olan ve demokratik değerler çerçevesinde gelişimini sürdüren sivil toplumlarda sorunlar en aza indirgenmiş durumdadır. Ancak gerek sivil toplumdan gerekse toplumun kendi iç dinamiğinden kaynaklanan sorunlar mevcuttur. Mevcut olan bu sorunların ortadan kaldırılması için demokrasinin kurumsallaşarak 'sivil' olma özelliğini taşıması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi sonucunda; bağımsız bir şekilde faaliyetlerini sürdüren demokratiklik ve çoğulculuğa dayalı sivil toplum örgütleri meydana gelecektir(Yıldırım,2003:237). Sivil toplumlarda/kuruluşlarda demokratik ögelerin yerleşmesiyle; toplum ve devlet ilişkileri bağımsızlıklarını elde ederek çoğulculuk anlayışı benimsenecektir.

SONUÇ

1980'lerden itibaren küreselleşme olgusu ile bir arada yaşayan insanlar her alan da sosyalleşerek etkileşim içerisine girmişlerdir ve ortak paylaşım alanlarının artmasıyla birlikte toplumsal yapılanma açısından düzenli ve etkin bir örgütlenme yapısıyla birlikte toplumun her kademesinde hakim olmaya başlamışlardır. Toplumun her kademesinde çeşitli görevler üstlenen ve farklı adlandırmalar alan örgüt yapıları içerisinde teşkilatlanmalar gerçekleşmiştir. Tek başına çözümlenemeyecek birçok soruna karşı koordineli ve planlı hareket etme mecburiyetinin söz konusu olmasıyla birlikte son yıllarda, birçok yetki ve sorumluluklarla bir araya gelen yapılara sivil toplum denilmekte, sivil toplumun da kurumsallaşarak gelişim göstermesine sivil toplum örgütleri denilmektedir.

Sivil toplum dinsel, etnik, kültürel, ekonomik alan gibi toplumsal yaşama konu olan unsurlarda politika üreterek yeni örgütlenme biçimleri oluşturmaktadır. Gönüllülük esasına dayanan sivil toplum dolayısı ile devletin yönlendirmesine maruz kalmayarak politikalarını kendi belirleyebilme inisiyatifine sahiptir. Ayrıca baskı mekanizması oluşturma gibi koşulların sağlanması ile birlikte devletin keyfi ve gereksiz müdahalelerini sınırlandırmaktadır. Sivil topluma yapılanması gereği devlet müdahalesinin minimum düzeyde olması, katılım oranının yüksek olması ve bürokratik yapılanmanın ve işleyişin çok güçlü olmaması gibi özellikler sivil toplum için kesintisiz bir demokrasinin varlığını önemli kılabilmektedir.

Sivil toplum kuruluşları, gösterdikleri faaliyetler ile toplumu bilinçlendirmekte, 'ortak fayda' doğrultusunda kamuoyu oluşturarak baskı unsuru olabilmektedirler. Mevcut üyelerine veya toplum içerisindeki bireylere karşı demokratik tutum ve davranışlar kazandırmakta, demokrasi kültürünü yaymakta ve bunu işlevsel olarak aktif hale getirme açısından önemli bir rol sahiptirler. Sivil toplum kuruluşları, yabancılaşmanın ve ötekileştirmelerin arttığı günümüz toplumlarında içerisinde bulunan bireylerin bir araya gelmelerini sağlayarak bu bireylerin, diğer bireylerle kaynaşmasını sağlayarak birbirleri arasındaki ilişkiyi güçlü tutmaktadır. Bu sayede bireylerin kendi menfaatleri doğrultusunda toplumun geneline karşı kendilerini güven ile korumalarına imkan verilmektedir. Bu durum, bireylere aidiyet duygusu kazandırmakta ve toplumsal dayanışmanın gelişmesine yol açmaktadır. Ancak toplumsal dayanışmanın bir özelliği olarak, sivil topluma karşı bir sorunu meydana getirmektedir. Toplum bütün olarak hareket etme eğiliminde ve dayanışmacı bir cemaat yapısı olarak görmekte, bireyi topluluğa bağımlı kılarak ayrı bir kimlik oluşturmasını engellemektedir. Tam anlamıyla farklılaşamayan toplumda kimlik arayışı içerisinde bulunduğu toplumda kendini bulmaya çalışmaktadır.

Sivil toplumun toplumsal sorunların ve isteklerin demokratik bir ortamda tartışılarak siyasi topluma doğru aktarılmasını sağlayan önemli bir araçtır. Ancak sivil toplumun demokratikleşmesi ve var olduğu toplum içerisinde etkinliğini sürdürebilmesinin önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Bu engeller, kamusal alan içerisinde devlet-içerikli yapılanmasından ve kamusal alan ile devlet iktidarının aynı ölçüde ele alınmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış içerisinde, sivil toplum ve siyasi toplumdaki sorunların demokratik tartışma alanını giderek sınırlı kalmakta ve sivil toplum örgütlerin toplumsal sorunların çözümü etkilemesine dair önemli bir engel teşkil etmektedir.

Sivil toplumun etkinliğini ve verimliliğini sürdürebilmesi için tarafsız bir şekilde çoğulcu demokratik devlet yapılanmasına sahip olması gerekmektedir. Ancak bunun sonunda gerçek anlamda bir sivil toplumun varlığından söz edilebilmektedir. İdeal bir sivil topluma ulaşmadaki yol ise, sivil toplumun devletten bağımsı ve devletinde sivil topluma karşı tarafsız durmasıyla sağlanacaktır. Devletin bu noktada tarafsızlığıyla anlatılmak istenen devletin tüm örgütlenmelere eşit kalabilmesidir. Sivil toplumun devletten bağımsızlığı ise, devletten arasındaki bağı zayıf, kendi halinde bir sivil toplum değil, siyaset üzerinde aktif rol alan, karşıt politik güçleri de içinde barındırabilen bir alan olması kastedilmektedir. Bu tarzda bir yapılanma ile varlığını devam ettiren bir sivil toplum, devletin baskıcı müdahalelerine karşısında farklı düşünce yapılarını içinde barındıran çoğulcu demokrasinin korunmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki toplumdaki bireylerin zihninde tek taraflı olarak algılansa da yaşanan sorunlar ve engeller hem sivil toplumdan hem de toplumun içinde var olan siyasal kültürden de kaynaklanmaktadır. Siyasal kültürü toplum oluşturan üyelerin inanç, değer yargıları, tutum ve davranışları

şekillendirir. Dolayısı ile demokrasiye uyum sağlamış ve içselleştirmiş bir kültürün yerleşmediği toplumlarda ise sivil toplumun varlığını bir anlam ifade etmemektedir.

Demokrasi ile sivil toplum çift yönlü bir ilişkiye sahiptir. Demokrasiye ulaşmadaki temel hedef ise bu çift yönlü ilişkinin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşmesidir. Demokratikleşme sürecinde sivil toplum-devlet ilişkisinde önemli bir diğer nokta ise her iki aktöründe demokratikleşme sürecinde, aralarındaki ilişkinin sivil toplum ve devlet arasında bir çatışmaya dönüşmemesi gerekir. Devletin, bir baskı ve tehdit unsuru olarak sivil toplumun faaliyet alanına müdahale etmeyerek, sivil toplum ile işbirliği içinde, destekleyici ve yol açıcı olarak faaliyet gösterebilmesi demokrasi açsından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AKÇADAĞ, E.(2011).**Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, Politika Dergisi, 24, ss.1-15.

EMİNİ, F.T. (2013).**Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: TÜSİAD Örneği**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (36).

ERTUGAY, F. (2013).**Bir Çelişki Ve Gerilim Alanı Olarak İşçi Örgütleri- Devlet İlişkisi Ve Sivil Toplum Retoriği**. Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi, 2(3), ss.44-65.

GÜMÜŞ, A.T.(2014).**Demokrasilerde Sivil Toplum Ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar**. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt:17, sayı:3-4, ss.529-572.

KABASAKAL, M.(2008). **Sivil Toplum Ve Demokrasi**, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Denetçi Yeterlilik Tezi, Ankara.

ÖZTÜRK, A. (2007). **Siyasi Kültür Bağlamında Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi: Sendikacılık Örneği.** Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 1-35.

İNAN, Ö.(1996). **Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler**. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), 71-98.

ŞAHİN,L.,ÖZTÜRK, M. (2011). **Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye'deki Durumu**. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (54). ss.5-29.

TOSUN, G.(2001). **Türkiye'de Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal Ve Pratik Bir Yaklaşım**. Ege Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss. 224-243.

UĞUR, S. (2013). **Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Yardım Ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri**. Ekin Yayıncılık, Bursa.

ULUÇ, A.V. (2013). **Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi**. Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), ss.399-418.

YILDIRIM, M. (2003). **Sivil Toplum ve Devlet**. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:23, ss.226-242.

YILMAZ, L.(2003). **Siyasal Kültür- Kriz Etkileşimi Çerçevesinde Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları**, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ZARİÇ, S.(2017). **Demokratikleşme Açısından Sivil Toplum Ve Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Konumu**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (31). ss.304-314.

HÜSEYİN FAHRETTİN DEDE'NİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİ'NİN MAKAMSAL ANALİZİ

Bülent KOYUNCU[58]

ÖZET

Bu araştırmada Hüseyin Fahrettin Dede'nin Acemaşiran makamındaki Mevlevi Ayinindeki makam ve form anlayışının incelenmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle bilgisayar ortamına aktarılan Acemaşiran Ayin-i birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü selamlar ile ele alınarak ölçü-ölçü, cümle-cümle geçkileri ve çeşnileri ile ele alınıp incelenecektir. Ayin incelenirken makam yapısı ve makamların nazari olarak birbirleri ile geçkileri ve makamsal bağları göz önünde bulundurularak işlenecektir. Hüseyin Fahrettin Dede'nin Acemaşiran ayin 'indeki makam usul ve form anlayışı incelenirken yöntem olarak nazari bakımdan işleniş tarzı, enstrüman icrası ve törenlerin yapısı ve etkileri incelenecektir. Hüseyin Fahreddin Dede'nin eseri bestelerken kendisinden önceki bestekârlardan ne kadar etkilendiği de bahsedilerek, yöntem olarak kullanılabilirliği sağlanmaya çalışılacaktır. Bu çalışmadaki analiz yöntemi; makam, çeşni, geçki ve form açısından incelenerek, analiz yönteminin diğer Ayinlerin de incelenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Mevlevilik, Mevlevi Ayinleri, Makamsal Analiz*

ABSTRACT

This research is aimed to examine the form and form of Hüseyin Fahreddin Dede's Mevlevi Ayin-i şerif in the Acemaşiran Office. Firstly, Acemaşiran Ayin-i first, second, third and fourth greetings, which are transferred to computer environment, will be handled with the help of measure-measure, sentence-sentence passages and condiments. Ayini Sharif examining the structure of the authority and the authorities as a result of their interactions with each other will be processed by taking into account the ties. Hüseyin Fahreddin Dede's methodology and form in Acemaşiran Ayin is examined; The method and the execution of the instrument, the execution of the instruments and ceremonies. Hüseyin Fahreddin Dede's composition of the previous of the previous works, the method will be tried to be provided. Analysis method in this study; it is thought that the analysis method will contribute to the examination of other Ayin-i Şerifs

Key Words: *Mevlevi, Mevlevi Rites, The Theoretical Analysis*

1.GİRİŞ

Mevlevî ayinleri, Mevlevî düşüncesinin yansımalarını taşıyan eserler olarak Mevlevîhanelerde müzisyen dedelerin bestelemiş olduğu eserlerdir. Bu eserler Mevlevî geleneği için önemli bir noktada yer almakla birlikte aynı zamanda Türk müziğinde miraciyeden sonra ikinci sıraya yerleşmiş olan önemli bir formdur. Bu eserler, Türk müziğinde sanatsal niteliğin felsefi unsurlarla ve manevi düşünceyle beslendiği bir anlam dünyası ortaya koyarak mana ve müzik ilişkisinin en dikkat çekici örneklerini sergilemiştir. Ayinlerin selamlarının sembolik anlamlarının olmasının yanı sıra her ayinin verdiği haz ve makamsal unsurlar hissiyat ile birleşerek Tanrısal boyuttaki ve bu dünyadaki yaradılışımızın asıl sebebini, Tanrıya dönme arzusunu simgeler. Ayinlerin incelenmesindeki teknik ve müziğe dair unsurlar göz önüne alındığında ise makam, çeşni, geçki ve sema yönünden incelemek doğru olacaktır. Zira bütün bu unsurlar bu ayinlerin mana boyutunu temsil eden sembolik anlam dünyasıyla ilişkilidir. Çalışma kapsamında Acemaşiran Ayini öncelikle literatürdeki çalışmalar ele alınarak incelenmiş, sonrasında ise nazari unsurların analizi yapılmış ve bu unsurlar mana-müzik ilişkisi ekseninde değerlendirilmiştir. Mevlevi Ayinler hakkında literatür araştırılması yapıldığında analiz ve teknik inceleme konusunda bazı Ayinlerin incelemeye alındığı (Saba, Ferahfeza, Hüzzam) görülmektedir. Ancak Hüseyin Fahrettin Dede'nin Acemaşiran Mevlevî ayini hakkında yapılan kapsamlı bir çalışmaya

[58] Öğr. Gör. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, TMDK, Türk Müziği Bölümü, bulentkoyuncu26@gmail.com

rastlanmamıştır. Türk Musikisinin en büyük yapıtları sayılan Ayinlerdeki analiz ve incelenme hususundaki metotların yetersizliği Ayinlerin en ince ayrıntısına kadar incelenmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda Acemaşiran Mevlevî Ayinin makam ve form açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma yöntemi olarak da literatür tarama ve analiz yöntemleri kullanılmıştır.

2. MEVLEVİ AYİN GELENEĞİN TARİHSEL SÜRECİ

Mevlânâ'nın düşüncelerinin bir tarikat kimliğine bürünüp teşkilatlandırılması oğlu Sultan Veled'in zamanında başlamıştır. Mevlânâ, Sultan Veled ve ilk Çelebiler zamanında sema esnasında söylenmek için özel olarak hazırlanmış eserler (Mevlevî ayinleri) yoktu. Mevlevi Ayinlerinin belirli bir adap içerisinde oluşması XV. yüzyılda Sultan Veled'in torunu Emîr Âlim Çelebi'nin oğlu Pîr Âdil Çelebi dönemine rastlamaktadır. Mevlevi Ayinlerin son düzenlemeleri ise Konya'da ki Pîr Hüseyin Çelebi tarafından XVII. Yüzyılda gerçekleştirilmiştir (Arslan, 2010:28). Tanrıkorur'un verdiği bir listeye göre, 103 adet ayin bestelenmiştir. Bu dönemlerde nota kullanımı kabul görmemiş ve usta çırak ve meşke dayalı öğretim sistemi ile sayısız eser tarihin karanlığına gömülmüştür. Doğu musikisi XIII. Yüzyılda nota sistemini ortaya koymuş fakat bu sistemi yüzyıllarca ihmal etmişlerdir (Arslan, 2010:31). Mevlevi Ayinlerinin en eskileri pençgâh, dügâh ve hüseynî makamlarında beste-i kadim adı verilen üç ayindir. Bu eserlerin bestekârları bilinmemekte ise de XV. veya XVI. Yüzyıllara ait oldukları düşünülmektedir. Bestekârı bilinen ilk Ayin ise XVII. Yüzyılda Köçek Derviş Mustafa Dede'nin bayâtî âyinidir. XVIII. Yüzyılda ise Mevlevi ayinleri daha çok bestelenmeye başlamıştır. Bu Ayinlerden Buhûrîzâde Mustafa Itrî Efendi (ö. 1711-1712)'nin segâh ayini bu asırda bestelenmiş ilk âyindir. Bu yüzyılda bestelenmiş diğer ayinler Bursalı Âmâ Mehmed Sâdık Efendi (ö. 1780-1790)'nin bestenigâr; Abdürrahim Şeydâ Dede (ö. 1800)'nin ırak, hicâzeyn, ısfahan; Hâfız Ali Dede (ö. 1800)'nin nühüft ayinleridir (Tanrıkorur, 2003: 126-129).

3. MİSTİK DÖNGÜDEN MAKAMSAL DÖNGÜYE DOĞRU MEVLEVİ AYİNLERİ

İnsan ve Tanrı arasındaki manevi bağ insanın yaradılışından itibaren başlamıştır. Yaratılanın yaratana da dönüş isteğinde ki çekim gücü musiki ile insanın ne kadar yaratana ulaşma arzusu ile orantılıdır. İnsanların ruh ve beden arasında dini olarak ilahi irade ile bedenlerinden belirli bir süre sıyrılarak haz alması, bunu yaparken tasavvuf anlayışı içerisinde sema, zikir, deveran gibi törenleri kullanması, bu alemde içsel seyahati başlatarak musikiyi bir araç olarak kullanması, bu yolculukta ise en önemli eserlerden olan Ayinlerin tıpkı bir yaratana ulaşmadaki araç niteliğinde olduğunu görmekteyiz. Mevlana felsefesinin temeli de insan sevgisi ile ilahi vecd ve aşk temeli üzerine oturtulmuştur. Mevlana'nın bütün eserlerinde bu tema ve anlayışı görmemiz mümkündür (Özalp, 2000 s:114). Tasavvuf düşüncesine göre İnsan Tanrının bir parçasıdır ve en büyük ibadette insan sevgisidir. Bu görüşler bize tam bir 'Vahdet-i Vücudu yansıtır. Mevlevi Ayinleri tam olarak ruhların yaratılışının, dünyaya gelişinin, ölüm ve yeniden dirilişin ifadesini taşır. Gazali de İhya(c.II,s.289) da: Marifet sahipleri için sema ruhun gıdasıdır. Çünkü sema diğer fiillerden çok daha ince ve hassas bir vasıftır. Onun için musiki zevki ancak ince bir tabiat ve saf bir ruhla idrak edilir (Uludağ, 1976:287). Tanrısal güç evrenin somut sonsuzluğunda başlayıp insan ruhunun en derinine kadar sirayet eden 'döngüsel' ahenginde yaratıcısı ve merkezidir. Yaşamsal devrin kaynağı olan bu güç kozmik ahenkten sorumludur. Mevlevi Ayinleri bu anlamda mikrokozmos olan insanın makrokozmos boyutuna geçebilmesi için adeta bir araç olan ve çok güçlü bir tesir yaratan musiki ve müzik algısıyla hareket edip bir bütünsellik içerisinde, sema kavramı ile bedenlerinden belirli bir zaman sıyrılarak Tanrıya ulaşma çabası içerisine girmektedirler. Mevlevi Ayinleri icra edilirken sema ve buna bağlı olarak dört selamdan oluşur. Her selamın ifade ettiği anlam dünyası farklıdır. Birinci selam insanın Tanrının yüceliğini bilmesi ve kendi kulluğunu idrak etmesi anlamına gelir. İkinci selam Tanrının kıyas kabul etmez kudret ve kuvveti karşısında kulun hayranlığını ifade eder. Üçüncü selam hayranlığın "Tanrı aşkına" dönüşmesi ve bu aşkla şevkin bir araya gelmesi anlamına gelir. Yani bir nevi miraç halidir. Dördüncü selam Tanrının yüceliğini gören kulun kulluğunu tam anlamıyla idrak etmesi anlamındadır (Özkan, 2008: 49). Bu anlamlar bize 'sema' kavramının kendi içerisinde selamlara bölünerek bir 'döngüsellik' kavramını içerisinde barındırdığını hatırlatmaktadır. Bu anlamda sema kavramının Antik Yunan döneminde de 'döngüsel' ve 'kozmik' temelli anlamlara sahip olması, simgesel değerlerin İslam döneminden çok önceki tarihlere dayandığını işaret eder (Güray C.S:10). Böylesi güzel bir makamın Hüseyin Fahrettin Dedenin nazariyesinden

geçerek Ayine kattığı mistik boyut, Türk musikisinin yapı taşlarının ne kadar sağlam bir kökene dayandığının da bir göstergesidir.

4. HÜSEYİN FAHRETTİN DEDE'NİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİN MAKAMSAL ANALİZİ

Hüseyin Fahrettin Dede'nin Acemaşiran Mevlevi Ayinin makam ve dizi unsurlarının analizine geçmeden önce makam hakkında bilgi sahibi olmamız ve analizi daha iyi kavrayabilmemiz için ilk etapta Acemaşiran makamın genel yapısını kısaca incelemek uygun olacaktır.

4.1.Acem Aşiran Makamı

a) Kararı: Acemaşiran perdesi.

b) Seyri: İnicidir.

c) Güçlüsü: Birinci derece acem perdesi, ikinci derece çargâh perdesidir.

d) Yedeni: Hüseyni aşiran perdesidir.

e) Dizisi: Acemaşiran perdesi üzerinde bir çargâh beşlisine, çargâh perdesi üzerinde bir çargah dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir.

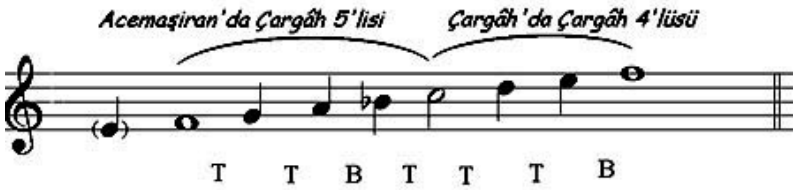

Acemaşiran Makamı Dizisi

f) Asma karar perdeleri: Muhayyer de uşşaklı veya kürdili, gerdaniye de buselikli, acemde çargâhlı, hüseynide uşşaklı veya kürdili, çargâhta çargâhlı, segâhta ferahnaklı, kürdide çargâhlı, dügâhta kürdili, uşşaklı, sabalı, rastta buselikli, hüseynî aşiranda kürdili ve yegâhta bu1selikli asma kararlar yapılır (Özkan, 2008:203).

Acemaşiran Mevlevi Ayinini örnek olması açısından ilk selamını ayrıntı olarak inceleyeceğiz.

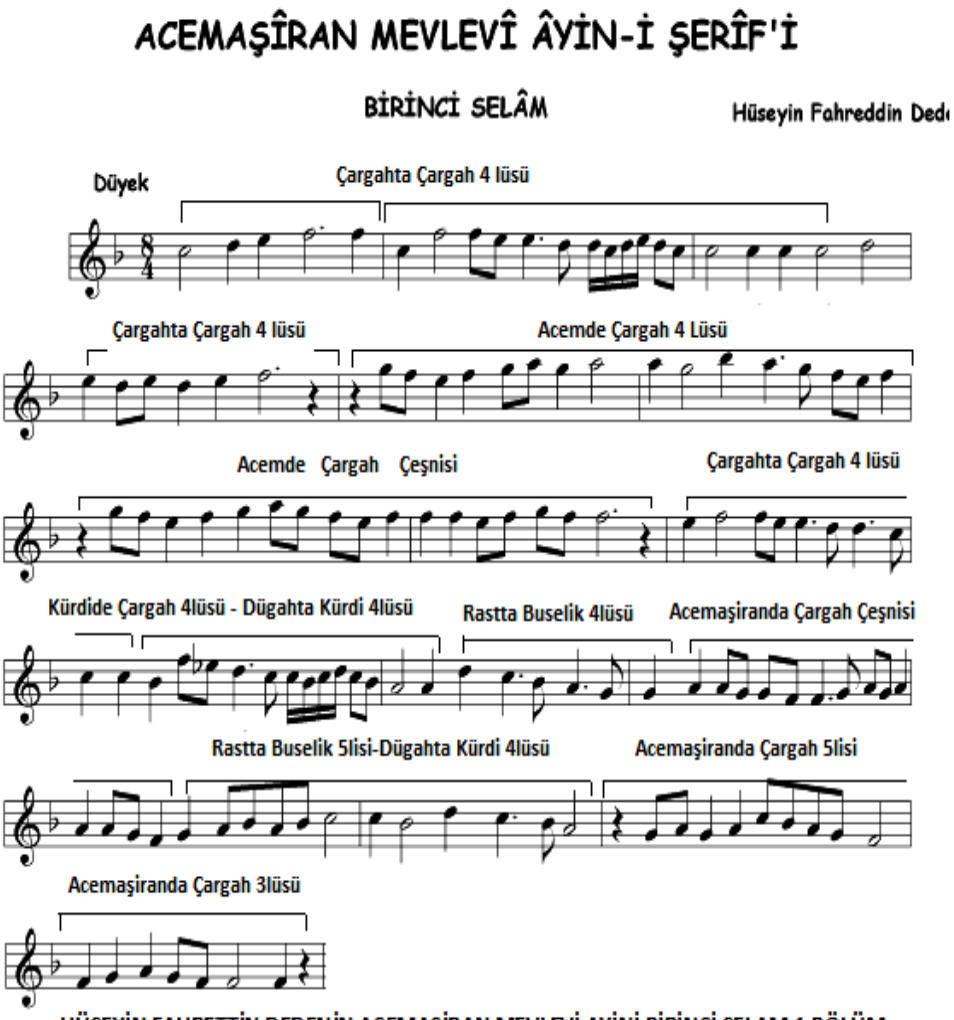

HÜSEYİN FAHRETTİN DEDENİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİ BİRİNCİ SELAM 1.BÖLÜM

ÖLÇÜ	DİZİ KULLANIMI	MAKAMSAL GEÇKİ ÇEŞNİ KULLANIMI	USUL YAPISI
1-9. ÖLÇÜ	Çargahta Çagah ve Acemde Çargah	Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği kullanılmıştır.	8/4 Ağır Düyek usulü Kullanılmıştır.
10.Ölçü	Kürdide Çargah 4lüsü Dügahta Kürdi 4lüsü	Acemkürdi Makamına Geçki Yapıldığı Görülüyor.	"
11-16.ÖLÇÜ		Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği kullanılmıştır.	"

10. ölçüde Acemaşiran Makamının komşusu sayabileceğimiz Acem Kürdi Makamına geçki yapıldığı görülüyor.Genellikle Acem Kürdi makamının Bitiminde kullanılan Nim Hisar perdesi burada kullanılmıştır

16.Ölçünün sonuna kada Acemaşiran Dizisinin Yapısını görmemiz mümkün oluyor.İnici bir karaktare sahip olan Acamaşiran Makamı ,Acemaşiranda Çargah çeşnisi ile dizisi gereği karar perdesine gelip cümle oluşturmuştur.

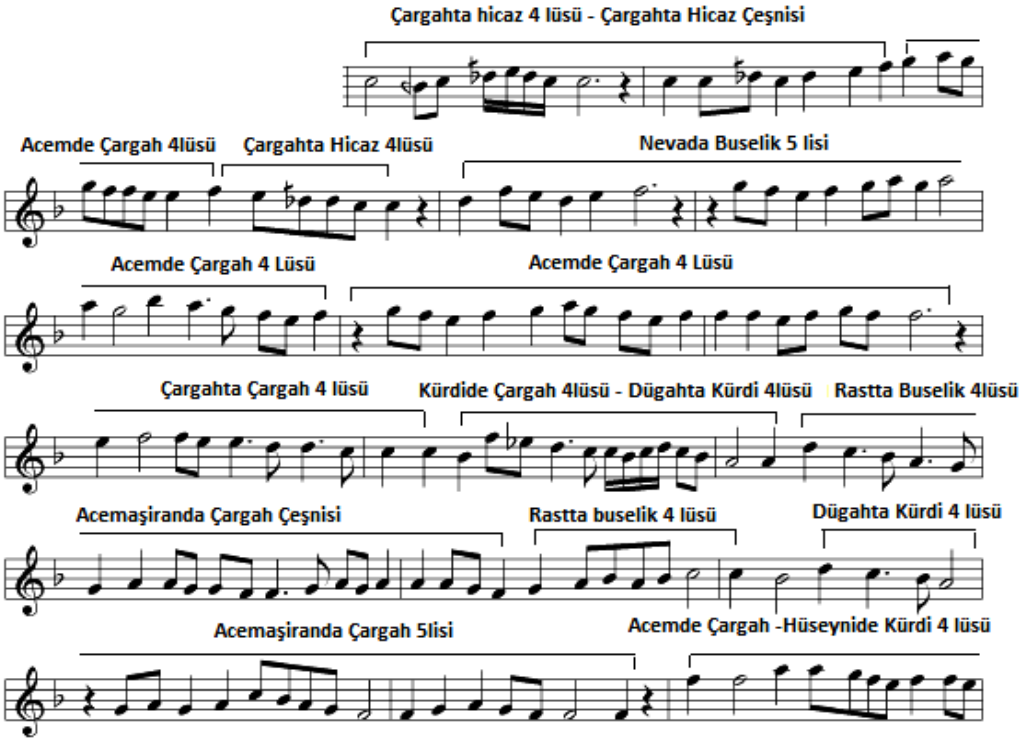

HÜSEYİN FAHRETTİN DEDENİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİ BİRİNCİ SELAM 2.BÖLÜM

ÖLÇÜ	DİZİ KULLANIMI	MAKAMSAL GEÇKİ ÇEŞNİ KULLANIMI	USUL YAPISI
17-19. ÖLÇÜ	Çargahta Hicaz 4lüsü Çagahta Hicaz Çeşnisi	Çargahta Göçürülmüş Hicaz Çeşnisinin bir kısmı.	8/4 Ağır Düyek usulü Kullanılmıştır.
20-25.ÖLÇÜ	Nevada Buselik Acemde Çargah Çeşnileri	Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği ve Dizi içi geçkiler kullanılmıştır.	"
26-33.ÖLÇÜ	Kürdide Çargah 4lüsü Dügahta Kürdi 4lüsü Rastta Buselik Acemde Çargah Çeşnileri	Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği kullanılmıştır.	"

17.33. Ölçü de Genel olarak Acemaşiran Makamının Acem Kürdi ve Şevk-efza Makamı arasındaki bağı kullanıp geçki yaparak ve aynı zamanda Saba Makamının da dinlendirici etkisini melodik yapıda kullanıldığını görüyoruz.

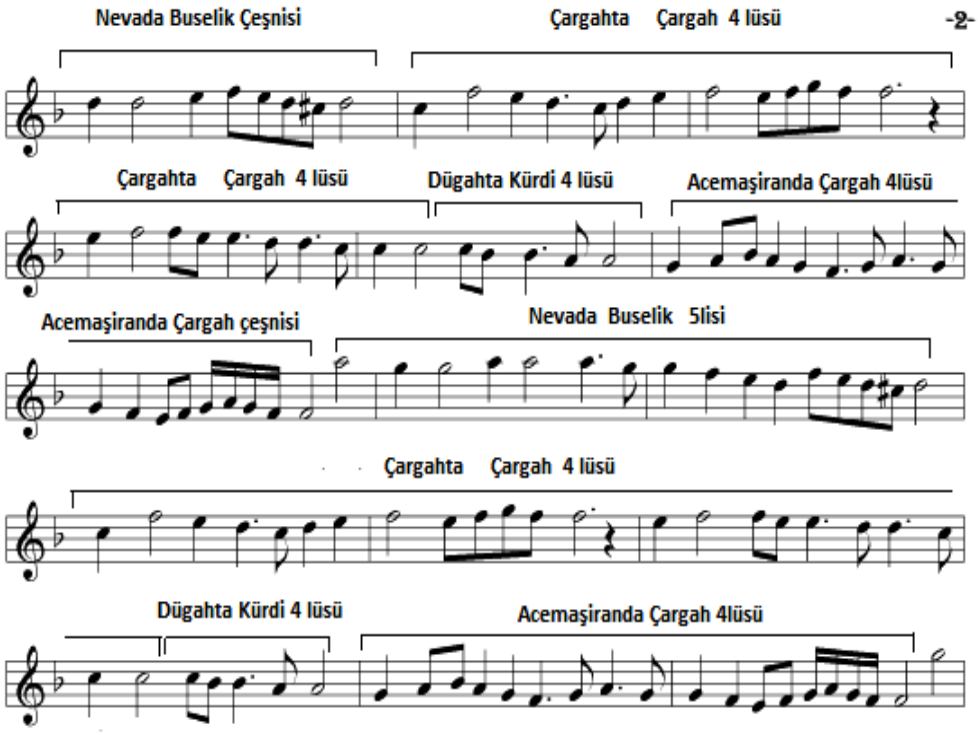

HÜSEYİN FAHRETTİN DEDENİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİ BİRİNCİ SELAM 3.BÖLÜM

ÖLÇÜ	DİZİ KULLANIMI	MAKAMSAL GEÇKİ ÇEŞNİ KULLANIMI	USUL YAPISI
34 -38 ÖLÇÜ	Nevada Buselik Çargahta Çagah Dügahta Kürdi 4üsü	Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği kullanılmıştır.	8/4 Ağır Düyek usulü Kullanılmıştır.
39-42.ÖLÇÜ	Acemaşiranda Çargah ve Nevada Buselik Çeşnileri	Acemaşiran Makamı İçerisinde Nevada Buselik yoğun Şekilde kullanılmıştır.	"
43-48.ÖLÇÜ	Çargahta Çagah Dügahta Kürdi 4lüsü Acemaşiranda Çargah 4lüsü	Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği kullanılmıştır.	"

34.48.Ölçülerde genel olarak ilk etapta Re Neva perdesi üzerindeki Buselik çeşnisinin kullanıldığını görüyoruz.İnici bir makam seyrine sahip olan Acemaşiran makamında, buselik geçkisinin kullanımı ve Do diyez 'Nim Hicaz' Pedesinin yeden olarak Buselik çeşnisini doyurduğunu görmekteyiz. Daha sonra Acemaşiran dizisinin genel özellikleri kullanılıp, ' Fa ' Acemaşiran perdesinde karar kılınmıştır.

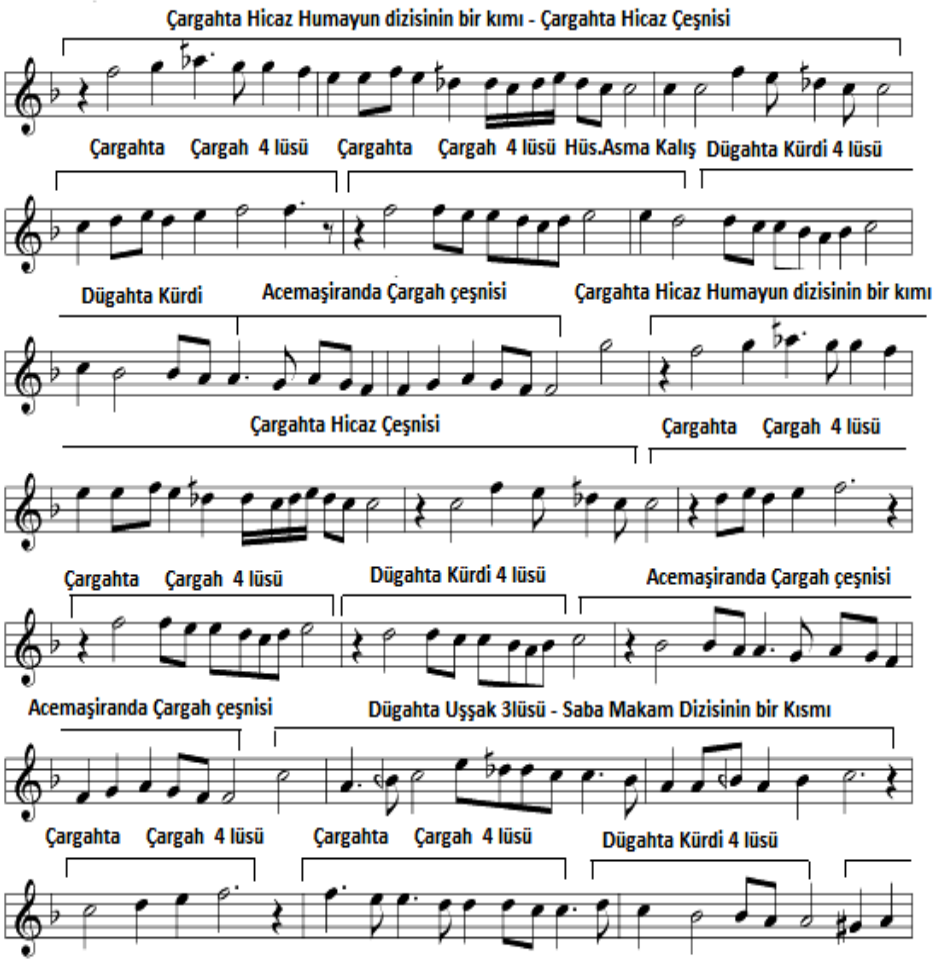

HÜSEYİN FAHRETTİN DEDENİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİ BİRİNCİ SELAM 4.BÖLÜM

ÖLÇÜ	DİZİ KULLANIMI	MAKAMSAL GEÇKİ ÇEŞNİ KULLANIMI	USUL YAPISI
49-56.ÖLÇÜ	Çargahta Hicaz 5lisi Çargahta,Çagah4lüsü Dügahta Kürdi 4lüsü	Şevk-efza Makamı özelliği. Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği kullanılmıştır.	8/4 Ağır Düyek usulü Kullanılmıştır.
57-60.ÖLÇÜ	Acemaşiranda,Çargah Çargahta Hicaz Çeşnisi Çargahta Çagah4lüsü	Şevk-efza Makamı özelliği olan Çargahta Hicaz ,Acemaşiran makamı ile iç içe seyir halindedir.	"
61-69.ÖLÇÜ	Çargahta Çagah Dügahta Kürdi Dügahta Uşşak 3lüsü	Saba Makamı olan Dügahta Uşşak ve Acemaşiran Makamının Genel Seyri kullanılmıştır.	"

49.ve69.Ölçülerde Acemaşiran,Şevk-efza,Şevk-i tarab ve Saba Makamlarının birbirleri ile olan seyir geçkilerini görmekteyiz. 53. Ölçüde Hicaz makamında bulunan ve Hicaz makamının nim hicaz perdesindeki çeşnisiz asma kalışını çargah perdesindeki göçürülmüş hicazda "Hüseyni" perdesine tekabül ettiğini görüyoruz. Saba makamının en önemli özelliği olan dügahtaki uşşak çeşnisini kullanıp,tekrar Acemaşiran makam dizisine geçtiğini görmekteyiz.

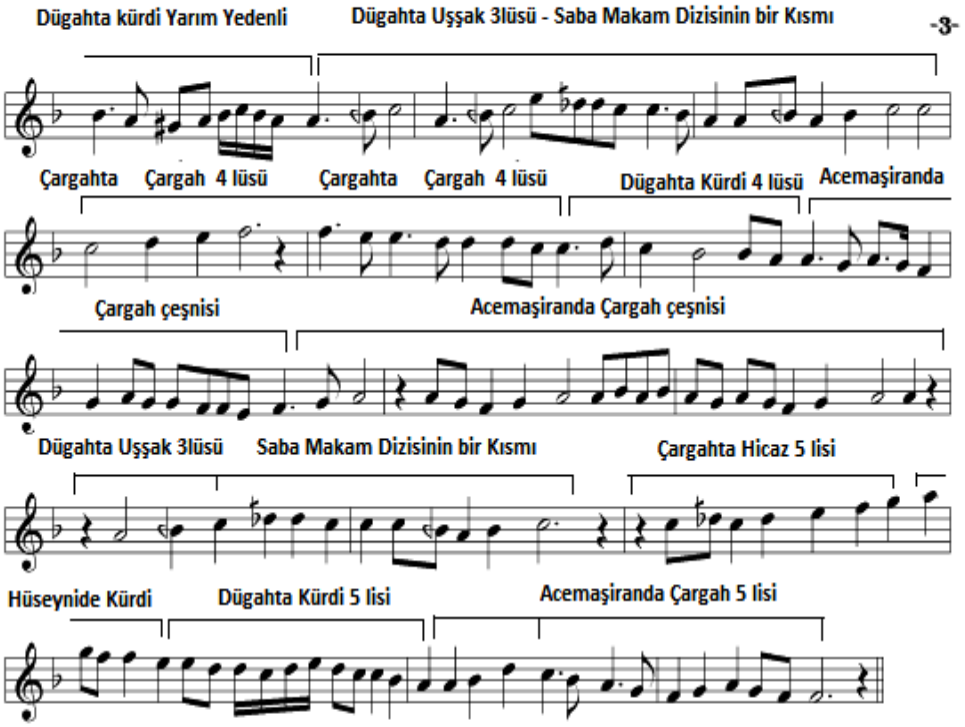

HÜSEYİN FAHRETTİN DEDENİN ACEMAŞİRAN MEVLEVİ AYİNİ BİRİNCİ SELAM 5.BÖLÜM

ÖLÇÜ	DİZİ KULLANIMI	MAKAMSAL GEÇKİ ÇEŞNİ KULLANIMI	USUL YAPISI 8/4 Ağır Düyek usulü Kullanılmıştır.
70-73.ÖLÇÜ	Dügahta Kürdi Dügahta Uşşak Çargahta Hicaz Çargahta,Çagah	Saba Makamı özelliği ve Acemaşiran Makamının Genel Karakteristik özelliği kullanılmıştır.	
74-78.ÖLÇÜ	Dügahta Kürdi Acemaşiranda,Çargah	Acemaşiran makamı Dizi Yapısı Kullanılmıştır.	"
79-84.ÖLÇÜ	Dügahta Uşşak 3lüsü Çargahta Hicaz Hüseynide Kürdi Dügahta Kürdi Acemaşiranda,Çargah	Saba Makamı Özelliği olan Dügahta Uşşak ve Acemaşiran Makamının Genel Seyri kullanılmıştır.	"

70.ve 84.Ölçülerde Birinci selamın son bulduğu melodık yapıda Saba Makamının kullanıldıgını fakat diğer bölümlerde olduğu gibi Acemaşiran Makamının içerisinde bir Geçki niteliğinde ve Acemaşiran makamından kopmadan seyir ettiğini görmekteyiz.İnici Acemaşiran Makam dizisi ile (Acemaşiranda Çagah 5lisi, Çargahta çargah 4lüsü) birinci selam son bulmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada Hüseyin Fahreddin Dede'nin Acemaşiran makamındaki Mevlevi Ayini makam unsurları, nazari bilgiler dâhilinde incelenmiştir. Acemaşiran makamı, şevk-efza makamı, şevk-i tar*â*b makamı ve saba makamının birbirleri ile geçki içerisinde olduğunu ve bu makamsal geçişlerin ölçü nasıl gerçekleştiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayinin makamsal yapısının yanı sıra Mevlevi Ayinlerin döngüsel ahengini ve mana derinliği de düşünülerek bu bağlamda incelenmeye çalışılmıştır. Mevlana Celâlettin Rumi'nin musiki anlayışını her daim içerisinde bulunduran Ayinler 'in yapısında 'bezm-i elest' aleminide görmek mümkündür. Ayinlerin yapısında bulunan dört selam, bizlere sunduğu melodik yapı, sema kavramı ile birlikte Vahdet-i Vücut kavramını anımsatır. Çalışmada döngüselliğin de içinde bulundurduğu sema kavramı, yaratana kavuşma arzusu içerisinde adeta bir araç olan ayinlerin sadece melodik yapısı değil, bunun yanı sıra mistik boyutta uyandırdığı haz, musikinin gücü ile bir zikir oluşturmuş, Platon ve Aristoteles felsefelerinin adeta bir yansıması olmuştur. Mevlevi Ayinleri Sema'yı, Sema'da felekleri temsil ettiğine göre insan evren ve yaratan arasındaki bağ bize sonsuz gücü anımsatmakta ve evrensel bir döngü içerisinde olduğumuzu hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

Arslan, F. (2010) *Mevlevî Mûsikîsi Üstüne. Neşvegâh-ı Sûfiyâne*: Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî Sempozyumu.

Tanrıkorur, Ç. (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Uludağ S.(1976*) İslam Açısından Musıki ve Sema*: İrfan Yayınevi.

Özkan, İ. H. (2008). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri, Kudüm Velveleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Özalp N. M. (2000). *Türk Musıkisi Tarihi*. Milli Eğitim Basım Evi

Güray, C. (2018). Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Sema Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 87. http://oaji.net/articles/2017/5480-1537360974.pdf adresinden 15.11.2019 adresinden 15.11.2019 tarihinde edinilmiştir.

KRİPTO PARA VE BITCOİN FİYATLARI İLE ALTIN FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ali ÇAKMAK[59]

H. Işın DİZDARLAR[60]

Özet

Teknolojik ve bilimsel bilgi birikimi, sermayenin küresel çapta hareket edebilirliği birçok alanda olduğu gibi yatırım araçlarının çeşitlendirilmesine de aracılık etmiştir. Üretiminde bir dizi karmaşık matematiksel problemleri çözerek, bilgisayarların işlem gücünden yararlanılarak ve teknolojik altyapı olan blok zinciri tarafından sunulan kripto paralar dikkati çeken yeni yatırım araçlarından biridir. Kripto para; hiçbir merkezi otoriteye bağlı olmayan sanal bir para birimidir. Kripto paraların altın, gümüş gibi değerli madenlerin değerinden ya da geleneksel paraların devletlerin ekonomik güçlerinden kaynaklanan bir değeri yoktur. Kripto paranın değeri, diğer para birimlerinde ya da emtialarda olduğu gibi, piyasada anlık olarak arz ve talep koşullarına göre belirlenir. Kripto paralar günden güne çeşitlenmiş ve yatırımcısı artmıştır.

Bu çalışmanın amacı, kripto para piyasasında en çok işlem gören ve ilk kripto para olan bitcoin fiyatları ile tüm dünyada yaygın bir yatırım aracı olan altın fiyatları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızda öncelikle kripto paranın ortaya çıkışı, türleri ve ilk kripto para olan bitcoin hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra bitcoin fiyatları ile piyasalarda yaygın bir yatırım aracı olan altın fiyatları ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada 01.01.2016 – 01.10.2019 dönemi verileri kullanılmıştır. Eşbütünleşme ve en küçük kareler kullanılan araştırmanın sonucunda iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, kısa dönemli ilişkinin ise %1 anlamlılık düzeyinde, negatif yönlü son derece zayıf bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kripto para, bitcoin, altın*

Jel Kodları: *G19,G23, G29.*

CRYPTO MONEY AND RELATIONSHIP BETWEEN BITCOIN PRICES AND GOLD PRICES

Abstract

The accumulation of technological and scientific knowledge and the global mobility of capital has led to diversification of investment instruments as well as many other areas. Crypto coins are one of the new investment tools that are produced by solving a series of complex mathematical problems, utilizing the computing power of computers and providing the technological infrastructure block chain. Crypto currency is a virtual currency that is not controlled by any central authority. Crypto coins have no value due to the value of precious metals such as gold and silver. In addition, crypto currencies have no value from the economic power of states, such as traditional currencies. The value of the crypto currency, as in other currencies or other commodities, is determined instantly on the market by supply and demand conditions. Crypto currencies are diversified day by day and investors have increased.

The aim of this study is to investigate the relationship between gold prices and bitcoin prices. Bitcoin is the most traded currency in the crypto currency market. Also, the first crypto is money. Gold is one of the most widely used investment instruments in the world. In this study, firstly information about the emergence of crypto money, the types of crypto money and bitcoin which is the first crypto money are given. Then, the relationship between bitcoin prices and gold prices was examined. The data of the period 01.01.2016 - 01.10.2019 were used in the study. Cointegration and least squares methods were used in the study. As a result of the study, it was concluded that there is no long-term relationship between the two variables and the short-term relationship is a negatively extremely weak relationship at 1% significance level.

Key Words: *Crypto currency, Bitcoin,Gold.*

Jel Classification: *G19,G23,G29.*

[59] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, ali.34a@hotmail.com.
[60] Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, dizdarlar@ohu.edu.tr.

1.GİRİŞ

Teknoloji çağını yaşarken teknolojik gelişmelere her gün bir yenisi eklenmektedir. Özellikle bankacılık ve finans sektörünün yer aldığı hizmet sektörü ve imalat sektöründe teknolojik farklılıklar sonucu ortaya çıkan ürünler, tüketiciler tarafından son derece olumlu karşılanmıştır. Diğer yandan teknolojik gelişmelere bağlı ürünler uluslararası pazarlarda pazar paylarını artırmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak teknoloji ve finans sektörü de giderek yakınlaşmaya başlamış ve teknoloji tabanlı finansal ürünler ve buna bağlı olarak aracılık hizmetlerinin kullanım alanları da artmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada, 2008 yılında "Stoshi Nakamoto" takma isimli kişi veya kişiler tarafından yayınlanan "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" adlı makalesi ile finansın teknoloji ile bir araya gelmesi çok yönlü bir boyut kazanmıştır (Şahin ve Özkan, 2018: 241).

Kripto para üretiminde kullanılan blok zinciri teknolojisi şifrelenmiş işlem sırası sağlayan dağıtık bir veritabanı ve herhangi bir merkezi olmayan kayıt defteridir. Zincirleme bir modelle oluşturulan, takip edilmesi mümkün olan ancak kırılması mümkün olmayan blok zinciri teknolojisi, bir merkeze bağlı olmadan işlem yapmaya olanak tanır. Başta Bitcoin olmak üzere tüm kripto para birimleri temel olarak blok zinciri teknolojisini kullanmıştır (Atalay, 2018: 46). Başta finans sektörü olmak üzere, bir çok kurum ve firma, kripto para olan bitcoin sistemi ile kendini kanıtlamayı başaran blok zinciri teknolojisini kullanarak yeni uygulama alanları oluşturmaya ve genişletmeye başlamışlardır. (Avunduk ve Aşan, 2018:370). Günümüzde yüzlerce farklı kripto para kullanılmaktadır ve bunlar bitcoinden sonra ortaya çıktığı için genelde "alternatif kripto para" olarak isimlendirilir. Başka bir deyişle kripto para, parasal değeri bulunan, satırlarca koda dönüştürülmüş bir elektrik akımı gibidir (Anonim, 2019a).

2.KRİPTO PARA

Kripto para; herhangi bir merkezi otoriteyle ya da aracı kurumla bağı bulunmayan, internet ortamında kullanılan sanal para birimini oluşturmaktadır. Kripto para, yerleştirilmiş olduğu dijital cüzdanlardan ancak belirli kodlarla çıkarılıp kullanıldığı için bu adı taşımaktadır. Kripto para birimleriyle kişi veya kurumlar aynı geleneksel parayla olduğu gibi para kabul edip harcama yapabilirler (Eğilmez, 2017a). Merkezi bulunmayan bu yapının kontrolü Blok Zincir işlem veritabanları aracılığı ile gerçekleştirilir (Çarkacıoğlu, 2016: 8). Kripto paralar, halka açık ve herkes tarafından uygulanabilen yöntemlerle sistemin tesis aşamasında belirlenen oranlarda oluşturulurlar. Hükümetler, geleneksel para sistemlerinde ihtiyaç duyulursa merkez bankası ek para ihraç edebilir, ancak, kripto parada bu mümkün değildir. Herhangi birinin sahipliğindeki kripto paralara, kripto parayı üreten kişinin izni olmadan el konulamaz. Piyasada dolaşıma sunulan kripto para arzının şekli, miktarı ve zamanlaması, kripto para sistemin kuruluş aşamasında belirlenir (Çarkacıoğlu, 2016: 9).

Kripto paraların pazar değerleri, gümüş ya da altın gibi maden değerinden veya geleneksel paralarda olduğu gibi devletlerin ekonomik varlıklarından kaynaklanan bir değeri yoktur. Kripto paranın değeri; herhangi bir kripto para birimini elinde tutan kullanıcının bu parayı bir değişim aracı olarak benimsemesi veya bir emtia gibi görmesinden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Değeri, diğer geleneksel para birimlerinde ya da emtialarda olduğu gibi, piyasalarda arz ve talep koşullarına göre belirlenir (Anonim, 2019b).

2.1.Blok Zinciri (BlockChain) Teknolojisi

Blockchain sözcüğünün Türkçe karşılığı "kayıt zinciri ya da blok zinciri" olarak kullanılabilir. Söz konusu teknolojinin ardındaki beyin, bilim insanları W. Scott Stornetta ve Stuart Haber'dır. Bu teknoloji, 1991 yılında hesaplama yapma açısından kullanışlı ve kalıcı bir çözüm ile dijital dokümanların zaman damgası ile geçmişe dönük olarak tahrif edilmesi mümkün olmayacak şekilde tanımlanmıştır. Sistem, zaman damgalı dokümanların saklanması için şifrelenmiş güvenli bir kayıt zincirini kullanmıştır. 1992'de Merkle ağaçlarının dizayna dahil edilmesiyle birlikte birkaç dokümanın bir blok halinde bir araya getirilmesi sağlanmıştır. Bu gelişme sistemi daha da istenilen hale getirmiştir. Bu teknolojiye ilişkin patent Bitcoinin ortaya çıkmasından dört yıl önce, 2004 yılında bitmiştir (Anonim, 2018a). Blok zinciri sistemi içerisinde oluşturulan dijital para blok zinciri defterine yazılmaktadır. Böylece dijital para üretilmiştir (Alpago, 2018: 414). Kripto paraların güçlü yanları, altyapısını

oluşturan ve çalışmasını sağlayan blok zinciri teknolojisinin bir aracı gerektirmemesi, sistemin şeffaf olması ve güçlü güvenlik sistemine sahip olmasıdır. Blok zinciri teknolojisinin merkezileşmiş düzeni, maliyetleri düşürmesi, güvenliği artırması, operasyonel ilişkiyi kolaylaştırması ve işlem sürecini hızlandırması gibi kullanıcılara temin ettiği faydalar yönüyle finansal sistemde önemli bir potansiyel oluşturmuştur. Blok zinciri teknolojisinin en önemli özelliklerinden biri de merkezi olmayan doğrulama sistemini barındırmasıdır. Bu açıdan dijital değişimin yaşandığı en etkili bölgelerden biri olarak gösterilmiştir (Çetinkaya, 2018: 16). Geleneksel para aktarımı yapılmak istenildiğinde, üçüncü taraflara güvenme zorunluluğu ve buna bağlı olarak belirli bir işlem ücreti ödeme zorunluluğu doğmaktadır. Blok zinciri teknolojisinin şifreli sistem ile çalışması sebebiyle, üçüncü taraflara olan ihtiyaç ortadan kalkmış ve daha sistematik ve güvenli bir şekilde para aktarımı yapılma imkanı sağlanmıştır (Özbaş, 2019: 93)

2.2.Kripto Para Madenciliği (Mining)

Bir blok içinde, blok zincirine yeni bir işlem girdisi oluşturulması faaliyetine madencilik adı verilir. Bloktaki ilk prosedür, para tabanı işlemi olarak isimlendirilir. Blok zincirine eklenen en son blok, sistemdeki tüm düğümlere gönderilerek böylece sistemin kayıt girdisi tüm düğümlerce tutulmuş olur (Taş ve Kiani, 2018: 372).

Kripto para madenciliğinde, çözülmesi zor olan matematiksel problemlerin çözülerek işlemleri doğru sonuca ulaştırmak ve ağın güvenliğini oluşturmak için bilgisayarların işlem çözme gücünden yararlanılmıştır. Bu faaliyeti gerçekleştiren madencilere orantılı miktarda dijital jeton (token) veya kazılan kripto para cinsinden coin ödülü verilmiştir (Köse, 2018). Sistemin tek para arz noktası da burasıdır. Sistemin işleyişini öğrenebilmek için kripto para türlerinden olan Bitcoin üzerinden örnek verirsek; henüz onay verilmemiş bitcoin aktarma işlemleri, geçici olarak onay verilmemiş işlemler havuzunda bulundurulur. Madencilerin havuzları, sisteme dahil olmuş olan ağdaki gecikmeler nedeniyle aynı olma zorunluluğu yoktur. Küresel deftere, bu havuzdaki işlemlerden bir blok/öbek oluşturulmasının ardından işlenir. Başlangıçta bu ödül, 50 Bitcoin iken, her 210.000 blok üretiminde (yaklaşık olarak 4 yılda bir) yarıya düşürülmüştür. Günümüzde başarılı olmuş madenciye, 12,5 bitcoin ödül olarak verilmektedir (Çarkacıoğlu, 2016: 47).

2.3.Kripto Para Türleri

Kripto para birimlerinin kuramsal açıdan temeli, "Wei Dai" isimli bilgisayar mühendisi tarafından 1998'de "b-money" adlı yazısıyla ortaya koyulmuştur. Satoshi Nakamoto'nun 2008'deki makale ile de bitcoin incelikleriyle anlatılmıştır. Bitcoin, günümüzde ortaya çıkan kripto para birimlerinin de doğuşuna önderlik etmiştir (Şahin, 2018: 900).

Kripto para birimlerinin ilki olan Bitcoin, diğer dijital para birimleri açısından yol gösterici konumunda bulunmuş; çok çeşitli düzenleme ve değişiklikler yapılarak Bitcoin alternatifi veya hususi bir takım prosedürlerde kullanılmak üzere birden fazla kripto para birimi meydana getirilmiştir (Aslantaş Ateş, 2016: 360). Bitcoine olan alakanın artması neticesi ile Bitcoin üretmenin zorluk ve maliyeti artmış, bu durumun oluşması ile birlikte madencilik işlemiyle ilgili donanımlar imal edilmeye başlanmıştır. Zorluk seviyesinin artması ile oluşan yüksek maliyet, Bitcoin türevleri olan alternatif birimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Anonim, 2018b). Bunlar Bitcoinin oluşumundan esinlendikleri ve Bitcoin sonrasında geliştirildiklerinden dolayı tüm kripto para birimleri Alternatif Coin kavramına denk gelen "Altcoin" ismi ile ifade edilmiştir. Piyasada Ethereum, Ripple, Bitcoin Cash, Litecoin, EOS, Binance Coin, Tether, Stellar ve Cardano gibi çeşitli altcoinler bulunmaktadır. Ayrıca, her yeni gün farklı altcoinler piyasaya girmiştir. Bu altcoinlerin büyük bir kısmı, dolaşımdaki kripto para birimi modellerinden farklı olmadığından kripto para piyasası tarafından benimsenmeyip altcoin çöplüğüne gitmektedir (Aslantaş Ateş, 2016: 360). Ekim 2019 itibari ile piyasada 3.041 farklı kripto para birimi bulunmaktadır. Söz konusu kripto paraların 25 Ekim 2019 tarihi itibarıyla toplam piyasa değeri 232.1 milyon dolardır (Coinmarketcap, 2019).

3.BITCOIN

Satoshi Nakamoto takma isimli kişi veya kişilerin özel bir şifreleme sistemi ile oluşturulan ve blok zinciri teknolojisini temel alan bir kripto para birimidir. Bitcoin, bu kişi veya kişiler tarafından 1 Kasım 2008 tarihinde yazılan "Bitcoin: A peer-to-Peer Electronic Cash System" isimli makale ile tanıtılmıştır (Nakamoto, 2008). Bu makalede, Bitcoin isminde yeni bir dijital para birimi olgusundan ve sistemin çalışma şeklinden bahsedilmiştir. 2009'da kriptografi e-mail grubunda kayıtlı olan birçok kişiye ulaştırılmıştır (Bitcoin, 2019). 2008 senesinde Küresel Finans Krizinin olduğu bir zamanda merkezi bulunmayan kripto para birimi Bitcoin, finansal tüm aracı ve araçlara, hem de hükümetlere güvenin azaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2015: 85). Bitcoin ilk kez 2009'da piyasalarda ödeme metodu olarak kullanılmış ve Bitcoin'in varoluş günü 3 Ocak 2009 olarak kayıtlara geçmiştir (Dönmezgel, 2017). Bitcoin'in sembolü ฿,, kısaltması BTC ve XBT'dir ve logoları Şekil1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Bitcoin'in Sembol ve Logoları

Bitcoin, 8 haneye kadar bölünebilir. Bu sebeple 0,00000001 BTC'lik bir işlem yapmak olasıdır. En küçük birime "Satoshi" denilmektedir. Farklı bir söyleniş ile 100 milyon Satoshi 1 XBT'dir. Bitcoinin temel aldığı teoriler teknik açıdan detaylı olsalar da kullanımı çok basittir. Cüzdan uygulamalarından herhangi bir tanesinin yüklenilerek, bitcoin satın almaya ve transfer etmeye hemen başlanabilir. Bitcoin istenildiği an çeşitli geleneksel para birimleri ile değişimi sağlanabilir. Geleneksel paranın dolaşımda olduğu gibi, bitcoin kullanıcıları, hizmet veya ürün alıp satarlarken transfer ağını kullanarak birbirlerine bitcoin gönderebilirler (Çetinkaya, 2018: 17).

Bitcoinin kıymetini, günlük hayatımızdaki kullanım ve piyasadaki oluşan miktarı belirlemektedir. Bitcoin üretmeye karar veren kullanıcılar, matematiksel hesaplamaları çözmeyi amaçlayan yazılım ve donanımlar kullanır. Matematiksel yöntemler ücretsiz durumdadır ve isteyen herkes bu hesaplamaları çözebilir. Yazılımlar açık kaynaklı olacak şekilde kullanıcılara sunulur ve bu da herhangi bir kullanıcının hesaplamaları kontrol edebilmesi için yazılımı inceleyebileceği anlamına gelmektedir (Coinkolik, 2019).

Bitcoine sahip olmak isteyen bir kullanıcı üç şekilde alım prosedürü gerçekleştirebilir:

1. Herhangi bir bilgisayar tarafından madencilik adı verilen yöntem ile bitcoin sahibi olunabilir. Madencilik işlemi sürecinde, bilgisayarlar aracılığıyla çeşitli matematiksel problemlerinin çözülmesi sonucunda bitcoin oluşturulmaktadır. Ancak işlem zorluğu nedeniyle yüksek seviyeli bir işlemcisi ve hızlı internet bağlantısı bulunan bir bilgisayar gerekmektedir.
2. Piyasada herkese açık halde bulunan bibcoin borsalarına katılarak geleneksel bir para ile borsa hizmetini sunan sağlayıcının belirli bir komisyon oranı karşılığında Bitcoin alımı yapabilir.
3. Bitcoin karşılığında herhangi bir ürün değişimi yapılarak bitcoin elde edilebilir.

Her bir bitcoin, dijital imza zincirinden meydana gelmiştir. Bitcoin sahibi bir kullanıcı açık anahtar ile birlikte bir de özel anahtara sahiptir. Bu anahtar bir dosyada gizlenmektedir. Eğer bu dosya bilgisayardan kaldırılır, silinir veya kaybedilirse bununla bağlantılı olan bitcoinler de ortadan kaldırılmış olacaktır (Bozkurt Yüksel, 2015).

Bitcoine ait özellikler aşağıdaki gibi gösterilebilir (Cointürk, 2019):

- Kripto para birimi olan Bitcoinin gümüş veya altın gibi fiziki bir karşılığı yoktur.
- Bitcoin bir ağ teknolojisi sistemidir ve bir merkezi yoktur. X'den Y'ye dijital para aktarımı sağlar ve 3. bir kurum veya kuruluşa ihtiyaç duymaz.
- İnternet ağı aracılığıyla işlem yapılabilen bir teknolojidir ve Bitcoin transferleri internet ağı üzerinden yapılmaktadır.
- Herhangi bir kurum veya kuruluşa gereksinim duymadığından giderler çok düşüktür. Sadece transfer prosedürünü onaylayan madencilere cüzi miktarlarda komisyon ücreti verilir.
- Açık kaynak kodlar ile yazılan, her kullanıcıya açık ve sistemin sahipliği bir kişiye ait değildir aksine kullanıcı olan herkesin olduğu bir yapısı vardır.
- İnternet ulaşımı olan her yerde yönetilebilir ve çevrimdışı hesaplara kimse müdahale edememektedir.
- Kullanım şartları veya ön sınırlama kontratları gibi sınırlayıcı ya da belirleyicileri yoktur.
- Madenciler tarafından ücretsiz bir yazılım aracılığıyla üretilir.
- Toplamda 21 milyon kadar oluşturulacak şekilde tasarlanmıştır.
- Sınırsız üretimin önüne geçebilmek için zorluk düzeyi her yeni gün belirli protokoller aralığında yükselir ve bu seviyeler üretimin ağdaki yoğunluğu gereğince otomatik olarak ayarlanır.
- Her kullanıcının bir dijital cüzdanı vardır ve bitcoinler bu cüzdan hesaplarında tutulur.
- Bitcoin aktarımları benzersiz bir imza ile imzalanarak madenciler tarafından kontrol edilip doğruluğu onaylanır. Böylece aynı Bitcoin birden farklı kez kullanılamaz ve çift ödeme engellenmiş olur.
- Bitcoin, dönüşümü sağlanabilen kur yapısında bulunduğundan ötürü herhangi bir ülkeye ait para birimine dönüştürülebilir.
- QR kodu kullanımı sunduğundan dolayı mobil ödeme yapabilmektedir.

Bitcoin bünyesi bakımından kripto para olarak değer görmektedir. Alternatif para birimi olarak onaylanabilen dijital paradır ve bununla birlikte sanal paranın tanımına da uymaktadır (Alnıaçık, 2019: 22). Bitcoin benzeri kripto para birimleri, banka gibi aracıları para aktarımında saf dışı bırakarak aracısız şekilde eşler arası para aktarımını olası kılar (Şahin, 2018: 904).

4. KRİPTO PARA ve BITCOIN FİYATLARI İLE ALTIN FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1.Literatür

Geçmişten bugüne altın bireysel yatırımcılar, merkez bankaları, yatırım fonları için önemli bir yatırım aracı olmuştur. Dünya Altın Konseyi'nin eylül 2019'de yayınladığı rapora göre küresel yatırım fonlarında yaklaşık 3.9 milyar dolarlık para akışı gerçekleşti. Yatırım fonlarında tutulan altın miktarı ise 2bin 808 ton olarak gerçekleşti (ntv, 2019). Diğer yandan altına dayalı finansal araçlarda günden güne artmaktadır (Pirgaip, 2016: 10, 22). Altın genellikle belirsizlik ortamında "güvenli liman" olarak yatırımcılar tarafından tercih edilir. Bitcoin henüz on yıllık geçmişi olan, piyasada bitcoin alım satımı yapan yatırımcılar tarafından belirlenen sanal bir değeri olan paradır. Altının güvenli liman olma özelliğinin tam tersi bir özelliğe sahiptir.

Tüm ülkelerdeki portföy yatırımcıları portföylerini ortaya çıkacak dışsal etkilere karşı korumak isterken aynı zamanda da yüksek getiri elde etmek isterler. Bunun için yatırımcılar, korelasyonları düşük olan yatırım

araçlarından portföy oluşturmak isterler. 2016-2017 yıllarına kadar bitcoin fiyatlarında önemli bir fiyat artışı söz konusu değilken 2017 yılından bu yana bitcoin fiyatları artış ve yatırımcısına yüksek getiri sağlamıştır. Altın fiyatları da son yıllarda jeopolitik ve siyasi riskler, belirsizlikler nedeniyle artış göstermiştir. Bu iki finansal aracın birlikte hareket edip etmediklerini, iki finansal araç arasında ilişkinin olup olmadığını araştıran araştırmalar mevcuttur.

Yıldırım (2018), 02/02/2012 – 12/31/2013 dönemi günlük bitcoin ve altın fiyatları arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizi ve en küçük kareler yöntemi ile araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda bitcoin ve altın fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Altın fiyatlarındaki bir birimlik artış bitcoin fiyatlarında 11.5 birimlik azalışa yol açmaktadır. Ayrıca, altın fiyatlarındaki değişim bitcoin fiyatlarını etkilerken bitcoin fiyatlarındaki değişimi etkilemediği sonucuna da ulaşmıştır.

2013 dönemi için diğer bir dikkat çekici araştırma da Yermeck'ın 2013 yılında yaptığı araştırmanın sonuçlarıdır. Yermack, bitcoinin spekülatif bir yatırım aracı olduğunu makro ekonomik göstergelerden etkilenmediğini, kendi işlem görme özelliğinden etkilendiğini belirmiştir. Açık pozisyonlarda hedge sistemi ile riskten korunma işleminin yapılamayacağını belirtmiştir (Yıldırım, 2018: 2335).

Koçoğlu, Çevik ve Tanrıöven (2016), çeşitli para birimleri, altın ve bitcoin arasındaki uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkileri 02/06/2014 – 02/06/2015 dönemi için eşbütünleşme analizi ve Var analizi ile araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda, bitcoinin para birimleri ve altın fiyatları ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı para birimleri ve altın fiyatları ile ters yönlü ilişkisinin olduğu tespit etmiştir. Bu durumun portföy çeşitlendirilmesinde kullanılabileceği vurgulamıştır.

4.2. Araştırmanın Verileri ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, bitcoin fiyatları ile altın fiyatları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaçla çalışmada 01.04.2016 – 27.09.2019 dönemi günlük verileri (haftada beş gün için) kullanılmıştır. Araştırmamızda bu dönemin kullanılma nedeni yaklaşık Haziran 2017 tarihinden önce bitcoin fiyatlarında ciddi bir fiyat artışı söz konusu değilken bu tarihten sonra bitcoin fiyatlarında sürekli bir yükselişin dikkat çekmesidir. Dolayısıyla bir yatırım aracı olarak kullanılan bitcoin fiyatlarının hareketlenmeye başladığı 2016 döneminden araştırmanın yapıldığı tarih olan 27 Eylül 2019 tarihine kadar olan dönem için altın fiyatları ve bitcoin fiyatları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Her iki değişkenin de biriminin aynı olması açısından altın fiyatları ve bitcoin fiyatları dolar cinsinden araştırmaya dahil edilmiştir. Dolar cinsinden kullanılan bitcoin verileri ve ons altın fiyatı üzerinden elde edilen altına ilişkin veriler investing internet sitesinden elde edilmiştir.

Araştırmada öncelikle korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon katsayısı iki değişkenin yönü ve gücü hakkında bilgi verir. Korelasyon analizi sonucunda bitcoin fiyatları ile altın fiyatları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Korelasyon katsayısı 0.59'dur. Daha sonra, araştırmada bitcoin fiyatlarının altın fiyatlarını etkileyip etkilemediğini ve bitcoin fiyatları ile altın fiyatları arasında uzun dönemli ya da kısa dönemli bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacı ile eşbütünleşme ve regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi, eşbütünleşme analizi yapmak ve sahte regresyon sorunu ile karşılaşmamak için öncelikle değişkenlerin birim kökü olup olmadığı tespit edilmiştir.

Bir zaman serisinin eğer ortalamasında sistematik bir değişme yoksa diğer bir ifade ile seri trend yapmıyorsa, serinin varyansında sistematik bir değişim yoksa ve düzenli periyodik değişmeler göstermiyorsa seri durağandır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005: 46). Ddurağanlık birim kökle test edilir. Bir serinin birim kök içermemesi aynı zamanda o serinin durağan olduğu anlamına gelir. Bir seri uzun dönemde birçok şoka maruz kalabilir. Serinin şoklara karşı dirençli olması, şokların etkisinin geçici olması serinin durağan olduğunu gösterir. Eğer şokların etkisi kalıcı ise seriler durağan değildir. Diğer bir ifade ile birim kök içerir (Mert ve Çağlar, 2019: 97).

H0= Birim kök vardır. (Seri durağan değildir.)

H1=Birim kök yoktur. (Seri durağandır.)

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Augmented Dickey - Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzeyde		Birinci dereceden fark	
	t istatistiği	Olasılık (Prob)	t istatistiği	Olasılık (Prob)
Altın	-1.739312	0.4111*	-7.101442	0.0000*
Bitcoin	-1.940270	0.3138	-8.461687	0.0000*

***p<0.05 anlamlılık düzeyinde**

Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları, değişkenlerin düzey değerlerinde birim kökü olduğunu, birinci dereceden farkları aldığında değişkenlerin durağanlaştığını göstermektedir. Serilerin birinci farkları alındığında $p<0.05$ sonucu elde edilmiş ve serilerin %1 hata düzeyinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Farkına bakılmış serilerle analizlere devam edilmesi veri kaybına neden olabilir. Eğer serilerde eşbütünleşme varsa farkına bakılmamış serilerin katsayıları tahmin edilebilir (Doğru ve Uysal, 2015: 247-248). Ayrıca, öncelikle uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını belirlemek gereklidir. Bunun için Johansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Ancak, test yapılmadan önce, otokorelasyon ve değişen varyans gibi sorunların olmadığı uygun bir gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekir. Çalışmamızda gecikme uzunluğu, Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Kriteri (SC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ), Son Tahmin Hatası – (Final Prediction Error) (FPE), Olabilirlik Oranı (LR) ve Log olabilirlik (LogL) kriterlerine göre belirlenmiştir. Sabit içeren fakat trend içermeyen modelde otokorelasyonun yer almaması için AIC kriteri kullanılmıştır. Ayrıca, SC'den daha küçük bir hataya sahip olması ve LR, FPE modellerinin AIC desteklemesi nedeni ile AIC kriteri seçilmiştir. (Yıldırım, 2018: 2338). Kriterlerden AIC, SC ve FPE'ye göre en uygun gecikme uzunluğu 4'dür. Analize 4 gecikme ile devam edilecektir.

Tablo 2: Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	1.27e+12	33.54547	33.55555	33.54930
1	8318.068	2.29e+08	24.92504	24.95528*	24.93655*
2	7.434517	2.29e+08	24.92558	24.97599	24.94477
3	7.221526	2.29e+08	24.92633	24.99690	24.95320
4	24.24705	2.25e+08	24.90930	25.00003	24.94384
5	4.274507	2.26e+08	24.91310	25.02399	24.95531

6	9.384311	2.26e+08	24.91153	25.04259	24.96143
7	13.99735	2.24e+08	24.90510	25.05632	24.96267
8	9.521242*	2.24e+08*	24.90336*	25.07473	24.96860

H0= Altın Fiyatları ve bitcoin fiyatları arasında hiçbir eşbütünleşme denklemi yoktur.

H1= Altın fiyatları ve bitcoin fiyatları arasında en az bir tane eşbütünleşme denklemi vardır.

Tablo 3: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Hipotezdeki Koentegre Vektör Sayısı	Özdeğer (Eigenvalue	İz istatistiği (Trace Statistics)	%5 Kritik değer	P Değeri**
Yok	0.007401	9.518227	15.49471	0.3196
En fazla 1	0.002361	2.298068	3.841466	0.1295

*İz istatistiği 0.05 anlamlılık düzeyinde koentegrasyonun olmadığını göstermiştir.

**Hipotez %5 düzeyinde reddedilmiştir.

Tablodan görüldüğü gibi "altın fiyatları ve bitcoin fiyatları arasında hiçbir eşbütünleşme yoktur", hipotezi reddedilemez. P değeri 0.3196'dır. H1, "Altın fiyatları ve bitcoin fiyatları arasında en az bir tane eşbütünleşme denklemi vardır." Hipotezi reddedilmiştir. "En çok 1" tane eşbütünleşme denklemi dahi yoktur (p=0.1295). Altın fiyatları ve bitcoin fiyatları arasında uzun dönemli ilişki olmadığı belirlenmiştir. Altın fiyatları ile bitcoin fiyatları arasında uzun dönemli ilişki olmadığı için kısa dönemli ilişki olup olmadığını tespit etmek gerekir.

Tablo 4: En Küçük Kareler Yöntemi

Bağımlı Değişken	Altın		
Bağımsız değişken	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık (pdeğeri
Bitcoin	-0.756019	-2.776610	0.0056
C	7.970259	0.695792	0.4867
R^2	0.007		
F istatistiği	7.709561		
F istatistiği Olasılık değeri	0.005598		

En küçük kareler yöntemine göre modelin açıklayıcı gücü 0.007'dir. Diğer bir ifade ile Bitcoin fiyatları altın fiyatlarının 0.007'sini açıklamaktadır. Diğer bir ifade ile altın fiyatlarında değişimin sadece yaklaşık %1'lik kısmı bitcoin fiyatlarındaki değişim ile açıklanabilir. Altın fiyatlarındaki değişim araştırmaya dahil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Buna göre %1 hata payı ile bitcoin fiyatlarındaki bir birimlik artış altın fiyatlarında 2.77 birimlik azalışa neden olmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, kripto para hakkında bilgi vermek ve ilk kripto para olan bitcoin fiyatları ile en eski yatırım araçlarından biri olan altın fiyatları arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektedir. Bu çalışmada 01/01/2016 – 27/09/2019 dönemi için altın fiyatları ile bitcoin fiyatları arasındaki ilişki incelenmiştir. Eşbütünleme analizi ve en küçük kareler yönteminin kullanıldığı çalışmada altın ve bitcoin fiyatları arasında uzun dönemli ilişki tespit edilememiştir. Kısa dönemli ilişki ise son derece düşük ve negatif yönlüdür. Araştırma, Yıldırım (2018) ve Koçoğlu vd. (2015) çalışmalarının sonuçlarına benzer bir sonuç ortaya koymaktadır.

Yatırımcılar oluşturacakları portföylerde, portföye alınan varlıkların birbirileri ile arasında bir ilişkisinin olmamasına veya düşük, negatif ilişkiliye sahip varlıklar olmasına önem verirler (Doğru ve Uysal, 2015: 240). Bu açıdan altın ve bitcoin yatırım araçlarının arasında uzun dönemli ilişki olmaması ve kısa dönemli ilişkinin son derece zayıf olması sonucu, her iki yatırım aracının birlikte portföyde yer alabileceğini göstermektedir. Ancak, altına ve/veya bitcoine yatırım yapılırken menkul değerlerin tek tek ve birlikte risk düzeyleri de dikkate alınmalıdır. Yatırımcıların geleceğe dair beklentileri de bitcoine yatırım konusunda önem taşır.

KAYNAKÇA

Alnıaçık, B. (2019). Kripto Paraların Dünya ve Türkiye'deki Güncel Durumu Üzerine Bir İnceleme. *Research Studies Anotolia Journal*, 2(4), 21-30.

Alpago, H. (2018). Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 411-428.

Anonim, (2018a). Block Zincirinin Tarihçesi. https://www.binance.vision/tr/blockchain/history-of-blockchain adresinden 24 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Anonim, (2018b). Yeni Başlayanlar İçin 12 Maddelik Kripto Para Başlangıç Rehberi. https://coin-turk.com/yeni-baslayanlar-icin-13-maddelik-bitcoin-rehberi adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Anonim, (2019a). Kripto Para Nedir?. https://koinbulteni.com/kripto-para-nedir adresinden 22 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Anonim, (2019b). Kripto Para Nedir. https://www.kriptom.com/kripto-para-nedir-sozluk/ adresinden 23 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Aslantaş A. B. (2016). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(1), 349-366.

Atalay, G. E. (2018). Blok Zincir Teknolojisi ve Gazeteciliğin Geleceği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 45-54.

Avunduk, H. ve Aşan, H. (2018). Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi ve İşletme Uygulamaları: Genel Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 33(1), 369-384.

Bitcoin, (2019). Sıkça Sorulan Sorular. https://bitcoin.org/tr/sss#bitcoin-duzenlenebilir-mi adresinden 26 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Bozkurt Yüksel, A. E. (2015). Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış. *İÜHFM C. LXXIII,* (2), 173-220.

Coinkolik, (2019). Bitcoin Nedir?. https://www.coinkolik.com/bitcoin-rehberi/bitcoin-nedir/ adresinden 26 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Coinmarketcap, (2019). Tüm Kripto Para Birimleri. https://coinmarketcap.com/tr/all/views/all/ adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Cointürk, (2019). Bitcoin Nedir?. https://coin-turk.com/bitcoin-nedir adresinden 27 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin, *Sermaye Piyasası Kurulu,* Araştırma Raporu, Ankara, 1-73.

Çetinkaya, Ş. (2018). Kripto Paraların Gelişimi ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi ile İncelenmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 11-21.

Doğru, B. ve Uysal, M. (2015). Bir Yatırım Araco Olarak Altın ve Hisse Senedi Endeksi Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Üzerine Amprik Bir Uygulama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 239-254).

Dönmezgel, E. (2017). Bitcoin Tarihi. https://bitcoinlerim.com/bitcoin-tarihi/ adresinden 26 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
Eğilmez, M. (2017). Kripto Paralar, Bitcoin ve Blockchain. http://www.mahfiegilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
Köse, B. (2018). Evdeki Bilgisayarınızla Kazılabilecek En İyi Kripto Paralar". https://uzmancoin.com/pc-madencilik-kripto-para/ adresinden 26 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
Mert, M. ve Çağlar A.E. (2019). Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. https://bitcoin.org/bitcoin.pdf adresinden 26 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.
Özbaş, M. Y. (2019). Elektronik Para ve Sanal Para: Bitcoin Geleceğin Para Birimi Olabilir mi?. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,* 2(1), 85-104.
Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2005). Zaman Serisi Analizi. Ankara:Nobel Yayınları.
Şahin, E. E. ve Özkan, O. (2018). Asimetrik Volatilitenin Tahmini: Kripto Para Bitcoin Uygulaması. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3(2), 240-247.
Şahin, O. N. (2018). TMS & TFRS Işığında Muhasebe, Vergi ve Denetim Açısından Bitcoin ve Diğer Kripto Para Birimleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 898-923.
Taş, O. ve Kiani, F. (2018). Blok Zinciri Teknolojisine Yapılan Saldırılar Üzerine Bir İnceleme. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 11(4), 369-382.
Yıldırım, F. (2015). Kripto Paralar, Blok Zinciri Teknolojisi ve Uluslararası İlişkilere Muhtemel Etkileri. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi,* 2(4), 81-97.
Yıldırım, H. (2018). Günlük Bitcoin ile Altın Fiyatları Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi: 2012 – 2013 Yılları Arası Johansen Eş Bütünleşme Testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4). 2328 – 2343.

İNTERNET GAZETECİLİĞİNDE "ONUR YÜRÜYÜŞÜ" HABERLERİ

Sümeyye POLAT[61]

Ceren YEGEN[62]

Özet

Kitle iletişim araçları geçmişten bugüne birçok görev üstlenmiştir. Kamuoyunu bilgilendirme görevi taşıyan medya, kitleleri ilgilendiren birçok içerik sunmakta; onları haberdar etmektedir. İçerikleri ve haberleri ile toplumu etkileme, yönlendirme gücüne de sahip olan medya, haberlerini kendi ideolojik çerçevesinde verir. Dolayısı ile medyada bazı temsil sorunları görülebilir. Kimi grup, kimlik ve aidiyetler geleneksel medyada farklı ölçü ve yaklaşımlar ile temsil edilir. Medyadaki temsil süreç ve sorunları önemli ve ele alınması gerekli bir konudur. Örneğin LGBTİ (lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, interseks) bireylere yönelik yaklaşımlar da medyada farklı biçimlerde olabilmektedir. Medyadaki temsillerinde LGBTİ bireyler, toplumun çok ayrı parçaları gibi görülebilmekte, bazen görmezden gelinerek yok sayılabilmektedir. Birçok haberde LGBTİ bireylere yönelik homofobik ve diskriminatif dil gözlenebilmekte; hatta nefret söylemine temellenen yargılar dikkati çekmektedir. LGBTİ bireylerin medyadaki temsil sorunu yalnızca geleneksel medyada değil, bugün önemli bir sosyal olgu olan yeni medya ortamlarında da gözlenebilmektedir. Bu nedenledir ki, günümüzde oldukça gerekli olan ve yeni medya ortamlarındaki nefret söylemine odaklanan çalışmaların yapılması önemlidir. Bu çalışma ise medyanın LGBTİ bireylere yönelik yaklaşımını, internet gazeteciliği üzerinden analiz etmektedir. Bu nedenle çalışma, Türk ulusal basınında (resmi internet sitelerinde) Türkiye'de Haziran 2018'de yapılan "Onur Yürüyüşü" ile ilgili haberlerde kullanılan dili incelemektedir. Çalışmanın amacı, "Onur Yürüyüşü" ile ilgili haberler üzerinden Türk ulusal basınının (resmi internet sitelerinde) LGBTİ bireylere yönelik tavrını ortaya çıkarmaktır. Haberlerde homofobik ve diskriminatif yaklaşım olup olmadığı incelenmiştir. Bu çerçevede, 25 Haziran 2018 ile 2 Temmuz 2018 tarihleri arasında Sözcü, Hürriyet, Yeni Akit ve Yeni Şafak gazetelerinde "Onur Haftası" temalı haberlere (toplam 11

[61] Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi, sumeyyepolat2@gmail.com
[62] Doç. Dr., Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, cerenyegen@mersin.edu.tr

haber) ulaşılmıştır. Ulaşılan haberler, içerik analizi ve söylem analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu şekilde, kullanılan dilin içerdiği söylemler ortaya koyulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Onur Yürüyüşü, Basın, Haber, Nefret Söylemi, Homofobi

Jel Kodları: D8, L6, L9

"PRIDE MARCH" NEWS IN DIGITAL JOURNALISM

Abstract

Mass media has undertaken many missions from past to present. The media, which has the duty of informing the public, offers many contents that are of interest to the masses; informs them. Media, which has the power to influence and direct the society with its contents and news, gives its news within its own ideological framework. Therefore, some representation problems can be seen in the media. Some groups, identities and belonging are represented by different kinds and approaches in traditional media. Representation processes and problems in the media are important and need to be addressed. For example, approaches to LGBTI (lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex) individuals may also take different forms in the media. In their representations in the media, LGBTI individuals can be seen as very separate parts of society, sometimes ignored and disregarded. In many news, homophobic and discriminative language for LGBTI individuals can be seen; even judgments based on hate speech draw attention. The problem of LGBTI people's representation in the media can be observed not only in traditional media but also in new media, which is an important social phenomenon today. For this reason, it is important to carry out studies that are very necessary today and focus on hate speech in new media environments. This study analyzes the media's approach towards LGBTI individuals through internet journalism. Therefore this study examines the news language of Turkish national press (official web sites) about "Pride March" that held in Turkey in June 2018. The aim of the study is to reveal the attitude of the Turkish national press (on official websites) towards LGBTI individuals through the news about "Pride March". The news were examined whether have a homophobic and discriminative approach. In this context, between June 25, 2018 and July 2, 2018, "Pride Week" themed news (11 news in total) in Sözcü, Hürriyet, Yeni Akit and Yeni Şafak newspapers have received. The news reached were analyzed using content analysis and discourse analysis. In this way, the discourses contained in the language used were revealed.

Keywords: Pride March, Press, News, Hate Speech, Homophobia

Jel Classification: D8, L6, L9

1. GİRİŞ

Medyanın kamuoyunu bilgilendirme, toplumsal olaylar karşısında farkındalık yaratma, toplumdaki farklılıkların/çeşitliliklerin sesi olma gibi önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Medya sorumluluklarını yerine getirebilmek amacıyla çeşitli araçları kullanarak, kitlelere ulaşmayı hedefler. İnsanların bakış açılarının ve dünya görüşlerinin belirlenmesinde önemli bir yerde bulunan medyanın etkisi, sadece yetişkinler üzerinde gözlenmez. Öyle ki, medya içerikleri çocukların kişilik gelişiminde de önemli bir rol oynar. Medyanın egemen ideolojinin yeniden üretimini sağladığı durumların yanı sıra, görmezden geldiği olaylar ve gruplar da olabilmektedir. Örneğin yazılı basında ve internet gazetelerinde yer alan haberlerde LGBTİ bireyler, farklı şekillerde konu edilebilmektedir (Ceylan 2012; Kayhan, 2015; Yegen, 2014). Bazı haberlerde LGBTİ bireyler bir sorun olarak görülmekte, ötekileştirilmekte ve görmezden gelinmektedir. Burada, konu hakkında bilgisi olmayan ya da önyargı sahibi medya çalışanlarının varlığı bir etken olabilir. Yeni medya ortamlarının çoğu kez teyitten uzak platformlar olması ve haberi hızlı vermenin genel olarak esas teşkil etmesi de içeriklerin sağlıklı kontrolü noktasında eksiklik taşıyabilir. Dolayısı ile internet teknolojisi temelinde gelişen ve etkileşim ile kitleselliği hedefleyen internet gazeteciliğinde de tıpkı geleneksel medyada olduğu gibi temsil sorunu gözlenebilir. İnternet, tarihin en hızlı büyüyen aracıdır. İnternetin temelini oluşturan dijitalleşmeler, bilgisayar ve telefon teknolojilerinin yakınlaşması, haberlerin ve bilgilerin üretilme ve yayılma şeklini büyük ölçüde etkilemiştir. Burada, internetin etkileşimli doğası önemlidir. İnternet ile kitle iletişim araçları büyük olanaklara sahip olmuştur (Talabi, 2011; Gezmen, 2019: 78; Leiner vd., 1997; Tsatsou, 2014).

Bu çalışma, Haziran 2018 yılında yapılan "Onur Yürüyüşü" öncesi, esnası ve sonrasında Türk ulusal basınında (resmi internet sitelerinde) yer alan haberlerin dilinde homofobik yaklaşım olup olmadığını inceleyerek, kullanılan dile odaklanmaktadır. Araştırma kapsamında 25 Haziran 2018 ile 2 Temmuz 2018 tarihleri arasında incelemeye alınan Sözcü, Hürriyet, Yeni Akit ve Yeni Şafak gazetelerinde "Onur Haftası" temalı toplam 11 habere ulaşılmıştır. Ulaşılan haberler içerik analizi ile incelenmiş, haberler söylem analizine de tabi tutularak kullanılan dilin içerdiği söylemler ortaya koyulmuştur.

2. CİNSİYET VE LGBTİ HAREKETİ

Cinsiyet kimliği kavramı, bir bireyin kendisini hangi cinsiyette hissettiğini, tanımladığını ve başkaları tarafından ne şekilde tanımlanmak istediğini anlatmaktadır. Eşcinsel hakları mücadelesindeki bireyleri niteleme noktasında LGBTİ ifadesi önemlidir. İfade Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks bireyleri nitelemektedir (Psikologlar İçin LGBTİ'lerle (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks) Çalışma Kılavuzu, 2017: 17).

Bugün birçok yerde LGBTİ olmanın sıklıkla ayrımcılığa uğramak anlamına geldiği düşünülmektedir. Öyle ki bu ayrımcılık cinsel yönelim, cinsiyet kimlik, cinsiyet ifade veya cinsel özelliklere temellenebilmektedir (https://www.amnesty.org.tr/icerik/lgbti-haklari, Erişim Tarihi: 10.10.2019). Cinsel yönelimler ile ilgili birçok yanlış inanç bulunmaktadır. Örneğin "Eşcinsellik doğaya aykırıdır" iddiasında yer alan "doğaya aykırılık" söylemi, aslında insan doğasında cinselliğin yalnızca üreme ile sınırlı olduğu dogmasına temellenmektedir ve tıp alanının sağlıklı bulmadığı bir görüştür (Hekimler İçin LGBTİ Sağlığı, 2016: 7 Türk Tabipleri Birliği LGBTİ Çalışma Grubu).

LGBTİ bireylere yönelik birçok olumsuz niteleme vardır. Burada en sık olarak, kısaca "eşcinsellere yönelik olumsuz duygu, tutum ve davranışlar" şeklinde ifade edilen homofobi cinsiyetçi ve sorunlu bir kavram olarak karşımıza çıkar (http://www.kaosgldernegi.org). Bazı yaklaşımlara göre, homofobi ve içerisinde barındırdığı ayrımcı dil, belirli bir kültürel ideoloji noktasında ifade edilir (Şah, 2012: 24).

LGBT bireyler konusunda farkındalık her geçen gün daha da gelişse de, hatta birçok olumlu yeni gelişme yaşansa da bilimsel verilerde ve medya içeriklerinde halen bir temsil sorunu görülmekte, LGBT bireylere yönelik diskriminatif söylem ve bakış açıları gözlenebilmektedir (Uluyol, 2016). Ekitli ve Çam'a göre (2016), uluslararası ve ulusal literatür de LGBTİ bireylerin toplumsal hayatın hemen her basamağında olduğu gibi sağlık konusunda da risk altında olduklarına dikkat çekmektedir. Ayrımcılık, dezavantaj ve önyargılar LGBTİ bireylerin yaşamlarını şekillendirirken de kendilerini hissettirmektedir (Leonard ve Mann, 2018).

2.1. Bir LGBTİ Hareketi Olarak "Onur Haftası"

LGBTİ hareketinin 1960'lı yıllarda görünürlük kazandığı düşünülmektedir. Çünkü 28 Haziran 1969 günü gece polisler tarafından New York Christopher Street'te eşcinsel bireyler ile trans bireylerin eğlendiği bir bara baskın düzenlenmiş ve büyük bir direniş başlamıştır. Bu karşıtlık, hareketin seyrinde önemli olmuştur. Çünkü devam eden günlerde çok sayıda eşcinsel ve trans bireyin iştirak ettiği "Stonewall İsyanı", LGBTİ mücadelesinde adeta "bir dönüm noktası"nı teşkil etmiştir. Öyle ki o günden beri çoğu ülkede her yıl Haziran ayının sonunda "LGBTİ Onur Haftası" kutlanmaktadır. Türkiye'de ise hareket, 1985 civarı bazı girişimleri takiben 1990'larda İstanbul'da LambdaİstanbulÂun, Ankara'da ise Kaos GL'nin kurulması ile ortaya çıkmıştır (Altunpolat, 2017: 10).

Büyük kısmı Müslüman olan bir ülke olan Türkiye'de 1993 yılında düzenlenmesi planlanan ilk uluslararası Gay-Lezbiyen etkinliğine valilik onay vermemiş, İstanbullu bir grup eşcinsel aktivist, "Lambda" adı altında bir araya gelmiştir. Grup ilkin AIDS Savaşım Derneği ile ortak çalışmalar yürütmüş, 1996 yılında ise İstanbul'da düzenlenen HABİTAT-II İnsan Yerleşimleri Zirvesi'ne şahsi standı ile katılmıştır. Lambda İstanbul aracılığı ile eşcinsellere yönelik ilk radyo programı yapılmış, grup %100 GL ve Cins ismi ile eşcinsellere yönelik dergiler yayımlamıştır (Aşçı, 2013: 37; https://www.turkeygay.net/turkce/lgbt_dernekleri.html, 01.10.2019). Bazı yaklaşımlar, Onur Haftası yürüyüş ve etkinliklerinin ifade ve toplanma özgürlüğü hakkının kullanımı bağlamında ele alınması gerektiğini öne sürmektedir (https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-onur-yuruyuslerini-yasaklamak-yerine-korumali, 24.06.2017).

2.2. Medyada LGBTİ Bireyler ve Nefret Söylemi

Alp (2018: 22), kitle iletişim araçlarının haber ve yorumlarındaki makullük ve olağanlık propagandacılığı ile nefret söyleminden beslenen içerikler üretilebildiğine dikkat çekmektedir. Kitle iletişim araçları kamuoyunu bilgilendirme işlevini, sosyal düşünme türlerini egemen ideolojinin düşünce türleri ışığında biçimlendirmek suretiyle yapmaktadır. Bu pratik, medyanın toplumsal manipülasyon ve denetim sağlamada önemli bir alan olduğunu göstermektedir.

1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi nefret söylemiyle ilgili aldığı Tavsiye Kararı'nda nefret söylemini; *"yabancı düşmanlığı, ırkçı nefret, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlük temelli diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi*" şeklinde tanımlanmaktadır (akt. Bektaş vd., 2015: 36). Nefret söylemi medyada ilk defa 1986 yılında Amerikalı bir grup gencin, Afro-Amerikalı bir gence saldırmalarını konu edinen bir haberde görülmüştür (Taş, 2017: 61). Oysaki meşruiyetini, "kamunun bilgi edinme hakkından alan gazetecilik, çeşitli özdenetim mekanizmalarına ve yıllar içinde geliştirilmiş etik kurallara tabi" olduğunu (Vardal, 2015: 133) unutmamalıdır.

İfade özgürlüğü bağlamında tartışılmaya çalışılan nefret söylemi, normalleştirilmesi mümkün görünmeyen bir durumdur. İfade özgürlüğünü nefret gerekçesiyle işlenen suçları meşrulaştırmaya zemin oluşturacak şekilde kullanmaya çalışmak, üzerinde durulması gereken bir konudur (Kalav ve Certel Fırat, 2017: 2210). Çünkü ifade özgürlüğü, tüm demokratik Anayasalar tarafından korunan doğal bir haktır. Fakat tüm hak ve özgürlük gibi o da Anayasalar ve yasalarca çerçevelenmiş hukuki sınırlara sahiptir. Dolayısı ile bir kavram olarak ifade özgürlüğü doğru anlaşılmalıdır (Vardal, 2015: 133).

Yeni medya fenomeni ile bugün medya kullanıcıları "medya okuru" hatta günümüzde çevrimiçi ortamlarda "yazar" olarak adlandırılmaktadır (Sarı, 2015: 33). Yeni medya ortamları bireye geleneksel medyadan farklı olarak yeni özgürlük alanları sağlamaktadır. Ancak Dondurucu ve Uluçay'a göre de (2015) bireylerin yeni medya aracılığı ile ulaştığı özgürlük, içerik üreticinin her zaman bilinememesi ve denetimden uzaklık temelinde nefret söyleminin dolaşımına da zemin hazırlayabilir. Ayrıca "kullanıcı türevli içerik"ler de örtük ya da açık ayrımcı ve ötekileştirici ifadeleri görünür kılabilmektedir.

Yanık (2017: 364) sosyal medyada bir görüşü diğeri aracılığı ile anlatmak isteyen bir kişinin, diğeri gördüğünü konumlandırırken aslında kendini de tekrar konumlandırmaya başladığını söylemektedir. Hislerde yaşanan yoğunluk sert söylemleri, sert söylemler ise nefreti oluşturmaktadır. Nefret söylemi kendisini "ırkçılık", "yabancı düşmanlığı", "ayrımcılık", "cinsiyetçilik", "homofobi" gibi durumlar ile göstermektedir (Yanık, 2017: 364).

Bazı yaklaşımlar ise nefret söyleminin tarihsel süreci bağlamında yeni medya ile yaratılmadığına dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlara göre nefret söylemi toplumsal, kültürel farklılıklar üzerinden toplumun bizzat kendisince üretilmektedir (Taş, 2017: 61).

3. TÜRK ULUSAL BASININDA ONUR YÜRÜYÜŞÜ KONULU HABERLERİN ANALİZİ

Analiz kapsamında 25.06.2018 ile 02.07.2018 tarihleri arasında Türk ulusal basınını temsilen seçilen (resmi internet siteleri referans alındı) Sözcü (hükümete muhalif bir gazete varsayılmıştır) Hürriyet (merkezi konumda bir gazetedir), Yeni Akit ve Yeni Şafak gazetelerinde (muhafazakâr gazeteler) "Onur Haftası" temalı haberler ele alınmıştır. Yapılan incelemede toplam 11 habere ulaşılmıştır. Ulaşılan haberler içerik analizi ile incelenmiş, aynı haberler daha sonra söylem analizine tabi tutulmuştur.

3.1. Yöntem

Çalışmada içerik analizi ve söylem analizi kullanılmıştır. İçerik analizi verilerin sistemli ve tekrar edilebilir şekilde incelenmesini tanımlar (Bilgin, 2006). Söylem analizi ise haberin yapısını, ideolojik söylemini ortaya koymak açısından önemlidir. Dijk'ın söylem analizi, "makro" ve "mikro" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Makro kısımda haberin özet kısmı sayılan başlık, alt başlık, spot ve haber girişleri incelenmiştir. Kelime seçimleri, retorik ve metaforlar ise mikro kısımdan seçilmiştir (Dijk, 1993; Dijk, 2014; Schiffrin, 1994).

3.2. Bulgular ve Yorumlar

Araştırma kapsamında 7 günlük süre içerisinde toplam 4 gazetede yayımlanan 11 haber incelenmiştir. Yapılan içerik analizinde Sözcü, Hürriyet, Yeni Şafak ve Yeni Akit gazetelerinde yer alan haber sayıları ve oranları aşağıdaki tablodaki (Bkz. Tablo 1) gibidir:

Tablo 1. Gazetelere Onur Haftası İle İlgili Haber Sayıları ve Haber Oranları

Gazete Adı	Haber Sayısı	Yüzde (%)
Sözcü	3	%27
Hürriyet	4	%36
Yeni Akit	4	%36
Yeni Şafak	0	%0
TOPLAM	11	%100

Tablo 1'e göre, Sözcü 7 günlük sürede "Onur Haftası" temalı 3 haber yayımlarken, Hürriyet ve Yeni Akit 4'er haber yayımlamıştır. Yeni Şafak ise hiç haber yayımlamamıştır.

3.3. Onur Yürüyüşü Konulu Haberlere Yönelik Söylem Analizi

Van Dijk'ın (1993) söylem analizi çerçevesinde; çalışmada incelenen haberlere ilişkin başlıklar, haber girişleri, kelime seçimleri, retorik ve metaforlar incelenmiştir.

Başlıklar

1. 'Onur Yürüyüşü' yapmak isteyen gruba polis müdahalesi (Sözcü, 1 Temmuz 2018)
2. Ankara Valiliği'nden o film için yasak kararı! (Sözcü, 28 Haziran 2018)
3. Justin Trudeau, Onur Yürüyüşü'nde bayrak salladı (Sözcü, 6 Ağustos 2018)
4. "Onur Yürüyüşü" yapmak isteyen gruba polis müdahalesi (Hürriyet, 1 Temmuz 2018)
5. Birce de yürüdü (Hürriyet-kelebek eki, 2 Temmuz 2018)
6. Onur Yürüyüşü için yarın bu yollar kapalı (Hürriyet, 30 Haziran 2018)
7. LGBTİ üyelerinin onur yürüyüşü bekleyişi (Hürriyet, 27 Haziran 2018)
8. LGBTİ'li sapkınlar provokasyon peşinde (Yeni Akit, 27 Haziran 2018)
9. Bu sapkın yürüyüşü durdurun! (Yeni Akit, 29 Haziran 2018)
10. Eşcinsel sapkınların provokasyonuna Valilik 'dur' dedi! (Yeni Akit, 30 Haziran 2018)
11. Ahlaksızlar sokağa döküldü… LGBT'li sapkınlar yine sahnede (Yeni Akit, 2 Temmuz 2018)

Haber başlıklarına genel olarak bakıldığında, başlıklar söz konusu olayları yansıtır niteliktedir. Başlıklarda olayda yer alan taraflar belirtilmiş fakat yer, zaman gibi unsurlara yer verilmemiştir. 2 ve 5 numaralı başlıkta enformasyon eksiği bulunmaktadır. 2 numaralı başlıkta yasaklanan film hakkında bilgi verilmezken, 5 numaralı başlıkta ne için yüründüğü belirtilmemiştir. 7 numaralı başlıkta ise 'LGBTİ üyelerinin onur yürüyüşü bekleyişi' ifadesinde 'LGBTİ Üyeleri' şeklinde genelleme yapılmış ve Onur Yürüyüşü'ne katılım sağlayan Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve Onur Yürüyüşü'nü destekleyenler adeta görmezden gelinmiştir.

Yeni Akit 8,9,10 ve 11 numaralı başlıklarda LGBTİ bireyleri "sapkın ve ahlaksız" olarak nitelendirilerek; okuyucuyu yönlendirme, hedef gösterme, egemen düşüncenin medya aracılığı ile yeniden üretilmesi, nefret söylemi gibi pratiklere gönderme yapmıştır.

Haber Girişleri

"Eşcinsellerin haklarının aramak için bir kutlama şeklinde düzenlenen Onur Yürüyüşü Kanada'nın Vancouver kentinde gerçekleşti. Geçtiğimiz yıllarda da etkinliğe katılan Kanada Başbakanı Justin Trudeau da ön sıralarda bayrak salladı, farklı kostümlerle etkinliğe gelenlerle fotoğraf çektirdi. (Sözcü, 6 Ağustos 2018)"

Sözcü gazetesinde yer alan haber girişinde onur yürüyüşünün ne olduğu ve amacı hakkında genel olarak bilgilendirme yapılırken, diğer haberlerde bu duruma rastlanmamıştır.

"BEYOĞLU'nda, İstiklal Caddesi'ne çıkarak "Onur Yürüyüşü" yapmak isteyen gruplara polis müdahale etti. Polis, ara sokakta kovaladığı eylemcileri plastik mermi atarak ve gaz sıkarak dağıttı. (Hürriyet, 1 Temmuz 2018)"

Hürriyet gazetesinde yer alan haber girişine bakıldığında olay özetlenmiş ve olayın taraflarına "güvenlik güçlerine" ve "onur yürüyüşü yapmak isteyen gruplara" şeklinde yer verilmiştir.

"Türk aile yapısını bozmayı amaç edinen LGBT'li sapkınlar İstanbul Taksim'de "LGBT topluluğu Onur Yürüyüşü" adı altında rezilliklerini bir kez daha gösterdi. (Yeni Akit, 2 Temmuz 2018)"

Yeni Akit gazetesinde yer alan haber girişine bakıldığında yer, zaman, mekân gibi unsurların yer almadığı, ana olaya ilişkin unsurların verilmediği, direk olarak LGBTİ bireyleri hedef göstererek okuyucuyu yönlendirdiği düşünülebilir.

Kelime Seçimleri

Hürriyet (1) ve Sözcü (1) yayınladıkları haberlerde "Onur Yürüyüşü Yapmak İsteyen Gruba Polis Müdahalesi" başlığını kullanmış ve "müdahalesi" sözcüğü ile olayı olumsuzlamıştır. Aynı haber içinde polisin eylemcileri "kovaladığına", "plastik mermi atarak" ve "gaz sıkarak" müdahale ettiğini ifade edilen kelimelere vurgu yapılmıştır. Yeni Akit'e bakıldığında Onur Yürüyüşü'nün "rezillik" ifadesi ile nitelendiği, "eşcinsel sapkınlar", "homolar", "provakasyon", "ahlaksızlar", "onursuzluk" gibi kelimelere yer verildiği görülmüştür. Haberlerde LGBTİ bireylere yönelik "sahne" kelimesi kullanılmış ve adeta "şov" peşinde oldukları dile getirilmiştir.

Retorik

[…] Bu nedenlerle 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/C maddesine göre ilimiz sınırları içerisinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirlerin alınması kapsamında 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 17. maddesine ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 11/f maddesi hükümleri doğrultusunda… (Sözcü, 28.06.2018)

[…] Onur Haftası ilk kez 1993 yılında kutlanmaya başlandı. O yıl planlanan yürüyüşe İstanbul Valiliği izin vermedi. İlk İstanbul Onur Yürüyüşü 2003'te gerçekleştirildi. O yıl 20-30 kişi yapılan ilk yürüyüşe katılım ilerleyen yıllarda artış gösterdi. 2014 yılında İstiklal Caddesi'ndeki yürüyüşe yüzlerce kişi katıldı. 2015, 2016 ve 2017 yılındaki yürüyüşlere ise İstanbul Valiliği izin vermedi. (Hürriyet, 27.06.2018)

Sözcü kanun maddelerinden alıntılar yaparak haberin retoriğini güçlendirmeye yönelik bir teknik kullanılmıştır. Aynı şekilde Hürriyet'in de Onur Haftası ile ilgili geçmişe dayalı bilgiler vermesi, zaman aralığı kullanması yine retoriği güçlendirmek adınadır.

Metaforlar

[…] Karanlık odaklardan aldıkları emirleri yerine getirmek için çabalayan sapkınlar sürüsü, Türkiye'deki huzur ortamını zedelemek için olağanüstü gayret gösteriyor… (Yeni Akit, 27.06.2018).

[…] Taksim'i de kirletecek. 1 Temmuz saat 17:00'da Taksim'de toplanacak ahlaksızlar sürüsü, sapkınlıklarını onur adı altında pazarlayacak... (Yeni Akit, 27.06.2018).

Yeni Akit'in haberlerinde yer vermiş olduğu "sapkınlar sürüsü", "ahlaksızlar sürüsü" ifadelerinde yer alan "sürü" sözcüğü, LGBTİ bireylere hayvani vasıflar yüklemek bağlamında dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Medya, nefret söyleminin üretilmesi ve yayılmasında bir rol üstlenmektedir. Bu çalışma kapsamında 2018 yılında Türkiye'de gerçekleşen Onur Yürüyüşü konulu haberlerin incelenmesi, medyanın buradaki rolünü anlamak açısından güncel bir örnektir. Çalışma kapsamında Hürriyet, Sözcü, Yeni Akit ve Yeni Şafak gazetelerinin resmi internet sitelerinde Onur Yürüyüşü/Onur Haftası konulu haberler incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Sözcü gazetesi incelenen periyodda "Onur Haftası" temalı 3 haber yayımlarken, Hürriyet ve Yeni Akit 4'er haber yayımlamıştır. Yeni Şafak gazetesi ise hiç haber yayımlamamıştır. Yeni Şafak'ın bu tavrı Onur Haftası'nı haberleştirmeyerek, görmezden gelmesi olarak yorumlanabilir niteliktedir.

Çalışmada incelenen haberlerin başlıklarına bakıldığında, genel olarak başlıkların haber konusu olan olayı yansıtır nitelikte olduğu dikkati çekmektedir. Gazetelerin haberlerinde ikna ve inandırıcılık sağlamak adına retorik kullanımları da farklı olmuştur. Örneğin Sözcü'nün kanun maddelerinden alıntılar yaparak haberin retoriğini güçlendirmeye yönelik bir teknik kullandığı görülmektedir. Hürriyet de Onur Haftası ile ilgili geçmişe dayalı bilgiler vermiş, zaman aralığı kullanarak retoriği güçlendirmeye çalışmıştır. Çalışma kapsamında incelenen gazetelerin haber girişleri de tıpkı ideolojik konumları gibi farklılık göstermektedir. Örneğin Yeni Akit gazetesinde yer alan bir haber girişinde yer, zaman, mekân gibi unsurların yer almadığı, olaya ilişkin unsurların verilmediği, hatta LGBTİ bireylerin hedef gösterildiği düşünülebilmektedir. Gazetelerin başlık kullanımlarında da yaklaşım farklılıkları açıkça görülebilir. Haber dilinde seçilen sözcükler büyük önem taşıdığından, medyanın haberlerinde kullandığı sözcükleri doğru seçmesi ve belirli hassasiyetleri göz önüne alması gerekmektedir. Ancak çalışma kapsamında incelenen haberlerde sözcük seçiminin, tartışma götürür nitelikte olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, Türk ulusal basınını temsilen incelenen gazetelerden Yeni Akit'te LGBTİ bireylere yönelik hoşgörüsüzlüğün, hatta ayrımcı dilin varlığı görülebilmektedir. Buna karşın, Hürriyet ve Sözcü'nün LGBTİ bireylere yönelik ılımlı tavrı dikkat çekicidir. Yeni Şafak'ın ilgili olay ve dönemi hiç haberleştirmemesi, gazetenin LGBTİ bireyleri görmezden gelmesi olarak yorumlanabilir. Son söz olarak, gerek geleneksel gerek ise yeni medya ortamlarında kendisini gösteren hoşgörüsüzlük ve nefret söyleminin beslenmemesi için meslek profesyonelleri gibi okuyucuların/kullanıcıların da toplumsal yükümlülükleri olduğunun unutulmaması gerektiği söylenmelidir.

KAYNAKLAR

Alp, H. (2018). Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ayrımcı ve Ötekileştirici Söylemin Yerel Medyada Yeniden Üretilmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 15.

Altunpolat, R. (2017). LGBTİ'lere Yönelik Ayrımcılığı Tarihsel ve Politik Temelde Kavramak. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG), 17*(64).

Aşçı, S. (2013). Yazılı basında LGBT temsili: onur haftası haberlerinde Türkiye ve ABD karşılaştırması. Doğanay, Ü. Ayrımcılığın Yüzleri.

Bektaş, R. B., Karacan, E. & Alhan, A. (2015). Gruplar Arası İlişkiler, Nefret Söylemine Yönelik Tutum ve Algılanan Nefret Davranışı. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Yıl:4 Sayı:7.

Bilgin, N. (2006). *SOSYAL BİLİMLERDE İÇERİK ANALİZİ Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Siyasal Kitabevi: Ankara.

Ceylan, Y. (2012). Toplumsal Değerler ve Medya Etiği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2012, Yıl 4, Sayı 7.

Dondurucu, Z. B. & Uluçay, A. P. (2015). Yeni medya ortamlarında nefret söylemi: Eşcinsellere yönelik nefret söylemi içeren videoların Youtube üzerinden incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research Online*, 1(3), 875-902.

Ekitli, G. B. & Çam, M. O. (2016). Bakım Sürecinde Zorlandığımız Alan LGBTİ'ye Yönelik Bir Gözden Geçirme. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 2017;8 (3):179-187.

Gezmen, B. (2019). *İletişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Gazeteciliğe Etkileri*, Iksad Publications.

Hekimler İçin LGBTİ Sağlığı. (2016). Türk Tabipleri Birliği LGBTİ Çalışma Grubu. Türk Tabipler Birliği Yayınları.

Kalav, A. & Certel Fırat, A. B. (2017). Amerikan Sosyal Medyasında Göçmen Karşıtlığı ve Dijital Nefret Söylemi: Twitter Özelinde Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.22, Kayfor15 Özel Sayısı, s. 2209-2222.

KAOS GL Derneği. (2019). Sözlük. http://www.kaosgldernegi.org/belge.php?id=sozluk adresinden edinilmiştir.

Kayhan, N. (2015). Medyadaki Şiddet Kültürünün Çocuklara Etkisi ve Mağduriyetler. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9 (18): 61-91.

Leiner, B.M., Cerf, V.G., Clark, D.D., Kahn, R.E., Kleinrock, L., Lynch, D.C., Postel, J., Roberts, L.G. & Wolff, S. (1997). Brief History of the Internet. Internet Society — A Brief History of the Internet, internetsociety.org.

Leonard, W. & Mann, R. (2018). The everyday experience of lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (LGBTI) people living with disablity. No.111 GLHV@ARCSHS, La Trobe University: Melbourne.

Psikologlar için LGBTİ'lerle (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks) Çalışma Kılavuzu. (2017). Yayıma Hazırlayanlar: Özge Güdül, Özlem Çolak, Pınar Önen, Umut Şah Yazarlar: Arife Gökçeoğlu, Banu Bülbül, Burcu Ovacık, Damla Gürkan, Doğa Eroğlu, Efsun Sertoğlu, Ezgi Toplu Demirtaş, Ezgi Tuna, Melek Göregenli, Nurgül Öztürk, Özge Tuğçe Güdül, Özge Kantaş, Özlem Çolak, Pınar Önen, Umut Şah, Zeynep Güney, Toplumsal Dayanışma İçin Psikologlar Derneği (TODAP).

Sarı, E. (2015). Türkiye'de Medya Okuryazarlığı Eğitimi ve Nefret Söylemi. *iletişim: araştırmaları* 13 (2): 33-66.

Schiffrin, D. (1994). *Approaches to Discourse*. Chicago: University of Chicago Press.

Şah, U. (2012). Eşcinselliğe, Biseksüelliğe ve Transseksüelliğe İlişkin Tanımlamaların Homofobi ve LGBT Bireylerle Tanışıklık Düzeyi ile İlişkisi. *Psikoloji Çalışmaları*, 32-2 (2012) 23-49.

Talabi, F. O. (2011). The Internet And Journalism Practice In Nigeria. *Global Journal of Human Social Science*, Volume 11, Issue 10.

Taş, E. (2017). Yeni Medyada Nefret Söylemi. e-*Journal of New Media/Yeni Medya Elektronik Dergi - eJNM* J, Volume, 1 Issue 1.

Tsatsou, P. (2014). *Internet Studies Past, Present and Future Directions*. Published by Ashgate Publishing Limited.

TurkeyGay.Net. Türkiye LGBT+ Dernek ve Dayanışma Grupları. https://www.turkeygay.net/turkce/lgbt_dernekleri.html adresinden 01.10.2019 tarihinde edinilmiştir.

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi. (2017). Türkiye Onur Yürüyüşlerini yasaklamak yerine korumalı, 24 Haziran 2017, https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-onur-yuruyuslerini-yasaklamak-yerine-korumali adresinden edinilmiştir.

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi. (2019). Lgbti+ Hakları, https://www.amnesty.org.tr/icerik/lgbti-haklari, adresinden 10.10.2019 tarihinde edinilmiştir.

Uluyol, F. M. (2016). Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelime Bağlı Zorbalığa Maruz Kalma, Sosyal Destek ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişki. *Klinik Psikiyatri*, 19:87-96.

Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249-283.

Van Dijk, Teun A. (2014). *Discourse and Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vardal, Z. B. (2015). Nefret Söylemi ve Yeni Medya. *Maltepe Üniversitesi · İletişim Fakültesi Dergisi*, 2015 Bahar, 2(1), 132-156.

Yanık, A. (2017). Sosyal Medyada Yükselen Nefret Söyleminin Temelleri. *Global Media Journal TR Edition*, 8 (15), Güz/Fall 2017.

Yegen, C. (2014). Türk Yazılı Basınının HIV/AIDS Haberlerindeki Nefret Söylemi Posta Gazetesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2*, 317-349.

RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASININ SPUTNİK NEWS HABER PORTALINDA YANSITILMA BİÇİMİ

Yalçın Cihat PEKÇETİN[63]

Dr. Öğr. Üyesi. Lokman Zor[64]

ÖZ

Tunus'ta 2010 yılının sonlarında başlayan reform taleplerinden ibaret halk hareketleri, kısa sürede birçok Arap ülkesini etkisi altına almıştır. Arap Baharı olarak isimlendirilen bu halk hareketi 2011 yılının Kasım ayında Suriye'ye sıçramış, gösteriler Esad yönetiminin aşırı güç kullanması müdahalesiyle karşılık bulmuştur. Güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımına protestocuların silahlanarak karşılık vermesi Suriye'yi bir iç savaşa sürüklemiş, devamında IŞİD, El-Kaide, El-Nusra gibi radikal dinci örgütlerin de bölgeye yerleşmesiyle sorunun kapsamı değişip genişlemiştir. Bütün bunların sonucunda 2011 yılından itibaren Suriye'de milyonlarca insanın etkilendiği bir kargaşa ve iç savaş süreci söz konusu olmuştur.

Rusya'nın Suriye sorununa yönelik politikası, yaşanan olayların ve bölgesel dengelerin ciddi bir değişime uğramasına sebep olmuş, bu anlamda özellikle Rus resmi medya organı Sputnik News başta olmak üzere çeşitli medya organları aracılığıyla dünya kamuoyuna haklılık yansıtacak şekilde aktarılmıştır.

Rusya'nın resmi medya organı olarak 2014 yılında yayın hayatına başlayan ve birçok dilde yayın yapan Sputnik News Haber Portalı, yaptığı haberlerle Rusya'nın Suriye sorunuyla ilgili politikalarını meşrulaştırma gayreti içindedir. Bu anlamda taraflı yayınları dolayısıyla eleştirilen Sputnik News, Suriye meselesi ile ilgili dikkat çekici haberlere de imza atmıştır.

Bu çalışma; Rusya-Suriye ilişkilerinin ve Suriye sorunun kronolojik bir şekilde incelenmesinin ardından Rusya'nın Suriye sorununda izlediği politikaların, Rus menşeli uluslararası bir haber portalı olan Sputnik News Türkçe'de yansıtılma biçimini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

[63]Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, cihat38.pk@gmail.com

[64] Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi, lokman_zor@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: *Rusya, Suriye, Suriye sorunu, Sputnik News Türkçe, eleştirel söylem analizi*.

THE FORMATION OF RUSSIA'S REFLECTION OF SYRIA POLICY IN THE SPUTNIC NEWS PORTAL

Abstract

The popular movements in Tunisia, which started in late 2010, demanded reforms, which soonin fluenced many Arab countries. This popular movement, called the Arab Spring, jumped to Syria in November 2011, and the demonstrations were responded to by the Esad administration' sexcessive use of force. The protesters' arm edresponseto the excessiveuse of force by the security forcesled Syria into a civil war, and the scope of the problem was expanded and changed with the establishment of radical religious organizations such as ISIS, Al-Kaide and Al-Nusra. As a result of all this, there has been a turmoil and civil war in Syria which affected millions of people since 2011.

Russia's policy to wards the Syrian problem has led to a serious change in the events and regional balances, and in this sense, it has been conveyed to the World public opinion through various media, especially the Russian official media, Sputnik News.

Sputnik News News Portal, which started broad casting in 2014 as the official media organ of Russia and published in several languages, is in an effort to legitimize Russia's policie sregarding the Syrian problem. In this sense, Sputnik News, which has been criticized for its biased publications, has also produced remarkable news about the Syrian issue.

This work; Follow ing the chronological examination of the Russian-Syrian relations and the Syrian problem, Sputnik News, an international news portal of Russian origin, aims to evaluate the policies that Russia follows in the Syrian problem in Turkish.

Kesywords: *Russia, Syria, Syrian problem, Sputnik News Turkish, criticaldiscourseanalysis.*

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan diğer birçok devlete göre daha güçlü çıkan ABD ve Rusya soğuk savaş dönemi ile birlikte hızlı bir silahlanma yarışına girmiştir. Bu yarışın sonucunda oluşan iki kutup kendilerine taraf toplamaya başlamış bu taraflanma yarışına küçük devletler mecbur bırakılmıştır. En son Ortadoğu da sıkışıp kalan bu yarış, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile sekteye uğramış, 2000 yılında Rusya'da Cumhurbaşkanı seçilen Putin'in tekrar etkin dış siyaset oynama politikası ile yeniden alevlenmiştir. 2011 yılından beri Suriye'de yaşanan iç savaş bir anlamda bahsedilen bu tarihsel sürecin devamı niteliğindedir.

Arap coğrafyasında 2010 yılında reform talepleri ile ortaya çıkan halk hareketleri Kasım 2011 yılında Suriye'ye sıçramış, Esad yönetiminin olayların başından itibaren aşırı güç kullanımı rejime karşı direnci artırarak Suriye'yi iç savaşa götürmüştür. Bu doğrultuda soğuk savaş döneminden beri müttefiki olan Suriye'de, Esad rejiminin devamını isteyen Rusya her türlü desteği vermiş, ABD ise desteğini muhalifler yönünde kullanmıştır. Bu duruma sebep olan etkenler; Suriye'nin uzun yıllar boyunca devam eden Rusya yakınlığı ve Arap-İsrail çatışmasında Suriye'nin tutumu olarak kabaca iki başlık altında toplanabilir.

2014 yılında yayın hayatına başlayan ve Rusya'nın resmi haber kanalı olan ayrıca birçok dilde yayın yapan Sputnik News Haber Portalı yaptığı haberlerle yanlı olduğu tartışmalarını gündeme getirmiştir. Özellikle Suriye meselesi ile alakalı konularda dikkat çekici haberlere imza atmıştır. Bu çalışmada Suriye'de yaşanan iç savaşa Rusya'nın yaklaşımı, Sputnik News haber portalında yer alan haberler penceresinden incelenmiştir.

1. ARAP BAHARI VE SURİYE

Tunus'ta 2010 yılının sonlarında üniversite mezunu ve işsiz olan Muhammed Bouazizi isimli bir seyyar satıcı, polisler tarafından tartaklamış ve tezgâhına el konulmuştur. Bunun üzerine Muhammed Bouazizi 17 Aralık 2010 tarihinde kendini valilik binası önünde yakmıştır. Bu olaydan sonra daha çok özgürlük isteyen gençler sosyal medya aracılığı ile örgütlenerek gösteriler yapmaya başlamışlardır. Böylece adına "Arap Baharı" denilen süreç başlamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012:4).

Arap Baharı, domino etkisi yaparak kısa sürede tüm Ortadoğu ülkelerini etkilemeye başlamıştır. Etkilenen bu ülkelerden biri de Suriye'dir. BAAS (Arap Sosyalist Diriliş Partisi) rejimine karşı gelişen halk hareketi, reform talepleri ve kitlesel yürüyüşlerle başlamış, iktidarın muhalefeti aşırı güç kullanarak bastırmaya çalışması ile silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Esad rejiminin yerleşim yerlerini bombalaması, muhalefetin de silahlanması ile sonuçlanmış ve kriz bir iç savaş halini almıştır (Ulutaş vd., 2015: 8). Dış aktörlerin gerek Esad rejimi gerekse muhalefet safında yer alması ile kriz ülke sınırlarının dışına taşmıştır. Böylece Suriye üzerinde bölgesel ve küresel bir nüfuz mücadelesi başlamıştır.

Suriye'de baş gösteren olaylar, Dera'da Beşar Esad aleyhine yazdıkları duvar yazıları dolayısıyla birkaç gencin polis tarafından tutuklanması üzerine yerli halkın tepkisinden kaynaklı gösterilerle başlamıştır (Canyurt, 2018: 1104). Esad iktidarına bağlı güvenlik güçlerinin gösterilerin son bulması ve muhalefetin bastırılması amacıyla halka karşı silahlı güç kullanması, Suriye'deki BAAS rejimi ile halk arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan Suriye muhalefeti, başlangıçta özgürlük ve daha fazla bireysel hak talepleri ile ortaya çıkmış olsa bile, zamanla önemli değişim geçirmiştir. Suriye iç savaşından kaynaklanan otorite boşluğundan faydalanarak bölgeye entegre olan terör örgütleri ve özelliklede IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) terör örgütünün ülkede önemli toprak kazanımlarıyla Suriye muhalefeti oldukça sert kırılmalar yaşayarak radikalleşmiştir (Ulutaş vd., 2015:9).

Suriye iç savaşının ilerleyen süreçlerinde Esad rejimi gerçek bir aktör olma özelliğini kaybederken PYD (Demokratik Birlik Partisi/Partiya Yekîtiya)'nin silahlı kanatları YPG (Yekîneyên Parastina Gel/Halk Savunma Birlikleri) ve YPJ (Yekîneyên Parastina Jin/Kadın Koruma Birlikleri) ile DAEŞ (IŞİD) terör örgütleri etki alanlarını genişletmişlerdir. Özellikle YPG'nin Suriye'nin kuzeyine yayılması Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir (Muslu, 2018:12).

2. KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN MÜDAHALESİ

Suriye'de çatışmaların başladığı ilk günlerden itibaren uluslararası politikada ikili bir gruplaşma ortaya çıkmıştır. ABD öncülüğündeki, İngiltere, Suudi Arabistan, İsrail, Katar ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu ilk grup, Suriye'ye barış ve istikrarın Esad'ın iktidardan düşmesiyle gelebileceğine inanmakta ve bu duruma göre politik tavır sergilemektedir. Diğer yandan Esad'ın iktidardan uzaklaşmasının Suriye için çözüm olmayacağına ve dışarıdan bir müdahaleyle hiçbir ülkeye demokrasi gelmeyeceği konusunda ısrar eden ikinci grup Rusya önderliğinde tavır aldığı görülmektedir. Rusya'nın bu tavrı batı güdümündeki Suriye'de kurulacak yeni düzenin bölgede var olan gücünü kaybedecek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Çin ve İran sıklıkla Suriye'ye yönelik müdahaleye sıcak bakmadıklarını ifade etmektedirler (Sağlam, 2015: 211).

Sözlü olarak muhalif grupları destekleyen ABD bu noktada somut adımlar atma noktasında pasif davranmıştır. Esad rejiminin onca zulmüne karşı Suriye'ye müdahale etmekten kaçınmıştır. IŞİD terör örgütünün Suriye'ye sıçraması ile birlikte ABD, Suriye'nin güvenliğini bölgesel aktörlere yıkarak en az maliyetle işin içinden çıkmayı hedeflemiştir. ABD'ye göre uluslararası güvenlik sorunları uluslararası örgütler aracılığı ile çözüme kavuşturulmalıdır. Bu nedenle ABD Irak'tan çekilme kararı almıştır. ABD fiili olarak bölgeden çekilirken Obama, Arap Baharı ile dile getirilen demokratik taleplere pasif destek vermiştir. Birçok aktör Suriye'de mücadele ederken ABD maliyetleri düşürerek izlemekle yetinmiştir (Muslu, 2018: 20).

Trump iktidara geldiği günden beri Suriye meselesinde kapsamlı ve tutarlı bir politikayla hareket etmese de attığı adımlara ve söylemlerine bakıldığında üç temel önceliğe sahip olduğu görülebilir: İsrail'in güvenliği, bununla bağlantılı olarak İran'ın sınırlandırılması ve DEAŞ'ın yenilgiye uğratılması. İsrail ve DEAŞ konusunda Obama döneminden kalan stratejiler devem ettirilse de Trump özgün stratejiler geliştirmek için çaba harcamıştır. Trump Suriye krizine kendi rengini verme çabası olarak yorumlanan Aralık 2018'de basına yansıyan çekilme kararını almış ve bunu bürokrasiye dayatmıştır (Kurt, 2019: 10). Bu durumu Trump'ın yeni Suriye stratejisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Hiç şüphesiz yaşanan olayların ve ortaya çıkan gelişmelerin bölge ülkelerine de önemli etkileri söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Suriye iç savaşından en fazla etkilenen bölge ülkesi Türkiye'dir. YPG ve DAEŞ'in ülkenin güneyinde bir terör koridoru oluşturmasıyla Türkiye'nin güvenliği tehdit altına girmiştir (Muslu, 2018:22). ABD'nin DAEŞ'e karşı sahada YPG terör örgütünü desteklemesi Türkiye ve ABD ilişkilerinin zaman zaman gerilmesine neden olmuştur. Aralık 2018 den beri Trump yönetimi ile gündeme gelen ABD'nin çekilme kararı, YPG gibi terör örgütleri yerine Türkiye gibi gerçek bir aktörle iş birliği yapma düşüncesinin sonucudur.

Jeopolitik konumu itibari ile uluslararası mecrada önem atfedilen Suriye, Rusya dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Suriye yönetiminin düşmesi durumunda Rusya'nın Akdeniz ile kara bağlantısı koparılmış olacak ve Esad rejimi ardından yönetimi devralan yeni yönetimin Rus çıkarlarını savunup savunmayacağı sorusunun cevabı Rusya'nın karşısında durmaktadır (Ağır ve Takar, 2016: 298). Suriye'nin Akdeniz'e kıyısı olması hiç şüphesiz Rusya için çok önemlidir. Rusya'nın yüzyıllardır devam eden sıcak denizlere inme idealinin yanında, Akdeniz'de önemli bir güç olmasını sağlayan, Doğu Akdeniz enerji havzasında rol oynamasına fırsat veren ülke bugün Suriye'dir. Akdeniz'de bulunan Tartus limanı Rusya'nın bu bölgede bayrak gösterebildiği tek üs konumundadır. Esad rejimi 1971'den itibaren bu üsteki askeri varlığını giderek arttıran Rusya'ya 2015 yılında Lazkiye'de bir de hava üssü vermiştir. Hmeymim hava üssü adındaki bu üs, Rusya'nın Orta Doğu ve Akdeniz'de varlığını sağlayan ikinci üs olmuştur. 2015 yılında Esad rejimine destek vermek amacıyla fiilen Suriye'ye giren Rusya, bu sayede üslerindeki askeri personel ve donanımı arttırmıştır (Yaşar, 2017: 66).

Suriye, Rusya'nın geleceğe yönelik politikaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu politikalar da Rusya'nın, Orta Doğu'da güçlenmek ve lider olmak, bir taraftan da uluslararası platformda Suriye sorunu Rusya olmadan, çözülemez düşüncesini kabul ettirmek istemesidir. Doğu Akdeniz'de bulunan ve kendisi için en uygun askeri liman konumundaki Tartus Limanı'nı kullanmak istemesi, bu limanın, Rusya için Suriye'yi Orta Doğu'ya açılan bir kapı olarak görmesi Rusya açısından konum itibariyle önemli kılmaktadır. Rusya'nın Suriye'ye önemli miktarda silah satmaya devam ediyor olması da Suriye ile ilişkilerini başka boyutlarda da var olduğunu göstermektedir (Ağır ve Takar, 2016: 300).

Eylemli propagandanın yapılmasında kuvvetli koşullu uyarıcıların etkisi büyüktür. Bunlar sık olarak yapılmalıdır. Günümüzde savaşın çoğu medya aracılığıyla gerçekleştirilmekte, pek azı askeri güç, siyaset ve ekonomi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Medya Suriye savaşında kuvvetli koşullu uyarıcı olmuş ve çıkan haberler dünyadaki insanların bu bölgedeki savaş konusunda koşullanmalarına neden olmuştur (Çomak vd. 2016: 314). Ülkeler sahip oldukları resmi haber kanalları sayesinde sürdürmekte oldukları politikaların propagandasını yapmaktadırlar. Özellikle resmi ağızlar aracılığı ile dile gelmeyecek birçok söylem, resmi haber kanalları ile daha rahat bir üslup kullanılarak milyonlara ulaştırılmaktadır. Rusya'nın resmi haber ajansı konumundaki Sputnik News'in, Rusya'nın Suriye politikasına yönelik yaklaşımı da bu doğrultuda değerlendirilebilir.

3. SPUTNİK NEWS HABER AJANSI

Sputnik, Federal Devlet Üniter Kurumu "Rossiya Segodnya" ve Uluslararası Haber Ajansı (MIA Rossiya Segodnya) tarafından 10 Kasım 2014'te Moskova merkezli olarak kurulmuştur. Sputnik uluslararası bir medya kuruluşu olup internet siteleri, sosyal medya hesapları, mobil uygulamalar, radyo programları ve multimedya basın merkezleri gibi alanlarda hizmet sunan ve farklı birçok dilde yayınlar yapan modern bir haber ajansı olarak faaliyet göstermektedir (https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html Erişim Tarihi:04.11.2019).

Putin, Sputnik News'le ilgili bir açıklamasında ajansın kuruluş amacını küresel batı merkezli ajansların haber üretimindeki tek merkezli hakimiyetini yıkmak olarak ifade etmiştir. Kuruluşundan itibaren Putin'in yakın ilgi gösterdiği Sputnik News haber ajansı Fransa, Almanya ve özelliklede ABD tarafından devlet yanlısı haber üretmekle ve Putin propagandası yapmakla suçlanmıştır. ABD merkezli New York Times gazetesi Sputnik News'i açıktan Putin destekçisi olmakla suçlarken, Avrupa merkezli farklı düşünce kuruluşları ajansın yalan haber üreterek Batı'ya karşı "bilgi savaşı" başlattığını iddia etmektedirler. Yine New York Times'ın

iddiasına göre Putin, Sputnik News gibi medya kuruluşları aracılığı ile AB ve NATO üyesi ülkelerin arasındaki birliği bozmayı hedeflemektedir (Çağlar, Akdemir ve Toker, 2019:104).

Hakkında öne sürülen birçok olumsuz iddiaya karşın Sputnik News, global medya alanındaki gücünü ve varlığını gün geçtikçe artırmaktadır. Sputnik' in uluslararası kadrosu İngilizce, İspanyolca, Fransızca, Almanca, Çince, Arapça ve Türkçe dahil olmak üzere otuzdan fazla dilde haber üretmektedir. Günümüzde Moskova merkezli yayın kuruluşunun ABD (Washington), Çin (Pekin), Fransa (Paris), Almanya (Berlin), Mısır (Kahire), ve İngiltere (Londra ve Edinburgh) başta olmak üzere dünyanın önemli ülkelerinin başkentlerinde temsilcilik ofisleri bulunmaktadır (https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html Erişim Tarihi:04.11.2019).

Sputnik News haber ajansının Türkçe yayınlarını teşkil eden Sputnik News Türkçe'nin, eleştirilen yayınlar aracılığıyla Türkiye kamuoyuna yönelik de Rusya'nın Suriye politikalarını aktarma işlevi gördüğü iddiaları sık sık gündeme gelmektedir. Bu bağlamda belirli parametreler çerçevesinde seçilmiş haberler üzerinden Rusya'nın Suriye sorununda izlediği politikaların, Sputnik News Türkçe'de yansıtılma biçimini değerlendirmek söz konusu iddialara açıklık kazandıracaktır. Bunun için Teun A. van Dijk'ın geliştirdiği, medya yayınlarının analizini yapmaya elverişliliğiyle öne çıkan eleştirel söylem analizi yönteminin kullanımı, haber bilgilerinin arkasındaki söylemlerin ortaya konulması açısından yarar sağlayacaktır.

4.SPUTNİK NEWS TÜRKÇE HABERLERİNİN İNCELENMESİ

4.1. Haber 1 - Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri'nin Suriye'deki Operasyonunun Detayları

Şekil 1'de ki Sputnik' in 30 Eylül 2016 tarihli haberinde **"Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri'nin Suriye'deki Operasyonunun Detayları"** başlığı ile yayınlanmıştır. Haberin girişinde, Rusya'nın, Mart 2011'de başlayan Suriye krizine 30 Eylül 2015'te başladığı askeri operasyonla müdahil oluşunun ayrıntıları kronolojik sırayla yayınlandı şeklinde ifade edilmiştir.

Şekil 1. Rusya hava-uzay kuvvetleri'nin Suriye'deki operasyonunun detayları yazısı (https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609301025083440-rusya-hava-uzay-kuvvetlerinin - Suriyedeki-operasyonunun-detaylari/ Erişim Tarihi:06.06.2019)

Haberde Rusya'nın Suriye'de 30 Eylül 2015'te askeri operasyonlara başlaması meşru temellere dayandırılmıştır. Ardından yaşanan askeri hareketlilik sonrası bölgede bulunan bir diğer küresel güç olan ABD ile masaya oturulduğunu fakat barışın kalıcı olmadığını bunun nedeninin ise ABD'nin bölgedeki gruplaşmayı tetiklemesi gösterilmiştir.

ABD ile 12 Eylül'de yapılan ateşkes antlaşmasına Şam yönetiminin saygı gösterdiğini fakat muhalefetin ve çeşitli terör örgütlerinin ise ateşkesi yeniden gruplaşmak için kullandığı ifadelerine yer verilmiştir.

Haberin geneli değerlendirildiğinde Rusya'nın 2015'te Suriye'ye başlattığı operasyon haklı temellere dayandırılarak meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Rusya'nın kendine ait olmayan çok uzaktaki bir coğrafyadaki varlığının uluslar arası çevrelerce sorgulanmasına yönelik bir meşruiyet arayışı bu haberde yer alan ve benzer nitelikteki açıklamalarla meşru zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Ayrıca operasyonun hedefinin terör grupları olduğu yansıtılmış, bölgenin terörden arındırılması amacıyla operasyon başlatıldığı öne çıkarılmıştır.

Haberden yola çıkarak Sputnik News'in terör örgütü tanımını Rusya'nın çıkarları doğrultusunda yaptığı görülmektedir. Habere göre asıl hedef IŞİD ve terör gruplarıdır fakat Rusya'nın operasyonu Esad'a muhalif tüm gruplara yöneliktir. Bu doğrultuda Esad'a muhalif tüm gruplar terör örgütü olarak değerlendirilmiştir.

4.2. Haber 2- Rusya ve Suriye İnsanlığı Terör Tehdidinden Koruyor

Şekil 2' de 28.09.2016 tarihli Sputnik haber ajansında **"Rusya ve Suriye İnsanlığı Terör Tehdidinden Koruyor"** başlığı ile servis edilen habere de "Eski Suriye Enformasyon Bakanı Mehdi Dahlallah, Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri ile Suriye ordusunun bir yıldır yürüttüğü işbirliği sayesinde binlerce IŞİD ve Fetih El Şam (El Kaide'den ayrılmadan önceki adıyla El Nusra Cephesi) militanının öldürüldüğünü söyledi "diye giriş yapılan haberin detayları ise şu şekildedir.

Şekil 2. Rusya ve Suriye İnsanlığı Terör Tehdidinden Koruyor (https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609281025046262-rusya-ve-suriye-insanligi -teror-tehdidinden-koruyor/Erişim Tarihi:06.06.2019).

Bu doğrultuda, 2015 yılında DAEŞ'i bahane ederek Suriye'de doğrudan hava harekâtına başlayan Rusya bu tarihten yaklaşık bir sene sonra yapılan bu habere göre, hem operasyonlarda büyük başarı elde edildiği yansıtılmıştır. Ayrıca, hem operasyonların Suriye cephesinde büyük bir hoşnutluk oluşturduğunu, hem de operasyonların dünya barışına katkıda bulunduğunu dünya kamuoyuna servis etmektedir.

Detaylarda ise diğer ülkelerin Suriye'deki amacının ülkede kontrolü ele geçirmek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Rusya'nın BM karalarına bağlı kaldığını ve uluslararası hukuku ihlal etmeyen tek ülke olduğu ifade edilmiştir. Sputnik'in tarafsız haber anlayışından uzak üslubu içerikten ziyade başlıklara da yansımıştır. *"Rusya ve Suriye insanlığı terör tehdidinden koruyor"* başlığı bile detayları yorumlamaya gerek bırakmayacak niteliktedir.

Bu yaklaşımla aslında dünya kamuoyuna yönelik Rusya'nın bölgedeki varlığı gerekçelendirilmektedir.

4.3. Haber 3- Rusya, Suriye'deki Varlığını Koruyacak

"Rusya Suriye'deki Varlığını Koruyacak'' başlıklı 19 Aralıktaki haberin girişinde, "Rus Senatör Frants Klintseviç, Moskova'nın Suriye'deki Askeri Varlığını Koruyacağını, Bu Ülkede Rusya'nın Askeri Üslerinin Yer Aldığını ve Askeri Danışmanların Çalışmaya Devam Ettiğini Belirtti" ifadelerine yer verilmiştir (Şekil 3).

Haberde, Rusya'nın Suriye'de kalıcı olmak niyetinde olduğu açıkça ifade edilmiştir. Esas itibari ile üs antlaşmalarının 49 yıllığına yapılmış olması Rusya'nın bölgede sadece olayların çözümü noktasında değil ticari bir takım hedeflerle de bulunduğunu düşündürmektedir. Rusya Esad rejimine bir taraftan destek verirken diğer taraftan bölgede kalıcı olmak adına askeri ve ticari üsler edinmeye devam etmiştir.

Şekil 3. Rusya, Suriye'deki varlığını koruyacak (https://tr.sputniknews. com/rusya/201812191036717173-rus-senator-rusya-suriyedeki -varlığını-koruyacak/ Erişim Tarihi: 06.06.2019)

Haber detaylarında ABD'nin IŞİD ile mücadelesinin başından beri göstermelik olduğunu ve ABD'nin Suriye'den çekilmesi halinde Rusya'nın Suriye'deki terörü 6 ay gibi kısa bir zamanda bitirebileceği vurgulanmıştır. Resmi ağızlardan gelen açıklamaların ayıklanarak servis edilmesi yada Rusya lehine yapılan yorumların kullanılması aksine aleyhte yorum ve görüşlerin göz ardı edilmesi yine Sputnik' in kendisine has habercilik anlayışı ile örtüşmektedir.

4.4. Haber 4 - Rusya: Bizden Önce Topraklarının Yüzde 8'ini Elinde Tutan Suriye Ordusu, Şu Anda Yüzde 96,5'ini Kontrol Ediyor

Şekil 4' de ki Sputnik haber sitesinin 22.08.2018 tarihinde "**Rusya: Bizden Önce Topraklarının Yüzde 8'ini Elinde Tutan Suriye Ordusu, Şu Anda Yüzde 96,5'ini Kontrol Ediyor"** başlıklı haberin içeriğinde şu detaylara yer verilmiştir: Rusya Savunma Bakanlığı yetkilileri, daha önce ülke topraklarının sadece yüzde 8'inin kontrolünü elinde tutan Suriye ordusunun, Rus hava güçlerinin Suriye'deki operasyonları sırasında ülke topraklarının yüzde 96,5'inin denetimini yeniden ele geçirdiğini söyledi.

Şekil 4. Rusya: Bizden Önce Topraklarının Yüzde 8'ini Elinde Tutan Suriye Ordusu, Şu Anda Yüzde 96,5'ini Kontrol Ediyor (https://tr.sputniknews. com/rusya/201808221034859217-rusya-suriye-ordusu-toprak-kontrolu/ Erişim Tatihi:08.06.2019).

İçerikte Rus Savunma Bakanlığının yayınladığı bir video kaynak gösterilerek. Rusya'nın hava operasyonlarındaki başarısı sayısal verilerle ifade edilmiştir.
Birçok güçlü yönetimi derinden sallayıp yıkan Arap Bahar'ının geçen sekiz yıldaki çok şiddetli çatışmalara karşın Suriye rejimini yıkamamasının en büyük etkenlerinden birinin yukarda bahsedilen önemli Rus yardımları olduğunun altı çizilmektedir. Rusya'nın, Suriye'deki rejimin devamlılığını kendi çıkarları ile bir tuttuğu yapılan yardım ve çalışmaların büyüklüğünden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Rusya soğuk savaş döneminden itibaren pek çok alanda ABD'nin tekelini kırmak için mücadele etmiştir. Fakat 1991 yılında SSCB'nin çökmesi ile küresel siyasette etkinliğini kısa bir dönem yitirmiştir. 2000 yılında Putin yönetimi ile tekrar canlılık gösteren Rusya 2015 yılında Suriye'ye hem bölgede ki çıkarlarını korumak hem de ABD üstünlüğünü yıkmak için girmiştir. 2014 yılında kurulan Sputnik News Haber Ajansı da yine aynı mantıkla kurulmuştur. Her konuda olduğu gibi medya alanında da ABD'nin üstünlüğüne rakip oluşturmak amacıyla kurulan Sputnik News yapılan yanlı yayınlarla da kuruluş amacını ele vermektedir. Yaptığı birçok haberde, medya organlarının en önemli niteliklerinden biri olan tarafsızlık ilkesini bir yana bırakarak doğrudan doğruya verilmek istenen mesajın aktarılması Sputnik News gibi küresel ölçekli haber kuruluşlarının pek kullanmadıkları yöntem olmaları bakımından farklı ve yeni bir anlayıştır. Sputnik News Türkiye'nin Suriye sorununa yönelik incelenen yayınları, tarafsızlık yerine Rusya'nın politik yaklaşımlarının desteklendiğini göstermektedir. Bu noktada batıdan sayısız eleştiri almasına karşın geliştirdiği yeni yayıncılık politikasından

vazgeçmeyen Sputnik News büyümeye devam etmekte yayın ağını sürekli genişletmektedir. Bu konuda en büyük desteği ise propagandasını yapmakta olduğu Putin yönetiminden almaktadır.

KAYNAKÇA

Canyurt, D. (2018). Kazananı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir? *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1103-1120.

Çomak, H. Sancaktar, C. Yıldırım, Z. (Editörler). (2016). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (1.Basım). İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.

https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910251040477942-turk-disislerinden-uluslararasi-af- orgutunun -raporuna-tepki/

Kurt, V. (2019). *Trump ve Suriye Krizi*. Seta Yayınları. Sayı: 275

Muslu, F. (2018). *Suriye İç Savaşında Esad'ın Rolü Konumu ve Geleceği*. Analiz, (236), 7-35.

Ağır, O. Takar, M (2016). Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 13(2), 285-302.

Sağlam, Mühdan (2015), İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi,* S.214.

Sander, O. (2016). *Siyasi Tarih* (30. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Sandıklı, A. ve Semin, A. (2012).*Bütün boyutlarıyla Suriye krizi ve Türkiye*. İstanbul: BİLGESAM Yayınları.

Sarıkaya, B. (2015). *Geçmişten günümüze Suriye-Rusya ilişkileri,* Tasam Yayınları.

Ulutaş, U., Kanat, K. B. ve Acun, C. (2015). *Sınırları aşan kriz*. SETA Analiz, No: 120, 1-40.

Yalçın, H.B. ve Duran, B. (Editörler). (2006). *Küresel Ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*, İstanbul: Seta Kitapları.

Yaşar, A. (2017). *Jeopolitik Bakımdan Suriye-Rusya İlişkileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Coğrafyası Ve Jeopolitiği Anabilim Dalı, İstanbul.

"İSTİKLÂL YOLU" KONUSUNUN MEVCUT DERS KİTAPLARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ (ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ IŞIĞINDA YENİ BİR ETKİNLİK PAKETİ TASARIMI)*

Dursun CEBECİ**

ÖZET

Çalışmada 2019-2020 Eğitim Öğretim döneminde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokul ve liselerde okutulan sosyal bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi derslerinde "İstiklal Yolu" konusuna yer verilmesinin aidiyet duygusunun geliştireceği düşüncesi ile tarih eğitimine kazandırılması amaçlanmıştır. 2015-2016 ve 2019-2020 eğitim öğretim dönemi mevcut ders kitapları ile çağdaş yayınlar incelenmiş, ayrıca Ankara, Kalecik, Ilgaz, Kastamonu, Küre, Seydiler, İnebolu'da saha ve röportaj çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen veriler ile öğrenci ve öğretmen görüşleri ışığında "İstiklal Yolu" konusunun ders kitapları ve müfredatı içerisinde kullanılması amaçlanmıştır. Çalışma içerisinde tarih eğitiminin yanında yerel tarih, sözlü tarih, okul dışı tarih ve müze eğitimi konularına da yer verilmiştir. Hazırlanacak etkinlik paketi tasarımı noktasında öğretmen ve öğrenci görüşleri alınması maksadı ile ortaokul ve lise öğrencilerinin yanı sıra mevcut okullardaki sosyal bilgiler ve tarih öğretmenleri ile anket çalışması yapılmıştır. 2019-2020 Eğitim Öğretim dönemi ders kitapları ile birlikte çağdaş yayınlar ve öğrenci ve öğretmen görüşleri ışığında yeni bir etkinlik paketi tasarlanmış, Sosyal Bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti Atatürkçülük ders kitaplarında kullanılmak üzere öğretmen ve öğrencilerin istifadelerine sunulmuştur

Anahtar Kelimeler: *İstiklal Yolu, Ders Kitapları, Çağdaş yayınlar, Mondros Ateşkes Antlaşması, Milli Eğitim Bakanlığı, Anket Çalışması*

THE ROLE AND IMPORTANCE OF "İSTİKLÂL YOLU" IN AVAILABLE BOOK BOOKS (DESIGN OF A NEW ACTIVITY PACKAGE IN THE LIGHT OF STUDENT AND TEACHERS 'VIEWS) *

ABSTRACT

Work in 2019-2020 Education during the Ministry of Education due to secondary schools and information of social taught in high school and the Republic of Turkey of Ataturk and the Turkish History lesson "Independence Way" ideas to develop the sense of belonging of giving space to the subject is to teach the with history education.2015-2016 and 2019-2020 academic year textbooks and contemporary publications were examined and field and interviewstudies were conducted in Ankara, Kalecik, Ilgaz, Kastamonu, Küre, Seydiler, İnebolu. With the data obtained, it's aimed to use the subject of "İstiklal Yolu" in the textbooks and curcciculum in the light of the opinions of students and teachers in addition the history education local history, oral history, aut of school history and museum education were also included. İn order to get the opinions of teachers and students in the design of the activity package to be prepared a survey was conducted with the social studies and history teachers in the existing schools as well as the secondary and high schools students. Education 2019-2020 period with contemporary publications and textbooks and teachers abaout students designed a new package in the light of events, was presented to benefit teachers and the students to use in social studies boks.

Keywords: *İstiklal Yolu, textbooks, contemporary publications, Mondros Ateşkes Antlaşması, Minestry of Education, Survey work.*

---

* Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Derslerinde İstiklâl Yolu"nun Öğretimi: (mevcut ders kitapları, öğretmen ve öğrenci görüşleri ve çağdaş yayınlar ışığında yeni bir etkinlik paketi tasarımı) başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. E-Mail: dursun.cebeci@hotmail.com

GİRİŞ

1. TARİH BİLİMİNİN GELİŞİM AŞAMASI

1.1. Tarih ve Tarih Bilimi

Tarihin manasını öğrenmeden önce kelime anlamlarını incelemekte fayda vardır. Tarih kelime kökeninin ilki Yunanca kökene sahip olan "historia" kelimesi malzeme ve bilgi anlamlarına gelmektedir. Arapçadaki anlamı "ay bilgisi" anlamını taşımaktadır. Latince de ise "res" şeyler anlamına gelmektedir . (Ortaylı, 2011:11)

Her ne kadar birbirine yakın kavramlar olarak kabul edilse de tarih ve tarih bilimi iki farklı alandır. Tarihin tanımını yapmak gerekirse deprem, sel, yangın, savaş gibi bütün dünyayı veyahut sadece vukuu bulduğu coğrafyayı ilgilendiren konulardan ibarettir. Tarih bilimine gelirsek beşeri olayları inceleyen bilim dalı olarak tanımlayabiliriz. Tarihin kapsamına giren olaylar göreceli olduğu için kişiden kişiye göre değişebilmektedir. (Diriöz, 2006:16)

İnsanoğlunun yıllardan beridir kendisine ve çevresine sorduğu soruların en başında niçin tarih öğreniyoruz ve öğretiyoruz? Tarih ile ilgili kitap okumak, araştırmalar yapmak sadece profesyonel anlamda tarih ile ilgilenenlerin vazifesi olduğu düşünülür. Hâlbuki tarih araştırması gerek profesyonel, gerek amatör veyahut tarih dışı alanlar ile ilgilenenlerin başvurabileceği bir alandır. Günümüzde insanların birçoğu gelecek kaygısı yaşarlar ve bu doğrultuda planlarını yaparlar. Fakat tarih geçmiş yaşanmışlıklar ile ilgilenip daha önceleri yaşanmış yanlışlıklardan ders çıkartılıp ilerleyen zamanlarda aynı hataya düşülmemesi noktasında yardımda bulunur. Tarih öğreniminin insanoğluna birçok alanda faydası bulunmaktadır. Bu faydaları iki temel başlıkta incelemek gerekirse tarih öğrenimi sayesinde geçmişteki ve günümüzdeki insanları ve toplumları anlarız. İkincisi içinde yaşadığımız toplumun dününü ve bugününü tanımamızı ve geçmiş dönemle bu dönem arasında ki gelişmelerden istifade ederek geleceğin nasıl şekillenebileceği öngörüsünü kazanmamızdır. Bunların yanında tarih öğrenimin kişisel faydaları da bulunmaktadır. Bunlar tarih öğrenimi sayesinde kişi kendisine manevi anlamda fayda sağlar. İkincisi geçmişini öğrenerek milli bir kimlik kazanılmasına yardımcı olur. (Stearns, 2009: 112)

Ülkemizde kullandığımız eğitim sisteminin temelleri, ilk İslam toplumunda ki inanç sistemi içerisindeki eğitim sistemine dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar eğitim ve öğretim kurumlarında dini esaslar temel etken olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde okutulan dersler arasında tarih dersleri bulunmamaktaydı. Buna istisna olarak Hz Peygamber, halifeler ve diğer İslam büyüklerinin hayatları okutulurdu. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih ve coğrafya dersleri aynı konu başlığı altında verilmiştir. Sosyal ve beşeri bilimler alanının tümünü içeren tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, sosyal bilgiler dersleri 1967 yılında hazırlanan programda tek başlık altında toplanmıştı. (Yalavuz, 2006: 14)

Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Afrika ülkelerinde de tarih müfredattaki önemli dersler arasında yer almaktadır. Bu ülkelere Afrika ülkelerinden bir tanesi olan Lesoto'yu örnek verebiliriz. Lesoto'da sosyal bilgiler dersinin amacı okullarındaki öğrencilerin iyi, hoşgörülü bir vatandaş olarak yetiştirebilmektir. Bu ülkede 7 yıllık öğrenimleri boyunca müfredatta tarih dersleri kapsamlı olarak öğrenciye verildi. 1907-1974 yılları arasında Lesoto'da faaliyet gösteren öğretmen okullarında kapsamlı bir şekilde tarih dersleri verilirken, 1975 yılından itibaren ise Lesotho Milli Öğretmen Okulu (NTTC) Lesotho Eğitim okulunun (LCE) bünyesine alınmasıyla birlikte bu öğretmen okullarında ki tarih derslerine ayrılan süre azaltılmıştır. Bunun sonucunda ise bu okullardan mezun olup göreve başlayan öğretmenler görev süreleri boyunca sosyal bilgiler derslerinin tarih boyutu ile ilgili zorluklar yaşadıklarını belirtmekteler. (Ntabeni, 2010: 227)

Tarih öğretiminde görsellik anlamında en önemli materyallerden bir tanesi de haritalardır. Haritalar hem görsellik anlamında öğrenciyi monotonluktan kurtarır, hem de içerdiği coğrafi bilgiler sayesinde olayların meydana geldiği coğrafya hakkında bilgi edinilmesini sağlar. Eğitim öğretim de kullanılan haritalarını duvar haritaları, bireysel atlaslar ve ders kitaplarındaki haritalar olarak sınıflandırabiliriz. (Akengin, 2015: 123) Materyal anlamında haritalar sadece coğrafya derslerinde kullanıldığı fikri son derece yaygındır. Oysaki bu yanlış bir düşünce yapısıdır. Haritalar gerek coğrafya derslerinde gerekse tarih derslerinde kullanılması gereken en temel kaynaklar arasındadır. Öğrencinin ilköğretime başlaması ile verilecek olan harita kullanma bilgisi,

ileride tarihsel olayların yaşandığı coğrafyaların incelenmesinde öğrenciye yardımcı olacaktır. (Safran ve Bircan, 2013: 242-250) Tarih derslerinde kullanılacak olan haritalar, ders esnasında anlatılan ülkelerin coğrafyaları hakkında öğrenciyi kalıcı olarak bilgilendirmektedir. Öztürk, 2015(231-241)

1.2. Yerel Tarih

Yerel tarih çalışmalarının kökeni M.Ö 350-250 yılları arasında antik Yunanlılara kadar dayanmaktadır. (Akçalı, 2011: 454) Bizdeki ders müfredatında ise 18. Yy sonlarından itibaren kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Günümüz ders müfredatında ise bir takım bürokratik engeller sebebi ile yerel tarih konusuna yeteri kadar yer verilmediğini söyleyebiliriz. (Şahin, 2011: 454) Yerel tarihin öğrencilere en büyük kazanımı, ders kitaplarında gördükleri kaynaklara birebir ulaşabilme imkânıdır. Yaş aralığı ne olursa olsun gezip gördüğü yerler sayesinde tecrübe kazanır, bunun yanında gezdiği tarihi mekânlardaki atmosfer sayesinde geçmiş ile günümüz arasında ki kültürel, sosyoekonomik farklılıkları daha iyi kavrar. (Akçalı, A ve Aslan, E 2013: 146)

Ders kitapları gerek öğrenciler açısından kaynak olarak, gerekse öğretmenler açısından ders materyalleri olarak ilk sırada yer almaktadır. Belgelere ek olarak tarihsel olayların izlerini taşıyan nesnelerin öğrenci tarafından gözlemlenmesi de tarih öğretimine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda müzeler tarih derslerinde öğretmenlere yardımcı olmaktadır. Yapılacak müze gezisinden önce ders öğretmeni tarafından detaylı bir plan yapılmalıdır. Bunun yanı sıra müzede öğrenciye rehberlik edebilmek için öğretmenin ön hazırlık yapması da müze ziyaretinin etkinliğini artıracaktır. (Kale, 2014: 245)

1.3. Müze Eğitim

İnsanlığın ilk hizmetine sunulan müze 1683 senesinde Oxford'da açılmıştır ve "Ashmolel Müzesi" ismi verilmiştir. Müzecilik hizmeti ilk zamanlarda eski eşyaların bir araya getirilmesi ile başlanmıştır. Daha sonraları ise toplanan bu eski malzemeler, halkın hizmetine sunulması ile müzecilik müessesinin de temelleri atılmış oldu. (Erdoğan, 2003: 3)

Dijital teknolojinin gelişmesi ile birlikte insanlar sanal ortamlarda her türlü aktiviteyi gerçekleştirebilmekte. Kitap okumaktan müzik dinlemeye, alışverişe kadar birçok işini internet ortamında gerçekleştirebilmekte. Müzeler de artık dijital çağa ayak uydurmaya başlamış bulunmakta. Bu uygulama ilk kez 1960 yıllarda uygulanmaya başlamıştır. 1990 yılından sonra ise internetin hayatımızdaki yeri çoğalınca internet müzeciliği de gelişmeye başlamıştır. İnternetten müze hizmetlerinden faydalananlar, sanki müzedeymiş gibi nesnelerin 3 boyutlu hali ile görme şansına sahip olmaktadırlar. (Öztürk, 2012: 128)

Günümüzde teknolojik gelişmelere rağmen ilk kaynak olan ders kitapları sosyal bilgiler ve tarih derslerinde hayati önem taşımakta. Bu ders kitaplarında ki konular sayesinde öğrenciye milli şuur ve kimlik kazandırılmaktadır. Geçmişi zaferler ile dolu olan Türk Milleti tarihte büyük zaferler kazanmıştır. Bunlardan bir tanesi de Türk Milli Mücadelesidir. Cephe içerisinde olduğu kadar, cephe gerisinde kadın, yaşlı ve çocukların da görev aldığı "İstiklal Yolu" İnebolu-Ankara arasında ki 344 km lik yolda kağnılar ile fedakârca cephane taşınmasıdır. Türk Milli Mücadelesinin kazanılmasında kilit rol oynayan "İstiklal Yolu" konusuna ders kitaplarında yer verilmesi ülkemize aidiyet duygusuna sahip gençler kazandırmak noktasında yardım edecektir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI ve YÖNTEMİ

2.1- Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

2.1.1 Problem Durumu

Yapılan bu araştırmanın temel problemi, sosyal bilgiler dersi ile Türkiye Cumhuriyeti Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi derslerde uygulanacak olan yerel tarihin öğrenciye yakın çevresini tanıması açısından ne denli faydalı olacağının saptanmasıdır.

Bu doğrultuda Çankırı'nın da içinde bulunduğu coğrafyada yer alan "İstiklal Yolu" konusunun sosyal bilgiler ve tarih derslerinde; Milli tarihi ve tarih şuurunu yükseltecek yerel tarihi konu ve mekânlardan biri olma potansiyeline sahiptir.

2.1.2- Problem Cümlesi

Ortaokul ve lise ders müfredatında okutulan Sosyal Bilgiler kitaplarında ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Derslerinde "İstiklâl Yolu" konusunun öğretimi nasıl olmalıdır? Çağdaş yayınlar, mevcut ders kitapları, öğretmen ve öğrenci görüşleri ışığında "İstiklal Yolu" konusu hakkında yeni bir Etkinlik nasıl tasarlanabilir?

2.1.2.1- Alt Problemler

Konunun alt problemleri "İstiklal Yolu" konusunun mevcut ders kitapları ve çağdaş yayınlarda nasıl yer aldığı, ortaokul ve lise öğrencileri ile sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin "İstiklal Yolu" konusunun öğretimi hakkındaki görüşlerinin neler olduğu, konunun ortaokullar da okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında ve liselerde okutulan Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâp tarihi ders kitaplarında konu içerisinde nasıl kullanılması gerektiğidir.

2.1.3- Araştırmanın Amacı

Ortaöğretim ve lise ders kitaplarında kullanılmak üzere öğretmen ve öğrenci görüşleri ışığında "İstiklal Yolu" konusu hakkında yeni bir etkinlik paketi hazırlamak.

2.1.4- Araştırmanın Önemi

Bu araştırmanın amacı mevcut M.E. B' e bağlı okullarda okutulan ders kitaplarında "İstiklal Yolu" konusunun tespit edilmesi ve Ortaokul, lise öğrencileri ile birlikte aynı okullarda görev yapan sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin konu hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkartılmasıdır. Bu tespitler sonucunda tespit edilen eksiklikler çağdaş yayınların sonuçları ile giderilmeye çalışılmıştır.

2.1.5-Varsayımlar

Hazırlanan etkinlik paketi öğretmen ve öğrenci görüşleri ışığında hazırlanmıştır. Etkinlik paketi oluşturulurken çağdaş yayınlarda ki içerik ile güncellenmiştir. Öğretmen ve öğrencilere uygulanan anket çalışmaları geçerli ve güvenlidir.

2.1.6-Araştırmanın sınırlılıkları

2.1.6.1 Yöntem

Bu çalışmada 2015-2016 ile 2019-2020 eğitim öğretim yılında MEB'e bağlı ortaokul ve liselerde okutulan sosyal bilgiler kitapları ile tarih ders kitaplarında "İstiklâl Yolu" konusu ve içeriği konusunun nasıl işleneceği konusunda karşılaştırma yapılacaktır. Yapılan bu karşılaştırma neticesinde, öğretmen ve öğrencilere uygulanan anket sonuçları doğrultusunda yeni bir Etkinlik tasarımı yapılacaktır. Ders kitaplarında yer alan "İstiklâl Yolu" konusu güncel bilgilerle karşılaştırılarak, eksik kalan yanları tespit edilecektir. Tespit edilen bu eksiklikler doğrultusunda yeni bir Etkinlik Paketi tasarımı oluşturulmaya sağlanacaktır.

2.1.6.2 Evren ve Örneklem

Yapılan araştırmanın evrenini ve örneklem kümesini Çankırı ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokul ve liselerde öğrenim gören öğrenciler ile bu okullarda çalışan sosyal bilgiler öğretmenleri ile tarih öğretmenlerinden oluşmaktadır.

Tablo 2.1.6.2.1: Örnekleme Giren Okullar ve Öğrenci Sayıları

Ortaöğretim okulu	Seçilen sınıf	Öğrenci sayısı(N)
Çankırı Mehmetçik Ortaokulu	8. Sınıf	60

Çankırı 80. Yıl Cumhuriyet Anadolu Lisesi	11. Sınıf	60
8. Sınıf Toplam	8. Sınıf	60
11. Sınıf Toplam	11. Sınıf	60
Genel Toplam		**120**

Tablo 2.1.6.2.2: Okullarda Görev Yapan Öğretmen Sayıları

Öğretmenin Görev Yaptığı Okul	**Öğretmen Sayısı(N)**
Çankırı Mareşal Fevzi Çakmak Ortaokulu	1
Çankırı Nevzat Ayaz Sosyal Bilimler Lisesi	2
Çankırı İsmet İnönü Ortaokulu	3
Çankırı Şehit Erdem Öztürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	3
Çankırı Şehit Yahya Ortaokulu	1
Çankırı Muazzez Ser-ved Armatoğlu Ortaokulu	4
Çankırı Mehmetçik İlkokulu	2
Çankırı İmam Hatip Lisesi	3
Çankırı 80. Yıl Cumhuriyet Anadolu Lisesi	1
Çankırı Fen Lisesi	1
Çankırı Meslekive Teknik Anadolu Lisesi	3
Çankırı Akşemsettin İmam Hatip Ortaokulu	1
Çankırı Lisesi	2
Çankırı Gazi Anadolu Lisesi	1
Çankırı Gazi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2
Çankırı Özel Açı Lisesi	1
Çankırı Cumhuriyet Anadolu Lisesi	2

Çankırı Şehit Korhan Kuruçay Meslekive Teknik Anadolu Lisesi	3
Çankırı Şehit Mehmet Ata Mesleki ve Anadolu Teknik Lisesi	1
Çankırı M.K.E Ortaokulu	1
Çankırı Atatürk Ortaokulu	1
Çankırı Karatekin Ortaokulu	1
Toplam	**40**

2.1.7- Araştırmanın Modeli

Yapılan Araştırma Çankırı Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullarda belirlenen öğrenci ve öğretmenlere uygulanmıştır. Bu çalışmada literatür taraması, gözlem ve görüşme, anket, ön teste, son test yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Çağdaş yayınların incelenmesi sonucu "İstiklâl Yolu" konusunda yayımlanmış olan çağdaş yayınlar taranmış ve çalışma içerisinde kullanılabilecek bölümler tespit edilmiştir.

2.1.8- Verilerin Toplanması

Bu çalışmada M.E.B 'e bağlı okullarda öğretmen ve öğrencilere önceden hazırlanmış çoktan seçmeli sorular yöneltilmiştir. Sorulan sorular öğretmen ve öğrencilere ayrı olarak hazırlanmış olup verilen cevaplar SPSS programı ile değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1.Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"İstiklâl Yolu" konusu mevcut ders kitaplarında nasıl anlatılmıştır?

Bu çalışmada 2015-2016 ile 2019-2020 eğitim öğretim döneminde ortaokul ve liselerde okutulan ders kitaplarında "İstiklal Yolu" konusuna yer verilmediği tespit edilmiştir. İstisna olarak 2015-2016 yıllarında Kemal Ürküt tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Ders kitabında "İstiklal Yolu" alt başlığına yer verilse de resimde kullanılan harita da İnebolu'dan başlatılarak Kastamonu'dan sonraki bölgelere yer verilmemiştir.

(Ürküt, 2015:90)

3.2.İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"İstiklâl Yolu" konusu çağdaş yayınlarda nasıl anlatılmıştır?

İstiklâl Yolu'nun başlangıç noktası olan İnebolu limanının 1800 lü yılların ortasına kadar küçük kafilelerden oluşan kervanların güzergâhı olmaktan öte gidememişti. Ekonominin değişmesi ile birlikte Kastamonu ve İnebolu limanının önemi artmaya başlamıştı. O dönemin Kastamonu valisi Sırrı Paşa İnebolu'da liman yaptırmaya başlamış ve ondan sonra göreve gelen Vali Abdurrahman paşa ile liman inşası tamamlanarak Milli Mücadele de lojistik destek sağlanacak olan İstiklâl Yolunu daha da anlamlı bir hal alması sağlanmıştı. İnebolu'dan silah ve cephaneler 1920 yılının Ağustos aylarında taşınmaya başladığı bilinse de, asıl olarak Mondros Ateşkes antlaşmasının imzalanması ve Milli Mücadele için Anadolu'ya gitmeye başlayan aydın, gazeteci ve askerlerden oluşan gurupların 1918 yılında İnebolu limanını kullanılması ile başlandığı da söylenebilir. (Karasalihoğlu, 2011: 16)

Yurdun her bir köşesi düşman askerleri tarafından işgal altındaydı. Kurtuluş hareketinin başlarında silah sevkiyatı ve sağlık malzemelerinin cephelere nakledilmesinde Kocaeli bölgesi kullanılmaktaydı. İşgal devletlerinin sıkı denetimi altında olan Kocaeli yerine İnebolu bölgesi tercih edilmeye başlandı (Polat, 2008: 17)

3.3 - Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

"İstiklâl Yolu" hakkında yapılan çağdaş yayınların sonuçları Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleri içerisinde yer alacak" İstiklâl Yolu" konusu içerisinde nasıl kullanılabilir?

"İstiklâl Yolu" konulu ünitede bütün bu yaklaşımların etkili olarak kullanılması, günümüzde, "İstiklâl Yolu" hakkında nesilden nesile aktarıla gelen olaylar, kişiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma neticesinde elde edilen veriler, mevcut yayımları güncelleyebilmek ve bölgede hafızada kalan son kırıntılar da bir araya getirilmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen verilerin sağlandığı kişiler şöyledir.

Kütahya – Eskişehir savaşından sonra "İstiklâl Yolu" konusunun anlatılabileceği düşünülerek yapılan literatür taraması ile çağdaş yayımların sonuçları bir araya getirilmiştir. Çağdaş yayımları desteklemek için ise konu hakkında Ilgaz, Kastamonu, Seydiler, Küre, İnebolu havalisinde sözlü tarih çalışması gerçekleştirilmiştir.

3.4 –Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Mevcut ders kitapları, öğretmen – öğrenci görüşleri ve çağdaş yayınlar ışığında yeni bir etkinlik tasarımında dikkat edilecek hususlar nelerdir? Bu konuda nasıl bir Etkinlik Tasarımı hazırlanmalıdır?

Öğrenci ve öğretmen görüşleri ışığında yeni bir etkinlik paketi hazırlanmış olup daha sonra yine Çankırı Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullarda görev yapan sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin etkinlik paketleri ile ilgili görüşleri ve teklifleri alınmıştır. Bu teklifler doğrultusunda; Ünitede kullanılacak olan kısa filmdeki bazı sahnelerin netleştirilmesi ve kullanılacak müziğin tarihi öneme sahip duygusal bir müzik olması, kullanılan "İstiklal Yolu" haritasının netleştirilmesi, kullanılan metinin uzun bulunup kısaltılması, fotoğrafların netliğinin artırılması şeklindedir. Bunun dışında ünitede yer alan sözlü tarih çalışması öğretmenler tarafından takdir ile karşılanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrenci ve öğretmenler ile yapılan anket neticesinde "İstiklal Yolu" konusunun en temel kaynağı olarak ders kitabı gösterilmesine rağmen 2015-2016 ve 2019-2020 eğitim öğretim dönemlerinde ortaokullarda ve liselerde ders kitaplarında yer almadığı tespit edilmiştir.

"İstiklâl Yolu" konusunda gerek öğretmen görüşleri gerekse öğrenci görüşleri ışığında ders kitapları ve müfredatta konunun ayrıntılı olarak yer alması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bunu yaparken de ders kitaplarında ve diğer materyallerde öğrencinin konuya odaklanmasını sağlayacağı görsellikler kullanılmasının önemi tespit edilmiştir.

Yapılan anket çalışmasında öğretmen ve öğrenci görüşleri ışığında ders kitaplarında ve müfredatta "İstiklâl Yolu" konusuna yer verilmesinin önemi tespit edilmiş olup, konuya yer verilecek materyallerde İnebolu'dan başlayarak Ankara'ya kadar uzanan güzergâh ayrıntılı bir şekilde verilmelidir. Anket çalışmasında elde edilen diğer sonuçlara göre gerek öğrencilerin öğretmenlerini, gerekse öğretmenlerin kendilerini konu hakkında yeterli donanıma sahip olmadığı sonucu üzerine, derste öğretmenlerin konu hakkında kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Dersin verimli geçmesi adına ders kitaplarının yanı sıra gün günümüz materyallerinden de faydalanılarak gerek dersin veriminin artırılması, gerekse öğrencinin konuya olan ilgisinin arttırılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

AKENGİN, H, (2015). Tarih Eğitiminde Kullanılan Haritalar Üzerine Bir Değerlendirme, *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, 4(1), 122-155.

AVCI, A. (2011). Yerel Tarih ve Tarih Eğitimine Katkısı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**,** *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü***,** İzmir.

Akçalı ,A ve Aslan, E, (146). Tarih Derslerinin Yerel Tarihe ve Kaynaklarına Dayalı Etkinlikler Aracılığıyla işlenmesinin Öğrencilerin Derse Yönelik Tutumlarına Etkisi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, Adıyaman, 141-174.

BAL M, S, (2011). Türkiye de Tarih Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Yolları Konusunda Öğretmen Adayı Ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Karşılaştırılması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 8(15), Hatay, 371-387.

DİRİÖZ U,(2006). Tarih Öğretiminde Eleştirel ve Yaratıcı Düşüncenin Geliştirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ERDOĞAN T, (2003). Türkiye deki Arkeoloji Müzelerinde Yapılan Eğitsel Faaliyetler (Dönem Projesi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

KALE Yeliz, (2015). Tarih Öğretiminde Müzeler ve Tarihi Mekânlar, Mustafa Safran (Ed.), Tarih Nasıl Öğretilir, *Yeni İnsan Yayınevi*, 242-250.

KARASALİHOĞLU M. (2011). Milli Mücadele ve İstiklal Yolu", Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Kastamonu,

ORTAYLI İ,(2011). Tarih Yazıcılık Üzerine, *Cedit Neşriyat*, 2011, Ankara.

ÖZTÜRK İ, H, (2012). Tarih Öğretiminde Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Kuram ve Uygulama, *Kriter Yayınevi*, İstanbul.

ÖZTÜRK M, (2015), Tarih Öğretiminde Harita Bilgisi ve Kullanımı, Mustafa Safran (Ed.), Tarih Nasıl Öğretilir, *Yeni İnsan Yayınevi*, Ankara, 231-241.

Safran, M ve Bircan , T, (2013). Tarih Öğretiminde Haritaların Önemi ve Kullanımı , *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 14(2), Kırşehir, 466.

STEARNS, P, N, (2009). Neden Tarih Öğreniyoruz, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (Çev: Erkan Dinç), Uşak, 118-127.

ŞAHİN, C, T, (2011). Yerel Tarih Uygulamalarının Başarıya ve Öğrenci Ürününe etkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), Ankara, 453-462.

NTABENİ M, N, (2010) HistoryEdication in theprimaryschools of Lesotho, *Department of Language andSocialEducation (LASED)*, NationalUniversity of Lesotho, Maseru, Lesotho, (Received 9 March 2010; accepted 30 May 2010), 226-235.

ÜRKÜT, M, (2015). Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürkçülük Ders Kitabı

YALAVUZ, G, (2006) Türkiye'de Tarih Öğretiminde Aktif Yönteminin Uygulanışı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü***,** İzmir.

TEKSTİL SEKTÖRÜ İHRACATINDA ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ: TÜRKİYE VE GÜNEY KORE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Ecem TURGUT[65]

Rahmatullah MAYAR[66]

Özet

Dünya Ekonomisinde küreselleşmenin artmasıyla birlikte ülkelerin dış ticaret hacimleri ve rekabet güçleri önem arz etmeye başlamıştır. Dolayısıyla dış ticareti yapılacak olan stratejik sektörün seçimi daha da riskli hale gelmiştir. Uluslararası rekabet gücünü artırmak için ülkeler bir yandan verimlilik performanslarını ve reel ücretlerini artırmaya diğer yandan da ülke kaynaklarını en iyi şekilde yönetmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda ülkelerin rekabet edebilirliklerini artırmak üzere stratejik öneme sahip bazı sektörler ön plana çıkmıştır. Özellikle gelişmekte olan bazı ülke Ekonomileri tekstil sektörüne ağırlık vermişler ve uluslararası piyasalarda ön plana çıkmayı başarmışlardır. Bu bağlamda, Türkiye'nin dünya tekstil ihracatındaki marjı oldukça yüksektir. Bu çalışmada 2003-2016 yılları arasındaki verilerden yararlanarak Türkiye ve Güney Kore'nin tekstil sektörü ihracatındaki rekabet gücü karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Çalışmada analizi gerçekleştirmek amacıyla Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksinden ve Vollrath'ın nispi ihracat avantajı endeksinden yararlanılmıştır. Balassa endeksi sonuçlarına göre Türkiye ve Güney Kore'nin tekstil ihracat performansı yüksek olan ülkeler arasında yer aldığı anlaşılmakla beraber, Türkiye'nin nispeten rekabet edebilirliğinin Güney Kore'den daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan Vollrath Endeksi hesaplamalarına göre ise bazı dönemlerde Güney Kore'nin tekstil ihracatında çok daha güçlü olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Rekabet Gücü, Tekstil Sektörü, Balassa, Vollrath*

Jel Kodları: *F1, F12, L67*

INTERNATİONAL COMPETİTİVENESS İN EXPORT OF TEXTİLE SECTOR: AN IMPLEMENTATİON ON TURKEY AND SOUTH KOREA

Abstract

With the increase globalization in the world economy, foreign trade volumes and competitiveness of countries started to be important. Therefore, the choice of strategic sector to be foreign trade has become more risky. In order to increase their international competitiveness, the countries have tried to increase their efficiency performance and real wages as well as to manage the country's resources in the best way. At the same time, some sectors of strategic importance have come to the forefront so as to increase the competitiveness of countries. Especially, some developing country economies have focused on the textile sector and managed to become prominent in international markets. In this context Turkey's margin in the world textile exports is quite high. In this study, benefiting date from the years 2003-2016, Turkey and South Korea's competitiveness in export of textile sector by comparing was analyzed. In order to realize the analysis, Balassa's revealed comparative advantage index and Vollrath's the relative export advantage index were utilized. According to Balassa index results understood that Turkey and South Korea among high performance countries in export of textile sector and reached that the Turkey is relatively higher competitiveness than South Korea. On the other hand, according to the Vollrath Index calculations, in some periods, South Korea was much stronger in textile exports.

Keyword: *Competitiveness, Export, Index, Balassa, Vollrath*

Jel Codes: *F1,F12, L67*

[65] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisat Bölümü, ecemtrgtt@gmail.com

[66] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisat Bölümü, rmayar66@gmail.com

GİRİŞ

Tekstil sektörü sanayi devriminden (18. yy.) günümüze kadar ülkelerin kalkınmalarında, büyümelerinde ve uluslararası piyasalarda rekabet avantajı sağlamalarında öncü bir rol oynamıştır. Tekstil sektörünün bu kadar önemli olması ülkelerin sektöre yönelik çalışmalarını artırmış ve böylelikle istihdam kapasitesinin ve üretim hacminin artmasına da neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ilerlemesinde önemli bir paya sahip olan sektör, Türkiye'nin rekabet avantajı sağlamasında da önemli bir etkide bulunmuştur. Rekabet gücü ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerin kapasitesinin ve verimliliğinin düzenli olarak artması şeklinde ifade edilmektedir. Bu da ülkelerin yaşam standartlarının artmasında etkili olan önemli faktörler arasında yer almaktadır. Rekabet gücünün ülkeler açısından bu kadar önemli olması ise ülkeleri, rekabet gücünü artırmaya yönelik çalışmalar yapmaya sevk etmiştir.

Rekabet gücü ile ilgili yapılan çalışmalar makro ve mikro açıdan ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Firma, endüstri ve ülke açısından rekabet gücünün ölçülmesinde, çeşitli endeksler kullanılmış ve sayısal veriler ile hesaplamalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda ülkelerin belli bir sektördeki ihracat ve ithalat verilerinden yararlanılarak bu hesaplamalar gerçekleştirilmiştir. Hesaplamalardan çıkan sonuçlara göre ise ülkenin o sektördeki rekabet gücü veya aynı sektör içerisinde ülkenin diğer ülke karşısındaki rekabet durumu değerlendirilmiştir. Hesaplamalar sonucunda yapılan değerlendirmelerle birlikte ülkeler hangi sektörlerde üretim yapması ya da hangi sektörlerde daha geri planda kalması gerektiğini anlamışlar ve böylelikle uluslararası piyasalarda öne geçme fırsatı bulmuşlardır. Bu açıdan iktisat literatüründe en önemli çalışmalar ise Balassa ve Vollrath tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir rekabet avantajı sağlayan tekstil sektörü üzerine bir inceleme yapılmıştır. Bu doğrultuda tekstil ihracatında ilk 10 sırada yer alan Türkiye ve Güney Kore ülkelerinin hem sektör hem de toplam mal ihracat oranlarından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda iki ülkenin de rekabet gücü hem Balassa hem de Vollrath endekslerinden faydalanılarak hesaplanmış ve ülkelerin sektördeki rekabet güçleri analiz edilmiştir.

1. TEKSTİL SEKTÖRÜ

Tekstil sektörü; içerisinde pamuk, yün, elyaf, ip, kumaş gibi hammaddelerin kullanıldığı, en eski sektörler arasında yer almaktadır. Geçmişten beri önemini sürdüren bu sektörün, zaman içerisinde teknolojinin gelişmesiyle birlikte, üretiminde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu şekilde sektör, elyaftan hazır giyime kadar birçok alt sektörü içerisinde bulundurmaya başlamış ve emek-yoğun üretim süreci yapısı yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Dünya üzerinde ilk olarak Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaygınlaşan tekstil sektörü 2. Dünya Savaşından sonra Tayvan, Güney Kore, Çin ve Türkiye olmak üzere özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu yönde Kuzey Amerika ve bazı AB ülkelerinde tekstil yatırımları hızla artmıştır. Tekstil sektörünün bu şekilde farklı bölgelere yayılması, bir ülkedeki üretim faaliyetinin başka ülkelere yayılmasını sağlamış ve böylelikle tekstil sektörünün dünya üzerindeki önemi de giderek artmıştır. Günümüzde küreselleşmenin de artması göz önünde bulundurulunca bu kadar geniş bir alana sahip olan tekstil sektörü, diğer sektörlere girdi sağlayarak ülkelere rekabet avantajı sağlama olanağı vermiştir (Kök ve Çoban, 2005, s. 3-4).

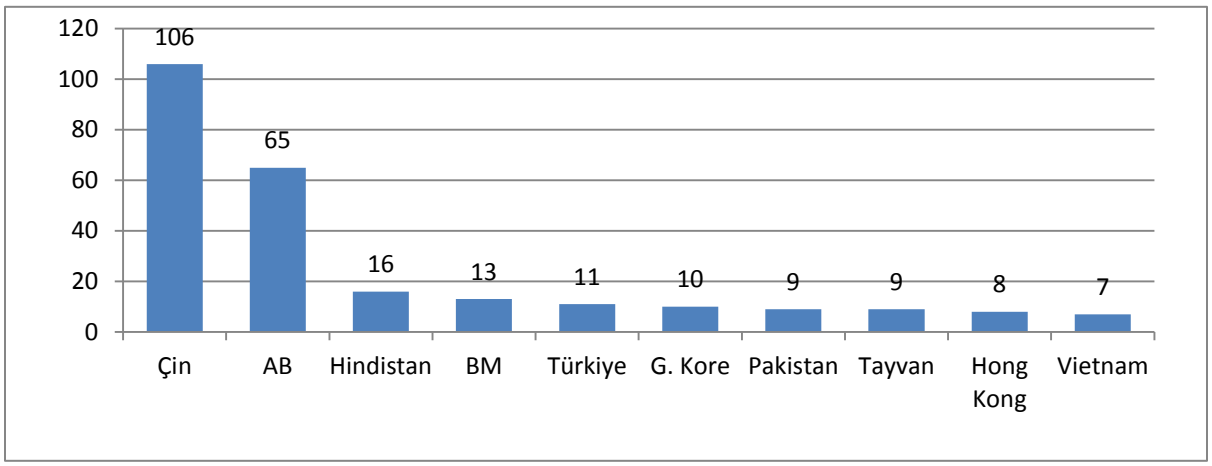

Şekil 1: Tekstil İhracatında İlk 10 Ülke (2016)

Kaynak: World Trade Organization

Şekil 1'e bakıldığında 2016 yılında dünyada en çok tekstil ihracatı yapan ülkenin Çin olduğu anlaşılmaktadır. Çin'i ise sırasıyla Avrupa Birliği (AB), Hindistan, Birleşmiş Milletler (BM), Türkiye, Güney Kore gibi ülkeler takip ederken bu ilk 10 ülke içerisinde tekstil ihracatının en az olduğu ülkenin Vietnam olduğu görülmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin tekstil ihracatına en yakın olan ülkenin Güney Kore ve BM'ler olduğu sonucuna şekil 1'den ulaşılmıştır. Tekstil sektörünün ülkelerin rekabetçilik gücü ve diğer sektörler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulunca, dünya üzerindeki sektörlerin dağılımlarına bakmanın tekstil sektörü ile ilgili yapılacak tahminlerde önemli ölçüde faydası olacaktır.

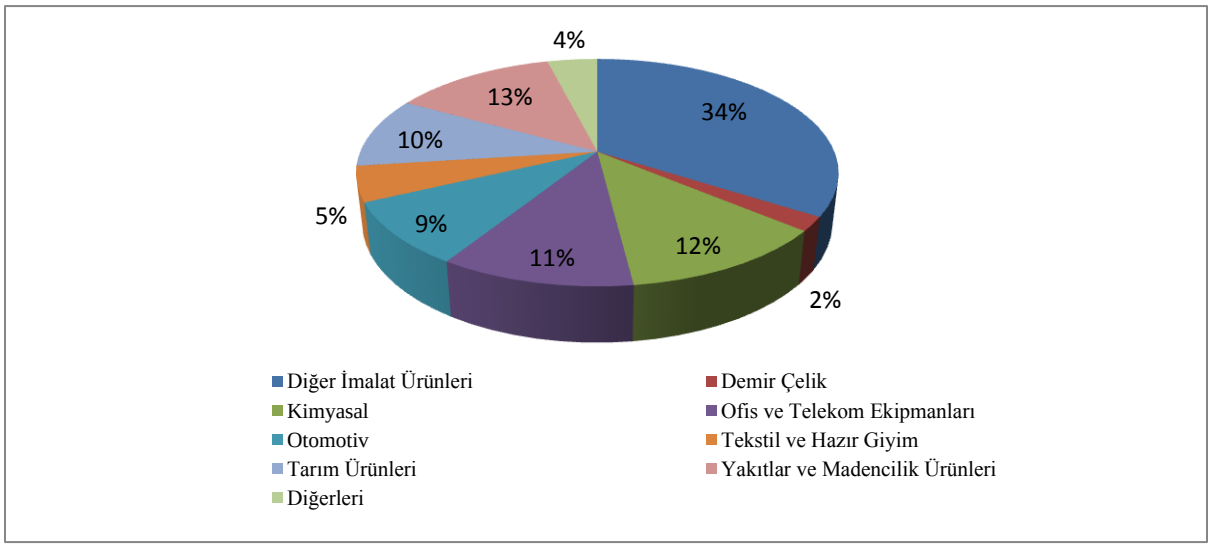

Şekil 2: Dünya Mal İhracatındaki Sektörel Dağılım (2016)

Kaynak: World Trade Organization

Şekil 2'e bakıldığında 2016 yılı içerisinde dünya üzerinde en az payı alan sektörün % 2 pay oranıyla demir-çelik sektörü olduğu görülmektedir. Çalışmada analizi yapılan tekstil ve hazır giyim sektörünün dünya sektörleri içerisindeki payı ise şekil 2'de % 5 olarak gösterilmiştir. Tekstil sektörünü sırasıyla % 9 oran ile otomotiv % 11 oran ile ofis ve telekom ekipmanları ve % 12 oran ile kimyasal sektörü takip etmiştir. 2016

yılındaki veriler göz önünde bulundurulduğunda dünya üzerinde yapılan ihracatta en yüksek payı % 34 oran ile diğer imalat ürünleri almıştır.

2. REKABET GÜCÜ KAVRAMI VE ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ TEORİLERİ

Literatürde rekabet ve rekabet gücüyle ilgili çeşitli tanımlamalar ve açıklamalar bulunmakla birlikte iktisat literatüründe genel kabul görmüş tek bir rekabet tanımı bulunmamaktadır. Bunun sebebi olarak rekabet ve rekabet gücü kavramının ele alınan alana, rekabet gücünü belirlemede kullanılan ölçütlere ve bakış açısına bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanması gösterilmektedir. Rekabetçilikle ilgili literatürde yer alan bazı tanımlamalar ve açıklamalar Tablo 1' de gösterilmiştir. (Bashimov, 2017, s. 3).

Tablo 1: Rekabet ve Rekabet Gücüyle İlgili Tanım ve Açıklamalar

Yazar	Tanım ve Açıklama
Jumashova (2016)	Rekabet gücünü, firmaların verimliliklerini ve üretimlerini artırmaları yoluyla bu ürünleri uluslararası pazarlara sunmaları ve bunda başarılı olmaları şeklinde tanımlamıştır.
Altıntaş ve Akpolat (2013)	Rekabet gücünü, firmanın rekabet gücüne sahip olması; rakiplerine karşı fiyat, kalite, hizmet, teslim ve satış yönünden üstün olması durumu olarak açıklamıştır.
Özdamar ve Albeni (2011)	Rekabet gücünü endüstri düzeyinde açıklarken, ülke içerisindeki firmanın rakiplerine karşı korunma ya da sübvansiyon sağlanmaksızın sürekli olarak başarı sağlayabilmesidir ifadesini kullanmıştır.
Bostan, Ürüt ve Ateş (2010)	Rekabet gücünün üretim yeteneğine ve kapasitesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Firma açısından rekabet gücünde kârlılık, verimlilik ve maliyet düşüklüğünün en önemli faktörler olduğunu belirtmiştir.
Kumral (2008)	Rekabet gücünü mikro ekonomik açıdan, firmanın istikrarlı ve karlı olarak üretim yapması ve pazar payı elde etmesi; Makroekonomik açıdan ise ülkenin uluslararası piyasalara uygun ürünler üretirken aynı zamanda vatandaşların reel gelirini de artırması olarak açıklamıştır.
Düzgün (2007)	Uluslararası piyasalarda fiyat ve kalite açısından rekabet edebilecek ürünlerin ülke tarafından satılması ve böylelikle ülkenin dünya pazarlarından

	pay alıp bu pazarlara sahip olmasını rekabet gücü olarak açıklamıştır.
Kayabaşı (2007)	İşletmenin rekabet gücünü, işletmenin kendisi tarafından üretilen ürünün, alternatif ürünler karşısında tercih edilmesi ve bunun istikrarlı ve sürekli bir şekilde devam etmesi olarak tanımlamıştır.

İktisat literatürüne bakıldığı zaman uluslararası iktisat ve uluslararası ticaretle ilgili birçok araştırma yapılıp çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Bu teorilerin temeli klasik iktisatta Adam Smith ile başlayıp Neo-klasik iktisat, Post-neo-klasik iktisat ve en sonda modern iktisat teorileri olarak geliştirilmeye devam etmiştir. Bu teorilerin özetleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Uluslararası Rekabetle İlgili İktisat Teorileri

Dönem	İktisat Teorisi	Katkı	Uzmanlaşma
Klasik İktisadi Teori	Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	Bir faktörlü modelin işlenmesi	Ülkeler, emek maliyetleri nispeten düşük ürünlerde uzmanlaşacaktır.
Neo-klasik İktisadi Teori	Heckscher-Ohlin'in Faktör Donatım Teorisi	Çok faktörlü modelin işlenmesi	Ülkeler üretim faktörleri yoğun olan ürünlerde uzmanlaşırken, faktörleri nispeten sınırlı olan malları ithal edecektir.
Post-neo-klasik İktisadi Teori	Posner'in Teknoloji Açığı Teorisi, Vernon'un Ürün Dönemleri Teorisi	Teknolojinin bir faktör olarak işlenmesi	Gelişmiş ülkeler yeni ürünlerde uzmanlaşırken, gelişmekte olan ülkeler standartlaşmış ürünlerde uzmanlaşma eğilimi gösterecektir.
Modern İktisadi Teori	Porter'ın Ulusların Rekabet Üstünlükleri Teorisi	Şirketin öneminin işlenmesi	Ülkeler, şirket için elverişli olduğu düşünülen ürünlerde uzmanlaşacaktır.

Kaynak: Yılmaz ve Karaalp, 2012, s. 109

3. REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN ENDEKSLER

3. 1. Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA)

Ülkelerin rekabet gücünü ölçmede çeşitli endeksler kullanılmakla birlikte bu endeksler içerisinde en yaygını Balassa tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksidir. Balassa bu endeksinde ülkelerin gerçek rekabet gücünün, ticaret sonrasında elde edilecek gerçek veriler aracılığıyla elde edileceğini ileri sürmüştür. Bu endeks ile birlikte ülkelerin belirli bir mal ya da endüstrideki rekabet güçleri ölçülebilmektedir. RCA endeksinde; mal ve endüstrinin ülke toplam ihracatı içerisindeki payının, dünya toplam

ticareti içerisindeki payına oranı ile hesaplama yapılmaktadır. RCA değerinin 1 den büyük olması ülkenin o malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ancak tam tersi değerin 1 den küçük olması karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir (Şahinli, 2011, s. 235-236).

$$RCA_{ij} = (X_{iJ}/X_J)/(X_{iw}/X_w)$$

Burada (RCA_{ij}) j ülkesinin i malı için olan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü ifade etmektedir. (X_{ij}) ise j ülkesinin x malı ihracatını gösterirken (X_j) j ülkesinin toplam ihracatını belirtmektedir. Modelde w dünyadaki ihracatı temsil etmekte ve dolayısıyla (X_{iw}) i malı dünya ihracatını, (X_w) toplam dünya ihracatını temsil etmektedir.

3. 2. Vollrath'ın Nispi İhracat Avantajı Endeksi (RXA)

Vollrath'ın endeksinde belirli bir üründe herhangi bir ülkenin dünya piyasalarında sahip olduğu ihracat payının diğer bütün mallarda dünya ihracatında sahip olduğu paya oranı olarak tanımlanmaktadır. Bu endeks, Balassa endeksinden farklı olarak, ülkenin ve dünyanın çifte hesabını önlemektedir. Bu endekse göre değerin 1 den büyük olması ülkenin rekabet üstünlüğüne sahip olduğunu gösterirken endeks değerinin 1 den küçük olması bu durumun tersini ifade etmektedir (Erkan, 2013, s. 96).

$$RXA^{j}_{kt} = (X^{j}_{kt}/X^{j}_{-kt})\ /(X^{-j}_{kt}/X^{-j}_{-kt})$$

Modelde (X^{j}_{kt}) j ülkesinin t döneminde k malı için yaptığı ihracatı, (X^{j}_{-kt}) j ülkesinin t döneminde k malı dışında yaptığı toplam ihracatı göstermektedir. (X^{-j}_{kt}) t dönemi içerisinde, X^{-j}_{kt} hariç, k malında dünya ihracatını temsil ederken (X^{-j}_{kt}) ise t döneminde X^{-j}_{kt} ve X^{j}_{-kt} haricinde dünya toplam ihracatını temsil etmektedir.

3. 3. Nispi İthalat Nüfuz Endeksi (RMP)

Nispi ihracat avantajı endeksine benzerlik göstermekle birlikte iki endeks arasındaki temel fark RXA endeksinde ülkelerin ihracat değerlerinden faydalanılırken RMP endeksinde ithalat değerlerinden yararlanılmaktadır. Dolayısıyla bu endekse yönelik yapılan yorum da RXA endeksinin tersi şeklinde olmaktadır. Endeks değeri 1den büyük ise rekabetçi dezavantajı, endeks değeri 1 den küçük ise rekabetçi avantajı göstermektedir (Gürpınar ve Barca, 2007, s. 44).

$$RMP_{ij} = (M_{ij}\Big/\sum_{l,l\neq j} M_{il})\Big/(\sum_{k,k\neq i} M_{kj}\Big/\sum_{k,k\neq i}\sum_{l,l\neq j} M_{kl}\ )$$

3. 4. Nispi Ticari Avantaj Endeksi (RTA)

Nispi ticari avantaj endeksi RXA ve RMP endeksiyle kıyaslandığında daha karmaşık bir endeks olduğu görülmektedir. Çünkü bu endeks her iki endeksin bulunması ile ortaya çıkan sonuçların birbirlerinden çıkartılmasıyla elde edilmektedir. Bu endeksin önemli noktası olarak küçük miktardaki ithalat ve ihracat değerlerinden etkilenmemesi gösterilmektedir. Bu endeks değerini, diğer endekslerden ayıran nokta 0 değerine göre karşılaştırma yapılmasıdır. Eğer endeks sonucu 0 dan büyük ise ülkenin rekabet avantajında olduğunu 0 dan küçük ise rekabet dezavantajında olduğunu ifade etmektedir (İnce ve Erol, 2014, s. 11).

$$RTA_{iJ} = RXA_{ij} - RMP_{ij}$$

3. 5. İhracatta Uzmanlaşma Endeksi (ES)

Bu endeksin amacı analiz yapılan ülkenin hem ihracat hem de ithalatta uzmanlaşma derecesini belirlemektir. Endekste her mal kategorisi için endeksin hesaplanmasında kullanılan modelin mutlak değerinin, o mal kategorisinde toplam dış ticaretteki payına göre ağırlıklı toplam değeri hesaplanmaktadır. Bu şekilde yapılan hesaplama ile birlikte ülkenin toplam uzmanlık düzeyi belirlenmektedir. Bu endeksin diğer endekslerden farklı yönlerinden biri endeksin 0 ile 1 arasında aldığı değerlere göre yorumlanmasıdır. Eğer endeksin değeri bu aralık içerisinde büyürse bu durum ülkenin uzmanlaşma derecesinin yükseldiğini göstermektedir (Yorgancılar, 2010, s. 38).

$$ES = (x_{ij}/X_{ij})/(m_{kj}/M_{kt})$$

3. 6. Göreli Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC)

Arz ve talep dengesini içeren endekslerden bir diğeri de RC endeksidir. Bu endekste ihracat ve ithalat verileri yer almakta ve rekabet gücünün hesaplamasında çok fazla tercih edilen endeksler arasında gösterilmektedir. Bunun sebebi de analiz yapılan bir ülkenin ve endüstrinin hem ithalat hem de ihracat verilerini kapsadığı için rekabet üstünlüğünü daha iyi bir şekilde ortaya koymasıdır. Bu endeks sonucunda değerler negatiflik ve pozitiflik durumuna göre değerlendirilmektedir. Endeksin pozitif bir değer alması rekabet avantajını, negatif bir değer alması ise rekabet dezavantajını ifade etmektedir (Altuntaş, 2010, s. 68).

$$RC_{ij} = LN(RXA_{ij}) - LN(RMA_{ij})$$

3. 7. İhracatta Benzerlik Endeksi (XS)

Herhangi iki ülkenin ya da ülke grubunun, diğer bir piyasaya yaptıkları ihracatın benzerliğini ölçek amacıyla kullanılan bir endekstir. Bu endeks ülkenin uluslararası piyasalarda rakiplerinin hangi ülkeler olduğunun belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. Endeksin hesaplanmasıyla elde edilen değer 0 ile 100 arasında değerler almaktadır. Bu endeksin 0 olması iki ülkenin ihracat yapılarının tamamen farklı olduğunu dolayısıyla değerin 0'a yakın bir değer alması ülkelerin ihracat yapılarının farklılaştığını göstermektedir. Endeks' in 100'e yakın bir değer alması ise iki ülke grubunun ihracat yapılarının birbirlerine benzediğini ifade etmektedir (Erkan, 2012, s. 106-108).

$$XS_{jk} = \sum [\min(X_{ij}, X_{ik}) * 100]$$

Burada (X_{ij}) i sektörünün j ülkesindeki ihracat değerini temsil ederken, (X_{ik}) i sektörünün k ülkesindeki ihracat değerini temsil etmektedir.

4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Gelişmekte olan ülkeler için tekstil sektörünün önemli olması bu sektör üzerine yapılan analizlerin dikkat çekmesine neden olmuştur. Böylelikle tekstil sektöründeki rekabetin endekslerle ölçülmesine yönelik yapılan çalışmalarda önem kazanmıştır. Çalışmanın bu kısmında geçmişten bu zamana kadar yapılmış olan ve çalışmaya yön gösterebilecek bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Çöp ve Adıgüzel (2016), Türkiye'nin tekstil sektörünü karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi çerçevesinde ele almışlardır. Çalışmada dikkat çeken noktalardan biri dünyada küreselleşmenin artmasıyla birlikte ülkelerin rekabet güçlerini artırmaları gerektiğinin önemle vurgulanmasıdır. Türkiye'nin ise uluslararası rekabet yönünden avantajlı olduğu sektörün, tekstil olduğu dolayısıyla bu sektöre önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda çalışmada Türkiye için tekstil sektörü Türk petrolü olarak nitelendirilip sektörün önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Çalışmada 2006 ve 2015 yılları arasındaki verilerden yararlanılarak ülkenin tekstil sektöründeki rekabet gücü 89 alt sektör çerçevesinde tek tek hesaplanarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda bazı alt sektörlerin rekabet gücü düşükken bazı alt sektörlerin ise bu durumun tam tersi olarak rekabet gücünün yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya ve Oduncu (2016), çalışma kapsamında Türkiye'nin tekstil sektöründeki rekabet gücünü ölçmek için ilk olarak açıklamalı karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımından daha sonra ise Vollrath tarafından geliştirilen endekslerden yararlanılmıştır. Kaya ve Oduncu tarafından yapılan hesaplamalara göre ele alınan ülkeler içerisinde Türkiye'nin RCA değerleri açısından üst sıralarda yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye'nin tekstil sektöründe yüksek bir uzmanlaşmaya sahip olduğu ve bu durumun ülkeye rekabet avantajı sağladığı açıkça belirtilmiştir.

Gacener Atış (2014), çalışmada tekstil ve konfeksiyon sektörünün karşılaştırmalı rekabet analizi incelenmiştir. 1995-2012 yılları arasındaki verilerden yararlanılarak yapılan gözlemler sonucunda Türkiye'de bu iki sektörün ihracatının sürekli olarak arttığı anlaşılmıştır. Çalışmada aynı zamanda bu sektörler için Balassa'nın ihracata dayalı açıklamış karşılaştırmalı üstünlükler endeksinden ve Vollrath'ın ithalat verilerine

dayanan endekslerinden yararlanılmıştır. Aynı zamanda ülkelerin karşılaştırmalı avantajına ve dezavantajına bakmak amacıyla Donges'in karşılaştırmalı ihracat performansı endeksinden faydalanılmıştır. Yapılan analizlerle birlikte Türkiye'nin sektörlerdeki Pazar payı ve rekabet avantajının son dönemlerde azaldığı gözlemlenmiştir.

Altıntaş ve Akpolat (2013), Türkiye'nin dünya pazarlarında en büyük paya sahip olduğu sektörün, tekstil sektörü olduğunu ifade etmişlerdir. Bu amaç ile Türkiye'nin tekstil sektörü ihracat-ithalat değerleri ile toplam mal ve hizmet ihracat-ithalat değerleri 2001-2011 yılları arasındaki veriler doğrultusunda incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda ise Türkiye'nin tekstil sektöründe 2001, 2008 ve 2009 yılları içerisinde net ihracatçı konumunda iken geriye kalan yıllar içerisinde net ithalatçı konumda olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışmada aynı incelemeyi AB için de yaparak Türkiye'nin AB'ne karşı olan karşılaştırmalı üstünlüğünü ve dezavantajını değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirme ile birlikte Balassa, Vollrath ve KİP endekslerine göre genel eğilimin Türkiye'nin AB'ye göre rekabet üstünlüğünün giderek arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Erkan (2013), tekstil ve hazır giyim sektörlerini uluslararası rekabet gücü açısından ayrı ayrı incelemiştir. Çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerde tekstil ve hazır giyim sektörünün en temel sektörlerden biri olduğu belirtilmiştir. Erkan'a göre bu sektörler Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren benimsenen ihracata dayalı büyüme modellerinin uygulanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda Balassa'nın AKÜ ve Vollrath'ın ihracat-ithalat oranı endeksi hesaplanmış ve sonucunda Türkiye'nin hem tekstil hem de hazır giyim sektörünün toplam ihracat içerisindeki payının sürekli olarak azaldığı ancak bu azalışın hazır giyim sektöründe daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Yapılan analizlerle birlikte Türkiye'nin tekstil sektörüne ait ürünlerden çoğunun ihracatında rekabet avantajına sahip olup uzmanlaştığı ortaya çıkarılmıştır.

Kök ve Çoban (2005), tekstil endüstrisinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yere sahipken Türkiye açısından da oldukça fazla öneme sahip sektörler arasında yer aldığı belirtilmiştir. Türkiye'de tekstil sektörünün bu kadar önemli bir paya sahip olmasının nedeni olarak da tekstil sektörünün ülke içerisindeki üretimi olumlu yönde etkilerken istihdamı ve bu sektör aracılığıyla yapılan ihracat sayesinde ekonomiye döviz kazandırması gösterilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin tekstil endüstrisi ile AB ülkelerinin tekstil endüstrilerini karşılaştırmak amacıyla Balassa tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımından yararlanmışlardır. Yapılan analiz sonucunda ise Türkiye'nin hem tekstil hem de hazır giyim sektöründe rekabet gücünün çok yüksek olduğu ve rekabet endeksleri arasında önemli farklılıklar gösterdiği belirtilmiştir. Bunlara bağlı olarak da Türkiye'nin yüksek bir rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Dünya üzerinde birçok ülke çeşitli sektörlerdeki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini ölçmek amacıyla farklı araştırmalar ve analizler yapmışlardır. Ancak ülkelerin rekabet gücünü ölçerken her ülke için genel kabul görmüş bir analiz modeli ortaya çıkarılamamıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin ve onun güçlü rakipleri arasında bulunan Güney Kore'nin 2003-2016 dönemini kapsayan yıllık ihracat verilerinden yararlanılmıştır. Elde edilen değerlerin bulunmasında World Integrated Trade Solution (WITS) verileri kullanılmış ve bu veriler doğrultusunda karşılaştırma yapılmıştır. Daha sonra ülkelerin sektördeki rekabet gücünü ölçmek amacıyla Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksinden ve Vollrath'ın nispi ihracat avantajı endeksinden yararlanılmıştır. Analiz sonucu Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Ülkelerin Rekabet Gücü Endeks Sonuçları

	Balassa Endeksi		**Vollrath Endeksi**	
YILLAR	**Türkiye**	**Güney Kore**	**Türkiye**	**Güney Kore**
2016	1,05	0,72	0,63	1,57

2015	1,02	0,90	0,68	1,46
2014	1,09	0,68	0,98	1,01
2013	1,12	0,76	0,98	1,01
2012	1,12	0,70	0,99	1,00
2011	1,23	0,74	1,08	0,92
2010	1,29	0,68	1,17	0,84
2009	1,23	0,63	1,20	0,82
2008	1,07	0,66	1,07	0,92
2007	1,36	0,73	1,23	0,80
2006	1,21	0,76	1,04	0,95
2005	1,08	0,73	0,97	1,02
2004	1,15	0,77	0,96	1,04
2003	1,22	0,85	0,81	1,22

2003-2016 verilerinden yararlanılarak Türkiye ve Güney Kore ülkelerinin rekabet güçleri Balassa ve Vollrath endeksleri aracılığıyla hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen değerler Tablo 3'de görülmektedir. İlk olarak Balassa tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksinin sonuçlarına bakıldığı zaman Türkiye'nin ele alınan tüm dönemler içerisinde endeks değerinin 1 den büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güney Kore'de ise durum Türkiye'nin tam tersi olup her dönemde Balassa endeksinde 1 den küçük değerler almıştır. Bu durum 2003 ve 2016 yılları arasında Türkiye'nin tekstil sektöründe Güney Kore karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Güney Kore'nin ise Türkiye karşısında karşılaştırmalı bir dezavantaja sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Vollrath tarafından geliştirilen endeks doğrultusunda ülkelerin rekabet gücü analiz edildiğinde ise bazı dönemlerde Türkiye'nin bazı dönemlerde Güney Kore'nin daha yüksek bir rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. Vollrath'ın nispi ihracat avantajı endeksinde 2006 ve 2011 yılları arasında Türkiye'nin endeks değeri 1 den büyükken Güney Kore'nin endeks değeri 1 den küçüktür. Geriye kalan yıllar içerisinde ise tam tersi bir durum gözlemlenmektedir. Bu durum Türkiye'nin 2006-2011 dönemleri arasında Güney Kore karşısında tekstil sektöründe rekabet üstünlüğüne sahip olduğu ancak diğer yıllarda Güney Kore'nin Türkiye karşısında rekabet üstünlüğüne sahip olduğunu ifade etmektedir. Tüm bu genel değerlendirmeler sonucunda elde edilecek genel durum, Türkiye'nin tekstil sektöründe rekabet gücünün yüksek olduğu yönündedir.

SONUÇ

Tekstil sektörünün gelişmekte olan ülkeler için hem ihracat hem de üretim açısından önemli bir paya sahip olması, ülkelerin bu sektör üzerinde çalışmalar yapmalarını zorunlu hale getirmiştir. Türkiye'nin de gelişmekte olan ülkeler arasında yer alması, ülke içerisinde tekstil sektörünün ön plana çıkmasında ve bu yönde stratejiler geliştirilmesinde etkili olmuştur. 2003-2016 dönemi dikkate alınarak, Türkiye ile Güney Kore'nin tekstil sektöründeki rekabet gücünün analiz edildiği bu çalışmada, ilk olarak ülkelerin ve dünyanın ihracat

durumları WITS verilerinden yararlanılarak analiz edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma ile birlikte her iki ülke içinde tekstil sektörünün ihracat açısından önemli bir paya sahip olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmada Türkiye ve Güney Kore'nin rekabet gücünü ölçek amacıyla iki farklı endeks türü hesaplanmıştır. İlk olarak Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksinden yararlanılmış ve yapılan hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin tekstil sektöründe rekabet gücünün oldukça yüksek ve Güney Kore karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra Vollrath'ın nispi ihracat avantajı endeksine göre yapılan hesaplamalar incelendiğinde, bazı dönemlerde Türkiye'nin bazı dönemlerde ise Güney Kore'nin tekstil sektöründe ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Ancak yapılan her iki endeks sonucunda genel eğilimin Türkiye'nin tekstil sektöründe rekabet gücüne sahip olduğu yönünde olmuş ve ülkenin dış ticareti açısından tekstil sektörünün büyük öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tekstil sektörünün gelişmekte olan ülkelerde bu kadar önemli bir paya sahip olmasından dolayı bu ülkelerin tekstil sektörünü geliştirmeye yönelik politikalar uygulamasını zorunlu hale getirmektedir. Bu yönden girişimciler hem faizsiz kredi gibi maddi yönden hem de girişimcilerin bu yönde başarı elde edebileceğine inandırma gibi manevi yönden desteklenip teşvik edilmesi gerekmektedir. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda hükümetler tarafından yapılan bu tarz girişimlerin ve desteklemelerin rekabet üzerindeki etkisi önceki dönemler ile karşılaştırılarak analiz edilebilir.

KAYNAKÇALAR

Altıntaş, N. ve Akpolat, A. G. (2013). Tekstil Sektöründe Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki Rekabet Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 4(6), 33-42.

Altuntaş, M. (2010). *Türkiye'de Otomotiv Ana Sanayi ve Uluslararası Rekabet Gücü* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi,İktisat Anabilim Dalı, Konya.

Bashimov, G. (2017). Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü: ASEAN- 5 Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Analiz. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(2), 1-15.

Bostan, A., Ürüt, S,. ve Ateş, İ. (2010). Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 8(13), 43-58.

Çöp, S. ve Adıgüzel, M. (2016). *Türkiye Tekstil Sektöründe Uluslararası Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi İle Değerlendirilmesi.* Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series No: 27/2016-05, Tartışma Metinleri, 1-15.

Düzgün, R. (2007). Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*2(23), 421 440.

Erkan, B. (2013). Türkiye'nin Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü İhracatında Uluslararası Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 3(2), 93-109.

Erkan, B. (2012). BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8(1), 101-131.

Gacener Atış, A. (2014). Türkiye'nin Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Karşılaştırmalı Rekabet Analizi. *Ege Akademik Bakış,* 14(2), 315-334.

Gürpınar, K. ve Barca, M. (2007). Türk Mobilya Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Düzeyi ve Nedenleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 2(2), 41-61.

İnce, A. R. ve Erol, Y. (2014). Türk Plastik Boru Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi,* Cilt 14, Sayı 29, ss. 1- 21.

Jumashova, M. (2016). *Türkmenistan Ekonomisi'nin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi İle Değerlendirilmesi,*Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Hukuku ve AB Anabilim Dalı, İstanbul.

Kaya, Ö. ve Oduncu, A. (2016). Türk Tekstil Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Değerlendirmesi. *Akademik Bakış Dergisi,*54, 418-428.

Kayabaşı, A. (2007). *İşletmelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Lojistik Faaliyetlerin Performansının Artırılması: Üretim İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama,* Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, İzmir.

Kök, R. ve Çoban, O. (2005). Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989- 2001. *İşletme İktisat ve Finans Dergisi,* 20(228), 68-81.

Kumral, N. (2008). *Bölgesel Rekabet Gücünü Araştırmaya Yönelik Politikalar.* Working Paper No: 08/ 02, Ege University Working Papers İn Economics 2008.

Özdamar, G. ve Albeni, M. (2011). Türkiye Otomotiv Sanayisi Dış Ticaret Rekabet Gücü Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(13), 193-216.

Şahinli, M. A. (2011). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 21, 227-239.

World Trade Organization. (2017). World Trade Statistical Review 2017, Web: https://www.wto.org.

Yılmaz, N. D. ve Karaalp, H. S. (2012). Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörlerinin Uluslararası Piyasalardaki Rekabet Gücü Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 62(1), 103-125.

Yorgancılar, F. N. (2010). *Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Konya.

ÇİVİYAZILI BELGELERİN IŞIĞINDA ESKİ MEZOPOTAMYA'DA TIP

Ece TÜRER[67]

Özet

Mezopotamya tıbbi metinleri, M.Ö 3. Bin yıldan itibaren, önce Sumer'den sonra Asur ve Babil'den günümüze değin ulaşmıştır. Sumer metinlerinde hastalıklara karşı reçete edilenler hayvansal, bitkisel ve madensel kaynaklardır. Bu kaynaklar birbirleriyle karıştırılarak iksir veya merhem haline getirilmekteydi fakat hangi karışımın hangi hastalığa iyi geldiği metinlerde belirtilmemiş, sadece tarifler yer almıştır. Sumerler dindar bir halktı ve hastalıklar doğrudan doğaüstü güçlerle ilişkiliydi. Bu sebeple, hastalıklarda bu iksir ve merhemlerin yanında birtakım ritüeller de uygulanmıştır. Söz konusu ritüeller Asur'da, özellikle Orta Babil Dönemi'nde daha fazla kullanılmıştır. Sumer'den farklı olarak, Asur ve Babil tıbbi metinlerinde hastalıklar semptomlarıyla birlikte verilmiş ve hastalığın tedavisine yönelik ne yapılması gerektiği açıkça belirtilmiştir.

Eski Mezopotamya'da hastalıklarla ilgilenen üç grup vardı; Bâru, Azu ve Aşipu. Bâru sadece hastalıklarla ilgili kehanette bulunur tedavi edici herhangi bir girişimde bulunmazdı. Şifacı diyebileceğimiz, tedaviyle ilgilenen kişiler Aşipu ve Azulardı. Aşipular hem kehanetlerle hem de tedaviyle ilgilenirken, Azu'nun işi sadece hastaları muayene edip, hastalığın tedavisi için uygulanması gereken ilaçları söylemekti. İlaçların hammaddelerinde en sık kullanılanlar; bira, şarap, süt, bal ve hayvansal yağlardı. Hayvanlar özellikle ritüellerde sıkça kullanılırken, ilaç tariflerinde de hayvanların kanına, salyasına ve idrarına yer verildiğini görmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Mezopotamya tıbbı, Mezopotamya'da hekimlik ve şifacılık, Antik reçeteler

[67] Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, eceturer@gmail.com.

MEDİCİNE İN ANCİENT MESOPOTAMİA İN THE LİGHT OF CUNEİFORM DOCUMENTS

Summary

Medical texts of Mesopotamia have been reached today from the 3rd millenium BC, first from Sumerians, and then Assyrians and Babylonians. Prescriptions for diseases in the Sumerian texts are from animal, plant and mineral origin. These sources mixed together to prepare potions or ointments, but there are only recipes and it's not clarified which mixture is prepared to cure which disease. Sumerians were a religious people, so diseases were related to supernatural couses. Therefore, some rituals performed while applying these potions and ointments. These rituals were used more in Assyria, especially during the Middle Babylonian Period. Unlike Sumerians, Assyrian and Babylonian medical texts gave the symptoms of the diseases and clearly specified what to do for treatment.

There were three groups relevant with diseases in Ancient Mesopotamia; Baru, Azu and Ashipu. Baru made prophecy about diseases but haven't made any attempts to cure. Azu and Ashipu were the ones we could call healer because they performed treatments. While Ashipu was interested in both prophecies and treatment, Azu job was only to examine patients and tell what medications should be applied to treat the diseases. Most commonly used ingredients of medicines were beer, wine, milk, honey and animal fats. While animals often used especially in rituals, we encounter using animal blood, saliva and urine in medication recipes.

Key Words: Mesopotamia medicine, Doctors and healers in Mesopotamia, Ancient Prescription

1.GİRİŞ

İnsanlık var olduğundan beri hastalıklar da var olmuştur ve insanlar hastalıkları iyileştirmek, acıyı dindirmek amacıyla birtakım yöntemler geliştirmiştir. Sumerler bu yöntemleri bir çeşit teknik haline getirerek hastalık ve tedaviye bir bilim çerçevesinde değerlendirilebilecek yetkinliği kazandırmışlardır. Bu durum, Sumerlilerin hastalıkların tedavisi için uygulanması gereken yöntemleri yazıya dökmelerinden de anlaşılmaktadır. Sumerliler döneminde tıp, "doğal, halk, kocakarı ilaçları, popüler deyimle; alternatif" yöntemlerden ayrılmış, uzmanlar tarafından uygulanan bir bilim olarak karşımıza çıkmıştır. Sonraki tıbbi belgelerde Sumerce'nin bir bilim dili olarak kullanıldığını görmekteyiz. Sumerlerin ilaç reçeteleriyle Asurlu hekimler tarafından yazılan reçetelerin birbirine paralellik göstermesine karşı, Sumer reçetelerinde sadece ilaç tarifleri verilirken, Asur ve Babil'e ait reçetelerde hastalıklar tüm semptomlarıyla tarif edilmiş, hastalıklara uygulanması gereken tedavi yöntemleri açıkça belirtilmiş ve ilaç tariflerinin nasıl kullanılması gerektiğine kadar detay verilmiştir. Metinler, "Eğer bir adam hastaysa" diye başlar, semptomlar sayılarak devam eder, "o iyi olacak" veya "o ölecek" ifadesiyle sonuçlanır. Örneğin; *"Eğer bir adamın midesi ateş tutarsa, o bir şey yiyip içemezse, sen ılgın tohumunu balla ve lorla karıştır, o yesin. O iyileşecek."* (Thompson 1929: 48). Dolayısıyla, sayılan semptomlar sayesinde söz konusu hastalıkların modern tıptaki karşılıklarına ulaşabilmekteyiz. Örnekte görülen, "midesi ateş tutarsa" ifadesi modern tıptaki gastroenterolojik hastalıkların semptomlarından bir tanesidir.[68] Burada akıllara şu soru gelmektedir; Eski Mezopotamya metinlerinde kullanılan engin eczacılık bilgisi modern tıbba bir fayda sağlayabilir mi?

İnanışa göre, bazı hastalıklar fizyolojik bazı hastalıklar tanrısal kaynaklıdır ve hatırı sayılır ölçüde hastalıkların ritüellerle tedavi edilmesi gerektiğine inanılmıştır. En dikkat çekici olanı ise, "yerine koyma" ritüelidir. Bu ritüeli uygularken çeşitli yöntemler ve hayvanlar kullanılmıştır. Ritüeldeki asıl amaç; hastalıklarının bir varlığa aktarıldığına inanılmasıdır. Örneğin; Hasta kişinin boğazı ahşap bir bıçakla temsili olarak kesilirken, bir keçinin boğazı da aynı anda metal bir bıçakla kesilmektedir. Kurban edilen keçi üstüne kutsal yağ serpiştirilerek,

[68] Asur ve Babil tıbbındaki teşhisler ve modern analizleri çalışması Scurlock ve Andersen tarafından yapılmıştır. Bkz. Scurlock, J. and Andersen, B. R. (2005). *Diagnoses in Assyrian and Babylonian Medicine: Ancient Sources, Translations, and Modern Medical Analyses*, Chicago: University of Illinois Press.

gömülmektedir. Bu ritüelleri uygulayan kişi Aşipudur. Borsippa'da, Adad-apla-iddina Dönemi'nde (MÖ 1069-1046) yaşamış olan Aşipu Esasgil-kin-apli'ye ait "Akkadian Diagnostic Handbook" olarak adlandırılan Akadca çiviyazılı bir belge bulunmuştur. Belge 6 bölümden oluşmaktadır. Belgenin en dikkat çekici özelliği hastalıkların çeşitlerine göre sınıflandırılmış olmasıdır. Medikal metinlerin ele geçirildiği diğer önemli merkezler; Nineveh, Nippur ve Uruk'tur. Anadolu'da Boğazköy'den ele geçirilen tıbbi metinler ise, Hititlere ait olup, Babil'den kopya edilmiştir.

Ritüellerde ve tedavide Aşipu ve Azu tarafından bitkisel kaynaklardan sonra en çok hayvanların kullanıldığı görülmektedir. Köpeğin Mezopotamya'daki hayvanlar arasında farklı bir yeri vardır. Köpeklerin kendi yaralarını yalayarak iyileştirdiklerini gören insanlar, köpeği şifa ile ilişkilendirmiştir (Florioti 2014: 54). Bu sebeple III. Ur Sülalesi Dönemi'ne kadar köpeklerin tanrıçası olan Bau, bu dönemden sonra şifa tanrıçası ve hekimlerin koruyucusu Gula'ya dönüşmüştür.

"Çiviyazılı Belgelerin Işığında Eski Mezopotamya'da Tıp" adlı çalışmamızda, Eski Mezopotamya tıbbı Sumer, Asur ve Babil olarak ele alınmış, çiviyazılı belgelerden örneklerle şifacılar, hastalıklar, reçeteler, reçetelerde sözü geçen hayvanlar, inanç, şifa tanrı ve tanrıçaları, kehanet ve ritüeller incelenmiştir.

2.ESKİ MEZOPOTAMYA TIBBININ GENEL HATLARI

Mezopotamya'nın en eski medikal metni Nippur'da bulunmuş ve Sumerli bir hekim tarafından meslektaşlarının ve öğrencilerin yararlanması için kaydedilmiştir. Samuel Noah Kramer ve kimyager Martin Levy tarafından ilaç formülleri kitabı olarak çözümlenmiştir. Formüllerde en çok süt, yılan derisi, kaplumbağa kabuğu, çin tarçını, mersin ağacı, şeytan tersi otu, kekik, söğüt, armut, köknar, incir ve hurmanın kullanıldığını görmekteyiz (Çığ 2018: 64). Bu maddeler birbirlerine karıştırılıp, kaynatma, filtreleme gibi yöntemlerle iksir haline getiriliyor ya da merhem olarak kullanılıyordu. Bunlar halk tarifleri değil, hekimler tarafından hazırlanan ilaçlardı. Ayrıca, veteriner hekimler tarafından Sumer'de hayvanların da tedavi edildiğini bilmekteyiz. Bu bağlamda karşımıza hem hekim hem de veteriner hekim olarak anılan Sumerli Urlugaledinna çıkmaktadır. Sumerli hekimler vücudu bölgelere ayırmışlardır. Göz ve kulak "dikkatin ve iradenin bulunduğu yer", kalp "vicdan", rahim "şefkat", boyun "yaşam", burun "gurur" olarak nitelendirilmiştir. Sumer, Asur ve Babil'de ilaç formülleri birbirlerine benzerlik göstermiştir. Sumer'in attığı temeller, diğer halklar tarafından geliştirilerek kullanılmıştır. Asur ve Babil metinlerinde bu formüllerin nasıl kullanılması gerektiği detaylı şekilde anlatılmıştır. Gözlerdeki kuruluk için uygulanan tedaviye bir göz atalım; *"Bir adamın gözlerinde kuruluk varsa, hurma çekirdeğini dövüp ezin ve gülsuyuyla yoğurup gözlerine sürün, sonra da bandajlayın."* (Fincke 2009: 90).

İnanışa göre hastalıklar her zaman fizyolojik nedenlerle olmuyordu. Sumerler hastalığa, vücudu etkileyen kötü ruhların da neden olabileceğini düşünmüşlerdir. Babil'de ve Asur'da da durum çok farklı değildir. Tanrıları ve ölüleri kızdırmak da hastalıklara sebep olabiliyordu. Örneğin yerine getirilmemiş bir yemin hastalık için bir sebep olabilirdi; *"Bebek, annesinin göğsünde sürekli huzursuzsa ve sürekli hasta ise, aynı şekilde sürekli ağlar ve ateşlenirse, sebebi yerine getirilmemiş yeminler olabilir."* (Stol 2006: 38). İnanışa göre; tanrılar insanlara özen göstermiş ve mutluluklarını sağlamıştır fakat insanlar tüm bu refaha rağmen günaha yöneldiler ve tanrılar onlara bir uyanma çağrısı olarak hastalıkları, felaketleri gönderdiler.[69] Biggs'e göre, ölüler; özellikle ölü akrabalar, kendilerine karşı sorumlulukların yerine getirilmediğini gördükleri zaman yaşayanları rahatsız edebilirdi. Özellikle düzgün gömülü olmayanlar, savaş alanında ölenler, boğularak ve yanarak ölenler (Biggs 2005: 4). Hasta olan insan da kötü ruhlar için daha kolay bir av olabilirdi. Babil'e ait bir metinde felç geçirmiş bir insanı rahatsız eden kötü hayaletlerle ilgili şu sözleri görmekteyiz; *"Eğer bir adam felç geçirirse, sol veya sağ tarafı etkilenirse, omzunu serbest bırakamaz ancak parmaklarını düzleştirebilir, elini kaldırabilir ve uzatabilirse, yiyecek ve içecek alması onun için Bozkır hayaletleri tarafından ıstırap haline getirilir. Bu kişi üç gün içinde bozkır hayaletlerinden kurtarılmalı."* (Stol 2006: 37). Bu örnekten de anlaşıldığına göre etiyoloji Eski Mezopotamya için hep ilahi bir nitelik taşımaktaydı. Dolayısıyla metinlerde sıklıkla *"*Tanrının eli, şeytanın

[69] Detaylı bilgi için bkz. Scurlock, J. (1995). Death and the Afterlife in Ancient Mesopotamian Thought. Jack M Sasson (Ed.) in *Civilizations of the Ancient Near East*, vol. 3, s. 1883-93.

eli" gibi ifadeler geçmektedir; *"Başı sürekli onu etkiliyorsa, fakat ateşi yoksa bu İştar'ın elidir."* (Stol 2006: 38). Hastalıklara doğaüstü güçlerin sebep olduğuna inanıldığı durumlarda da mutlaka ilaçlı tedavi uygulanmıştır fakat bazı hastalıklarda, özellikle dermatolojik olanlarda, hasta olan kişilerin lanetlenmiş olduğu düşünülmüştür ve hastalığı ileri derece olanlar dışlanmıştır.

3.ŞİFACILAR

Eski Mezopotamya'da hastalıklarla ilgilenen kişilerin Bâru, Aşipu ve Azu olduğunu bilmekteyiz. Bâru'nun görevi sadece kâhinlikti; tedavi uygulamaz, herhangi bir tarif hazırlamazdı. Fakat tıbbın inançla doğrudan ilişkisi olduğundan Aşipu, tedavinin en önemli yetkilisiydi. Aşipular, hem kehanette bulunuyor hem de tedavi için çeşitli karışımlar hazırlıyordu. Hasta kişiye, yapılması gereken ritüelleri söylüyor ve hastayı muayene ediyordu. Aşipuların hastanın yanına giderken yolda gördükleri birtakım işaretlerin de hastalık hakkında öngörü de bulunmasına yardımcı olduğunu bilmekteyiz;[70] *"Eğer kötülük kovucu, yolda pembe bir domuza rastlarsa evine gittiği hastanın vücudunda su toplanması var demektir, eğer siyah bir domuza rastlarsa ölüm riski vardır."* (Bottero 2005, 183). Farklı kehanetler de vardır; eşek görmek, kör bir adam görmek, kertenkelenin hastanın sandalyesine tırmanması gibi. Sadece teşhis ve tedaviyle ilgilenen, faaliyetleri tıpla sınırlı olan Azular da hastaya iksirler yapar, merhem uygular, yara ve yaralanmaları tedavi ederlerdi. Azular, traşlı bir baş ve az giysi, ellerinde taşıdıkları deriden bir çanta ile herkesten farklı görünürlerdi (Oppenheim 1962: 102). Söze kendisini tanıtan "Ben İsin'in yerlisi bir doktorum" diyerek başlarlardı. Referanslarıyla etkili olan hizmetleri sayesinde halkın içinde tanınırlardı. İsin'den gelmek onlar için bir avantajdı çünkü İsin, şifa tanrıçası Gula'nın kült merkeziydi. İsin'den gelen doktor "baş doktor" unvanını alırdı (Biggs 2005: 11). Azular, çantasında şifalı bitkileri, libasyon kabını, buhurdanlığı taşırlardı. Azuların faaliyetlerini sıralayan tanrıça Gula'nın övgü ilahisinden şu satırlar gözümüzde bir tasvirin canlanmasına yardımcı olacaktır;

"Ben bir doktorum, iyileştirebilirim.

Bütün şifalı bitkileri taşıyorum, hastalıkları önlüyorum.

Sağlıkla ilgili teşvikleri deri bir çantaya koyarım.

İyileşme getiren metinleri taşıyorum.

İnsanlığa tedavi veriyorum.

Saf pansuman yarayı hafifletiyor.

Yumuşak bandajım hastaları rahatlatıyor." (Lambert 1967, 121).

Ayrıca eldeki verilere göre Azular veya Aşipular muayene esnasında hastaların hikâyelerini dinliyorlar, kalp atışı, bağırsak sesleri ve ateşini kontrol ediyorlar, hastanın nefesini kokluyorlardı. Hastanın dilinin ve idrarının rengini not ediyorlar ve buna göre bir teşhiste bulunuyorlardı. Bu konuyla ilgili örnekler (Scurlock and Andersen 2005: 99-101);

"Eğer bir adamın idrarı şarap çökeltisine benziyorsa, bu adam iltihaptan mustariptir."

[70] Detaylı bilgi için bkz. Florioti, H. D. (2013). Eski Mezopotamya'da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış. *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XV, s. 23-42.

"Eğer bir adamın idrarı sarı-yeşil ise, bu adam kasık damarlarındaki daralmadan mustariptir."

"Eğer bir adamın idrarı siyahsa, o ölümcül bir hastalıktan mustariptir, o ölecek."

Hekimler ilaç yapımında havan ve havan tokmaklarını kullanıyorlardı. Merhem sürmek için yapılan kaşık ve spatulalar ise metal veya tahtadan yapılıp, gerekli uzuvlarda kullanılmak üzere çeşitli büyüklüklerde hazırlanmaktaydı. Göz damlaları için, içi oyulmuş kamışlar, idrar yolu ve rektum hastalıklarında ilaçların uygulanmasını kolaylaştırmak için bronz veya bakırdan yapılan ince borular kullanılmaktaydı. Metinlerde bu uygulamalarla ilgili "gümüşten bir boruyla vücuduna üfler" veya "nane ve günlük ağacını bronzdan bir boruyla vücuduna üfler" gibi ifadeler yer almaktadır (Adamson 2008: 96). Bitki dikenleri yaraları dikmekte kullanılırken, bandajlar, kırık ve yara tedavisinde kullanılmıştır. Tampon, tıpa ve sargılar at kılından ve ketenden yapılmıştır. Cerrahlar ilk kez karşımıza Hammurabi Kanunları'nda çıkmaktadır. Cerrahlar, hekimler gibi rahip sınıfından değillerdi. Bu yüzden sorumlulukları devlete karşı değil, kişilere karşıydı. Cerrahi başarılarında ödüllendirildikleri gibi, başarısızlıklarını da tazmin etmek zorundaydılar. Bu ifadeleri anlamlandırmak için Hammurabi Kanunları'ndaki 215. Ve 218. Maddeleri inceleyelim; Madde 215: *"Bir cerrah, ağır yaralı birini bronz neşteriyle ameliyat edip hayatını kurtarırsa ya da hastanın şakağını bronz neşteriyle açar ve iyileştirirse 10 şekel gümüş alacaktır."* Madde 218: *"Bir cerrah, yaralı birini tedavi ederken ölümüne sebep olursa ya da gözlerini neşteriyle açıp tedavi ederken gözünü kör ederse elleri bileklerinden kesilecektir."* Sonraki kanun maddelerinde köle ölürse veya kör olursa, cerrah tarafından yeni köle alınması gerektiği veya belirli bir ücret ödenerek zararın tazmin edileceğinden söz edilmektedir.

4.HASTALIKLAR VE REÇETELER

Mutlu yaşamak, tanrıları kızdırmamak ve ibadetleri yerine getirmek ile mümkündü. Ağlama, büyüler, uykusuzluk, kabuslar, korkular, yiyecek ve içeceklerin tadını alamama, cinsel yetersizlik mutsuzluğun nedenleriydi. Hastalıkları tedavi ederken sayılan semptomlar ise, lokalize ağrı, kaşıntı, mide bulantısı, ateş, yürüyememe olarak sayılmıştı. Bazı durumlarda ise, hastanın söylediklerini unutması, çevresindekileri tanımaması ve tutarsız konuşmalar hastalıkların belirtisi olabilmekteydi. Biggs'e göre, evlerde kullanılan birtakım ilaçlar ve geleneksel tedavi yöntemleri mevcuttu (Biggs 2005: 2). Ancak tıbbi metinler profesyonel şifacılar tarafından uygulanan yöntemleri anlatmaktaydı. Çok fazla yemek ya da yememek, fazla alkol, aşırı sıcağa ya da soğuğa maruz kalmak yüzünden hastalıklar ortaya çıkabilmekteydi. Bazı hastalıkların bulaşıcı, bazı hastalıkların kronik olduğu da biliniyordu. Bulaşıcı hastalığı olan kişiler de tecrit edilmekteydi. Kronik hastalıklarla ilgili bir örnek; *"Ne zaman gövdesi ona ağır gelir ve acı verirse sonradan tekrar gelir ve geçerse bunlar nöbettir. Onu unutsun, bazı günler onun için zor olacaktır."* (Karim and Amin 2018: 451).

Hekimler zehirlenen bir insanı tedavi etmek için bal, kaynamış şarap, susam yağı reçete etmişlerdir (Mutlu 2018: 51). Bu vesileyle insanın kusma refleksi tetiklenmiş ve zehrin vücuttan atılması sağlanmış olmalıdır. Hekimler göz hastalıklarını yakından incelemiş ve bu hastalıklara özel merhemler yapmış, hipermetrop ve miyopluk için çeşitli mercekler kullanmışlardır (Gündüz 2002: 303). Göz iltihabı ve enfeksiyonu için genellikle tereyağı ve gülsuyu reçete edilmiştir. Göz hastalıklarında *"Birinin gözleri bulanıksa; tereyağı ve balı birinci kalite bir yağla karıştırıp göz bebeklerine sürsün."* (Fincke 2009: 90-91). gibi ifadeleri görmekteyiz. Mide hastalıklarını anlatan metinler; "Eğer bir adamın midesinin ateşi tutarsa", "Eğer bir adamın midesi ona acı verirse", "O, bir şey yiyip içemezse" gibi ifadelerle başlamaktadır; un, meyan kökü, gül suyu, bal, lor, çam sakızı, süt reçete edilmektedir. Göğüs hastalıklarında ise öksürük, nefes darlığı gibi semptomlar sayılmış, bal ve bira reçete edilmiştir. Babilli hekimler, komadaki hastalara burun, yüz gıdıklaması gibi refleks oluşturarak, hastanın gözlerinin açılmasını teşvik etmişlerdir. Şöyle anlatılır; *"Eğer o 6 gündür hastaysa ve hiç iyileşme belirtisi göstermediyse yedinci gün yüzüne su fırlatılır ve o gözlerini açar açmaz ölebilir. O gözlerini açar ve kapatırsa gözlerine su damlatılır ve o ağladığında iyileşecektir."* (Scurlock 2006: 58). Jinekolojik metinler, medikal arşivlerde önemli bir yer tutmaktadır. Karşımıza en çok, sedir reçinesi, mıknatıs taşı, kırmızı mineralli toprak, kırmızı yün ifadeleri çıkmaktadır. Reçine kadınlar için doğum kontrol yöntemi olarak uygulanırken,

metinlere göre; kırmızı dağ meyveleri, nar suyu, şarap, arpa unu ve ezilmiş geyik boynuzuyla karıştırılarak kullanıldığında menstrual dönemi düzenleme etkisi göstermektedir (Steinert 2012: 63). Mıknatıs taşı ve kırmızı mineralli toprağın yoğun demir yüklü özelliğinden faydalanılmış olmalı ki; bunlar düşük önleme, gebelikte kanamayı durdurma amacıyla kullanılmıştır. Bazı metinlerde "kırmızı yünle sarın" ifadesi görülmektedir. Yün kırmızıya, kırmızı mineralli toprakla boyandığı için kanamayı önleme etkisi arttırılmış olmalıdır. Benzeri tarifler kanamalı rektum hastalıklarında da uygulanmıştır. Gebeliği kolaylaştırmak için verilen reçetelerde de bir çay kaşığı şarap, deniz canlıların kabukları tavsiye edilmiştir (Steinert 2012: 67). Diş hastalıklarından, dişlerin içine yerleşen küçük kurtların sorumlu olduğuna inanılmıştır. Hatta bununla ilgili evren yaratıldıktan sonra, ağlaya ağlaya Tanrı Şamaş'ın huzuruna varıp, dişlerin arasına yerleşip beslenmek için izin isteyen küçük kurdun hikayesi vardır (Scurlock and Andersen 2005: 421). Diş hastalıklarının tedavisinde nane, keçiboynuzu, kasnı otu sakızı, mastika kullanılmıştır. Kulak hastalıklarından ilk söz edenler Asur reçeteleridir. Bu reçetelerde konu edilenler genellikle kulak kiri aracılığıyla vücudun zehirli maddelerin arındırılması inancıdır. Babil metinlerinde felç, nörolojik bir ıstırap olarak nitelendirilmiştir. Hekimler sol yarım kürede meydana gelen bir lezyon sonucu vücudun sol tarafının felç olacağını bilmekteydiler. Bu, kafasının sol tarafından ya da omuriliğinden vurulmuş olan bir hayvanın vücudunun sol tarafının tutmadığını gözlemlemiş olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Dermatolojik hastalıklardan mustarip olanlar, tanrıların cezalandırıldığı kişiler olarak dışlanmaktaydılar fakat bu kişilere de birtakım tedaviler uygulandığını biliyoruz. Metinlerde dermatolojik hastalıklar arasında en sık söz edileni "saḫaršubbû"dur (Minen 2018: 29). *"Eğer bir adam saḫaršubbû ile tamamen kaplanırsa, bir geyiğin boynuzunu ezin ve karıştırın. Aslan süeti ile ona bağlayın. O iyileşecek."* (Köcher 1986: 31). Bu hastalığın bir çeşit cüzzam olduğu düşünülmektedir. Cüzzam tedavisinin güçlüğü düşünüldüğünde "o iyileşecek" ifadesi dikkat çekicidir. Zihinsel hastalıkların metinlerdeki tanımı; "onun dışında iyi olan kimse" şeklinde yapılmıştır (Scurlock and Andersen 2005: 367). Stres, endişe, huzursuzluk, dişleri gıcırdatma, uykuda konuşma, unutkanlık zihinsel hastalıkların semptomları arasında sayılmıştır. Sıtmanın sulak alanların yakınlarında olan bir hastalık olduğu hekimler tarafından biliniyor ve kişiler buna karşı uyarılıyordu. Sıtmanın semptomları olarak; yüksek ateş, baş ağrısı, ciltte soluklaşma, dişlerin birbirine vurması, mide bulantısı, ishal ve kusma gösterilmiştir (Kağnıcı 2017: 109). Kuduz, dizanteri, tüberküloz metinlerde bahsi geçen diğer bulaşıcı hastalıklardandır. Salgınlar sırasında da gerekli önlemleri almak için saray tarafından bir masa oluşturduğunu biliyoruz. Bir Mari mektubundaki salgınla ilgili ifadeler dikkat çekicidir; *"Nanna'nın Simmum hastalığına yakalandığını duydum. O sarayda birçok hizmetçiyle ve birçok kadınla iletişim halindeydi. Onlara hastalık bulaştırmıştır. Kimse kimsenin içtiği bardaktan içmemeli, hastaların oturduğu yerde kimse oturmamalı. Bunlar kesin uygulanmadı. Kimse aynı yerde ayakta durmamalı ve aynı yerde uyumamalı. Bunlar uygulanırsa daha fazla kadına bulaşmaz, uygulanmazsa Simmu hastalığı kolayca bulaşabilir."* (Biggs 2005: 11). Sindirim ve boşaltım sistemi hastalıklarında ise en çok karşılaşılan ifadeler; kanama, rektal darlık, kabızlık ve şişkinliktir. Fitil, lavman ve birtakım iksirler tedavi olarak reçete edilmiştir. Bazı metinler mesane darlığını, böbrek taşını, idrar yolları enfeksiyonunu tarif etmektedir. İdrar tutamama ve ciddi karın ağrısı gibi belirtilere karşı üretraya bir bronz aracılığıyla çeşitli ilaçlar uygulanmıştır.

5.MEZOPOTAMYA TIBBINDA HAYVANLAR

Antik tanrılar bazen hayvanla özleştirilmiş bazen de yanlarında bir hayvanla betimlenmişlerdir. Dolayısıyla hayvanları gözlemlemek gerçeğe ulaşmak adına önemli bir çaba olmuştur diyebiliriz. Bu yüzden başlangıçta köpeklerin tanrıçası olan Bau, sonraki dönemde şifa tanrıçası Gula'ya dönüşmüştür. Çünkü insanlar köpeklerin yaralarını yalayarak iyileştirdiğini görünce, köpeği şifayla ilişkilendirmişlerdir. Köpek Mezopotamya halkları için önemlidir; *"Gula, cesaretle yürürken köpekleri de onun arkasından yürüyordu…Çocuk hastalığı artık yaşamasın, sıkıntısını hissetmesin…Onu göğsünün arasına aldı mı? Bu teşvik benim değil, Gula'nın teşviğidir."* (Wasserman 2008: 82). Köpeğin Gula'yla betimlenmesinin yanı sıra, köpek havlamasının kötü ruhları kovan bir özelliği olduğuna da inanılmıştır. Gula'nın İsin'deki tapınağına giden rampanın altında otuzdan fazla, Nimrud ve Nineveh'te de birçok yerde çok sayıda köpek figürü bulunmuştur. Bunun sebebinin kötü ruhlardan korunmak olduğu düşünülmektedir. Mezopotamya halkları köpek dışkısını çeşitli yağlarla karıştırmış, salyasını, tüylerini, tırnaklarını hatta üzerine yerleşen bit ve pire gibi böcekleri bile bazı hastalıkların tedavisinde ilaç olarak kullanmışlardır (Kağnıcı 2018: 33). Köpeklerin yanı sıra boğa, keçi, aslan, kurt, tilki, geyik gibi

hayvanlardan da metinlerde söz edilmektedir. *"İştar'ın elini çekmesi için; aslan kılı, kurt kılı, tilki kılı, köpek kılı cilde sarılacak."* (Chalender 2016: 99). Örnekte gördüğümüz gibi birçok hayvanın bir arada kullanıldığı durumlar da söz konusudur.

Transfer ya da yerine koyma diyebileceğimiz inanışta hastalığın insandan hayvana transfer edilmesi için hasta kişi, araç gereç, büyülü sözler ve hayvan kullanılır. Bazı durumlarda bu mekanizma, bir yaşam gerektirir. Dolayısıyla hayvanın ölmesiyle hastanın hayata kalacağına inanılmış olabilir. Hasta kişinin boğazının temsili olarak tahta bir bıçakla, keçinin boğazının metal bir bıçakla kesilmesi örneğindeki gibi. Bazı durumlarda da sadece hastalık hayvana transfer edilmiş, hayvan yaşamaya devam etmiştir. Örneğin; "*Giritu balığı canlı bir şekilde yakalanacak, hasta kişi balığın kafasına idrarını sürecek ve balığı tekrar salacak. Bu şekilde o iyileşecek."* (Chalender 2016: 99). Buradan belki de sadece iyileşmesi zor hastalıkların kefareti olarak tanrılara bir kurban sunulmuş olduğu düşünülebilir. Ayrıca cinsel isteksizlik için yapılan büyülerde de hayvanlar sembolik olarak kullanılmıştır. Büyülü sözlerde "bir boğa gibi vahşi olmak", "geyik gibi heyecanlı olmak" gibi ifadeler kullanılmıştır. Benzer büyülü sözleri doğumu kolaylaştırmak için yapılan bir büyüde de görüyoruz; doğum yapan kişi için, "inektir o inek" sözleri geçmiştir.

Hayvanların kanları sıklıkla reçetelerdeki kaynaklarla karıştırılarak hem içilmiş hem de merhem olarak kullanılmıştır. *"Mıknatıs, sürme taşı, kurutulup toz haline getirilmiş asma yaprağı, dişi bir kekliğin kanı karıştırılır. Bu karışımla alt ve üst karın ovulur."* (Steinert 2012: 91). *"Erkek bir kekliğin kafasını kesip kanını suya damlatacaksın, su gece boyunca dışarıda kalacak ve onu güneş doğarken içecek. O iyileşecek."* (Biggs 1967: 54).

Yılan da Mezopotamya'da önemli bir hayvan figürüdür. Çünkü, yılanın deri değiştirmesi yeniden doğuş, arınma, iyileşme ile bağlantılı görülmüştür. Lagaş'daki kazılardan çıkarılan bir vazoda, hayat ağacının etrafında birbirine sarılı iki yılan görülmüştür. Bu yılan şifa tanrılarından bir diğeri olan, Ningişzida'nın da sembolüdür (Çığ 2018: 66). Bu sembol günümüzde hekimlik mesleğinin ve dünya sağlık örgütünün de sembolü olarak kullanılmaktadır.

6.HASTALIKLARDA BÜYÜ, RİTÜEL VE KEHANET

Ritüelleri içeren tedavilerde genellikle; "mezarın üzerinde büyüyen bitki", "bir gece yıldızların altında kalsın", "kirli paçavra" gibi ifadeleri görmekteyiz. Reiner'a göre, tedavilerde kullanılan ilaçların yararlı olması için yıldızların faydalı etkisi altında hazırlanması gerekiyordu (Reiner 1995: 48). Ayrıca Azuların bazı bitkileri gece yıldızların altında topladıklarını bilmekteyiz. Metinde geçen tavsiye şu şekildedir. *"Yıldızların altında hazırlanmasına izin verin ya da geceleri keçi yıldızının önüne yerleştirin."* (Reiner 1995: 64). Ayrıca Mezopotamya'da bazen sihirli sayıların tercih edildiği, belirli görevlerin yapılması için özel bir zaman talep edildiği görülmüştür. Örneğin hekimler ayın uğursuz sayılarına gelen 7, 14, 19 ve 21. günlerinde çalışmamaktadırlar (Çığ 2018: 67).

Mezopotamya'da bazı hastalıklardan korunmak için boyuna takılmak üzere muskalar ve gücüne inanılan çeşitli taşlar hazırlanmaktaydı (Goff 1956: 25). Muskalar en çok, rahat gerçekleşmesi dilenen bir doğum ve lohusa humması konularında hazırlanmaktadır. Doğumu kolaylaştırmak için yapılan bir büyü şöyledir;

"İnek! O Bir inektir! Çabucak hamile kalır, çabucak doğurur. Su ağzından çabucak akıp gider. Burnuyla yeri kazar; kuyruğuyla evi süpürür. Ana tanrıçanın kızlarına yedi (kez), yedi (kez) kimi göndereyim ve emredeyim: Küreklerinizi ve sepetlerinizi alın ve arahtum-kanalının ağzını açın! Eğer vahşi bir koç (gibi) erkekse; eğer vahşi bir inek gibi dişiyse (kız bebekse); eğer tanrısının reddettiği bir reddedilmişse (ölü doğansa) incelsin ve bir asma yılanı gibi düşsün yere. Büyü benim değil, büyü sihrin (efendisi) Nikkilil'in büyüsüdür. Rahimlerin hanımefendisi büyülensin." (Erol 2014: 42).

Asur ve Babil metinlerinde göz hastalıklarında, iki gözün birbiriyle bağlantılı olduğunun keşfedildiğini görmekteyiz. Göz hastalandığında hangi gözün hastalık kaynağı olduğunun tespiti için büyülü olan şu sözler söylenmiştir;

"Büyülü sözler; Açık göz görünür, açık göz görür, bulutlu göz bulutludur, açık göz bulutlu olabilir. İki göz, arasında bir dağın geçtiği kız kardeşlerdir. Üstlerine düğüm atılır, altlarına kil duvar örülür. Hangisi rüzgârlı, hangisi rüzgârlı değil? Hangisi rüzgarların başlangıcı, rüzgarların başlangıcı olmayan hangisi? Önümüzdeki fırtına karanlık, göz bebeğinin yüzeyi karanlık." (Biggs 2005: 7).

Baş ağrısını engellemek için de söylenen büyülü sözler vardır; *"Başa vuran, ateşi alevlendiren hançer; tüylerle kaplı tanrıça…Tanrıların adına, tanrılar tarafından yaptıkların engellensin ve gökyüzündeki kuş gibi uçup git!"* (Salvini 2006: 60).

Dermatolojik hastalık taşıyan kişilerin tanrılar tarafından cezalandırıldığına inanıldığından söz etmiştik. Bununla ilgili örneklerden birisi şöyledir; *"Deride veya vücudunda beyaz lekeler varsa ve bu lekeler iltihaplı nodüllerle doluysa böyle bir adam tanrılar tarafından reddedilmiştir. Böyle bir erkek olmak insanlık tarafından reddedilmiştir."* (Minen 2018: 30). Metinlerde acı çeken ve hastalıklı olan, kısaca inanca göre tanrılar tarafından lanetlendiği düşünülen insanların şehrin dışında bir yerde izole edildiğinin örneklerini görüyoruz. Gılgamış ve Enkidu'nun hikâyesinde saḫaršubbû belirtileri gösteren bir insan kirlenmiş olarak gösterilmiştir. Bu kirlilik belki de günahkâr olmayı ifade etmektedir;

"Kirlenmiş adamı gördünüz mü?

Onu gördüm. O nasıl?

Bitler onu yerken öküz gibi şişiyor.

Yiyecekleri bir kenara bırakıldı.

Onun suyu bir kenara bırakıldı.

Sökülmüş bitkileri yer ve acı su içer,

O şehrin dışında bir yerlerde yaşıyor." (Minen 2018: 29).

Bazı transfer ritüelleri de "acıyı azaltmak" amacıyla yapılmaktadır. Acı, diken batması şeklinde sembolize edilmiştir. Bu transfer, şu büyülü sözlerle birlikte gerçekleştirilir;

"Davam için karar ver ve beni güvende tut! Hurmanın dikenini kendi heykelciklerimin kafasından çıkardım. Ben o heykelciklerin kafalarına batırıyorum. Onların kötülükleri onlara geri dönsün, büyücüler geri çekilsin. Bağlarım serbest bırakılsın, benim savaşımda cadı diken tarafından yaralandı." (Salin 2017: 40).

İfadelerden anlaşıldığına göre bu büyülü sözleri söyleyen kişi dikenleri, kendini tasvir eden heykelin kafasından çıkarıp, başka heykellerin kafasına batırmaktadır. Bu sayede inanışa göre, heykellere ya da heykellerin temsil ettiği kişilere acıyı transfer etmektedir. Bu belki de büyüye karşı büyü olarak düşünülebilir.

7.SONUÇ

Eski Mezopotamya'da dini inanç, sağlıklı hayatın dolayısıyla yaşamın başrolündedir. Metinlerden elde edilen sonuçlara göre sağlıklı yaşamın tanrılar tarafından verilen bir armağan olduğu düşünülebilir. Hastalıkların bir "uyanma çağrısı" olarak nitelendirilmesi buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca tedavi için hazırlanan tariflere eklenen ritüeller de bu inanışın bir getirisidir. Buna rağmen Mezopotamya panteonunda, Mısırlı İmhotep gibi tanrılaştırılmış hekimler görülmemektedir.

Tedavilerin sadece ritüellerle sınırlı kalmayıp yüzlerce otla, minerallerle, yağlarla yapılmış olan karışımlar eczacılık bilgisinin ne denli gelişmiş olduğunun kanıtı olabilecek niteliktedir. Hem söz konusu eczacılık bilgisi hem bu eczacılık bilgisinin belirli tekniklerle kullanılmış olması, bu bilgilerin bir bilim olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu tekniklerin bir sonraki medeniyetler tarafından da kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Mezopotamya tıbbı, önce Hitit daha sonra Yunan tıbbına da bir zemin oluşturmuş olabilir. Mezopotamya tıbbi teknikleri bugün incelendiğinde modern tıpla ortak paydada buluşabilecek birçok yöntemin varlığı görülmektedir. Bitkiler Eski Mezopotamya tıbbi için en önemli kaynaktır. Çünkü her tarif birden fazla bitkiyi içermektedir. Medikal arşivde önemli sayıda bitkinin bugünkü karşılığı çözümlenmiştir ancak çözümlenmemiş olan bitki isimleri de bulunmaktadır. Sumer'den beri reçete edilen bitkiler Asur ve Babil'de hemen hemen aynıdır ancak ritüeller döneme göre farklılıklar göstermiştir. Mezopotamya'daki hekimlerin muazzam farmakolojik bilgisinin yanında cerrahinin Mısırdaki kadar gelişmiş olmadığı görülmektedir. Bunun sebebinin inanç olduğu gözlemlenmektedir fakat hekimler iç organlar hakkında bilgilidirler. Bu bilgilerin kesilmiş olan hayvanlardan ve kehanetlerde kullanılan iç organlardan edinilmiş olması olasıdır. Az sayıda cerrahi operasyona rastlanmıştır. Hekimlerin cerrahi girişimleri en son çare olarak düşünmüş olmaları olasıdır.

KAYNAKÇA

Adamson, P. B. (2008). Eski Mezopotamya'da Cerrahi. (G. Kağnıcı Çev.), *Tarih Okulu Dergisi*, 1, 93-99. (Orijinal eserin yayın tarihi 1991).

Biggs, R. D. (1967). SÀ.ZI.GA Ancient Mesopotamian Potency Incantions. *Texts From Cunieform*, Vol.2, Locust Valley.

Biggs, R. D. (2005). Medicine, Surgery, and Public Health in Ancient Mesopotamia. *Journal of Assyrian Academic Studies*, Vol.19, No.1, 1-19.

Bottero, J. (2005). *Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Ankara: Dost Yayınevi.

Chalendar, V. (2016). What Reality For Animals in the Mesopotamian Medical Text? Plan vs. Animal. *Antropozooligica*, 97-103.

Çığ, M. İ. (2018). Sümerlerde Tıp. *Bütün Dünya Dergisi,* 3, 62-67.

Erol, H. (2014). Anadolu'nun İlk Yazılı Belgerinde Büyü ve Kehanet. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 54, 2, 37-48.

Fincke J. C. (2009). Cuneiform Tablets on Eye Diseases: Babylonian Sources in Relation to Series DIŠ NA IGIII – šú GIG. *Cuneiform Monographs*, Vol.37, 79-104.

Florioti, H. D. (2014). Eski Kültürlerde Köpeğin Algılanışı: Eski Mezopotamya Örneği. *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 33,55, 45-70.

Goff, B. L. (1956). The Rôle Amulets in Mesopotamian Ritual Texts. *Journal of the Warburg and Courtauld Institute,* Vol.19, No.1/2, 1-39.

Gündüz, A. (2002). *Mezopotamya ve Eski Mısır,* İstanbul: Büke Yayınları.

Kağnıcı, G. (2017). Eski Mezopotamya'da Sıtma Hastalığı. Şükran Köse ve diğerleri (Ed.), *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma* içinde (s. 99-116). Ankara: Gece Kitaplığı.

Kağnıcı, G. (2018). Eski Mezpotamya Çivi Yazılı Metinlerinde Kuduz. Çağrı Büke ve diğerleri (Ed.), *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Kuduz* içinde (s. 31-44). Ankara: Gece Kitaplığı.

Karim, S. K. And Amin, S. M. (2018). Store in Ancient Mesopotamia. *Journal of the Academy of Medical Sciences in Bosnia and Herzegovina,*72(6), 449-452.

Köcher, F. (1986). Saḫaršubbû – zur Frage nach der Lepra im Alten Zweistromland. in Jörn Henning Wolf (Ed.), *Aussatz – Lepra – Hansen-Krankheit Ein Menschheitsproblem im Wandel* in (s. 27-34). Teil II: Aufsätze, Würzburg.

Lambert, W. G. (1962). The Gula Hymn of Bullutsa-rabi. *Orientalia Nova Series,* 36, 105-132.

Minen, F. (2018). Medico-Dermotological Notions in Mesopotamian Cuneiform Sources. *Antersteria,* No.7, 21-33.

Mutlu, S. Z. (2018). Antik Kaynaklar ve Arkeolojik Bulgular Işığında Eskiçağda Zehir ve Kullanımı. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Zehir* içinde (s. 105-122). İstanbul: Libra Yayınları.

Oppenheim, L. (1962). Mezopotamya Medicine. *Bulletin of the History of Medicine,* Vol.36, No.2, 97-108.

Reiner, E. (1995). Astral Magic in Babylonia. *Transactions of the American Philosophical Society,* Vol.85, No.4, 1-162.

Salin, S. (2017). 'Stinging Pain' in Assyro-Babylonian Medical Texts: Some Considerations. *Le Journal des Médecines Cunéiformes,* No.29, 35-48.

Salvini, B.A. (2006). *Babil,* Ankara: Dost Yayınevi.

Scurlock, J. (2006). *Magico-Medical Means of Treatting Ghost-İnduced Ilinesses in Ancient Mesopotamia, Ancient Magic and Divination III*, Leiden: Brill/Styx.

Scurlock, J. and Andersen, B. R. (2005). *Diagnoses in Assyrian and Babylonian Medicine: Ancient Sources, Translations, and Modern Medical Analyses*, Chicago: University of Illinois Press.

Steinert, U. (2012). A tablet with Recipes Againts the Abnormal Flow of a Woman's Blood. *Sudhoffs Archive,* 69/1, 172-186.

Stol, M. (2006). 'to be ill' in Akkadian: The Verb Sala'u and the Substantive Sili'tu. *Cuneiform Monographs,* Vol.37, 29-46.

Thompson, R. C. (1929). Assyrian Medical prescriptions for Diseases of the Stomach. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale.* Vol.26, No.2, 1-92.

Wasserman, N. (1996). And Old-Babylonian Medical Text Againts the kurārum Disease. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale,* Vol.90, No.1, 1-5.

NİĞDE MERKEZE BAĞLI NAR KÖYÜNDE HALK İNANÇLARI VE UYGULAMALARI

ELİF ÇINAR71

NABİ KOBATARİAN72

Özet

Bu çalışmada birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Niğde iline bağlı Nar köyündeki yaşatılan ve unutulmaya yüz tutmuş halk inanç ve inanışları uygulamaları saha çalışmalarıyla derlenmiş ve üzerinde durulmuştur. Bölgede inanç çerçevesinde gelişen olayların efsane ve mitolojik unsurlu halk hikâyelerini de beraberinde görmemiz mümkündü. Köy monografileri, tek birimli örneklerden yola çıkarak kırsal yapının ortalama kültürel karakteristiklerine ilişkin genel yargılara ulaşmayı amaçlayan bilimsel araştırmalardır. Niğde'nin Nar köyündeki inançlar, inanışlar bilimsel olarak ele alınarak eski Türk gelenekleri ve inanışları karşılaştırma ile imkânı sağlanmıştır. Bu çalışmada Nar köyündeki geçiş dönemleri başta olmak üzere; doğum ve sonrası, ölüm ve mezarlık, nazar, evlilik, ocak ve ateş, su, ev bereket ve misafir, hayvanlar ile ilgili inanç ve uygulamalar başlıklar altında incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler *Nar Köyü, Halk inançları, Monografi, Geçiş Dönemleri.*

FOLK BELIEFS IN NAR VILLAGE OF NIGDE AND APPLICATIONS

[71] [1]Elif ÇINAR, Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi elifcinar9696@gmail.com

[72] [2]Nabi KOBOTARİAN, Dr. Öğr. Üyesi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Nabikobotarian@hotmail.com

Abstract
Summary In this study, the practices of the folk beliefs and beliefs in Nar village of Niğde province, which hosted many civilizations, were compiled field in Nar village of Niğde province with field practices of folk beliefs and beliefs emphasized. It was possible to see the legendary and mythological folk tales of the events that developed within the framework of belief in the region. Village monographs are scientific studies aiming to reach general judgments about average cultural characteristics of rural structure based on single unit examples. The beliefs and beliefs in the Nar village of Niğde have been scientifically discussed and the opportunity to compare old Turkish traditions and beliefs has been provided. In this study, especially periods of the transition in Nar village; birth and after, death and graveyard, evil eye, marriage, hearth and fire, water, home fertility and guests, beliefs and practices of the related to animals were examined under the headings.

Key Words: *Nar Village, Folk beliefs, Monography, Transition Periods.*

GİRİŞ

Her ikisi de aynı kökten gelen inanç ve inanış farklı manalar taşımaktadır. İnanç bir düşünceye gönülden bağlı bulunma demektir. İnanış ise inanılan şeydir. Bu iki kavram çok karıştırılır.
Halk inançlarının her toplumda yaygın olması, her şeyden önce insanın özelliklerinden kaynaklanmaktadır. İnsan, sınırlı bir varlık olmasına karşı onun beklentileri, ümitleri, istekleri, arzuları sınırsızdır. Bu yüzden insan, önünü alamadığı isteklerini gerçekleştirecek, kurtulamadığı korkularını, kaygılarını giderecek insanüstü varlıklara inanma ihtiyacındadır. Ayrıca o, etrafında olup bitenleri, tabiat olaylarını, beklenmedik gelişmeleri, olağanüstülükleri anlamlandırmak istemektedir. Bu yüzden, halk inançları ortaya çıkmakta ve toplumda etkin bir rol üstlenmektedir.[1]
Birçok Türk toplumunda olduğu gibi bölgede de sosyo-ekonomik, İslam dini ve Şamanizm temelli inançların bir kısmının aslını koruduğu bir kısmının günümüze uyarlanıp yaşatıldığı ya da tamamıyla kaybolduğunu görmekteyiz. Bu inanç ve inanışlar uygulamaları ile başlıklar altında toplanıp maddeler halinde sunulmuştur.

[1] Ahmet Hikmet EROĞLU, Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri,

DOĞUM VE SONRASI İLE İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR

Doğum, üreme yeteneğine sahip insan hayatının başlangıcıdır. Türk hayatında üreme doğum ve çoğalma ile ilgili muhtelif inançlar görülmektedir. Çocuğun doğumundan kırkı çıkıncaya kadar geçen zaman, hem anne hem de çocuk için çok mühimdir.[1]

- Bebek doğum esnasında ağlamadan ölürse cenaze namazı kılınmaz ve bir tanıdığın mezarına gömülebilir. (K1)
- Boş beşik hoş karşılanmaz ve evde tutulmaz. İçinde bebek olmadan sallanırsa bebeğin öleceği inancı vardır.(K2)
- Bebekte sarılık olmaması için altın takılır veya sarı bir örtü örtülür.(K3)
- Çocuk sürekli ağlarsa o evde mutlaka ölüm meydana gelir. Bu yüzden ağlayan çocuğun ağzına hafifçe birkaç kez terlikle vurulup susması sağlanır. (K2)
- Kırklı kadın önemli bir olay olmadığı sürece evden çıkmaz.(K3)
- Kırklı kadının kaldığı odada başına ışık yakılır.(K3)
- Kırklı kadınlar ve bebekleri birbiri ile karşılaştırılmaz. Karşılaşırsa iğne değiştirirler yoksa kırk kalkmaz.(K3)
- Kırklı bebek yalnız bırakılacağı zaman başucuna bıçak, makas, sarımsak, soğan vs. konulur.(K3)
- Kırklı bebeğin evinin önünden gelin alayı geçerse anne ve bebek alay geçene kadar dışarıda bekler aksi halde bayrağın alı basar.(K4)
- Kırklı kadının bulunduğu eve et ve un girmez. Kadın ve çocuk evden uzaklaştırılır öylece eve girebilir.(K4)
- Kırklı bebeğin başının altına kuran, muska, makas, bıçak konulur.(K3)

- Kırk baskını olan çocuğun kurtulması için büyük bir leğene henüz gözü açılmamış kedi yavrusu konulur. Kedinin üzerine kambur konulup çocuk kamburun üzerinde yıkanır. Eğer kırk baskını varsa kedi ölür yoksa kedi yaşar.(K2)
- Tabiatta mevcut şekiller arasında taş ve kayalarda Türklerin muhtelif fonksiyonlar kazandırmak sureti ile inanç yumağına kattığı unsurlardır. (D. A. Yaşar) Kırklı çocuk delikli bir kayadan 3 kez geçirilir.(K2)
- Kırklı çocuk kullanılmayan eski bir tuvalet taşından dualar eşliğinde 3 kez geçirilir.(K2)
- Geç yürüyen çocuk biran önce yürüyebilmesi için cami etrafında dolandırılır. (K3)
- Bir diğer uygulama ise 7 Mehmet evinden su alınıp bu su ile yıkanılır.(K3)
- Kırklı çocuk hayvan kemikleri üzerinde sallandırılır. (K3)

[1]Yaşar KALAFAT, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara,1990,s.71.
[2]Kaynak kişiler kaynakçada belirtilmiştir.

ÖLÜM VE MEZARLIKLA İLGİLİ İNANÇLAR

- Mezarlıkta yatılmaz. Eğer yatılmak istenirse tek mezarın üzerinde yatılır iki mezar arasında yatmak mezar sahiplerinin kavga etmesine neden olur. (K5)
- Gece ölen kişinin üzerine bıçak konulur, bıçağın ölünün şişmesini önlediğine inanılır. Fakat bu konuda muhtelif görüşler vardır. Prof. Dr. Mehmet Özkarcı[2] bu uygulamanın bilimsel bir açıklamasının olmadığını, Şamanizm'e dayandığını ve bıçağın temsili olarak ölen kişinin dünya ile bağlantısını kesmek için kullanıldığını belirtir.
- Ölü gömülene kadar ev süpürülmez, çamaşır yıkanmaz, eve su getirilmez.(K1)
- Ölünün gömülmesinin ardından büyük baş hayvan kesilerek 7 sinde ve 52 sinde yemek verilir. Bu yemeğe 'BALTA YEMEĞİ/EKMEĞİ' adı verilir.(K1)
- Ölen kişi gömüldükten sonra ruhu 7 gün evini ziyaret eder.(K3)
- Ölen kişinin etleri ölümünden 52 gece sonra ayrılır. Ölünün etleri kemiklerin kolay ayrılsın diye o gece dualar edilir.(K3)
- Ölünün mezarı üzerindeki otların sökülmesi günahtır. Bu otlar ölen kişinin iyi birisi olduğunun belirtisidir.(K3)
- Mezarlıkların başında büyüyen meyve ağaçları da ölen kişinin iyi birisi olduğu gösterir. Bu ağaçlar her sallandığında ölünün günahlarının döküldüğü inancı hâkimdir.(K3)

Bölgede 1960 yılında köye bir cami inşa edilmek istenmiş ve caminin yeri konusunda köy halkı ikiye bölünmüş. Caminin yapılmak istendiği yer köyün mezarlık alanı imiş ve buraya cami yapılmaya karar verilmiş. Mezarların bir kısmı yıkılarak buraya cami yapılmış. Ve cami etrafında evlerde çoğalmış. Bu evlerin pis suları camiye akmış ve cami gibi bu evlerde mezarlıklar üzerine yapılmış. Kısa süre sonra bir sel felaketi ile cami yıkılmış. Cami etrafındaki evlerde yaşayan insanlarda da ruhsal bozukluklar meydana gelmiş. Köy halkı caminin yıkılmasını ölülerin ruhlarının rahatsız edildiğinden dolayı ve mezarlıklarının kutsaliyetinin bozulmasından olduğunu anlatılıyor.

HAYVANLARLA İLGİLİ İNANÇLAR

- Ev yılanı o evin bekçisidir, öldürülmez.(K3)
- Eve baykuş konması uğursuzluk getirir bu yüzden ona kötü kokulu maddeler (soğan, sarımsak v.b.) atılır. Bu bölgede, pisi pis aralar, diye bir tabir vardır. Bu inanç kötü bir olayı yine kötü bir olaydan kurtulmayı hedeflemektir.(K6)
- Kara kedi uğursuzluktur.(K6)
- Bir evin önüne konan karga haber geleceğinin işareti olarak düşünülür.(K3)

- Hayvanların vakitsiz ses çıkarmaları kötü olayların gerçekleşeceğine işarettir (düşman saldırısı, doğal afet, deprem v.s.).(K3)
- Birçok bölgede olduğu gibi bu bölgede de ezan okunurken köpeğin havlaması uğursuzluktur. Buradaki inanca göre köpeklerin cinlerin kaçtığını gördüğü için havladığına inanılır.(K3)

EV, BEREKET VE MİSAFİRLİKLE İLGİLİ İNANÇLAR

- Doğacak çocuk evin bereketini arttırır.(K5)
- Misafir evin bereketidir. İlgili inanışta misafir yanında dokuz bereket ile gelir birini kendi yer sekizi ev sahibine kalır inancı hâkimdir .(K5)
- Akşam kapı önü süpürülmez. Kül dökülmez sofra çırpılmaz.(K6)
- Kapı eşiğinde oturulmaz buralarda şeytan olduğu kabul edilir.(K6)
- Kapı önünde oturan fakir olur.(K6)
- İşe besmelesiz başlanmaz.(K4)
- Besmele çekmeden yemek yiyen kişi doymaz. Şeytanda onunla birlikte yemiş olur.(K6)
- Ev temiz olmazsa oraya melekler değil şeytanlar gelir. (K4)
- Ekmek kırıntılarını yere atmak, çiğnemek bereketi azaltır.(K4)
- Evde buğday bulunması zenginliği işaret eder, aynı zamanda buğday bereketi simgeler.(K6)

OCAK VE ATEŞ İŞLE İLGİLİ İNANÇLAR

Od, ocak iye veya iyeleri, Türk hayatında mevki işgal eder. Türkler, od ve ocak iyesine bir saygı işareti olarak üstüne, pis ve kötü şeyler atmaz, bundan sakınırlardı. Söndürmez ve üstüne su dökmezlerdi.[3]

- Ateşe su dökmek uğursuzluk getirir. Çünkü ateşe su dökmek şeytanın çocuğunu öldürmektir. (K5)
- Lamba yakılmayan evin ocağı her vakit kararır. Aynı zamanda ev sahibi öldükten sonra mezarı da karanlık olur. Işık yakmayan kişiler uyarılır(K3).
- Ateş toprak ile söndürülür. (K5)
- Gece kül dökülmez evin bereketi kaçar. (K5)
- Gece külün yanından geçilmez, üzerinden atlanmaz çünkü orası şeytanların yuvasıdır. (K5)

[3]Yaşar KALAFAT, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri ,Ankara,1990,s.50.

- Yöredeki seslenişlerde de ocağın önemini görmekteyiz. Örneğin yaşlı bireylerin sinirlilik halinde "ocağı batasıca ve cızırtın artmasın emi…" gibi söylemlerine denk gelinmiştir.
- Ocak belirli bir veya birkaç hastalığı tedavi gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kişi ve kişiler anlamında kullanılmaktadır. Bölgedeki çalışmamızda ocak kültürünün hala devam ettiği görülmüştür. Cilt hastalıkları başta olmak üzere diğer hastalıklar için de çevre köylerden ocaklara rağbetin çok olduğu gözlemlenmiştir. Ocakların devamı için el verme veya kalıtsal olduğu düşünülmektedir. Görüştüğümüz birçok ocak anne veya babasından kendisine miras kaldığını aktarmıştır.(K7,K8)

SU İLE İLGİLİ İNANÇLAR

- Su içmekte olmak adeta kutsal ile ilişkiye geçme anı olarak kabul edilir. Atasözlerimizde ve deyimlerimizde de suyun önemini pek çok kez görmekteyiz.
- Bölgede de su kutsallığını devam ettirmektedir. Suyun israfı hoş karşılanmaz, yere dökülmek istendiğinde ise destur denilir. Suyun çok kaynaması günah sayılır kaynayan suyun içine mutlaka bir şey atılmalıdır. (K4)
- Okunmuş suyun kötü iyelerden koruduğu inancı hâkimdir. (K4)

Vaktiyle gölün olduğu yer bir köy imiş, köye bir dilenci gelmiş, dilenmiş ve bu köyde bu dilenciye hiç kimse sadaka vermemiş, yardım etmemiş. Yalnız bir gelin bu dilenciye bir miktar sadaka vermiş. Dilenci geline Allah razı olsun dedikten sonra hiç geriye bakmadan kendisini takip etmesini söylemiş ve şimdiki gölün olduğu yerden 1 km. uzaklaşmışlar gelin içine doğan bir hisle geriye dönüp baktığı zaman köyün bulunduğu yerin büyük bir bölümünün göl haline geldiğini görmüş sonra gelin hıçkırarak ağlamaya başlamış ve orada ölmüş, bu

sıcak su kaynağın gelinin gözyaşları olduğu rivayet edilmektedir. Gelinin mezarını da bu kaynağının yanında bulunduğuna inanılmaktadır.

NAZAR İLE İLGİLİ İNANÇLAR

- Nazardan korunmak için üzerlik, nazar boncuğu, çalı, dardağan bitkisi ve hayvan tersi kullanılır.(K1)
- Bazı hastalıklar ve nazar için tütsü yakılır. .(K6)
- Mavi (göy) gözlü kişinin nazarının değeceğine inanılır ve iyi şeyler ondan saklanır. .(K5)
- Bebeklere nazar değmemesi için yüzüne kömür sürülerek çirkin hale getir. .(K6)

EVLİLİK İLE İLGİLİ İNANÇLAR

Türk hayatında ev ve evlilik, çocuk sahibi olmak en mühim kaidelerden biridir. İnsan, ev- bark sahibi olunca, bulunduğu toplulukta itibar kazanır. Çocuk sahibi olunca da itibarı yükselir. Türk hayatının her safhasında yaşayışımıza hareketlerimize yön veren inançlarımızın burada, rolü devam etmektedir. İyi ve kötü karakterli iyeler, ev iyeleri, ata ruhları, eş bulmada, iyi bir yuva kurmada, çocuk sahibi olmada, doğan çocukların hayatta kalmasında etkili olduğu inancı, günümüzde de, varlığını korumaktadır[3]

- Evlilik isteğini belirtmek için pilava kaşık dikilir. .(K1)
- Bir diğer uygulama ise evlilik çağındaki erkeklerin kulak çırpmasıdır. .(K1)
- Gelinlik çağı gelmiş kız çocuğu herkesin ikram ettiği şeyi yemez zira bu ikram okutulmuş olabilir ve kendi rızası olmadan evlenebilir. .(K3)
- Görücüler kız istemek için önceden kız evine çay ve şeker götürürler. Ve 3 gün müddet tanınır, bu 3 gün içerisinde çay şeker geri gönderilmez ise teklif kabul edilmiş olur. .(K3)
- İstemede eski dönemlerde çay ikram edilirken yerini kahve almıştır. Gelin damadın kahvesine tuz koyar. .(K1)
- İstemeden bir kaç gün sonra söz/tatlı yapılır. Geline pırtı bozulur bu pırtı iki kat kıyafet ve takıdan oluşur. Oğlan evi söz için şerbet ve helva götürür. Günümüzde bu uygulama yerini tatlıya bırakmıştır .(K1)
- Düğünden birkaç gün önce bayrak toplantısı yapılır. Bayraktar erkek tarafından olmak zorundadır. Bayraktar kınadan sonra erkek tarafından verilen seccadeyi bayrağın yanına asar ve bayraktar alay başı olarak kız evine gider oradan da verilen şalvarlık kumaşı da bayrağa asar gelin baba evinden çıkarıldıktan sonra erkek evine gelir. Erkek ise köy meydanına götürülür ve orada takı merasimi yapılır. Gelin ise ve girmeden önce eşikte testi kırar ve kapıya bal sürer. Bu uygulama bal gibi ilişki kurmak için yapılmaktadır.(K2)
- Günümüzde uygulanmayan bir adet ise kaynananın çenesini çekmedir. Bir başörtü ile gelin kaynanasının çenesini başının üstünden bağlar bu uygulama ile kaynananın geline sesi çıkmayacağına inanılır. Eve giren gelinin kucağına erkek çocuğu verilir ve ilk çocuğunun erkek olacağına inanılır. Uygulanmayan bir diğer uygulama ise düğünün ertesi günü olan duvak uygulamasıdır. Bu uygulama yaklaşık otuz yıl önce dönemin cami hocası tarafından İslamiyet e uygun olmayışı nedeni ile kaldırılmıştır. Evli ve bekâr kadınların başörtü şekilleri değişiklik gösterir. Evli kadın artık başörtüyü katlayarak örtünmez yaşmak yapar. (K3)

[4]Yaşar KALAFAT, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri ,Ankara,1990,s.87

Sonuç olarak; bütün bu inanç inanış ve uygulamalar göstermektedir ki, Türk kültüründe eski değerlerimizle İslamî değerler yan yana ve iç içe yaşamaktadır. Bu değerler bizi biz yapan unsurlardır. Gelecek nesillere miras olarak aktarılacak bu değerlerimize sahip çıkmalı ve onlara karşılaştırma imkânı sunmalıyız.

Kaynakça

[1] Ahmet Hikmet EROĞLU, Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri.
[2]KALAFAT,Yaşar, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara,1990

Kaynak Kişiler

- (K1),Cemal Çınar, 1954, Nar Köyü doğumlu, ilkokul mezunu
- (K2)Sevim Arslan, 1968, Nar Köyü doğumlu, okuma yazma bilmiyor
- (K3)Songül Çınar, 1974, Nar Köyü doğumlu, ilkokul mezunu
- (K4)Ayşe Göktaş,1960, Nar Köyü, okuma yazma bilmiyor
- (K5)Latif Göktaş, 1954, Nar Köyü doğumlu, ilkokul mezunu
- (K6)Zeynep Çınar, 1945, Nar Köyü doğumlu, ilkokul mezunu
- (K7)Urguş Göktaş, 1973, Nar Köyü doğumlu, ilkokul mezunu
- (K8)Arife Göktaş,1945, Nar Köyü doğumlu, ilkokul mezunu

ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLARA GÖSTERİLEN MOBBİNG(PSİKOLOJİK TACİZ) NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Emine DELİKTAŞ ÖZOLU[73]

Doç. Dr. Bülent KARA [74]

GİRİŞ

Dünya ve Türkiye genelinde iş hayatı sürekli ve hızlı bir şekilde gelişim göstermekte, ekonomik olarak ilerlemekte ve toplum hayatında değişiklikler göstererek işyerlerindeki rekabet hızla artmaktadır.

Bu rekabetin artması ile değişim gösteren iş yaşamı, toplumu etkileyen ekonomik durum ve de eğitimin artması ile kadınların iş hayatına girmesinde de artışlar olmuştur. İş yaşamında oldukça karşılaşılan ve herkesi etkileyen mobbing(psikolojik taciz) bir çok iş yaşamında çalışanlara kötü şekilde tesir etmektedir. Mobbing son zamanlarda psikolojik taciz olarak üzerinde çalışanların müracaat ettiği bir konu haline gelmiştir. Bu taciz ise kurbanın hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını kötü etkileyen bu sorunla kadınlar daha yaygın ve sistemli bir şekilde karşı karşıya kalmakta ve bu etki sonucunda daha büyük sorunlar yaşamaktadırlar.

[73] NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ /SOSYOLOJİ, emnedlkts.36@gmail.com

[74] Doç. Dr., NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ/SOSYOLOJİ , bkara68@gmail.com

Bu çalışmanın amacı ise günümüzde iş hayatında çalışan kadınlara gösterilen mobbing (psikolojik taciz) kurbanı olan kadınların özelikleri, mobbingin nedenleri, sıklığı, kadınlar üzerinde oluşturduğu etkileri ve kadınlara uygulanılan mobbing sorununa öneriler işlenmiştir.

Anahtar Kelime: Mobbing, Kadın, Mobbing Nedenleri, Mobbing Önerileri

REASONS FOR MOBBING (PSYCHOLOGICAL ABUSE) AND SOLUTION RECOMMENDATIONS SHOWED TO WOMEN IN WORK LIFE

INTRODUCTION

Turkey and the world in general and business life quickly shows continuous development, economic progress and society is rapidly increasing competition in the workplace, showing changes in your life.

With this increase in competition, there has been an increase in women's entry into business life with the change in business life, the economic situation affecting society and the increase in education. Mobbing (psychological harassment), which is quite common in business life and affects everyone, affects people in many business lives badly. Mobbing has recently become a subject of psychological abuse. This harassment, on the other hand, is more common and systematic for women who face this problem, which adversely affects both the physical and mental health of the victim.

The aim of this study is to investigate the characteristics of women who are victims of mobbing (psychological abuse), causes, frequency, effects on women and suggestions for mobbing problem applied to women.

Key Words: Mobbing, Women, Causes of Mobbing, Mobbing Advice

MOBBİNG (PSİKOLOJİK TACİZ) KAVRAMI

‘Mob’ kelimesi, İngilizce bir kelime olup ‘çete’ anlamına gelmektedir. ‘Mobbing’ ise; psikolojik şiddet, taciz olarak karşımıza çıkmaktadır(Tutar,, 2004;102). Türk dil kurumu tarafından ise mobbing; bezdiri olarak yerini almaktadır. Leymann’a göre ise; bir yada birkaç şahsın savunmasız durumdaki bir şahsa yönelik sistemli olarak gösterdikleri düşmanca ve etik görünmeyen hareketlerin uygulandığı ‘psikolojik taciz’ olduğunu vurgulamaktadır(Mercanlıoğlu, 2010;38).

Bu tür hareketlerin Mobbing olarak ifade edilebilmesi için sürekli yapılması ve uzun bir süre kendini göstermesi gerekmektedir. Süreklilik ve zaman özellikleri bu tanımın temelini meydana getirmektedir(Mercanlıoğlu, 2010; 38). Mobbing kavramı, psikolojik terör, kuşatma, taciz, sıkıntı yaratma, dışlama, huzursuz etme, yıldırma, caydırma, sindirme, kurbanın benlik algısını yok etme, sosyal hayattan soyutlama, eleştiri yağmuruna tutmak, vb. daha birçok ifadelerle tanımlanabilmektedir. Mobbing daha çok alt-üst hiyerarşi de olduğu gibi yatay hiyerarşi de de görülebilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü(WHO) mobbing’i; şahıs ya da gruplara karşı kuvvet kullanarak, şahısların fiziksel, psikolojik ahlak ve de toplumsal gelişimlerini zedeleyen tutum ve hareketler olarak tanımlamaktadır(Mercanlıoğlu, 2010; 39).

Leymann, mobbing davranışlarının kurbanın etkilenmesi açısından 5 grupta tanımlamaktadır:

-İletişime Yönelik Saldırılar: şahsın çevresi ile haberleşmesinin kısıtlanmasına yönelik hareket biçimidir, devamlı olarak şahsın konuşmasının bölmek, yüksek sesle kızmak, sözel saldırı

- **Sosyal İlişkilere Yönelik Saldırılar:** Çalışma arkadaşlarının ya da yönetimin kurban ile konuşmaması, kurbanın yokmuş gibi hareket edilmesi

- **Kişisel İmajına Yönelik Saldırılar:** Kurban hakkında söylentilerin dağıtılması, konuşmasıyla, hareketleriyle, ırkıyla, dalga geçilmesi, lakap takılması

- **Mesleki Kariyerine Yönelik Saldırılar:** Kurbana ya hiç iş verilmemesi ya da kurbanın kapasitesinin üzerinde iş verilmesi ya da verilen işin kurban ile alakası olmayan işlerin verilmesi.

- **Sağlığına Yönelik Saldırılar:** Kurbanın, tehlikeli, güç, kuvvet gösteren işleri yapmaya itilmesi ve taciz uygulanmasıdır.

Mobbing, çalışanları ruhsal, ve fiziksel sağlıklarını kötü şekilde etkileyen, çalışanları işten ayrılmasına sebep olan, kurbanın kendine olan özgüvenini ve kendine olan saygınlığını yok etmeye yönelik, devamlı ve merhametsizce gösterilen bir saldırı biçimidir.

MOBBİNG(PSİKOLOJİK TACİZ) KADINLARA NEDEN UYGULANIR?

Çalışma yaşamlarında mobbing hareketleri dünya genelinde tüm iş alanları için önemli bir meseledir. Çalışma yaşamlarında mobbing'in gösterilmesinin aslında belirli bir neden bulunmamaktadır; fakat bir çok etken mobbing'in uygulanmasına sebep olabilmektedir . mobbing'in uygulanmasından cinsiyet etmeni de etkili olmakta, kadın olmak mobbing mağduru olma riskini arttırmaktadır(Aşkın, 2018;260).

Kadınlık; evde anne olmayı, aile kurmayı, iş yerinde çalışan, okulda öğretmen, hastanede doktor gibi farklı görev ve pozisyonlara sahip olan kadınların yaşam içerisinde görüldükleri her bir statü her sıfat bir 'Cam Tava' sendromuna dönüşmektedir(Cevher, Öztürk, 2015;867). Çünkü bu pozisyonların her biri iş hayatına kadının yükselmesi karşısındaki bariyerleri bir bir kurmaktadır. Konusu geçen bu bariyerlerin kurulmasındaki geçen sürecin adı da Mobbing olarak adlandırılabilir(Cevher, Öztürk, 2015;867). Kadınların erkeklere oranla iş hayatında daha fazla mobbing mağduru olduğu ve mobbing hareketlerinin çoğunlukla erkekler tarafından meydana getirildiği gözlemlenmiştir. İşe alımlarda, yükselmelerde, maaşlarda, eğitimlerde kadınlara karşı farklı hareket edildiği, bu cinsiyet farklılığının bir mobbing hareketi olduğu, çalışma yaşamlarında kadınların ara kadrolarda toplamak biçimiyle cam tavan sendromuna maruz kalmalarına etken olarak kadınların yıldırıldığı belirlenmiştir(Aşkın,2018;2061). Çalışma yaşamlarında erkek egemen yapı, erkeklerin kadınların çalışmasını beğenmemesi ile bütünleşmesiyle mobbing mağdurlarının içerisindeki kadınların oranı yükselmektedir. Bayrak-Kök'e göre kadınların daha fazla mobbing mağduru olmasında toplumsal eşitsizliklerin günümüz sosyal kıymetlerin çalışma yaşamlarına yansıması cinsiyete ilgili eşitsizliklerin kültürel olarak da arka çıkmasına bağlanmaktadır(Aşkın, 2018;261).

Erkek egemen toplumda evin ihtiyaçlarını temin eden esas kişi olarak erkeğin kabul edilmesi ve erkeği en tavan seviyelere taşınması sosyal cinsiyetçi davranışı, kadını erkeğe tabi olunan bir pozisyona getirmektedir. Sosyal hayatımız da da yayılan ve kabul edilen bu fikirler 'kadın iş yaşamına girmese de olur, kadının ihtiyaçlarını karşılayacak bir erkek vardır' şeklindeki düşünceler, kadınların çalışma hayatına giriş ve çalıştırmada ilk giriş aşamasından başlayarak farklı hareketlerle karşılaşmasına sebep olmaktadır(Aşkın, 2018;261).

Yukarıda açıklamalar ekseninde bakıldığında mobbing'i çalışma hayatında kadın-erkek eşitsizliğini oluşturan cinsiyet etkenli eşitsizliklerden oluşan sıkıntılardan farklı düşünmek mümkün olmamaktadır. Mobbing mağduru olan kadınlarda fiziksel ve psikolojik sağlıkları bozulmakta, çalışma alanlarına olan

sadakatları azalmakta ve mobbing etkisi sonucunda işten çıkma durumları da meydana gelmektedir(Aşkın, 2018;262).

MOBBİNG(PSİKOLOJİK TACİZ) UYGULANAN KADINLARDA GÖZLEMLENEN DAVRANIŞ BİÇİMLERİ:

Modern yaşamın oluşturduğu esas problemlerin başında gelen çalışma yaşamında psikolojik tacizin meydana getirdiği etki alanları olabildiğince yaygındır. Mobbing kurbanı olan kadınlarda fiziksel ve psikolojik sağlıkları bakımından olumsuz sonuçlar artmaktadır. Kadınların çalışma yerlerine olan saygınlıklarında azalmalar, hatta mobbingin etkisinin artması ve devam etmesi ile birlikte işten ayrılmalar, işe geç gelmeler, erkeklere olanla kadınlarda mobbingin etkisi ile stres, uykusuzluk, iştahsızlık, endişe, kaygı, gerilim, duygusal rahatsızlıklar, çevresindeki insan sayısında azalma, depresyon, kronik baş ağrıları, kendine olan güvenin azalması, çaresizlik, sinirsel hastalık gibi sağlık problemlerini çok daha fazla yaşamaktadır(Mercanlıoğlu, 2010;41).

Çalışan kadınların iş sonrası ev, eş ve çocuk gibi ailevi yükümlülükleri de fazla olması kadının iş hayatı ile aile hayatını eşitlemeye çalışmasına tetiklemektedir. Bu durumdaki kadınlarda fiziksel ve psikolojik olarak yıpranışlar çok daha fazladır. Aile ve iş yaşamını eşitlemeye çalışan kadınlarda baskı ve stres oldukça fazladır. Mobbing mağduru kadınlarda aile yaşamında sıkıntılar yaşamasına neden olabilmekte, boşanma, mobbingin etkilerini çocuklarına yansıtmalar, çaresiz kalma durumları yaşamaları gibi olumsuz etkiler aile huzurunu da bozmaktadır(Aşkın,2018;263).

ÖNERİ:

Mobbing ile mücadele etmek hem kişisel hem de yönetimsel açıdan yürütülmelidir. Mobbing mücadelesinde yöneten pozisyonun da olan bireylerin, tecrübe ve bilgi birikimi itibariyle yeterlik üstlenen bireylerden seçilmeli, hizmetiçi eğitim verilmeli, mobbingle savaşa yönelik ustalık eğitimleri verilmeli, mobbingden kurtulabileceğine yönelik kişilerin cesaretlendirilmesi yapılmalıdır(Karabela, 2017:7). Ayrıca iş yerinde belirli bir işçi sayısına ulaşılmış ise çalışanlar için çalışma alanlarında uzman psikologlar bulundurulabilir.

Bireylerde mobbingle savaş yapmak için ise bireyin eğitim alması, uzman bir psikoloğa gitmesi, bu uzman psikolog vasıtasıyla mobbingin bir çalışma yerinde yaşanılan bir sendrom olduğunun algısını kendisine alıştırılmalı, bireye psikolog tarafından ihtiyaç duyulması durumunda rehabilite merkezlerine yönlendirilmelerini sağlayarak yaşadığı tacizin kendi elinden olmadığına inandırılmalıdır. Ayrıca bireylerin radyo, televizyon, telefon gibi sosyal ağ ya da seminerler vasıtasıyla bireylere eğitim verilerek çalışanlar bilgilendirilmeli hatta ve hatta haklarının neler olduğunu öğrenmelidirler. Ayrıca iş yerlerinde şikayet şubeleri oluşturularak kurbanların buralardan yararlanmaları sağlanmalıdır(İzmir, Fazlıoğlu, 2011;52).

SONUÇ:

Mobbing iş hayatında çoğu meslek grubunda görülen, kişisel olduğu kadar sosyal yaşamında sağlığını kötü etkileyen ciddi bir ‘şiddet meselesi’dir. Bu şiddet sıkıntısından dolayı kadınlar çalışma alanlarında erkeklere oranla daha fazla ve daha seri bir şekilde bu şiddet sıkıntısı ile karşı karşıya kalmakta ve hem fiziksel hem de psikolojik olarak etkilenmektedir.

Mobbing etkileri daha çok sosyal cinsiyet köklü eşitsizlik ve ayrımcılık etkili, kadın odaklı bir mesele olduğu gözlemlenmiştir. Bu eşitsizlikten kaynaklı kadınların çalışma hayatlarında yaşadıkları mobbing hareketlerini, sadece kadınların iş yerlerinde yaşadıkları bir mesele olarak değil; kadınların iş yerlerindeki ikincil ve olumsuz koşullarını yükselten sağlık ve toplumsal mesele olarak ele alınarak değerlendirme yapılmalıdır. Kadınların maruz kaldıkları mobbing sonucunda yaşadıkları sıkıntılar, aile ve toplumsal yaşamları arasında kötü etkilenmekte ve bu etkilenme sonucunda kadının iş piyasasının ve istihdamın dışında kalmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma da mobbing mağduru olan kadınların karşılaştıkları mobbing hareketlerinin nasıl yansıtıldığını, kadınların nasıl etkilendiklerini ve bu etkiler sonucunda yaşadıkları toplumsal fiziksel ve ruhsal yaşamlarında meydana gelen kötü etkiler sunulmuştur. Aslında çalışma yaşamlarında kadınlara gösterilen mobbing meselesi, sadece tüm çalışanlara etki eden bir mesele olarak değil daha çok sosyal cinsiyet kaynaklı eşitsizlik ve ayrımcılık kökenli karışık bir mesele olarak değerlendirilmeli ve çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR:

-Cevher Ezgi, Öztürk Umut Can, 'İş Yaşamında Kadınların Kadınlara Yaptığı Mobbing Üzerine Bir Araştırma', İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı:4, 2015, S.860-876

- Tutar, Hasan, 'İşyerinde Psikolojik Şiddet Sarmalı: Nedenleri Ve Sonuçları', Atatürk Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Dergisi(2;2), 2004.

-Mercanlıoğlu, Çiğdem, 'Çalışma Hayatında Psikolojik Tacizin(Mobbing) Nedenleri, Sonuçları Ve Türkiye'deki Hukuksal Gelişimi', Beykent Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2010.

-Kehribar, Ahmed, Karabela, Şemsi Nur, Yaşar, Kadriye, Kart, Okur, Ayşegül, Derya, Melis, Özgür Ceyda, Çankaya, Fulya, 'Çalışma Hayatında Mobbing: Nedenleri, Bileşenleri Ve Ülkemizdeki Hukuki Durumu', Bakırköy Tıp Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 2017.

- Leymann H., 'The Content And Development Ofmobbing At Work', European Journal Of Qork And Organizational Psychology, 1996, 5(2), 165-184.

- İzmir, Gökalp, Fazlıoğlu, Aygül, ' İşyerinde Psikolojik Taciz(Mobbing) Ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu', Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, No:6, Nisan 2011.

-Aşkın,Elif Özlem, Aşkın,Umur, 'Çalışma Yaşamında Kadına Yönelik Mobbing: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma', Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt:9, Sayı:24, 2018.

-Bilgel, Nazan, Aytaç, Sepril, Bayram Nuran, (Çalışma Yaşamında Yeni Bir Baskı Aracı: Mobbing'. Porje No:T-2003/38, Bursa, 2004.

- Çobanoğlu Şaban, Mobbing, İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.

- Tınaz Pınar, 'İşyerinde Psikolojik Taciz(Mobbing)', 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.

- Aktaş A., 'Çalışma Hayatında Kadınlara Karşı Psikolojik Taciz: Türkiye'deki Durum Ve İşyerlerinde Sosyal Hizmet Odağında Önerilen Çözüm Mekanizmaları', Uluslararası Hakemli Beşeri Ve Akademik Bilimleri Dergisi, 3(10), S. 1-23, 2014.

İBN TEYMİYYE'NİN EL-VÂHİDÎ'YE YAPTIĞI ELEŞTİRİLER

Enes VELİ[75]

Öz

Minhâcü's-Sünne ve Mukaddime fî usûli't-tefsîr adlı eserlerinde İbn Teymiyye, hocası es-Sa'lebî ile birlikte el-Vâhidî'yi a) tefsirlerinde bidat ve batıl görüşlere yer vermesi ve b) daha çok nüzûl sebepleri ve sûrelerin faziletleri konularında olmak üzere bazı zayıf ve kaynaksız tefsir rivayetleri alıntılaması açılarından eleştirmektedir. Bu bildiri, söz konusu eleştirileri metin içi bağlamları içerisinde inceleyip değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bildiri, İbn Teymiyye'nin zayıf ve kaynaksız rivayetlere yer verme konusundaki eleştirilerini haklı bulmakla birlikte; yaptığı eleştirilerin kelamî görüş farklılıkları yanı sıra savunmacı üslup ve/veya fazla genelleyici yaklaşımdan kaynaklandığını ve bu eleştirilerinin sadece Minhâcü's-Sünne'de eleştirilip reddedilen rivayetler bağlamında el-Vâhidî'ye yöneltilemeyeceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, el-Vâhidî, Eleştiri, Tefsir, el-Basît, Minhâcü's-Sünne, Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr.

Jel Kodları: *Z00, Z12, Z19.*

CRITICISM OF IBN TAYMIYYA ON AL-WÂHIDÎ

Abstract

[75] Öğretim Görevlisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi ve Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Bilim Dalı, enes.veli@bilecik.edu.tr.

Ibn Taymiyya, in his works titled Minhâj al-sunna and Mukaddima fî usûl al-tafsîr, criticises al-Wâhidî along with his teacher al-Tha'labî in terms of a) including innovative (bid'ah) and invalid views in his commentaries and b) citing weak and sourceless tafsir narratives mostly about the occasions of revelation and the merits of the suras. This paper aims to examine and evaluate these criticisms within their textual contexts. Although the paper justifies Ibn Taymiyya's criticism of including weak and sourceless narratives; it argues that his criticism stems from defensive style and / or overgeneralization as well as theological diversity of opinion, and that these criticisms cannot be directed to al-Wâhidî only in the context of the narratives criticized and rejected in Minhâj al-sunna.

Key Words: *Ibn Taymiyya, al-Wâhidî, Criticism, Tafsir, al-Basît, Minhâj al-Sunna, Mukaddima fî Usûl al-Tafsîr.*

Jel Classification: *Z00, Z12, Z19.*

1. GİRİŞ

İslami İlimler alanında daha çok *Esbâbü'n-nüzûl* adlı eseri ile tanınan el-Vâhidî'nin (v. 468/1076) günümüze ulaşan ve tenkitli neşirleri yapılmış *el-Basît, el-Vasît* ve *el-Vecîz* isimli üç müstakil ve tam tefsiri bulunmaktadır. Başta tabakat kitapları olmak üzere farklı türlerdeki eserlerde adı geçen müellif hakkında, "asrının eşsizi" gibi nitelendirmelerin ve "Kim yüce Allâh'ın kitabını peygamberinin (s.a.s.) ağzından duymak isterse, el-Vâhidî'nin tefsirini okusun" gibi övgü dolu ifadelerin yanı sıra büyük çoğunluğu naklettiği rivayetlerle ilgili olan bir takım olumsuz eleştiriler de yer almaktadır (İbn Hallikân, ty.; el-Yâfi'î, 1997; el-Hamevî, 1993; ez-Zehebî, 2006, el-Mehdî, 1978). Bu bildiri, *Minhâcü's-sünne* ve *Mukaddime fî usûli't-tefsîr* adlı eserlerinde müellif hakkında çeşitli ve mükerrer eleştirileri yapan ve kendisinden sonrakileri de kısmen etkileyen İbn Teymiyye'nin (v. 728/1328) yönelttiği eleştirileri metin içi bağlamları içerisinde incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

İslami literatürde el-Vâhidî hakkındaki en temel eleştiri hadis ve rivayet alanında yetersiz olması ve rivayetlerin sıhhatini belirtmediğinden zayıf veya uydurma rivayetlerin sahih gibi anlaşılmasına yol açabilmesidir (Serinsu, 2012; Ünsal, 2013). Daha çok israîliyyat, nüzûl sebepleri ve sûrelerin faziletleri konuları ile bazı tefsir görüşleri üzerinde yoğunlaşan eleştiriler; a) kaynağı veya senedi olmayan, b) senedi güvenilir olmayan ve/veya c) tarihi-mantıki hata içeren bazı rivayetlere yer vermesi şeklinde tasnif edilebilir.

2. İBN TEYMİYYE'NİN EL-VÂHİDÎ HAKKINDAKİ ELEŞTİRİLERİ

Öncelikle belirtmek gerekir ki İbn Teymiyye'nin el-Vâhidî'ye yaptığı eleştirilerde asıl hedef el-Vâhidî'nin hocası es-Sa'lebî'dir (v. 427/1035) ve İbn Teymiyye, her ne kadar eleştiri konusu olan rivayetlere – biri hariç- yer vermese de bazen hocasıyla beraber el-Vâhidî'yi de eleştirmektedir. Eleştirilerin arka planında ise İbn Teymiyye'nin *Minhâcü's-sünne*'sinin, Şii-Rafizi el-Hıllî'nin (v. 726/1325) Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olması gerektiğine dair 40 ayet/ayet grubunu ve 12 merfu rivayeti delil olarak sunduğu *Minhâcü'l-kerâme fî ma'rifeti'l-imâme* adlı eserine reddiye olması vardır. es-Sa'lebî'nin söz konusu 40 ayet/ayet grubundan 14 ayet/ayet grubuna dair Hz. Ali'nin fazileti veya sebeb-i nüzule dair rivayetleri tefsirine alması[76] ve el-Hıllî'nin es-Sa'lebî'yi de kaynak olarak zikretmesi İbn Teymiye'nin es-Sa'lebî'yi ve dolayısıyla el-Vâhidî'yi eleştirmesinin en büyük nedeni olarak gözükmektedir. Zira el-Hıllî'nin delil olarak sunduğu rivayetlerin Sünni kaynaklarda da yer alması hilafet meselesinde Şiilerin lehine bir durum oluşturmaktadır. Bu eleştiriler genel olarak iki başlık altına toplanabilir:

2.1. Bidat ve Batıl Görüşlere Yer Vermesi

İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*'de (1980), kendisine sorulan "Kitap ve sünnete en yakın tefsir hangisidir: ez-Zemahşerî, el-Kurtubî, el-Begavî mi yoksa onlardan başkası mı?" sorusuna şu cevabı verir: "İnsanların ellerindeki tefsirlerden en sahih olanı, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin tefsiridir. Çünkü selefin görüşlerini sabit (sahih) senetlerle zikreder. İçinde bidat yoktur. Mukâtil b. Bukeyr ve el-Kelbî gibi itham

[76] Bu ayet ve ayet grupları şunlardır: el-Maide 5/54, 55 ve 67, en-Nûr 24/36-7, eş-Şûrâ 42/23, el-Bakara 2/207, Meryem 19/96, el-Mücâdile 58/12, el-Hâkka 69/12, el-İnsan suresi (76), el-Bakara 2/274, er-Rahman 55/19, er-Ra'd 13/43 ve el-Furkan 25/53.

edilenlerden nakletmez. Abdurrezzak, Abd b. Humeyd, Vekî' b. Ebî Kuteybe, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhuveyh'in tefsirleri gibi senetli rivayet tefsirleri çoktur. Sorulan üç tefsire gelince, bidatlerden ve zayıf hadislerden en salim olanı el-Begavî'dir (v. 516/1122). Fakat o es-Sa'lebî'nin muhtasarıdır. Ondan mevzu hadisleri, içindeki bidatleri ve başka şeyleri çıkarmıştır. el-Vâhidî ise es-Sa'lebî'nin öğrencisidir. Ondan daha fazla Arapça' ya dair bilgi verir. Fakat es-Sa'lebî başkalarına ait bidat görüşleri tefsirinde zikretse bile kendisi bidatten uzaktır. Onun tefsiri (*el-Keşf ve'l-beyân*) ve el-Vâhidî'nin *el-Basît, el-Vasît* ve *el-Vecîz* isimli tefsirlerinde büyük faydaların yanında batıl sözler vb. pek çok zayıf bilgi de vardır.

2.2. Bazı Zayıf ve Uydurma Rivayetleri Zikretmesi

Minhâcü's-sünne'nin (1986) çeşitli yerlerinde el-Vâhidî'nin hocası es-Sa'lebî gibi bazı zayıf veya uydurma rivayetlere yer vermesinden dolayı güvenilir bir kaynak olamayacağını vurgulayan İbn Teymiyye, iki yerde (VII, 12 ve 90) es-Sa'lebî ve el-Vâhidî için "gece odun toplayıcısı" benzetmesini şu bağlamda nakleder: "Hadis alimleri, es-Sa'lebî'nin –her surenin başında Ebu Ümâme'den o sûrenin fazileti hakkında rivayet ettiği vb. hadisler gibi- bir takım mevzu hadisleri rivayet ettiğinde görüş birliğindedirler. Bundan dolayı "O geceleyin odun toplayandır" derler. Öğrencisi el-Vâhidî ve o ikisi gibi olan müfessirler de böyledir. Sahih ve zayıfı naklederler.

İbn Teymiyye (1986, VII, 89-91) Nûr Sûresi 24/36-7. ayetlerin Hz. Ali hakkında nazil olduğu ve ayetlerdeki "evler" kelimesine onun evinin de dahil ve hatta en faziletlilerinden olduğunu belirten, es-Sa'lebî'nin de zikrettiği ve el-Hıllî'nin delil olarak kullandığı rivayeti farklı açılardan eleştirmiştir. Ona göre bu rivayeti es-Sa'lebî'ye sadece dayandırmanın Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın ittifakıyla delil olamaz ve cumhur alimleri ne Ebû Bekir ve Ömer'in fazileti hakkında ne de herhangi bir hükmün konulmasında es-Sa'lebî ve benzerlerinin rivayet ettiklerinin –bir isnadla sübutu bilinmeden- delil yapılamayacağında ittifak ederler. Ayrıca es-Sa'lebî'deki zayıf ve mevzu rivayetleri çıkartıp özetleyen el-Begavî, es-Sa'lebî'nin arkadaşı el-Vâhidî'nin, ki Arapça'yı ondan daha iyi bilir, ez-Zemahşerî'nin ve Hadis alimlerinin mevzu olduğunu bildikleri hadisleri zikreden diğer müfessirlerin yaptığı gibi mevzu oldukları hadis alimleri tarafından açıkça bilinen hadisleri tefsirine almamıştır.

Benzer ifadeler Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye "Sen benim kardeşim, vasim, benden sonra halifem ve borcumu ödeyecek olansın" dediğini bildiren merfu rivayete verdiği cevapta da bulunmaktadır: "Sahih ve zayıf hadise dair en az bilgisi olan kimse (bile), bu hadis ve benzerlerinin zayıf hatta uydurma olduğunu bilir. Hadis alimlerinden hiçbiri, onu kendisiyle delil getirilebilecek kitaplara almamıştır. Onu (ancak) es-Sa'lebî, el-Vâhidî vb. tefsirler … gibi bütün alimlerin yalan olduğunu bildiği zayıf ve şişmanın toplandığı kitapları rivayet edenler rivayet eder (1986, VII, 354-5).

3. DEĞERLENDİRME

*Mukaddime fi usûli't-tefsîr'*de yer alan ilk eleştirinin metin içi bağlamı dikkate alındığında, müellifin açıklamaya gitmeden veya örnek vermeden kullandığı "bidatler ve batıl görüşler" ifadesinden kastedilenin kelamî görüşler olduğunu düşünmekteyiz. Zira akabinde yer alan "ez-Zemahşerî'ye gelince, tefsiri bidatlerle doludur ve sıfatların inkarı, ruyetullah ve *Kur'ân*'ın mahluk olup/olmaması konularında Mu'tezilenin metodu üzeredir." (1980, s. 51) cümlesi bunu desteklemektedir. Ayrıca aşağıda değineceğimiz üzere es-Sa'lebî'nin yer verdiği ve İbn Teymiyye'nin eleştirdiği rivayetleri –biri hariç- tefsirlerine almamış olması buradaki bidat ve batıl görüşlerden kastedilenin zayıf ve kaynaksız rivayetler olması, diğer bir ifade ile iki kitaptaki eleştiriler arasında ilişki olması ihtimalini zayıflatmaktadır.

Minhâcü's-sünne'de zikredilen birinci eleştiriye baktığımızda, İbn Teymiyye bu eleştirileri, el-Hıllî'nin delil olarak zikrettiği Mâide Sûresi 55. ayetin Hz. Ali hakkında indiğine dair rivayet[77] dolayısıyla yapmaktadır.

[77] "Sizin veliniz Allah, rasulü ve boyun eğerek (/rüku' halinde) namaz kılıp zekat veren müminlerdir. (Maide 5/55)" ayetinin Ali aleyhisselam hakkında indiğine icma ettiler. Sa'lebî Ebu Zerr'e isnad ederek dedi ki: Rasulullah'ı (sav) şöyle derken bu ikisiyle duydum yoksa sağır olsunlar ve onu bu ikisiyle gördüm yoksa kör olsunlar: Ali iyilerin komutanı ve kafirlerin katilidir. Ona yardım edene yardım

el-Vâhidî söz konusu rivayete yer vererek İbn Teymiyye'nin bu eleştirisini haklı çıkarsa da; hem önce sebeb-i nüzule dair diğer görüşleri (Ubâde b. Sâmit, bütün müminler ve Hz. Ebû Bekr) zikretmesi hem de akabinde şu alıntıyı yaparak rivayeti zımnen reddetmesi sebebiyle mazur görülmelidir:

"Müfessirler dediler ki: Nüzûlü Ali'ye uygun olsa da bu (ayetin hükmü) tüm müminleri kapsar. Nitekim Hişâm Abdulmelik b. Ebî Süleymân'dan rivayet etmiştir ki: (Hz. Ali'nin ikinci kuşak torunu olan) Ebu Cafer Muhammed b. Ali'ye bu ayetteki iman edenlerin kim olduğunu sordum. O da '(bütün) müminlerdir' dedi. Ben "bazı insanlar 'O, Ali'dir.' diyorlar" deyince 'Ali müminlerdendir.' dedi." (el-Vâhidî, 2009, VII, 433-7).

Nûr Sûresi 24/36-7 ile ilgili rivayete ve son olarak alıntıladığımız merfu rivayete dair İbn Teymiyye'nin verdiği cevaplarda yer alan bilgilerin doğruluğu tartışılmayacak derecede müsellemdir. Zira el-Vâhidî gerek *Esbâbü'n-nüzûl*'ünde gerek de tefsirlerinde bazı zayıf ve hatta kaynaksız rivayetlere yer vermektedir. Fakat burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, bu eleştirilerin alakasız bir şekilde ve savunmacı bir yaklaşımla yapılmış olmasıdır. Çünkü el-Vâhidî -hocası es-Sa'lebî'nin aksine- Nur Sûresi 24/36-7'ye dair Şii el-Hıllî'nin delil olarak kullandığı rivayete kitaplarında yer vermemiş ve ayette zikredilen "evler"in tefsiri olarak verdiği görüşlerden birincisini (mescitler/camiler) açıkça tercih etmiştir (el-Vâhidî, 2009, XVI, 287-9; 1994, III, 321; 1995, II, 765.). Ayrıca son eleştiriye konu olan merfu rivayeti de kitaplarına almamıştır.

Sonuç olarak el-Vâhidî, es-Sa'lebî'nin naklettiği ve –Maide 5/55 ile ilgili olan rivayet hariç- eleştirilen rivayetlere yer vermemiş ve hatta almadığı bazı rivayetler yerine sahih rivayetleri kitabına almıştır. Örneğin el-Vâhidî, Şuara Suresi 26/214. ayete dair es-Sa'lebî'nin naklettiği ve İbn Teymiyye'nin reddettiği aşiret hadisi[78] diye isimlendirilen bir sebeb-i nüzul rivayetini değil aksine el-Buhârî ve Müslim'de zikredilen farklı iki rivayeti zikretmiştir (2009, XVII, 138-9). Bu sebeple sadece *Minhâcü's-sünne*'de eleştirilen rivayetler bağlamında baktığımızda İbn Teymiyye'nin el-Vâhidî hakkındaki eleştirilerinin haksız olduğu ve el-Vâhidî'nin hocası ile aynı eleştirilere tabi tutulmasının fazla genelleyici olduğu söylenebilir. Çünkü el-Vâhidî'nin tefsirlerinin tamamının tahkik kısımlarına bakıldığında kaynağı bulunmayan veya zayıf rivayetler en fazla yüzde beş gibi bir orana tekabül edebilir ki bu rivayetleri de çoğunlukla sadece rivayet eder ve kahir ekseriyetle ayetlerin anlamlandırılmasında veya tercihlerinde kullanmaz. Dolayısıyla eleştiriye açık rivayetler özellikle günümüz okuyucusunun "büyük faydalar" barındıran bu eserlerden istifade etmesini engelleyici bir unsur olmamalıdır.

Ayrıca İbn Teymiyye, yaptığı bu eleştiriler ile es-Sa'lebî ve el-Vâhidî'nin tefsirlerine olan ilgiyi el-Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'ine yönlendirerek iki müellifin tefsirlerini bırakıp el-Begavî'nin tefsirini okumak gerektiğini dolaylı bir şekilde belirtmiştir. Bu durumun dolaylı olarak bu tefsirlerin tefsir tarihindeki yerlerini etkilemiş olması da muhtemeldir.

KAYNAKÇA

el-Hamevî, Şihâbeddin. (1993). *Mu'cemü'l-üdebâ (*veya *İrşâdu'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb, I-VII)*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.

---

edilir. Onu terkeden terkedilir. Rasulullah (sav) ile öğle namazı kılarken mescidde bir dilenci dilendi. Kimse ona bir şey vermedi. Dilenci elini göğe kaldırdı ve "Allah'ım! Peygamber'in (sav) mescidinde dilendim ve kimse bana bir şey vermedi." dedi. Ali (as) rüku halindeydi. Yüzük taktığı sağ serçe parmağı ile ona işaret etti. Dilenci yaklaşıp serçe parmağından yüzüğü aldı. Bu Peygamberin gözünün önünde oldu. Namazını bitirince başını göğe kaldırdı ve "Allah'ım Musa senden istedi ve 'Rabbim göğsümü aç, işimi kolaylaştır, dilimdeki düğümü çöz ki sözümü anlasınlar, ailemden kardeşim Harun'u bana bir yardımcı yap, onunla arkamı kuvvetlendir ve onu işime ortak kıl' (Taha 20/25-32) dedi. Bunun üzerine (Allah) "Kardeşinle gücünü artıracağız, size öyle bir kuvvet vereceğiz ki mucizelerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar" (Kasas 28/35) ifadesinin yer aldığı ayetleri ona indirdi. Allah'ım! Ben senin peygamberin ve seçtiğin Muhammed'im. Allah'ım! Göğsümü aç, işimi kolaylaştır, ailemden Ali'yi bana yardımcı kıl ve arkamı onunla güçlendir". Ebu Zer dedi ki: Rasulullah (sav) duasını bitirir bitirmez Cibril (as) Allah teala katından indi ve "Ey Muhammed! Oku" dedi. O da "Ne okuyayım?" deyince "Sizin veliniz Allah, rasulü ve boyun eğerek/rüku halinde namaz kılıp zekat veren müminlerdir. (Maide 5/55)" ayetini oku! dedi. (el-Hasen b. Yusuf b. el-Mutahhar el-Hıllî (nşr. Abdurrahim el-Mübarek) *Minhâcü'l-Kerâme fî Ma'rifeti'l-İmâme*, s. 115-116).

[78] "Yakın akrabalarını uyar" (Şu'âra 26/214) ayeti nazil olunca Rasulullah (sav) Abdulmuttalib Oğullarını Abdulmuttalib'in evinde topladı… (üç defa tekrarladığı tebliğine Hz. Ali'den başkası icabet etmeyince Hz. Ali'ye) "Otur! Sen benim kardeşim, vasim, yardımcım, varisim ve benden sonra halifemsin" dedi. (el-Hıllî, *a.g.e.*, s. 147-148)

el-Hıllî, el-Hasen b. Yusuf b. el-Mutahhar. (ty.) *Minhâcü'l-kerâme fî ma'rifeti'l-imâme* (thk. Abdurrahim Mübarek), Meşhed: Müessesetü 'Âşûrâ.

el-Mehdî, Cevdet Muhammed Muhammed. (1978). *el-Vâhidî ve menhecuhû fi't-tefsîr*, yy.: Vizâretü'l-Evkâf.

el-Vâhidî, Ali b. Hasan. (2009). *et-Tefsîru'l-basît* (thk. Muhammed b. Salih el-Fevzân ve diğerleri, XXV), Riyad: Dâru'l-Musavveri'l-'Arabî.

------ (1994). *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (thk. 'Adil Ahmed Abdülmevcûd ve diğerleri, I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

------ (1995). *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* (thk. Safvân Adnân Dâvûdî, I-II), Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şâmiyye.

el-Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad. (1997). *Mir'âtü'l-cinân ve 'ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zemân* (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

ez-Zehebî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed. (2006). *Siyeru âlâmi'n-nübelâ (*I-XVIII), Kâhire: Dâru'l-Hadîs.

İbn Hallikân. (1994). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân* (thk. İhsân Abbâs, I-VII), Beyrut: Dâru Sâdır.

Serinsu, Ahmed Nedim. (2012). *Kur'ân ve Bağlam*, İstanbul: Şule Yayınları.

Ünsal, Hadiye. (2013). Ebü'l-Hasen el-Vâhidî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir Tarihindeki Yeri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (*s. 135-164), Adana: Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE ALAÂDDİN KEYKUBAD'IN GÖZDE EMİRLERİNDEN KEMALEDDİN KAMYAR

Erdi ESE[79]

ÖZET

Kaynaklarda ilk defa ismine Alâeddin Keykubad döneminde sultana muhalefet eden emirler arasında rastladığımız Kemaleddin Kamyar, muhtemelen İzzeddin Keykavus döneminde devlet hizmetine girmiş bir emirdir. Kaynaklarda 1223 yılında devlet hizmetinden uzaklaştırıldığından bahsedilen Kemaleddin Kamyar, yaklaşık üç yıl gibi uzun bir süre sürgün hayatı yaşadıktan sonra tekrar devlet hizmetine girmeyi başarmış ve Zara vilayetinin iktası kendisine verilmiştir. Devlet hizmetinde kendini geliştiren Kemaleddin Kamyar, sürekli sultanın yanında bulunmuş ve elçi olarak gönderilerek devleti temsil etme imkânı bulmuştur. Elçi olarak gittiği yerlerde o bölgenin dilini konuşması ve ikna edici kabiliyeti gelişmiş bir emir olduğunu göstermektedir. Yassıçimen Savaşı'nda gösterdiği şecaat, sultanın güvenini kazanmasında büyük pay sahibi olmuş, bundan sonra süreçte birçok sefere beylerbeyi olarak gitmiştir. Günümüze ulaşan resmi vesikada Kemaleddin Kamyar'ın beylerbeyiliği atandığına dair kayıt bulunmaktadır. Beylerbeyi Kemaleddin Kamyar, Gürcistan seferi ve Eyyubilerle yapılan mücadelelerde başarılar sağlamış ve önemli bir emir olduğunu göstermiştir. Alâeddin Keykubad'ın vefat etmesinin ardından idari mekanizmanın ihtiraslı emirlerin eline geçmesiyle nüfuzunu kaybeden Kemaleddin Kamyar, Saadeddin Köpek tarafından öldürülmüştür. Kendini geliştirmiş bir emir olan Kemaleddin Kamyar, dönemin ünlü hocalarından dersler almış, dönemin kaynaklarında kendinden kalem ve kılıç sahibi olarak bahsedilmiştir. Bilge kişiliği, ikna kabiliyeti ve milli şuuruyla ön plana çıkan Selçuklu Devleti'nin önemli emirlerinden Kemaleddin Kamyar 1238 yılında vefat edene kadar devletin önemli kademelerinde bulunmuş, özellikle Alâeddin Keykubad döneminde devletin siyasetinde ve politikaların gerçekleştirilmesinde fiiliyatta önemli vazifelerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kemaleddin Kamyar, Emir, Alâeddin Keykubad, İdari Mekanizma, Türkiye Selçuklu Devleti.*

TURKISH STATE SELÇUKS KEMALEDDİN KAMYAR FROM THE ALADDİN KEYKUBAD ORDERS REVIEW

ABSTRACT

Kemaleddin Kamyar, whose name we see for the first time in the name of Alaeddin Keykubad, who opposed the sultan during the reign of Alaeddin Keykubad, was probably an order that entered the state service during Izzeddin Keykavus. Kemaleddin Kamyar mentioned in the sources that he was expelled from the civil service in 1223, after having lived in exile for about three years, he managed to enter the state service again and the power of Zara province was given to him. Kemaleddin Kamyar, who improved himself in the service of the state, was always with the sultan and was sent as an ambassador and had the opportunity to represent the state. Where he went as an ambassador, he speaks the language of the region and demonstrates that his convincing ability is an advanced commandment. The fortress he showed during the Battle of Yassıçimen had a big share in gaining the trust of the sultan and after that he went to many times as the governor. In the official document that reached today, there is a record that Kemaleddin Kamyar has been appointed as the governor. Beylerbeyi Kemaleddin Kamyar succeeded in the campaign against Georgia and Eyyubids and showed that it was an important order. After the death of Alaeddin Keykubad, Kemaleddin Kamyar, who lost his influence when the administrative mechanism passed into the hands of passionate orders, was killed by Saadeddin Köpek. Kemaleddin Kamyar, a self-developed order, took lessons from famous teachers of the period, and he was mentioned as the owner of a pen and sword in the sources of the period.

Keywords*: Kemaleddin Kamyar, Emir, Person Of Govement, Alaeddin Keykubad, Administrative mechanism, Turkey Seljuk State*

[79] Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Tarih Bölümü, erdiese7@gmail.com

GİRİŞ

Türk tarihini incelediğimizde devlet adamlarının, devlet işlerinde önemli vazifeler üstlendikleri muhakkaktır. Devlet adamlarının, devletin gelişmesinde ve büyümesinde fayda sağladıklarını gördüğümüz gibi devletlerin yıkılış sürecine girmesine de sebep olduklarını görürüz. Türk-İslam devletlerinde, devlet adamlarına ve komutanlara "*Emir*" denilmiştir. Çalışmamızı konu alan Emir Kemaleddin Kamyar'da Türk-İslam devleti olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş, basiretli Selçuklu emirlerinden biridir. Türkiye Selçuklularında ikbal devri olarak adlandırdığımız Alâeddin Keykubad dönemine kadar emirler genelde Selçuklu sultanlarının politikalarına göre hareket etmişlerdir. Alâeddin Keykubad'ın vefat etmesinin akabinde basiretsiz devlet adamlarının, Türkiye Selçuklu Devleti'nin idari mekanizmasını işgal edip, kendi ihtiraslarının peşinden gitmeleri şüphesiz devletin inhitata sürüklenmesine yol açmıştır. Alâeddin Keykubad'ın vefat etmesinden sonra gelişen süreçte devlete hizmet etmiş emirleri öldürten ve kendi yakınlarını devlet hizmetine alan Saadeddin Köpek, iktidar hırsıyla devletin zayıflamasına neden olmuştur. Çalışmamızı konu alan Kemaleddin Kamyar'da Alâeddin Keykubad döneminde ordu üzerinde ki tahakkümü, emirler arasındaki ilmi kişiliği ve sevilmesi nedeniyle Saadeddin Köpek tarafından kendi iktitarına engel görülmüş, bu nedenle öldürtülmüştür.

Kemaleddin Kamyar'ın yaşadığı dönemi anlamamız için bu dönemin siyasi olaylarına kıcaca bakmamız gerekir. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211 yılında şehit edilmesiyle şehzadeler Alâeddin Keykubad ve İzzeddin Keykavus tahtta hak iddia ederek taht mücadelesine girişmişlerdir. Bu mücadelede bazı emirler şehzade Alâeddin Keykubad'a destek verirken bazı emirler ise diğer şehzade İzzeddin Keykavus'a destek vermişlerdir. Bu mücadelede İzzeddin Keykavus kardeşini yenerek tahtı ele geçirmiş ve kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Malatya yakınlarında ki Minşar Kalesine hapsetmiştir. İzzeddin Keykavus kardeşini bertaraf ettikten sonra politikalarını izlemeye koyulmuştur. Sultan İzzeddin Keykavus, önemli ticaret merkezlerinin fethiyle devletin gelişmesine ekonomik yönden önemli katkılar sağlamış ve 1220 yılında vefat etmiştir. (Turan, 2016: 318-340).

Sultan İzzeddin Keykavus'un vefat etmesiyle Selçuklu emirleri tahta kimin geçeceğini müzakere etmişlerdir. Müzakereler sonucunca emirlerin çoğu yüksek vasıfları dolayısıyla Alaaddin Keykubad'ın tahta geçmesi gerektiğini kararlaştırmışlardır. Minşar Kalesi'nden çıkarılan Alâeddin Keykubad Türkiye Selçuklu tahtına oturmuştur (İbn Bibi, 2015: 70-74; Anonim Selçukname, 2014: 41; Yazıcızade Ali, 2017: 266-276). Akıllı ve tedbirli bir Sultan olan Alâeddin Keykubad sultanlığı döneminde yaklaşan Moğol tehlikesine karşı kale ve surların savunmasının güçlendirilmesi, Anadolu'da siyasi birlik ve bütünlüğün sağlanması, komşu devletlerle iyi geçinme ve Moğollara karşı barış sağlama gibi politikaları uygulamaya çalışmıştır (Koca, 2009: 189). Bu politikaların uygulanmasında çalışmamızı konu alan Kemaleddin Kamyar önemli vazifeler üstlenmiştir. Emir Kemaleddin Kamyar'dan kaynaklar ilk defa bu dönemde bahsetmektedir. Alâeddin Keykubad'ın tahta ilk çıktığı dönemlerde orta halli bir emir olan Kamyar, yaptığı fetihlerle idari mekanizmada kendini göstererek beylerbeylik makamına kadar yükselmiş önemli bir emir olmuştur.

Emirler, Selçuklu Devleti'nde devlete önemli etkilerde bulunmuşlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulduğu yıllarda Süleyman Şah'ın vefat etmesiyle Ebu'l-Kasım İznik'te devleti belli bir süre idare etmiş ve devletin sınırlarını korumuştur. Yine emirler daha sonraki dönemlerde tahta geçecek olan Sultanları belirlemişlerdir. Nitekim, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad'ın tahta geçmelerinde emirlerin önemli etkileri olmuştur. Emirler vefat eden sultandan sonra tahta kimin geçmesi gerektiği gibi konularda ayrı düştükleri gibi, devlet meseleleri istişare edilirken de anlaşmazlıklara düşmüşlerdir. Bu fikrî ayrılıklar çoğu kez sultanların kesin hükümleriyle çözülüyorken, devlet içinde sultanın otoritesinin azalması ve emirlerin güçlenmesi nedeniyle emirler arasında ki anlaşmazlıklar kutuplaşmaya başlamış ve devleti yıkılış sürecine taşımıştır. Emirlerin devlet içinde etkisini en yoğun gördüğümüz dönem şüphesiz Alâeddin Keykubad dönemi ve sonraki dönemde gerçekleşen siyasi hadiselerdir. Alâeddin Keykubad'ın önemli politikalar izlediği bu dönemde Kemaleddin Kamyar o politikaların fiiliyatında bulunmuş önemli emirlerden biridir

1. ORTA HALLİ BİR DEVLET ADAMI KEMALEDDİN KAMYAR

1.1. Kemaleddin Kamyar'ın Sürgün Edilmesi

İzzeddin Keykavus'un vefatına müteakiben Mübarizüddin Behramşah ve Seyfeddin Ayaba, Alâeddin Keykubad'ı tahta münasip görmüşler ardından Minşar kalesinden çıkararak 1220 yılında tahta iclâs etmişlerdir. Yaklaşan Moğol tehlikesinin farkında olan Sultan Keykubad, emirlerden Konya ve çevre şehirlerin kalelerinin güçlendirilmesini istemiştir. Sultan, kalelerin güçlendirilmesi ve yeni kalelerin yapılmasını emrederek, Moğol tehdidine karşı birtakım önlemler almıştır. Bu hamleyi yaparken sadece Moğol tehdidini bertaraf etmeyi düşünmemiş aynı zamanda içerde güçlenmeye başlayan emirlerin gücünü kırmayı da hedeflemiştir (Koca, 2009: 190-192). Sultan Alâeddin Keykubad tahta çıkmasıyla kendisini tahta çıkaran emirler güçlenmiş ve zenginlikleri giderek artmıştır. Seyfeddin Ayaba, Mübarizüddin Behramşah, Zeyneddin Başara ve Bahaeddin Kutluğca gibi emirler sultana tahakküme dahi başlamışlardı. İbn Bibi'de geçen bilgide "Sultanın sarayında her gün otuz koyun kesilirken, Seyfeddin Ayaba'nın hanesinde yetmiş koyun kesilirdi" (İbn Bibi, 2015: 86) denilmektedir. Sultan Alâeddin Keykubad, emirlerin güçlenmesinden rahatsız olmaya başlamış ve onların gücünü kırmak için Konya surlarının tamiratını emirlere tevcih etmiştir. Emirler ise bu durumdan rahatsız olarak sultana kin beslemişler ve hâl etmeyi düşünmüşlerdir (Anonim Selçukname, 2014: 41). Bu durumu haber alan sultan, kendine muhalif emirleri idam ve sürgün etmek suretiyle bertaraf etmeyi başarmıştır.

Sultan Alâeddin Keykubad tahtını sağlama aldığının ertesi günü Meşhed Ovası'nda eğlence tertip etmiştir. Bu tertibat sırasında orta halli devlet ümerasından Kemaleddin Kamyar, Kâfi Oğlu Zahireddin Mansur, Şemseddin Veled Mah-ı Horasan aralarında konuşurlarken, sultan bunları görerek diğer emirler gibi kendisine muhalefet ettikleri gerekçesiyle yakalanıp çevgen vurulmasını, mallarının müsadere edilmesini ardından Anadolu'dan sürgün edilmelerini emretmiştir (İbn Bibi, 2015: 87-89; Turan, 2016: 360-363; Hacıgökmen, 2018: 98-99). Bu olayların vuku bulduğu yıl olarak İbn Bibi'de 1223 yılı verilmektedir. Kemaleddin Kamyar'ın kaynaklarda ilk olarak adının geçtiği bu dönemlerde orta halli bir devlet adamı olduğu ve pek fazla meşhur olmadığı muhakkaktır. Osman Turan'ın neşrettiği, günümüze kadar ulaşan menşurda tam adı Kemaleddin Kamyar bin İshak olarak geçmektedir. Babası hakkında kaynaklarda bilgiye sahip değiliz. Aynı menşurda "*doğumundan bugüne kadar saltanatımızın nimetlerini tattığına*" (Turan, 2014: 72) dair ibare görülmektedir. Bu ibarede Kemaleddin Kamyar'ın çocukluğundan beri devlet hizmetinde olduğunu anlamaktayız.

1.2. Kemaleddin Kamyar'a Zara'nın İkta olarak Verilmesi

Kemaleddin Kamyar ve yanında bulunan diğer orta halli emirler Sultan tarafından Anadolu'dan sürülmelerinin ardından Harput taraflarına iltica etmişlerdir. Harput'ta belli bir süre kaldılarsa da Sultan Alâeddin Keykubad'ın gazabından korkarak burada daha fazla kalamamışlar, buradan Ahlat'a gö müşlerdir. Ahlat bu dönemde Eyyübi meliklerinden Melik Eşref'in elinde bulunmaktaydı. Melik Eşref onlara Ahlat'ta tımar vererek burada iki sene ikamet etmelerini sağlamıştır. İki senenin sonunda tekrar Anadolu'ya kendi yurtlarına dönmüşler ancak Anadolu'da müreffeh bir hayat sürememişlerdir (İbn Bibi, 2015:89; Turan, 2014: 75). Bu emirler Anadolu'ya iltica ettikten sonra Kemaleddin Kamyar haricinde diğer emirlerin adını bir daha duymayız. Dönemin kaynağı İbn Bibi'de anlatılan rivayete göre; Kemaleddin Kamyar Anadolu'ya geldikten sonra Alaiyye'ye yerleşmiş ve burada devlet hizmetine alınmıştır ancak hangi devlet hizmetinde olduğunu bilmemekteyiz. Sürgün hayatında bütün malını kaybettiğinden dolayı sadece bir atı kalmıştır. O atının da bir gün ayağının sakatlanmasının ardından hiçbir varlığı kalmayan Kamyar, atının eyerini almış ve evine gitmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad, av yapmak için dolaştığı sırada, sakat olan atı görmüş ve yanında ki Nureddin Püser'e: "Bu at kimindir?" diye sormuş, Nureddin Püser, atın sahibinin Kemaleddin Kamyar olduğunu ve zamanında çok mala mülke sahipken şimdi sadece bir atının kaldığını ve onunda telef olduğunu söylemiştir. Bu olay üzerine Sultan, Kemaleddin Kamyar'ı huzuruna davet etmiş ve ona hilat, bin kırmızı dinar, beş katır, on eyerli ve başlıklı at ve beş gulâm ihsan ederek ümeranın ona itaat etmesini emretmiştir. Bununla birlikte Sultan, Kemaleddin Kamyar'a 100.000 akçe geliri olan ve 60 asker barındıran Sivas'ın Zara vilayetini ikta olarak tevcih etmiştir (İbn Bibi, 2015:90; Uyumaz, 2003: 28-28). Bu vesile ile uzun ve zorlu sürgün hayatının ardından, sultanın ona Zara'yı ihsan etmesiyle tekrar devlet hizmetinde önemli bir mevkiye erişmiştir. Bununla beraber Kamyar'ın hangi görevde bulunduğu kesin değildir. Kendisine verilen ikta bölgesinde yaşamamış,

sürekli Sultanın yakınında bulunmuştur (Turan, 2014: 75). İki yıl sürgünde durduğunu düşünürsek bu olay muhtemelen 1225-1226 yıllarında gerçekleşmiştir.

2. KEMALEDDİN KAMYAR'IN DEVLET YÖNETİMİNDE YÜKSELMESİ

2.1. Yassıçimen Savaşı ve Kemaleddin Kamyar

Alâeddin Keykubad'ın tahtta olduğu bu dönemde dünya siyasi tarihini meşgul eden Moğol istilası başlamıştır. Moğol istilasının başlaması ve Horasan'ın Moğolların eline geçmesiyle Harzemşahlar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Doğu sınırına komşu olmuşlardır. Sultan Celaleddin Mengüberti, Meraga'ya yerleştikten sonra ilk olarak kudretini duyduğu Sultan Alâeddin Keykubad ile dostluk münasebetleri kurmak istemiş ve bir mektup ile Müciredin Tahir bin Ömer'i Alâeddin Keykubad'a elçi olarak göndermiştir (İbn Bibi, 2015: 116-117). Alâeddin Keykubad elçiyi karşıladıktan sonra kendisi de Celaleddin Mengüberti'ye mektup göndererek, iki hükümdarın dostluk esaslarına göre hareket edeceğini bildirmiştir (Turan, 2014: 80-82). İki hükümdar başlarda dostluk münasebetleri kursalar da vuku bulan bazı hadiseler nedeniyle araları açılmıştır. Alâeddin Keykubad'ın dostluk münasebetleri kurduğu bu dönemlerde Sultan Celaleddin Harezmşah, 1229 senesinde Ahlat üzerine sefer düzenlemiş ve Ahlat'ı almıştır. Ahlat muhasarası devam ettiği sıralarda Celaleddin Harezmşah, Alâeddin Keykubad'a elçi göndermiştir. Bu elçiler Konya'ya ulaştıklarında Kemaleddin Kamyar karşılamış ve onları Sultan'ın huzuruna çıkmadan evvel bir hafta misafir etmiştir. Daha sonra elçileri sultanın huzuruna çıkarmış ve Sultan elçilere, Ahlat muhasarasından vazgeçilerek Gürcüler üzerine sefer düzenlemesi tavsiyesinde bulunmuştur. Elçilerin gönderilmesinin ardından Sultan Alâeddin Keykubad, Şemseddin Altunaba'yı mektupla beraber Celaleddin Harezmşah'a elçi olarak göndermiştir. İbn Bibi'nin verdiği bilgide Alâeddin Keykubad mektupta, iki devletin ortak amaç etrafına beraber hareket etmesini vurgulamıştır (Turan, 2016: 389; İbn Bibi, 2015: 118-120). Şemseddin Altunaba mektubu Sultan Celaleddin Harezmşah'a sunduktan sonra uzun müddet Ahlat taraflarında kalmış, kendisinden haber alınmaması üzerine Kamyar elçi olarak vazifelendirmiştir. Kamyar, Sultan Celaleddin ile görüşmeleri yaptıktan sonra Şemseddin Altunaba ile Konya'ya dönmek üzere yola çıkmışlardır. Kamyar, Konya'ya dönerken Erzurum'a uğramış ve Erzurum Meliki Cihanşah'ı, sultana karşı muhalif bir harekette bulunmaması için uyarmıştır. Kemaleddin Kamyar ve Şemseddin Altunaba daha Konya'ya varmadan Cihanşah, Harezmşahlara tabi olduğunu açıklamış ve Ahlat'a giderek Sultan Celaleddin'i, Sultan Alâeddin'e karşı kışkırtmıştır (İbn Bibi, 2015: 116-122; Nesevi, 1934: 115-125; İbnü'l-Esir, 1987: 450-451).

Kemaleddin Kamyar Konya'ya geldiğinde Sultan Alâeddin Keykubad'a Celaleddin Mengüberti ve Cihanşah'ın bir olduğunu, artık savaşın kaçınılmaz olduğunu haber vermiştir. Elçi olarak vazifelendirilen Kemaleddin Kamyar vazife mucibince vakit kaybetmeden Melik Eşref nezdine hareket etmiş ve Sultan Celaleddin'e karşı ittifak teklifinde bulunmuştur. Melik Eşref olası savaşa karşı taallül göstermiş ancak Kemaleddin Kamyar "*Eğer bugün Sultan'a yardıma gelmezseniz yarın başınıza bir hal geldiğinde teessüf ve pişmanlık fayda vermez.*" (İbn Bibi, 2015: 122; Nesevi, 1934: 126; Sümer, 2002; 358) diyerek, Melik Eşref'i ikna etmiş ve Melik Eşref savaşa katılmıştır. Yassıçimen'de karşı karşıya gelen iki ordu savaşa tutuşmuştur. 28 Ramazan 627 (10 Ağustos 1230) tarihinde vuku bulan savaşta ordunun sağ tarafını komuta eden Kemaleddin Kamyar, Celaleddin Harezmşah'ın ordusunun sol tarafına hücum edip, merkeze kadar ilerleyerek düşman ordusunu dağıtmıştır (Turan, 2014: 76). Netice itibariyle Sultan Celaleddin Harezmşah münhezim olarak ayrılmıştır (İbn Bibi, 2015: 124-131; İbnü'l-Esir, 1987: 453; Anonim Selçukname, 2014: 35; Eflâki, 2006: 78).

Kaynaklarda Kemaleddin Kamyar'ın ismini sık sık duyduğumuz bu dönemlerde Kamyar, gerek elçilik vazifesini yerine getirerek gerekse tercümanlık yaparak Sultan Alâeddin Keykubad'ın en yakınındaki devlet adamlarından olmuştur. Kaynaklarda Yassıçimen savaşında Kemaleddin Kamyar'ın şecaatinden bahsedilmesi onun bu dönemde itibarlı emirlerden biri olduğunu göstermektedir.

2.2. Kemaleddin Kamyar'ın Gürcistan Seferi

Yassıçimen Şavaşı'nın ardından Harezmşahlar Devleti ortadan kalkmış ve Moğollar bu bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Moğol Komutanı Çormagon bu dönemde siyasi boşluktan faydalanarak Anadolu'ya keşif seferi yapmış ve hızlı bir şekilde ricat etmiştir. Kemaleddin Kamyar bu keşif seferine karşı

görevlendirilmiş ve hızla bölgeye gitmiştir. Moğol ordusunun sınırların dışına çıktığını öğrenmesi üzerine bu keşif seferinden Gürcüleri sorumlu tutmuş ve sultanın izniyle 1232 yılında Gürcistan seferine çıkmıştır. (İbn Bibi, 2015: 132-133; Uyumaz,2003: 67-68). Bu sefer hakkında Gürcü kaynaklarında herhangi bir malumat verilmemektedir. İbn Bibi'den aldığımız bilgiye göre; Kemaleddin Kamyar, Abhaz vilayetine orduyla birlikte vardığında kırka yakın küçük kaleyi ele geçirmiştir. Kemaleddin Kamyar öncülüğünde ki Türkiye Selçuklu birliklerinin ilerlemesinden rahatsız olan Gürcü Kraliçesi Rosudan, mektup yazarak bağışlanmasını dilemiş ve Selçuklu sultanına sulh teklifinde bulunmuştur. Kemaleddin Kamyar sulh teklifinden sonra askerlerini geri çağırtmış ve sultana mektup göndererek muzafferiyetlerini bildirmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad bu haberi alınca sulh teklifinin kabul edilmesini, askerlerin kendi memleketlerine gönderilmesini ve Kemaleddin Kamyar'ın huzuruna gelmesini emretmiştir. Kamyar, Sultanın huzuruna geldiğinde bu zamana kadar kimsenin nail olmadığı ikram ve iltifata mazhar olmuştur (Turan, 2014: 76; Turan, 2016: 396; Hacıgökmen, 2018: 106-108).

2.3. Kemaleddin Kamyar'ın Doğu Bölgelerine Seferi ve Eyyubilerle Mücadeleler

Kemaleddin Kamyar, Gürcistan seferini başarıyla tamamladıktan sonra sultanın nezdine gelmiş ve sultan, Kamyar'a ordu komutanlığını vererek Ahlat havalisine sefere göndermiştir. Sultanın, Kamyar'ı Ahlat'ın fethine memur etmesinin sebebi ise yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı Doğu bölgelerinde önlemler almaktı. Anadolu'nun kapısı olan ve Kubbetü'l-İslam ismiyle anılan Ahlat'ın Moğolların eline geçmesini istemeyen Sultan Alâeddin Keykubad, en güvendiği emirlerden Kemaleddin Kamyar'ı Ahlat'ın fethine memur etmiştir. Kemaleddin Kamyar, vakit kaybetmeden Ahlat üzerine sefere çıkmış, Ahlat'a girdiğinde halkın sevinciyle karşılaşmıştır. Burçlara Selçuklu sancağını asan Selçuklu askerleri Ahlat'ı Anadolu Selçuklu topraklarına katmışlardır. Sultan Alâeddin Keykubad'ın emriyle Ahlat ve havalisinde ki kaleler tahkim edilmiş ve Moğollara karşı güvenlik tedbirleri alınmıştır. (İbn Bibi, 2015: 35-38; Hacıgökmen, 2018: 108-109). Ahlat seferinin başarıya ulaşmasının ardından eskiden beri Anadolu Selçuklularına kini olan Melik Kâmil, bu olay üzerine Anadolu'ya sefer düzenlemek için Şam'da asker toplamış ve Anadolu'ya hareket etmiştir. Halep – Kayseri Kervan yolunu takip ederek ilerleyen ordunun amacı Akça Derbent'ten geçerek Anadolu'ya girmektir. Melik Kamil'in büyük bir ordu topladığını haber alan Sultan Alâeddin Keykubad, Kemaleddin Kamyar'ı askerlerle Akça Derbent geçidini tutması için memur etmiştir. Kemaleddin Kamyar hızlı bir şekilde hareket ederek Akça Derbent'e ulaşmış ve Şam ordularının buradan geçmesini engellemiştir. Melik Kamil ise ricat etmek zorunda kalmıştır. (Turan, 2016: 400-402; İbn Bibi, 20515: 140-146). Sultan Alâeddin Keykubad'ın Ahlat seferinin ardından Melik Kâmil'in Anadolu'ya saldırısına karşı ilk olarak Kemaleddin Kamyar'ı görevlendirmesi, Kamyar'ın güvenilir komutanlardan biri olduğunu göstermektedir. Nitekim Kemaleddin Kamyar hızlı bir şekilde hareket ederek zamanında Akça Derbent'te orduyu konuşlandırmış ve geçidi tutarak Şam ordularının Anadolu'ya geçişini engellemiştir.

Sultan Alâeddin Keykubad 1235 yılında Alaiyye'ye hareket ederken Kemaleddin Kamyar'ın emrine 50.000 asker vererek Harran, Ruha ve Rakka taraflarını fethe memur etmiştir. Kemaleddin Kamyar emrindeki orduyla hareket ederek Harran taraflarına intikal etmiş ve kaleyi muhasara etmiştir. Yüksekte bulunan ve etrafı hendeklerle çevrili olan kale Selçuklu ordusu tarafından mancınıklarla dövülmeye başlanmış, şehir ahalisi iki ay kadar mukavemet gösterdiyse de Selçuklu ordusu kaleye girmeyi başarmıştır. Selçuklu askerlerinin kaleye girmesiyle şehir ahalisi Melikü'l-ümera[80] Kemaleddin Kamyar'a barış teklifinde bulunmuştur. Kemaleddin Kamyar şehirde bulunan askerlerin silahlarını bırakması karşılığında barış teklifini kabul etmiş ve kaleyi teslim almıştır. Kalenin teslim alınmasının ardından kaleye Selçuklu sancağı dikilmiş ve kalenin ilhakı Sultan Alâeddin Keykubad'a haber edilmiştir. Bu haber üzerine mutlu olan sultan Kamyar'ı Konya'ya çağırmıştır. Kemaleddin Kamyar gerekli tertibatı yaptıktan sonra kalede bir kısım asker bırakarak Konya'ya hareket etmiştir. Kemaleddin Kamyar'ın Sultanın yanına dönmesinin ardından Eyyubi hükümdarı Melik Kâmil, Harran'a gelerek kaleyi tekrar ele geçirmiş ve Selçuklu askerlerini esir ederek Mısır'da hapsetmiştir. Bu

[1] İbn Bibi eserinde burada Kemaleddin Kamyar'dan Melikü'l-ümera olarak bahsetmektedir. Selçuklu devlet teşkilatında melikü'l-ümeranın bir diğer karşılığı beylerbeyliktir. Anadolu Selçuklu Devlet teşkilatında, divanda bulunan beylerbeylik makamı vezir ve saltanat naibliğinden sonra gelmektedir. Beylerbeyi ordunun başkomutanıdır. Askeri güce dayanması nedeniyle de divanda ağırlığı olan bir makamdır.

durumun haber alınmasının ardından Sultan Alâeddin Keykubad, Melikü'l-ümera Kemaleddin Kamyar'ı yanına çağırarak, *"Harran'ı tekrar zapt etmek abestir, çekilecek zahmet değmez. En iyisi Amid'i muhasara etmektir."* demiş, Kemaleddin Kamyar ise cevaben: *"Sultanın askerleri sultan uğrunda canlarını feda ederek herhangi kaleye hücum etseler alabilirler, fakat Amid öyle bir kaledir ki cenk, muhasara ve hücum suretiyle fethi şimdiye kadar hiçbir sultana müyesser olmadı. Bu sebepten üç sene muhasara edilirse zapt edilebilir. Bu suretle ilk sene kalenin önemli yerlerine zararlar verilir, ikince sene de hasarlar çoğaltılır, üçüncü sene ise şehir halkı açlıktan eman talep ederler ve şehri teslime mecbur olurlar."* (İbn Bibi, 2015: 146-148) demiştir. Kemaleddin Kamyar'ın bu cevabı üzerine Sultan Alâeddin Keykubad Amid muhasarasını ileri bir tarihe tehir etmiştir. Kemaleddin Kamyar 'ın Sultan Alâeddin Keykubad'a cevaben Amid'in alınmasının zor olacağını söylemesi, onun gerçekçi düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.

2.4. Kemaleddin Kamyar'a Kayseri Sübaşılığının Verilmesi

Kemaleddin Kamyar'ın devlete hizmeti ve başarıları onun itibarını arttırmış, Sultan Alâeddin Keykubad tarafından menşur verilerek Kayseri Sübaşılığı tevcih edilmiştir. Sultanın Kamyar'a Kayseri Sübaşılığını (Serleşkerliğini) tevcih ettiği menşur günümüze kadar ulaşmış ve Osman Turan tarafından tercüme edilerek neşredilmiştir. 632 senesinin başlarında (1234 senesinin ortaları) kaleme alınan menşur, Antalya'da yazılmıştır. Bu menşur Kemaleddin Kamyar hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Allah'a hamd ve sena cümleleriyle başlayan menşur şöyle devam etmektedir: "*İslam askerlerinin kumandanı, kalem ve kılıç sahibi, Şam ve Ermen illerinin pehlivanı, inanç bilge tuğrul-tekin uluğ sübaşı beğ Kemaleddin Kamyar bin İshak devlet ve saltanatın yardımcısı ve muhariplerin arkası olduğu, her gittiği yerde ve her işte muvaffakiyet gösterdiği ve doğumundan bugüne kadar bu mübarek hanedanın nimetlerini tattığı için bütün emirlik şartlarına haiz olmuştur. Bu düşünce ile memleket ve saltanatın en yüksek mertebesi olan Kayseri sübaşılığını ona layık gördüm…* (Turan, 2014: 72-73)" denilerek Kamyar'ın önemli bir vazifeye getirildiğinden bahsedilmektedir. Günümüze ulaşan mezkûr menşurun başında Kemaleddin Kamyar'dan *"kalem ve kılıç sahibi"* olarak bahsedilmesi, Kamyar'ın ordu komutanlığının yanında ilmi açıdan da kendini geliştirdiğini ve bilge bir emir olduğunu göstermektedir. Menşurun devamında Kemaleddin Kamyar'ın vasıflarından bahsedildikten sonra memleketin mamur edilmesi, halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve askerlerin yetiştirilip, silahlandırılması gibi sübaşının yapması gereken vazifeler sıralanmış, menşurun son bölümünde ise Kayseri'nin ileri gelenleri, askerler, kumandanlar ve emirlerin sorumluluklarından bahsedilmiştir.

Menşurda dikkat edilmesi gereken bir diğer ibare ise *"memleket ve saltanatın en yüksek mertebesi olan Kayseri sübaşılığı"* ibaresidir. Bu ibarede Kayseri sübaşılığının Türkiye Selçuklu Devleti'nde önemli makamlardan biri olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Kayseri, Konya'dan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin en önemli vilayetidir. Özellikle seferlere çıkılmadan önce ordunun Meşhed Ovası'nda toplanması ve sefere buradan çıkılması, ordunun ikmal yeri açısından önemli bir vilayet olduğunu göstermektedir. (Turan, 2014: 73-74; Turan, 2016: 403).

2.5. Sultan Alâeddin Keykubad'ın Vefat Etmeden Önce Kamyar'ı Çağırtması

Alâeddin Keykubad 1237 yılının başlarını kendi adıyla kurduğu şehir olan Alaiyye'de geçirdikten sonra baharda Kayseri'ye gelmiştir. Burada Eyyubiler üzerine yapılacak sefere hazırlanan Alâeddin Keykubad, ikta askerlerinin ve uç Türkmenlerinin teşekkülüyle büyük bir ordu meydana getirmiştir. Melik Kâmil ile Melik Eşref'in bu dönemde aralarının açılmış olmasını da fırsat bilen Alâeddin Keykubad, elçiler göndererek Melik Eşref ile ittifak yapmış ve sefer için gerekli hazırlıkları tamamlamıştır. (İbn Bibi, 2015: 148-150; Ebu'l-Ferec, 2011: 18; Turan, 2016: 405-408). Sultan Alâeddin Keykubad Eyyubilerin üzerine sefere çıkmadan önce devlet adamlarıyla toplantı tertip etmiş ve önemli kararlar almıştır. Burada alınan önemli kararlardan birisi de veliaht tayini meselesidir. Bilindiği üzere Sultan Alâeddin Keykubad'ın, Hristiyan kökenli eşinden Gıyaseddin Keyhüsrev, Eyyubi Melikesinden de İzzeddin Kılıçarslan ve Rükneddin adlarında üç oğlu vardır. Büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i Erzincan melikliğine uygun bulan sultan, ortanca oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ı veliaht tayin etmiş, diğer oğlu Rükneddin'i ise Eyyubi melikliğine aday göstermiştir. (Koca, 2010: 349-353).

Burada bütün devlet adamlarına ziyafet veren Sultan, 30 Mayıs 1237 tarihinde akşam vakti Çaşnigir Nasıreddin Ali'nin getirdiği tavuktan zehirlenerek Keykubadiye Sarayına getirilmiştir. Sultan burada

zehirlendiğini anlayarak yanında bulunan Celaleddin Karatay'a "*Benim işim bitti, kendimden ümidim kalmadı. Bana Kemaleddin Kamyar'ı çağır, ona devlet meseleleri hakkında vasiyetler yapacağım.*" demiştir. Celaleddin Karatay, has gûlamlarını Kemaleddin Kamyar'ın yanına göndererek çağırtmıştır. Kemaleddin Kamyar, Alâeddin Keykubad'ın huzuruna girdiğinde sultan ona bir şeyler söylemek istemiş ancak konuşma melekesini kaybettiğinden dolayı vasiyetini söyleyememiştir. Bunun üzerine Kamyar, sultanın huzurundan ayrılmıştır. Kemaleddin Kamyar'ın ayrılmasından sonra 1 Haziran 1237 gecesi Uluğ Sultan Alâeddin Keykubad zehirlenerek hayata veda etmiş ve Konya'ya defnedilmiştir (İbn Bibi, 2015: 151-152; Yazıcızade,2017: 504-508; Turan, 2016: 409-410). Sultanın son nefesini vermeden devlet meselesi üzerine Kamyar'ı çağırması onun önemini göstemektedir.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın vefat etmesi Türkiye Selçuklu Devleti'nin dönüm noktasını teşkil etmiştir. Dönemin kaynakları Sultan Alâeddin Keykubad'ın memleketi imar eden, adil ve akıllı bir hükümdar olduğundan bahsetmektedir (Aksarayî, 1943: 129-130; Anomim Selçukname, 2014:42-43). Sultanın vefat etmesinin ardından *Kemaleddin Kamyar, Hüsameddin Kaymeri ve Kayır Han* gibi önemli emirlerin haberi olmadan, *Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Sadeddin Köpek, Gürcüoğlu Zahireddin* gibi devlet adamları Kayseri'ye giriş çıkışları tarafından kapatmış ve yönetimi tamamen ellerine almışlardır. Sultanı zehirleyerek ilk amaçlarında başarılı olan bu emirler asıl amaçlarını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Bu emirlerin asıl amacı ise şehzade Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta geçirmektir.

3. SULTAN II. GIYASEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİNDE KEMALEDDİN KAMYAR

3.1. Kemaleddin Kamyar'ın Hüsameddin Kaymeri ve Kayır Han ile Gürüşmeleri

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, 2 Haziran 1237 tarihinde tahta geçmiş ve Keyhüsrev'i tahta çıkaran emirler biatlerini sunmuşlardır. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktığında emirler iki gruba ayrılmıştır. Gıyaseddin Keyhüsrev yanlısı birinci grup içinde Taceddin Pervane, Gürcüoğlu Zahireddin, Cemaleddin Ferruh ve Çaşnigir Şemseddin Altunaba gibi üst düzey emirler vardır. Gıyaseddin Keyhüsrev'e muhalif olan ve eski sultan Alâeddin Keykubad'ın vasiyetini yerine getirmek isteyen emirler ise Kemaleddin Kamyar, Kayır Han ve Hüsameddin Kaymeri'dir (Kaymaz, 2014:32-33; Kaymaz, 2011: 90-91). Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesinin ardından ona muhalefet besleyen ve müteveffa sultana verdikleri sözü yerine getirmek isteyen emirler yeni sultana hemen biat etmemişler, uzun süre aralarında görüşmüşlerdir. Hüsameddin Kaymeri, Kemaleddin Kamyar ve Kayır Han'a hitaben: *"Veliaht İzzeddin Keykubadiyye'dedir. Biz müteveffa sultana karşı verdiğimiz sözü tutalım ve onu padişahlığa getirelim. Muhalefet edenleri kılıcımızla kahreyleyelim. Askerde bizimledir, veliaht da elimizdedir. Bu zilleti kabul ederek üzerimize alamayız. Eğer Gıyaseddin taraftarları bize muhalefet edecek olursa onlarla mücadele edelim."* demiştir. Kamyar ise bunun fayda sağlamayacağını düşünerek muhalif hareket etmekten sakınmış ve emirlerle beraber yeni sultana biat etmiştir. (İbn Bibi, 2015:152-153; Turan, 2016: 424-425). Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktığı sırada Kemaleddin Kamyar beylerbeylik vazifesindeydi ve askerlerde Kamyar'ın emrindeydi. Bu durumda Kamyar, Melik İzzeddin Kılıçarslan'ın lehine mücadele ederek onun için taht mücadelesine girişebilirdi. Kamyar ilk başta muhalif hareket etmeyi düşünmüş olacaktır ki Sultan Gıyaseddin'e itaatini ertelemiştir. Anadolu sınırlarında bulunan Moğol tehlikesini göz önüne alırsak Kamyar, Melik İzzeddin Kılıkarslan lehine bir mücadeleden kaçınmıştır. Mücadeleyi tercih etmiş olsaydı muhtemelen devlet şehzadeler arasında bir mücadeleye tanık olacak, bu durumda Moğolların aradığı fırsat vuku bulacaktı (Yinanç, 2014: 136-137).

3.2. Saadeddin Köpek'in Devlet Adamlarını Bertaraf Etmesi

Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanata geçmesinden sonra sultanın güvenini kazanan ve devlet yönetiminde ipleri eline geçiren Saadeddin Köpek, kendisine rakip olarak gördüğü emirleri öldürtmek suretiyle gayelerine ulaşmak için her türlü gayri meşru yolu denemiştir. İlk bertaraf ettiği emir Kayır Han'dır. Kayır Han, Saadeddin Köpek tarafından zindana atılmış ve öldürülmüştür. Bunun olayın ardından Selçuklu topraklarında yaşayan Harezmliler, Şam'a göç etmek üzere yola koyulmuşlardır. Bu taifeyi geri döndürmek isteyen Saadeddin Köpek, Kemaleddin Kamyar'ı vazifelendirmiş ancak Kamyar istemeyerek gittiği bu seferden münhezim olarak dönmüştür. Bu dönemde sultan nezdinde güven kazanan Köpek ise devletin yönetimini tamamen ele geçirmiş ve Selçuklu Devleti'ne hizmet etmiş olan gün görmüş emirleri bertaraf etme politikası gütmüştür. Alâeddin

Keykubad'ın zehirlenmesi hadisesinde beraber hareket ettiği emirleri de kendine rakip olarak gören Saadeddin Köpek, Şemseddin Altunapa ve Taceddin Pervane gibi önemli devlet adamlarını öldürterek iktidarını sağlama almıştır (İbn Bibi, 2015: 155-156; Yazıcızade, 2017:513-514; Koca,2011: 172-180).

Merhum Sultan Alâeddin Keykubad'ın ölümünde de parmağı olan Saadeddin Köpek, sultanın güvenini kazandıktan sonra idari mekanizma içinde otoritesini arttırmak için tam bir cinayet makinesine dönüşmüş ve çeşitli bahanelerle emirleri bertaraf etmeyi başarmıştır. Kayır Han, Şemseddin Altunaba ve son olarak Taceddin Pervane'yi ortadan kaldıran Köpek, diğer emirlerin muhalif hareketlerine izin vermemiştir. Kamyar, Aladdin Keykubad'ın ölümünden sonra idari mekanizma içinde ki bu kötü gidişe dur diyememiş, Köpek'in hışmına uğramaktan korkmuştur. Alâeddin Keykubad döneminde nüfuzu olan Kamyar, merhum sultanın veliaht tayin ettiği İzzeddin Kılıçarslan'ı dönemin şartlarından dolayı tahta geçirememiş olsa da devlet içinde ki nüfuzunu kullanarak idari mekanizma içinde çıkan çatışmayı durdurması gerekirdi. Nitekim Köpek'in kudretinden çekinmesi kendi sonunu hazırlayacaktır. Bütün emirleri bertaraf eden Saadeddin Köpek'in karşısında kudretini engelleyebilecek yalnız Hüsameddin Kaymeri ve Kemaleddin Kamyar kalmıştı. Bu sebepten Saadeddin Köpek gözünü bu iki emire dikmiştir.

3.3. Kemaleddin Kamyar'ın Saadeddin Köpek Tarafından Öldürtülmesi

Saadeddin Köpek devlet içinde ki nüfuzunu arttırmak ve sultanın daha fazla güvenini kazanmak için Sumeysat Kalesi'ne sefer tertip etmiştir. Sumeysat Kalesi'ni muhasara altına almış ve kale mecburen teslim olmak zorunda kalmıştır. Bu sayede 1238 yılının temmuz ayında Sumeysat Kalesi, Saadeddin Köpek tarafından alınmıştır. Saadeddin Köpek'in bu seferden başarıyla ayrılması onun devlet içinde ki otoritesinin daha fazla artmasına neden oldu (İbn Bibi, 2015158; Turan, 2016: 430). Nüfuzu artan Saadeddin Köpek hedefini kendine muhalif olabilecek emirlere çevirdi. Sumeysat Kalesi'nin alınmasının ardından Konya'ya dönen Saadeddin Köpek, şehre büyük bir kahraman edasıyla girmiş ve göz dağı vermiştir. Konya'ya gelir gelmez yapacağı ilk iş daha önce de yaptığı gibi emirlerin tevkif edilmesi olacaktır. Alâeddin Keykubad'ın vefatının ardından devlet içinde söz sahibi olan Köpek gücünün yettiği Kayır Han, Şemseddin Altunaba ve Taceddin Pervane'yi rahat bir şekilde öldürtmüştür. Kemaleddin Kamyar ve Hüsameddin Kaymeri ise Saadeddin Köpek'e muhalif olmalarına rağmen onun yaptıklarına karşı koyamamışlardır. Saadeddin Köpek'te bu güçlü devlet adamlarını bertaraf edecek gücü kendisinde bulamadığından karşı koyamamıştır. Sumeysat zaferiyle aradığı itibarı bulan Köpek çeşitli suçlarla itham ettiği Hüsameddin Kaymeri'yi tevkif ettirmiş ve Minşar Kalesi'ne hapsedilerek malları müsadere edilmiştir. Kemaleddin Kamyar'ın yanında devlete birçok hizmeti bulunan Hüsameddin Kaymeri, hapsedildikten bir süre sonra öldürülmüştür.

Saadeddin Köpek'in bertaraf etmek hedefinde olduğu bir diğer emir ise Kemaleddin Kamyar'dır. Saadeddin Köpek, Kemaleddin Kamyar'ın Harezmliler üzerine gönderildiği seferden başarısız bir şekilde dönmesini sürekli kullanmış, Kamyar'ın bilerek Harezmlileri saldığını iddia ederek çeşitli ithamlarda bulunmuş ve bu sayede devlet içinde ki otoritesini kırmıştır. Harezmliler üzerine yapılan seferin ardından Kayseri'ye dönen Kemaleddin Kamyar burada terfi edilerek Saltanat Naibliğine getirilmiştir. Saltanat Naibliği her ne kadar idari mekanizmada önemli bir makam olmuş olsa da pasif bir görev olması nedeniyle Kemaleddin Kamyar'ın bürokraside ki nüfuzu kırılmıştır. Beylerbeyilikten ayrılan Kemaleddin Kamyar'ın yerine Hüsameddin Kaymeri getirilmiş ancak o da nüfuzu olmadığından dolayı Saadeddin Köpek'in gölgesinde kalmıştır. Nitekim Köpek, Kaymeri'yi öldürtmesinin ardından Kemaleddin Kamyar'ı da tevkif ettirmiş ve Gevale Kalesi'ne hapsettirmiştir. Küçüklüğünden beri Selçuklu Devleti'nin hizmetinde yetişmiş bulunan Kemaleddin Kamyar, Alâeddin Keykubad döneminin en gözde komutanlarından biri olmuş ve Saadeddin Köpek'in ithamlarıyla Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde gözden düşürülmüştür. Yaşını tam olarak bilmesek de yetişkin yaşlarda olduğunu tahmin ettiğimiz Kemaleddin Kamyar, Gevale Kalesi'ne hapsedilmesinden bir süre sonra 1238 yılı sonlarına doğru şehit edilmiştir (İbn Bibi, 2015: 158-160; Hacıgökmen, 2018: 112-114; Turan, 2016: 431; Yazıcızade, 2017: 519-521; Koca,2011: 183-184; Kaymaz, 2011: 115).

3.4. Kemaleddin Kamyar'ın Şahsiyeti

Kemaleddin Kamyar'ı idari mekanizma içinde diğer emirlerden ayıran en önemli özelliklerden biri dil bilmesidir. Kamyar, Arapça ve Farsçayı çok iyi bir şekilde yazıyor ve konuşuyordu. Ayrıca Kemaleddin

Kamyar, başarılı komutanlık vasfına sahip bir emirdir. Gittiği birçok seferden zaferle ayrılmış ve askerin sevgisini kazanmıştır. Gittiği her seferden zaferle dönmesi Kemaleddin Kamyar'ı Sultan Alâeddin Keykubad nezdinde de yüceltmiştir. Bu sayede devlet kademesinde yükselen Kemaleddin Kamyar'a Kayseri Sübaşılığı verilmiştir. Zehirlenmesinin ardından Sultan Alâeddin Keykubad'ın, Kemaleddin Kamyar'ı çağırtması onun sultan nezdinde güvenilir bir devlet adamı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kemaleddin Kamyar'ın ikna kabiliyeti de onu diğer emirlerden ayıran özelliklerindin biridir. Yassıçemen Savaşı öncesinde elçilik vazifesiyle gittiği Melik Eşref'i savaşa davet etmede gösterdiği ikna kabiliyeti bu özelliğine bir örnektir. Kemaleddin Kamyar, ilim ve bilgi konusunda kendisini geliştirmiş emirlerden biridir. Kayseri Sübaşılığı'nın tevdi edildiği menşurda Kemaleddin Kamyar'dan "*kalem ve kılıç sahibi"* olarak bahsedilmesi onun kumandanlık kadar ilimde de yetenekli olduğunu göstermektedir. İbn Bibi'nin eserinde rivayet ettiğine göre, Kemaleddin Kamyar dönemin ünlü hocalarından dersler almıştır. Kamyar, fıkıh ilmini Nizameddin Hasiri'den, kelam ve felsefe ilmini ise Şehabeddin Sühreverdi El-Maktul'den almıştır (İbn Bibi, 20515: 159). Kemaleddin Kamyar muhtemelen Alâeddin Keykubad döneminde Harezmşahlarla kurulan ilişkiler sırasında Nizameddin Hasiri'den Hanefi fıkhı üzerine dersler almıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere Kemaleddin Kamyar'ın hocalarından biri de kelam ve felsefe üzerine ders aldığı Şehabeddin Sühreverdi El-Maktul'dür. Sühreverdi El-Maktul, İşrakilik felsefesinin öncüsüdür. İbn Bibi'nin rivayetine göre Kemaleddin Kamyar, Şehabeddin Sühreverdi El-Maktul'ün ilim halkasında bulunmuştur. Kemaleddin Kamyar, hocasının şiirine karşılık şiirde yazmıştır, bu durum onun şiir konusunda da yeteneği olduğunu göstermektedir. Nitekim, bu vasıflarda kendini ilme ve devlete hizmete adamış bir emir olan Kemaleddin Kamyar, emirler arasındaki iktidar çatışması nedeniyle siyasetten uzaklaştırılmış ve öldürülerek bertaraf edilmiştir.

Kemaleddin Kamyar'dan günümüze Malatya'da bulunan bir namazgah kalmıştır. Kemaleddin Kamyar'ın inşa ettirdiği bu eserin üstünde yapılış tarihi olarak 1242 yılı verilmektedir. Bu tarihin verilmesi namazgah'ın Kemaleddin Kamyar'ın ölümünden sonra bitirildiğini gösterir. Kemaleddin Kamyar'ın inşa ettirdiği bu namazgah, bugün minberi ve mihrabı sağlam bir şekilde ayaktadır (Hacıgökmen, 2018: 115).

SONUÇ

Türk-İslam Medeniyeti incelendiğinde idari mekanizma içinde önemli vazifeler yürütmüş ve kahramanlıklarıyla tarihe yön vermiş devlet adamlarını her dönemde görmekteyiz. Türkiye Selçuklu idari mekanizması içinde de birçok devlet adamı devlete hizmet etmiş ve yüksek medeniyet şuurunun oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu devlet adamlarının yanı sıra çoğu devlet adamı da kendi ihtiraslarına kurban giderek milli şuurdan bihaber olarak devleti yıkılışa sürüklemişlerdir. Bu çalışmamızda konu aldığımız Kemaleddin Kamyar, milli şuurunu tamamlamış ve Türkiye Selçuklu Devleti'ne hizmet etmiş emirlerden biridir. Sonu ise milli şuurdan bihaber olan ve kendi ihtirasları peşinde koşan Saadeddin Köpek tarafından öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Kemaleddin Kamyar, devlet hizmetinde elçiliklerde bulunmuş ve Yassıçimen Savaşı'nda gösterdiği şecaati sonucunda sultanın gözde emirlerinden biri olmuştur. Askeri komuta etme konusunda önemli emirlerden biri olduğunu gösteren Kemaleddin Kamyar, bundan sonra yapılan seferlerde ordunun başında beylerbeyi olarak bulunmuş ve çıktığı her seferden muzafferiyetle dönmüştür. Gürcistan seferinin ardından Eyyubilerle yapılan mücadelelerde büyük kahramanlıklar gösteren ve zaferler elde eden Kemaleddin Kamyar, sultan tarafından devletin en önemli vazifelerinden biri olan Kayseri Sübaşılığı'na getirilmiştir. Askerî ikmal noktası olan Kayseri Sübaşılığı'nın Kemaleddin Kamyar'a verilmesi onun Beylerbeyilik vazifesiyle doğrudan ilgilidir. Alâeddin Keykubad, devlet işlerine karar vereceği zaman Kemaleddin Kamyar'a danışmış ve idari kararlarda önemli yardımcılarından biri olmuştur. Sultan Alâeddin Keykubad'ın zehirlenmesinin ardından vasiyetini bildirmek üzere yanında bulunan Celaleddin Karatay'a, Kemaleddin Kamyar'ı çağırtması da onun devlet sırlarına vakıf bir emir olduğunu gösteren en iyi örneklerden biridir.

Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktığında Alâeddin Keykubad'ın veliaht seçtiği İzzeddin Kılıçarslan'ı tahta geçirmede tereddüt eden Kemaleddin Kamyar, muhtemelen Moğol tehlikesini göz önüne almış ve şehzadeler arasında çıkacak mücadelenin önüne geçmiştir. Kemaleddin Kamyar her ne kadar dönemin şartlarına göre karar verse de bu kararının nelere mal olacağını bilemezdi. Nitekim idari mekanizmayı ele geçirmiş emirler arasında kukla bir sultan olan Gıyaseddin Keyhüsrev otoritesini ele alamamış ve Saadeddin Köpek'e itimat etmekle en büyük hatasını yapmıştır. İktidarı ele geçiren, devlet adamlarını bertaraf eden ve bu sayede

idari mekanizmada söz sahibi olan Saadeddin Köpek, Kemaleddin Kamyar'ı da ortadan kaldırmış ve bu çekişmeyle devleti inhitata sürüklemiştir. Şahsiyet olarak birçok vasfa sahip olan Kemaleddin Kamyar, idari mekanizma içinde çıkan çatışmaya kurban gitmiştir. Kendini yetiştirirken aldığı ilim onun zeki ve akıllı bir emir olduğunu göstermektedir. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesi ise onu diğer emirlerden ayıran özelliklerden biri olmuştur. Nitekim onun ve devlet hizmetinde bulunmuş liyakatli emirlerin öldürülmesi Türkiye Selçuklu Devleti'ni olumsuz etkilemiştir. Sonraki dönemde Selçuklu Devleti'nde yaşanan ve devleti yıkıma götüren Babai Ayaklanması ve Kösedağ hezimetinin temelleri bu dönemde devlet otoritesinden uzaklaştırılan liyakatli emirlerin yerine liyakatsiz emirlerin göreve gelmesinde aranmalıdır.

KAYNAKÇA

Ahmed Eflaki (2006). *Menakıbü'l-Arifin*, (Çev.) Tahsin Yazıcı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Aksarayî (1943). *Müsameretü'l-Ahbar*, (Çev.) M. Nuri Gencosman, Ankara.

Anonim Selçukname (2014). *Tarih-i Al-i Selçuk*, (Çev.) H. İ. Gök ve F. Çoşguner, Ankara: Atıf Yayınevi.

Ebü'l Ferec (2011). *"Tarihu Muhtasari'd-Düvel"*, (Çev.) Şerafeddin Yaltkaya, Ankara: TTK.

Hacıgökmen, M. A. (2018). *Türkiye Selçuklularında Devlet Adamları*, Konya: Çizgi Yayınevi.

İbn Bibi (2015). *El- Evamirü'l-Alaiyye Fi'l-Umurü'l-Alaiyye (Selçukname)*, (Çev.) M. H. Yinanç, (Haz.) R. Yinanç ve Ömer Özkan, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

İbn-İ Kesir (1994). *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev.) M. Keskin, C.XII, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbnü'l- Esir (1987). *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C.XII, (Çev.) A. Özaydın, A. Ağırakça, İstanbul: Bahar Yayınevi.

Kaymaz N. (2014). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, Ankara: TTK.

Kesik, M. (2014). *At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınevi.

Koca S. (2009). "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(5), ss. 187-216.

Koca S. (2011). "Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emir Saadeddin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.5, ss. 165-197.

Koca S. (2010). "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Zehirlenmesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, ss. 347-369.

Nesevi (1934). *Sireti's-Sultan Celaleddin Mengübirti*, (Çev.) N. Asım, İstanbul: MEB Devlet Matbaası.

Öngül A. (2017). *Anadolu Selçukluları*, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

Sümer F. (2002). *"I. Alaaddin Keykubad"*, TDV İslam Ansiklopedisi, C.25, ss.358-359.

Turan O. (2016). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Turan O. (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara: TTK.

Turan R. (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul: MEB Yayınevi.

Uludağ S. (2001). "*İşrakiyye",* TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, ss. 438-439.

Uyumaz E. (2003). *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi*, Ankara: TTK.

Yazıcızade Ali (2017). *Tevarih-i Al-i Selçuk*, (Haz.) A. Bakır, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

Yinanç, M. H. (2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri,* C.II, (Haz.) R. Yinanç, Ankara: TTK.

ÇİFT YÜZLÜ HALI DOKUMA TEKNİĞİNİN PATENTLENEBİLİRLİĞİ VE BU SÜRECİN İNCELENMESİ

Esra BORA[81]

Meral AKAN[82]

Özet

Kaynaklara göre halı sanatı tarihi, Pazırık halısı ile MÖ. 3-5. yy' da başlar. Yapılan araştırmalar ile Pazırık kurganından çıkan bu halı ile halı sanatı başlamış olup, birçok bölgede devam ederek günümüze gelmiştir. Halı sanatının Türklerin bulunduğu bölgelerde yayılarak gelişmiş olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde dokumacılık gelişmiş ve önemini arttırmıştır. Bununla birlikte tarihin her döneminde halı sanatında, üslup ve motifler değişmiştir. Teknik, üslup ve malzeme ile birçok değişikliğe uğramış halı sanatının günümüze kadar sürekli geliştiğini, bu alanda yapılan araştırmalar ortaya koymuştur. Araştırmada, halı sanatına teknik anlamda getirilen yeniliğin bir buluş olduğu düşünülerek, buluşun tescillenmesi girişiminde bulunulmuştur. Bu çalışma, çift yüzlü dokunan halının bu özelliğinin belgelenmesi ve faydalı model veya patentlenebilirliği açısından incelenmesini konu almaktadır. Araştırma, bir sanat eseri koyarken duygu ve düşüncelerin yansıması dışında, teknik olarak geliştirilen yeniliklerin tescillenmesinde gidilen yolu ve süreci göstermek amacıyla yapılmıştır. Yapılan çalışma ile daha sonraki araştırmacılara örnek olunması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Halı, Buluş, Patent, Faydalı Model.*

PATENTABILITY OF DOUBLE SIDED CARPET WEAVING TECHNIQUES AND INVESTIGATION OF THIS PROCESS

Abstract

According to sources, the history of carpet art, Paşık carpets and BC. 3-5. century. With this structured research, the carpet art started with the carpet that came out of the Pazirik kurgan and continued to the present day while continuing. It is stated in the sources that carpet art is spreading in places where Turks are. Weaving in the Ottoman Empire period developed and increased its importance. Together throughout the history of carpet art in every period, styles and motifs have changed. Technique, style and material with a constantly changing relationship to the carpet carpet art to the present day has evolved, research in this field has revealed. In the research, it was thought that it was a meeting of innovation which brought technical innovation to carpet art and an attempt was made to register it with focus. This study discusses the issue of documenting this customization of the double-sided woven carpet and, if applicable, the model or patentability. The research reflects the feelings and thoughts while putting a work of art there, and technically the way and process of registering environmental innovations is planned. The structured study aims to set an example for later browsers.
KeyWords: *Carpet, Innovation, Patent, Useful Model.*

[81]Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim Dalı, ebora902@gmail.com.
[82] Doç. Dr., Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Halı, Kilim Ve Eski Kumaş Desenleri A.S.D, makan21@gmail.com.

1.GİRİŞ

Halı sanatının tarihi Pazırık Halısı ile M.Ö. 3.-5. yy'da başlar. Kaynaklara göre, halı dokuma sanatı tarihinde dokuma bir ihtiyaç olarak başlamış ve zamanla sanata dönüşmüştür. Yapılan araştırmalarla halı sanatı, pazırık kurganından çıkan halı ile başlamış olup, birçok bölgede devam ederek günümüze gelmiştir. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu döneminde geometrik motifler görülürken, Beylikler döneminde hayvan figürleri halılarda görülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte halı sanatı Anadolu topraklarının sınırını aşmış, Avrupa ressamlarının tablolarında görülmeye başlanmıştır. Kaynaklara göre Avrupa ressamlarının tablolarına resmettikleri halıların çoğunun orijinallerine rastlamasa da tablodaki halıların Anadolu'da dokunan halılardan esinlenerek resmedildiği anlaşılmıştır. Halı sanatının Türklerin bulunduğu bölgelerde yayılıp gelişmiş olduğu kaynaklardan anlaşılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde halı sanatı gelişmiş ve halı sanatına verilen önem daha artmıştır. Öyle ki; sarayda tasarım yapmak üzere nakkaşlar yetiştirilmiştir. Bununla birlikte tarihin her döneminde halı sanatında, üslup ve motifler değişmiştir. Fakat halı sanatı Anadolu'nun her bölgesinde her dönem devamlılığını sürdürmüştür. Bu süreklilik Anadolu dışındaki topraklarda yaşayan toplumlarda her dokunan halı ile heyecan ve merak uyandırmıştır. Bu şekilde halı sanatı dokunduğu toprakların sınırlarını aşmış, dünyanın her bölgesine yayılmıştır. Günümüzde ise sadece bir yaygı olmayıp, duvarlara asılan bir sanat eseri haline gelmiştir. Teknik, üslup ve malzeme ile birçok değişikliğe uğramış halı sanatı, günümüze kadar hep gelişmiştir. Yapılan bu araştırmada halı sanatına teknik anlamda getirilen yeniliğin bir buluş olduğu düşünülerek, buluşun tescillenmesi girişiminde bulunulmuştur. Bu çalışma, çift yüzlü dokunan halının bu özelliğinin belgelenmesi ve **faydalı model** veya **patentlenebilirliği** açısından incelenmesini konu almaktadır.

Araştırmada konu alınan halı, lisans mezuniyet eseri olarak dokunmuştur. Anadolu Selçuklu döneminde dokunan halıların renk ve desen özelliklerinden esinlenilmiştir. Teknik olarak, gördes düğüm tekniği kullanılmıştır. Dokumada çift yüzey, aynı çözgü sistemi üzerinde, desene göre bazı düğümlerin önden, bazı düğümlerin arkadan atılması suretiyle oluşturulmuştur. Dokuma işlemi bittikten sonra halıya, bitirme işlemleri uygulanarak sergiye hazır hale getirilmiştir.

Resim 1: Çift Yüzlü Halının Ön ve Arkadan Görünüşü

Resim 2: Çift Yüzlü Halının Sergileme Biçimi

Patent / Faydalı Model; sınırlı bir süre ve yer için patent / faydalı model sahibine, üçüncü kişiler tarafından buluşun izinsiz olarak üretilmesini, satılmasını, kullanılmasını veya ithal edilmesini engelleme amacıyla tanınan tekel83 haklardır (Anonim, 2012). Bu açıklamaya göre bahsi geçen çift yüzlü halıya patent veya faydalı model belgesi alınması için araştırmalar yapılmıştır. Daha önce, çift yüzlü halı tekniği ile dokunan farklı örneklere araştırmalar sonucunda rastlanmıştır. Fakat konuyu oluşturan çift yüzlü halı ile araştırılan diğer halılar karşılaştırılmış ve halıların çift yüzlü olma özelliği dışında, tekniklerin birbirinden farklı olduğu anlaşılmıştır.

Resim 2: Patenti alınan çift yüzlü bir halı

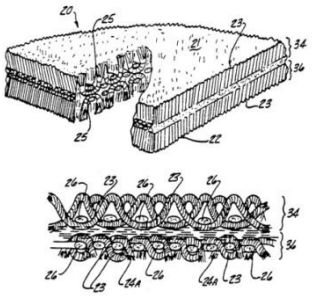

Resim-1 ’de patenti alınan çift yüzlü halının, iki havlı yüzeyin yapıştırma malzemesi kullanılarak birbirine yapıştırılması ile oluşturulduğu kaynaklardan anlaşılmıştır.

Dokuma üretiminde tamamen dokuyucunun yaratıcılığı ile ortaya konulmuş olan özgün bir teknik buluşun belgelenmesi dokuma üreten kişiler ve eğitim kurumları açısından önem taşımaktadır. Dokuma eserlerde renk, desen gibi plastik değerler dışında kalan teknik konuların dokuyucuya özgü bir tavırla yorumlanması yaygın bir uygulama değildir. Bu özelliği ile tescillenmeye değer bulunmaktadır.

Bu çalışma, bir sanat eseri ortaya koyarken duygu ve düşüncelerin yansıması dışında, teknik olarak geliştirilen yeniliklerin tescillenmesinde gidilen yolu ve süreci göstermek amacıyla yapılmıştır. Yapılan çalışma ile daha sonraki araştırmacılara örnek olunması hedeflenmiştir. Bu açıdan konu önem taşımaktadır.

Yapılan araştırmalar TPE (Türk Patent Enstitüsü) ’nin yayımladığı kitapçığa göre çalışmanın üçüncü bölüm başlığı altında verilmiştir. Patent ve faydalı model belgesi için gereken özellikler birbirinden ayrılmıştır. Bu özellikler hususunda çift yüzlü dokunan halı faydalı model belgesi için daha uygun görülmüştür ve çalışma bu yönde ilerlemiştir.

[83] Tekel: 1.Bir malın yapımının, tek bir kuruluşun elinde bulunduğu durum. 2.Bir şeye tek başına sahip çıkma.

Araştırmaya konu olan çift yüzlü halı dokuma, faydalı model belgesinin yenilikler ile basit problemleri çözen küçük teknik buluşlar basamağına da konu olmuştur. Öyle ki; Konya Etnografya Müzesi'ndeki Selçuklu halısından esinlenerek mezuniyet eseri için tasarlanan halı, Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı-Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat dalında çeşitli yönleri ile incelenmiş, teknik açıdan bir buluş olma niteliğine sahip olduğu düşünülerek, bu süreçte patent alma ile ilgili eyleme geçilmiştir.

2. PATENT / FAYDALI MODEL TANIMLANMASI VE BAŞVURUNUN HAZIRLANMASI SÜRECİ

Patent, bir buluşun veya bu buluşu kullanma hakkının bir kimseye veya bir kuruluşa ait olduğunu gösteren belgedir (Doğan, 2013).

Bir buluşun patent belgesine sahip olabilmesi için Türk Patent Enstitüsü tarafından yapılan idari işlemler sonucunda belirli şartlara uygun olması gerekmektedir. Patent belgesi verilen bir buluş, bu belge ile korunmaktadır ve sahibine tekel haklar sunmaktadır. Patentlenebilirlik kriterlerine uygun olan buluş, başvuru tarihinden itibaren koruma süresi boyunca belirli haklara sahip olarak izinsiz kopyalanamaz, üçüncü kişiler tarafından hak talep edilemez durumdadır.

Patentlenebilirlik kriterleri yenilik, buluş basamağı ve sanayiye uygulanabilirlik olarak sınırlandırılmıştır.

Yenilik: Sözü geçen buluşun, patent belgesine sahip olabilmesi için, daha önceden rastlanılmamış nitelikte olması gerekmektedir. Buluşun konusunun, yenilik kriterine uyması için dünya çapında bu buluşa ilişkin herhangi bir kaynağın bulunmaması yeterlidir.

Buluş Basamağı: Buluşun, buluş olma özelliğine sahip olması için; konusu geçen buluş ile ilgili teknik araştırmalar sonucunda dünya çapında herhangi bir bilgiye rastlanmaması gerekmektedir. Bu bilginin, başvuru tarihinden önce başka kişi veya kişiler tarafından tanıtılmamış, kullanılmamış olması gerekmektedir.

Sanayiye Uygulanabilirlik: Buluşun tarım dahil sanayinin herhangi bir dalında üretilebilir, uygulanabilir veya kullanılabilir nitelikte olması anlamına gelir (Anonim,2017: 2).

Faydalı model kavramı hukukumuza AB bütünleşme sürecinde, 1995 tarihinden itibaren 15 Nisan 1994 tarihinde kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Kuruluş Anlaşması ve eklerinden birisi olan Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşmasına (TRIPS)'na taraf olmamız, 1996 tarihinden itibaren de Avrupa ile gümrük birliği uygulamasına geçişimiz ile girmiştir (Barkale, 2010: 13).

Yeni, tekniğin bilinen durumunu aşan ve sanayiye uygulanabilir olan buluşlar, patent verilerek korunur. Tekniğin bilinen durumunun aşılması kriteri her zaman mümkün olmadığından, sanayiye uygulanabilen yenilikler ile basit problemleri çözen küçük teknik buluşların da korunması gerektiği fikrinden hareketle, patentteki korumaya benzer bir koruma sistemi ile faydalı model fikri ortaya atılmıştır. Faydalı model korumasının temeli patente dayanmaktadır. Faydalı modeller; sanayiye uygulanabilen, buluş basamağına ulaşmayan yenilikler ile basit problemleri çözen küçük teknik ve fonksiyonel buluşlardır (Barkale, 2010: 25).

Tablo 1: Patent ve Faydalı Model Arasındaki Farklar

		Patent		**Faydalı Model**
Yenilik	✓	Bakılır	✓	Bakılır
Buluş Basamağı	✓	Bakılır	x	Bakılmaz

Sanayiye Uygulanabilirlik	✓ Bakılır	✓ Bakılır
Usuller ve Usuller Sonucu Elde Edilen Ürünler	✓ Korunur	x Korunmaz
Eczacılıkla İlgili Maddeler	✓ Korunur	x Korunmaz
Biyoteknolojik Ürünler	✓ Korunur	x Korunmaz
Kimyasal ve Biyolojik Maddeler	✓ Korunur	x Korunmaz
Araştırma Raporu	✓ Var	✓ Var
İnceleme Raporu	✓ Var	x Yok
Koruma Süresi	**20 Yıl**	**10 Yıl**

Kaynak: TPE (Türk Patent Enstitüsü)

Buluşları için hızlı ve basit bir koruma elde etmek isteyen başvuru sahipleri Faydalı Model Belgesi almak için başvuruda bulunabilir. Faydalı Model Belgesi, başvuru tarihinden itibaren 10 yıllık bir süre için verilir. Bu süre uzatılamaz (551 KHK madde 164). Faydalı Model Belgesi başvurularında tekniğin bilinen durumuna ilişkin araştırma ve esasa ilişkin inceleme yapılmaz (Anonim, 2016: 49).

2.1. Faydalı Model Başvurusunun ÇES (Çevrimiçi Evrak Sistemi) Üzerinden Yapılması

Türk Patent Enstitüsü'nün yayımladığı patent ve faydalı model başvurusu kılavuzunda başvurunu çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Araştırma dahilinde yapılan başvuru girişimiyle birlikte başvurunun, ÇES (Çevrimiçi Evrak Sistemi) üzerinden yapılması gerektiği anlaşılmıştır. ÇES (Çevrimiçi Evrak Sistemi) üzerinden, faydalı model başvurusunda bulunmak için, https://online.turkpatent.gov.tr/CES/ internet adresinden; E-imza, mobil imza veya e-devlet şifresi ile sisteme giriş yapılmaktadır.

TPE (Türk Patent Enstitüsü) nezdinde yapılacak faydalı model başvurusunun aşamaları aşağıda verilmiştir:

Sisteme Giriş (https://online.turkpatent.gov.tr/CES/),

Faydalı model başvurusu için, https://online.turkpatent.gov.tr/CES/ internet adresinden; E-imza, mobil imza veya e-devlet şifresi ile sisteme giriş yapılmaktadır.

Resim 3: Sisteme giriş

Başvuru Oluşturma,

Başvuru işlemi olarak, "Faydalı Model Başvurusu" seçilmektedir. Daha sonra "Başla" ya tıklanıp, sırasıyla işlem basamakları doldurulmaktadır.

Patent Bilgisi,

Bu kısımda doldurulması zorunlu olan alanların doldurulması gerekmektedir.

Rüçhan Bilgileri,

Eğer başvuruya ait rüçhan varsa bu alanın doldurulması gerekmektedir.

Sahip Bilgileri,

Başvuru sahibi gerçek ya da tüzel kişi olabilir.

Başvuru sahibi/ sahipleri ÇES sistemine kayıtlı ise Sahip No, TC No ya da Vergi No ile yazılıp "Ara"ya basılmalıdır. Başvuru sahibi çıktıktan sonra "Profil"'den uygun olan seçilmelidir.

Buluş Sahibi Bilgileri

Buluş sahibi gerçek kişi olmalıdır.

Buluş sahibi / sahipleri ÇES (Çevrimiçi Evrak Sistemi) sistemine kayıtlı ise Buluşçu kodu, TC No yazılıp "Ara"ya basılmalıdır. Buluş sahibi çıktıktan sonra beyan kısmında uygun olan seçenek seçilmelidir.

Vekil Bilgisi,

Başvuru patent vekili tarafından yapılıyorsa bu kısım doldurulmalıdır. Başvuru sahibinin ikametgâhı yurtdışında ise TÜRKPATENT vekil siciline kayıtlı bir vekil tayin edilmelidir (Anonim, 2017: 45).

Ödeme Bilgisi,

Önceki adımlar tamamlandıktan sonra "Ödeme Bilgisi" kısmına geçilmelidir ve istenen bilgiler doldurularak ödeme işlemi gerçekleştirilmelidir.

http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/fees/informationDetail?id=104 linkinden başvuru ücretlerine erişilebilmektedir. Rüçhanlı başvuru ücretleri, ÇES sistemi üzerinde başvuru formu oluştururken rüçhan bilgileri kısmında belirtilen rüçhan sayısına göre değişmektedir (Anonim, 2017: 46).

Tarifname,

Tarifname, buluşun tüm detayı ile anlatıldığı kısımdır. Tarifname, buluş konusunun ilgili olduğu teknik alanda uzman olan bir kişi tarafından buluşun uygulanabilmesini sağlayacak nitelikte açık (hiçbir şey gizlenmeden) ve ayrıntılı olmalıdır. Sayfa başına "TARİFNAME" ifadesi yazılmalıdır.

İstemler,

İstemler, buluşun korunması istenilen özelliklerin belirtildiği bölümdür. Diğer bir ifadeyle, koruma kapsamı istemlerle belirlenir. İstemlerde yazılmayan özellikler korunamaz. Sayfa başına "İSTEMLER" ifadesi yazılmalıdır.

Özet.

Buluşla ilgili genel teknik bilgi verilen kısımdır. Özet, tercihen 50-100 arasında kelimeden oluşur. Özet, koruma kapsamının belirlenmesinde ve tekniğin bilinen durumunun sınırlarının çizilmesinde kullanılamaz. Sayfa başına "ÖZET" ifadesi yazılmalıdır (Anonim, 2012: 14).

Resimler (Zorunlu Değil)

Tarifnamede anlatılan buluşun gösterildiği teknik resim sayfalarıdır. Başvurularda resim sayfalarının bulunması zorunlu değildir. Ancak, buluşun anlaşılmasını kolaylaştırması bakımından, başvuruda resim sayfalarının da verilmesi tavsiye edilir. Sayfa başına "RESİMLER" ifadesi yazılmalıdır.

2.1.1. Başvurunun Önemli Basakları Olan Tarifname, İstemler, Özet ve Resimler Sayfası

Başvurunun önemli basamaklarından olan tarifname, istemler, özet ve resimler, başvuru formatına uygun bir şekilde ayrı sayfalarda hazırlanarak ve yazım kuralları önemsenerek başvuru sayfasına PDF formatında yüklenmelidir.

Çalışmada hazırlanan tarifname ve resimler sisteme başvurulan şekli ile aşağıda sunulmaktadır.

TARİFNAME

"Çift Yüzlü Halı Dokumada Teknik Bir Buluş"

Buluşun ilgili olduğu teknik saha

Bu buluş; çift yüzlü halıya, teknik anlamda yenilik getiren ve aynı çözgü sistemi üzerinde (1)ön (2) ve arkadan (3) düğüm atılan bir sistemi içermektedir.

Tekniğin Bilinen Durumu

Halı tekniği geçmişten beri genellikle tek yüzlü kullanılmaktadır. Zamanla çift yüzlü halı tekniği, birkaç farklı buluş ile geliştirilmiştir. Bunlardan birisi iki çözgü sistemi üzerinde dokunmuş halının birbirine yapışkan malzeme ile yapıştırılması sonucu çift yüzlü halı oluşturulması sistemidir. Fakat bu buluş, üretim sürecinde kullanılan malzemeler, süre ve zahmetli olması bakımından üreticiye dezavantaj sağlamaktadır. Aynı zamanda halı, işlevsel özelliğini yitirmiş, dekoratif bir özellik ile varlığını sürdürmektedir. Bir başka teknik de yine çift çözgü sistemine dayanarak yapılan İran halılardır. Bir önceki örneğe dayanarak çift çözgü iskeleti ile dokunan bu halılar aynı dezavantajları taşımaktadır.

Buluşun Çözümünü Amaçladığı Teknik Problemler

Çift yüzlü halıya ilişkin geliştirilen teknik buluş, yapılan araştırmalar sonucunda bulunan örnekler ile çift yüzlü olması dışında hiçbir benzerlik göstermemektedir. Buluş, aynı çözgü sistemi üzerinde iki farklı dokuyucu tarafından yol gösterici desene bağlı kalarak bazı düğümlerin (ilmelerin) önden, bazı düğümlerin arkadan atılması ile oluşur. Bu özelliği ile malzemeden ve zamandan tasarruf edilmesi ve amaçlanmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan ürünün dekoratif olma özelliği ile birlikte soğuktan korunma ve sağlamlık özelliğine ulaşmak da amaçların arasındadır. Bu amaçlar doğrultusunda buluşun özellikleri aşağıdaki şekillerde

açıklanmaktadır.

Şekillerin Açıklaması

Şekil 1: çözgü üzerinde atılan düğümlerin arkadan görünüşü .

Şekil 2: çözgü üzerine atılan düğümlerin önden görünüşü

Şekil 3: çözgü üzerinde atılan düğümlerin ön ve arkadan görünüşü .

Şekil 4: çözgü üzerinde atılan düğümlerin yandan görünüşü .

Şekillerdeki referansların açıklaması

Şekillerdeki parçalar numaralandırılmış olup, açıklamaları aşağıda verilmektedir:

1: Çözgü ipliği

2: Önden Gördes düğümü

3:Arkadan Gördes düğümü

4: Atkı ipliği

5: Yandan Gördes düğümü

Buluşun açıklaması

Çift yüzlü dokuma tekniği, düğümlerin ön (2) ve arkadan (3) atılmasıyla oluşmuştur. Bu teknik buluş ile halı dokumanın her iki yüzünde de farklı desenler ortaya çıkmıştır ve kullanımda her iki yüzü de kullanma yönünden avantaj sağlanmıştır.

Dokuma esnasında her düğüm sırası (2,3,5) bittikten sonra klasik halı dokuma tekniği kullanılarak iki sıra atkı ipliği (4) dokunmuştur.

Buluşun sanayiye uygulanma biçimi

Buluş, tarifnamede ve açıklamada bahsedildiği üzere çift yüzlü halılardan iplik ve zaman yönünden tasarruf edilmesi ile ayrılmıştır. Bu gerekçeyle yola çıkarak, çift yüzlü kumaş dokuma, çift yüzlü halı dokuma üretim şekli geliştirilerek, söz konusu buluş üretilebilecek bir üründür.

İSTEMLER

1) Buluş, çift yüzlü halılar için teknik bir buluş olup, özelliği; dokunacak halının çizilmiş desenine göre, çözgü ipliği (1) üzerinde bazı düğümlerin, önden (2), bazı düğümlerin arkadan (3) atılıyor olmasıdır.

ÖZET

"Çift Yüzlü Halı Dokumada Teknik Bir Buluş"

Çift yüzlü halılar için geliştirilen teknik, yenilik getirmiş aynı çözgü sistemi üzerinde (1), düğümlerin önden (2) ve arkadan (3) atılmasıyla oluşur. Oluşan yüzey tasarlanan desene göre ön ve arka olarak kişisel görüşe sunulmuştur. Desene göre atılan düğümlerden sonra iki sıra atkı (4) atılmıştır. Bu işlem ile dokuma sağlamlaştırılmıştır. Teknik anlamda getirilen bu yenilik ile, az malzeme ile daha kullanışlı ve estetik bir halı ortaya koymuştur.

RESİMLER 1/2

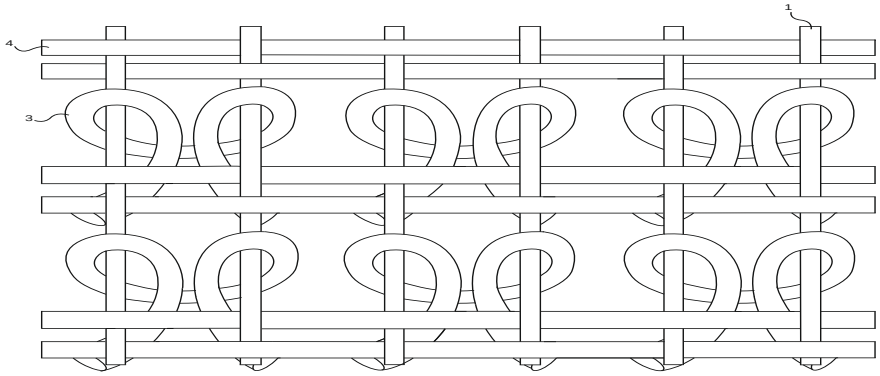

ŞEKİL 1

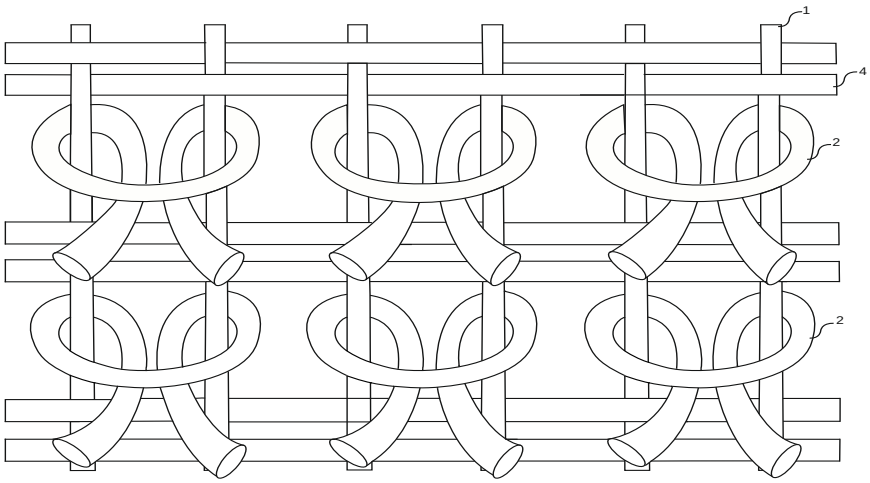

ŞEKİL 2

2/2

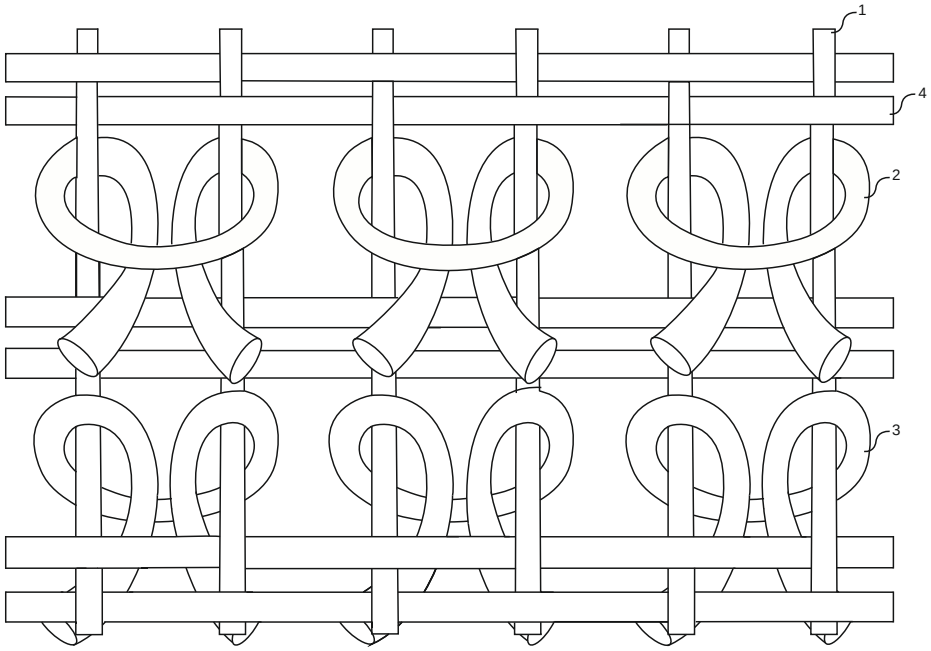

ŞEKİL 3

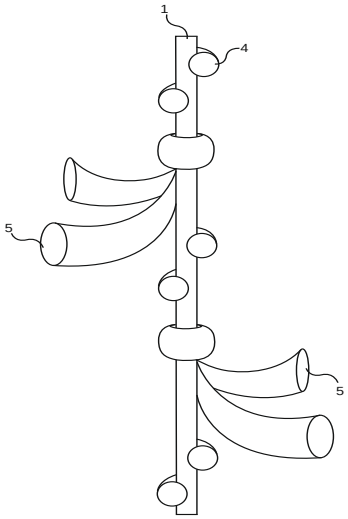

ŞEKİL 4

3.SONUÇ

Araştırmada, halı dokuma tekniği ile üretilen bir dokumanın estetik özelliği dışında kalan ve dokumanın tekniğinde gerçekleşen bir buluş yer almaktadır. Bu özelliğinin tescillenmesi gerektiği düşünülerek TPE (Türk Patent Enstitüsü)' nün buluşları koruma kapsamında " buluş sahibine sunduğu patent belgesi " alınması hedeflenmiştir. Eserin tekniği ile ilgili araştırmalar yapılmış, çift yüzlü halıların dokuma tekniğine bakılarak bu teknikte çift yüzey oluşturulmadığı anlaşılmıştır. Bu hususta yapılan araştırmalar TPE (Türk Patent Enstitüsü)

nezdinde olup, araştırmaya konu olan buluşun tekniğinde yapılan bir dokumaya rastlanmamıştır. Bu şekilde patent belgesi almak için önemli olan hususlardan birisi sonuçlandırılmıştır.

Halı sanatı tarihinde bu sanatın yeri ve önemi büyüktür. Teknik, malzeme ve motif bakımından sürekli gelişmekte olan halı dokuma sanatı, kaynaklara göre tarihte çok farklı tekniklerle dokunarak günümüze taşınmıştır. Araştırmaya konu olan çift yüzlü halıların tarihine, kaynaklara göre Azerbaycan halı dokuma sanatında rastlanmıştır. Zengin desen ve malzeme barındıran Azerbaycan halıları yüzyıllar boyunca gelişmiştir. Bununla birlikte XVI. yüzyılda Azerbaycan'da halı dokumacılığın teknolojisi gelişme göstermiş ve çift yüzlü halıların bu dönemde dokunmaya başlandığı bilgisine elde edilen kaynaklardan ulaşılmıştır. Öyle ki, bu halıların her iki yüzünde, birbirinden farklı kompozisyonlar oluşturulmuş ve teknolojik anlamda dokuma aşamasının karmaşık olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca XVI. yüzyılda İran'ın Tebriz şehrinde dokunmuş ve burada bir anıt mezara bağışlanmış çift yüzlü bir halının olduğu bilgisine de ulaşılmıştır (Paşayeva, 2003: 85).

Araştırmanın yoruma açık olmadığı, hukuki bir konu olduğu gerekçesiyle, birincil kaynak olarak TPE (Türk Patent Enstitüsü)' nün yayımladığı kitapçıklar ele alınmıştır. TPE'nin kitapçığı konuya rehber olmuştur.

Ortaya çıkan buluşun patentlenebilirlik sürecini içeren bu araştırmada, ilerleyen süreçte çift yüzlü halı dokumanın dünya çapında buluş olma özelliğini aşamadığı anlaşılmış, geliştirilmiş bir teknik olduğu kanaatine varılmıştır. Bu tekniğin, içerikte bahsi geçen patent ve faydalı model tanımlarına dayanarak, faydalı model belgesine başvuru için daha uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, böyle bir çalışma ile geleceğin genç ve dinamik sanatçılarına, fayda sağlaması hedeflenmiştir. Halı dokuma sanatına dair eğitimin verildiği kurumlarda, halı dokumada geliştirilen teknik buluşların, ders müfredatına koyulması önerilmektedir. Araştırmaya konu olan teknik buluş için, buluş olma özelliklerinden biri olan sanayiye uygulanabilirlik kriterinin hayata geçirilebilmesi için üretim aşamasında günümüz teknolojik gelişmelerine dayanılmaktadır. Gün geçtikçe gelişen teknoloji ile halı sanatında da geliştirilen yeni teknikler göze çarpmaktadır. Halıda geliştirilen bu tür yeni yöntemlerin halı sanatının yaşatılmasına dair umut olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ASLANAPA, Oktay (2005). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*. İstanbul: İstanbul Kitapevi.

AYTAÇ, Çetin (1997). *El Dokumacılığı.* İstanbul.

BARKALE, Mehmet M. (2010). *Faydalı Modelin Hükümsüzlüğü.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

BEKEM, Behiye (2011). *Türkiye'de Görsel Sanat Kaynaklarının Arşivlenmesi İçin Model Çalışması.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

BİLGİNER, Mesut (2016). Patent ve Faydalı Modelde Ülkemizin Vizyon Arayışları ve Verilen Destekler. *3. Uluslar Arası Sosyal Bilimler Kongresi: Çin'den Adriyatik'e Bildiri Kitabı.* 27-30 Ekim. Antalya: İKSAD Yayınları, 193-202.

DOĞAN, Ahmet (2013). *Büyük Türkçe Sözlük.* Ankara.

FİDAN, İsmail (2011). Endüstriyel Tasarımların Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Kapsamında Korunması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 2 (2), 423-450.

GÜNEL, Selin (2013). *Marka ve Patent Başvurularında Bulunan Firmaların Diğer Firmalardan Farklılıkları ve Kurumsal Yönetim Uygulamaları.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KUŞÇU, Lale (2016). *Gen Tedavisi İçin Tasarlanan ve Patent Başvurusu Yapılan Farmasötiklerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖNEY, Gönül (1997). Anadolu Türk Halısının Serüveni. *Arış Dergisi,* 1.

PAŞAYEVA, Valide (2003). Azerbaycan Halı Sanatı Tarihine Bir Bakış. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi.

SULUK, Cahit (2006). Tasarımların Uluslar arası Düzeyde Korunması. *3. Ulusal Tasarım Kongresi: Türkiye'de Tasarımı Tartışmak Bildiri Kitabı.* 19-22 Haziran. İstanbul: İTÜ Yayınları, 392-403.

TURAN, Seda (2011). *Systematical Novel Design of a Refrigerator Foot Height Adjusment Device For Patent Applications.* Yüksek Lisans Ders Semineri, Marmara Üniversitesi Saf ve Uygulamalı Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

UZUNALLI, Sevilay (2015). Üniversite Öğretim Elemanlarının Buluşları Üzerinde Patent Hakkı. *Ticaret ve Mülkiyet Hukuku Dergisi,* 1 (1), 171-184.

YETKİN, Şerare (1991). *Türk Halı Sanatı.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TÜZEL KİŞİ

TPE (Türk Patent Enstitüsü). (2012). *Faydalı Model Başvurusu Nasıl Hazırlanır?* Ankara: TPE

TPE (Türk Patent Enstitüsü). (2012). *Faydalı Model Başvurusu Nasıl Hazırlanır?* Ankara: TPE

BORSA İŞLEM HACMİ VE VİX ENDEKSİ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: PANEL ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

***Feyza BORAN**

****Yağmur KAYAR**

Özet

Bu çalışmada, ABD(Nasdaq)-Almanya(DAX)-Hollanda(LYXOR S&P 500)-Fransa(CAC40)-İngiltere(FTSE100)-Kanada(S&P/TSX) borsa işlem hacim rakamları ile uluslararası volatilite endeksi olarak kabul edilen VİX endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. Günlük veri seti kullanılarak 2010.10-2019.04 dönemi için araştırılmıştır. Bu makalenin temel motivasyonu bu konu ile daha önce çalışılmamış olmasıdır. Borsa işlem hacmi ile VİX endeksi arasındaki ilişki Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik ile incelenmiştir daha sonra da Etki-Tepki fonksiyonları ile analiz sonuçlanmıştır. Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik analizi sonucunda borsa işlem hacminden VİX endeksine doğru tek yönlü bir nedenselliğe ulaşılmıştır.

***Anahtar Kelimeler*:** Borsa İşlem Hacmi, VİX Endeksi (Volatility Index), Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik testi

Abstract

In this study, the relationship between the US (Nasdaq) - Germany (DAX) - Ireland (LYXOR S & P 500) - France (CAC40) - England (FTSE100) Canada (S & P / TSX) stock exchange trading volume figures and the international volatility index It was investigated. It was investigated for the period of 2010.10-2019.04 by using daily data set. The main motivation of this article is that it has not been studied before. The relationship between the trading volume and the VIX index was investigated by Dumitrescu and Hurlin Causality, and then the analysis was concluded with Impact-Response functions. As a result of the Dumitrescu and Hurlin Causality analysis, a one-way causality from the exchange trading volume to the VIX index was reached.

Keywords: Stock Trading Volume, VIC Index (Volatility Index), Dumitrescu and Hurlin Causality

GİRİŞ

Yatırımcılar; yaptıkları yatırımlardan yüksek getiri sağlamak için fiyatlardaki değişimin ne kadar yüksek aralıklarla gerçekleştiğini, finansal ürünün fiyat hareketleri arasındaki farkın büyüklüğünü ölçmek ve risklerden kaçınabilmek amacıyla piyasaları izleyebilecek, yatırımları yönlendirebilecek göstergelere ihtiyaç duyarlar. Temel gösterge olarak da volatiliteyi kabul ederler. Uluslararası volatilite göstergesi olarak da en yaygın bir şekilde kabul gören Şikago Opsiyon Borsası Volatilite Endeksini (VIX) ele alırlar .

VIX Endeksi, (Chicago Board Options Exchange Volatility Index**)** piyasalardaki yatırımcı korkusunu ölçer. Endeks Şikago Opsiyon Borsası (CBOE) tarafından oluşturulmuş ve 1993 yılından itibaren hesaplanmış ve yayınlanmıştır. hisse senedi piyasasının 30 gün vadeli opsiyonlarının volatilite beklentisini ölçen VIX endeksi, Amerikan hisse senedi piyasasının önemli borsa endekslerinden biri olan S&P 500 endeksini kapsar. ABD menkul kıymet piyasası volatilitesi için öncü bir gösterge olmuştur ve dünyada takip edilen önemli göstergelerden biridir. (bireyselyatırımcı, agis, 2019)

Volatilite beklentisi hesaplanması vadesi en fazla 2 ay olan ve vadesine 1 hafta kalan opsiyonların fiyatlarından ölçülür.(bireyselyatırımcı, agis, 2019) (Opsiyon, bir miktardaki mal için önceden belirlenmiş bir fiyattan alma veya satma hakkını bize veren bir finansal araçtır.) S&P 500 endeks alım ve satım opsiyonlarının oynaklık değerleri ele alınarak hesaplanmaktadır. Piyasanın, S&P 500 Endeks opsiyonlarının gelecek 12 ayda dalgalanmanın nasıl olacağını hesaplayarak gösteren, S&P 500 endeksinin spot fiyatı ile alım ve satım opsiyon fiyatları arasındaki farkı ele alarak yapılan hesaplamaya dayanan bir endekstir.(bigpara, agis, 2019)

Vix'in yükselmesinin nedeni satım opsiyonlarına talebin artması vix in düşmesinin sebebi ise alım opsiyonlarına talebin artışıdır.(Alım opsiyonu menkul kıymet alıcısına vade sonunda önceden belirlenmiş bir

fiyattan satın alma hakkı sağlar. Satım opsiyonu menkul kıymet alıcısına vade sonunda önceden belirlenmiş bir fiyattan satma hakkı sağlar)

Araştırmalara göre VIX değerinin %30'u geçmesi genellikle belirsizlik, gelecek tahminlerinin kötümserleştiğini ve ekonominin gidişatından korkunun artışından oynaklık gösterdiği ya da yatırım yapanların riskin arttığını düşünür. VİX endeksin değerinin %20'nin altına düşmesi yatırımcıların daha az stresli olduğunu, risk algısının azaldığını, gelecek tahminlerinin pozitifleştiğini ve piyasaların keyfinin yerinde olduğunu göstermektedir. VİX Endeksi en düşük değerini Aralık 1993'te 9.31 ile, en yüksek değerini ise Kasım 2008'de 80.86 ile almıştır.(bigpara, agis, 2019)

İşlem hacmi hisse senedi performansını göstermektedir, yatırımcıların hisse senedi fiyatları üzerindeki beklentilerini yansıtmaktadır ve piyasa dalgalanmalarından etkilenmektedir. Yeni bilginin ister özel olarak elde edilmiş olsun isterse kamuya açık olsun, yatırımcılara ulaşması yatırımcıların beklentilerini değiştirerek işlem hacmi oluşturmalarına neden olacaktır. İşlem hacmindeki yüksek değişimlerinin nedeni yatırımcılar arasındaki algıların farklı olması ve bilgi asimetrisiyle ilişkili olmasıdır. Başka bir söyleyişle yüksek işlem hacminin bilgiye dayalı işlemlerle oluştuğu söylenmektedir. VIX Endeksi, piyasanın zımni volatilitesini ölçmek için kullanıldığına göre işlem hacmiyle de bir ilişkisi olup olmadığı güzel bir araştırma konusu olabilir.

Bu durumda bu çalışmada, VIX endeksi değişimleriyle vix endeksi hesaplanan ülkelerin hisse senedindeki işlem hacmi üzerinde bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Dolayısıyla çalışmada VİX endeksinin hisse senedi fiyatı üzerine etkilerini ele alan çalışmalardan hareketle uygun yöntem ve model oluşturulması amacıyla ikinci kısımda literatür incelemelerine gidilmiş ve bu çerçevede üçüncü kısımda da uygun ekonometrik yöntemlerle (Augmented Dickey Fuller ve Philips Perron Birim kök testleri ve Dumitrescu ve Hurlin Granger nedensellik testi) analizleri yapılmıştır. Son kısımda ise analizlerden hareketle çıkarımlar yapılmıştır.

1.LİTERATÜR

Polat ve Gemici (2018) ,Ocak 2002 – Haziran dönemi için G7 ve E7 ülkelerin menkul kıymetler borsası ile bileşik öncü göstergeler arasındaki ilişki araştırılmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait aylık verilerle eşbütünleşme ve nedensellik analizi yapılmıştır. Bileşik öncü göstergelerin menkul kıymet borsası için öncü gösterge olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bileşik öncü göstergelerinden borsa yatırımcısının birikimlerini yatırıma çevirirken yararlanılabileceğini ifade edilebilir.

Öner (2018),çalışmasında finansal piyasalarda oldukça önemli yeri bulunan, altın, Amerikan S&P 500 endeksinin volatilite beklentisini ölçen VIX endeksi(korku endeksi),petrol fiyatlar,EUR/USD paritesi ve Amerikan hazine 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları arasındaki ilişki incelemiştir. Değişkenlerine ait 02 Ocak 2008 – 10 Mayıs 2017 dönemi işgünü verileri kullanılmıştır . Birim kök ve Granger nedensellik testi yapılarak değişkenlerin ilişkilerinin varlığı ve yönü araştırılmıştır. Analiz neticesinde, altından petrole, altından EUR/USD paritesine ve altından Amerikan hazine 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranlarına tek yönlü nedensellik, Amerikan hazine 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile VIX endeksi arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Çalışmaya dahil edilen beş değişken arasından altının VIX endeksi haricinde tüm değişkenleri etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sadehgzadeh (2018),araştırmasında Türkiye'de Borsa İstanbul 100 endeksini etkileyen psikolojik faktörleri analiz edilmiştir. Çalışma için BIST100 endeksi kapanış değerleri, ABD'deki (Oynaklık Endeksi) VIX Korku Endeksi ve Türkiye'deki Tüketici Güven Endeksi verileri kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları olarak Türkiye'de borsada işlem yapan ekonomik karar birimlerinin sadece geçmiş dönem makroekonomik verilerine değil, aynı zamanda tüketicilerin psikolojik yapılarına ve gelecekle ilgili kaygı ve beklentilerine de önem vermeleri gerektiği söylenebilir.

Ilgın ve Sarı (2018), VIX korku endeksinin, Global Altın üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Analizde ADF ve PP Birim Kök Testleri kullanılmıştır ve aralarında eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Granger nedensellik testi ile yapılan analizde VİX korku endeksi ile global altın piyasası arasında nedensellik tespit edilememiştir.Ancak global altın piyasasında da yatırımcılar VİX korku endeksinden yola çıkarak karar verebilir.

Kaya ve Çoşkun (2015), uluslararası volatilite göstergesi olan VİX endeksinin, Borsa İstanbul'u temsilen kullanılan BİST 100 endeksi üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Granger Nedensellik testi ve nedenselliğin derecesini belirlemek amacıyla da regresyon analizi yapılmıştır. Sonuç olarak da Borsa İstanbul'da yatırım yapan yatırımcılar getirilerini yüksek tutabilmek için VIX endeksini kullanabilecekleri ortaya konulmuştur ayrıca VIX endeksi verileri ile menkul kıymet piyasalarının gelecekteki hareketleri hakkında bilgi sahibi olacakları ortaya konmuştur.

Yılancı ve Bozoklu (2014), 1990-2012 dönemi için Türk sermaye piyasasında hisse senedi işlem hacmi ve fiyatı arasındaki nedensellik ilişkisini günlük veri kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda ise bir istikrar olmadığını yani zamana göre değiştiğini, pozitif şoklar karşısında nedensellik ilişkisi çift yönlü, negatif şoklar karşısında işlem hacminden fiyatlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Çukur,Gümrah ve Gümrah (2012), işlem hacmi ile İMKB 100 endeksi arasındak ilişki

Granger nedenesellik ve VAR analizi kullanılarak incelenmiş. Tarih aralığı olarak da 2 Ocak 1990 ile 17 Ağustos 2011 yılları arası günlük veri kullanmışlardır. Sonuç olarak da getirinin işlem hacmini etkilediğini ama işlem hacminin endeks değişimini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Elmas ve Yıldırım (2010), bankacılık sektörü finansal krizlerden önemli ölçüde ve hızlı etkilenmeleri sebebiyle çalışma konusu olarak seçilmiştir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören İMKB-BANK endeks hisseleri için hisse senedi fiyatı ve işlem hacmi arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. 2001-2006-2008 yılları çalışmaya dahil edilmiştir. Sonuç olarak da 3 dönem içinde fiyat-hacim arasında fiyattan (getiriden) işlem hacmine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Boyacıoğlu, Güvenek ve Alptekin (2010), İMKB Ulusal 100 Endeksinin işlem hacmi ile getiri volatilitesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada 1997-2009 dönemi aylık veriler kullanılmıştır. İMKB Ulusal 100 Endeksi'nin kapanış fiyatları ile işlem hacmi arasındaki dinamik ve nedensel ilişkiyi incelemek amacıyla yapısal olmayan VAR yöntemi uygulanmıştır. Kurulan VAR modeli ile değişkenler arasında uzun dönemli, işlem hacminden volatiliteye doğru negatif yönlü ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma bulguları, getirinin volatilitesi ile işlem hacmi arasında iki yönlü Granger nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur.

Hacıhasanoğlu ve Soytaş (2009), Türkiye'nin kredi iflas takası priminde yaşanan değişimler üzerinde, S&P 500 opsiyon fiyatlarından üreyen VIX endeksi hareketliliğin etkileri incelenmiştir. Tarih aralığı olarak 01.01.2007-31.12.2008 alınıyor. Değişkenler arasındaki uzun dönem Granger nedensellik ilişkisini incelemek için Toda ve Yamamoto prosedürü kullanılmıştır. Sermaye piyasalarında yaşanan dalgalanmaların Türkiye'nin kredi iflas takası primi, İMKB ve devlet iç borçlanma senetleri piyasalarına etkisi tespit edilmiştir.

II.VERİLER VE YÖNTEM

2.1.Veri Seti

Çalışmada VIX endeksi ile altı ülkeye ait borsa hacmi verileri kullanılarak aralarındaki nedensellik ilişkisi araştırılmaktadır. Çalışmada benzer tarih aralıkları ve güncellik açısından 01.11.2010 ile 31.04.2019 arasındaki aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmada yer alan ülkeler ABD(Nasdaq)-Almanya(DAX)-Hollanda(LYXOR S&P 500)-Fransa(CAC40)-İngiltere(FTSE100)-Kanada(S&P/TSX)'dır. Borsa işlem hacimleri ve VIX Endeksleri İnvesting veri tabanından (www.investing.com) elde edilmiştir.

2.2.Yöntem

Çalışmamızda yöntem olarak iki adet değişkene sahip olmamız ve bu değişkenlerin farklı ay ve yıllardaki durumlarını ilişkilendirerek gözlemlemek amacıyla panel zaman serisi yöntemini tercih ettik.

Panel zaman serisi yöntemi ekonometrik analizlerde değişkenlerin değerlerinin gün,ay,yıl,mevsim gibi zaman birimlerine göre değişimini ifade eder.Panel zaman serisi yönteminin panel veri analizinden farkı tek bir N verisi üzerinden birim kök,durağanlık ya da nedensellik yorumlamaları yapılması değilde olan bütün N'lerin toplam verilerine bakılarak yorumlanmasından kaynaklanır.

Panel zaman serileri analizi, panel verilerde durağanlık, eşbütünleşme ve nedensellik analizleri, vektör otoregresif ve hata düzeltme modelleri şeklinde başlıkları içerir. Analizde hangi test ve tahmin yönteminin kullanılmasının uygun olacağının belirlenmesinde iki madde etkilidir. Bunlardan biri birimler arası korelasyonun varlığını test etmek diğeri ise verilerin homojen ve heterojen olma durumuna bakılmasıdır.

Analizde yer alan değişkenler arasında korelasyon varsa ikinci kuşak testler önerilir,değişkenler arasında korelasyon bağlantısı yoksa birinci kuşak testler kullanılmaktadır.Birimler arası korelasyon testi bu bölümde Pesaran (2004) CD testi kullanılarak yapılmaktadır. İki değişken arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını, varsa ilişkinin yönünü ve şiddetinin ne olduğunu belirlemek amacıyla kullanılan istatiksel yönteme korelasyon analizi denir. Pesaran (2004),birimler arası korelasyonu test edebilmek adına her bir birimin kendisi dışında kalan diğer tüm birimlerle korelasyonunu hesaplamaktadır. Korelasyon katsayısının yorumlanabilmesi için p değerinin 0.005'den küçük olması gerekir. Korelasyon katsayısı negatif ise değişkenlerden biri artarken diğeri azalıyor demektir,pozitif ise değişkenlerden biri artarken diğeride artıyor demektir.

Bir serinin durağanlık kavramı, veri setinin ortalama etrafında dağılması, ortalamaya yakın olması halidir. Durağan olmayan panel veri modelleriyle çalışıldığında sahte regresyon problemi oluşur. Bu nedenle panel verilerde her bir birim için zaman boyutu arttığında,tahmine geçilmeden önce durağanlığa bakılması,serinin birim köklü olup olmadığının belirlenmesi doğru analizler için önemlidir.

Panel birim kök testleri birinci kuşak ve ikinci kuşak testleri olarak ikiye ayrılır. Birinci kuşak testler birimler arasında korelasyon olmadığını varsayarken ikinci kuşak testler ise birimlere ait seriler arasında korelasyon olduğunu varsayar. Birinci kuşakta yer alan çalışma verileri 'balence' olmalıdır.Yani bütün verilerde sayı eşit olmalı.İkinci kuşakta yer alan çalışma verilerinde ise tarih aralıkları farklı tarihlerden başlasa bile aynı tarih ile sonlanmalıdır.

İkinci kuşak panel birim kök testleri p hakkında yapılan varsayımlara göre iki grupta incelenmektedir. Birinci grup birim kök testlerinde p'nin birimden birime değişmediği yani homojen olduğu;ikinci grup birim kök testlerinde p'nin birimden birime değiştiği yani heterojen olduğu kabul edilmektedir.

Birinci kuşak panel birim kök testlerinin özelliklerinde birimler arası korelasyonsuzluğa sahip olması bu varsayımı kısıtlamaktadır. Bu nedenle birimler arası korelasyonu dikkate alan yeni testler üretilmiştir ve bu testler de ikinci kuşağı oluşturmaktadır.İkinci kuşak testler kendi aralarında üç grup altında incelenebilir. Çalışmamızda yararlanacağımız testler Dickey Fuller ve Philips Perron Panel birim kök testleridir. Fisher ADF testinde zaman serileri için klasik PP testi her birim için uygulanmakta ve elde edilen test istatistiklerine ait p (olasılık) değerleri tüm panel için bilgilerin elde edilmesinde kullanılmaktadır. Testin ADF temelli olarak ilk kez panel veriye uyarlanması,Madalla Wu (1999) tarafından yapılmıştır.

Vektör otoregresif (VAR) modeller,değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkileri dinamik modeller yardımıyla ele alan bir denklem sistemidir. Bu modellerde,değişkenlerin geçmiş dönem bilgileri kullanılarak gelecek değerlerinin tahmini yapılır. Her iki değişken içinde durağanlık sağlandıktan sonra VAR Analizi kısmına geçilir. Vectör otoregresif öncelikle iki değişken arasında gecikme değeri hesaplanarak bulunur. Gecikme değeri ile değişkenlerin kaç dönem etki yarattıklarına bakılır. Gecikme değeri kullanılarak regresyon analizi yapılır. Regresyon analizi ön bilgi niteliğinde değişkenlerin birbirlerini ne kadar dönemde etkileyip etkilemediklerini gösteren analizler sunar. Var analizine dair diğer bir aşama olan Eigervalve yöntemi de bir sınır oluşturularak değişkenlerin stabilite durumları incelenerek hata payımız araştırılır. Bulunan hata sebepleri

olarak mevsimsellik, trend ya da krizden dolayı stabilizasyon sağlanamayabilir. Bu durumda verilerimizi tekrar kontrol ederek hatayı gidermeye çalışırız.

Çalışmamızda yer alan nedensellik testi, Granger nedensellik testinin genişletilmiş hali olup heterojen modeller için uygulanan Dumitrescu ve Hurlin Panel nedensellik testidir.

III.ANALİZ BULGULARI

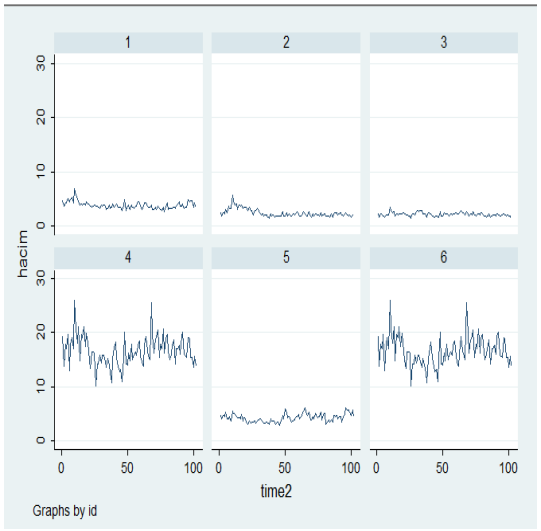

Grafik 1.

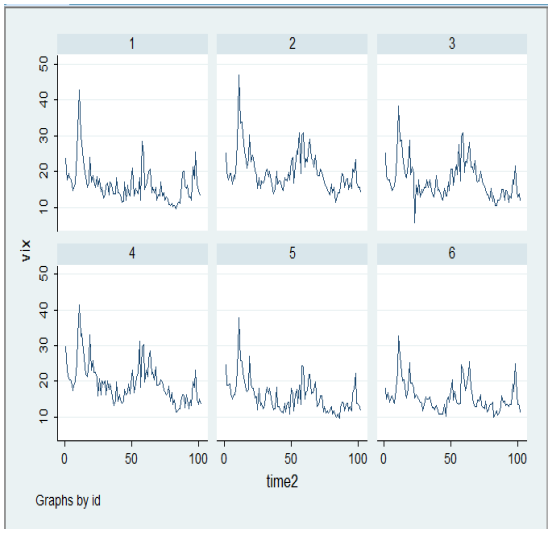

Grafik 2.

NOT: Grafi 1 ve grafik 2'de numaralandırılmış ülkeler aşağıda yer almaktadır.

1-ABD 2-Almanya 3-Hollanda 4-Fransa 5-İngiltere 6-Kanada

Grafik 1 ve grafik 2'de hacim ve vıx değişkenlerinin 2010-2019 yılları arasında seçili altı ülke itibariyle grafikleri görülmektedir. Çalışmamızda yer alan ülkeler ile hacim ve VIX endeksi tabloları incelendiğinde genel olarak hacmin ve VIX endeksinin trendsiz ve sabitli olduğu gözlemlenmiştir.

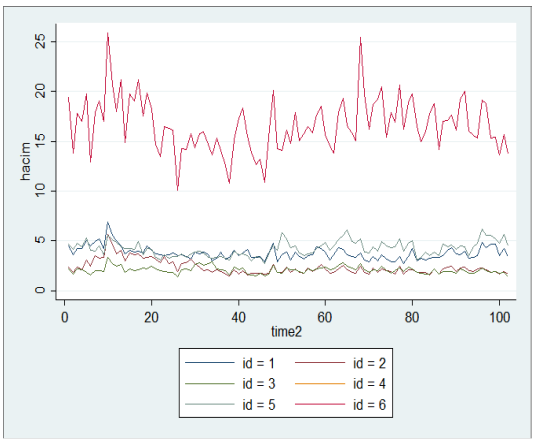

Grafik 3.

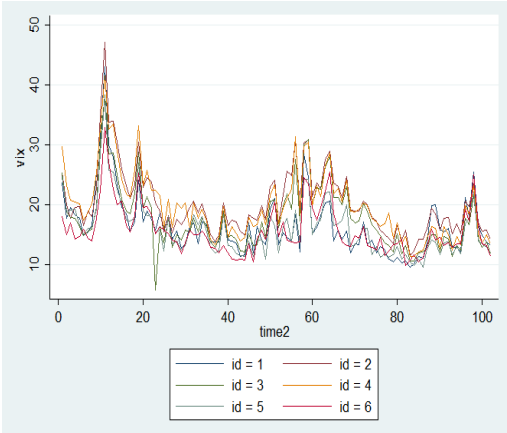

Grafik 4.

Analizde bulunan ülkelerin bir arada bulunduğu grafik 3 ve grafik 4'e bakıldığında herhangi bir krizin olmadığı görülmektedir.

Değişkenler	**p-value**	**corr**	**abs(corr)**
Hacim	0.000	0.532	0.532
Vix (Korku Endeksi)	0.000	0.884	0.884

Tablo 1: CD Test Korelasyon Bağlantısı

Yukarıdaki CD testinde hacim ve vix değişkenlerinin olasılık değerleri,birimler arası korelasyon katsayısı ve mutlak değerinin (abs)corr)) hesaplanmış olduğu görülmektedir. Değişken birimlerimiz arasındaki korelasyon ilişkisine baktığımızda H_0 Hipotezimiz korelasyon yok,H_1 ise korelasyon var şeklinde kurulmuştur. Tablo değerleri incelendiğinde corr değerimize baktığımızda 0.05'den büyük (0.532-0.884) korelasyon bağlantısı vardır yani H_0 hipotezini red,H_1 hipotezimiz kabul edilmiştir. Ortalama korelasyon katsayısı hacim için %53,vix içinse %88'dir.Birimler arası korelasyon olduğu sonucuna ulaşıldığı için 2.kuşak panel birim kök testleri tercih edilmiştir.

	Augmented Dickey Fuller Sabitli ve Trendsiz		**Philips Perron Sabitli ve Trendsiz**	
Değişken	**I(0) p-value**		**I(0) p-value**	
Hacim	**P**	0.0000	**P**	0.0000
	Z	0.0000	**Z**	0.0000
	L*	0.0000	**L***	0.0000
	Pm	0.0000	**Pm**	0.0000
Vıx (Korku Endeksi)	**P**	0.0000	**P**	0.0000
	Z	0.0000	**Z**	0.0000
	L*	0.0000	**L***	0.0000
	Pm	0.0000	**Pm**	0.0000

Tablo 2: ADF ve PP Testleri Tablosu

Not: % 1, % 5 ve % 10 anlam düzeyindeki kritik değerlere göre yorumlanmaktadır.

H_0:Tüm birimler birim kök içermektedir.

H_1:En az bir birim durağandır.

Birimler arası korelasyonun etkilerini azaltabilmek amacıyla birim ortalamalarından fark alınarak Fisher Genişletilmiş Dickey Fuller (Fisher ADF) ve Fisher Philips Perron (Fisher PP) heterojen panel birim kök testi uygulanmıştır. Hacim ve vix değişkenlerinin durağanlıkları,birimler arası korelasyonlarının varlığı altında 1 gecikme ile Fisher PP ve Fisher ADF panel birim kök testi sonucuna göre P,Z,L* ve Pm testine göre 0.05'den küçük olduğu ve seviyede durağan olduğu gözlemlenmiştir. H_0 hipotezi reddedilmektedir dolayısıyla hacim ve vix değişkeni düzeyde durağandır.

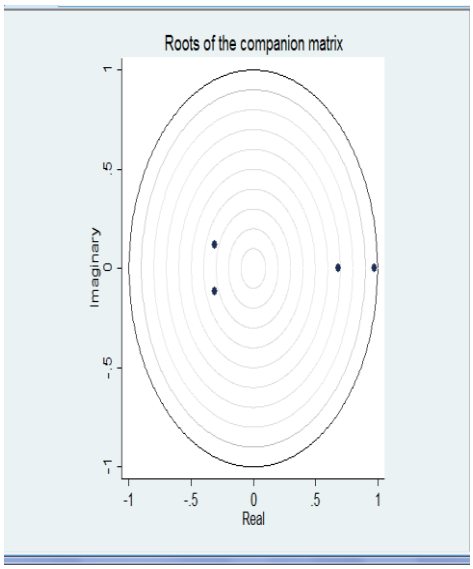

Şekil 1.

Eigenvalue stability condition

Eigenvalue Real	Imaginary	Modulus
.9768327	0	.9768327
.6832716	0	.6832716
-.3090715	.1180903	.3308633
-.3090715	-.1180903	.3308633

All the eigenvalues lie inside the unit circle.
pVAR satisfies stability condition.

Tablo 3.

Eiegervalve yöntemi ile bir daire(sınır) oluşturularak stabil olma durumu incelenir.Modelin durağanlığının göstergesi için polinom oluşturulmalıdır. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumu da durağanlık bakımından bir sorun teşkil etmemektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi birim çember dışında ters köklerinin hiçbiri yer almaması gerekmektedir. Bu durumda kurulan VAR modeli istikrarlı bir yapıdadır.

Hacim,Vix(korku endeksi)		**p-valve**
W-bar	7.3729	
Z-bar	2.9210	0.0035
Z-bar tilde	2.6844	0.0073

Vix(korku endeksi),Hacim

W-bar	5.5157	
Z-bar	2.9210	0.1893
		0.2441
Z-bar tilde	2.6844	

Tablo 4: Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testi

Dumitrescu ve Hurlin (2012),Granger Nedensellik testini heterojen paneller için genişletmişlerdir. Dumitrescu ve Hurlin Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre gecikme uzunluğu 1 alınmıştır. p-valve 0.05'den küçük olduğu için hacimden VIX'e tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir.

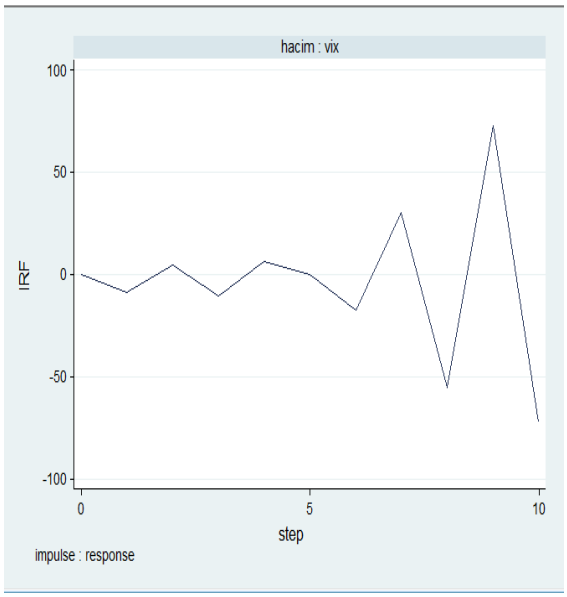

Şekil 2. Hacme Uygulanan Bir Birimlik Şokun VİX Endeksi Üzerindeki Etkisi Gösterilmektedir.

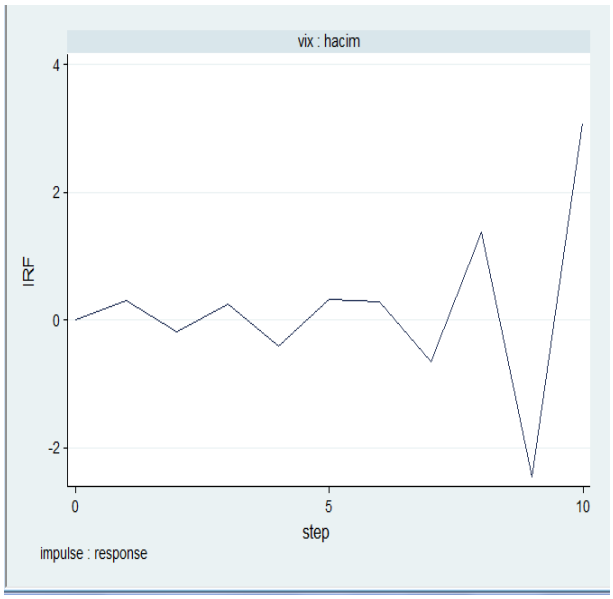

Şekil 3. VIX Endeksine Uygulanan Bir Birimlik Şokun Borsa İşlem Hacmi Üzerindeki Etkisi Gösterilmektedir.

Hacimde meydana gelen bir standart hatalık şokun(seçilen zaman dönemi içinde) VIX endeksindeki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Grafikten görüldüğü üzere etki başlangıçta negatifken daha sonraki dönemlerde inişli çıkışlı olarak pozitif ve negatif değerler almış sekizinci dönemden sonra ise etki daha da güçlü hale gelmiştir. Burada hacimde meydana gelen bir standart hatalık şokun vix endeksi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması, Dumitrescu ve Hurlin Granger Nedensellik analizi sonuçlarını destekler niteliktedir.

Vix de meydana gelen bir standart hatalık şokun(seçilen zaman dönemi içinde)hacim endeksindeki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere etki başlangıçta pozitifken sonraki dönemlerde inişli çıkışlı olarak pozitif ve negatif değerler almış ve son dönemde ise giderek artan bir etki gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada VIX endeksi (korku endeksi) ile borsa hacmi arasındaki ilişki altı farklı ülke verileriyle Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik testi ile araştırılmış yöntem olarak panel zaman serileri analizi yapılmıştır. Çalışmada olan ülkeler ABD, Almanya ,Hollanda, Fransa, İngiltere ve Kanadadır. Dönem aralığı olarak Kasım 2010-Nisan 2019 aylık verilerinden yararlanılmıştır. Zaman seri analizinin ilk adımı olarak CD testi ile değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi incelenmiştir. Vıx endeksi ve borsa hacmindeki ilişkiyi inceleyebilmek için Augmented Dickey Fuller ve Philips Perron Birim kök testleri uygulanmıştır. Dumitrescu ve Hurlin Granger nedensellik testi ile karşılıklı bir etkileşimin olup olmadığına bakılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin Granger nedensellik testi sonucuna göre VIX endeksi değerleri ile borsa işlem hacmi değerleri arasında tek yönlü bir nedensellik olduğu anlaşılmıştır. Son olarak da etki-tepki fonksiyonu yapılmış ve burada sadece borsa hacmini etkilediği için bu duruma ilişkin grafik incelenmiştir.

Yatırımcılar risklerini minimuma indirerek maksimum getiri elde etmek için çeşitli göstergelerden yararlanırlar. Yararlandıkları göstergelerden biri VIX korku endeksidir. Öncü göstergelerden biri olan VİX endeksi finansal piyasalarda kullanılır. Piyasa getirileri ile VİX endeksi arasında genel itibariyle ters yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu yapılan çalışmalardan görülmektedir. Hisse senedi piyasasında satış dalgasının oluşması diğer bir ifade ile Hisse senedi fiyatlarının düşmesi, yatırımcılar açısından değer kaybını ifade etmekte ve böylece hisse senedi piyasası daha riskli bir yatırım alanı haline gelmektedir. İşlem hacmi ise endeks, kontrat, bir hisse ya da borsada günlük olarak gerçekleşen alım satımların toplam değeridir. İşlem hacmi işleme konu olan menkul kıymetin işlem adeti ile işlem gördüğü (alış ve satışlar) fiyatların çarpılması ile hesaplanır. Yani işlem hacmi hisse senedi fiyatı ile bağlantılıdır. Vix endeksinin hisse senedi fiyatı ile ters bir ilişki içinde olmasından dolayı borsa hacmini etkilemesi de beklenmektedir. Bu durumu Dumitrescu ve Hurlin Granger nedensellik testi destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Boyacıoğlu, M.A.,Güvenek, B. & Alptekin, V. (2010). Getiri Volatilitisi İle İşlem Hacmi Arasındaki İlişki: İMKB'de Ampirik Bir Çalışma. Selçuk Üniversitesi, İİBF.

Çukur,S.,Gümrah,Ü.&Gümrah M.Ü.(2012). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Hisse Senedi Getirileri Ve İşlem Hacmi İlişkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2012, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 20-35.*

Elmas, B. & Yıldırım, M.(2010). Kriz Dönemlerinde Hisse Senedi Fiyatı İle İşlem Hacmi İlişkisi: İmkb'de İşlem Gören Bankacılık Sektör Hisseleri Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2*

Hacıhasanoğlu, E. & Soytaş, U. (2009). Global Risk Algılamasının Gelişmekte Olan Piyasalara Etkisi: *Türkiye Örneği, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(1), 39-50.

Ilgın, S.K. & Sarı, S.S.(2017). VIX Korku Endeksi Global Altın Piyasaları Üzerinde Etkili midir?. 5th Internatonal Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 26-29 October 2018 ,247-253.

Kaya, A. & Coşkun, A. (2015). Vıx Endeks Menkul Kıymet Piyasalarının Bir Nedeni Midir? BORSA İstanbul Örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 16(1), 2015.

Öner, H. (2018). Altın, Petrol, Döviz Kuru, Faiz Ve Korku Endeksi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma. *Journal of Academic Researches and Studies* Year: 2018, 10(19): 396-404.

Polat, M. & Gemici,E.(2018). Bileşik Öncü Göstergelerin Borsa İçin Öncü Olma Özelliği: G7 Ve E7 Ülkelerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz. *International Journal of Economic and Administrative Studies, (21):119-134*

Sadeghzadeh, K. (2018). Borsanın Psikolojik Faktörlere Duyarlılığı: Oynaklık Endeksi (Vıx) Ve Tüketici Güven Endeksi (Tge) İle Bıst 100 Endeksi Arasındaki İlişkiler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 2018

Yılancı ,V. & Bozoklu,Ş.(2014). Türk Sermaye Piyasasında Fiyat ve İşlem Hacmi İlişkisi: Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi. *Academıc Revıew , 14(2) ,211-220*

Bireyselyatırımcı (2019), Web: http://www.bireyselyatirimci.com/korku-endeksi-vix-nedir/ 04 Nisan'da alındı.

bigpara (2019), Web: http://bigpara.hurriyet.com.tr/bigpara-yazarlari/erol-gurcan/nedir-bu-dxy-ve-vix_ID985954/ 04 Nisan'da alındı.

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KREDİ, MEVDUAT VE SERMAYE RAKAMLARININ KARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Gökçe AVBAZ[84]

ÖZET

Günümüzde bankacılık sektörü, ülke ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bankalar, tasarrufları değerlendirme ve fon sağlama hizmetini sunarken, aynı zamanda kaydi para oluşturarak iktisadi faaliyetlerin de gelişmesini sağlamaktadırlar. Tüm bu faaliyetlerdeki temel amaç, risk yönetiminin en iyi düzeyde yapılarak, karlılığın maksimize edilmesidir. Bankaların karlılıklarını etkileyecek olan öz sermaye, toplam kredi tutarı ve toplam mevduat tutarının dengeli olması bankaların faaliyetlerini sürdürebilmesi için istenen bir durumdur. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Türk bankacılık sisteminde karlılığın belirleyicilerini ortaya koymaktır. Karlılığı etkileyecek faktörler olarak öz sermaye, toplam krediler ve toplam mevduat tutarı kullanılmıştır. Bu amaçla 2009-2018 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren kamu ve özel sermayeli 10 bankanın verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. En küçük kareler yöntemi ile analiz sonucunda, her üç bağımsız değişkenin de karlılık üzerinde anlamlı etkileri tespit edilirken, tesadüfi etkiler modeli ile analiz sonucunda ise öz sermaye ve mevduat rakamlarının anlamlı olduğunu sonucuna ulaşılmış, kredi rakamlarının karlılık üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Banka Karlılığı, Sermaye, Mevduat, Kredi, Panel Veri Analizi*

Jel Kodları: *C33, C81, G21*

IN THE BANKİNG SECTOR, CREDİT, DEPOSİT, AND THE İMPACT ON THE PROFİTABİLİTY OF THE CAPİTAL AMOUNT: İN TURKEY

ABSTRACT

Today, the banking sector has become an integral part of the country's economy. Banks provide savings assessment and fund raising services, while at the same time creating economic money to improve economic activities. The main objective of all these activities is to maximize profitability by performing the best level of risk management. Equity of

[84] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE gokceavbaz@gmail.com.

equity, total loan amount and total deposit amount, which will affect the profitability of banks, is desirable for banks to continue their operations. The aim of this study is to determine the determinants of profitability in Turkish banking system. Equity, total loans and total deposits were used as factors that will affect profitability. For this purpose the years 2009-2018 between the public and private capital operating in Turkey has been analyzed using panel data of 10 bank data. As a result of the analysis with the least squares method, the significant effects of all three independent variables on profitability were determined, and the results of the random effects model showed that the equity and deposit figures were significant, and no significant effect of the credit figures on the profitability was determined.

Keywords: *Bank Profitability, Capital, Deposit, Credit, Panel Data Analysis*

Jel Classification: *C33, C81, G21*

GİRİŞ

Bankaların temel görevi, bir ekonomi alanında fon fazlasına sahip olan kişi ve kurumlar ile fon ihtiyacı olan kişi ve kurumlar arasındaki iletişimi sağlamaktır. Bu kaynak aktarımını gerçekleştirirken minimum risk ile maksimum kâr elde etmeyi amaçlarlar. Günümüzde bankalar, alternatif dağıtım kanallarının gelişmesi, küreselleşme, devlet müdahalesi ve sermaye yeterliliği gibi bazı faktörlerin getirdiği zorunluluk hissi ve riskler karşısında, kârlılıklarını sürdürebilmek için daha geniş bir ürün çeşitliliğiyle daha verimli bir şekilde faaliyet göstermek durumundadırlar. Özellikle küreselleşmenin bir sonucu olarak, yabancı bankaların yerli piyasalarda işlem görmesi, bankalar arası rekabeti artırmış ve kârlılık oranlarını kısıtlamıştır.

Bankaların görevleri şu şekilde ifade edilebilir; Fon arz ve talep edenler arasında aracılık etmek, likidite sağlamak, fon birikimi sağlayarak yatırımlara finansman kaynağını sağlamada yardımcı olmak, iç ve dış ticaretin gelişmesine yardımcı olmak ve para politikalarının geliştirilmesinde etkinliği sağlama gibi temel görevleri bulunmaktadır. Temel görevlerinin yanı sıra yüksek istihdam yaratmaları bakımından da ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. 2018 yılsonu itibariyle 192,313 kişi bankacılık sektöründe istihdam edilmektedir(Türkiye Bankalar Birliği,2018).

Ülke ekonomisinde istikrarın sağlanması için de bankaların sağlıklı yapıda olması son derece önemli bir konudur. Bankaların sağlıklı yapıya kavuşması da kârlılık seviyelerinin iyileştirilmesine bağlı bir durumdur. Bankalarının kârlılık seviyelerinin yüksek olması hem bankaların etkin bir biçimde faaliyetlerini sürdürmesine hem de ekonomik istikrarın sağlanmasına önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de bankacılık sektöründeki toplam aktiflerin GSYİH'ya oranına bakıldığında yüzde 105 olduğunu görmekteyiz. Bu oran AB gelişmekte olan ülkeler ortalaması olan yüzde 88'in üzerindedir(Türkiye Bankalar Birliği,2018). Gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin ekonomik kalkınması için bankalar önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bankalar, hem kendi varlıklarını sürdürmek, hem de ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak, bunların yanı sıra gider ve faiz ödemelerini karşılayabilmek, hissedarlarına temettü ödeyebilmek için kar sağlamak zorundadırlar.

Türk bankacılık sektöründe karlılığı etkileyen faktörleri analiz edeceğimiz bu çalışmamızda, 2009-2018 yılları arasında kamu ve özel sermayeli 10 bankanın öz sermaye, kredi ve mevduat rakamları kullanılarak, karlılık üzerindeki etkileri panel veri analizi ile test edilecektir. Çalışmanın ilk bölümünde bu konu ile alakalı yapılan çalışmalardan oluşan literatür taraması yapılacaktır. İkinci bölümde, karlılığa olan etkileri test edilecek olan faktörler hakkında bilgi verilecek ve üçüncü bölümde veri seti, değişkenler ve metodolojiye yer verilerek, çalışmamızda kullandığımız model hakkında bilgi verildikten sonra analizler yapılacaktır. Ardından araştırma bulguları ve sonuç bölümünde yapılan analizler değerlendirilecektir.

1.LİTERATÜR TARAMASI

Bankaların karlılığını etkileyen birçok değişkenden söz etmek mümkündür. Bu değişkenlere kredi ve mevduat rakamları, bankacılık hizmetlerinden sağlanan komisyonlar, dijital bankacılık kanallarından elde edilen gelirler, vb.leri örnek olarak gösterebiliriz. Bunun yanı sıra karlılığı etkileyen makroekonomik faktörler de vardır. Bunları da büyüme, enflasyon ve faiz oranları olarak sayabiliriz. Son yıllarda bu konular üzerinde yapılan çalışmalar oldukça artmıştır. Bu çalışmalardan bazılarının sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Kaya (2002) 1997-2000 dönemi için, Türkiye'de bankacılık sektöründe karlılığın mikro ve makro belirleyici unsurlarını, panel veri analizi ile test etmiş ve sonuç olarak içsel faktör olarak likidite, öz kaynak,

mevduat, personel harcamaları ve piyasa payı olduğu; dışsal faktör olarak enflasyon ve bütçe açığı olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Benzer yılları kapsayan (1990-2005) başka bir çalışmada ise panel veri analizi sonucunda, öz kaynak ve net faiz gelirinin, karlılık üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde etkisi tespit edilmiştir (Atasoy, 2007). Sermayesi güçlü olan firmaların, karlılıklarının da yüksek olabileceğini savunan çalışmalardan bir diğeri ise Wong ve Chan (2009) tarafından yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda sermaye yeterliliği ve aktif kalitesi değişkenlerinin karlılık üzerinde etkili olacağını tespit etmişlerdir. Ayrıca makroekonomik faktörlerden de enflasyon ile karlılık arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Karlılık ile pozitif yönde ilişkisi tespit edilen değişkenlere ilave olarak, negatif yönlü ilişkisi tespit edilen değişkenler de bulunmuştur. Örneğin Alp ve diğerleri (2010) çoklu regresyon modeli kullanarak, karlılığın içsel faktörlerinin belirlenmesi için çalışma yapmış ve sonuç olarak sermaye yeterliliği ve büyüklüğünün, karlılığı pozitif yönde; faaliyet giderleri ve likiditenin ise negatif yönde etkilediği tespitlerine ulaşmışlardır. Bir başka çalışmada ise Taşkın (2011) karlılığın belirleyicileri unsurlarını için panel veri analizi yöntemi ile yapmış olduğu çalışmasında, performans ölçütü olarak öz kaynak karlılığı, aktif karlılığı ve net faiz marjını tespit etmiştir. Sonuçlar, bankacılık sektörünün mikro değişkenlerden daha çok etkilendiği buna karşılık makro değişkenlerin ise anlamlı bir etkisi olmadığını açıklamaktadır.

Bir başka çalışmada ise iki çeşit karlılık ölçütü kullanılmıştır ve sonuçlar negatif yönlü olmuştur. Akbaş (2012) 2005-2010 yılları arasındaki dönem için Türk bankacılık sektöründeki 26 mevduat bankasının kârlılıklarını etkileyen unsurları araştırmıştır. Çalışmada banka kârlılığı olarak öz sermaye getiri ve varlıkların getiri oranı kullanılmıştır. Panel veri analizi sonuçları; çalışmada banka kârlılığı olarak öz sermaye getiri oranı kullanıldığında öz sermaye oranının, sektördeki yoğunlaşmanın, kredi riskinin, banka büyüklüğünün ve yönetim etkinliğinin, kârlılıkla anlamlı ve negatif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Karlılık göstergesi olarak varlıkların getiri oranı kullanıldığında ise kredi riski, sektördeki yoğunlaşma, yönetim etkinliği ve enflasyon arasında anlamlı ve negatif yönde ilişkiler bulunduğunu göstermektedir.

Bu konu ile ilgili incelenen çalışmalardan sonuncusunda ise, Samırkaş, Evci ve Ergün (2014) Ocak 2003-Haziran 2012 dönemleri arasında Türkiye'de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların karlılığını belirleyen unsurlar üzerinde çalışma yapmışlardır. Sonuç olarak, karlılık üzerinde pozitif etki sağlayan unsurlar olarak; faiz dışı gelirler / aktif, aktif karlılık, öz sermaye karlılığı ve öz kaynak / aktif sonuçları elde edilirken mevduat faiz oranlarındaki artışın karlılığı negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Literatür taramamızın sonucunda karlılık üzerinde en fazla etkisi saptanan değişkenin öz sermaye olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple analimizde bu değişken kullanılacaktır. Öz sermeye gibi pozitif etkisi beklenen bir başka değişkenimiz mevduat rakamları olacaktır. Literatür taramasında bu değişkenin veya aktif karlılığın da oldukça etkili olduğu görmekteyiz. Bu iki değişken kadar net bir sonucuna rastlamadığımız kredi değişkenimizin sonuçlarının ise literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2.BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KARLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Kâr sağlamak ve piyasa değerinin maksimize edilmesi her bir işletmenin kuruluş amacıdır ve şirketler kâr sağladıkça faaliyetlerine devam etmektedir. Bankalar da kâr amacı güden işletmeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bankaların da faaliyetlerine devam edebilmeleri için kar etmeleri gerekmektedir. Bankaların kârlılık rakamları, banka yönetiminin başarısını da göstermektedir.

Banka kârlılığı genel olarak, aktiflerden elde edilen kâr ile pasiflerin maliyetleri ve yasal yükümlülükler toplamı arasındaki fark olarak tanımlanabilir(Gülhan, Uzunlar 2011,15). Banka karlılığını etkileyen unsurlar mikro ve makro etkenler olabilir.Bankaların karlılığını etkileyen faktörlerden biri sermaye oranıdır. Öz sermayenin, toplam net aktiflere oranı, işletmelerin net aktiflerini ne oranda öz kaynaklarla finanse ettiklerini gösterir(Güngör, 2007: 43). Literatür taramasında görüleceği üzere, sermaye oranının, banka kârlılığını en fazla etkileyen bağımsız değişken olduğu vurgusu yapılmıştır. Sermaye ve karlılık arasındaki ilişkinin pozitif olması, daha yüksek oranda kâr elde edeceği anlamına gelmektedir. Bunun nedenini, sermayesi güçlü bir bankanın iflas etme riskinin düşük olması ve daha kolay ve ucuz maliyetli fon sağlayabilmesi olarak açıklayabiliriz. Düşük sermaye oranına sahip bir banka ise yüksek kaldıraca sahip olduğundan yüksek riske sahip olacaktır.

Dolayısıyla fonlama maliyetleri yükselecek ve kârı olumsuz etkilenecektir. Banka kârlılığı ve sermaye oranı arasında pozitif ilişki bulunduğunu ortaya koyan çalışmalardan bazıları; Molyneux ve Thornton (1992), Demirguç-Kunt ve Huizinga (1999), Hassan ve Bashir (2005).

Kârlılığın belirleyicileri arasında yer alan diğer bir faktör kredilerdir. Bankalar topladıkları mevduat ve fonları, kredi olarak verdikçe, net faiz marjları da artacaktır. Bankaların karlılığı ve kredileri rakamları arasındaki ilişki de net faiz marjından kaynaklanmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan çalışmalara örnek olarak; Menicucci ve Paolucci (2016) verebiliriz. Takipteki krediler de bankaların aktif kalitesini gösteren önemli unsurlardan biridir ve kredi tahsilâtındaki performansı göstermektedir. Firmalar veya bireyler, kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile bankalardan kredi talebinde bulunmaktadırlar. Bu kredileri vadesinde ve faizi ile beraber geri ödemek durumundadırlar. Ancak çeşitli sebepler ile bankalar verdikleri kredilerin tahsilatında sorunlar yaşayabilir. Bankaların batık kredilerinin artması, bankaların kârlılıklarında azalmalara ve hatta zararlara sebep olmaktadır.

Banka karlılığını ve etkinliğini açıklamaktaki en önemli unsurlardan bir tanesi de mevduatlardır. Bankalar topladıkları mevduatları, fon talebinde bulunan müşterilerine kredi vererek ya da faiz dışı ticari işlemlerde kullanarak kar elde etmeye çalışırlar. Bu açıdan mevduatların krediye dönüşüm oranı banka karlılığı açısından çok önemlidir. Mevduatların krediye dönüşüm oranının %100 olması, toplanan mevduatın tamamının krediye dönüşmesi anlamını taşır. Bu oranın %100'ün üzerinde olması riskli bir durumdur. Bankalar açısından riski; toplanandan daha fazla mevduatın borç verilmesi ile bankalar likidite sorunu yaşayacaktır. Vatandaşlar açısından riski ise tasarruf edebildiklerinden daha fazla borçlandıklarını göstermesidir. Bu oranının yüksek olması kadar düşük olması da riskli bir durumdur. Mevduatın krediye dönüşüm oranının düşük olması, kredi veya ticari kazanç kaynaklı gelirlerin, mevduatlara ödenen giderleri karşılayamamasına sebep olur. Yani etkin kaynak kullanımı için bu oranın dengede tutulması gerekmektedir.

3.VERİ SETİ, DEĞİŞKENLER VE METODOLOJİ

3.1.Veri Seti

Türkiye'de 2018 yılsonu itibariyle faaliyet gösteren kamu ve özel sermayeli toplamda 47 adet banka bulunmaktadır(Türkiye Bankalar Birliği,2018). Bu çalışmamızda bankaların karını etkileyen faktörler üzerinde bir analiz yapılacaktır. Çalışma dönemi 2009-2018 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemdir. Analizimizde **Tablo 1.**'de göreceğiniz 10 adet bankanın verileri kullanılacaktır.

Tablo 1. Analizde kullanılacak bankalar listesi

KAMU SERMAYELİ BANKALAR	KURULUŞ YILLARI
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	1863
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	1938
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	1954

ÖZEL SERMAYELİ BANKALAR	KURULUŞ YILLARI
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1924
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	1946
Akbank T.A.Ş.	1948
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1944
QNB Finans Bank A.Ş.	1987
Denizbank A.Ş.	1997
ING Bank A.Ş.	1984

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

3.2.Değişkenler

Analizimizde kullanılacak bağımlı ve bağımsız değişkenler, Türkiye Bankalar Birliği'nin web sayfasında düzenli olarak yayınlanan istatistiki raporlar bölümünden temin edilmiştir. Seçilen bağımlı değişkenimiz, **Tablo 1.**'de listelenen bankaların net dönem karlarıdır. Bağımsız değişkenlerimiz ise, toplam krediler (krediler + kiralama İşlemlerinden alacaklar + faktoring alacakları + donuk alacaklar - özel karşılıklar), toplam mevduat ve ödenmiş sermaye rakamlarıdır.

3.3.Metodoloji

3.3.1.Panel veri analizi

Ekonometrik analizlerde, tahminlerin güvenirliliğini etkileyecek 3 çeşit veri türü bulunmaktadır. Bunlar; zaman serisi verisi, yatay kesit veri ve panel veri olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmamızda zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birleştirildiği panel veri analizinden yararlanılacaktır. Panel veri analizi, firmalar, ülkeler, bireyler gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerin, belirli bir zaman aralığında bir araya getirilmesidir. Bu analizde N sayıda birim ve her birim için T sayıda gözlem değeri bulunmalıdır.

Makalemizde, Türkiye'deki kamu sermayeli ve özel sermayeli 10 bankanın, 2009-2018 yılları arasındaki karlılık rakamlarına, öz sermaye, toplam kredi ve toplam mevduat değişkenlerinin etkisi, panel veri analizi ile test edilecektir.

Genel olarak panel veri modeli ;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}X_{it} + u_{it} \qquad i=1,\ldots..,n \qquad t=1,\ldots..,t$$

şeklinde yazılmaktadır. Formüldeki *Y* bağımlı değişken, X_k bağımsız değişkenler, α sabit parametre, β eğim parametreleri ve *u* hata terimidir. *i* alt indisi birimleri (birey, firma, ülke gibi), *t* alt indisi ise zamanı (gün, ay, yıl gibi) ifade etmektedir. Bu modelde sabit ve eğim parametreleri hem birimlere hem de zamana göre değer almaktadır(Tatoğlu,2018:4)

Panel veri analizinin kendi içerisinde 2 çeşit modeli vardır.

- Sabit etkiler modeli (FEM)

Bu modelde sabit terim, her bir yatay kesit birim için farklı değer almaktadır. Bu sebeple, birimler arasındaki farklılıklar sabit terimdeki farklılıklarla açıklanmaktadır. Yani, sabit katsayı, sabit bir değişken olarak düşünülmektedir. Ayrıca bu modelde, bağımsız değişkenlerin birim etki ile korelasyonlu olmasına izin verilirken, hata terimi ile korelasyonsuz olduğu varsayılmaktadır(Tatoğlu,2018:79).

Sabit etkiler modelinin tahmini çeşitli yöntemler ile yapılmaktadır. Örnek olarak, kukla değişkenli en küçük kareler, grup için tahmin, gruplar arası tahmin, havuzlandırılmış en küçük kareler yöntemi olarak sayabiliriz.

- Tesadüfi etkiler modeli (REM)

Sabit etkiler modeli, birimler arasındaki farklılıkların sabit olduğu ve sabit terimdeki farklılıklarla ifade edildiği durumlarda kullanıldığı için; birimlerin tesadüfi olarak seçildiği zamanlarda, birimler arası farklılıklar da tesadüfi olmakta ve bu durumda tesadüfi etkiler modeli kullanılmaktadır(Tatoğlu,2018:102).

Bu modelin tahmini için de birçok model bulunmaktadır. Örnek verecek olursak, en çok olabilirlik yöntemi, en küçük kareler yöntemi, esnek genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi gibi…

4.DEĞİŞKENLERİN ANALİZİ

Panel veri analizimizde kullanacağımız karlılık bağımlı değişkenimiz ile öz sermaye, toplam kredi ve toplam mevduat bağımsız değişkenlerimize ait genel istatistiklere **Tablo 2.**'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Genel istatistikler

DEĞİŞKENLER	GÖZLEM SAYISI	ORTALAMA	STANDART SAPMA	MİN	MAX
Karlılık	100	2,558.935	1,775.077	79.013	7,960.938
Krediler	100	101,256.8	73,488.84	11,004.82	370,946.5
Mevduat	100	98,208.22	66,060.62	9,329.834	331,066.5
Sermaye	100	3,177.794	1,374.552	716.1	8,447.051

Tabloda görüleceği gibi, analizini yapmış olduğumuz 10 bankanın, 2009-2018 yıllara arasındaki 10 yıllık ortalama karlılığı 2,558.935 tl olarak gerçekleşmiştir. Yine bu yıllar arasında gözlemlenen en yüksek karlılık rakamı 7,960.938 TL (2018 yılında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.) iken en düşük karlılık ise 79.013 TL (2011 yılında ING Bank A.Ş.) olarak gerçekleşmiş. Ortalama kredi rakamları 101,256.8 tl, ortalama mevduat rakamları 98,208.22 ve ortalama ödenmiş sermaye tutarı ise 3,177.794 TL'dir. Standart sapma rakamlarına da tabloda detaylı olarak yer verilmiştir.

5.YÖNTEM

Panel veri modellerinde, hata teriminde birim veya zaman etkileri yoksa havuzlandırılmış en küçük kareler yöntemi iyi ve tutarlı bir tahmin yöntemidir. Bu test için regresyonumuzu yaptığımızda, bütün bağımsız değişkenlerimizin, bağımlı değişken üzerindeki etkilerini açıklamakta 0,05 seviyesinde anlamlı oldukları sonucuna ulaşıyoruz. Buna ilaveten, modelin bağımlı değişkeni açıklama gücü (R^2) %86 olarak tespit edilmiştir.

Analizimize havuzlandırılmış en küçük kareler yöntemi ile devam edebilmek için gözlenemeyen etkiler (birim ve zaman) olup olmadığı test edilmiştir. Her bir birimin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin, kukla değişken yardımı ile tahmin edilerek, bankaların ne oranda etkilediğini görmek için kukla değişkenli en küçük kareler yöntemi uygulanmıştır. Bu test sonucunda, karlılığı daha az olan 5 bankanın, etkilenme gücü 0,05 seviyesinde anlamlı olduğu gözlenirken, ortalama karlılığı en yüksek diğer 5 bankanın 0,10 seviyesinde anlamsız sonuçlar verdiği saptanmıştır. Bu regresyon sonucunda R^2 değerimiz de %90 seviyesine yükselmiştir.

Daha sonra zaman etkisi de test edilmiş ve 2014-15-16 yılları arasında karlılığı etkileyen gözlenemeyen etkiler olduğu sonucuna varılmıştır. Bu etkileri o yıllarda alınan BDDK kararları ile açıklayabiliriz. Bankaların karlılıklarını doğrudan etkileyecek olan bu kararlardan bazıları; 3 Ekim 2014 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanan Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik hükümlerinde belirtilen, tüketici kredilerinden alınacak kredi masrafının, kredinin %0,05'ini geçemeyeceği, kredili mevduat hesaplarında gecikme faiz oranları, TCMB tarafından belirlenen azami oranları geçemeyeceği, kredi kartı ve nakit çekimlerinde taksit sayısının 9 aya düşürülmesi, ayrıca telekomünikasyon, kuyum sektörü ve akaryakıtta taksit uygulamasının kaldırılması ve yine aynı dönemde yürürlüğe giren ihtiyaç kredilerindeki vadeyi 36 ay ile taşıt kredilerindeki vadeyi de 48 ay ile kısıtlayan kararlar olarak sayabiliriz.

Bu testlerin ardından bir başka yöntem olan Lagrange Çarpanı (LM) testi ile havuzlandırılmış en küçük kareler yöntemi modeli ile tesadüfi etkiler modeli karşılaştırılmıştır. Bu testte, tesadüfi etkiler varyansının sıfır olduğu hipotezi sınanmaktadır. Test sonucumuzda birim etkiler varyansının 0,0004 olduğu tespit edilmiş ve dolayısıyla H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buradan da klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmaktadır.

Modelimize başlamadan önce yapılan testler sırası ile aşağıda belirtilmiştir.

- Cross-sectional dependence (yatay kesit) testi

Bu analiz için Breusch-Pagan Lagrange çarpanı testi kullanılacaktır. Bu testteki temel hipotez birimler arasında korelasyon bulunmamasıdır.

Test sonucumuzdaki korelasyon matrisine bakıldığında, oldukça fazla banka arasında korelasyon olduğu gözlemlenmiştir. Sonuçlara göre birimler arası korelasyonsuzluğu savunan H_0 hipotezi reddedilmektedir ve birimler arası korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonucun temel sebebini, analizde kullanılan tüm bankaların Türkiye'de faaliyet göstermeleri ve BDDK yönetmeliklere bağlı olarak yönetilmeleri olarak yorumlayabiliriz. En yüksek korelasyon ise (%95) Akbank T.A.Ş. ile Türkiye Garanti Bankası A.Ş. arasında tespit edilmiştir. Bu korelasyonu ise her iki bankanın da birbirleri ile yakın tarihlerde kurularak, benzer satış politikaları ile yönetilmeleri, hisse senedi fiyatları ve genel performanslarının benzer olması, benzer öz sermaye ve karlılık oranlarına sahip olmaları ile açıklayabiliriz.

- Heteroskedasite (değişen varyans) testi

Bu analiz için değiştirilmiş Wald Testi kullanılacaktır. Bu testteki temel hipotez, varyansların birimlere göre homoskedastik olmasıdır. Test sonucumuza göre(p değeri=0.0000) H_0 hipotezi reddedilmekte ve varyansın birimlere göre değiştiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla birimlere göre heteroskedasitenin olduğu sonucuna varılmaktadır.

5.1.Hausman Testi

Analizimizde, daha önce bilgileri verilen yöntemlerden (REM veya FEM) hangisinin kullanılacağına karar vermek için Hausman Testi yapılmıştır. Test sonucumuza göre (p değeri = 0.2813) tesadüfi etkiler modeli (REM) 'nin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE SONUÇ

Kullanılan tüm yöntemlerin özeti **Tablo 3**.'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Analiz sonuçları

KARLILIK	OLS	Random Effect	Fixed Effect
Kredi	-0.0109891*** (0.008)	0.0019743 (0.608)	0.0138339* (0.073)
Mevduat	0.0337175*** (0.000)	0.0188129*** (0.007)	-0.0015121 (0.909)
Öz Sermaye	0.2590272*** (0.000)	0.251706** (0.035)	0.1700135 (0.210)
Sabit terim	-462.816*** (0.010)	161.4015 (0.417)	918.2955*** (0.010)
R^2	0.8639	0.9394	0.8795
Gözlem Sayısı(n)	100	100	100
Hausman Test		0.2813	

*=0,10 anlamlılık seviyesi **=0,05 anlamlılık seviyesi ***=0,01 anlamlılık seviyesi

Tablo 3.'te görüleceği üzere havuzlandırılmış en küçük kareler yöntemi ile yapılan analiz sonucunda, her bir bağımsız değişkenin, karlılık üzerinde 0,01 seviyesinde anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin, karlılık üzerindeki etkilerini açıklama gücü de %86 oranındadır. Ancak bizim modelimizde birim ve zaman etkileri gözlemlendiği için, tesadüfi etkiler modeli (REM), analizimizi açıklamada daha doğru sonuçlar verecektir. Bu modelin sonuçlarına baktığımızda, mevduat rakamlarındaki 1 birimlik artışın, net karı 0,019 arttırdığını 0,01 anlamlılık seviyesinde gözlemlemekteyiz. Öz sermayedeki 1 birimlik artışın da, karlılığı 0,25 arttırdığı sonucunu 0,05 anlamlılık seviyesinde görmekteyiz. Buna karşılık kredi bağımsız değişkenin, karlılık üzerinde her hangi bir anlamlı etkisi olduğu sonucuna saptanmamıştır. Bu modelimizde bağımsız değişkenlerimizin, 2009-2018 yılları arasındaki 100 gözlem sayısında, bağımlı değişkenimizi açıklama gücünün %94 gibi büyük bir oranda olduğu sonucunu da yine tablomuzdan gözlemlemekteyiz.

Özet olarak, Türkiye'de 2009-2018 yılları arasında, bankacılık sektörünün karlılığını etkileyen bağımsız değişkenlerden ikisinin; öz sermaye ve mevduat rakamları olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, literatür çalışmamızla paralellik gösterdiği için beklenilen bir sonuç olmuştur. Buna karşılık kredi değişkenin karlılık üzerinde anlamlı bir etkisinin tespit edilememesinin sebebi, kredi riski ve faiz riski olarak yorumlanabilir. Risk yönetiminin karlılık üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Halil Emre (2012). Determinants Of Bank Profitability: An Investigation On Turkish Banking Sector. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 10 (37), 103-110.

Alp, A. Ban, Ü. Demirgüneş, K. & Kılıç, S. (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın İçsel Belirleyicileri. *İMKB Dergisi*, 1-15.

Ata, H. Ali (2009). Kriz Sonrası Türkiye'de Mevduat Bankaları Karlılığına Etki Eden Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Ss. 137-151.

Atasoy H.(2007). Türk Bankacılık Sektöründe Gelir-Gider Analizi Ve Karlılık Performansının Belirleyicileri. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Bankacılık Ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü,* Ankara Mart 2007

Aydemir R. & Övenç G. & Koyuncu A. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Mevduat Oranı, Çekirdek Dışı Yükümlülükler Ve Karlılık: Dinamik Panel Modelinden Bulgular. *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 1, Sayı: 3

Dizgil E.(2017). Türkiye' deki Mevduat Bankalarının Karlılığını Etkileyen Mikro Düzeyli Faktörler Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *BDDK Bankacılık Ve Finansal Piyasalar* Cilt: 11, Sayı: 2

Gülhan Ü. & Uzunlar E. (2011). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1

Gündoğdu F. & Aksu H.(2011). Mevduat Bankacılığında Karlılık Ve Makroekonomik Değişkenler İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Ü. İİBF Dergisi 10. Ekonometri Ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı,* 2011, 243

Güneş, Nizamülmülk (2015). Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (3), 265-282

Hausman, Jerry Allen (1978). Spesification Tests İn Econometrics, *Econometrica*, 46, 1251-1271.

Kaya Y.(2002). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri 1997-2000, *Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporları* No: 2002/1

Kuzucu S.C. & Öztürk A.(2018). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri, Web https://www.researchgate.net/publication/325551819

Reis Ş. G. & Kılıç Y. & Buğan M. F. (2016). Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi* Sayı:72

Sandallı A. & Aydın M. (2016). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi: Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 24,1-9

Samırkaş, M. Evci, S. & Ergün, B. (2014). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 117-134 11

Sarıkamış M.C. (2014). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri, *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 8

Taşkın, F. Dilvin. (2011). Türkiye'de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(2), 289-298

Tatoğlu F.(2018). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı,* İstanbul: Beta Yayıncılık

Türkiye Bankalar Birliği, İstatistiki Raporlar Web https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59

Wong , A., & Chan, H. (2009). Determinants Of Bank Profitability İn Macao. *Macau Monetary Research Bulletin*, 93-113.

ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SİNİZM ALGILARININ BRANŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE İNCELENMESİ : BİR META-ANALİZ

Gökhan ŞENER[85]

Doç.Dr. Tufan AYTAÇ[86]

Özet

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarının branşlarına göre etki büyüklüklerini belirlemektir. Türkiye'de öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarını konu alan ve dâhil edilme kriterlerine uygun 9 yüksek lisans, doktora tezi ve makale çalışması kapsama alınmıştır. Araştırma sonucunda branş öğretmenleri lehine sabit etkiler (d=-0,03) ve rastgele etkiler (d=-0,03) modeline göre istatistiksel olarak anlamlı önemsiz düzeyde bir etki büyüklüğü belirlenmiştir. Yapılan moderatör analizinde, yayın türüne (p=0,03), öğretim kademesine (p=0,04) göre çalışmaların etki büyüklüklerinin farklılaştığı belirlenmiştir. Öğretim kademesi; ilköğretim kademesinde branş öğretmenleri lehine (d=1,41) örgütsel sinizm algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yayın türünün moderatör etkisi, yüksek lisans ve doktora tezi çalışmalarında branş öğretmenlerinin örgütsel sinizm algıları yüksekken, makale türlerinde sınıf öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Okul türüne (p=0,57), araştırmacının cinsiyetine (p=0,11), araştırmanın yapıldığı bölgeye (p=0,89) ölçek türüne (p=0,28) göre çalışmaların etki büyüklüklerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Yıllar itibariyle branş öğretmenlerinin, örgütsel sinizm algılarının sınıf öğretmenlerinden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Örgütsel sinizm, meta-analiz, branş, öğretmen.*

Jel Kodları: *I20, I21, I23, C46*

ANALYSIS OF TEACHERS PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL CINISM ACCORDING TO BRANCH VARIABLES: A META-ANALYSIS

[85] Gökhan ŞENER Öğretmen, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi, gokhan.sener4071@gmail.com
[86] Tufan AYTAÇ Doç.Dr. , Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi , tufana60@gmail.com.

Abstract

The aim of this study is to determine the effect size of teachers' perceptions of organizational cynicism according to their branches.In Turkey, 9 master's, doctorate thesis and article studies about the perceptions of teachers about organizational cynicism which in accordance with the inclusion criteria were covered. As a result of the research, a statistically unimportant significant effect size was determined according to the fixed effects model (d =-0.03) and random effects model (d = -0.03). As a result of the moderator analysis, it was determined that the effect sizes of the studies varied according to the type of publication (p =0.03) and the school level (p =0.04). In terms of the school level, it is seen that in primary education level, perceptions of organizational cynicism in favor of branch teachers (d=1.41) are higher. In the moderator effect of the publication genre, it was seen that the branch teachers' perceptions of organizational cynicism were higher, while the class teachers' perceptions of organizational cynicism were higher in the article genre. It was determined that the effect sizes of the studies did not differentiate according to school type (p = 0.57), gender of the researcher (p = 0.11), region of the research (p = 0.89) and scale type (p = 0.28). It has been observed that the perceptions of organizational cynicism of branch teachers are higher than classroom teachers.

Key Words: *Organizational cynicism, meta-analysis, branch, teacher.*

Jel Classification: *I20, I21, I23, C46*

1.GİRİŞ

Bir Yunan Felsefesi olarak karşımıza çıkan sinizm sözcük olarak anlamı M.Ö. 500'lü yıllara uzanmaktadır. Sinizm fazilete, dünyevi olarak da görülen bazı arzu ve istemlere karşı durmayı konu edinen felsefe akımı olarak değerlendireceğimiz "kinizm"e dayanır. Sinizm; gösterişsiz ve erdemli bir yaşam tarzını benimsemeyi amaçlayan, bunun için toplumsal kuralları mizah vasıtasıyla eleştiren bir düşünce ve yaşam tarzını anlamına gelmektedir (Kalağan ve Güzeller, 2010; Kasalak ve Bilgin Aksu, 2014; Naus vd., 2007). Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü'nde sinizm; insanların fazilete ve saadete, herhangi bir değere, geleneğe bağlı bulunmadan tüm isteklerden arınarak kendine yetebileceğini konu alan Antisthenes'in düşüncesi, kinizm denilir. (www.tdk.gov.tr, 2019).

2.ÖRGÜTSEL SİNİZM

Bireylerin sadece kendilerini, çıkarlarını gözeten ve bu duruma inanan ve bunun yanı sıra herkesi de çıkarcı kişiler olarak nitelendiren kavrama "sinik", "sinik" ifadesini açıklayan düşünce biçimine de "sinizm" denir (Erdost, Karacaoğlu ve Reyhanoğlu, 2007). Sinizm bir düşünce tarzı olmakla beraber aynı zamanda bir yaşam şekli olarak da tanımlanabilmektedir (Kalağan ve Güzeller, 2010). Andersson ve Bateman'a (1997) göre sinizm ümitsizlik ve bunun yanında düş kırıklığı olarak nitelendirilebilen genel ve çok özel bir tutum ve davranış şekli olmanın yanında kişilere, gruplara, ideolojilere, toplumsal geleneklere, adetlere ve kurumlara yönelik olumsuz duygulardır. Ancak sinizmi sadece örgütten uzaklaşma, örgüte yönelik eleştiri ve ihmal gibi durumlarla ifade edilemez.

2.1.Örgütsel Sinizmin Boyutları

Örgütsel sinizm; tüm kavram olarak incelendiğinde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarda 3 aşamada karşımıza çıkar (Ayık, Şayir ve Bilici, 2016; Dean ve ark., 1998). Bilişsel sinizm sergileyerek iş görenler, kurumlarının adalet, doğruluk, açık olma ve içtenlik gibi örgüt bütünlüğünü kapsayan unsurlardan yoksun olduğunu gösterir. Bu nedenle sinik çalışanlar kurumlarının ve yöneticilerinin yaptığı seçimlerin çıkar temelli olduğunu düşünmektedir. Çalışanlar kurumlarının çabalarına değer vermediklerini düşünmekte ve kurumlarına güvenmemektedirler (Kutanis ve Çetinel, 2010). Duyuşsal sinizmde, çalışanlar duygusal bakımdan kurumlarıyla ilgili olumsuz düşünce içindedir. Çalışanlar kurumlarına karşı besledikleri kızgınlık, garaz, korku, tiksinme, hor

görme ve hicap duyma gibi bir takım davranışlar sergilenmesi durumudur (Dean ve ark., 1998; Kalağan ve Güzeller, 2010). Davranışsal sinizmde ise, çalışanlar olumsuz öğretilerini ve duygularını artık uygulamaya koymuştur. Böylesi bir durumda çalışanlar kurumlarına karşı samimi, dürüst ve açık davranmamakta, yapmacık hareketlerde bulunmakta, alaycı mizah sergilemekte, küçümseyici tavırlar sergilemektedir. Çalışanlar kurumlarının geleceğine dair karamsar öngörülerde bulunmak gibi olumsuz davranışlar göstermektedir (Dean ve ark., 1998; Gün, 2015).

2.1.1. Örgütsel Sinizmin Nedenleri ve Sonuçları

Bireyler, örgütlerinde kendilerini güvende hissetmediklerinde sinik bir tutum sergilemektedirler. Örgütlerine karşı sergiledikleri bu tutum, sinizme yol açmaktadır (Özler vd., 2010). Örgütün adil olmadığı düşüncesi, mesleki tükenmişlik, etkin bir ödül, kariyer planlama ve görevde yükselme sisteminin bulunmayışı (Güven, Kefeli ve Karatepe, 2019), bireysel ve örgütteki toplu beklentilerin karşılanamaması durumunda (Sur, 2010) ve örgüt içinde oluşan psikolojik taahhütlere uymama örgütsel sinizme neden olabilmektedir.
Örgütsel sinizmin sonuçları birey ve örgüt açısından olarak iki grupta değerlendirilebilir. Örgütsel sinizm bireylerde alkol kullanımı, sigara kullanımı ve yeme bozukluğu gibi sağlığı olumsuz etkileyen davranışların artırdığı söylenebilir. Çalışanların örgüte yönelik bir takım düşünce ve umdukları olmadığı zaman takdirde bir takım psikolojik yansımalar ile sinizm ortaya çıkar. Bu tepkiler ise, bireyde bunalım, uykusuzluk durumu, ruhen çöküntü, ümitsizlik, düş kırıklığı, öfke durumu, kırgınlık, gibi ruhsal ve bazı duygusal problemlere yol açar (Gün, 2015; Naus vd., 2007). Örgütlerde çalışanlar beklentilerinin karşılanmadığında örgüte yönelik olumsuz tutum ve davranışlar geliştirirler (James, 2005).

3.YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, veri toplama ve analizi bölümleri yer almaktadır.

3.1.Araştırma Modeli

Araştırmadan çıkan sonucu birleştirme yöntemlerinden oluşan meta-analiz yöntemi, yapılan bu çalışmanın modelini oluşturur. Meta-analiz çalışması, birbirinden bağımsız olarak yapılan çalışmalar neticesindeki nicel verilerin ileri düzey istatistiksel teknik verilerle analiz edilmesi; birleştirilip ve yorumlanarak bir sonuca varma yöntemidir.

3.1.2.Verilerin Toplanması

Türkiye'de araştırma konusu ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri ile araştırma makaleleri, çalışmanın birincil veri tabanını ve kapsamını oluşturur. . İlgili araştırmalara ulaşmak için Web of Science, ERIC, ULAKBİM, EBSCOhost, Google Akademik ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından "örgütsel sinizm", "organizational cynicism", "kinizm", ve "sinizm" gibi kelimeler kullanılıp bu şekilde taramalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın sonrasında çalışmanın konusunu kapsayan 104 çalışmanın, araştırma kapsamına alınması kriterlerine uygun olarak seçilen 9 adet araştırmanın olduğu bulunmuştur. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların seçiminde;
(i) Kriter 1: Yayınlanmış kaynaklar veya yayımlanmamış çalışılmış kaynakları*:* Makale*,* yüksek lisans ve doktora tezleri alınmıştır.
(ii) Kriter 2: Yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerinin uygunluk içermesi: Meta-analiz çalışmalarının etki büyüklüklerine erişebilmek amacıyla yapılan çalışmaların deneysel çalışmaları içermesi ve branşın bağımsız değişken olması göz önünde bulundurulmuştur.
(iii) Kriter 3: Yeterli sayısal veri içermiş olması: Meta-analiz çalışmasının gerekliliği olan etki büyüklüklerinin hesaplanması için branş değişkeni kapsamında öğretmen grupları için uygun istatistiksel veriler alınmıştır.

Farklı örneklemlerde yapılması (yönetici, öğretim üyeleri) ve meta-analizi için gerekli istatistiksel verilere sahip olmaması nedeniyle 95 çalışma araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu araştırmanın örneklemi, 9 çalışma ve 2000-2019 yılları arasında Türkiye'de bu alanda yapılmış master tezi ve doktora tezi çalışmaları ile araştırma makalelerinin sonuçları ile sınırlı tutulmuştur.

3.1.3.Veri Analizi

Bu çalışmayda, Meta-Analiz için istatistiksel Paket Programı CMA Ver. 2.2.064 [Comprehensive Meta Analysis] kullanılmıştır. Çalışmanın deney grubu olarak sınıf öğretmenleri ve kontrol grubu olarak branş öğretmenleri kapsamına alınmıştır. Bunun için hesaplanmış olan etki büyüklüğünün pozitif yönde çıkması sınıf öğretmenleri lehine, negatif yönlü çıkması ise branş öğretmenleri lehinde yorumlanmıştır.

4.BULGULAR

Meta-analiz çalışmasının kapsamında yapılan araştırmaların sonucunda (yayın yanlılığı durumu, orman grafiği, random etkiler modeli ve moderatör analizi), gibi bulgular aşağıda verilmiştir.

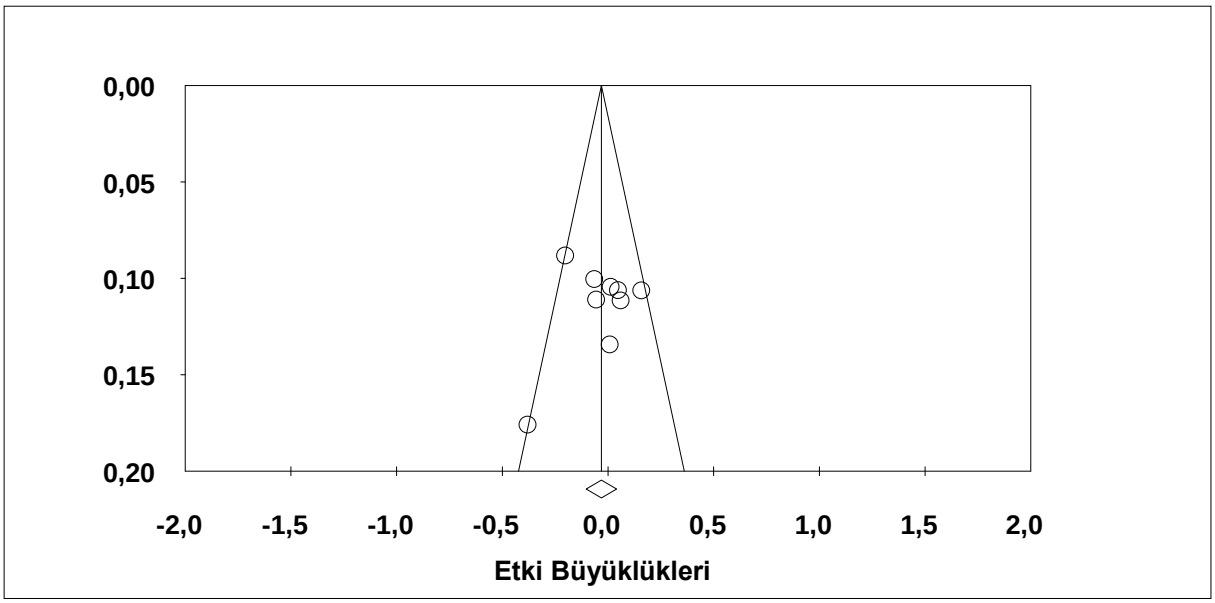

Grafik 1. Öğretmenlerin Branşlarına Göre Örgütsel Sinizm Algılarına Etkisine İlişkin Algı Farklılığını Gösteren Etki Büyüklüğü Verisi İçeren Çalışmaların Huni Saçılım Grafiği

Grafik 1'de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen 9 adet çalışmanın büyük bir çoğunluğu şeklin üst kısmına doğru ve birleştirilmiş etki büyüklüğüne çok yakın bir konumda yer almaktadır. Yayın yanlılığının olmaması durumunda, çalışmaların, birleştirilmiş etki büyüklüğünü gösteren dikey çizginin her iki yanında simetrik bir şekilde yayılmaları beklenmektedir (Borenstein vd,, 2009; Dinçer, 2014). (Borenstein vd,, 2009; Dinçer, 2014). Eğer ki kapsama alınan 9 adet çalışmanın bir yayın yanlılığı durumu söz konusu olduğu durumlarda, yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu huni piramidinin alt taraflarında ve/veya dikey eksen çizginin yalnızca bir tarafında yer alması beklenirdi (Borenstein vd., 2009). Bu açıdan bakıldığında huni saçılım grafiği, araştırma kapsamına alınan çalışmaların yayın yanlılığının olmadığını açığa çıkarır.

Tablo 1: Branş Değişkenine Göre Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Algılarına İlişkin Görüşlerinin Etki Büyüklükleri

Model	Çalışma Adı	Etki büyüklüğü (d)	Standart hata	Varyans	AAlt sınır	Üst sınır	Z-Değeri	p-Değeri	Örnekle m Kadın	Sayısı Erkek
	Ercelep,2015	-0,38	0,18	0,03	-0,72	-0,03	-2,15	0,03	43	136
	Balcı,2016	-0,20	0,09	0,01	-0,37	-0,03	-2,27	0,02	367	198
	Kılıç,2011	-0,06	0,10	0,01	-0,26	0,13	-0,63	0,53	211	1186
	Akpolat,2014	-0,05	0,11	0,01	-0,27	0,16	-0,49	0,63	118	257
	Şirin, 2011	0,01	0,13	0,02	0,25	0,27	0,08	0,94	110	111
	Çevik, 2018	0,02	0,10	0,01	-0,19	0,22	0,14	0,89	152	229
	Bölükbaşıoğlu,2013	0,05	0,11	0,01	-0,16	0,26	0,47	0,64	130	2779-
	Ergen, 2015	0,06	0,11	0,01	-0,16	0,28	0,55	0,58	110	296
	Akpolat, Oğuz,2015	0,16	0,11	0,01	-0,05	0,37	1,50	0,13	130	277
Sabit		-0,03	0,04	0,00	-0,10	0,04	-0,85	0,40	1371	11967
Rastgele		-0,03	0,05	0,00	-0,12	0,06	-0,66	0,51	1371	11967

Tablo 1'e göre 9 çalışmanın branşa göre standardize ortalamalar farkı (SOF) -0,346 olarak branş öğretmenleri lehine bir sonuç ve 0,649 gibi bir değer olarak sınıf öğretmenleri lehine değer aralıklarında değişmektedir. İki çalışmaya baktığımız da istatistiksel olarak anlamlı farklılığın (p<0,05) olduğu, 7 çalışmanın ise anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Dokuz çalışmada ise güven aralığı olarak -0,500 ile 0,900 değerler arasında değiştiği görülmüştür.

4.1.Öğretmenlerin Branşlarına İlişkin Verileri İçeren Çalışmaların Orman Grafiği

Söz konusu araştırmaya dahil olan ve branş değişkenine ait veri sağlayan 9 adet çalışmanın orman grafiği aşağıda verilmiştir (Grafik 2).

Study name	Std diff in means	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value
Balcı,2016	-0,20	0,09	0,01	-0,37	-0,03	-2,27	0,02
Şirin,2011	0,01	0,13	0,02	-0,25	0,27	0,08	0,94
Kılıç,2011	-0,06	0,10	0,01	-0,26	0,13	-0,63	0,53
Ergen,2015	0,06	0,11	0,01	-0,16	0,28	0,55	0,58
Ercelep,2015	-0,38	0,18	0,03	-0,72	-0,03	-2,15	0,03
Akpolat,2014	-0,05	0,11	0,01	-0,27	0,16	-0,49	0,63
Bölükbaşoðlu,2013	0,05	0,11	0,01	-0,16	0,26	0,47	0,64
Çevik,2018	0,02	0,10	0,01	-0,19	0,22	0,14	0,89
Akpolatve Oğuz,2015	0,16	0,11	0,01	-0,05	0,37	1,50	0,13
Rastgeleetkilermodeli	-0,03	0,05	0,00	-0,12	0,06	-0,66	0,51

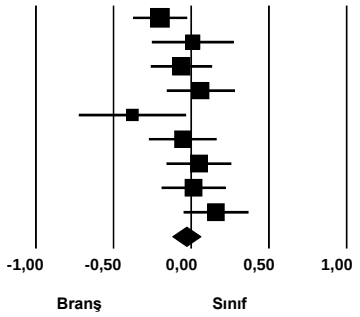

Grafik 2. Branş Değişkenine Göre Çalışmaların Etki Büyüklükleri Orman Grafiği

Grafik 2 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin yerine branş öğretmenlerinin lehine sıfırdan fazla bir farkın ortaya çıktığı görülür.

Tablo 2: Branş Değişkenine İlişkin Etki Büyüklüğü ve Homojenlik Testi Sonuçları

Model	Etki büyüklüğü ve 95% güven aralığı						Homojenlik			
	Çalıma sayısı	Etki Büyüklüğü	Standart hata	Varyans	Alt sınır	Üst sınır	Z-değeri	Q-değeri	f(Q)	II^2
Sabit etkiler	9	-0,03	0,03	0,001	-0,10	0,04	-0,84	12,47	8	338,85
Rastgele etkiler	9	-0,03	0,04	0,002	-0,12	0,06	-0,66			

Öğretmenlerin branş değişkeni açısından araştırma kapsamına alınan çalışmaların etki büyüklüğü değeri sabit etkiler modeline göre ortalama etki büyüklüğü değeri ES=-0,03, ortalama etki büyüklüğünün standart hatası SE=0,03, ortalama etki büyüklüğündeki güven aralığındaki üst sınır değeri -0,10 ve alt sınır değeri -0,04 bulunmuştur. Yapılan hesaplamaların sonucunda meta analiz kapsamına alınan 9 adet çalışmanın verileri, sabit etkiler modeline baktığımızda branş öğretmenlerinin sınıf öğretmenlerinden daha fazla örgütsel sinizm algısına sahip olduklarını göstermektedir. Ancak etki büyüklüğünün aldığı değer 0,20'den az olduğu için Cohen'in sınıflandırmasında düşük düzey olarak tanımlanan bir değerinde alt düzeyinde bir etkiye sahiptir (Cohen, 1988: 40). Lipsey ve Wilson'un (2001) sınıflandırmasına baktığımızda da etki büyüklüğünün 0,15'den daha aşağısı olduğu zaman düşük düzeyin de altında bir etki büyüklüğünün olduğu görülür. Thalheimer ve Cook'a (2002) ait olan bir sınıflandırmaya baktığımızda ise önemsiz sayılacak bir düzeyde (-0,15-0,15) bir farklılığın verisel olarak yansıdığı izlenmiştir. İstatistik anlamlılık z-testi hesaplamasında z =-0,66 bulunmuştur. Varılan sonuç p= 0,13 ile istatistiksel olarak anlamlılığın bulunmamıştır.

4.1.2.Branş Değişkenine Göre Moderatör Analizi Sonuçları

Branş değişkeni açısından ortaya konulan heterojenliğin sebeplerini ortaya çıkarmak için yapılan çalışmlar neticersinde moderatör analizinin sonuçları Tablo 3'de aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Örgütsel Sinizm Algısına Dönük Öğretmenlerin Branşının Etkisi Açısından Kategorilendirilmiş Moderatör Sonuçları

Moderatör	K	d	SE	%95 CI	Q
Yayın Türü					6,92
Yüksek lisans	7	-0,02	0,04	[-0,10; 0,06]	
Doktora	1	-0,20	0,08	[-0,37; 0,02]	
Makale	1	0,15	0,10	[-0,04; 0,36]	
Öğretim Kademesi					4,19
İlköğretim	6	-0,09	0,05	[-0,19; 0,01]	
İlköğretim/Ortaöğretim	3	0,07	0,06	[-0,04; 0,20]	
Ölçek Türü					3,78
Brandes ve diğ.	4	0,06	0,003	[-0,18; 0,04]	
Kalağan ve Güzeller	2	0,01	0,006	[-0,16; 0,13]	
Kalağan	2	-0,13	0,04	[-0,56; 0,29]	
Sağır-Akpolat ve Oğuz	1	0,15	0,01	[-0,04; 0,36]	
Okul Türü					0,31
Resmi	7	-0,04	0.05	[-0,73; 0,46]	
Resmi/Özel	2	0,01	0,08	[0,16; 0,87]	
Araştırmanın Yapıldığı Bölge					1,08
Akdeniz	1	0,01	-0,10	[0,19; 0, 22]	
Ege	1	0,05	0,11	[-0,27; 0,16]	
İç Anadolu	2	-0,007	0,07	[-0,15; 0,13]	
Karadeniz	3	-0,02	0,13	[-0,28; 0,24]	
Marmara	2	-0,12	0,10	[-0,32; 0,08]	
Araştırmacının Cinsiyeti					2,45
Erkek	4	-0,11	0,08	[-0,27;0,04]	
Kadın	5	0,02	0,04	[-0,06; 0,12]	

*p<.05

Yapılan moderatör analizi sonucunda 9 çalışmanın branşa göre standardize ortalamalar farkı (SOF) -0,346 ile branş Yapılan moderatör analizi sonucunda yayın türüne (p=0,03) ve öğretim kademesine (p=0,04), göre çalışmaların etki büyüklüklerinin farklılaştığı belirlenmiştir. Öğretim kademesi açısından ilköğretim kademesinde branş öğretmenleri lehine (d=1,41) örgütsel sinizm algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yayın türünün moderatör etkisi bağlamında yüksek lisans ve doktora tezi çalışmalarında branş öğretmenlerinin örgütsel sinizm algıları yüksek iken makale türü çalışmalarda sınıf öğretmenlerinin örgütsel sinizm algılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Okul türüne (p=0,57), araştırmacının cinsiyetine (p=0,11), araştırmanın

yapıldığı bölgeye (p=0,89) ve ölçek türüne (p=0,28) göre çalışmaların etki büyüklüklerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir.

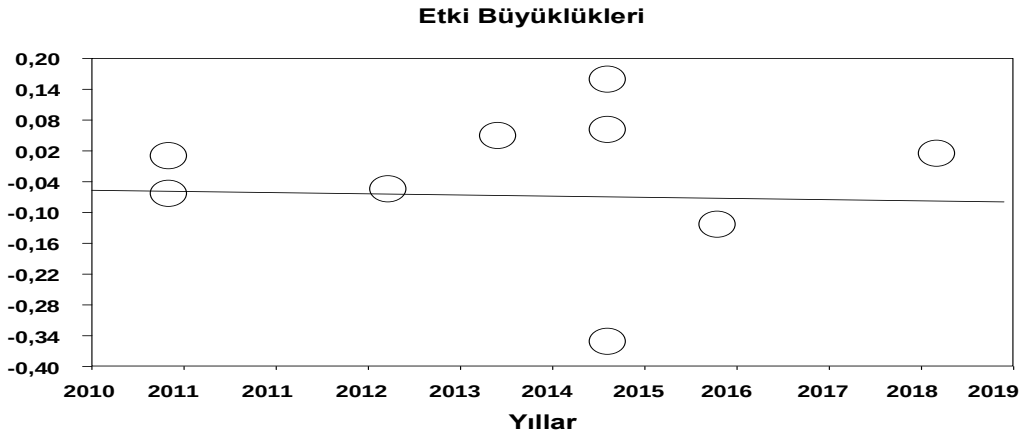

Grafik 3.

Etki Büyüklüklerinin Yıllar itibariyle Meta-Regresyon Sonuçları

Yıllar itibariyle branş öğretmenlerin sınıf öğretmenlerine oranla örgütsel sinizm algılarının yüksekliğinin devam ettiği görülmektedir.

5.SONUÇ

Bu araştırma sonucunda branş öğretmenleri lehine -0,03'lık istatistiksel olarak anlamlı olan bir etki büyüklüğü görülmüştür. Bulunan bu sonuca göre Cohen (1988), Thalheimer ve Cook (2002)' un sınıflandırmasına göre düşük düzeyde bir sonuç olarak karşımıza çıkar. Sonuç olarak, öğretmenlerde örgütsel sinizme neden olan adaletsizlik, güvensizlik, destek eksikliği ve psikolojik sözleşme ihlalleri gibi boyutlar konusunda gereken tedbirler zamanında alınmazsa, öğretmenlerin işe yabancılaşmaları ortaya çıkacak ve işten doyumları düşecektir. Çakır ve Çiçek (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarında sinizm algılarının önemli bir yordayıcı olduğu görülmüştür. Okulda öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları öncelikle okula bağlılıklarının azalmasına iş doyumu düzeylerinin düşmesine ve işten ayrılmalarına neden olduğu söylenebilir. Ortaya çıkan meta-analiz sonucuna göre öğretmenlerin branş değişkenin dışında örgütsel sinizm algılarını etkileyen örgütsel davranış değişkenleri, okul kültürü, yönetim biçimi, ekonomik ve sosyal ortam gibi çeşitli başka türlerden faydalanılarak meta-analiz araştırmaları çalışılabilir. Ortaya çıkan meta-analiz çalışmaları sonucunda okullardaki öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarını etkileyebilecek hangi faktörlerin etkili olduğu konusu ile ilgili nitel ve nicel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Yıldız imi (*) ile işaretlenmiş kaynaklar, meta-analize dâhil edilen çalışmaları göstermektedir.

*Akpolat, T. (2014). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumlarının işe yabancılaşma düzeyine etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

*Akpolat, T., Oğuz, E. (2015). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinde örgütsel sinizmin işe yabancılaşma düzeyine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(3),* 947-971.

Andersson, L. M. ve Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, *18*(5), 449-469.

Ayık, A., Şayir, G., ve Bilici, A. (2016). Investigation of the predictor effect of organizational cynicism on organizational identification according to teachers' perceptions. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, *6(2),* 233-254.

*Balcı, O. (2016). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenler ve yöneticilerin örgütsel*

sinizm, kendini işe verememe (presenteizm) ve sosyal kaytarma arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T. ve Rothstein, H. R. (2009). *Introduction To Meta-Analysis*. West Sussex-UK: John Wiley ve Sons Ltd.

*Bölükbaşıoğlu, K. (2013). *Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; Denizli.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). New Jersey: Lawrence.

Çakar, H. ve Çiçek H. (2019). Sınıf öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları üzerinde örgütsel sinizmin etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *10(24),* 379.

*Çevik, A. (2018). *Okul yöneticilerinin kullandıkları makamsal güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sinizm davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Dean, J., W., Brandes, P., Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *The Academy of management Review*, *23(2)*, 341-352.

Dinçer, S. (2014). *Eğitim bilimlerinde uygulamalı meta-analiz*. Ankara: Pegem Akademi.

*Ercelep, D., A. (2015). *Örgütsel sinizm ve kalite kültür algısı arasındaki ilişki: Kastamonu ili İnebolu ilçesindeki devlet okulları üzerinde bir araştırma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdost, K., Karacaoğlu, M., Reyhanoğlu. (2007). Örgütsel sinizm kavramı ve ilgili ölçeklerin Türkiye'deki bir firmada test edilmesi. *Sakarya Üniversitesi 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, Sakarya.*

*Ergen, S. (2015). *Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gün, F. (2015). *Öğretim elemanlarının algılarına göre örgütsel sinizm ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Güven, A., Kefeli, E. ve Karatepe, S. (2019). Yaygın eğitim kurumlarında örgütsel sinizmin nedenleri. *Cumhuriyet 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongre Kitabı*, Sivas: UBAK

Kalağan, G. ve Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27*, 83-97.

Kasalak, G. ve Dağyar, M. (2018). Eğitim örgütlerinde yaşanan örgütsel sinizmin öncülleri ve sonuçları üzerine bir meta-analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(4):* 967-986.

*Kılıç, Ş. (2011). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kutanis, R., Ö. ve Çetinel, E. (2009). Adaletsizlik algısı sinizmi tetikler mi?: Bir örnek olay. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı.* Eskişehir, 693-699.

Lipsey, M.W. ve Wilson, D. B. (2001). *Practical meta-analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Naus, F., Iterson, A., ve Roe, R. (2007). Organizational cynicism: extending the exit, voice, loyalty, and neglect model of employees' responses to adverse conditions ın the workplace. *Human Relations*, *60(5)*, 683-718.

Özler, D., E., Atalay, C., G. ve Şahin, M., D. (2010). Örgütlerde sinizm güvensizlikle mi bulaşır? *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(2),* 47-57.

Sur, Ö. (2010). *Örgütsel Sinizm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

*Şirin, E. (2011). *İlköğretim okullarındaki öğretmenlerin okul kültürü algıları ile örgütsel sinizmtutumları arasındaki ilişki.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Thalheimer, W., ve Cook, S. (2002). *How to calculate effect sizes from published research articles: a simplified methodology*. 20.04.2019 tarihinde http://work-learning.com/effect_sizes.Htm adresinden erişilmiştir.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2019). TDK Sözlüğü. http://sozluk.gov.tr/, Erişim tarihi: 07.07.2019.

KREDİ DERECELENDİRME KURUMLARININ BRICS ÜLKELERİNE VERMİŞ OLDUKLARI NOTLARIN BORSA ENDEKSİNE ETKİSİ

GÖZDE NUR KAYA[87]

Özkan Haykır[88]

ÖZET

Son on yılda performansıyla dikkat çeken yükselen ekonomiler (emerging economies) unvanına sahip olan Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan ülkeleri, Nisan 2011 yılında da BRIC ülkelerine katılan Güney Afrika sonrası BRICS ülkelerine dönüşmesiyle birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin göstermiş olduğu performansın üstüne çıkmayı başararak diğer ekonomilerden farklı anılmaya başlamışlardır.

Bu çalışmanın amacı üç büyük kredi derecelendirme kuruluşlarının; Standart & Poors(S&P) , Moody's ve Fitch Ratings'in vermiş oldukları notların borsa endeksi üzerine etkilerinin araştırılması olacaktır. Kredi derecelendirme ve BRICS ülkeleri arasındaki ilişki BRICS ülkelerinin borsa endeksinde yer alan şirketlerin hisse senetlerinin derecelendirme not veya görünüm güncellemelerine karşı vermiş oldukları tepkiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kredi derecelendirme kuruluşları, BRICS ülkeleri borsa endeksleri

ABSTRACT

Brazil, Russia, China and India countries, which have the title of emerging economies, which have attracted attention with their performance in the last decade, succeeded in surpassing the performance of many developed and developing countries in April 2011 when they became BRICS countries which joined BRIC countries. economies began to be called different. The aim of this study is to identify the three major credit rating agencies; Standard & Poors (S&P), Moody's and Fitch Ratings' ratings on the stock market index. The relationship between credit ratings and BRICS countries The

[88] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı,

gzdenur00@gmail.com

[88] Dr.Öğr.Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, ohaykir@ohu.edu.tr

responses of companies listed in the BRICS countries' stock exchange index to rating ratings or outlook revisions will be examined.

Keywords: Credit rating agencies, BRICS countries stock indices

GİRİŞ

Günümüzde ekonominin küreselleşmesiyle birlikte uluslararası piyasalarda sermayenin serbestçe dolaşabilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu durum uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının etkinliğini önemli hale getirmiştir Akçayır (2013). Yatırım yapmak isteyen yatırımcılar uluslararası kredi derecelendirme kurumu olan Standart & Poors(S&P) , Moody's ve Fitch Ratings'in vermiş oldukları notları dikkate almaktadırlar. Kredi derecelendirme, örneğin tahvil gibi borçlanma araçları üzerindeki faiz ve anaparanın geri ödenmeme riskinin saptanması işleminin gerçekleştirilmesidir. Bir menkul kıymetin nasıl işlem göreceğine dair bir tavsiye niteliğine sahip değildir, menkul kıymetin satın alınması, elde tutulması veya elden çıkarılmasına dair yön gösterilmemektedir Şirvan (2014). Kredi derecelendirme kurumlarının kredi ve garanti işlerinde kolaylık sağlaması, projelerin finansmanına destek sağlamaları, kurumların otokontrol işlemlerinin aynı zamanda yönetim kalitesinin geliştirilmesi gibi pek çok anlamda gerekliliğine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

BRICS ekonomilerinin, bugün itibariyle dünyanın en büyük ekonomisine sahip 7 ülke olarak bilinen G7 ekonomileriyle karşılaştırdığımızda; 2025 yılına vardığımızda bu beş ülkenin, G7 ülkelerinin büyüklüğünün yarısına ulaşabileceği ve 2050 yılında ise, bugünkü G7 ülkelerinden sadece ABD ve Japonya'nın dünyanın en büyük yedi ekonomisi arasında kalacağı tahmin edilmektedir (Goldman Sachs, Global Economics Paper, 2003).

BRICS ülkelerinin ortak ekonomik özellikleri incelendiği durumda elde edilen bulgularda bu ülkelerin; son dönemlerinde hızla ilerleyen ve hızla büyüyen ekonomiye sahip oldukları, kendi bölgeleri ve küresel konular üzerinde ciddi oranda söz sahibi oldukları, bu ülkelerin hepsinin de bugün itibariyle dünya nüfusunun yaklaşık olarak %40'ını oluşturdukları dünya ekonomisinin ise yaklaşık olarak %20'sini oluşturdukları ifade edilebilir.

Benzerlikler olduğu gibi yapısal anlamda da BRICS ülkelerinde farklılıklar görülmektedir. Örneğin Hindistan ve Çin' de oldukça yetişmiş insan mevcudundan söz edilebilir, bu özellikleri sayesinde ekonomik anlamda kalkınabilmektedirler. Güney Afrika'ya bu anlamda bakılacak olursa hem insan sermayesi olarak hem de yer altı kaynakları olarak Afrika kıtasının en güvenli ve en zengin bölgesi olarak konumlandırılabilmektedir. Brezilya da Latin Amerika'nın en büyük ülkesi olmakla birlikte yeraltı zenginliği açısından da oldukça öneme sahiptir. Örneğin Çin'in de içerisinde bulunduğu pek çok ülkeler Brezilya'da yatırım fırsatı arayışı içerisine girmektedirler. Rusya'nın da bilim ve mühendislik alanında yetişmiş insan sermayesine sahip olduğu konusuna dikkat çekilebilmektedir.

BRICS ülkelerinin ekonomideki önemi konusuna değinildikten sonra bu alanda herhangi bir çalışmanın mevcut olmaması nedeniyle bu konuya dair araştırmalar yapılacaktır. Literatürde, yapılan çalışmalarda kredi derecelendirme kurumları ve BRICS ülkeleri arasındaki ilişkileri açıklamada; Öner (2018) çalışmasında Kırılgan Beşli Ülkelerin Borsa Endeksleri Arasında Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Analiz olarak, Şimşek (2016) yaptığı çalışmasında Borsa İstanbul (BIST) ve BRICS Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasalarının İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, Bozoklu ve Saydam (2010) BRICS Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Sermaye Piyasaları Entegrasyonunun Parametrik ve Parametrik Olmayan Eşbütünleşme Testleri ile Analizi gibi çalışmalar yapmışlardır.

LİTERATÜR TARAMA

Kredi derecelendirme kuruluşları, finansal piyasalar arasında denetimden ve düzenlemeden sorumlu olan finansal piyasalar arasında etkin role sahip olan kuruluşlardır. Kuruluşların yükümlülüklerini yerine getirip getirmeyeceğini tahmin etmek amacıyla, firmaya ait veriler incelenerek borçlunun kredibilitesinin ve geri ödeme kapasitesinin analiz edilmesini sağlamaktadırlar. (Yazıcı,2009)

Yıldırım, Araz, Tatan, Çalışkan, Yıldız, Aydemir (2017) yapmış oldukları çalışmalarda 2012 ve 2016 yılları arasında piyasalarda ileri gelen uluslararası derecelendirme kuruluşları olan S&P, Moody's ve Fitch'in Türkiye için yapmış oldukları not analiz konusu olarak seçilmiştir. Yapmış oldukları çalışmalarda olay çalışması yöntemi kullanarak borsada işlem gören ve en fazla reaksiyon gösteren 6 endeks üzerinden analiz yapılmıştır. Analiz bulgularına göre elde edilen sonuçlarda Türkiye'ye yönelik açıklamalar, seçmiş oldukları altı endeks üzerinde yaklaşık olarak yarı yarıya bir etkiye yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır.

Tırnova (2018) kredi derecelendirme kuruluşları tarafından şirketlere verilen not güncellemelerinin şirket hisse senetleri üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Bu çalışmada olay çalışması yöntemi kullanılmıştır ve 21 günlük bir olay penceresi üzerinde anormal getiriler hesaplanmıştır. Borsa İstanbul 30 endeksinde yer alan şirketlerin hisse senetleri üzerine tepkiler incelenmiştir ve bu şirketlerden 11 tanesinin 2013-2018 yılları arasında yayınlanmış toplam 32 adet kredi notu veya görünüm güncellemesi baz alınmıştır. Toplamda 10 olumlu güncelleme 22 de olumsuz güncelleme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada kredi derecelendirme notlarındaki olumsuz anlamda yapılan güncellemelerin Türkiye'de hacmen büyük olan şirketlerin hisse değerleri üzerine herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Olumlu güncellemelerin ise piyasa tarafından tahmin edilebilir olduğu görüşünü savunmuştur. Gündemlerin olayları etkileyebileceğini düşündüğünden dolayı daha fazla araştırma yapılması gerektiğini savunmuştur.

Korkmaz, Yaman, Metin (2017) çalışmalarında olay çalışması yöntemi ve T testi kullanarak analiz yapmışlardır Türkiye'nin Moody's uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu tarafından belirlenen kredi notlarındaki değişimlerin Borsa İstanbul üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Bağımlı örneklem T testi kullanılan bu çalışmada Türkiye'nin kredi notunun yatırım yapılabilir seviyeye çıktığı durumda pay getirileri üzerinde pozitif anlamlı bir etkinin olduğu, yatırım yapılabilir seviyenin altına düşürüldüğünde ise pay getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Çağlar, Küçükşahin, Kahraman (2018) çalışmalarında dünya çapında en önemli olan derecelendirme kuruluşlarından S&P, Moody's ve Fitch'in Türkiye için yapmış oldukları kredi notu açıklamalarının Borsa İstanbul'da yer alan 14 sektör endeksi üzerine etkisi olay analizi yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Bu 14 sektör de BIST Banka, BIST Bilişim, BIST Elektrik, BIST Gıda İçecek, BIST İletişim, BIST Kimya Petrol Plastik, BIST Kobi Sanayi, BIST Kurumsal Yönetim, BIST Madencilik, BIST Metal Ana, BIST Spor, BIST Taş Toprak, BIST Ulaştırma, BIST Sınai olarak seçilmiştir. Yapılan çalışmada on günlük etki dikkate alınarak öncesi ve sonrası karşılaştırılmıştır. Not açıklamalarından etkilenmeyen endeksler de vardır ve analiz çalışmasında kredi derecelendirme kuruluşları sektör endeksleri açısından karşılaştırılmış olup 14 endeksin yarı yarıya duyurulardan etkilendiği söylenebilir. Çalışmanın sonucunda not açıklamalarının seçilen endeksler üzerinde etkili olduğunu, bu etkinin de kredi derecelendirme kuruluşları arasında çok farklılık göstermediğine ulaşmışlardır.

Yenice ve Dölen (2013) çalışmalarında İMKB'de yeni adıyla BİST' te işlem gören firmaların kurumsal yönetim ilkelerine uyumunun firma değeri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Kurumsal Yönetim Endeks'inde yer alan firmaların, kurumsal yönetim derecelendirme notları tespit edilerek bu notların açıklanma tarihinden 30 gün önce ve 30 gün sonraki borsa değerleri de tespit edildikten sonra karşılaştırılması yapılarak analiz sonucuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Analizde Wilcoxon İşaretli Sıra Sayıları Testi ve bağımlı örneklem T-testi kullanılmıştır. Analiz sonucu olarak kurumsal yönetim derecelendirme notu ile borsa değerleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Sakarya,Yazgan ve Yıldırım (2017) çalışmalarında 2011-2015 yılları arasındaki hisse senetlerinin Borsa İstanbul'da işlem gören ve kurumsal yönetim endeksinde bulunan 58 firma verisi kullanmışlardır ve olay çalışması (event-study) yönteminden faydalanarak yapılan analiz ile firmaların kurumsal yönetim derecelendirmelerine ait not duyuruları ile hisse senedi getirileri arasında bir ilişkinin olup olmadığını incelemişlerdir. Yaptıkları analiz sonucunda derecelendirme notunun duyurusu ile hisse senedi getirileri arasında pozitif bir ilişkinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarından en önemli üç tanesinin Standard&Poor's, Moody's ve Fitch'in piyasaya olan etkileri konusunda çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar incelenip karşılaştırıldığında kredi derecelendirme kuruluşlarının BIST piyasalarında işlem gören hisse senedi üzerine ve kurumsal denetim ile olan ilişkileri üzerine araştırma yapıldığı saptanmıştır.

Bu çalışmada uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarından en önemli üç tanesinin Standard&Poor's, Moody's ve Fitch'in piyasaya olan etkileri konusunda çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar incelenip karşılaştırıldığında kredi derecelendirme kuruluşlarının BIST piyasalarında işlem gören hisse senedi üzerine ve kurumsal denetim ile olan ilişkileri üzerine araştırma yapıldığı saptanmıştır.

1. Kredi Derecelendirme Kavramı ve Özellikleri

1.1 Kredi Derecelendirme Nedir?

TDK'ya göre kredi derecelendirme "Şirketlerin, taşınır değerlerinin ticari riskine, ülkelerin de siyasi risklerine göre güvenilirliğinin derecelendirme kuruluşları tarafından belirlenip sıralanması." Olarak ifade edilmiştir.
Kredi derecelendirmeleri, uluslararası kabul gören bağımsız derecelendirme kuruluşları tarafından düzenlenir. Bu şirketlerin en büyükleri olan Moody's Yatırım Servisleri, Standad & Poor's ve Fitch Ratings şirketlerine ek olarak, bir coğrafi bölgede veya sektörde uzmanlaşma eğilimi gösteren bölgesel ve niş derecelendirme kuruluşları da vardır. Derecelendirme kuruluşları, bir kuruluşun mali gücünü, dış sektörle ilgili sorunları ve yönetim ve iç süreçlerin kalitesini değerlendirirken bir dizi finansal ölçüme bakar.
Her kurum kredi değerliliğini ölçmede kendi metodolojisini uygular ve derecelendirme görüşlerini yayınlamak için belirli bir derecelendirme ölçeği kullanır. Tipik olarak, derecelendirmeler, ajansın göreceli kredi riski düzeyine ilişkin görüşünü iletmek için örneğin 'AAA' ile 'D' arasında değişen harf notları olarak ifade edilir.

1.2 Kredi Derecelendirmenin Gereklilikleri

Kredi notları, işletme ve hükümetlerin sermaye piyasalarından fon sağlayabilmesinde oldukça yararlı bir rol oynayabilir. Bu kurumlar, bir bankadan kredi almak yerine, tahvil ihraç ederek doğrudan yatırımcılardan borç alabilirler. Bu ihraca talepte bulunan yatırımcılar ise kredi notları sayesinde, kurumun kredi riski hakkında bilgi edinmiş olur.

Kredi notları tahvil ihracı ve tahsilat sürecini, etkin, geniş bir çevrede kabul görmüş uzun vadeli bir nisbî kredi risk ölçüsü sağlayarak kolaylaştırabilir. Yatırımcılar ve diğer piyasa katılımcıları, yatırım kararını vermede derecelendirme notunu, ihraççı kurumun kredi riskini gözlemleyerek kendi risk tolerans dereceleri ile eşleştirmek için araç olarak kullanırlar. (Seval 2014)

2. Üç Büyük Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşu

2.1 Standart & Poor's (S&P)

Standard & Poor's resmi olarak 1916'dan beri kredi derecelendirme yapan ve yayınlayan küresel kredi derecelendirme kuruluşudur. 28 ülkede ofisi bulunan ve yaklaşık 1500 analiste sahip olan ve 112 ülkeye hizmet veren S&P yatırımcılar tarafından finans piyasalarının derecelendirme lideri olarak görülmektedir. 2017 yılında 1 milyondan fazla derecelendirme hizmeti veren şirket kredi derecelendirmesi dışında S&P Endeksleri, risk çözümleri, yönetim hizmetleri ve veri hizmetleri sağlayarak yatırımcıların ve ihraççıların bilinçli kararlar vermesine yardımcı olmaktadır.

2.2 Moody's

Standard & Poor's ile birlikte dünyaın en eski derecelendirme kuruluşlarından biri olan Moody's ilk kredi notunu 1909 da vermiştir. Moody's, küresel sermaye piyasalarının önemli bir bileşenidir ve şeffaf ve entegre finansal piyasalara katkıda bulunan kredi derecelendirmelerini, araştırmaları, araçları ve analizleri sağlar. Küresel anlamda en etkin derecelendirme kuruluşlarından biri olan Moody's derecelendirme güncellemelerini

bütün dünyaya basın yoluyla duyurmaktadır. 2017 yılında 4,2 milyar dolarlık gelir bildiren Kurum, dünya çapında yaklaşık 12 bin kişiyi istihdam etmekte ve 42 ülkede varlığını sürdürmektedir.

2.3 Fitch Ratings

Uluslararası derecelendirme pazarında etkili olan bir diğer kuruluş olan Fitch Ratings, kredi derecelendirme, yorum ve araştırma alanında lider bir sağlayıcıdır. Kendini bağımsız ve ileriye dönük kredi görüşleri ile derecelendirmenin ötesinde bir değer sunmaya adamış olan Fitch Ratings, güçlü yerel pazar deneyimi ve kredi piyasası uzmanlığı tarafından şekillenen küresel perspektifler sunmaktadır. Dünya genelinde 50'den fazla ülkede ofisleri bulunan Fitch Ratings New York ve Londra olarak çift merkezli yönetilmektedir.

1. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Metodları

4.1 Şirket Derecelendirme Kriterleri

Kredi derecelendirme kuruluşları, kredi notlarına ilişkin görüşlerini belirlemede genel olarak iki alana odaklanmaktadırlar. İşletmelerin iş riski ve finansal riski ayrı ayrı göz önünde bulundurulur. (Seval 2014) İş riski, işletmenin bulunduğu ülkenin riskini, politik durumunu, işletmenin faaliyetlerini, aynı sektördeki diğer işletmelerin durumlarını, bulunduğu sektörün özelliklerini, şirket yönetim kurulu stratejilerini, risk yönetim faaliyetleri gibi kriterleri değerlendirerek hesaplanmaktadır.

Finansal risk ise şirketin finansal oranlarla ölçülen finansal durumunu, finansal politikalarını, nakit akışlarını, sermaye yapısı likiditesini, finansman kaynaklarının çeşitliliğini ve ileriye yönelik finansal tahminleri içerir. (Seval 2014)

4.2 Kredi Notlarının Değişme Nedenleri

Derecelendirme düzenlemelerinin nedenleri farklılık gösterir ve genel olarak ekonomi veya iş ortamındaki genel değişimlerle ya da belirli bir endüstri, kurum veya bireysel borç durumunu etkileyen koşullara daha dar bir şekilde odaklanmış olabilir. Bazı durumlarda iş ortamındaki değişiklikler çok çeşitli ihraççıların ve menkul kıymetlerin kredi riskini etkileyebilir. Örneğin, yeni rekabette ya da teknolojide, beklenenin ötesinde gelişmeler olması bir şirketin beklenen kazanç performansına zarar verebilir ve bu da zaman içinde bir veya daha fazla derecelendirmenin düşmesine neden olabilir.

Borç yüklerinin, artan sermaye harcamalarının ve düzenleyici değişikliklerin artması veya daralması, derecelendirme değişikliklerini de tetikleyebilir. Bazı risk faktörleri tüm ihraççıları etkileme eğilimindedirler. Faiz oranlarını ve sermayenin maliyetini etkileyen enflasyon artışı buna örnek olarak verilebilir. Örneğin, bir devletin veya belediyenin kredibilitesi, vergi mükelleflerini ve borcunu geri ödeme kabiliyetini azaltan nüfus vardiyaları veya vergi mükelleflerinin düşük gelirlerinden etkilenebilir. Bu gibi durumlar derecelendirme kriterlerini etkilediği gibi derecelendirme notuna da aynı oranda yansıyarak görünüm ya da not güncellemesini gerektirmektedir.

SONUÇ

Kredi derecelendirme ve BRİCS ülkelerinin borsa endeksleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı konusu araştırmanın söz konusu olmuştur. Yapılan çalışmalar ve literatür taramasından elde edilen bulgulara göre Standart & Poors(S&P) , Moody's ve Fitch Ratings'in not değerlemelerinin BRICS ülkelerindeki firmaların hisse senetleri üzerindeki etkisinin olumlu yönde olmasıdır. Bu araştırmada değerlemeye alınan BRICS ülkeleri ortak özellikleri olarak da belirttiğimiz ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile not değerlemelerinin paralelliğinin karşılaştırıldığında son dönemlerinde hızla ilerleyen ve hızla büyüyen ekonomiye sahip oldukları, kendi bölgeleri ve küresel konular üzerinde ciddi oranda söz sahibi oldukları, bu ülkelerin hepsinin de bugün itibariyle dünya nüfusunun yaklaşık olarak %40'ını oluşturdukları dünya ekonomisinin ise yaklaşık olarak %20'sini oluşturdukları ifade edilebilir. Kredi derecelendirme kurumlarının vermiş oldukları notlar ile ülkelerin gelişmişlik seviyeleri arasında bir etkinin olup olmadığı sonucuna ulaşılabilir ve BRİCS ülkelerinin borsa endeksine yapılacak olan yatırımın bu doğrultuda kontrol edilerek yapılması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Çağlar, E. Küçükşahin, H. Kahraman, İ.K. (2018) "Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredi Not Kararlarının Türkiye Finansal Piyasalarına Etkisi: Borsa İstanbul Sektör Endeksi Üzerine Bir Uygulama", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, Cilt:11.

Korkmaz, T. , Yaman, S. ve Metin, S. (2017) "Ülke Kredi Notlarının Pay Getirileri Üzerindeki Etkileri: BİST 30 Endeksi Üzerinde Bir Event Study Analizi" *International Congress of Management Economy and Policy* isimli kongrede sunuldu, İstanbul.

Sakarya, Ş. , Yazgan, K.F. , Yıldırım, H.H. (2017) "Kurumsal Yönetim Derecelendirmesinin Hisse Senedi Performansına Etkisi: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir İnceleme" *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Sayı:40, Cilt:19.

Tırnova, A. (2018) "Kredi Derecelendirme Notlarının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: BIST 30 Örneği" , *Yüksek Lisans Tezi*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Yenice, S. Ve Dölen, T. (2013) "İMKB'de İşlem Gören Firmaların Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyumunun Firma Değeri Üzerindeki Etkisi" *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi",* Sayı:19 Cilt:9, s. 15.

Yıldırım, H. , Araz, B. , Tatan, D. , Çalışkan, D. , Yıldız, C. ve Aydemir, Ö. (2017, 20-22 Nisan) *Kredi Derecelendirme Kuruluşlarından S&P, Moddy's ve Fıtch'ın Türkiye için Yapmış Oldukları Not Açıklamalarının Endeksler Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği 2012-2016,* 2. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumunda sunuldu, Bursa.

TURİZMDE VANDALİZM SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ

Gülsüm TABAK[89]

Arif Nihat SAMUR[90]

İbrahim YILMAZ[91]

Özet

Miladın ilk yıllarında Roma'yı yağmalayan ve çevresine oldukça zarar veren Doğu Germen halkının yaptığı acımasızlıkları ifade etmek için kullanılan "Vandalizm" kavramı, Türkçede "tahripçilik" olarak bilinmektedir. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların daha çok eğitim, peyzaj ve kamu alanlarındaki vandalizm davranışlarını incelediği görülmüştür. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı turizm kapsamında vandalizm olgusunu incelemek, Nevşehir İlinde meydana gelen vandal olayları resimlerle ve görüşmelerle ortaya koymak ve önlenmesine yönelik çözüm önerileri geliştirmektir.

Çalışma kapsamında gerekli literatür taraması yapılmış, daha sonra Nevşehir'in belirli yerlerinde çekilen fotoğraflarla vandalizmin çevreye verdiği zararlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca konuyla ilgili olarak üç ilçe belediye başkanı ve iki STK temsilcisi ile yüzyüze görüşülerek birincil veriler elde edilmiştir. Elde edilen birincil ve ikincil veriler kapsamında Nevşehir ilinde vandalizm olaylarının yaygın şekilde görüldüğü, bu davranışların ise doğal ve tarihi eserlere ciddi oranda zarar verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dikkat çeken bir başka sonuç da; karar verici konumunda bulunan birden fazla sayıda kurum olmasından kaynaklı yetki karmaşası nedeniyle gerekli tedbirlerin alınmasında sorunlar yaşanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Vandalizm, Doğal Çevre, Nevşehir
Jel Sınıflandırılması:L83,Z32,Z39

[89] Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gulsumtabak@isparta.edu.tr
[90] Öğretim Görevlisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, asamur@nevsehir.edu.tr
91Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi iyilmaz@nevsehir.edu.tr

VANDALISM PROBLEM IN TOURISM AND SOLUTION PROPOSALS: THE CASE OF NEVŞEHİR

Abstract

The concept of "vandalism" used for stating mercilessness of East Germans overrunning Roman ın the early years of Christ is called as "destructiveness" in Turkish. When the literature is examined, it is seen that the number of studies dealing with this subject are in creasing day by day. However, the conducted studies mostly examine vandalism behaviors in education, land scapeand publicareas. In this respect, the aim of this study is to examine the phenomenon of vandalism with in the scope of tourism, to reveal the vandal event soccurring in Nevşehir Province with pictures and interview sand to develop solutions for its prevention.

With in the scope of the study, literature review conducted by the researcher and then the damages caused by vandalism to the environment were tried to reveal by the help of the photographs taken in certain parts of Nevşehir. In the study, primary data were obtained from interview swith three district mayors and two NGO representatives. According to the primary and secondary data obtained, it was concluded that vandalism incidents were wide spread in Nevşehir province and that these behaviors caused serious damage to natural and historical artifacts. Another note worthy result is that there are problems in taking the necessary measures due to the confusion of authority stemming from the presence of more than one institution in decision-making position.

Key words: Tourism, Vandalism, natural environment, Nevşehir
Jel Classification: L83,Z32,Z39

GİRİŞ

Yaşamın hemen hemen her alanında karşımıza çıkan sorunlardan biri vandalizmdir. Duvarlara yazı yazmak, müzedeki eserlere zarar vermek, kamu alanlarına isim kazımak, binaların camlarını kırmak, levha ve trafik ışıklarını hedef olarak kullanmak, tarihi eserlerden parça almak sık rastlanan vandalizm davranışlarından bazılarıdır. Her yönden olumsuz bir davranış olarak değerledirilen vandalizm, malzemelerin tekrar kullanılmasını önlemekte ve verilen zararın onarılması için maddi bir kayba neden olmaktadır. Sadece kamu alanlarında değil doğal çevreyi bir kaynak olarak kullanan turizm olgusu içinde bu davranışların incelenmesi ve verilen zararların tespit edilmesi oldukça önemlidir. Vandalizm kısaca "Bir başkasına ait olan malların yasal olmayan bir biçimde tahrip edilmesi veya görünümünün kasıtlı şekilde bozulmasıdır" (Yener vd., 2004:145).

Tarihi ve doğal yapılar bulundukları ülkenin turizm sermayesini oluşturan en önemli kaynaklardan biridir (Gunn ve Var, 2002: 62-63). Çünkü bir alanın sahip olduğu kültürel zenginlikler o ülkenin turizm potansiyeline büyük katkı sağlamakta ve o bölgenin turizm geleceğini bir nevi koruma altına almaktadır (Patin, 1999: 35). Doğal bir yapıya sahip olan Nevşehir ili coğrafi konumu ve tarihi zenginlikleri açısından önemli bir destinasyon merkezi olmakla birlikte tarihi ve kültürel yapılara verilen zararla birlikte bu yapı yok olma tehlikesi içine girmiştir (Tutar vd., 2007: 203). Nevşehir'e gelen kişi sayısının her yıl artması, çıkarılan kanunlar, geçerli bir yaptırımın bulunmaması, istatistiki bilgilerin tutulmaması, doğal yapıları koruyucu önlemlerin yeterli olmaması gibi sebeplerle tarihi ören yerleri ve kültürel yapılar gün geçtikçe yıpranmaktadır.

Turizmin temel yapı taşlarından olan tarihi ve doğal yapılara verilen zararın ortaya çıkarılması ve korunması için alınması gereken önlemler bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikte vandalizm tarihi ve kavramı ele alınmıştır. Daha sonra vandalizmin sıklıkla görüldüğü alanlardan ve yapılan çalışmalardan bahsedilmiş, dünyada ve Türkiye'de yaşanan vandalizm örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca Nevşehir bölgesinde yaşanan vandalizm olayları fotoraflanmış ve bu konu ile ilgili kişilerle görüşülerek daha derin bilgiler elde edilmiştir.

Literatür Taraması

Bir Doğu Alman boyu olan vandallar, miladın ilk yıllarında Afrika'da krallık kuran ve Roma imparatorluğu ile yapılan savaşlarda çevreye verdiği zarar ve yağmacılıklarıyla tanınmaktadır. 5.yy.'ın ilk dönemlerinde Batıya kaçan vandallar, Galyanın belirli bir kısmını istila etmişler ve İspanya'ya yerleşmişlerdir. Kral Gunderich yönetimindeki "Asding Vandalları" zamanla egemen grup haline gelmiş, daha sonraRoma'yla bir antlaşma yaparak 435'te müttefik statüsünü kazanmışlardır. Bundan sonraki süreçte Roma'ya olan

bağımlığına son vererek bağımsız bir duruma gelmişler ve bu süreçte Romalılara ait olan tüm tarım alanlarına el koymuşlardır (Tarakçı, 2013:7). Bütün bu olaylardan dolayı vandalizm kavramı bir kabileye atfen,bir kişinin tanımadığı kişilerin mallarına ya da kamu mallarına yapılan saldırganca davranış gösterme eğilimini ifade etmek için kullanılan ve günümüze kadar gelen bir terimdir (DiCanio, 1993:55).

Sosyoloji, psikoloji, kriminoloji, mimari gibi alanlarla ilişkili olan vandalizm, farklı disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Conklin (1989:110)'e göre vandalizm, "Sahibinin izni olmadan bir malın tahribi, hasara uğratılması, şeklinin yada görünümünün bozulmasıdır".

Vandalizm, çeşitli sebeplerle veya zevk için yapılara, resmi kurum mallarına, başkalarının eşyalarına zarar vererek büyük hasarlara yol açma davranışıdır (Boz ve Beyaztaş, 2001: 17). Bir diğer ifade ile vandalizm, herhangi bir özel mülke veya kamuya ait eşyalara kasıtlı ve kötü niyetli şekilde yapılan zarar verme davranışıdır (Fisher ve Baron, 1982; Moser, 1992; Olgun ve Yılmaz, 2015: 28; Erkan, 2005).

Namba ve Dustin (1992)' e göre vandalizm, bir nesne veya alanın ekonomik ya da estetik değerini düşüren, istemli olarak yapılan fiziksel hareketlerdir. Nitekim vandal davranışlar sergileyen kişiler bu davranışı isteyerek yapar ve yaptığı davranışlarla tanımadığı kişilerin mallarına veya kamu mallarına zarar verdiğinin farkındadır (Yener vd., 2004:145).

Vandalizm, günlük hayatımızın hemen hemen her yerinde karşımıza çıkabilmektedir. Özelikle parklarda, eğitim alanlarında, toplu taşıma araçlarında, resmi kurum ve kuruluşlarda, sokakta, tarihi ve turistik alanlarda, kent mobilyalarında sıklıkla görülmektedir (Van Vliet, 1984: 14).

Park ve bahçelerde meydana gelen vandalizm eylemleri incelendiğinde en çok karşılaşılan eylemlerin, banklar ve piknik masalarının kazınması veya yakılması, çöp kutuları ve aydınlatma elemanlarının kırılması, ağaçların üzerinin kazınması, yeni dikilmiş fidanların, çiçeklerin sökülmesi gibi eylemler oldukları anlaşılmaktadır (Aslan, 2018:77-78).Okullarda meydana gelen vandalist eylemlerde vandalizme daha sık maruz kalan eşyalar ve alanlar olarak camlar, lavabolar, sıralar, duvarlar ve sınıflar gelmektedir (Bins, 1979).

Günlük hayat içerisinde seyahat için kullanılan ulaşım araçları da vandalizm eylemlerine maruz kalmaktadır. Toplu taşıma araçlarında otobüs koltuklarının kırılması, koltuk döşemelerinin yırtılması, koltukların arkasına yazılar yazılması gibi vandalizm eylemleri görülmektedir. Ayrıca karayollarında trafik işaret levhalarının sökülmesi veya karalanması, köprülerde ve yol kenarlarında bulunan korkulukların sökülmesi gibi örneklerle karşılaşmakda mümkündür (Olgun, 2013:25).

Kütüphanelerde ise kitapların yakılması, değerli kitapların çalınması ve kullanıcıların dikkatsizce kullanımları sonucunda kitap ciltlerinin bozulması gibi davranışlar görülmektedir (Dinçtürk, 2007: 83).

Vandalizme maruz kalan yerlerden bir diğeri de resmi kurum ve kuruluşlardır. Kamu kurum ve kuruluşlarında özel kurum ve kuruluşlara oranla daha fazla vandalizm meydana gelmektedir. Bunun nedeni ise kamu kurum ve kuruluşlarında kontrol ve denetimin daha zayıf olmasıdır. Ayrıca sahiplenme duygusunun az olmasının sonucunda kamuya ait mekanlar daha fazla vandalizme maruz kalmaktadır (Öğülmüş, 2000).

Vandalizm üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde, daha çok yabancı literatürde ele alındığı görülmüştür (DeMore vd., 1988;Mayervd., 1983; Gladstone, Sturman ve Wilson, 1978; Allen ve Greenberger, 1978; Duneier ve Molotch, 1999; Bhati ve Pearce,2016).Türkiye'de tahripçilik konusunda eğitim (Orhan, 2015; Oruç, 2008; Doğan ve Demir, 2012; Tarcan, 2007; Ünişen ve Demirbağ, 2016; Yıldırım, 2017), kamu alanları (Tarakçı, 2003; Çevik Aladağ,2011), kent mobilyaları (Akyol, 2006; Doğan, 2007) gibi alanlarda çalışıldığı görülmektedir. Ancak turizm olgusu içinde değerlendirilen vandalizm çalışmalarının yeterli olmadığı görülmüştür. Turizm bağlamında ele alınan birkaç çalışma aşağıda açıklanmıştır.

Avcı, Acara ve Aslıtürk (2016)'ün yaptıkları çalışmada İzmir İlinde yer alan Selçuk ilçesi ve Aydın İli Kuşadası ilçesinde bulunan kültürel varlıklar vandalizm çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre o bölgede bulunan kültürel varlıklar üzerindeki tahribatların oldukça yüksek boyutlarda olduğu görülmüştür.

Bhati ve Pearce (2016) vandalizm kavramını ve turizmde vandalizmin neden ortaya çıktığını, vandalizm açısından motivasyon, imkan ve niyet arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre turizm alanlarında bu tür davranışlara müdahale etmek için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir.

Güleken ve Ünal (2018) tarafından yapılan araştırmada, Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu'nun tarihsel gelişim sürecinde konum çevre ilişkisi incelenmiş, zamanla ortaya çıkan hasarlar oluşum şekilleri bağlamında değerlendirilerek koruma müdahaleleri geliştirilmiş ve koruma önerileri sunulmuştur. Bu çalışma sonucunda

tarihi yapının çan kulesinin duvarlarına yazılar yazıldığı, sivrik ve peteğinin sökülduğü, zemininin define arama amacıyla tahrip edildiği görülmüştür.

Johnson (2019) ibadet yerlerinde yapılan vandalizm eylemlerinin neden yapıldığını ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Elde edilen sonuçlara göre vandalizme uğrayan alanların güvenli bulunmadığını, ek finans giderlerine neden olduğunu ortaya çıkarmış ve çözüm önerileri getirmiştir.

Vandal davranışlar gösteren kişilerin neden bu tür davranışlar sergilediği araştırıldığında karşımıza birçok farklı sebep çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar vandalizmin nedenlerini çeşitli yokluk olgularıyla açıklarken bazıları çevrede bulunan yapıtların şekil, boyut ve tipi ile ilgili olabileceğini savunmuştur. Vandalizm kavramının nedenlerine tek bir olgudan yaklaşılmamalıdır. Bu tür davranışların altında yatan nedenler arasında belki de en önemlisi psikojik ve duygusal faktörlerdir. Zira kişiler tatminsizlik, bir işe yaramama duygusu, sıkıntı, kendini ispat etme, kötü ilişkiler vb. sonucunda da vandalizm eylemlerinde bulunabilirler (Türkoğlu,1991). Bu nedenler aşağıda ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

- Birçok toplumda, bireylerin aidiyet duygusu eksikliği bulunmaktadır. Bireyler bu toplum içerisinde kendilerini ifade edememekte ve bu nedenle kendini gösterebilmek ve dikkat çekebilmek için vandalist eylemlerde bulunmaktadır (Roos, 1992).
- 1977 ve 1980 yıllarında Ron Clarke, çeşitli disiplin teorilerini birleştirerek vandalizmi ortaya çıkaran nedenlerle ilgili model önerisinde bulunmuştur. Bu modele göre; farklı bilim alanlarlarında çalışan kişiler vandalizmin nedenlerini kendi alanları açısından değerlendirmiştir. Örneğin, biyologlar vandalizmin nedenini kalıtıma bağlarken, psikologlar kişinin büyüme sırasında gördüğü bakıma ve kişiliğe bağlamışlardır. Sosyologlara göre ise sosyal statü ve çevre faktörleri vandalizm üzerinde etkilidir (Coffield, 1991: 3-4).
- Samdahl ve Chritenses (1985) vandalizmin nedenlerini çevresel koşullara bağlamıştır. Çevrede bulunan ya da bulunmayan her bir nesne kişinin davranışlarını etkiler ve o alanda yapılabilecek davranışı ima ederek kişileri tahripçiliğe yöneltebilir.
- Vandalizmi açıklamaya yönelik bir diğer görüş, sosyal psikolojik bir temele dayanan adalet-kontrol modelidir (DeMore,Fisher ve Baron, 1988). Bu modele göre vandalizme neden olan iki kavram vardır. Bunlardan biri kişinin "algıladığı adalet düzeyi" diğeri "denetim düzeyidir". Eğer bir birey haksızlığa uğradığını, ona adaletli bir şekilde davranılmadığını düşünüyosa ve uğradığı haksızlığı veya adaletsizliği yasal yollarla çözebileceğine olan inancını yitirmişse adaleti en azından psikolojik olarak sağlamak için vandalizme başvurabilir. Bu modele gore algılanan adaletsizlikle birlikte vandalizmi ortaya çıkaran en önemli öge, algılanan denetimdir. Algılanan denetim, bireyin mevcut konumu ya da sonuçları kendi çabasıyla değiştirebileceğine olan inancı ya da bu inancın gücüdür (Avcı, Acar ve Aslıtürk, 2016: 175).

Vandalist Eylemlerin Turizm İçindeki Etkileri Bağlamında Dünya'dan ve Türkiye'den Örnekler

Tarihi ve kültürel değerlere sahip olan eserlere yazı yazmak, şekil çizmek, boyamak, kazımak, ismini yazmak ve bunun gibi eylemler diğer ülkelerde ve ülkemizde sıklıkla karşılaşılan bir olaydır. Bu bölümde ele alınacak olan örnekler dünyada ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde meydana gelen olaylar arasından seçilmiş ve çeşitli haberlerle desteklenmiştir.

1. Coloseum (Italya)

İtalya'da bulunan Coloseum tarihi ve kültürel açıdan önemli bir turistik alandır. Her yıl binlerce ziyaretçiye ev sahipliği yapan Coloseum vandalizmin sık görüldüğü yerlerden birisidir. Coloseum'un sütunlarından birine geçmiş yıllarda bir Rus turist tarafından 25 cm'lik bir "K" harfi yazılmış ve bu kişiye 20.000 € para cezası verilmiştir (www.thelocal.it). 28 Nisan 2019'da Bulgar bir öğrenci, Coloseum amfitiyatrosunun iç duvarına isminin başlangıcı olan "M" harfini kazımıştır. Ayrıca 2017 yılında gece vakti Coloseum'a girmeye çalışırken iki Brezilyalı turist yaralanmıştır. Grafiti, Colosseum'daki en büyük sorun olsa da, binanın tuğlalarını ve diğer parçalarını hediyelik eşya olarak çalmaya çalışan çok sayıda ziyaretçi bulunmaktadır (www.thelocal.it).

Resim 1: Coloseumdaki Vandalizm Örneği (İTALYA)

2) Ulusal I. Dünya Savaşı Müzesi (Kansas/ Abd)

Vandallar, ABD'nin Kansas Eyaletinde bulunan özgürlük anıtına da zarar vermiştir (Resim 2). Farklı yerlere de "Glory to the fallen martyrs" yazan vandallar, 1986 yılında meydana gelen Peru Hapishanesi Katliamı'na dikkat çekmeye çalışmaktadır (https://fox4kc.com).

Resim 2: Ulusal 1. Dünya Savaşı Müzesindeki Vandalizm (ABD)

3) Norman Firehouse Sanat Merkezi (Oklahoma/Abd)

Oklahoma Norman Firehouse Sanat Merkezinde bulunan heykeller ırkçı vandalizme maruz kalmıştır. Aynı şekillere ve renklere "McKinley İlköğretim Okulu" ve "Cleveland County Demokrat Parti" karargahında da rastlanması bu eylemleri aynı grubun yaptığını düşündürmektedir. (www.tulsaworld.com).

Resim 3: Irkçı Saldırıya Uğrayan Bir Heykel (ABD**)**

4) Aziz Francis Kilisesi (*Vıneland,* New Jersey)

New Jersey' de bulunan Aziz Francis Kilisesindeki heykeller çeşitli şekillerde tahribata uğramıştır (Resim 4). Resim dikkatli şekilde incelendiğinde Hz. İsa, Hz. Meryem ve Yusuf Peygamberi temsil eden heykellerin özellikle yüzlerinin ve gözlerinin kasıtlı şekilde kırıldığı görülmektedir (https://philadelphia.cbslocal.com).

Resim 4: Aziz Francis Kilisesinde Yüzleri Parçalanan Heykeller

5) Urartu yazıtları (Van Erciş/Türkiye)

Van ve çevresi önemli bir Urartu yerleşim yeri olmasından dolayı, döneme ait yazıtlar oldukça yaygındır. Çivi yazısıyla işlenen kitabelerden iki tanesi Van-Erciş karayolu üzerinde, diğeri Salmanağa ve Çelebibağı mahallesindedir (www.ercis.gov.tr). 2750 yıllık yazıtlar bulunduğu konum itibariyle birçok kişinin rahatlıkla ulaşabileceği bir yerdedir. Yazıtların üzerini sprey boya ile tahrip eden kişilerin muhtemelen baş harflerini yazdığı düşünülmektedir (Resim 5). Yazıtların çevresinde hiçbir korumanın ve uyarı levhasının olmaması eserin yeterince korunmadığını göstermektedir (www.turizmhaberleri.com).

Resim 5: Van Urartu Yazıtları'na Verilen Tahribat

6) Sümela Manastır (Trabzon/Türkiye)

Trabzon'da bulunan Sümela Manastırı dünyanın en önemli kültür miraslarından biridir. Bu manastırda yüzlerce yıllık freskler vandallık yüzünden görünmez hale gelmiştir. Aşağıdaki resimde M.S. 375'te çizilen fresklerde (www.yapi.com.tr). Yapılan tespitlerde 1400'lü yıllarda bile bu fresklere zarar verildiği ve Türkçe, İbranice, Latince ve Arapçaya kadar birçok dilde yazıların olduğu ortaya çıkmıştır (www.haberts.com).

Resim 6: Sümela Manastırında Tahrip Edilen Freskler

Yöntem

Çalışma doğal ve tarihi alanlar üzerinde görülen tahribatları ortaya koyması bakımından nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Nitel araştırmalar, araştırmacıya olay ve olguların derinlemesine keşfedilmesi imkanı sağlamaktadır. Bu nedenle araştırma yöntemi olarak doküman incelemesi ve yarı yapılandırılmış mülakatlardan yararlanılmıştır.

Veri toplama sürecinin ilk aşamasında Nevşehir il sınırları içerisinde vandalizmden dolayı zarar gören yapılar incelenmiştir. İkinci aşamada ise Nevşehir ilinde vandalizm konusunda derin bilgilere sahip olduğu düşünülen üç ilçe belediye başkanı ve iki STK temsilcisi ile yüzyüze görüşmeler yapılmıştır. Toplamda altı katılımcı ile görüşme takvimi oluşturulmuş ancak bir katılımcı daha sonra belirlenen gün ve saatte görüşemeyeceğini bildirmiştir. Bu görüşme katılımcının isteği doğrultusunda iptal edilmiştir. Bu bağlamda araştırma verileri beş katılımcıdan elde edilmiştir. Görüşmeler sırasında sorulacak sorular önceden hazırlanmış ancak görüşmenin akışına bağlı olarak daha detaylı bilgi elde edilebilmesi amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşmeler ortalama 25-30 dakika sürmüştür. Katılımcılara K1, K2, K3, K4 ve K5 olmak üzere kodlar tanımlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Nevşehir bölgesi sahip olduğu doğal güzellikleri ile her zaman Türk turizminin lokomotif bölgelerinden biri olmuştur. Maalesef bu güzellikler aşağıda örnekleri verilen resimlerde de görüldüğü üzere geçmişten günümüze vandal saldırıların hedefi haline gelmiştir. Bu vandal saldırılar kimi zaman eğitimsizliğin getirdiği davranışlarla kimi zaman da ticari kaygılar nedeniyle devam etmiştir.

Özellikle geçmişi yüzyıllara dayanan kiliselerin duvar resimlerinin yüz ve gözleri sivri uçlu aletlerle kazınmış, taş atmak suretiyle tahrip edilmiştir. Bazı kiliseler depo, ahır, güvercinlik ve farklı ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Kilise içlerinde ve benzeri mekânlarda keyfi nedenlerle ateş yakılması nedeniyle yüzeylerde yoğun is tabakaları oluşmuştur. Bu da kiliselerin mekânsal bütünlüğüne ve orjinalliğine büyük zarar vermiştir. Ticari amaçlar ile özellikle koruma kararları ve sit alanı içinde olmalarına rağmen Peribacaları ve benzeri doğal oluşumlarına zarar verecek şekilde yapılan otel inşaatları, turistlik hediye eşyası satan dükkanlar, restaurant ve cafe tarzı işletmeler çoğalmıştır. Maalesef bu süreç belirli aralıklarla çıkan imar barışı kararları ile de yasal bir sürece kavuşmaktadır.

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 7,8,9,10,11,12'de görüldüğü üzere doğal ve kültürel özelliklere sahip değerlerin yanına, arasına, bitişiğine ticari amaçlarla tesisler yapılmıştır. Resim 13,14,15,16' da ise yüzlerce yıllık kiliselere insan eliyle verilen zararlar görülmektedir.

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Daha önce bahsedildiği gibi, çalışma kapsamında üç ilçe belediye başkanı ve iki STK temsilcisi ile yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu kısımda söz konu görüşmelerden elde edilen bulgular analiz edilmektedir.

1.Bölgede Görülen Vandalizm Olaylarına İlişkin Bulgular

Beş katılımcının mülakatta kendilerine yöneltilen ilk soru olan "Bölgede görülen vandalizm olayları nelerdir" sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda özetlenmiştir.

"Bölgemizde Turizm tam olarak gelişmediği yıllarda bu bölgeler sit alanı olarak tanımlandığı için ve genellikle köylülerin toprakları arasında kaldığı için hasar verilmiştir. Son zamanlarda yasal düzenlemeler ve koruma kararları ile bu zararları en aza indirilmeye çalışılmıştır. Gene de gözden uzak olan ve henüz sit alanı olarak ilan edilmeyen yerlerde bu tür zararlar verilmeye devam edilmektedir. Genelde kiliselerdeki figürlere zarar verilmektedir. Peri Bacaları olarak tabir edilen doğal oluşumlara ise ya yıkılmak suretiyle (ekim yapılan araziyi genişletmek, yol açmak için) ya da ticari amaçlarla kullanmak için (kafeterya, hediyelik eşya satan işletmeler ve restoran) zararlar verilmektedir" (K1).

"Kendi sınırlarımızda turistlerin yoğun olarak kullandığı vadiler arasında kalan kiliselerde ve peri bacalarında geçmişten gelen tahribatlar mevcuttur. Bu tahribatların belli bir kısmını resimlere verilen zararlar oluşturmaktadır. Bunların çoğunluğu resimlerin ya tamamen kazınması ya da belli bir kısmının üzerine yazılar yazılması sonucu oluşmuştur. Ayrıca butik otel ve ticari faaliyeti kapsamında çalışan işletmelerin imar Barış'ı sayesinde gizli gizli yaptıkları çalışmalar maalesef yasalaşmıştır"(K2).

"Bölgemizde kiliselerdeki fresk ve Hıristiyanlık dinini resmeden eserlere verilen zararlar özellikle göze çarpmaktadır. Doğal oluşum olarak tabir edilen peri bacaları ise yıkılmak sureti ile zararlar görmüştür. Ayrıca yerleşim yerleri içinde kalan doğal oluşumlara ticari amaçlarla kullanılmak için zararlar verilmiştir" (K3).

"Belediyemiz sınırları içerisinde yoğun şekilde butik otelcilik faaliyetleri yapılmaktadır. Bundan kaynaklı maalesef geçmişten gelen bazı sıkıntılar mevcuttur. Bu oteller yapılırken doğal oluşumlarda zarar görenler olmuştu. Ayrıca kıymetli eşya aramak için özellikle mezarların bulunduğu alanlarda zarar görmüştür" (K4).

"Kapadokya bölgesinde görülen ve yaşanan en büyük vandalizm bölgemizde düzenlenen jip ve ATV turlarıdır. Bu turlar, dünyada parmakla gösterilen ve UNESCO tarafından koruma altına alınan peribacaları ve kayaların tahrip olmasına yol açmaktadır" (K5).

Bulgular doğrultusunda genellikle kilise ve fresklere zarar verildiği bunun yanında doğal yapılara ticari amaçlarla verilen zararların yoğunlukta olduğu görülmüştür. Kiliselerdeki resimlerin kazındığı veya üzerine yazılar yazıldığı da elde edilen sonuçlar arasındadır. Son dönemlerde yapılan yasal düzenlemeler ve alınan

tedbirler ile verilen zararların en aza indirilmeye çalışıldığı ancak geçmişten gelen zararların etkilerinin hala sürdüğü anlaşılmaktadır. Aycıca jip ve ATV turlarının da çevreyi olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

2. Bölgede Vandalizm Olaylarını Önlemek İçin Yapılan Faaliyetlerle İlgili Bulgular

Beş katılımcının mülakatta kendilerine yöneltilen ikinci soru olan "Bölgemizde vandalizm olaylarını önlemek için belediyeler, sivil toplum kuruluşlar veya ilgili birimler neler yapmaktadır, yetkili bir kurum bulunmakta mıdır" sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda özetlenmiştir.

"Sit alan alanlarının sorumluluğu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Bakanlığı'na aittir. Resmi yazışmalar bu kurumla yapılır ama müzeler Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetimine tabidir. Resmi bürokrasi ağır işlediğinden turizm bölgeleri için Alan Yönetimi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun tam olarak faaliyete geçmese de bürokrasiyi azaltacağı kesindir (K1).

"Vandalizm ile ilgili olarak toplum bilincini arttırıcı eğitim faaliyetlerinde bulunmaktayız. Ama işin esas kısmı devletin ilgili birimlerindedir. Bölgemizde yeni kurulan Alan yönetimi sistemi ile farklı birimlerde alan yetkiler tek elde toplanmıştır" (K2).

"Bu çalışmalar ticari kaygılar için genelde teoride kalmaktadır. Siyasi ilişkileri ön planda tutmak içinözellikle imar barışı ile verilen bu zararların maalesef üstü örtülmektedir" (K3).

"Belediye olarak imar planlarını verirken mevcut yapılara doğallığa aykırı faaliyetlerde bulunmamaları için her türlü yasal uyarı yapılmakta ve müsaade edilmemektedir. Ancak bu iş sadece belediyelere bağlı değildir" (K4).

"Vandalizm olaylarına en sert şekilde karşı çıkan Nevşehir Valiliğidir. Diğer STK ve resmi kurumların yaptırım gücü bulunmadığından bu konuya müdahale edememektedir. Valiliğin almış olduğu karar neticesinde jip ve benzeri araçların girebileceği tek bir rota çizilmiştir. Fakat bu rota güzergahlarına hiçbir şirket uymamakta ve saygı göstermemektedir"(K5).

Bu bölümde katılımcılara vandalizm olaylarını azalmak için neler yapıldığı ve yetkili kurumların hangileri olduğu soruları yöneltilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgulara göre yetkili tek bir kurumun bulunmadığı, sit alanlarıyla ilgilenen kurumun başka müzeler ile ilgilenen kurumun başka olduğu görülmüştür. Bürokrasinin çok fazla zaman aldığı ancak "Alan Yönetimi" kanunu ile bu durumun bir nebze azalacağı görüşü hakimdir. Ayrıca bu tür davranışları önlemek ve toplum bilincini arttırmak için eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir. Bunun yanında çıkarılan bazı kanunların doğal yapıya zarar verdiği ve bu zararın sonuçlarının görmezden gelindiği düşünülmektedir

3. Vandalizm Olaylarını Azaltmak ya da Hasar Gören Yerlerin Onarılması İçin Maliyet Çalışması Yapılmasına İlişkin Bulgular

Beş katılımcının mülakatta kendilerine yöneltilen üçüncü soru olan "Vandalizm olaylarını azaltmak için ya da hasar gören eserlerin onarılması için maliyet çalışması yapılmakta mıdır" sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda özetlenmiştir.

"Bununla ilgili her belediye kendi sınırlarında kalan turizm değerleri için bir çalışma yapabilir. Ama bununla ilgili bürokratik engeller mevcuttur. Canımızın istediği gibi zarar gören yapılara müdahale edemiyorsunuz. Çünkü belediyelerin bununla ilgili bütçelerinde ayırdığı bir kalemi yoktur"(K1).

"Bu olayları azaltmak için belediyemizce reklam, afiş ve benzeri toplumun bilincini çoğaltıcı faaliyetlerde bulunulmaktadır. Ancak mevcut eserlerin onarılması belediye sorumluluğunda değildir. Bu nedenle zarar gören yerlerin onarılması için ayrılan bir bütçemiz yoktur" (K2).

"STK'ların özellikle bu konuda yoğun çalışması olmakta, bu tür zararlar tespit edildiğinde ilgili birimlere suç duyurusunda bulunmakta ve özellikle sosyal medya ve basın kullanılarak toplumsal farkındalık yaratılmaktadır"(K3).

"Bölge halkımızı aydınlatıcı çalışmalarda bulunmaktayız. Ancak hasar gören eserleri onarmak için yetkili organ belediyeler değildir"(K4).

"Hasar gören o kadar çok peribacası ve kaya yapılar vardır ki, maliyet analiz çalışması yapmak mümkün değildir" (K5).

Bu kısımda katılımcılara hasarları onarmak için herhangi bir maliyet çalışması yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Elde edilen bulgular, belediyelerin verilen hasarları onarmak için yetkili kurum olmadığı ve

bürokrasinin kendilerine engel teşkil ettiğini göstermiştir. Belediyelerin ve STK'ların bu konuda daha çok olumlu bilinç yaratmak için faaliyetleri mevcuttur.

4. Yıllık Tahribat Oranı İle İlgili Bulgular

Beş katılımcının mülakatta kendilerine yöneltilen dördüncü soru olan "Yıllık tahribat oranı hakkında bilgi verebilir misiniz" sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda özetlenmiştir**.**

"Bu bunu tespit edebilmek çok zordur ama kendi belediye sınırlarımız içinde özellikle yapılaşma nedeniyle zarar gören eserler maalesef yoğunluktadır" (K1).

"Bununla ilgili bir çalışma yapmak çok zordur. Hangi eser ne zaman zarar gördü belli değildir. Mevcut olanların zarar görmemesi için belediyelerce ve devletin ilgili kurumlarınca çalışmalar yapılmaktadır" (K2).

"Bazı bölgelerde özellikle yerleşim alanlarında kalan kısımlarda bu tahribatı ölçmek çok zordur. Zaten tahribat o kadar yoğundur ki yeniden eski haline getirmek mümkün değildir" (K3).

"Son zamanlarda çok azalmakla birlikte bunu tespit edebilmek oldukça zordur çok geniş bir alanda bahsedilmektedir" (K4).

"Kendi yorumumla birlikte bölgede peribacalarının her sene %2 oranında zarar gördüğüdür" (K5).

Bu bölümde tarihi ve doğal yapılara verilen zararların ne oranda olduğuna ilişkin bulgular yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar, yıllık hasar oranını ortaya çıkarmak için herhangi bir çalışmanın yapılmadığını çünkü hangi eserin ne zaman ve nasıl zarar gördüğünü bilmediklerini çıkarmıştır.

5. Vandalizm Sonunda Zarar Gören Yerleri Eski Haline Getirmek İçin Yapılan Çalışmalara İlişkin Bulgular

Beş katılımcının mülakatta kendilerine yöneltilen son soru olan "Vandalizm sonunda zarar gören yerleri eski haline getirmek için neler yapılabilir" sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda özetlenmiştir.

"Bununla ilgili bir kaynak ayırmadığımızdan net cevap verebilmemiz mümkün değil. Ama bu eseler zarar görmesin diye özellikle vadilerde ve sit alanları içinde alternatif yol güzergahlarına harcadığımız altı yapı bütçeleri mevcuttur" (K1).

"Bununla ilgili bir çalışmamız maalesef yok. Çok farklı kurumların yetkisinde olan yerlerden bahsediyoruz"(K2).

"Bölgenin tek geçim kaynağı turizmdir. Eski haline getirmemiz mümkün olmadığı gibi bu hızla devam ederse kültür ve doğal varlıklar turizm ürünü olmaktan çıkacaktır çünkü verilen zararlar oldukça ciddidir. Geri kazanılması ve onarılması için ciddi bir maliyet gerekmektedir"(K3).

"Belediye olarak bütçemizde bir kaynak olmamasına rağmen elimizden geldiğince koruma faaliyetlerinde bulunmaktayız. Bu yapılara, eserlere ve değerlere daha fazla zarar verilmemesi için alternatif yol güzergahları ve temizlik bakım faaliyetlerine bütçe ayırmakdayız" (K4).

"Allah'ın bölgeye bahsetmiş olduğu bu yapıların zarar gören kısımlarını eski haline getirmek maalesef imkansızdır (K5).

Bu bölümde zarar gören yerlerin onarılması için nasıl bir çalışma yapıldığı ile ilgili bulgular yer almaktadır. Belediye bazında değerlendirildiğinde yetkilerinin sınırlı olduğu ancak kendi sınırları içinde birtakım çalışmalarının olduğu görülmüştür. Turistik ürünlere verilen zararların oldukça dikkat çekici bir boyutta olduğu ve tekrar aynı doğallığını kazanmasının mümkün olmadığı düşüncesi yaygındır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüm dünyada dikkat çekmeye başlayan ve birçok alanı olumsuz etkileyen vandalizmin etkileri her alanda araştırılmaya başlanmıştır. Kavram, genel olarak kamu mallarına, özel şahıs veya kurumlara ait malların çeşitli şekillerde ve kasıtlı olarak tahrip edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Vandalizm, sadece psikoloji, sosyoloji, kriminoloji, mimari gibi alanları ilgilendiren bir konu olmaktan çıkmış artık birçok bilim dalıyla ilgili bir kavram haline gelmiştir. Bu alanlardan bir tanesi de turizmdir. Tarihi alanlara, kiliselere, heykellere, doğal alanlara verilen zararlar kaynağı çevre olan turizmi doğrudan etkilemektedir. Ülkemizde turizmin yoğun olarak yaşandığı destinasyonlarda vandalizmin tarihi ve kültürel eserlere verdiği zarar önemli bir boyuta gelmiştir. Nevşehir de peribacaları, tarihi ören yerleri, önemli müzeleri ve kiliseleri barındıran bir konumdadır. Türkiye'de

her yıl giderek artan oranlarda maddi ve manevi kayıplara neden olan vandalizm olgusuna, turizm sektörü çerçevesinde, Nevşehir'den örnekler verilmiş ve yetkili kişilerin görüşleri alınarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki tarihi ve doğal güzelliklerle önemli bir destinasyon olan Nevşehir ilinde vandal davranışlarla sık sık karşılaşılmaktadır. Bu davranışlar arasında kilise ve fresklerin yüzlerini kazıma ve insanların kendilerine ait bir iz bırakmak adına kendi isimlerini yazma eylemleri vardır. Elde edilen bu sonuç, Açıkgöz ve Ahunbay (2008)'ın çalışmasında elde edilen bulgular ile paralellik göstermektedir.

Bunun yanında kilise ve eski yaşam alanlarında ateş yakıldığı ve define aramak için mezarlıkların kazıldığı görülmüştür. Ayrıca bazı doğal yapıların farklı amaçlar için kullanıldığı da çıkan sonuçlar arasındadır. Bu sonuçlar, Eren ve Özgüçlü (2005)'nünçalışmasında ulaşılan bulgularla benzerdir. Elde edilen bir diğer önemli sonuç jip ve ATV turlarının bölge için ciddi bir tehdit olduğudur. Alınan önlemlere rağmen düzenlenen turların yol güzergâhlarına uymadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Nevşehir ilindeki diğer yapılar incelendiğinde otellerin, hediyelik eşya satan dükkânların, cafe ve restoranların sayılarının her geçen gün arttığı görülmüştür. Bu yapıların bir kısmının doğal bir oluşumla meydana gelen peribacalarına zarar verecek şekilde konumlandığı ve doğal çevreye zarar verdiği açıkça görülmektedir. Bu duruma neden olan etkenlerden biri de; imar barışı vb. adı altında belirli dönemlerde yapılan yasal düzenlemelerin bu tip olayların önlenmesinden ziyade oluşmasına zemin hazırlamasıdır.

Katılımcılara göre bölgede vandalizmin önlenmesinin önündeki en önemli engellerden biri; turizm destinasyonlarında turistik değerlerin korunmasına yönelik karar mekanizmasında birden fazla mercinin olması nedeniyle yaşanan yetki karmaşasıdır. Her alan için başka bir kurumun yetkili olması maliyet ve durum analizini de güçleştirmektedir. Belediyeler ve diğer kurumlar eserlerin onarılmasından ziyade halkı bilinçlendirme konusunda çalışmalarda bulunmaktadır.

Vandalizm konusu turizm sektörünün devamlılığı için oldukça önemli bir konudur. Bu nedenle ulusal ve uluslararası düzeyde tarihi ve doğal alanlara kasti olarak verilen zararları ortaya çıkaracak nitel araştırmalara daha sık başvurulması ve bunları önleyici öneriler getirilmesi yararlı olabilir. Bu çalışmanın bulgu ve sonuçları temel alınarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Yapılan incelemeler sonucunda birçok yapının etrafında tarihi yapıyı korumaya yönelik önlemlerin olmadığı görülmüştür. Koruma altına alınan birçok eserin kalıcılığını daha uzun sürdürdüğü bilinmektedir. Bu yüzden tarihi alanların korumasız olduğu yerler tespit edilip gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.
- Doğal yapıların korunması konusunda en büyük görev "Kültür ve Turizm Bakanlığına" düşmektedir. Bakanlık kültürel varlıkların korunmasına yönelik kanun çıkarsa da yaptırım ve uygulama konusundaki yetersizlikler, istenen sonuçların alınmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla var olan "Kültürel Varlıkları Koruma Kanununun" gereklerini yerine getirmek ve caydırıcı cezalar konusunda kararlıolunmalıdır.
- Sadece bakanlıklar ve devlet kurumlarının yaptığı çalışmalar yeterli değildir. Bireyler de bunun için duyarlı davranmalı ve gerekli özeni göstermelidir.
- Doğal alanların yanına inşaat yapılma izninin verilmemesi, inşa edilen yapıların yıkılması ve gereken yaptırımın uygulanmasının caydırıcı olabileceği düşünülmektedir.
- Bölgeye gelen turistlerin hatıra olarak tarihi eserden bir parça götürmesini engellemek için uygun fiyatlı, yaratıcı hediyelik eşyalar çoğaltılabilir.
- Turistik alanlarda gerekli ışıklandırmanın yapılması ve güvenlik önlemlerinin arttırılması vandalizmin azaltımasına katkı sağlayacaktır.
- Vandalist davranışlara maruz kalan alanların restoransyon çalışmaları daha etkili yapılmalı, alanı tamamen kazımak ya da üzerini koyu bir renge boyamak yerine esere zarar vermeyecek yöntemlerin tercih edilmesi mevcut eserlerin korunması konusunda önemlidir.
- Özellikle sit alanı ilan edilen yerlerde zaman içerisinde kaçak olarak yapılan yapılara, imar barışı gibi yasalar bahane edilerek göz yumulması engellenmelidir.
- Özellikle bu tür turizm bölgeleri için hayati önemi olan Alan Yönetimi Başkanlığı'nın vandalizm ile mücadelede eli güçlendirilmeli, her türlü siyasi ve çıkar ilişkisine dayalı müdahaleden uzak tutulması

sağlanmalıdır.

- Diğer illerde bulunan yerleşim yerlerinde benzer çalışmalar yapılması ve meydana gelen tahribatların belgelenmesi sağlanmalıdır. Bu sayede konuya daha fazla dikkat çekilecek ve farkındalığın artması sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz Ş. G. ve Ahunbay Z. (2008). 19. Yüzyıl Kayseri Kiliseleri İçin Koruma Önerileri. *İTÜ Dergisi*, 7(2), 26-37.

Akyol, E. (2006). *Kent Mobilyaları Tasarım ve Kullanım Süreci,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Allen, V.L ve Greenberger, D.B. (1978). An aesthetic theory of vandalism. *Crime Delinquency*, 24 (3), 309-321.

Aslan, H. (2018). Vandalizmin Azaltılmasında Peyzaj Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi. *Mesleki Bilimler Dergisi, 7* (2), 74-82.

Avcı, E., Acar, V. ve Aslıtürk, G. E. (2016). Kültürel Varlıklar Üzerinde Yapılan Tahribatların Turizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi (Kuşadası-Selçuk Örneği). *Ulakbilge*,4 (8), 171-208.

Bhati, A. ve Pearce, P. (2016). Vandalism and tourism settings: An integrative review. *Tourism Management*, *57*, 91-105.

Bins, M., Bass, S. A., Garrett, J.R, ve Casserly, M.D. (1979). Program Model School Vandalism. *Aspen Systems Corporation*.

Boz, B. ve Beyaztaş, F. (2001). Vandalizm. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi,* 10 (3), 17-18.

CBS Philliy. (2014). Vineland, New Jersey'deki heykellere yapılan Vandalizm örnekleri. https://philadelphia.cbslocal.com/2014/01/24/2-south-jersey-churches-vandalized-overnight/ adresinden 9 Temmuz 2019 tarihinde edinilmiştir.

Coffield, F. (1991). *Vandalism and Graffiti: The state of the art.* London: Calouste Gulbenkian Foundation.

Conklın, J. E. (1989). *Criminology*. NewYork: Macmillan Publishing Company.

Çevik Aladağ, Ş. A. (2011). *Kamusal alanda sanat eserinin kalıcılığı ve Mersin Kültür Parkı'nın değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Mersin.

DeMore, S. W., Fisher, J. D. ve Baron, R. M. (1988). The Equity- Control Model as a Predictor of Vandalism Among College Students. *Journal of Applied Social Psychology*, 18 (1), 80-91.

DiCanio, M. (1993). *The encyclopedia of violence: Origins, attitudes, consequences*. New York: Facts on File.

Dinçtürk, S. (2007). *Türkiye'de Vandalizmin Sosyal, Ekonomik ve Psikolojik Boyutları*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Doğan, C. (2007). *Türkiye Stadyumları Oturma Elemanı Tasarımında Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi*, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, S. ve Demir, İ. (2012). Genel Lise Öğrencilerinin Okul Tahripçiliği Algıları. Ahi Evran Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (1),133-147.

Duneier, M. ve Molotch, H. (1999). Talking city trouble: Interactional vandalism, social inequality, and the "urban interaction problem". *American Journal of Sociology*, 104 (5), 1263-1295.

Eren. D. ve Özgüçlü A. K. (2005). Turizmde Vandalizm (Tahripçilik): Nevşehir Örneği. *Kapadokya Turizm Paneli*, 16 Nisan: Nevşehir.

Erkan, N. Ç. (2005). *Yaşam Kalitesini Etkileyen Bir Faktör: Kentsel Vandalizm*. İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.

Fısher, J. ve Baron, M. R. (1982). An Equity-Based Model Of Vandalism. *Population And Environment,* 5 (3),182-199.

Gladstone, F.J., Sturman, A. ve Wilson, S. (1978). *Tackling vandalism*. HM Stationery Office.

Gunn A. C. ve Var T. (2002). *Tourism Plannig, Basics, Concepts, Cases,* (4th Ed.). Newyork: Routledge Taylor&Francis Group.

Güleken, Ö. N. ve Ünal, Z. G. (2018). Gaziantep Kendirli Kilisesi ve Latin Okulu Koruma ve Restorasyon Önerisi. *International Journal Of Social And Humanities Sciences*, 2 (1), 83-105.

Haber TS. (2012). Sümela Manastırındaki Fresklere Verilen Zarar. https://www.haberts.com/trabzon-gundemi/sumela-manastiri-duvarlari-utanc-verici-h6203.html adresinden 15 Eylül 2019 tarihinde edinilmiştir.

John Pepitone (2019). Kansas ve Diğer Eyaletlerde Meydana Gelen Vandalizm Örnekleri. https://fox4kc.com/2019/06/18/world-war-i-liberty-memorial-vandalized-with-spray-paint/?utm_source=related_1 adresinden 22Temmuz 2019 tarihinde edinilmiştir.

Johnson, R. R. (2019). Reducing Vandalism at Places of Worship.https://www.dolanconsultinggroup.com/wp-content/uploads/2019/03/Reducing-Vandalism-at-Places-of-Worship.pdf adresinden 9 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Mayer, G. R., Butterworth, T., Nafpaktitis, M., ve Sulzer- Azaroff, B. (1983). Preventing school vandalism and improving discipline: A three- year study. *Journal of applied behavior analysis*, 16(4), 355-369.

Moser, G. (1992). What is vandalism? Towards a psycho-social definition and its implications. *Vandalism: Research, Prevention, and Social Policy*, 20-33.

Namba, R. ve Dustin, D. (1992). Towards New Definitions of Depreciative Behavior and Vandalism. V*andalism: Research, Prevention and Social Policy*, 61-69

Olgun, R. (2013). *Kentsel Yeşil Alanlarda Vandalizm ve Olası Tasarım Çözümlerinin Antalya Örneğinde İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya

Olgun, R. ve Yılmaz, R. (2015). Kentsel Yeşil Alanlarda Vandalizm ve Olası Tasarım Çözümleri: Antalya Kenti Örneği. *Namık Kemal Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi,* 12 (3), 27-39.

Orhan, H. (2015). *Ortaokul 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin okul tahripçiliğine ilişkin algılarının incelenmesi(Adıyaman ili örneği),* Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Oruç, M. (2008). *Yönetici, Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Ankara İli Genel Lise ve Meslek Lisesi Öğrencilerinin Okul Malına Karşı Gösterdikleri Tahripçi Davranışlar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Öğülmüş, S. (2000). Tahripçilik (Vandalizm). Düşük Yoğunluklu Bir Sapma. *Polis Bilimleri Dergisi, 2* (7), 73-86.

Patin V. (1999). Will Market Forces Rule?, Unesco The Courier, (July-August), 35-36.

Roos, H. E. (1992). Vandalism as a Symbolic Act in Free Zones. *Vandalism: Research, Prevention and Social Policy*, 71-87.

Samdahl, D. M. ve Christensen, H. H. (1985). Environmental cues and vandalism: an exploratory study of picnic table carving. *Environment and Behavior*, 17 (4), 445-458.

Tarakçı, F. N. (2003). *Kentsel Çevrede Vandalizm:Vandalizmin Bank Tasarımına Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tarcan, S. (2007*). İlköğretim Okullarında Ders Sırasında Öğrenciler Arasında Görülen Vandalist Davranışlar*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

TC Erciş Kaymakamlığı. (2019) Urartu Yazıtları Hakkında Bilgi. http://www.ercis.gov.tr/urartu-yazitlari adresinden 28 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

The Local It. (2019). İtalya Coloseum'da Meydana Gelen Vandaliz Olayları. https://www.thelocal.it/20190430/tourist-caught-vandalising-colosseum-in-rome adresinden 5 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Tulsa World. (2019). Oklahoma'da Yaşanan Vandalizm Olayları. https://www.tulsaworld.com/opinion/editorials/tulsa-world-editorial-bigoted-vandalism-must-not-represent-oklahoma/article_dd330e11-cce2-5f0a-a16f-6de53f945117.html adresinden 15 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Tutar, F., Kocabay, M. ve Kılınç, N. (2007). Turizm sektöründe e-ticaret uygulamaları: Nevşehir örneği. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi* 9(12), 196-206.

Türkoğlu, G. (1991). *Vandalizm ve Kent Mobilyası.* Kamu Mekanları Tasarımı Kent Mobilyaları Sempozyumu IMSÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Ünişen, A. ve Demirbağ, B. (2016). Ortaokul Öğrencilerinde Vandalizmin Aile İlişkileri ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Adıyaman İli Örneği). *Education Sciences, 11*(2), 49-60.

Van Vliet W. (1984). *Vandalism: An Assessment and Agenda, Vandalism: Behaviour and Motivations* (Edt: C.L. Leboyer), New York: Elsevier Science Publishing

Yapı Sektereteri Haber Portalı. (2013). Sümela Manastının Onarımı İle İlgili Bilgi. http://www.yapi.com.tr/haberler/vandal-tahribatini-unesco-onaracak_111410.html adresinden 5 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Yavuz, Y. (2018). 2750 Yıllık Urartu Yazıtları'na verilen tahribat. http://www.turizmhaberleri.com/haberayrinti.asp?ID=33814 adresinden 30 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Yener Ö. Gülaçtı F. Çıkılı Y. (2004). Saldırganlığın Psikolojik-Kültürel Boyutu ve Vandalizm. Doğu *Anadolu Bölgesi Araştırmaları,* 144-149.

Yıldırım, A. (2017). *Investigating the frequency, causes and results of school vandalism according to the views of secondary students and teachers,* Master Thesis, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları

"KAPADOKYA ALANI" HAKKINDAKİ MEVZUATIN BÖLGENİN TURİZM YÖNETİMİNDE GÖRÜLEN YETKİ KARMAŞASININ ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ

Arif Nihat SAMUR[92] Gülsüm TABAK [93] İbrahim YILMAZ[94]

Özet

Turizmin temel yapı taşları olan doğal, tarihi ve kültürel değerleri ile Kapadokya Bölgesi Türkiye'nin önde gelen kültür turizmi destinasyonlarından biridir. Ancak bu değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusundaki sorunlar maalesef her geçen gün artmaktadır. Bu durumun en temel nedeni olarak ise ilgili mevzuata göre karar alma mekanizmalarında farklı kurum ve kuruluşların söz sahibi olmasından kaynaklanan çok başlılık ve yetki karmaşası gösterilmektedir. Dolayısıyla, yapılacak yasal düzenlemeler ile yetkinin tek elde toplanması bölge turizminde görülen bu sorunların giderilmesi bakımından önemli görülmektedir.

2019 yılı ilgili mevzuatta bu yönde yapılan yeni düzenlemeler ile bölge turizmindeki alan yönetimi bakımından dönüm noktası olmuştur. Şöyle ki; bu yılın Haziran ayında önce Kapadokya Alanı Hakkında Kanun ve Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yürürlüğe girmiştir. Ağustos ayında, bu iki düzenlemeye dayanılarak Kapadokya Alan Komisyonunun kurulmasına dair Yönetmelik yayımlanmıştır. Ekim ayı içerisinde ise iki farklı düzenleme yapılmıştır. Bunlardan ilki; Kapadokya Alan Başkanlığı Personel Yönetmeliği'dir. İkincisi de; Göreme Vadisi ve Çevresindeki Alanın Milli Park statüsünden çıkartılmasını içeren Cumhurbaşkanlığı kararıdır. Mevzuatta yapılan bu düzenlemeler ile Alandaki her türlü yetkinin Kapadokya Alan Başkanlığınca kullanılacağı hükmü getirilmiştir. Başkanlığın görev ve yetkileri arasında Alan içindeki turizm faaliyetlerinin planlanması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesini sağlamak da yer almaktadır. Çalışmada, oldukça yeni ve uygulamaya yansımaları henüz oldukça sınırlı olan bu düzenlemelerin bölge turizmindeki alan yönetiminde görülen yetki karmaşasının önlenmesindeki rolü değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kapadokya Alanı, Yasal Düzenlemeler, Turizm

Jel Sınıflandırılması: Z30, Z38, ,Z39

THE ROLE OF THE LEGISLATION ABOUT "CAPPADOCIA AREA" IN THE PREVENTION OF AUTHORITY CONFUSION IN TOURISM MANAGEMENT OF THE REGION

Abstract

Cappadocia region, withits' natural, historical and cultural values, is one of Turkey's leading cultural tourism center. Unfortunately, the problems of protecting these value sand transferring them to future generations are increasing day by day. The main reason for this situation is the multi-headed and confusion of authority arising from the fact that different institutions and organizations have a say in decision-making mechanisms according to the relevant legislation. Therefore, with the legal arrangements to be made, the collection of authority in one hand is considered important in terms of eliminating these problems in regionaltourism.

2019 has been a turning point in terms of field management in there gion with the new regulations made in this direction. Namely; In June this year, the Law on the Cappadocia Area and the Presidential Decree on the Cappadocia

[92] Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, asamur@nevsehir.edu.tr
[93] Öğretim Görevlisi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Meslek Yüksekokulu, gulsumtabak@isparta.edu.tr
[94] Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi iyilmaz@nevsehir.edu.tr

Area Management entered into force. In August, the Regulation on the Establishment of the Cappadocia Area Commission was issued based on these two regulations. Two different regulatins were put into force in October. The first of theseis Cappadocia Area Directorate Personnel Regulation. Secondly; It is the Presidential decree that includes the removal of the Goreme Valley and the Surrounding Area from the status of being National Park. With these regulations made in the legislation, it was provided that all authority in the area will be used by the Cappadocia Area Presidency. The duties and powers of the Presidency include planning, developing and promoting tourismactivities with in the area. In this study, the role of these regulations, which are quite new and whose reflections are stil quite limited, are evaluated in the prevention of the confusion of authority in the regional tourism.

Keywords: Cappadocia Area, Regulations, Tourism Jel Classification: Z30, Z38, ,Z39

GİRİŞ

Bilindiği üzere, dar anlamda Kapadokya Bölgesi denilince akla kayalık ya da çekirdek Kapadokya diye adlandırılan ve Nevşehir ili sınırları içinde yer alan bölge gelmektedir. Bu bölge, UNESCO Dünya Miras alanları Listesinde yer alan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri alanını da içermektedir. Dünyada eşi benzeri olmayan bu alanı bünyesinde barındıran bölgenin sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin yeterince korunamadığını söylemek mümkündür. Yıllardan beri bu konuda olumsuzluklar yaşanmakla birlikte; özellikle geçtiğimiz yıl yürürlüğe giren ve kamuoyunda imar barışı olarak bilinen düzenleme sonrasındaki kaçak yapılaşma ile söz konusu kaynaklar ciddi ölçüde zarar görmüştür.

Karar mekanizmalarında görülen ve yıllardan beri şikâyet konusu olan yetki ve görev karmaşasından dolayı imar barışına aykırı şekilde inşa edilen kaçak yapı ve tesislere engel olunamamıştır. Dahası, zamanında müdahale edilemediği için bu yapı ve tesislerin yıkım çalışmaları da gecikmiştir. Bu gelişmeler, Bölgedeki turizmin sürdürülebilirliği açısından da hayati öneme sahip kaynakların korunması çabalarının önemini daha da arttırmıştır. 2019 yılı bu çabalar çerçevesinde yürürlüğe giren yeni yasal düzenlemeler ile dönüm noktası olmuştur. Bu bağlamda çalışmada öncelikle aynı tarihte yürürlüğe giren Kapadokya Alanı Hakkında Kanun ve Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi incelenmektedir. Sonra, Kapadokya Alan Komisyonunun Teşkili, Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ele alınmaktadır. Son olarak da; Kapadokya Alan Başkanlığı Personel Yönetmeliği değerlendirilmektedir. Öte yandan, mevzuatta yapılan son düzenleme olan Göreme Vadisi ve Çevresindeki Alanın Milli Park Olarak Belirlenmesi Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararının yürürlükten kaldırılmasını içeren tek sayfalık Cumhurbaşkanı Kararından da bahsedilmektedir.Çalışmada, mevzuattaki bu düzenlemelerin Bölge turizmdeki alan yönetiminde görülen yetki karmaşasının önlenmesindeki rolü üzerinde durulmaktadır.

KAPADOKYA ALANI İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Kapadokya Alanı; Kapadokya Alanı Hakkında Kanunun ekindeki harita ve koordinat listesinde sınırları belirtilen ve bu Kanun kapsamında Kapadokya Alan Başkanlığının yetkili ve görevli olduğu alanı ifade etmektedir. Bu alanın sınırları, 9.600 hektar büyüklüğündeki Göreme Tarihi Milli Parkını da içine alan yaklaşık 86.000 hektar büyüklüğündeki oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Yapılan inceleme sonucunda söz konusu mevzuatta bugüne kadar toplam beş farklı yasal düzenlemenin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu düzenlemeler yer aldıkları Resmi Gazetenin yayımlandığı tarih sırasına göre aşağıdaki gibidir:

1. 7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun
2. Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
3. Kapadokya Alan Komisyonunun Teşkili, Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
4. Kapadokya Alan Başkanlığı Personel Yönetmeliği
5. Göreme Vadisi ve Çevresindeki Alanın Milli Park Olarak Belirlenmesi Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararının Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı

YASAL DÜZENLEMELERİN BÖLGE TURİZMDEKİ YETKİ KARMAŞASININ ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ

Bu kısımda, yukarıda sözü edilen her bir yasal düzenleme metni incelenerek Bölge turizminde görülen çok başlılık ve yetki karmaşasının önlenmesinde oynayabileceği roller üzerinde durulmaktadır.

1. 7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun

Kanun, 1 Haziran 2019 tarih ve 30791 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2019a). Dört Bölüm, 11 Madde ve bir Geçici Maddeden oluşan Kanunun amacı; Kapadokya Alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin hususları düzenlemektir.

Kanun'a göre Kapadokya Alanında her türlü aykırı uygulamanın giderilmesini sağlamak, gerektiğinde aykırı uygulamaya konu yapı ve tesisleri yıkmak veya yıktırmak Kapadokya Alan Başkanlığının yetkisindedir. Alanda, 2863 sayılı Kanun kapsamında kültür varlıklarını koruma bölge kurulu müdürlüklerine, koruma, uygulama ve denetim büroları ile çevre ve şehircilik il müdürlüklerine verilen görev ve yetkiler artık Kapadokya Alan Başkanlığı tarafından yürütülecektir. Ayrıca, Alan sınırları bölgenin kültürel ve doğal varlıkları ile turizm potansiyeli göz önünde bulundurularak Kapadokya Alan Başkanlığının teklifi ve Bakanlığın uygun görüşü üzerine Cumhurbaşkanı kararı ile değiştirilebilecektir.

Kapadokya Alanının mevcut durumunu bozmayan ve yapısal uygulamalar içermeyen konulara ilişkin belirlenecek tedbirlere aykırılık halinde 500-5.000 Türk Lirasına kadar idari para cezası uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Alanın mevcut durumunu bozan ve yapısal uygulamalar içeren tedbirlere aykırılık durumunda ise 50.000-200.000 Türk Lirası arasında idari para cezası uygulanması öngörülmektedir. İdari para cezası uygulanacak fiiller ve aykırılık durumuna göre uygulanacak idari para cezalarının miktarı Kapadokya Alan Başkanlığınca çıkarılacak bir Yönetmelik ile belirlenecektir.

2. Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Bu Kararname, 7174 sayılı Kanunun yayımlandığı aynı tarih ve sayılı Resmi Gazetede (Resmi Gazete, 2019b) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 12 Madde ve bir Geçici Maddeden oluşan Kararnamenin amacı; Kapadokya Alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusunun ve doğal kaynak değerlerinin korunmasını, yaşatılmasını, geliştirilmesini, tanıtılmasını, gelecek kuşaklara aktarılmasını, planlanmasını, yönetilmesini ve denetlenmesini sağlamak üzere Kapadokya Alan Başkanlığının kurulması ile görev ve yetkilerini düzenlemektir. Bu Kararname ile Kapadokya Alanındaki yetkileri kendinde toplayan Kapadokya Alan Başkanlığı kurulmuş ve Başkanlık görevi Nevşehir Valisine verilmiştir. Kararnameye göre, başkana yardımcı olmak üzere Bakanlıkça bir idari ve bir de teknik başkan yardımcısı atanmaktadır. Başkan yardımcıları en az dört yıllık eğitim veren yükseköğretim kurumlarından veya bunlara denkliği YÖK tarafından kabul edilen yurtdışındaki yükseköğretim kurumlarından mezun olmalıdır. Ayrıca, mesleki açıdan yeterli bilgi ve deneyime sahip, kamuda veya özel sektörde en az beş yıl çalışmış kişiler arasından seçilmelidir.

Kapadokya Alanındaki korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarının tespitini yapmak Başkanlığın görev ve yetki alanındadır. Kapadokya Alanında yer alan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının, peri bacalarının ve yer altı şehirlerinin korunması, tadilatı, tamiratı ve esaslı onarımları ile iyileştirilmesine yönelik her türlü iş ve işlemleri yapmak veya yaptırmak, gerekli güvenlik önlemlerini almak veya aldırmak da başkanlığın görev ve yetkileri içerisinde yer almaktadır.

Kapadokya Alan Başkanlığının görev ve yetkileri konusunda Kararnamede doğrudan turizm ile ilgili iki hüküm vardır. Bunlardan birincisi; Kapadokya Alanı içindeki turizm faaliyetlerinin planlanması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesini sağlamaktır. İkincisi ise Bakanlıkça çıkarılacak Yönetmelikte belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde, Kapadokya Alanında turizm amaçlı sportif faaliyette bulunacak turizm işletmelerinde aranacak nitelikleri belirlemek ve bu faaliyetleri denetlemektir. Bu iki görev ve yetkinin Kapadokya Alan Başkanlığının hizmet birimlerinden biri olan Alan Yönetimi ve Tanıtım Grup Başkanlığı tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir.

3. Kapadokya Alan Komisyonunun Teşkili, Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanan ve üç Bölüm, 13 Maddeden oluşan bu Yönetmelik, 31 Ağustos 2019 tarih ve 30874 Sayılı Resmi Gazetede (Resmi Gazete, 2019c) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmeliğin amacı; Kapadokya Alan Komisyonunun teşkili, görevleri, çalışma usul ve esasları ile üyelerinin atanması ve üyeliklerinin sona ermesine ilişkin hükümleri düzenlemektir. Yönetmeliğin Kapadokya Alan Komisyonu başlığını taşıyan İkinci Bölümünde Komisyonun hangi üyelerden oluşacağı, başkan ve başkan yardımcısının nasıl seçileceği hükme bağlanmıştır. Bu bağlamda, Komisyon üyeleri şu 13 kişiden oluşmaktadır:

a) Bakanlıkça görevlendirilecek, alanında uzman ve en az on yıl deneyimli arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, şehir planlama/şehir ve bölge planlama, jeoloji ve hukuk ile biyoloji veya kimya bölümleri lisans mezunu yedi kişi
b) İl Özel İdaresi Genel Sekreteri veya İl Özel İdaresinden görevlendireceği bir kişi
c) Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünce görevlendirilecek, alanlarında uzman birer kişi
d) Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odasınca görevlendirilecek bir kişi
e) Görüşülecek konu ile ilgili yerin belediye başkanlığından görevlendirilecek bir temsilci
f) Görüşülecek konu Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ilgili ise Vakıflar Bölge Müdürü veya Vakıflar Bölge Müdürlüğünden görevlendireceği bir temsilci

Sözü edilen 13 kişi arasında yer alan (e) ve (f) maddelerindeki iki üye yalnızca kurumlarını ilgilendiren konularda oy hakkına sahiptir. Ayrıca Komisyonda görüşülecek konunun niteliğine göre oy hakkı olmaksızın, ilgili kurum ve kuruluşlardan uzman çağrılabileceği gibi; Komisyonun gündemiyle ilgili meslek odaları, Başkanlığın daveti üzerine toplantıya gözlemci olarak katılabilmektedir. Kapadokya Alan Komisyonu başkanı ve başkan yardımcısı ise, Kapadokya Alan Komisyonunca (e) ve (f) bentlerinde belirtilen üyeler dışındaki 11 üyenin katılımıyla yapılacak toplantıda (a) bendinde belirtilen üyeler arasından salt çoğunluğun oylarıyla seçilir. Başkanın yokluğunda başkan yardımcısı, Kapadokya Alan Komisyonuna başkanlık eder.

Komisyonun görevleri arasında; Kapadokya Alanında geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları ile mevcut planlara ilişkin her türlü fiziki ve inşai uygulamaya yönelik karar almak bulunmaktadır. Aynı zamanda, Kapadokya Alanı içerisinde doğal sit alanlarının tescili, sınır değişiklikleri ve yeniden değerlendirilmesine yönelik karar almak da Komisyonun görevlerindendir. Öte yandan, kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler Komisyon kararlarına uymak zorundadır.

4. Kapadokya Alan Başkanlığı Personel Yönetmeliği

Kapadokya Alan Başkanlığınca hazırlanan Bu Yönetmelik, 9 Ekim 2019 tarihli, 30913 sayılı Resmi Gazetede (Resmi Gazete, 2019d) yayımlanmış ve dokuz Bölüm ve 48 Maddeden oluşmaktadır. Yönetmeliğin amacı; "Kapadokya Alan Başkanlığı personelinin istihdamına, niteliklerine, işe alınmalarına, görevlerine, hak ve yükümlülüklerine, mali haklarına, performans değerlendirmelerine, disiplin işlemlerine ve sözleşmelerinin sona ermesine ilişkin usul ve esasları düzenlemek" şeklinde ifade edilmiştir.

Çok çeşitli hükümler içeren Yönetmeliğin "Deneme Süresi ve Sözleşme Yapılması" başlığını taşıyan 16. Maddesinde şu hükümler yer almaktadır: "Giriş sınavı ile ilk defa işe alınanlar ile iki aylık deneme süresi için sözleşme yapılır. Deneme süresi içinde; personelin görevini etkin yürütüp yürütmediği, yaratıcılığı, girişimciliği, çalışma disiplini, gayret ve başarısı ile göreve ilişkin ve kişisel nitelikleri personel değerlendirme formu ile personelin bağlı olduğu birim amirlerince silsile yolu ile puan esasına göre doldurularak belirlenir. Deneme sürecinin başarıyla geçirildiği ilgili grup başkanının teklifi ve ilgili başkan yardımcısının olumlu görüşü ile Başkan tarafından onaylanmak suretiyle tespit edilir. Neticede, 100 puan üzerinden 70 puan altında puan alanlar başarısız, 70 ve üstü puan alanlar başarılı sayılır ve değerlendirme sonucunda başarılı sayılanlar ile sözleşme yapılır; başarısız sayılanlarla yeni sözleşme yapılmaz.

Yönetmelikte kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kişilerin Kapadokya Alan Başkanlığı bünyesinde istihdam edilmesine yönelik hüküm de bulunmaktadır. Şöyle ki; "Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan

Personelin Başkanlıkta İstihdam Edilmesi" başlığını taşıyan 44. Maddede şu hükümlere yer verilmiştir: Gerekli görülmesi halinde kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen devlet memurları ve kamuda çalışan sürekli işçiler ile öğretim elemanlarından aranan şartları taşıyanlar Başkanlık kadrolarında çalışabilirler. Bu kişiler, Yönetmeliğin giriş sınavı ve deneme süresine ilişkin hükümlerine tabi olmaksızın doğrudan iş sözleşmesi imzalanması suretiyle istihdam edilebilmektedir.

5. Göreme Vadisi ve Çevresindeki Alanın Milli Park Olarak Belirlenmesi Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararının Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı

Daha önce bahsedildiği üzere, 7174 sayılı Kanuna göre Kapadokya Alanı sınırları bölgenin kültürel ve doğal varlıkları ile turizm potansiyeli göz önünde bulundurularak Kapadokya Alan Başkanlığının teklifi ve Bakanlığın uygun görüşü üzerine Cumhurbaşkanı kararı ile değiştirilebilmektedir. Bu bağlamda, ilgili karar 22 Ekim 2019 tarih ve 30926 Sayılı Resmi Gazetede (Resmi Gazete, 2019e) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Göreme Milli Parkının statüsü kaldırılarak yönetimi ilgili mevzuat uyarınca Alan Başkanlığının görev ve yetki alanına alınmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kapadokya Bölgesinde öteden beri süregelen çeşitli tahripçilik (vandalizm) olaylarına ilave olarak, özellikle son zamanlarda yaygınlaşan kaçak yapılaşma ile birlikte turizm açısından hayati önemi olan kaynaklar ciddi ölçüde zarar görmektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri; Bölgedekiarkeolojik, doğal ve kentsel sit alanı, milli park ve kültür turizmi gelişim bölgesi gibi değişik koruma statüsüne sahip alanlar ile ilgili olarak farklı kurum ve kuruluşlara tanınmış görev ve yetkilerdir. Karar mekanizmalarında yaşanan uzun ve karmaşık bürokratik süreçler aynı zamanda turizm yatırımcıları açısından da önemli bir caydırıcı faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzlukların giderilmesine yönelik olarak mevzuatta yapılan yeni düzenlemeler dikkat çekmektedir. Söz konusu düzenlemeler alan yönetimindeki çok başlılık ve yetki karmaşasının önüne geçilmesi ve alandaki kaynakların daha iyi korunarak gelecek kuşakları aktarılabilmesi bakımından önemlidir. Bu da bölge turizminin sürdürülebilirliği açısından gereklidir.

Bölge turizmini de çok yakında ilgilendiren yasal düzenlemelerde turizmin yeterince yer almaması temel eleştiri konusu olabilir. Kapadokya Alan Komisyonu üyeleri arasında (oldukça uzak bilim dalları olan) lisans biyoloji veya kimya bölümü mezunlarına bile yer verilmişken, turizm mezunu olmaması da oldukça ilginçtir.Ayrıca daha geniş bir perspektifle, ilgili mevzuatın geniş anlamda Kapadokya Bölgesi sınırlarını kapsayacak şekilde hazırlanması çok daha faydalı olabilirdi. Zira bilindiği üzere geniş açıdan Bölge, Nevşehir dışında Niğde, Aksaray ve Kırşehir illerini de kapsamaktadır.

Kamuoyunda imar barışı olarak bilinen düzenlemenin Bölgedeki uygulamasında görülen kaçak yapı ve tesislerin inşa edilmesi gibi suiistimaller yasal düzenlemelere yönelik olumsuz algının pekişmesinde etkili olmuştur. Bölge bu dönemde iyi bir sınav vermemiştir. Çünkü yapılan düzenlemelerin kaynakların korunmasına hizmet etmesi bir tarafa; adeta tahribata ve kaynakların bozulmasına yol açtığı yönünde bir algı oluşmuştur. Çalışmada ele alınan yasal düzenlemelere ilişkin olarak kamuoyundaki eleştirilere gelince; özellikle Göreme Milli Parkının milli park statüsünün kaldırılmasından sonra bu eleştirilerin arttığını söylemek mümkündür.Eleştirilerden sonra, Kültür ve Turizm Bakanlığı resmi facebook hesabı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019) üzerinden gerekli açıklamada bulunarak eleştirilerin yersiz olduğunu vurgulamıştır.

Kamuoyundaki eleştirilerin ve olumsuz algılamaların giderilmesi için mevzuatta yapılan düzenlemelerin toplumun bütün kesimlerine iyi anlatılması, özellikle yerel halkın ve diğer paydaşların bilgilendirilmesi gerekir.

İlerideki benzer çalışmalarda uygulamaya yansımaları henüz çok sınırlı olan söz konusu düzenlemelerin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar daha faydalı olacaktır. Son olarak, 2014 yılında Türkiye'deki ilk alan yönetimi uygulaması olan ve yaklaşık beş yıldır yürürlükte olan Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı (Resmi Gazete, 2014) ile ilgili benzer yasal düzenlemeler ve sonuçları incelenebilir.

KAYNAKÇA

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019).Kamuoyuna, https://www.facebook.com/TCKulturTurizm/photos/a.564260143650688/2440798772663473/?type=3 adresinden 23 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir

Resmi Gazete (2014). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140628-10.htm adresinden 10 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Resmi Gazete (2019a). Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190601-11.htm adresinden 10 Ağustos 2019 tarihinde edinilmiştir.

Resmi Gazete (2019b). Kapadokya Alan Başkanığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190601-11.htm adresinden 10 Ağustos 2019 tarihinde edinilmiştir.

Resmi Gazete (2019c), Kapadokya Alan Komisyonunun Teşkili, Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190831-6.htm adresinden 15 Eylüm 2019 tarihinde edinilmiştir.

Resmi Gazete (2019d). Kapadokya Alan Başkanlığı Personel Yönetmeliği, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191009-7.htm adresinden 15 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir.

Resmi Gazete (2019e). Göreme Vadisi ve Çevresindeki Alanın Milli Park Olarak Belirlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191022-3.pdf adresinden 25 Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir

CHARLES TİLLY' NİN " ZOR, SERMAYE VE AVRUPA DEVLETLERİNİN OLUŞUMU 990- 1992 " ADLI ESERİ DOĞRULTUSUNDA DEVLET OLUŞUMUNDA SAVAŞ ORGANİZASYONUN ROLÜ

Gülsün KIZILAĞIL[95]

Özet

Bu çalışmada Charles Tilly' nin "Zor, Sermaye ve Avrupa Devletleri'nin Oluşumu 990-1992 " adlı eseri ve yazarın 1985 yılında yayınlamış olduğu "War Making and State Making as Organized Crime" başlıklı makalesinden hareketle Avrupa devletlerinin oluşum aşamasında savaşların ve savaş organizasyonun belirleyici rolü üzerinde durulmuştur. Savaşların devlet oluşumu üzerindeki etkisi devletlerin zor ve sermaye üretmesi ve kullanması bağlamında ele alınarak devletin egemenliğinin savaşlar sayesinde hem içeride hem de dışarıda arttığı anlatılmaya çalışılmıştır. Tilly' nin incelemiş olduğu dönem için (990-1992 yılları arası fakat daha çok 16. ve 17. yy ağırlıklı) devlet ve toplum arasındaki ilişkinin hareketliliği ve temelde devlet ve toplum ilişkisinin oluşmasını sağlayan araç ordulardır diyebiliriz. İncelenen dönemde savaşlar ordu toplum ilişkisi açısından devletin oluşturulmasında bir laboratuvar görevi görmektedir. Aynı zamanda vatandaşlık haklarının kazanılma sürecinin başlangıcı da savaşlara bağlı olarak ordu organizasyonundan geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Zor ,Sermaye, Savaş, Devlet ve Tahkimat Sistemleri*

THE ROLE OF WAR ORGANIZATION IN THE FORMATION OF STATE BASED ON THE CHARLES TILLY'S BOOK "COERCION, CAPITAL, AND EUROPEAN STATES, AD 990-1990"

Abstract

This study focuses on the decisive role of wars and war organization in the formation of European states based on the Charles Tilly's book "Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990" and Author's article published in 1980 "War Making and State Making as Organized Crime". Described in this study, The effect of wars on the state formation discussed in the context of state's capital production and its usage in parellel with the sovereignty of the state is increased both inside and outside under favour of wars. For the period of examined by Tilly (990-1992, but mainly in the 16th and 17th centuries), we can say that the army is the tool that ensures the mobility and formation of the relationship between the state and society. In the examined period, in terms of between army and society relationship the mission of wars are like a laboratory in the formation of the state. And therewithal, the beginning of the process of citizenship acquisition passing the army organization with depending on the war.

Key Words*: Coercion, Capital, War, State, and Tahkimat Systems*

1. GİRİŞ

[95] Yüksek Lisans Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, kizilagilgulsun@gmail.com

Belirli bir siyasal ve toplumsal yapının askeri boyutu olarak orduların örgütlenmeleri ve toplumsal rolleri içinde bulundukları toplum ile yakinen ilişkilidir. Orduların kaynağı olan insanlar bütünü toplumu oluşturduğuna göre ordular toplumsal çevrelerinden hem beslenir hem de gelişmesine katkıda bulunur. Orduların ve toplumların yönetim hakkına sahip olan devlet ise ordu ve toplumun oluşturduğu koordinasyonun diğer bir parçasıdır. Tilly' nin incelemiş olduğu dönem için (990-1992 yılları arası fakat daha çok 16. ve 17. yy ağırlıklı) devlet ve toplum arasındaki ilişkinin hareketliliği ve temelde devlet ve toplum ilişkisinin oluşmasını sağlayan araç ordulardır diyebiliriz. Günümüzde ordu yapılanmasının sivilleştirilme ve savaşların amaçlarının değişmesi gibi sebepler devlet ile toplum arasında ki araç olma işlevini yitirmesine sebep olmuştur. İncelenen dönemde Ordu ve toplumun devlet ile ilişkisini açıklayan en açık olgu ise savaşlar olmuştur. Savaşlar devlet denilen olgunun meşru güç kullanma alanlarını temsil eder.

Modern devletin kurulmasında iktidarın merkezileşmesinde ve yeniden yapılanmasında savaşlar ve savaş hazırlığı büyük rol oynamıştır. Savaşlar devlet denilen olgunun meşru güç kullanma alanlarını temsil eder. Güç ve şiddet tekeli olarak ordunun kontrolünü elinde bulundurmak modern anlamda bir devlet oluşturmanın temel prensibidir. Bu bağlamda modern devlet oluşum sürecinde ordu ve meşru güç kullanım alanı olarak savaşlar en önemli unsurlar arasındadır. Charles Tilly'e göre; "savaşmak, kaynak çekmek ve sermaye birikimi Avrupa'nın devlet inşasını biçimlendirmek için karşılıklı olarak etkileşimde bulundu. Fakat bunun sonucunun ulus-devlet olacağını hiçbir iktidar sahibi ön görememiştir." Bir savaş organizasyonu güçlü bir disiplini, stratejiyi ve toplu anlamda yapıldığı için kurallı bir birlikteliği içinde barındırdığında başarıya ulaşabilmektedir. Bu sebeple savaş, ordu, vatandaş olma, tehditler ve orduda yapılan reformlar arasında bir bağ söz konusudur.

2. AVRUPA'DA DEVLET SİSTEMİNİN OLUŞUMU

Avrupa'da 15. yy itibari ile siyasi otoritenin tek bir elde toplanması fikri oluşmaya başlamıştır. Avrupa'nın çevresindeki bölgelerde savaşlar sona ermeye başladığında krallar ve soylular iç işlerinde daha aktif, daha dikkatli, iç işlerine daha çok kaynak ayırabilir ve bürokrasilerini geliştirebilir hale gelmeye başlayabilmişlerdir. Aynı zamanda savaşların azalması dışarıda güvenliği sağlayacağı gibi Avrupa genelinde ordular için kaynak oluşturacak nüfusunda artmasını beraberinde getirmiştir. Çoğalan nüfus, kentleri canlandıracak ve ticaretin artmasına paralel olarak zanaatkar sınıfın yükselmesine sebep olmuştur. Artan ekonomik faaliyetlerle artık sadece tebaadan değil kilise ve soylulardan da vergi alınmaya başlanmıştır. Bu olgu aslında maaşlı bir memur sınıfının da oluşumunu beraberinde getirmiştir diyebiliriz. 15. yüzyılın ortalarında başlayan Reform ve Rönesans Batı Avrupa'nın öğrenme, keşifler ve ticaret alanlarında kültürel anlamda yeniden doğması ve zamanla papanın otoritesinin azalması ve Hristiyanlığın birleşmesine dair umutların yok olması gibi sonuçlar doğurmuştur. "Luther ve dini zulmünden kaçarak Cenevre'ye yerleşmiş bir Fransız olan Protestan John Calvin (1509-1564) , seküler ve dini otoritenin ayrı olması gerektiği inancındaydı"[96].[97] Şu ana kadar Avrupa devletlerinin oluşumunda önemli bir paya sahip olduğuna inandığım yukarıdaki görüşlerin konumuz açısından önemi ise Protestanlığın daha fazla dini seçenek sunmasıyla Avrupa'da oluşan ikilik ortamında ulusal kraliyetlerin güçleniyor ve yönetici aileler arasındaki dini farklılıklar siyasi sorunları artırıyordu. Bunun sonucunda ise Avrupa'da uzun süren mezhep savaşları meydana gelmiştir.

[96] Mehmet Ali Ağaoğulları, *Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul,2012, s.312

[97] Ancak incelemiş olduğum Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789 adlı eserin 'Dinde reform ve birleşme, 1450-1600' adlı başlığında Luther'in ve dini reformların fikirleri Papalıktan ve Roma kilisesinden kopan yerel kiliselerini kuran siyasi liderlerle çekici geldiği, Prenslerin hedefleri ile manevi hedeflerin karıştığı aktarılmıştır. Karışan konular ise, Papalığın ekonomik ve siyasi gücünü sona erdirme, kilise arazilerinin gelirine el koyma ve Katolikliği sürdüren komşu ülkelere meydan okuma arzularıdır. Bu noktada hedeflere ulaşmak için ortak bir amaç uğruna seküler otorite ve dini otorite birlikte hareket etmeye başlamıştır. Avrupa'daki ülkeler farklı Hristiyan mezheplere bölününce, siyasi ve dini otoriteler kendilerine özgü Hristiyanlığı halklarına öğretmek için birlikte hareket ettiler. Luther'in ön gördüğü gibi bir ayrılmadan çok ortak bir disiplin içinde toplum inşası sürecine giriştirler. İlk verilen kaynağın muhtemelen konuyu sadece Luther'in ilk amacı olarak ele aldığı var sayılır ise bu kaynakta bu düşüncenin uzun vadeli sonuçları aslında bir ayrımdan çok birleşmenin hedeflendiğini ve " toplumsal disiplin" dedikleri süreçte ülkelerin ve toplumlarını daha ahlaklı ve düzenli yapmaya çalıştıkları ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda ulus inşa aşaması ise ulus devlet ile bağdaştırılarak ele alınıp geliştirilebilir.

Savaşlar ve devletler arasındaki ilişkiyi sağlam kurmak adına savaşların hedef ve amaçlarını iyi anlamamız gerekmektedir. Her savaşın bir amacı vardır ve bu amacı belirleyen kurum; toplumun rızasını devrederek şiddet kullanma tekelini eline verdiği ve şiddeti meşru bir şekilde kullanma hakkına sahip olan devlettir. Devletlerin merkezileşerek zor kullanma ve şiddet kullanma tekeline sahip olma yetisi tam da bu noktada başlamaktadır. Devletin bu yetileri kazanmasında iki önemli unsur söz konudur: ticaret ve şiddet tekeline sahip olmak. Devlet kurma aşamasında birçok grup şiddet kullanma hakkını ya da fiili uygulama alanlarını paylaşıyordu. Örneğin Fernand Braudel, "on altıncı yüzyıl hakkında "denizdeki korsanların arkasında kentler ve kent-devletleri vardı" [98]ya da tam tersi durumlar da söz konusu olabiliyordu mesela bir kralın silahlı destekçilerinin en iyi kaynağı zaman zaman kanunsuzların dünyasıydı ve kötülerin devlete hizmet ederek güçlerini meşrulaştırması ve devletin şiddet tekelini paylaşması mümkündü. Weber' e göre " güç kullanımı ve otorite 15.yy'dan itibaren ortaya çıkmaya başlayan devletler için modern devlet; çok merkezli ve çoğulcu iktidar yapısından tek, bölünmemiş, merkezi bir iktidar yapısına geçişi ifade eder."[99] Bu ise egemenliğin ve otoritenin devlet gibi bir üst kurumda olmasını gerekli kılmaktadır. "Devlet; bir toprak parçası üzerinde meşru fiziksel şiddet tekelini kendi için başarılı olarak ileri süren insan topluluğudur"[100] tanımı ile aslında 15. yy' dan sonra merkezileşmeye başlayan Avrupa devletlerinin temel hareket noktasını açıklamıştır. Fakat 17.yy' dan önce Avrupa devletleri bu şiddet ve zor kullanma tekelini ellerine alamamışlardır. Braudel' in belirttiği gibi savaşabilen özellikle korsanlar ve kralmış gibi davranmayan birçok lord, asker toplama ve kendi silahlı hizmetlerini koruma hakkını başarılı bir şekilde kullanmıştır. "Hiçbir kral, bu lordların bazılarına kendi ordularını beraberlerinde getirmeleri çağrısı yapmaksızın savaşamadı; yine de aynı silahlı lordlar kralın rakipleri ve muhalifleri, düşmanlarının da potansiyel müttefikleriydi."[101] Bu nedenle silahsızlandırma, devlet kurmaya özenen her adayın gündeminin üst sıralarında yer almıştır. On beşinci yüzyılda halk arasında silahlanmanın boyutlarının göstergesi olarak Fransa'da, 1475 yılında Troyes yetkilileri tarafından yapılan envanter sayımı örnek verilebilir. "15.000 kişinin yaşadığı bu sınır beldesine olası bir saldırıdan çekinen şehir yetkilileri, kasabalarının savunmasını planlayabilmek için kişisel silahları saymak istedi. 2.400 hanede yapılan sayımın sonucunda; 1.894 parça miğfer veya örgü zırhlara kadar değişen çeşitlerde zırh, 287 tatar yayı, 37 adet uzun yay, 2.436 adet küt ya da sivri silah, cirit, baltalı kargı ve savaş çekici dahil, 547 adet ilkel misket tüfeği ve 5 adet şahsi top" bulmuşlardır.[102] On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'nın birçok yerinde monarklar, komşularına rakip olan kalıcı, profesyonel askeri güçleri denetim altında tutmayı başarmıştır. Bunun sonucunda devletin büyük ölçekli şiddet üzerindeki tekeli kuramdan gerçekliğe dönüşmeye başlamıştır.

3. SAVAŞ VE AVRUPA DEVLETLERİ

Savaş, tarihe bakıldığında anlam olarak hiçbir zaman tek bir tanıma tabii tutulmamıştır. Çünkü her dönemde savaşın anlamı, amacı ve araçları farklılıklar göstermiştir. C. Tilly 990 yılından 1992 yılına kadar Avrupa devlet oluşum şekillerini ve aşamalarını ele alan kapsamlı bir çalışmada bulunmuştur. Özellikle 15.yy'dan sonra Avrupa coğrafyasında yaşanan değişimler ve dinamikler üzerinden devlet ve savaş kavramlarını ele almıştır. İncelemeye başladığı dönemde savaş; rakipleri dizginlemek ve genişleyen topraklarda iktidarı sağlayıp güçlendirmek için yapılmıştır. Avrupa yönetimleri pahalı olmasına rağmen dolaylı olan yönetim tarzlarını iki önemli strateji izleyerek doğrudan yönetime geçirmeye çalışmışlardır. Bunun sebebi ne tek başlarına silahlı güçleriyle bir topluluğu yönetecek ne de bu maliyeti karşılayabilecek güce sahip olmamalarıdır. Bu stratejilerden ilki memurları yerel topluluklarda genişletmek[103] ikincisi ise tek tek patronlar

[98] Fernand Braudel, *La Mediterranee et le monde medirerraneen a Vepoque de Philippe II*. Ed. 2 vols. Pari, Armand Colin, 1966'dan alıntı yapan Charles Tilly, *War Making and State Making as Organized Crime*, sy 5

[99] Andrew Heywood, Çeviren: Atilla Yayla - Hasan Yücel Başdemir - Bekir Berat Özipek - Bahattin Seçilmişoğlu , *Siyaset*, Adres Yayınları, Ankara, 2017,sy:307

[100] Ağaoğulları, a.g.e.s, 312

[101] Charles Tilly, War Making and State Making as Organized Crime,1985

[102] Julıus R. Ruff, Çevirmen: Didem Türkoğlu, *Erken Modern Avrupa'da Şiddet(1500-1800*), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2011, sy:65

[103] Charles Tilly, Çeviren: Kudret Emiroğlu, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletleri'nin Oluşumu 990-1992*, İmge Yayıncılık, İstanbul,2001,s:94

yerine yönetimlere tabi olan, savaşan güçlerden ayrı ve bu nedenle de araç olarak bir polis gücünün[104] yapılanmasını cesaretlendirmektir. Avrupa devletlerinin farklı oluşum yapılarına sahip olmasının gerekçesi ise bu stratejilere bağlanabilmektedir. Çünkü bu stratejileri hepsi farklı şekilde uygulamışlardır. Ulusal iktidarı inşa eden herkes, hedefledikleri topraklar üzerinde yaşayan insanları ortadan kaldırdılar, ikna ettiler; toprakları ise fethettiler, fırsat bulduklarında da satın aldılar.[105] Her devlet bu aşamada farklı yollar izlemiştir. Uzun vadede bütün bunlar, kitlelerin pasifize edilmesine ve tahakküm araçlarının tekelleştirilmesine varmıştır.

Devletler yerel ve dışsal şiddete karşı koruma/himaye sağlayabileceklerini iddia ederler ve toplumdan bu himayenin bedelini isterler. Bu himaye bedeli kimi zaman vergi kimi zaman zorunlu hizmet ve askerlik olmuştur. Geniş ve büyük orduların gelir kaynağının temel motivasyonu budur. Devletin meşru gücünü ve şiddetini korumak amaçlı kullanması ve haklarının bir kısmını devlete rızası ile veren bireyin düzen içinde yaşamak için bu koruma kaynağını beslemesi gerekmektedir. Böyle bir sistemin kurulması hem kaynak hem de hedefleri sistemleştirmiştir. Machivelli' nin dediği gibi "devlet şiddeti örgütler, olanaklı olduğunda da tekelleştiğini kabul eder ve bu gücünü ne yönde kullanacağını bilir. Bu güç sadece dışarısı için değil içerisi için de egemenliğin kaynağıdır."[106]

Tilly devlet ve savaş örgütlemesindeki değişiklikleri dört aşamada ele almıştır. 1400'lere kadar olan süreç içinde haraç, kira ve hediye alma yoluyla var olan, 1700'e kadar paralı askerlerin askeri faaliyetlerde etkin olduğu, 1850'lere kadar ulusal nitelik kazanarak uluslaşan devlet yapısı ve toprağın sahiplenilmesiyle asker üretmeye başlanması ve kitlesel ulusal orduların oluşmaya başladığı dönem ve 1850'den sonra ordu/polis ayırımını yapmış, borçlarını çevirmekte uzmanlaşmış devletlerdir[107] son haliyle ulus devlet modeline yaklaşan Avrupa devletleri bu dönemde askeri harcamalara oldukça büyük pay ayırmıştır. Bu sebeple savaşlar başka devletlerin kaynaklarına ulaşma ve o kaynakları kullanmak için en iyi araç olarak görülmüştür.

Daha etkili bir biçimde savaşmak için de her zaman daha fazla sermaye gerekli olmuştur. Savaş ile devletin vergi toplama kapasitesi, savaş ile bürokratikleşme ve savaş ile teknolojik gelişme arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Özellikle savaşın ikmal ve lojistiğinde gereken para ve insan kaynağını sağlamak için devletler toplumsal alanda kurumsal çalışmalar yapmaya başlamıştır. Vergiler üzerinden savaşa oluşturulan kaynaklar toplum ile devlet arasında bürokratikleşmeye giden yolu açmıştır. Savaş teknolojilerinde gerçekleşen yenilikler ve barutun kullanımı ile ateşli silahların savaş alanlarına intikal edişi kalabalık orduları devletler için zorunlu kılmıştır. Kalabalık orduların kaynağı olan toplumda zorunlu askerlik sistemi gibi uygulamaların hayata geçirilmesi ile toplum devletten bunun karşılığında vatandaşlık haklarını almıştır. Fransız Devrimi'nin ardından ortaya çıkan milliyetçilik akımını ulus devlet çerçevesinde ulusal bilinç oluşturmak sloganı ile kullanan Avrupalı devletler ulusal çıkarlar ve ulusal hedefler için kendilerine ulusal ordular oluşturmuş bunun karşılığında da toplumdaki bütün herkesi eşit sayarak zorunlu askerliğe tabi tutmuştur. Zorunlu askerlik uygulaması üzerinden savaş teknolojilerinde yapılan değişiklik ile orduda ardında toplumsal alanda meydana gelen değişiklikler savaşların devletler ve toplumlar üzerinde ne kadar etkin olduğu konusunda basit de olsa örnek teşkil etmektedir. Savaşın değişen doğası ve ortaya çıkardığı yeni örgütlenmeler devletin topluma nüfuz etmesini arttırmıştır.

Devleti sermaye ve zor üzerinden ele alan Tilly, sermayenin birikim aşamasında toplum ve savaşlara önem atfetmiştir. Sermaye birikiminin yoğun olduğu alanlar şehirler olarak belirlenmiştir. Sermaye bir yerde yoğunlaştığında şehirlerde orda yoğunlaşmıştır. Devlet dediğimiz olgu sermaye birikimi sırasında zor araçları ile iktidarını sağlayan kurumdur. Zor araçları devletin asker, polis gibi fiziki yaptırım gücü olarak açıklanabilir ancak yasalar ve cezalar da devletin yaptırım gücünü kullandığı alanlar olduğu için zor araçları içinde sayılabilir. Zor ve sermaye ilişkisi, oluşan devletin temel yapı taşını oluşturmaktadır. İmparatorluklar, küçük boyutlu çeteler, büyük toprak sahipleri, toprak ağaları ve korsan birlikleri de Avrupa coğrafyasında etkin olmuştur fakat sadece ulus devlet varlığını sürdürmüştür. Bunun Tilly' e göre iki sebebi vardır; bunlardan biri

[104] Tilly,a.g.e,s:95
[105] Tilly,a.g.e,s.100
[106] Charles Tilly, War Making and State Making as Organized Crime,1985
[107] Tilly, a.g.e.,s.101

sermaye yoğun devletlerde işleyişe ticaretin yön verdiği güçlü ekonomilerin küçük ekonomiye sahip devletleri yok etmesi diğeri ise savaşa hazırlık için gereken ekonomik kaynağa ve düzenli, eğitimli birliğe ulus devletlerin sahip olmasıdır. Bu sayede girdikleri her savaşı kazanan ulus devletler ellerinde bulundurdukları gücü, kaynakları çoğaltmak ve nüfuslarını geliştirmek için de kullanmışlardır. Güçlü savaş sermayesine sahip olmayan küçük devletler ise savaşlarda yenilerek zamanla bu sisteme entegre olmaya ya da yok olmaya mahkum olmuşlardır. Yine Tilly' e göre devletler savaş organizasyonu sırasında ekonomik olarak iki farklı durumla karşılaşmışlardır. Bunlardan ilki ticaretle gelişimini sağlayan şehirlerde sermaye yoğunluğu veya tam tersi bir durum ikincisi ise; tarıma dayalı topraklarda zora dayalı ekonomik faaliyet alanlarının olmasıdır. Birinci durumda yöneticiler sermaye odaklı, ticarete dayalı küçük şehir devletleri şeklinde yapılanmalar kurarken ikinci durumda ise zora dayalı yapılanmalar kurmuşlardır. Birinci duruma örnek olarak Almanya örnek verilebilir. İkinci duruma örnek olarak da Macaristan örnek olarak verilebilir. Tilly Batı Avrupa'da ise bu iki durumun karma bir şekilde oluştuğunu ileri sürer ve bu durumu "kapitelistleşmiş-zor" olarak tanımlar. Örnek olarak İngiltere ve Fransa'yı ele alan Tilly bu üçüncü yolu kullanarak yapılanan devletlerin ulus devleti oluşturduğunu ve şehir devleti ve imparatorluk devletlerinin aksine hem kırsal nüfusu hem de sermaye yoğun bölgelerde ekonominin tekelini elinde tutan devletlerin askeri olarak savaşa daha hazır olduğunu düşünmüştür. Bu süre zarfında zor ve sermaye arasındaki diğer ilişki biçimlerini kullanan ülkeler için savaşlarda başarılı olan ulus devlet modeli kaçınılmaz bir son olmuştur.

Bu sonuçtan yola çıkarak diyebiliriz ki; devleti oluşturan tek bir parametre yoktur ve her devletin oluşum aşamasında farklı parametreler mevcuttur. Charles Tilly' nin yapmış olduğu çalışmalar bu farklılıklar üzerinedir. Devletlerin bu farklılığı ekonomiye, devletçi çözümlemelere, jeopolitik açıklamalara, üretim biçimleri ve dünya sistem çözümlerine bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Avrupa devletlerinin oluşumu ile alakalı bu çözümlemeler tek bir noktaya odaklandıkları için eksik kalmıştır. Tilly' nin dikkat çektiği nokta "devletlerin anarşik olan uluslararası sistemde hayatta kalmak için kullandığı zorun örgütlenmesi ve savaşın sonucu yerine savaş hazırlığının devlet oluşum aşamasındaki etkinliği, sermayenin yoğunlaşması, zorun kullanımının" devlet oluşumunu nasıl etkilediğidir.

4. DEVLET VE ZOR (COERCION)

Tilly'e göre zor; tehdit veya eylem sonucu ortaya çıkmış olsun, eylemli veya potansiyel zararın bilincinde olan kişi veya grupların kendilerine veya mallarına zarar veya yıkım getirebilecek her türlü uygulamayı içerir. Bu tanım üzerinden zorun sadece tek taraflı olmadığı ve sadece karşıdakine zarar vermek için kullanılmadığı anlaşılabilir. Zorun araçları her ne kadar asker ve silahlı güç olarak görülse de mülksüzleştirmek, hapsetmek, el koymak, aşağılamak ve tehdit etme olanakları da zora dahildir. Temelde kuvvet uygulamak gibi gözükse de zor iktidarın gücüdür, silahlı veya silahsız ve hatta ileri giderek söylenebileceği gibi zor; devletin vatandaştan ayrılma alametidir diyebiliriz. Bu kurum Avrupa'da ileri bir sınıfı ortaya çıkarmıştır. Askerler ve büyük toprak sahipleri devlet onayı ile soyluluk unvanına sahip olabiliyorlardı. Zor da tıpkı sermaye gibi birikebilir ve yoğunlaşabilir. Bazı kurumlar küçük zorlama araçlarına sahiptir fakat bunlar az sayıda alanda yoğunlaşmışlardır. Örneğin; kiliseler. Zor araçlarının birikim ve yoğunlaşması aynı anda arttığında devletler meydana gelir. Tilly' e göre; "Devletler tanımlanmış topraklar içinde yoğunlaşmış ana zor araçlarını denetim altında tutan ayrı örgütlenmeler yaratırlar ve bazı bakımlardan bu topraklar içinde bulunan örgütlenmelere göre öncelik sahibi olurlar."

17.yy'da devlet, iktidar sahibi olunan alanda sermayeyi korumak veya nüfus ve kaynakları arttırmak için zor araçlarını(ordular, silahlar ve donanmalar) kullanmak zorunda kalır. Savaşlar ise zor kullanma gücüyle karşılaştıkları alanlarda ortaya çıkmıştır. Her bölgede en güçlü yönetici herkes için savaş kurallarını belirlemiştir. Küçük yöneticiler güçlü komşularının taleplerine uyum göstermek veya savaşa hazırlanmak için olağanüstü bir çaba göstermek zorunda kalmıştır. Zor gücüne sahip olan ülkeler gerek iç egemenlik alanında gerek dış egemenlik alanında bu gücü kullanmışlardır. Dış egemenlik alanında zor kullanıma karşı direnen yerleri fethetmiş, aynı zor gücüyle karşılaştığında ise savaşmıştır. Bu gibi durumlar zorun sahibi iktidar için yeni bir takım sorunları beraberinde getirmiştir. İşgal edilen yerin sorumluluğu ciddi bir savaş organizasyonu gerektiriyordu. Savaş sonrasında organizasyon sıkıntısının yaşanmış olmasının Avrupa devletlerinde savaşların ilk başlarda yağma ve kalıcı akınlar olamamasının sebebini buna bağlayabiliriz. Düzenli ordu sisteminin

gelmesiyle yaşanan değişimlerin ilk yansımaları kalıcı fetihler olmuştur ve savaş organizasyonun önemini ortaya çıkarmıştır. Aslında bu görüşten yola çıkarak zor kullanma derecesinin uluslararası sistem üzerindeki etkisi yorumlanabilir. Çünkü uluslararası sistem temelde güçlü ile güçsüz arasındaki ortak dengeyi ifade etmektedir.

Devleti zorlama araçları ve uygulama gücü ile tanımladığımızda Sanayi Devrimi'nin ardından Avrupa'nın zor-yoğun bölgeleriyle(tarım odaklı) sermaye yoğun bölgeleri(şehir) arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Devletin uyguladığı stratejilerde de farklılıklar mevcuttur. Bu sebeple tek bir devlet örgütlenmesinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü sermaye ve zor ilişkisi her ülkeye göre farklılık göstermiştir. Sermaye elle tutulabilir her türlü menkul ve para alınan kaynaktır. Sermaye birikimi ve yoğunlaşması şehirleri üretir. Biriken sermayenin kullanılabilmesi için devletin araçlarını kullanacak insanlara ihtiyaç vardır ve bu kullanım alanı şehirlerdir. Köyden kentlere göç sermayenin dağıtımına, istihdamına olan ihtiyaç sebebiyle nüfusun dağılımı da sermayenin dağılımı ile doğru orantılıdır. Şehirlerin gelişme biçimi ise yoğunlaşma ile birikim arasındaki dengeye bağlıdır. Sermaye birikiminin çok olduğu ve yoğunlaşmasının tek bir alanda olduğu şehirlerde nüfus merkezin çevresinde toplanır. Bunu ortada bulunan birikmiş bir madene benzetebiliriz. Çevresinde toplananlar ise uzaktan yakından madenden faydalanacak meslek gruplarını ifade eder. Sermayenin birikim ve yoğunlaşması yeni şehirlerin yoğunlaştığı bölgelerin çevresini dönüştürmüş aynı zamanda da şehirlerin büyümesinde de etkili olmuştur.

Tilly zorun ele geçirilmesi veya satın alınması konusunda dört temel noktaya değinmiştir. Bunlardan ilki; zaman içerisinde savaş daha uzun, karmaşık ve sermaye yoğun bir hal almaya başlayınca sivil halk içerisinde silahlanma sayısı azalamaya başladı. Savaş teknolojisinin gelişmesine paralel olarak devlet silahsızlandırma politikasını başarılı bir şekilde yürüttü. Örneğin 13.yy'da herkesin kılıcı mevcutken 20. yy'da herkes bir silaha sahip değildir. Buna bağlı olarak ikinci temel nokta ise devlet kendi zor kurumlarını silahlandırırken bu kurumları finanse eden kaynak oluşturan sivil toplumu silahsızlandırarak bu iki kesim arasında keskin bir ayrım yaptı ve diğer süreçlerde ise devletler zoru hem üretme hem de kullanma tekeline sahip tek kurum haline geldi. Bu gelişmeler Avrupa devletlerini vergi toplama, zor üretme ve üretilen zoru da vergi toplamak için kullanma gibi bir döngünün içine soktu.

17. ve 18. yy' da ki savaş hazırlıkları devletler için içeride birçok yeni örgütlenmeyi doğurmuştur. Devletin sahip olduğu zor gücü yasal değişikleri, vergi sistemlerinin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Her Avrupa ülkesi belli parametreler üzerinden kendini tanımlamış ve devletler sisteminde yerini almıştır. Tilly savaşlarda etkin olan faktörü ilk başlarda ülkenin devletler sistemindeki yeri ve üretim şekli olarak açıklarken savaşların artan ölçeği doğrultusunda düzenli ordu bulunduran devletin belirgin bir şekilde başarılı olacağını savunmuştur. Doğrudan bakıldığında düzenli ordu bulundurma yetisi kolay ve basit gibi görünse de Tilly' nin dikkat çekmek istediği şey bu kadar basit değildir. Düzenli ordunun oluşumu ve oluşturulduktan sonraki aşama da sürekli bir kaynağa ihtiyaç duyduğu noktada ekonomik ve sermaye odaklı bir açıklama gerekir. Aslında ilk savunduğu parametreye bağlı olarak bir devletin üretim modeli ve bu model üzerinden uygulamış olduğu vergilendirme sistemi yukarıda da değindiğimiz gibi zor ve sermaye yoğun bir oluşum içerisinde bunu başarı ile organize edip sürekli kaynağa sahip bir düzenli birlik oluşturma başarısını sadece ulus devlet göstermiştir. Çünkü devletin savaş yapmak için gerekli olan temel araçları edinebilmeleri için ya zor kullanmaları gerekecek ya da finansal bir kaynak havuzu oluşturması gerekecektir. Esas önemli olan ulus devlet yapısıdır. Çünkü 17. Ve 18. yy' da savaşları kazanan yapılar ulus devletlerdir. Tilly için güçlü bir devlet ulusal bir kara ordusu gerektirmektedir. Hem orduların büyümesi hem de savaşların büyümesi devletlerinde büyümesini beraberinde getirmiştir. Çünkü artan harcamalar ve devletin borçlanması devletin otoritesinin artmasına ve vatandaşlar üzerindeki nüfusunun artmasına sebep olmuştur. Böylece savaşlar devlet aygıtının gelişmesinde önemli bir yer sahibi olmuştur. Tilly' nin devlet tiplerinin değişik oluşum biçimlerine sunmuş olduğu argümanlardan farklı olarak yazılan teoriler de vardır. Örneğin Mahan' ın yazmış olduğu "Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi" eserinde güçlü bir devlet için esas faktörün deniz gücü olduğunu savunan Deniz Hakimiyeti Teorisi ya da Ratzel' in Lebensraum adını verdiği teorisinde hayat alanı olarak bahsetmiş olduğu jeopolitik gereklilikler doğrultusunda belirlenen ve jeopolitiğe bağlı olarak oluşturulan devlet sistemlerinin başarılı olabileceği teorisi gibi.

Bu noktada Tilly savaşla birlikte devletin halkı üzerinde gittikçe artan etkisinin üzerinde durmuştur. Kitlesel askerlik ve vatandaş ordularıyla ortaya çıkan büyük hacimli orduların sevk ve idaresinin devlete bağlı yeni kurumlar oluşturmasının, sürekli bir kaynak gerekliliğinin ve hacimli orduların doğrudan devlet eliyle beslenerek, silahlandırılması için vergilerin artırılması ve borçlanmaya gidilmesi (ki 20.yy'da asıl güçlü devletler borçlarını çevirebilen devletler olarak tanımlanacaktır) ,borçların yönetimi, devletin merkezinde çalıştırdığı personel sayısında ve bütçenin hacminde oldukça büyük genişlemeye yol açmıştır. Yeni savaş biçimi her haliyle devlet mekanizmasını gerekli kılmakta, güçlendirmekte ve garip bir şekilde sivil alandaki hakimiyetini artırmaktaktadır. Tilly askeri bir örgütlenme yapısının devlet aygıtının büyümesinde belli ölçütlere bağlı olarak etkili olduğunu savunur. Bunlardan ilki örgütlenmenin hacmi ile onu besleyen nüfusun hacmi arasındaki ilişkidir, kaynağın fazlalığı ya da azlığıyla doğru orantılı şekilde etkilidir. İkincisi ekonominin ticarileşme kapasitesi, üçüncüsü devletin oluşturmuş olduğu zor aracı üzerindeki tam hakimiyeti dördüncüsü ise; savaş sonrasında savaş öncesindeki düzene geri dönme becerisidir. Bu dört unsur üzerinden ekonomisini deniz ticaretinden yürütüp başarılı olan ya da tarıma dayalı zor- yoğun bir düzenekte başarılı imparatorluk modellerinden ve iyi bir vergi toplama sistemi sağlayarak sağlam bir kaynak sistem oluşturan değişik Avrupa devletlerinin söz konusunu olabileceğini belirtmiştir. Her bir parametre her devlet için farklı oranda büyüme kat sayısı sunmaktadır. Burada önemi olan yönetimin kendi sınırları içinde kendi potansiyelini keşfetmesidir. Sadece bu etkenlerin etkili olduğunu düşünmek Avrupa devletlerinin oluşum süreçlerinin çeşitliliğini azaltır.

Diğer ve son olarak değinmek istediğim konu ise savaş ve ordunun dönüşümü, askeri ve ekonomik gücün büyümesi ile artan devlet otoritesinin sivil toplum üzerindeki etkisinin artmasıyla savaşların devletin sivil etkinlik alanını büyütmüş olmasıdır. Uzun süren savaşlar orduların hacimlerinin artması devlet içindeki bürokratikleşme ile toplumlara devlet içinde sivil bir alan yaratmaya başlamıştır. Aslında bu alan devlet için yeni bir hâkimiyet alanı olmuştur. Yani anarşik düzenden korunmak için devlete kendi rızası ile birçok hakkını devreden bireyin devlet ile yeni diyalog alanında yine rızası ile haklarını teslim ettiği yeni bir alan açılmıştır. Bu alan devleti hareket alanını genişletirken bireyi istihdam ettiği için zor-vergi döngüsünün içine hızla entegre olmuştur. Devletin alt yapı faaliyetlerine öncelik vermesi, okuryazarlık oranın artması ve sivil toplumun siyasallaşması ile devlet gündelik toplumsal yaşamda daha görünür hale gelmiştir. Devlet güçleniyordu ve hakimiyet alanı bu kez içeriye doğru derinleşiyordu. Ceza sistemlerinin oluşmasının mantığı buna örnek olarak verilebilir. Devlet toplumun düzeni için belli yasalar oluşturan kurum olarak bu yasalara uymayanları cezalandırma hakkına sahiptir. Aynı zamanda adaleti de sağlamalıdır. Bu açıdan ölüm cezaları ilk uygulanmaya başladığında azap çektirmek için birçok farklı yol uygulanmıştır. Ardından ani ölümlerin tercih edildiği kılıçla veya baltayla kafa kesme gibi dönemlerde bu tip cezaların halkın önünde verilmesi devletin gücünün ve adaletinin halka yansıtılmasına en güzel örneğidir. Suçlunun azap çekmesi adalet eyleminin onda, onun üzerinde herkes için okunabilir bir hal almasıdır. Suçlunun devletin oluşturduğu yasaya karşı gelmesi aslında hükümdarın gücüne karşı gelmesi demektir. Çünkü yasa hükümdarın gücüdür. Bu cezaları zamanla kaldırılıp bedenin hapsedilmesi ise tamamen devletin birey ile arasında olan ilişkinin değişmesi ile alakalıdır. Cezalandırmanın her şeyden önce suçları bastırmak, düzeni sağlamanın bir biçimi olduğu noktasında ele alırsak cezai yaptırımların 18.yy'da genel olarak beden üzerinde uygulandığını söyleyebiliriz. Çünkü bu dönemde devletin ulaşabildiği tek varlık bedendir. Bu açıdan bedenin bilgisine sahip olmak ilerleyen yüzyıllarda her zaman daha önemli olmuştur. Çünkü verilen cezaların bedene yönelik olması M. Foucault' nun belirttiği ruh parametresini atlamaktadır. İnsan bedeni fizyolojik, biyolojik ve fiziksel alanda var olmasının yanında bir de siyasal alanda var olmuştur. İktidar ilişkileri beden üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu etki bazen cezalar yoluyla azap çektirmek bazen de sorumluluklar vasıtasıyla işte çalıştırmaktır. Bedenin bu tür siyasal ilişkilerle çevrelenmesi aslında onun ekonomik olarak kullanımına bağlıdır. Foucault' a göre "bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından çevrelenmesinin sebebi üretim gücü olmasındandır"[108]. Ancak bunun sağlanması için bedenin hem üretken hem de siyasal otoriteye boyun eğmiş olması gerekmektedir. Bedenin boyun eğmesi durumunda ise devreye devletin zor araçları ve meşru şiddet organları girmektedir. Bu sebeple ilk başlarda bedenin bilgisine sahip olmayan devletler bedeni parçalayarak azap çektirerek cezalandırırken, bilginin üretimini ve bedenin siyasal teknolojisini üreten devletler iktidar ve bilgi arasındaki bağlantıyı kurarak bedene

[108] Michel Foucault, Çevirmen: Mehmet Ali Kılıçbay, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Yayınevi, İstanbul,2001,s;15

hakim olmayı başarmışlardır. Asıl iktidar bilgiyi üretendir. Çünkü bedenin işleyişinin bilgisini üreten iktidar aslında bedeni kullanma hakkına sahiptir. Aksi olduğunda üreteceği bilgi ile onu yok etme gücüne de sahiptir. Bu sebeple cezalarda öldürmek yerine bedene hükmeden hapishane yapıları oluşturulmuştur. Hapishaneler iktidarın araçlarıdır ve maddiliğini simgeler. Aynı zamanda oluşturulan yasalarda aslında devletin zor gücü kapsamındadır. Devletler insanların rızaları oluşturulan kurumlardır. Devlet şiddet tekelini ve koruma gücünü insanların rızalarını alarak onların yerine kullanır. Yasaların konulması ve yasalara karşı bir durumun söz konusu olması hususunda birey sadece devlete karşı suçlu olarak görülmediği için erken dönemden yakın dönemlere kadar ceza infazları toplumun önünde gerçekleştirilmiştir. Bu azap çektirme törenleri, yasaya iktidarını veren güç ilişkisini gün ışığına çıkarmaktadır. Foucault' a göre; " hükümdarın kendini aynı anda birbirinden çözülmez bir şekilde hem adaletin başı, hem de savaş başkanı olarak çifte bir çehre altında gösterdiği silahlı yasa ayini gibi halkın önünde gerçekleştirilen infazın iki gücü vardır; biri zafer, diğeri ise mücadele."[109] Aslında sonu belli olan suçlu ile hükümdarın savaşında kesin bir zafer ve gücünü her daim dışa vuran ve bunu halkın önünde yapan hükümdar için sonsuza kadar sürecek olan mücadele. Bu sebeple ilk dönmelerdeki cezalar hep çok acımasızca olmuştur çünkü güç gösterisidir. Peki ne değişti, neden böylesi bir güç gösterisinden daha uzun vadeli, sürekli ve kansız ceza sistemine geçildi? Bu sorunun yanıtı; yapılan ceza ıslahatları ve vatandaşlık kavramının gelişmesi ile alakalıdır. Peki konumuz bu mevzunun neresindedir? Vatandaşlık kavramının gelişmesinde orduların ve ateşli silahların büyük payı vardır. Ateşli silahların kullanılmaya başlaması ve düzenli, kalabalık ve milli orduların oluşturulmasında ihtiyaç olunan insan kaynağını sağlamak için vergiler ile kurulan birey- devlet arasındaki diyaloğun en kaba hali bugün bizim vatandaş dediğimiz kavramın filizlenmeleridir. Avrupa devletleri bir söyleme göre zorunlu askerlik uygulaması karşılığında vatandaşlık haklarına sahip olmuşlardır. Devlet zor aracı olarak tahsis ettiği orduları oluştururken aynı zamanda yasalar ile kontrol altında tutabileceği kitleleri de oluşturmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında devletin zor aygıtı modern dönemde yasalardır. Çünkü birey üzerinde büyük bir yaptırım gücü vardır. Çeşitli haklara sahip olan vatandaşın cezalandırma iktidarını sınırlandırma çabaları ise cezalandırmada azap çektirmeden yasa veya hapishaneler ile alı koymaya doğru bir geçişe tabii tutulmuştur. Yine Foucault' a göre; " Azap çektirme hükümdarın sınırsız iktidarı ve halkın her zaman uyanık yasadışılığının göze görünür bir şekilde buluştukları bir nokta olmaktaydı. Cezaların insani olmaları, bunların her ikisinin de sınırlarını saptama durumunda olan ceza rejimine getirilen kuraldı. Cezalandırma süreci içinde saygı duyulması gereken "insan" , bu çifte sınırlandırmaya verilen hukuki ve ahlaki biçimdir" [110]diye konuya açıklık getirmiştir. Beden üzerinde yok edici bir cezadan ziyade daha geniş alanda ve faydacı ceza uygulamaları devletin etki alanını arttırmıştır.

18. yy' ın temel özelliği olan disiplin ve düzen kavramı devlet ve birey arasındaki ilişkiye de yansımıştır. Bedenin üzerindeki yaptırımlar da bu yönde değişmiştir. Disiplin bedenleri aynı mekanizma içinde daha yararlı hale getirmiştir. Örneğin yaylım ateşinin oluşum aşamasında yan yana dizdiğiniz bedenlerin ellerindeki silahı nasıl daha iyi kullanırlar ise maksimum fayda sağlanabilir? Sorusundan hareketle ortaya çıktığı düşünülürse her şey daha netleşmiş olur. Çünkü bundan sonra bedenin hareketinin ve davranışlarının belli bir kuralı vardır. Foucault anlatmak istediğimi şu şekilde ifade etmiştir; "disipline giren insan bedeni onun derinlerine inen eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizmasının içine girmiştir."[111] Aynı zamanda bu mekanizma yeni bir beden anatomisi ortaya koyarak istenilen şeyleri, istenilen hızda ve zamanda emirlere uygun olarak belirtilen tekniklere göre nasıl iş yapılabileceğinin de sistemini oluşturmaktadır. Bunun sonuncunda ise disiplin bağımlı ve talimli bedenler üretmek için iyi bir araçtır. Disiplin bedenin iktidarını çözmektir. Ve bunu çözmeyi başaran devletin de egemenlik alanı genişlemektedir. Genel olarak bakıldığında devletin yasalarla, kurallarla, sağlık politikalarıyla, eğitim politikalarıyla disiplinli vatandaşlar yaratma çabası ilk önce ordular üzerinde denenmiştir.

5. SONUÇ

[109] A.g.e.,s:62
[110] A.g.e.,s:103
[111]A.g.e.,s,12-13

Savaş olgusunun devlet oluşum sürecinde devleti devlet yapan temel olguların oluşmasında kurucu bir etkisi olduğu ortadadır. Savaşın ikmal ve lojistiği ve ekonomik kaynağı açısından toplum ile kurulan ilişkiden savaşın yöntem ve amacına göre şekillenen Avrupa devletlerinin oluşum aşaması bakımından farklı parametreler üzerinden ortak bir noktaya vardıkları görülmüştür. Aynı zamanda ulus devletin başarısının da olağan oluşum şekillerine alternatif bir üçüncü yol olmasından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Ulus devlet yapısının zor yoğun ve sermaye yoğun yapıların karışımı olarak ortaya çıkması hem toplumsal hem de küresel anlamda farklı bir oluşum içerisinde olunduğunu göstermiştir. Avrupa devlet sisteminin oluşmasında savaş olgunun etkin olduğu kanısına ilgili eserler kaynak olarak kullanılarak ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Black, J. (2003). European Warfare And The Military Revolution, *History Review*. 24/3. 43-51.

Desch, M. (1996). War And Strong States, Peace And Weak States? , *International Organization*. 50/2. 237-268.

Foucault, M. (2001) . Çev. : Mehmet Ali Kılıçbay. *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul: İmge Yayınevi.

Gıddens, A. (2008). *Ulus Devlet Ve Şiddet*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Heywood, A. (2017) . Çev. : Atilla Yayla - Hasan Yücel Başdemir - Bekir Berat Özipek - Bahattin Seçilmişoğlu. *Siyaset,* Ankara: Adres Yayınları.

Parker, G. (2006). Çev. : Tuncay Zorlu. *Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, İstanbul: Küre Yayınları.

Ruff, Julıus R. (2011). Çev. : Didem Türkoğlu. *Erken Modern Avrupa'da Şiddet(1500-1800*), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Şahin, H. (2016) Tarihsel Süreçte Savaşların Devletin Oluşumu Ve Dönüşümündeki Rolü, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı:24, 2016,Sayfa:87-101

Tilly, C. (2001). Çev. : Kudret Emiroğlu. *Zor, Sermaye Ve Avrupa Devletleri'nin Oluşumu,* İstanbul: İmge Yayınevi.

Tilly, C. (1985). *War Making And State Making As Organized* Crime.

Vıotti, Paul R. (2014). Çev. : Ayşe Ö. Erozan. *Uluslararası İlişkiler Ve Dünya Siyaseti*, İstanbul: Nobel Yayınevi.

Wıesner-Hanks, M. (2013). Çev. : Hamit Çalışkan. *Erken Modern Dönemde Avrupa(1450-1789)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

TOPLUMUN KANAYAN YARASI: NEPOTİZM

Gürkan BAYINDIR[112]

Özet

Nepotizm genel anlamı ile akrabaya yönelik adil olmayan şekilde yapılan ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır. Kavramın kökeni Rönesans öncesi Katolik papaların çocukları olmadığı için, yeğenlerini kilise içinde önemli pozisyonlarda görevlendirmelerine dayanmaktadır. Bu sebepten dolayı "yeğencilik" olarak adlandırılmaktadır.

Nepotizm özellikle geleneksel bağların ve birincil ilişkilerin baskın olduğu az gelişmiş toplumlarda sıklıkla görülmektedir. Liyakatsizlik bir toplumun kanseridir. Yayıldıkça önüne geçilemez bir hal alır ve sonrasında tüm alanlara hâkim olur.

Toplumun temellerini derinden sarsan nepotizm olgusu özellikle gençleri ümitsizliğe sürüklemekte, kendi çabalarıyla bir yere gelememe fikrini perçinlemektedir. Bu durumun giderek artması ve "toplumun kanayan yarası" olarak nitelendirilmesi sosyolojik açıdan çeşitli boyutlarda incelenmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: *Nepotizm, Liyakat, Toplum*

BLEEDİNG WOUND OF SOCİETY: NEPOTİSM

Abstract

Nepotism is generally defined as unfair discrimination against relatives. The origin of the concept is based on the fact that pre-Renaissance Catholic popes did not have children, so, they assigned their nephews to important positions within the church. For this reason, it is called "nepotism".

Nepotism is often seen in underdeveloped societies, particularly where traditional ties and primary relationships dominate. İncapability is the cancer of a society. As it spreads, it becomes inevitable and then dominates all areas.

The phenomenon of nepotism, which deeply shook the foundations of society, leads young people to despair and reinforces the idea of not being able to come anywhere with their own efforts. It is worth examining in various dimensions from a sociological point of view that this situation gradually increases and characterizes it as a "bleeding wound of society".

Keywords: Nepotism, Merit, Society

GİRİŞ

Nepotizm kavramı Türkçe kaynakların çoğunda kayırmacılık sözcüğü ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Kayırmacılık kavramı, nepotizm kavramından daha geniş kapsamlıdır ve çeşitli türlerden oluşmaktadır. Nepotizm de kayırmacılığın bir türüdür. Ancak nepotizm (akraba kayırmacılığı) kayırmacılığın bir türü olsa da bu çalışmada eşanlamlı şekilde de kullanılacaktır (Karacaoğlu ve Yörük, 2012: 47'den aktaran: Sarıboğa, 2017).

[112] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, gurkanbayindir1@gmail.com

Nepotizm kavramının, Latincede "nepot" sözcüğünden geldiği ve İngilizce'de "Nephew" yani yeğen ya da torun anlamına gelmektedir. Nepotizm, ortaçağda, bağlılık yemini eden ve bu yüzden de kendi çocuğu olmayan bazı Katolik papa ve piskoposların, imtiyazlı mevkilere liyakate bakılmaksızın yeğenlerini yerleştirmeleriyle başlamıştır (Demirbilek, 2018).

Nepotizm, en genel anlamıyla akraba kayırma veya adam kayırma, öznel ve adil olmayan şekilde yapılan ayrımcılık anlamına gelmektedir. Liyakatin en büyük düşmanı olan nepotizm toplumun çöküşüne zemin hazırlayan genel bir sorundur ve çağlardan beri süregelmektedir. Özellikle geleneksel bağların ve birincil ilişkilerin baskın olduğu toplumlarda sıklıkla görülmekle beraber tarih boyunca farklı alanlarda farklı şekillerde kendini var etmiştir. Liyakatsizlik, torpil, nepotizm bir toplumun kanseridir. Yayıldıkça önüne geçilemez bir hal alır ve sonrasında tüm alanlara hâkim olur. Akraba kayırmacılığı şeffaflığın kasıtlı olarak ortadan kaldırılmasına, ahbap-çavuş ilişkilerinin yönetimlere hâkim olmasına ve buna paralel şekilde adalet ilkesinin zedelenesine yol açmaktadır.

Bir kimsenin beceri, kabiliyet, başarı ve eğitim düzeyi vb. faktörler dikkate alınmaksızın veya işin gerektirdiği niteliklere sahip olmayan kişilerin sadece akrabalık ilişkileri esas alınarak istihdam edilmesine veya terfi edilmesine nepotizm adı verilmektedir. "Kin selection" veya akraba kayırma insanlarda (bazı biyologlara göre hayvanlarda da) var olan doğal bir içgüdüdür. (İyiişleroğlu, 2006'dan aktaran: İşçi, Bal Taştan ve Kozal, 2013: 66). Sosyal bilimlerde yer alan biyolojik/ekolojik yaklaşımlar ise, nepotizmin rasyonel davranışlar sınıfına girdiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımlarda nepotizm, çevresel koşullar ve bireysel ihtiyaçlar alanı olarak tanımlanan sosyal ekolojide, "seçilmiş" bir davranış olarak tanımlanmaktadır (Masters, 1983'den aktaran: İşçi, Bal Taştan ve Kozal, 2013: 66).

Yüksek işsizlik oranları, başarısız eğitim sistemleri, çarpık politik yapılar ve güçlü aile yapıları istihdamda akrabaların kayırılmasına neden olmaktadır. Nepotizm olarak adlandırılan bu süreç, giderek artma eğilimi göstermektedir. Bu nedenle çalışanlar ve örgütler nepotizm sorunuyla yoğun olarak karşı karşıya kalmaktadır. Nepotizmin örgütlere girmesinin ilk adımı, işe alma ve yerleştirmedir. Ancak nepotizm sadece işe alma ve yerleştirme uygulamasını değil, performans değerlendirme, ücret yönetimi, terfi, ödüllendirme ve işten çıkış yönetimi gibi diğer insan kaynakları uygulamalarını da etkilemektedir (Yazıcı ve Seçer,2018).

Resim 1: Nepotizm Teoremi

Resim 1'de anlatılmak istenen sembolize edilen baba figürünün (daddy) yani amca, dayı, kardeş, dede fark etmeksizin kişinin ayrıcalık beklediği akrabasının kim olduğu ve ne kadar güçlü olduğu, onun kabiliyetinden (ability) daha önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Örgütsel ve yönetsel anlamda kayırmacılık ise genel ve geniş anlamıyla, kamu görevlerine yapılan atamalarda ve terfilerde akrabalık (nepotizm) veya tanıdık-dost (kronizm) ilişkilerine ya da siyasi veya din temelli ortaya çıkan gruplara öncelik verilmesi; kamu kaynaklarının siyasi iktidara yandaş, seçmen kesimlerini kayıracak biçimde yönlendirilmesi (kliyentalizm) gibi anlamlara gelmektedir (Özkanan ve Erdem, 2014).

İnsanların neden kayırmacı tutum ve davranış içerisine girdikleri düşünüldüğünde; kayrılanın yanında kayıranın da maddi ve manevi bir çıkarının olduğu akla gelmektedir. Kayıran, bu kayırmacı tutumunun

karşılığını bir şekilde almaktadır. Bu karşılık gelir, prestij ve iktidar elde etme ve desteklenme şekillerinde olabilir (Özkanan ve Erdem, 2014).

Bu noktada karşılıklılık söz konusudur. Kayıran kişi veya kişilerin karşılık beklemesi bu davranışın rasyonel olarak nitelendirilmesiyle doğru orantılıdır. Kişinin işe alımda, terfide veya maaş düzenlemesinde akrabasına veya yakınına öncelik tanıması doğal bir davranış olarak çıkarcı bireye atıfta bulunan Marshall'ın "homo economicus" tanımlamasıyla örtüşmektedir.

İş yaşamında aile üyelerinin kayırılmasını içeren nepotizmin çalışanlar üzerine hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Nepotizm, aile üyeleri üzerinde daha çok olumlu etkiler oluştururken, aksine aile mensubu olmayan yönetici ve çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Yetersiz bir kişinin emrinde çalışmak, aile üyesi olmayan bir çalışan için rahatsızlık vericidir. Bu durum, çalışanları iş yerlerinin adil olmadığı yönünde bir düşünce oluşmasına yol açar. Böylece ortaya çıkan güven eksikliği iş tatmini, motivasyon ve performansı olumsuz etkiler (Büte ve Tekarslan, 2010: 4).

Özellikle ülke olarak bizim toplumsal genetik kodlarımızda bir işi halledebilmek için tanıdık arama, amca/dayı yardımı bekleme, baskın karakter durumuna gelmiştir. Yetki ve güç kim elindeyse nepotizm o yönde gelişerek devam etmektedir. İdeoloji fark etmeksizin genele yansımış olan bu durum artık kaçınılmaz gibi algılanmaya başlanmıştır.

Nepotizm, Türkiye'de sadece siyasette değil yaşamın her alanında karşımıza çıkan belki de son 60 yıla damgasını vuran büyük bir bela. Türkiye'de artık ne yazık ki "kalıtsal" bir viral hastalık halini aldı. Ciddi anlamda mücadele edilmesi gereken bir halk sağlığı sorununa dönüştü (https://www.posta.com.tr/yazarlar/candas-tolga-isik/bir-halk-sagligi-sorunu-olarak-nepotizm-2189617 , Son Erişim Tarihi: 01.11.2019).

Ekonomi hızla uluslararası literatürde tarif edilen bir "Crony Capitalism'e" yani ahbap-çavuş kapitalizmine dönüşüyor. 2016 yılında The Economist dergisinin "Crony Capitalism Index" adıyla yayınladığı 22 ülkeyi kapsayan çalışmada Rusya-Malezya ve Filipinler ahbap-çavuş kapitalizminin ilk 3 sırasını paylaşıyordu. Türkiye bu araştırmada 8'nci sıradaydı. Kim bilir bu araştırma bugün yenilense Türkiye ilk üçe girerdi belki de (Söylemez, 2018).

AKADEMİK BAĞLAMDA NEPOTİZM

Akademik bağlamda nepotizm son zamanlarda "Aile Üniversitesi" kavramını doğurmuştur. Üniversitenin çeşitli kademelerindeki akademisyenler aynı üniversitede kendi aile üyelerinden biri veya birkaçıyla beraber görev yapmaya başlamıştır. Bunların bazıları liyakat temelli olup normal karşılanırken bazıları ise ciddi anlamda "nepotizm" şüphesi uyandırmaktadır.

Lisansüstü eğitimine devam eden akademisyen adayları bu durumun artmasıyla beraber doğru orantılı şekilde kaygıları da artmaktadır. Hatta lisansüstü eğitime geçiş aşamasında gerçekleştirilen yüksek lisans veya doktora mülakatlarında kişinin yeterli ve geçerli puanlar almasına karşın farklı kişilerin tercih edilmesi o kişide "kendi çabalarım sonuç vermeyecek" düşüncesini oluşturmaktadır. Lisansüstü yeterlilik sınavları ise başlı başına incelenmesi gereken bir konudur. Bu sebeplerden ötürü her şeyden önce bir tanıdık bulma, araya adam sokma fikri sıradan ve hatta mecburi bir durum gibi algılanmaya başlanmıştır.

Akademik kadrolardaki "kişiye özel ilanlar" nepotizmle doğrudan bağlantılıdır. Araştırma görevlisi kademesinden başlayıp öğretim görevliliğine kadar uzanan süreçteki ilanlarda özel ve detay çalışma konularının belirlenmesi ve bölüm dışı başvuru şartlarının konulması ciddi anlamda kadronun belirli bir kişiye açıldığı şüphesi uyandırmaktadır. Bunun sonucunda gerçekleştirilen atamalar "aile üniversitesi" oluşumuna sebebiyet verebilmektedir.

Sonuç olarak motivasyonu azalmış, hevesi kırılmış yetkin akademisyen adayları kayrılan ve liyakat esaslı olmayan farklı kişilerin tercih edilmesi sebebiyle hem bölümlerine hem üniversitelerine karşı tutumları olumsuz etkilenmektedir ve buna paralel şekilde söz konusu üniversitelerinde saygınlığını azaltmaktadır.

Akademik yaşamda ahbap-çavuş ilişkilerinden, adam kayırma türü yaklaşımlardan mutlaka kaçınılmalıdır. Özellikle akademik çalışmalarda önyargılardan uzak, bilimsel ve objektif bir tavır sergilenmesi akademik yaşamın kalitesini arttıracağı ve zaman içinde kişiye saygınlık kazandıracağı için son derece önemli bir diğer konudur (Gürkan, 2018).

Bilim üretmek için var olan üniversitelerde nepotizmin artması toplumun küresel bilgiye erişip bundan faydalanmasını da güçleştirmektedir. Bu durum toplumu dolaylı yollardan sosyo-ekonomik olarak da olumsuz etkileyebilmektedir.

Tarihçi ve bilim insanı İlber Ortaylı nepotizmle ilgili: Bir yerde bir üniversite kuruluyor ve diyor ki "Buraya sırf buralılar alınır." Böyle bir şey olabilir mi? Türkiye'de çok yaygındır bu hemşehricilik ve nepotizm, sanıldığının üstünde. Yurtdışına beyin göçünün birçok nedeni var: 1) Memlekette korkunç bir nepotizm yani akraba kayırıcılığı ve partizanlık var. 2) Kamuda sınavı kazanan sözlüde kaybediyor. Liyakat aranmıyor. 3) Eğitim sistemi çöküyor. Mezunlar ne iş yapacak sorgulayan yok.

SONUÇ

Toplumun temellerini derinden sarsan nepotizm olgusu özellikle gençleri ümitsizliğe sürüklemekte, kendi çabalarıyla bir yere gelememe fikrini perçinlemektedir. Sadece özel sektör veya devlet bazında değil üniversite kadrolarında da çokça rastlanan bu durumun giderek artması ve "toplumun kanayan yarası" olarak nitelendirilmesi sosyolojik açıdan incelenmeye değerdir.

Kayırmacılığın önüne geçilmesinde etkili olan başta Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) gibi mutlak ölçüte göre değerlendirme yapılan sınavların başarı kıstası ile istihdama imkân sağlamaktadır. Bazı durumlarda mutlak ölçüt yeterli olmayıp mesleğe yönelik pratik yeterlilik değerlendirilmesi yine nesnel şekilde yapılmalıdır. Bu nesnel değerlendirmede esas olanın liyakat olması, kayırmaya sebebiyet verilmemesi elzemdir.

Cumhuriyet değerleriyle, Atatürk ilkeleriyle ve hatta dini kurallarla (kul hakkı) taban tabana zıt olan nepotizm olgusunun Türkiye özelinde bu seviyelere çıkması düşündürücü ve üzerinde çeşitli perspektiflerde çalışılması gereken elzem bir konudur. Önüne geçilebilmesi için özel sektör, kamu veya üniversite ayırt etmeksizin "standartlaşma" yapılmalıdır ve ehliyet tek esas olmalıdır.

KAYNAKLAR

Büte, M., ve Tekarslan, E. (2010). *Nepotizm'in Çalışanlar Üzerine Etkileri: Aile İşletmelerine Yönelik Bir Saha Araştırması,* Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 2010, Cilt:6, Yıl:6, Sayı:1.

Demirbilek, N. (2018). *Okul Müdürlerinin Kayırmacı Davranışlarının Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algıları İle Müdüre Güvene Etkisi,* Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

İşçi, E., Bal Taştan S. ve Kozal M. (2013). *Örgütlerde Kurumsallaşma Düzeyinin Nepotizm Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Hastane Çalışanları Örneği,* Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2013, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:3.

Gürkan, T. (2018). *Akademisyen Olmak,* Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, Cilt 2 Sayı 2 Mayıs 2018, 5.Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi Özel Sayısı.

Özkanan, A. Ve Erdem, R. (2014). *Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2014/2, Sayı:20.

Sarıboğa, M. (2017). *Nepotizmin Örgütsel Bağlılık Ve İş Doyumuna Etkisi Ve Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, Doğuş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Söylemez, U. (2018). *Nepotizm ve Klientalizm?* Aydınlık Gazetesi, 18.09.2018.

Yazıcı, M., ve Seçer B. (2018). *İşe Alma ve Yerleştirmede Nepotizm,* "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2018 Cilt:20, Sayı:4.

AZERBAYCAN KAMU PERSONEL SİSTEMİNDE REFORM

Hemdulla Memmedov [113]

ÖZET

Bağımsızlık sonrası *dönemde Azerbaycan* personel reform süreçleri incelendiğinde bu alanda belirgin reform adımları atılmıştır . *Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra* personel reform politikalarının başlangıç dönemi olarak nitelendirilebilir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası devletin anayasal yapısı için bir ana çerçeve çizmiştir .

Bu çalışmada, *Azerbaycan* personel reform politikalarının kuruluş aşaması olarak ele alınmıştır. Devlet Memurları Kanunu'nun çıkarılmasıyla personel sistemini temellendiren reform politikası ortaya çıkmıştır. Personel sisteminde reform yapılması konusunun bugün de gündemde olması nedeniyle geçmişten bazı özelliklere yer verilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren yönetsel mekanizmanın yapısal ve işlevsel boyutları açısından yeniden düzenlenmesi için pek çok araştırma yapılmış, çeşitli yabancı ve yerli uzman raporları hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, *bağımsızlık* sonrası *dönemde Azerbaycan* kamu personelinin nasıl bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymak ve personel sisteminde yaşanan değişimler ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Azerbaycan*, Kamu Yönetimi, Personel Yönetimi, Personel Reformu, Devlet Memurları Kanunu.

ABSTRACT

When Azerbaijan personnel reform processes were examined in the post-independence period, significant reform steps were taken in this area. After Azerbaijan gained independence, it can be described as the beginning of personnel reform policies. The Constitution of the Republic of Azerbaijan provided a framework for the constitutional structure of the state. In this study, Azerbaijan is considered as the establishment phase of personnel reform policies. With the enactment of the Civil Servants Law, a reform policy based on the personnel system has emerged. Since the issue of reforming the personnel system is still on the agenda today, some features from the past have been included. Since the founding years of the Republic of Azerbaijan, many studies have been carried out in order to reorganize the administrative mechanism in terms of its structural and functional dimensions and various foreign and domestic expert reports have been prepared. The aim of this study is to reveal the structure of the Azerbaijani public personnel in the post-independence period and to examine the changes in the personnel system.

Keywords: Azerbaijan, Public Administration, Personnel Management, Personnel Reform, of the Civil Servants Law .

GİRİŞ

Azerbaycan kamu yönetimi ve kamu personel rejimi , 2000'li yılların başlarından itibaren büyük bir değişim ve yenilenme süreci içerisine girmiş bulunmaktadır.

Kamu personel rejimi, personele ait kurallar, uygulamalar, teknikler ve işlemler bütünü olup, hızla değişen, büyüyen ve gelişen bir özellik gösterir. Personel yönetiminin biri dar diğeri geniş olmak üzere iki anlamı üzerinde durulabilir. Dar anlamda personel yönetimi, personel teknikleri diyebileceğimiz işe alma, sınıflandırma, sınav, atama, sicil, yükselme gibi konularla ilgili beceri, bilgi ve teknikleri belirtir. Geniş

[113] Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Doktora Öğrencisi

anlamda ise, hizmete ilişkin devletin işveren ve düzenleyici olarak rolü, liyakat, uzmanlaşma gibi daha geniş konuları içerir. İdari reformların önemli bir bölümünü personel sistemine ilişkin yenilikler oluşturur..

Konum olarak Avrasya'nın merkezinde yer alan Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte başlayan yeni dönemde jeopolitik konumu ve doğal kaynakları ile tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. Dolayısıyla bu bölgedeki ülkelerin gelişmeleri ve sistemsel dönüşümleri de dünya devletleri tarafından yakından takip edilmektedir. Bu bölgede yer alan devletler gelişmiş dünya devletlerini de örnek alarak toplumsal dinamiklerine göre yönetsel ve sistemsel yapılarını yeni şartlara göre dönüştürmektedirler. Bu coğrafyada bulunan ve önemli bir bölgesel aktör olan Azerbaycan da bağımsızlığını kazandıktan sonra diğer alanlarda olduğu gibi kamu yönetimi alanında da dönüşümler yaşamış ve yeni politikalar uygulamaya başlamıştır [Hasanoğlu , : 20196 : 112].

1990'lı yıllarda dünyada görülen ekonomik ve politik değişimler içerisinde en önemlisi Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması hareketi olmuştur. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgede yeni bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği dünyada geniş bir coğrafi alanı kapsayan ve içerisinde pek çok topluluğu bir arada barındıran bir devlet olması nedeniyle burada oluşan değişimler tüm dünyayı yakından etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un "açıklık" ve "yeniden yapılanma" politikalarıyla başlayan yeni dönem, bütün dünyada ideolojilerin değişmesine, duvarların yıkılmasına, demokratikleşme ve etnik milliyetçilik hareketlerinin yoğunlaşmasına, iktisadi üretim biçimlerinin ve mülkiyet anlayışlarının, piyasa mekanizması kurallarına doğru kaymasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgede yaşanmaya başlayan yeni süreçte diğer ülkelerle birlikte halkı etnik olarak Türk olan beş Türk Cumhuriyeti de bağımsızlığına kavuşmuştur [Hasanoğlu ve Tekin ve Avaner 2017 : 7].

Daha önce SSCB'ye bağlı olan bu devletler, Sovyet rejiminin çöküşü esnasında sırasıyla egemenliklerini ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu ülkeler bağımsız devlet statüsünün kazanılmasıyla birlikte verlıklarını devam ettirebilmek için bir taraftan "merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş" yaparak ekonominin yeniden yapılanması yoluna gitmişler; diğer taraftan da "demokratik ilkeler" ve "hukukun üstünlüğü"ne dayalı yeni bir devlet yapısı kurulmasını esas alımışlardır. Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettikten sonra devletin temel yapısını ve işleyişini düzenlemek adına bir anayasa ihdas etmiştir. Gelişen ihtiyaca göre de zamanla anayasa maddeleri üzerinde muhtelif güncellemelere gidilmiştir. Yerel yönetimler ile ilgili düzenlemeler ve bu düzenlemelere esas reform düşüncesi son yıllarda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en fazla gündeminde olan konuların başında gelmektedir [Hasanoğlu ,2019 : 112].

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, demokratik, laik ve üniter bir hukuk devleti olarak biçimlenmiştir. Yeni Anayasanın kabulü ile devlet yönetim sisteminde önemli değişikliklerin yapılmasına başlanılmış, etkili ve verimli çalışan yönetim sisteminin kurulması, geliştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmış, devletin sosyal, siyasi, hukuki, ekonomik ve ideolojik fonksiyonlarının değişmesi ve gelişmesi gözlemlenmiştir. Bununla ilgili olarak eski rejimden kalma birçok kurum tasfiye edilmiş, modern yönetim sistemine ayak uyduracak yeni kurum ve kuruluşlar yaratılmış, yönetim sisteminin etkinliğini artırmak için birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu yasal düzenlemelerden belki de en önemlisi Azerbaycan kamu personeli yönetim sisteminin esasını oluşturan Devlet Gulluğu Hakkındaki Kanun'un kabul edilip yürürlüğe girmesi olmuştur. Bu kanunun amacı "Azerbaycan Cumhuriyetinde kamu hizmeti alanında devletle devlet memurları arasında mevcut ilişkileri ve devlet memurlarının hukuki statüsü ile ilgili konuları düzenlemektir." Çünkü devletin vatandaşa gereken hizmeti sunabilmesi etkili ve verimli çalışan kamu personeli yönetim sisteminin kurulması ve bu sistemin en önemli öğesi olan devlet memurlarının etkili faaliyetleri ile mümkündür. Aynı zamanda yetenekli insanların görevlendirilmesi, görevde yükselmeleri, hakları, yükümlülükleri, denetimleri gibi konuları düzenleyen kamu personel sistemini işler hale getirmek ve yasalarla bunu pekiştirmek devlet yönetim sisteminin demokratikleşmesi sürecinde önem kazanmaktadır. Bu konular Azerbaycan kamu personel rejimini düzenlemek amacıyla 2001 yılında yürürlüğe giren "Devlet Gulluğu Hakkında Kanun" çerçevesinde ele alınmıştır [Rehimli , 2009 : 65].

Son dönemde gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen reformlar kapsamında; insan kaynakları yönetiminden sorumlu merkezi ofislerin, genel olarak insan kaynakları yönetimi konusunda ayrıntılı merkezi kontrolleri ve diğer bürokratik işlemleri azaltıp ilke, standart ve kanuni düzenlemelerin hazırlanması, performans yönetimi, insan kaynakları bilgi sistemlerinin kurulması, strateji geliştirme, üst düzey yöneticilerin seçimi gibi insan

kaynakları alanında daha özellikli hususlara odaklanma eğiliminde oldukları görülmektedir. Özellikle, kadınların ve engellilerin kamuda istihdamı, üst düzey yöneticilerin seçilmesi ve kamuda performans yönetimi konuları ön plana çıkmaktadır[Rehimli ve Aliyev, 2019 : 139].

Kamu yönetimi reformu, geçiş sürecini yaşayan ülkeler için oldukça elzem ve bir o kadar da zorunlu bir dönüştürme politikasıdır. Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş, ekonomik sistemle birlikte yönetsel yapının da aynı doğrultuda yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir. Azerbaycan da bağımsızlığına müteakip, söz konusu yönetsel reform uygulamalarını gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu dönem, yeni yapıların oluşturulmasıyla birlikte bu yapılara işlerlik kazandırıldığı yılları kapsamaktadır. Dönem içerisinde yeni yapıların oluşturulması tamamlanarak, bu yapıların görev ve faaliyet alanları özel ve ayrıntılı yasal düzenlemelerle belirlenmiştir. Nitekim ülke kamu personel sisteminin oluşturulması, yerel yönetimlerin oluşturulması gibi adımlar, reformların ikinci döneminde gerçekleştirilmiştir. Günümüzde Azerbaycan yönetsel yapısı içerisinde faaliyet gösteren birçok yönetsel yapının teşkilat kanunları, bu dönemden kalma yasal metinlerdir. Söz konusu reformların oluşturularak hayata geçirilmesi amacıyla dönemin başkanı Haydar Aliyev tarafından 29.12.1998"de yürürlüğe konulan ferman ile "Kamu Yönetimi Reform Komisyonu" kurulmuştur. Komisyon, bizzat başkanın riyasetinde toplanmış ve merkezi yönetsel yapının diğer tepe nokta yöneticilerinden oluşmuştur. Söz konusu yapılanmayı, Azerbaycan için yönetsel reformun önemini ortaya çıkaran bir veri olarak kabul etmek mümkündür [Özsalmanlı ve Aliyarova, 2019 : 43].

Yeni ekonomik ilişkilerin biçimlenmesi devlet yönetim sisteminde köklü reformların yapılmasını gerektiriyordu. Bununla ilgili olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanının 29 Aralık 1998 yılında imzaladığı fermanla Azerbaycan Cumhuriyetinin yönetim sisteminde reformların yapılması için Devlet Komisyonu oluşturulmuştur. Fermanda gösterilmiştir ki, demokratikleşme ve Pazar ekonomisi alanında yapılacak reformlar, devlet yönetiminin etkinliğini ve verimliliğini artırmalı ve ekonominin gelişmesi için uluslararası standartlara cevap veren hukuki zeminin yaratılmasına yardımcı olmalıdır. Bu fermandan sonra yapılan reformlar sayesinde birçok devlet kurumları ve bakanlıkların görevlerine son verilmiştir. 1998 yılından sonra Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ülkede yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması ve merkezi yönetimde değişikliklerin yapılması için 31 ferman ve 20'den fazla kanun hükmünde kararname imzalamıştır. Yalnız 2001 yılında 21 bakanlık ve devlet kurumu kaldırılmış, 7 bakanlık ve devlet kurumu yeniden oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan merkezi yönetim kurumlarının yetkileri belirlenmiş ve devlet memurlarını konu alan Devlet Gulluğu Hakkında Kanun çıkarılmıştır [Rehimli, 2009: 80].

Azerbaycan'da modern personel yönetiminin tarihi de Çarlık Rusya'sı dönemine kadar gitmektedir. Genel olarak söylersek Kuzey Azerbaycan'da devlet memurluğunun tarihi beş aşamadan geçmiştir:

1) Geleneksel saray bürokrasisi dönemi (1840'lara kadar),
2) Askeri ve sivil bürokrasinin paralelliği dönemi (1828- 1918),
3) Modern personel sistemi kurmaya çabalar dönemi (1918-1920),
4) Sovyet parti nomenklaturası dönemi (1920-1991)
5) Kurulmakta olan devlet memurluğu dönemi (1991'den itibaren)

Çarlık Rusya'sı döneminde seçkin gruplara (bey ve han nasılından olanlar) ve askerlere mahsus olan devlet hizmetçisi olmanın esaslarını 1832 yılı tarihinde onaylanmış 'Devlet Kulluğu Hakkında Nizamnameler' Toplusu, sonraları 1834 ve 1861 reformları ile kamu görevlilerinin sivilleştirilmesi çabaları devam etmiştir.1896 yılında Rusya'da rasyonel ve uzmanlaşmış kamu personel sisteminin belli bir düzeyde oluştuğunu söylemek mümkün. Sovyetler döneminde 21 Aralık 1922 tarihli 'Devlet idare ve işletmelerinde kulluk hakkında geçici kurallar've uzun bir süre sonra SSCB Devlet Emek Komitesinin 9 Eylül 1967 yılı tarihli kararı ile 'Görevlerin vahit nomenklaturası' onaylanmıştır. Bu esas kararlar Sovyetler döneminde kamu yönetimin – 'Devlet Aparatı' ve personel sisteminin – 'Parti nomenklaturası' nın kurulmasına büyük destek olmuştur. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra ülkede devletin yönetilmesinde ve kamu personel sisteminde yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle 1995 yılı Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 55. Maddesi 'Devletin yönetilmesine katılmak hakkı' adlanır. Bu maddeye göre 'Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşının devletin yönetilmesinde iştirak hakkı vardır. Bu hakkı onlara bilavasıta veya temsilcileri aracılığı ile gerçekleştire bilirler'. Ülke vatandaşlarının temsilcileri aracılığı ile katılım hakkı Seçim Yasası ile gerçekleştirilir. Bu yasa uyarınca seçim günü yaşı 25 olan her bir vatandaşın Milli Meclise (125 kişilik), yaşı 21 olanların yerel yönetimlere-belediyelere ve yaşı 35 olanların ise Cumhurbaşkanlığına aday olmak hakkı vardır. Bilavasıta yönetime katılma hakkı devlet

memurluğu sistemi aracılığı ile mümkündür. 21 Temmuz 2000 tarihli 'Devlet kulluğu hakkında Kanunun' kabul görmesi ile ülkede kamu personeli alanında reformlara start verildi. Bu reformların hazırlanması için Azerbaycan Hükümeti ile AB'nin TACİS programı arasında 2000 yılından personel yönetim reform projesi yürürlüğe başlamıştır[Aslanov, 2007: 283].

Kamu görevlisi kavramı, devletin kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların tümünü kapsamaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında işçi statüsünde ve iş hukuku hükümlerine tabi olarak çalışan kamu görevlilerinin en önemli ayrıcalığı toplu iş sözleşme, grev ve sendikal haklara sahip olmalarıdır. Memur statüsünde ve idare hukuku hükümlerine tabi olarak çalışan kamu görevlilerinin işçilerden en önemli ayrıcalığı ise genelde kariyerinde uzun yıllar iş güvencelerinin olmasıdır. Kamu personel yönetimi, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kamu görevlilerinin, işe alınmasından, hizmet içi eğitime, çalışma hakları ve ilişkilerinden disiplin hükümlerine, görevden ayrılma, emeklilik gibi memuriyetin sona erme yollarına ve uzun kamu görevliliği yıllarını kapsayan ve kamu personel rejimi ile ilgili yasal ve yönetsel işlemleri konu edinmiştir. Ayrıca kamu hizmetleri, devletin çoğalan görevlerine bağlı olarak sayı ve nitelik bakımından çeşitlenerek artmıştır. Kamu hizmetlerinin niceliği, niteliği ve karmaşıklığı arttıkça, kamu personel yönetimi için de birçok hizmet konusunda uzmanlığa sahip ve nitelikli personele ihtiyaç çoğalmıştır. Yeni yüzyılda kamusal hizmetleri açısından devletlerin bir hizmet devletine dönüşmesine paralel olarak, bu büyük örgütü işletecek kamu personelinin görevleri ve rolü de değişmiştir. Kamu personelinin görevi ile ilgili halka hesap verebilirliği ve etik davranış ve açıklık ilkelerinin önemi artmıştır[Özsalmanlı ve Aliyarova, 2019: 37].

Genel olarak bakarsak Azerbaycan'da eskiden mevcut olan kamu personel rejiminin özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1.Mevcut Kamu Personeli Yönetim Sisteminin faaliyeti Cumhurbaşkanı'nın denetim ve gözetimi altında yürütülür. Kamu hizmetine giriş, yükselme, görevden alınma vs. Tamamen devlet kurumları başkanlarının(bakanların, merkezi yürütme kurumu başkanlarının vs.) yetkisi dahilindedir.

2. Devlet kurumlarında mevcut olan personel idareleri profesyonellikten uzak ilkeler esasında çalışmaktadırlar. Kurumun ihtiyacı olan yetenekli elamanların liyakat ilkesi gözetilerek göreve alınmalarına gerekli özen gösterilmemekte, kurum başkanının isteği doğrultusunda personel seçilmesi yoluna gidilmektedir. Göreve atamalar bazen akrabalık, dostluk, bölgecilik ilişkileri de dahil olmak üzere çeşitli kanundışı ilişkiler çerçevesinde yürütülür.

3. Memur güvencesi denen bir şey yoktur. Bakan veya vali görevden alındığı zaman ilgili kurum çalışanlarının birçoğu da görevden alınır. Bu, bir tür gelenek haline gelmiştir.

4. Devlet kurumlarındaki boş yerlere memur alınması için bazen ilan verilmemekte, devlet kurumu başkanının isteği doğrultusunda memur alımı gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda bazı kurumlara memur alımı için yazılı sınav yapılmasına rağmen sözlü sınav veya mülakat sırasında bir dizi yolsuzlukların yapıldığı görülmektedir.

5. Kurumların çoğunda memurların görev yönetmeliği mevcut değildir. Kurumun bütün işleri bazı yetenekli memurlar tarafından yürütülmektedir.

6. Memurluğa genç yaşlarda atanıp kariyer yapma olanağı ile ilgili belirli bir strateji yoktur. İktidarda olan partiye bağımlılık had safhada olduğu için parti içinde prestij ve güven, memurlukta yükselmede esas belirleyici unsurdur.

7. Değerlendirme, amacına uygun yapılmamaktadır. Kayırma ve yolsuzluk olaylarının insanların şuurunda oluşturduğu olumsuzluklar, yükselmek için değerlendirmenin hiçbir öneminin olmadığı kanısına varmalarına sebep olmaktadır.

8. Kurumlarda hizmetiçi eğitime önem verilmemektedir. Daha doğrusu memuru göreve hazırlayacak, görevde yükselmesi için gerekli bilgileri sunacak eğitim proje ve programları istenilen düzeyde değildir. Memurların değişen koşullara adapte olması için gerekli hizmetiçi eğitim çalışmaları yapılmamaktadır.

Görüldüğü gibi Azerbaycan kamu personeli yönetim sisteminde devlet memurunun aksine devlet kurumunun başkanı sistemin devamlı öğesidir. Pratikte bu tür sistemlerin zamanla kapalı sisteme dönüştüğü ve değişimlere ayak uyduramadığı gözlemlenmiştir. Çeşitli bilim adamları ve uzmanlar tüm bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve yönetim sisteminde olan aksaklıkların giderilebilmesi için Azerbaycan kamu personeli yönetim sistemini yeniden yapılandırmak gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Azerbaycan kamu yönetimi sisteminde, özellikle de kamu personeli yönetim sisteminde yeniden yapılandırmaya en büyük destek, Avrupa Birliğinin TACIS programı vasıtasıyla sağlanmıştır. 1990 yılının Aralık ayında Roma'da yapılan AB Zirve toplantısında,

eski Sovyet Cumhuriyetlerini ekonomik reformlar hususunda desteklemek için karar alındı ve böyle bir AB desteğinin TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım) Programı aracılığıyla gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı [Rehimli, 2009: 80-81].

Bu projenin esas 3 amacı olmuştur:

1. Kamu yönetimi sisteminde çok yönlü reform sürecine başlanması ve geliştirilmesi.
2. Devlet sektöründe personelin yönetilmesinin vahit düzenleyici ve kurucu yapısının yaratılması konusunda önerilerin verilmesi.
3. Devlet memurluğunun yönetilmesi ve kamu yönetim alanında reformların bilimsel altyapısının kurulması.

Projenin yürütülmesi zamanı kamu yönetim reformu alanına dair rapor hazırlanmış ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına önerilmiştir. O cümleden kamu personeli, kamu yönetim reformu deneyimi ile ilgili kütüphane, devlet memurlarının enformasyon bankası oluşturulmuştur. 16 Ocak 2006 tarihinde tamamlanmış olan bu projenin en önemli sonucu ise 2005 yılı tarihinde kurulmuş DPK olmuştur [Aslanov, 2007:286].

TACIS'in Azerbaycan'a yönelik projeleri 1991 yılından itibaren uygulanmaya başlandı. 1998 yılına kadar program kapsamında yapılan yardım tutarı 75 milyon ECU'ya, bu çerçevede gerçekleştirilen proje sayısı 170'e ulaştı.

Kamu personeli yönetim sisteminde reformların yapılmasına destek amacıyla 2002 yılının Mart ayında Azerbaycan Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Yönetimi Akademisinde TACIS programını yürütecek bir ofis kuruldu.

Bu programın asıl amacı, aşağıda belirtilen konular hakkında çeşitli projeler hazırlayıp Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı İcra Aparatına (Yürütme Aygıtına) sunmaktı:

1. Devlet Gulluğu Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun uygulama stratejisinin hazırlanması.
2. İşe kabul, deneme, staj ve üst düzey yönetim görevlerine atamalara ilişkin yönetmeliklerin hazırlanması.
3. Devlet Gulluğunu Yönetim Şurasının etkinliğinin artırılması ile ilgili önerilerin hazırlanması.
4. Devlet memurlarının merkezileştirilmiş informasyon merkezinin kurulması ile ilgili programın hazırlanması.
5. Devlet memurlarının eğitimi ile ilgili dokümanların hazırlanması.

Hem Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütünün (OECD), hem de Doğu Avrupa ülkelerinde devlet ve yönetimin yeniden yapılanmasının desteklenmesini amaçlayan (SIGMA) tarafından verilen önerileri doğrultusunda, Azerbaycan'da kamu yönetiminin tümünü kapsayan yeniden düzenlenme çalışmalarının bir parçası olarak, personel rejimini konu alan 21 Temmuz 2000 tarihli Devlet Gulluğu Hakkında Kanun, o zamana kadar mevcut olmayan kamu personeli yönetim sisteminin kurulması ve geliştirilmesi için önemli bir adım sayılabilir.

Kanunun genel amacı, devlet memurluğunu sağlam ve sağlıklı bir statüye kavuşturmak, kamu hizmetine girişte sınav yöntemini uygulamak, ücret sistemini iyileştirmek ve yükselme ve kadro sitemini nesnel ve adil temellere dayandırmaktır. Nitekim kanunun 1. Maddesinde şöyle denilmektedir: "Bu kanun Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devletle devlet memuru arasındaki ilişkileri ve devlet memurunun hukuki statüsünü düzenler" [Rehimli , 2009 : 83].

Devlet Gulluğu Hakkında Kanun"un ilk bölümü kamu hizmetinin anlamı, amacı ve temel esaslarını içermektedir. 2. ve 3. bölümlerde, devlet organlarının sınıflandırılması yapılmıştır. 4.bölüm ise, devlet memurunun tanımı, hak ve yükümlülükleri ile uyması gereken yasakları kapsamaktadır. 5.bölümde de kamu görevlerine alınma usul ve koşulları, hizmet koşulları ve biçimleri, görevde ilerleme ve terfi ile görevin sona ermesi ifade edilmiştir. Kanunun son bölümünde ise çeşitli hükümler yer almaktadır. Yasanın genel amacı, devlet memurluğunu sağlıklı bir yapıya ve sağlam bir konuma ulaştırmak, kamu hizmetine girişte sınav yöntemini uygulamak, ücret sistemini iyileştirmek, terfi ve kadro sistemini objektif ve adil temellere dayandırmaktır. Buna ilişkin olarak yasanın ilk maddesinde, ülkede, devlet ile devlet memuru ilişkilerinin ve memurlarının hukuki konumlarının bu yasayla düzenleneceği belirtilmiştir [Özsalmanlı ve Aliyarova, 2019: 45].

Azerbaycan devlet memurluk sistemi genel olarak rasyonel bürokrasi degerleri dogrultusunda Avrupa ülkelerinin deneyimleri öngörülmekle, Sovyet nomenklaturası yerinde milli devlet bürokrasisi olusturma gayreti içindedir. Bu süreç de iç ve dıs aktörler (özellikle AB, BM, DB) aktif rol almaktadırlar. Genel egilim kamu personelinin sayını azaltmakla, devlet sektörünün harcamalarını da azaltmaktır. Azerbaycan'da devlet memurlugunun çözmesi gereken sorunlar da vardır:

• Devlet memurlugu geleneklerinin canlandırılması, gelistirilmesi ve milli devlet düsüncesi ile bagdaslastırılması;
• Devlet memurlarının uzmanlıgının artırılması;
• Kamu personelinin özendirme mekanizmalarının verimliligini artırmak
• Devlet memurlarının sosyal güvencelerinin artırılması için reformların devam ettirilmesi;
• Devlet memurluguna kabulde yolsuzlugun minimalize edilmesi ve memurluga kabulün genel ve asikar ilkelerinin belirlenmesi;
• Devlet memurlugunun merkezilesmis otorite (DPK) tarafından yönetilmesi mekanizmalarının güçlendirilmesi;
• Devlet memurlarının ücretlerini yükseltmek, örnek davranıslarını güçlendirmek ve denetim yolu ile personel yolsuzlugunu azaltmaya gitmek [Aslanov , 2007 : 289-290].

Devlet Gulluğu Hakkında Kanun, kamu hizmeti görevini yürüten küçük bir kesime uygulanmaktadır ve sadece bu kesim devlet memuru olarak adlandırılmaktadır. Devlet Gulluğu Hakkında Kanunun 19, 21, 23 ve 30. Maddelerinde devlet memurlarına sağlanan haklar belirtilmiştir:

1. Memur görevini yaparken kanunlara uygun olan ve kendi görevi ile ilgili tüm bilgileri kamu kurumlarından isteme ve alma hakkına sahiptir.
2. Memurlar Anayasa, kanun, tüzük ve yönetmeliklerin gerekli şartlar dahilinde kendilerine uygulanmasını isteyebilirler.
3. Memur aynı zamanda devletten ücret alma, şartlar uygun olduğu zaman ücretlerinin artırılmasını isteyebilme ve görevini başarıyla yaptığı takdirde yükseltilmesini isteme hakkına sahiptir.
4. Devlet memurları çalıştıkları kurumun başkanının izniyle kamu görevi dışında bilimsel araştırma yapabilir, ihtisas derecesini artırmak için öğretim kurumlarında eğitim alabilir ve ücretli olarak görevinin aksatılmaması şartıyla öğretim kurumlarında veya başka kurumlarda çalışabilirler.(19. Madde)
5. Memur kendisine sağlanan haklara ters düşen, şeref ve haysiyetine dokunan bir yönetsel karar aleyhine yetki, sebep, şekil, konu ve maksat yönlerinden aykırılık olduğu için dava açabilir ve çalıştığı kurumla ilgili olarak resmi ve şahsi işlerinden dolayı müracaat ve şikayet hakkına sahiptir.(19. Madde)
6. Azerbaycan Cumhuriyet'inin Anayasasının 36. Maddesine göre herkesin tek başına veya topluca grev yapma hakkı vardır. Bu maddeye göre memurların da sendikalarda birleşme hakkı vardır.
7. Memurlar, kanunlar çerçevesinde sosyal birliklere üye olabilir.
8. Memur kendisi ve ailesi için devletten sağlık ve sosyal amaçlı yardım alabilir. Aynı zamanda memurların sigortası devlet tarafından ücretsiz olarak yapılmaktadır.
9. Devlet, memurları ve ailelerini yaptıkları görev dolayısıyla korumakla yükümlüdür.
10. Siyasi iktidarın değişmesi memurların görevden alınmasını gerektirmez.
11. Memurların, yasalar çerçevesinde, uygun şartların oluşması halinde isteğiyle, yaş sınırına gelince, malulen ve yönetimin isteği üzerine emekliye ayrılmaları söz konusudur. Emekli aylığı alması için memur en az 5 yıl devlete çalışmalıdır. Emekliye ayrılmış memurun çalıştığı görevdeki maaşının miktarı değişirse emekli aylığı da bu miktara göre yeniden hesaplanır.
12. Memurlar çalışma süresine bağlı olarak ücretinin ödenmesi şartıyla yıllık izin kullanabilirler. Bunun dışında mazeret izni, hastalık izni, evlilik, doğum izni, sağlık izni, öğrenim izni mevcuttur [Rehimli ,2009 : 86].

Son yıllarda dünya ülkelerinin esas ugras alanlarından biri olarak kamu yönetiminde reformlar bilimsel degerini durmadan artırmaktadır. Bunun esas nedenleri iki bloklu dünyanın esas denge yaratıcı iki unsurundan biri olan SSCB'nin çöküsü ve dünyada ABD agırlıklı merkezlesme, küresellesme sürecinin baslaması ve 1980'li yıllardan itibaren kamu yönetimi disiplinin yeni kamu isletmeciligi yönünde degisim çizgisine girmesidir. Böyle bir durum dünyanın tüm devletlerini bu veya diger nedenden kamu yönetiminin seklinde ve isleyisinde degisiklikler yapmak zorunda bırakmıstır. Bu anlamda Azerbaycan'da kamu yönetimi reformu yeni bagımsız cumhuriyetlerde ulus devlet hedeflerine ulasma yolundaki çabaları anlamak bakıma çok faydalı olmustur. Eski Sovyet birlik cumhuriyeti olarak SSCB'nin çöküsü ile bagımsız, demokratik, laik ve ulus devlet kurma yolunu tutan Azerbaycan'da da yapılan reformlar tarihi önem arz etmektedir. Bu önem çagdas Azerbaycan Cumhuriyetinde kamu yönetiminin reformunu arastırırken, tarihi konuların incelenmesi asamasında özünü bir daha ortaya çıkarmıstır. Özellikle tez geçis döneminde, geri dönüs yasayan (reel sosyalizmden kapitalizme) ülkede ulus devletin yapılandırılması (kurulması) sorunları üzerine yogunlasmıstır [Aslanov, 2007: 292].

SONUÇ

Personel yönetiminin amacı bir örgütü oluşturan insanların en etkili ve verimli bir boyutta bir araya getirmek ve örgütlemektir. Çalışanların refahını gözetmek ve örgüt başarısını maksimum seviyede tutmaya özen göstermektir. Bu durum *Azerbaycan'daki* idarî reform çalışmaları için de aynıdır. Kamu Yönetiminde reformdan bahsedildiğinde mutlaka kamu personelini ilgilendiren unsurlara ilişkin reformlar da söz konusu olmaktadır. Personelin göreve alınması, değerlendirilmesi, yükselmesi, ücreti, sosyal hakları gibi pek çok unsur sık sık reform konusu olmaktadır. Bu reformların gerçekleştirilmesinde reform politikaları önemli bir aşaması olarak incelenebilir

KAYNAKÇA

Aslanov, E .(2007) Azerbaycan'da Kamu Yönetimi Reformu Doktora Tezi Ankara

Hasanoğlu, M. (20019) Kamu Yönetiminin Değişimi ve Azerbaycan Yerel Yönetimler Sistemi Üzerindeki Etkisi - Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi Yıl: 2 , Cilt: 2, Sayı: 1

Hasanoğlu, M. ve Avaner, T. (2017) Küreselleşme sürecinde azerbaycan cumhuriyeti`nin kamu yönetimi sistemi: kuruluş ve uyum - Cilt: 1 Sayı: Özel Sayı -4

Özsalmanlı A.Y., Aliyarova A. (2019) Azerbaycan'da Kamu Personeli Ücret Yönetimi ve Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi , Cilt 6, Sayı 1

Rehimli, R ve Aliyev, E.(20019) Çağdaş Yaklaşımlar Çerçevesinde Kamuda İnsan Kaynakları Yönetiminin Örgütlenmesi Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi , Cilt: 2, Sayı: 1

Rehimli, R . (20029) Azerbaycan'da Yeniden Yapılanma Sürecinde Kamu Personel Sistemi Avrasya Etüdleri Dergisi İ ‹ 36 -2 (63-94)

Rehimli, R . (2011) Azerbaycan Devlet Personel Yönetimi- Ankara

HAZAR KONVANSİYONU, BÖLGESEL VE BÖLGE DIŞI AKTÖRLERE YANSIMALARI

Halil Ülker[114]

Özet

Hazar Denizi ve bölgesi jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik olarak çok önemli bir noktadadır. Daha önceleri sadece SSCB ve İran kontrolünde olan Hazar, 1991 sonrasında 3 bağımsız devletin daha ortaya çıkmasıyla birlikte beş devletin ortak kullanım alanı haline gelmiştir. Bu durum enerji kaynakları üzerinde egemenlik savaşlarının da başlamasına neden olmuştur. Hazar'ın hukuki statüsünün sorunu ilk kez 1994 tarihinde Rusya tarafından BM'ye taşınmış ve uluslararası arenada tartışılır olmuştur. Bu tarihten itibaren defalarca toplantılar yapılmış, ortak çözüm aranmıştır. Son zirvede imzalanan kararlarla güvenlik endişeleri, nakil hatları sorunları, kara suları sorunları, Hazar deniziyle alakalı tanımlamaları ve deniz tabanının paylaşılması gibi pek çok sorunu çözmüştür. Bu çözülen sorunlarla birlikte özellikle antlaşmanın imzalandığı Aktau'daki NATO üssü ile ne yapılacağı gibi bazı önemli konular ise belirsizliğini korumaktadır. Antlaşma ABD'nin enerji planlarını neredeyse tamamen bozmuş, ABD ve Batı'nın İran'a uyguladığı yaptırımların büyük bir kısmını önemsiz hale getirmiştir. Rusya'nın geliştirdiği A2/AD güvenlik şeridini aşmak için ABD ve Avrupa'nın neler yapacağı henüz belirsizdir. Bölgede faaliyet gösteren 93 uluslararası şirketin tepkisi de halen belirsizliğini korumaktadır.

Alanyazın ve basın arşivi taraması yapılarak hazırlanan bu bildiride, Hazar Konvansiyonunun imzalanmasına kadar geçen sürece kısaca bir göz atılmış konvansiyonun arka planı irdelenmiş, konvansiyon maddelerinin bölge içi ve bölge dışı aktörlere yansımaları nasıl olacak sorusuna cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hazar Konvansiyonu, Hazar Jeopolitiği, Hazar Beşlisi, Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu, Enerji Nakil Hatları*

HAZAR CONVENTION, REFLECTION TO REGIONAL AND NON-REGIONAL ACTORS

Abstract

The Caspian Sea and its region is very important in terms of geopolitics, geostrategics and geoeconomics. The Caspian, which was previously only under the control of the USSR and Iran, became the common area of use of five states with the emergence of three more independent states after 1991. This situation, led to the start of wars of sovereignty over energy resources. The issue of the legal status of the Caspian was first moved to the UN by Russia in 1994 and was discussed in the international arena. Since then, a lot of meetings have been held and a common solution has been sought. With the decisions signed at the last summit, it has solved many problems such as security concerns, transmission lines problems, land waters problems, definitions related to Caspian Sea and sharing of sea floor. Along with these solved issues, some important issues such as what to do with the NATO base in Aktau, where the agreement was signed, remain unclear. The Treaty almost completely disrupted the US energy plans and made the majority of the sanctions imposed on Iran by the US and the West insignificant. It is still unclear what the US and Europe will do to overcome the A2 / AD security lane developed by Russia. The response of 93 international companies operating in the region is still unclear.

In this paper, which was prepared by scanning the literature and press archive, a brief look at the process until the signing of the Caspian Convention was examined, the background of the convention was examined and the answer to the question of how the convention articles will be reflected to the actors within and outside the region was sought.

Keywords: *Caspian Convention, Caspian Geopolitics, Caspian Quintet, Problem of Legal Status of Caspian, Energy Transmission Lines*

Giriş

[114] Yüksek Lisans Öğrencisi, Ömer Halisdemir Üniversitesi Avrasya Araştırmaları A.B.D. / Tel: 0531 268 38 76 / e-posta: efrasyap77@hotmail.com

Hazar denizi; çok eski tarihlerden bu yana uluslararası arenada sıkıntılı bir konu olarak adından sıklıkla bahsettirmiştir. 1991 tarihine kadar döneminin süper güçlerinden olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) nin dağılmasından itibaren gerek uluslararası ilişkiler, gerekse de uluslararası hukuk açısından önemli olan konumunu korumuştur. Bununla birlikte günümüzde Hazar, hem nükleer enerji ve nükleer bomba üretme potansiyeli olan ülkelere yakınlığıyla (İbrahim, 2013:17) hem de Türkeli bölgesindeki enerji kaynaklarına dünyanın kalanının erişebileceği nokta olması ve Rusya - Ortadoğu enerjilerine alternatif olmasıyla da (Aras, 2005:5) dünya genelinde önemli bir konumdadır. Hazar'a kıyıdaş ülkelerin sınır hatlarında SSCB politikaları gereği 1991 öncesi dönemde oluşturulmuş olan enklavlar ve eksklavlar sorunları SSCB'nin dağılmasıyla bir anda çözümlenebilmiş değildir. Bu durum sınır anlaşmazlıklarının yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bununla birlikte bağımsızlığına kavuşmuş olan genç cumhuriyetlerin kendi ayakları üstünde kalabilmeleri için gerçekleştirdiği işbirlikleri ve bu işbirlikleri neticesinde kurulan yabancı askeri üslerin varlığı, enerji transferinde Rusya'nın eskiden olduğu gibi hâkimiyetini koruma çabası ve bölge dışı aktörlerin Rus hâkimiyetini kırma çalışmaları Türkeli Coğrafyasında yaşanan en büyük sorunların ana kaynakları olarak adlandırılabilir. Son dönemlerin en büyük anlaşması olarak önümüze çıkan Hazar Konvansiyonu ise bölgedeki pek çok sorunu çözüyor olmasına rağmen, bölge jeopolitik dengelerinin değişmesinden dolayı beraberinde yeni sorunlar oluşturma potansiyeline sahip gibi gözükmektedir (Ülker, 2018). Konvansiyonun bütününe bakıldığında kıyıdaş devletlerarasındaki ilişkilerin ve işbirliklerinin hukuki güvence ile iyi bir zemine oturacağı ve bölgesel kalkınmayı hızlandıracağı anlaşılabilir (TDP, 2019:9). Konvansiyonun kıyıdaş ülkeler ve bölge dışı aktörler açısından önemini anlayabilmek için öncelikle bölgede yaşanan sıkıntılara, bölgede geçmişte yapılan anlaşmalara kısaca anlaşmanın arka planına kısaca bakmak gerekmektedir.

SSCB'nin dağılması ile birlikte Rusya'nın hegemonyası altında bulunan Türk devletleri bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkelerin sayısı ikiden beşe yükselmiştir. 1991'e kadar SSCB ile İran arasında ikili bir mesele olan Hazar Denizinin statüsü ve denizdeki doğal kaynakların paylaşımı, SSCB sonrası dönemde Rusya ve İran'ın yanı sıra artık birer bağımsız ülke olan Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın da söz hakkının olduğu daha karmaşık bir meseleye dönüşmüştür. 1994 yılında Rusya'nın başvurusuyla Hazar'ın statüsü sorunu BM'ye çıkmış, bu durum da uluslararası hukuk açısından statü ve menfaat paylaşımı sorunlarını beraberinde getirmiştir. Kıyıdaş ülkelerin sayısındaki artış, çıkar çatışmalarını kaçınılmaz kılmış ve Hazar'ın statüsünün ne olacağı 24 yıllık süreç neticesinde 12 Ağustos 2018'de imzalanan bir anlaşmayla çözülebilmiştir. Bölge ülkeleri açısından son derece önemli olan Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi meselesinin uzun bir süre boyunca çözümsüz kalması, bölgesel aktörler arasında birçok diplomatik anlaşmazlığa sebep olmuştur. Bununla birlikte, bölgedeki yeraltı ve yer üstünde bulunan doğal kaynaklardan istifade edilmesi noktasında da çokça sorun/çıkar çatışması yaşanmıştır. Henüz bağımsızlıklarına kavuşmuş olan ve kendi güçleriyle kendi ayakları üstünde durmaya çalışan genç Cumhuriyetlerin ekonomilerinin zayıf ve kırılgan olduğu, kıyıdaş ülkelerinin ekonomilerinin genel olarak doğal kaynakların üretimi ve ihracatına bağımlı olduğu dikkate alınırsa, Hazar'ın statüsü hakkında anlaşmazlığın bölgesel kalkınma sorununun altında yatan temel etkenlerden biri olduğu anlaşılacaktır. Geçmişte yaşanan bu sorunları dikkate aldığımızda Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda kıyıdaş ülkelerin anlaşmaya varılmasıyla birlikte önümüzdeki yıllarda birçok ekonomik ve ticarî sorunun çözümünün sağlanabileceğini düşünmek hayalperestlik olmayacaktır. Dahası, statünün belirlenmesinin Türkistan coğrafyasında yaşanan SSCB dönemi politikalarıyla ilintili diğer bazı sorunların hallolmasını kolaylaştırması da ihtimâl dâhilindedir. Kıyıdaş ülkeler arasında varılan anlaşmanın Hazar Bölgesi'nin de ötesine geçecek yansımalarının olması ve bölge dışı aktörleri etkilemesi de kuvvetle muhtemeldir. Hazar Denizi'nin statüsünü belirleyen konvansiyon, 51 çalışma grubu toplantısının, onlarca dışişleri bakanı seviyesindeki toplantının ve 4 devlet başkanı zirvesinin ardından nihayet Aralık 2017'de varılan bir "orta yol" sayesinde belirlenebilmiştir. 12 Ağustos 2018'de gerçekleştirilen 5. devlet başkanları zirvesinde imzalanan anlaşmayla da belirlenen statü resmiyet kazanmıştır.

Konvansiyonun Arka Planı ve Hazar Denizi Statüsü Sorunu

SSCB öncesi dönemde Hazar'ın statüsüyle alakalı olarak Rusya ve İran'dan başka bir aktör karşımıza çıkmamaktadır. Bu iki ülke arasındaki Hazar Denizi temelli ilk antlaşma Reşt Antlaşmasıdır. 1729 Rus ve Pers İmparatorlukları arasında yapılan bu antlaşma iki ülkeye de Hazar Denizi üzerinde ticaret ve seyahat özgürlüğü vermiştir. Daha sonraları yapılan Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) antlaşmalarıyla (Aliyev; 2016) birlikte, Rusya bir adım öne çıkmış ve Hazar'da askeri varlık bulundurmaya hak kazanmıştır. Burada üstünde durmamız gereken en önemli nokta ise, Hazar bölgesi ve kaynaklarıyla alakalı olarak günümüze yansımış özellikleriyle Türkmençay antlaşmasıdır. Çünkü Türkmençay antlaşmasıyla Rusya Hazar'da askeri güç bulundurabilmek için, bu gün Güney Azerbaycan/İran Azerbaycanı olarak adlandırılan bölgeyi İran'a vermiştir (Yeşilot, 2008). Bu durum günümüzde Azerbaycan'ın Hazar'daki kıyılarının bir bölümünün İran'a verilmesine sebep olmuştur. Ancak bu antlaşma ile o dönemdeki Trans Kafkasya tamamen Rus kontrolüne geçmiştir (Yolcu, 2014). Rusya ile İran arasında 1921, 1935, 1940 ve en son 1970 senelerinde çeşitli antlaşmalar yapmışsa da bu antlaşmaların genel hatlarında değişiklik olmamıştır. Bu anlaşmalar Hazar üzerinde kıyıdaş devletlerin sınırlarını belirlemediği gibi ortak kullanım konusunda da bir madde bulundurmamaktadır. Bu anlaşmalar sadece seyrüsefer ve balıkçılıkla ilgili maddeler düzenlenmiştir (Çolakoğlu, 1998).

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 1991 öncesi dönemde oluşturulmuş emperyal politikaların uzantısı olan, göstermelik/zoraki uzlaşı ortamı bozulmuş, bu durum Hazar bölgesi ve Türkeli coğrafyasında bazı uluslararası anlaşmaların uygulanabilirliğini zorlaştırmıştır. Çizilemeyen sınırlar sorunu olarak karşımıza çıkan bu sorunların nedeni ise SSCB döneminden kalan enklavlar ve eksklavlar sorunudur (Globe, 2010). Bu sorun sadece Fergana Vadisi olayları gibi Kırgızistan ve Tacikistan arasında yaşanmamakta, aynı zamanda Hazar Denizi kıyısında Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan arasında da yaşanmaktaydı. Hazar Konvansiyonuna son şekli verilmeden önceki mutabakat metni kabul edilen 4-5 Aralık 2017'de Moskova'da yapılan görüşmenin başarılı olmasının sebebi 10 Kasım 2017'de Semerkant'ta düzenlenen Orta Asya: Paylaşılan Geçmiş ve Ortak Gelecek, Sürdürülebilir Kalkınma ve Karşılıklı Refah İçin İş birliği Konferansında Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında sınır anlaşması imzalanmış olmasıdır (Abdukerimov. B, 2017). Böylelikle Hazar'ın statüsü sorununda önemli yer tutan kıyıdaş ülkelerin sınır sorunu büyük ölçüde ortadan kalmıştır.

Paylaşılamayan sınırlar gibi genç Cumhuriyetlerin otoritelerini sarsan bir diğer arka plan sorunu da paylaşılamayan enerji kaynakları sorunudur. Genç cumhuriyetlerden Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan yeraltı kaynakları konusunda, özellikle petrol ve doğalgaz açısından oldukça zengin kaynaklara sahipken Kırgızistan ve Tacikistan'da bu kaynaklar neredeyse hiç yoktur. Buna karşın Kırgızistan ve Tacikistan su kaynakları açısından oldukça zengindir (Juraev, 2012). SSCB döneminde bu ülkeler karşılıklı olarak birbirlerine muhtaç bırakılmıştır. Örneğin Özbekistan ve Türkmenistan gibi su sıkıntısı çeken yerler tarım ülkesi haline getirilmiştir. Bu ülkeler Tacikistan ve Kırgızistan gibi ülkelerden su almış, karşılığında enerji vermiştir. SSCB'nin yıkılmasının ardından Tacikistan Ceyhun nehri üzerine Ragun hidroelektrik santralini kurmuş, bu da Özbekistan'ı hem susuzluğa itmiş, hem de enerji satışını sekteye uğratmıştır (Koçak, 2015). Bu dönemde Özbekistan kendi ülkesindeki tarımsal faaliyetleri bitireceği endişesinden dolayı Ragun santralinin kurulmasını engellemek için çok uğraşmıştır (UzDaily, 2014). Hatta dönemin Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov, Tacikistan'ın bu hamlesini savaş sebebi olarak nitelemiştir (Lills, 2012).

SSCB sonrası dönemde ise Şangay İşbirliği Örgütü bölge ekonomisini, Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ise bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeleri Çin-Rusya arasında bölüştürmüş bu durum genç cumhuriyetlerin hareket alanlarına kısıtlamalar getirmiştir. Çin ve Rusya'nın etki alanından çıkamayan bölge ülkeleri birbirleriyle ve bölge dışı aktörlerle ikili veya çok taraflı ilişkiler kurmakta sorunlar yaşamıştır. Hazar Konvansiyonunun bu nedenlerle bölge ülkelerinin kalkınmalarını hızlandıracağı ve dünyaya açılmalarını kolaylaştıracağı düşünülebilir. Konvansiyonun imzalanmasıyla birlikte özel anlaşmaya tabi deniz olduğuna karar verilen Hazar'ın statüsünün belirlenememesindeki en büyük neden elbette Hazar havzasındaki hidrokarbon kaynaklarının ve doğal kaynakların paylaşımındaki çıkar çatışmalardır. Kıyıdaş ülkelerin Hazarın Hukuki Statüsü sorununa dair konvansiyonun imzalanmasından önceki görüşlerine kısaca göz atacak olursak karşımıza şu tablo çıkmaktadır. Azerbaycan "açık deniz" ve "sınır gölü" şeklinde iki tezi savunmaktadır.

Azerbaycan bu politikasıyla 12 millik karasuları, 200 mil veya daha fazla kıta sahanlığı ve 200 millik münhasır ekonomik bölgeye sahip olacağını düşünmekteydi. Ayrıca sınır gölü ile de Hazar beş ulusal sektöre bölünecekti (Gökay, 1988:57). Hazar'ı bir göl olarak kabul eden İran ise beş ülkenin Hazar'ı ortaklaşa kullanması gerektiğini ve bölge dışı aktörlerin Hazar'ı hiçbir şekilde kullanmaması gerektiğini savunmaktaydı. Rusya, 1996'dan bu yana denizin bölünmesi taraftarı olmuştur. Hatta Rusya, Kazakistan ile 1998 yılında Hazar'ı deniz tabanını eşit uzaklık ilkesine göre tamamen bölen ve su kütlelerinin kullanımını eşit olarak ayıran bir anlaşma imzalamıştır (Əliyev, 2009). İran ve Rusya ile aynı düşünen Türkmenistan, sık sık politika değiştirse de son olarak Hazar'ın statüsü konusunda tüm devletlerin onayı alınan ortak bir anlaşma yapılana kadar su dibi ve su kütlesinin ortak kullanımını savunmuştur. Azerbaycan ile aynı politikayı sürdüren Kazakistan, Hazar'ı iç deniz olarak tanımış ve 1982 Birleşmiş Miletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin uygulanmasını istemiştir (Çolakoğlu, 1998). Hazar'ın göl yada deniz olarak kabul edilmesi kıyıdaş devletlerin egemenlik sınırlarının nasıl belirleneceği ve doğal kaynakların paylaşımının nasıl olacağının belirlenmesinin temel dinamiğidir. Hazar'ın hukuki statüsünün göl olarak kabul edilmesi halinde kıyıdaş ülkelerin gölü beş eşit parçaya bölmeleri ve gölden elde edilecek tüm geliri eşit şekilde paylaşmaları gerekmekteydi. Bu yöntemde kıyıdaş ülkeler birbirinin projelerine müdahale etme hatta engel olma hakkına sahip olacaktı. Statünün deniz olması durumunda ise Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) uyarınca, kıyıların uzunluğu egemenlik alanlarının belirlenmesinde kullanılan temek kıstas olmaktaydı. Bu ikinci senaryo, kıyıların yüzde 13'üne sahip olan ve doğal kaynakların çoğu Hazar Denizi'nin ortasında ve kuzeyinde bulunduğu için kendisine uzak kalan İran açısından muhalefetle karşılanmaktaydı. Hazar'ın hukuki statüsünün BMDHS uyarınca belirlenmesi özellikle Rusya açısından bölge dışı güçlerin varlığının bulunması anlamına geldiği için güvenlik tehdidi olarak algılanmaktaydı. Diğer senaryoda ise, Rusya planlanan deniz altı boru hatlarında söz hakkı olduğunu savunarak, göl statüsünden yana tavır almaktaydı. Zira deniz statüsü kabul edilirse, Türkmenistan'dan Azerbaycan'a ulaşacak Trans-Hazar Boru Hattı, iki ülkenin münhasır yetkisinde olacak, göl olursa tüm ülkelerin bu projeyi onaylaması gerekecekti (Kısacık, 2018).

Hazar Konvansiyonu

Konvansiyon her ne kadar 12 ağustos 2018 tarihinde imzalanmış olsa da pek çok anlaşma gibi Hazar konvansiyonuna giden yolda bir dizi toplantılar gerçekleşmiştir. 1996 da başlayan çalışmalar her ne kadar 51 çalışma komisyonu toplantısına sahne olsa da önemli olanlar devlet başkanları tarafından imzalanan zirve toplantılardır. 1. hazar zirvesi 2002 Aşkabat (Türkmenistan), 2. hazar zirvesi 2007 Tahran (İran), 3. hazar zirvesi 2010 Bakü (Azerbaycan), 4. hazar zirvesi 2017 Moskova (Rusya) da gerçekleşmiştir. 2017 de yapılan bu son toplantı aslında Hazar konvansiyonunun maddeleri hakkında beş kıyıdaş devletin mutabık kaldığını ve 5. Hazar zirvesinde, Aktau'da Hazar Konvansiyonunun imzalanacağını beyan ettikleri zirve olmuştur. Bu dört zirveyi kısaca özetlemek gerekirse; 2002 yılında Türkmenistan başkentinde gerçekleşen ilk zirve toplantısında iki soydaş ve kıyıdaş devlet olan Azerbaycan ve Türkmenistan arasında süregelen enerji yataklarının paylaşımından kaynaklanan sorunlardan dolayı ortak bir çözüme ulaşılamamıştır. Sorunların devam ettiği bir süreçte, Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya 2003 yılında karşılıklı olarak bugünkü Aktau anlaşmasında da belirtilen kurallarla aynı çerçevede olan denizin kendi sınırlarında geçerli egemenlik haklarını kabul etmişlerdir (İsmayıl, 2018). 2007 senesinde Tahran'da gerçekleşen 2. zirve toplantısında imzalanan ortak bildiride Hazar coğrafyasındaki jeopolitik değişikliklerin ve kıyıdaş ülkeler arasındaki uzlaşmaların dikkate alındığı ve Hazar'ın su altından yararlanılması amacıyla denizin dibinin paylaşılması konusunda tarafların egemenlik haklarına ve birbirilerinin çıkarlarına saygı gösterileceği belirtilmiştir (Tehrantimes, 2007). Bu madde, Hazar Denizi'nin paylaşımı konusunda imzalanmış ikili anlaşmaları diğer kıyıdaş devletlerin de olumlu karşılayarak kabul ettiği, aynı zamanda Trans Hazar enerji projelerinin önündeki dönemin uluslararası politik engellerini ortadan kaldırabilecek bir gelişme olarak düşünülmekteydi. 2010 tarihinde Bakü'de gerçekleşen 3. Zirve toplantısında, Aktau'da anlaşma kararları olarak belirtilen birçok madde üzerinde anlaşma sağlanmıştı. Beş kıyıdaş devletin Hazar Denizinin sahilinden 15 deniz mili mesafeye kadar bölgeler üzerinde egemen olduğu hakkı konusunda taraflar uzlaşmışlardır (İsmayıl, 2018). Kazakistan'ın Aktau kentinde 12 Ağustos 2018 tarihinde kıyıdaş beş ülke tarafından imzalanan ve Hazar Anayasası olarak da adlandırılan konvansiyonun 5, 6,

7, 8 ve 9. maddelerine göre (ARQ, 2018), (Kremlin, 2018) Hazar ne tam olarak deniz, ne de tam olarak göl kabul edilmiştir. Kıyıdaş ülkelerce kabul edilen özel statü çerçevesinde Hazar'ın dibi göl hukukuna göre paylaştırılmıştır. Böylelikle beş kıyıdaş ülkenin Hazar üzerindeki egemenlik haklarının çerçevesi şimdiye kadarki en net şekliyle çizilmiştir. Aktau'da imzalanan konvansiyon ile Hazar için öngörülen özel statü çerçevesinde, Hazar'ın dibi göl hukuku uyarınca yan yana ve karşı karşıya olan ülkeler arasında çizilecek orta çizgi kuralıyla kıyıdaş ülkeler arasında paylaştırılacaktır. Sular ise BMDH Sözleşmesine benzer bir formülle paylaşılacaktır. Konvansiyona göre kıyıdaş her ülke 15 deniz mili (27,8 km) genişliğinde bir karasuyu bölgesine ve bunun devamı olacak şekilde 10 deniz mili (18,5 km) genişliğinde bir MEB'e sahip olacaktır. Her bir kıyıdaş ülke bu sınırı geçmemek üzere, suda, deniz tabanında, yer altında ve ayrıca hava sahasında egemenlik sahibi olacaktır. Bu alanın ötesinde kalan saha ise ortak kullanım alanı olarak kabul edilmiştir.

Hazar'a kıyıdaş beş ülkenin mutabakata vararak konvansiyonu imzalamasına rağmen İran'ın deniz dibi paylaşımıyla alakalı çekinceleri olduğu bilinmektedir. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, daha önce çıkan İran ve Azerbaycan'ın sınır sorunlarını çözdüğü yönündeki haberlere (ARP, 2018) rağmen, imzaların atıldığı zirve toplantısında deniz dibinin paylaşımı için ilâve anlaşmaların gerekeceğini ifade etmiştir (Parstoday, 2018). Aktau'da imzalanan Hazar anlaşmasının belki de en önemli maddelerinden birisi olan 3. Maddenin 4,5,6 ve 7. Fırkaları (ARQ, 2018), (Kremlin, 2018) Hazar'da kıyıdaş ülkelerin dışında üçüncü bir gücün askeri varlığına son vermektedir. Jeopolitik açıdan baktığımızda bu madde Rusya ve İran'ın konvansiyondaki en büyük başarılarıdır. Uzun yıllardır bölge dışı aktörlerin Hazar'da üs kurma girişimlerini endişeyle takip eden ve olası üs kurma girişimlerini bertaraf etmek için ciddi çaba sarf eden Rusya ve İran bu anlaşmayla bölgede askeri unsur bulundurmak isteyen dış aktörleri bertaraf etmektedirler. 2007 tarihinde Tahran'da gerçekleşen 2. Hazar zirvesinde de bu yaklaşım bulunmaktaydı. ABD ve AB'nin özellikle Azerbaycan merkezli Hazar Enerji projelerine destek vermelerini, uzun vadede ABD veya NATO'nun bölgede askeri üs kurabilme ihtimalini kendi ulusal güvenliklerine tehdit unsuru olarak gören İran ve Rusya'nın endişeleri de bu konvansiyonla giderilmiştir (İsmayıl, 2018). Ayrıca imzalanan bu konvansiyonun 3. Maddesinin 7. Fırkası (ARQ, 2018) , (Kremlin, 2018) gereğince Hazar'a kıyısı olan bir devletin kara suları üzerinden, kıyıdaş bir başka devlete askeri harekâta izin verilmemesi de garanti altına alınmıştır. Bu madde ile İran'ın Azerbaycan veya Kazakistan üzerinden kendisine gelecek üçüncü ülkelerin askeri tehditlerinden de korunması sağlanmıştır. ABD ile Kazakistan'ın 2003'ten beri sürdürdüğü askerî işbirliği çerçevesinde Temmuz 2017'de imzalanan bir anlaşma, ABD'nin Kazakistan'ın Hazar kıyılarında bir askerî üs kuracağı söylentilerine yol açmıştır. Özellikle Rus basınında Kazakistan'ı eleştiren haberlere vesile olan anlaşma, her ne kadar Kazakistan kabul etmese de (Sputniknews a, 2018) ABD'nin Hazar'da üs kurma girişimlerinin ilk ayağı olarak değerlendirilmiştir (Eurasianet, 2018) , (Goble, 2018). Rusya'nın Hazar'a konuşlandırdığı füzelerle 7 Ekim 2015 tarihinde Suriye'deki DAEŞ mevzilerini vurması (BBC Rusya, 2015) askeri açıdan Hazar'ın ne kadar önemli olduğunun ve Rusya ile İran'ın bölge dışı aktörlerin Hazar'da askeri üs kurmasına neden karşı çıktıklarının en önemli göstergesidir diyebiliriz. Rusya, Kırım'ı işgal ederek Karadeniz'de, Suriye'nin Lazkiye şehri üzerinden Doğu Akdeniz'de, Abhazya üzerinden de Kafkasya'da güçlü hâkimiyet bölgeleri oluşturmuş, bölgeyi rakipleri için girilemez hale getirmiştir. Rusya ve İran'ın Hazar Konvansiyonuna koydukları ve diğer kıyıdaşların onayladığı bu madde ile aslında Rusya ve İran Hazar Denizinde ABD ve müttefiklerine karşı A2/AD (Anti Access / Area Denial) yeteneklerini artırdığı söylenebilir. Bu yetenek artırımı, Hazar üzerinden Orta Doğu, Körfez ve Orta Asya'nın Rusya'nın istediği şekilde güvenlik çemberine alınması anlamına gelmektedir. Bu durum konvansiyon ile Rusya'nın bölgedeki jeopolitik gücünün ne kadar artığının da kanıtı sayılabilir. Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'de (2018) 5. Hazar Zirvesi açılış konuşmasında "*Bölgenin güvenliğini sağlamak noktasında Hazar Ülkeleri olarak sorumluluğumuzun bilincindeyiz*" diyerek konvansiyondaki bu maddenin Rusya için ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir.

Hazar Konvansiyonunun bir diğer önemli bölümü 13. Ve 14. Maddelerinde belirtilen (ARQ, 2018), (Kremlin, 2018) petrol ve doğalgaz kaynaklarının paylaşımı ve dünyaya pazarlanması konusudur. Konvansiyonun ilgili maddelerine bakıldığında Rusya ve İran'ın daha önce savunduğu politikalarında bir esneme olduğu anlaşılmaktadır. Konvansiyon, kıyıdaş ülkelerin petrol/doğalgaz boru hatları inşa etmeleri ve

hidrokarbon kaynaklarını bilimsel olarak arama faaliyetleri gerçekleştirmeleri halinde diğer kıyıdaş ülkelerden onay almaları gerektiği şeklindeki Rus ve İran tezini içermemektedir. Yani Türkmenistan'dan başlayan ve Azerbaycan üzerinden batıya giden, daha önceleri Rusya engeline takılan Trans-Hazar doğalgaz boru hattı projesi gibi projelerin gerçekleşmesi konvansiyon ile çok daha kolay hale gelmiştir. 2014'den bu yana dış işleri bakanları seviyesinde Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan arasında Trans Hazar boru hattıyla alakalı toplantılar gerçekleşmiş (TRT, 2017) ancak Rusya'nın Türkmen gazının AB'ye ihraç edilmesini, hem kendi ihracatını azaltabileceği hem de Türkmenistan üzerindeki siyasi etkisi zarar göreceği endişesiyle engellemeye çalışmıştır (Kakışım, 2019). Bu maddeler ile bölgenin jeopolitik dengelerinin çok büyük boyutta değiştiğini düşünmek olasıdır.

Yaklaşık 22 yıl süren müzakerelerden sonra imzalanan Hazar Konvansiyonu Rusya ve İran'ı güvenlik ve askeri konuda tatmin ederken Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın da enerji ihraç etmek ve Hazar kaynaklarından istifade noktasında beklentilerini karşılamıştır. Özellikle doğalgaz ihracında Rusya ve Çin'den başka kayda değer müşterisi bulunmayan Türkmenistan'a Batı'nın kapıları açılmıştır. Petrol ihracatıyla ilgili de Kazakistan'ı rahatlatan konvansiyon planlanmasına rağmen hayata geçirilemeyen pek çok boru hattı projesinin (Cutler, 2016) de önündeki engelleri kaldırmıştır. Önümüzdeki süreçte Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan üçlüsünün ortak hazırlayacağı Batıya doğru yol alan boru hattı projelerinin sayısında artış görmemiz muhtemeldir (Leonard, 2018).

Konvansiyonun Olası Yansımaları

Hazar Denizinin Statüsü Sorununun çözümünün küresel bir krizin eşiğinde çözüldüğü gözden kaçmamalıdır. Rusya'nın Karadeniz ve Akdeniz'de hâkimiyet mücadelesinde rol çaldığı, ABD'nin Rusya, İran ve Türkiye'ye yaptırımlar uyguladığı, dünyaya ticaret savaşları açtığı, NATO'nun Rus sınırına askeri yığınak yaptığı, Çin'in sınırları zorladığı, Avrupa'nın merkezi birleşik askeri güç kurmaya çalıştığı bu dönemde imzalanan Hazar Konvansiyonunun bölgesel nitelikli bir anlaşma olduğu söylenemez. Bununla birlikte Hazar Konvansiyonu ile Rusya askeri açıdan bölgedeki gücünü pekiştirdiği ve batıya karşı elindeki kozlarını güçlendirdiği söylenebilir. Konvansiyon ile birlikte dünya enerji arzında yeni bir potansiyele kavuşmuştur. Bu da Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın ekonomilerini güçlendireceği ve daha dik duracağı bir döneme işaret etmektedir. Bununla birlikte konvansiyonun 24. Maddesi (ARQ, 2018), (Kremlin, 2018) dikkate alınırsa hazırlanacak yeni boru hattı projelerine Rusya'nın Hazar'ın çevre ve ekoloji sorunlarını bahane ederek müdahil olabileceği de gözden kaçmamalıdır. Bunun örneğini Rusya 5 Ekim 1994 tarihinde BM Genel Kurulunda yapmıştır. Azerbaycan'ın aynı yılın Eylül ayında imzaladığı Hazar Denizi'nin Azerbaycan Sektöründe Azeri, Çırak ve Güneşli Petrol Yataklarının Ortak Kullanımı ve Bölümü anlaşmayla Batılı şirketlerin Hazar'a inmesinden rahatsız olan Rusya petrol anlaşmasını tanımadığını ve bir taraflı hareketlerin, özellikle rezervler ve Hazar Denizi konusunda yapılan işlerin uluslararası hukuka uygun olmadığı ve denizin ekoloji sistemini tehlikeye soktuğunu bildirmiştir. Açıklamada ayrıca herhangi bir Hazar devletinin tek taraflı eyleminin (Azerbaycan kasdedilerek) kabul edilemeyeceği bildirilmiştir (Oğan, 2005).

Enerji noktasındaki gelişmelerin özellikle Rusya ve ABD güdümlü Ortadoğu'nun dışında üçüncü alternatif arayan AB tarafından dikkatle takip edileceği bir gerçektir. Ukrayna ve Beyaz Rusya krizlerinden sonra Enerjideki Rus hegemonyasından kurtulmak isteyen AB için Hazar enerji kaynakları bulunmaz bir alternatiftir (Yatar, 2007). AB kabul ettiği uzun soluklu strateji gereği (European Commission, 2018) geniş kapsamlı bir enerji politikası takip etmektedir. Bu çerçevede Hazar kaynaklı Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan enerji kaynakları AB için çok önemli bir alternatiftir. Konvansiyonun enerji boru hatlarıyla alakalı bölümünde akla şöyle bir soru takılabilir. Kısa bir süre öncesine kadar Türkmenistan'ı ve Kazakistan'ı enerji ihracatında Çin'e mahkûm eden ve Batı'ya açılmalarını engelleyen Rus dış politikasında ne değişti de konvansiyonda böyle bir maddeyi onayladı? Bu soruya cevap verirken öncelikle 24. Maddeyi Rusya'nın sürekli cebinde koz olarak tutabileceğini düşünmek gerekmektedir. Bununla birlikte batıya uzanacak boru hatları projelerinde AB her ne kadar ortak çalışma sözü vermiş olsa da (Atavatan Türkmenistan, 2018) Rusya'nın

yapımı uzun zaman alacak bu projelerin büyük ölçekli maliyetlerinin proje sahibi ülkeler tarafından karşılanamayacağını ve projenin finansman sorunlarını aşamayacağını düşünmesi muhtemeldir. Bu nedenle Hazar'ın statüsünden kaynaklanan sorunlar olmasa dahi Trans Hazar tarzı projelerin gerçekleşmesine Rusya ihtimal vermemektedir. Ayrıca kendi payına Hazar'ın en derin ve en tuzlu bölgesi kalan ve konvansiyonun en zararlı ülkesi olan İran'a göre imzalanan anlaşmada Hazar'da komşu hudutlarının belirlenmesi sağlanamamıştır (Burhan, 2018). Bu nedenle Rusya Türkmenistan ve Azerbaycan'ın sınırlar ve tartışmalı alanda bulunan yatakların (Araz-Alov Şark ve Serdal-Jangar gibi) neden olduğu anlaşmazlıkların (AP, 2001) tam anlamıyla çözülemeyeceğini düşünüyor olması da muhtemeldir. Farklı bir düşünceyle bakılırsa Rusya Batı pazarını Türkmenistan'a kaptırmayı, Çin pazarını eline geçirmeyi (Gazprom, 2019) düşündüğü için önemsemiyor olma ihtimali vardır. Bir diğer nokta ise Rusya'da Türkmen doğal gazının yeniden alınacağı yönündeki çok net olmayan açıklamaların (Caspianpolicy Center, 2018) yapılmasıdır. Rusya yeniden Türkmenistan'dan doğalgaz alımına başlarsa ve Türkmenistan'daki üretimde ciddi bir artış olmazsa Türkmenistan'ın batıya satabileceği gaz miktarı elbette ki Rusya'yı endişelendirmeyecek boyutta kalacaktır. Hazar Konvansiyonu ilk bakışta Rusya'nın yıllar süren politikalarından taviz veriyor görüntüsünde olsa da yukarıda sıraladığımız etmenler göz önüne alındığında Rusya'nın neredeyse hiçbir kaybının olmadığı, üstelik anlaşmanın 3. Maddesi uyarınca ABD ve diğer batılı devletleri Hazar'dan uzaklaştırarak ciddi bir üstünlük elde etmiş ve oluşabilecek güvenlik sorunlarını engellemiştir. Kısacası Hazar Konvansiyonuyla Rusya bütün dünyaya bölgedeki tek hâkim güç olduğunu, bölgenin jeopolitik balans ayarını sadece kendisinin yapabileceğini göstermiştir. Kaspiysk'te açacağı yeni üsle (Sputniknews b, 2018) Hazar'daki askeri varlığını pekiştirmek isteyen Rusya, Güneyden gelebilecek saldırılara karşı caydırıcılığını artırmıştır. Bu sayede Rusya'nın Hazar üzerinden kurduğu güvenlik şemsiyesi ve üslendiği garantörlük rolü kıyıdaş ülkelerin de güvenliğini sağlayacağı için Rusya yeniden büyük abi olabilecek ve Hazar'a kıyıdaş olan ülkelerin kendine bağlılığını pekiştirecektir. Kıyıdaş Türk Devletlerinin İran ile yaşadığı bir takım sorunların Hazar Konvansiyonu ışığında çözülme ihtimali İran'ın en büyük müttefiki olan Rusya'nın elini güçlendirecektir. Hazar'a kıyıdaş olan ülkelerin arasında SSCB döneminden kalan sınır anlaşmazlıkları gibi sorunların da konvansiyon ışığında çözümlerinin sağlanması muhtemeldir. Konvansiyonun kıyıdaş ülkelerce imzalanmasından hemen bir gün sonra Kazakistan ile Türkmenistan'ın aralarındaki sınır sorunlarının çözüldüğünü gösteren anlaşmanın imzalandığının (AzerNewsAz, 2018) ilan edilmesi de bu ihtimali güçlendirmektedir. Hazar Konvansiyonunun İran açısından en muhtemel yansıması anlaşmanın askeri alandaki hükümleriyle olmuştur. Zira İran'ın son dönemdeki en büyük talebi ve konvansiyondaki beklentisi güvenliktir (Şir & Baykal, 2018) ABD-İsrail'in tecrit politikalarıyla köşeye sıkıştırılmaya çalışılan İran, daha önce tahkime giden Türkmenistan'a doğalgaz ücretinin ödenmemesi (CIS, 2018) gibi konularda çözümün sağlanması ve Türkmen gazının yeniden İran'a ulaşımının sağlanması da olasıdır. İran ile Azerbaycan'ın yakınlaşması bölgede kıyıdaş olmayan Ermenistan'ın dezavantajına bir durum sergileyebilir. Aynı şekilde enerji nakil hatlarında konvansiyon çerçevesinde anlaşmanın gerçekleşmesi halinde bölge dışı aktörlerden Türkiye son derece şanslı bir konuma yükselecektir. Zira AB'nin enerji ihtiyacını sağlayacak bu güzergâhın zaten Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Hazar geçişli doğalgaz boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı, Güney Avrupa doğal gaz zinciri projesi, TANAP, TAP, ITGI, Kurik limanı projesi gibi pek çok projenin içinde yer alan Türkiye üzerinden geçmesi muhtemeldir. Bunun gerçekleşebilmesi için Türkiye'nin Rusya ile yürüttüğü ilişkiler ve Rusya'nın tavrı ana belirleyici etken olacaktır. Ayrıca konvansiyondaki bölge dışı aktörlerin askeri üs bulunduramama maddesinden dolayı ABD-Türkiye arasındaki günümüzde süregelen gerginliğin ilerleyen dönemde azalması ihtimal dâhilindedir. Çünkü ABD'nin artık Hazar'da askeri üs kurma ihtimali kalmamıştır. Gürcistan'daki Fort Stewart isimli küçük askeri üssü saymazsak ABD nin bölgedeki en büyük askeri üssü Türkiye'deki incirlik olarak kalmaktadır. Bu durum da şu sıralar yaşanan ABD-Türkiye gerginliğinde Türkiye'nin elinde koz olabilecektir. Türkiye mantıklı bir sarkaç politikasıyla hem ABD hem de Rusya'ya isteklerini kabul ettirebilirse bölge dışı aktörlerin içinde konvansiyonun en karlı ülkesi olabilecek konumdadır.

Sonuç

Dünya üzerindeki her komşu devlet gibi Hazar'a kıyıdaş beş devletin de bazen birbiriyle örtüşen bazen de çatışan çıkarları bulunmaktadır. Bu çıkar politikaları tüm dış politikalar gibi değişkendir. Hazar konvansiyonu

da kıyıdaş devletlerin bazı noktalarda çelişkileri olsa da dış politikalarını etkileyecektir. Hazar konvansiyonu göstermiştir ki Hazar'ın statü sorunu aslında sadece bölgesel veya hukuki bir sorun değil, bir uluslararası siyaset ve bölge dışı aktörlerin de aktif olduğu küresel bir sorundu. Bu nedenle etkileri de bölgesel olmaktan ziyade küresel ölçekte olacaktır. Hazar'ın hukuki statüsü sorunu 24 yıllık sıkıntılı sürecin sonunda 51 çalışma toplantısı ve 5 devlet başkanları zirvesi neticesinde 12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau şehrinde düzenlenen törenle sonuçlandırılmıştır. Kıyıdaş ülkelerin imzaladığı konvansiyonla bütün hukuki sorunlar çözüme kavuşmamış olsa dahi pek çok önemli konuda uzlaşma sağlanmıştır. Hakkında uzlaşıya varılan konuların en önemlileri Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi ve özel statüye sahip kapalı deniz olarak tarif edilmesi, Hazar denizinin yüzeyi ve tabanı ile alakalı tanımlamalar, deniz tabanının paylaşılması, enerji ve telekomünikasyon hatlarının döşenmesiyle alakalı anlaşmaya varılması son olarak da Hazar Denizinde bölge dışı aktörlerin askeri olarak varlık göstermesine izin verilmeyeceği noktasında kıyıdaş ülkelerin uzlaşıya varmasıdır. Konvansiyon özellikle Rusya ve İran'ın güvenlik noktasındaki kaygılarını gidermiştir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın ise batıya enerji ihracatının önünü açmıştır. Özellikle SSCB döneminden kalma sınır anlaşmazlıklarını da çözüyor olması bütün Orta Asya için örnek ve umut ışığıdır. Avrupa Birliği gibi bölge dışı büyük aktörlerin ise Rusya ve Ortadoğu'nun dışında üçüncü enerji alternatifi olarak Hazar kaynaklarına güvenli bir şekilde yönelmesi sağlanmıştır. Bu durum enerji arz noktasında küresel çapta jeopolitik dengeleri değiştirebilecek bir hamle olarak karşımıza çıkmaktadır. Konvansiyonun en az kazananı olan İran'ın ABD-İsrail yaptırımlarını kırabilmesi için de umut olarak gözüken konvansiyon, bölgenin genel olarak refah seviyesini artıracak son dönemlerin en önemli anlaşması olarak karşımıza çıkmıştır. Anlaşma metninde (ARQ, 2018), (Kremlin, 2018) yer alan şu ifadeler anlaşmanın bir paylaşım anlaşması olmanın çok daha ötesinde bir anlam taşıdığını göstermektedir: Egemenlik, toprak bütünlüğü, bağımsızlık ve eşitliğe saygı, fiilen güç kullanma veya güç kullanma tehdidinde bulunmama, karşılıklı saygı, iş birliği ve birbirlerinin içişlerine müdahale etmemek. Hazar Denizi'ni barışçıl amaçlarla kullanmak, barışçıl bir bölgeye dönüştürmek, Hazar Denizi ile ilgili her türlü sorunu iyi komşuluk, dostluk ve iş birliği çerçevesinde çözmek. Hazar bölgesinde güvenlik ve istikrar sağlamak. Hazar Denizi'nde sürdürülebilir bir dengeyi güvence altına almak ve bütün tarafların çıkarlarını göz önünde bulundurarak birbirlerinin güvenliğine zarar vermeden askerî varlıklarını makul bir seviyede tutmak. Bütün taraflar arasındaki uluslararası antlaşmalara uygun olarak bölgesel güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi için ortak çabalar çerçevesinde öngörülebilirlik ve şeffaflık ruhu temelinde güven artırıcı önlemleri uygulamak. Hazar Denizi'nde taraflara ait olmayan silahlı kuvvet bulundurmamak. Birbirlerine karşı saldırganlık ve diğer askeri eylemlerde bulunacak üçüncü ülke güçlerine topraklarını kullandırtmamak. Dolayısıyla, Hazar'da 27 yıl sonra varılan bu anlaşmanın bölgeye yeni bir enerji-güvenlik vizyonu ve komşuluk ilişkisi getireceğini, bölgenin jeopolitik eksenini çok ciddi şekilde değiştireceğini söylemek abartılı bir yorum olmayacaktır. Bölge içerdiği jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik özelliklerinden dolayı bölgesel ve bölge dışı aktörlerin dış politikaları açısından şimdiye kadar sürdürdüğü önemini daha da artırmıştır ve ayrıcalıklı konumunu önümüzdeki dönemde korumaya devam edecektir.

Kaynakça

Abdukerimov. B, (2017). "*Orta Asya Ülkeleri Arasında Sınır Ve İşbirliği Anlaşması Yapıldı*". 20 Eylül 2019 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-ulkeleri-arasinda-sinir-ve-isbirligi-anlasmasi-yapildi/961906 adresinden alındı.

Aliyev, Z. (2016). "Rusya ve İran Arasında 1828 Yılında Türkmençay Anlaşmasının Gizli Taraflarına Işık Tutan Tarihi Belgeler Üzerine". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, S: 23, sf. 324-331.

AP. (2001). "*Iran Is Accused of Threatening Research Vessel in Caspian Sea*". 21 Eylül 2019 tarihinde https://www.nytimes.com/2001/07/25/world/iran-is-accused-of-threatening-research-vessel-in-caspian-sea.html adresinden alındı.

Aras, B. (2005). " *Avrupa Birliği ve Hazar Raporu Jeopolitik Araştırma Raporu"*, İstanbul: Tasam Yayınları.

ARQ (Azərbaycan Respublikasının Qanunu), 1998. *""Xəzər dənizinin hüquqi statusu haqqında" Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə*". 3 Ağustos 2019 tarihinde http://e-qanun.gov.az/framework/41551 adresinden alındı.

ARP (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Resmi İnternet Sitesi), (2018). "*Azərbaycan-İran Sənədləri İmzalanıb*", 13 Eylül 2019 tarihinde https://president.az/articles/27611 adresinden alındı.

Atavatan Türkmenistan. (2018). "*Brüksel'de Trans Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi Görüşüldü*". 19 Eylül 2019 tarihinde https://www.atavatan-turkmenistan.com/news _details.php?news_id=MTk2Nw== adresinden alındı.

AzerNewsAz. (2008). "*Turkmenistan, Kazakhstan Advance Strategic Partnership*". 21 Eylül 2019 tarihinde https://www.azernews.az/region/136161.html adresinden alındı.

Burhan, M. (2018). "*İran'dan "Hazar Denizi Anlaşması" İle İlgili Flaş Açıklama*". 19 Eylül 2019 tarihinde https://tr.mehrnews.com/news/1872068/%C4%B0ran-dan-Hazar-Denizi-Anla%C5%9Fmas%C4%B1-ile-ilgili-fla%C5%9F-a%C3%A7%C4%B1klama adresinden alınmıştır.

BBC Rusya. (2015). "*Россия начала наносить ракетные удары по Сирии с Каспия*". 11 Eylül 2019 tarihinde https://www.bbc.com/russian/international/2015/10/151007_ russia_syria_caspian_sea_strikes adresinden alındı.

Caspianpolicy Center. (2018). "*Russian Gazprom Might Resume Turkmen Gas Imports*". 20 Eylül 2019 tarihinde http://www.caspianpolicy.org/russian-gazprom-might-resume-turkmen-gas-imports/ adresinden alındı.

CIS. (2018). "*The Escalation of Iran–Turkmenistan Gas Dispute: Will the Battle Begin?"* 21 Eylül 2019 tarihinde http://www.cisarbitration.com/2018/03/06/the-escalation-of-iran-turkmenistan-gas-dispute-will-the-battle-begin/ adresinden alındı.

Cutler, R.M. (2016). "*Kazakhstan And Azerbaijan Plan An Undersea Trans-Caspian Oil Pipeline*". 13 Eylül 2019 tarihinde https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13407-kazakhstan-and-azerbaijan-plan-an-undersea-trans-caspian-oil-pipeline.html adresinden alındı.

Çolakoğlu, S. (1998). "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statü Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, S: 1, sf: 107-122.

Eurasianet. (2018). "*Report: Russia Chides Kazakhstan On Us Cooperation*". 11 Eyül 2019 tarihinde https://eurasianet.org/ report- russia- chides- kazakhstan- on- us- cooperation adresinden alındı

European Commission (2018). "*2050 Long-term Strategy*". 19 Eylül 2019 tarihinde https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2050-long-term-strategy adresinden alındı.

Əliyev, A. (2009). "Sahilyanı Dövlətlərin Xəzər Siyasəti". *Tarix ve Onun Problemleri Jurnali.* Bakı Dövlət Üniversiteti. No:1-2 (Müasir Dövr Bölümü), sf: 192-201

Gazprom. (2019). "*Power of Siberia*". 20 Eylül 2019 tarihinde https://www.gazprom.com/ projects/power-of-siberia/ adresinden alındı.

Gökay, B. (1998) "Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines", *Perceptions*, TC. Dışişleri Bakanlığı SAM Yayınları, March-May, sf. 49-66.

Globe, P.A. (2010). "*Uzbek Enclaves İnside Kyrgyzstan 'Hot Spots' Of The Future, Moscow Analyst Says*". 20 Eylül 2019 tarihinde https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/uzbek-enclaves-inside-kyrgyzstan-hot-spots-of-the-68966.html?cn-reloaded=1&cn-reloaded=1 adresinden alındı.

Goble, P. (2018). "*US-Kazakh Accord to Use Caspian Ports as Afghan Support Hubs Irks Moscow*". 11 Eylül 2019 tarihinde https://jamestown.org/program/us-kazakh-accord-to-use-caspian-ports-as-afghan-support-hubs-irks-moscow/ adresinden alındı.

İbrahim, H. (2013). *"Hazar Bahar Raporu"* . İstanbul: Hazar Strateji Enstitüsü.

İsmayıl, E. (2018). *"Hazar Denizi Anlaşması ve Değişen Jeopolitik Dengeler",* Bilgesam Analiz. 11 Eylül 2019 tarihinde http://www.bilgesam.org/incele/7836/-hazar-denizi-anlasmasi-ve-degisen-jeopolitik-dengeler/#.XYh2OVUzbIU adresinden alındı.

Juraev, S. (2012) . "Central Asia's Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik Relations", *Ponars Eurasia, Policy Memo* No. 217, sf: 1-5.

Kakışım, C. (2019). "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi". *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi.* Cilt 7, S: 1, sf: 67-89

Koçak, K.A. (2015). "*Water Disputes İn Central Asia: Rising Tension Threatens Regional Stability*", 21 Eylül 2019 tarihinde http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ BRIE/2015/571303/EPRS_BRI(2015)571303_EN.pdf adresinden alınmıştır.

Kısacık, S. (2018). *"Hazar'ın Hukuki Statü Anlaşmasının Avrasya Bölgesine Olası Yansımaları"* 20 Eylül 2019 tarihinde http://politikaakademisi.org/2018/08/16/hazarin-hukuki-statu-anlasmasinin-avrasya-bolgesine-olasi-yansimalari/ adresinden alınmıştır.

Kemlin (Rusya Devlet Başkanlığı). (2018). "*Конвенция о правовом статусе Каспийского моря*". 15 Eylül 2019 tarifinde http://kremlin.ru/supplement/5328 adresinden alınmıştır.

Leonard, P. (2018). "*Caspian Agreement May Trigger Cascade Of Energy Projects*". 13 Eylül 2019 tarihinde https://eurasianet.org/caspian-agreement-may-trigger-cascade-of-energy-projects adresinden alınmıştır.

Lills, J. (2012). "*Uzbekistan Leader Warns of Water Wars in Central Asia*". 21 Eylül 2019 tarihinde https://eurasianet.org/uzbekistan-leader-warns-of-water-wars-in-central-asia adresinden alınmıştır.

Oğan, S. (2005). "*Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü*". 20 Eylül 2019 tarihinde http://turksam.org/yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu adresinden alındı.

Parstoday. (2018). *"Ruhani: Hazar Denizi Hukuki Statüsü Konvansiyonun İmzalanması, Yakınsamanın Güçlenmesinde Önemli Bir Adımdır".* 11 Eylül 2019 tarihinde http://parstoday.com /tr /news/ iran-i116072-ruhani_hazar_denizi_hukuki_stat%C3% BCs%C3%BC_konvansiyonun_imzalanmas%C4%B1_yak%C4%B1nsaman%C4%B1n_g%C3%BC%C3%A7lenmesinde_%C3%B6nemli_bir_ad%C4%B1md%C4%B1r adresinden alındı.

Putin, V. (2018). "*Пятый каспийский саммит*". 13 Eylül 2019 tarihinde http://kremlin.ru/ events/president/news/58296 adresinden alındı.

Sputniknews a (2018). "*Kazakistan Hazar Bölgesinde ABD'ye Ait Bir Üs Kurulması Söz Konusu Değil*". 19 Eylül 2019 tarihinde https://sptnkne.ws/jqFJ adresinden alınmıştır.

Sputniknews b (2018). "*На берегу Каспия возводят российскую военную базу*". 13 Eylül 2019 tarihinde https://sptnkne.ws/ubeR adresinden alınmıştır.

Şir A.Y. & Baykal. B. (2018) "Hazar'ın Statüsü: Hukuki Sorun, 2018 Hazar Anlaşmasına Varan Süreç ve Yansımaları" . *Avrasya Dünyası Dergisi*, AVİM Yayınları, Yıl:2, S:3, sf:9-19.

Tehrantimes. (2007). "*Caspian Sea Leaders Sign Declaration*". 4 Ağustos 2019 tarihinde https://www.tehrantimes.com/news/155078/Caspian-Sea-leaders-sign-declaration adresinden alındı.

TDP (Türk Dünyası Birlik Platformu). (2018), *"Uluslararası Hukuk Açısından Hazar Anlaşması*", Ankara: TDP Yayınları.

TRT. (2017). "*Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Üçlü Dışişleri Bakanları 4. Toplantısı*". 13 Eylül 2019 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkiye-azerbaycan-turkmenistan-uclu-disisleri-bakanlari-4-toplantisi/596f467b01a30a229898 a50b adresinden alınmıştır.

UzDaily, (2014). "*Uzbekistan: Rogun Hydropower Project Threatens To Whole Region*" 21 Eylül 2019 tarihinde http://www.uzdaily.uz/en/post/28719 adresinden alınmıştır.

Ülker, H. (2018). "5. Hazar Zirvesi Ve Avrasya Enerji Hattının Geleceği, Türkiye'ye Etkileri", *Avrasya Dünyası Dergisi*, AVİM Yayınları, Yıl:2, S:3, sf: 24-28.

Yatar, Y. (2007). "*Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Bu Politika Bağlamında Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi*", Yüksek Lisans Tezi, Süleymen Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Enst.

Yeşilot, O. (2008). "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 36, sf: 187-199.

Yolcu, T. (2014). "Hazar Bölgesinin Hukuki Satatüsü Sorunu te Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Siyaseti", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. S:2, sf:11-30.

BİR MİTOLOJİK HAYVAN OLAN AYI TASAVVURUNUN MODERN ANLATI TÜRLERİNDEKİ KULLANIMI VE DÖNÜŞÜMÜ

Havva YILDIZ[115]

Özet

Türk kültüründe geçmişten bugüne değerli ve kutsal kabul edilen hayvanlar vardır. Sahip oldukları bazı özellikleriyle mitik düşüncede farklı bir yeri olan bu hayvanların, sözlü kültürden ikincil sözlü kültüre kadar birçok tür içinde farklı biçimlerde yer aldıkları görülür. Sözü edilen bu hayvanlardan birisi de "ayı"dır.

Birçok topluluğun mitik anlatılarında kutsal kabul edilen ayı, Türk mitik anlatılarında önemli bir yere sahiptir. Çeşitli Türk boyları içerisinde kutsiyet atfedilen ve bazı ilkel toplulukların atası olarak kabul edilen ayı, balıkçı ve avcı toplumlarda da kutsal bir varlık olarak karşımıza çıkar. Ritüellerde ve savaşlarda kutsal bir ruhun temsili olarak insanların ayı postu giyerek bu kutsal ruhla özdeşleşmek istedikleri görülür. Bu özellikleriyle çeşitli Türk topluluklarında "yaratıcı" ve "koruyucu bir ruh" olarak karşımıza çıkarak bir kült oluşturmuştur ve anlatı türlerinde sıkça yer almıştır. Örneğin Sibirya geleneklerine göre Altaylar'ın Kuzeyinde yer olan bazı Türk topluluklarının ayıdan türediği ifade edilir. Bu inanışın izlerine farklı kültürlerin masal, efsane metinlerinde de rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra ayı; roman, çizgi film, sinema gibi yazılı ve ikincil sözlü kültürdeki türlerde de dikkat çeker.

Bu bildiride mitolojik anlatılarda kutsal bir hayvan olarak kabul edilen ayının, farklı bir metindeki dönüşümü incelenecektir. Bedeni ayı bedenine dönüşen bir çocuğun ve kardeşinin hikâyesinin anlatıldığı Ayı Kardeş isimli çizgi filmde kahramanın bedensel dönüşümü ve yolculuğu sırasında karşılaştığı maceralar, mitik unsurların çizgi filmdeki izlerini yansıtmaktadır. Filmde, insanın bir ayıya dönüşümü daha sonra kardeşiyle karşılaşması, gökyüzünden süzülen bir ışığın içinden yeniden insan oluşu, mitolojik izler taşıması açısından dikkat çekici özelliklerdir. Bu nedenle bildiride mitolojik anlatılarda kutsal bir hayvan olarak kabul edilen ayının, farklı bir bağlamın metni içinde yer alışı, biçimi üzerinden sözlü anlatıların değişimlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ayı, Ayı Kardeş, dönüşüm, anlatı türleri, ikincil sözlü kültür.*

THE USE AND TRANSFORMATION OF THE BEAR IMAGINATION AS A MYTHOLOGICAL ANIMAL IN THE MODERN NARRATIVE TYPES

Abstract

In Turkish culture, there are animals that have been regarded as sacred and valuable from part to present. It is seen that these animals having a different place in mythical thinking with some of their characteristics take different forms in many species ranging from oral culture to secondary oral culture. One of these animals is "bear".

The bear, considered to be sacred in mythical narratives of many communities, has an important pace in Turkish mythic narratives. The bear, which has been sanctified in various Turkish tribes and is the ancestor of some primitive communities, olsa apperars as a sacred being in the fishing and hunting societies. In rituals and wars, it is seen that people want to identify with this holy spirit by wearing a bear skin as a representation of a holy spirit. With these characteristics, it has formed a cult by emerging as a "creative" and "a protective spirit" in various Turkish communities, and has frequently taken place in narrative genres. For example, according to Siberian traditions, it is stated that some Turkish communities located in the North of the Altai were re-produced from the bear. The traces of this belief can be found in the tale and legend texts of different cultures. In addition, the bear also draws attention in productions of written and secondary oral cultures such as novels, cartoons and cinema.

[115]Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırşehir: havvablkc@gmail.com .

In this paper, the transformation of the bear which is accepted as a sacred animal in mythological narratives will be examined in a different text.. At the same time, in this paper, it is examined the transformation of bear which is considered sacred in mythological and narratives in secondary oral culture. In the cartoon called Bear Brother, where the story of a child and his brother whose body turns into a bear body is told, the adventures of the hero during his physical transformation and journey reflect the traces of the mythical elements in the cartoon. In the film, the transformation of a human into a bear, later the encounter with his brother, re-being a human in the light through the sky and having mythological traces are remarkable features. For this reason, in the paper, it is aimed to examine the changes of oral narratives through the way the bear, which is accepted as sacred animal in mythological narratives, is included in the text of different context

***Key Words**: Bear, bear brothers, transformation, narrative types, secondary oral culture.*

GİRİŞ

Evrenin ve insanlığın varoluşundan beri insanlar hayvanlarla sürekli bir iletişim halinde olmuştur. Türk mitolojisine baktığımızda Türklerin hayvanlara büyük önem verdiklerini ve onlara çeşitli anlamlarla birlikte bir kutsiyet atfettiklerini görmekteyiz. Buna bağlı olarak Türk kültüründe ve Türk mitolojisinde belli başlı hayvan türlerine olumlu ya da olumsuz birçok anlam yüklenmiştir. Daha sonra bu hayvanlar çeşitli unsurların sembolü olarak, Türk topluluklarının mitolojik tasavvurlarında, inanç ve ritüellerinde bir kült haline gelmiştir. Kült olarak kabul edilen hayvanlardan birisi de ayıdır. Bu çalışmada öncelikle ayı tasavvurun mitolojideki yeri ve önemi daha sonra çeşitli anlatılarda nasıl kullanıldığı ve son olarak Ayı Kardeş filminde yer alan ayı tasavvuru incelenecektir.

Türklerin inanç sisteminde ve kültüründe yer alan dağ, taş, ağaç ve yer-su kültlerinden özelikle orman kültü, ayı kültü ve sembolizminin temelini oluşturmuştur. Aynı zamanda ayı, orman tanrısının veya orman ruhunun sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2019: 171).

Ayı kelimesi eski Türkçede *"adıg"* şeklinde olup *"ayu"* şekli de bulunan bu kelimenin çeşitli lehçelerde *"adığ, ayuğ, ayığ"* şekilleri de mevcuttur (Clauson, 1972: 45-46). Çeşitli Türk boylarında benzer adlarla ifade edilen ayı; Türkmenlerde "ayı", Nogaylarda *"ayuv",* Özbeklerde *"ayig",* Kırgız ve Altay Türklerinde *"ayû"* olarak bilinen ayının bazı Türk boylarında baba veya ata anlamlarına gelen kelimelerle karşılandığı da bilinmektedir (Eren, 1999: 28).

Orhan Hançerlioğlu, "*Dünya İnançları Sözlüğü*"nde ayı ile ilgili olarak; "*İçinde kutsal bir varlığın bulunduğuna inanılan hayvan*" ifadesine yer verir. İlkel topluluklar ayıyı insana benzetmiş ve insan soyundan kabul etmişlerdir. Çeşitli mitolojilerde "*ayı-tanrı*" ve "*ayı-tanrıçalar*"ın bulunduğunu belirten Hançerlioğlu'na göre; eski Türklerin Şamanist düşünce sisteminde ayı kutsal bir hayvandır ve ormanla ilişkili olarak düşünülmüştür. Kıpçaklar ayıya "baba" anlamına gelen hitaplar kullanmış ve ormana girdiklerinde ayının adını anmamışlardır (Hançerlioğlu, 2010: 68).

Türk mitik düşünce sisteminde av ritüellerinde yer alan bazı hayvanların isminin anılması bir tür tabu olarak görülmüştür. Bu hayvanlardan biri de ayıdır. Ayı isminin söylenmesi yasak olduğu için Karakoyunlu Alevî Türkleri, orman âyîni yaparken ormana *"Karaoğlan*" adını vermişlerdir Eski devirde ayı tabu olduğu için bunun hatırasına izafeten ayıya "*Karaoğlan*" adı verilmiştir. (Çoruhlu, 2019: 171-172). Ayının orman tanrısını ve ruhu sembolize etmesi dolayısıyla ormana ayıyı çağrıştıran bir isim olan "Karaoğlan" isminin verildiğini görmekteyiz.

Ayının isminin açıkça söylenmemesi gerektiği inancı özellikle Altaylarda, Yakutlarda ve Dolganlarda da vardır. Onun için "Abay" veya "Dayı" denir. İnanca göre ayının yaşadığı yer toprak ve yer altı olduğu için isminin söylendiğini topraktan işitir. Çünkü "Yer Kulağı" onu duyar. Anadolu'da "yerin kulağı vardır" deyimi de bunu ifade eder. Ayının çöllerde, bozkırda, ormanda, kutuplarda dâhi var olan türleri onu, gücün ve vahşî yaşamın simgelerinden birisi hâline getirmiştir. İri ve yırtıcı bir hayvan olan ayının ismine etimolojik olarak bakacak olursak "*Az/Ad/Az*" kökünden türemiş olup sözcük olarak güç anlamına gelmektedir. Tırnağının ve pençelerinin koruyuculuğuna inanılan bu mitolojik hayvan; gücü, toprağı, savaşçılığı ve büyüklüğü temsil eder (Karakurt, 2012: 130-31).

Erken devir Türk sanatında töz denilen ve bu devrin insanlarının atalarının veya taptıkları hayvanların (ruhların) sûretini ihtiva eden etnografik objeler vardır (Diyarbekirli, 1973: 78-91). Bu tözler (putlar, totemler), kutsal tanınan atanın veya kendisinden türediğini kabul ettiği hayvan-ana/hayvan-atanın veya kutsal olarak kabul edilmiş bir şeyin sembolü olarak yapılmış idollerdir. Orta ve İç Asya'daki bazı Türk topluluklarının hâlâ hatırasında yaşayan bu tözlerin arasında ayı da bulunmaktadır (İnan, 1968: 268-273). Buna bağlı olarak bazı Türk boyları ayıyı bir töz olarak kabul etmiş, insanla ilişkilendirerek bir insandan dönüşmüş olduğuna veya kendisinden türediklerine inandıkları bir Hayvan-Ata olarak kabul etmişlerdir.

Ayı-Ata veya Ayı-Ana, Türk ve Altay mitolojilerinde *"Ayı Tanrı* ve *Tanrıça"* olarak ifade edilir. Türkçenin farklı lehçelerinde "*Azı (Adı, Azığ, Adığ) Ata/Ana"* olarak da söylenir. İnsanoğlunun korktuğu şeye saygı duyması ve onu yok etmeye çalışmak yerine onunla özdeşleşerek onun gibi olmayı amaçlamasının en güzel örneği "*Ayı Ana"* ve *"Ayı Ata"* kavramlarıdır (Karakurt, 2012: 130-131).

Hayvan Ana-Ata inancı Orta Asya ve Sibirya Türklerinde çok yaygın bir hal almıştır. Bundan dolayı Orta Asya ve Sibirya Türkleri, bazı hayvan ve yırtıcı kuşları kutsal kabul ederek onları kendilerine sembol edinmişlerdir. Bu inancın izlerini en iyi Şaman elbiselerinde görebiliriz. Buna en güzel örnek bir Hayvan-Ata'yı temsil eden ve üzerinde onun izlerini taşıyan bir şaman elbisesidir. Şaman elbisesinin tek ve öz gayesi, bir Hayvan-Ata'yı kendisiyle sembolleştirmek ve o hayvanı temsil etmektir. Bu elbise üzerindeki çıngırakla, demir ve kemik plakalar, artık ikinci derecede önem arz eden eşyalardır. İlk ve orijinal şaman elbiselerinde baş süslerinden ayakkabı süslerine kadar aynı hayvanın işaretleri görülür ve bu elbise tam manasıyla bir tek hayvanı temsil eder. Yine elbise üzerine asılan çıngırak ve süsler aynı hayvanın derisi ve kemikleri ile yapılır. Şimdiye kadar Orta Asya ve Sibirya'da en eski Hayvan-Ata'yı temsil eden Şaman elbiselerinden biri ayı tipi elbiselerdir. Bu ayı tipi elbiseler, daha ziyade Kuzey Sibirya ile Kuzeybatı Sibirya'da görülmektedir. Bu elbisenin başlıkları genel olarak ayının baş derisinden yapılır ve elbise üzerine ayının muhtelif yerlerinden alınmış kemikler dikilidir. Şamanın giymiş olduğu çizmenin burnu ve topuğu tıpkı ayı ayağına benzetilir. Ellerine ayı pençelerini andıran demir bir eldiven takar ve eline almış olduğu alet ve sopalar da ayı kemiğinden yapılır. Bu suretle Şaman, kendisinin bir ayıyı yani bir Ayı-Ata'yı temsil ettiğini göstermek ister (Ögel, 2014: 36-44). Bunun nedeni ise Şaman'a ayin sırasında gökyüzüne yaptığı yolculukta ayının, şamana yardımcı ve rehberlik edecek hayvanlardan biri olmasıdır (Korkmaz, 2008: 33). Şaman kıyafetlerinin ayı postu veya ayı tasvirlerinden oluşması, şamanın ayıya dönüşerek düşmanlarıyla savaşması ve ayı donuna girip gökyüzüne ve yeraltına seyahatlere çıkması, şamanın Hayvan-Ata olan ayıya dönüşerek onun gücünden faydalandığını gösterir.

Ayı kültünün işaretlerine sadece Atalar kültünde ve Şamanizm'de değil Türk sanatının en erken devirlerinde de rastlamaktayız. Paleolitik devre ait Sibirya'daki mağara duvarlarında ayı kültü ile ilgili resimler tasvir edilmiştir. Bir mağara üzerinde bulunan figürlerde hayvan postuna bürünmüş insan tasvirleri görülmektedir. Böylece bu figürler ayının Hayvan-Ata veya bir ilah olduğuna tanıklık ederler (Çoruhlu, 2019: 174-75). Dolayısıyla ayı kültünün ritüel olarak kökleri Paleolitik devre kadar uzanmaktadır. Ayı kültü içerisinde Hayvan-Ata inanışının oluşmasında ayının insan veya insana benzer bir atadan geldiği düşüncesi etkili olmuştur (Örnek, 1995: 98).

Ayı bu erken devirlerde ve birçok toplulukta cesaretin, gücün ve savaşçılığın sembolü olmuştur. Etimolojik olarak "Ay/Az/Ad" kökünden türeyen ayı, sözcük olarak güç anlamına gelir. "Az" kökü "Azman" yani "Vahşî Hayvan" sözüyle de yakından alâkalıdır (Karakurt, 2012: 131). Ayının Türkler tarafından bir töz olarak kabul edilmesini ve saygı görmesini gücüne, cesaretine ve korkulan bir hayvan olmasına borçludur. Gücü dolayısıyla Şamanların yardımcı ruhlarından biri olmuştur. Ama İslamiyet'ten sonra onun bu fütursuzca cesareti aptallıkla yer değiştirecektir (Çoruhlu, 2019: 175).

Bu hayvan İslamiyet'ten sonra Türklerde çoğu kez aptallığın alegorisi görülmekle birlikte bazı av ve avcı hikâyelerinde kurnaz bir hayvan olarak görülmüştür. Bunun nedeni olarak ayının eski devirlerde avcı bir toplum olan Türkler tarafından cesur, büyük ve ata olarak kabul edilmesinden geldiğini söyleyebiliriz. Nitekim Kaşgarlı Mahmud "Divanü Lügat-it-Türk" adlı eserinde, Oğuz, Kıpçak ve Yağma lehçelerinde *"Adhığ"* kelimesinin *"Ayı"* demek olduğunu söylerken anlattığı *"Avcı ne kadar hile bilse, ayı o kadar yol bilir"* atasözünde ayının

kurnazlığını da vurgulamış olur. Ancak Mevlana Celaeddin Rumi'nin Mesnevî'sinde onun ahmaklık sembolü olarak ele alındığını görürüz (Çoruhlu, 2019: 177).

Ormanın ruhu veya ormanın tanrısı olarak görülen ayı, Şamanist düşünce sisteminde ayı postu giyilerek Hayvan-Ata'yı temsil ederek göğe veya yeraltına yolculuklarında yardımcı ruh olarak kabul edilmiştir. Ayı, Türk mitik tasavvurlarında insan soyunun türediği bir ata veya baba olarak kabul edilmiş olup çeşitli Türk boylarında akrabalık bildiren adlarla anılmıştır. İslamiyet öncesi mitik düşünce ve tasavvurlarda büyük ölçüde olumlu özellikler atfedilen ayı, İslamiyet ile birlikte bazı olumsuz özellikler yüklenerek tapınma unsuru olmaktan uzaklaşmış olsa da bu inanışın izlerine destan, masal, efsane gibi farkı anlatı türlerinde rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra roman, çizgi film, sinema gibi yazılı ve ikinci sözlü kültürde de bugün karşımıza çıkmaktadır. Anlatılarda sözden ikincil sözlü kültüre giden bu süreçte ayı tasavvurunun kullanımına ve dönüşümüne bakacağız.

Öncelikle mitik bir tasavvur olarak ayının bir destan içerisindeki işlevine ve hangi özelliklerinin yer aldığına bakacak olursak Maaday-Kara destanını ele alarak şunları söyleyebiliriz. Maaday-Kara destanında, Kögüdey-Mergen'in kara bir ayıya dönüşerek Kara-Kula'yı öldürmesi, ayının kaburga kemiklerini yemesi sonucunda güç-kuvvet kazanması bu destanda yer alan ayı motifiyle ayının sembolize ettiği güç ve savaşçılık özelikleri vurgulanmıştır (Bekki, 2007: 307). Kögüdey-Mergen'in ayıya dönüşmesindeki amaç, şamanın ayin sırasındaki gökyüzü veya yeraltına seyahatinde ayıya dönüşme düşüncesiyle benzerlik göstermektedir. Şamanın ayı tipi elbisesi giyerek Ayı-Ata'nın şekline bürünmesi destanda Kögüdey-Mergen'in ayıya dönüşümü şeklinde karşımıza çıkar. Kögüdey-Mergen'nin bir ayıya dönüşerek düşmanını yenmesi onun Hayvan-Ata olan ayının gücünden ve savaşçılığından faydalandığını gösterir. Böylece ayı Maaday-Kara destanında, Kögüdey-Mergen'e yardım etmekle vazifeli bir yardımcı ruh ve bir güç simgesi olarak karşımıza çıkar. Ayıya yüklenen bu olumlu özelliklerin yanında, bu destanda ayının Kara-Kula Kağan'a yardım eden bir canavar olarak tezahür etmesi onun Türk mitolojisinde olumlu ve olumsuz anlamlar üstlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla Altay Türklerine ait yaratılış mitinde Erlik'in ayının yaratıcısı olarak karşımıza çıkmasıyla açıklanabilir. Erlik elindeki çekiçle örse vurarak çeşitli hayvanlar yaratır (Seyidoğlu, 2017: 43). Bu hayvanlardan biri de ayıdır. Bundan dolayı ayıya bazı anlatılarda olumsuz özelikler de yüklenmesinin temelinde erlik tarafından yaratıldığı yatmaktadır diyebiliriz.

Jean-Paul Roux'nun verdiği bilgilere göre; Türk mitolojisinde ayı, kılık değiştirmiş bir erkek çocuk veya bir baba olarak da düşünülmüştür. Roux; Türkiye'de, tıpkı Orta Asya'daki gibi, ayının kızlarla cinsel ilişkiye girebileceğinin düşünüldüğünü belirtir (Roux, 2000: 378). Ayının eskiden bir hayvan değil de insan olduğuna inanılması gerek Doğu gerekse Batı mitolojisinde sıkça karşımıza çıkar. Orta Asya ve Sibirya'nın büyük bir kısmında ayı ile kadın arasında cinsel birliktelik olabileceğine olan inanç yaygın olmamakla birlikte bazı bölgelerde halen inanılırlığını korumaktadır. (Roux, 1996, 292-293). Yakut-Saha Türklerine ait "Ayı Ata" isimli bir efsanede insanların kendi kız evlatlarını yediği dönemde, ailesinin kendisini yiyeceğini düşünen kız ormana kaçar. Ormana kaçan bu kızı, bir ayı yakalayarak onu karısı yapar. Kızın küçük kardeşi ayının inini bulup ayıyı öldürerek kız kardeşini kurtarır. Kızın vücudu kıllarla kaplıdır ve kendi gibi vücudu kıllarla kaplı bir erkek çocuk dünyaya getirir. Bundan sonra ayı saygı gösterilen, eti yenmeyen ve postunun üstüne yatılmayan bir hayvan olarak kabul edildiğini anlatılır (Duranlı, 2004: 443).

Bir Başkurt efsanesinde ayı soyundan ve bir ayı ile bir insanın evliliğinden bahsedilir. Bu efsaneye göre bir avcının yakalayıp getirdiği ayı insan gibi konuşmaktadır. Bu ayı büyüdüğünde gayretli ve güçlü biri olur. Bir kadınla evlenir ve bu kadınla evliliğinden ayı soyu türer. Diğer bir Başkurt efsanesinde de ayı bir kadını kaçırarak kendisine eş yapar ve ondan ayı benzeri çok iri ve güçlü bir çocuk doğar (Atnur, 2002: 425, 525).

Yakut-Saha Türklerine ait *"Ayı Ata",* Başkurtlara ait *"Ayı Soyu",* Yakutlara ait *"Ayı Ata",* ve *"Ayıdan Doğan Oğul"* efsanelerinde ayının insan neslinden olduğu aktarılır. Bu üç efsanede de ayı bir kızı zorlayarak evlenir ve ayı soyu bu evliliklerden çoğalır (Yiğit, 2018: 285). Bu efsaneler etrafında mitolojik bir türeyiş ve ayının insan neslinin atası olarak kabul edilmesi anlatılmaktadır.

Denizli yöresine ait "*Ayıgabak"* adlı masalda da "Hatme Gız" adında bir genç kız, bir ayı tarafından kaçırılır. Hatme Gız'ın ayıdan, yarı beline dek insan, belden aşağısı ayı olan çocukları olur. Yıllar sonra Hatme

Gız'ın ailesi kızlarını bulur ve ayıyla çocuklarını öldürür. Bu acıya dayanamayan Hatme Gız ise ailesine isyan edince onu da öldürürler ve masal böylece biter.(Onay, 2011: 223). Hasan Ali Toptaş'ın kaleme aldığı *Gölgesizler* romanında da Güvercin adlı bir kız kaybolur, daha sonra ardıç yuvasında hamile olarak bulunur ve doğan bebeği görünce bütün köylü çığlıklar atar; aynı sıralarda Güvercin'in babası, amcası ve diğer köylüler kış uykusuna yatmamış bir ayıyı öldürür.. Romanın sonunda berber dükkânındaki anlatıcı-yazarın oğlu bir gazete getirir ve "*bir kızı ayı kaçırmış*" der. Metinde verilen bu bilgilerden Güvercin'in bir ayı yavrusu dünyaya getirdiğini anlarız. Aynı zamanda mitik bir tasavvur olan ayı soyu inanışının, mitolojik bir türeyişin ve ayının kızlarla cinsel ilişkiye girebileceği düşüncesinin günümüz romanlarında işlenmesi mitik düşünceye halen yabancı olmadığımızı göstermektedir.

Türk ve Dünya kültürlerinin ritüellerinde ve inanışlarında yer alan ayı kültünün, sözden ikincil sözlü kadar halen işlendiğini görmekteyiz. Bu mitik tasavvura ikincil sözlü kültür ve bir kültür aktarımı olarak sinema filmlerinde ve çizgi filmlerde yer verildiğini görmekteyiz. 2003 yılında vizyona giren "*Brother Bear (Ayı Kardeş)"* isimli animasyon filmi kahramanın ayıya dönüşümü ve yolculuğu sırasında karşılaştığı maceralar, mitik unsurların çizgi filmdeki izlerini yansıtmaktadır.

Filmde, mamutların yaşadığı bir dönemde iki abisiyle yaşayan Kenai adında bir erkek çocuğunun erkekliğe geçiş töreni olacaktır. Bu kabilede bir ışık vasıtasıyla yüce ruhların insanlara rehberlik etmesi için bir totem gönderdiğine inanılır. Kenai'nin totemi sevgidir ve sevgiyi ayı figürü temsil eder. Kenai kendisine verilen totemi beğenmediği için karşısına çıkan bir ayıya taş atması sonucunda ayının saldırısına uğrar. Kenai'nin büyük ağabeyi Sıtka, Kenai'yi korumaya çalışırken ölür. Kenai abisinin intikamını almak için o ayının peşine düşer ve ayıyı öldürür. Bunun sonucunda kutsal ruhları kızdıran Kenai, kutsal ışık tarafından bir ayıya dönüştürülür. Daha sonra Kenai, olanların kendi hatasını olduğunu anlayarak pişman olur. Ayı Kenai, kendisinin ayıya dönüştüğünü bilmeyen abisi Dinai tarafından saldırıya uğrar. Dinai, tam onu öldürecekken her yeri turuncu bir ışık kaplar. O ışığın içinden gelen bir kartal Ayı Kenai'yi ölmekten kurtarır ve o ışığın içinde tekrar insan bedenine döner. Bu kartal abisi Sıtka'dır. Sıtka ona totemi olan ayı figürlü kolyesini geri verir. Kendi bedenine kavuşan Kenai, ayı bedeninde kalmayı tercih ederek tekrar ayıya dönüşür. Abisi Dinai de insanlara ayıya dönüşerek erkek olmayı öğrenen bir gencin öyküsünü anlatır.

Ayıya dönüşerek erginlenme sürecini yaşayan bir insanın öyküsünden ziyade bir insanın ayıya dönüşme efsanesi de anlatılmaktadır. Suçsuz yere bir ayıyı öldürdüğü için cezalandırılarak ata ruhlar tarafından ayıya dönüştürülür. Kendisini ayıya dönüştüren bu ışık "ata ruh" olarak ifade edilir. Kenai'ye ata ruhlar tarafından davranışlarına rehber olması için gönderilen ve totemini simgeleyen ayı figürlü bir kolye verilmesi bununla birlikte Kenai'nin bir ayıyı öldürmesi sonucunda ayıya dönüşmesi bu filmde Ayı-Ata inanışının ve bir insanın ayıya dönüşümünün yansımaları olarak okunabilir.

Totemizm, bir grubun veya klanın bir hayvana, bitkiye ya da herhangi bir nesneye majik bir akrabalık yoluyla bağlanması sonucu yapmakla yükümlü olduğu görevler, kaçınmalar, ritüeller ve törenleri de beraberinde getirmektedir (Gönel Sönmez, 2018: 214). Totem akrabalık, aile işareti anlamına geldiği gibi, bir kimsenin koruyucu ruhu da demektir. (Örnek, 1995: 38) Totem sahibinin totemini koruması, totem hayvanının etini yememesi, ona saygısızlık etmemesi gibi kaideleri vardır. Totemi olduğu hayvanı öldüren Kenai kutsal ataya, yüce ruhlara yaptığı saygısızlıktan dolayı ayı bedenine dönüştürülerek cezalandırılmıştır.

Mitik bir dönüşüm ve şekil değiştirme olarak bu dönüşümü ele alacak olursak Roux'un da ifade ettiği gibi ayı " *kılık değiştirmiş bir erkek çocuk*" (Roux, 2000: 378) olarak karşımıza çıkar. Bu da ayının daha önce insan olduğu inancının bu çizgi filmde nasıl tezahür ettiğini gösterir. Ayı bir ata, baba olarak görülmüş ve bu çizgi filmde mitolojik bir dönüşüm ile birlikte Ayı-Ata inanışının izlerine rastlamak da mümkündür. Kenai'nin hatasını anlamasıyla tekrar insan bedenine dönüşümünden sonra ayı olarak hayatına devam etmek istemesi, bu filmin bir insanın ayıya dönüşme efsanesini anlatıldığını gösterir.

2006 yılında "Ayı Kardeş" filminin devamı niteliğinde ikincisi vizyona girmiştir. Bu filmde Ayı Kenai'nin çocukluk aşkı Nita ile nasıl evlendiğini anlatmaktadır. Kenai'nin Nita'ya çocukken verdiği kolye yüzünden Nita ile Kenayi ata ruhlar tarafından birbirlerine bağlanmış, eş seçilmişlerdir. Bu nedenle ata ruhlar Nita'nın başka biri ile evlenmesine izin vermez. Bu bağı bozmak için yola çıkan Nita, Kenai'yi bulup tılsımlı

kolyeyi verdiği nehirde yakarlarsa aralarındaki bağ bozulacaktır ve Nita evlenmek istediği kişi ile evlenebilecektir. Kenai ve Nita, kolyeyi Kenai'nin Nita'ya verdiği nehirde kolyeyi yakarak aralarındaki bağı eski atalara geri verirler. Nita'nın düğün hazırlıkları başlar ve evleneceği gün Nita, Kenai'yi hala sevdiğini anlayarak evlenmekten vazgeçer. Nita, Kenai ile evlenebilmek için bir ayıya dönüşmek ister. Ata ruhlar Nita'yı ayıya dönüştürür ve Kenai ile Nita evlenir.

Filmin ikinci serisinde de yine mitolojik bir dönüşüm ele alınmıştır. Nita, Kenai ile evlenebilmek için bir ayıya dönüşmüştür. Mitolojik bir tasavvur olarak Ayı Ata ve Ayı Ana inancı 'Ayı Kardeş' filminde mitolojik bir dönüşümle işlenmiştir. Çünkü İlkel topluluklar ayıyı insana benzetmiş ve insan soyundan kabul etmişlerdir. Çeşitli mitolojilerde "ayı-tanrı" ve "ayı-tanrıçalar"ın bulunduğu bilinmektedir. Bu film ayının insan soyundan geldiğini anlatan efsanevi bir anlatı ve Ayı Ata ve Ayı Ana inancının mitik bir tasavvuru olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda efsane ve masallarda ayı tarafından kaçırılan kızların bir ayı ile evliliği söz konusudur. Bu filmde ise ayı ile evlenmek isteyen bir kızın, ayıya dönüşmek istemesi üzerine ayıya dönüşümü anlatılır. İkincil sözlü kültürde bir insanın hayvanla evlenme motifinin kullanımı ve dönüşümünü de görmekteyiz.

SONUÇ

Görüldüğü üzere ayı tasavvuru, Atalar kültünden Şamanizm'e, Şamanizm'den sözlü kültür ürünlerine oradan yazılı anlatı türlerine süre gelen zamanda ikincil sözlü kültüre kadar farklı bağlamlarda ve anlatı türleri içerinde kullanılarak bu anlatıların temelinde Hayvan-Ata'yı, mitik bir türeyişi ve dönüşümü ifade etmektedir. Sonuç olarak, Türk inanç ve düşünce sistemlerinde, ritüellerinde hatta birinci ve ikinci sözlü kültürde ayı; ata veya soy büyüğü, kutsal hayvan, şamanın yardımcısı, totem hayvanı, koruyucu ve yardımcı ruh, büyüklüğü, gücü ve savaşçılığı simgeleyen zoomorfik bir tasvir ve mitik bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayı, İslamiyet'ten sonra aptal ve kötü bir hayvan olarak görülse de Türk mitolojisinde ve dünyada çeşitli düşünce ve inanışların sembolü haline gelmiştir. Ayı çeşitli sözlü-yazılı kültür ürünlerinde ve ikincil sözlü kültürde belli semboller ve temalar dahilinde yer almaya devam etmektedir.

İncelemiş olduğumuz "Ayı Kardeş" çizgi filminde bir çocuğun ayıya dönüşümü ve kardeşinin hikâyesinin anlatıldığı Ayı Kardeş isimli çizgi filmde kahramanın bedensel dönüşümü ve yolculuğu sırasında karşılaştığı maceralar, mitik unsurların çizgi filmdeki izlerini yansıtmaktadır. Film, insanın bir ayıya dönüşümü daha sonra kardeşiyle karşılaşması, gökyüzünden süzülen bir ışık vasıtasıyla yeniden insan oluşuyla, mitolojik izler taşıması açısından mitolojik olarak dikkat çekici bir özelliğne sahiptir. Filmin ikinci serisinde ayı çocuk ile evlenmek isteyen bir kızın ayıya dönüşümü ve onların nasıl evlenebildikleri anlatılır. Ayı-Ata ve Ayı-Ana inancının izlerini sürebileceğimiz bu film ayı kültüne dair çeşitli tasavvurlardan ve mitik bir anlatıdan oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

Atnur, G. (2002). *Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması.* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Bekki, Salahaddin. (2007). Maaday-Kara Destanı. Elazığ: Manas Yayıncılık.

Clauson, G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford University Press.

Çoruhlu, Yaşar. (2019). Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi, İstanbul: Ötüken Neşriyat,

Diyarbekirli, Nejat. (1973). Hun Sanatı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları

Duranlı, Muvaffak. (2004) Yakut Efsaneleri. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İzmir (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Eren, Hasan. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara: Bizim Büro Basımevi

Gönel Sönmez, Tuğba. (2018).Uygur Türklerinin Anlatma, İnanç ve Ritüellerinde Hayvan Sembolizmi, Uluslararası Uygur Araştırma Dergisi, S. 12 s.213-225.

Hançerlioğlu, Orhan. (2010). Dünya İnançları Sözlüğü, 5.Basım, Phoenix Yayınevi, İstanbul.

İnan, Abdülkadir. (1968). Ong ve Tös Kelimeleri Hakkında, Makaleler ve incelemeler, C.1, Ankara.

Karakurt, Deniz. (2012). Türk Mitolojisi Ansiklopedisi, (Açıklamalı-Resimli) -Türk Söylence Sözlüğü-, Vikipedi Özgür Ansiklopedi.

Korkmaz, Esat. (2008). Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, 2.Basım. Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Onay, Ebru. (2011). Gölgesizler'de Masal, Efsane ve Büyülü Gerçekçilik, *Millî Folklor*, S. 91, s. 223.

Ögel, Bahaddin. (2014). Türk Mitolojisi- Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu,

Örnek, Sedat Veyis. (1995). 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat ve Efsane, 3.Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi,

Örnek, Sedat Veyis. (1995). 100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul: Gerçek Yayınevi

Roux, Jean-Paul. (1996). Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. (Çev.: Aykut Kazancıgül ve Lale Arslan) Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Roux, Jean-Paul. (2000). "Hayvanlar: Türk ve Moğol Dinlerinde Öncelikleri. Kavimsel Mitler ve Av Ritleri." Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü. 1.Cilt. Haz. Levent Yılmaz. (Çev. Gönül Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

Seyidoğlu, Bilge. (2017). Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller, İstanbul: Dergah Yayınları.

Yiğit, Neslihan Hüri. (2018). Türk Dünyası Efsanelerinde Hayvanlarla İlgili Motifler Üzerine, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 11, S. 59, Ekim.

E-TİCARETTE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ SATIN ALMA NİYETLERİNE ETKİSİNİN CİNSİYET BAZINDA İNCELENMESİ

Hülya Tuğçe ÜLGER[116]

Yeşim Tuba ÜLGER[117]

Özet

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi ve internet kullanımının en ücra köşelere kadar yaygınlaşmasıyla birlikte tüketicilerin elektronik iletişim araçlarını kullanarak ürün ve hizmet satın almaya (e-ticarete) olan ilgisi giderek artmaktadır. E-ticaret pazarının genişlemesiyle paralel olarak en ücra şehirlerde faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmeler bile internet ortamında tüketicilere kolaylıkla ulaştırabilmek için üzün/hizmetlerini pazarlamaya başlamışlardır. İnsanlar bilgisayar, tablet, mobil haberleşme cihazlarını (cep telefonları) kullanarak fiziksel ortama bağlı olmadan kendi bulundukları yerden istedikleri ürün/hizmetlere ulaşılabilmenin kolaylığından ve ucuzluğundan yararlanarak zamandan tasarruf etmekte ve satın alma işlemini gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, internet üzerinden tüketicilerin elektronik iletişimi kullanarak yaptıkları alışverişlerde (e-ticaret) klasik ticaretten farklı olarak satın alma tutumlarında değişiklikler meydana gelmekte ve bu tutumlarının belirlenmesi e-ticaret yapan işletmeler açısından önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin, satın alma niyetleri üzerinde etkili olan faktörlerin tespit edilmesi, katılımcıların bu faktörlere cinsiyet bazında farklı bakıp bakmadıklarına yönelik davranışların araştırılması ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırmada, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi akademik ve idari personeli 310 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgular SPSS 19.0 istatistik programı kullanılarak frekans dağılımı, faktör analizi ve t-testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre internet üzerinden yapılan elektronik ticarette tüketicilerin satın alma niyetlerinde cinsiyet bazında en önemli faktörün algılanan kullanışlılık olduğu belirlenmiştir. Algılanan haz, öznel norm ve algılanan güven faktörlerinde de istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *E-ticaret, Tüketici Davranışları, Satın Alma Niyetleri*

GENDER BASED ANALYSIS OF THE CONSUMER BEHAVIOR ON PURCHASING ATTITUDES IN E-COMMERCE

Abstract

Today, as information and communication technologies are developing at a dizzying pace and the use of the Internet is spread to the most remote corners, consumers' interest in purchasing products and services by using electronic communication tools (e-commerce) is increasing. In parallel with the expansion of the e-commerce market, even small-scale businesses operating in the most remote cities have started to market their services in order to reach consumers easily on the internet. People use computers, tablets and mobile communication devices (mobile phones) to save time and make purchases by making use of the convenience and cheapness of accessing the desired products / services from their location without being connected to the physical environment. In this context, unlike classical commerce, changes in purchasing attitudes occur in the purchases made by consumers via electronic communication (e-commerce) over the internet and determination of these attitudes becomes important for e-commerce enterprises. In this study, it has been tried to determine the factors that affect the purchase intention of the consumers who shop online, and to investigate and analyze the behaviors of the participants whether they look at these factors differently by gender. In this study, 310 people of academic and administrative staff of Niğde Ömer Halisdemir University were surveyed. The results were analyzed by SPSS

[116] Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ulger_tugce@hotmail.com

[117] Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yesimtugbaulger@hotmail.com

19.0 statistical program with frequency distribution, factor analysis and t-test. According to the results of the study, perceived usefulness is the most important factor in the purchase intention of consumers in electronic commerce over the internet. There were also statistically significant differences in perceived pleasure, subjective norm and perceived confidence factors.

Key Words: *E-Commerce, Consumer Behavior, Purchase Intentions*

1. GİRİŞ

Günümüz insanının teknolojiyle beraber yaşadığı kolaylıklardan birisi de fiziksel mekân a bağlı olmadan alışveriş yapabilme kolaylığıdır. Öyle ki artık müşteriler (kişisel) ihtiyaçlarını bulundukları yerden sipariş vererek satın alabilmektedir. Bu işlemleri gerçekleştirebilmek için ise internete bağlı bir bilgisayar, tablet veya mobil iletişim cihazlarından (cep telefonu) birinin olması yeterlidir. Artık günümüz insanı yolda, parkta, pastanede, evde, sokakta kısacası internet teknolojisinin kullanılabildiği her yerden alışveriş işlemini yapabilmekte, bu alışveriş içinse kendi bulunduğu il-ilçe sınırları değil dünyanın herhangi bir yerinden sipariş verebilmektedir. İnternet teknolojisiyle ticaretin mobil hale geldiği günümüzde ticaretin bu yeni şekline e-ticaret (elektronik ticaret) adı verilmektedir.

Yapılan alışverişler, geleneksel alışverişten online (elektronik iletişim ortamındaki) alıverişe doğru baş döndürücü bir şekilde yönelmeye başlamış ve e-ticaret kavramı dijital dünyadaki gelişmelerin etkisiyle her geçen gün önemini daha arttırarak hayatımızın her alanına girmiş bulunmaktadır. Tüketicilerin ticaret alışkanlıkları değişirken dünya üzerinde e-ticaret hacmi gün geçtikçe artmaktadır ve hacmi yakın bir zamanda klasik ticaret hacmini yakalayıp geçecek bir noktaya doğru ilerlemektedir. Günümüzde en küçük çaplı işletmeler bile karlılığı artırmak için e-ticaret işlemleri yapar hale gelmiştir.

Gelişen teknoloji sayesinde rağbetin online alıverişe doğru hızla yayıldığı bu günlerde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişte de satın alma tutumlarında değişiklikler baş göstermektedir. Bu nedenle, e-ticaret işletmeleri açısından tüketicilerin satın alma niyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışma ile e-ticarette tüketicilerin satın alma davranışlarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve cinsiyet değişkeninin tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarında farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemeye yönelik analizler gerçekleştirilmiştir.

2. E-TİCARET

İletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler hayatımızın her alanında büyük değişimlere neden olduğu gibi ticaret anlayışının ve ticaret şeklinin de değişmesine neden olmaktadır. Ticari faaliyetin en önemli adımları ve kısıtlarından, zaman ve mekân kavramlarından bağımsız, istenilen her anda ve istenilen her yerde gerçekleştirilen alışveriş işlemine e-ticaret denir.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tanıma göre e-ticaret; mal ve hizmetlerin üretim, reklam, satış ve dağıtımlarının telekomünikasyon ağları üzerinden yapılmasıdır (Elektronik Ticaret Rehberi, 2018). E-ticaret, kişilerle kurumlar ve işletmeler arasında gerçekleşen ticari işlemlerin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. E-ticaret, dünyanın her köşesinde yer alan işletmelerin ve tüketicilerin hayatlarına çok hızlı bir şekilde girmiş ve tüketici davranışlarını değiştirerek her geçen gün daha çok kişi internet üzerinden online alışveriş yapmaktadır. İnterneti kullanarak yeni bir iş kurmak amacıyla çalışan girişimcilerin sayısı da her geçen gün artmaktadır (Acılar, 2016: 282).

İnternetin hızla yaygınlaşması ve her türlü ortamlarda kullanılabilir hale gelmesiyle daha çok gelişim gösteren e-ticaret, ticari işlemlerin devam ettirilmesinde yeni ve en etkin bir araç halini almıştır. E-ticaret, bütün dünyada ticaretin serbestleştirilmesi ile birlikte, son yıllarda yaşanan ve bilgi iletişimini hızlandıran ve kolaylaştıran teknolojik gelişmelerin bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır (Yılmaz, vd. 2010: 50).

Bilgi toplumunu oluşturan iletişim temelli öğeleri oluşturan bu gelişmeler, sanayileşmiş ülkelerin yoğun bilgi ve hizmetlerle yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. Bilgi ve bilişim sektörü, ekonomide tarım ve sanayiden daha hızlı gelişen en güçlü sektör halini almış ve bütün bu gelişmeler sonunda e-ticaret, bilgi toplumunun oluşmasında ve şekillenmesinde en önemli alanlardan biri olmaya başlamıştır. Ülkemizde ve dünyada internet kullanımında meydana gelen gelişmeler, e-ticaret sektörünün hızla yaygınlaşmasını sağlamıştır. Elektronik ticaretin gelişimine bakıldığında; 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan teknolojik

gelişmeler, günlük hayatı kökten etkileyerek iktisadi olayları ve iş dünyasını yeniden şekillendirmeye başlamıştır (Kızılyalçın ve Gürdin, 2017: 178).

Tüketicilerin e-ticaret alışkanlıkları değişirken dünya üzerinde e-ticaret hacmi gün geçtikçe artmaktadır ve e-ticaret hacmi yakın bir zamanda klasik ticaret hacmini yakalayıp geçecek bir noktaya doğru ilerlemektedir. Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin (TÜSİAD) raporuna göre Dünya'da toplam ticaret hacminin içerisindeki elektronik ticaretin hacmine bakıldığında; dünyada toplam perakende satış içerisinde e-ticaretin payı 2011 yılında %3,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2017 yılında %9,6'ya ulaşmıştır. E-ticaretin geleneksel perakende sektöründeki oranının her yıl %1 olarak arttığı gözlemlenmektedir. Bu artış oranıyla 2021 yılında e-ticaretin toplam perakende sektöründeki payının %13'lere ulaşması beklenmektedir (E-Ticaret Raporu, 2017: 20).

3. ONLİNE TÜKETİCİ DAVRANIŞI

Günümüzde tüketiciler internet kullanımının yaygınlaşmasıyla geleneksel pazarlardan, sanal pazarlara geçiş yaparak, mal ve hizmet satın alma davranışlarında radikal bir değişim yaşamışlardır. Bu değişimin meydana getirdiği süreçle tüketiciler ürünlerin satın alma işlemlerinde internetten oldukça fazla yararlanmaktadır. Bu durum tüketiciler ve işletmelerin sanal pazarlara daha fazla yönlenmelerini meydana getirmiştir.

Tüketicilerin çok sayıdaki seçenek arasından en iyisini seçebilmelerine olanak sağlayan online alışveriş, klasik alışverişe karşı güçlü bir alternatif konumuna gelmiştir. E-ticaret ile tüketiciler, mekân ve zaman kısıtlarından etkilenmemektedirler. Böylece tüketiciler artık istedikleri zaman ve istedikleri yerde sanal mağazalardan alışveriş yapma imkânına sahip olabilmektedir. İnternet üzerinden alışveriş yapmak, mağazaya giderek klasik yöntemlerle alışveriş yapmaya karşı güçlü bir alternatif olmaya başlamıştır. Gelişen teknolojiyle birlikte, tüketiciler internete bağlanmak ve alışveriş yapmak için masaüstü bilgisayarlara mecbur kalmadan, tablet ve cep telefonu gibi mobil cihazlardan da yararlanmaya başlamışlardır. Bu mobil cihazların kullanımının sağladığı artılar, tüketicilerin bulundukları her yerden internete bağlanarak geleneksel alışverişteki zaman ve mekân kısıtlamasının online alışverişte tamamen ortadan kalkmasını sağlamıştır (Kubaş vd. 2016: 13).

İnternet üzerinden alışveriş sayesinde tüketiciler, ürün hakkındaki bilgilere kolaylıkla erişebilmekte, alternatif ürün seçenekleri veya aynı ürünü diğer e-ticaret siteleri arasında kıyas ederek satın alabilme imkânı elde etmektedirler. Diğer taraftan e-ticaret siteleri stok, depolama maliyetleri gibi ürün fiyatına etki edecek maliyetlerden kurtulmuş olarak daha uygun fiyata ve bir takım avantajlarla tüketicilere sunabildiğinden internet ortamı, online alışveriş yapan tüketiciler tarafından tercih edilmektedir. Online alışveriş ile günün 24 saatinde e-ticaret sitelerine ulaşılabilmekte ve tüketici iletişim kurabilmek için ihtiyaç duyduğu bir telefon, tablet veya bilgisayar aracılığıyla zaman sınırlaması olmadan alışveriş yapma imkânına sahiptir (Yayar ve Sadaklıoğlu, 2012: 146).

Online alışveriş işlemi yapan tüketicilerin davranışlarını etkileyen faktörler, e-ticaret yapan işletmelerin yerel ve küresel olarak rekabet edebilmeleri ve fayda sağlayabilmeleri ile devamlılıklarını korumaları bakımından stratejik önem arz etmektedir. İşler vd. (2014: 80) bu faktörleri zamandan tasarruf, uygun fiyat, uygun ürün, web sitesinin tasarım kullanışlılık ve etkileşim olarak açıklamaktadır. May So vd. (2005) ise tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerde etkili olan unsurların; web sitesinin tasarımı, bilgi içeriği, ürün çeşitliliği, ürün tanımlamaları, kullanışlılık, içerik zenginliği, kolaylık, kanal özellikleri, finansal faydalar, algılanan risk ve güvenilirlik gibi unsurlar olduğunu ifade etmişlerdir.

İnternet ve online alışverişin gelişimi ile birlikte son zamanlarda yapılan çalışmalar, tüketicilerin internet alışverişleri konusundaki davranışlarını açıklamaya yönelmektedir. Teknoloji Kabul Modeli (Technology Acceptance Model: TAM) ve Planlanan Davranışlar Teorisi (Theory of Planned Behavior: TPB) bu konuda temel oluşturan iki model olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde ürünlerin pazarlaması ağırlıklı olarak tüketicilerin demografik özelliklerine dayanmaktadır. Gelir, yaş, cinsiyet, etnik köken, medeni durum ve hane halkı büyüklüğü gibi demografik değişkenler yaygın olarak pazarlamacılar tarafından tüketici pazarlarını bölümlendirmek için kullanılmaktadır. Bu değişkenler arasında cinsiyet, ürün ve hizmetlerin önemli bir bölümü için Pazar bölümlendirmenin en popüler biçimlerinden biri olmuştur ve olmaya da devam etmektedir (Mokhlis ve Salleh, 2009).

Yang (2005), öğrencilerin e-ticarete yönelik tutumlarını araştırmak için TAM'ı kullanmış ve regresyon analizi sonucunda erkeklerin e-ticareti kadınlardan daha olumlu algıladıklarını ortaya koymuştur. Özgüven'de (2011) benzer şekilde, tüketicilerin online alışverişe karşı tutumlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiğini, kadınların erkeklere göre daha çok online alışveriş yaptıkları sonucuna ulaşmıştır. Aydın ve Derer (2015) yaptıkları araştırmada, üniversite öğrencilerinin internetten alışveriş yapma tutumları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve kadınların internetten alışveriş yapmayı erkeklere oranla daha fazla tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Akçi ve Annaç Göv (2015) çalışmalarında, tüketicilerin e-ticarete ilişkin görüşlerinin belirlenmesi ile cinsiyet arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ve online alışveriş şeklini erkeklerin kadınlara göre daha yüksek düzeyde tercih ettiğini tespit etmişlerdir. Kubaş vd. (2016) çalışmalarında, Tekirdağ ilindeki tüketicilerin internetten satın alma hakkındaki düşüncelerini ortaya koyarak, tüketicilerin internetten satın almaya karşı yaklaşımlarını incelemişlerdir. Çalışmalarında kullanım niyetini en çok etkileyen faktörün algılanan kolaylık ve kullanışlılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Kadın ve erkek tüketicilerin online alışveriş davranışlarındaki bu farklılıklarla birlikte çalışma evrenini oluşturan katılımcı grubunun gelir ve yaş gibi diğer demografik özelliklerinin daha homojen bir dağılım göstermesi nedeniyle bu çalışmada cinsiyet faktörü üzerine yoğunlaşılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin, satın alma niyetleri üzerinde etkili olan faktörleri tespit edip, katılımcıların bu faktörlere demografik özelliklerinden cinsiyet bazında farklı bakıp bakmadıklarına yönelik davranışlarını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi personeline uygulanmıştır. Elde edilen bulgular SPSS 19.0 istatistik programı kullanılarak frekans dağılımı, faktör analizi ve t-testi ile analiz edilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak birincil veri toplama yöntemi olan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmakta olup ilk bölümde cinsiyet, yaş, aylık gelir gibi demografik bilgilere, ikinci bölümde ise internet üzerinden alışveriş ile ilgili 32 adet 5'li Likert ölçeğinde yargıya yer verilmiştir. Araştırmanın ölçeğinde Davis (1989), Pikkarainen vd. (2004), Davis vd. (1992), Kim vd. (2008), Ajzen, I.(1991) ve Joo ve Sang 'ın (2013) çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan model uyarınca aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H_1: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan kullanışlılık farklılık gösterir.

H_2: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan haz farklılık gösterir.

H_3: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan güven farklılık gösterir.

H_4: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan kullanım kolaylığı farklılık gösterir.

H_5: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre öznel norm farklılık gösterir.

H_6: İnternet üzerinden alışverişte tüketicilerin cinsiyetlerine göre algılanan davranışsal kontrol farklılık gösterir.

H_7: Tüketicilerin cinsiyetlerine göre internetten satın alma tutumları farklılık gösterir.

5. BULGULAR

Anket formları ile elde edilen verilerin bilgisayar ortamına aktarılmasında ve sonuçların analiz edilmesinde SPSS 19.0 programı kullanılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		**Frekans**	**%**
Cinsiyet	Kadın	121	39
	Erkek	189	61
Yaş	35 ve altı	110	35,5
	36-45	104	33,5
	46 ve üzeri	96	31
Gelir Düzeyi	4000 TL ve altı	134	43,2

	4001 TL ve üzeri	176	56,8

Ankette katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorularda frekans dağılımları ve ortalamalardan yararlanılmıştır. Ankete katılanların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur. Ankete katılan 310 kişinin %39'u kadın, %61'i erkektir. Katılımcıların %35,5'i 35 yaş altındadır ve %56,8'inin gelir düzeyi 4000 TL ve üzeridir.

Tablo 2: Katılımcıların İnternet Üzerinden Alışveriş Yapma Gerekçelerinin Dağılımı

İnternet üzerinden alışveriş yapma gerekçesi	**Kadın**		**Erkek**	
	Evet	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**
1. Mağazaya gitmeden bulunduğum yerde istediğim zaman alışveriş yapabiliyorum.	69	52	87	102
2. Ürünleri karşılaştırma imkânına sahibim.	43	78	92	97
3.Bulunduğum şehirde almak istediğim ürünlere ulaşamıyorum.	82	39	101	88
4. Online alışverişi eğlenceli buluyorum.	18	103	9	180
5. Mağazaya göre fiyatları daha uygun buluyorum.	64	57	115	74

Araştırmaya katılan tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yapma gerekçesine ait dağılımı aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmektedir. Buna göre kadınların internet üzerinden alışveriş yapma gerekçesi olarak en fazla yanıtı 82 evet ile "Bulunduğum şehirde almak istediğim ürünlere ulaşamıyorum" maddesine verdikleri belirlenmiştir. Erkekler ise internet üzerinden alışveriş yapma gerekçesi olarak en fazla yanıtı 115 evet ile "Mağazaya göre fiyatları daha uygun buluyorum" maddesine vermişlerdir. Her iki cinsiyet için de en az evet yanıtın verildiği madde "Online alışverişi eğlenceli buluyorum" maddesi olmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların İnternet Üzerinden Alışveriş Yaptıkları Ürün Gruplarının Dağılımı

Ürün grubu	**Kadın**		**Erkek**	
	Evet	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**
1. Giyecek, ayakkabı, çanta vb. ürünler	97	24	104	85
2. Kitap, CD, DVD vb. ürünler	72	49	109	80
3. Ev aksesuarları, mobilya, beyaz eşya vb. ürünler	42	79	50	139
4. Cep telefonu, bilgisayar vb. teknolojik ürünler	27	94	98	91
5. Gıda ve temizlik ürünleri	12	109	26	163
6. Kozmetik ve kişisel bakım ürünleri	45	76	41	148
7. Online yemek siparişi	10	111	17	172
8. Çiçek	12	109	19	170

Tablo 3'de araştırmaya katılan tüketicilerin İnternet üzerinden çoğunlukla satın aldıkları ürün gruplarının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, kadınların daha çok giyecek, ayakkabı, çanta vb. ürünleri satın aldıkları, erkeklerin ise daha çok kitap, CD, DVD vb. ürünler satın aldıkları belirlenmiştir.

Literatürde cinsiyet ile satın alınan ürünler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, Uzel ve Aydoğdu (2010), çalışmalarında kadınların daha çok aksesuar, giyim, kozmetik alışverişi yaptığını, erkeklerin ise daha çok elektronik ürün alışverişi yaptığını ifade etmişlerdir. Demirel (2010) üniversite öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmasında, hem kız hem de erkek öğrencilerin elektronik alışverişte en fazla kitap satın aldığını belirtmiştir. Akçi ve Annaç Göv (2015) araştırmalarında, erkeklerin elektronik ürünler ile bilet, seyahat, konser ürünlerini daha yüksek düzeyde satın aldıklarını, kadınların ise giyim, moda, aksesuar ürünlerini daha fazla satın aldığını ifade etmişlerdir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapılarını belirlemek için keşifsel faktör analizi yapılmış ve keşifsel faktör analizi sonucunda ortaya çıkan yapıya bağlı olarak ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için iç

tutarlılık metotlarından biri olan Cronbach's Alfa Katsayısı kullanılmıştır. Yapılan test sonucu Cronbach's Alfa Katsayı değeri α = 0.920 bulunmuştur. Faktör analizi içerisinde ana kütle bütünlük testi olan Barlett ve örneklem yeterliliğini ölçen KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) testleri yapılmıştır. Barlett testinin sonucu 0.000 anlamlılık düzeyinde geçerli çıkmıştır. KMO testinin sonucu ise 0,885 ile örneklem büyüklüğünün yeterliliğini göstermektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapılarını ölçmek üzere 32 değişken kullanılarak hazırlanan anket formu için faktör analizi sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Faktör Analizi Değerlendirmesi

Faktörler	İfadeler	Faktör Yükü	Cronbach's Alpha
Algılanan Kullanım Kolaylığı	İnternetteki alışveriş sitelerinde ürünleri daha ucuza bulabilirim.	0,817	0,902
	İnternetteki alışveriş siteleri ürün aramada ve satın almada daha kullanışlıdır.	0,804	
	İnternetteki alışveriş sitelerini kullanmak kolaydır.	0,757	
	İnternet üzerinden alışveriş yapmak bana zaman kazandırır.	0,751	
	İnternet üzerinden alışverişte ürünler arasında karşılaştırma yapmak kolaydır.	0,743	
	İnternetteki alışveriş sitelerinin tüketiciler açısından faydalı olduğunu düşünüyorum.	0,71	
	İnternetteki alışveriş siteleri ürünler hakkında bilgi almak ve onları satın almak için elverişlidir.	0,699	
Algılanan Haz	İnternet üzerinden alışveriş gerçek mağazadan alışverişe göre daha zevklidir.	0,916	0,832
	İnternet üzerinden alışveriş gerçek mağazadan alışverişe göre daha eğlencelidir.	0,886	
	İnternet üzerinden alışveriş gerçek mağazadan alışverişe göre daha ilginçtir	0,799	
	İnternet üzerinden alışveriş yapmaktan keyif alırım.	0,602	
Algılanan Güven	İnternette alışveriş sitelerinde yeterli güvenlik önlemleri bulunmaktadır.	0,846	0,891
	Alışveriş yaptığım alışveriş sitelerinin güvenliğinden eminim.	0,808	
	Alışveriş yaparken bilgilerin gizliliğinin korunduğunu düşünüyorum.	0,801	
	İnternetteki alışveriş sitelerinden ödeme yapmak güvenilirdir	0,769	
	Alışveriş yaptığım internet sitelerinin güvenilirliliği ile ilgili endişe duymam.	0,743	
Algılanan Kullanışlılık	Alışveriş siteleri satın alma işlemlerini hızlı ve etkin yürütür.	0,762	0,775
	Alışveriş yaptığım sitelerin web tasarımları rahat işlem yapmaya uygundur.	0,752	
	Alışveriş sitesi üzerinden satın alma işlemlerini yapmak çok kolaydır.	0,689	
	Alışveriş sitelerinin müşteri hizmetleri etkilidir.	0,63	
	İnternet üzerinden yaptığım alışverişlerde siteyle ilgili herhangi bir sorun yaşamadım.	0,571	
Öznel Norm	İnternetten alışveriş yapacağım zaman başkalarının tavsiyelerini dikkate alırım	0,877	0,813
	İnternetten alışveriş yapmamda arkadaş çevremin etkisi vardır.	0,818	
	Düşüncelerine önem verdiğim kişilerin internet üzerinden alışveriş deneyimleri tercihlerimi etkiler.	0,809	

Algılanan Davranışsal Kontrol	İnternetten alışveriş yaparken tüketici haklarımın neler olduğunu biliyorum.	0,725	0,639
	İnternetten alışveriş yaparken kontrol tamamen bendedir.	0,573	
Davranışsal Niyet	Yakın bir zamanda yine internetten ürün satın almayı düşünüyorum.	0,854	0,855
	İnternet üzerinden alışveriş yapmaya devam edeceğim.	0,851	
	Çevremdekileri internet üzerinden alışverişi tavsiye ederim.	0,83	
	İnternetten alışveriş yapmaya başladığımdan bu yana gerçek mağazalardan çok fazla alışveriş yapmıyorum	0,807	
	Gerçek mağazada aynı ürün olsa bile internetten alış veriş yapmayı tercih ederim.	0,681	
	İnternetten alışveriş yapmanın iyi bir fikir olduğunu düşünüyorum.	0,635	
Toplam Açıklanan Varyans: %64,025; **KMO**=,885; **Sig.**=,000			

Tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarında etkili olan faktörlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği ise bağımsız örneklem t-testi ile ölçülmüştür.

Tablo 5: Cinsiyet Açısından t-Test Sonuçları

Faktör	Cinsiyet	N	Ortalama	t	P
Algılanan Kullanışlılık	Kadın	121	4,0485	0,388	0,698
	Erkek	189	4,0137		
Algılanan Haz	Kadın	121	3,9357	-2,163	0,015
	Erkek	189	3,1093		
Algılanan Güven	Kadın	121	3,0339	-2,001	0,047
	Erkek	189	3,2987		
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Kadın	121	3,6839	0,535	0,593
	Erkek	189	3,6407		
Öznel Norm	Kadın	121	3,7482	-4,089	0,032
	Erkek	189	3,1796		
Algılanan Davranışsal Kontrol	Kadın	121	3,5625	1,167	0,244
	Erkek	189	3,4341		
Davranışsal Niyet	Kadın	121	3,4711	-0,189	0,850
	Erkek	189	3,4524		

Tablo 5'e göre cinsiyet ile algılanan kullanışlılık arasında (p=0,698> 0,05) anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Kadınların ortalaması daha yüksek olduğu için kadınlar internetten alışverişi erkeklere göre daha fazla kullanışlı bulmaktadır fakat bu anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. H_1 hipotezi reddedilmiştir. Katılımcıların cinsiyeti ile algılanan haz arasında (p=0,015<0,05) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kadınların ortalaması daha yüksek olması kadınların internetten alışveriş yaparken erkeklere göre daha fazla keyif aldıklarını göstermektedir. H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların cinsiyeti ile algılanan güven arasında da (p=0,047<0,05) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Erkekler internetten alışverişi kadınlara göre daha güvenli bulmaktadır. H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Katılımcıların cinsiyeti ile algılanan kullanım kolaylığı (p=0,593>0,05) ve algılanan davranışsal kontrol (p=0,244> 0,05) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. H_4 ve H_5 hipotezi reddedilmiştir. Katılımcıların cinsiyeti ile öznel norm arasında (p=0,032<0,05) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kadınların ortalaması daha yüksek olması kadınların internetten alışveriş yaparken öznel normlardan erkeklere göre daha çok etkilendiğini göstermektedir. Bu durumda H_6 hipotezi kabul edilmektedir. Katılımcıların cinsiyeti ile davranışsal niyet arasında (p=0,850>0,05) anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. H_7 hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ

Günümüz insanının teknolojiyle beraber yaşadığı kolaylıklardan birisi de alışveriş yapabilme kolaylığıdır. Öyle ki artık müşteriler (kişisel) ihtiyaçlarını bulundukları yerden karşılayabilmektedir. Günümüz insanı internet teknolojisinin kullanılabildiği her yerden alışveriş işlemini yapabilmekte, bu alışveriş için dünyanın herhangi bir yerinden sipariş verebilmektedir. Ticaretin internet teknolojisiyle mobil hale geldiği günümüzde ticaretin bu yeni şekline e-ticaret (elektronik ticaret) adı verilmektedir. Günümüzde en küçük çaplı işletmeler bile karlılığı artırmak için e-ticaret işlemleri yapar hale gelmiştir. Yapılan alışverişlerin geleneksel alışverişten sanal alıverişe doğru hızla yayıldığı bu günlerde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişte satın alma tutumları üzerinde de değişiklikler meydana gelmektedir. Bu kapsamda e-ticarette tüketici davranışlarının satın alma tutumlarının belirlenmesi önem kazanmaktadır. Yapılan bu çalışma ile internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin, satın alma niyetleri üzerinde etkili olan faktörler tespit edilip, katılımcıların bu faktörlere demografik özelliklerinden cinsiyet bazında farklı bakıp bakmadıklarına yönelik davranışlarını ortaya koymaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında ilgili literatür çalışmasında, tüketici davranışları ile ilişkisi olduğu düşünülen; algılanan kullanım kolaylığı, algılanan haz, algılanan güvenilirlik, algılanan kullanışlılık, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet değişkenleri irdelenmiştir.

Tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarında etkili olan faktörlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği ise bağımsız örneklem t-testi ile ölçülmüştür. Analiz sonucunda internetten alışveriş yapan tüketicilerin cinsiyeti ile algılanan haz arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur. Araştırma bulguları kadınların erkeklere göre internetten alışveriş yapmaktan daha fazla haz aldıklarını göstermektedir. E-ticaret yapan işletme yöneticilerinin, kadın tüketicilere yönelik ürünlerde çekiliş, promosyon, yarışma gibi alışverişi daha keyifli hale getirecek pazarlama faaliyetlerinde bulunmaları kadınların online alışveriş miktarının artmasına katkı sağlayabilir. İnternetten alışveriş yapan tüketicilerin cinsiyeti ile algılanan güven arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmakta olup erkeklerin ortalaması kadınların ortalamasından daha yüksek çıkmıştır. Buna göre erkeklerin internetten alışverişi kadınlara göre daha güvenli bulduğunu ifade edebiliriz. Kadın tüketiciler internetten alışveriş yapmayı keyifli bulmalarına rağmen güvenlik konusunda erkeklere göre daha endişeli bir tutum sergilemektedirler. İnternet üzerinden pazarlama faaliyetinde bulunan işletmelerin kadın tüketiciler için müşteri bilgilerinin gizliliğinin korunduğu, güvenli bir ödeme alt yapısının olduğu gibi konularda açıklayıcı bilgiler vererek internet üzerinden alışveriş yapmanın güvenilirliği konusunda ikna etmek için daha fazla çaba harcamaları gerekmektedir. İnternetten alışveriş yapan tüketicilerin cinsiyeti ile öznel norm arasında da pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre kadınların internetten alışveriş yaparken öznel normlardan erkeklere göre daha çok etkilendiğini ifade edebiliriz. Yani kadınların internet üzerinden alışveriş yapmalarında kendilerine yakın gördükleri ve fikirlerine önem verdikleri kişilerin görüşleri oldukça önem taşımaktadır. İnternet üzerinden pazarlama faaliyetinde bulunan firmaların, erkeklere göre çevresindeki kişilerin yorumlarından daha fazla etkilenen kadın tüketicileri etkilemek için bilginin hızlı bir şekilde yayıldığı sosyal medyayı da doğru yönetmeleri son derece önemlidir.

İnternet üzerinden yapılan alışverişte tüketicilerin cinsiyete göre davranışlarının, satın alma niyetleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve buna uygun uygulamalar yapılması önem kazanmaktadır. Bu çalışma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde çalışan personeller ile sınırlıdır. Bu durum çalışmanın fiziksel kısıtı olarak öne çıkmaktadır. Daha geniş bir örneklem üzerinde farklı demografik özellikler dikkate alınarak yeniden yapılacak çalışmalarla sonuçların genellenebilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Acılar, Ali (2016, 26-27 Mayıs). E-Commerce in Turkey. *Global Business Research Congress (GBRC),* 2, 281-288, İstanbul.

Ajzen, I. (1991). “The theory of planned behavior”, *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* (50),179-211.

Akçi, Y. ve Göv, S. (2015). "Tüketicilerin E-ticaret Algılarının İncelenmesi (Gaziantep ve Adıyaman Örneği)", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(13), 413-433.

Aydın, S. ve Derer, E. (2015). "E-Ticarette Güven Unsurunun Müşterilerin Satın Alma Davranışlarına Olan Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(21), 127-150.

Davis, F.D. (1989). "Perceived Usefulness, Perceived Easy of Use and User Acceptance of İnformation Technology", *MIS Quarterly*, 319-340.

Davis, F.D., Bagozzi, R.P., ve Warshaw, P.R. (1992). "Extrinsic and Intrinsic Motivation to Use Computers In The Workplace", *Journal Of Applied Social Psychology*, 22(14), 1111-1132.

Demirel, H. (2010). "Üniversite Öğrencilerinin Elektronik Alışveriş Hakkındaki Görüşleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 12(3), 119-134.

Elektronik Ticaret Rehberi (2018), Web: www.elektronikticaretrehberi.com adresinden 22.04.2018 tarihinde edinilmiştir.

E-Ticaret Raporu (2017), Web: http://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD_E-Ticaret_Raporu_2017.pdf adresinden 20.05.2018 tarihinde edinilmiştir.

İşler, Büyüker D. , Yarangümelioğlu, D. Ve Gümülü, E. (2014). Online Tüketici Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Durum Değerlendirmesi: Isparta İlinde Bir Uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 6(3), 77-94.

Joo, J. ve Sang, Y. (2013). "Exploring Koreans' Smartphone Usage: An Integrated Model of The Technology Acceptance Model and Uses and Gratifications Theory", *Computers in Human Behavior*, (29), 2512-2518.

Kızılyalçın, D. A. ve Gürdin, B. (2017). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Bakış Açısıyla E-Ticaret ve Güvenilirliği: Kuyucak MYO Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9(21), 175-190.

Kim, D., Ferrin, J., Donald L. ve Rao, H.Raghav (2008). "A Trust-Based Consumer Decision-Making Model in Electronic Commerce: The Role of Trust, Perceived Risk and Their Antecedenta", *Decision Support Systems*, 44(2), 544-564.

Kubaş, A. , Yılmaz, R. , Güt, A. ve Baloğlu, S. (2016). Tekirdağ İlinde Bulunan Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Yaklaşımlarının Analizi, Social Sciences Research Journal 5(4), 12-29.

May So, W.C., Danny Wong, T.N. and Sculli, D. (2005), Factors Affecting intentions to purchase via the internet, *Industrial Management & Data Systems*, 105(9), 1227.

Mokhlis, S. and Salleh, H. S. (2009). Consumer Decision- Making Styles in Malaysia: An Exploratory Study of Gender Differences, *European Journal of Social Sciences*, 10(4), 574-584.

Özgüven, N. (2011). "Tüketicilerin Online Alışverişe Karşı Tutumları ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Analizi", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 13(21), 47-54.

Pikkarainen, T., Pikkarainen, K., Karjaluoto, H. ve Pahnila, S. (2004). Consumer Acceptance of Online Banking: An Extension of The Technology Acceptance Model, *Internet Research*, *14*(3), 224-235.

Uzel, E. ve Aydoğdu, F.C. (2010). "Çalışanların Elektronik Alışverişe Bakış Açıları Hakkında Kalitatif Çalışma", *Organizasyonlar ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* 2(1), 19-25.

Yang, Kenneth C.C. (2005). "Exploring factors affecting the adoption of mobile commerce in Singapore", *Telematics and Informatics*, 22(3), 257–277.

Yayar, R. ve Sadaklıoğlu, H. (2012). Kamu Çalışanlarının İnternetten Ürün Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Araştırma, *Business and Economics Research Journal*, 3(3), 145-157.

Yılmaz, V. , Çelik, H. E. ve Pazarlıoğlu, M. V. (2010). E-Ticarete İlişkin Tüketicilerin Risk Algısının Tutum ve Niyetler Üzerine Etkisi: Ordinal Yapısal Eşitlik Modeli. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi,* 2(2), 49-63.

PERFORMANCE EVALUATION OF TURKISH PARTICIPATION (ISLAMIC) BANKS BY USING TOPSIS METHOD

İbrahim YAĞLI[118]

Abstract

It is very important to evaluate the performance of the Turkish banking sector as it has experienced several crises in the past. To this end, many empirical studies evaluated the performance of Turkish banks. However, most of these studies have addressed conventional banks, and neglected participation (Islamic) banks whose market share has increased in the last decade. To fill this gap, the study focuses on participation banking and evaluates the performance of Turkish participation banks by using Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) which is one of the well-known multi-criteria decision making methods. In the study, the CAMELS supervisory system was utilized to determine the performance indicators, and 15 performance indicators were selected. The weight of the main criteria that forms CAMELS was taken equally, and 5 participation banks were evaluated regarding capital adequacy, asset quality, management efficiency, earnings power, liquidity and sensitivity to market risk for the years 2016, 2017 and 2018. The results showed that state-owned participation banks outperform private participation banks.

Key Words: *Interest-Free Banking, Participation Banks, Performance Evaluation, CAMELS.*

Jel Classification: *G21, H11, C10.*

TOPSIS YÖNTEMİYLE TÜRK KATILIM (İSLAMİ) BANKALARININ PERFORMANS ANALİZİ

Özet

Geçmişte birkaç kriz yaşamış Türk bankacılık sektörünün performansını değerlendirmek oldukça önemlidir. Bu amaçla, birçok ampirik çalışma Türk bankalarının performansını değerlendirmiştir. Ancak, bu çalışmaların çoğu geleneksel bankaları ele almış ve son 10 yılda bankacılık sektöründeki payı hızla artan katılım bankalarını (İslami bankaları) ihmal etmiştir. Bu boşluğu doldurmak için, mevcut çalışma katılım bankacılığına odaklanmakta ve literatürde sıklıkla kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS'i kullanarak Türk katılım bankalarının performansını değerlendirmektedir. Bankaların performans göstergelerinin belirlenmesinde CAMELS denetim sisteminden faydalanılmış ve 15 adet performans göstergesi belirlenmiştir. Çalışmada CAMELS'ı oluşturan ana kriterlerin ağırlıkları eşit alınarak 5 katılım bankasının performansı 2016, 2017 ve 2018 yılları için sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim verimliliği, kazanç gücü, likidite ve piyasa riskine duyarlılığı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Sonuçlar, kamu sermayeli katılım bankalarının özel sermayeli katılım bankalarına kıyasla daha iyi performans sergilediğini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankaları, Performans Değerlendirme, CAMELS.*

Jel Kodları: *G21, H11, C10.*

1. INTRODUCTION

As in many other economies, the banking sector has a significant share in the Turkish financial system. Despite this large share, a few banks dominated the sector for a long time. Until 1980s the sector was largely under state control. However, the dominance of the public sector has decreased following the implementation of the liberalization program in the Turkish economy. Moreover, Banking Sector Restructuring Program launched by Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) lead up both foreign and investment banks to enter into the sector. More recently, Special Financial Institutions (Houses) which was established in 1983 to operate on interest-free banking get involved in BRSA with the new regulation adopted in 2005 and renamed as

[118] Araş. Gör, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ibrahimyagli@nevsehir.edu.tr

participation banks. This amendment makes participation banks subjected to similar legislation as conventional banks.

The main objectives of the establishment of interest-free participation banks so-called Islamic bank are as follows (Aras and Öztürk, 2011: 170):

- To bring the idle funds of the savings holders who do not establish relations with conventional banks into the use of the real sector,
- To improve relations between Turkey and the other Islamic countries,
- To raise funds from oil-rich Arab countries

The obvious difference between conventional and participation banks is that participation banks are interest-free while conventional banks are interest-based. The main reason for the existence of interest-free participation banking is the prohibition against the interest in the Islam religion. The Islam religion has forbidden interest in borrowing regardless of its structure and reason. Different from conventional banks, participation banks operate based on profit-loss sharing (PLS). PLS refers to a concept where two or more parties pool their resources to invest in a project to share in profit or loss (Dar and Presley, 2000: 4). Participation banks can offer all banking products and services provided by conventional banks but with different methods that are not based on interest. Therefore they become an alternative to conventional banks, and increase their share in the sector day by day. Currently, 6 participation banks (Albaraka Türk Participation Bank, Kuveyt Türk Participation Bank, Türkiye Finans Participation Bank, Vakıf Participation Bank, Ziraat Participation Bank, and Türkiye Emlak Participation Bank) are operating in the Turkish banking system. This study aims to analyze the performance of Turkish participation banks for the years 2016, 2017 and 2018.

The rest of the study is structured as follows. Section 2 summarizes the literature by focusing on participation banks. In section 3, the data and methodology used in the study are explained. Section 4 presents the findings, and Section 5 concludes the study.

2. LITERATURE REVIEW

There are several methods used in the evaluation of bank financial performance. Financial ratio analysis is one of them (Iqbal, 2001; Samad, 2004; Kartal, 2012; Kakakhel, Raheem and Tariq, 2013; Dogan, 2013a; among others). For instance, Samad (2004: 1) compared the performance of Islamic banks and conventional banks in Bahrain during the post Gulf War period (1991-2001) concerning profitability, liquidity and credit risk. The findings revealed that there is no difference according to profitability and liquidity, while there is a significant difference in credit performance between two types of banks. Dogan (2013a) also measured the financial performance of participation and conventional banks operating in Turkey between the years 2005-2011. In the study, t-test was employed to detect the difference between two types of banks in terms of profitability, liquidity, riskiness, solvency and capital adequacy. The study elicited that conventional banks were better off in liquidity, solvency, capital adequacy and riskiness. On the other hand, conventional and participation banks have similar characteristics of profitability.

CAMELS supervisory system is another ratio-based analysis used to investigate the financial performance of banks (Sangmi and Nazir, 2010; Kouser and Saba, 2012; Dash and Das, 2013; Kamaruddin and Mohd, 2013, Erol et al., 2014; Karapinar and Dogan, 2015; among others). The CAMELS is used to determine the overall condition of the banking system within the framework of risk-based supervision activities. CAMELS consists of 6 dimensions; capital adequacy, asset quality, management efficiency, earnings power, liquidity and sensitivity to market risk, respectively. Kouser and Saba (2012) used CAMEL to examine the performance of Pakistani banks. The study covers three sorts of banks, Islamic banks, conventional banks, and mixed banks which have both Islamic and conventional branches, respectively. The results showed that Islamic banks have adequate capital and good asset quality compared to Islamic branches of conventional banks and conventional banks. Furthermore, Islamic banks have better management competency than conventional banks. On the other hand, Islamic branches of conventional banks have greater earnings than Islamic banks and conventional banks. Dash and Das (2013) also employed the CAMELS framework to compare the performance of the Indian public sector banks and private/foreign banks. The study covers 58 Indian banks for the period 2003-2008. The results

demonstrated that private/foreign banks were better than public sector banks on most of the CAMELS categories. Erol et al. (2014) utilized CAMELS to compare the performance of conventional and participation banks in Turkey from 2001 to 2009. The results revealed that Islamic banks operating in Turkey have better profitability and asset management ratios than conventional banks, but they lag behind the conventional banks in terms of sensitivity to market risk. However, in another study conducted in the Turkish banking sector, Karapinar and Dogan (2015) found that participation banks were better off in the sensitivity to the market risks, while conventional banks were better off in liquidity and management.

In addition to these two aforementioned methods, Data Envelopment Analysis (DEA) is also used to evaluate the performance of banks (Yudistira, 2004; Staub, Souza and Tabak, 2010; Ismail, Majid and Rahim, 2013; Kaya and Cinar, 2016; Batir, Volkman and Gungor, 2017; among others). DEA is a method used in efficiency analysis and investigates the effectiveness of banks by linking identified inputs and outputs. Staub, Souza and Tabak (2010) investigated the cost, technical and allocative efficiencies in the Brazilian banking sector for the period 2000-2007 by employing DEA. The results indicated that Brazilian banks have lower levels of cost efficiency than both European and US banks. Moreover, public banks are more efficient than foreign, private domestic and private with foreign participation banks. It is also found that the type of activity and bank size do not influence on economic efficiency. Similarly, Batir, Volkman and Gungor (2017) used DEA to examine the technical, allocative, and cost efficiency of conventional and participation banks in Turkey for the period 2005-2013. The findings showed that average participation bank efficiency is higher than the average conventional bank efficiency.

Recently, multi-criteria decision making (MCDM) methods are used to analyze the financial performance of banks (Secme, Bayrakdaroglu and Kahraman, 2009; Dogan, 2013b; Dincer, Hacioglu and Yuksel, 2016; Wanke et al., 2016; Dincer and Yuksel, 2019; among others). Wanke et al. (2016), for example, employed an integrated fuzzy MCDM to assess the performance of ASEAN banks. In the study, the relative weights of six components of CAMELS are determined with the help of a Fuzzy Analytic Hierarchy Process based on the opinion of 88 Association of Southeast Asian Nations experts. Then, the TOPSIS method was used to assess the bank performance in the light of determined weights. The results demonstrated that contextual variables make an outstanding impact on efficiency. Dincer, Hacioglu and Yuksel (2016) also combined CAMELS with Fuzzy Analytical Network Process and MOORA methods to compare the Turkish deposit banks. The findings indicated that capital adequacy is the most significant component of CAMELS framework, while sensitivity to market risk is the least important. It was also revealed that asset size has positive impact on bank performance.

To sum up, there are a great number of studies that evaluate the performance of banks, and several methods are used in these studies. However, in recent years, MCDM methods have been frequently used since these methods take into account the multidimensional nature of performance measurement. Furthermore, most of these studies have compared the performance of interest-based conventional banks and interest-free participation banks. Different from others, this study focuses on participation banking and compares the performance of state-owned/public participation banks against private participation banks. In parallel with the developments in the literature, TOPSIS which one of the well-known multi-criteria decision making methods is utilized in the study.

3. DATA AND METHODOLOGY

The study evaluates the performance of Turkish participation banks for the years 2016, 2017 and 2018. In the performance evaluation, an integrated method is applied. In the first stage, performance indicators are determined with the help of the CAMELS supervisory system. The required data to calculate these performance indicators are obtained from banks' annual reports and the official website of the Participation Banks Association of Turkey. Table 2 shows the performance indicators determined based on CAMELS and their potential effect on the performance of the bank. As seen from the table, performance indicators are grouped under 6 main criteria, and each critera consists of several sub-criteria.

Table 2: Performance Criteria and Their Potential Effect on Bank Performance

Capital Adequacy (C)	
C1: Capital Adequacy Ratio	+
C2: Equity / Loans	+
C3: Equity-Fixed Assets / Total Liabilities	+
Asset Quality (A)	
A1: Nonperforming Loans / Total Loans	-
A2: Fixed Assets / Total Assets	-
Management Efficiency (M)	
M1: Profit Share Income Per Employee	+
M2: Loans and Receivables Per Employee	+
M3: Funds Collected Per Employee	+
Earnings Quality (E)	
E1: Return on Assets	+
E2: Return on Equity	+
E3: Profit Share Income / Profit Share Expense	+
Liquidity (L)	
L1: Liquid Assets / Total Assets	+
L2: Liquid Assets / Total Deposits	+
Sentivity (S)	
S1: Net Balance Sheet Position / Equity	-
S2: Loans and Receivables / Total Sector Loans and Receivables	-

In the second stage, the performance of banks is analyzed by TOPSIS method. TOPSIS method originally generated by Hwang and Yoon (1981). The method comprises of 7 sequential steps, and these steps are as follows:

Step 1. A decision matrix is established.

Step 2. The decision matrix is normalized by using the following equation:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^{n} x_{ij}^2}} \tag{1}$$

Step 3. A weighted normalized decision matrix is calculated by multiplying a normalized matrix with the weights of the criteria:

$$v_{ij} = w_j * r_{ij}, \; i = 1, 2, \ldots, m; \; j = 1, 2, \ldots, n \tag{2}$$

Step 4. Positive Ideal Solution (PIS) and Negative Ideal Solution (NIS) are determined:

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \ldots, v_n^*\} \quad = \tag{3}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \ldots, v_n^-\} \tag{4}$$

Step 5. The distance of each alternative from PIS and NIS are calculated:

$$d_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} (v_{ij} - v_j^*)^2}, \quad i = 1, 2, \ldots, m \tag{5}$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^{n} (v_{ij} - v_j^-)^2}, \quad i = 1, 2, \ldots, m \tag{6}$$

Step 6. The Closeness Coefficient of each alternative (CC_i) is calculated:

$$CC_i = \frac{d_i^-}{d_i^* + d_i^-} \qquad i = 1, 2, \ldots, m \tag{7}$$

Step 7. The alternatives are ranked in decreasing order by comparing CC_i values.

4. FINDINGS

The study aims to evaluate the performance of Turkish participation banks and compares two types of participation banks, state-owned participation banks, and private participation banks, respectively. In this direction, the performance of 5 participation banks, 3 of them are private participation banks (PR) and 2 of them are state-owned participation banks (PB), are evaluated by taking into account the 15 performance indicators determined based on CAMELS. For the evaluation of bank performance, the TOPSIS method is utilized. In the application of TOPSIS, a methodology developed by Hwang and Yoon (1981) is applied, and the weights of criteria are calculated by employing mean weight objective weighting methodology which gives equal weights to criteria.

Table 3: The Results of TOPSIS

Participation Banks*	**2016**		**2017**		**2018**	
	TOPSIS	Rank	TOPSIS	Rank	TOPSIS	Rank
PR_01	0,411	2	0,622	2	0,589	3
PR_02	0,231	5	0,350	5	0,322	5

PR_03	0,254	4	0,376	4	0,432	4
PB_01	0,763	1	0,676	1	0,599	2
PB_02	0,389	3	0,618	3	0,723	1

*PR stand for private participation banks while PB represents state-owned/public participation banks.

Table 3 reports the results of TOPSIS. According to the table, state-owned participation banks outperform the private participation banks for the years covered in the study. In detail, one of the two state-owned participation banks is on the first rank for three years. Conversely, two of three private participation banks have the lowest ranking in all three years.

5. CONCLUSION

Performance of financial institutions is important for both creditors and shareholders as well as regulatory and supervisory authorities since any problem in these institutions affects not only the financial sector but also others through their activities. Therefore, analyzing the performance of the banking sector is always important. In this direction, this study analyzes the performance of state-owned participation banks and private participation banks by employing TOPSIS.

The results show that state-owned participation banks have better performance than private participation banks.The better performance of state-owned participation banks may be due to the greater reliance of depositors on state-owned participation banks.

As conclusion, different from others this study concentrates on participation banking and compares the performance of state-owned participation banks and private participation banks. The results ascertain that state-owned participation banks outperform private participation banks. As with any study, this study has some limitations. First, the results obtained in this study are based on limited data since the number of participation banks in the Turkish banking sector are limited number and state-owned participation banks have a very short history. Second, 15 performance criteria are used under 6 main criteria in evaluating the financial performance of participation banks. In weighting these criteria, the weights of the main criteria are taken equally. Therefore, changing weights may differentiate the ranking results. Considering these situations, future studies can use a broader data set and different weighting methods to analyze the performance of participation banks.

References

Aras, O. N., ve Öztürk, M. (2011). Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandırdığı Fonların Analizi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, *3*(2), 167-179.

Batir, T. E., Volkman, D. A., and Gungor, B. (2017). Determinants of Bank Efficiency in Turkey: Participation Banks versus Conventional Banks. *Borsa Istanbul Review*, *17*(2), 86-96.

Dar, H. A., and Presley, J. R. (2000). Lack of Profit Loss Sharing in Islamic banking: Management and Control Imbalances. *International Journal of Islamic Financial Services*, *2*(2), 3-18.

Dash, M., and Das, A. (2013). Performance Appraisal of Indian Banks Using CAMELS Rating. *IUP Journal of Bank Management*, *12*(2), 31-42.

Dinçer, H., and Yüksel, S. (2019). An Integrated Stochastic Fuzzy MCDM Approach to the Balanced Scorecard-Based Service Evaluation. *Mathematics and Computers in Simulation*, *166*, 93-112.

Dincer, H., Hacioglu, U., and Yuksel S. (2016). Performance Assessment of Deposit Banks with CAMELS Analysis using Fuzzy ANP-MOORA Approaches and an Application on Turkish Banking Sector. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, *6*(2), 32-56.

Doğan, M. (2013a). Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (58), 175-188.

Doğan, M. (2013b). Measuring Bank Performance with Gray Relational Analysis: The Case of Turkey. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, *13*(2), 215-226.

Erol, C., F. Baklaci, H., Aydoğan, B., and Tunç, G. (2014). Performance Comparison of Islamic (Participation) Banks and Commercial Banks in Turkish Banking Sector. *EuroMed Journal of Business*, *9*(2), 114-128.

Hwang, C. L., and Yoon, K. (1981). Methods for Multiple Attribute Decision Making. In *Multiple Attribute Decision Making* (pp. 58-191). Springer, Berlin, Heidelberg.

Iqbal, M. (2001). Islamic and Conventional Banking in the Nineties: A Comparative Study. *Islamic Economic Studies*, *8*(2), 1-28.

Ismail, F., Shabri Abd. Majid, M., and Rahim, R. A. (2013). Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Malaysia. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, *11*(1), 92-107.

Kakakhel, S. J., Raheem, F., and Tariq, M. (2013). A study of Performance Comparison between Conventional and Islamic Banking in Pakistan. *Abasyn University Journal of Social Sciences*, *6*(2), 91-105.

Kamaruddin, B. H., and Mohd, R. (2013). CAMEL Analysis of Islamic Banking and Conventional Banking in Malaysia. *Business and Management Quarterly Review*, *4*(3), 81-89.

Karapinar, A., and Dogan, I. C. (2015). An Analysis on the Performance of the Participation Banks in Turkey. *Accounting and Finance Research*, *4*(2), 24-33.

Kartal, F. (2012). Interest-free Banking in the World and a Financial Analysis of the Turkey Experience. *International Research Journal of Finance and Economics*, *93*, 183-201.

Kaya, T., and Cinar, Y. (2016). Analyzing Internal Efficiency Dynamics of Turkish banks: Activity Based Multi-Objective Dynamic DEA Model and Its Application. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, *32*(3), 729-746.

Kouser, R., and Saba, I. (2012). Gauging the Financial Performance of Banking Sector using CAMEL Model: Comparison of Conventional, Mixed and Pure Islamic Banks in Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, *82*(1), 67-88.

Samad, A. (2004). Performance of Interest-free Islamic Banks vis-à-vis Interest-based Conventional Banks of Bahrain. *International Journal of Economics, Management and Accounting*, *12*(2), 1-15.

Sangmi, M., and Nazir, T. (2010). Analyzing Financial Performance of Commercial Banks in India: Application of CAMEL Model. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, *4*(1), 40-55.

Seçme, N. Y., Bayrakdaroğlu, A., and Kahraman, C. (2009). Fuzzy Performance Evaluation in Turkish Banking Sector Using Analytic Hierarchy Process and TOPSIS. *Expert Systems with Applications*, *36*(9), 11699-11709.

Staub, R. B., e Souza, G. D. S., and Tabak, B. M. (2010). Evolution of Bank Efficiency in Brazil: A DEA approach. *European Journal of Operational Research*, *202*(1), 204-213.

Wanke, P., Kalam Azad, M. A., Barros, C. P., and Hadi- Vencheh, A. (2016). Predicting Performance in ASEAN Banks: An Integrated Fuzzy MCDM–Neural Network Approach. *Expert Systems*, *33*(3), 213-229.

Yudistira, D. (2004). Efficiency in Islamic Banking: An Empirical Analysis of Eighteen Banks. *Islamic Economic Studies*, *12*(1), 1-19.

HASAN ALİ TOPTAŞ'IN *KUŞLAR YASINA GİDER* ROMANINDA "AT" KAVRAMI

İlknur ÇOLAK*

Özet

Türk toplumunda önemli bir yere sahip olan at; padişahların, devlet adamlarının, çiftçinin, konar-göçer hayat tarzına sahip toplulukların, destanlarda kahramanın en büyük yardımcısı ve dostu olmuştur. Hasan Ali Toptaş'ın Kuşlar Yasına gider isimli romanında da kahramanın Ankara ile Denizli arasında geçen yolculuklarının belirli safhalarında bir atın, ona eşlik ettiği görülür. Kahraman, kendisine yolculuk boyunca bir atın eşlik ettiğini köyün yaşlıları ile paylaştığında bunun "ecel" anlamına geldiği vurgulanır ve her gidiş gelişinde bu eşlik ediş ve ardından köyden birinin ölümü dikkati çeker. Son olarak ise romanın kahramanı Denizli'ye her yaklaştığında atın kahramana biraz daha yakınlaştığı görülür ve her defasında babasının hastalığı ilerler. Kahraman aklına takılan "ecele işaret" yorumu, ona babasının ölümünü hissettirir. Böylece atın ölüm meleği olan Azrail ile arasında bir bağ olduğu okuyucuya sunulur. Bu bildiride ise Kuşlar Yasına Gider adlı romanda özellikle destanlarda karşımıza çıkan "at"ın günümüz romanında nasıl işlendiği ve yüklendiği anlam işlenecektir.

***Anahtar kelimeler**: At, Türk Kültüründe At, Hasan Ali Toptaş, Kuşlar Yasına Gider.*

NOTION OF HOURSE ON THE HASAN ALİ TOPTAŞ'S NOVEL *"KUŞLAR YASINA GİDER"*

Abstract

Hourse has a very important position on Turkish society; Hourse has been aid of sultans, statesman, farmers, nomadic community and helper and best friends of heroes at legends. On the Hasan Ali Topbaş's novel "Kuşlar Yasına Gider" we can saw that a hourse appears to acompany the hero in certain stages of traveling between Ankara and Denizli. When the hero tells village elders that a hourse folow him through the journey it is emphasized that this means "death" it is worth nothing that after each round trip and folow-up someone dies in the village. Lastly every time when hero of the novel approached to Denizli we see that hourse became a closer to hero and each time her fathers illnes progresses a little

futher. Comment made for "dead sing" obsess heroes her mind and makes him feel the death of father. In this way this present to reader that hourse have a bond with angel of dead Reaper. In this statement it will be processed a "Hourse" that we encounter on the novel "Kuşlar Yasına Gider" and especially at Legends and processing meaning overload on todays novels.

Key Words: At, Horse in Turkish Culture, Hasan Ali Toptaş, Kuşlar Yasına Gider.

---

*İlknur ÇOLAK, Ahi Evran Üniversitesi, ilknurcolak86@gmail.com

GİRİŞ

Türk kültüründe at, kadim anlatılardan beri en dikkat çekici hayvanlardan birisi olarak karşımıza çıkar. Özellikle konar-göçer yaşam sürdüren Türklerin en büyük yardımcısı, en değerli varlıkları at olmuştur. Atın bu özellikleri, halk anlatılarında da kahramanın en büyük yardımcısı, onun yol arkadaşı, sırdaşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe ve sözlü edebiyatta bu kadar önemli bir yerde olan at, modern edebiyat anlatılarında da kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada da Hasan Ali Toptaş'ın Kuşlar Yasına Gider adlı romanında yer alan at figürünün sözlü kültürdeki yeriyle varoluşu, anlatıda kendisine nasıl yer verildiği ve atın kahramanın yolculuğunda konumu nasıl bir yer oynadığı irdelenecek. Buradan hareketle romanda at ve ecel kavramlarının sözlü ve yazılı kültürdeki yeri dönüşümü bu roman örneğinde tartışılacaktır.

Kısaca özetlenecek olursa, roman, babasının hastalığı nedeniyle Ankara ile Denizli arasında sıkça yolculuk yapan kahramanın, babasıyla ve onun etrafındaki insanlarla ilişkisini anlatmaktadır. Kahramanın gözünden takip edilen olay örgüsünde kahramanın kamyon şoförü olan babası Aziz Bey, çalışmayı çok seven ve minibüslere düşkün bir adamdır ve ailesinin geçimini de kamyon şoförlüğü yaparak sağlamaktadır. Bir yolculuğa gittiğinde uzun süre eve dönmeyen Aziz Bey karısı ve çocukları tarafından özlenmektedir. Kahraman babasına duyduğu özlemi "Zaten o yıllarda burnumuzun ucunda gezinen bir mazot kokusuydu babam, kulağımızda çınlayan uzak bir motor sesiydi ve gitti mi gelmek bilmezdi." cümleleriyle dile getirir.

Aziz Bey bir seyahatteyken ağır bir kaza geçirir ve bir bacağını kaybeder. Bu kazadan sonra Aziz Bey'in sağlığı giderek bozulur ve iyileşemedikçe farklı doktorlara gitmeye başlar. Bir ayağı protez olan Aziz Bey, bir gün Ankara'da yaşayan oğlunun yanına gider ve orada bir profesöre görünmek istediğini söyler. Oğlu ise bu isteğini yerine getirir ve babasını söylediği doktora muayene ettirir. Fakat Aziz Bey Ankara'daki tedavisinden umduğunu bulamayarak geri Denizli'ye döner. Bu dönüşle birlikte sağlığı bozulan babasını tedavi ettirmek için sürekli Ankara'dan Denizli'ye seyahat eden kahraman ilk yolculuğunda eşi Seher ve kızı Ayperi ile yola çıkar ve babasını ziyaret eder. Daha sonraki yolculuklarında ise tek başına yolculuk eder ancak tek başına yaptığı yolculuklarında ona sütkırı beyaz bir at eşlik eder. Bu at kahramanın her yolculuğunda Denizli'ye biraz daha

yaklaşır ve Aziz Bey'in ölümüyle ortadan kaybolur. Bu hikâyeyi köydekilerle paylaştığında kahramanın amcası olan Eyüp "at"ın bir ecel haberi vermek istediğini ifade eder. Böylece romanın odak noktasına at ile ilgili inanışlardan birisi yerleştirilmiş olur.

İlk olarak atın tarihsel yolculuğuna bakıldığında çok eski çağlardan beri Asya ve Avrupa'da yabani halde yaşadığı bilinen atın ehlileştirilerek insan hizmetinde yer alması, tarihte büyük bir ilerleme kabul edilir. İlk defa at sayesinde fark edilen sür'at kavramı ile mesafeler kısalmış, kazanılan zaman dolayısıyla insanlıkta derin bir hizmet değişikliği görülmüştür. Bu değişiklikler yerleşik hayata geçilmesi, atın taşımacılık dışında tarımda ağır işlerde kullanılması vs. olarak açıklanabilir. At sayesinde insanlık eski site devleti sınırlarını aşarak kıtalara yayılmış, çok kavimli geniş imparatorluklar kurma şartlarına kavuşmuştur. Atın bilhassa savaş vasıtası olarak kullanılması, dünya savaşı tarihinde orduların modern silahlarla donatıldığı II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Gidilebilen en uzak devirlerden beri at, Türk'ün ayrılmaz bir parçası olarak onun yanında yer almıştır. Atın gücünden, süratinden, etinden, sütünden, kılından, derisinden faydalanan Türkler gerek at gerekse canlı olarak bilhassa Çinlilere değerli bir ihraç malı olarak sattıkları atlardan büyük bir maddi destek sağlamışlardı. Böylece at Türkler için insan ruhlu, konuşulanı rahatlıkla anlayacak kadar zeki, savaşlarda binicisi kadar savaşçı, Gök Tanrı'ya ve atalara sunulacak kadar kıymetli kurban ve hediye sayılmıştır. Bunun içindir ki Türkler atı çocuk gibi sevip yetiştirmiş, barışta, savaşta, tarımda, ticarette, taşımada, eğlencede kullanmışlardır (Albayrak 2004: 38).

Albayrak'tan özetleyecek olursak Eski Türklerce kutsal sayılan at, ölümü halinde törenle veya kendisinden önce sahibi ölmüşse onun yanına gömülür. Binicisinin savaşta ölmesi halinde ise mezarına konulmak üzere kuyruğu kesilir. Atın, Türk toplum hayatındaki önemi XX. yüzyıla kadar devam etmiş, bunun sonucu at Türk folklor ve edebiyatında oldukça fazla bir yer tutmuştur. Türk boyları tarafından ata bazı ilahi özellikler verilmiş, destan ve efsane kahramanlarına ait atların gökten gelen kanatlı yaratıklar olduklarına inanılmıştır. Orhun Anıtları'nda Kültigin'in atlarından birine alp unvanı verildiği (Alp Saçı) kaydedilmektedir. Türkler ata verdikleri değeri onun boyunluklarına kıymetli taşlar, sihir ve nazarı yok ettiğine inanılan muskalar asmak bugün de Anadolu'da görülen bir gelenektir. Atlar Tanrı'ya kanlı ve kansız kurban olacak kadar değerlidirler. Ata verilen önem İslamiyet döneminde Hz. Muhammed'i göğe çıkaran hayvanın at olması ile daha da kutsallık kazanmış ve önemini arttırmıştır (Albayrak 2004: 38-39).

Hayatı at sırtında geçen bir topluluğun insanlarının gözünde, at ve Türklük birbirinin tamamlayıcısı gibi görünür. At hakkındaki eski görüşün izleri, halk inanışları şeklinde hâlâ yaşamaktadır. Azerbaycan Türklerinin inanışına göre, rüyada at görmek, uzun boyluluk göstergesi ve murada ermenin işareti olarak yorumlanır. Anadolu halk inançlarına göre, eğer birisi, güneş doğmadan, boz ata binip, bir dereden yedi kez geçerse ona hiçbir sihir etki etmez. Atın uğur getireceğine olan inanç, kendisiyle beraber başka inançların doğmasına da vesile olmuştur. Örneğin at, evin önünde, başı eve doğru bağlanırsa, o eve bereket getireceğine, atın nefesinin hastalıkları gidereceğine ve at olan eve şeytan giremeyeceğine inanılırdı (Beydilli 2004: 71).

Şamanist törenlerde at şamanın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurbanlık hayvan olarak önem kazanmıştır. Şamanın davulu da hemen hemen her zaman at olarak nitelendirilmiştir. Çoğu kere Gök Tanrı'nın simgelerinden biri olarak önem kazanmakta ve kurban olarak da ona sunulmaktadır. Şaman at yardımıyla yeraltına ya da öteki dünyaya geçebildiği için ölümün de simgesi olmuştur (Çoruhlu 2011: 181).

Kurgan denilen eski Türk mezarlarında da öteki dünyada ölüye hizmet edilmek üzere gömülmüş at kadavralarına rastlanmıştır. Çoğu kere yas işareti olmak üzere bunların kuyruklarının kesilmiş ya da düğümlemiş olması da dikkati çekmiştir. Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaştaki faydaları dolayısıyla kuvvet ve kudret timsali de olmuştur. At sürüleri ise zenginliğin ifadesi olarak görülmüştür. At Türk kozmolojisinin çeşitli unsurlarına göre de anlam kazanmaktadır. Örneğin su unsurunun hayvan biçimli timsali attır. Öte yandan su kökenli atlar denilen ve sudan

çıkan kanatlı atları anlatan efsaneler de bu unsurlarla ilgilidir. Ayrıca özellikle beyaz atların üzerinde beneklerin bulunması da uğurlu sayılmakta olup yine bu unsurlarla ilişkilidir. Diğer bir tür efsanevi at ise gök kökenli at olarak anılırlar. Göğe mensup atlar kanatlı olarak düşünülmüşlerdir (Çoruhlu 2011: 182).

Atla ilgili pek çok mitolojik motif İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir. Hazreti Muhammed'in ve daha sonra Hazreti Ali'nin atının beyaz olarak vurgulandığını görüyoruz. Öte yandan Hazreti Muhammed'i miraç esnasında gösteren minyatürlerde Burak, Kuran'da tasvir edilmemesine rağmen geleneğe uygun olarak kadın yüzlü, çoğu kere gövdesi benekli bir at şeklinde tasvir edilmiştir (Çoruhlu 2011: 183).

Yeryüzündeki insanların kutsal göçlerle münasebetini şamanlar temsil ederler. Şamanlar, özel törenler düzenleyerek, trans haline geçip, bu dünyadan çıkıp öte dünyaya geçerek kutsal güçlerle temas haline geçer, insanların dertlerini, sıkıntılarını kutsal güçlere ulaştırırlar. Şamanlar içinde yaşanılan dünyadan öteki dünyaya kutsal güçlerin bulunduğu dünyaya geçmek için hazırlık yaparlar. Bunlar Şaman'ın sırtına giydiği kaftan, başına taktığı başlık, davulu, aynası ve at başlı sopasıdır. Bunların hepsinin üzerinde de sembolik işaretler vardır. Bu işaretlerden bazıları şamana öte dünyalarda yardım edecek olan hayvanların resmidir. Meselâ, Altay Şamanlarının keçi yahut ren geyiği derisinden yapılmış olan kaftanlarının üzerinde üç başlı yılanla, ok yay resimleri, demir parçaları bulunur. Bunlar Şaman'ın yeraltı dünyasına yaptığı seyahatinde kötü ruhları korkutmak içindir. Şamanların aynaları ise, dünyanın dışına çıktıkları zaman dünyayı görmelerini sağlar. Aynaya verilen isim Panaptu: ruhların gölgesi manasına gelir. Bu aynaya bakınca, Şaman ölülerin ruhlarını görür. Bazı Moğol şamanları aynada "şamanların beyaz atı"nı görürler.

Roman kahramanı babasının hasta olduğunu öğrendikten sonra Ankara Denizli arasında geçen tüm yolculuklarında sütkırı beyaz bir at görür ve bu at ona koşarak yolculuklarında eşlik eder. Bu eşlik etme birkaç kez tekrarlanınca kahraman durumu köydekilere anlatır ve Eyüp Amca'sı kahramana şunları söyler "Evladım, dedi sonra yüzünü yavaşça kaldırarak; seni takip eden o at, ecel atıdır. Arabanın hızına denk bir hızla onca mesafeyi koştuğuna ve bana mısın demediğine göre, evet, öyledir muhakkak, ecel atıdır… Gördüğün o ecel atı, diye devam etti Eyüp Amca; mutlaka birini almaya gidiyordur. Bu sen de olabilirsin, bir başkası da. Şayet başkasıysa, at sana ayan oluyordur sadece, seyrini o şekilde sürdürüyordur." Romanda görülen ifadelerden yazarın, atın mitolojideki ve halk inanışlarındaki yerini eserine taşıdığı görülür. Böylece folklorik unsurların, yazılı bir başka metinde kendilerine yeni bir bağlam kazandıkları söylenebilir.

Mistik seyahatine hazırlanırken şamanın yanında bulunan eşyalar arasında at başlı bir sopa da vardır. Şaman'a yeraltına inerken kır at yardım eder. Şaman gökyüzünden inerken de bu kır ata biner.

Şamanizmle ilgili seanslarda sadece at değil, beyaz at kılları da sembolik olarak kullanılır. Şamanların üzerine oturduğu kır atın kılları yakılınca at onları dünyanın ötesine taşır. Buryat mitine göre at ölü şamanları yeni evlerine götürür. Bir Yakut mitinde şaman, davulunu çevirir elindeki sopayla üç kere vurur, davul üç ayaklı bir taya dönüşerek onu gökyüzüne götürür.

At burada sembolik bir yürüyüşü ve ruhun bedenden ayrılışını, "Şaman'ın mitik" ölümünü anlatmaktadır (Seyidoğlu, 1996: 51-52).

Romanda Aziz Bey öldükten sonra cenaze töreni düzenlenir ve Aziz Bey'in defin işlemleri gerçekleştirildikten sonra erkekler eve döndüğünde kahramanın annesi, kahraman babasının ölümü sırasında Denizli'de olmadığı için babasının ölümünü anlatır. "Hiç aklına kötü bir şey getirme oğul baban hiç çırpınmadı, kuş gibi ağzını açıp kapatıp ruhunu teslim etti." der. Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere atın Aziz Bey'in ölümündeki etkisi onun acı çekmeden ölmesi ve öte dünyaya göç etmesinde en büyük yardımcı olduğu anlamı yüklenebilir.

At, Türk mitolojisinde sezgiyi de sembolize eder. Teleüt şamanları hasta çocuklarının ruhlarını şu şekilde çağırırlar:

"Ülkene geri dön, babana geri dön…annene!" Ruhları geri çağırmak, iyileştirme aşamasında şamanlar için çok önemlidir. Eğer ruh bedene dönmeyi reddederse şaman ölüm diyarına onu geri getirmeye gider. Buryatlar şamanın ruhu arayıp bulması için dua ederler. Alarsk kabilesindeki Buryatlar arasında şaman bir halının üzerinde hastayla yan yana oturur. Etrafında bazı objeler de bulunur. Bunlar arasında ok da vardır. Çadırın dışındaki meydana bir direğin üzerine kırmızı ipek asılır. Bu ipekle hastanın ruhunun yeniden bedenine gireceğine inanılır, bunun için çadırın kapısı açık bırakılır. Direğin yanına bir kır at bağlanır. Buryatların inancına göre ruhu önce at görür ve kişnemeye başlar (Seyidoğlu, 1996: 53).

Romand

a kahramanı yolculuklarında takip eden sütkırı at, kahramanı var gücüyle koşarak takip eder ve Denizli'ye her yaklaştığında acı acı kişnemeleri artar ve şiddetlenir.

Altay Türklerinin inanışına göre dünya ve cennet arasındaki yolda atlar vardır (Seyidoğlu, 1996: 54)

Türk mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren, Tanrılar'ın yanında bulunan at ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır. Tanrılar'ın insanlara yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir. Esrarengiz bu alemi yeryüzünde temsil eden hayvanlardır. Şaman'ın ve insanın en iyi dostudur. İnsanı cennete ulaştıracak yolu da at bilmektedir. Mitolojide atın yerini ve değerini bilince destanlarımızda yer alan ve kahramanların en iyi dostu olan atları daha iyi değerlendirebiliriz. Bu atlardan biri şamanın atı ile aynı adı taşıyan Köroğlu'nun atı Kırat'tır. Kırat denizden çıkan iki deniz aygırının soyundan gelmektedir. Kırat ve Doru at doğar doğmaz bir tavlada kırk gün ışık ve insan yüzü görmeden büyütülmüşlerdir. Köroğlu babasının tembihlerine otuz dokuz gün riayet eder bu atlar ışık ve insan yüzü görmezler fakat kırkıncı gün dayanamaz tavların üstünden bir delik açarak ne olup bittiğini görmek ister ve gördüklerine inanamaz. Sağ taraftaki atın omuzlarında iki kanat alev gibi yanmakta altın gibi parıldamaktadır. Sol taraftaki ata bakar onun kanatları yoktur, tekrar sağ tarafa gözlerini çevirdiği zaman kanatların sönmüş olduğunu görür. Bu at Köroğlu'nun sevgili atı Kırat'tır. Sezgisi ile onu tehlikelerden korur, engebeli yerlerden onu uçar gibi geçirir peşinden hiçbir yaratık yetişip tutamaz. Olağanüstü güçlerin ona verdiği özellikler taşır. Mitik dönemlerde gökyüzünde dolaşan ve tanrıların olağanüstü özellikler bahşetmiş olduğu Kırat, Köroğlu'nun sevgili yoldaşı olmuştur (Seyidoğlu, 1996: 55).

Daha sonra babasının durumunun gün geçtikçe kötüye gittiğini öğrenen kahraman babasını Ankara'ya hastaneye götürmek için Denizli'ye doğru tek başına yola çıkıyor, yolda ilerlerken radyoda "Avluda bağlıdır yiğidin atı" türküsü çalıyor ve tam da bu sırada "Gözüme bir beyazlık yansıdı solumdaki dikiz aynasından. İlkin arkamdaki aynalardan biri beni sollamaya çalışıyor sandım ama değildi; uzayıp kısalan, yükselip alçalan, bazen de birdenbire kaybolan tuhaf bir beyazlıktı bu. Gaz pedalından ayağımı çektim onu fark edince, dengemi bozmayacak şekilde, frene hafifçe dokundum. Sonra, başımı çevirip hızla geriye baktım bu beyazlığın ne olduğunu anlayabilmek için. Bakar bakmaz da asfaltın kenarından koşan, sütkırı bir atla karşılaştım. Az önce dinlediğim türkünün içindeki avludan çıkıp gelmişti sanki, arada bir kişneyerek, bana yetişmeye çalışırcasına var gücüyle koşuyordu. Derken kayboldu, belki kör noktamda kalmıştır diye eğilip onu birkaç defa aynaların içinde aradım ama bulamadım. Aradan yedi sekiz dakika geçince, beyaz bir bulut gibi yeniden göründü solumdaki tarlaların içinde; şarampolün derinliğiyle beslenen sarılı yeşilli bir uzaklığın gerisinden, yelesini savurta savurta hala koşuyordu. Bir süre sonra, tam da telgraf direğini geçerken yeniden kayboluyordu ve o vakit ben de hayal gördüğümü düşündüm. Fakat birkaç dakika sonra tarlaların içindeki at yeniden göründü ve gövdesinden buharlar saçarak, peşim sıra Polatlı'ya kadar koştu. Ortalığı aydınlatan uzak bir sesle, sık sık da kişnedi böyle koşarken. Polatlı'nın girişindeki Haymana yol ayrımına gelince de göğün derinliklerine gömülecekmiş gibi şahlanıp aniden kayboldu." Böylelikle babasının ölüm habercisi olan sütkırı beyaz at kahramana yolculuklarında eşlik etmeye başlıyor.

Aziz Bey'in rahatsızlığı günden güne ilerliyor, herkes onun için endişelenmeye başlıyor ve onun için bir şeyler yapmaya çalışıyor, onun iyi olması için ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlar. Kahramanımız da babasını Denizli'ye hastaneye götürmek sabaha karşı yola çıktığı bir günde Polatlı Haymana yol ayrımına geldiğinde kahraman birden bir önceki yolculuğunda uyuklar bir halde karşısına çıkan atı hatırlıyor "Polatlı'nın girişindeki Haymana yol ayrımına ulaştığımda, atı hatırladığımdan mıdır nedir, azıcık kendime geldim sanki. Hatta başımı çevirip tedirgin bir şekilde sağa sola baktım. Nicedir beni orada bekliyormuş gibi at da aniden orada ortaya çıktı o sırada. Hemen sol taraftan, benzin istasyonun arkasındaki ağaçların arkasından çıktı ve

çıkar çıkmaz da yine benim peşimden var gücüyle koşmaya başladı. Beyaz beyaz yankılanan nal şakırtıları eşliğinde koşarken, başını kanırtıp acı bir sesle kişnediği de oluyordu bazen. Derken, ikinci kavşakta kaybettim onu; acaba şehrin içine dağılan caddelerden birine mi girdi diye, birkaç defa hem iki yanıma hem de aynalara baktım ama göremedim. Sonra, Polatlı'nın çıkışındaki un fabrikasının önüne gelince, yolun kenarında yeniden belirdi bu at ve inip kalkan burun delikleriyle handise arabanın arka tamponuna kadar yaklaştı. O böyle yaklaşınca, ağartısı da arabanın içine girip geri çekildi aniden. İşte o vakit ben afalladım haliyle, gördüklerim hayal değil, bu at kanlı canlı, dedim kendi kendime. Bunu der demez de ondan kurtulabilmek için gaz pedalına yüklenip biraz daha hızlandım ama arayı hiç açamadım. Bulut olup yetişti çünkü bana, ağartı olup yetişti, rüzgâr olup yetişti. İşte böyle peşim sıra, o gün neredeyse iki saat boyunca, Sivrihisar Kavşağı'nı geçip Afyon istikametine dönünceye kadar doludizgin koştu bu at. Aşağıkepen Köyü'ne yaklaşırken de acı acı kişneyerek, soluma düşen kavakların arasında aniden kayboldu." Diyerek atın ikinci kez karşısına çıkışını atın Denizli'ye biraz daha yaklaştığını görüyoruz.

Aziz Bey'in iyileşmesi için her yolu deneyen ailesi Denizli'deki hastaneden de umduklarını bulamaz ve bir de kahramanın dayısının eşi olan Gülfem'in doktoruna Isparta'ya götürmeye karar verirler. Kahraman üçüncü kez babasını hastaneye götürmek için Ankara'dan Denizli'ye yola koyulur; "Sivrihisar'dan Afyon istikametine dönüp de Aşağıkepen Köyü'ne yaklaştığımda, insanın içini yakıp kavuran bir sesle İnce Halil, "İtikatın Tam Tut" adlı türküyü söylüyordu. O türkünün "İnsan dediğin bir yapraktır" dizesiyle başlayan ikinci kıtasına gelmişti ki, yolun sonundaki kavaklar hışırdadı birden. Arabanın rüzgârı onları yalayıp geçiyormuş gibi, yol boyunca yürüdü hatta bu hışırtı ve yürürken yerdeki otların çıkardığı ince ıslıkları da içine katarak hızla derinleşti. Sonra, gövdesinde oynaşan yaprak gölgeleriyle birlikte yine o sütkırı at çıktı bu hışırtıların içinden. Çıkar çıkmaz da başını kanırtıp şöyle bir kişnedi ve yine uzayıp kısalan tuhaf bir ağartı halinde, peşim sıra var gücüyle koşmaya başladı. Ondan kurtulamayacağımı bildiğim için gaz pedalına yüklenmedim bu kez, aynı hızla ilerlemeye devam ettim. Gülçayır'ı, Gömü'yü ve Bayat'ı geçip de çamlarla kaplı küçük tepelerin arasından Köroğlu Beli'ne tırmanmaya başladığımda hala peşimdeydi at, köpükler içinde, doludizgin koşuyordu. Bir yandan da bana bir şey söylüyormuşçasına, acı acı kişniyordu koşarken. Şaşılası bir gayretle, boynunu adeta hızının dışına doğru uzatarak kişniyordu. İşte böyle kişnerken bu at yine kayboldu aniden." Kahraman anlattıklarıyla, dinlediği türkülerle ve atı anlatarak ölümü çağrıştırıyor ve ölümün yaklaştığını okuyucuya sezdiriyor.

Babasını Isparta'ya götürüp getirdikten sonra evde ailesine Ankara'dan Denizli'ye her gelişinde karşına çıktığını ve bu atın kendisini var gücüyle koşarak ve acı acı kişneyerek kendisini takip ettiğini anlatıyor. Bunu duyan ailesi endişeleniyor. Kahraman Denizli'den Ankara'ya dönmek için arabasına bindiğinde onu Eyüp Amca'sı çağırıyor ve onu Ankara'dan Denizli'ye kadar bir atın takip ettiğini duyduğunu söylüyor ve kahraman da bunu doğruluyor ve sonra "Evladım, dedi sonra yüzünü yavaşça kaldırarak; seni takip eden o at, ecel atıdır. Arabanın hızına denk bir hızla onca mesafeyi koştuğuna ve bana mısın demediğine göre, evet, öyledir muhakkak, ecel atıdır… Gördüğün o ecel atı, diye devam etti Eyüp Amca; mutlaka birini almaya gidiyordur. Bu sen de olabilirsin, bir başkası da. Şayet başkasıysa, at sana ayan oluyordur sadece, seyrini o şekilde sürdürüyordur." Sözleriyle kahramanı takip eden atın ne anlama geldiğini anlatıyor.

Denizli'den Ankara'ya döndükten sonra babasının nasıl olduğunu sormak için aradığında telefonu ağlayarak annesi açar ve İzzet Dayısı'nın öldüğünü söyler. İşte bu aldığı haber kahramanı endişelendirir. Daha sonra tekrardan babasını sormak için aradığında annesi çıkar telefona ve babasının artık yürüyemediğini, babasının iyiden iyiye zayıfladığını söyler. Bunun üzerine kahraman babasının ihtiyaçlarını karşılaması için babasına bir tekerlekli sandalye alıp, Ankara'dan Denizli'ye doğru yola koyulur; "…Peşime takılıp duran atın kaybolduğu yere doğru yaklaşıyordum çünkü ve bana yine acı acı kişneyerek aniden karşıma çıkıverecekmiş gibi geliyordu. İki yanı kurşuni bariyerlerle çevrili geniş bir viraja girdiğimde, bu at hakikaten ecel atıysa, demek ki İzzet Dayımı almaya gidiyordu, onu da alıp götürdüğüne göre artık bir daha ortaya çıkmaz diye geçirdim içimden. Bu az da olsa rahatlattı beni, kaygılarımdan uzaklaştırdı. Derin bir nefes alarak oturuşumu yeniledim hatta ve uzanıp müziğin sesini biraz daha açtım. İşte o sırada şiddetli bir fırtınanın ortasında kalmışçasına, sağımdaki çamlar sarsıldı aniden; dallar takır takır birbirine çarpmaya, gölgeler dağılıp ufalanmaya başladı. Hemen ardından da olanca heybetiyle o at çıktı bu gölgelerin arasından. Tabiat o yeşil sarsıntılar eşliğinde onu doğurdu adeta. Doğurunca da işte bu at hemen yola fırladı ve asfaltın kenarındaki kumlu zeminden, yine acı acı

kişneyerek peşim sıra koşmaya başladı. Mola yerini geçip tepeyi aştıktan sonra ben gaz pedalına azıcık yüklendim ve İscehisar'a doğru, yokuş aşağı epeyce hızlandım ama yine kurtulamadım ondan. Böylece, aklıma kötü kötü şeyler getiren acayip bir ağartı halinde, peşimden Sandıklı'nın girişine kadar var gücüyle koştu bu at; oradaki Meslek Yüksek Okulu'nun hizasına gelince de yine göğün derinliklerine gömülecekmiş gibi şahlanıp aniden kayboldu." sözleriyle atın dördüncü kez kahramanın karşına çıktığını ve ecel atının birini almaya geldiğini söyler. Bu ziyaretinden sonra Ankara'ya dönüğünde babasının durumunu öğrenmek için Denizli'yi aradığında Gülfem Yenge'nin öldüğü haberini alır.

At, Eyüp Amca'nın da dediği gibi ecel atı'dır. At kahramana yolculuklarında eşlik etmeye başladıktan sonra köyden iki kişi ölür ama at kahramanın peşini bırakmaz ve daha sonraki yolculuklarında ona eşlik etmeye devam eder.

Babasının yemeden içmeden kesildiğini öğrenen kahraman kardeşi Nihat ile birlikte babasını Denizli Uludağ Üniversitesi Hastanesi'ne götürmeye karar verir ve yola koyulur; "… Meslek Yüksek Okulu'nun hizasına ulaşabileceğimi bildiğim için, biraz tedirgin olmuştum haliyle; sağ şeride geçmiş ve o at yeniden ortaya çıkar mı diye, göz ucuyla etrafıma bakınmaya başlamıştım. Yanı başımdan, telaşlı bir tır geçti ben öyle bakınırken; asfaltı zangır zangır sarsarak, korkunç bir uğultuyla yukarı doğru tırmandı gitti. Ortalık mazot ve ısınmış lastik koktu o geçip gidince ve ben bir müddet bu kokuların içinde kaldım. Kokulardan sıyrılıp Meslek Yüksek Okulu'nun hizasına vardığımda görünürlerde at mat yoktu. Geniş bir yay çizerek yavaş yavaş ilerledim ben de patates, soğan satıcılarıyla birlikte Sandıklı'yı geride bıraktım ve Zaralı Halil, "Fırsat elde iken sarmadık yâri / Beni öldürmeli dövmeli değil" derken vitesi beşe atıp birazdan hızlandım. At da yolun kenarından beliriverdi işte o sırada. Şimşek hızıyla, birdenbire nereden çıktığını bile anlayamadım onun. Aynı anda hem gökten indi hem yerden bitti sanki. Ya da gök üst dudak, yer alt dudak oldu ve bunlar tıpkı bir ağız gibi şöyle hafif aralandı da sanki at o aralıktan çıktı ve çıkar çıkmaz da başını kanırtıp acı acı kişneyerek, yine peşimden var gücüyle koşmaya başladı. Her seferinde Denizli'ye doğru biraz daha yaklaşan bu attan kurtulamayacağımı biliyordum artık, yola aynı hizadan devam ettim. At da dere tepe demeden, adeta kanatlanmış bir ağartı halinde peşim sıra Maymun Dağı'nın eteklerine kadar koştu. Oraya gelip Çardak'a girince de her zamanki gibi şahlanıp kayboldu aniden." Sözleriyle atın beşinci kez karşımıza çıktığını anlatır.

Günden güne babasını durumu ağırlaşan kahraman babasının tedavisi için Uludağ Üniversitesi Hastanesi'ne götürmek için tekrar Ankara'dan Denizli'ye doğru yola koyulur; "… Çardak'tan çıkar çıkmaz da gaz pedalına yüklenip aniden hızlandım. Solumda kalan demiryolundan Afyon istikametine doğru, takır tukur, uzun bir tren gidiyordu ben hızlandığımda. Babamın, Değirmenci Halil'in beygirine benzettiği trendi belki de bu; bakana baygınlık geçirtecek kadar yavaştı çünkü, her an duracakmış gibi, kağnı hızıyla ilerliyordu.

İşte, trene şöyle bir göz ucuyla baktıktan sonra ben önümdeki yola döndüm o gün ve döner dönmez de yine o atla karşılaştım. İnsanın gözünü alan heybetli bir ağartı halinde, şarampolün kenarında öylece duruyordu. Yanından hızla geçtim tabii ve geçerken o tarafa hiç bakmadım. Ben geçince, o da yine peşime takıldı her zamanki gibi; bazen iyice sokulup ön tamponun hizasına kadar gelerek, bazen beş altı adım geride kalarak, ak köpükler içinde, kişneye kişneye koşmaya başladı. Yanı başıma kadar geldiğinde, ister istemez ön camın sağ köşesinden göz ucuyla bakıyordum ona; savrulan yelesini ve kocaman bir çekiç gibi habire inip kalkan başını görüyordum. Tarlalar, uzak tepeler ve nu tepelerin eteklerindeki köylerle kasabalar onun çenesinin altında kalıyordu o sırada ve çekiç misali inip kalkan atın başı, yeryüzünü dövüyormuş gibi oluyordu.

Derken, yeşillikler arasına bırakılmış küçük bir sessizlik çıkınına benzeyen Alikurt Köyü'nü geçtik ve bol güneşli, yumuşak bir tepenin eteğinden ilerleyip Kaklık'a doğru yaklaştık. Ben kavşaktan Uşak istikametine dönünce at da döndü hemen, peşim sıra, aynı şekilde koşmaya devam etti… Sonra yıllar evvel babamla koyun sürüsünün içine girdiğimizde yerde göğün derinliklerine gömülecekmiş gibi, acı kişnemeler eşliğinde şahlanıp aniden kayboldu bu at. Gözlerimde ağartısı, kulaklarımda kişnemeleri kaldı sadece." sözleriyle atın altıncı kez kahramanın karşısına çıkıyor. Altıncı kez kahramanın karşısına çıkan at kahramana, babasıyla zamanında bir hatırayı anımsatıyor ve bu ziyaretinde annesi babasının eskiyi hatırladığını ve bu durumun iyiye yorulmadığını söylüyor. Böylece kahraman babasının ölüme biraz daha yaklaştığını anlar.

Artık doktorlar Aziz Bey için yapılacak bir şey olmadığını ve hastanelerde boşuna sürünmemesini, son zamanlarını evinde huzur içerisinde geçirmesini söylerler. Bunu duyan kahraman babasını artık yalnız bırakmak

istemez ama uzun süredir kızı ve eşini görmediğini belirterek Ankara'ya gider. Ankara'da birkaç gün kaldıktan sonra Denizli'ye doğru tekrar yola koyulur Denizli'ye gider. "Uşak yoluna saptığımda, atın kaybolduğu yere yaklaştığım için ister istemez tedirgin oldum tabii. Acaba yine ortaya çıkacak mı diye, tıpkı rüyalardaki gibi, göz ucuyla sağa sola baktım. Sağ yanıma düşen bağın içinden, tozlu bir hışırtı yükseldi ben böyle bakarken; kütükler yerinden oynar, dallar sarsılır, yapraklar uçuşur gibi oldu. Bağ birdenbire silkelendi sanki. Hemen ardından da yine o at ortaya çıktı, omçaların üstünden uçarcasına geçti, yolun kenarına geldi ve yine ardım sıra, acı kişnemeler eşliğinde var gücüyle koşmaya başladı. Bu sefer daha hırslıydı üstelik, her tarafından buharlar fışkırıyordu koşarken. Sırf dişten ibaretmiş gibi görünen o ak köpüklü kişnemeleri de şiddetli bir rüzgâr halinde gidiyor, çamları sarsa sarsa Zıpır Yokuşu'ndaki tepelerin yamaçlarında yankılanıyordu.

… O gün, güneşin altında zümrüt gibi parıldayan Zıpır Yokuşu'ndaki ıssız tepelerin ardından birlikte tırmandık böylece; Çal Kavşağı'nı birlikte geçtik, Baklan Ovası'na birlikte girdik ve birlikte Denizler Kasabası'nı geride bırakarak asfalt boyunca hızla ilerledik. Sonra ben yavaşlayıp Uşak yolundan ayrılınca, kasabaya on bir kilometre kala zınk diye durdu bu at; hiç kımıldamadan bir müddet baktı ve acı acı kişneyerek, aniden şahlanıp yine kayboldu." Kahraman, son kez babasının yanına son kez gidiyor ve uzun süre kalıyor, güç geçtikçe babasının durumu ağırlaşıyor arık Aziz Bey ne yemek yiyebiliyor ne de konuşabiliyor bazen eskileri hatırlayıp onları anlatıyor ve ardından da yine uyuyordu. Uzunca bir süre Denizli'de babası için vakit geçiren kahraman daha sonra Ankara'ya döner ve aradan çok kısa bir süre geçtikten sonra babasının ölüm haberini alır.

Sonuç olarak, mitolojik birçok anlama karşılık gelen atın yukarıda incelenen romanda da benzer bir anlamda yer aldığı görülmektedir. At, sözü edilen romanda odakta ecel anlamıyla bunun yanı sıra da kahramana eşlik eden, ona haber veren bir yardımcı gibi işlenmiştir. Romanda görüldüğü özelliğiyle at, kahramanın ve etrafındakilerin onu yorumlayışı, her eşlik edişinde bir yakınını ve sonunda babasını kaybedişiyle sezgiyi, haberi ve ölümü çağrıştırmaktadır. Bu yakın zaman içinde üretilmiş olan edebi bir metinde mitik anlatıların yer alış biçimi, sözlü ve yazılı kültür ilişkisini örneklendirebilmesi açısından da dikkat çekicidir. Çağlar boyunca ata mitolojik ve kültürel birçok anlam yüklenmiştir. Bu anlamlar arasında savaşlarda yardımcı, bir yerden bir yere göç ederken binek hayvan, halk anlatılarında kahramanın yolculuklarında en yakın dostu, onun koruyucusu ve yol göstericisi, Türk mitolojisinde de ecelin habercisi olarak nitelendirilmiştir. Şamanizm'den İslami kültüre geçişte de bu durum değişmemiş modern zamanlara kadar gerek dini gerekse mistik anlatılarda anlatılmaya devam edilmiştir. Hasan Ali Toptaş Kuşlar Yasına Gider adlı romanda da atı ecelin habercisi olarak modern romanda işlemiştir. Buradaki en önemli sonuç sözlü kültüre ait halk inanışlarının yazılı kültüre ait roman türünde yer alış biçimi, yazılı kültür üreticisinin kurgusunda sözlü kültür unsurlarını vermesi ve geleneği güncelleyerek folklorik unsurları yeni bağlamlarıyla yeniden hatırlanabilir hale getirerek okuyucuya sunmasıdır.

KAYNAKÇA

Albayrak, Nurettin, (2004), *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Leyla ile Mecnun Yayınevi, İstanbul.

Beydilli, Celal, (2004), *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara,

Çoruhlu, Yaşar, (2011), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Seyidoğlu, Bilge, (1996), *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, Mitolojik Dönemde At*, Ankara, (s. 51-56).

TOPTAŞ, Hasan Ali, (2019) *Kuşlar Yasına Gider*, Everest Yayınları, İstanbul.

TOPİCAL ISSUES OF COMBATİNG TERRORİSM İN UKRAİNE: TO THE QUESTİON FORMATİON

Kamila Hamalina[119]

Summary. The article is devoted to the analysis of the terrorism combating problems in the context of international law. The issue of international legal regulation of the terrorism combating is outlined; approaches to the definition of the term "terrorism" in the context of counteracting this negative phenomenon are highlighted. It is suggested to carry out research on the following issues at the levels like: doctrinal (academic), normative and empirical. The practical problem concerning the counter-terrorism international legal standards implementation in the national legislation of Ukraine is highlighted.

Keywords: international legal standards, anti-terrorist security providing, counter-terrorism, subjects of terrorist acts.

INTRODUCTION

Nowadays a number of aspects influence the legal support for national security theory formation. They are related to a number of practical issues for example, the fight against terrorism. Terrorism and the like issues continue to hold leadership positions because of their acuteness for the international community and for Ukraine in particular.

During the last decade, terrorism has undergone fundamental changes related to the considerable and sudden rise of public danger level and the transformation of its forms. The United Nations recognizes terrorism as one of the most serious threats mankind faces today.

[119] Junior Lecturer (Assistant), Information Security Organization Department, National Academy of Security Service of Ukraine

Even recently, Ukraine has been referred to the countries with a low level of potential terrorist threats, but with the deployment of events in eastern Ukraine in 2014, it has been the target of systematic terrorist attacks. According to a rating compiled by experts from the Institute of Economics and Peace on the Global Terrorism Index, in 2018 Ukraine was ranked the 21st among 163 countries in the world with a score of 6,048 [1], which allows it to be classified as a country with a "high" terrorist threat.

Despite the fact that the Ukrainian state institutions are trying to do everything possible to prevent and eliminate terrorist threats and their consequences, counteract the creation and functioning of illegal armed groups and their actors, recognize persons as subjects of terrorist acts at the strategic and tactical level, one cannot argue for the successful fight against terrorism in Ukraine.

Thereby, there are a number of *theoretical and practical* problems to combat terrorism to be solved in Ukraine:

1. The actualization of the problems of the international legal fight against terrorism, the absence of mutually agreed doctrinal views on the nature of terrorism, its manifestations, development factors and the basis of its occurrence have determined the nature of modern international lawmaking in the sphere of combating terrorism. However, there is no comprehensive United Nations treaty on general terrorism issues and no international definition of the "terrorism" notion acceptable for all the nations nowadays. The issue of terrorism definition is as well relevant for Ukraine.

2. The low level of international anti-terrorist security provisions' implementation in the legislation of Ukraine is caused, first of all, by the variety of different countries' terrorism manifestations, the peculiarities of its definition and the legal regulations on combating it, which are connected primarily with the diversity of national legal systems.

Ukraine's anti-terrorism legislation requires a proper streamlining - they must be systematized, and they must embody a sectorial approach to terrorism, distinguish between specific types of illegal acts and the subjects of their commitment.

To the author's point of view, the identified problems should be analyzed in the following levels:

- Doctrinal (academic) - as a certain concept of universal character with peculiarities of its understanding and tendencies of development in different theories and different sciences;

- Normative - as principles, norms and mechanisms of international and national law;

- Empirical - as a real practice of activity of state institutes combating terrorism, by implementation of international standards in the national legal system of Ukraine.

Doctrinal (academic) level

The research should first address the issue of defining the term "terrorism". Scientific doctrine tends to refer terrorism to the most ambiguous and multifaceted concepts, noting the considerable difficulties associated with its adequate theoretical definition and arguing it as multidimensional as with its historical variability.

Many domestic and foreign scholars have explored the problems of terrorism and its definition, in particular: V.F. Antipenko, Yu.M. Antonian, A.V. Bezverkhov, J. Bell, Yu.P., B. Jkinsins, V.A. Lipkan, E.G. Liakhov, M. Jones, A.I. Dolgov, V.M. Dremin, V.P. Yemelyanov, I.M. Ryzhov, S.S. Kudinov, V.V. Krutov, A.P. Zakalyuk, V.O. Zrosilo, V.S. Kantir, I.I. Karpets, M.P. Karpushin, W. Laker, B.D. Leonov, O.I. Ostapenko, R. Pape, N. Pollard, J. Post, D. Roland, S. Solan, M.P. Trebin, J. Isson, A. Schmidt, E. Bakker, Jeanine de Roy van Zuijdewijn and others.

For example, Walter Laqueur applies a broad approach to the definition of "terrorism" by referring to the illicit use of force to achieve a political goal by using innocent people "[5].

V.P. Emelyanov notes that "terrorism is a socially dangerous act aimed at intimidating the population in order to induce a state, international organization, natural or legal person or group to commit or refrain from committing any action" [14].

Instead, it should be noted that Alex Schmid, one of the leaders among scientists in the field of counter-terrorism research, cites four reasons that explain the difficulty of studying terrorism: terrorism is a controversial concept (political, legal social and common concepts are often very different); the issue of definition is related to the legitimization and delegitimization and criminalization of certain groups; there are many different types of terrorism, each with its own form or manifestation; the meaning of the term "terrorism" has undergone significant changes over 200 years of its existence [2].

Particularly noteworthy is the work of The Rutledge Handbook of Terrorism Research. This is the result of years of consultations from three rounds among academics and other professionals, during which Alex Schmid and Joseph J. Easson analyzed over 260 definitions of "terrorism" and came to sound conclusions, distinguishing common features of all existing definitions of "terrorism":

1. Terrorism refers, on the one hand, to a doctrine about the presumed effectiveness of a special form or tactic of fear-generating, coercive political violence and, on the other hand, to a conspiratorial practice of calculated, demonstrative, direct violent action without legal or moral restraints, targeting mainly civilians and non-combatants, performed for its propagandistic and psychological effects on various audiences and conflict parties;

2. Terrorism as a tactic is employed in three main contexts: (i) illegal state repression, (ii) propagandistic agitation by non-state actors in times of peace or outside zones of conflict and (iii) as an illicit tactic of irregular warfare employed by state- and non-state actors;

3. The physical violence or threat thereof employed by terrorist actors involves single-phase acts of lethal violence (such as bombings and armed assaults), dual- phased life-threatening incidents (like kidnapping, hijacking and other forms of hostage-taking for coercive bargaining) as well as multi-phased sequences of actions (such as in ‘disappearances’ involving kidnapping, secret detention, torture and murder).

4. The public (-ized) terrorist victimization initiates threat-based communication processes whereby, on the one hand, conditional demands are made to individuals, groups, governments, societies or sections thereof, and, on the other hand, the support of specific constituencies (based on ties of ethnicity, religion, political affiliation and the like) is sought by the terrorist perpetrators;

5. At the origin of terrorism stands terror – instilled fear, dread, panic or mere anxiety - spread among those identifying, or sharing similarities, with the direct victims, generated by some of the modalities of the terrorist act – its shocking brutality, lack of discrimination, dramatic or symbolic quality and disregard of the rules of warfare and the rules of punishment;

6. The main direct victims of terrorist attacks are in general not any armed forces but are usually civilians, non-combatants or other innocent and defenceless persons who bear no direct responsibility for the conflict that gave rise to acts of terrorism;

7. The direct victims are not the ultimate target (as in a classical assassination where victim and target coincide) but serve as message generators, more or less unwittingly helped by the news values of the mass media, to reach various audiences and conflict parties that identify either with the victims’ plight or the terrorists’ professed cause;

8. Sources of terrorist violence can be individual perpetrators, small groups, diffuse transnational networks as well as state actors or state-sponsored clandestine agents (such as death squads and hit teams);

9. While showing similarities with methods employed by organized crime as well as those found in war crimes, terrorist violence is predominantly political – usually in its motivation but nearly always in its societal repercussions;

10. The immediate intent of acts of terrorism is to terrorize, intimidate, antagonize, disorientate, destabilize, coerce, compel, demoralize or provoke a target population or conflict party in the hope of achieving from the resulting insecurity a favorable power outcome, e.g. obtaining publicity, extorting ransom money, submission to terrorist demands and/or mobilizing or immobilizing sectors of the public;

11. The motivations to engage in terrorism cover a broad range, including redress for alleged grievances, personal or vicarious revenge, collective punishment, revolution, national liberation and the promotion of diverse ideological, political, social, national or religious causes and objectives;

12. Acts of terrorism rarely stand-alone but form part of a campaign of violence which alone can, due to the serial character of acts of violence and threats of more to come, create a pervasive climate of fear that enables the terrorists to manipulate the political process [3].

Thus, some conclusions can be made of it. Despite the complex and multifaceted phenomenon of terrorism, different theories and approaches to its study, scientists tend to determine its properties, such as:

1) Political background and social consequences;

2) Targeting fear and intimidation of a specific target category;

3) Violence and communication.

This, in turn, makes it possible to identify aspects of terrorism, its purpose, and to determine the particularities of the recognition of the subjects of terrorist acts.

Normative level

Taking into account the realities of Ukraine today, in particular, the situation in Crimea and in some areas of Donetsk and Lughansk regions, many practical problems have arisen, primarily related to the legal cut of these issues. What are the events in the East of Ukraine (terrorism, armed, social or military conflict)? How to identify and recognize LNR (Lugansk People's Republic)/ DNR (Donetsk People's Republic) (Illegal Armed Forces, Pseudo-State, Terrorist Organization) and their entities? What can be a source of law to hold those responsible for terrorist offenses / crimes accountable, how can they be legally assessed for such acts and properly qualified for those crimes / acts?

Unfortunately, it should be noted that over the last six years, Ukraine has not been able to give a legal assessment of these issues in connection, first of all, with the imperfection of the legal framework and the lack of unified positive experience in solving such problems in foreign countries. This would open the possibility improve the existing mechanisms and develop ways of implementing effective sources of international law into national law.

Speaking about the implementation of international legal standards in national legislation, it is necessary to analyze the international legal and national counter-terrorism regulation.

Ukraine belongs to the Romano-German legal family, where the main sources of law are a legal act and a normative treaty. Since terrorism is a transnational, international phenomenon of a global nature, it seems to analyze appropriate international legal acts in the field of counter-terrorism.

At all stages of its history, the international legal fight against terrorism has traditionally included activities in two main areas aimed at creating:

1) Interstate provisions aimed at specific issues of combating terrorism;

2) the international criminal mechanism of bringing to justice for committing terrorism (as an independent crime, a war crime, or as a crime against society).

At the present stage, the United Nations is the organization that regulates counter-terrorism at the universal level. Thus, nowadays, normative documents in the field of combating terrorism are sources of international law, such as: normative treaties, soft law acts- the Security Council and the UN General Assembly resolutions, as well as judicial practice. There are two groups of sources that contain the obligations of states and which form a certain universal legal basis for the fight against terrorism:

- Universal counter-terrorism instruments (16 international acts on terrorism that oblige nations to bring criminal responsibility for specific terrorist acts at the international level. They form the international cooperation basis in this sphere).

- UN Security Council Resolutions (adopted on the basis of the VII UN Charter [15]) on counter-terrorism, which contain imperative obligations and specific decisions against States, individuals and organizations, in the case of their involvement in terrorist activities, mandatory provisions States to implement specific counter-terrorism measures.

A whole anti-terrorism conventions system has been developed by the international community. And now work is underway to create a Comprehensive convention on international terrorism. The unsolved, but important problem remains the harmonization of the internationally recognized legal definition of the "terrorism" notion. Its absence causes problems of terrorist crimes' international criminalization, lack of systematization of the existing anti-terrorist international legal complex.

In the context of the terrorist acts subjects' recognition, special attention should be given to the UN resolutions containing sanctions' lists. The UN Security Council consolidated sanctions' list includes 1,026 individuals (as of November 2019) individuals and organizations recognized as terrorists [8]. In addition to the above list, the EU has a list approved by the EU Council, which includes 15 persons and 21 terrorist organizations [4]. Numerous sanctions have been applied against these individuals, organizations and their members (including the blocking of accounts, assets, trade bans and contacts with their leaders, etc.), and counter-terrorism measures are being taken.

In addition, the experience of combating terrorism indicates that the joint action of international organizations and states is a condition for a positive result. In the main document on the fight against terrorism of the UN Security Council is the resolution 1373 (2001). It established that the nations are the main participants in the fight against terrorism [13].

Ukraine has made a number of important steps in creating the necessary legislative conditions to counter terrorism at national and international levels effectively. Thus, a number of international legal acts on counter-terrorism have been ratified, in particular Convention on offences and certain other acts committed on board aircraft (1963), Convention for the suppression of unlawful seizure of aircraft (1970), Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of civil aviation (1971), Convention on the prevention and punishment of crimes against internationally protected persons, including diplomatic agents (1973), International convention against the taking of hostages (1979), Convention on the physical protection of nuclear material (1980), Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of maritime navigation (1988), Measures to eliminate international terrorism (1994), International convention for the suppression of terrorist bombings (1997), International convention for the suppression of the financing of terrorism (1999) [12].

Having ratified these international legal acts, Ukraine has pledged its commitment to the UN, other international counter-terrorism organizations, to ensure the universal security standards implementation, and to implement all components of the UN Global Counter-Terrorism Strategy comprehensively. First of all, it is about measures to eliminate the causes and conditions conducive to the spread of terrorism, while ensuring the protection of human rights and freedoms.

These international treaties establish the general principles of international cooperation in the field of terrorism prevention and counteraction, identify crimes that are related to terrorism, and impose a duty to promote public awareness of the existence, causes and seriousness of terrorist offenses.

The national legal basis for combating terrorism is formed by the provisions of the Constitution of Ukraine, which stipulate that the existing international treaties, the consent of which is rendered binding by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine.

In addition, the provisions of the Constitution of Ukraine define the principles of activities for the prevention, detection, termination, minimization of the consequences of terrorist activity, as well as guarantee the protection of human and society life, respect for their rights and freedoms.

The legal basis for combating terrorism in Ukraine is constituted by the Constitution of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Combating Terrorism", the Concept "On Combating Terrorism in Ukraine", approved by Presidential Decree No. 53/2019 of 05.03.2019. and some more legal acts of Ukraine [7,9,10,11].

Taling into account the changing nature of the terrorist acts subjects' behavior and new trends in terrorist activities, the implementation of the Concept necessitates the introduction of adequate and effective legal mechanisms for ensuring national security of Ukraine under the universal international legal framework for combating terrorism conditions.

However, it should be noted that despite the direction in the international vector, there are some questions in Ukraine that regarding the practical implementation of the legal norms of combating terrorism.

Thus, the conducted study of the normative level of combating terrorism gives grounds to conclude that the mechanisms of legal support for anti-terrorist security have been formed already in Ukraine. It consists of a set of legal acts of different legal force governing the fight against terrorism. However, the question of the implementation of international provisions remains open, given the lack of a single comprehensive standard for combating terrorism and the difference in sources of international and national law.

Empirical aspects

First, when returning to the definition of "terrorism" in Ukraine, despite the legislative definition of the term, there are many actors who use and give it an explanation in a form that is appropriate to its bias or purpose. Failure to reach a common consensus on the terrorism definition among all actors it can have significant consequences for the vital interests of the individual, society and the state [6]. You can solve this problem by developing a national standard of counter-terrorism concepts and provisions in the field of counter-terrorism, which will be mandatory for all parties involved in legal relations.

Secondly, Ukraine lacks a legally defined mechanism for recognizing terrorist acts. This situation, as well as the imperfection of the procedures for establishing the relevant sanction lists and their inconsistency, do not allow implementing the norms of the Ukrainian anti-terrorist legislation and do not contribute to the strengthening of the national system of combating terrorism.

Thirdly, despite the international treaties on combating terrorism ratification, there are no mechanisms to implement soft law in Ukraine. The soft law implementation will enable national security actors to put into

practice new effective counter-terrorism mechanisms in Ukraine. In addition, it will greatly facilitate the implementation of international anti-terrorism standards into national law.

Fourthly, the content of the anti-terrorism legislation of Ukraine is aimed at eliminating either existing terrorist threats or counteracting existing ones. According to the author's point of view, national legislation on counter-terrorism needs to be adapted and defined in general, tactical and strategic provisions. Also, given the changing nature of the behavior of the subjects of terrorist acts and the new trends in terrorist activity, the review of criminal law in the context of crimes against humanity and security needs its special attention.

Fifthly, taking into account the situation in Eastern part of Ukraine, it is necessary to expand the practice of involving international experts in the legal qualification of events, determining their status, subjects for further implementation of criminal and international law.

Conclusions

Despite the lack of consistent doctrinal views on the nature of terrorism, scholars and the international community nevertheless come to a common terrorism definition understanding.

Given that terrorism is now a transnational phenomenon; nations play an important role in combating it. Taking into account the events in the East of Ukraine, and addressing the issues of the legal classification of these events and their subjects, there is a political and legal approaches in the formulation of a counter-terrorism strategy deformation.

Particular attention should be paid to improving the existing anti-terrorist regulatory framework in Ukraine in line with current potential challenges and threats, taking into account international experience, to create and implement effective legal mechanisms to combat terrorism.

Literature

1. 2018 GLOBAL TERRORISM INDEX [Electronic resource] // Institute for economics & peace. – 2018. – December. - Access mode: http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/01/GTI2018-A3-poster-wall-chart.pdf
2. *A.P. Schmid (Ed.). Handbook of Terrorism Research. London, Routledge, 2011,* p. 99-200
3. A.P. Schmid (Ed.). Handbook of Terrorism Research. London, Routledge, 2011, p. 86-87
4. EU terrorist list [Electronic resource] // Access mode : http://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-againstterrorism/terrorist-list/
5. Laqueur W., 1977, Terrorism London: Weidenfeld and Nicholson
6. Гамаліна К.А. Визначення тероризму – соціальні та державні наслідки [Electronic resource] // Access mode : http://indo.univ.kiev.ua/images/Docs/30.11.2018.pdf
7. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [Electronic resource] // Access mode : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/638-15
8. Зведений перелік Ради Безпеки ООН [Electronic resource] // Access mode: https://scsanctions.un.org/consolidated-ru/#alqaedaent
9. Конституція України [Electronic resource] // Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
10. Концепція боротьби з тероризмом в Україні, затверджена Указом Президента України №53/2019 від 05.03.2019 р. [Electronic resource] // Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019
11. Кримінальний кодекс України. Розділ IX [Electronic resource] // Access mode : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
12. Ратифіковані міжнародно-правові договори [Electronic resource] // Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/

13. Резолюція РБ ООН 1373 [Electronic resource] // Access mode : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_854
14. Тероризм: визначення і сутність : моногр. / [А.В. Коростиленко, Б.Д. Леонов, І.М. Рижов та ін.]; за заг. ред.. В.В. Крутова, І.І. Мусієнка, В.П. Ємельянова. – К. : Нац.акад. СБУ, 2015.- с.37
15. Устав ООН [Electronic resource] // Access mode : https://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html

11 EYLÜL SONRASI GÖÇ VE GÜVENLİK

Kübra ARSLAN[120]

Özet

Bu çalışmada göçün güvenlik üzerine olan etkileri incelenecektir. Özellikle göçün yaygınlaşmaya başladığı 11 Eylül 2001 sonrası dönemde oluşan etkenler ele alınıp güvenlik kavramı ile nasıl iç içe girdiği ele alınacaktır. 11 Eylül pek çok konuda olduğu gibi güvenlik ve göç alanlarında da önemli bir kırılma yaratmıştır. Sonraki süreçte bu iki kavram gündemin en önemli konuları arasında girmiştir. 11 Eylül'le birlikte güvenlik kavramı boyut değiştirmiş ve iç-dış güvenlik ayrımı daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır. Güvenlik askeri güvenlik bağlamında kendini daha çok göstermeye devam etmiştir. Güvenlik politikaları daha çok terörizmle mücadeleye ve insan haklarını korumaya yönelik gelişmeye başlamıştır. Güvenliğin bu denli önemli olduğu süreçte ABD'nin Afganistan Müdahalesi ve Irak Operasyonu göç politikalarını da etkilemeye başlamıştır. İnsanlar artık savaş nedeni, yaşam alanının tehdit edilmesi, barınma, sağlık vb. gibi nedenlerden göç etmeye başlamış ya da etmeye mecbur bırakılmışlardır. Bu çalışmanın da nihai amacı göçün AB anlaşmaları çerçevesinde ve güvenlik kavramının yaygın kullanılmasının ardından iki kavramın nasıl bir araya geldiği ve göçün güvenliğinin nasıl sağlanacağı veya sağlandığı konusunu açığa çıkarmaktır. Çalışmanın temel sorusu, "Göç; devlete ve ulusal çıkarlara doğrudan tehdit midir yoksa bireyin güvenliğini de etkileyecek bir olgu mudur?" şeklindedir. Bu koşullarda, gelişmiş ülkelerde ihtiyaç duyulan vasıfsız işgücü açığı bu ülkelerden gelen göçmen işçiler tarafından karşılanmaktadır. Gelişmiş merkez ülkeler, çevre ülkelerin işgücünü ve özellikle beyin göçü ile nitelikli işgücünü sömürmekte, asimetrik bir bağımlılık ilişkisi oluşturmaya başlamıştır. Çevre ülkeler de merkez ülkelere bağımlı olan ülkedir. Merkez ve çevre ülkeler, kapitalist değerler ve ekonomik zorunluluklar sistemi çerçevesinde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdırlar. Bundan dolayı da insanlar çevreden merkeze doğru hareket halindedir. Göçü de bunun içine alabiliriz. Yani çevrede yaşanan olumsuzluklar, kötü yaşam koşulları insanları merkeze doğru hareket ettirmeye zorlamıştır diyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Göç, Güvenlik, AB, Güvenlikleştirme

Jel Kodları: F50, F52, F53

---

[120] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aarslankubra@gmail.com

Abstrack

In this study, the effects of migration on security will be examined. In particular, the factors that emerged in the post-September 11, 2001 period, when immigration became widespread, was discussed and how it entered into the concept of security. September 11 has created a significant break in security and migration areas as in many other areas. In the next process, these two concepts came into the agenda of the most important issues. In September 11, the concept of security changed and the distinction between internal and external security became more evident. Security continued to manifest itself in the context of military security. Security policies began to develop to fight terrorism and protect human rights. In the process where security is so important, the US intervention in Afghanistan and Operation Iraq started to affect immigration policies. People, were no longer the cause of war, threatening the habitat, housing, health and so on, or forced to emigrate. The ultimate aim of this study was to reveal how the two concepts came together within the framework of the EU agreements and after the widespread use of the concept of security and how to ensure or ensure the security of migration. The main question of the study was "Migration; Is it a direct threat to the state and national interests or is it a phenomenon that will also affect the security of the individual?" Under these conditions, the shortage of unskilled labor needed in developed countries is met by migrant workers from these countries. The developed central countries were exploiting the labor force of the neighboring countries, especially the brain drain and qualified labor force, and have started to establish an asymmetric dependency relationship. The neighboring countries were also dependent on the central countries. Central and neighboring countries were mutually interdependent within the framework of capitalist values and economic imperatives. Therefore, people were moving from environment to center. We could take migration into this. In other words, negativity and bad living conditions in the periphery forced people to move towards the center.

Key Words: Migration, Security, EU, S*ecuritization*

Jel Classification: F50, F52, F53

1.GİRİŞ

11 Eylül 2001 saldırıları küresel dünyada terörizmin var olduğunu ortaya çıkarmıştır ve artık gündemden düşmeyen bir kavram haline gelmiştir. Tanımlanması hassas olan bu kavram ardından güvenlik konusunu da beraberinde getirmiştir. ABD 11 Eylül saldırıları sonrasında küresel teröre karşı yeni stratejiler geliştirmeye başlamıştır ve bu konu uluslararası kamuoyu için de önem arz etmeye başlamıştır. Bu çerçevede Afganistan'ı ve Irak'ı işgal etmiştir. Bu kırılmadan sonra göç olgusu da farklı bir boyuta dönüşmüştür. Özellikle göç artık bir iç savaş sonucunda ya da terör saldırılarından dolayı da hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. İnsanlar artık güvenlik nedeniyle göç etmeye başlamıştır. Miller'in 1998'de ifade ettiği gibi göçle terörizmi birleştirme eğilimi bir süredir devam etmektedir. 11 Eylül saldırıları ve birkaç yıl sonra Madrid ve Londra'da yaşanan terör saldırıları süreci tamamen değiştirmiş ve bu değişiklik uluslararası göçün güvenlik boyutunu daha da ön plana çıkarmaya başlamıştır. Kitle imha silahlarının giderek yaygınlaşmaya başlaması göçle terörizm arasındaki ilişkiye yönelik olan endişelerin de yeni bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. 21. yy ın önemli konularından biri haline gelen göç bu dönemden sonra artık siyasallaşmaya başlamıştır. 11 Eylül'ün de hızlandırıcı etkisi ile güvenlik boyutu da ön plana çıkmaya başlamıştır. Sınır aşan göçmenler güvenlik tehdidi haline gelmeye başlamıştır. Avrupa'yı da tehdit eder hale gelmesi ile birlikte var olan göçmen ve sığınma programları artık küresel boyuta taşınmaya başlanmıştır.

1.1 11 Eylül 2001 Saldırıları Ve Oluşan Kırılma

Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından yıllar sonra meydana gelen ABD'nin finans merkezlerine olan saldırının ardından bir güvenlik orunu ortaya çıkmaya başlamıştır. Oluşan sistematik kırılmalar güvenlik kavramının da dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Artık güvenlik çeşitlenmeye başlamış, kapsamı daha da genişlemiş ve aktörler farklı yerlerde olmaya başlamıştır. Bildiğimiz anlamda klasik güvenlik söylemleri artık siyasi konuları ve asker gücü önceliği olan devlet merkezli bir yaklaşımı benimsemeye başlamıştır. Bu anlamda güvenlik alanında yaşanan değişim ve dönüşümü tek başına açıklamak yeteri kalabilmektedir. Güvenliğinin alanının genişlemesi ve derinleşmesi yeni bakış açısının kazandırılmasını ve güvenlik çalışmalarının boyutunun değişmesini gündeme getirmiştir. Klasik güvenlik paradigmasının görünmez kıldığı sorunlara odaklanan yeni

güvenlik yaklaşımları, güvenlik olgusunun konu, aktör ve hegemon nezdindeki tekelini kırmıştır (Sandıklı, 2012: 58). Günümüzde de artık devlet eksenli güvenlik anlayışından insan ve toplum merkezli olan bir güvenlik anlayışına geçilmektedir. Farklı güvenlik algılamaları ve kaygıları, bir yandan güvenliğin bütünselliğini ortaya koyarken, diğer yandan klasik güvenlik paradigmasının işlevselliğini, problem çözme yeteneği sorgulanır hale gelmiştir (Sandıklı 2012: 58). Güvenlik kavramı geleneksel anlamından uzaklaşmaya başlamıştır ve iç ve dış güvenlik ayrımı daha da bulanıklaşmaya başlamıştır. Artık güvenlik militarist bir anlam içermeye de başlamıştır. Bu süreçte yükselen diğer söylemler ise güvenlik için kişisel özgürlüklerden bile vazgeçilebileceğidir.

Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılasından sonra güvenlik, terörizm ve toplumsal korkular arasındaki sınırlar birbirine geçmiştir. Bu bağlamda göç konusu da 21. yy ın en önemli güvenlik endişelerinden biri haline gelmiştir. Bunun yanı sıra göçün siyasallaştırılması, birlik ve çoğulculuk söylemleri etkilemeye başlamıştır. 11 Eylül saldırılarının da hızlandırıcı etkisiyle güvenlik söyleminin ağır basması Avrupa Birliği'ni de harekete geçirmiştir ve son yıllarda özellikle ekonomikleştirme söylemi ve güvenlikleştirme söylemleri yükselmeye başlamıştır (Sakman, 2014: 564).

1.2. Avrupa Birliği'nde Göç ve Güvenlik

11 Eylül saldırıları ile güvenlik söylemenin ağır basmaya başlaması AB devletlerini de harekete geçirmiştir. Artık göç konusu AB gündemine gelmesiyle birlikte küresel bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda AB ülkelerinin nüfuslarının giderek yaşlanması genç iş gücüne olan ihtiyaç konusunu da gündeme getirmiştir. Bu da ekonomikleştirme söyleminin yükselmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda üye devletlerin göç politikaları güvenlikleştirme için önem arz etmektedir. Öncelikle ele alınması gereken metinler AB'nin de kurucu anlaşması olan Maastricht Anlaşmasıdır. Bu anlaşma göç konusunu iç güvenlik meselesi olarak değerlendirmiştir. Kasım 1993'te yürürlüğe giren bu anlaşma topluluk döneminde oluşturulmaya çalışılan göç politikalarını AB'nin kurumsal yapısı içerisine katmıştır. Göç ve sığınma alanlarını kapsayan konular, Anlaşma ile başka bir sütuna yani "Adalet ve İçişlerinde İşbirliğine Dair Hükümler" 'in maddesinde ele alınmıştır. Bu madde uyarınca, sığınma politikası, dış sınırlardan geçiş ve kontrollerle ilgili kurallar, uluslararası suçlarla mücadele için "ortak çıkar" konuları sınırlandırılmıştır. Hedefler ve uygulamam stratejileri değerlendirilmiştir (Şirin, 2018: 547). Maastricht Anlaşması'nın ortak bir göç ve sığınma politikası geliştirmede dönüm noktası sayılmasının diğer nedeni de, Birlik içinde ortak bir sığınma sisteminin gerekliliğini açığa çıkaran itici güçler ile bu amaca yönelik oluşturulacak mekanizmaların temellerini atmış olmasıdır. Aslında belge ilk olarak birliğe üye olmayan üçüncü ülkelerden gelen göçmenlerin girişlerini, birliğe üye ülkelerde kalma ve çalışma şartlarını düzenlemekten söz etmektedir. Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise; uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçlar gibi konulardaki düzenlemeler de sözleşmenin göç ile ilgili olan kısmında değerlendirilmiştir (tbmm.gov.tr, 2019). Maastricht anlaşması ile oluşturulan yapıda göçle ilgili birçok konuda uzlaşma sağlanmıştır. Burada göç konusuna daha çok yer verilmiş sığınma konusuna değinilmemiştir.

Ortak bir göç ve sığınma politikası oluşturmada dönüm noktası sayılabilecek metin Amsterdam Anlaşmasıdır. Amsterdam Anlaşması'nın birinci bölümünde Avrupa Birliği'nin şekillendirilmesi gereken temel hedeflerden biri olarak göç konusu yer almıştır. "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı" yaratarak yeni bir içerik geliştirmiştir. Serbest dolaşım, dış sınırlardaki kontroller sığınma, göç ve üye olmayan ülke vatandaşlarının haklarının korunması ve sivil konularda adli işbirliği konuları "Avrupa Toplulukları" sütununa aktarılmıştır. Bu bağlamda serbest dolaşımın güçlendirilmesi gerektiği düşüncesi de ortaya konmuştur. Bunun için de göç ve sığınmacıların engellenmesi, suçla mücadele edilmesi gerektiği düşüncesi açıkça belirtilmiştir. Bu bağlamda anlaşma iç güvenliğin önemine de dikkat çekmiştir. Göç konusu hemen hemen her maddede ele alınmıştır. 73j maddesi ile sınırların güvenlikleştirilmesi bakımından vize serbestisini ele almıştır. Anlaşmasının B maddesi

uyarınca "özgürlük, güvenlik ve adalet alanı olan Avrupa coğrafyasının bu şekilde korunması, dışarıdan gelen her türlü göç için gerekli önlemlerin alınması ile gerçekleştirilir" hükmü yer almaktadır (ab.gov.tr, 2019). Anlaşmanın dönüm noktası sayılmasının en önemli nedeni ortak bir göç ve sığınma politikası oluşturulması ve bunun ayrı bir madde ile ele alınmasıdır. Bunun ardından 2000 sonrası yapılan düzenlemeler de gelinen noktayı ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği Lahey Programı ile birlikte göçün tüm aşamalarını kapsayan bütüncül bir yaklaşım oluşturulmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur. AB'de bunun için özgürlük, güvenlik ve adalet alanının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu programla birlikte AB dış sınırlarının korunmasına öncelik vermeye başlamıştır. Program uyarınca sığınma ve göç ile ilgili çalışmalar 2004 yılında başlamıştır. Bu kapsamda koruma ve mülteci statüsü ele alınmıştır (Şirin, 2018: 555). 2005-2010 dönemi için de Avrupa Mülteci Fonu oluşturulmuştur. Bu kapsamda oturma izni, göçmeni ve mülteciyi korumak ve desteklemenin önemini anlamak ve göçmene bütüncül yaklaşmanın gerekliliğini ele almaya ayrıca önem verilmiştir. Son olarak Lizbon Anlaşması ile bazı yeni içerikler düzenlenmiştir. Geçici koruma statüsü, özgürlük hakkı ve sığınma hakkı açıkça verilmiştir. Göç ve sığınmaya ilişkin konular Lizbon Anlaşması ile artık büyük ölçüde topluluk mekanizmasında yer almaya başlamıştır (mfa.gov.tr, 2019).

2. SONUÇ

11 Eylül saldırıları güvenlik perspektifinden yorumlanınca göç olgusunun insani boyutunun göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bireylerin en temel insan haklarına ulaşamadıklarında bireysel güvenliklerini daha da tehdit eder hale gelmesi, insan tacirlerinin ellerine düşüp sömürülmeye maruz kalmalarıma sebep olmaktadır. Devlet güvenliği elbette önemlidir ancak bunun yanında birey güvenliği göçmen ve sığınmacı güvenliği de önemlidir. 11 Eylül öncesi zaten toplumda var olan göçmene güvensizlik bu dönemden sonra giderek artmaya başlamıştır. Bu dönem gelişmiş ülkelerin göç olgusunu güvenlik perspektifinden incelemiş ve "tehdit altındayız" söylemini kullanarak terörizm, insan kaçakçılığı ve ticareti gibi konularda sınır güvenliğini ve kamu düzenini korumaya yönelik geniş kapsamlı bir dizi önlem almasına sebep olmuştur. 11 Eylül sonrasında AB'nin oluşturmaya çalıştığı ılımlı ortak göç ve sığınma politikaları yerini daha sert söylemlere bırakmaya başlamıştır. bu kapsamda artık AB ülkelerine giden göçmenlerin, göçmen ya da sığınmacı statüsü alması giderek zorlaştırılmaya başlanmıştır. Bunun için AB Frontex adı altında bir yapı kurmuş ve çok geçmeden de, inan hakları konusunda çalışan kurumlarca özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açtığı gerekçesiyle sığınma hukuklarına ters davrandıkları için eleştiriye maruz kalmıştır.

Göç olgusu sadece uluslararası güvenlik sorunu değildir. Göçün olumlu etkileri de bulunmaktadır. Bunlar göz ardı edilmemelidir. Göçmenlerin göç alan ülkede daha iyi yaşam şartlarına kavuşması, ekonomisine de doğrudan katkı yapması, kültürlerarası bir iletişim oluşturması ulus-ötesi rol olarak olumlu etki etmektedir. 11 Eylül 2001 sonrası ABD ve Avrupa başta olmak üzere ortaya çıkan yeni güvenlik algılamaları ile göçü tehdit olarak görmeye başlamıştır. Özgürlük metinlerinde ele alınan göç kavramı AB için bile bir tehdit boyutu olduğunun da kanıtıdır. Alınan kararlarla göç, göçmenlerin haklarının verilmesi konusunda isteksiz olan yönetimlerin de söz konusu olan güvenlikleştirme temelinde hareket ettiğini söyleyebiliriz. Genel olarak Avrupa'da göçün güvenlikleştirilmesi tüm çabalara rağmen yine de gündelik yaşam konusu içerisine dâhil

edilememiştir. Olaya güvenlik konusundan bakan AB özgürlük ve refah konusu söz konusu olunca prosedür ve anlaşmalarla aslında bir nevi kale inşa etmeye başlamıştır.

KAYNAKLAR

ab.gov.tr (2019), Amsterdam Antlaşması, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf

mfa.gov.tr (2019), Lizbon Anlaşması, http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa

tbmm.gov.tr (2019), Maastricht Anlaşması, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/Maastricht_Anla%C5%9Fmasi.pdf

Sakman T. (2014). Göç ve Güvenlik: Avrupa Birliği'nde Göçün Güvelik Perspektifinden Yorumlanması, *Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı İçinde (564), Kocaeli:* Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Sandıklı A. (2012). *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Şirin A. N. (2018). *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ULUSLARARASI ÖRGÜT İŞLEVLERİ VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER BAĞLAMINDA KAZAKİSTAN

Yüksek Lisans Öğrencisi Malika MUSSUROVA[121]

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN[122]

Özet

İçinde bulunduğumuz yüzyılda sayıları gittikçe artış gösteren uluslararası örgütler, günümüz uluslararası sisteminin ve gelişmekte olan uluslararası politikanın önemli bir parçası haline gelmiştir. Geçmişten günümüze kadar devam eden süreç, insanların birey olarak çıkarlarını gözetmek, korumak ve konumlarını güçlendirmek hedefiyle askeri, siyasi ve kültürel konularda işbirlikleri yapılmaktadır. Bugün de çalışmalarını sürdüren çok sayıda uluslararası örgütler bulunmaktadır. Çalışmada uluslararası örgüt tanımının farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde ifade edilmesiyle beraber, aynı zamanda örgütlerin çıkış tarihi de nitelendirilmiştir.

Uluslararası örgütler kaynaklarda farklı sınıflandırılmalara tabi tutularak incelenmiştir. Genel kabul görülen bir sınıflandırma çeşidi de uluslararası örgütlerin işlevlerine ve yetkilerine göre ele alınmıştır. Bu uluslararası örgütlerin farklı sınıflandırma biçimlerine; genel amaç ve ilkelerine göre (örgüt, birden fazla alanda ya da birden fazla çerçevede faaliyet göstermeyi amaçladığında), üye sayısı (çift taraflı ve çok taraflı) ve sürelerine (daimi ve geçici uluslararası örgütler) göre ve coğrafi dağılımına (küresel ve bölgesel örgütler) göre sınıflandırılan standartlar mevcuttur. Örgütlerin sınıflandırılmasında en çok kullanılan devletlerin katılımıyla teşkil edilmiş olan ''hükümetler arası'' veya ''devletlerarası'' nitelemesiyle tanılan örgütler de mevcut ''uluslararası örgütler'' başlığı altında incelenmiştir. Hükümetler arası örgütler, her zaman destekleyici işlevlerini yerine getiren çok sayıda Devletlerarası Örgütünün oluşturulmasıyla ortaya çıkmıştır. İşbu örgüt, işbirliği kapsamını düzenleyerek eyaletler arası anlaşma kapsamında olmayan sosyal ihtiyaçları karşılamıştır. Çalışmada modern uluslararası ilişkilerin enternasyonalizmin sonraki aşamalarında uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasına ve gelişmesine ivme kazandıran ana faktörleri gösterilmektedir.

Kazakistan, birtakım ekonomik, sosyal, coğrafi ve askeri nedenleriyle, uluslararası ilişkiler yönünde, Orta Asya ülkeleri içinde Rusya'ya en fazla bağımlı olan ülkedir.

[121] Yüksek Lisans Öğrencisi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Bölümü, malimusurova@gmail.com

[122] Dr. Öğr. Üyesi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, csahin@nigde.edu.tr

Kazakistan bugün uluslararası jeopolitikte iki kıtanın, Avrupa ve Asya sınırındaki muazzam coğrafi konumu nedeniyle, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi uluslararası ilişkilerin esas aktörleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kazakistan'ın coğrafik olarak büyük olması, büyük maden rezervlerinin ve diğer doğal kaynaklarının varlığı, ülkenin uluslararası siyasi reytinglerinin artmasını sağlamaktadır. Çalışmada 1991 yılından günümüze kadar Kazakistan'ın dışsal faktörleri kadar, ülkenin sahip olduğu iç ve bölgesel dinamiklerin de uluslararası örgütlere üye olmasındaki belirleyici rolü bulunmaktadır. Ardından uluslararası örgütlere üye olduktan sonra, Kazakistan'ın dış politikasında yön veren dinamikleri, bu ülkenin geçen yirmi yedi yıl içinde nasıl bir değişim geçirmekte olduklarını ve değişimin gelecekte alacağı olumlu yönleri belirlenmiş ve analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Uluslararası Örgütler, Dış Politika, Kazakistan, Uluslararası Aktör, Örgütlerin Sınıflandırılması*

INTERNATIONAL ORGANIZATION'S FUNCTIONS AND KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Abstract

International organizations, whose numbers are increasing in the present century, have become a significant part of nowaday's international system and emerging international politics. In the process from past to present military, political and cultural collaborations are carried out with the aim of protecting and strengthening the interests of people as well as individuals. Present day there are many international organizations which continue their activity. In the study, the definition of international organization was expressed in divorce ways by different authors,moreover the date of the existence of organization was also described.

International organizations are examined different classifications in subjected sources. Generally accepted type of classification is also addressed according to the functions and powers of international organizations. This classification of international organizations have different forms; the purposes and general principles, according to the organisation intended to operate in more than one area or in more than one context), the number of members (double-sided and multi-sided) and times (permanent and temporary international organisations) and according to geographical distribution (global and regional organizations) are classified according to these available standards. The organizations that are known as "intergovernmental" or "interstate", which are constituted by the participation of the most widely used States in the classification of organizations, are also examined under the current heading of "international organizations". Intergovernmental organizations have emerged with the creation of numerous Interstate organizations that have always performed their supporting functions. This organization conducted the scope of cooperation to meet social needs not covered by the interstate agreement. The study is pointed the main factors that accelerate the emergence and development of international organizations in the later stages of internationalism in modern international relations.

Kazakhstan is the country most dependent on Russia in some areas such economic, social, geographical and military reasons, among the Central Asian countries in the direction of international relations.

Kazakhstan today has an important place in international geopolitics among the main actors of international relations, such as the Russian Federation and the Republic of China, due to it's enormous geographical position on the border of two continents, Europe and Asia. The fact that Kazakhstan is geographically large and the presence of huge mineral reserves and other natural resources encourage the increasing country's international and political ratings. In the study, since 1991, pointed a decisive role of Kazakhstan's external factors as well as the country's internal and regional dynamics in becoming a member of international organizations. After becoming a member of international organizations, the dynamics of Kazakhstan's foreign policy have been determined and analyzed, that how this country has been going through a change in the past twenty-seven years, and the positive aspects that alteration will take in the future.

Key words: *International Organizations, Foreign Policy, Kazakhstan, International Actor, Classification Of Organizations*

GİRİŞ

XXI. Yüzyılda uluslararası örgütlerin dünya çapındaki sayısı gittikçe artmaktadır. İnsanların bir araya gelerek örgütlenmelerinin çok çeşitli nedenleri mevcuttur. Ekonomik, sosyal, askeri, siyasal ve başka türlü amaçların birlikte daha kolay elde edilebileceği beklentisiyle, bireyin tek başına istek ve beklentileri tam anlamıyla tatmin edilmeyince, kendisinin durumunda olan aynı gruplar içinde yer alması ve örgütlenerek baskı oluşturma ya da işbirliği yapma amacıyla bir araya gelmesi de kaçınılmaz hale gelmiştir. Dolaysıyla, örgütleri ve örgütlenme sistemini ortaya çıkarmıştır. Bu üyeler kendilerini oluşturan üyelerin basit bir toplumu olmaksızın, üyeler belli bir süreçleri atlatarak, zaman içerisinde örgütlerin kendi kimliklerinin bir parçası haline

gelirler. Aynı zamanda bu ittifakların amaçları yalnız güvenlik ve güç elde etmekle sınırlı kalmadan, zamanla kültürel, ticari ve sosyal ilişkileri karşılıklı düzenleme ihtiyaçlarını da kapsamaktadır.

Uluslararası örgütler, oluşumları ve günümüz uluslararası sistemine etkilerinden dolayı devletlerden sonra uluslararası ilişkilerin ikinci derecedeki aktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Uluslararası Örgüt Kavramının Tanıtımı

Örgüt kavramı eski Türkçedeki ‘‘teşkilat’’tır. Batı dillerindeki kullanım adı ise ‘‘organizasyon’’ (Ateş, 2014: 15). Webster, organizasyonu örgütlenme eylemi veya süreci, organize edilen durumu, cemiyet ve dernekleri de kapsayacak şekilde bir idari ya da fonksiyonel yapı olarak tanımlamaktadır (www.merriam-webster.com).

Günümüzde bilim insanları tarafından ‘‘Uluslararası örgüt’’ kavramının birçok açıklaması bulunmaktadır. ‘‘Uluslararası örgüt’’ yapısının dışında daha ilkel örnek olarak ortaya çıkan ‘‘amphictyony’’ denilen tarihte, Antik Yunan devletleri arasında kurulan ve dini konularda fonksiyonları olan cemiyetler, ilk örgütlenme modelleri olduğu iddiasına varılmaktadır (Özgöker, 2014: 2). Hasgüler ve Uludağ’in açıklaması bu şekilde ifade edilmektedir: *‘‘ Bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşa doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler’’* (2005: 8). Çakmak’ın verdiği tanıtım ise, Uluslararası düzeydeki organize işbirliklerinin teşkilatlandırılmış, yasal veya meşru kurallar ve uygulamaları bulunan biçimlerine de uluslararası örgütler adı verilmektedir (2014: 80). Uluslararası örgütler, en az üç devlet arasında genellikle hükümetler ve uluslararası hukuk zemininde kurulan, belirlenen çalışma alanında kendi ilke ve amaçları çerçevesinde faaliyet yürüten ve kendine has yapısıyla ve organları olan uluslararası hukuk tüzel kişileridir (Denk, 2015: 27). Bu bağlamda, Claude’ye göre uluslararası bir organizasyon, resmi bir kural ve hedef sistemi, rasyonelleştirilmiş bir idari enstrüman ‘resmi bir teknik ve maddi organizasyon: anayasalar, yerel bölümler, fiziksel ekipman, makineler ' olan bir kurum biçimini temsil eder (1964: 4).

Uluslararası sistem, zaman içinde örtüşen aşamalarda inşa edilen üç ana mimari özelliğe sahiptir. İlk aşama, devletin uluslararası ilişkilerde birincil bir karar aracı olarak tanımlanmasıyla ilgilidir. 1648 yılında Vestfalya Antlaşması, çatışmalar ve kanlı savaşlardan onlarca yıl sonra Avrupa'da barışı sağlamak amacıyla kurulmuştur (Denk, 2015: 22). Daha sonra, her bölge dini sorunlarına siyasi çözümler arayan ulusal egemenliğe dayanan küresel diyaloğun temelini oluşturdu.

İkinci aşama devletler arasındaki anlaşmaları ifade etmektedir. Bu gelişme, Avrupa güçlerinin yirmi yıl devam eden savaşın sonunu müzakere ettiği ve kıtanın siyasi haritasını yeniden çizdiği 1815 yılında Viyana Kongresi ile ilişkilidir. Soğuk Savaş sırasında ve günümüze kadar imzalanmakta olan anlaşmalar, XIX.yüzyılda Avrupa'da istikrar sağlayan diplomatik uzlaşma projesi olarak kabul edilmiştir. Viyana Kongresi'nde temsil edilen devletler, diplomatik uygulama kurallarını standartlaştırma, kodlama ve uluslararası sistemdeki bir dizi diğer sorunları tartışma fırsatını yakalamıştı. Onların büyük katkısı, ancak, sisteme gelecekteki herhangi bir tehdide karşı ‘birlikte hareket etmek' için karşılıklı anlaşmıştır (Archer, 2001: 6).

Üçüncü aşama, temelinde Birleşmiş Milletlere sahip olan çok taraflı sistemin yapısından oluşmaktadır. Büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan, savaş sonrası dönemde Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi öncülere sahiptir. Dumbarton Oaks veya San Francisco'daki konferanslar, ekonomik, politik ve güvenlik alanlarında uluslararası işbirliğini teşvik etmek için çok çeşitli evrensel kurallar ve uzmanlaşmış kurumlar oluşturmak için planlar geliştirmiştir (Uslu, 2015:76-78).

Sistemin bu üç ana unsuru uzun bir süre için uluslararası ilişkilerin önemli direkleri olmaya devam etmektedir. Ancak, birçok bilim adamları tarafından belirtildiği gibi, uluslararası düzeyde karar verme sürecinde yasal,

kurallar ve verimlilik konusundaki tartışmalara yol açan siyasi, ekonomi, teknolojik ve sosyal değişimlerde kademeli gelişmeler ortaya çıkmıştır.

2. Uluslararası Örgütlerin Fonksiyonları

Uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen işlevler çoktur ve bu işlevler devletlerin kendilerine hangi görevleri yüklediğine bağlıdır. Uluslararası fonksiyonlar hakkında Moravetsky'nin açıklaması: *''görev bir modeldir ve işlev, numunenin kademeli olarak başarılmasının niteliğindedir; eğer görev, organizasyonun neyi başarması gerektiğini belirlerse, işlev, organizasyonun istenen küre dönüşümünü elde etmek için nasıl davrandığını ifade eder''* (1990: 53).

Hukuk teorisinde, uluslararası bir örgütün işlevlerini sınıflandırmak için tek bir yaklaşımla sınırlanmamıştır. Fakat, sınıflandırmalardaki mevcut farklılıklara rağmen, genel belirgin özelliği hemen hemen aynıdır. Bu konuda, Polonyalı uluslararası hukuk uzmanı V. Moravetsky, rus Profesörü V. İ Muravyev ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Devlet Hukuku Prof. Dr. Davut Ateş tarafından düzenleyici, denetleyici ve operasyonel, fonksiyonları ayırt edilmiştir.

Uluslararası kuruluşların *norm ve hukuk oluşumu (yasal)* işlevi bugün haklı olarak en önemlilerinden biri olarak adlandırılmaktadır. Bu işlev sayesinde, örgüt kendisi ve üye devletler için, ahlaki ve politik veya yasal öneme sahip davranış standartları, daha sonra örgütün amaç ve prensiplerine ulaşmayı mümkün kılan kurallar belirler. Kuruluş, özel koşullar altında, özel türler ve formlar aracılığıyla ve tüzüğünün belirlediği amaç ve amaçlar çerçevesinde kural koyma faaliyetlerini yürütme hakkına sahiptir.

Denetim, Karşılıklı ve Sürekli denetim işlevi, uluslararası organizasyonun yetkinliği kapsamındaki alanlarda fiili durumun kurulması ve uluslararası hukuk normlarına uygunluğunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu işlev aynı zamanda örgüt içi (kuruluş faaliyetlerinin yasal ve diğer belgelere uyması, programlar ve projeler etkinliğinin kontrol edilmesi, finansal kontrol) ve örgüt dışı (kontrol, devletlerin taahhütlerini yerine getirme faaliyetleriyle ilgilidir) olarak uygulanmakta. Dış kontrolün sonuçlarına bağlı olarak, devlet yaptırımlar şeklinde, örneğin: finansal, itibar niteliği (organizasyondan dışlanma) devlet egemenliğine karşı saygı ilkelerini ihlal etmemek ve kontrol faaliyetlerinin başlı başına bir karar alarak hareket etmeden, devletin iç işlerine karışmayan halde sorumluluklar alabilmektedir. Soruşturma, teftiş ve gözetim gibiler bilimde kontrol çeşitleri olarak kabul edilir.

Bilgi fonksiyonunun özü, uluslararası toplumu, devletlerin, diğer uluslararası örgütlerin ve uluslararası ilişkilerde diğer katılımcıların ilgisini çekmek için örgütün amaçları, politikaları ve faaliyetleri hakkında bilgilendirmektir. Bilgi fonksiyonunun uygulanması, kuruluşun yetkinliği ile ilgili bilgilerin toplanmasını, işlenmesini ve dağıtılmasını, ayrıca, seminerler, çeşitli konularda forumlar ve bilgi programlarının uygulanması, makale, bülten ve raporların yayınlanması, faaliyetlerinin daha iyi anlaşılması için organizasyonun politikasıyla ilgili incelemeler yoluyla organizasyonun işleyişi hakkında bilgi hazırlamak ve dağıtmak gibi görevleri içerir.

Uluslararası faaliyet işlevi, kuruluşun kendi araçları ile hedeflere ulaşmaktır. Vakaların büyük çoğunluğunda, örgüt egemen üye devletler aracılığıyla gerçekliği etkiler. Organizasyonlar ekonomik, bilimsel, teknik ve bununla beraber danışmanlık hizmetleri ve diğer yardımlarla sağlamakta. Uluslararası operasyonlar örgütün uluslararasında varlığını, görünürlüğünü ve işlevselliğini en fazla yansıtan uygulamalardır. Uluslararası örgütlerin üstlenmiş olduğu işlevleri kısaca açıklanmıştır. Oysa daha önce de belirtildiği gibi uluslararası örgütlerin işlevleri örgütlenmenin temelini oluşturan esas altyapılarındandır. Bu yönüyle toplum arasında örgütlenmenin diğer pek çok işlevleri mevcuttur.

3. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması

Modern Dünya politikasında bulunan, sayıları yüzleri geçen uluslararası örgütlerin incelenmesinde kolaylık sağlanması amacıyla bu örgütler, farklı kriteriler esasında sınıflandırılmıştır. Ateş bu sınıflandırmada öncelikle: *coğrafya* ve *örgütlerin faaliyet alanları* olarak iki yönteme dayanmaktadır. Coğrafya öneme alınarak

yapılan sınıflandırma- dünyadaki bütün devletlerin üyeliğine açık olan *küresel nitelikli örgütler* ve üyeliği belirli bir coğrafya ile sınırlı kalan *bölgesel nitelikli örgütlerdir. Örgütün faaliyet alanına* göre siyasal, ekonomik askeri, teknik konulara gruplanarak örgütlenmesidir. Örneğin: Birleşmiş Milletler, Arap Birliği ve Afrika Birliği gibi bazı siyasi alanda bir araya gelen örgütler; Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası gibi bazı ekonomik amaçla ortaya çıkan; NATO, Varşova Paktı ve Kolektif Savunma Anlaşması Örgütü gibi askeri ve savunma niteliği ağır olan örgütler. Uluslararası Posta Birliği, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, Uluslararası Standardizasyon Örgütü gibileri ise teknik yönü belirgin olan örgütlerdir (2014: 27-28).

Dünya Savaşlarından sonra gittikçe sayıları artmakta olan uluslararası örgütler sistemi, aktörlerinin değişik türlerde olması ve faaliyet alanlarının çeşitlenmesine göre bazı sınıflandırılmalar ortaya çıkmıştır.

1. Amaçlarına göre: a) Sadece parasal birlik, kadın sorunları, çevre kirliği, mali yardımlar gibi *özel amaçla* kurulan örgütler (Kızıl Haç, Sivil Havacılık Örgütü). Genel amaçlı birden fazla alanda faaliyet göstermeyi hedefleyen örgütler (BM, ASEAN).
2. Üye sayısına göre: a) İki aktörle sınırlanarak oluşturulmuş çift taraflı örgütler (Belçika- Lüksemburg Ekonomik Birliği, Çelik Pakt (Almanya- İtalya)). b) Örgüte üye olan aktörler sayısı ikiden fazla herhangi kuruluş.
3. Sürelerine göre: a) Daimi uluslararası örgütler: kuruluşun amaçları ve faaliyetlerinin değişmesine rağmen varlığını sürdürmekte olan örgütler. Bu bağlamda örgütün süre veya başka fonksiyonlarına bağlı olmadan oluşturulmasıdır. b) Örgütün belgesinde zamana ya da bazı faaliyetlere göre sınırlanması mevcut olan kuruluşları. Bu tür örgütler genellikle geçici olarak kabul edilir. Örneğin *Ad hoc* kuruluşları ve Batı Avrupa Birliği (Archer: 9).
4. Coğrafya konumuna göre uluslararası örgütler: a) Küresel örgütler, coğrafi bakımından herhangi bir sınırlandırmaya bağlı tutulmayan, bütün devletlerin üyeliğine açık olmasıdır. Küresel kuruluşlar ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını sağlamaktadır (BM, Dünya Ticaret Örgütü). b) Bölgesel örgütler kategorisinde, nesnel (coğrafi bitişiklik) veya öznel (ekonomik, politik, dini ve benzeri) bileşimi belirli sayıda devletle sınırlı olan bazı uluslararası kuruluşlar vardır. Bu koşullar altında, coğrafi bitişiklik işareti, söz konusu kuruluşların görünümünü açıklayan öncelikli kriterlerden biridir (AGİT, SCO).
5. Üye olan ülkelerin aktörlük yetkilerine göre: *hükümetler arası*- devletler veya yetkili kurumlar arasında uluslararası bir antlaşma temelinde oluşturulan devlet veya devlet kurumları; *hükümetler dışı* - üyeleri farklı ülkelerden gelen ve mevzuatı yabancı kişilerin kamu kuruluşları oluşturmasına ve böyle bir organizasyonun yönetim organının bir parçası olarak seçilmesine izin veren bir devlette kayıtlı olan kuruluşlardır.

Uluslararası Örgütlerin temeli eski zamanlarda atılmasına rağmen devletler ancak, I. Dünya Savaşı'nın bıraktığı ekonomik, askeri ve teknik yıkımlarından sonra siyasi açıdan örgütlenmenin gerekçesine varmışlardır. Dolaysıyla küresel nitelikle ilk örgütlenmenin büyük deneyimi olarak – Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı (Uslu, 2015: 49). II. Dünya savaşıyla birlikte tamamen işlevsiz kalan bu örgütün yerine geçerli olan, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda yeni örgütsel arayışa başlatılmıştır. Neticede, 1945 yılında San Francisco Konferans'ıyla Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur (Ateş, 2014: 55). Günümüze kadar faaliyetini sürdürmekte olan ve bütün devletlerin üyeliğine açık olan, Miletler Cemiyeti gibi küresel niteliğe sahip bir örgüttür. Ancak, BM sadece güvenlik ve siyasal konularda sınırlandırılmamıştır. Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda BM'ye bağlı ayrı organları da kapsamaktadır.

4. Uluslararası Örgütler Bağlamında Kazakistan

1991 yılında Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla dünya haritasında yer alan yeni devletler açısından komünist tehdidi ortadan kalkmıştır. Diğer yandan, bu ülkeler için artık sadece siyasal ve güvenlik konuları değil aynı zamanda ekonomik kalkınma öncelikli hale gelmiştir. 1990'ların başında, SSCB'nin çöküşü sırasında, Kazakistan'ın durumu tamamen farklıydı. Kazakistan, uluslararası ilişkiler yönüyle Orta Asya ülkeleri içinde

Rusya'ya en fazla bağımlı olan ülkedir. Bunun birtakım ekonomik, sosyal coğrafi ve askeri nedenleri bulunmaktadır. Kazakistan'ın bağımsız dış politikasının önkoşulları, egemenliğin oluşumuyla birlikte kurulmuştur. 25 Ekim 1990'da, Kazak SSC Yüksek Konseyi, ülkeyi ilk kez uluslararası hukukun konusu olarak tanımlayan ''Devlet Egemenliği'' deklarasyonunu kabul etmiştir. Bu tarihi belgeye göre, ''Kazak SSC'nin uluslararası ilişkilerin bağımsız bir konusu olarak hareket etme, dış politikayı kendi çıkarları doğrultusunda belirleme, diplomatik ve konsolosluk temsillerini değiştirme, uluslararası örgütlerin faaliyetlerine katılma hakkı sahiptir'' (Ayagan, Auanasova, Lapin, 2011: 18).

XXI. yüzyılda Kazakistan, küresel devlet topluluğunun yetkili bir üyesi oldu. Ancak, bu sonuç büyük çaba ve sıkı çalışma gerektirmiştir. Sovyetler döneminde bağımsız bir dış politika organı olmayan Kazakistan, bağımsızlığının 27 yılı boyunca uluslararası düzeyde önemli başarılar ve dünya arenasında kendi tanıtımını sağlamıştır.

Günümüzde Kazakistan, uluslararası ilişkilerin bağımsız bir konusu ve küresel ekonomik ve politik alanın aktif bir aktörüdür. Kazakistan dünyanın 139 ülkesiyle diplomatik ilişkiler kurdu ve 70'den fazla yabancı ülkede elçiliği mevcuttur, 100'den fazla yabancı ülkenin diplomatları, bölgesel ve uluslararası kuruluşların temsilcileri faaliyet yürütmektedir (e-history.kz). Devlet, BM, BDT, AGİT, İCO, KGAÖ, SCO gibi diğer büyük uluslararası ve devletlerarası kuruluşların tam üyesidir.

Dış politikanın ana hedefi, devletin bağımsızlığını kazanmasından sonra uluslararası örgütlere girişi oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 51 ülkenin temsilcileri tarafından kurulan Birleşmiş Milletler, uluslararası barış, güvenlik, ülkeler arasındaki işbirliğini sürdürmek ve güçlendirmek amacıyla kurulan uluslararası bir devlet kuruluşudur. BM'nin 168. üyesi olan Kazakistan, örgütün ve özel kurumlarının çalışmalarına aktif olarak katıldı. Örnek olarak ta ülkemizde düzenlenen birkaç BM Konferanslarını sayabiliriz: "Asya ve Pasifik için BM ekonomik ve sosyal Komisyonu" nun 63. Oturumu (Almati, Mays 2007); "Dünya Sağlık Örgütü Konferansı, Almatı birinci basamak sağlık Bildirgesi kabulü" nin 30.yıldönemi (Almatı, ekim 2008); "Dünya Turizm Örgütü XVIII. Genel Kurulu" (Astana, ekim 2009); "Artan çevresel sorunların alaka düzeyi göz önüne alınarak Kazakistan", Astanada BM ekoloji, ekonomi ve sosyal koruma bakanlarının 6.Genel Konferansı (Astana, eylül 2010); ''Avrupa için çevre'' konusuyla ilgili 7.Genel Avrupa Bakanlar Konferansı (Astana, 2011) (Kazıhanova, 2012: 32-37). Kazakistan diğer birçok ülkeler gibi, on yıldır Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmayı hedeflemiştir. DTÖ organizasyon ve aynı zamanda yasal belgelerin bir dizi, mal ve hizmetlerin uluslararası ticaret alanında hükümetlerin hak ve yükümlülüklerini tanımlayan çok taraflı ticaret anlaşmasıdır. DTÖ'nin ana görevleri, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, adaletinin ve öngörülebilirliğinin sağlanması, ekonomik büyümenin teşvik edilmesi ve insanların ekonomik refahının arttırılmasıdır, böylece 30 Kasım 2015 yılında Kazakistan DTÖ'nin resmi üyesi olmuştur (www.ictsd.org). 1996 yılında Şanghay'da Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Çin bir güven anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra ''Şanghay Beşliği''ne Özbekistan katıldı ve organizasyonu ''Şanghay İşbirliği Örgütü'' (SCO) olarak adlandırıldı (Ayagan, Auanasova, Lapin, 2011: 27). Örgüt üyeleri, organize suç, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele çabalarını koordine etmekle beraber, ekonomik işbirliğini genişletmek, bir hava, karayolu, demiryolu ve boru hattı sistemi oluşturmak için ortaklaşa bir proje yürütmektedir. Dolaysıyla, 2010-2011 yılında arka arkaya gerçekleştirilen SCO genel toplantılarına Kazakistan başkanlık etmiştir (Kaliyeva, 2011: 6). AGİT. Kazakistan Ocak 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'ne üye oldu. Organizasyona katılım, Kazakistan Cumhuriyeti'nin 1975 Helsinki Nihai yasası ve AGİT'in diğer belgelerinde yer alan ilkelerin geliştirilmesine ve uygulanmasına olanak tanıyan bütün Avrupa süreçlerine aktif olarak katılma arzusuyla belirlenmiştir (Sultanov, 2010: 65). Kazakistan, 1995 yılında OIC'a katıldı. İslam dünyasıyla işbirliği, ülke dış politikasının önceliklerinden biridir. İslam dünyası, Kazakistan'ı Müslüman toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görüyor. OIC'ın katılımından bu yana Kazakistan, Genel Sekreter, yardımcı kurumlar ve organizasyon kurumları ile etkileşimini sürekli olarak geliştirmektedir (Kazıhanova,2012: 13). Türk kültürünün ve sanatının ortak gelişimi için uluslararası bir organizasyonun kurulması, Türk Dili Konuşan Devletlerin ortak miraslarının birleşmesi ve korunması, Türk Dünyası çerçevesinde yeni bir kültürel alan yaratma fikrine dayanmaktadır. TÜRKSOY'un temeli 1992 yılının baharında, İstanbul'da Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları ilk

toplantısı sırasında atılmıştır. Daha sonra, 12 Temmuz 1993'te Almaty şehrinde, örgütün kurucuları ve daimi üyeleri olan 6 ülke – Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızisan, Türkmenistan, Türkiye ve Özbekistan – ‘‘TÜRKSOY'un kurulması ve işleyiş ilkelerine ilişkin anlaşma’’ imzalandı (Nazarbayev, 2017: 311). TÜRKSOY, kültür ve sanat alanında Türk Dili Konuşulan ülkeler arasındaki kültürel bağların geliştirilmesi için bölgesel rehberlik yapmakta ve devlet kurumlarının siyasi yöneliminden bağımsız olarak tüm Topluluk üyelerine kültürel işbirliği alanında eşit haklar sağlamaktadır.

SONUÇ

Genel olarak değerlendirildiğinde II. Dünya Savaşı’ndan bu yana büyük bir patlama gösteren uluslararası örgütler, dünyanın giderek karmaşıklaşan yapısı içinde, devletlerin kendi ülkeleri içinde aldıkları tedbirlere rağmen vatandaşlarını sağlık, ekonomi, sosyal ve sayrı bazı hizmetlerle sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, uluslararası örgütler devletler arasındaki ilişkilere yeni yöntem getirir ve devletlerin dış politikasında yeni gelişmelerin zeminini sağlar. Avrupa ve Asya ortasındaki konumu kapsayan, ekonomik ve politik temasların canlı bir arenası olan Kazakistan, bugün Batı ve Doğu iki büyük uygarlığı birbirine bağlayan bir zincir halkası haline gelmektedir. Günümüzde, ‘‘Asya Anahtarı’’ olarak bu coğrafyada bulunan Kazakistan Orta Asya’daki büyük güçler Rusya ve Çin, Batı devletleri ve Türk Dünyası ile olan ilişkilerinde siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal dengeleri korumaya çalıştığını ortaya koyabilmekteyiz.

Kaynakça Listesi:

Archer, C. (2001). *İnternational Organizations 3rd Edition*, London: Taylor & Francis e-Library

Ateş, D. (2014). *Uluslararası Örgütler devletlerin örgütlenme mantığı*, Bursa: Dora.

Ayagan, B. G., Auanasova, A. M. ve Lapin, N.S. (2011). *Nezavisimiy Kazahstan, den za dnem. Hronika Sobytiy (1990-1995),* Almata: Raritet.

Bennet, L.A. ve Oliver, J. K. (2015). *International Organizations: Principals and Issues 7th Edition*, 1.Baskı, (Çev.) Nasuh Uslu, Ankara: BB101 Yayınları, C 1

Claude, I. L. (1964). *Swords Into Plowshares. Problems and Progress of International Organization*, N. Y. : Random House

Çakmak, H. (2014), *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*, İstanbul: Doğu Kitabevi, C1

Denk, E. (2015). *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi,* Ankara: Siyasal Kitabevi

Hasgüler, M. ve Uludağ, M.B. (2005). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı

International Centre for Trade and Sustainable Development. Kazakhstan ofitsalno stal chlenom VTO http://www.ictsd.org/bridges-news adresinden Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir

Kaliyeva, R. M. (2011). *Diplomatiya Jarşısı,* İSSN- 1814 7089 3 (30)

Kazastan tarihı, Vneşnyya politika Kazahstana e-history.kz/ru/contents/view/171. Kasım 2019 tarihinde edinilmiştir

Kazyhanova, Y. H. (2012). *Kazahstan v mejdunarodnom soobşestve*, Mid RK: Dayk Press

Merriam – Webster www.merriam-webster.com/dictionary/organization Ekim 2019 tarihinde edinilmiştir

Moravetskiy, V. (1976). *Funktsii mejdunaronoy organizatsii*, Moskva: Progres

Muravyev. V.İ. (1990). *Mejdunarodnıe organizatsii- spetseficheskie subyekty mejdunarodnogo prava*, Kiyev: UMK VO

Nazarbayev, N.N. (2017). *Era nezavisimosti*, Almatı: KazAkparat

Özgöker, U. (2014). *Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik örgütler*, İstanbul: Der, 3.Baskı

Sultanov, B. (2010). *Predsedatelstvo RK v OBSE :predvaritelnıe itogi i perspektivy*, Almaty: KİSİ.

LOJİSTİK KAPASİTENİN İHRACAT ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mehmet Öztürk[123]

Dr. Öğretim Üyesi Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK[124]

Özet

Ürünlerin taşıma ve depolama maliyetleri, maliyet kalemleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. İhracatın, ekonomik büyümenin temel dinamiklerinden biri olduğu varsayımı altında özellikle ihraç edilecek malların depolanması ve en kısa sürede ithalatçı ülkeye ulaştırılması ihracatı artırabilmenin temel gerekliliklerindendir. Geleneksel uluslararası ticaret teorisi taşıma maliyetlerinin olmadığı bir varsayım ile uluslararası ticaretin nasıl şekilleneceğini açıklamaya çalışmakta ancak taşıma ve depolama maliyetlerinin varlığı ve bunun uluslararası ticareti etkilediği herkesçe bilinen bir gerçektir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde lojistik performans ile ihracat ilişkisi üzerine yapılan teorik tartışmalara yer verilecek daha sonra Türkiye'nin Lojistik göstergeleri ile ihracatı rakamlarla açıklanacaktır. Çalışmanın amacı Türkiye'nin ihracatını olumlu etkileyeceği varsayımı altında Türk lojistik göstergelerindeki gelişmeler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Lojistik, taşıma maliyetleri, ihracat*

Jel Kodları: *L91, F19*

THE EFFECT OF LOGISTICS CAPACITY ON EXPORT: THE CASE OF TURKEY

[123] Mehmet ÖZTÜRK, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi
[124] Dr. Öğretim Üyesi Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Abstract

The transportation and storage costs of the products have an important place in the cost items. Under the assumption that exports are one of the main dynamics of economic growth, especially the storage of goods to be exported and their delivery to the importing country as soon as possible are among the basic requirements of increasing exports. Traditional international trade theory tries to explain international trade with the assumption that there are no transport costs, but the existence of transport and storage costs and the fact that it affects international trade is a well-known fact. In the first part of this study, the theoretical discussions on the relationship between logistics performance and export will be explained. It will then be described Turkey's export and logistics performance in line with the objectives of the study under the assumption of a positive impact.

Key Words: Logistic, transportation cost, export

Jel Codes: *L91, F19*

1. GİRİŞ

Lojistiğin kavramının temeli taşımacılıktır. Bu nedenle lojistiğin hayatımıza girişini, insanoğlunun tekerleği icadına dayandırabiliriz. Lojistik, denizyolu, karayolu, havayolu, boru hatlar vb. pek çok alanda yapılan faaliyetleri içermektedir. Lojistik kelimesi ilk kez Lojistik Yönetim Konseyi (CLM), tarafından kullanılmıştır (Bowersox ve Closs, 1996: 4). Lojistik Yönetim Konseyi 1967 yılında tanımladığı fiziksel dağıtım kavramını revize ederek 1991 yılında lojistik kavramını kullanmıştır. Bu tanıma göre lojistik, müşteri taleplerini karşılamak amacıyla, ürünün hammadde aşamasından tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki malzemelerin, servis hizmetlerinin ve bilgi akışının etkili ve verimli bir şekilde, her iki yöne doğru hareketinin ve depolanmasının, planlanması, uygulaması ve takip edilmesi süreci olarak tanımlamıştır. Lojistik terimi, arz eden ile talep edenin arasındaki mesafe dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında, lojistik kavramı başta anlam olarak taşımacılığı çağrıştırsa da, üreticiden tüketiciye kadar ortaya çıkan tedarik sürecinin tamamını kapsamaktadır. (Boone ve Kurtz, 1992: 492)

Coğrafi faktörler ve ulaştırma altyapısı uluslararası rekabeti etkileyen en önemli belirleyiciler arasındadır. Bu bağlamda, bir ülke ile ana ticaret ortakları arasındaki coğrafi uzaklık, o ülkenin uluslararası pazarlardaki rekabetçi konumunu açıklayan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra intermodal tesislerin dağılımı, lojistik operatörlerinin sayısı ve uzmanlığın uluslararası rekabeti ve şirketlerin pazar payını arttırmak için giderek daha önemli olduğu düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ÖZETİ

Daha önce de bahsedildiği gibi lojistik kavramı çok köklü bir geçmişe sahiptir. Tekerleğin icadı ile başladığı kabul edilen lojistik süreci yelkenli gemiler, at arabaları, buharlı gemiler gibi pek çok eski aracın kullanımına şahitlik etmiştir. İlk demiryolu kullanımının ise 1830'da İngiltere'de başladığı bilinmektedir. Lojistik sektör ve ticaret arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Lojistik hizmetlerin kapsama ağı genişledikçe yeni pazar ve hammadde bulma olanağı artar. Öte yandan bu durum ticareti artıracağı için lojistik hizmetlerin kullanımını artıracak dolayısıyla gelişim sürecini destekleyecektir.

Konteynerlerin kullanılmaya başlanması ile intermodal taşımacılık modeli ortaya çıkmıştır. Intermodal modelde kullanılan araçlar değiştirilirken taşıma yönteminin değiştirilmesi gerekmemektedir. Konteyner öncesi dönemde araç değişimi sırasında dağınık veya uygun olmayan paketlerdeki ürünler yeni araca uygun hale getirilmek zorundaydı ve bu durum para ve zaman kaybına neden olmaktaydı. Konteynerlerin yaygınlaşmasıyla bu durum ortadan kalktı çünkü artık taşınacak olan ürün tek paketin içinde istenilen araca yüklenebiliyordu. Dünya Bankası verilerine göre 2018 yılı itibariyle Dünya üzerindeki toplam ticaret hacmi 19.6 Trilyon Amerikan Doları (US$)'dır.(Dünya Bankası Ticaret Verileri) Bu ticaret hacmine konu olan ürünlerin %90'dan fazlasının konteynerler aracılığı ile taşındığı tahmin edilmektedir.

Lojistik hizmetlerin gelişimi elbette ticaretin hem ihracat hem de ithalat tarafını etkilemektedir. Lakin çalışmanın konusundan sapmamak adına bu çalışmada yalnızca ihracat üzerine etkisi incelenecektir. İhracatın,

ekonomik büyüme üzerine etkisi iktisatçılar açısından önemli bir konudur. İhracata dayalı büyüme modellerinin varlığı ve etkinliği bu tezi destekleyen bir unsurdur. Lojistiğin, dış ticarete iki türlü etkisi vardır. Bunlar maddi ve zamansal etkilerdir.

Klasik dış ticaret teorileri lojistik maliyetleri sıfır kabul etmektedir. Ancak reel dünyada durum farklıdır. Taşıma, depolama vb. lojistik maliyetleri, maliyet kalemleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca lojistik sürecin kapsadığı zaman dilimi de pazara ulaşma ve rekabet gücü açısından büyük önem arz etmektedir. İhracatın, ekonomik büyümenin temel dinamiklerinden biri olduğu varsayımı altında özellikle ihraç edilecek malların depolanması ve en kısa sürede ithalatçı ülkeye ulaştırılması ihracatı artırabilmenin temel gerekliliklerindendir. Uluslararası piyasalarda ülkelerin ihracatını artırması hem ekonomik büyümenin hem de dış dengenin sağlanması açısından son derece önemlidir. Lojistik ile ilgili sektörlerin daha etkin işlemesi ve altyapı ve ulaştırma ağlarının geliştirilmesi sonucunda ülkeler daha hızlı ve daha güvenli ihracat yapabilecektir.

Günümüz dünyasında ise taşıma ve depolama sorunu daha geniş ölçekte tartışılır olmuş ve Lojistik kavramı ticaretin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Lojistik kelimesi başta taşıma faaliyetlerini akla getirse de aslında ulaştırma alanında yapılan altyapı yatırımlarından, kullanılan araç sayısına, taşınan yolcu ve yük miktarından ulaştırma ile ilgili regülasyonlara ve depo antrepo gibi birçok unsuru içerisinde barındıran çok yönlü bir kavramdır. Bu bahsi geçen unsurlardaki pozitif gelişmeler ihraç edilen ürünün kalitesi ve maliyeti üzerinde etkilidir. Ülkelerin yurtiçi ve yurtdışı yaptıkları her tür ticarette nakliye gerek zaman gerekse parasal maliyet açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple ülkelerin lojistik gelişmişlik düzeyleri doğrudan rekabet düzeyini ve ihracat hacmini etkilemektedir. Tüm ülkelerin dünya ticaretinden daha büyük pay almak istediği ve bu nedenle rekabetin de küresel boyuta taşındığı günümüz dünyasında, ülkeler maliyetlerini minimize edebilmek için çeşitli yollara başvurmaktadır. Emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin maliyetleri veri kabul edildiğinde taşıma maliyetlerini düşürmek ülkelerin ihraç mallarının uluslararası fiyatını da düşürmekte ve böylece rekabet avantajı sağlamaktadır.

Bu bağlamda, Jacks ve Pendakur (2010), dünya ticaretinin büyümesinin, iletişim ve ulaştırma sektörlerindeki teknolojik gelişmelerle güçlü bir şekilde bağlantılı olduğu algısından bahsetmiştir. 1870-1913 arası dönemdeki ulaştırma devrimlerinin ticareti etkileyip etkilemediğini analiz etmek için İngiltere üzerine odaklanmışlardır. Ulaştıkları sonuç, deniz taşımacılığı devriminin ondokuzuncu yüzyılın sonlarındaki küresel ticaret artışının temel itici gücü olup olmadığını doğrulayamasa da, "kara ve deniz navlun oranlarındaki farklılıklar farklı bir sonuç ortaya çıkarabilir" görüşünü bildirmişlerdir.

Bernhofen vd. (2012), konteynerleşmenin 1962–1990 döneminde dünya ticaretinde önemli bir etkisi olduğunu öne sürmektedir. Konteynerleşmenin sadece limanların operasyonel yeteneklerini değil, tüm taşımacılık endüstrisini etkilediğini, aynı zamanda kara, demir ve deniz yolu taşımacılığı arasında geçiş yapılmasına imkan tanıyarak intermodal yöntemlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu ve böylece teslimat sürelerinin azaltıldığını ve lojistik kapasitenin artırıldığını belirtmişlerdir.

Puertas vd(2014) taşıma maliyetlerinin sıfır olmadığı kabul edildiğinde gümrük modernizasyonu, ulaştırma politikalarının güncellenmesi ve altyapının iyileştirilmesi rekabet gücünü artırmak isteyen ülkeler için kilometre taşları olması gerektiğini anlatmıştır.

Tatlıcı ve Kızıltan(2011)'ın yaptıkları bu analiz sonucunda Türkiye'nin ihracatına, ihracat yapılan ülkenin milli gelirinin anlamlı bir etkisi olduğu görülürken nüfus büyüklüklerinin, gümrük birliği varlığının ve ortak sınır paylaşımının Türkiye'nin ihracatı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ihracatında anlamlı bir etkisinin olmamasının sebepleri arasında Türkiye'nin, Avrupa ülkelerinin talep ettiği marka değeri yüksek ürünleri üretememesi, emek yoğun üretim tekniklerini kullanmasından ötürü fiyat bazında AB ülkeleriyle rekabet edememesi ve AB'nin teknik taleplerine tam anlamıyla uyum sağlayamaması gösterilmiştir.

Hesse ve Rodrigue (2004) lojistiğe olan talebin türetilmiş bir talep değil fiziksel dağılım ve malzeme yönetimine bağlı bir talep olduğunu belirtmişlerdir. Geleneksel lojistik yaklaşımının aksine mekânsal yaklaşım kullanılarak yük trafiği ve lojistik altyapı üzerine coğrafi analiz yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

D'Aleo(2015) yaptığı çalışmada LPI'nın GSYİH üzerinde bir etkisi olduğunu ancak GCI skorları modele dahil edildiğinde etkinin arttığını gözlemlemiştir. İki tahmin arasındaki farkın ise dolaylı etkiyi ifade ettiği sonucuna ulaşmıştır. LPI skorunun ise GSYİH için iyi bir tahmin edici olduğunu ifade etmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde lojistik sistemleri iyileştirmenin GSYİH üzerinde olumlu bir etkisi olacağı kanısı doğrulanmıştır.

Güner ve Coşkun(2012) birlikte ortaya çıkardıkları bu çalışmada lojistik yatırımların öneminin yanı sıra siyasi istikrar, hükümet etkinliği, demokrasi düzeyi gibi politik etkenler ve eğitim ve refah düzeyi gibi sosyal etkenlerin tamamlayıcılık rolüne değinmiş ve yüksek bir bağlantı olduğunu tespit etmiştir. Bu çerçevede, yüksek lojistik yatırımların tamamlayıcı etkenler olmadan her zaman yüksek getiri sağlamayacağına vurgu yapılmıştır.

3. TÜRK TAŞIMACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE İHRACATA KATKISI

Türkiye'de mevcut ihracat düzeninin temelleri ithal ikameci döneme dayanmaktadır. İthalatın azaltılmasına yönelik bu hamle yerli sanayiyi teşvik ederek üretim gücünü artırmıştır. Bu sürecin devamında 1980 sonrasında Türkiye'de, ithal ikameci politikadan ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiştir. İhracata dayalı bu yeni düzenin geliştirilmesine yönelik atılan adımlardan biri Türk Eximbank'ın kuruluşudur. İhraç ürünlerinin çeşitlendirilmesi, yeni pazarlar bulunmasına yardımcı olması, ihracatla birlikte uluslararası piyasalarda pazar payının artırılması hedeflerine ilerlemek amacıyla 1987 yılında Türk Eximbank kurulmuştur (Eximbank, 03.11.2019)

Türkiye'de dış ticarete yönelik bu değişiklikler olurken paralel olarak lojistik alanda yapılan yatırımlar da artmaya başlamıştır. Ortaya çıkan ihtiyaç neticesinde yerel ve ulusal ölçekte yatırımlar yapılmış, doğrudan veya ortaklık üzerinden lojistik sektöründe yabancı sermaye yatırımlarında da artış gözlenmiştir.

Türkiye açısından çok yeni bir kavram olan lojistik kavramı teknolojik gelişmelerle birlikte iyice ön plana çıkmıştır. Özellikle ihracat, ithalat ve e-ticarette yaşanan gelişmeler Türk lojistik sektörünün gelişiminde büyük rol oynamıştır. 1980 sonrasında benimsenen liberal ekonomi politikaları ile Türkiye ekonomisi büyük bir hızla küresel ekonomik sisteme entegre olmuştur. İhracata dayalı büyüme modelinin benimsenmesi ve ithalat engellerinin kaldırılması ile artan dış ticarete ek olarak bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin Lojistik sektöründeki yansımaları özellikler 2000'li yıllar itibariyle kendini göstermeye başlamıştır. Türkiye'de Lojistik sektörü alt yapısını 1980-2000 döneminde kara, hava, deniz ve kombine taşımacılık alanlarında yapılan yatırımlarla sağlamlaşmış ve dinamik bir sektör görünümüne kavuşmuştur.

Türkiye'de özellikle büyük firmaların lojistik ile ilgili faaliyetlerini kendi bünyelerinde kurdukları lojistik servislerle yürüttüğü bilinmektedir. Ancak bu faaliyetler daha çok dağıtım ve depolama faaliyetleri olup altyapı açısından yeterli değildir. Türkiye'de dünya standardında faaliyet gösteren lojistik firmaları bulunsa da genel olarak tüm sektörde kural ve standartların netleştiğini söylemek zordur. Sektör heterojen bir görünüm sergilemektedir. Sektörde faaliyet gösteren firmaların karlılık, ciro, sermaye gibi büyüklüklerine ek olarak çalışma prensipleri, örgüt kültürleri, sahip oldukları değerler açısından da farklılık göstermektedir. Türk Lojistik sektöründe faaliyet gösteren firmalar şöyle sınıflandırılabilir (Babacan ve Eriş, 2004):

- **Küçük Firmalar:** Bu firmalar daha çok spot işler yapan modern iş anlayışından uzak, geleneksel yöntemlerle çalışan firmalardır. Amaçları ciro ve karlılıklarını artırmak olan küçük firmalar kalıcılık politikaları ve pazarlama stratejilerinden yoksundur.
- **KOBİ'ler:** Kökeni taşımacılık sektörüne dayanan, yerli sermaye ile kurulmuş firmalardır. Bu firmalar piyasa koşullarına hakim, geleneksel yöntemlerle kurulmuş olmalarına rağmen globalleşmeye dönük çabalarıyla dikkat çekmektedir. KOBİ'ler geleneksel örgüt anlayışına sahip olmalarına rağmen, ticari bakış açıları büyüme yönündedir.
- **Büyük Firmalar:** Büyük firmalar bir holding bünyesinde olan, büyüme olanaklarına, uluslararası ölçekte iş yapabilme yeteneğine sahip olan firmalardır. Bu firmaların küresel ölçekte faaliyet gösteren bir ortağı olabilir. Örgüt yapısı daha modern, sektörde markalaşmaya çalışan ve iş etiğini önemseyen firmalardır.
- **Yabancı firmaların Türkiye Şubeleri:** Bu firmalar küresel marka olma avantajını kullanarak yerel pazarlara ulaşmayı hedefleyen firmalardır.
- Kargo şirketi statüsü ile kurulmuş aynı isimle lojistik firması kuran ve daha önce var olan kargo taşıma ağından yararlanan firmalar.

Tablo 1. Türkiye'nin Ulaştırma Altyapısının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Yıl	Karayolu Uzunluğu (Km)	Demiryolu Uzunluğu (Km)	Gemi sayısı	Antrepo Sayısı
1999	5035	8682	1242	
2000	5537	8671	1270	
2001	5821	8671	1261	
2002	6040	8671	1185	
2003	7200	8697	1148	
2004	8972	8697	1209	
2005	10178	8697	1379	
2006	11685	8697	1429	
2007	12973	8697	1551	
2008	14458	8699	1649	1228
2009	16494	9080	1720	1172
2010	18863	9594	1777	1375
2011	20273	9642	1832	1366
2012	21193	9642	1879	1337
2013	22079	9718	1909	1311
2014	22 583	10087	1892	1291
2015	23 107	10131	1895	1231
2016	23 831	10131	1951	1213
2017	24 507	10207	1999	1159
2018	25113	10315	2025	1134

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı

Grafik 1. Türkiye'nin İhracatının Taşıma Şekillerine Göre Dağılımı

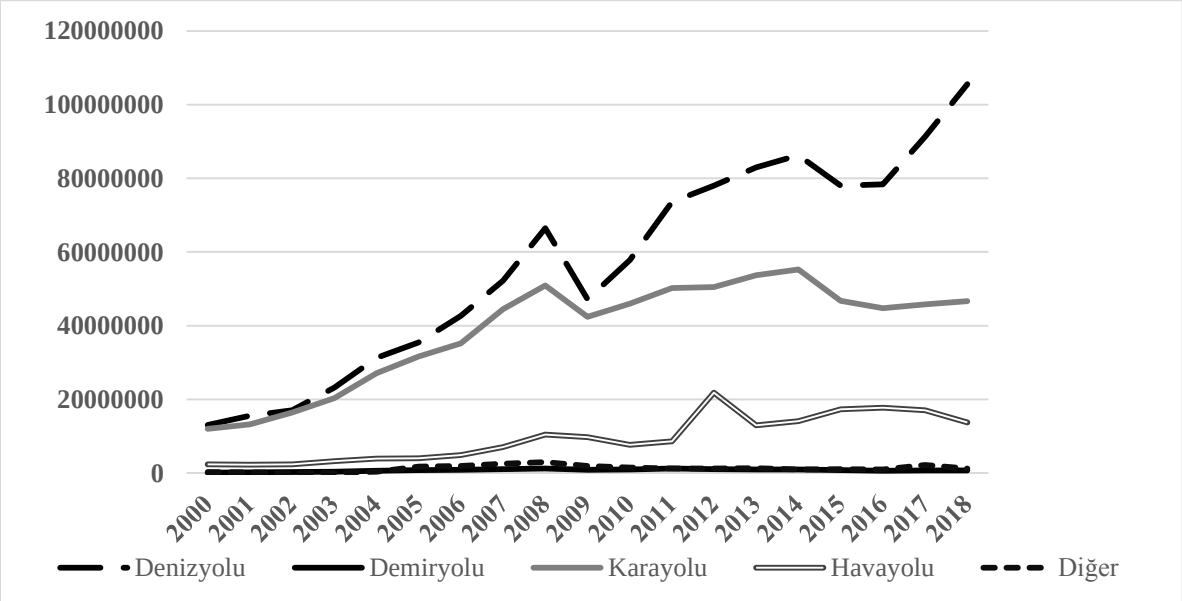

Kaynak: TUİK (Taşıma Şekillerine Göre İhracat)

Grafik 1.'de görüldüğü üzere Türkiye'nin ihracatındaki artış taşıma şekilleri arasında homojen olarak dağılmamaktadır. Özellikle 2002-2003 sonrasında makas hızla deniz ve kara yolları lehine açılmıştır. Bu noktada demiryolları ve havayolu filosunun gelişmediği düşünülmemelidir. Her taşıma şekli kendi ölçeğinde gelişme kaydetmiş olsa da denizyolu ile taşıma olanaklarının fazla olması ve ülkenin uluslararası karayolu ağı üzerinde önemli bir konumda bulunulması bu iki taşıma yöntemin ihracatta daha fazla pay almasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Verilere göre Türkiye'nin taşımacılık sektöründe yaşanan gelişmeler ihracatını olumlu yönde etkilemiştir. Ancak taşımacılık sektöründeki gelişmelerin ihracatı ne kadar etkilediğinin ölçümü oldukça zordur. Yapılan yollar ya da artan araç sayısı sadece uluslararası ticaret ile ilgili göstergeler değildir. Bu nedenle ilişkinin yönü ve katsayısını bu verilere bakarak belirlemek sağlıklı sonuçlar üretmemektedir. Lojistik kavramının daha kapsayıcı bir tanımı ifade ettiği daha önce ifade edilmişti. Bu bağlamda ülkelerin lojistik göstergelerinin tamamını içeren yeni bir endeks hesapalanmaya başlanmıştır.

Lojistik Performans Endeksi (LPI) Dünya Bankası tarafından hesaplanmaktadır. Endeks ilk kez 2007, ikinci kez 2010 yılında sonrasında ise her iki yılda bir düzenli olarak yayınlanmıştır. Bu nedenle günümüzde ülkelerin lojistik performansını gösteren sadece 6 yıllık bir veri seti bulunmaktadır.

Endeks 1 ile 5 arası değer almakta. 1 en kötü 5 en yüksek performansı ifade etmektedir. Lojistik Performans Endeksi şu alt endekslerden oluşmaktadır (Arvis ve diğerleri, 2010):

- Gümrük işlem süreci verimliliği
- Ticaret ve ulaştırma ile ilgili altyapı kalitesi
- Rekabetçi fiyatlarlar uluslararası sevkiyat yapabilme kabiliyeti
- Lojistik hizmetlerinin yetkinliği ve kalitesi
- Gönderileri takip etme kabiliyeti
- Gönderilerin planlanan süre içinde alıcılara ulaşma sıklığı

LPI'nın alt endeksleri incelendiğinde taşımacılıkta kullanılan yol ve araç sayısının ötesinde verilen hizmetlerin hızı, yeterliliği ve kalitesine odaklı bir hesaplama yapıldığı görülmektedir. İhraç edilen malın yerine zamanında ve hasar görmeden ulaşması taşımacılık hizmetinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Zamanında ve hasarsız ya da en az hasarla teslim gümrük altyapı hizmetlerinin yeterliliğinden, gümrük işlemlerinde bürokrasinin azaltılmasına kadar birçok faktörden etkilenmektedir. Bu bağlamda yüksek lojistik performansına sahip ülkeler gümrük işlemlerinde bürokrasinin azaltıldığı, taşımacılık işlemlerinin kalitesinin yüksek olduğu, taşımacılık maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerdir.

Türkiye'nin LPI skorları Tablo 2.'de verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksindeki Gelişmeler (2007-2018)

Lojistik Performans Index	**2007**	**2010**	**2012**	**2014**	**2016**	**2018**
LPI: Ortalama	3.15	3.22	3.51	3.50	3.42	3.15
Gönderileri takip etme kabiliyeti	3.27	3.09	3.54	3.77	3.39	3.23
Lojistik hizmetlerinin yetkinliği ve kalitesi	3.29	3.23	3.52	3.64	3.31	3.05
Rekabetçi fiyatlarlar uluslararası sevkiyat yapabilme kabiliyeti	3.07	3.15	3.38	3.18	3.41	3.06
Gümrük işlem süreci verimliliği	3.00	2.82	3.16	3.23	3.18	2.71
Gönderilerin planlanan süre içinde alıcılara ulaşma sıklığı	3.38	3.94	3.87	3.68	3.75	3.63

Ticaret ve ulaştırma ile ilgili altyapı kalitesi	2.94	3.08	3.62	3.53	3.49	3.21

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 2. deki verilere göre geçen 10 yıllık sürede Türkiye'nin Lojistik performansında 2016 yılına kadar bir artış gözlemlense de 2018 yılında 2007 yılındaki değere geri dönülmüştür. Alt bileşenlerine bakıldığında bu durumun tüm alt bileşenler için geçerli olduğu görülmektedir. Ancak Ticaret ve Ulaştırma ile İlgili Altyapı Kalitesi Endeksi ve Gönderilerin Planlanan Süre İçinde Alıcılara Ulaşma Sıklığı Endeksi bu gerilemeye rağmen dönem başı değerinin üzerinde kalmıştır. Türkiye'de lojistik faaliyeti yürüten firmaların rekabetçi fiyatlarla sevkiyat yapabilme yeteneği ve gümrük işlem ve süreçlerinin verimliliği ve lojistik hizmetlerinin yetkinliği ve kalitesi endekslerinin ise geçen 10 yıllık süreçte büyük bir gelişme gösterdiğini söylemek zordur.

4. SONUÇ

Bu çalışmada lojistik sektöründeki gelişmelerin Türkiye açısından önemi özetlenmeye çalışılmıştır. Türkiye 3 kıtayı birbirine bağlayan konumu nedeniyle önemli bir geçiş bölgesidir ve lojistik üs olma yolunda ciddi potansiyele sahiptir. Üç denize kıyısının olması denizyolu ticaretinde avantaj sağlamaktadır. Ancak bu avantajların diğer ülkelere kaybedilmemesi açısından bir takım adımlar atılmalı ve kararlı çalışmalar yürütülmelidir.

Lojistik kapasitenin artırılması için tek gereklilik altyapı yatırımları değildir. Serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması açısından politika düzenlemeleri yapılması, gümrük işlem sürelerinin kısaltılması açısından bürokratik işlemlerin süresinin kısaltılması, araç sahiplerine uygun fiyattan araç ve yakıt sağlamak gibi pek çok düzenleme lojistik kapasiteyi artırma hususunda fayda sağlayabilir. Ancak hangisinin ülkemiz adına daha faydalı olacağını tahmin edebilmek açısından daha kapsamlı ve ampirik bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Türkiye'nin lojistik fiziki altyapısındaki gelişmeler yıllar itibariyle incelendiğinde kara, hava ve deniz yolu taşımacılığı için gerekli fiziki altyapının hızla geliştiğini söylemek mümkündür. Ticaret açısından bakıldığında deniz taşımacılığının diğer taşımacılık türlerine göre ihracatta daha çok kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ancak ihracat rakamları ile lojistik altyapısında ortaya çıkan gelişmeler paralellik göstermemektedir. Bazı yıllarda altyapı gelişme göstermiş olmasına rağmen ihracatta bir artış buna eşlik etmemiştir. Sadece altyapı ile ilgili göstergeler lojistik faaliyetleri temsil etmekte yetersizdir. Ancak kavramın kapsamının geniş olması ölçümünü de güçleştirmektedir.

Son yıllarda hesaplanmaya başlanan LPI lojistik performansının göstergesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak endeks anket verilerine dayanarak oluşturulduğundan ancak 2 yılda bir yayınlanabilmektedir. Bu nedenle kapsamlı ekonometrik analize uygun bir veri seti henüz oluşmamıştır. Ancak endeks verileri incelendiğinde Türkiye'nin LPI skorunun 3 ile 3.50 arasında değerler aldığı görülmektedir. Endeks alt bileşenlerine bakıldığında Türkiye'nin Lojistik altyapı kalitesi ve gönderilerin zamanında teslim edilmesi ile ilgili göstergelerin pozitif gelişme gösterdiği görülmektedir. Ancak gümrük işlemleri ve lojistik hizmetlerinin kalitesi ve gönderi takip ile ilgili endeksler dönem içerisinde yükselme gösterse de 2018 yılı itibariyle ya 2007 seviyelerine dönmüş ya da bu değerin de altına düşmüştür. Sektörün rekabetçi fiyatlarla iş yapabilme yeteneği ise en düşük skora sahip endeks başlığı olarak görülmektedir.

Bu bağlamda sadece ihracat kapasitesinin arması açısından değil, coğrafi konumu nedeniyle bir lojistik üsse dönüşme potansiyeline sahip Türkiye'nin bu avantajları kullanabilmesi açısından da büyük öneme sahip lojistik kapasitenin artırılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. LPI skorlarına ve lojistikle ilgili literatüre bakıldığında sadece taşımacılık alt yapısının kalite ve yeterliliğini artırmak için yapılan çalışmaların yetersiz olduğu aşikardır.

Türkiye'nin lojistik sektörünün gelişimi için, sektörün verdiği hizmetlerin kalitesinin artırılması ve gümrükte yapılacak işlemlerin kalitesi artırılarak, gümrükte bekleme sürelerinin azaltılması için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bernhofen, D. M., El-Sahli, Z., & Kneller, R. (2012). Estimating the effects of the container revolution on international trade.

Bowersox, D. J., & Closs, D. J. (1996). *Logistical management: the integrated supply chain process*. McGraw-Hill College.

Boone, L. E., & Kurtz, D. L. (1992). Contemporary Marketing. New York: Dryden.

d'Aleo, V. (2015). The mediator role of Logistic Performance Index: a comparative study. Journal of International Trade, Logistics and Law, 1(1), 1-7.

Guner, S., & Coskun, E. (2012). Comparison of impacts of economic and social factors on countries' logistics performances: a study with 26 oecd countries. *Research in Logistics & Production*, *2*, 330-343.

Hesse, M., & Rodrigue, J. P. (2004). The transport geography of logistics and freight distribution. Journal of transport geography, 12(3), 171-184.

Hummels, D., & Schaur, G. (2012). *Time as a trade barrier* (No. w17758). National Bureau of Economic Research.

Jacks, D. S., & Pendakur, K. (2010). Global trade and the maritime transport revolution. *The Review of Economics and Statistics*, *92*(4), 745-755.

Puertas, R., Martí, L., & García, L. (2014). Logistics performance and export competitiveness: European experience. *Empirica*, *41*(3), 467-480.

Tatlıcı, Ö., & Kızıltan, A. (2011). Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracati Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *25*.

https://www.kgm.gov.tr/ *(erişim tarihi:20/10/2019)*

https://atlantis.udhb.gov.tr/istatistik/istatistik_filo.aspx *(erişim tarihi:20/10/2019)*

https://ticaret.gov.tr/ *(erişim tarihi:20/10/2019)*

https://data.worldbank.org/topic/trade *(erişim tarihi:18/10/2019)*

https://www.eximbank.gov.tr/tr/hakkimizda/kurumsal/bankamiz-hakkinda *(erişim tarihi:20/10/2019)*

https://www.uab.gov.tr/ *(erişim tarihi:23/10/2019)*

ESKİ MEZOPOTAMYADAKİ TANRIÇA VE KÜLTLERİ

Mehmet ŞAHİN, Suzan AKKUŞ MUTLU

Mhmtshnn9@gmail.com, suzan.akkus@nevsehir.edu.tr

Özet

İnsanoğlu var olduğundan beri her zaman bir yaratıcıya inanma ihtiyacı hissetmiştir. Yaşanan doğa olaylarında kendilerinin inanmakta güçlük çektikleri veya bir çıkış noktası bulamadıkları durumları her zaman bir yaratan güce bağlamışlardır. Bu düşünce yapısı doğrultusunda ise çok tanrılı bir inanç sistemi, tanrılar ve tanrıçalar ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz ki her şeyin ilklerinin ortaya çıktığı bu kadim coğrafya, tanrı ve tanrıçaların da çıkış noktası olmuştur. Sümer, Akkad, Babil ve Asur gibi büyük devletlere ev sahipliği yapmış olan bu kadim coğrafyada dinler, tanrılar ve tanrıçalar bu devletlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Mezopotamya'da yaşayan insanlar yeryüzünün yaratıcısının, yöneticisinin ve tek gücün tanrılar olduğuna inanmışlardır. Tanrı ve tanrıçalar onların hayatlarının her alanında yer almaktadır. Buda onların yaşam tarzlarını ve kültürlerini etkilemiştir. Onların bütün hayatlarını, yaşam tarzlarını etkileyen bu tanrıları biz mitolojilerinden öğrenmekteyiz.

Eskiçağ 'da insanlar bir kişinin suçlu veya suçsuz olduğunu tanrıya danışarak ispat etmeye çalışmışlardır. Mezopotamya'daki her tanrının ve tanrıçanın taşıdığı güç ve özellikleri birbirinden farklıdır ve buna birçok Tanrıçada rastlanmaktadır. Tanrıça Nammu yeri ve göğü doğuran ana olarak bilinmektedir. Tanrıça Ki, ülkenin ebesi olma ve hastalıkları iyileştirme gibi birkaç özelliği olan bir tanrıçadır. Tanrıça Ninlil, rüzgâr tanrıçası olarak bilinmektedir. Tanrıça Aşnan, sığır sürülerinin koruyucusu olarak ve tahıl sağlamak için vardır. Nimsar ise bitkiler tanrıçasıdır. Tanrıça İnanna, savaş ve aşk tanrıçası olarak bilinir. Tanrıça Ereşkigal, cehennemde hüküm süren cehennemler tanrıçası ve ölüler tanrıçası olarak bilinir. Elde edilen bilgi ve bulgulara bakıldığı zaman bu tanrılar sadece bir devlete ait olmamışlardır. Savaşlar esnasında kaçırılan, kültürel etkileşimle bir başka devletin kültürüne giren tanrılar ve tanrıçalarda vardır. Mezopotamya da başlayan bu mitoloji ve din inanışlarının izleri çok zaman geçmiş olmasına rağmen günümüzde bile görülmektedir. Bu da kültürel etkileşimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *Mezopotamya, Tanrıçalar, Mitoslar, Tanrı, İnanç*

GODDESS AND CULTURES IN ANCIENT MESOPOTAMIA

Abstract

Mankind has always felt the need to believe in a creator since it existed. They have always attributed the situations that they have difficulty in believing in natural phenomena or cannot find a starting point. In line with this thought, a polytheistic belief system, gods and goddesses emerged. Undoubtedly, this ancient geography, where the firsts of everything appeared, has also been the starting point of gods and goddesses. Religions, gods and goddesses emerged with these states in this ancient geography which was home to the great states such as Sumerian, Akkad, Babylon and Assyria. People in Mesopotamia believed that the earth's creator, ruler, and sole power were gods. Gods and goddesses are involved in every aspect of their lives. Buddha influenced their lifestyles and cultures. We learn from the mythology of these gods that affect their whole lives and lifestyles.

In ancient times, people tried to prove that a person was guilty or not guilty by consulting God. The power and characteristics of each god and goddess in Mesopotamia are different from each other and are found in many goddesses. Goddess Nammu is known as the place of birth and mother. Goddess Ki is a goddess with several characteristics such as being the midwife of the country and curing diseases. The goddess Ninlil is known as the wind goddess. The goddess Ashnan, as the protector of cattle herds, exists to provide grain. Nimsar is the goddess of plants. The goddess Inanna is known as the goddess of war and love.
The goddess Ereshkigal is known as the goddess of hell and the goddess of the dead who reign in hell. Looking at the information and findings obtained, these gods did not belong to only one state. There are gods and goddesses who were kidnapped during wars and entered into the culture of another state through cultural interaction. The traces of these mythologies and religious beliefs, which started in Mesopotamia, have been seen even today. This shows how important cultural interaction is.

Key words: *Mesopotamia, Goddesses, Myths, God, Faith*

1. Giriş

Mezopotamya; coğrafi olarak kuzey tarafında Toros Dağları, güneyinde ise Basra Körfezi, doğusunda ise Zağros Dağları, batısında ise Suriye Çölü ile çevrili bölgedir. Grekçe kaynaklarda "ırmakların ortasındaki ülke" manasına gelen, Dicle ve Fırat havzasını kapsayan Mezopotamya dünyanın en eski ve büyük devletlerin beşiğidir. Genel olarak baktığımız zaman coğrafyanın ve iklimin insanın tenini, göz rengini, düşüncelerini, hislerini, karakterini, düşlerini, kültürünü, dilini günümüzde etkilediği gibi Mezopotamya'daki insanların inancını ve tanrıya olan bakış açılarını da etkilediği görülmüştür.[125] Bu yüzden, Mezopotamya Tanrılar Vatanı olarak bilinmektedir. Bu coğrafya için doğal sınırlara sahip olmayan, başka bir ifade ile çevre kültürlerle sürekli etkileşime geçen bir bölge diyebiliriz. Bu bölgenin çevre coğrafyalara birçok etkisi ve sağladığı avantajlarda vardır. Fakat bunların yanında dezavantajı ise birçok istilalara ve kültürel etkiye açık olmasıdır.[126] Mezopotamya bölgesi her şeyin ilklerinin yaşandığı ve bu yönüyle de şüphesiz tarihe yön vermiştir. Bunlardan en önemlileri ise din, mitoloji, tanrı ve tanrıçalardır. Eskiçağda birçok toplumunda görüldüğü gibi, Mezopotamya toplumunda da çok tanrılı bir inanç sistemi vardır. Mezopotamya'daki tanrı ve tanrıçaların bazıları Sümer, diğerleri ise Akkad, Babil, Asur gibi Sami toplumlarına aittir. Mezopotamya'ya ilk olarak Sümerlerin geldiği bilinmektedir. Kalkolitik dönemin sonlarına doğru Sümerler Mezopotamya'ya geldiklerinde, doğa güçlerine inanan ve onlardan korkan toplumlarla karşılaşmışlardır. Güney Mezopotamya'ya yerleştikten sonra Sümerler yapay tepecikler inşa ederek ziggurat isminde tapınaklar oluşturmuşlardır. Bu tapınaklar kâinatın üçlüsü olarak yerin altı, yeryüzü ve gök olmak üzere tanrıya üç giden yolu simgelediğini düşünmüşlerdir.[127] Tanrıları için ziggurat tapınaklarını inşa eden Sümerler; din ile ilgili konulara da hayat meseleleri kadar büyük önem vermişlerdir. Bu amaçla, çeşitli kurbanlar ve değerli eşyalar sunarak, ayin ve törenler düzenleyerek, dualar etmişler ve böylelikle, manevi ve maddi olarak tanrılarını memnun etmeyi kendilerine vazife saymışlardır.[128] Sümerlerin oluşturduğu bu din anlayışı olan panteon sistemi uzun zaman sürecinde Mezopotamya'da, tanrıların ve tanrıçaların çıkış noktası olmasına rağmen daha sonra gelen devletler olan Akkad, Babil ve Asurlular tarafından da benimsenmiştir.[129] Kuşkusuz bu benimsemeler sadece dini ve mitolojik anlamda gerçekleşmemiş, gelenek ve görenekleri etkilemiştir; Sümerlerden sonra gelen Akkad, Babil ve Asur gibi devletler tarafından benimsenmiştir. Mezopotamya'da oluşan mitoloji, dinler ve tanrılar Sümer kökenli olup, aldığı yoğun göçlerle beraber birçok kavmin inanç ve kültüründen etkilenmiş olup bu kültür ve inançlar zamanla değişime uğrayarak hayatlarına girmiştir.[130] İlk varoluştan günümüze kadar insanoğlu her zaman bir yaratıcıya inanma gereği duymuştur. Yaşanan doğa olaylarında kendilerinin inanmakta güçlük çektikleri veya bir çıkış noktası bulamadıkları durumları her zaman bir yaratan güce bağlayarak bu durumu onlara atfetmişlerdir. Bu düşünce yapısı doğrultusunda tanrıçalar ve çok tanrılı bir inanç sistemi ortaya çıkmıştır. Eski çağ insanının yaşamlarında görülen bu inanç düzeni birçok dünya toplumlarında tek tanrılı olan kutsal dinlerin ortaya çıkışına kadar devam etmiştir.[131] O dönemde yaşayan insanların dinlere ve tanrılara bakışları Mitolojik ve psikolojik olmuştur. Çünkü Mezopotamya'daki tanrılar ve dinler hakkındaki en belirgin en geniş bilgilere biz mitolojiler sayesinde ulaşıyoruz.[132] Her milletin bir mitolojik dünyası ve efsaneleri vardır. İnsanlar farklı coğrafyalarda yaşamış olsalar da insan topluluklarının geçmişteki mitolojik dünyaları, şaşırtacak kadar birbirleriyle şaşırtıcı benzerlikler taşımaktadırlar. Bu mitoslar çoğu zaman aynı bile olabilmektedirler ve sadece kahramanların isimlerinde değişiklik yapılmasına rağmen olaylar ve gelişmeler aynıdır. Mitoslar, belli

---

[125] Vahyettin Aygün, "Eskiçağ Mezopotamya'sında Tanrı Algısı", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi", 2017; 5/1, s. 81

[126] Kemalettin Köroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi, iletişim yayınları, İstanbul 2006, s.15

[127] Sargon Erdem, "Asya", İA, III. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.507- 515

[128] Abdullah Altuncu, "Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Törenler", Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014/2,Cilt: 1,s. 141-165.

[129] Kürşat Demirci, Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş, Ayışığı kitapları, İstanbul 2013, s.12-15

[130] Jeremy Black, Anthony Green, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritler Semboller,* Aram yayıncılık, İstanbul 2003, s.7

[131] Yusuf Kılıç, Ebru Uncu, **"**Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi *(İstar- Aphrodite Örneği)***"**, Hıstory Studıes Internatıonel Journal Of Hıstory, 2011; vol. 3/1, s.185

[132] Vahyettin Aygün, "Eskiçağ Mezopotamya'sında Tanrı Algısı", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi", 2017; 5/1, s.83

bir olayın yarattığı insanın hayal gücünün, imgelerinin sonucu olup, belli bir kurgu yaratma niyetini göstermektedir. Burada, mitos hakkında sorulması gereken doğru soru, onun gerçek olup olmadığın dan çok onunla ne yapmak niyetinde olunduğu sorusudur. Mezopotamya bölgesine baktığımızda tanrıçalar ve tanrılarla ilgili birçok bilginin mitoslarda anlatıldığı görülmektedir.[133]

2. ESKİ MEZOPOTAMYA'DAKİ TANRIÇALAR VE KÜLTLERİ

Mezopotamya'da en önemli ve bilinen tanrıçalar Namnu, Ninlil, Aşnan, Nimsar, İnanna, Ereşkigal'dir. Bu tanrıçalar ile ilgili mitoslar ve efsaneler tanrıçalar hakkında bilgi vermektedir.

2.1 Tanrıça: Namnu

Sümerlilerin dini inançlarına göre çok eskiden yer ve gök yok iken her yerin sonsuz bir kuyu ve uçsuz bucaksız bir deniz olduğuna inanmışlar. Sümerliler daha sonra bu uçsuz bucaksız denizi tanrıça Nammu olarak adlandırmışlardır. Tanrıça Nammu, daha sonra "Gök'ü ve Yer'i doğuran ana" olarak betimlenmiştir. Bir efsaneye göre bir gün tanrıça Nammu başlangıçta, tabanı yer, tepesi gök olan koskoca bir dağ doğurmuştur. Burada yer ve gök şu şekildedir; Gök tanrısı An ve yer tanrıçası Ki.[134]

2.2 Tanrıça: Ninlil

Sümer ve Babil devletlerinin, hava ve tahıl tanrıçalarının adıdır. Kocası rüzgâr ve fırtına tanrısı Enlil olduğu için "Rüzgâr Kraliçesi" adı ile de bilinmektedir. [135] Bir mitosa göre, Nippur şehrinde yaşayan Enlil tanrıça Ninlil' e âşık olmuştur. Tanrıça Ninlil, Nunbirdu Irmağı'nda yelken açmakta iken tanrı Enlil onun ırzına geçmiştir. Rüzgâr tanrısı Enlil bu yaptığı kabul edilemez suçtan dolayı yeraltı dünyasına sürgün edilmiştir. Fakat Rüzgar tanrısından hamile kalan tanrıça Ninlil'in karnı iyice büyümüştür. Tanrıça Ninlil tek başına hamile bir şekilde geride bırakılmayı kabullenemez ve Enlil 'in ardından ölüler dünyasına gitmeyi dilemiştir ve sonra tanrıça ninlil ölüler dünyasına gitmiştir. Bu durum sonucunda ise Ninlil'in çocuğu ay tanrısı Nanna, yerin altında ölüler dünyasında doğmuştur. Göklerin ışığı olarak doğması beklenen Nanna karanlıklar ülkesinin bir parçası olmuştur. Tanrı Enlil, bu duruma bir çare düşünmüştür ve ölüler dünyasında Ninlil 'in üç tanrısal varlığın annesi olmasını ve onların Nanna' ya teslim edilmesini sağlayarak, Nanna'nın göğe çıkmasına izin verilecek karmaşık bir plan hazırlamıştır. Bu karmaşık plan doğrultusun da ölüler dünyasından çıkmışlardır.

Sümer panteon sıralamasında ay tanrısı Nanna, diğer bir ismi ile Sin, tanrıların en büyüğü sayılmış ve güneş tanrısı olan Utu, Tanrı Nanna ve tanrıça Ningal'in çocuğu sayılmaktadır. Daha sonraki Ibrani kozmogonisinde bu durum tam tersine çevrilmiştir. Klasik çağ mitolojisinde, güneş tanrısı ışık saçan ve tanrıların en büyüğü konumuna gelirken, ay, bir tanrı iken tanrıça sayılmaya başlanmıştır. Burada yeryüzünün aydınlanması, ay tanrısı Nanna, güneş tanrısı Utu, gezegenler ve yıldızlar tarafından birlikte gerçekleştirildiği düşünülmektedir. [136]

2.3 Tanrıça: Aşnan

Bilgelik tanrısı Ea'ın önerisiyle tanrı Enlil yeryüzüne sığır sürülerini korumak ve tahıl sağlamak için, küçük iki tanrı yaratmıştır. Sığır tanrısı Lahar ve tahıl tanrıçası olan Aşnan'ın görevi tanrılara yiyecek ve giyecek sağlamaktır. Bu tanrılardan bahsedilen mitoslarda yeryüzünde bunların yarattıkları bolluklar ve refahlar anlatılmıştır. Ne var ki yoldan çıkıp şarap içip sarhoş olan bu küçük iki tanrı, aralarında tartışmaya ve kavga etmeye başlayarak yapmaları gereken görevi unutmuşlardır. Tanrı ve tanrıçalar ise yiyeceklerini alamadıklarından yakınmışlardır. Tanrıların üstesinden gelemediği bazı sorunları bilgelik tanrısı Enki' ye danışmak isterler, fakat Enki bu sırada uyumaktadır. Okyanus, tanrıların anası olan Nammu, bilgelik tanrısı Enki'yi uyandırmıştır. Enki'nin önerdiği çözüm üzerine doğum tanrıçası Ninmah ile Nammu , soylu ve iyi

[133] Samuel Henry Hooke, Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitoslar, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, İstanbul 2002, s.13
[134] İbrahim Sarı, Sümer Uygarlığı, Ned Medya Yayıncılık, Antalya 2017, s.3
[135] http://ozhanozturk.com/2017/11/01/mezopotamya-mitolojisi-sozlugu-g-z/, 22.10.2019
[136] Samuel Henry Hooke, Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitoslar, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, İstanbul 2002, s. 31-32.

yaratıcılar olan tanrısal varlıkların da verdiği destek ile derin suların üzerinde bulunan çamuru harmanlayıp, insanı yaratmışlardır. İnsanının yaratılış sebebi de işte bu tanrıların yapmaları gereken görevini yapmadıklarından dolayı gerçekleştiğine inanılır. [137]

2.4 Tanrıça: Nimsar

Bu tanrıçanın babası olarak bilinen kişi su tanrıçası Enki, annesi ise toprak ana tanrıçası olarak betimlenen Ninhursag'dır. Bu iki tanrıçanın birlikteliğinden bahseden mitostaki bilgiler şöyledir:

Dilmun'tan efsanede temiz, güzel, saf ve aydınlık olan bir yer olarak ifade edilmektedir. Burası, hayvanların bile birbirlerine zarar vermedikleri, hastalığın ve yaşlılığın görülmediği bir ülke olarak bilinmektedir. Dilmun bölgesinde eksik olan tek önemli şey içme suyudur. Ninhursag'ın rica etmesi üzerine Enki, bu temiz içme suyunu Dilmun bölgesine sağlamıştır. Bu iki tanrıça arasında daha sonra bir yakınlık ve birleşme gerçekleşir. Bu birleşme sonunda bitkiler tanrıçası olan Nimsar dünyaya gelmiştir. Ninhursag'ın tanrıça Nimsar'a hamileliği, insanların hamilelik süresinde her bir aya bir gün olacak şekilde dokuz gün olarak tasvir edilmiştir.[138] Daha sonra su tanrısı Enki, kendi öz kızı olan bitki tanrıçası Ninsar'ı hamile bırakmıştır. Nimsar tanrıça Ninkurra'yı doğurmuştur. Tanrıça Ninkurra'da Enki tarafından hamile bırakılarak, aynı şekilde bitkilerin tanrıçası olduğu söylenmekte olan Uttu'yu doğurmuştur. Uttu adı kesinlikle güneş tanrısı olan Uttu ile karıştırılmamalıdır. Enki sonra Uttu ile bir birliktelik sağlar, bu birliktelik sonucu olarak 8 bitki meydana gelir. Fakat, Ninhursag onlara isim vermeden ve özelliklerini vermeye zaman bulamadan, Tanrıça Enki hepsini birden yemiştir. Ninhursag çılgına dönerek Enki 'ye korkunç bir lanet okumuştur. Tanrıçanın bu yaptıklarını duyan tanrılar dehşete düşmüşler ve Enki vücudunun yedi farklı bölgesini hastalığa çarptırmışlardır. Enki için cezanın yeterli olduğu düşünülerek, Ninhursag'ın dönerek Enki'nin hastalığını iyi etmesi için ikna etmişlerdir. Tanrıça Ninhursag, Enki'nin bedeninin iyileşmesi için vücudundaki hasta olan her bir yer için bir tanrı yaratmış onun iyileşmesini sağlamıştır.[139]

2.5 Tanrıça: İnanna

Sümerlilerin mitosuna göre Tanrıça İnanna, toplumun süsü, Sümer'in neşesi olarak bilinmektedir. İnanna, savaş ve aşk tanrıçası olarak bilinir. Ay Tanrısı Nanna'nın kızıdır. Yer altı tanrıçası Ereşkigal'in kız kardeşidir. Akad'lar da İştar yani göğün kraliçesi, Musevilerde Astarte, Yunan mitolojisinde Afrodit, Roma mitolojisinde de Venüs adını taşıyarak asırlar boyu çeşitli toplumların efsanelerinde yerini almıştır. Aynı zamanda Venüs yıldızını da temsil etmektedir. [140]

Gök kraliçesi, Uruk'un koruyucu aşk ve savaş tanrıçası olan İnanna, kentinin refah ve mutluluğunu arttırmak için Sümer uygarlığının merkezi haline getirmiş, kendi adını ve şöhretini yüceltmeye can atmıştır. Bunun için, Bilgeliğin Efendisi olan tanrıların yüreklerini okuyabilen Enki'nin yaşadığı, Eridu kentine gitmeye karar vermiştir. Çünkü Enki uygarlığın bütün temel ve önemli olan tanrısal yasalarını elinde bulundurmaktadır. Tanrıça İnanna, bu önemli yasaları herhangi bir yoldan ele geçirip kutsal kenti olan Uruk'a götürebilir ise kentin şanı ve onun egemenliği erişilmez olacaktır. İnanna şehre geldiğinde Enki'nin onun için hazırlatmış olduğu ziyafet sofrasına oturmuştur. Sofradaki ziyafette içtikleri içki ile keyifleri yerine geldiğinde, Enki Sümer uygarlığının temel taşlarını oluşturan 100 den fazla olan önemli tanrısal yasaları İnanna 'ya takdim etmiştir. İnanna bundan çok mutluluk duyarak bunları alır, gök kayığına yükler ve değerli tanrısal yasalar ile birlikte Uruk şehrinin yolunu tutmuştur. Sonra, şölenin ve içkinin etkisi geçtiğinde Enki önemli kutsal yasalarının her zamanki yerlerinde olmadıklarını fark etmiştir. Yardımcısı İsimud' ya yasaların nerede olduğunu sormuş, o da kendisinin bunları ziyafette İnanna 'ya hediye ettiğini söylemiştir. Enki şaşkınlıkla pişmanlık duyar ve gök kayığın Uruk'a ulaşmasına engel olmak ister. Böylece yardımcısı İsimud'unun ve bir grup deniz canavarının

[137] Sarı, Sümer Uygarlığı, s.18
[138] Samuel Henry Hooke, Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitoslar, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, İstanbul 2002, s. 41
[139] Sarı, Sümer Uygarlığı, s.27
[140]Muazzez İlmiye Çığ, İnanna'nın Aşkı Sümer'de İnanç ve Kutsal Evlenme, Kaynak yayınları, İstanbul 1998, s.13

İnanna'nın peşine düşmelerini emretmiştir. Deniz canavarları ve İsimud İnanna'yı birçok kez yakalamaya çalışmışlar fakat her defasında İnanna'nın yardımcısı Ninşubur İnanna'ya yardım etmiş ve İnanna sonunda Uruk şehrine sağ salim ulaşmıştır. Sevinç içindeki halkı İnanna'yı karşılamış, İnanna'nın kayığından kutsal yasalar indirilerek uruk şehrinde ziyafetler verilmiş ve böylece tanrıça İnanna gücüne güç katmıştır. [141]

Sümerde ikinci bir mitolojiye göre tanrıça İnanna kendisine bir eş seçmeye karar vermiştir. İnanna'nın karşısına güzel hediyelerle gelen çiftçi, balıkçı, çoban ve kuş avcısı evlenmek amacıyla gelmişlerdir. İnanna, kendini evlenmeye hazır hissedince onları huzuruna çağırıyor. Çiftçi, çoban, avcı ve balıkçı gelirken çeşitli hediyeler getiriyorlar. Tanrıça İnanna, bunların içinden Çoban Tanrısı olan Dumuzi'yi seçiyor. İnanna, annesi Tanrıça Ningal'enin de onayını alıyor, annesi Dumuzi'nin iyi bir koca olacağını söylüyor. Daha sonra ise düğün hazırlıkları başlatılmıştır. İnanna ile Dumuzi arasındaki bu gerçekleşen evlilik, tanrıça İnanna'nın kız kardeşi olan aynı zamanda yeraltı tanrıçası olarak ta bilinen Ereşkigal'i görmek istemesi üzerine acı bir hale bürünür. Yeraltı tanrıçası olan Ereşkigal, kız kardeşi Tanrıça İnanna'nın yeraltı dünyasına geldikten sonra yeraltı dünyasına sahip olmak istediğini düşünmüş ve tanrıça İnanna huzuruna gelince onu bir cesede dönüştürmüştür. Daha sonra kardeşinin kocası olan Dumuzi'yi de baştan çıkartması için yeryüzüne güzel bir kız göndermiştir. Tanrıça İnanna'nın sadık veziri Ninşubur, İnanna dönmeyince şüphelenip diğer tanrılardan yardım istemiştir. Ninşubur'un yalvarmasıyla harekete geçen bilgelik Tanrısı Enki tanrıça İnanna'nın, kurtulması için yerine birini bırakması gerektiğini söylemiştir. Tanrıça İnanna, yanında cinler ile birlikte yeryüzüne çıkar ve yerine birini bulmak için şehir şehir dolaşır. Uğradıkları her şehirde tanrılar, İnanna'nın yeraltında hapis kalmasının üzüntüsü ile çuvaldan elbiseler giymiş, tozların içine bulanmışlardır. Tanrılar, İnanna'ın bu durumundan çok büyük üzüntü duymaktadırlar. Tanrıça İnanna bu durumu görünce hiç birine kıyamaz yerine onların geçmesini kabul edememiştir. Nihayet kendi şehri olan Uruk'a geldiklerinde, kocasını en iyi kıyafetler içinde, başında tacı ile kucağında küçük bir kızla tahtında oturmuş mutlu bir şekilde olarak gören İnanna, birden çok kızarak "Alın götürün bunu!" demiştir. Cinlerde İnanna'ın yerine Dumuzi'yi yeraltına yakalayıp götürürler. Küçük kız ise, tanrıça İnanna tarafından öldürtülmüştür. İnana yaptıklarına çok pişman olsa da kocasının cezasız kalmasını istemez. Fakat İnanna'nın da yardımı ile dumuzinin kardeşi Geştinanna, büyük tanrılar meclisinden kardeşi Dumuzi yerine yarım yıl yeraltı dünyasında kalmayı istemiştir. Tanrılar meclisinde bu isteği kabul eder ve yarım yıl kardeşinin yeryüzünde kalmasını sağlar. [142]

Tanrı Dumuzi, eşiyle birleşmek amacıyla bahar zamanı yeryüzüne çıkar. Tanrı ve tanrıça, bu birleşmenin sonucunda bütün bitkilerin yerden fışkıracağını, hayvanların yavrulayıp çoğalacağını ve her tarafa bereket geleceğini düşünmüşlerdir. O gün, Sümer dincileri tarafından yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Sümer dincileri bu olayı, ülkenin kralıyla yüksek mertebeli bir rahibeyi her yıl o gün büyük şenliklerle evlendirerek, onların birleşmelerini sağlayarak sembolize etmişlerdir. Sümerliler bu olayı baharın gelişi olarak kutlamışlardır. Aslında bakıldığı zaman Sümerliler tarafından kutlanan her bayramın bir sebebi ve yapılış tarihi vardır. İşte biz de günümüzde Dumuzi'nin yeryüzüne çıkışını ve İnanna ile birleşmesini; Nevruz Bayramı, "Yeni Yıl", "Yeni Gün", "Yazın İlk Günü", "Bahar Bayramı" gibi isimler ile kutlamaktayız.[143]

3.SONUÇ

İlk medeniyetlerin doğduğu coğrafya olan Mezopotamya hiç şüphesiz insanlık ve dünya tarihinin başladığı birçok ilklerinde yaşandığı zengin kaynakların bulunduğu topraklardır. Mezopotamya coğrafyası Sümer, Akkad, Babil, Asur gibi büyük devletlere ev sahipliği yapmıştır. Hiç şüphesiz bu bölge birçok şeyin başlangıç noktası olmuştur. Gerçekten de yazıyı bulanlar, kanunları ilk defa yazılı yapanlar, ilk eğitim sistemini oluşturanlar, dünya haritasını ilk defa çizenler ve daha nice ilkeleri oluşturanlar Mezopotamya'da yaşayan kavimlerdir.

Mezopotamya coğrafi olduğu kadar, burada gelişen Sümer, Akad, Babil ve Asur gibi uygarlıklardan günümüze değin ulaşan toplam birleşik kültürel mirası ifade etmektedir. Bu büyük medeniyetler Ortadoğu ve

[141] Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, Kabala Yayınevi, İstanbul 1999, s.123-130
[142] Muazzez İlmiye Çığ, İnanna'nın Aşkı Sümer'de İnanç ve Kutsal Evlenmesi. s.16-17
[143] Suzan Akkuş Mutlu, "Eski Mezopotamya'da Nevruz Kutlamaları" Archıvum Anatolıcum (ArAN),10/1, 2016,4-5

çevresindeki toplamları yönlendirmesinde ve biçimlendirilmelerinde rol oynayan birçok temel unsur bu coğrafi terimle birlikte anılmaktadır. Bunlar uzun tarihi süreçte bazı değişikliklere uğramış, fakat etkileri günümüzde hala görülmektedir.

Mezopotamya, din, tanrı ve tanrıçaları ile tarihe yön verirken kültürü ile de tarihte derin izler bırakmıştır. Günümüzdeki semavi dinler olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininde halen Mezopotamya dininin birçok etkisi MÖ 400'lerde yok olmasına rağmen görülmektedir. Tarih birbirinin kalıntıları üzerinde yükselen değerler olup Sümer kökenli tanrı ve tanrıçaların Sümerlerden sonra gelen Mezopotamya kavimlerce de benimsendiği görülmüştür. Bu olgu sadece dini ve mitolojik alanda etkili olmamıştır. Sümer kültür ve yaşayış tarzı da daha sonra iktidara gelen devletler tarafından benimsenmiştir. Mezopotamya mitolojisi Sümer mitolojisine dayanmasına rağmen dışarıdan alınan sürekli ve yoğun göç sebebi ile farklı birçok kavmin inanç ve kültüründen etkilenerek ve zamanla değişime uğrayarak kültürlerine girmiştir. Eskiçağ ’da insanlar afet, tabiat gibi doğaüstü olayları, tabiattan elde ettikleri ürün, doğum ve ölüm gibi durumları kendilerine izah edemediklerinde veya dileklerinin gerçeklemesini istedikleri durumlar veya bunlara benzer hallerde çaresiz kalmışlardır. Bundan dolayı insanüstü güçlere inanmaya ihtiyaç duymuşlar. Böylece “politeizm” yani çok tanrıcılık gibi bir inanış ortaya çıkmıştır. Eskiçağ insanının yaşamıyla bütünleşen bu inanç biçimi, birçok dünya toplumunda tek tanrılı kutsal dinlerin ortaya çıkışına kadar devam etmiştir.

Varoluşsal bir açıdan bakıldığı zaman hadisenin çıkış noktasının tanrının bir eylemi olarak görülmüştür. Nitekim bunu Sümer ve Sami kavimlerinde de görmekteyiz, insanın, tabiatın ve evrenin yaratılışında olduğu gibi. Böylece gerçekleşen her olay bir tanrıya atfedilme zorunluluğundan dolayı birçok tanrının ve tanrıçanın bulunduğu bir inanç sisteminin oluşması da kaçınılmaz duruma gelmiştir. Yani Mezopotamya da yaşayan insanlar birden çok tanrının olduğuna inanmışlar evreni tek bir tanrının yönetemeyeceğini düşünmüşlerdir. Bu tanrı ve tanrıçaların her birinin ayrı bir görevi ve özellikleri vardır. Eski Mezopotamya halkları, tanrıya, tanrıçaya ve doğaya anlam verme gerekliliği içerisinde bulunmuşlardır. Her şeyden önce yaratılışı gerçekleştiren tek güç olan tanrı ve tanrıça kavramı, bu insanları büyük ölçüde etkilemiştir. Mezopotamya’daki insanlar için tanrı ve tanrıçalar aslında bir arayış, elde edilemez, gözler önüne sergilenemez, ulaşılmaz bir güç olmuştur. Bunun sonucunda ise insanın en büyük uğraşı da yenilgisi de tanrı imgelemleri ile başlayan, yani zihnin uzanış biçimi olarak nesneleştirdikleri mitolojik tanrısal varlıklar olmuştur. İnsanoğlu böylece kutsal gördüğü değerleri, ulaşamadığı bir tanrı özlemi ile bağdaştırır. Bu düşünce insanların tanrılarına hayati anlamlar yüklemesi ile gerçekleşmiştir.

Tanrılar ve tanrıçalar İnsanlardan önce vardır. Evreni onlar yaratmışlardır. Bu düşünce doğrultusunda Mezopotamya da birçok tanrı ve tanrıçanın varlığı görülmektedir. Biz bunları kültürlerine işlemiş olan mitolojilerinden öğrenmekteyiz. Bu tanrı ve tanrıçalar sadece Mezopotamya ile sınırlı kalmamış diğer bölgelere de küçük değişikliklerle sirayet etmiştir.

KAYNAKÇA

AYGÜN V. (2013). Eskiçağ Mezopotamya’sında Tanrı Algısı . *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal* Bilimler Dergisi, 5(1): 79-93.s. 81

BLACK J. ve GREEN A. (2003). Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritler Semboller, Aram Yayıncılık, İstanbul.

ÇIĞ M.İ.(1998). İnanna'nın Aşkı Sümer'de İnanç ve Kutsal Evlenme, Kaynak Yayınları, İstanbul.

DEMİRCİ, K. (2013). Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

ERDEM S.(1991). Asya, İA, III. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (ss. 507-515), İstanbul.

Hooke, S. H. ve Şenel, A. (2002). Ortadoğu mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan mitosları. İmge.

KILIÇ, Y. ve UNCU, E. (2011). Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar-Aphrodite Örneği). History Sutudies, 3, 1.

Köroğlu, K. (2006). Eski Mezopotamya tarihi: başlangıcından Perslere kadar (Vol. 46). İletişim Yayınları.

Kramer, S. N. (2001). Sümer mitolojisi. Kabalcı Yayınevi.

Mutlu, S. A. (2016). Eski Mezopotamya'da Nevruz Kutlamaları. Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri, 10(1), 1-14.

İbrahim, S. A. R. I. (2017). Sümer Uygarlığı: Sümer Dini ve Tanrıları (Vol. 47). noktaekitap.

Black, J. A., Green, A., & Rickards, T. (2003). Mezopotamya mitolojisi sözlüğü: tanrılar, ifritler, semboller. Aram.

Altuncu, A. (2014). Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Törenler. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), 141-165.

EKLER

Tablo 1

Mezopotamya

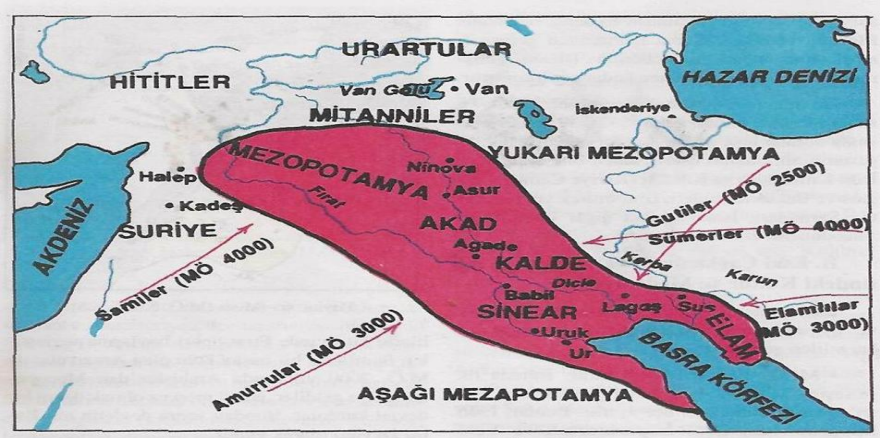

Harita: 7 – Mezopotamya (M.Ö. 4.000-640)

Kaynak:
https://www.google.com.tr/search?q=mezopotamya+haritas%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj4tsKVtPzgAhXCy6QKHTfZCagQ_AUIDigB&biw=1366&bih=657#imgrc=_Yxd8TAibs__kM (U.T: 30.10.2019)

Tablo 2

Tanrıça ki

Kaynak:
https://www.google.com.tr/search?hl=tr&authuser=0&biw=1366&bih=657&tbm=isch&sa=1&ei=MNN7XPiSKOKUlwTdkZ6gDA&q=tane%C4%B1%C3%A7a+nimhursag&oq=tane%C4%B1%C3%A7a+nimhursag&gs_l=img.3...66439.72847..73284...2.0..0.283.2227.0j12j1.....1....1..gws-wiz-img.....35i39j0i10i24.g19AIVkvf9A#imgrc=g6vfcXEAanRGrM (U.T:30.10.2019)

Tablo 3

Tanrıça İnanna (İştar)

Kaynak:
https://www.google.com.tr/search?hl=tr&authuser=0&biw=1366&bih=657&tbm=isch&sa=1&ei=R7XNSIJ4rClwSK5KHwDw&q=tane%C4%B1%C3%A7a+i%C5%9Ftar&oq=tane%C4%B1%C3%A7a+i%C5%9Ftar&gs_l=img.3...11593.14279..14772...0.0..0.235.2170.0j6j5.....1....1..gws-wiz-img.....35i39j0i10i24.n7MNX7JI0xw#imgdii=Y4cdipncrgNI0M:&imgrc=b1P-t_fU0-e01M (U.T: 30.10.2019)

Tablo 4

Tanrıça Ereşkigal

Kaynak:
https://www.google.com.tr/search?hl=tr&authuser=0&biw=1366&bih=657&tbm=isch&sa=1&ei=SdV7XN7OHdKNlwTbk52oDQ&q=tane%C4%B1%C3%A7a+ERE%C5%9EK%C4%B0GAL&oq=tane%C4%B1%C3%A7a+ERE%C5%9EK%C4%B0GAL&gs_l=img.3...191080.195607..196337...0.0..0.172.2174.0j14.....0....1..gws-wiz-img.....35i39j0i10i24.8j6GZey0-2A#imgrc=0EySoMIhyrlLdM (U.T: 30.10.2019)

AVRUPA HUNLARI'NIN ROMA TOPLUMUNA ETKİSİ

MELTEM IŞIK[144]

ÖZET

Türkistan bölgesinde, küçük topluluklar halinde yaşayan birçok Hun boyları bulunmaktaydı. Her boyun bir beyi bulunuyordu. Bu beylerden biri olan Teoman, Hun boylarını birleştirip tek çatı altında toplamayı başararak Büyük Hun İmparatorluğu'nun temellerini atmıştır. En güçlü dönem Teoman Han'dan sonra yerine geçen Mete Han dönemidir. Bu dönemden sonra başa geçen hakanlar arasında mücadeleler başlamış, Hunlar ilk olarak Doğu ve Batı, daha sonra Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünmüşlerdir. Bu bölünmelerden sonra dağılan Hunlar M.S. 4.yy. da adlarını yeniden duyurana kadar dağınık ve sessiz bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Daha sonra kalabalıklaşmaya başlayan Hunlar için otlaklar yetersiz hale gelince kendilerine yeni yerler aramaya başlamışlardır. Böylece harekete geçen Hunlar İtil Nehri'ni geçip Batıya doğru ilerlemeye başladılar. Bu ilerleyiş ile ilk olarak Karadeniz'in kuzey bölgesinde varlığını sürdüren Ostrogotlar'ı mağlup ederek geriye doğru kaçmalarına sebep olmuş, daha sonra da Vizigotlar'ı mağlup etmişlerdir. Hunlar'ın istilalarından kaçan Gotlar Roma İmparatorluğu'nun kuzey eyaletlerini alt üst etmişlerdir. Böylece büyük Kavimler Göçü başlamıştır. Hunlar'ın Avrupa da yayılması ve Roma ile olan ilişkilerle beraber iki toplum da birbirlerini her yönden etkilemişlerdir. Özellikle, Attila döneminde Roma İmparatorluklarına karşı gerçekleşen savaşlar ile toplum baskı altında tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu iki devlet arasında başlayan ticari ilişkilerle birlikte her iki toplum da daha önce tanımadıkları ürünleri, birbirleri sayesinde tanımış ve ülkelerinde bulundurmaya başlamışlardır. Ayrıca Hunlardan sonra Roma toplumunda kültürel bir gelişme olarak efsaneler kültürü de ortaya çıkmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: *Asya Hunları, Avrupa Hunları, Kavimler Göçü, Roma İmparatorluğu.*

ABSTRACT

In the Turkestan region, there were many Hun tribes living in small communities. Each neck had a brain. One of these gentlemen, Teoman, was able to unite Hun tribes under one roof and laid the foundations of the Great Hun Empire. The most powerful period is the period of Mete Han, which replaced Teoman Khan. After this period, the struggles began among the khan who came to power, the Huns first divided into East and West, then North and South. After these divisions, the Huns M.S. 4th century They continued their existence in a scattered and silent way until they announced their names again. Later, when the grasslands became insufficient for the Huns, which started to get crowded, they started to look for new places. Thus, the Huns started to move across the Itil River and started to move towards the West. With this advancement, they first defeated the Ostrogoths who existed in the northern part of the Black Sea and caused them to flee backwards and then defeated the Visigoths. The Goths fleeing the Huns' invasions turned the northern provinces of the Roman Empire upside down. Thus the Great Peoples' Migration began. Together with the spread of the Huns in Europe and relations with Rome, the two communities affected each other in every way. Especially during the Attila period, the wars against the Roman Empires were tried to keep the society under pressure. In addition, with the commercial relations between these two states, both societies have recognized the products they did not already know through each other and started to keep them in their countries. In addition, after the Huns, a culture of legends emerged as a cultural development in Roman society.

KEYWORDS: *Asian Huns, European Huns, Migration of Tribes, Roman Empire.*

1- GİRİŞ

"Altay dağlarının doğusu; Baykal Gölü'nden, Gobi Çölü'ne kadar uzanan sahaların Türkler'in ilk anayurdu olduğu tahmin edilmektedir. Fakat dilci Gyula Nemeth tarafından en eski Türkçe ile Ural dilleri arasındaki ilgiden dolayı, ilk yurdun Aral Gölü çevresi ile Ural ve Altay dağları arasındaki bozkırlar olduğu ortaya atılmıştır. Bu görüş gerçeğe en yakın olanıdır."[145]

Dönemin Çin kaynaklarından öğrendiğimiz bilgiyle Hiung-nu olarak geçen topluluk bilinen ismiyle Hunlar' dır. İlk olarak bölgede boylar halinde yaşamışlar, Çin Devleti ile mücadele etmişler, yaşadıkları bölgeye uyum sağlayıp savaşçı ve güçlü özelliklerini ön plana çıkararak Türkistan Bölgesinde bölgesinde isimlerinden bahsettirmişlerdir.

[144]Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, isikmeltem417@gmail.com.

[145]Cemal ANADOL, Orta Asya Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1996, s. 23-24.

Bugünkü verilen ismiyle Teoman, Asya Hun İmparatorluğunun kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Türkler'i bir çatı altında toplamayı başarmıştır. M.Ö. 220-209 yılları arasında tahtta kaldığı bilinmektedir. Türk boyları o zamana kadar Çin İmparatorluğuna birçok akın gerçekleştirmiştir. Her ne kadar bu akınlar Çinliler için tehdit oluştursa da, göçebe boylar birlikte hareket etmedikleri için büyük bir Hun akını olmamıştır. Teoman Han boyları birleştirince en başta Çin olmak üzere o dönemde Orta Asya'daki birçok farklı grubu ve topluluğu korkutmuştur. Ve Teoman ile birlikte büyük Çin akınları başlamıştır.

"Hunlar daha sonra Çin topraklarında baskıyı artırdılar. Mahalli hanedanlar, uzun müdafaa savaşları sırasında, korunmak maksadı ile meskûn sahaları ve askeri yığınak yerlerini surlarla çeviriyorlardı. Chou'lardan iktidarı M.Ö. 256 da tamamen devralan Ch'in devletinin ünlü hükümdarı Shih-huang-ti (M.Ö. 247-210) kuzey taarruzlarına karşı sınırlarını büsbütün kapamak için, surların iç kısımlarını yıktırarak elde ettiği malzeme ile dış surları birbirine bağlamak ve boş yerleri tamamlatmak sureti ile meşhur Çin Seddi'ni (15 m. yükseklik, 9. m genişlik, düz bir hat halinde uzunluk 1845 km.) meydana getirdi (M.Ö. 214)."[146]

"M.Ö. 215 de Hunlar' ı geri çekilmeye zorlayan zaferleri üzerine Çinlilerin, Türk akınlarına karşı en tesirli tedbiri aldıklarına kanaat getirdikleri bir sırada iki mühim hadise vukua geldi. Bunlardan birincisi Çin' de uzun müddet dirayetli imparatorlar yetiştiren Han Hanedanlığı (M.Ö. 202-M.S.220)'nın kurulması, ikincisi, Hun Devleti'nin başına da Motun'ın (M.Ö. 209-174) geçmesidir. T'ou-man Ch'an-yü zamanında Hunlar'ın siyasi ve ekonomik durumları hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun kendi veliahtı olan büyük oğlu Motun (Mo-tu) yerine başka hanımından doğan bir oğlunu veliaht yapmak istemesi üzerine gelişen olaylar anlatılırken oldukça değerli bilgiler verilmektedir. Bu olaylar, kaynaklarda şu cümlelerle anlatılmaktadır: T'ou-man ch'an-yü'nün Motun adlı bir veliahdı vardı. Daha sonraları T'ouman'ın çok sevdiği hanımından bir oğlu daha oldu. T'ou-man bundan sonra büyük oğlu Motun'un yerine bu küçük oğlunu veliaht yapmak istedi. Böylece Motun'u rehine olarak Yüehchih'lere yolladı. Sonra da bütün gücüyle Yüeh-chih'lere saldırınca Yüehchih'lar Motun'u öldürmek istediler. Motun güzel bir at çalıp Hun topraklarına geri kaçtı. T'ou-man onun çok cesaretli olduğunu düşünerek komutasına on binden fazla süvari verdi. Motun daha sonra sesli bir ok icat etti. Süvarilerine ok atma talimi yaptırırken "sesli okun atıldığı hedefe doğru ok atmayan idam edilecektir" emrini verdi. Daha sonra ava çıktılar. Sesli okun atıldığı hedefe ok atmayanlar hemen orada öldürüldüler. Bundan sonra Motun sesli ok ile kendi iyi cins atını vurdu. Yanındakilerden ata ok atmaya cesaret edemeyenler hemen öldürüldüler. Bir süre sonra Motun sesli oku kullanarak kendisini seven bir hanımını vurdu. Yanındakilerden bazıları yine ok atmaya cesaret edemeyince onlar da orada öldürüldüler. Kısa bir zaman sonra Motun Ch'an-yü babasının cins atını okladı. Bu kez emrindeki askerler artık hiç tereddüt etmeden hep birlikte ok attılar. Motun' un yanındakiler artık onun emrini dinliyorlar ve Motun onları iyi idare ediyordu. Bir gün babasıyla birlikte ava çıktılar. Motun (av esnasında) sesli oku babasına attı. Yanındakiler de sesli okun hedefi olan T'ou-man'ı oklayarak öldürdüler. Motun, daha sonra üvey annelerini, kardeşlerini ve itaat etmeyen vezirleri öldürerek kendini Hun Ch'an-yü'sü ilan etti (M.Ö.209)."[147]

Böylece başa kendisi geçen Metehan, ilk Türk ordu teşkilatının kurucusu olarak da bilinmektedir. Dünyanın en disiplinli ordusunu kurmuş ve ülke içerisindeki karışıklıkları durdurmuştur.

[146] İbrahim KAFESOĞLU, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 2016, s. 59.
[147] Tilla Deniz BAYKUZU, Asya Hun İmparatorluğu, Konya, 2012, s. 39-41.

Hunlar en güçlü dönemini Metehan ile birlikte yaşamıştır. Mete'den sonraki hakanlar elde edilen gücü koruyamamış ve Çin'in hem iç hem dış baskılarına karşı güçsüz kalmışlardır. Ayrıca Çin'in de artık saldırgan bir politika izlemesiyle de ordu da ağır kayıplar başlar. Sadece askeri zaferler ile yetinmemiş ve Hun Devleti'nin içlerine casuslar göndererek onları içerden de vurmaya başlamıştır. Hun prenslerinin arasına fitne sokmayı başaran bu casuslar taht kavgalarına sebep olmuş ve ilk kırılmayı başlatmışlardır. Hun hakanı olan Ho-Han-Yeh ile kardeşi Chih-chih arasındaki anlaşmazlıklar ortaya çıkmış kardeş Chih chih abisi üzerine saldırıya geçerek tahta çıkmış ve hakanlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine ülke Doğu ve Batı Hunlar' ı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Batı Hunları' nın (M.Ö. 56-36) başında olan Chih chih bağımsızlığı seçerek devleti devam ettirmeye çalışmış, Doğu Hunları' nın (M.Ö.56 M.S.46) hakanı olan Ho-Han-Yeh ise Çin'e gidip bağlılığını bildirmiştir. Ho-Han-Yeh'in de kışkırtmalarından etkilenen Çin, güçlenmesinden ve tekrar tehlike oluşturacak olmasından çekinerek ani saldırılarla Batı Hunları' na son vermiştir. Daha sonra ise Doğu Hunlar' ı son bulacaktır. Hunlar' a bağlı bulunan bazı boylar bağımsızlıklarını ilan etmeye başladı ve yine hakanlar arası tartışmalardan dolayı ikinci bir bölünme gerçekleşti. Bu kez de Kuzey (48-137) ve Güney (48-216) olarak bölünen Hunlar Avrupa da görülünceye dek bir daha birleşmemek üzere geniş bozkırlar içerisinde dağınık halde kalarak varlıklarını sürdürdüler. İç Asya' da dağılan Hunlar için artık yeni yerler arama zamanı gelmişti. Otlaklar yetersiz hale gelmeye başlamış, kıtlık görülmüş ve zorlu iklim koşullarıyla başa çıkamayacaklarını anlayıp birbirlerinden bağımsız olarak yeni otlaklar arayışına girmişlerdir.

2. KAVİMLER GÖÇÜ VE AVRUPA HUNLARI

"M.S. 350 de Asya'dan gelen Uar-Hun (Ak Hunlar-Eftalitler) akını, Hunlar' ı Volga kıyılarına doğru Batı'ya iter. Göç az kalabalık, dağınık boylar halinde yapılır. Hunlar hakkında IV. yüzyıla ait ilk bilgileri veren Ammianus'a göre, o tarihlerde Hunlar'ın bir kralı yoktur. Savaşa ayrı boylar halinde katılırlar. Savaş için bir başbuğ liderliğinde geçici birlikler kursalar da savaş bitince boylar kendi bağımsız yaşamlarına dönerler."[148]

"*Orta Asya'dan kopup gelen Hun Türkleri' nin 374 yılında Balamir komutasında bölgeye girerek aynı yıl Ostrogotlar' ın, 375 yılında da Vizigotlar' ın devletlerini yıkması bu Germen kavimlerinin batıya göç etmelerine sebep olmuştur. İspanya'ya kadar ulaşan bu büyük göç tarihte I. Kavimler Göçü olarak bilinmektedir. II. Kavimler Göçü olarak vurgulanan olay ise V. yüzyıl başlarında Uldız/Yıldız komutasındaki Hun kuvvetlerinin Vandallar' ın bir bölümü ile Vizigotlar' ın İtalya'ya göç etmelerine sebep olan akınlardır. I. ve II. Kavimler Göçü günümüz Avrupa'sının etnik yapısının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. İspanya'ya göç eden Vandal, Alan, Süeb ve Vizigot toplulukları, İspanya'nın yerli halkı ile karışmak suretiyle bugünkü İspanyollar'ın ilk ataları olmuştur. Aynı şekilde Angıllar ve Saksonlar, Britanya Adaları'na sığınarak buranın yerli halkı ile karışıp İngilizler'in atalarını oluşturmuşlardır.*"[149]

Hunlar 378'de Tuna'yı aşmış ve Roma İmparatorluğuna ait olan Trakya topraklarına ulaşmışlardır. "Attila devrine kadar Hun dış politikasının esasını, Batı Roma ile dostluk, Doğu Roma ile ise savaşlar oluşturdu. Nitekim doğu ile devam eden harpler sırasında Doğu Roma İmparatorluğu, 412 yılında elçi Olympiodoros vasıtasıyla Hun hükümdarı Karaton ile bir ateşkes yapmayı başardıysa da, Hunlar ile Doğu Roma arasındaki ittifak ve dostluk bundan sonra hiçbir zaman gerçekleşmedi."[150]

2.1. Uldız Döneminden Başlayarak Roma İle İlişkiler

[148] Doğan AVCIOĞLU, Türkler'in Tarihi Birinci Kitap, İstanbul, 2006, s. 486.
[149] Abdulhaluk Mehmet Çay, *Kavimler Göçü Ve Doğu Ve Orta Avrupa da Türkler*, Ankara, 2009, s. 2.
[150] Ali AHMETBEYOĞLU, Avrupa Hun İmparatorluğu, Ankara, 2001, s. 49-50.

Hun Roma ilişkileri sürekli savaş halinde değildir. Hun hükümdarı Uldız döneminde Roma ile anlaşma yapılmış (408) ve Germenlere karşı beraber mücadele verilmiştir. Aynı zamanda Gotlarla da arası bozulan Roma'ya asker yardımı gönderen Hunlar olmuştur. Ayrıca Roma da Hunlardan oluşan özel birlikler de kurulmuştur. Doğu Roma yine de Hunları tehdit olarak görmekten vazgeçmez ve onları Hristiyanlaştırma yoluna gider. Kilise tarafından bu işi yapmak için görevliler Hun şehirlerine gitse de saygıyla karşılanmış fakat dinleri kabul görmemişlerdir.

Uldız'dan sonra tahta geçen Rua döneminde ise Doğu Roma'ya bağlı bulunan boyları isteyen Hunlar'a barış karşılığında 350 libre altın vergi ödemeye başlanmıştır. Ancak Rua için bu yeterli değildi ve savaş tehdidinde bulunmaya devam ediyordu. Elçisiyle beraber bir ültimatom göndermişti ki buna cevap alamadan 434 yılında öldü. Attila'nın amcası olan hükümdar Rua'nın ölümünden sonra başa Bleda geçmiştir. Bleda savaşçı özellikleriyle kardeşi Attila'ya göre oldukça zayıftı. Yönetimde o görünse de önemli görevler de Attila vardı. Aslında ülkeyi ikisi beraber yönetiyorlardı. "İki kardeş, Rua'nın ültimatomu üzerine, anlaşmak için gelen Bizans elçilerini, Tuna ve Morava nehirlerinin kavşak noktasındaki Bizans Margos Kalesi'nin karşısındaki Konstantia surları önünde, at üstünde karşılarlar. Müzakerelerde atlarından inmezler, yerde durmayı küçültücü bulduklarından Bizans elçileri de atlarına binerler. Attila, isteklerini kabul ettirir ve Margos Barışı imzalanır(434). Koşullar şunlardır:

- Hunların egemenliğindeki yerlerden kaçan boy ve kişileri Romalılar almayacaklar, aldıklarını geri vereceklerdir.
- Kaçak Romalı tutsakları da geri yollayacaklar ya da her biri için 8 solidus ödeyeceklerdir.
- Romalılar, Hunların savaşta olduğu halklarla ittifak yapmayacaklardır.
- Eski antlaşma gereği, Hunlar belli Roma kentleri pazarlarında ticaret yapmaya devam edeceklerdir. Hunlar eşit koşullarda ve tam güvenlik altında Roma tüccarları ile ticaret yapacaktır.
- Yılda ödenen 350 libre altın, 700 libreye çıkarılacaktır.

Görüldüğü gibi, istekler, toprak fethiyle ilgili değildir. Güvenlik gereklerinin yanı sıra, daha çok gelir elde etme ve eşit ticaret yapma amacı güdülmektedir."[151]

Roma daha sonra bu şartlara uymayı terk ederek Attila'nın saldırısıyla karşılaşır ve I. Balkan Seferi'ni gerçekleştirir. İlk olarak Margos şehrini zapt ederek Balkanlar da ilerlemeye başlar(441). Daha sonra Hunlar ile iyi ilişkiler içerisinde olan Batı Roma'nın araya girmesiyle savaş hali son bulur ve 442 de ikinci bir anlaşma yapılır. Buna göre de Roma'ya sığınmış olan tüm kaçakların verilmesi ve verginin iki katına çıkarılması kararlaştırılır.

"445 yılında kardeşi Bleda'nın ölümünden sonra tek başına hakan olan Attila, gücünü gittikçe artırmaktadır. Aynı yıl Hun hükümdarı, savaş tanrısı Ares'in uzun süredir yitik olan kutlu kılıcını bulur. Bir inek ya da boğanın otlar arasından çıkardığı kılıç, Attila'ya getirilir. Tanrının kılıcını elinde tutanın bütün savaşları kazanacağına inanılır. Attila'nın üzerlerinde egemenlik kurduğu boyların çoğu, kılıca taparlar. Tanrının kılıcını kuşanarak, Bleda'nın ölümüyle tek egemen olan Attila'nın, otoritesini artırmak istediği düşünülebilir."[152]

Attila 447 yılında yine benzer sebeplerden dolayı anlaşma şartlarına uymayan Roma üzerine tekrar saldırıya geçmiştir. Başkente dayanınca Roma tarafından hızla elçiler gönderilerek savaşı

[151]AVCIOĞLU, a.g.e. 2006:503-504.
[152] AVCIOĞLU, a.g.e. 2006:506.

durdurmayı istemişler ve şartlara uyulacağını söylemişlerdir. Bu dönemde Roma da doğal felaketler meydana gelmiş ve kıtlık başlamıştı. İstanbul surları yıkılmış ancak Attila İstanbul'a yürümemiş sadece Trakya'yı yağmalamakla yetinmiştir. Bu kez de 448 anlaşması imzalanmış ve vergiler tekrar arttırılmıştır. Attila'nın saldırılarından yorulan ve onu Tanrının gönderdiği bir ceza olarak gören, hatta Attila'ya Tanrının Kırbacı sıfatını yakıştıran Roma ondan kurtulmak için Attila'yı öldürme planları yapmaya başlar. Yanında bulunan yardımcısından bunu isterler ve para karşılığı bu teklifi kabul ettirirler. Ancak Attila bunu öğrenir ve plan başarısız olur. Anlaşmaya uyma ve sadakat sözü veren Roma vazgeçmiş görünse de bu fikirden kolay kolay vazgeçmeyecektir.

"Ravenna sarayında İmparator III. Valentinianus'un yanında yaşayan Prenses (Agusta) Honoria iktidarın bir ortağı idi. Honoria'nın gelecekte İmparatorun çocuklarıyla taht iddiasında bulunabileceği korkusuyla evlenmesine müsaade edilmiyordu."[153] Fakat Honoria'nın Attila'ya nişan yüzüğü göndermesi ile Attila Honoria'yı nişanlısı kabul etmiş ve İmparatorluk da onun hissesine düşen kısmın kendisine toprak payı olarak verilmesini istemiştir. İmparatorluk bunu reddedince büyük Hun seferinin sebeplerinden biri olmuştur.

Attila Batı Roma kumandanı Aetius ile Galya'da Campus Mauriacus denilen yerde karşılaştı (Haziran 451). Bir galip yoktu ancak her iki ordu da ağır kayıplar verdi. Attila 452 yılında ise İtalya'ya sefere çıktı ve şehri aldı. Roma ne olursa olsun barış yapmalıydı. Attila'nın bu gelişi ancak barışla durdurulabilirdi. Hem halk hem de yöneticiler şaşırmıştı. Attila'nın Campus Mauriacus Savaşı'ndan sonra toparlanamayacağını düşünmüşlerdi. Ancak Attila ve ordusunun gücü gayet yerindeydi ve şehrin teslim edileceği endişesi ile anlaşmaya başvurmak gerektiğini düşünmüşlerdir. "Papa, imparator ve bütün Hristiyan dünyası adına, büyük Türk başbuğundan Roma'yı esirgemesini rica etti. Beş yıl kadar önce nasıl İstanbul'u tahrip etmekten kaçınmış ise, Papa'nın ağzından Roma'nın teslim olduğunu öğrendikten sonra bu eski medeniyet merkezini korumayı da vazife sayan Attila, muzaffer ordusu ile başkentine dönerken, şüphesiz, tıpkı Bizans gibi, Batı Roma İmparatorluğunun da kendi iradesine bağlandığı kanaatinde idi."[154]

Ani bir şekilde vefat eden Attila'nın ölümü hala bir muamma içerisinde kalmıştır. Şüpheli bir şekilde vefat etmiştir. Eşinin onu zehirlediğinden şüphelenilse de kendi eceli ile burun kanamasından dolayı öldüğü bilinmektedir.

"Attila'nın ölümünden sonra Hun İmparatorluğu parçalandı. Oğullarının üçü-İlek (Ellac), Dengizik ve en küçükleri İrnek (Emac)-kendi aralarında savaşmaya başladılar. Bunların arasındaki rekabet, babaları tarafından maharetle uygulanan baskı ve ödüllendirme dengesini bozdu. İlk sonuç, ordunun dağılması oldu, önceden Attila'ya sadık olanlar, artık oğullarından birini seçiyordu. İordanes, siyasi ve ahlaki derslere dikkat çekmeye hazırdı: "Attila'nın varisleri arasında genel hâkimiyet için bir mücadele patlak verdi -çünkü gençlerin zihni genellikle iktidar için hırsla yanıp tutuşmaktadır. Her biri hâkimiyet kurmak için sabırsız bir arzuyla hareket ediyordu ve birlikte babalarının imparatorluklarını yıktılar."[155]

"Hunların başarılı bir imparatorluk kurmaları, büyük ölçüde, bozkırlarda çok işlerine yarayan ama şimdi yeni yurtlarında gereksiz ve sürdürülemez pek çok gelenek ve göreneği terk etmeleriyle bağlantılıydı. Hunlar Büyük Macar Ovası'nın daimi işgalini tamamladıklarında, kendilerini hali hazırdaki Got toplumunun sistematik sömürüsüne dayanan bir imparatorluk gücüne dönüştürdüler. Hun İmparatorluğu her şeyden önce parazit bir devletti ve başarısı yönettiklerinin kültürünü taklit

[153] Şerif BAŞTAV, Büyük Hun Kağanı Attila, İstanbul, 2015, s. 120-121.
[154] İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 2016, s. 80-81.
[155] Christopher KELLY, Attila, Hunlar Ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü, İstanbul, 2011, Çev. Turhan Kaçar, s.259.

etmekte, zenginliklerinin meyvelerini toplamakta ve ürettikleri gıda maddesini tüketmekte yatıyordu. Özgün ve tanınabilir mezar buluntularına rastlanan, azınlıktaki Hunlar eski geleneklerini sürdürmede de direndi. Çoğunluk ise aşağı yukarı fethettikleri yerleşik Gotlara çok daha fazla benzedi."[156]

"Batı Roma İmparatorluğu Attila'nın ölümünü izleyen kuşak içerisinde ortadan kalktı. Kontrolü ele alan yeni krallıklar, Avrupa iktidar modelinde önemli bir değişimi işaretlemekteydi. Sonunda, beş yüzyıl devam eden bir Akdeniz imparatorluğu yerini nihayetinde ayrı devletlere bıraktı. Büyük bir imparatorluk anlatısı farklı ulusal tarihler dizisine bölündü. Attila' dan sonra Hun İmparatorluğu hiçbir iz bırakmadı, hâlbuki Batı Roma İmparatorluğu'nun artık Fransa, İspanya ve İtalya'ya bölünen parçaları Ortaçağ Avrupa'sının temelini oluşturacaktı."[157]

Roma toplumu Hunlar' a ilk olarak göçebe olmalarından dolayı medeniyetsiz, gelişmemiş bir toplum gözüyle bakmışlardır. Çünkü Romalılar için yerleşik hayat ile tarım oldukça önemliydi ve bir medeniyet göstergesiydi. Ancak Hunlar ile tanıştıktan sonra göçebelik özelliklerinden ve davranışlarından etkilenmişlerdir. Hatta bazı topluluklarda göçebe yaşam tarzını başlatanlar olmuştur.

Göç ile gelen kavimlerin yağmaları sonucu Roma şehirleri bir süre gelişimi durdurmuş Attila her ne kadar kültürel yağma yapmamaya çalışsa da yine de bu yönde tahripler oluşmuş ve hatta kültür şehirlerinin adeta kasabalara dönüştükleri bile gözlemlenmiştir. Ancak Hunların, Roma'nın kültürünü geriye atmalarının tam tersine faydaları da olmuştur.

Hunlar, Roma da ticareti de oldukça canlandırdılar. Tahılın yanında kumaşlar, kıyafetler, demir kılıç da önemli ithal ürünleriydi. Bunun yanında Hunlar da Romalılara et, kürk, köle ve at satmışlardır. Her iki toplumda birbirlerinden önce çok da tanımadıkları eşyaları alarak ticari ilişkilerde bulunmuşlardır. Ayrıca Türkistan sahasında kolay yetişmekte olan darı, Hunlardan sonra Roma toplumunda da görülmeye başlamıştır. Servet artınca Hunlar arasında sınıflaşma hemen görülmese de halkta zenginleşme isteği artmıştır. El emeği ürün bulma sıkıntısı da doğmuştur.

Avrupa toplumuna Hunlar'ın kazandırdığı bir diğer unsur ise efsanelerdir. Attila'nın yapmış olduğu seferleri ve ilerleyiş tarzını barındıran ve ülkelere göre değişiklik gösteren birçok efsane serisi ortaya çıkmıştır. Örneğin Nibelungen Destanı, Attila'nın Kılıç Çıkarma Efsanesi, Ursula Efsanesi bunlardan bazılarıdır. Bu efsanelerin sahnelenmesi de tiyatronun, sahne oyunlarının artmasına sebep olmuştur.

Hunlardan sonra kiliselerde fakirleşme görülmüştür. Roma'nın sürekli vergi vermek zorunda kalması ve bu açığı kapatmak için de halktan ağır vergiler almaya başlaması kiliseye bağış ve hizmeti azaltmıştır. Bu nedenle de kiliselerdeki zenginlik durumu ortadan kalkmaya başlamıştır.

3.SONUÇ

İlk olarak Türkistan bölgesinde boylar halinde yaşayan Hunlar, Çin ülkesi ile yapılan mücadeleler, hakanların kendi aralarında yaşadıkları iç sorunlar ve yaşam alanlarının yetersiz gelip kıtlık, doğal afet gibi sebeplerin yaşanmasından dolayı bölgeden göç etmek zorunda kalmışlar ve batı yönünde Karadeniz'in kuzeyinde, Balkanlar da ilerleyerek bu bölgelerde bulunan kavimleri de daha batıya iterek Kavimler Göçünü başlatmışlardır. Zorunlu olarak bölgelerinden çıkan kavimler Roma İmparatorluğunun sınırlarına dayanarak Roma toplumunun yapısını alt üst etmişlerdir. Gittikleri bölgede güçlenen Hunlar ilk olarak Doğu Roma ile mücadeleye girerek savaşlar ve antlaşmalar ile baskı altına aldığını düşündükten sonra Batı Roma'ya yönelmiş ve burayı da kendi nüfuzu altına alınca

[156] KELLY, a.g.e. 2011:73-74.
[157] KELLY, a.g.e. 2011:270.

şehirleri yağmalamak ve yerleşmek yerine her iki imparatorluğu da vergilerle kendine bağlamayı başarmıştır. Bu olaylar ile Hunlar ve Romalılar birbiriyle kültür alışverişinde de bulunmuş, birbirlerini etkilemiş, toplumlarında değişiklikler yaşanmıştır. Ticari ilişkiler ile birlikte her iki devlet de ülkelerinde olmayan ürünlerle tanışmışlar ve bunların alışverişini yapmaya başlamışlardır. Özellikle Attila dönemi ile birlikte roma da ticaret canlanmıştır. Antlaşmalara ticari şartlar da eklenmiş, pazarlar kurulmuş, ticaret güvenliği sağlanmıştır. Hunlar'ın Roma'ya kattığı efsaneler kültürü bugün hala bilinen efsanelerle devam etmektedir.

KAYNAKÇA

AHMETBEYOĞLU, A. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AHMETBEYOĞLU, A. (2002). Büyük Hun Hükümdarı Atilla, Türkler Ansiklopedisi, (C.1, ss. 902-920), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ANADOL, C. (1996). *Orta Asya Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Kamer Yayınları.

AVCIOĞLU D. *Türkler'in Tarihi I*, İstanbul, 2006: Tekin Yayınevi.

BAŞTAV, Ş. (2002), Avrupa Hunları, Türkler Ansiklopedisi, (C.1 ss. 853-886), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları

BAYKUZU, T. D. (2012), *Asya Hun İmparatorluğu*, Konya: Kömen Yayınları.

BERL, E. (1999), *Attila'dan Timur'a Avrupa Ve Asya*, (Çev.) Gülseren Devrim, İstanbul: Doğan

Kitapçılık.

Çay, A. M. (2009), Kavimler Göçü Ve Doğu Ve Orta Avrupa da Türkler, Ankara: Türkiye Kültür Portalı Projesi.

ÇEÇEN, A. (2007). *Türk Devletleri*, Ankara: Fark Yayınları.

GÖMEÇ, S. (2012), *Türk Hun Tarihi,* Ankara: Berikan Yayınevi.

KAFESOĞLU İ. (2016), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

KELLY, C. (2011). *Attila Hunlar Ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü*, (Çev.) Turhan Kaçar, İstanbul: Turkuvaz Kitap Yayıncılık.

KOCA, S. (2002), Türkler'in Göçleri Ve Yayılmaları, Türkler Ansiklopedisi, (C.1 ss. 651-663), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

KOÇAK K. (2013), "Bozkır Kültürüne Göre Avrupa Hunları' nın Kuruluşu", *11. Uluslararası Türk*

Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 579-584.

NEAGOE, M. (2010), *Üç Bozkırlı Attila-Cengizhan-Timur*, (Çev.) Müstecip Ülküsal, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınevi.

NEMETH G. (1982), *Attila Ve Hunları*, (Çev.) Şerif Baştav, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ÖGEL, B. (2015a). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖGEL, B. (2015b). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II*, TTK, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TAŞAĞIL, A. (2013). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI SSCB'DE YAŞANAN GÖÇLERİN KÜLTÜR DEĞİŞİMİNE ETKİSİ: AHISKA TÜRKLERİ

Meram TATLI[158]

ÖZET

Göç insanoğlunun var olduğu günden beri tarihte yaşanan olayların trajik yönlerini anımsatan ve tarihin her döneminde karşımıza çıkmış, toplumları ve bireyleri şekillendiren, değişime sebep olan bir eylemdir. Bu olgu insanoğlunun çeşitli kültürlerle etkileşimini ve değişimini sağlayan en önemli toplumsal hareketlilik olarak da görülmektedir. Göç olgusunun gerçekleşmesi en çok kültür olgusunu etkilemektedir. Göç zaman içinde insanların sahip olduğu tarihsel kültür bağlarını zayıflatmış ve yerleşilen coğrafyada hakim olan kültüre doğru değişkenlik göstermiştir. Kültür değişmeleri toplumlararası farklılık göstermiş ve ihtiyaçlara göre algılanış şekli başkalaşıma uğramıştır. Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğu sınırında, Gürcistan'a bağlı bir bölgenin tarihî merkezidir. Edirne Anlaşması ile Osmanlı Devletinin hâkimiyetinden çıkan bu bölge Rusların egemenliği altına girmiştir. 1921 yılından itibaren bu bölgede bölge halkına SSCB tarafından değişik baskı ve şiddet uygulanmıştır. 1944'de ise hükümetin aldığı karar neticesinde bölge halkı zorla kendi topraklarından göçe maruz bırakılmıştır. Günümüzde farklı bölgelerde yerleşik hayat süren Ahıska Türkleri bir kültür köprüsü oluşturmuş ve sahip oldukları kültürü yaşatmaya devam ettirmektedirler. II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'de yaşanan göçlerin kültür değişimine etkisi kapsamında örnek olarak Ahıska bölgesinin ele alınmasını amaçlayan bu çalışmada; göç ve kültür kavramlarının kapsamına değinilerek, Ahıska bölgesi ve SSCB'nin aldığı karar sonucu bu bölgede gerçekleşen zorunlu göçler incelenmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Ahıska Türkleri, Kültür Değişimi, Göç, Politika.*

Jel Kodları: F22, F50, F54.

THE EFFECT OF MIGRANT MIGRATION ON THE CULTURAL CHANGE AFTER COLD WAR: AHISKA TURKS

ABSTRACT

Migration is an act that reminds us of the tragic aspects of the events that have taken place in the history of human beings, and which has been seen in every period of history and shaped societies and individuals. The changes in culture showed inter-communal differences and the way they were perceived according to needs was altered. Meskhetian the northeast border of Turkey, is the historical center of a region of Georgia. This region, which emerged from the rule of the Ottoman Empire with the Edirne Agreement, came under Russian sovereignty. Since 1921, the people of the region have been subjected to various oppression and violence by the USSR. In 1944, as a result of the government's decision, the people of the region were forced to emigrate from their territory. Ahiska Turks, who live in different regions today, have established a cultural bridge and continue to maintain their culture. In this study, which aimed to address the region of Ahiska as an example of the impact of the migration experienced in the USSR on the cultural change after World War II; The scope of the concepts of immigration and culture was discussed and the forced migration in this region was examined as a result of the decision taken by the Ahiska region and the USSR.

***Keywords:** Meskhetian Turks, Culture Change, Migration,Policy.*

Jel Classification: F22, F50, F54.

[158] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, tatlimeram@gmail.com, Niğde/Türkiye.

GİRİŞ

İnsanoğlu uluslararası ve yerel nüfus hareketleri ile her zaman diliminde farklı sosyal değişimlere neden olmuştur. Göç başlı başına bireyler ve toplumlar için değişim olgusu olmuştur. Bu değişim dini, sosyal ve kültürel anlamda yaşamlarını etkilemiştir. Toplumsal ve bireysel olgu olarak bakıldığında sosyal yaşamın her evresini etkilemektedir. Göçler yaşanılan coğrafya içerisinde değişiklik göstermektedir. Göç, bazen keyfi olduğu gibi bazı durumlarda da zorunluluklardan dolayı gerçekleşmektedir. İnsanları göçe iten en önemli sebepler arasında, siyasi çalkantılar, iç karışıklıklar, savaşlar, şiddet eylemleri ve ekonomik eşitsizlikler gösterilebilir (Usanmaz, 2009). Göç olgusunun gerçekleşmesi en çok kültür oluşumunu etkilemektedir. Kültür, siyasal iktidarın total alanlara girmesini sağlarken oluşturduğu dil, kullandığı söylem, yarattığı sembolik ve mitolojik evren, üretilen toplumsal hiyerarşi ile lokal dünyanın ve insanın varlık bilincinin düzenlenmesine de hizmet etmektedir. Kültür, insanlara hayatlarında dünyayı tanımlamalarını ve yollarını düzenlemelerini sağlayan birer haritadır. Kültür dünya, evren, toplum ve insanla ilgili duygu, düşünce ve inançlar toplamıdır. Arzuluların yerine getirilemediği, ihtiyaçların iyi tatmin olunamadığı böyle zamanlarda ve bilhassa daha iyi donanımlı gibi görünen yabancı bir kültürle temasa gelindiği vakit toplumda memnuniyetsizlik, huzursuzluk çıkabilmektedir. İşte bu nevi hoşnutsuzluk zamanlarında eğer toplum mensupları kendi kültürlerinin zaafını hissetmeye başlar, temasa gelinen medeniyet ve kültürün doğrudan doğruya veya vasıtalı bir şekilde etkisine maruz kalırlarsa kültürlerinde temel değişmeler meydana gelmektedir. Dolayısıyla göç ile kültür ilişkiselliği kendi içerisinde bir bütünlük oluşturmuştur.

Ahıska Türk tarihinin, sosyo kültürel yapısının ve ekonomisinin ayrılmaz parçasıdır. 2700 yıllık geçmişiyle Ahıska, çok mücadelelere tanık olmuş, tarih boyunca birçok devletin egemenliği altına girmiş ve kendi halkından mahrum kalmış bir Türk toprağıdır. Ahıska bölgesi tarihsel olarak bir çok Türk beyliklerinin kurulduğu yer olmuş ve 250 yıl Osmanlı Devleti himayesinde kalmıştır. Edirne Anlaşması ile bu bölge Rusların hakimiyetine bırakılmıştır. Rus hakimiyetinin başlamasıyla birlikte bölge için yeni dönem başlamıştır. II. Cihan Harbi sırasında SSCB'nin lideri olan Stalin tarafından verilen kararla Ahıska Türkleri 1944 yılında Orta Asya'ya sürdün ettirilmiş ve Sovyetler döneminin son yıllarına kadar bu bölgede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yüzyıllar boyu yaşadıkları anavatanlarından 1944 yılında göç ettirilen Ahıska Türkleri, hâlihazırda dünyanın farklı coğrafyalarına dağılmakla birlikte anavatanları hariç ağırlıklı olarak dokuz farklı ülkede yaşamaktadırlar (Qasımlı, 2013: 65). Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş konusu, Sovyet döneminde başlayıp günümüze kadar devam eden SSCB'nin dağılmasından sonra uluslararası boyut kazanmıştır. Sürgün edildikleri topraklarda huzur bulamayan Ahıska Türkleri, kimi zaman toplumsal baskılara, kimi zaman da yerel yöneticilerin baskılarına maruz kalmışlardır. Defalarca muhacerete düşmüş bir Türk topluluğudur. Sürgün edilen Ahıska Türkleri gittikleri yerlerde dillerini, dinlerini, kültürlerini kısaca özlerini koruyarak, devşirme değil öz be öz Türk olduklarını ispat etmişlerdir. Sürgün beraberinde bir kültür köprüsü kurmuş ve kopan tarihi bağların yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya göçle başlayan süreçle göç olgusunun her türlü biçimini yaşayan Ahıska Türklerinin Orta Asya'ya göç ettirilmesi, göç ile başlayan hayat yolculuğunun kültürel değişim üzerine etkileri incelenmiştir.

1.GÖÇ KAVRAMI VE KAPSAMI

İnsanlık tarihinin en önemli olgusu olan göç, siyasi, iktisadi veya toplumsal nedenlerden dolayı insanların toplu veya bireysel yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2001: 59). Başka bir değişle toplum yapısını çok yönlü olarak değiştiren nüfus hareketidir (Özer, 2004: 11). Eski Türkçe' de "hicret" kelimesi ile adlandırılan göç (Zaim, 2006: 327), farklı bilim dallarının ilgi alanları olmasından dolayı çok boyutlu bir kavram niteliği taşımaktadır (Mutluer, 2003: 9). Bundan dolayı göç çok etkenli ve aynı etkenin farklı mekânlarda ve zamanda farklı neticelerle sonuçlandığı için tanımlanması oldukça zor bir olgudur. Statik nitelik taşımayan, çeşitli toplumsal yapılarda farklı içerik ve biçimde gerçekleşen, geçmiş zaman ve bireysellik bağlamında anlamlılık gösteren bir sosyal kavram olduğundan tek bir göç tanımı ile sınırlandırılamamaktadır (Çağlayan, 2008: 301-302). Bu kavram üzerine yapılan tanımlamaların temel noktası yer değiştirme eylemi üzerine kurulmuştur. Göç olgusu; insanların doğduğu, büyüdüğü alandan uzaklaşarak veya uzaklaştırılarak

alışılmayan sosyal, kültürel yapılara ve iktisadi imkânların farklılaştığı bölgelere kapı açması olarak ifade edilmektedir (Toros, 2008: 9). Ancak bu kavramın sadece nüfus boyutu ve yer değiştirme hareketi açısından değerlendirilmesi tanımlamalarda eksikliklerin olmasına neden olmaktadır. Zira göç, içinde yaşanılan ortamın sosyal, iktisadi, kültürel ve siyasi çevresinden uzaklaştırmakta ve toplumsal yapıda önemli değişikliklere neden olmaktadır (Tekeli, 1998: 9). Toplum bilimi olarak göç sadece modern toplumlara özgü bir konu olmanın ötesinde insanlığın yeryüzündeki varlığıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Yani göçün tarihini insanlığın tarihiyle başlatmak mümkündür. Genel olarak göç, "belirli bir hedef doğrultusunda ya da belirli bir hedef olmaksızın herhangi bir yere yönelen coğrafi insan hareketleri" olarak tanımlanmaktadır (Çağlayan, 2011: 85). Bir devlet ya da milletlerindeki kültürel-sosyal, politik-iktisadi, iç-dış istikrar ile ilişkili olarak gerçekleşen durağan olamayan bir süreçtir. Bu süreç geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişi temsil etmektedir. Göç olgusu ortaya çıktığı dönemlerin kültürel, siyasi ve iktisadi gibi farklı aktörler tarafından doğrudan şekillendirilmiştir (Güllüpınar, 2012: 57). Sosyal yaşamın aksayan yönlerini yeniden kontrol altına almak için ortaya çıkan bir işleyiş biçimi olarak tarif edilen göç, toplumun tekâmülü sırasında geçirdiği dönüşümlerle birlikte meydana gelen tek yönlü bir uyum eylemi olarak kabul edilmektedir. Tarihteki ilk büyük toplu göç olayı, 4. yüzyıl ortalarında Çin devletinin hükümranlığından kurtulmak için batıya doğru hareket eden Hun'ların Karadeniz'in kuzeyine yerleşmesi sonucunda, buradan kaçan Cermen kavimlerinin yıllar boyunca Avrupa Kıtasını istila etmesi olarak kendisini gösteren ve bugünkü Avrupa devletlerinin temelini attığı kabul edilen Kavimler Göçü'dür (Kınık, 2010). Tarihsel olarak yaşanan göçler, iktisadi avantajlardan yararlanma isteğinin bir neticesi olabildiği gibi çevreyle ilgili zorlamalar veya hükümet gibi sosyal bir otoritenin gündeme getirdiği iskânlar, savaşlar ve sürgünler nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir (Kaygalak, 2009: 9). Göç kelimesi tek bir mekâna özgü nitelik taşımamaktadır. Beşeriyetin varlığından bu zamana her yerde gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Göç olgusunun gerçekleşmesi için var olan nedenler tüm uluslararası alanda yer alan ülkelerin hemen hepsinde benzerdir (Koçak ve Terzi, 2012: 165). İnsanın yaşadığı yerde yaşam koşullarının zorlaşması göç olgusunun gerçekleşmesine neden olmaktadır. Göçün farklı tanımlamalarından bir tanesi de toplumların içinde yaşadıkları sosyal, kültürel ve fiziksel ortamdan kopup başka bir sosyo-kültürel ve coğrafi çevreye dâhil olmasıdır (Durugönül, 1997: 95).

Göç, toplumları ve bireyleri temel insan haklarından, can güvenliği ve yaşama hakkından mahrum etmek gibi kapsamlı ve insani niteliği olan bir terimdir. Göç terimi halkların yaşadıkları duruma göre farklı türlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur ve bu durağan olmayan yapının gelişimi hâlâ devam etmektedir (Akıncı, Nergiz v.d., 2015: 62). Göç eylemlerinin gerçekleşme biçimi farlılık göstermektedir ve bu farklılık zorunlu ya da isteğe bağlı olarak iki durumda değerlendirilmektedir. Zorunlu göçte, çevrenin iktisadi, siyasi, kültürel, sosyal ya da ekolojik ortamı, o çevrede hayatı olumsuz kılmış, kişilerin hayatlarını sürdürmesine imkan sağlamayacak bir durumu meydana getirtmişse, bu çevreden dışarıya gerçekleşecek göç zorunlu göçtür. Bu kapsamda zorunlu göç, kişilerin, öz irade ve istekleri, çevresel zorunluluklar veya devlete bağlı kurum ve kuruluşlar ya da devlete muhalif gruplar tarafından uygulanan zorlama, şiddet ve baskı yoluyla, bulundukları yerleşim bölgesinden göçe zorlanmaları veya göç ettirilmeleridir. Burada göçe sebep olan baskı ya da uygulanan güç, doğrudan ya da dolaylı, dağınık ve örtülü olabilir. Bunlardan birisinin veya birkaçının bulunması, göçün zorunlu tipte olması için yeterli kabul edilmektedir. Gönüllü göç, insanların öz irade ve istekleriyle, kentin "çekiciliği" ve kırın "iticiliği" çerçevesinde, geçim sıkıntısını gidermek, daha fazla iktisadi olanaklara, daha iyi hayat standartlarına, çeşitli sosyal imkânlara ve istihdam imkânlarına ulaşmak amacı ile gerçekleştirilen eylemlerdir. Göç, temelde toplumsal bir eylem olmasına karşılık, kültürden iktisadi yaşama kadar hayatın her alanında tesirini gösteren temel dönüşüm ve değişim araçlarından birisi olmuştur. Göç, temelinde "yer değiştirme eylemi" olarak ifade edilse de, insanların kültürel, ekonomik, politik ve sosyal yapısı ile yakından alakadar olup, onu derinden etkileyen bir toplumsal olay olarak da meydana gelmiştir. Temelde iki farklı alt bölümlerde incelenmektedir. "İç göç", bölge sınırları arasında çeşitli yerler arasında yer değiştirme hareketi olarak tanımlanırken, "dış göç" ya da "uluslararası göç", insanların ülke sınırlarını aşarak farklı ülkelere göç etmeleridir (Sayın, Usanmaz v.d., 2016: 2). Sonuç olarak göç, birden çok aktörle ortaya çıkabilen, süreç içinde değişkenlik gösteren etkilediği veya etkilendiği yapı ve süreçleri itibariyle her zaman özgünlüğünü ve biricikliğini koruyan bir olgudur (Güneş,2016:185). Göç, zamana bağlı olarak her an her dakika gerçekleşebilecek bir olgudur. Bundan dolayı göç eylemleri, iyi yönetilebildiği koşulda olumlu, tezat durumda başta güvenliğine ve kamu düzenine tehdit oluşturmakla birlikte insan hakkı ihlallerinin meydana gelmesine

kadar birçok olumsuz sonuç doğurabilmektedir. Sonuç itibariyle iktisadi kalkınmayı destekleyen, kamu güvenliğini koruyan ve göç edenlerin insan haklarının muhafaza edilmesini amaçlayan etkili bir göç yönetimi geliştirebilmek ülkeler açısından hayati derecede önemlidir.

2. KÜLTÜR VE KÜLTÜR DEĞİŞİMİ

Kültür, siyasal iktidarın total alanlara girmesini sağlarken oluşturduğu dil, kullandığı söylem, yarattığı sembolik ve mitolojik evren, üretilen toplumsal hiyerarşi ile lokal dünyanın ve insanın varlık bilincinin düzenlenmesine de hizmet etmektedir. Bu, kültürün fonksiyonel aşamaları olarak ifade edilmektedir. İlk olarak, hayatın anlamlandırılması ve doğrulanması ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Burada kültür, amaca uygun objektifleştirilmiş bir dil ve söylem sistemi sunmaktadır. İkinci aşamada duygusal yapı gelir ki bu, temel teorik söylemin var olan toplumsal normlara uydurulmasıdır. Üçüncü düzey ise, bunun teorik faaliyetlerle özelleştirilmiş bireylerde vücut bulmasıdır. Sembolik evrenler kültürün dördüncü düzlemini oluşturmaktadır. Bunlar bir sembolik totalite/bütünlük ile kuşatılmış kurumsal düzen ve düşüncenin farklı uzmanlıkların vücuda getirilmesi ve somutlaştırılmasıdır. Sembolik süreç, sosyal hayatın düşünsel amaçlarının şekillenmesinden daha üst bir durumu içermektedir. Doğal olarak bu, sembolik totalitenin günlük hayattaki sosyal düzenle ilişkisi olmadığı anlamına gelmez, bilakis sembolik totalite günlük hayattaki sosyal düzenin meşrulaştırılmasının tam bir fonksiyonunu içermektedir (Hall ve Birchall, 2013: 9-12). Sembolik evren insanların yaşamlarının hiyerarşisine öncelik vererek kurulan kurumsal düzenin nihai meşruiyetini sağlamaktadır. Bu çerçevelendirme içerisinde bireyler hayata, tarihe, doğaya, siyasete vb. bakış açılarını şekillendirmektedir. Kültürler, bu evren sayesinde bireylere "ben"lik ve "kim"lik bilinci kazandırmaktadır. Kültür, insanlara hayatlarında dünyayı tanımlamalarını ve yollarını düzenlemelerini sağlayan birer haritadır. Bu haritaların kişiler tarafından kişiselleştirilmesi ve içselleştirilmesi kültürel kimlikleri ortaya çıkarmaktadır. Kültür, sosyal sistem içinde bir semboller sistemi olarak çevreyi tanımlar ve bireyin bu çevreyle ilişkide bulunuş tarzını ve yöntemini belirtmektedir. Bu özelliğiyle kültür bireyin kendisini toplumsal ve siyasal rol kategorileri içinde tanımlamasına yardımcı olmaktadır. Siyasal kültür, siyasal bir ideolojinin kimlik düzeyinde yansıması olduğu gibi aynı zamanda sosyal ilişkiler ağını da belirlemektedir. İnsanların toplum içinde üstlendikleri rollerde siyasal kültürün doğrudan veya dolaylı bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir. Kültürler insanlar için psikolojik denge mekanizması sağlayan, dünyayı anlamlandırmasına ve kendisine bir istikamet çizmesine yarayan bir görüş kazandırmaktadır (Turhan, 2017: 27-30).

Kültür dünya, evren, toplum ve insanla ilgili duygu, düşünce ve inançlar toplamıdır. Kültürler belli oranlarda insan kümelerini bir arada tutmaya çalışan cazibe merkezi olmaya çalışmaktadır. Kültür insanların hayat dengesini sağlayan psikolojik destektir. Kültür, insanların vicdani kılavuzudur, kültürler birer kolektif kültür haline gelebilirlerse kök salarlar. Kültürün kolektif kültür haline gelmesi aynı zamanda onun politik bir kültür olarak billurlaşmasını mümkün kılmaktadır (Güvenç, 2016: 172-175). Kolektif kültür belirli bir alanda kök salmış bir takım grupların diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebidir. Bir grup bireyin kendilerini tanımak ve ilgileri, mekânları, sosyal ilişkileri grup halinde işlenebilen, yönetilen, doğrulanabilen bir grup oluşturmak için geliştirdikleri bir eğilimdir. Kültür bireyin önüne sadece bir felsefe koymaz, aynı zamanda bir dayanışma ve aidiyet kanalı açmaktadır. Kültürün bir kimlik haline gelmesi siyasal kimliğin sosyallik boyutuyla ilgilidir. Kültürel kimlik hem güvenlik verici, hem harekete geçiricidir; hem devamlılık, hem transformasyon içermektedir. Bir gruba üyelik dâhil olma, sevilme, bütünleşme, farklılaşma, dayanışma" gibi fonksiyonlar görürken, sosyalleştirme de sağlamaktadır. Bu açıdan kültür, en önemli siyasal toplumsallaşma araçlarındandır (Hall ve Birchall, 2013: 9-12).

Kültür insanın hayatında içtimai yoldan tevarüs ettiği maddi ve manevi her unsuru ihtiva etmektedir. Bu anlamda kullanılan kültür, insan mefhumuyla hemen hemen aynı şeyi ifade etmektedir (Eisenstadt, 2014: 93). Avustralya yerlisinin veya cenup Afrika Bushman'nın avlama tarzı, şimal Amerika Hintli'sinin (Kızılderilisinin) "tıbbî", Perikles atmasının trajik dram tipi, modern endüstrinin dinamosu, aynı manada birer kültür unsurudur. Çünkü bunlardan her birisi kolektif insan ruhunun bir eseridir (Hall ve Birchall, 2013: 9-12). Bu bakımdan her insan grubu, gayet muhtelif ve mütenevvi komplekslik farklarına rağmen kendisine has bir kültürü haizdir. E. B. Tylor'un tanımlaması ile kültür "bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, örf ve adetleri, ferdin mensup olduğu cemiyetin bir uzvu olması itibariyle kazandığı itiyatlarını ve bütün diğer maharetlerini ihtiva eden gayet girift bir bütündür (Turhan, 2017: 27-30). C. Wissler kültür kavramını şöyle tanımlamaktadır:

"Kültür, bir halkın yaşama tarzıdır." Diğer bir ilim adamına göre: Kültür dünyası, mevcudiyetinin bütün tarihi boyunca tabiatı ve kendisini nasıl idari edeceğini öğrenmek suretiyle insanın bizzat meydana getirmiş olduğu eseridir. Meşhur tanımlamalarda biri de şudur: "Kültür, insanın nesilden nesle intikal eden başarılarından meydana gelmiştir." Kültür, yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük münasebetlerimizde, sanatta, edebiyatta, teşekkül eden öyle bir bütündür ki, toplum içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakalara, itiyatları, kıymet ölçülerini, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine almaktadır (Güvenç, 2016: 172-175). Bütün bunlarla birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisin de müşterek olan ve onu diğer toplumlardan ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin etmektedir.

Değişen şartlar karşısında umumi çareler bulma ve onlara uyum gösterme konusunda her kültür aynı derecede donanıma sahip olmadığı gibi eşit bir kapasiteye de sahip değildir. Bir cemiyetin muhitinde değişiklikler olduğu zaman bazı fertlerin veya grupların arzu ve ihtiyaçları kendi kültürleri tarafından ancak bir dereceye kadar tatmin olunabilmektedir. Arzuluların yerine getirilemediği, ihtiyaçların iyi tatmin olunamadığı böyle zamanlarda ve bilhassa daha iyi donanımlı gibi görünen yabancı bir kültürle temasa gelindiği vakit toplumda memnuniyetsizlik, huzursuzluk çıkabilmektedir. İşte bu nevi hoşnutsuzluk zamanlarında eğer toplum mensupları kendi kültürlerinin zaafını hissetmeye başlar, temasa gelinen medeniyet ve kültürün doğrudan doğruya veya vasıtalı bir şekilde etkisine maruz kalırlarsa kültürlerinde temel değişmeler meydana gelmektedir (Eisenstadt, 2014: 93). Malinowski'nin (1945: 1) kültür değişmesi ile ilgili tanımı ise, "Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir. Böylece kültür değişmesi, bir cemiyetin siyasi yapısında, idarî müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlerinde, terbiye sisteminde, kanunlarında, maddi alet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, içtimai iktisadının dayandığı istihlâk maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ihtiva etmektedir. Terimin en geniş mânisiyle kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimî bir faktörüdür; her yerde ve her zaman gerçekleşmektedir." Nüfusta yaşanan değişimler kültürel değişim açısından önemlidir. Önemli faktörlerden bir diğeri ise göç ve şehirleşme olguları ise kültürel değişim ile doğrudan bağlantılıdır; göçle birlikte bir topluma ait olan kültürel değerler diğer bir topluma sirayet etmektedir. Konuşma, yeme-içme, gelenek, din, ideoloji tüm bunlar maddi göçün yanında gelen manevi değişimleri içermektedir. Kültürel değişimin neticesinde değişmeyen bir toplum yoktur. Bir diğer ifade ile toplumsal değişim kaçınılmaz ve evrensel bir fenomendir; zira toplumlar hiçbir zaman durağan bir yapıya sahip olmamışlardır. Her toplumun kendine özgü bir dinamizmi vardır. Toplumda kültürel değişim olabilmesi için, toplumsal yapının geçici olarak değil, köklü bir şekilde değişikliğe sahip olması gerekmektedir (Okumuş, 2003: 21-22).

3.AHISKA VE AHISKA TÜRKLERİ

Gürcistan Cumhuriyetinin güney bölgesinde, Batum'un doğusunda yer alan Ahıska aynı zamanda çok eski bir Türk yurdudur (Bayraktar, 2000: 15). Türkiye Cumhuriyetinin kuzeydoğu sınırının yaklaşık 15 km. dışarısında kalan Ahıska; bir şehir adı olmakla beraber, tarihi Kıpçak Atabeyliğinin başkenti, Osmanlı Döneminde Ahıska Çıldır Beylerbeyliğinin merkezi ve aynı zamanda bir bölgenin adıdır (Zeyrek, 2006: 9). 1578'den 1829 tarihine kadar da Osmanlı Türk İmparatorluğu sınırları içinde yer almış, eyalet merkezi ve il merkezi olmuştur. 1829 tarihinde Edime Antlaşması ile Ruslara bırakılmıştır (Bayraktar, 2013: 78). Bu bölge, Gürcistan'da Meskhetia veya Ahıska-Cavaheti olarak adlandırılmaktadır. Bölgenin kuzeyinde Gürcistan sınırları içindeki Imereti ve İç Kartli eyaletleri, doğusunda başkent Tiflis, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, batısında ise Acaristan yer almaktadır. Ahıska Türkleri'nin anavatanı olan bölgenin yüzölçümü 6413 km², nüfusu 7.940, merkezi Akhaltsikhe'dir. Bölge nüfusunun %55'ini Ermeni, %40'nı Gürcü, kalan kısmı ise Oset, Abhaz, Ukraynalı, Rus, Yunan gruplar oluşturmaktadır (Seferov ve Akış, 2008: 395). 1938 Sovyet Anayasasının kabulünden sonra bu bölgedeki Türkler kayıtlara Azerbaycan milleti ve dilleri ise Azerbaycan'ca olarak geçirilmiş, 1940 yılında ise resmi dilleri Gürcüce olmuştur (Aslan, 1995: 7). Posof Çayının iki yakasında yer alan şehir, karayolu ile Tiflis, Batum ve Türkiye'ye bağlıdır. Ayrıca batıda Türk sınırının çok yakınına kadar uzanan bir demiryolu, Ahıska'yı doğudan Tiflis'e bağlamaktadır. Türkiye sınırında bulunması nedeniyle jeopolitik açıdan önemlidir (Kanbolat, 2000: 47). Bölgeden pek çok boru hattı ve enerji projeleri geçmektedir. Dolayısıyla bölgenin istikrarı, enerji güvenliği açısından önem taşımaktadır. Bölge Türkiye-Tiflis, Rusya-Güney Osetya- Ermenistan, Acaristan-Tiflis bağlantılarının ortasında bulunmaktadır. Stratejik bakımdan, doğu-

batı ekseninde sadece geçiş değil, üslenmeye açık, askeri amaçlı müstakil mevkilerin kurulmasına elverişli bir coğrafyadır (Bayraktar, 2011: 30).

Coğrafi koşullar, Ahıska'yı ülkenin diğer bölgelerinden farklılaştırmaktadır. Burası, ılıman-soğuk iklimi ile Gürcistan'ın alçakta yer alan arazilerinin alt-tropikal koşullarından son derece farklı olan dağlık bir bölgedir. Ahıska, mermeri kayaları, derin dereleri, bereketli vadileri, ovaları, sık yeşil ormanları, karlı dağları, mor yaylaları ile ünlüdür. Dağ âleminin zorluğu, iklimin sertliğinden kaynaklanmaktadır. Bölgede ilkbahar serindir, yaz sıcak, sonbahar ve kış ise oldukça soğuk geçmektedir (Zeyrek, 2001: 9). Bu bölge, Ahıska şehri ile dört idari birimden (Adigün, Aspinza, Ahilkelek, Bogdanovka) ibarettir. Buraya yerleşen Türklere, Ahıska Türkleri denmesinin sebebi ise bu vilayetleri içine alan bölgenin coğrafi isminin Ahıska olmasından ileri gelmektedir (Seferov ve Akış, 2008: 395-396). Ahıska Türklerinin kökeni ihtilaflı bir konudur. Gürcü, Sovyet ve Sovyet sonrası tarih kaynaklarında Ahıska Türklerinin antik Gürcü kabilesi olan "Meskhet"lerin soyundan oldukları inancı yaygındır. Bu görüş, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren güçlü Türk kültürel etkisi ile Mesket Türklerini Hristiyan Gürcülerden ayıran İslami dönüşüm savlarına dayanmaktadır. Karşı görüş ise Ahıska Türklerinin atalarının bölgeye 15. ve 16. yüzyıl arasında yerleşen Türk kabileler olduğunu iddia etmektedir. 11. yüzyıldan 12. yüzyıla ve özellikle 16. dan 18. yüzyıla şu anki Gürcü topraklarının Osmanlı hâkimiyetine geçmesi sırasında yerel Türk kabilelerin etkili bir şekilde birleşerek, yeni bir etnisite (Ahıska Türkleri) oluşturdukları iddia edilmiştir (Pentikâinen ve Trier, 2004: 9-10) Bölge Türklerine Gürcüler ve Ruslar "Mesket Türkleri" ismini verirken, bu topluluğun asıl isimleri "Ahıska Türkleri"dir. "Meskhet Türkleri" Osmanlı döneminde Türkçe konuşmayı öğrenen ve Müslümanlaşan etnik Gürcü grup olarak görülmektedir (Aydıngün ve Balım 2006: 2). Gürcü kimliğinin öne çıkarılması ve Türklük kimliğinin reddi olarak kullanılabilecek olan bu kavram yerine "Ahıska Türkleri" kavramı tercih edilmektedir. Nitekim BM Mülteciler Yüksek Komiserinin (UNHCR) de katıldığı Ahıska Türklerinin 1988 Lahey toplantısında, Gürcü delegasyonunun direnmesine rağmen, Ahıska Türkleri ifadesi benimsenmiştir. Ahıska Türkleri kültürel olarak Anadolu Türklerine oldukça yakın olan, Gürcülerden Kafkas özellikler kazanan, Türkçe'nin Doğu Anadolu lehçesiyle konuşan (Yüzbey, 2008: 681) Sünni Müslüman halktır. Ahıska Türkleri etnik olarak karmaşık yapıya sahip heterojen bir topluluktur. Günümüzdeki toprakları düşünüldüğünde Gürcistan'ın güneyinde bulunan bölge içerisinde yaşamış ancak siyasi bir birlik oluşturamamış, devletsiz bir topluluktur (Aydıngün ve Balım, 2006: 185).

4. AHISKA TÜRKLERİNİN ZORUNLU GÖÇLERİNİN KÜLTÜR DEĞİŞİMİNE ETKİSİ

Ahıska konumu itibariyle Anadolu'nun Güney Kafkasya'ya açılan kapılarından birisi, Gürcistan'ın güney kısmında Batum ve Borçalı'yı birbirine bağlayan zincirin orta halkası, Türkiye ile Türkistan arasında her yönden stratejik bir köprü ve Osmanlı döneminde Anadolu'nun savunması açısından önemli bir karakol niteliği taşımıştır. Aynı zamanda Türkiye ile Gürcistan, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu ile Türkistan Türk Cumhuriyetleri arasında hava ve kara ulaşımını da sağlayan önemli bir kavşak noktasıdır. Ahıska'nın Anadolu-Kafkasya-İran üçgeni içinde yer alması stratejik özelliğini artırmaktadır. Bu üç bölge aynı zamanda kıtaların birleştiği yerlerdir. Dünya ülkeleri ile ulaşımın sağlandığı, dolayısı ile dünya ekonomilerinin ilişki kurduğu yer olması nedeniyle bölge birçok yönden stratejik özelliğe sahiptir. Ahıska'daki Türk varlığı milattan öncelere dayandığı ileri sürülmüştür (Ağır ve Takar, 2017: 485-488). Ahıska, Dede Korkut Kitabı'nda Ak-Sıka/Ak-Kale; 481 yılında Akesga adıyla anılan Eski Oğuzlar beldesi olarak adlandırılmıştır. 2700 yıllık bir Türk yurdu olduğu söylenmiştir. Ahıska bölgesinde, M.Ö. 713 yıllarında bu bölgeye gelen Kıpçakların ataları Kimer ve 680'de de Sakaların yerleşmesiyle Türklerin yaşamakta olduğu ifade edilmiştir (Taşdemir, 2005: 78). Bölge ilk İslâm fetihleri sırasında Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde (644-656) Şam Valisi Muâviye'nin kumandanlarından Habîb Mesleme tarafından, 624'te fethedilmiştir. Selçuklular zamanında Sultan Alparslan (1063-1072) tarafından, 1068 ele geçirilen Ahıska, 1267-1268 yıllarında Moğollar'ın hâkimiyeti altına girmiştir. Daha sonra bölgedeki mahallî valiler yarı bağımsız olarak "atabeg" unvanını almışlardır. Ahıska, Ardahan, Artvin kesimlerinin idarecileri olan atabegler 1268-1578 tarihleri arasında bölgenin yönetimini ellerinde tutmuşlar ve bu dönemde İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu devletlerine bağlı kalmışlardır (Devrisheva, 2006: 206). 1578'de Çıldır savaşı ile Osmanlı idaresine giren Ahıska bölgesi Anadolu'nun çeşitli kentlerinden getirilen Türkler yerleştirilmiştir. Daha sonra Safeviler'in eline geçen Ahıska, 1635'te tekrar geri alınmıştır (Alım ve Doğanay, 2006: 307). Hristiyan olan Ahıska Türkleri 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine geçişle birlikte İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin 1578'de egemenliği altına girmiş, özerk bir yönetim oluşturduğu bu bölgenin

özerkliğini 1744'de kaldırmış ve Ahıska bölgesi doğrudan Türk yönetimine tâbi olmuştur. Bu bölge Osmanlı hâkimiyetinde 250 yıl kalmıştır (Kahraman ve Tbrahimov, 2013: 79). Ahıska bölgesi Osmanlı - Rus Savaşı sonucu 1829 yılında yapılan Edirne anlaşması ile savaş tazminatı olarak Çarlık Rusya'sına bırakılmıştır (Dinç, 2015: 348-357). Bölgeden Anadolu'ya yönelik ilk göçler bu tarihten itibaren başlamıştır. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında meydana gelen 1828–1829, 1853–1856 ve 1877–1878 muharebeleri Kafkaslardan Anadolu'ya yapılan göçün sürekli ve toplu bir hareket hâline gelmesinde etkili olmuştur (Uravelli, 2013: 25). Osmanlı Devleti'nin bölgeyi Ruslardan geri alma mücadelesi bazı küçük başarılara rağmen gerçekleşememiş, 1877'de başlayan 93 Harbi sonunda yapılan Ayastefanos Antlaşması ile Batum, Ardahan, Kars da Ruslara verilmiştir. 93 Harbi olarak bilinen bu savaş Kafkaslardan Anadolu'ya yoğun bir göç dalgasına neden olmuş, I. Dünya Savaşı yıllarında da bölgedeki Rus Ermeni işbirliği sonucu büyük katliamlar yaşanmıştır (Demiray, 2012: 3). 1917 yılında Rusya'da çarlığın yıkılmasıyla yeniden Osmanlı Devleti'ne katılan Ahıska, I. Dünya Savaşı sonrasında 1921 yılında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Moskova Antlaşması sonucu Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlanmıştır. (Sürmeli,2001: 335-341). Bu dönemde Sovyet yönetimi Gürcistan sınırları içinde yer alan Abhazlara, Osetlere ve Acara Müslümanlarına özerklik verilirken, Ahıska ve halkına özerklik verilmemiş, doğrudan doğruya Tiflis'e bağlanmıştır (Buntürk, 2007: 179).

Rusya Federasyonu, Çarlık ve SSCB dönemlerinden itibaren sıcak denizlere inme politikası ekseninde kendisine engel olarak nitelendirdiği Güney ve Batı Kafkasya'daki Müslüman toplumları sindirme, asimile etme veya Kafkasya'dan uzaklaştırma stratejisi izlemiştir (Cornell, 2000: 171). SSCB'nin başlıca amaçlarından biri, etnik ve ulusal bağlılıkların yerini alabilecek yeni bir "Sovyet kimliği" yaratmaktır. Bu amaç için, Sovyet bürokratları, insanları kendi topraklarından sürmek, öz dillerini kullanmalarını önlemek ve etnik, tarih, gelenek ve diğer bireysel kültür biçimleri yeni kuşaklara aktarmalarını engellemek üzere zora dayalı ve çoğunlukla şiddet içeren önlemlere başvurmuşlardır (Walter,2002: 872). Kafkasya, çoklu etnik ve dinsel yapılar, parçalanmış toplumlar ve kırılgan devletlerden oluşan bir mozaiğe sahiptir ve Kafkasya'daki bu etnik ve dini farklılıklar tarih boyunca sorunların temel nedenlerinden birisi olmuştur. SSCB'nin yıkılmasından sonra bağımsız Gürcistan'ı oluşturan farklı etnik gruplar bir Gürcistan ulusunun oluşmasının önündeki en büyük engellerden birisi haline gelmiştir. Gürcistan'daki etnik gruplardan bir tanesi de Ahıska Türkleridir (Çoban, 2014: 107). Çarlık Rusya'sı ve SSCB'nin izlediği yayılmacı strateji, Kafkasya topraklarında yaşayan Müslüman Türk topluluklarını, haliyle Ahıska Türklerini de derinden etkilemiştir. Kafkasya toprakları, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Rus yayılmacılığına maruz kalmıştır. Rusların bilinçli ve zorunlu olarak yürüttükleri sürgün ve göç politikaları, bu topraklar üzerindeki potansiyel Türk birliğine mani olabilmek amacını taşımıştır (Seferov ve Akış, 2008: 398). Stalin'in bütün Sovyet halkları üzerinde baskı rejimi uyguladığı 1930'lu yıllarda Ahıskalı Türkler'de bu despot rejime maruz kalmış, dinî ve kültürel baskıların yanı sıra ekonomik ve siyasî baskılarla yüz yüze gelmişlerdir (Tavkul, 2002: 80). Yaşanan bu baskılarla birlikte Ahıska Türklerinin tanınmış insanları da nasibini almış ve Sovyet yönetimi tarafından hapishanelere kapatılmış ve bu insanlardan bir daha haber alınamamıştır. Stalin rejiminin güçlenmesi Gürcistan'da baskının ve şiddetin artmasına neden olmuş ve Ahıska Türklerinin büyük bölümünün soy isimleri Gürcü diline çevrilmiştir (Zeyrek, 2001). SSCB, içerisinde Rus ırkı dışında yaşayan milletleri tarihin her döneminde ikinci sınıf millet olarak görmüş ve ilk fırsatta farklı ırkı asimile etmeye ya da bünyesinden atmaya çalışmıştır. SSCB'nin izlediği bu acımasız politikadan en çok etkilenen millet ise Ahıskalı Türkler olmuştur (Tuğrul, 2003: 19-20). SSCB'nin izlediği bu kültür politikası kendi milli siyasetinin bir parçası haline gelmiş ve bu politika II. Cihan harbi sırasında yoğun şekilde uygulanmıştır (Özcan, 2002: 43). II. Cihan Harbi'nin başlaması ile birlikte 1938-1940 yılları arasında Ahıska bölgesine, Türkiye'ye komşuluk sınırın emniyetinin sağlanması adı altında, on binlerce Rus güvenlik güçleri yerleştirilmiştir (Sargın, 2006: 37). Stalin, Çarlık Rusya'sının stratejisini uygulamaya başlamıştır. Ülkenin sınırlarının korunması bahane edilerek 10. 000 kişi Altay bölgesinin soğuk kesimlerine sürgün ettirilmiştir. Hükümet tarafından alınan bir karar ile bu kamplarda Türkçe konuşmak, birine milliyetini ve nereden geldiğini söylemek yasaklanmıştır. İnsanları ad ve soyadları ile değil onlara verilen numaralar ile isimlendirme yapılmıştır (Tayfur, 1994: 36). Savaşın ilerleyen zamanlarında sadece Ahıska bölgesinden 40. 000 asker Alman cephesine sevk edilmiştir. 15 yaşından 55 yaşına kadar bütün erkekler cepheye gönderilerek halkın direnci kırılmıştır. Bunlarla yetinmeyen Stalin rejimi "arka cephe" denilen iç bölgelerde yapım imar işleri başlatmıştır. Sivil halk - kadınlar, çocuklar ve yaşlılar Ahıska'dan Borcom'a kadar uzanan demiryolu yapımında çalıştırılmıştır. Bu demiryolunun yakın zamanda dönüşü olmayan bir yolculuğa götüreceğinin bile farkında

olmayan bu insanlar 1944 yılı sonlarına doğru, sürgünden bir ay önce yolun yapımını bitirmişlerdir. Sürgünden bir ay önce bölgeye asker sevk edilmiş ve Ahıska bölgesinin Türk köylerinde gizli bir olağanüstü durum uygulanarak köylere giriş çıkış yasaklanmıştır. Komünist yöneticilerin sinsi planlarından habersiz olan halkı ise "Türkiye ile savaş yapılacak" diye korkutmuşlardır. Güvenlik gerekçesi ile insanlar köylerine ve evlerine kapanmak zorunda kalmışlardır. 1944 yılı Kasım ayının 14'ünü 15'ine bağlayan gece saat 12'de önceden sınırlara takviye amacıyla bölgeye yerleştirilmiş askerler tarafından bütün evlerin kapıları çalınmış, halk gece yarısı evlerinden dışarı çıkarılmıştır. Stalin kendi emellerini gerçekleştirmek için ülkede geniş çaplı bir sürgün operasyonu düzenlemişti (Aslan, 1994: 78). İç işleri Bakanlığı'na bağlı birlikler tarafından gece yarısı uykularından uyandırılan halka Devlet Savunma Komitesi Başkanı İ.V.Stalin'in kararı okunmuş ve sabaha karşı halk Amerikan yapımı Sudabekr'lerle demiryolu istasyonuna taşınarak yarı açık kargo vagonlarına yerleştirilmiştir. Yolculuk için ise yanlarına sadece ellerinde taşıyabilecekleri kadar eşya ve yiyecek almaları söylenmiştir. İnsanların tıka basa doldurduğu kamyonlar, hareket ettikten sonra, bazı kamyonlar halkın trenlere bindirileceği istasyona varmadan bilinmeyen sebeplerle devrilmişlerdi. Kamyonun birisi ise Kür nehrine düşmüştür. Gidecekleri yerlerde yıllarca sürecek akıl almaz zorba yönetime mahkûm edilmişlerdir. Azerbaycan'ın o dönemdeki yöneticileri, Ahıska Türklerini Azerbaycan'a yerleştirmek istemiştir. Ancak Stalin'in kararının kesin olması nedeniyle Azerbaycan yönetiminin gayretleri de bir sonuç vermemiştir. Böylece vagonlar birkaç gün Azerbaycan'da bekledikten sonra, tekrar Orta Asya istikametine hareket ettirilmiştir. Bu yolculukta, Ural dağlarının soğuk havası birçok insanın hayatının sonu olmuştur. Bir buçuk ay süren yolculuk sonunda Ahıska Türkleri Orta Asya'ya: Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan çöllerine yerleştirilmiştir. Bu dönemde Ahıska Türklerinden önemli bir kısmı soğuk vagonlarda (20.000), Rus-Alman savaşında (25.000), hastalık ve açlıktan (30.000) ölmüştür (Agara, 2004). Ahıskalılar 1944'den 1956'ya kadar 12 sene özel kamp hayatı yaşamıştır (Seferov, 2005: 409). Dokuz ayrı ülkeye dağılmış olarak yasayan ve nüfusları konusunda 270-345 bin arasında tahminler yürütülen Ahıska Türkleri, bir taraftan "vatanlarına dönme mücadelesi" verirken, diğer taraftan kimlikleri konusunda oluşturulan baskı politikalarına dayanmaktadırlar (Sargın, 2006: 92). Bu kadar geniş bir coğrafyada azınlık olarak yaşamak, her iki mücadelenin de en büyük handikabını oluşturmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında Stalin'in acımasız politikalarına kurban olan halklardan durumu hala iyileştirilmeyen, vatanlarına yerleşmelerine tam anlamıyla izin verilmeyen tek halk Ahıska Türkleridir. Ahıskalı Türklerin hayatında sürgünler-göçler ve belirsiz yaşam koşullan hep var olmuştur. Belirsiz yaşam koşullan çoğu topluluk için kendi kültürel kimliğini kaybedebilme riskini oluşturmaktadır (Bayraktar, 2012: 224-225).

Her şeyden önce Ahıska Türk kültür coğrafyasının doğal bir parçasıdır. Bölge halkının önemli bir kısmı Türkiye'nin resmi sınırları içinde kalsa bile, diğer yarısı Gürcistan sınırları içinde kalmıştır. Ahıska bölgesinin konuştuğu Türkçe ve yaşayış kültürü ise Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Batı Azerbaycan bölgelerinin özelliklerini taşıdığı görülmektedir (Bayraktar, 2013: 78). Sürgün edilen Ahıska Türkleri gittikleri yerlerde dillerini, dinlerini, kültürlerini kısaca özlerini koruyarak, devşirme değil öz be öz Türk olduklarını ispat etmişlerdir. Sürgünle beraber Türkistan Türkleri, Batı Asya'da kalan Türk kardeşlerini, Ahıskalı Türkler de Türkistanlı Türk kardeşlerini tanımışlardır. Sürgün beraberinde bir kültür köprüsü kurmuş ve kopan tarihi bağların yeniden canlanmasını sağlamıştır. Ahıskalı Türklerin bugün en önemli özelliklerinden biri de tüm Türkistan Coğrafyasını tanımaları, bütün Türk lehçelerini bilmeleridir. Ahıskalı Türkler, Türkiye-Kafkasya ve Türkistan Türkleri arasında her yönden köprü kurmuştur. 1944 yılında başlayan Ahıska Türklerinin zorunlu göçleri günümüzde birçok ülkeye dağılmalarına sebep olmuştur (Zeyrek, 2001). Bu bölgeler ve devletler genel olarak çoklu etnik ve kültürlü bir toplum yapısına sahiptir. Çok kültürlü yapılarda köken ve kültür olguları arasındaki ilişki sosyo-kültürel etkileşim sonucunda karışık bir düzen oluşturmaktadır. Çünkü her etnik azınlığın var olan ana etnik azınlık ile hususi bir ilişkisi vardır. Bu ilişki görülmemiş bir bağlılık duygusuna sahip olmaya ve hususi bir kimlik oluşturmaya yönlendirmektedir. Ahıska Türklerinin etnisitesi incelendiğinde; dini, etnik ve tarihsel bakımdan Türk toplumu ile özel bağları olduğu görülmektedir. Yaşamlarını Gürcistan'nın Ahıska bölgesi ile sınırlandırmayan Ahıska Türkleri göç ettikleri her toplum içinde kendi benliklerini koruyarak kökenlerine bağlılıklarını devam ettirmiş ve Türk kimlik ve kültüründen vazgeçmemişlerdir (Çağırkan, 2017: 3). Ayrıca yıllarca yaşadıkları olaylar kendi içlerinde birbirlerine bağlılıklarını artırmış ve kendilerine olan inançlarının güçlü kılmasına neden olmuştur. Ahıska Türkleri, etnik kökenlerini hiçbir zaman unutmamış, kendi kültürlerine sahip çıkmış, toplumlarına her zaman bağlılıklarını hissettirmiştir. Göç ettikleri toplumlarla

ilişkilerini en alt seviyede tutmuşlar ve yaşadıkları toplumun sadece dilini öğrenmişlerdir. Dolayısıyla yaşadıkları toplumun hiçbir zaman kültürünü benimsememişlerdir. Kendi kültürlerine sahip çıkmış ve yıllarca devam etmesi için çaba göstermişlerdir.

SONUÇ

Göç insanoğlunun var olduğu günden beri tarihte yaşanan olayların trajik yönlerini anımsatan ve tarihin her döneminde karşımıza çıkmış, toplumları ve bireyleri şekillendiren, değişime sebep olan bir eylemdir. Göç olgusu toplumların ve bireylerin yaşamında, yapısında birtakım değişimlere neden olmuştur. Tarihin her döneminde gerçekleşen bir olgu olarak karşımıza çıkan göç özellikle savaş gibi durumlarda kitlesel düzeye ulaşmaktadır. Toplumsal birlikteliğin yok olmasına neden olan toplu bir harekettir. Bu olgu bireylerin ve toplumların farklı kültürlerle etkileşimini ve değişimini sağlayan dinamik toplumsal hareketlilik olarak da görülmektedir. Zamansal olarak göç kavramının niteliği ve yapısı değişmiş günümüzde küresel etki yaratan iktisadi, siyasi ve kültürel değişimlere sebep olan bir sosyo-politik değişim argümanı olarak ortaya çıkmıştır. Göç olgusunun temel etkileşimi kültür üzerine gerçekleşmektedir. Bir cemiyetin muhitinde değişiklikler olduğu zaman bazı fertlerin veya grupların arzu ve ihtiyaçları kendi kültürleri tarafından ancak bir dereceye kadar tatmin olunabilmektedir. Arzuluların yerine getirilemediği, ihtiyaçların iyi tatmin olunamadığı böyle zamanlarda ve bilhassa daha iyi donanımlı gibi görünen yabancı bir kültürle temasa gelindiği vakit toplumda memnuniyetsizlik, huzursuzluk çıkabilmektedir. İşte bu nevi hoşnutsuzluk zamanlarında eğer toplum mensupları kendi kültürlerinin zaafını hissetmeye başlar, temasa gelinen medeniyet ve kültürün doğrudan doğruya veya vasıtalı bir şekilde etkisine maruz kalırlarsa kültürlerinde temel değişmeler meydana gelmektedir.

Ahıska bölgesi Osmanlı zamanında Kuzeydoğu Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası niteliğinde iken. Osmanlı dağıldıktan sonra Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir. Gürcistan'ın sınırları içerisinde kalan Ahıska Türkleri, Ruslar tarafından işkencelere, baskılara maruz bırakılmıştır. Stalin rejimi Ahıska Türklerini, Türk sınırına yakın yaşadıkları için tehlikeli toplum olarak görmüştür. Ahıska Türkleri dinine ve kültürüne düşkün olduğu için bir savaş durumunda içeriden Türkiye'ye yardım eder kaygısıyla kısa sürede bölgeden zor kullanılarak uzaklaştırılmıştır. Stalin'in emriyle bir an önce bölgeden sürülmeleri emredilmiştir. 1944 yılının 14 Kasımında Ahıska Türkleri yük trenlerine bindirilerek, Orta Asya'nın Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan bölgelerine sürgün edilmiştir. 70 yıl içinde 3 kere sürgün yaşayan Ahıska Türkleri kültüründen, inançlarından hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Ahıska Türklerinin göç serüveni 1829 tarihli Edirne Antlaşması'yla başlamış ve günümüze kadar devam etmektedir. Onların eşitsizlik ve zulüm nedeniyle devamlı olarak sürgün etmeleri, yeni kültürlerle etkileşimlerini sağlarken, yerel halkla entegrasyonunu engellemiştir. Göç, kolektif şekilde göç edenler için yeni olanaklar sunarken bazıları için de kötü başarı ve tecrübeye dönüşmüştür. Ahıska Türkleri sürgünden sonra dünyanın dört bir tarafına dağılmış olsa da, onlar kimlik mücadelesinden vazgeçmemişlerdir. Dinini, kimliğini ve kültürünü koruyabilmiş ve yaşadıkları toplum içerisinde azınlık teşkil etse de, onlardan fazla etkilenmemişlerdir. Ahıska Türkleri kültürünü, maddi ve manevi değerlerini günümüze kadar koruyup saklaya bilmiş bir Türk toplumudur. Bu değerlerin korunup saklanmasının en büyük sebeplerinden biri, nesilden - nesille kültürünü yaşatarak aktarmış olmasıdır.

KAYNAKÇA

Agara, İ. (2004). *Ahıska Türkleri (Sürgününün 60. Yılı Anısına) İnsanlık Dramı*. İzmir Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, İzmir: Karaca Matbaası Yayınları.

Ağır, O., ve Takar, M., (2017). "İkinci Dünya Savaşı Sonrası SSCB'nin Güvenlik Algısı Sonucu Gerçekleştirilen Göçler: Ahıska Örneği", *I. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi* (KAYES), 482-500.

Akıncı B., Nergiz A. ve Gedik E.. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.

Archer, M. (1990). *Theory, Culture and Post-Industnal Society*. (Ed: M.Featherstone). Global Culture and Modernity a Theory Culture and Society Special Issue. London: Sage Puplications.

Arslan, A.. (1997). *I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Ahıska – Ahılkelek 1914-1921*, İstanbul: Kafkas Araştırmaları.

Aslan K.. (1995). *Ahıska Türkleri*, Ankara: Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını.

Axford, B. (1995). *The Global System: Economics, Politics and Culture*, New York: St . Martin Press.

Aydın, M., (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, Konya: Açılım Yayınları.

Aydıngün A. ve Balım, Ç. (2006). *Meskhetian Turks: An Introduction to Their History, Culture and Resettlement Experience*, Culturel Orientation Resource Center. Washington: Center for Aplied Linguistics.

Bayraktar, R. (2013). *Eski Sovyetlerde Türk Kimliği*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Bayraktar, R.. (2000), *Ahıska Çıldır Beylerbeyliği*, İstanbul: Eksen Matbaası.

Bayraktar, R.. (2011). *Ahıskalı Türklerde Göçün Dinsel Yaşayışa Etkileri*, Samsun Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Bayraktar, R.. (2012). Sovyetlerin Milliyetler Politikası Ve Ahıskalı Türkler, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (35): 223-248.

Burke, P., (2006). *Kültür Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cornell, S. E.. (2000). *Small Nations And Great Powers: A Study Of Etnopolitical Conflict In The Caucasus*, Richmond, Surrey, Gbr: Curzon Pres Limited.

Çağırkan, B. (2017). Çok Kültürlü Toplumlarda Kültür ve Etnisite Algısı: Ahıska Türkleri Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), ss.1-21

Çağlayan, S.. (2008). *Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki*. (Ed.: Oktik, N). Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.

Çağlayan, S.. (2011). *Göç Kavramı ve Kuramları*. Kent Sosyolojisi, (Ed.)F. Güneş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Çoban, F.(2015). Gürcistan'da Etnik Kimlik ve Güvenlik Algısı Bağlamında Ahıskalı Türkler, *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu Kitabı içinde (107-116)*, Ankara: Astana Yayınları.

Durugönül, E.. (1997). Sosyal Değişme Göç ve Sosyal Hareketler. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç.* Ankara: DİE Yayınları.

Eisenstadt, S. N. (2014). *Kültürün Düzeni Sürdüren ve Düzeni Dönüştüren Boyutları*, Kültür Kuramı (Ed.: Münch, R. ve Smelser, N.J.), İstanbul: Pales Yayınları.

Güllüpınar, F.. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), ss. 53-85.

Güneş F.. Göç, Yoksulluk Ve Sosyal Politika, www.iav.org.tr/yonetim/dosya/seminer/adanagoc3.pdf. (13.02.2019).

Güvenç, B. (2016) *Sosyal Kültürel Değişmeler*, Ankara: Eflatun Yayınları.

Hall G. ve Birchall, C. (2013). *Yeni Kültürel Çalışmalar Kurumsal Serüvenler*, İstanbul: Say Yayınları.

Kahraman Ö. S. ve Tbrahimov, A. (2013). "Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri", *Ege Coğrafya Dergisi*, 22 (2).

Kanbolat, H.. (2000). Rusya Federasyonu"nun Güney Kafkasya'daki Askeri Varlığı ve Gürcistan Boyutu, *Stratejik Analiz Dergisi*,1, 42-47.

Kaygalak, S.. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Kınık, K.. (2010). Göç, Sürgün ve İltica, www.amnesty.org.tr/ai/node/1538. (19.02.2019).

Koçak, Y. ve Terzi, E.. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri Ve Çözüm Önerileri, *Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), ss. 163-184.

Malinowski, B. (1945). *The Dynamics of Culture Change*, New Haven: Yale University Press.

Mutluer, M.. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Okumuş, E. (2003). *Toplumsal Değişme ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Özcan, K.. (2002). *Vatana Dönüş; Kırım Türklerinin Sürgünü ve Milli Mücadele Hareketi (1944-1991)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.

Özer, İ.. (2004). *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Bursa: Ekin Kitabevi

Pentikâinen, O. and Trier, T. (2004). "Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks", *ECMI VVorking Paper*, 21, ss. 9-10.

Qasımlı, M.. (2013). *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri*, Çev: Alpertunga Altaylı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Richmond, Y. (2003). *Cultural Exchange & The Cold War: Raising The Iron Curtain*, Penn State University Press.

Sargın, H.. (2006). *Ahıska Türkleri İle İlgili Politikaların Stratejik Boyutu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk tarihi Ana Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sayın, Y., Usanmaz A. ve Aslangiri F.. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği, *KMU Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31) : 1-13.

Seferov, R. (2005). Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Nüfusunun Etnik Yapısındaki Değişimler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını. Sayı:17: 395-410.

Seferov, R. Ve Akış, A.. (2008). Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yasadıkları Cografyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, ss. 393-411.

Simith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. (Çev: B. S. Sener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, C. (2001). "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 21 (2), ss.57-67.

Taşdemir, T. (2005). *Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Ahıska ve Sürgün Halk Ahıskalılar*, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

Tavkul, U.. (2002). *Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları, Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Tayfur, A. (1994). " Sürgündeki Ahıska Türkleri: Elli yıl Süren Üç Gün", *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı-81.

Tekeli, İ.. (1998). *Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi*. Türkiye'de İçgöç, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Tomlinson, J., (2013*). Küreselleşme ve Kültür*. (Çev.: Eker, A.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Toros, A.. (2008). *Sorunlu Bölgelerde Göç*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü Yayınları.

Tuğul, S.. (2003). *SSCB'de Sürgün Edilen Halklar.* İstanbul: Chiviyazıları Yayınları.

Turhan, M. (2017). *Kültür Değişmeleri*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Tylor, E. B., (2012). *Primitive Culture*, New York: Cambridge University Press.

Wallis, W. D., (2013). *Culture and Progress*, New York: Chicago University Press.

Walter C,R.. (2002), *Sovyetlerin Türk Halklarını Sürgün Etmesi*, Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yüzbey, İ. (2008). *Ahıskalı Türkler ve Kültürleri*. Turkish Studies, 3(7), ss. 679-695

Zaim, S.. (2006). IV. Oturum Değerlendirmesi: *Türkiye'den Göçler*. Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler; 8-11 Aralık 2005. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi. 327-330.

Zeyrek, Y., (2006). *Ahıska Araştırmaları*, Ankara: Kozan Ofset Yayınları.

Zeyrek, Y.. (2001), *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara: Pozitif Matbaacılık.

-çIr- / -şIr- EKLERİNİN YAPILARI VE İŞLEVLERİ ÜZERİNE

Mesut SÖNMEZ[159]

Özet

Çalışmamızın konusu olan fiilden fiil yapım ekleri -çIr- ve -şIr- daha önceki çalışmalarda genellikle birbirlerinin varyantı olarak değerlendirilmişlerdir. Biz ise yaptığımız taramalar neticesinde bu iki ekin birbirinden farklı iki birleşik ek olduğu sonucuna vardık.

-şIr- eki -(I)ş- ve -(I)r- eklerinden oluşan bir birleşiktir. -şIr- eki tap- "bulmak", yap- "örtmek, kaplamak" ve teg- "değmek, varmak" fiilleri ile birlikte Eski Uygur Türkçesi döneminden günümüz lehçelerinde kadar kullanılagelmiştir. Bu biçimi ile hem işteşlik hem ettirgenlik içeren bir işleve sahiptir.

-çIr- eki -çI- ve -(I)r- eklerinden oluşan bir birleşik ektir. -çIr- ekinin ilk kullanımına ise Eski Uygur Türkçesi döneminde kül- "gülmek" fiili üzerinde külçir- "gülümsemek" biçiminde rastlanmaktadır. Bu kullanım Çağatay Türkçesi dönemine kadar devam etmiştir. Karahanlı Türkçesi döneminde ise tamçır- "damlamak" biçiminde tam- fiili üzerinde kullanımı mevcuttur. -çIr- ekinin bu biçimiyle, kül- "gülmek" > külçir- "gülümsemek" örneğinde olduğu gibi, fiilin köküne yakın bir anlam üreten işlevde kullanıldığını söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Yapım eki, birleşik ek, külçir-, tapşur-.*

UPON THE STRUCTURES AND FUNCTIONS OF THE *-çIr- / -şIr-* ANNEXES

Abstract

The verb affixes of the verb, which are the subject of our study, are generally considered as variants of each other in previous studies. As a result of our research, we concluded that these two suffixes are two different types.

The suffix -şIr- is a combination of -(I)ş- and -(I)r-. The addition of -şIr- tap- "find", yap- "covering" and teg- "touching" verbs have been used from the Old Uighur Turkish period to the present dialects. In this form, it has a function that includes both co-operative function and causativisation.

The suffix -çIr- is a combination of -çI- and -(I)r-. The first use of the -çIr- suffix was found in the form of külçir- "smile" in Old Uighur Turkish. This usage continued until the period of Chagatai Turkish. During the Karahanlı Turkish period, it was used as a tamçır- "drip". It can be said that the suffix -çIr- derives a meaning close to the root of the verb, as in the case of kül- "laugh" > külçir- "smiling".

Keywords: *Derivational affix, compound Suffixes, külçir-, tapşur-.*

1. GİRİŞ

Çalışmamızın konusu olan *-çIr- / -şIr-* ekleri birer fiilden fiil yapım ekidir. Yapılan taramalarda bu eklerin ulaşılabilen en eski kullanımlarına Eski Uygur Türkçesi dönemi eserlerinde rastlanmıştır. Bazı kullanım biçimlerinin o dönemden başlayarak günümüz Türk lehçelerinde hala devam ettiği tespit edilmiştir. Ekin kullanıldığı kelimelerden bazılarının sözlüklerdeki biçimlerini şu şekilde verebiliriz:

Eski Uygur Türkçesi dönemi:

külçirmäk: gülümsemek (Caferoğlu, 1968: 121)

tägşürmäk: ulaştırmak, getirmek, eriştirmek, sevketmek (Caferoğlu, 1968: 231)

tapşurmaḳ: tenbih ve teslim etmek (Caferoğlu, 1968: 225)

yapşurmaḳ: yapıştırmak (Caferoğlu, 1968: 285)

[159] Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, SBE, mesutsn33@gmail.com

Karahanlı Türkçesi dönemi:

külçir-: gülümsemek (Üşenmez, 2006: 297; Ünlü, 2012a: 515)

tegşür-: bir şeyi başka bir şeye çevirmek, değiştirmek, döndürmek (Üşenmez, 2006: 397; Ünlü, 2012a: 774)

tamçır-: damlamak, sepelemek (Ünlü, 2012a: 729)

tamçur-: sepelemek (Ünlü, 2012a: 729)

tapçur-: ayırmamak (Üşenmez, 2006: 389)

tapçur-: getirmek, vermek (Ünlü, 2012a: 752)

tapşur-: 1. getirmek, vermek, 2. Ismarlamak, teslim etmek, emanet etmek (Üşenmez, 2006: 389; Ünlü, 2012a: 752)

yapçur-: yapıştırmak, yamamak (Ünlü, 2012a: 947)

yapşur- : yapıştırmak, başlamak, dolamak (Ünlü, 2012a: 947)

Harezm-Kıpçak Türkçesi dönemi ve Kur'an Tercümeleri:

külçir-: gülümsemek (Ünlü, 2012b: 483)

tegşür-: değiştirmek (Ünlü, 2012b: 729; Ünlü, 2012c:578)

tapşur-: getirmek, vermek, ısmarlamak (Ünlü, 2012b: 713)

tapşur-: ulaştırmak, götürmek, teslim etmek, vermek (Ünlü, 2012c: 567)

yapçur-: yapıştırmak, yamamak (Ünlü, 2012b: 844)

yapşur-: yapıştırmak, tutturmak, iliştirmek (Ünlü, 2012c: 661)

Çağatay Türkçesi dönemi:

külçir-: gülümsemek (Ünlü, 2013: 681)

tapşur-: 1. ulaştırmak, vermek, teslim etmek, 2. güvenmek, teslim etmek, bel bağlamak, bırakmak (Ünlü, 2013: 1079)

Kazak Türkçesi:

tapsır-: 1. bir işi bir kimseye verme, yükleme, sorumluluğuna verme, 2. teslim etmek, vermek (Koç, 2003: 520)

japsır-: yapıştırmak, 2. yamamak, perçinlemek, 3. gösterişli giyinmek (Koç, 2003: 162)

Kırgız Türkçesi:

tapşır-: teslim etmek, tevdi eylemek, elden ele vermek (Yudahin, 1998: 709)

capşır-: yapıştırmak (Yudahin, 1998: 178)

Özbek Türkçesi:

tåpşirmåḳ: 1. görevlendirmek, 2. teslim etmek (Yusuf, 1993: 329)

Uygur Türkçesi:

tapshurmaq: Teslim etmek, vermek, emanet etmek, sunmak, havale etmek (Necip, 2016: 490)

Tatar Türkçesi:

tapşır-: vermek, iletmek (Ganiyev vd., 1997: 298)

Başkurt Türkçesi:

tapşır-: 1. Hakkını vermek. 2. Bir işe vermek, vazife yüklemek. 3. Birinden alıp başkasına vermek. 4. İletmek, ulaştırmak, bildirmek. 5. Allah'a havale etmek (Özşahin, 2017: 579)

Kumuk Türkçesi:

tapşurmaq: 1. havale etmek, görevlendirmek, vermek, 2. sunmak, vermek, teslim etmek (Pekacar, 2011: 321-322)

Azerbaycan Türkçesi:

tapşırmag: 1. ısmarlamak, emanet etmek, 2. sipariş etmek, yaptırmak (Akdoğan, 1999: 717)

Hakas Türkçesi:

çapsır-: yapıştırmak (Arıkoğlu, 2005: 79)

Kelimelerin geçtiği cümlelerden bazı örnekler ise şu şekildedir:

B(a)yakı burhanlar törüsinçe *külçir*mek kılu (Altun Yaruk 5. kitabının 24. varağının 19. cümlesi) (Kaya, 1994: 229).

Yüzi ḳızdı on͡gdı yana *külçir*ip / Saḳındı bir ança uzun kiç irip (3845); Sevüg *külçir*er tegü yarudı ajun / Saḳınç ḳısġa boldı sevinçler uzun (5680) (Kutadgu Bilig) (Arat, 2008: 672-946).

*Tamçur*dı: yağmur *tamçur*dı; *Tapçur*dum: Men ogulnı anasınga *tapçur*dum (Divanü Lugati'it Türk) (Atalay, 1985: 175).

Kur'an tercümelerinde geçen bazı biçimlere örnekler:

Yüz äwürdilär ıdtımız anlar üzä 'arim aḳın suwnı *tegşür*dimiz anlarḳa ekki ni'mät būstānlarıña yegü açıġ otluġ yılġun närsä çäyä az (Ünlü, 2004: 132).

Kamuġ ḳullarından dostraḳ erdi ve ḥazinasını ve butḥanasını anga *tapşur*mış erdi ve Bilal raziya'llahu 'anhu kizli müsülman bolmış erdi (Usta, 1989: 335)

Tegmä kişi *yapşur*gäy miz añar anıñ bitigini boynında (Kök, 2004: 203)

*Yapçur*u törçidilär ekkägü ol ekki üzä uştmaḫ yapırġaḳındın (Kök, 2004: 233)

2. -çIr- / -şIr- EKLERİNE DAHA ÖNCEKİ ÇALIŞMALARDA GENEL BAKIŞ

-çIr- / -şIr- eklerine çalışmalarında yer veren araştırmacıların yaklaşımları şu şekildedir: Şinasi Tekin, *Eski Türkçe* başlıklı makalesinin *Fonksiyonu kesin olarak bilinmeyen ve aş. yk. kökün manasına gelen ekler* kısmında *-çIr-* ekini ele almış ve pek az görüldüğünü belirterek *külçir-* örneğini kullanmıştır (1976: 160). Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation* adlı eserinde *külçir-* ve *yunçır-* örneklerini vererek bu ekin taklidi fiiller türettiğini ve birleşik ek olabileceğini belirtmiştir (1991: 538). Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* adlı eserinin giriş kısmında verdiği ekler listesinde *-şur- / -şür-* ekini vermiş nadiren de *-çur- / -çür-* biçiminde görüldüğünü, *-şur- / -şür-* eklerinin *-ş- ve -ur-* eklerinden oluştuğunu belirtmiştir (1972, xlvii).

Ekin işlevi ve yapısı hakkında görüş bildirilmeyerek fiilden fiil yapım eki olarak verildiği çalışmalardan ulaşılabilenler ise şu şekildedir: Ahmet Bican Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri* adlı eserinde eke *külçir-* örneği ile birlikte fiilden fiil yapım ekleri kısmında yer vermiştir (2014: 67). Kemal Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri* adlı eserinde fiilden fiil yapım ekleri kısmında ek hakkında Şinasi Tekin'in ve Marsel Erdal'ın görüşlerini vermiş ve kendisi yorumda bulunmamıştır (2012, 109). Burhan Paçacıoğlu, *Orta Türkçe* adlı eserinin *Karahanlı Türkçesi* bölümünde fiilden fiil yapım ekleri kısmında *külçir-* örneğiyle birlikte *-çir-* ekine yer vermiştir (Paçacıoğlu, 1995: 10). Araştırmacıların çalışmaları sonucunda ekin yapısı ve işlevi konusunda bir görüş birliği oluşmamıştır.

3. -çIr- / -şIr- EKLERİNİN YAPILARI VE İŞLEVLERİ

Bu eklerden *-şIr-* ekinin tarihi lehçelerden günümüz lehçelerine kadar kullanımı devam eden biçiminin *tap-* "bulmak" (Üşenmez, 2006: 388) ve *yap-* "örtmek, kaplamak" (Ünlü, 2013: 1230) ve geniş bir anlam yelpazesine sahip olan *teg-* "değmek, varmak" fiilleri ile birlikte olduğu görülmektedir. Eklerin bu fiillere eklenmesi sonucu oluşan yeni fiiller tarihi süreç içinde fiilin temel anlamıyla da bağlantılı olarak çeşitlenmiş ve sık kullanılır hale gelmiştir.

-çIr- ekinin ise eklendiği fiil sayısının *-şIr-* ekine kıyasla daha az olduğu en sık *kül-* "gülmek" (Üşenmez, 2006: 297) fiili ile kullanıldığı ikinci olarak ise *tam-* "damlamak" (Üşenmez, 2006: 297) fiili ile kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra *-çIr-* ekinin genelde *-şIr-* ekiyle yaygın bir şekilde kullanılan *tap-* ve *yap-* fiili ile kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bu durum için *Divanü Lugati'it Türk*'te: *Tapçurdum* maddesine *men ogulnı anasınga tapçurdum* örnek cümlesi verildikten sonra "*buradaki ج harfi ش den çevrilmiştir. Başkası da böyledir*" şeklinde bir açıklama vardır (Atalay, 1986: 175). *-çIr-* ekinin *tap-* ve *yap-* fiilleri üzerindeki kullanım örnekleri yalnızca Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde nadiren yer almaktadır. Bu fiillerin *-şIr-* eki ile kullanımı ise Eski Uygur Türkçesi döneminden günümüze kadar uzanmaktadır.

Bu ekler iki ekten oluşmuş birer birleşik ektir. *-şIr-* ekinin yapısı şu şekildedir: *fiil+(I)ş+(I)r*. Eklendiği; *tap-, yap-* ve *teg-* fiillerine bakıldığında bu üç fiilin ortak bir özelliğinin olduğunu görülür. Üç fiilin karşıladığı eylem hareketlerinde; *tap-* "bulmak"; arayanın ve bulunanın birbiriyle buluşması, iki nesnenin birbirine kavuşması söz konusudur. Aynı şekilde örtmek, kapatmak (Ünlü, 2013: 1230) anlamındaki *yap-* fiilinin gerçekleşme hareketinde de iki nesnenin birleşmesi durumu vardır. Üçüncü olarak *teg-* "değmek" fiilinin hareketinde de yine aynı şekilde iki nesnenin birbirine değmesi, birbirine ulaşması durumu vardır. Bu üç fiilin işlenişinin gerçekleşmesi için iki nesnenin var olması gerekmektedir. Bu duruma dayalı olarak işteşlik işlevi olan *-(I)ş-* ekini aldıkları görülmektedir. Bu fiillerin *-şIr-* eki ile kullanımlarının yanı sıra yalnızca *-(I)ş-* eki ile kullanım örnekleri de mevcuttur: *tegiş-* "vuruşmak, bir yere değmek" (Ünlü, 2012a:770), *tapış-* "karşılaşmak, rastgelmek" (Ünlü, 2012b: 712) *yapış-*"yapışmak, bağlanmak" (Ünlü, 2012a:947). Fiillerin işteşlik eki almış biçimleri (tegiş-, tapış-, yapış-) üzerine ettirgenlik işlevi olan *-(I)r-* eki de getirilmiştir. Bu ekin gelmesi kelime kökünden sonraki heceyi vurgusuz duruma düşürmüş ve orta hecenin düşmesi sonucu ek söz konusu fiiller üzerinde *-şIr-* biçimini almıştır. Hem işteşlik hem ettirgenlik işlevini barındırarak kullanımı günümüze kadar süregelmiştir.

-çIr- ekinin *kül-* fiili ile kullanımı Eski Uygur Türkçesi döneminden Çağatay Türkçesi dönemine kadar devam etmişken *tam-* fiili ile kullanımı Karahanlı Türkçesi dönemi eserleri ile sınırlı kalmıştır. Günümüz

lehçelerinde ise *-çIr-* biçimindeki bir kullanımına rastlanamamıştır. *-çIr-* ekinin yapısı ise şu şekildedir*: fiil+çI+(I)r*. Fiil üzerine pekiştirme işlevi de olan -çI- eki (Korkmaz, 2005:12; Çağatay, 1967:46) ve onun üzerine de fiilden fiil yapım eki olan *-(I)r-* eki gelmiştir. Çağatay, bu ekin kullanımın göze çarpmayacak kadar az olduğunu bildirmiştir (1967:46). Yer yer fiil pekiştirme işlevini de koruyarak kullanılan *-çI-* ekine ve yine bu ekin ses değişimine uğramış biçimi olduğunu düşündüğümüz *-şI-* biçimine Çağdaş Türk lehçeleri ile ilgili şu çalışmalarda rastlayabiliyoruz: Çengel, Kırgız Türkçesi ile ilgili çalışmasında eki *-çı-* biçiminde fiilden fiil yapım ekleri arasında değerlendirmiş ve *çapçı-* örneğini vermiştir (2017:148-149). Coşkun, Özbek Türkçesi ile ilgili çalışmasında işlek olmayan bir ek olduğunu belirterek *qırçi-* "kırmak, ezmek, kemirmek" örneğiyle birlikte *-çi-* biçiminde vermiştir (2017: 77). Akbaba, geldiği fiilin anlamını pekiştirdiğini belirterek *-şI-* biçimiyle ve *arşı-* "temizlemek" örneğiyle Nogay Türkçesi ile ilgili çalışmasında yer vermiştir (2007:633). *-çIr-* ekinin birinci kısmını oluşturduğunu düşündüğümüz, genellikle pekiştirme eki olarak değerlendirilen *-çI-* ekinin bu biçimiyle veya bugün Nogay Türkçesinde de görülen *-şI-* biçimiyle *Divanü Lugati'it Türk'*te *tewçi-* "bir şeyi seyrekçe dikmek" (Atalay, 1986: 276); *tamşı-* "damla damla su içmek, damla damla şarap içmek" (Ünlü, 2013: 1079) fiillerinde karşımıza çıkmaktadır. *tewçi-* fiilinin kökünün *tew-* "şişe geçirmek, dizmek" (Atalay, 1986: 15) şeklinde olduğunu da yine *Divanü Lugati'it Türk'*te görülmektedir.

Hem tarihi lehçelerde hem de günümüz lehçelerinde *-çI-* ekinin eklendiği fiillerin ortak bir özelliği dikkat çekmektedir. Bu fiillerin işlenişinde bir sürerlik veya aynı hareketin tekrar edilmesi durumu söz konusudur: *kül-* "gülmek" fiilinde art arda kahkaha atmak ve eylemin bir süreci kapsaması; *tam-* "damlamak" fiilinde damlamanın tekrarlanması; *tew-* "şişe geçirmek, dizmek" fiilinde aynı hareketin tekrar edilmesi; *çap-* "hızlı koşmak" (Yudahin, 1998: 251) fiilinde aynı ayak ve vücut hareketlerinin tekrarlanması*; qırçi-* "kırmak, ezmek, kemirmek" fiilinde benzer hareketlerin tekrarlanması (Coşkun, 2017: 77) gibi ortak özellikleri vardır. Bu bilgilere dayanarak *-çI-* ekinin genellikle tek heceli, işlenişinde bir sürerlik veya aynı hareketin tekrar edilmesi özelliği taşıyan fiillere geldiği, ayrıca ekin fiilin kök anlamını pekiştirdiği veya yakın anlamlı fiil türettiği sonucuna ulaşılmaktadır. *-çIr-* ekini oluşturan eklerden ikincisi olan *-(I)r-* ekinin ettirgenlik işlevini yitirerek *-çI-* ekiyle birleşik bir biçimde sınırlı sayıda kullanımının yerleştiğini söylenebilir. *Külçir-* fiilinde "gülmek" anlamına yakın "gülümsemek" fiilini türettiği ve Eski Uygur Türkçesinden Çağatay Türkçesi dönemine kadar bu örnek üzerinde kullanımının sürdüğü, *tamçır-* veya *tamçur-* fiillerinde kökün anlamını pekiştirir bir işlevde kullanıldığı görülmektedir.

4. SONUÇ

-şIr- ekinin ilk kullanımına, yaygın olarak *teg-, tap-* ve *yap-* fiilleri üzerinde, Eski Uygur Türkçesi döneminde rastlanmaktadır. Bu fiillerden *tap-* ve *yap-* fiilleri ile kullanımı günümüz Türk lehçelerinde hala devam etmektedir. Günümüzdeki kullanımları fiillerin temel anlamlarıyla bağlantılı olarak çeşitlenmiştir. Ek, iki fiilden fiil yapım ekinin birleşiminden oluşmuştur. Bunlardan birincisi; işlevi işteşlik olan *-(I)ş-* ve ikincisi; işlevi ettirgenlik olan *-(I)r-* ekidir.

-çIr- ekinin ilk kullanımına ise Eski Uygur Türkçesi döneminde *kül-* fiili üzerinde rastlanmaktadır. Bu kullanım Çağatay Türkçesi dönemine kadar devam etmiştir. Karahanlı Türkçesi döneminde ise *tam-* fiili ile kullanımı mevcuttur. *-çIr-* eki, fiil pekiştirme işlevi de olan fiilden fiil yapım eki *-çI-* ve fiilden fiil yapım eki *-(I)r-* eklerinin birleşiminden oluşmaktadır. *-çI-* eki tek heceli ve işlenişinde sürerlik veya tekrar olan fiillere gelmektedir, çağdaş lehçelerde de örnekleri görülmektedir. *-çIr-* eki de *-çI-* ekinin işlevine yakın olarak fiili pekiştiren veya kök anlamına yakın bir anlam türetme işlevinde kullanılmıştır. *Tap-* ve *yap-* fiilleri üzerindeki *-çIr-* eki bu ek değil, *-şIr-* ekinin ses farklılığı görülen biçimidir.

KAYNAKLAR

Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük.* İstanbul: Beşir Yayınevi.

Arat, R. R. (2008). *Kutadgu Bilig.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi. I-II-III-IV.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.* Oxford: Oxford University Press.

Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çağatay, S. (1967). Pekiştirilmiş Fiiller, *Türk Dili Arştırmaları Yıllığı Belleten 1966* (s.39-50). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig Grameri*, 2. bas. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B. (Ed.); E. Akbaba, D. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation I, II.* Wiesbaden: O. Harrassowitz.

Ganiyev, F. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük.* Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.

Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koç K., Bayniyazov A. ve Başkapan V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2005). Türkçede ok/ök Pekiştirme Edatı Üzerine, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar-I*, (s.12–84). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü.* (Türkçeye Çev. İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Paçacıoğlu, B. (1995). *Orta Türkçe.* Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.

Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, Ş. (1976). Eski Türkçe, *Türk Dünyası El Kitabı* (s.142-192). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Usta, H. İ. (1989). *XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz Ve Şekil Varlığı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünlü, S. (2012a). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2012b). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2012c). *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 235v/3-450r7) (Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü,* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.

Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü* (Türkçeye Çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yusuf, B. (1993). *Türkçe Özbekçe ve Özbekçe Türkçe Sözlük.* Taşkent: Özbek-Remaksa.

Günümüz Cem Ritüellerinde Temsili Bir Dönüşüm

[160]Mine ŞENOL ATICI

[161]Fulya SOYLU BAĞÇECİ

ÖZET

Anadolu coğrafyasında yüzyıllardır gelişim gösteren Alevi geleneği; Tanrı, evren ve insan ilişkisini ortaya koyan manevi örgütlenmelerden biridir. İnsanın manevi yolculuğunu destekleyen ve bu yolculukta müzik sanatını Tanrı bilgisine götüren bir kılavuz olarak kabul eden bu gelenek, manevi bilgiyle sanatın iç içe gelişim gösterdiği bir inanç sistemi sergilemiştir. Dolayısıyla inanç ve müzik ilişkisine yüklediği anlam dünyası müziğin ulvi vasıflarını ortaya koymuş ve böylece müzik bu anlam dünyasını taşıyan ve geleneğin sürdürülmesini sağlayan başat bir öge haline gelmiştir. Özellikle geleneğin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarımı açısından önemli bir rol üstlenen müzik, aynı zamanda icracılıktan sözlü eserlere ve melodik- ritmik yapılanmaya kadar uzanan bir alanda gelişim göstermiştir. Bu çerçevede cem törenlerinin içeriğini oluşturan semah, düvaz, miraçlama, deyiş, mersiye, tevhid gibi sözlü formlar manevi bilginin aktarımını destekleyen önemli birer araç olmuştur.

Tarihsel süreçte özellikle kırsal bölgelerde kapalı toplum modelini sergilemiş olan Alevilik ve bu geleneğin inanç sitemini ortaya koyan cem törenleri, doğaçlama bir ibadet anlayışıyla yürütülürken, günümüzde kent merkezlerinde, dernek ve vakıf çatıları altında halka açık uygulamalarla temsili özellikler gösterir. Kentleşme ve modernleşmeyle çeşitli değişim ve dönüşüm sürecine giren Alevi geleneğinin en önemli aktarım kanallarından birisi olan sözlü kültür geleneği de bu dönüşümden etkilenmiştir. Bu çerçevede doğasında doğaçlama unsurunun ön planda olduğu sözlü formlar, törensel kalıplar dahilinde uygulanarak cem ritüelinin işleyişinde doğaçlamanın olmadığı bir forma bürünmüştür. Bu koşullarda sergilenen cem törenleri günümüz dünyasının kültürel ve sosyal yaşam anlayışı içerisinde manevi bağların birlikteliği, kültürel kimliğin devamlılığı, geleneğin yaşatılması gibi amaçlara hizmet ettiği söylenebilir. Aynı zamanda popüler kültür araçları ve sosyal medya unsurunun etkisiyle Alevi müziğinin de toplumun daha geniş kesimlerine uzanan bir alanda tanınması söz konusu olmuştur. Bu noktada çalışmamızda günümüzün faaliyetleri ile geçmişin gelenek algısı arasında yaşanan dönüşümlerin "Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi" kapsamında araştırılması amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerine dayalı etnografi deseniyle yürütülecek bu çalışmada dernek kapsamındaki faaliyetler gözlemlenecek, geleneği günümüzde temsil eden icracı, dede ve dernek üyeleriyle kişisel görüşmeler yapılacaktır. Bu doğrultuda elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenecek ve Alevi geleneği literatürüyle ilişkilendirilerek yorumlanacaktır.

***Anahtar Kelimeler**: Alevilik, gelenek ve temsil, ayin müziği, cem ritüeli.*

Theatrical Change in Today's Cem Rituals

Alevi tradition which has been evolving in Anatolia for centuries is an organization showing the relationship between the God, universe and humans. This belief supporting one's spiritual enlightenment and using music as a guide to understand the God better which has made it clear that spiritualism and art are evolving together. Thus, the meaning created by Alevi Belief has not only helped to have important characteristics of music but also put music in a level where it has become a significant factor. Especially, music which has a role of passing the traditions to future generations has also evolved itself as lyrical pieces, performable work and melodic-rhythmic structure. Semah,Duvaz,Miraclama,Deyis,Mersiye,and Tevhid has been fundamental tools to pass the spiritual information to others.

During the history, while Alevi belief has presented the close community model in the rural areas and Cem rituals have given information about the belief in a spontaneous way, the same understanding has become more open and started serving in the city centres, foundations and charities. The verbal culture which has been the most important way of passing their information and understanding to other people has been effected by modernization and city life which has changed the naturel and spontaneous way of using verbal practices to more fixed forms. It can be said that The Cem Rituels taking place around this understanding is serving to synergy of spiritual togetherness, keeping cultural identity and traditions alive. At the same time, popular cultural tools and social media has been playing an important role to deliver Alevi music to more people and different societies. At this point of our study, we are aiming for searching the changes between current

[160] Yüksek Lisans Öğrencisi., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Anabilim Dalı, mine.senolatici@mail.ohu.edu.tr

[161] Dr. Öğr. Üyesi., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü, fsoylubagceci@ohu.tr

actions and past traditions under the roof of "Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi". In this research, ethnography pattern which is based on qualitative will be used and also, events that are being organised by the foundation will be observed and there will be meetings arranged with the people who are leading to pass the information, traditions to others. All the information being gathered will be analysed and worked on and related to Alevi traditions.

***Keys Words**: Alevism, Tradition and representation, Ritual Music,Cem Rituals.*

GİRİŞ

Anadolu Aleviliğinin; bir yandan farklı etnik, inanç ve kültürel farklılıklara uyum sağlarken, diğer yandan İslamiyet öncesinde ve sonrasında dinsel ve kültürel unsurları yoğurduğunu görürüz. Dolayısıyla kökleri çok eskilere dayanan pek çok farklı düşünce geleneklerinin izlerine Alevi geleneğinde rastlamak mümkündür. Aleviliğin, farklı inançlardan harmanlandığı, inanış özelliği yönüyle eski medeniyetlere ait düşünce geleneklerinden, felsefi ve kozmolojik unsurlardan etkilendiği göze alındığında, Anadolu Alevilik felsefesinin ne kadar köklü ve kadim bir geçmişe sahip olduğu anlaşılabilir. Yüzyıllar boyu Anadolu'da varlık gösteren manevi örgütlenmelerden biri olan Alevi geleneği; Tanrı, insan ve evren ilişkisinde ilahi bilgiyle müziği aynı eksende buluşturan bir düşünce geleneği sergilemiştir. Anadolu Aleviliğinin temel dayanağını oluşturan "Vahdet'i Mevcut" mevcudun birliği düşüncesi, söz konusu ilişkinin Tanrı, insan ve müzik eksenindeki yansımalarını içerir. Bu yaklaşıma göre insan; gönül gözüyle bakar ve her baktığında Tanrıyı görür. Böylece farklılıklar yok olur ve tek bir hakikat kalır. Müzik sanatı da bu ilişkide bir arınma aracı olarak insanın manevi yolculuğuna eşlik eden, ruhsal tekamülde Tanrı'ya ulaştıran bir kılavuz gibidir. Dolayısıyla da Alevî ayin geleneği olan Cem ritüellerinde müzik vazgeçilmez bir unsurdur. Müziğin, Alevi inanç sisteminin anlam dünyasıyla birbirini besleyen bir ilişki olduğu düşünüldüğünde; hem törenler hem de gelenek kapsamındaki müzik yaşantısında müziğe yüklenen kültürel ve manevi değerler, müzik düşüncesinden müziğin bütün unsurlarına kadar sirayet etmiştir.

Tarihsel süreçte kırsalda kapalı toplum modeli sergileyen Alevilik, kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle bir dönüşüm sürecine girmiş ve kentlerde daha açık bir toplum modeli sergilemeye başlamıştır. Özellikle günümüzde kent ortamında hem inançsal ibadetlerini yerine getirebilmek hem de kolektif bir varlık ortaya koyabilmek için kentlerde açılan dernekler ve vakıflar altında bir araya gelmektedir. Kırsalda ev ortamlarında daha doğal ve inanç merkezli olan bu ibadetler günümüzde dernek ve vakıf çatıları altında halka açık uygulamalarla gösteri ve temsil nitelikleri ön plana çıkan bir yapıya bürünmüştür. Aleviliği yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak adı altında yapılan bu ritüeller, Alevi inanç sistemi içerisindeki mana dünyasını simgesel olarak yansıtsa da, günümüz uygulamalarının geçmişin gelenek algısını ne derecede yansıttığı sorusu önemlidir. Bu yüzden bu anlam dünyasının günümüz "Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cem Evi"nde yürütülen cem ritüelleri içerisindeki varoluş biçiminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada odaklanılan nokta günümüzde Mersin Cem Evi kapsamında yürütülen cem törenleridir. Bu doğrultuda Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cem Evin'de cem törenini yürüten dede, zakir ve ceme katılan kişilerle görüşmeler yapılmış, hem cem törenleri hem de dernek kapsamında yürütülen Aleviliği yansıtan sosyal, kültürel organizasyonlar gözlemlenmiştir. Böylece bu dernek kapsamında yürütülen Cem törenlerinin niteliğine ve geçmişin gelenek algısıyla günümüzün uygulamaları arasındaki dönüşümlere odaklanılmıştır.

1.ALEVİ GELENEĞİNDE MÜZİK ALGISI

Anadolu da yüzyıllar boyu gelişim göstermiş pek çok manevi örgütlenmede İnanç ve müzik ilişkisinin varlık bulduğunu görürüz. Bu düşünce geleneklerinde Tanrıya yakınlaşmanın en güçlü yolu müziktir ve Anadolu Alevi geleneği de müziği bu amaçla kullanan manevi örgütlenmelerden birisidir. Alevilikte insan, evren, Tanrı, yaratılış, etik ve aşk ile ilgili felsefi düşünceler sözlü aktarım geleneğine dayalı olarak ifade edilir ve bu çerçevede söz, müziğin olduğu yerde canlı ve daha estetik olarak işlenir Dolayısıyla Alevi sözlü kültürünü besleyen ve yaratıcılığı destekleyen müzik, Ayrıca Alevi geleneğin de sözlü kültürün akılda kalıcılığını sağlayarak Alevi öğretisini yaşatabilmenin en önemli gereci olagelmiştir (Mustan, 2013: 189-190). Alevi sözlü kültür ürünü olan düvaz, semah, deyiş vb sözlü formlar müzikle iç içe geçmiş ve Alevi inanç sisteminin anlam dünyasını anlatan aktarım aracı olmuştur. Bu sözlü formlar kırsal alanda yaşayan Alevilerin daha çok doğal ortamda şiir üzerine doğaçlama ortaya çıkardıkları form özellikleri taşır (Yöre, 2011: 222). Bu

noktada kırsal kesim Alevi müzisyenlerinin pratiklerinde doğaçlamanın kural olduğu (Erol,2018: 104), inanç ve müzik ilişkisini beslediğini ve dolayısıyla doğaçlamanın alevi öğretisinde ve alevi ritüel içi müzik pratiklerinde önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Tanrı, evren ve insan ilişkisiyle müziği somut bir perspektifte buluşturan Alevi cem ritüellerinin içeriğini oluşturan deyiş, nefes, düvaz, semah gibi sözlü formlar Alevi öğretisinin taşıyıcısı olmakla beraber aynı zamanda müzik düşüncesiyle icra, beste, yaratım ve eğitim gibi müziğin uygulama alanlarının iç içe gelişim göstermesini sağlayan önemli bir eğitim aracı olmuştur. Tanrı, insan ilişkisini anlatan bu sözlü ve müzikli formlar cem ritüellerin de semahların eşlik ettiği sembolik ve kurgusal bir törene dönüşmüş ve zakirin, ozanın müzik yaratımları da bu anlam dünyasına eşlik eden en önemli unsur olmuştur. Cem ritüellerinde müzik ve danstan destek alınarak, ritmik, ezgisel ve sözlü kalıpların tekrarlanması ile zihinsel bir yoğunlaşmanın ortaya çıkması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Alevi cem ritüellerinde, zakir denilen müzisyenin bağlama eşliğinde icra ettiği müziğin, kişiye zihinsel yoğunlaşmayla kamil insan olma yolunda bir kılavuz olduğu söylenebilir (Uzun, 2013: 40). Dolayısıyla cem törenlerinin içkin bir ibadet anlayışıyla yapılabilmesinde müziğin ve müziksel yaratımların ön planda olduğunu söylemek mümkündür.

2.CEM TÖRENİ; AYİN-İ CEM

Alevilerin temel ibadeti olan "Ayin-i Cem" gönül birliğiyle bir araya gelmek, toplanmak, birlikte ibadet etmek, (Pehlivan, 1997: 46) dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratanla bütünleşmektir (Uğurlu, 2009: 61). Cem, dedenin ruhani önderliğinde kadın erkek birlikte gerçekleştirdiği, içinde on iki hizmetin müziğin ve dansın bulunduğu dini toplantılardır. Cem törenlerinin temeli kırklar söylencesine dayandırılmaktadır ve törenin içeriğindeki her bir unsur; Hz Muhammet'in Miraçtan döndükten sonra "Kırklar Meclisi" ni ziyaret etmesini ve orada yaşanılanları sembolize eder (Melikoff, 1993: 46-47). Bu doğrultuda Ayin-i cem Kırklar ceminin yeryüzünde bir tür tekrarlanması, hatırlanması ve ruhsal olarak yeniden yaşatılmasıdır. Ritüel içerisinde geçen deyiş, dua, nefeslerin/deyişlerin ve yapılan dinsel dansların tümüne baktığımız zaman bunu kanıtlar bir şekilde bu söylenceye gönderme yapan metaforik anlamlar taşıdığını görmek mümkündür (Dönmez, Çelik, 2018: 9). Cem törenleri her ne kadar sembolik uygulamalar içerse de temelindeki felsefi anlam sebebiyle zakirin ve ozanın yaratımlarının bu sembolik uygulamaları beslediğini ve söz konusu uygulamaların günümüze kadar geldiğini görürüz. Bu sebeple zakir dededen sonra cem törenlerinin devamlılığının sağlaması açısından en önemli kişidir, zakir olmadan cem töreninin yapılması mümkün değildir (Ersal, 2009: 193-194). Cem törenlerinin 12 hizmetinden birini temsil eden zakir, tören boyunca ritüele bağlaması ile eşlik eden nefes, deyiş, düvaz, miraçlama, semah gibi sözlü formları icra eden ve sergilediği müziksel performans gereği tarikat erkanı içinde gelenek aktarıcısı kimliğiyle de önemli bir yere sahiptir (Satır, 2016: 1338). Yörelere göre farklılık gösteren cemlerin temelinde yatan felsefi düşünce aynıdır (Pehlivan, 1997: 46). Dolayısıyla bu durum Alevilerce "*Yol bir, sürek bin bir*" tabiriyle ifade edilir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere her ocağın kendine özgü ritüel ve pratiklerinin (Ersal, 2009: 193), müziğe dair uygulamalarının farklılıklar içerdiği görülür. Bu noktada zakirin doğaçlama yaptığı müzik uygulamaları ne kadar farklı olsa da okunan sözlü formlardan da anlaşılacağı üzere felsefi zeminin ortak olduğu açıktır. Bu felsefi düşüncenin temelinde insanın özüne dönme çabası vardır ve söz konusu bu çabaya zakirin müzik yaratımları bu amaca hizmet etmektedir. Zakirin müziği eşliğinde içkin bir hal ile semahlar dönülür, bu dönme eyleminin merkezinde tanrı vardır ve kişinin bu hal sırasında dünya gözü yumulur, gönlüne aydınlık dolar, durduğu yer tur, baktığı yer tanrı yüzü olur (Bozkurt, 2007: 31). Dolayısıyla kişiyi benliği dışına taşıyarak semada ve zeminde yaratılmışlarla bütünleşerek Allah'a ulaştırmayı amaçlar (Çağlayan, 2000: 31-32). Bu durum Ayin-i Cem'in yapılışının temel amacı ve insanın ulaşması beklenen bir manevi bir "oluş" a işaret eder (Rençber, 2018: 21).

3.GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALEVİ GELENEĞİNDEKİ TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLERİN CEM RİTÜELLERİNE ETKİSİ

Yüzyıllar boyu kırsal bölgelerde kapalı toplum modeli içinde yapılanmış olan Alevilik, 1950'lerden sonra başlayan göçlerle birlikte kent ortamında açık toplum modeli içinde yeni bir forma evrilmeye başlamıştır (Yıldırım, 2018: 79). Göç ve modernleşmeyle değişim ve dönüşüm sürecine giren Alevi geleneği, bugün hem kırsal hem de kentsel mekanlarda varlığını sürdürmekte (Yaman, 2004: 128); deyiş, semah ve nefes gibi ayin müziğine dair unsurlardan Aleviliği yansıtan felsefi düşüncelere kadar pek çok alanda geçmişe oranla

daha dışa dönük bir gelenek imajı sergilemektedir. Bugünün gelenek algısını yansıtan bu çerçeve bizlere köy Alevileri ve kent Alevileri arasında önemli farklılıkları da sunar (Coşkun, 2010:223). Kent merkezlerinde Alevilik geleneğini yaşatan ve aktaran kanallar olan cem evleri, dernek-vakıflar çatısı altında kurulmaya başlanmış ve bu mekanlar kent merkezinde Aleviliğin başat aktörü olarak işlev görmeye başlamıştır. Kentleşmeyle birlikte değişimden etkilenen tartışmasız en önemli unsur Alevi sözlü kültürüdür. Sözlü kültür doğası gereği üretildiği, aktarıldığı ve yaşam bulduğu mekanlar büyük ölçüde kırsal coğrafyalardır (Taş, 2015). Köy ortamında Aleviler öğretilerini bizzat görerek, duyarak ve taklit ederek öğrenir ve aktarım bu yönüyle son derece canlılık dinamiklik ve süreklilik içeren bir yapıdadır. Böylesi bir aktarımın gerçekleşebilmesi ancak bir arada yaşayan kapalı toplumlarda varlık bulabilir. Aleviliğin modern Aleviliğe dönüşme sürecini başlatan kentleşme, Alevilerin toplumsal yapısının çözülmesine ve bu doğrultuda Alevilik bilgisinin aktarım mekanizmalarından biri olan sözlü kültüründe değişmesine sebep olmuştur (Yıldırım, 2012: 154). Alevilikte sözlü kültür ve müziğin iç içe geçmiş olduğu, müzik ve söz birlikteliği sayesinde öğretilerin bugüne kadar korunup taşındığı düşünüldüğünde bu değişimin Alevi müziği de yakından ilgilendirdiğini, bu doğrultuda müzik uygulamalarını da değiştirdiğini söylemek mümkün. Ong'a göre sözlü kültürlerin ürettiği, sanat ve insanlık değerleri açısından son derece üstün sözel edimler, insan ruhuna yazının taht kurmasıyla yiter ve bir daha yaratılamaz (Ong, 2014: 27). Kent ortamında öğretilerini korumak ve aktarımını sağlamak adına söz yerine zamanla yazıyı kullanmaya başlamaları, müzikte notasyon sisteminin kullanılmasının yanı sıra, müziğin öğretim-aktarım, performans, yaratım ve çalgılama süreçlerinde bir takım köklü değişimlerin oluşmasına sebep olmuştur (Mustan Dönmez,2014: 195). Çünkü sözlü geleneklerde, sözlü metin kendine özgü bir mantık içerisinde kurgulanır. Bu kurgu yazıya aktarıldığında dinamizmini kaybederek statik bir hale gelir ve metnin ve müziğin değişken olma durumunu ortadan kaldırır (Taş, 2015). Söz konusu bu durumun zakirin müzik performansı üzerinde büyük etkisi vardır. Notalanan müzik artık tek düze, yaratımsız ve varyantsız olarak icra edilmekte, dolayısıyla cem törenleri içerisindeki müziğin doğaçlaması üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu doğrultuda ibadetin içkin bir ibadet algılayışıyla yapılamadığını, hazır bir repertuarın icra edildiğini ve cem töreninin hazır bir akış içerisinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Geleneksel Alevilikte cem törenleri zakirin ve ozanın yaratımlarıyla şekillenen, doğaçlamanın kural olduğu bir ibadetken günümüzde sözlü kültür ve müziğin değişiminden etkilenerek, içkin bir ibadet anlayışından sıyrılarak temsili bir tören havasına büründüğünü görmekteyiz. Değişen tüm bu koşullar beraberinde usta çıraklık eğitimiyle öğrenilen zakirliği de etkilemektedir. Çırak aşıklar, ustalarından zakirlik sanatının inceliklerini ve meslek sırlarını öğrenerek icra pratiklerini geliştirirler (Satır, 2016: 1345). Fakat günümüzde geleneksel yollarla zakirlerin yetişmesi taşrada kısmen devam etse de kentlerde yerini müzik eğitimi almış birçoğu nota bilen, teknolojik ses cihazlarını kullanmasını bilen genç kuşak zakirlere bırakmaya başlamıştır (Kurt, 2018: 141). Günümüzün zakirleri sadece cem riteüllerinde değil dernek ve vakıflar altında yapılan kültürel organizasyonlarda da görev almaktadır. Bu organisazyonların Alevi kültürün kimliğinin tanıtımı ve devamlılığı adına yapıldığı görülmektedir ancak yapılan bu organizasyonlar içinde semahlar dönülmekte ve zakir bağlamasıyla bu gösterilere eşlik etmektedir. Dolayısıyla semahların asıl amacından uzaklaştığını, belirli kareografilerle gösteri formatına dönüştüğünü söylebiliriz. Tüm bunları değerlendirdiğimizde eskiye oranla ibadet anlayışıyla yapılan cem törenlerinin günümüzde dernek ve vakıflar altında temsil nitelikli bir törene dönüştüğünü görmek mümkün.

4.GÜNÜMÜZ CEM TÖRENLERİNİN TEMSİL ORTAMLARI; ALEVİ KÜLTÜR DERNEKLERİ MERSİN CEM EVİ

Cumhuriyetten önce Alevilerin ibadet mekanları olan tekke, dergah ve zaviyelerin 1925 yılında çıkarılan kanunla kapatılması, Alevi geleneğini aktaran, yaşatan ve gelecek nesillere aktaran kanalların da ortadan kalkmasına neden olmuştur. 1980'lere kadar daha çok köy dernekleri şeklinde örgütlenen Aleviler, 1990'larda yaşanılan siyasi ve politik sebeplerle yoğun bir kurumlaşma faaliyetlerine girmişlerdir. Bu doğrultuda dernek ve vakıflar kurmaya ve bu kurumlar çatısı altında, Aleviliği yaşatma ve gelecek nesile aktarmak adına inançsal ve kültürel hizmetler vermeye başlamışlardır (Yaman, 2003: 341).1950'lere geldiğimizde sosyal ve ekonomik nedenlerle kentlere göçler başlamış. Türkiye'nin büyük şehirlerine göç eden Alevilerin yoğun olarak göç ettiği şehirlerden birisi de Mersin ilidir. Kent ortamında yeni bir kültürle tanışan Aleviler, diğer şehirlerde olduğu gibi kendilerine özgü inanç ve pratiklerini koruyup yaşatabilmek için, 1992 yılında kurulan ilk ismi "Hacı Bektaşi Veli Derneği" olan ve daha sonra ismi "Alevi Kültür Dernekleri Mersin

Cem Evi" olarak değiştirilen dernek çatısı altında bir araya gelmiştir (Çıblak Çoşkun, 2010: 224). Mersin ilindeki cem evinde yapılan alan çalışmasına dayanarak, Alevilerin bu dernek çatısı altında inançsal faaliyetlerini yerine getirdiklerini, aynı zamanda pek çok temsil organizasyonlarında yapıldığı görülmüştür. Cem Evi dedesinin aktarımına göre Mersin ilinde yaşayan Aleviler özellikle birlik beraberlik sağlamak adına derneğe gelir, ve her ay ayın son perşembesi yapılan cem törenlerine katılır (Erdoğan Sevin, Kişisel Görüşme, 14.12.2018). Dernekte yapılan cem törenlerinin içeriği ise bütün bir literatürden bize yansıyan geçmişin gelenek algısı ile Mersin cem evi çatısı altında yapılan törenler arasındaki farklılıklar dikkat çekicidir. Mersin cem evinde zakirlik hizmetini yürüten Mustafa Talipoğlu, usta çıraklıktan gelme bir zakir olarak büyümüş, bu hizmeti köy ortamındaki cemlerden, mersinde ev ortamında katıldığı Aşıklar'dan görerek yaşayarak öğrenmiştir. Ayrıca hala günümüzde dernek çatısı altında yapılan cemlerde ve kültürel organizasyonlarda zakirlik hizmetini yürütmektedir. Hem dernek ortamı hem de evlerdeki cemler hususunda zakirin görüşleri bize iki tören arasındaki dönüşümün izlerini net bir şekilde vermiştir. Evlerdeki cemler daha doğal bir ibadet anlayışıyla, zakirlerin yaratımlarıyla şekillenirken, günümüzde Mersin cem evi derneğindeki cemler ise hazır bir repertuar ile hazırlanmakta ve bu akışın dışına çıkılmamaktadır (Mustafa Talipoğlu ,Kişisel Görüşme, 21.08.2019). Cem ritüelinin Mersin cem evinde bu doğrultuda yürütüldüğü göze alındığında, bu ritüel algısının zakirin yaratımlarını etkilediğini ve doğaçlama unsurunun ortadan kalktığını söylenebilir. Doğası gereği doğaçlama, müzik ve dansın ön planda olduğu cem ritüelleri günümüz cem evindeki uygulamalara baktığımız zaman törensel bir izlenim vermektedir. Bir kültürel organizasyon formatında olan semahların içerisindeki otantik ögeler, sembolik unsurlar, dans ve müziğin de etkisiyle daha ilgi çekici olduğunu zakir Mustafa Talipoğlu şu cümlelerle ifade etmiştir: "*Kültürel organizasyonlarda Alevi sanatçılarının popüler olmuş eserlerini çaldığımda insanların buna daha çok ilgi gösterdiklerini ve müziğe çoşkunlukla katıldıklarını gördüm. Hatta bazı cem törenlerinin açılışında bu eserlerden bazılarını çalıyorum söylüyorum. Böyle olunca ilgiyle dinliyorlar ve çaldığım müziğe eşlik ediyorlar."* Aleviler, Alevi kültür uyanışıyla birlikte kendilerini daha serbest bir biçimde ifade etmeye başlamış ve o dönemde popüler olmuş Alevi sanatçılarının müzikleri sözsel bir ifade aracı haline dönüşmüştür. Alevi müzik performansını barındıran CD'ler, konserler ve dernekler tarafından yapılan müziksel etkinlikler, bu müziğin öğrenilmesini, icrasını, aktarımını, paylaşımını kolaylaştırmıştır (Mustan Dönmez,2014: 195). Bu noktada dernek kapsamında yapılan etkinliklerde, Alevi popüler müziklerinin insanlar üzerinde yarattığı etkiye baktığımız zaman müziğin kültürel bir ifade aracı olduğu ve Alevi geleneğinin taşıyıcısı olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Günümüzde görüşme kişilerinin aktarımları, yapılan gözlemler ve zakirin deneyim ve yaşanmışlıkları bize açıkça bu dernek tarafından yapılan cem ritüellerinin ibadet yaklaşımından ziyade temsili nitelikli gösteriler olduğunu, ayin faaliyetlerinin sürdürülmesinin amaçladığı ve geleneği yansıtan bazı unsurlara odaklanıldığı bir törensel uygulama şeklindedir. Yapılan cem törenlerine gelen kişilerin bu anlam dünyasını bilip bilmediği ise geleneğin devamlılığı adına önemlidir. Çünkü derneğin gelenek anlayışında en önemli beklentilerinden biri, kültürel mirası devralan yeni kuşağın bu değerleri yaşatması ve yeni nesile aktarmasıdır. Günümüzde kent koşullarında dönüşümlerden etkilenen Alevilerin birçoğunun geleneğin asıl anlam ve dünyasını bilmediğini Zakir Mustafa Talipoğlu şu şekilde aktarmıştır; "*Kimisi var gerçekten aşkla gelip törene katılmakta ama kimisi var konser izler gibi oturup sadece seyrediyorlar, dolayısıyla bu durumdan etkileniyorum ve konserlerde çalar gibi icra ediyorum deyişleri."* Bu durumda geleneği yansıtan manevi değerlerin bazı kişiler tarafından içselleştirilmediği ve cem töreninin anlam dünyasını bilmedikleri çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Cem törenlerinin temsili niteliklerinin ağır basması, zakirin müzik yaratımlarını da etkilemektedir. Sözlü kültürün taşıyıcıları olan zakirlerin günümüzde notalanan müziği çalmaları, hazır repertuarı okumaları, cem törenlerinin doğasını bozmakta ve törene temsili bir boyut kazandırmaktadır. Dernek ve vakıflar kanalıyla yapılan kültürel organizasyonlarda gösteri şeklinde yapılan semahların Zakir Ahmet Talipoğlu'nun da ifade ettiği: "*Semahlar seyir için değil hak için dönülmelidir, bu dernekteki faaliyetlere baktığımızda özel kostümlerle ve önceden belirlenen stilize edilmiş danslara dönüştüğünü ve ceme gelen insanların gösteri izler gibi izlediğini görüyoruz.*"(Kişisel Görüşme, 19.08.2019) sözünden de anlaşılacağı üzere semahların gösteri ve tanıtım amaçlı özel kıyafetlerle yapılan bir dans formunda icra edildiğini söylemek mümkündür. Halbuki semahlar doğası gereği yalın ayak ve başı açık dönülmelidir. Çünkü semahlar, bir yaratılış miti olduğu için anadan üryanlığı betimler (Mustan Dönmez, 2014: 198). Alevi geleneğinin, kentleşmenin ve modernleşmenin

etkisiyle bir dönüşüm sürecine girdiği, Mersin ilindeki dernek-vakıf çatısı altında kurumlaşmanın da etkisiyle cem törenlerinin çeşitli kaidelerle sınırlarının çizildiği bir ayin imajı ortaya çıkmıştır. Geçmişin gelenek algısını yaşatmak ve aktarımını sağlamak adına yapılan bu faaliyetlerin günümüzde temsili bir nitelik sergilemiştir, ev ortamlarında ise ibadete yönelik düşünceler ve uygulamalar ön plana çıkmıştır.

SONUÇ

Tanrı ve insan ilişkisinde manevi bir boyutu sergileyen Alevilik ve bu geleneği tümüyle içinde barındıran cem törenleri, söz konusu bu ilişkinin günümüze kadar gelmesindeki en önemli unsurdur. Cem törenlerinin anlam dünyasındaki temel amacın, Tanrı ve insan ilişkisindeki manevi oluşun müzik aracılığıyla sağlaması hedeflenmektedir. Bu amaca hizmet eden zakirin müziksel yaratımlarının önemli bir faktör olduğu bütün bir literatürden okunabilmektedir. Geçmişin gelenek algısının geldiği bugün ki durum ise icraya yönelik unsurlar, zakirlerin yetişme ortamları, tören içerisindeki müziksel uygulamalar, temsil mekanları gibi temel noktalarda, doğaçlama yürütülen ibadetin hazır bir formata, ibadet anlayışından kimliğin vurgulanmasına, doğal ev ortamlarından cem evlerine ve gösteri mekanlarına dönüşen bir başkalaşım geçirmiştir. Dolayısıyla Cem törenlerinin temsili ve gösteri formatına bürünmesinin müziği de etkilediğini söylemek mümkün olacaktır. Çünkü Alevi müziği geleneğin manevi kanallarından beslenmekte ve cem ritüelinin yürütülmesinin en önemli unsuru olmaktadır. Alevi geleneği söz konusu olduğunda manevi kanalları besleyen en önemli unsurlardan biri olan doğaçlamanın ortadan kalkması, müziğin özünde olan yaratımları ve dolayısıyla zakirin icra performansını değiştirmektedir. Bu uygulamaların Alevilerin kimlik devamlılığı ve geleneğin aktarımı için önemli iken kent ortamındaki değişim ve dönüşümlerin geleneğin manevi değerlerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Bozkurt, F. (2007). *Semahlar*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Coşkun, Ç.N. (2010). SosyoKültürel Hayattaki Değişimlerin Cemlerine Etkisi.II.Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu Kitabı İçinde, (s.222-235), Anakara: Cem Vakfı.

Çağlayan, A. (2000). Alevilikte Semah Olgusu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* 14, 31-33.

Dönmez, M. ve Çelik, H. (2018). Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamları ve Cem İbadetinin Manevi Makamları. *Milli Kültür ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-21.

Erol, A. (2015). *İslam, Alevilik ve Müzik, İstanbul:* Bağlam Yayınları.

Ersal, M. (2009). Alevi Cem Zakirliği Battal Dalkılıç Örneği. *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 1(1) 188-204.

Kurt, N. (2018). Alevi Erkanında Zakir ve Bağlama. IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Kitabı İçinde, Ankara: Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Melikoff, I.(1993). *Uyur İdik Uyardılar*, Çev. Turan Alptekin, İstanbul: Demos Yayınları.

Mustan Dönmez, B. (2014,3-5 Ekim*). Alevi Müziğinin Geleceği: Sözlü Kültür Ürünlerinin Modern Dünyadaki Konumu ve Dönüşümü*. Geçmişten Günümüze Alevilik 1.Uluslar Arası Sempozyumu, Bingöl.

Ong, W. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür,* 5. Baskı, (Çev) Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları.

Pehlivan, B. (1997). *Alevi-Bektaşi Düşüncesine Göre Allah*, İstanbul: Pencere Yayınları

Rençber, F. (2018). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri,* Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları.

Satır, C.Ö. (2016). Çorum ve Çevresinde Yaşatılan Zakirlik *Geleneği. Rast Müzikoloji Dergisi*, 4(3), 1338-1356.

Taş, F. (2015). Kentlileşen Alevilik ve Değişen İbadet Mekanları. *III. Uluslararası Hlak Kültürü Senpozyumu Kitabı İçinde, Ankara: Ankara Üniversitesi.*

Uzun, N.B. (2013). *Müzik İbadet İlişkisi Bağlamında Alevi Cem Ritüelleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstütüsü, İzmir.

Yöre, S. (2011). Alevi Bektaşi Kültürünün Müziksel Kodları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60, 219-244.

Yaman, A. (2004a). *Alevilik'te Dedelik ve Ocaklar*, İstanbul: KaracaAhmet Sultan Derneği Yayınları.

Yaman, A. (2003b). Anadolu Alevilerinde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumundan Kültürel Organizasyonlara. Avrupa'da Dinlerarası Diyalog Amaçlı Entegrafik Girişimler Sempozyumu Kitabı İçinde, (s.329-353), Almanya: Bielefeld Üniversitesi.

Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, R. (2012). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 62, 135-162.

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

Erdoğan SEVİN (Mersin Hacı Bektaşi Veli Derneği Dedesi) ile kişisel görüşme Mersin Hacı Bektaşi Veli Derneği, Mersin, (14.12.2018) Saat:13:15.

Mustafa TALİPOĞLU(Mersin Hacı Bektaşi Veli Derneği Zakiri) ile kişisel görüşme Mersin Hacı Bektaşi Veli Derneği, Mersin, (21.08.2019) Saat:11:30

Ahmet Talipoğlu (Alevi kültür dernekleri eski zakiri) ile kişisel görüşme, Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cem Evi, Mersin (19.08.2019) saat: 14:10

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ OĞUZ ATAY'ın ROMANLARINDAKİ POSTMODERN BİÇİMLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Mine UZUN[162]

Özet

Tanzimat Dönemi'nde Batıdan alınan pek çok yeni tür edebiyatımıza girmiştir. Bu türlerden biri de romandır. Türk romanı edebiyatımıza girmiş olduğu bu dönemden günümüze kadar geçen süre içerisinde sürekli gelişim içerisinde olmuştur.

Bu çalışmada modernizm akımı modernizm akımına bağlı olarak ortaya çıkan modern romanın unsurları modernite, modern zaman gibi kavramlar, Türk Edebiyatı'nda ortaya çıkışına, etki ve örneklerine yer verilmiştir. Edebi çevrelerce modernizmin ötesi, modernizmin sonrası olarak kabul edilen post-modernizm adıyla ilk örnekleri Batı Edebiyatı'nda ortaya çıkan ve sanatın değişik alanlarında kullanılan post-modernizm akımı araştırılmış bu akıma bağlı unsur ve biçimler hakkında geniş literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışmada, yaşadığı süreçte okurlarına kendini istediği gibi anlatamamış olan Atay'ın günümüz Türkçe öğretmen adaylarının Oğuz Atay'ın romanların post-modern biçimleri kullanması hakkındaki görüşlere başvuruldu.

Araştırmanın evreni Türkçe öğretmen adaylarıdır, örneklemi yedi farklı üniversitenin farklı sınıflarında okuyan Türkçe Eğitimi Bölümü öğrencileri seçilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı görüşmedir. On beş öğretmen adayı ile görüşülmüştür. Araştırma deseni yarı yapılandırılmış görüşme formudur Sonuçlara göre araştırmaya katılan Türkçe öğretmen %80'i Oğuz Atay'ın herhangi bir eserini okumuştur. Yazarın adaylar tarafından en çok okunan eseri Tutunamayanlar'dır. Adayların romanlardaki post-modern biçimleri algılama konusunda gayretli ve dikkatli oldukları alınan cevaplardan karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimler: *Modernizm, Postmodernizm, Postmodern Biçim, Oğuz Atay, Türkçe öğretmen adayları*

1. Giriş

Roman okumak insanı geliştiren ve yaşama karşı bakış açısını, hayatı sorgulama yeteneğini artıran bir beceridir. Tanzimat Döneminden günümüze kadar gelen bu süreçte Türk romanı Batıdan almış olduğu biçim tekniklerle sürekli kendini geliştirmiştir.

Türk romanı Tanzimat'tan bu yana üslubu, içeriği, etkisi altında kaldığı edebi akımlar, kullandığı biçimler, romanın genel havasına hakim olan düşünce ve duygular dikkate alındığında Türk romanının yaşanılan dönemin şartlarıyla oluşan etkilerin altında kaldığı açıkça gözlemlenir. Buna hiç şüphesiz bahsedilen dönemlere ait siyasi, sosyal ekonomik, kentsel gelişmelerin etkisi altında kalan toplumun duygu ve düşüncelerinin Türk romanına yansıması olarak düşünülebilir.

Tanzimat, Fecr-i Ati, Servet-i Fünun, Milli edebiyat çağdaş batılı biçim ve türlerin girmeye başlamasıyla beraber roman ve daha birçok türde toplum yaşamına dair konular edebiyatımızda geniş bir şekilde ele alınmıştır.

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte edebiyatımızın içine girmiş olduğu Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı olarak kabul edilen bu döneme girildiği tarihten bu yana edebiyatımıza şüphesiz çok başarılı romanlar kazandırılmıştır. Bu romanlarda içerik olarak değişen yıllara bağlı görülen güncel olaylar romanların genel içeriğine hakim olmuştur.

1950'li yıllara gelindiğinde ise Avrupa'da görülen II. Dünya Savaşı sonrası birbirinden kopan ayrışan savaşın getirdiği etkilere bağlı görülen ölüm, sefalet, açlık, eşitsizlik, adaletsizlik gibi kavramların yaygınlaşması aynı zamanda ekonomik, siyasi, sosyal yapıda değişimlerin görüldüğü kentsel sıkıntıların meydana getirilmesi ile oluşan modern zaman olarak adlandırılan bu zamanda meydana gelen bu değişimlerin beraberinde yaygınlaşan bu tarz kavramların dünya edebiyatına girmesiyle modern edebiyat olarak kabul edilen bu edebiyata ait bir tür olan romanda bu süreçten etkilenmiştir.

[162] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Lisans Öğrencisi – uzun.mine.1997@gmail.com

ABD, İngiltere, Fransa, Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesine kısa sürede hızla yayılan modern roman 1950'li yıllarda Türk Edebiyatına' da giriş yaparak denenmeye başlanmıştır.1960'lı yıllara gelindiğinde ise Tanpınar, Vüs'at O. Bener, Yusuf Atılgan, Bilge Karasu, Leyla Erbil gibi birçok isim modern roman türünün ilk örneklerini edebiyatımıza kazandırmışlardır (TDV İslam Ansiklopedisi).

Bir edebi tür olarak roman, Türk edebiyatına Tanzimat dönemiyle birlikte girmiştir. Her açıdan batılı değerlerin örnek alınmaya başladığı bu dönemde edebiyat da etki altında kalmıştır. Bu etki sonucunda şiir gibi daha önce de var olan türler, biçim ve içerik olarak batı edebiyatından etkilenmiş; aynı zamanda roman gibi farklı türler de Türk edebiyatına girmiştir. Romanın Tanzimat döneminde verilen ilk örnekleri doğal olarak, yeni denenen bir tür olması nedeniyle, nitelik açısından pek de ileri düzeyde değildir. Bununla birlikte zaman içerisinde gelişme gösterilerek özgün örnekler verilmeye başlamış ve Türk edebiyatında bir roman geleneği oluşturulmuştur (Yürek ,Türk romanında modernist etkinin altyapıları .*Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 197-202)

Modernizm, bazen özlediğimiz bir geçmişi de anlatır. Hayatın içine aldığı edebiyatla birlikte her şeyi başkalaştıran değişim sürecinin parçası oluşur hayata bilinçli katılanların geçmişe sarılmasına kendiliğinden yol açar (Gümüş,S. Modernizm ve Postmodernizm,syf:59)

Modernizm için yorum yapacak olsak Bireyin yaşanan dönemdeki sıkıntılar sebebiyle içine kapanıp toplumdan kopuşuyla birlikte yaşadığı hayat ve toplum baskısının sonucunda yaşadıklarından doğan düşünce kültürüdür. (Gümüş ,S.Modernizm ve Postmodernizm syf 59)

1930'lu yıllarda başlayan modernizm akımı o dönemin getirdiği savaş,kıtlık,yeni bir dünya düzeni kurmanın verdiği sonuçlar varlığı ve etkileri Türk romanında da görülmeye başlandı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin bu nitelikteki roman yazarlarına örnektir.

1940'lardan sonra asıl tam etkilerini gösteren modern romanlar edebi değer olarak 1970'li yıllarda anlaşılmaya başlandı. 1949 yılında yazılan Huzur romanında kendinden önceki romanlardan farklı düşünce yapısı ve biçimler vardır.

1950'li yıllara geldiğimizde Vüs'at O. Bener ve Bilge Karasu da bu yeni akımın öncülerindendir ilerleyen yıllarda bu isimleri Demir Özlü, Ferit Edgü, Orhan Duru romanda bu akımın izinden giderken şiirde ise I.Yeni ve II.Yeni şiiri bu akıma ayak uydurmuştur.

1950 kuşağının modern roman için ayrı bir önemi vardır Demokrat Partinin hayata girmesiyle çok geçmeden bir rejim değişikliği algısına sebep olmuştur. Batı'da yaşanan II. Dünya Savaşının sebep olduğu acı ve keder Türkiye'de çok büyük bir etki göstermiştir Batıdan düşünce Olarak çok yararlanılmış gelişmekte olan bir ülke olarak önemli adımlar atılmıştır. Dönemin dergilerinde edebiyat popüler hale gelmiş. Sarte ve Albert Camus gibi önemli sanatçılar sayesinde Varoluşçuluk her türlü güncel alanda hayatımıza girmiştir.

Bunlar olup biterken 1959 yılında Yusuf Atılgan Aylak Adam romanıyla karşımıza çıkar .Vüs'at O.Bener ve Bilge Karasu roman anlayışının etkilerini taşıyan bu roman,1950'li yılların tipik örneğinin yansıtıldığı modern bir eserdir (Ecevit, Y.(2014),Türk romanında postmodernist açılımlar, syf 45 -50).

1971 yılında yayınlanan Tutunamayanlardan önceki devrede bu eserler yazılmıştır:

Emre,I.Postmodenrizm ve edebiyat (2004), Post-modernizmin özelliklerini beş maddede özetlemiştir.

1.) Post-modernizm, modern dünyaya karşı bir duruş ve modernizmi sorgulayan bir yöntemdir.

2.Postmodernizm ideoloji karşıtı bir ideolojidir.

İdeolojiler içerden eleştirilirken onların yapılarını çözerken aslında onlarla aynı düşünce biçimini paylaşır. Ayrıca post –modern, diğer ideolojiler gibi kendi önceliklerinde ısrar ederek onlar gibi mutlakiyetçi olduğunu gösterir.

3.Postmodernizm bir düşünce biçimidir.

4.Postmodernizm bir sanat akımı ve kültür olgusudur.

Post-modernizm, ontolojik kuşkunun insan yaşamındaki yerini sanat yapıtlarında canlı bir biçimde parodi,postiş,yineleme, büyülü gerçekçilik gibi yöntemlerle sergileyen bir sanat akımıdır.

5. Post-modernizmi bir akım olarak post-moderniteden ayrılır.

Post-modern Bir Metinde Başvurulan Biçimler

1.Oyun Kavramı: Post-modern metnin üst dil yaratımında en fazla başvurduğu ögelerden biri de kuşkusuz oyun kavramı hemen her post-modern metinde ironiyle birlikte ve genellikle de dile özgü oyun kavramının varlığını hissederiz. Yıldız Ecevit ise oyun kavramını eğlendiricilik düzleminde ele alır. Oyun bu edebiyata yalnızca estetik düzlemdeki sonsuz özgürlüğün aracı ve göstergesi değildir. Aynı zamanda pragmatik bir işlevi de vardır; eğlendirir. Post-modern yazar seçkinci değildir. Edebiyat türlerine rahatlıkla el atar, popülarist diye damgalanmaktan korkmaz, okurun metinden zevk alması için bilinçli olarak eğlendirici sürükleyici ögelerle donatır metni (Ecevit Y,Türk romanında postmodernist açılımlar)

Genel olarak bakıldığında oyun kavramı, insanlık tarihinin ürettiği en eski değerlerden biridir. İnsanlar oyun oynayarak zamanı yumuşatır ve hayatın katı gerçeklerinden sıyrılırlar. Post-modern metin oyun kavramını merkeze yerleştirerek okuyucusunu eğlendirmek ve böylece içine düştüğü katı gerçeklik çemberinden yan aslında gerçek olmadığı halde gerçekmiş gibi görünen bir simulasyondan çıkarmaya çalışır. Bunun yanında en büyük işlevlerinden biri de romanla okuyucu arasındaki sınırı kaldırmaktır. Yazar bildiğini düşündüğü bir kavramı metin boyunca okuyucusundan gizler okuyucu roman boyunca bunu arar bulunca da yazarla arasındaki bağın kuvvetlendiğini düşünür. Post-modern metinlerde tiyatral sahnelere yer verilir. Bunun sembolik bir anlamı vardır: Modern öncesi batı toplumu için tiyatro önemli bir oyun aracı olarak kabul edilirdi. Post-modernistlerin özellikle metinlerin mutlaka tiyatral bir sahneye yer verilişleri günümüze taşıma ve moderne özgü konveksiyonlarda tıpkı pastiş ve montajda olduğu gibi bir süreksizlik yaratma düşüncesidir.

Montaj kavramı genel kabulün, montajı modern metnin bir parçası olarak kabul eden anlayışı yerine montajı postmodern metnin neredeyse vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul ediyoruz montajın, bir edebiyat metninde yer alışı, her ne kadar eleştirmenler tarafından, olumlu veya olumsuz bir değerlendirmeye tabi tutulmuşsa da montaj tekniği bu tarz metinlerin vazgeçilmez unsurudur.

Pastiş Kavramı: Postmodern metinlerin iç bünyesinde karşımıza çıkan bir ögede kasmıştır. Klasizimden başlayıp modern edebiyatın yaygınlık kazanmasına kadar geçen sürede romantizim, realizm, natüralizm gibi akımlarının pekişmesiyle ifade biçimleri bir yandan kendi özgün ifadeleriyle bir yandan da kendi doğal anlatımlarıyla farklarını ortaya koymuşlardır. Pastiş daha önce bir metinde tarihsel olarak verilen bir olgu veya bir olayın metinler arası ilişki kurularak başka bir metinde anlatımı güçlendirmek amacıyla yer almasıdır.

İroni Kavramı: İroni insanların eğlenmek için sık sık başvurdukları ve çoğunlukla da kastedilenin tersini ima eden bir söz sanatıdır. Post modernist sıkıntılarını onları karamsarlığa iten olayları, ciddiye almadıklarını alaya alarak önemsemediklerini göstermek için kullandıkları tekniktir.

Parodi: Ciddi olduğu kabul edilen bir yapıtı, olayı alaya alarak post-modern bir metinde olay ve metinler arasında ilişki kurarak yer verilmesidir.

Metinlerarasılık: Söz konusu metinle başka bir metinin ilişkilendirilmesi bu ilişkilendirme yapılırken parodi, pastiş, kolaj gibi tekniklerden yararlanılır.

Türler Arasılık: Romanda farklı edebi türlere yer verilmesidir.

Geçmişe Dönüşler: Romanda geçen zamanda yaşanan anlarla ilişki kurulup karakterlerin geçmişte yaşanan anlara gitmesidir.

İç Ses /İç Monologlar: Romanda bulunulan kahramanın kendi iç sesiyle konuşmasıdır (Emre, 2004: syf 96-102)

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Türkiye'nin batısındaki bir devlet üniversitesinde öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarıdır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Veri Analizi

Nitel araştırmada veri analizi çeşitlilik, yaratıcılık ve aynı zamanda esneklik ifade etmektedir. Araştırmamızda nitel araştırmada kullanılan veri analizi türlerinden içerik analizinden yararlanılması uygun görülmüştür. Nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilmektedir:

1. Verilerin kodlanması
2. Temaların bulunması
3. Kodların ve temaların düzenlenmesi

Bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227-228). Katılımcılarla yapılan görüşme Whatsapp mesaj sistemi kullanılarak yapılmış öğrencilerin izni alınarak mesajlar yedeklenip kaydedilmiştir. Kaydedilen mesajlar sonra tekrar okunmuş ve yapılan görüşme yazıya geçirilmiştir. Her öğrenci 1'den 15'e kadar sıralanmış ve cinsiyetleri 1. kız 2. erkek şeklinde ifade edilmiştir. Sorulan sorulardan yola çıkarak temalar belirlenmiş ve bu temalara bağlı olarak değerlendirme yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması için, araştırmacılar tarafından araştırmayı uygulamaya başlamadan önce yarı yapılandırılmış görüşme Formu hazırlanmıştır. Formda açık uçlu sorular yer almıştır. Araştırma için 15 öğrenciye sorulacak olan sorular önceden belirlenmiştir. Konuyla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra sorular oluşturulmuştur kişisel bilgileri öğrenilen katılımcılara hazırlanan 16 soru her birine ayrı zaman da yöneltilmiştir soru modelleri aşağıda verilmiştir.

1. Hangi üniversitede öğrencisiniz?

2. Kaçıncı sınıfta okuyorsunuz?

3. Daha önce metinlerarasılık pastiş, gibi kavramlarından herhangi birine dair bir şey duydunuz mu?

4. Daha önce Türk edebiyatında kabul gören modern veya post-modern olarak nitelendirilen yazarlardan hangilerinin eserlerini okudunuz?

5. Oğuz Atay'ın herhangi bir eserini daha önce okunuz mu?

6. Okuduysanız hangi eserini okudunuz?

7. Okuduğunuz eseri sezgisel olarak ve dönemin şartlarıyla beraber ele aldığınızda romanın yazılış amacını ve okuyucuya vermek istediği mesajları algılayıp yorumlayabildiniz mi?

8. Okuduğunuz eserde yazarın dilini nasıl buldunuz?

9. Oğuz Atay'ı vermek istediği mesajlar için kullandığı teknikleri başarılı buluyor musunuz?

10. Oğuz Atay'ın yaşadığı dönemde değil de öldükten sonra anlaşılmasını ve birden Türk edebiyatı içerisinde popüler bir hale gelmesini siz neye bağlıyorsunuz?

11. Oğuz Atay'ın post-modernist mi yoksa modernist mi olduğuna dair süren tartışmalar hakkındaki sizin yorumunuz nedir?

12. Yazarın okuduğunuz eser veya eserlerindeki post-modern biçimleri fark edebildiniz mi? Bunlardan en az bir veya birkaçına örnek verebileceğiniz metinler mevcuttur?

13. Türk edebiyatında post-modernist olarak nitelendirilen diğer yazarları düşündüğünüzde Oğuz Atay'ın post-modernist biçimleri kullanma konusundaki başarısını ve anlaşılabilirliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bulgular ve Yorum

Tablo 1

Araştırmanın Katılımcıları

Üniversite	Katılımcı Sayısı
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	9
Marmara Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	1
Celal Bayar Üniversitesi	1
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	1
Trakya Üniversitesi	1
Uludağ Üniversitesi	1

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin 9'unun Çanakkale Onsekiz Mart, diğerlerinin Marmara, Ege, Uluslararası Kıbrıs, Trakya, Uludağ üniversitesi öğrencileri olduğu görülmektedir.

Tablo 2

Katılımcıların En Çok Okudukları Yazarlar

Oğuz Atay	% 80
Orhan Pamuk	% 73.33
Adalet Ağaolu Hasan Ali Toptaş İhsan Oktay Anar Sait Faik Abasıyanık	% 26.66
Yusuf Atılgan	% 20
Bilge Karasu	% 13
Ayşe Kulin Buket Uzuner Elif Şafak	% 6.66
Kürşat Başer Latife Tekin	% 6.66

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların en çok okuduğu modern veya post modern yazarın Oğuz Atay olduğu görülmektedir. Araştırmanın katılımcıları sırasıyla Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Adalet Ağaoğlu, Hasan Ali Toptaş, İhsan Oktay Anar, Sait Faik Abasıyanık, Yusuf Atılgan, Bilge Karasu, Ayşe Kulin, Buket Uzuner, Elif Şafak, Kürşat Başer ve Latife Tekin'i okumaktadırlar. Oğuz Atay'ın en çok okunan eseri Tutunamayanlardır 15 katılımcıdan 12 'si tarafından okunmuştur.

Tablo 3

Katılımcılara Göre Oğuz Atay'ın Dil ve Anlatım Başarısı

İçerik Ağırdır	Dil Ağır	Kararsız
%41.6	%50	%8.33

Katılımcıların ifadelerine göre Oğuz Atay'ın romanlarını ilk okuyuşta net olarak anlaşılmamaktadır. Bunun sebebini yukarıdaki üç faktöre bağlamışlardır.

SONUÇ

Araştırmaya katılan Türkçe öğretmen adaylarının hepsi eğitim hayatlarında Postmodernizm, Postmodernite, Postmodern biçim gibi pek çok kavramı duyduklarını ve bu kavramlar hakkında fikir sahibi olduklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan adaylara Türk edebiyatında post-modern ve modern yazar olarak Kabul edilen yazarlardan hangilerinin eserlerini daha önce okudunuz sorusuna adayların verdiği yanıtlara göre en çok okunan yazarlar Oğuz Atay, Orhan Pamuk, Adalet Ağaoğlu, Hasan Ali Toptaş, İhsan Oktay Anar, Sait Faik Abasıyanık, Yusuf Atılgan, Bilge Karasu, Ayşe Kulin, Buket Uzuner, Elif Şafak, Kürşad Başer ve Latife Tekin'dir. Bu analizlere göre görüşmeye katılan Türkçe öğretmen adaylarının göre en çok okunan yazar Oğuz Atay'dır. Hemen ardından %74 oranıyla Orhan Pamuk gelmektedir. 12 Türkçe Öğretmen Adayının Oğuz Atay'ın herhangi bir eserini okudum diye belirttiği sorunun cevaplarına göre ise Oğuz Atay'ın Türkçe öğretmen adaylarına göre en çok okunan eseri Tutunamayanlar'dır. Sırayı Bir Bilim Adamının Romanı, Günlük ve Tehlikeli Oyunlar takip etmektedir. Türkçe öğretmen adayları içinde Tutunamayanlar'ın okunma oranı %80'dir. Oğuz Atay'ın eserlerini okuduklarını belirten 12 Türkçe öğretmen adayına yöneltilen "Oğuz Atay'ın eserlerinin yazılış amacını ve yazarın bu eserlerde vermek istediği mesajları yorumlayabiliyor musunuz?" Sorusuna yönelik adayların verdikleri yanıtlara göre adayların hepsi Oğuz Atay'ın eserlerini yazış amacını ve vermek istediği mesajları dönemin şartlarına göre değerlendirip anlamaya çalışıp yorum yapabilme düzeyinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu araştırmada görüşmeye katılan adaylardan Atay'ın üslubu hakkında yorum yapmaları istenmiş

adaylardan alınan cevaplara göre ise şu sonuca varılmıştır. Altı katılımcı yazarın üslubunu kapalı ve ağır bulmuştur. Bunun sebebini post-modern biçimlerin kullanımına yabancı sözcüklerin eserlerde yer almasına, anlam yoğrulmalarına, noktalama işaretlerinin yetersiz kullanımına ve yazarın yapmış olduğu sözcük cambazlıklarına bağlamışlardır. Beş aday ise üslubu anlaşılır ve sade olduğunu ifade etmiştir. Bu adaylardan 2'si dil sade fakat içerik karmaşıktır şeklinde yorum yapmıştır. Geriye kalan bir aday ise yazarın alışılmışın dışında farklı bir üslubu olduğunu ifade ederken yazarın üslubunu ölçütlemeye yönelik bir yorum yapmamıştır. Bu sonuçlardan adayların %50 'si yazarın üslubunu kapalı ve ağır bulurken; %41.6666666667 ise yazarın üslubunu anlaşılır bulmaktadır.%8.33333333333 de bu konuda Oğuz Atay'ın yaşarken değil de öldükten sonra popülerleşmesi konusunda adayların genel yargısı o dönemde Oğuz Atay'ın okunmasına ve anlaşılmasına yönelik Türkiye'de bir ortam yokken bugün günümüzde 21.y.y itibari ile ortaya çıkan hayat şartları ve insanların dünyaya bakış açısındaki değişiklikler sebebiyle Oğuz Atay'ın 21.yy.insanına hitap edebilmesidir**.** Bu sebebe ek olarak popüler kültürün getirdiği TVve sosyal medyanın Oğuz Atay'ı tanınmasına yönelik yaptığı işlev adayların konuya gösterdiği sebeplerdendir. Bu çalışma kapsamında gelecekte lise ve ortaokul öğrencileri tarafında Oğuz Atay'ın eserlerini okunmasına yönelik bir araştırma yapıldı ve geleceğin öğretmen adaylarına soru yöneltildi.

Adaylardan 9'u ortaokul öğrencilerime tavsiye etmem cevabını verirken 2'si tavsiye ederim cevabını verdi.1 aday ise istekli öğrencime ve romandaki üst kurmacayı anlayabilecek öğrenciye tavsiye ederim cevabını verdi. Adaylardan 6'sı lise öğrencilerine tavsiye edeceklerini ifade ederken 4'ü kesinlikle lise öğrencilerine etmeyeceklerini ifade etti. Adaylardan 1'i lise öğrencilerine tavsiye etmek de kararsız olduğunu belirtirken 1'i ise istekli öğrenciye tavsiye ederim yanıtını verdi. Edebi çevrelerce hala net bir sonuca bağlanamayan ve hala sürmekte olan Oğuz modernist mi? yoksa Post-modernist mi? tartışması hakkında Türkçe Öğretmen Adaylarının da fikirlerine başvuruldu adayların verdiği yanıtlardan bir analiz yapıldı. Adaylar 3 farklı görüş belirtti 7'si post-modern olduğunu savundu. 3'ü modern yazardır diye açıklarken 2 aday ise hem post-modernizmden hem de modernizmden etkiler taşımaktadır diye ifade etti. Oranlara göre dağılımı ise şu şekilde adayların %58.33'ü post-modern bir yazardır diye düşünürken, %25'i modern yazardır diye ifade etmiş,%16.66'sı ise hem post-modernist hem de modernisttir şeklinde cevaplamışlardır. Okuduğunu belirten 12 aday da eserlerdeki post-modern biçimleri fark edebildiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmanın sonunda katılımcılara Türk edebiyatında post-modern ve modern olarak kabul edilen diğer yazarlar arasında Oğuz Atay'ı nasıl değerlendirdiklerine dair bir soru yöneltildi. Katılımcıların hepsi Oğuz Atay'ı kullandığı biçim ve teknikler sebebiyle modern Türk edebiyatında öncü kabul etmektedirler.

Üslup yönünden diğer yazarlardan daha ağır bir dili olduğunu dile getirmişlerdir. Görüşmeye katılan adaylardan bir kısmı içerik ve romanlardaki çözümlemelerin diğer yazarların romanlarından daha karışık şekilde olduğunu ifade etmişlerdir

Kaynakça

Atay, O. (1973). *Tehlikeli Oyunlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, O. (2010). *Tehlikeli Oyunlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, O. (1971). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, O. (1984). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ecevit Y.:,Türk romanında postmodernist açılımlar (2014)

Yürek ,H .(2008)Türk romanında modernist etkinin altyapıları ,Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 28 ,Sayı 1

Gümüş, S.(2010) Modernizm ve Postmodernizm, İletişim Yayınları,İstanbul

Emre ,Postmodernizm ve Edebiyat, (2004) ,Anı Yayıncılık,Ankara

Şimsek , (2008), Yıldırım ,(2008),Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık ,Ankara

TDV ,Islam Ansiklopedisi,Türk romanının gelişimi

MAÇ SONUÇLARININ FUTBOL KULÜPLERİ HİSSE SENEDİ FİYATLARINA ETKİSİ: FENERBAHÇE SPOR KULUBÜ'NÜN SÜPER LİG'DE YAPTIĞI MAÇLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Muhammed Emre Polat [163]

Gamze Vural [164]

Özet

Dünyada en sevilen, en çok izlenen ve en çok oynanan bir spor oyunu olan futbol, spor dalları içinde önemli bir sektör haline gelmiş, futbol kulüpleri ise çok yüksek bütçeleri ile birer şirket niteliği kazanmıştır. Sermaye piyasalarına da açılan futbol kulüpleri hisse senedi ihracı ile uzun vadeli fon imkanlarını genişletmektedirler. Futbol kulüplerinin hisse senedi performanslarını etkileyen temel faktörün ise sportif başarı düzeyleri olması beklenmektedir. Bu çalışmada Fenerbahçe futbol takımının yapmış olduğu Süper Lig maç sonuçlarının Fenerbahçe hisse senedi değerlerini etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Fenerbahçe'nin 2009-2018 döneminde Süper Lig'de yapmış olduğu 312 futbol maçı incelenmiştir. Maçtan önceki ve sonraki günün hisse senedi fiyatları kullanılmış ve bağımlı örneklem t-testi (paired sample t-test) uygulanmıştır. Galibiyet durumunun hisse değeri üzerinde etkisi olmadığı saptanmıştır. Mağlubiyet ve beraberlik durumlarının ise hisse senedi değerinde düşüş yönünde etki yarattığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: *futbol sektörü, sportif başarı, hisse senedi getirileri, t-test*

Jel kodları: G11, G12, C58

Abstract

The most popular, most watched and played sports game in the world, football has become an important sektör in sport branches, and football clubs have become a company with very high budgets. Football clubs, which also open to capital markets, are expanding their long-term funding opportunuties through issuance of stocks. The main factor affecting the stock performance of football clubs is expected to be sporting success levels. In this study, it has been investigated whether the results of Super League match played by Fenerbahçe football team affect the value of Fenerbahçe stock prices. Rsults of 312 süper League matches that Fenerbahçe played in 2009-2018 period were used for statistical analyses. The stock prices of the day before and after the match were used and pair-wise T-tests are applied to explore whether the stock returns are significantly affected by game results.The test results showed that the win situation did not affect the value of the stock. It was found that defeat and draw conditions had an impact on the decrease in stock value.

Keywords: *soccer, sport performance, stock returns, t-test*

Jel Classification: *G11, G12, C58*

1.GİRİŞ

Günümüzde spor dalları özellikle futbol, izlenebilirlik seviyesi arttıkça büyük ölçekte ekonomik bir sektör haline dönüşmüş ve buna bağlı olarak spor kulüpleri yüksek bütçeleri olan şirketler haine gelmiştir. Dernek şekliyle ile yönetilmesi giderek zorlasan bazı kulüpler, zamanla şirketleşmişlerdir. Futbol kulüpleri her yönüyle birer ticari şirket modelini oluşturmaktadırlar. Futbol kulüpleri incelendiğinde kulüp başkanlarının futbol geçmişi, futbol tecrübesi olan bireyler değil de yerine genellikle futbolla ilgilenen büyük şirket sahipleri olduğu görülmektedir.

Kulüpler ticarileşmenin getirdiği şekilde yapılanmakta, hisse senedi ihracı ile sermaye piyasalarından fon sağlamaktadırlar. Hem ülkemizde hem dünyada futbol kulüpleri halka açılarak sermaye piyasalarından uzun

[163] Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi m.emre.polat@outlook.com
[164] Çukurova Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Öğretim Üyesi gvural@cu.edu.tr

vadeli kaynak elde etme imkanını bulmaktadırlar. Futbol kulüpleri hisse senedi ihracıyla, borçlanma kapasitelerini de arttırabilmekte, kredi imkanlarını genişletebilmektedirler.

Literatürde halka açılan spor kulüplerinin maç sonuçlarının ile hisse senedi fiyatlarına etki edip etmediğini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bazı çalışmalar maç sonuçlarının, atılan gollerin veya alınan puanların hisse senedi fiyatına etkisi olduğunu gösterirken (bkz.Brown ve Hartzell (2001), Ashton vd.(2003), Kaya ve Gülhan(2013), Uludağ ve Sigali (2016), Ektik (2018)), maç sonuçlarının kulübün hisse senedi fiyatlarına etkisi olmadığı yönünde bulgulara ulaşan çalışmalar da (bkz.Boyle ve Walter (2003)) bulunmaktadır.

Bu çalışmada ise Fenerbahçe futbol takımının yapmış olduğu Süper Lig maç sonuçlarının Fenerbahçe hisse senedi değerlerini etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Fenerbahçe'nin hisse senedi fiyat bilgileri ile Fenerbahçe futbol takımının yaptığı maçların sonuçları birlikte ele alınmıştır. Maç sonuçları galibiyet, beraberlik ve mağlubiyet olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Galibiyet halinde hisse senedi fiyatının yükselmesi, mağlubiyet durumunda ise düşmesi beklenmektedir. Araştırmanın hipotezleri galibiyetin, beraberliğin ve mağlubiyetin hisse senedi fiyatları üzerine etkisi olup olmadığına dayalı olarak oluşturulmuştur. Fenerbahçe'nin 9 Ağustos 2009 – 19 Mayıs 2018 tarihleri arasında Süper Lig'de yapmış olduğu 312 maç sonuçları ve maç öncesi ve sonrası gündeki hisse senedi fiyat verileri kullanılmıştır.

2.LİTERATÜR

Brown ve Hartzell (2001), 1993-1998 yılları arasında NBA takımlarının yapmış olduğu 1032 basketbol maçının hisse senedi değeri üzerindeki etkisini incelemiştir. Müsabaka sonuçlarının yatırımcılar tarafından dikkate alındığı ve hisse senedi yatırımlarının fiyatlar üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir. Ashton vd. (2003) hisse senet değerlerinin milli takım performanslarından ne yönde etkilendikleri konusunda yapılan çalışmada iki neden üzerinde durmuşlardır. Birincisi, kulüplerin müsabakada aldıkları başarıların geleceğe yönelik olumlu bir izlenim bırakması, ikincisi ise hisse senedi piyasalarındaki yatırımcıların futbol kulüplerinin muhtemel başarısından dolayı oluşacak olumlu etkiden faydalanmak istemesidir. Milli takımların uluslararası arena da başarılarının hisse senedi üzerinde pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Benkraiem, Louhichi ve Marques (2009), Avrupa'da mücadele eden futbol kulüplerinin yapmış olduğu müsabakaların sonuçlarının hisse senetlerinin değeri üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir.

Boyle ve Walter (2003), Yeni Zelanda'da yapılan spor müsabakalarında spor kulüplerinin yapmış olduğu maçlardaki performanslarının hisse senedi üzerindeki ilişkisi incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda hisse senedi etkisi ile spor kulüplerinin almış olduğu sonuçlar arasına anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Parlak ve Bişirici (2014), Türkiye'de önemli futbol temsil eden önemli takımlardan olan Fenerbahçe ve Galatasaray yapmış olduğu maçların hisse senetleri üzerinde etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Sadece Fenerbahçe ve Galatasaray'ın aldıkları sonuçların değil aynı zamanda rakibin aldığı sonucunda şirketin hisse senedine etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda herhangi bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Gannon vd. (2006), İngiltere'de 1996-2000 yılları arasındaki oynanan maçların yayın haklarının devredilmesi sonucu borsadaki futbol kulüplerinin hisse senetleri üzerindeki kısa dönemli etkisini incelenmiş ve satışların hisse senetlerini olumlu yönde etkilediği kanısına varılmıştır. Bell vd. (2009), 2001-2008 dönemleri arasındaki 19 futbol kulübünün verilerini kullanılması ile yapılan çalışmada maçlarda alınan sonuçların hisse senetlerinin değerini etkilediği sürpriz maç sonuçlarının, maçlarda atılan gollerin ve alınan puanların hisse senet değerleri üzerinde önemli derecede etkilediği sonucuna varmışlardır.

Şenel K. (2005), Fenerbahçe ve Galatasaray gibi futbol kulüplerinin verileri üzerinden iskonto oranı hesaplayarak bu alanda yapılacak çalışmalara önemli bir katkı sağlamıştır. Elde ettiği değerlerin halka arzdaki oranlarla oldukça yakın çıkması, çalışmada kullanılan indirgenmiş nakit akımları yönteminin doğru metodoloji olduğunu kanıtlamaktadır.

Uludağ ve Sigalı (2016) çalışmasında, Türkiye de mücadele eden 4 büyük takım için yenilgi ve/veya beraberlikle sonuçlanan maçların, bu takımların piyasa değerlerini etkilediği yatırımcıların maç yenilgilerine verdikleri tepkilerin, beraberliklere verdikleri tepkilerden daha güçlü bir şekilde getirilere düşüş yarattığı saptanmıştır. Ayrıca, maç sonucunun yenilgi ve beraberlik olması durumunda Beşiktaş ve Fenerbahçe'nin hisse senedi yatırımcılarının, Galatasaray ve Trabzonspor'un hisse senedi yatırımcılarından daha fazla kaybettiği

belirtilmektedir. Kaya vd. (2013), BIST'te işlem gören kulüplerin aldıkları maç sonuçlarının hisse senedi değerleri üzerindeki etkisini incelemektedir. Galibiyette ve deplasman maçlarında alınan beraberlik durumunda etki olumlu, yenilgi ve kendi evindeki beraberlikteki etkinin olumsuz olduğu saptanmıştır.

Duque ve Ferreira (2005), 1998-2003 yılları arasındaki maçlar incelenmiş ve Lizbon Euronext Menkul Kıymetler Borsası'da Sporting Clube ve Porto kulüplerine ait hisse senedi getirileri ile maç sonuçları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Kulüplerin ulusal ve uluslararası müsabakaları kazanmaları durumunda hisse senedi değerlerinin arttığı, şampiyonayı kazanamamaları durumunda düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Hübinette ve Jönsson (2009), mağlubiyetle ayrılmasına kesin gözüyle bakılan müsabakalarda alınan beklenmedik galibiyetler ve Şampiyonlar Liginde alınan başarıların hisse senedi değeri üzerinde etkilerinin olduğu saptanmıştır.

Berument, Başak Ceylan ve Gözpınar (2006), 1987- 2003 senelerinde, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray futbol kulüplerinin Avrupa turnuvalarındaki maçları incelenmiş Beşiktaş'ın yapmış olduğu maçların hisse senedi üzerinde etkili olduğu, Fenerbahçe ve Galatasaray'ın yapmış olduğu maçların ise hisse senetleri üzerinde herhangi bir etki yaratmadığı görülmüştür. Demir ve Danis (2011), futbol takımlarının hisse senedi getirilerinin, galibiyet ve mağlubiyetlerine karşı değişim ve tepkilerin olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Avrupa Kupası maçlarında alınan galibiyetlerin hisse senedi üzerinde etkisi olmadığını göstermiştir.

Aygören, Uyar ve Sarıtaş (2008), Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor futbol kulüplerinin, derbi, şampiyonlar ligi ve UEFA kupası performanslarının, hisse senedi getirilerine etkilerini test etmişler, şampiyonlar ligi ve UEFA kupasında yapılan maçların öneminin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaya ve Gülhan (2013), BITS'de işlem gören Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor futbol kulüpleri 2008-2009 ve 2009-2010 sezonları arasında Süper Lig, Türkiye Kupası ve Avrupa'da yapmış olduğu maçların sonuçlarının hisse senedi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Hisse senedine etki sıralaması Süper Lig, Avrupa Kupası ve Türkiye Kupası olarak bulunmuştur.

Saraç ve Zeren (2013) Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe futbol kulüplerinin üçü için de futbol performansları ile hisse senedi değeri arasında pozitif ilişki olduğunu göstermiştir. Maç sonuçlarının hisse senedi getirilerine etkisinin en güçlü olduğu futbol kulübü ise Beşiktaş olarak tespit edilmiştir. Ektik (2018) çalışmasında Fenerbahçe futbol takımının hisse senedi değerinin müsabaka sonuçlarına göre veya performansa göre değişiklik gösterdiği, Galatasaray için ise maçlardan aldığı mağlubiyetin hisse senetleri üzerinde olumsuz etki yaptığı saptanmıştır. Trabzonspor'un yapmış olduğu maçların sonuçlarının ve göstermiş olduğu performansın hisse senedi değeri üzerindeki etkisi olmadığı görülmüştür. Bu ilişkisizliğin futbol takımının lig sıralamasında orta sıralarda kalmasından kaynaklanabileceği belirtilmektedir.

3.METODOLOJİ

Bu çalışmada Fenerbahçe futbol kulübünün sportif performansının hisse senedi değeri üzerindeki etkisini araştırmak için Fenerbahçe'nin 2009-2018 döneminde Süper Lig'de yapmış olduğu 312 futbol maçı incelenmiştir. Futbol kulüplerinin maç sonuçları Türkiye Futbol Federasyonunun (TFF) kendi sitesinden alınmıştır. Fenerbahçe'nin maçlarının sonuçlarının hisse senetleri üzerinde etkisini görmek için maçtan önceki hisse senedi fiyatları ile maçtan sonraki işlem günündeki hisse senedi fiyatları kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri galibiyetin, beraberliğin ve mağlubiyetin hisse senedi fiyatları üzerine etkisi olup olmadığına dayalı olarak oluşturulmuştur. Fenerbahçe'nin 9 Ağustos 2009–19 Mayıs 2018 tarihleri arasında yapmış olduğu 312 maçın sonuçlarına bağımlı örneklem t-testi (paired sample t-test) uygulanmıştır. Futbol maçlarının günleri hafta sonlarına gelmektedir. Bu nedenle hisse senedine etkinin inceleneceği gün maçın oynandığı günden sonraki işlem günü olarak alınmıştır. Maç öncesi ve sonrası fiyatların farklı olup olmadığı %95 güven aralığında test edilmiştir.

4.BULGULAR

Bu bölümde tanımsal istatistikler ve ampirik sonuçlarına yer verilmiştir.

Tanımsal İstatistikler

Çalışmaya konu olan Fenerbahçe Futbol Kulübünün Süper Lig'de oynadığı resmi maçlar ve sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2009-2010 sezonunda 9 Ağustos 2009 – 16 Mayıs 2010 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 23 tanesi galibiyetle, 5 tanesi beraberlik, 6 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 2. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 23,25 bitirdiğinde ise 25,97 olmuştur. Son maçta şampiyonluğu kaybetmiştir. Son maç öncesinde 32,80 olan hisse değeri son maçının ardından 25,97'ye gerilemiştir.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2010-2011 sezonunda 19 Eylül 2010 – 22 Mayıs 2011 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 26 tanesi galibiyetle, 4 tanesi beraberlik, 4 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 1. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 24,60 bitirdiğinde ise 40,08 olmuştur.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2011-2012 sezonunda 25 Kasım 2011 – 12 Mayıs 2012 tarihleri arasında 40 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 24 tanesi galibiyetle, 9 tanesi beraberlik, 7 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 2. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 21,76 bitirdiğinde ise 25,54 olmuştur. Geçen sezona göre hisse senetlerinde bu ani bir düşüşün yaşanmasında 3 Temmuz 2011 tarihinde yapılan şike operasyonlarının etkili olduğu söylenebilir. Bu yılda ilk ve son kez uygulanan play-off uygulaması ile Fenerbahçe son maçında şampiyonluğu kaçırmıştır. Son maç öncesinde 27,31 olan hisse senedi değeri 25,54'e düşmüştür.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2012-2013 sezonunda 2 Aralık 2012 – 18 Mayıs 2013 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 18 tanesi galibiyetle, 7 tanesi beraberlik, 9 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 2. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 20,88 bitirdiğinde ise 16,98 olmuştur.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2013-2014 sezonunda 17 Ağustos 2013 – 16 Mayıs 2014 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 23 tanesi galibiyetle, 5 tanesi beraberlik, 6 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 1. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 13,84 bitirdiğinde ise 15,17 olmuştur.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2014-2015 sezonunda 31 Ağustos 2014 – 30 Mayıs 2015 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 22 tanesi galibiyetle, 8 tanesi beraberlik, 4 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 2. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 16,86 bitirdiğinde ise 15,48 olmuştur.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2015-2016 sezonunda 14 Ağustos 2015 – 19 Mayıs 2016 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 22 tanesi galibiyetle, 8 tanesi beraberlik, 4 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 2. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 18,69 bitirdiğinde ise 17,63 olmuştur.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2016-2017 sezonunda 14 Ağustos 2015 – 19 Mayıs 2016 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 22 tanesi galibiyetle, 8 tanesi beraberlik, 4 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 3. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 18,69 bitirdiğinde ise 17,63 olmuştur.

Fenerbahçe Futbol Kulübü Süper Lig 2017-2018 sezonunda 12 Ağustos 2017 – 19 Mayıs 2018 tarihleri arasında 34 maç yapmıştır. Yaptığı maçlardan 21 tanesi galibiyetle, 9 tanesi beraberlik, 4 tanesi mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Bu sonuçlarla Fenerbahçe ligi 2. Sırada bitirmiştir. Lige başladığında hisse senedi değeri 16,60 bitirdiğinde ise 16,32 olmuştur.

Ampirik Sonuçlar

Fenerbahçe'nin 9 Ağustos 2009 – 19 Mayıs 2018 tarihleri arasında yapmış olduğu ve yukarıda her bir dönem için özetlenen toplam 312 maçın sonuçlarına bağımlı örneklem t-testi (paired sample t-test) uygulanmıştır. Galibiyet, beraberlik ve mağlubiyet durumları ayrı ayrı %95 güven düzeyinde test edilmiştir. Bu testlere ilişkin sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Galibiyetlerin hisse senedi değerine etkilerine ilişkin bulgular

Tablo 1. Fenerbahçe'nin 2009-2018 Seneleri Arasında Süper Lig Maçlarından Aldığı Galibiyetleri Hisse Senedine Etkisini Gösteren T-Testi Sonuçları

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	VAR1	21,1314	197	7,21638	,51415
	VAR2	21,1949	197	7,17401	,51113

Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	VAR1 & VAR2	197	,992	,000

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	VAR1 – VAR2	-,06348	,93297	,06647	-,19457	,06761	-,955	196	,341

Analiz sonuçlarına göre Fenerbahçe'nin yapmış olduğu 312 Süper Lig futbol maçının 197'si galibiyettir. %95 güven aralığında sig (2 tailed) değeri 0,05'in üzerinde çıkmıştır (p=0,341). Galibiyetin yaşandığı günün öncesi ve sonrası hisse senedi fiyatları arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Galibiyet durumu hisse senedi fiyatları üzerinde anlamlı fark yaratmamaktadır.

Beraberliklerin hisse senedi değerine etkilerine ilişkin bulgular

Tablo 2. Fenerbahçe'nin 2009-2018 Seneleri Arasında Süper Lig Maçlarından Aldığı Beraberliklerin Hisse Senedine Etkisini Gösteren T-Testi Sonuçları

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	VAR3	20,0265	65	4,56671	,56643
	VAR4	19,5698	65	4,22985	,52465

Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	VAR3 & VAR4	65	,981	,000

Paired Samples Test

	Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
				Lower	Upper			
Pai1 VAR3–VAR4	,4566	,92757	,11505	,22678	,68646	3,969	64	,000

Fenerbahçe'nin yapmış olduğu 312 Süper Lig futbol maçının 65 tanesi beraberliktir. %95 güven aralığında sig (2 tailed) değeri 0,05'in altında çıkmıştır (p=0,000). Galibiyet öncesi ve sonrasında hisse senetlerinin değerleri arasında önemli derecede fark bulunmaktadır. Beraberlik durumu hisse senetleri fiyatları üzerinde düşüş yönünde anlamlı bir fark yaratmaktadır.

Mağlubiyetlerin hisse senedi değerine etkilerine ilişkin bulgular

Tablo 3. Fenerbahçe'nin 2009-2018 Seneleri Arasında Süper Lig Maçlarından Aldığı Mağlubiyetlerin Hisse Senedine Etkisini Gösteren T-Testi Sonuçları

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	VAR5	19,5996	50	3,23162	,45702
	VAR6	19,2058	50	3,15058	,44556

Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	VAR5 & VAR6	50	,987	,000

Paired Samples Test

	Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
				Lower	Upper			
Pai1 VAR5 – VAR6	,3938	,51987	,07352	,24605	,54155	5,356	49	,000

Fenerbahçe'nin yapmış olduğu 312 Süper Lig futbol maçının 50 tanesi mağlubiyettir. %95 güven aralığında sig (2 tailed) değeri 0,05'in altında çıkmıştır (p=0,000). Mağlubiyetin yaşandığı maçların öncesi ve sonrasında hisse senedi fiyatları arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Mağlubiyet durumunun hisse senetlerinin fiyatlarını düşürücü yönde etki yarattığı görülmektedir.

5.SONUÇ

2009-2018 dönemi için Fenerbahçe'nin yapmış olduğu 312 Süper Lig futbol maçının 197'si galibiyettir. Galibiyet durumunda hisse senetlerinin maç öncesi ve maç sonrası fiyat düzeyleri test edildiğinde %95 güven düzeyinde, galibiyet durumunun hisse senetleri üzerinde anlamlı fark yarattığına ilişkin hipotez desteklenmemektedir. Galibiyetin Fenerbahçe hisse senetleri fiyatını arttırıcı bir etkisi olmamıştır. Fenerbahçe'nin yapmış olduğu 312 Süper Lig futbol maçının 65 tanesi beraberliktir. Beraberlik durumunda maç öncesi ve sonrası fiyatlar test edildiğinde %95 güven aralığında sig (2 tailed) değeri 0,05'in altında çıkmıştır (p=0,000). Sonuçlar incelendiğinde beraberlik durumunun hisse senetleri üzerinde anlamlı fark yarattığına ilişkin hipotez desteklenmektedir. Ancak sonuçlar incelendiğinde beraberliğin Fenerbahçe hisse senetlerinin fiyatları üzerinde düşüş etkisi yarattığı görülmektedir. Araştırma döneminde Fenerbahçe'nin yapmış olduğu 312 Süper Lig futbol maçının 50 tanesi ise mağlubiyettir. %95 güven düzeyinde mağlubiyet sonrasında Fenerbahçe hisse fiyatlarının düştüğü söylenebilir.

Fenerbahçe'nin yapmış olduğu 312 Süper Lig maçlarının galibiyet ile sonuçlanmasının hisse değeri üzerinde etkisi yokken, mağlubiyet ve beraberlik durumlarının hisse senedi değeri üzerinde düşüş yönünde etkisi vardır.

KAYNAKÇA

Aksar, T. (2005). "Futbol Kulüplerinin Şirketleşmesi, Halka Arzı ve Kredilendirilmesi". Futbol Ekonomisi Strateji Araştırma Merkezi.

Aygören, H., Uyar, S. ve Sarıtaş, H. (2008). "Yatırımcılar Futbol Maçlarından Etkilenir mi? İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda bir Uygulama". Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt:26. Sayı:1. s. 21-137.

Basaran, M. ve ATAY, T. (2005). "Profesyonel Futbol Faaliyeti ile İlgili Gelirler". FESAM Futbol Ekonomisi Strateji Araştırma Merkezi.

Bell, A. Brooks, C. Matthews, D., Sutcliffe, C. (2009). "Over The Moon or Sick as a Parrot? The Effects of Football Results on a Club's Share Price", Araştırma Raporu, DP2009-08. University of Reading.

Benkraiem, R., Louhichi, W., Marques P. (2009). "Market Reaction to Sporting Results The Case Of European Listed Football Clubs",.Management Decision. p.100-109.

Berument, H., Başak Ceylan, N. ve Gözpınar, E. (2006). "Performance of Soccer on the Stock Market: Evidence from Turkey". The Social Science Journal. p.695-699.

Parlak D. ve Bişirici, E. (2014). "İki Spor Kulübünün Hisse Senedi Getirileri Üzerine Bir İnceleme" Doğuş Üniversitesi Dergisi, 15 (2) 2014, 181-192

Boyle, Glenn, B. Walter (2003). "Reflected Glory and Failure: İnternational Sporting Success and The Stock Market". Applied Financial Economics. p.225-235.

Boz, N. (2016). https://www.academia.edu/32788663/SPONSORLUK

Brown, G.W. ve Hartzell, J. C. (2001). "Market Reaction to Public Information: The Atypical Case of Boston Celtics". Journal of Financial Economics. p.333-370.

Çelik, C. (2016). "Spor Sponsorluğu Kapsamında Yapılan Sponsorluk Faaliyetlerinin Hedef Kitlede Marka Algısı Oluşumuna Katkıları: Torku'nun Konyaspor Sponsorluğu Örneği" Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Deloitte Football Money League 2014, http://www.slideshare.net/deloitteuk/deloittefootball-money-league-2014.

Demir E. and Danis H. (2011). "The Effect of Performance of Soccer Clubs on Their Stock Prices: Evidence from Turkey". Emerging Markets Finance and Trade. Vol 47, Issue 4, pp.58-70

Devecioğlu, S. Çoban B. Karakaya Y.E. Karataş Ö. (2012). "Türkiye'de Spor Kulüplerinin Şirketleşmeye Yönelimlerinin Değerlendirilmesi". Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi Sayı:2.

Dorukkaya, Ş., Kıratlı, A., (1998). "Türkiye'de Futbol Kulüpleri'nin Şirketleşmesi, Halka Açılması, Finansmanı ve Vergileme". Dünya Yayıncılık, İstanbul.

Duque, J. and Ferreira, N. A. (2005). "Explanining Share Price Performance of Football Clubs Listed on the Euronext Lisbon". Working Paper. Technical University of Lisbon.

Ektik, Doğuş. (2018). "Futbol Takımlarının Saha İçerisindeki Başarılarının Hisse Senedi Getirilerine Etkisi". Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi. Sayı: 49. s. 91-108.

Hübinette, N., Jönsson G., (2009). "Stock Returns of Football Clubs The Effect of Surprises on The Pitch". Doktora Tezi, Stockholm Üniversitesi Ekonomi Anabilim Dalı.

İkiz, M. (2012). "Türkiye'de Spor Kulüplerinin Şirketleşmesi ve Halka Arzları". http://www.futbolekonomi.com/Raporlar/yonetsel/Turk%20_Spor_%20Kuluplerinin_%20Sirketlesmeleri_Mete%20ikiz_KHU_13%20Subat%2010.pdf, 2012.

İnan, T. (2007). "Türkiye'deki Futbol Kulüplerinin Gişe Gelirlerini Arttırmaya Yönelik Uygulamaların İncelenmesi". Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi

İnan, T. T. (2011). "**Sporda Sponsorluk Ve Türk Hava Yolları Üzerine Bir Uygulama". Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi.**

Karakaya Y.E (2011). "Türkiye'de Spor Eğitimi Sektörünün Görünümü" Türk Eğitim Bilimleri Dergisi. 9(3), s.627-654

Kaya, A. (2013). "Spor Kulüpleri Performanslarının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: BIST'de Bir Uygulama". Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 20. Sayı: 2. s. 1–20.

Kızıltepe M. (2013). "Futbol Kulüpleri İçin Değerleme Çerçevesi". Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. Sayı: 3. s. 77-88.

Kuyucu, M. (2014). "Futbol Endüstrisinde Sosyal Medya Pazarlama Uygulamaları". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. Sayı: 7. s. 161-175.

Parlak, D. ve Bişirici E. (2014). “İki Spor Kulübünün Hisse Senedi Getirileri Üzerine Bir İnceleme”. Doğuş Üniversitesi Dergisi. Cilt: 15. Sayı: 2. s. 181-192.

Salman G. G. (2011). “Spor Kulüplerinde Pazarlama Ve İletişimin Önemi İle BJK Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Sarac, M. and Zeren, F. (2013). “The Effect of Soccer Performance on Stock Return: EmpiricalEvidence From The Big Three Clubs of Turkish Soccer League”. Journal of Applied Finance and Banking, vol. 3. no. 5. p. 299-314.

Sevim, A., Bülbül S. (2017). “UEFA Finansal Fair Play (Ffp) Kriterleri Kapsamında Türk Futbolunda Finansal Raporlamanın Önemi Ve Bir Sistem Gerekliliği”. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi. Sayı:2. s. 187-212.

Şenel, K. (2005). “Şirketleşen Futbol Kulüplerinin Halka Arz Değerlemesi”. İktisat Dergisi. Cilt:7. s.35-52.

Şimşek, K. (2010) “Dünya Spor Endüstrisinde Ekstrem Sporların Gelişimi ve Yeri”. CBU Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5(1), s.21-27

Temizel F. (2013). “Futbol Kulüplerinin Sportif Performansları İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”. TISK Akademi. Mart 1, s.178-197

Uludağ, B. ve Sigali S. (2016). “Futbol Maç Sonuçlarının 4 Büyüklerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi”. Ege Akademik Barış Dergisi. Cilt: 16. Sayı: 4. s. 575-585.

Zerenler, M. (2006), “Sosyal Medya Ve Spor Pazarlaması İlişkisi Taraftar TutumlarınıBelirlemeyeYönelik Bir Araştırma”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı: 4. s. 945-963.

SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİN TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ROLÜ: TIBBİ SEKRETERLER ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA

Müge KILIÇ[165]

Nurcan ALKIŞ[166]

Özet

Tıbbi sekreterler sağlık sektöründe önemli yere sahip olup, yoğun çalışma ortamında onların, demografik özellikleri ve tükenmişlik düzeyleri sergilenen performans açısından önemlidir. Bu kapsamda, tıbbi sekreterlerin sosyodemografik özelliklerinin tükenmişlik üzerindeki rolünün tespiti, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Ankara ilinde bir vakıf üniversitesi hastanesinde çalışan 146 tıbbi sekreterden anket yöntemi veri toplanmıştır. Uygulanan ankette, sosyodemografik özellikler kapsamında katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, çocuk sayısı, eğitim durumu, meslekte kalma süreleri ve mesleği seçme tercihleri değerlendirilmiştir. Tükenmişliği belirlemek amacı ile Maslach Tükenmişlik Envanteri uygulanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, tıbbi sekreterlerin duygusal tükenme seviyeleri ile yaşları arasında negatif korelasyon olduğu, kişisel başarı hislerinin eğitim seviyelerine, mesleğini seçme tercih şekillerine göre farklılık gösterdiği, duygusal tükenme seviyelerinin ise hizmet sürelerine ve tıbbi sekreterlik mesleğini tercih şekillerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tıbbi sekreter, Sosyodemografik özellikler, Tükenmişlik sendromu*
Jel Kodları: *M10, M12, M14*

THE ROLE OF SOCIODEMOGRAPHIC PROPERTIES ON BURNOUT: A STUDY ON MEDICAL SECRETARIES

Abstract

Medical secretaries have an important place in the health sector and their demographic characteristics and burnout levels are important in terms of the performance exhibited in the busy working environment. In this context, the role of sociodemographic characteristics of medical secretaries on burnout is the aim of this study. In this study, questionnaire method data were collected from 146 medical secretaries working in a private university hospital in Ankara. In the questionnaire, gender, age, marital status, number of children, educational status, duration of occupation and choice of occupation were evaluated within the scope of sociodemographic characteristics. Maslach Burnout Inventory was applied to determine burnout. According to the findings of the study, it was found that there was a negative correlation between emotional exhaustion levels and age of medical secretaries, personal accomplishment feelings differed according to education level, choice of profession choice, emotional exhaustion levels differed according to duration of service and preference of medical secretary profession

Key Words: *Medical Secretary, Burnout, Socio-demographic characteristics, Burnout syndrome,*
Jel Classification: *M10, M12, M14*

GİRİŞ

Bireyler eğitimlerini tamamladıktan sonra, kazandıkları bilgi ve donanımları iş hayatına aktarmak için gerçek dünya dışındaki, yüksek beklenti ve mesleki coşku ile işe başlamaktadırlar. Ancak zamanla bireyler, işinde beklediği düzeye gelemediğini ve iş yükünün fazlalığını fark ederek yaptığı işten memnun olmama ve uzun süreli mutsuzluk yaşamaktadır. Artan bu duygu tükenmişliğe sebep olmakta ve bu durumdan hem örgütsel hem de bireysel açısından olumsuz yönde etki görülmektedir. Tükenmişlik bireylerde, yaş, cinsiyet, ekonomik ve medeni durum, kişilik özellikleri, eğitim ve meslekte devamlılık süresine göre etkinlik göstermektedir (Basım ve Şeşen, 2005). Sosyal açıdan ise, iş yükünün getirdiği kısıtlamalara dayanarak kişinin sosyal aktivitelerini yerine getirememesi ve sosyal yaşamdan soyutlanmasına etki ederken, örgütsel açıdan da ise, bireyin örgüte bağlığını azaltmasına, örgüte olan inancını kaybetmesine ve işi için yeterli performansı göstermemesine ve takibinde işi bırakmasına sebep olmaktadır (Deliorman Bakoğlu ve diğerleri, 2009). Bu

[165] Yüksek Lisans Öğrencisi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi, mugesuluk@gmail.com

[166] Dr. Öğr. Üyesi, Başkent,Üniversitesi, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi Programı, nalkis@baskent.edu.tr

çalışmada, yazın taramaları sonucu sağlık sektöründe yoğun emek ve iş gücü ile çalışan tıbbı sekreterlerin örgütlerde önemli performans belirleyiciler olarak görülmesinin önemini vurgulamak ve yapılan araştırmalara katkı sağlamak için yapılmıştır. Ayrıca, iş yaşamında demografik özelliklerin tükenmişlik üzerinde önemli etken olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle vakıf üniversitesi hastanesinde çalışan, tıbbi sekreterlerin sosyodemografik özelliklerinin tükenmişlik üzerindeki rolünün etkisini araştırılması gerektiği ve sağlık sektöründe belirleyici rol oynayan tıbbı sekreterlerin tükenmişliğe yönelten sosyodemografik özelliklerin önemini belirlemek için bu çalışma yapılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Tükenmişlik

Pınes ve Aronson'un (1988) tanımına göre insanlar yaşamlarını anlamlandırabilmek için meslek seçimleri yaparlar ve bu meslek seçimlerinde yüksek düzeyde beklentiye kapılırlar. Bu beklentilerin karşılığının olmaması, boşa çıkması sonucunda da kişilerde tükenmişliğe sebep olmaktadır (Çapri, 2006). Altun'a (2002) göre, tükenmişlik bir iş stresi değil, yapılan o işin iyi yönetilmemesi sonucu oluşan işin stresidir, bu durum çalışan tarafından talebin çok olduğu süreçlerde, umutsuzluk, hayal kırıklığı, yapılan işe karşı duyulan memnuniyetin azalması gibi çalışanı zihinsel ve fiziksel olarak zayıflatan bir etkendir. Tükenmişlik kavramında öne çıkan Maslach ve Jackson tükenmişliği, *duygusal tükenme, duyarsızlaşma* ve *kişisel başarı hissi azalması* olarak üç boyut altında incelemiştir (Maslach ve Jackson, 1981; Basım ve Şeşen, 2005; Basım ve diğerleri, 2013). *Duygusal tükenme*; kişinin kendisini yorgun ve stres altında hissetmesi ve diğerleri tarafından duygusal yönde tüketilmesidir (Basım ve Şeşen, 2009; Schaufeli ve Greenglass, 2001). *Duyarsızlaşma*; kişinin iletişimde olduğu kişilere karşı uygun olmayan tavırlar sergilemesi yani umursamaz, katı davranışlar sergilemesi ve kendini uzaklaştırmasıdır (Basım ve Şeşen, 2009; Schaufeli ve Greenglass, 2001). *Düşük başarı hissi* ise, kişinin iş yaşamında sergilediği performansın yetersiz olduğu hissetmesi ve işin de tatminsizlik yaşaması olarak tanımlanmaktadır (Basım ve Şeşen, 2009; Schaufeli ve Greenglass, 2001).

1.2. Sosyodemografik Özellikler ve Tükenmişlik

Çalışanlar iş yaşamında belirli bir demografik özelliklere (yaş, cinsiyet medeni durum, sahip olunan çocuk sayısı, eğitim düzeyi ve meslekte kalma süresi) sahiptir. Sağlık sektöründe çalışan bireylerin, mesai saatlerinin belirsiz olması ve ağır iş yükü altında çalışmalarından dolayı tükenmişlik düzeylerinde artış meydana gelmektedir (Dikmetaş ve diğerleri, 2011). Tükenmişliğin çalışanlarda, kişisel ve örgütsel faktörlerin etkili olduğu görüşünde olunup, yapılan yazın taramalarında, çalışanın tükenmişlik yaşamasına sebep olan demografik özelliklerden yaş faktörü tükenmişlik ile ilişkili olan boyut olmuştur. (Maslach ve diğerleri, 2001). Cinsiyet demografik faktörü ile tükenmişlik arasındaki ilişkide farklılıklar olduğu bildirilerek, yapılan araştırmalarda değişik sonuçlar elde edilmiştir (Cordes ve Dougherty, 1993; Maslach ve diğerleri, 2001). Medeni durum faktöründe ise bekârların veya boşanmış çalışanların evli olan çalışanlara göre daha fazla tükenmişlik yaşadıkları belirtilmektedir (Cordes ve Dougherty, 1993; Maslach ve Jackson, 1981; Maslach ve diğerleri, 2001). Eğitim düzeyleri yüksek olan çalışanlarda tükenmişliğin çalışma hayatlarında artan beklentilerine rağmen bu beklentilerin karşılanmamasından dolayı tükenmişlik yaşadıkları tespit edilmiştir (Maslach ve diğerleri, 2001). Tükenmişlik ve sosyodemografik özellikler hakkında yapılan araştırmalar ve sonuçlar doğrultusunda, bu çalışmanın araştırma sorusu şöyledir: Tıbbi sekreterlerde sosyodemografik özelliklerin tükenmişlik üzerinde etkisi var mıdır? Bu bağlamda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Tıbbi sekreterlerin yaş aralıklarına göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterir.

H2: Tıbbi sekreterlerin cinsiyetlerine göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterir.

H3: Tıbbi sekreterlerin eğitim durumlarına göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterir.

H4: Tıbbi sekreterlerin medeni durumlarına göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterir.

H5: Tıbbi sekreterlerin sahip oldukları çocuk sayılarına göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterir.

H6: Tıbbi sekreterlerin meslekte kalma sürelerine göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterir.

H7: Tıbbi sekreterlerin mesleklerini seçme nedenlerine göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterir.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini, Ankara İlinde bulunan Başkent Üniversitesi Hastanesinde çalışan 146 tıbbi sekreter oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan 146 tıbbi sekreterin; 120'si (%82,2) kadın, 26'sı (%17,8) erkektir. Katılımcıların yaşları 18 ile 69 arasında olup ortalaması 34,75'tir (SS: 7,84). Katılımcıların eğitim durumu bilgileri Tablo 1'de verilmiştir. Katılımcıların çoğunluğunu üniversite mezunudur. Katılımcıların sahip oldukları çocuk sayısının dağılımları Tablo 1'de verilmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun 1 veya 2 çocuğa sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların meslekteki hizmet sürelerinin dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Son olarak tıbbi sekreterlik mesleğini katılımcıların 53'ü (36,3) isteyerek, 37'si (%25,3) ise zorunluluktan yapmaktadırlar.

Tablo 1: Demografik Özelliklerin Dağılımı

Demografik Özellik	Sıklık	Yüzde (%)
Eğitim Durumu		
İlkokul mezunu	2	1,4
Ortaokul mezunu	1	0,7
Lise mezunu	49	33,6
Üniversite mezunu	89	61,0
Yüksek lisans ve üstü	5	3,4
Toplam	146	100,0
Çocuk sayısı		
Yok	59	40,4
1-2	84	57,5
3 ve daha fazla	3	2,1
Toplam	146	100,0
Meslekteki hizmet yılı		
1 yıldan daha az	19	13,0
1-5 yıl	37	25,3
5 yıl- 10 yıl	23	15,8
10 yıl-15 yıl	26	17,8
15 yıl-20 yıl	41	28,1
Toplam	146	100,0

2.2. Ölçüm Araçları

Çalışmanın veri toplama aracı 2 kısımdan oluşmaktadır.

2.2.1. Demografik özellikler: Sosyodemografik özelliklerin tespiti için ise, katılımcılara yedi sorudan oluşan; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durumu, çocuk sayıları, meslekte hizmet süreleri ve mesleği seçme nedenlerini sorgulanmaktadır.

2.2.2. Maslach tükenmişlik envanteri:Çalışmada, Tıbbı sekreterlerin tükenmişlik düzeylerinin tespiti için, Maslach ve Jackson, (1981) tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) tarafından Türkçeye çevrilen, 22 maddelik Maslach Tükenmişlik Envanteri kullanılmıştır. Maslach Tükenmişlik envanteri; 9 maddesi Duygusal tükenme, 5 maddesi Duyarsızlaşma ve 8 maddesi Kişisel Başarı Hissi azalması olmak üzere 22 sorudan oluşan ve 7'li likert (0: hiçbir zaman, 1: yılda birkaç kez ya da daha az, 2: ayda birkaç kez ya da daha az, 3: ayda birkaç kez, 4: haftada bir kez, 5: haftada birkaç kez, 6: her gün) ölçeğinden oluşmaktadır. Yapılan güvenirlik analizi sonucunda, duygusal tükenme cronbach alfa değeri 0.87, duyarsızlaşma cronbach alfa değeri, 0.50 ve kişisel başarı hissi azalması cronbach alfa değeri 0.66 olarak bulunmuştur.

3. BULGULAR

Anket uygulaması sonucu veriler bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS 23 paket programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Öncelikle tanımlayıcı istatistikler (sıklık analizi ve tanımlayıcı istatistikler) elde edilmiştir. Daha sonra değişkenlerin normal dağılımda olup olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre yaş değişkeni ve duygusal tükenme değişkenleri normal dağılımdadır; duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi değişkenleri normal dağılımda değildir. Bu nedenle veri analizinde hem paratmetrik hem de parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Tükenmişlik düzeylerinin sosyodemografik özellikler ile ilişkisini test etmek için korelasyon, T-test, Anova, Mann-Whitney U ile Kruskall Wallis testleri kullanılmıştır.

3.1. Tükenmişlik ile İlgili Tanımlayıcı Bulgular

Katılımcıların tükenmişlik düzeyleri 3 alt boyut (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi) olarak değerlendirilmiştir. Tablo 2'de tükenmişlik düzeylerinin ortalaması gösterilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Tükenmişlik Düzeyleri ile ilgili Tanımlayıcı İstatistikler

Tükenmişlik Boyutları	Sayı	En Küçük	En Büyük	Ortalama	Standart Sapma
Duygusal Tükenme	146	0,00	6,00	2,98	1,48
Duyarsızlaşma	146	0,00	5,20	2,18	1,15
Kişisel Başarı Hissi	146	1,25	6,00	4,33	1,06

3.2. Sosyodemografik Özelliklere göre Tükenmişlik Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi

Bu çalışma kapsamında tıbbi sekreterlerin tükenmişlik düzeylerinin sosyodemografik özellikler ile olan ilişkisini araştırmak amaçlanmıştır. Tükenmişlik olarak katılımcıların tükenmişliğin 3 alt boyutuna göre (duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi) analizler yapılmıştır. İlk olarak tıbbi sekreterlerin yaşları ile duyarsızlaşma, duygusal tükenme ve kişisel başarı hissi arasındaki ilişki korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Duygusal tükenme ile yaş arasında negatif korelasyon bulunmuştur ($r=-.217$, $p<0.01$). Duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Çalışmamızda tükenmişliğin alt boyutu olan duygusal tükenme de olan negatif korelasyon yazında ki çalışmalarda da aynı sonuca ulaşılmıştır (İraz ve Gani Yusufoğlu, 2011). Bu sonuca göre, H1 hipotezi kısmen doğrulanmıştır; yaş artıkça, duygusal tükenme azalmakta, yaş azaldıkça duygusal tükenmenin artmakta olduğu tespit edilmiştir. Bizim çalışmamızın aksine yazında duygusal tükenme ile yaş arasında anlamlı ilişki olmadığı, kişisel başarı hissi ve duyarsızlaşma tükenmişlik alt boyutlarında anlamlı ilişki tespit edilmiştir (Ardıç ve Polatçı, 2008).

Tablo 3: Cinsiyete göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı dağılımları

Duygusal Tükenme	N	Ortalama	Standart Sapma	P
Kadın	120	3.02	0.13	0.44
Erkek	26	2.77	0.33	
Duyarsızlaşma	**N**	**Sıra Ortalama**	**Sıra Toplam**	**P**
Kadın	120	73.09	8770.5	0.80
Erkek	26	75.40	1960.5	
Kişisel Başarı Hissi	**N**	**Sıra Ortalama**	**Sıra Toplam**	**P**
Kadın	120	74.97	8997.5	0.36
Erkek	26	66.67	1733.5	

Cinsiyete göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi ortalama dağılımları Tablo 3'te verilmiştir. Duygusal tükenme düzeyinin dağılımı T-test ile analiz edilmiş olup, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi farklıları Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Test sonuçlarına göre, cinsiyete göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi düzeylerinde anlamlı fark tespit edilmemiştir. Bu tespit sonucunda da H2 hipotezi reddedilmiştir. Bizim bulgularımızı destekleyen yazında çalışmalar yer almaktadır (Gezer ve diğerleri, 2009). Bununla birlikte yazında tükenmişliğin cinsiyete göre farklı olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur (Akbolat ve diğerleri, 2010). Bu farklılığın bu çalışmanın katılımcılarının cinsiyet dağılımının eşi olmamasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4: Eğitim durumuna göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı dağılımları

Duygusal Tükenme	N	Ortalama	Standart Sapma	P
İlkokul mezunu	2	1.50	2.12	0.15
Ortaokul mezunu	1	1.66	.	
Lise mezunu	49	2.68	1.59	
Üniversite mezunu	89	3.17	1.39	
Yüksek lisans ve üstü	5	3.40	1.38	
Duyarsızlaşma	**N**	**Sıra Ortalama**		**P**
İlkokul mezunu	2	58.50		0.90
Ortaokul mezunu	1	51.50		
Lise mezunu	49	71.09		
Üniversite mezunu	89	75.70		
Yüksek lisans ve üstü	5	67.00		

Kişisel Başarı Hissi	N	Sıra Ortalama	P
İlkokul mezunu	2	21.00	0.04
Ortaokul mezunu	1	103.00	
Lise mezunu	49	75.34	
Üniversite mezunu	89	75.89	
Yüksek lisans ve üstü	5	28.10	

Tıbbi sekreterlerin eğitim durumlarına göre tükenmişlik düzeyi alt boyut dağılımları Tablo 4'te verilmiştir. Buna göre; tükenmişliğin alt boyutlarından biri olan duygusal tükenme ile eğitim durumu arasındaki farklılığın tespiti için Anova testi uygulanmış, test sonucuna göre eğitim durumu ile duygusal tükenme arasında anlamı fark bulunamamıştır. Eğitim durumu ile duyarsızlaşma arasında da yapılan Kruskal-Wallis testi ile anlamlı fark bulunamamıştır. Kişisel başarı hissi tükenmişlik arasındaki ilişkinin tespiti için Kruskal-Wallis testi yapılmış ve anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (p=0.04). Yazındaki özel hastane çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ve bir alan uygulamasında tükenmişliğin üç alt boyutunda anlamlı farklılık görülürken, bizim çalışmamızda sadece kişisel başarı hissinde anlamlı fark görülmüştür (Çankaya, 2017). Elde edilen bulgular sonucunda H3 hipotezi, tükenmişliğin sadece kişisel başarı hissi ile eğitim durumu arasında anlamlı farkın olmasından dolayı kısmen doğrulanmıştır. Bunun yanında çalışanların eğitim durumları ile ilgili tükenmişlik düzeyleri arasında yazında bir çalışma üç alt boyut için de anlamlı fark olmadığını tespit etmiştir (Şahin ve diğerleri, 2008).

Tablo 5'te tükenmişliğin üç alt boyutunun medeni duruma göre dağılımı gösterilmiştir. Duygusal tükenmede medeni duruma göre fark olup olmadığını test etmek için Anova testi kullanılmıştır. Alt boyutlardan duyarsızlaşma ve başarı hissi için de Kruskal-Wallis Testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçta medeni duruma göre tükenmişlik düzeyinin, üç boyutta da farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5: Medeni duruma göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı dağılımları

Duygusal Tükenme	N	Ortalama	Standart Sapma	P
Evli	87	2.87	1.46	
Bekâr	55	3.13	1.49	0.61
Boşanmış/dul/ayrı yaşıyor	4	3.06	2.10	
Duyarsızlaşma	**N**		**Sıra Ortalama**	**P**
Evli	87		73.06	
Bekâr	55		74.15	0.98
Boşanmış/dul/ayrı yaşıyor	4		74	
Kişisel Başarı Hissi	**N**		**Sıra Ortalama**	**P**
Evli	87		77.21	
Bekâr	55		69.34	0.29

Boşanmış/dul/ayrı yaşıyor	4	50.13

Tablo 6'da, tıbbi sekreterlerin sahip oldukları çocuk sayısına göre tükenmişlik düzeylerindeki farklılıklar gösterilmiştir. Duygusal tükenme alt boyutunun çocuk sayısına göre farklılık gösterip göstermediği Anova testi ile duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinin çocuk sayısına göre farklılıkları Kruskal-Wallis testi ile sınanmıştır. Tükenmişliğin üç alt boyutunun da çocuk sayısına göre farklılık göstermediği görülmüştür. Elde edilen bulgular ışığında, H5 hipotezi reddedilmiştir. Yazında bu sonucu destekleyen çalışmalar yer almaktadır (Şenturan ve diğerleri, 2009). Ancak aksine sonuç bulan çalışmalar yani sahip olunan çocuk sayısının tükenmişliğe etkisinin olduğunu tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Basım ve Şeşen 2006).

Tablo 6: Sahip olunan çocuk sayısına göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı dağılımları

Duygusal Tükenme	N	Ortalama	Standart Sapma	P
Yok	59	3.31	1.47	
1-2	80	2.78	1.47	0.54
3 ve daha fazla	3	1.96	0.94	
Duyarsızlaşma	**N**	**Sıra Ortalama**		**P**
Yok	59	76.77		
1-2	80	72.48		0.27
3 ve daha fazla	3	37.67		
Kişisel Başarı Hissi	**N**	**Sıra Ortalama**		**P**
Yok	59	69.77		
1-2	80	75.91		0.67
3 ve daha fazla	3	79.33		

Tıbbi sekreterlerin meslekteki hizmet yıllarına göre tükenmişlik düzeylerinde farklılık olup olmadığına alt boyutlardan duygusal tükenme Anova testi ile bakılmış, duyarsızlaşma ve düşük başarı hissi Kruskal-Wallis testi ile bakılmıştır. Tablo 7'de sonuçlar mevcuttur. Meslekteki hizmet süresinin duygusal tükenmişlik üzerinde anlamlı farkın olduğu tespit edilmiş, bu farkın hangi yıllar arasında olduğu tespiti için post- hoc testi yapılmış ancak gruplar arasında ki fark anlamlı sonucu tespit edilememiştir. Alt boyutlardan duyarsızlaşma ve düşük başarı hissinin meslekte ki hizmet süresi üzerine anlamlı farkın olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre sadece meslekte hizmet yılları ile duygusal tükenmişlik hissinde anlamlı farkın olması sebebi ile H6 hipotezi kısmen doğrulanmıştır.

Tablo 7: Hizmet sürelerine göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı dağılımları

Duygusal Tükenme	N	Ortalama	Standart Sapma	P
1 yıldan daha az	19	2.35	1.23	0.04
1-5 yıl	37	3.26	1.42	

5 yıl- 10 yıl	23	3.45	1.16	
10 yıl-15 yıl	26	3.12	1.38	
15 yıl-20 yıl	41	2.65	1.73	
Duyarsızlaşma	**N**	**Sıra Ortalama**		**P**
1 yıldan daha az	19	58.26		
1-5 yıl	37	84.92		
5 yıl - 10 yıl	23	77.76		0.12
10 yıl - 15 yıl	26	77.60		
15 yıl-20 yıl	41	65.27		
Kişisel Başarı Hissi	**N**	**Sıra Ortalama**		**P**
1 yıldan daha az	19	59.79		
1-5 yıl	37	72.04		
5 yıl- 10 yıl	23	64.91		0.26
10 yıl-15 yıl	26	80.94		
15 yıl-20 yıl	41	81.27		

Tablo 8'de, tıbbi sekreterlerin bu mesleği seçme tercihleri gösterilmiştir. Buna göre; isteyerek, zorunluluktan, tavsiye gibi meslek seçimi tercihine göre tükenmişlik düzeyleri farklılık gösterip göstermediği test edilmiş ve tükenmişlik alt boyutlarından duygusal tükenmenin meslek seçiminde farklılık gösterdiği yapılan Anova testi ile tespit edilmiştir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti içinde post-hoc testi yapılmış, zorunluluktan bu mesleği seçenler ile tavsiye ve isteyerek seçenler arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Zorunluluktan bu mesleği tercih edenlerin duygusal tükenme ortalaması (Ort.=3,82) isteyerek seçenlerden (Ort.=2,5) ve diğer opsiyonunu seçen tıbbi sekreterlerden (Ort.=2,73) anlamlı olarak yüksektir. Ayrıca kişisel başarı hissinin de mesleği tercih sebeplerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre H7 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Mesleği seçme tercihlerine göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı dağılımları

Duygusal Tükenme	**N**	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**P**
İsteyerek	53	2.50	1.51	
Tavsiye	29	2.98	1.41	0.00
Zorunluluk	37	3.82	1.24	
Diğer	27	2.74	1.37	
Duyarsızlaşma	**N**	**Sıra Ortalama**		**P**

İsteyerek	53	72.74	
Tavsiye	29	83.91	
Zorunluluk	37	76.84	0.16
Diğer	27	59.24	
Kişisel Başarı Hissi	**N**	**Sıra Ortalama**	**P**
İsteyerek	53	80.51	
Tavsiye	29	58.97	
Zorunluluk	37	61.28	0.00
Diğer	27	92.09	

SONUÇ

Yapılan araştırma sonuçları gösterir ki, araştırmamıza katılan 146 tıbbi sekreterin tükenmişlik düzeylerinin üç alt boyutlarından (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı hissi) sadece duygusal tükenme ile yaş arasında negatif korelasyon ilişkisi bulunmuştur. Bunun sebebinin de çalışanların yaş aralığı arttıkça iş tecrübelerinden dolayı stres yönetimlerinin daha etkin olduğu düşünülmektedir. Araştırmada yer alan eğitim durumunun, tükenmişlik boyutlarından kişisel başarı hissine olan anlamlı farklılığın sebebi de çalışanların genelinin üniversite mezunu olması ve gerekli mesleki donanıma sahip oldukları düşünülmektedir. Katılımcıların tükenmişlik düzeyleri (üç alt boyuta göre) ile medeni durum ve sahip oldukları çocuk sayılarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Sosyodemogarik özeliklerden bir diğeri olan mesleklerini seçme nedenlerinin, duyarsızlaşma arasında anlamlı farkın olmadığı, duygusal tükenme ve kişisel başarı hissi için farkın olduğu yapılan analizler sonucu tespit edilmiştir. Bunun sebebinin ise, tıbbi sekreterliği zorunluluktan meslek edinenlerin, motivasyonunun düşük olması, işe gelme isteklerinin azaldığı ve iş yükünden dolayı çok fazla stres yaşamlarına, mesleklerine yeteri kadar sahip çıkmadıklarını ve bu durumun performanslarının düşmesine sebep olduğu düşülmektedir. Elde edilen bulgular ile bu çalışma, tıbbı sekreterler, istihdam edilirken yaş aralığına göre değerlendirmeleri ve mesleğini severek yapanlara gerekli fırsatların tanınması, şayet zorunluluktan yapanlara ise meslekte kazanımları sağlanması için onlara gereken örgütsel desteğin (motivasyon, ödüllendirme) gösterilmesi, tıbbı sekreterlerin bilgi donanımlarına göre istihdamının yapılarak hem çalışanın hem de örgütün kazanması gibi hastane yöneticilerine fayda sağlayabilir. Bu araştırma da 175 çalışan üzerinde yapılması planlanmasına rağmen katılımcıların izinde olması veya araştırmaya katılmak istememelerinden dolayı 146 tıbbi sekretere ulaşılmıştır. Aynı zamanda çalışmaya katılan 120 katılımcının kadın, sadece 26 katılımcının erkek olması da çalışmanın sonucunu etkilemektedir. Benzer bir çalışmanın kadın-erkek oranının eşit olduğu bir örneklemde yapılması önerilmektedir. Ayrıca, yapılan bu çalışma farklı değişkenler ile daha da zenginleştirebilir. Aynı zamanda yoğun çalışma koşullarına sahip olan sağlık çalışanlarına (hekim, sağlık teknikeri, hemşire vb.) yönelik daha fazla çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

Akbolat, M., Işık, O., Karadağ, M. (2010). Tıbbi Sekreterlerin Tükenmişlik Ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarına İlişkin Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2*(4): 42-64.

Altun, İ. 2002. Burnout And Nurses' Personal Professional Values. *Nursing Ethics*, 9(3): 269-278.

Ardınç, K., Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik Sendromu Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama (GOÜ Örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2): 69-96.

Basım, N., Şeşen, H. (2005). Çalışma Yaşamında Tükenmişlik: Sosyal Hizmet Uzmanları İle Hemşireler Üzerinde Karşılaştırılmalı Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 16(2): 57-69.

Basım, N.H., Şeşen, H. (2006). *Mesleki* Tükenmişlikte Bazı Demografik Değişkenlerin Etkisi: Kamu'da Bir Araştırma. *Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi D*ergisi 6(2): 15-23.

Basım, H.N., Şeşen, H. (2009). Tükenmişliğin Örgüt İçerisine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 35(Özel Sayı): 41-60.

Basım, H.N, Beğenirbaş M., Can Yalçın, R. (2013). Öğretmenlerde Kişilik Özelliklerinin Duygusal Tükenmeye Etkisi: Duygusal Emeğin Aracılık Rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3): 1477-1496.

Cordes, C. L., Dougherty T.W. (1993). A Review And İntegration Of Research And Job Burnout. *Academy of Management Review*, 18(4): 621-656.

Çapri, B. (2006). Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması. *Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1): 63-77.

Çankaya, M. (2017). Özel Hastane Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri Ve Bir Alan Uygulaması. *International Journal of Academic Value Studie*, 3(9): 3-15.

Deliorman Bakoğlu, R., Boz Taştan, İ., Yiğit, İ., Yıldız, S. (2009). Tükenmişliği Ölçmede Alternatif Bir Araç: Kopenhag Tükenmişlik Envanterinin Marmara Üniversitesi Akademik Personeli Üzerine Uyarlaması. *Yönetim Dergisi*, 20(63): 77-98.

Dikmetaş, E., Top, M., Ergin, G. (2011). Asistan Hekimlerin Tükenmişlik Ve Mobbing Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22: 1-15.

Gezer, E., Yenel, F., Şahan, H. (2009). Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeyleri İle Sosyodemografik Değişkenleri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(6): 244-250.

Ergin, C. (1992). Doktor Ve Hemşirelerde Tükenmişlik Ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması. *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları İçinde*, 143-154.

İraz, B., GaniYusufoğlu, A. (2011). Örgütlerde Mesleki Tükenmişlik Ve Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21): 452-472.

Maslach, C., Jackson, S. E. (1981). The Measurement Of Experienced Burnout. *Journal Of Organizational Behavior, 2*(2): 99-113.

Maslach, C., Schaufeli, W.B., Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 52: 397-422.

Pines, A.M., Aronson, E. 1988. *Career Burnout: Causes And Cures*. New York: Free Press.

Schaufeli, W.B., Greenglass, E.R.(2001). Introduction To Special İssue On Burnout And Health. *Psychology and Health*, 16: 2501-510.

Şahin, D., Turan, F.N., Alparslan, N., Şahin, İ., Faikoğlu,R., Görgülü, A. (2008). Devlet Hastanesinde Çalışan Sağlık Personelinin Tükenmişlik Düzeyleri. *Nöropsikiyatri Arşivi*. 45(4): 116-121.

Şenturan, L., Karabacak, G.B., Alpar Ecevit, Ş., Sabuncu, N. (2009). Hemodiyaliz Ünitelerinde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi*, 2(2):34-45.

Azerbaijani-Ukrainian experience of multiculturalism

Nazarii Lutsenko Taras Shevchenko [167]

Abstract.

Ukraine and Azerbaijan have always been at the intersection of different civilizations. States were distinguished by population diversity, which fostered the development of traditions of peaceful coexistence, cultural interaction and the interaction of diverse ethnic groups. Historically, both nations have developed the experience of cohabiting people of different nations, faith, mentality, and political views in one state. In a globalizing world, states have an urgent need to pursue a policy of multiculturalism. The governments of both countries are under conditions of multiculturalism and poly-ethnicity, as well as the impact of globalization, requiring the government of the state to conduct a careful and balanced policy in the fields of education and culture.

Nowadays, the instability caused by the lack of tolerance and tolerance is increasingly observed in the world. The lack of multicultural values gives rise to interethnic conflicts, numerous acts of aggression against national minorities, racism, xenophobia. Such European countries as Germany and France have declared the failure of multiculturalism policies. Instead, Azerbaijan has failed to secure the peaceful coexistence of people of different cultures.

In 2014, the Baku International Center for Multiculturalism was established to focus its efforts on preserving the country's ethnic, religious and cultural diversity.

Azerbaijan is now a state where representatives of 28 ethnic groups and three world religions live together: - Islam, Judaism and Christianity. In 2016, President of Azerbaijan IlhamAliyev declared the year of multiculturalism in Azerbaijan. He noted that there was no alternative to this phenomenon.

In cooperation with the state Baku International Humanitarian Forum, World Forum for Intercultural Dialogue (in partnership with UNESCO, UNESCO, World Tourism Organization, Council of Europe and ISESCO), European Games 2015, Islamic Solidarity Games 2017, 7th Global Forum 2017 The Alliance of Civilizations of the United Nations (April 25-27, 2016)were held in Baku. During 2018-2019, with the assistance of the Baku Center for Multiculturalism, a number of lectures and competitions on Azerbaijani multiculturalism were held in different countries of the world.

The purpose of the article is to find out how the culture of Azerbaijan and Ukraine are changing in the context of multiculturalism, to discover new values of the elements of society and how they affect different spheres of social activity, to follow the development of state policy regarding the peaceful coexistence of different ethnic communities, to analyze how geographical environment, international interconnection with other countries promote intercultural relations, to distinguish and compare the features of multiculturalism in Ukraine and Azerbaijan.

Keywords: Azerbaijan, Ukraine, multiculturalism, multi-ethnicity, multiculturalism

1. Azerbaijani multiculturalism

In the XXI century there has been a radical change in the minds of citizens around the world. The reason for this was globalization - a multisocial phenomenon, a process that has engulfed all aspects of social life[168]. It has become a factor that integrates, blurs borders and shapes the systemic integrity of the world. Of course, scientists note that along with a number of positive aspects of economic, political and cultural change, globalization often has a negative effect. In fact, globalization hasraised the problem of multiculturalismin a new light. Its essence is peaceful and harmonious living in one territory, in one country of peoples of different religions, peoples speaking different languages. In fact, multiculturalism is a phenomenon that has manifested itself in history in one way or another. However, since the 70's of the XX century. with the development of tourism, the movement of capital, the

[167] National university of Kyiv History Department, The second year of Master's degree

[168] Захарова М.В. Сравнительное правоведение: вопросы теории и практики: монографія/ Захарова М.В. – М.: Проспект, 2013. – 160 с.

establishment of cultural, scientific links between different countries, it is gaining new features and intensifying. It is difficult to give a specific definition to this concept, given its versatility. Yet in multiculturalism they see a state policy aimed at preserving ethno-cultural diversity in society[169]. It involves adhering to three important principles: the recognition by the state of cultural pluralism, support for the development of different cultures, and the removal of obstacles that impede the socialization of marginalized groups[170]. According to Ukrainian researcher Antonina Kolodiy, multiculturalism is a cumulative concept thatincludes a principle, ideology and politics that recognize and support institutionalized cultural diversity[171].

Multiculturalism in Azerbaijan is a phenomenon that has been forming for more than a decade. The spiritual values of the Azerbaijani people have been formed for centuries through inter-civilizational contacts and communication. In a state located on the border of the East and the West, multiculturalism and tolerance have become two pillars of existence. It is necessary to have a clear understanding that Azerbaijani multiculturalism should be understood through the lens of historical development. It is so deeply rooted in the national mentality that it is reflected in both domestic and foreign state policies.

The Code of Azerbaijan Minorities is enshrined in the 1995 Constitution of Azerbaijan[172]. In 2009, the State acceded to the 2005 UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions[173]. At the same time, Baku was chosen as the capital of Muslim culture, and in 2011 was named the «World Capital of Dialogue».

In 2013, President of Azerbaijan IlhamAliyev stated at the Third International Forum that multiculturalism is already a state policy of the state. This gesture affirmed that multiculturalism is a deliberate policy aimed at developing interethnic, intercultural values. Since 2014, the post of state has been functioningconsultant to Azerbaijan on international religious and multiculturalism issues. It was the impetus for the creation of state, non-governmental organizations engaged in holding scientific conferences, cultural events, international forums. This year, the Baku International Center for Multiculturalism was established in May. According to the CIS Inter-Religious Council, high religious tolerance was achieved in Azerbaijan in May 2014, which led to the settlement of the Karabakh conflict. It is also worth noting the Baku International Humanitarian Forum, which is designed to discuss the importance of dialogue between cultures and to find ways to address obstacles to multiculturalism. In 2016, Aliyev declared the year of multiculturalism in Azerbaijan.

Since 2004, the Heydar Aliyev Foundation has been operating in the AR, one of the tasks of which is the implementation of various measures in the field of education, culture, sports aimed at consolidating multicultural values in society. On May 28, 2015, the Foundation hosted an event «Cultural Values of the Caucasus - Azerbaijan Pearl» at the Council of Europe headquarters. That same year, an event was held in Paris to discuss the problematic issues of reaching an inter-denominational understanding. Indeed, Azerbaijan is characterized by high religious tolerance. Azerbaijan is a state where representatives of 28 ethnic groups and three religions live together: Islam, Judaism, and Christianity. There are 597 religious communities in the republic. That is why the countries of Western Europe are interested in borrowing the Azerbaijani experience, in particular, Germany and France.

Azerbaijan is making great efforts to ensure that students from other countries join the republic's educational process and take on a multicultural experience. Students from Italy, Georgia, Bulgaria, Ukraine, Belarus, Czech Republic and so on come to the AR.

The Government of the AR seeks to export its multiculturalism abroad. The activity of the Embassy of the Azerbaijan Republic in Berlin is an example of this. The embassy is organizing important events to promote Azerbaijani culture abroad. In October 2006 the Azerbaijani Culture Decade was held. The Azerbaijani House

[169]Kymlicka W. Multicultural Odysseys.Navigating the New International Politics of Diversity. NewYork: OxfordUniversityPress, 2009. – 374 pages. Pp. 12–14.

[170]Назаров В.Л. Теория и практика мультикультурализма в странах Запада : [учеб. пособие] / В. Л. Назаров. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 212 с

[171] Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма / Ч. Кукатас [Электронный ресурс] // ДИАЛОГ.ua :незалежнийінформаційно-аналітичний ресурс. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227

[172] Гасымова Н.В. Мультикультурализм и толерантность как глобальный диалог в современном мире // Universum: Общественные науки : электрон. научн. журн. 2017. № 7(37).

[173]Нагдалиева Ш.А. — Азербайджанская модель мультикультурализма в межкультурной коммуникации: проблемы и решения // Философская мысль. – 2017. – № 10. – С. 83 - 98

operates in Berlin, the Zarifa Art Association, and the German-Azerbaijani organization Kapelhaus. German tourists are encouraged to visit Azerbaijan.

On April 25, 2016, the 7th Global Forum of the Alliance of Civilizations of the United Nations was held in Azerbaijan, where the topic of discussion was “Living in a Multicultural Society”.

Within the framework of the «Baku Process», World Forums were held in 2011, 2013, 2015 and 2017, where the main tenets were adherence to common values, exchange of cultures, development of dialogue[174].

2. Ukrainian multiculturalism

The complexity of the formation and functioning of multiculturalism in Ukraine lies in the complexity of Ukraine's ethnic structure, its rather complicated and polarized history. Ukraine is a multi-ethnic country in its composition. However, there are a number of factors that have influenced the population so that the consciousness of some citizens is set up so that they do not feel part of something whole but stand out from among the other population. Independence in 1991 raised the question of Ukraine's search for a national idea. The peculiarity of Ukraine is the "inherited", non-articulated multicultural state of social relations, which in the early 90's of the XX century. was perceived as a complicating factor. A means of overcoming the cultural and historical diversity of the regions has become an ethno-national project, which has delayed the process of consolidation and adaptation, contributing to the revitalization of archaic layers of historical memory, the intensification of ethnopolitical and regional conflict. Due to the uneven and asynchronous development of different regions of Ukraine, it emerged when different systems of values and worldviews coexist. The situation is complicated by the globalization processes that call into question the existence of nation-states and traditional cultures. The objective process of globalization, the intensification of international migration flows, especially in Ukraine, give rise to such challenges that the state must respond to. The state should pursue a policy aimed at reducing the negative impact on this process of contradictions of socio-cultural, confessional, ethnic, linguistic, inter-regional and regional character, reducing the risks to national security in these spheres, and guaranteeing socio-cultural stability.

Ukrainian researcher B.Slyushchinskii and P. Ivanov identify a number of factors that have affected the process of multiculturalism in Ukraine. First, they note that Ukrainians have long been characterized by a division into «theirs» and «strangers»[175]. This can not be disagreed, since starting from the XVII century. the Ukrainians separated themselves from other nationalities with whom they lived in one common territory. This, in turn, gave rise to a problem of cultural and national stereotypes, which negatively affected interaction with neighbors.

In today's context, multiculturalism must become a political strategy that underpinsThe point is that the individual should be free from negative ethno-cultural stereotypes and have a developed sense of understanding of and respect for other cultures. It is multiculturalism and its important aspect, such as tolerance, that can be the key to the dynamic development of Ukrainian society. However, it should be noted that although the policy of multiculturalism implies creative, creative goals, it also carries a number of such negative phenomena as the "threat" to national unity and civic harmony, the possibility of intensifying inter-group and inter-racial distrust, stimulating the phenomenon of "society". weakening the unity of a political nation.

In the period 2014-2019, in Ukraine, under the influence of the introduction and adoption of European values, the importance of multiculturalism policy was increasingly discussed. Every year, a scientific and practical conference Kyiv and Kyivans in the multicultural space of Ukraine: the results and prospects of historical urban studies[176]. The event is dedicated to finding ways to establish a dialogue between representatives of different cultures and nationalities living in Ukraine.

---

[174]«Бакинский процесс», URL: http://bakuprocess.az/baku-process/about-process/

[175] Б. В. Слющинський, П. М. Іванов Мультикультуралізм в України: специфіка українського Приазов’я Вісник Маріупольського державного університуту Серія Філософія, Культурологія, філософія, 2013, Вип 6. С. 120-128

[176]III щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Київ і кияни у мультикультурному просторі України: підсумки і перспективи історико-урбаністичних досліджень» [електронний ресурс] Режим доступу: http://kubg.edu.ua/informatsiya/naukovtsyam/podiji/5476-viii-shchorichna-vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-kyiv-i-kyiany-u-multykulturnomu-prostori-ukrainy-pidsumky-i-perspektyvy-istoryko-urbanistychnykh-doslidzhen.html

Y. Lebedeva and O. Rudik noted the importance of the development of multicultural education in Ukraine, as it is one of the key factors that influence the education of citizens[177]. It is proposed to introduce the subject of multiculturalism in Ukrainian schools, to ensure the right of national minorities if they wish to learn their mother tongue. Scientists emphasize the importance of state stimulation of science to conduct multicultural studies, study of history, culture of peoples living in Ukraine. Recent trends show the interest of Ukrainians in the history and culture of the Crimean Tatar people.

A. Kolodiy[178], O. Razumna[179] consider it expedient to clarify and implement the policy of multiculturalism in the internal political strategy.

The European Center for Minority Affairs and the NGO "Center for the Evolution of Scientific, Educational and Social Programs" provide training in protecting the rights of national minorities and preserving ethnic diversity in Ukraine. It is also worth noting the activity of the All-Ukrainian organization "Alraid"[180], which has existed since 1997. She is involved in many interfaith events, is involved in charity, which helps to establish understanding between people of different faiths.

Conclusions

For Ukraine and Azerbaijan, a common feature is that both countries have a geographical location that facilitated the meeting and dialogue of people of different civilizations. However, the results of such contacts proved to be different for both countries. Azerbaijan has succeeded in forming a special value complex of mutual respect, religious tolerance, friendliness, kindness in the country, which promotes the development of cultural dialogue. In Ukraine, it is impossible to talk about the already formed values of citizens.

In the Republic of Azerbaijan, we see a purposeful state policy aimed at implementing and supporting multiculturalism, while in Ukraine these positions are rather weak. Ukraine should draw on the Azerbaijani experience in implementing multicultural policies in its territory. Regular support and encouragement of interethnic, inter-ethnic, religious and cultural contacts promotes mutual understanding in the country and is a key to sustainable development. This allows the state to avoid conflicts within the country and generate discord. It is extremely important to organize and support scientific and cultural events.

References:

1. Kymlicka W. Multicultural Odysseys.Navigating the New International Politics of Diversity. NewYork: OxfordUniversityPress, 2009. – 374 pages. Pp. 12–14.
2. Б. В. Слющинський, П. М. Іванов Мультикультуралізм в України: специфіка українського Приазов’я Вісник Маріупольського державного університуту Серія Філософія, Культурологія, філософія, 2013, Вип 6. С. 120-128
3. Гасымова Н.В. Мультикультурализм и толерантность как глобальный диалог в современном мире // Universum: Общественные науки : электрон. научн. журн. 2017. № 7(37).
4. Захарова М.В. Сравнительное правоведение: вопросы теории и практики: монографія/ Захарова М.В. – М.: Проспект, 2013. – 160 с.
5. III щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція «Київ і кияни у мультикультурному просторі України: підсумки і перспективи історико-урбаністичних досліджень» [електронний ресурс] Режим доступу:http://kubg.edu.ua/informatsiya/naukovtsyam/podiji/5476-viii-shchorichna-

[177] Лєбєдєва Я., Рудік О., Засали мультикультурної освіти на європейському просторі[електронний ресурс] Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/10lyvoep.pdf

[178] Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональнийрозвитокУкраїни / А. Колодій // Агора. Вип. 6 :Україна і США : взаємодія у галузіполітики, економіки, культури і науки. — 2008. — С. 5—14.

[179] Розумна О.П. Європейськийдосвідполітикимультикультуралізму: наслідки та прогнози / О.П. Розумна // Стратегічніпріоритети. — 20012. — № 1 (22). — С. 121 — 125

[180] Офіційна сторінка «Альраїд» https://www.arraid.org/ru?fbclid=IwAR2qzJPheJkdgoP6bTg5IRQSyJ7_vUeZqrDyumeFwkUK6-h3EWXWXSb8boo

vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-kyiv-i-kyiany-u-multykulturnomu-prostori-ukrainy-pidsumky-i-perspektyvy-istoryko-urbanistychnykh-doslidzhen.html

6. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональнийрозвитокУкраїни / А. Колодій // Агора. Вип. 6 :Україна і США : взаємодія у галузіполітики, економіки, культури і науки. — 2008. — С. 5—14.
7. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма / Ч. Кукатас [Электронный ресурс] // ДИАЛОГ.ua :незалежнийінформаційно-аналітичний ресурс. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227
8. Лєбєдєва Я., Рудік О., Засали мультикультурної освіти на європейському просторі[електронний ресурс] Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_04(7)/10lyvoep.pdf
9. Нагдалиева Ш.А. — Азербайджанская модель мультикультурализма в межкультурной коммуникации: проблемы и решения // Философская мысль. – 2017. – № 10. – С. 83 - 98 «Бакинский процесс», URL: http://bakuprocess.az/baku-process/about-process/
10. Назаров В.Л. Теория и практика мультикультурализма в странах Запада : [учеб. пособие] / В. Л. Назаров. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 212 с
11. Офіційна сторінка «Альраїд» https://www.arraid.org/ru?fbclid=IwAR2qzJPheJkdgoP6bTg5IRQSyJ7_vUeZqrDyumeFwkUK6-h3EWXWXSb8boo
12. Розумна О.П. Європейськийдосвідполітикимультикультуралізму: наслідки та прогнози / О.П. Розумна // Стратегічніпріоритети. — 20012. — № 1 (22). — С. 121 — 125

TÜRKİYE'DE SİGARANIN VERGİLENDİRİLMESİ

Sabriye Nur GÜNGÜNEŞ[181]

Özet

Yapılan her ekonomik faaliyetin vergilendirilmesi gerekmektedir. Sigaranın vergilendirilmesinin temel nedenlerinden bir tanesini de bu madde oluşturmaktadır. Fiyatının yaklaşık % 87 sini vergilerin oluşturduğu ve erdemsiz mal niteliği taşıyan sigara da vergiler noktasında ülkeler arasında farklılıklar söz konusudur. Koruyucu devlet anlayışı nedeniyle de sigara kullanımını azaltmak için yapılan bazı uygulamalar mevcuttur.

***Anahtar Kelimeler**: Sigara, Özel Tüketim Vergisi, Vergileme.*

Jel Kodları: H10, H26, H71

Abstract

***Every**ekonomic activity must be taxed. One of the main reasons fort he taxiation of cigarettes is this article. There are also differances between countries interms of taxes. Which constitute about 87% of the price of taxes and which is of virtue. Because of the protective state understanding, there are some practices to reduce smoking.*

***Keywords**: Smoking, Special Consumption Tax, Taxation.*

Jel Kodları: H10, H26, H71

1.GİRİŞ

Yapılan bu çalışma da, kamu finansmanın da etkin bir biçimde kullanılan ve özel tüketim vergisinde büyük bir paya sahip olan tütün ürünlerinin vergilendirilmesinin, Türkiye ve Avrupa ülkeleri örneği çerçevesinde değerlendirilmesi yer almaktadır. Ülkemizde sigaranın fiyatlandırılmasında özel tüketim vergisi miktarı %67 civarların da seyretmektedir. Oranın bu kadar yüksek olmasının temel olarak iki nedeninden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki kamu geliri sağlamakken ikinci neden ise yüksek vergilemeden dolayı sigara kullananların sigaraya olan talebinin azaltılması şeklinde olduğu söylenebilir. Yüksek vergi yükünün bireyler üzerinde farklı etkisinin bulunması ise kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu sonuçlara baktığımızda, kişinin sigaraya olan talebini internet üzerinden karşılaması, kaçak sigaraya yönelmesiyle ülke içerisinde kaçakçılık faaliyetine teşvik ayrıca kaçakçılık faaliyetlerinin de yaygınlaşması ve fiyatı kullandığı sigaradan daha düşük olan sigaralara yönelmesi olarak sıralanabilir. Ayrıca sigara kullanmayan bireylerin maruz kaldığı duman ve zararlı etkisinin bulunma konusu ise olumsuz dışsallık oluşturmaktadır. Burada meydana gelen olumsuz dışsallığın ne ölçümü mevcuttur ne de telafisi. Sigara kullanım oranının her yıl artması ve kimi zaman sigara kullanımının kişiler üzerinde ölümcül sonuca dahi yol açtığı, yıldan yıla düşmekte olan sigara kullanım yaşının durumunu da resmi kayıtlarda görmek mümkündür. Bu doğrultuda sigara kullanımını azaltmak için yapılan caydırıcılık çalışmaları da bulunmaktadır. Sigara paketlerinin üzerinde resimli uyarılara yer verilmesi, televizyon, internet gibi kullanılırlığı yüksek görsel öğelerde kamu spotlarının yapılması, 18 yaşından küçüklere sigara satma yasağının getirilmesi ve kapalı alanlarda sigara kullanımının cezai sonuç doğurması bunlara örnek niteliğindedir. Son dönem de uygulamaya konulan 'kişinin şahsi aracı içerisinde sigara içme yasağının'

[181] Sabriye Nur Güngüneş, Kırıkkale Üniveristesi, gungunesnur.14@gmail.com

çıkarılması kararlılığın da boyutunu göstermektedir. Caydırıcılık çalışmalarının yanı sıra sınırdan kaçak sigaranın ülke içerisine alınması ve bunun kolluk kuvvetleri tarafından tespiti halinde ise en az uyuşturucu kaçakçılığında olduğu gibi cezai müeyyideler uygulamaya konulmalıdır. Türkiye'nin ve Avrupa ülkelerinin sigarayı vergileme açısından farkları bulunmaktadır. Türkiye' de sigaranın vergilendirilmesinde nispi vergi oranının maktu vergi oranından fazla olması göze çarpan bir durumdur. Avrupa da ise bunun tam tersi bir uygulama bulunmaktadır. Şöyle ki Türkiye' maktu vergi oranı % 2,3 düzeylerinde seyrederken Avrupa'da nispi vergi oranı % 40 düzeylerinde olması ülkemizde vergilemeye dair uygulama da bir eksiklik teşkil etmektedir. Çünkü maktu vergileme, gelirleri artırmakta diğer yandan ise tüketimi azaltmak konusun da daha istikrarlı ve kontrol edilebilir bir vergi uygulaması niteliği taşımaktadır. Bu nedenle sigara kullanımını azaltma konusunda maktu vergi ağırlıklı bir uygulamaya geçilmesi gerekmektedir.

2. SİGARANIN VERGİLENDİRİLMESİ

2.1.Sigaranın Vergilendirilme Nedenleri

Sigaranın vergilendirilmesinin nedenlerinden ilki için, sigara kullananların yarattığı olumsuz dışsallıklardan bahsetmek mümkündür. Dünya sağlık örgütünün elde ettiği verilerine göre sigara kullanımından kaynaklanan ölüm sonuçları dünya üzerinde ikinci ölüm nedeni olarak tespit edilmiştir. Sigaranın bilinen zararları yüzünden bireyin sağlığı tehlikeye girmekte ve bu da toplum sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Sağlığından yoksun olan toplumlarda üretkenlik kayıpları oldukça fazladır ve hastalıklara harcanan paralar ülkelerin sağlık maliyetleri içerisinde yüksek orana sahiptir. Sigara tüm dünya da ve ülkemizde yasal olarak kullanımı serbest olan tek bağımlılık yaratan maddedir. Sigaranın yaygınlaşması sadece kullanan kişileri değil; aynı zamanda çevresinde bulunan kişileri de pasif içicilik boyutuna ulaştırmıştır. Bu yönüyle sigara, halk sağlığı açısından tehdit edici ve ülke ekonomisine ek külfet niteliğindedir (Torun ve Ekinci, 2014: 20).

Dünya Bankası'nın yaptığı tahminlerine göre sigara kullanımından kaynaklı maliyet, yıllık sağlık bakım maliyetinin %6'sı ile %15'i arasında bir rakama sahiptir. Birçok ülkede sigarayla alakalı hastalıklar kamu kesiminin finansmanı ile karşılanmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde sağlık sorunlarının büyük bir kısmı fakir ve eğitimsiz nüfusun tütün kullanımından kaynaklanmakta olup sigaraya yapılan harcamalar fakirlerin daha az gıda almasına neden olarak refah seviyelerini düşürmektedir. 2001 yılında en düşük gelire sahip olan ülkelerden Nepal ve Myanmar' da aile bütçelerinin %4-%9,6'sı tütün kullanımı için harcamaktadır (Uğur ve Kömürcüler, 2015: 329).

Ayrıca sigara dumanının çevreye verdiği zarar yanında, atılan izmaritler de çevre kirliliğine neden olmaktadır. Bu nedenle sigara tüketimi sonucunda oluşan bir negatif dışsallık tekrar gün yüzüne çıkmaktadır. Devlet kaynak tahsisinde etkinliğin yeniden sağlanması için, sigara üzerinden belli bir oranda vergi almakta ve bu vergileri negatif dışsallıkları iyileştirmek için kullanmaktadır. İşte, devlet piyasa başarısızlıklarını azaltmak, makroekonomik istikrarı sağlamak ve gelirin yeniden dağılımını gerçekleştirmek için, gerek para gerekse maliye politikaları ile piyasayı yeniden düzenleme yoluna gitmektedir (Uğur vd, 2010: 3).

Sigaranın vergilendirilmesinin bir diğer nedeni ise yapılan faaliyetin vergilendirilebilir nitelik taşıması ve kamu bütçesine gelir elde edilmek istenmesidir. Elde edilen bütçe rakamlarına çalışmanı ilerleyen kısımlarında yer verilmiştir.

Üçüncü ve son neden ise bu noktada ki vergilemede tercih edilen özel tüketim vergisinin diğer dolaylı vergilerden faklı olan bir yönünü kullanarak, sigara kullanımına yasak getirip kullanıcılar üzerinde olumsuz bir tepki yaratmadan yüksek vergileme ile sigara kullanımını azaltmaktır. Neoklasik refah ekonomisine göre sigara gibi bazı mallar üzerindeki dolaylı vergiler dışsal maliyetleri içselleştiren etkin Pigoviyen vergiler olarak görülmektedir (Uğur ve Kömürcüler, 2015: 330).

2.2.Sigaranın Vergilendirilmesinde Kullanılan Vergi Türleri

Genel itibariye baktığımızda ülkemizde Sigaranın vergilendirilmesi kısmında harcama üzerinden alınan 2 vergi tercih edilmiştir. Bunlardan ilki özel tüketim vergisi ikincisi ise katma değer vergisidir. Özel tüketim vergisi ise kendi içerisinde tekrar maktu ve nispi vergileme olmak üzere iki farklı iki modele ayrılarak uygulanmaktadır. Nispi vergileme modeli geçmişi daha eskiye dayanmaktadır maktu vergileme ise 2012 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır (Korlu, 2017: 682).

Maktu vergileme; miktarın esas alınarak vergi uygulanmasına miktar esası ya da spesifik vergileme, değerin dikkate alınması şeklinde yapılan vergilendirmeye ise nispi veya ad valorem vergilemeye denilmektedir (Akdoğan, 2013: 143).

Maktu vergilemede devlet paket başına bir 'miktar' belirleyip vergiyi tahsis ederken, nispi vergileme ile fiyat üzerinden belirlenen 'oran' vergi alınmaktadır.

Caydırıcılık unsuru oluşturmak için nispi vergileme maktu vergilemeye kıyasla daha etkindir.

Toplam vergi hasılatı ve özellikle de dolaylı vergiler içindeki KDV ve ÖTV hasılatı en yüksek paya sahip vergi türüdür. Dolaylı vergiler harcama vergisi niteliği taşıdığı için vergilendirilen ürünün satın alındığı anda ödendiğinden hızlı ve kolay tahsilatı nedeniyle tercih edilmektedir. Dolaylı vergilerin bu özellikleri tütün kullanımının yaygınlığı ve tütünün bağımlılık yapan özelliği nedeniyle tütün tüketiminin kamuya kaynak yaratma bakımından hızla ve kolay elde edilen, aynı zamanda da sürdürülebilirliği olan bir kamu kaynağı olduğunu göstermektedir (Yılmaz vd, 2015: 9-10).

Ayrıca özel tüketim vergisi "düzenleyici" (yasaklayıcı) bir özelliği bulunmaktadır. Örneğin alkol ve sigaradan alınan özel tüketim vergisinin artırılmasının sağlığa zararlı olan bu ürünlerin tüketiminin kısılmasına yardımcı olacağı şeklinde görüşler bulunmaktadır (Çelikkaya, 2011: 50).

Tablo 1: Paket Sigaraya (ucuz- pahalı sigara) Ödenen Vergi Miktarı (2019 Yılı).

Sigaranın Perakende Fiyatı (TL)	**8**	**8.5**	**9**	**9.5**	**10**	**12**	**13**
Toplam Vergi Yükü (%)	90.500	86.074	82.917	82.671	82.450	81.750	81.481
Nispi vergi (%65.25)	63.00	63.00	63.00	63.00	63.00	63.00	63.00
Maktu vergi	0.42	0.42	0.42	0.42	0.42	0.42	0.42
Katma Değer Vergisi (%)	15.25	15.25	15.25	15.25	15.25	15.25	15.25
Bir paket başına sigaradaki vergi							

tutarı (TL)	7.24	7.31625	7.4625	7.85375	8.245	9.81	10.5925

Kaynak: Hızarcı Başer ve Aşkan (2019: 72).

Yukarıda ki tablodan da görüleceği üzere, sigaranın paket fiyatı azaldıkça vergi yükü artmaktadır. Nispi vergileme ise tablo da yer alan dönem itibariye %63 olarak uygulanmaktadır. Bir paket başına sigaradaki vergi tutarı, 13 TL fiyatı olan bir sigaranın 2.5 lirası üreten firmaya kalırken, fiyatı 8 TL olan sigara da ise firmaya kalan miktar 0.70 lira düzeylerinde seyretmektedir.

Katma değer vergisinin kanunda yazan oranı %18 iken perakende satış fiyatına % 15.25 olarak yansımaktadır.

2.3.Özel Tüketim Vergisi Başarısı

Türkiye'de ÖTV, 4760 sayılı Kanun'a ekli dört listede sayılan mallar üzerinden alınmaktadır. I sayılı listede; akaryakıt ürünleri, solventler ve solvent benzerleri, II sayılı listede; motorlu tasıt araçları, III sayılı listede; tütün mamulleri, alkollü içkiler ve kolalı gazozlar, IV sayılı listede ise; basta lüks tüketim malları olmak üzere çesitli tüketim malları verginin konusunu olusturmaktadır. III sayılı listede iki mal grubu bulunmaktadır. Bunlar; A cetvelinde yer alan bira, sarap, içkiler ve kolalı gazozlar ile B cetvelinde yer alan sigara, puro, enfiye vb. tütün mamulleridir. Bu malların genel karakteri keyif verici maddeler olmalarıdır (Hayrullahoğlu, 2015: 96).

Özel tüketim vergisinin konusuna giren mallar içerisinden özellikle III sayılı listede yer alan mal ve hizmetler günah vergisinin kapsamını oluşturmaktadır (Bozdoğan vd, 2016: 21).

Aşağıda verilen tablo Gelir İdaresi Başkanlığı Verilerinden yola çıkılarak tütün üzerinden alınan vergilerin toplam özel tüketim vergisi içerisindeki payını göstermek için hazırlanmıştır.

Tablo 2 : Tütün Mamülleri Üzerinden Alınan Vergiler.

Yıllar İtibariyle Dağılım	**Toplam ÖTV Tahsilatı**	**Tütün Mamüllerine ilişkin ÖTV**	**Genel Bütçe Gelirlerinin Tahsilatının % Dağılımı**	
			ÖTV	**Tütün Miktarına İlişkin ÖTV**
2018	135.133.359	42.924.230	15.95	5.07
2017	139.370.681	37.446.221	15.98	5.37
2016	121.221.133	32.235.232	20.03	5.33
2015	106.646.242	26.968.729	20.41	5.16

2014	91.657	23.024.356	19.96	5.01

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2018**.**

Gelir idaresi başkanlığı bütçe gelirinin açıklanan son 5 yılda ki rakamları dikkate alınarak hazırlanan tablo da yıllar itibariyle miktar olarak özel tüketim vergisi vergisinin tahsilatının arttığı gözükmektedir. 2018 yılında ekonomik konjonktür de meydana gelen dalgalanmalar ÖTV' nin toplanan miktarında bir azalmaya neden olurken aynı azalma tütün mamüllerine ilişkin ÖTV de meydana gelmemiştir. Bu durum, zevk verici alışkanlıkların gelir esnekliğinin düşük olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir**.**

Genel Bütçe Gelirlerinin Tahsilatının % lik dağılımı noktasında ise 2014 yılından 2018 yılına kadar olan kısımda ÖTV oranı azalırken Tütün Miktarına İlişkin ÖTV de biz azalma meydana gelmemiş ve sürekli olarak tahsilat oranı % 5 civarında seyretmiştir. Kurumlar vergisi oranın genel bütçe tahsilatı içerisinde payının % 9-10 arasında olduğu gerçeği ile yüzleşildiğin de ise aslında tütün ürünlerinin üzerinden alınan ve fiyatının %87 sini oluşturan vergilerin kamu gelirleri içerisinde ne derecede etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır.

2.4.Avrupa Ülkelerinde Sigaranın Vergilendirilmesi

Uygulama farklılığı olsa da diğer ülkelerde de Türkiye de olduğu gibi sigara üzerinden alınan dolaylı vergilerin oranı oldukça yüksektir. Türkiye'de sigara üzerinden alınan vergilerin çok büyük bir kısmı nispi vergileme yoluyla alınmaktadır fakat Avrupa' da. Sigara üzerinden alınan vergilerde maktu verginin payı % 2,3 düzeylerindedir ki bu rakam Avrupa'da %40'ların üzerindedir. Maktu verginin nispi vergiden farkı, bütün sigaralar için vergi yükünü eşitleyen, vergilemedeki artış sonrası kullanıcıların daha önce kullandıkları yüksek fiyatlı sigara yerine düşük fiyatlı sigarayı tercik etme ihtimallerini ortadan kaldırmaktadır. Sonuç olarak maktu vergiler gelirleri artırmak ve tüketimi azaltmak için daha istikrarlı ve kontrol etme ihtimali daha yüksek olan bir vergi niteliği taşımaktadır (Uğur ve Kömürcüler, 2015: 328).

Baktığımızda Avrupa' da daha önceden beri uygulanan ve oranı daha yüksek olan maktu verginin sigara kullanımında caydırıcılık etkisi yapma ihtimali daha yüksektir.

Tablo 3: Seçili Avrupa Ülkelerinde Sigara için ÖTV ve KDV Oranları (2018 Yılı İçin).

Vergilendirme (Maktu/Nispi)

	Maktu ÖTV € (1000Adet Sigaradan)	**Nispi ÖTV (%) (Sigara Paketinden)**	**KDV (%)**
Almanya	98.20	21.69	15.97
Fransa	48.75	49.7	16.67
İngiltere	224.947	16.5	16.67
İspanya	24.70	51	17.36
Portekiz	88.20	17	15.75

Finlandiya	45.50	52	19.35
Hollanda	166.46	5	17.36

Kaynak: Arıkan ve Gürbüz (2018: 694).

Yukarıda verilen tablo da seçili Avrupa ülkelerinde sigaranın vergilendirilmesinde kullanılan vergiler ve oranları bulunmaktadır. Almanya, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerde maktu vergi ağırlıklı bir vergileme yöntemi tercih edilmektedir.

Tablo 4: Uygulama Türüne Göre Sigara'nın Vergilendirilmesinde Ülke Sayıları

	Ülke Sayısı
Sadece Maktu Vergi	55
Sadece Nispi	60
Hem nispi hem maktu	48
Hiç dolaylı vergi almayan	19

Kaynak: (Uğur ve Kömürcüler, 2015: 331).

Dünyanın çeşitli ülkelerinde sigaranın vergilendirilmesi konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'de olduğu gibi hem nispi hem maktu vergi uygulayan 48 ülke, sadece maktu vergi 55 ülke de, sadece nispi vergilemeye tabii tutan 60 ülke ve 19 ülke sigara üzerinden vergi almamaktadır.

2.6. Türkiye' de Kaçak Sigara Kullanımı

Artan vergi oranları, devlet müdahalesi ile birlikte ülke içerisinde sigara kullanımını azaltmak için farklı yollar denenmektedir.

Tablo 5: Yakalanan Kaçak Sigara Miktarı (Milyon Paket).

Yıllar	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Paket	108	106.5	143.4	75.7

Kaynak: Tütün Raporu (2018: 12).

2018 yılında tütün raporunda yayınlanan veriler doğrultusunda aslında yüksek vergilemenin sigara kullanımında azaltıcı etki yaratmadığı eksine ülke içerisinde sigara kullanım noktasında kaçakçılık faaliyetine teşvik ettiği sonucuna ulaşılabilir.

Emniyet birimlerinin operasyonları sonucunda 2016 yılı için bu rakam her ne kadar azalmış gözükse de kullanıcılar farklı tütün kullanımlarında bulunabilir. Kaçakçılık faaliyetlerinin önüne geçebilmek için 'sigara kaçakçılığının' cezai yaptırımlarının artırılması ve en az 'silah ya da uyuşturucu kaçakçığında' olduğu gibi ağır yaptırımlar uygulanmalıdır.

2.5.Sigara Tüketiminin Önüne Geçmek için yapılan Güncel Uygulamalar

2019 yılında Türkiye'de yapılan yeni düzenleme ile sigaranın belli bir tutarın altında satılmasını önlemeye yönelik asgari maktu vergi tutarı sıfırlan. Bu durum sigarının nihai fiyatı üzerinden hesaplanan vergiler nedeniyle sigara üzerindeki vergi yükünü etkilememektedir. Ancak sigaranın daha düşük fiyatlarla

satılmasına neden olabileceği ve bu durumun ise sigara vergilemesinde sağlık, çevre ve benzeri dışsallıkları dikkate alan mali amaç dışı (ekstra fiskal) vergileme politikalarına aykırı olduğu yönünde eleştirilmektedir. Gelişmelere ve etkilerine göre asgari maktu vergi tutarının yeniden makul bir rakam olarak belirlenmesi beklentisi ağır basmaktadır (Hızarcı Aşkan ve Başer, 2019: 66).

Yukarıda anlatılan düzenlemeden sonra bahsi geçen varsayımlar gerçekleşmiştir. Bu eleştiriler neticesinde 15.08.2019 tarihinde resmi gazetede yayınlanan düzenleme ile asgari maktu vergi tutarı yeniden uygulamaya başlanmıştır.

Özel Tüketim Vergisi kanunun III Sayılı listesinin B cetvelinde yer alan' tütün içeren sigaralar' Mal İsmine uygulanan vergi oranı yapılan son uygulama ile %63 den %67 ye çıkarılmıştır. Daha önce 0,2895 TL olan asgari maktu vergi tutarı 0,3899 olarak değiştirilmiş ve maktu vergi tutarı 0,4539 olarak kalmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2019).

Daha önce kamuya açık alanlarda sigara içenler hakkında cezai yaptırımlar uygulanmaktaydı son getirilen düzenleme ile birlikte kişinin özel aracı içerisinde sigara içmesine de yasak getirilmiştir.

3.SONUÇ

Erdemsiz mal niteliği taşıyan sigara üzerinden çeşitli vergiler alınmaktadır. Burada vergi alınmasının birden fazla nedeni vardır. Temel nedenler arasında; bütçeye gelir sağlamak, olumsuz dışsallığı içselleştirmek sayılabilir.

Genel itibariyle sigara esnekliği zayıf olan keyif verici bir alışkanlık örneğidir. Kullanıcıların refah düzeyinde azalmaya, emek verimliliğinde düşmeye neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar ile sigara kullanımının sadece kullanan için değil devlet ve toplum tarafından da maruz kalındığı etkileri bulunmaktadır. Sağlık harcamalarının yaklaşık %6 ile %15lik kısmının sigaranın neden olduğu hastalıkların tedavisinde kullanıldığı araştırmalar sonucunda saptanmıştır.

Vergileme olarak ise dolaylı vergi olan katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi seçilmiştir. Kanunda katma değer vergisi oranı %18 olarak yazmakta perakende satışta bu oran %15.25 olarak uygulanmaktadır. Ayrıca yapılan son düzenleme ile %63 olan özel tüketim vergisi oranı ise %67 ye çıkarılmıştır. Buradan ise çıkan sonuç sigaranın aslında fiyatının yaklaşık % 87lik bir kısmı vergiler oluşturmaktadır. Vergi yükü olarak baktığımızda fiyatı düşük olan sigaranın vergi yükü daha yüksekken fiyat arttıkça vergi yükü azalmaktadır.

Nispi verginin maktu vergiye göre geçmişi daha eskilere dayanmaktadır. 2012 yılında ise maktu vergi uygulamaya konulmuştur. Seçili bazı Avrupa ülkelerinde maktu verginin nispi vergiye göre sigaranın vergilendirilmesi noktasında ağır bastığı halde ülkemizde bu durum tam tersi bir biçimde uygulanmaktadır.

Artan vergi oranları ve devlet müdahalesi nedeniyle ülke içerisinde sigara kullanım miktarında bir azalma beklenirken, sigaranın keyif verici etkisi göz ardı edilmiştir. Kullanıcılar ise tüketimlerini yasal olmayan şekillerde karşılamaya başvurmuşlardır. Sigara kaçakçılı suçunun cezai yaptırımının az olması ise caydırıcılık niteliği taşımamaktadır. Ağır cezai yaptırımlar uygulamaya getirilmelidir.

Sigara kullanımını azaltmak için farklı yollar denemektedir. Bunlardan sonun uygulama ise her ne kadar tepkilere yol açan bir uygulama olsa dahi sigara kullanmayanların maruz kaldığı olumsuz dışsallık göz önünde bulundurulduğunda gereli bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, A.(2013). *Kamu Maliyesi*,15. Baskı, Ankara: Gazikitabevi.

ARIKAN, Z. ve GÜRBÜZ, S. (2018). "Tütün ve Tütün Ürünleri Üzerinden Alınan Vergiler Ve Dünya Uygulamaları*", International Journal Of Academic Value Studies*, 4(20), s.690-698.

BUYRUKOĞLU, S., BOZDOĞAN, D. ve KÖKTAŞ, A. M.(2016). " Paternalist Devlet Anlayışının Bir Gereği Olarak Günah Vergileri: Türkiye Örneği, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi"*, 9(3), s.15-31.

ÇELİKKAYA, A. (2011). "Bazı Ürünlerden (Alkolü İçecekler- Madeni Yağlar ve Tütün Mamülleri) Alınan Özel Tüketim Vergisinin Analizi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi", Sayı: 29, s.49-64.*

EKİNCİ, F. ve TORUN, T. (2014). "Sigara ve Benzer Nitelikli Alışkanlık Yaratan Ürünlerin Tüketiminin Azaltılmasına Yönelik Sosyal Pazarlama Uygulamalarında Verginin Etkinliği*", Sakarya İktisat Dergisi*, Sayı: 2, s.19-39.

HAYRULLAHOĞLU, B. (2015). " Türkiye' de Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkilerde Özel Tüketim Vergisinin Başarısı*", Journal of Life Economics*, 2(2), s.89-112.

HIZARCI BEŞER, B. Ve AŞKAN, H. (2019). " Türkiye'de Sigara Bağımlılığını Azaltmada Sigara Vergilerinin Etkisi'', *Strategic Public Management Journal*, 5(9), s. 65-78.

KORLU, K. (2017)."Türkiye' de Sigaranın vergilendirilme Yapısının Analizi: Harmancık Örneği"*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 64, s.* 679 702.

UĞUR, A. ve KÖMÜRCÜLER, E. (2015). "Türkiye' de Sigaranın Vergilendirilmesinin Etkinliği'', *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), s. s.327-346.

UĞUR, A. A., AKDEMİR, E. Ve GÜRSEL, E. (2010). " Sigara ve Alkol Üzerindeki Dolaylı Vergilerin Sağlık Harcamaları Üzerine Etkisi*", Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1).

YILMAZ, F., SEYİDOĞULLARI, D. ve ASLAN, D.(2015), " Tütün Kontrolü Politika Aracı Olarak Vergileme: Türkiye Deneyimi Işığında Bir Değerlendirme*",*, Vergi Dünyası, Sayı: 408,

https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm.

T.C. Resmi Gazete, 15 Ağustos 2019, sayı 30869 (15.11.2019).

Tütün Ekspresleri Derneği, Tütün Raporu, 2018.

http://www.tutuneksper.org.tr/pdf/ttn_raporu_03_02.pdf (21.11.2019).

DEVLETLERARASI İLİŞKİLERDE İPEK YOLU'NUN ETKİSİ: I. GÖKTÜRK KAĞANLIĞI ÖRNEĞİ

Oğuz GÖK[182]

Özet

Güçlü bir askeri sisteme sahip olmanın yanında güçlü bir iktisadi yapıyı da bünyesinde barındıran devletler ancak süper güç olabilmişlerdir. Aynı zamanda güçlü bir askeri sisteme sahip olmanın kaynağı, hazinedir. Paraya sahip olan devletler, büyük askeri birlikleri meydana getirebilmiş, aynı zamanda halkını ve tüccarları hoşnut edebilmişlerdir. Ortaçağlarda geniş bir hazineye sahip olabilmenin başlıca iki yolu bulunmaktadır. Birincisi sınır bölgelere yapılan yağmalar iken, ikincisi ise ticarettir. Görüldüğü üzere servet sahibi olabilmenin yolu iki tezatlıktan geçer; birisi savaş, bir diğeri ise barış… Belirtilmesi gereken bir diğer husus da, Göktürk Kağanlığı'na kadar tarih sahnesine çıkan devletlerin ilk defa kaynaklara aksetmesi yağmalar üzerine iken, Göktürk Kağanlığı'na dair kaynaklarda geçen ilk ifadeler, devletin kurucusu olan Bumin'in Çin sınırında yapmış olduğu ticari faaliyetlerdir. Görülmektedir ki, Göktürk Kağanlığı tarih sahnesine çıktığı ilk anda bir farklılık getirmiştir.

Tarihin her safhasında olduğu gibi Göktürk Kağanlığı da ticarete gereken özeni göstermiş ve geniş bir ticaret hacmi oluşturmuştur. Sahip oldukları güç neticesinde daha geniş bölgelere hükmeden kağanlık odak noktasını ticari vaha kentleri ve tüccarlar üzerinde toplamıştır. Dünyanın doğusu ile batısı arasındaki bu yol sayesinde İpek Yolu'na bağımlı bir dünya ekonomisi şekillenmiştir. İpek Yolu'nu sadece ticari faaliyetlerin gerçekleştiği bir yol olarak görmek hatalı olacaktır. Batı dünyası ile Çin'i birbirine bağlayan bir ana köprüye benzeyen İpek Yolu'nun, medeniyetler arasındaki kültür alışverişinde büyük bir rolü bulunmakta, bundan başka kavimlerin göçlerinde, dinlerin ve ideolojilerin taraftar bulmasında ve Doğu-Batı arasında transit ticaretin yayılmasında büyük öneme sahiptir. İpek Yolu'nda Türk hâkimiyetinin üçüncü safhasını yaşayan Göktürk Kağanlığı, arkasında bırakmış olduğu izlerle, geçmişi ve bugünü anlayabilmemiz için kilit noktadadır.

Anahtar Kelimeler: *İpek Yolu, Göktürkler, Ticaret, Ekonomi*

THE EFFECT OF THE SILK ROAD IN INTER STATE RELATIONS: THE EXAMPLE OF I. GOKTURK KHAGANATE

Abstract

States with a strong military system and a strong economic structure can only become superpowers. The source of a strong military system is treasure. The states that had the money were able to form great military units and at the same time satisfy their people and merchants. There are two main ways to have a large treasure in the Middle Ages. The first is the looting of the border regions, the second is trade. As can be seen, the way to have wealth passes through two contradictions; one is war and the other is peace Another point that should be mentioned is that the first time in the sources about Gokturk Khaganate, the state's founder, Bumin, the founder of the state, was on the Chinese border, are commercial activities. It is seen that Gokturk Khaganate made a difference in the first moment it appeared on the stage of history.

As in every stage of history, Gokturk Khaganate has shown due diligence to trade and has created a large trade volume. As a result of their power, the khanate dominated the wider regions and focused on commercial oasis cities and merchants. Thanks to this road between the east and west of the world, a world economy dependent on the Silk Road has been shaped. It would be wrong to regard the Silk Road as a road where only commercial activities take place. The Silk Road, which resembles a main bridge connecting the Western world and China, plays a major role in the cultural exchange between civilizations. It is also of great importance in the migration of tribes, in favor of religions and ideologies and in the spread of transit trade between East and West. Gokturk Khaganate, who lived the third phase of Turkish domination on the Silk Road, is a key point for us to understand the past and present with the traces it left behind.

[182] Tarih Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, oguzgok3437@gmail.com.

Keywords: *Silk Road, Gokturk, Trade, Economy*

1. GİRİŞ

İpek Yolu'nun ortaya çıktığı ilk zamanlarda ne isimle adlandırıldığını bilinmemektedir. Muhtemelen kervan yolu veya ticaret yolu olarak bilinen bu yolda en çok ticareti yapılan ürünün ipek olmasından kaynaklı bu kervan yoluna ilk defa Alman coğrafyacı Ferdinand von Richthofen tarafından *İpek Yolu* ismi verilmiştir. (Bozkurt, 2000: 369)

İpek Yolu'nun ana güzergâhı üç halde olduğu bilinmektedir. Bunlardan ikisi kara yolu iken bir tanesi de deniz yoludur.

Bu yollardan ilki Çin'in başkenti Chang'an (günümüzde Xi-an = Si-an)'dan başlayarak Orta Asya ve İran üzerinden Mezopotamya'ya oradan da Akdeniz kıyısındaki Antakya'ya bağlanan kara yoludur. (Bozkurt, 2000: 371) Akdeniz dünyası ile yapılan ticaret genellikle bu yolla gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Bir diğer yol olan Kuzey İpek Yolu, Bozkır Yolu olarak da ifade edilir. (Toprak, 2008: 14) M.Ö 430'da Herodot'un tuttuğu notlar ile bu yol belirlenebilir. Tarım havzasından geçen bu yolun diğerlerine göre daha çok tercih edildiğini arkeolojik kazılar ve tarihi kaynaklar sayesinde öğrenmek mümkündür. (Haussig, 2001: 27-28) Çinli bir tüccar önce Dunhuang'a gelmekte daha sonra buradan Yumen'de yol üç kola ayırmaktadır. Hâlbuki Çin'in başkentinden (Si-an) itibaren devam eden ve Dunhuang'a kadar gelen yol tek bağlantılıdır. (Toprak, 2008: 15) Bu kollar Turfan, Loulan ve Hami üzerinden ilerleyerek Hotan bölgelerinden geçer. Doğu Türkistan ve Moğolistan'dan Hazar'ı dolaşarak geçmektedir. (Stavisky, 2002: 225)

Bir diğer kol ise deniz bağlantılarının bulunduğu koldur. Chang'an'dan Çin denizi limanına götürülen ipek ve mallar gemilere yüklenir, bir kısmı Seylan'a, kalan kısmı da Basra körfezine gönderilir. (Bozkurt, 2000: 371)

İpeği Çin'den alan tüccarlar kervanlarla yola koyulu ve bunu Roma'ya götürmektedir. İpek, döneminde sadece zenginlerin kullanabildiği bir üründür. Zenginliğin dışa vurulmuş göstergesidir. Aynı zamanda bir sermayedir ve doğu ile batı arasındaki ilk döviz olarak görülmektedir. Bu da kapitalist sistemin ilk biçimlerinden birisi olarak görülmektedir. (Uhlig, 2000: 27)

Çin kendi ülkesinden çıkan ipeğin nereye gittiğini bilmekte ne de Roma kendi ülkesine gelen ipeğin nereden geldiğini bilmektedir. Bilinen tek bir şey vardır ki, o da İpek Yolu'nun kadim tüccarları, Soğdlular. Netice itibarıyla İpek Yolu'nun kazananları her zaman ticaret kentleri, tüccarlar ve tüccarları kendi hâkimiyetinde bulunduran güçlü devletler olmuştur. Böylece sonu gelmeyen savaşlar İpek Yolu ve tüccarlar üzerinden ortaya çıkmıştır. (İmer, 2005: 10-11)

İslam coğrafyacılarının Maveraünnehir dedikleri yer olan Amuderya ve Sirderya nehirleri arasında yaşayan Soğdlular, Hint-Avrupa grubundan gelmektedir. Yaşadıkları coğrafyaya aynı zamanda Soğdiyana denilmektedir. Eserini XI. yüzyılda kaleme alan Kaşgarlı Mahmud ise Soğdluların, Buhara ile Semerkant coğrafyası arasında yaşamakta olduğunu belirtmektedir. (Gömeç, 2009: 16) Kendi dilleri olan Soğdca'yı konuşan bu topluluk, XI. yüzyıldan sonra kendi dillerini bırakarak Fars-Tacik dilini konuşmaya başlamışlardır. (Ahmetbeyoğlu, 2015: 145)

Koloniler halinde yaşayan Soğdlular, İpek Yolu ticaretini ellerinde bulundurduğu gibi müşavirlik, diplomasi ve siyaset alanında da tabi oldukları devletlere hizmetlerde bulunmuşlardır. Nitekim özellikle Göktürkler ve Uygurlar döneminde Soğdlu elçilerin sayısı bir hayli fazladır. Sürekli olarak yapmış oldukları ticaretin onlara kazandırmış olduğu bir önemli vasıf da yabancı dilleri öğrenebilmeleri olmuştur. Öyle ki, öğrenmiş oldukları diller bilhassa elçilik işlerini yürütmelerinde onlara fayda sağlamıştır. Göktürkler çağında çok geniş sınırlar içerisine yayılan Soğdlular bölgede ekonomik hayatın canlanmasını ve bu sayede bölgedeki ticaret çarkının sürekli olarak dönmesini sağlamışlardır. (Baratova, 2002: 95)

Türklerin iktisadî hayatı hakkında bilgiye sahip olmak, İpek Yolu mücadelesinin sebepleri anlayabilmek için önemlidir. Bir tarım toplumu olmayan Türklerin ekonomisi genel itibariyle savaşlardan elde edilecek ganimetin yanı sıra hayvancılık ve ticarete dayalıdır. Ticaret ürünlerinin başında ise at ve koyun gelmekte, ayrıca av hayvanlarının kürkleri de önemli yer taşımaktadır. Her ne kadar Hunlar çağından itibaren ziraat yapıldığıyla ilgili bilgiler elimizde olsa da büyük Türk nüfusunu besleyebilmek kolay olmamış, bu canlı hayvanlar karşılığında Çin'den zirai ürünler temin edilmiştir. Ayrıca İpek Yolu, demircilikte usta olarak tanınan Türklerin ürettiği zırhları, kılıçları, okları, üzengileri ve nice çeşit savaş alet ve edevatı satabilmesi için alternatif bir zemindir. Türkler tarafından gerçekleştirilen ticaret kadar bir o kadar da diğer ekonomik gelir, yabancı tüccarlardan alınan vergiler üzerinden olmuştur. Kervan yolları üzerinde bulunan Türk devletleri, kervanlardan *"geçiş vergisi"* almışlardır. (Ahmetbeyoğlu, 2015: 328) Tüccarlar geçtiği topraklar üzerinde hâkim bulunan devletin koruması altında ilerlemiş, bunun karşılığında devlete bir miktar *"koruma vergisi"* vermişlerdir. (Atan, 1990: 31) Yani İpek Yolu'nu, "*Türk ekonomisinin soluk borusu"* olarak görmek mübalağa sayılmamalıdır. Zira Göktürk Devleti hükümdarı Bilge Kağan da ticaretin önemini kavramış ve kendisinden sonra gelecek hükümdarlara verdiği öğüdü abidelere şöyle yazdırmıştır: *"Ötüken yerinde oturup kervan kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur."* (Ergin, 2002: 5)

2. GÖKTÜRKLER DÖNEMİ İPEK YOLU'NDA TÜRK HÂKİMİYETİ

2.1. Akhunların Yıkılışına Kadar Olan Süreçte Sasani – Göktürk İttifakı

Akhunlar, Maveraünnehir ve Toharistan bölgesi üzerinde hâkimiyetini tesis etmeleriyle birlikte Soğdluları da tabiiyetleri altına almışlardır. Hatta bilinenlere göre VI. yüzyılın ortalarına doğru Soğdlular, Akhunların otoritesini tanıyan sekiz küçük Soğd şehir yabgusu tarafından idare edilmektedir. Aynı dönemde Baktırya ile Tarım Havzası'ndaki bazı küçük ticaret devletleri de Akhunların idaresi altındadır. (Haussig, 2001: 182) Akhunların bu coğrafya üzerindeki hâkimiyeti, Asya ile Akdeniz dünyası arasındaki ticarette belirleyici bir unsur olarak onları ön plana çıkartmıştır. Öyle ki ticaret yolları onların hâkim olduğu kentler üzerinden geçmekte, aynı zamanda bu ticareti gerçekleştiren tüccarlar da Akhunların emri altında bulunmaktadır. Bu gibi sebeplerle Akhunlar devri, Asya Hunlarından sonra, İpek Yolu'nun Türk hâkimiyetinde geçen sürecin ikinci merhalesini teşkil etmektedir.

Akhunlar için her şey yolunda giderken tarih onların karşısına bir rakip çıkartmıştır. Ticarete hâkim olmak demek para demektir, para ise güç demektir ki bu güce sahip olma hırsı, soydaşı olan Göktürkleri, Akhunların karşısına çıkartmıştır. Göktürkler henüz VI. yüzyılın ortalarına doğru devletlerini kurmuşlar, Juan-Juanlara olan tabiiliğinden kurtulmalarıyla genişleme politikası gütmüşlerdir. Devletin batı kanadı yöneticisi İstemi Yabgu'nun, Akhun topraklarından geçen ticaret yolları üzerinde hâkimiyet kurma isteği bulunmaktadır. İstemi Yabgu bunun için Sasaniler ile ittifak etme yoluna gitmiş, bu ittifak ise Sasanilerin eline geçmiş büyük bir fırsat olmuştur. Uzun bir süre Sasaniler, Mazdek isyanı ile meşgul olduklarından dolayı yıpranmış, bu isyanı ancak Akhunlar sayesinde bertaraf ederek Akhunların hükmü altına girmişlerdir. Böylece Sasaniler ancak Göktürkler ile ittifak ederek Akhunların otoritesinden kurtulabilmişlerdir. Daha sonra bu ittifaka Katulf adlı Soğdlu bir yabgu daha katılmıştır. (Haussig, 2001: 182) Akhunlar ise kendilerine karşı oluşan bu ittifak grubuna cevap olarak İstanbul'a bir elçi göndererek Bizans ile ittifak etmek istemiştir. Bu elçi 563 yılında İstanbul'a gönderilmiş, fakat burada beklediği ilgiyi görememiştir. (Altungök, 2007: 102)

Göktürklerin batı kanadının yöneticisi İstemi Yabgu ile Sasani Şahı Enûşirvân I. Hüsrev (531-579) arasında gerçekleşen ittifak neticesinde müttefik orduları 565 yılında Akhunlar topraklarına harekete geçmiştir. Akhunlar, Sasanileri göz ardı ederek ordularının büyük bir çoğunluğunu Göktürklerin geleceği bölge olan Nahşab'a çekmiştir. İstemi Yabgu bu bölgede Akhunlarla büyük bir savaşa tutuşurken Enûşirvân ise herhangi bir direnişe maruz kalmadan Akhunların başkenti Belh'e kadar ilerlemiştir. Henüz Akhunlar orduları mağlup edilememişken Sasani şahının yağmaya başlaması, İstemi Yabgu'yu ona karşı kinlendirmiştir. Nahşab'da Akhunlar ordusunu yenen İstemi Yabgu savaştan kendi payını koparabilmek için hızla ilerleyerek bazı önemli ticaret yollarını (Taşkent, Fergana, Semerkand ve Buhara) ve Soğd şehirlerini ele geçirmiştir. (Altungök, 2007: 102) Göktürkler ele geçirdiği bu şehirlerin yöneticilerini merkezden atamak yerine, eski hükümdarlarını yerlerinde bırakarak kendilerine tabii hale getirmiştir. (Haussig, 2001: 182) Yapmış olduğu bu siyaset ile

bölgede ticaretin aksamamasını sağlamış, ayrıca yerel halkın tepkisini çekmemiştir. Fakat bunun yanında bu ticari şehirler zayıf bir bağ ile merkezi otoriteye bağlıdır. Nişabur ve Merv bölgeleri ise Sasanilerin eline geçmiştir. Aslına bakıldığında verdiği desteğe karşılık Sasanilerin bu bölgeleri ele geçirmesi fazla olsa da Göktürkler nispeten amacına ulaşmıştır. Artık ticaret yollarının denetleyicisi Göktürklerdir ve bunun yanında Soğdlular da kendi hâkimiyetlerindedir.

Göktürkler ile Sasanilerin gerçekleştirdiği bu ittifak, Akhunların tarih sahnesinden çekilmesine sebep olmuşken, (Taşağıl, 2018: 18) artık çok daha büyük ve uluslararası arenada söz sahibi olan Göktürklerin güçlenmesini sağlamıştır. Göktürklerin demir yumruğu ile Soğdluların kıvrak ticari zekâsı buluşmuştur ki bu buluşma, İpek Yolu'nda Türk hâkimiyetinin üçüncü merhalesini teşkil etmiştir.

2.1.1. Sasani – Göktürk İlişkilerinin Gerilmesi

Sasani – Göktürk ittifakı neticesinde gerçekleşen savaşta Enûşirvân'ın gösterdiği tutum İstemi Yabgu'nun dikkatini çekmiş ve ona karşı tavır almasına sebebiyet vermiştir. Fakat ona karşı aldığı tavır başlangıçta saldırı niteliğinde değildir. İstemi Yabgu bölgedeki ticareti koruyabilmek için bir süre sessiz kalmayı tercih etmiştir. Savaştan çıkabileceği en karlı bir şekilde çıkan Enûşirvân ise aldığı topraklarla yetinmeyerek mütecaviz tavırlarını sürdürmeye devam etmektedir. Nitekim bu tavır çok yakın bir zamanda Sasanilerle Göktürkleri karşı karşıya getirecektir.

2.1.2. İpek Yolu Ticaretinin Sasaniler Tarafından Baltalanması

Asya ile Akdeniz dünyasının etkileşiminde Soğdlu tüccarların rolü büyüktü. Göktürkler, Soğdlu tüccarları hâkimiyeti altına almasıyla artık Orta Asya'daki ticari faaliyetlerin yöneticisi ve yönlendiricisidir. Enûşirvân bu durumdan memnun olmayarak saldırgan tavırlar göstermektedir ki amacını gerçekleştirebilmek için kendi bulunduğu topraklar üzerindeki İpek Yolu ticaretini engelleyecek girişimlerde bulunmuştur. İstemi Yabgu'nun idaresinde bulunan Soğdlu tüccarlar, ticaret yapabilmek için Güney İpek Yolu'nu kullanmak zorunda kalmıştır. Güney İpek Yolu ise Sasanilerin toprakları içerisinden geçmektedir. (Haussig, 2001: 191-192) Kervanını toparlayıp yola çıkan tüccar, Sasani sınırına ulaştığında Şah'ın görevlendirdiği memurlar tarafından durdurulmuş ve kendisinden çok yüksek miktarda vergiler istenmiştir. Bu vergiyi vermeyi kabul eden tüccarların sayısı oldukça sınırlıdır. (Haussig, 2001: 190) Çünkü talep edilen bu vergi tüccarın kâr oranını büyük oranda düşürmektedir. Sasaniler böylece isteğine ulaşmış, ipek transiti durdurmuşlardır.

Kısa vadede bakıldığı zaman İpek Yolu ticaretinin duraksaması Sasanilerin ekonomik çıkarlarına uygun gözükmese de uzun vadede Sasaniler başka bir amaç gütmektedir. Bizans, Çin'den gelecek olan ipekli ürünlere, tüccarlar ise ticaret yapmaya muhtaçtır. Sasaniler, Çin'den ihraç edilen ipeğin batıya gitmesindense kendi ülkelerinde üretilen ipekli dokumaların batıya gitmesini istemektedir. Böylece hem Göktürklerin ticaretini baltalayabilecek hem de aracı durumundan çıkarak ticaretten daha büyük bir pay elde edeceklerdir. Fakat Bizans, pahalı ve kalitesiz olan İran ürünlerinin yerine, ucuz ve çok daha kaliteli Çin ipeklilerini tercih etmektedir. (Tezcan, 2014: 109) Sasaniler bu girişimlerinde her ne kadar karlı çıkacak gibi gözükse de aslında en zararlı kendileri çıkacaktır. Sasanilerin göz ardı ettiği şey bir diğer ticaret yolu olan Bozkır Yolu diye de bilinen Kuzey İpek Yolu'nun varlığıdır.

Sasani Şahı'nın vergileri yükseltmesi üzerine birçok tüccar ticaretini gerçekleştirememiş ve Göktürk ülkesinde bulunan İstemi Yabgu'ya şikâyetlerini iletmiştir. İstemi Yabgu durumu düzeltmek için Maniakh başkanlığındaki elçilik heyetini bir miktar ipekle birlikte Şah'a göndermiştir. Sasani ülkesine varan Göktürk elçisini Acemler pek hoş karşılamamıştır. Bu elçilik heyetinin, İstemi Yabgu'nun yapacağı askeri sefer öncesi casusluk için memleketlerine geldiklerini düşünmeye başlamışlardır. (Ligeti, 1997: 72) Sasani Şahı da bir o kadar onlardan hoşnut değildir. İstemi Yabgu'nun gönderdiği ipekleri parası karşılığında elçilik heyetinden satın alarak bizzat onların gözü önünde bu ipekleri yakmıştır. Böylece İstemi Yabgu'nun göndermiş olduğu ilk elçilik heyeti bir sonuç elde edememiştir. Maniakh'ın dönmesinin ardından bir elçilik heyeti daha gönderilmiştir. Bu seferki elçilik heyeti de Sasani sınırları içerisindeyken öldürülmüştür. Uluslararası hukuktaki diplomatik dokunulmazlık ilkesine uygun olmayan bu hareket İstemi Yabgu'nun iyice kinlenmesine sebep olmuştur. Maniakh'ın tavsiyeleriyle İstemi yönünü artık Bizans'a çevirmiştir. (Beckwith, 2011: 100)

2.1.3. Bizans – Sasani Çekişmesinin Sürece Etkisi

Bizans ile Sasanilerin ticaret yolları üzerindeki çekişmesi çok eskiye dayanmaktadır. Çin kaynağı bu çekişmeyi şu şekilde özetlemekdir:

> *"Roma (Daqin), Parthia ve Hindistan ile deniz yoluyla ticaret yapmakta ve bundan da aslında on kat daha büyük kâr sağlamaktaydı; onların imparatoru daima Çin ile irtibat kurmak ve kervan göndermek ister, ama Parthlar (Anxi) da, Çin ipeği ticaretini Doğu Roma'ya kendileri taşımak ister, Çin ile (doğrudan) ticaretlerine engel çıkarırdı. Bu sebepten de Roma bizzat Çin'e gidemiyord. Onların münasebetten kopmalarının sebebi budur. Bu durum, İmparator Huangdi'nin saltanatı döneminde yenxi devrinin 9. yılına (M.S. 166) kadar devam etti.*" (Tezcan, 2014: 101)

Aslına bakılırsa Bizans'ta da ipek üretilmektedir fakat bu üretim Bizans saray erkânı, din adamları ve zengin sınıfın lüksünü karşılamaya yetmemektedir. (Ligeti, 1997: 76) Bizans doğudan gelecek olan ipekli ürünlere ihtiyaç duymakta, bu ürünlere sahip olabilmek için ticaret yollarının sürekli olarak açık tutulması gerektiğinin farkındadır. Sasaniler ise Bizans ile olan savaşlarında ticareti kesmekte böylece Bizans'ı muhtaç durumda bırakmak istemektedir. Bizans, VI. yüzyılda Sasaniler ile evlilik yoluyla akrabalık tesis etmiş ve uzun süreli barış anlaşmaları yaparak ticareti koruyabilmeye çalışmıştır. (Tezcan, 2014: 109)

2.2. Sasanilere Karşı Göktürk – Bizans İttifakı

Bizans – Sasani ilişkileri seyrinde giderken, Bizans tahtında bir değişiklik meydana gelmiştir. Yeni İmparator Justinus (565-578) Sasanilere karşı sert tavırlarıyla tanınan birisidir. (Altungök, 2007: 113) Oluşan yeni durumu gören İstemi, tarihin önüne çıkardığı bu fırsatı kaçırmayarak Bizans için beklenmeyen bir gelişme sayılacak işe koyulmuştur. Doğudan, hiç bilinmeyen bir ülkeden Bizans sarayına bir elçilik heyeti gelmiştir. Bu elçilik heyeti İstemi Yabgu'nun, Maniakh liderliğinde göndermiş olduğu elçilik heyetidir. Sasanilere karşı bir ittifak teklifini İmparator geri çevirmemiştir. Bu sayede Türk – İran mücadelesi bölgede yeniden canlanmıştır. (Akbulut, 2002: 841)

Göktürkler ile Sasanilerin arası gittikçe açılmaya başlamasının üzerine, İstemi Yabgu, Soğdlu Maniakh'ın başkanlığında bir elçilik heyetini İstanbul'a, Bizans sarayına göndermiştir. Soğdlular edindikleri tecrübe sayesinde Sasaniler ile Bizans'ın arasının açık olduğunu, meydana gelen savaşlarda Sasanilerin üstün geldiklerini bilmektedir. Bu sebeple Maniakh, Bizans İmparatorunu, Göktürk – Bizans ittifakının bölgede güçler dengesini değiştirebileceğine inandırmayı başarmıştır. İstemi'nin göndermiş olduğu mektubu da okuyan İmparator bu ittifaka onay vermiştir. İmparator bir elçilik heyeti tertip ederek bu heyeti, ittifakın onaylanması suretiyle 569 yılında İstemi Yabgu'nun yanına Ak-dağ'a göndermiştir. (Taşağıl, 2018: 40) Heyetin başkanlığına *"doğu işleriyle ilgili imparatorluk müşaviri*" Zemerkos getirilmiştir. (Haussig, 2001: 187) Heyet İstanbul'dan Kırım'ın güneyine kadar deniz yolu ile gelmiş, buradan sonra Kafkaslar, Hazar Denizi ve Aral Gölü arasından Talaş nehri boyundan Ak-dağ'a ulaşmışlardır. Zemerkos başkanlığındaki heyet, İstemi Yabgu tarafından iyi bir şekilde ağırlanmış ve Sasanilere karşı bir ittifak antlaşması gerçekleştirilmiştir. Ardından ise Zemerkos'un İstanbul'a geri dönmesi için yanlarına bir kılavuz tayin edilmiştir. Bu karşılıklı elçilerin gönderilmesinden sonra, defalarca kez daha karşılıklı elçiler gönderilmiştir. Bunun neticesinde İstanbul'da bir "Türk Kolonisi" olan Mitaton[183] şehri doğmuştur. (Haussig, 2001: 187)

Maniakh'ın tavsiyelerini dinleyen İstemi Yabgu, politikasında başarılı olmuştur. Savaşa sürüklenmekte olan Bizans ile Sasaniler neticede 571 yılı içerisinde savaşa tutuşmuştur. Göktürk – Bizans ittifakı Sasanilerin aynı anda iki kanatta da savaşmasına sebep olmuştur. Göktürkler, Kafkaslara doğru ilerleyerek Azerbaycan'a kadar olan toprakları eline geçirmiş ve Sasani topraklarından geçen ticaret yollarını da kontrolü altına almışlardır. (Taşağıl, 2018: 40) Fakat çok geçmeden Sasaniler üzerine olan Göktürk ilerleyişi durmuştur. Bunun

[183] Bu şehrin ismi Mitaton idi. "Mitaton" Latincede "metor" değer biçmek, çadır kurmak kelimesinden, Bizans Grekçesine "Pazar Yeri" anlamında geçmiş bir kelimedir. Bu isim, I. Justinianus döneminden itibaren maliye terimi olarak kullanılmaktaydı. (Tezcan, 2014: 113)

sebebi Bizans, Göktürklerle olan antlaşmasına sadık kalmamasındandır. İstemi'nin ölümü üzerine İmparator II. Tiberius tarafından gönderilen elçi Valentinos'u karşılayan Türk-şad, bu sebeple Bizanslıları suçlamıştır. Onların antlaşmaya sadık kalmayarak kendilerinden kaçan Avarları kabul ettiklerini söylemiş, Dnyeper, Tuna ve Meriç nehirlerinin nerelerden aktıklarını bildiklerini söyleyerek tehditkâr söylemlerde bulunmuştur. İstemi Yabgu'nun mateminden sonra dahi Türk-şad'ın tehditleri son bulmamış, bu elçiler daha İstanbul'a geri dönmeden Türk-şad'ın kumandanlarından biri olan Bukan tarafından, Kırım'daki Kerç Kalesi zapt edilmiştir. (Taşağıl, 2018: 41) Böylece Kuzey İpek Yolu üzerindeki son nokta da ele geçirilerek bu yolun tamamı Göktürk hâkimiyetine girmiştir. (Haussig, 2001: 185) Bu sıralarda Derbend de kuşatılarak Batı Türkistan bölgesinde yaşayan Soğdluların büyük bir çoğunluğu Göktürk idaresine alınmıştır. (Taşağıl, 2018: 106) İstemi Yabgu'dan sonra başa geçen Tardu ve Tung Yabgu dönemlerinde de Sasanilerle savaş halinde bulunulmuştur. Tung Yabgu'nun Sasanilere karşı almış olduğu galibiyetlere sevinen İmparator Herakliyus, Tung Yabgu'ya şeref nişanesi olarak kayser unvanını vermiştir. (Altungök, 2007: 207)

Sasanilerin, Göktürkleri ve Bizans'ı zor duruma sokmak amacıyla ipek ticaretini duraksatması kendi aleyhine neticelenmiş, bu tutum onları, iki büyük devleti karşısına almak mecburiyetinde bırakmıştır. Kimi zamanlar Göktürk – Bizans ittifakı zedelense de bu ittifak Tung Yabgu döneminde dahi devam ettiği görülmektedir. Nitekim iki devletin Sasanilere karşı ortak mücadelesi, bu devleti çok çabuk yıpratmış ve bir daha eski gücüne ulaşamamaması ile neticelenmiştir. Hâlbuki çok kısa bir süre önce Sasanilere karşı Bizans ağır bir hezimete uğramış iken tarihin cilvesi Sasanileri çok çabuk bir sürede yıkılışa götürmüştür. Sasani – Bizans savaşlarının başlarında Kuran'da Rum suresinde geçen *"Rumlar mağlup edildiler. Arabistan'a yakın bir yerde, yeryüzünün en aşağısında. Fakat onlar, mağlubiyetlerinden sonra yakın bir zamanda tekrar galip geleceklerdir. Üç ile dokuz yıl içinde."* ayetleri de gerçekleşmiş oldu. (Turan, 2015: 155-156) Böylece Müslümanlar kısa süre içerisinde İran içlerine kadar topraklarını genişlettiler.

Göktürk – Bizans ittifakı neticesinde Orta Asya'dan yapılan Türk muhaceretine bir kapı daha açılmış olur. Daha önceden defalarca kez Orta Yol üzerinden zorlanan göçler, her seferinde İran'da bulunan güçlü devletler tarafından aşılamamakta, bundan dolayı Türkler daha çok Karadeniz'in kuzeyinden yapılan göçleri tercih etmişlerdir. Göktürk – Bizans ittifakı neticesinde Sasanilerin zayıflatılmasıyla Türk topluluklarına bir yol daha açılmış olur ki bu yol üzerinden hareket eden Türkler, iki büyük devleti Selçukluları ve Osmanlıları kurmuştur. Ayrıca İslam Devleti'nin önündeki Sasaniler engeli de kalkmış, artık Türklerle Müslümanlar arasında daha sıkı bir münasebet yaşanmıştır. Bu ittifakla birlikte Bizans ile Türkler arasında Hazar Denizi'nin kuzeyinden ve Kafkaslardan geçen yol ile ticaret ilişkileri başlamış, böylece Kuzey İpek Yolu tekrar canlanmıştır. (Atan, 1990: 26) Ayrıca İpek Yolu üzerindeki İran engeli de kalkarak batı ile daha kolay bir ticaret gerçekleştirilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra Göktürklerin yıkılması bu ittifakın meyvelerini toplayamamasına sebep olmuştur. Böylece buranın hâkimiyeti İslam Devleti'nin eline geçmiştir. Bu hâkimiyet Hulefa-yı Raşidîn devri ile başlayıp Emeviler ve Abbasilerle de devam etmiştir. (Tezcan, 2014: 118)

SONUÇ

Batı dünyası ile Çin'i birbirine bağlayan bir ana köprüye benzeyen İpek Yolu'nun, medeniyetler arasındaki kültür alışverişinde büyük bir rolü bulunmaktadır. Bundan başka kavimlerin göç etmesi ve yayılmasında, dinlerin yayılmasında ve Doğu-Batı arasında transit ticaretin yayılmasında büyük öneme sahiptir. (Koca, 2002b: 29) Dünyanın doğusu ile batısı arasındaki bu ticaret sayesinde İpek Yolu'na bağımlı bir dünya ekonomisi şekillenmiştir. (Beckwith, 2011: 97)

Göktürklerin ortaya çıkışı bir savaş üzerine değil, ticari ilişkiler sonucudur. Devletin kurucusu Bumin, daha devlet kurulmadan Çin kaynaklarına ismini duyurması bir savaş üzerine değil, ipek ticareti yapması üzerinedir. Daha sonra ise Bumin hâkimiyeti altında yaşadıkları Juan-Juanlara karşılık Batı Wei devleti ile ittifak ederek Juan-Juan idaresine son vermiş ve onlardan kalan ticaret yollarına hâkim olmuştur. Devlet kurulduktan sonra, batı kanadı yöneticisi İstemi ise hâkimiyeti altındaki ticaret yollarını genişletmek üzere Akhunlara karşı Sasaniler ile ittifak etmiş ve Akhunlarun elindeki ticaret yollarını eline geçirmiştir. Sasaniler ile ittifakın zedelenmesi neticesinde de Sasanilere karşı Bizans ile ittifak ederek uluslararası arenada belirleyici bir rol oynamıştır. Bu devletlerle akrabalık kurmak suretiyle gerçekleştirdikleri ittifakları da kuvvetlendirmiştir.

(Kafesoğlu, 2015: 94, 96) Anlaşılmaktadır ki, Göktürkler kuruluşundan itibaren hâkimiyet sahasını İpek Yolları üzerinde genişletmiştir.

Son olarak şunun da belirtilmesi gerekmektedir ki; İpek Yolu Türkler için ne ifade ediyorsa, bu kervan yolu üzerinde bulunan Türkler de İpek Yolu için bir o kadar önem arz etmektedir. Netice itibariyle neredeyse Hunlardan itibaren 1.000 yıllık tarihi boyunca Türk devletlerinin hâkimiyetinde bulunan İpek Yolu'nun daimi surette açık kalabilmesi, ticaret trafiğinin akışının sağlanması ve tüccarların güvenlik içerisinde ticaretini yapabilmesi Türk devletleri sayesinde olmuştur. Nitekim tarih boyunca Çin ve Orta Asya ile Anadolu, Avrupa ve Orta Doğu ilişkilerinin en önemli izlerini, bahsi geçen kervan yolları üzerindeki *kadim Türk yurtları* ve *kadim Türkler* belirlemiştir.

KAYNAKÇA

AHMETBEYOĞLU, A. (2015). *Sorularla Eski Türk Tarihi*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

AKBULUT, D. A. (2002). Akhunlar (Kionit/Hyon) ve Eftalitler Çağında Maveraünnehir ve Horasan'da Türkler, *Türkler*, I, 1318-1348.

ALTUNGÖK, A. (2007). *IV. ve VIII. Yüzyıllar Arası Sasaniler Dönemi Türk-Fars İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

ATAN, T. (1990). *Türk Gümrük Tarihi I*, Ankara: TTK Yayınları.

BARATOVA, L. (2002). Orta Asya'daki Türk Kağanlığı M.S 600-800, çev. Başar Batur, *Türkler*, II, 89-96.

BECKWİTH, C. (2011*). İpek Yolu İmparatorlukları*, çev. Kürşat Yıldırım, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

BOZKURT, N. (2000). İpek Yolu, *TDV İA*, XXII, 369-373.

ERGİN, M. (2002). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

GÖMEÇ, S. (2009). Divanü Lügat-İt-Türk'de Geçen Yer Adları, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/46, 1-34.

HAUSSİG, H. W. (2001). *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, çev. Müjdat Kayayerli, İstanbul: Ötüken.

İMER, Z. (2005). Miladi Dönem Öncesi Orta Asya'da İpek, *bilig*, S. 32, 1-32.

KAFESOĞLU, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken.

KOCA, S. (2002b). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Türkler*, I, 15-37.

LİGETİ, L. (1997). *Bilinmeyen İç Asya I*, İstanbul: MEB Basımevi.

STAVİSKY, B. Y. (2002). İpek Yolu ve İnsanlık Tarihindeki Önemi, çev. Mehmet Tezcan, *Türkler*, III, 222-233.

TAŞAĞIL, A. (2018). *Göktürkler I-II-III*, Ankara: TTK Yayınları.

TEZCAN, M. (2014). İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3/1, 96-123.

TOPRAK, A. (2008) *Doğu Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TURAN, O. (2015). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul: Ötüken.

UHLİG, H. (2000). *İpek Yolu*, çev. Alev Kırım, İstanbul: Okyanus Yayınları.

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ PARLAMENTO'SUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KURULUŞ SÜRECİ

Aytac Aliyeva[184]

ÖZET

Azerbaycan'ın bulunduğu coğrafya şüphesiz dünyanın en stratejik bölgeleri arasında yer almaktadır. Sovyet Rusya'nın bölgedeki hâkimiyeti yaklaşık bir 70 yıl sürmüş ve 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) parçalanmasıyla , Azerbaycan bağımsızlığını kazanmıştır. Azerbaycan, üniter bir anayasal cumhuriyettir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra yeni devlet anlayışı belirlendi ve modern siyasi kurumlar vasıtasıyla yönetim sistemi dönüştürüldü . Azerbaycan Anayasası kuvvetler ayrılığını anayasal bir kural haline getirmiştir. Buna göre; Yasama yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Meclisine aittir. Yürütme Yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanına aittir. Azerbaycan, 12 Kasım 1995 tarihinde halkoyuna sunularak, %91,9 evet oyu ile kabul edilen yeni Anayasa ile idare edilmektedir. Anayasaya göre ülkenin yönetim biçimi cumhuriyettir. Başkanlık sisteminin egemen olduğu ülkede, Cumhurbaşkanı seçimi yedi yılda bir yapılmaktadır. Yargı yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mahkemelerince kullanılır. Azerbaycan Millî Meclisi Azerbaycan'ın tek meclisli yasama organıdır Azerbaycan Milli Meclisi, 125 Milletvekilinden oluşmaktadır. Bu çalışmada, Azerbaycan parlementosunun tarihisel gelişimi, kuruluş süreci, önemi , faaliyet alanı ve parlementda yapılan çalışmalar ve ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Cumhuriyeti , Parlamento**,** Anayasa**,** Hükümet Sistemi, Demokrasi.

Abstract

The geography of Azerbaijan is undoubtedly among the most strategic regions of the world. The sovereignty of Soviet Russia in the region lasted approximately 70 years and Azerbaijan gained its independence in 1991 with the disintegration of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). Azerbaijan is a unitary constitutional republic. After Azerbaijan gained its independence, a new understanding of the state was determined and the administration system was transformed through modern political institutions. The constitution of Azerbaijan has made the separation of powers a constitutional rule. According to this; The legislative power belongs to the National Assembly of the Republic of Azerbaijan. Executive power belongs to the President of the Republic of Azerbaijan. Azerbaijan is governed by the new Constitution, which was presented to the public on 12 November 1995 and accepted by 91.9% of the votes. According to the Constitution, the republic is the form of government of the country. In the country where the presidential system is dominant, the election of the President is held every seven years. Jurisdiction is exercised by the courts of the Republic of Azerbaijan. National Assembly of Azerbaijan is the unicameral legislative body of Azerbaijan National Assembly of Azerbaijan is composed of 125 MPs. In this study, the historical development of Azerbaijan parliament, its establishment process, its importance, field of activity and the studies carried out in the parliament are discussed.

Keywords: Republic of Azerbaijan, Parliament, Constitution, Government System, Democracy.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamentosu (1918-1920)

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ve Parlamentosu çok zor bir tarihsel süreçte kuruldu. Şubat 1917'de Rusya'da gerçekleşen devrimden sonra Transkafkasya, Transkafkasya İdaresi Özel Komitesi kuruldu ve Kasım ayında Transkafkasya Komiserliği kuruldu. Transkafkasya'dan temsilciler, Rus Girişimciler Meclisi'ne seçtiler ve Ekim Devrimi'nden sonra Bolşevik devrimine katılamadılar, Transkafkasya'daki en yüksek otorite olan Transkafkasya Seim'i kurmak için 14 Şubat 1918'de Tiflis'te toplandılar. Transkafkasya Seimas'ında ve hükümetlerinde faaliyet gösteren her üç ulusun temsilcileri, milletlerinin Kafkasya üzerindeki çıkarlarını destekledi. Ortak bir platform yoktu. Kısacası, yeniden dağıtım sorunu kaçınılmazdı. Sonunda, 25 Mayıs

[184] Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Doktora Öğrencisi

1918'de, Transkafkasya Seim'in son toplantısı yapıldı. Gürcistan Kafkasya Seimas'tan çekildi ve 26 Mayıs'ta bağımsızlığını ilan etti. Transkafkasya Seim'in tahrip edilmesinden sonraki gün, 27 Mayıs'ta Seim'in 44 Müslüman temsilcisi, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmek ve kendilerini Azerbaycan Ulusal Konseyi ilan eden ilk Azerbaycan hükümetini oluşturmak için Tiflis'te toplandı. M. A Rasulzadeh Azerbaycan Ulusal Konseyi Başkanı seçildi 28 Mayıs 1918'de, Hasan Bey Agayev'in başkanlığında Azerbaycan Ulusal Konseyi, Azerbaycan'ın bağımsızlığı hakkında bir bildiri yayınladı. (http://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2018_1345.htm)

16 Haziran 1918'de Ulusal Konsey ve Azerbaycan Hükümeti Tiflis'ten Gence'ye geçti. O zamanlar, Gence'deki gerçek güç, Kafkasya Ordusu komutanı Nuru Paşa'nın elindeydi. Ulusal Konsey ve Azerbaycan Hükümeti'nin eylemlerinin "aşırı demokratik yönü" nden memnun olmayan bazı güçlerin etkisi, Nuru Paşa, Ulusal Konsey ve Azerbaycan Hükümeti'ni sorguladı. Uzun bir müzakereden sonra, karşılıklılık temelinde bir anlaşmaya varılır. Ulusal Konseyin feshedilmesi ve tüm otoritenin yeni kurulan hükümete devredilmesi önerildi. Ulusal Konseyin MA Rasululzade başkanlığında bir sonraki (yedinci) toplantısı, bu konuları tartışmak üzere 17 Haziran 1918'de yapıldı. Bu toplantıda, Azerbaycan Ulusal Konseyi'ni serbest bırakmak ve tüm yasama ve yürütme yetkisini F.Hoyski başkanlığındaki geçici Azerbaycan hükümetine devretmek için iki önemli karar kabul edildi. Toplantıda konuşan F.Hoyski, yeni hükümetinin asıl görevinin Azerbaycan'ın özgürlüğü ve bağımsızlığı için savaşacağını söyledi. Buna paralel olarak, Azerbaycan hükümeti Gence'deki devlet aygıtını düzenlemeye devam ediyor. Azerbaycan devlet dili ilan edildi. En önemli olaylardan biri 15 Temmuz 1918 Komisyonunun Acil Durum Araştırma Komisyonu kurma kararıydı. Genel olarak, başkent Bakü'ye taşınmadan önce Azerbaycan hükümeti, ülkenin çeşitli bölgelerinde bir dizi önemli faaliyette bulundu. Azerbaycan hükümetinin en büyük görevlerinden biri, Bakü'nü 1918 yılının sonlarında komün yıkılmasından sonra kenti ele geçiren Esperanto-Menşevik ve Daşhnak temsilcilerinden oluşan "Centrocaspian diktatörlüğünden" temizlemekti.

15 Eylül 1918'deki yoğun çatışmalar sonucunda, Bakü, İslam Kafkasya İslam Ordusu tarafından serbest bırakıldı. 17 Eylül'de, F.Hoyski'nin hükümeti Gence'den Bakü'ye geçti. Bakü Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin başkenti ilan edildi. 17 Haziran 1918'de Gence'de faaliyetine son veren Azerbaycan Ulusal Konseyi, çalışmalarına 16 Kasım'da devam edecek. Bu toplantıda, F.Hoyski'nin talebi üzerine, Ulusal Konsey, İşletmeler Meclisi'nin toplanmasından sorumludur. 19 Kasım'da Rasul Rasulzade başkanlığında yapılan Ulusal Konsey toplantısında, Azerbaycan Ulusal Konseyi'nin Azerbaycan'da yaşayan tüm milletleri temsil etmesi gerektiği belirtildi. Bu nedenle, 80 Müslüman, Ermeni 21, Rus 10, Alman 1 ve Yahudi 1 temsilcisiyle her 24.000 temsilciden oluşan bir Azerbaycan parlamentosu oluşturulmasına karar verildi. Ulusal Konsey tarafından bu konuda kabul edilen kanun tüm azınlıkların temsilcilerinin olacağını belirtti. Müslümanlar arasında, 44 Ulusal Konsey üyesi, halk oyu ile seçildikleri için yeni Parlamento üyesidir. Kalan 36 kişi katılıyor. Yasa ayrıca, Azerbaycan'daki ayrı şehir ve kazalara gönderilecek ek temsilci sayısını da belirlemektedir. (http://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2018_1345.htm)

Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi adına, Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu, 29 Kasım 1918 tarihinde başkan M. A. Rasulzade tarafından Azerbaycan ve Rus dillerinde imzalanan Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosunun toplanması ile bağlantılı olarak "Bütün Azerbaycanlılara!" Uygulama yayınlandı. Parlamentonun açılışının 3 Aralık 1918'de yapılması planlanmıştı, ancak Bakü'deki Rus ve Ermeni Ulusal Konseyleri, Bakü'ye Azerbaycan Parlamentosu'nun açılışını engellemek için gelen Müttefik birliklerinin Baş Komutanı General Thomson'u kullanmaya çalıştı. General Thomson ile yapılan görüşmelerle bağlantılı olarak ve bütün milletvekillerinin kazadan Bakü'ye gelebileceği gerçeği göz önüne alındığında, ilk parlamento oturumunun açılışı 7 Aralık 1918'de yapılacak. ilk toplantının açılışını yaptı. TBMM'yi açan Azerbaycan Ulusal Konseyi Başkanı MA Rasulzade sıcak bir konuşma yaptı. Meclis Başkanı olarak görev yapan A.Topchubashov, Birinci Başkan Vekili Hasanbay Agayev, Meclis Genel Sekreteri seçildi Mehdi bey Hajiniski. Ardından, Azerbaycan Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Başkanı F.Hoyski, hükümetin faaliyetleri hakkında rapor verecek ve Parlamentodan hükümetin istifasını kabul etmesini isteyecek. Parlamento, F.Hoyski hükümetinin istifasını kabul etti ve kendisine yeni bir hükümet kurulmasını emanet etti. 26 Aralık'ta, F.Hoyski hükümet programı ve hükümetin bileşimi hakkında Parlamentoya rapor verecek. Program onaylandı ve yeni kompozisyon hükümete

güven gösteriyor. (http://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2018_1345.htm)

Kurulduğu ilk günden itibaren Azerbaycan Parlamentosu faaliyetlerini demokratik cumhuriyetlere özgü örgütsel ilkeler temelinde inşa etmektedir. 1919'un sonuna kadar, sadece 96 milletvekili Parlamentoda 11 farklı parti grubu ve grubunu temsil etti. Tüm parti hizipleri ve grupları, faaliyetleri hakkında açıklamalar yaparlar. Bu ifadelerin ortak bir amacı vardı - genç Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak, ulusal ve politik haklar, Azerbaycan halkı ile Azerbaycan hükümeti arasında diğer halklar ve devletlerle, özellikle komşu ülkelerle, hukukun üstünlüğünü ve demokratik devleti güçlendirmek için dostça ilişkiler oluşturmak ve güçlendirmek; Sosyal reformları yapmak, ülkeyi koruyabilecek güçlü bir ordu oluşturmak. Sadece 17 aylık operasyona rağmen, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamentosu uygulanabilirliğini ve yüksek iş kabiliyetini kanıtladı. Azerbaycan halkının gerçekten de parlamento hükümeti seviyesine yükseldiğini gösterdi. O zamanlar, Azerbaycan Cumhuriyeti, Müslüman Doğu'daki tek parlamento cumhuriyetiydi. Bu dönemde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu 145 oturum gerçekleştirildi. İlk toplantı 7 Aralık 1918'de yapıldı ve son toplantı 27 Nisan 1920'de gerçekleşti. Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu'nun dikkate alınması için 270'in üzerinde fatura gönderildi ve bunların yaklaşık 230'u onaylandı. Parlamentonun faaliyetleri doğrudan rolünü üstlenen "Azerbaycan Parlamentosu emri" ile düzenlenmiştir. Mecliste 11 komisyon vardı. Mali ve bütçe önerileri, Girişimciler Meclisi Seçimler Merkezi, görev, askeri ve tarımla ilgili konular vardı: soruşturmalar, ekonomik ve düzenleyici komisyonlar, ülkenin üretici güçlerinin kullanımı üzerindeki kontrolü, yazı işleri ve emek. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ayrıca, hukuki bir devlet oluşturmak için hükümetin yasama, yürütme ve yargı organlarına ayrılması ilkesini öngörmüştür. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu'nun faaliyeti temel olarak ülkenin sosyo-ekonomik ve finansal sorunlarını çözmeyi, ülkenin siyasi ve bölgesel dokunulmazlığını sağlamayı, vatandaş haklarını korumayı, devletin demokratik ve yasal dayanağını güçlendirmeyi, her şeyden önce yakın komşularıyla siyasi, ekonomik ve ticari ilişkiler kurmayı hedefliyor. Aynı zamanda vatandaşlık, genel askeri zorunluluk, basın, Ulusal Bankanın kurulması, Bakü Devlet Üniversitesi'nin kurulması, gümrük ve posta hizmetlerinin iyileştirilmesi, adli mevzuat vb. konular, belgeler ayrıca mecliste tartışıldı ve kabul edildi.

Azerbaycan parlamentosu ve hükümetinin karşılaştığı en önemli görevlerden biri Azerbaycan'ın bağımsızlığının uluslararası tanınmasıydı. Dış politikadaki ilk adım, dışişleri bakanlıklarını Azerbaycan Cumhuriyeti'nin oluşumu hakkında bilgilendirmekti. Ancak, Gence'deki başkentin konumu ve yabancı ülkelerde temsillerin kurulması ile ilgili zorluklar, Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına bu konuda Osmanlı devletine hitap etti. Güney Kafkasya hükümeti tarafından kurulan Türkiye ile ilişkilerde önemli olan Batum müzakereleri, bağımsız cumhuriyetlerin dış politikasında önemli bir dönüm noktası haline geldi. 4 Haziran 1918'de "Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Dostluk Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşma, Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından yabancı ülkelerle imzalanan ilk resmi belgedir. 11 maddelik anlaşmanın 4. maddesi, "Osmanlı hükümetinin ülkenin barışını ve güvenliğini güçlendirmek için gerekliyse Azerbaycan Cumhuriyeti'ne askeri yardım sağlamayı taahhüt ettiğini" öngörüyor. Ayrıca, Bakü-Batum petrol boru hattı ve Güney Kafkasya demiryolu hattında anlaşmalar ve protokoller imzalandı. Bakü-Batum boru hattı anlaşmasında, Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan boru hattının kendi bölgelerinde çalışmasını sağlamayı kabul etti. İkinci demiryolu anlaşmasında, Kafkaslar ve Osmanlı İmparatorluğu, eski Rusya'nın sahip olduğu demiryolu taşıtlarının taraflar arasında dağıtılacağına karar verdi. (http://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2018_1345.htm)

28 Nisan 1920 işgali ile Azerbaycan bağımsız bir devlet olma çabalarını durdurdu. Uzun süren sıkıntılar sonucunda uluslararası alanda fiilen tanınan azerbaycan sadece 23 ay bağımsız olabildi. (http://www.meclis.gov.az/?/az/content/13)

Azerbaycan Parlamentarizmi sovyet döneminde

ADR parlamentosu Rusya'nın XI Kızıl ordusunun kuşatması ve Rusya'nın Hazar filosunun doğrudan askeri tehdidi altında AK (b) P Merkez Komitesi ve RK (b) P Kafkas Diyar Komitesinin ültimatomunu (talebini) gergin tartışma yaptıktan sonra "İktidarın bolşeviklərə devredilmesi hakkında" karar kabul etti. Kararda

hakimiyeti kabul eden Bolşeviklerin karşısında bağımsızlığın depolanması, Bolşeviklerin yarattığı hükümetin geçici olması, Azerbaycan'ın gelecek yönetim biçiminin kısa toplanılmalı olan yeni parlamentosu tarafından belirlenmesi gibi bir takım şartlar sürülüyordu.

Bolşevikler kabul ettikleri şartlara uymadılar. Rusya'nın devrim adı altında istila niyetleri, Nisan - 1920'nin ertesi günü belli oldu: 28 Nisan 1920: Azerbaycan Geçici Devrim Komitesi (RK (b) P kararı ile düzenlenen Azerbaycan Askeri Devrim Komitesi) cumhuriyetin yüce devlet otoritesi ilan edildi. Yasama işlevlerini yerine getiren Geçici Azerbaycan Devrim Komitesi (AMIC), yalnızca Azerbaycan komünistlerini içerir - Nariman Narimanov (başkan), Aliheydar Garayev, Kazanfar Musabeyov, Mirza Davud Hüseynov, Hamid Sultanov, A. Allimad, Dadash. . Uzun zaman önce AMCC organları kurulmadı - kaza, ilçe, köy devrimi komiteleri. Devlet iktidarının en üst organı olmasına rağmen, kuruluşun gerçek bir yetkisi yoktu ve bağımsız değildi. Asıl güç aslında AK (b) PK, yerel bir RK (b) P örgütü ya da daha doğrusu Bakü ofisine aittir. AMIK, Moskova yaşlılarının elinde bir oyuncaktı ve insanları yıkmak için bir araçtı.

Azerbaycan'ın siyasi bağımsızlığı zaten tamamen resmileşti. İnsanlara ait güç yanılsamasını yaratmak için bir temsilci makam sistemi başlatıldı. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni deviren Rusya, Azerbaycan'da Sovyet gücünün kuruluşunu ilan etmiş olmasına rağmen, Eylül 1920'nin başlarında fakir komiteler kuruldu. Bu, ülkenin Sovyetlerin kurulması için uygun koşullara sahip olmadığı anlamına geliyordu. Sovyet güçlerinin yukarıdan kullanımı ve demokratik olmayan önlemlerin uygulanması (oy hakkı sınırlaması vb.) Sonucu, 1921 baharında, köylülerin ve köylülerin Sovyetleri "seçilmeye" başladı. Ülkede 30 bin üyeli 1.400 yerel köy konseyi düzenlendi. Her 1000 milletvekilinden binde şehir konseyine, 5.000'inde kırsal meclise seçildi. Bu şekilde seçilen ilk Rusya Sovyetleri Kongresi Mayıs 1921'de başladı. Çoğunlukla fakir ve elbette hazırlıksız, vasıfsız işçiler, köylüler ve komünistler olmak üzere milletvekillerinin seçilmesi meclis gözetimini kolaylaştırdı. Sovyet Azerbaycan'ın ilk Sovyet Kongresi'nde ilk Azerbaycan Anayasası'nın kabul edilmesiyle, Azerbaycan'daki Sovyet gücüne yasal statü kazandırıldı. AMIC kaldırıldı ve Azerbaycan Sovyet Kongresi, Yüksek Sovyet tarafından yüksek devlet kurumu olarak seçildi ve Azerbaycan Merkez Yürütme Komitesi (CEC, ilk başkanlık kongresi sırasında kongre tarafından seçilen Muhtar Haciyev) seçildi. Yeni bir formatta ve yasama, düzenleme ve gözetim organı olarak işleyen Azerbaycan CEC seçimleri çok yönlü yapıldı. İlk olarak Yüksek Sovyet Tüm Sovyet Kongresi'ne seçimler yapıldı ve ardından kongre yasama organı olan Merkez Yürütme Komitesi'ni ve başkanını seçti. Azerbaycan Merkez İcra Kurulu'nun 75 üyesi ve 25 adayı vardı. Başkanlık 13 üyeden oluşuyordu. Neredeyse tüm parti liderleri oradaydı. (http://www.meclis.gov.az/?/az/content/70)

Yüksek Sovyet

Yeni kabul edilen Anayasaya göre, Azerbaycan'ın yasama organı, cumhuriyet Yüksek Sovyeti - yeni bir biçimde kurulmuştur. Ancak, bu normal bir form değişikliği değildi. Milletvekillerinin bileşimi, seçimleri, birkaç milletvekili, işçi, kollektif çiftçi, hizmetçi, kadın, genç, tarafsız vb. yukarıdan belirlendi. Doğrudan seçimde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti'ne (24 Haziran 1938) seçilen 310 milletvekilinden 107'si işçi, 88'i kolhoz, 115'i entelektüel, 72'si kadındı. Komünist Parti bütün devlet işlevlerini miras aldıysa ve herhangi bir siyasi girişimde düşmanlıkla karşılaşıldıysa, Yüksek Sovyet etkili bir şekilde çalışamadı. Sonuç olarak, Azerbaycanlılar 1937-1938 yıllarında temsili yasama meclislerine seçildi ve daha sonra cumhuriyetin bilimsel, kültürel, siyasi elitlerinin imhasına, halkın soykırımına ve topraklarının tekrar Ermenistan'a imha edilmesine karşı seslerini yükseltemediler. Aksine, 7 Mayıs 1938'de Azerbaycan SSR Yüksek Sovyeti, 2.000 hektarlık bir alanın Lachin, Gubadli, Kalbajar ve Gazakh bölgelerinden Ermenistan'a devri protokolünü onayladı. Ancak o bölgedeki sıradan insanlar köy halkına direndi ve topraklarını kaybetmedi. 7 Mayıs 1969'da Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Başkanlığı, bu utanç verici kararı yeniden doğruladı. Ancak, kısa bir süre sonra iktidara gelen Sayın Haydar Aliyev, kararın uygulanmasına izin vermedi. (http://www.meclis.gov.az/?/az/content/70)

Haydar Aliyev ve Azerbaycan Parlamentosu

Modern Azerbaycan'ın kurucusu olmasının yanı sıra, Haydar Aliyev, modern Azerbaycan parlamentosunun kurucusu olarak kabul edilir. Sovyet döneminde diğer sosyalist cumhuriyetlerde olduğu gibi, Azerbaycan parlamentosu tarafından kabul edilen yasalar ve kararlar Komünist Partinin politik, ekonomik ve ideolojik amaçlarını yerine getirmeye hizmet etti. Ülkede XX yüzyılın 50-60'lı yıllarında ulusal-ahlaki canlanma yönünde bazı önlemler alınmasına rağmen, bu alandaki amaçlı çalışma, Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi ilk sekreteri Haydar Aliyev'in seçilmesiyle başladı. Cumhuriyetin başkanı olan Haydar Aliyev, ilk günden önce öngören, halkın ekonomik ve sosyo-kültürel gelişiminde ve ulusal canlanma politikasının uygulanmasında parlamento dahil olmak üzere tüm devlet yetkililerinin çalışmalarına odaklandı. Yetenekli bir politikacı olarak, Yüksek Yasama Organına sunulan fırsatları ustaca kullandı ve ulusal uyanış ve gelecekteki bağımsızlık için sağlam bir temel attı.

1991 martın 7-de Ali Sovetde Sovyetler Birliği'nin ertelenmesine dair referandum yapılması konusunda mesele müzakere olunurken Haydar Aliyev derin içerikli bir konuşma yaptı. Konuşmasında Sovyetler Birliği ve Azerbaycan'daki sosyo-politik durumu analiz etti. Sovyet imparatorluğu yıkıma doğru gittiğini, delilleriyle esaslandırdı ve Azerbaycan'ın gelecek bağımsızlığı için gerekli tedbirlerin görülmesinin önemini vurguladı.

Zaman Haydar Aliyev'in haklı olduğunu kanıtladı. O dönemde yaşanan gelişmelerin sonucu olarak 1991 yılı 18 Ekim Azerbaycan Yüksek Sovyeti "Devlet bağımsızlığı hakkında Anayasa Yasası" kabul etti. Ne yazık ki, bağımsızlığın ilk yıllarında o dövrkü yönetim üzerine düşen sorumluluğu tam idrak edemiyor, siyasi sebatsızlık teşhir ettirmiştir. Bu ise, ülkeyi ekonomik, siyasi, ahlaki krize sürükledi.

Bağımsız Azerbaycan parlamentosunun Haydar Aliyev Günü'nü, Azerbaycan halkının Ulusal Kurtuluş Günü olan 27 Haziran 1997 tarihinde ülkenin liderliğine geri döndüğünü ilan etmesi tesadüf değildir.

Kararda şöyle yazıyor: "Azerbaycan halkının kurtuluşunun çözüldüğü en zor günlerde, bağımsız devletin egemenliği sona erdiğinde, Haydar Aliyev'in halkının önderliğine geri dönmesi, aslında bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ni, Azerbaycan halkını, tarihi başarıları kurtarmak için zor bir iştir. gönüllü olarak bir görev üstlenmek. Annesinin büyük yürekli oğlunun, halkına ve anavatanına özverili bağlılığıydı, gerçek anlamda, "Hayatımın geri kalanını insanlarım için feda edeceğim" dedi.

Haydar Aliyev’in Azerbaycan’daki siyasal iktidara geri dönmesiyle, eski Kafkasya’nın bu bölgesinde yeni bir siyasal dönem ve yeni bir düşünme aşaması başlamıştır. Azerbaycan'ın 21. yüzyılın yasal, demokratik devleti olarak adlandırılması için sağlam bir güvence veren bu yeni dönemdi.

Kamu yönetiminde üst düzey Cumhurbaşkanı-Parlamento ilişkilerini içeren Haydar Aliyev'in fikirlerinden hoşlanan Azerbaycan, bugün dünyayı hayrete düşürüyor. Ülke Parlamentosu da bu başarılara katkıda bulunuyor.

Milli Meclis'te konuşan Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev şunları söyledi: “Benim için, Millet Meclisi çok değerli ve yerel bir yer, evim…. Eylemimiz ve misyonumuz ülkemizi güçlendirmek ve güçlendirmek, Azerbaycan halkının refahını iyileştirmek ve güçlü, zengin bir devlet yaratmak. ”

Özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi için Azerbaycan halkı bugün, Haydar Aliyev siyaset okulunun en değerli mezunu olan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önderliğinde şanlı tarihlerinin yeni bir sayfasını yazıyor. (http://www.meclis.gov.az/?/az/content/158)

Milli Meclis ve yetkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki yasama yetkisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisleri tarafından kullanılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis’i 125 milletvekilinden oluşuyor. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Mejlisinin her toplantı için görev süresi 5 yıldır. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Mejlisinin her toplantı için seçimleri Kasım ayının ilk Pazar günü her beş yılda bir yapılır. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekillerinin görev süresi, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin görev süresi ile sınırlıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekilliğinden ayrılanların yerine yeni seçimler yapılırsa, yeni seçilen milletvekilinin görev süresi, ayrılan milletvekilinin kalan görev süresi ile sınırlıdır.

17 Mayıs 1996 yılında Haydar Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi İç tüzüğün onaylanması hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu imzalamıştır. (Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin İç Düzenlemelerinin Onaylanmasına İlişkin Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, 1996) Kanunda Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi faaliyetlerinin genel kurallari, Milli Meclisin kurumları, Milli Meclis milletvekillerinin parliamentar sorumluluğu kaydedilmiştir. (Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin İç Düzenlemeleri,1996)

Azerbaycan Cumhuriyetinde, yaşı 25'den aşağı olmayan her bir vatandaş, kanunla belirlenen şekilde AzərbaycanRespublikası Milli Meclisinin milletvekili seçilebilir. Çifte vatandaşlığı olan, başka devletler karşısında yükümlülüğü olan, yürütme veya yargı organlarında görev yapan, bilimsel, pedagojik ve yaratıcı faaliyet hariç, diğer ücretli faaliyetle uğraşan kişiler, din görevlileri, faaliyet ehliyetinin mahkeme tarafından tasdik edilen, ağır suçlardan mahkum olmuş kişiler, mahkemenin kesin hükmü infaz yerlerinde ceza çeken şahıslar Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekili seçilemezler.

Görev süresi boyunca Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekilinin kişiliği dokunulmazdır. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekili yetki süresi boyunca suçüstü yakalanma durumlarından başka, suçlanmasının edilemez, tutuklanamaz, hakkında mahkemece idari ceza uygulanamaz, üzeri aranamaz, muayene edilemez. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekili suçüstü yakalanırsa tutuklanabilir. Böyle bir durumda Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin milletvekilini tutuklayan organ derhal Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısına haber vermelidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi aşağıdaki konulara ilişkin genel hususları belirler: Bu Anayasa'da belirtilen insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinden yararlanma ve bu hak ve özgürlüklerin devlet garantileri;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçimleri;Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisine seçimler ve Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin milletvekili statüsü;referandum;yargısal yapı ve hakimlerin statüsü; savcılık; avukat ve noter;yasal işlem, mahkeme kararlarının yerine getirilmesi;Belediye seçimleri ve belediyelerin durumu;acil durum; askeri mod;devlet ödülleri;bireylerin ve tüzel kişilerin statüsü;medeni hukukun nesneleri;pazarlık, medeni sözleşmeler, temsil ve miras;devlet, özel ve belediye mülklerinin yasal rejimi, fikri mülkiyet haklarını içeren mülkiyet hakkı; diğer mülkiyet hakları; yükümlülük hakkı;vesayet ve vesayet dahil olmak üzere aile ilişkileri;finansal faaliyetin temelleri, vergiler, görevler ve ödemeler;iş ilişkileri ve sosyal güvenlik;suçların ve diğer suçların belirlenmesi, komisyonlarının sorumluluğunun belirlenmesi;savunma ve askerlik;kamu hizmeti;güvenlik temelleri;bölgesel yapı; devlet sınır rejimi;uluslararası anlaşmaların onaylanması ve iptali;iletişim ve ulaşım faaliyetleri;istatistikler, metroloji ve standartlar;gümrük işlemleri;ticaret ve değişim faaliyetleri; bankacılık, muhasebe ve sigorta.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin yetkisine aşağıdaki meselelerin çözümü ait:

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin çalışmalarının organizasyonu;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diplomatik temsillerinin kurulması;idari bölge bölümü;eyaletlerarası anlaşmaların onaylanması ve iptali;Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin teklifine ilişkin Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesinin onaylanması ve uygulanması üzerindeki kontrolü;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri'nin seçimi;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı önerisi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti askeri doktrininin onaylanması;bu Anayasanın öngördüğü hallerde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kararlarının onaylanmasıAzerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın önerisine Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı atanmasına rıza gösterilmesi;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı önerisi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti Temyiz Mahkemesi hakimlerinin atanması;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın önerisi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhuriyet Başsavcısının atanması ve görevden alınmasının onaylanması;Azerbaycan

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin önerisine uygun olarak görevden alınma emriyle işten çıkarılması;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı önerisi üzerine hakimlerin görevden alınması;Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesine güven konusunun çözülmesi;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı önerisi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Bankası Yönetim Kurulu üyelerinin atanması ve görevden alınması;Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının atanması ile ilgili olmayan görevlerin yerine getirilmesine rıza göstermesini;Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın talebi üzerine savaş ilanı ve barışın tesisine rıza göstermesi;referandum atanması; af. (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasi,1995)

Sonuç

Kafkasya Seym'inin dağılmasında hemen sonra, Kafkasya parlamentosundaki Azerbaycanlı delegeler bir araya gelerek geçici "Azerbaycan Milli Şurasını" kurdular. "Azerbaycan Milli Şurası" 28 Mayıs 1918 yılında Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan etti. Azerbaycan Cumhuriyeti, Türk âleminde ve Müslüman Doğuda ilk Cumhuriyet olması itibariyle başlı başına bir inkılâptır. Bakü'nün Bolşevik işgalinde olması nedeniyle Cumhuriyetin başkenti Gence olarak ilan edildi. Mehmet Emin Resulzade başkanlığındaki "Milli Şura" Gence kentinde çalışmalarını sürdürmeğe başladı. Azerbaycan Cumhuriyetinin ilk diplomatik teşebbüsü, Osmanlı İmparatorluğu ile olmuştur. 4 Haziran 1918 yılında Batum'da Azerbaycan cumhuriyeti ile Osmanlı devleti arasında barış ve kardeşlik anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayı Osmanlı devleti adına Adliye Nazırı ve Şurayı Devlet Reisi Halil Bey, Üçüncü Fırka komutanı Vehip Paşa ile Azerbaycan Cumhuriyeti adına Milli Şura Reisi Mehmet Emin Resulzade ve Hariciye Nazırı Mehmet Hasan Hacınski imzalamıştır. Bu anlaşmanın dördüncü maddesi gereğince Azerbaycan Cumhuriyeti Türkiye'den askeri yardım talebinde bulunmuştur.

28 Mayıs Azerbaycan Cumhuriyetinin yoktan var olmadığının, dünya üzerindeki belirgin tarihi geçmişi ve coğrafyası ile, dünya medeniyetine, kültürüne yaptığı katkılarla, egemen ulus kimliğine sahip olmanın sonucudur ve simgesidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Sovyetler Birliğinin dağılması ile tekrar binlerce şehit vererek tekrar bağımsızlığa kavuştu. Bu gün üç renkli ay yıldızlı Azerbaycan bayrağı tekrar Azerbaycan semalarında dalgalanmaktadır. Mehmet Emin Resulzade demişken; "Bir Kere Yükselen Bayrak, Bir Daha İnmez".

Kaynakça

1. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasi (1995), Bakü
2. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin İç Düzenlemeleri(1996), Bakü
3. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin İç Düzenlemelerinin Onaylanmasına İlişkin Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu(1996), Bakü
4. http://www.elibrary.az
5. http://www.meclis.gov.az

GİRİŞİM SERMAYESİ ŞİRKETLERİNİN ALTMAN-Z SKORU MODELİNE GÖRE TEMERRÜDE DÜŞME DURUMLARININ İNCELENMESİ.

Nuri Ozan AYDOĞDU[185]

Özet

Bu çalışmanın temel amacı Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren girişim sermayesi şirketlerinin temerrüde düşme durumlarının analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda 2015-2017 yılları arasında verilerine ulaşılabilen 7 girişim sermayesi şirketlerinin Altman-z skorları hesaplanmıştır. Analiz sonucunda çoğu şirketin z-skorları yıllar itibariyle Altman'ın ifade ettiği kritik değerin üzerinde yer almıştır. Fakat bir işletmenin z-skoru sektörde yer alan diğer firmalara göre yıllar itibariyle dalgalı bir seyir gösterip kritik değerin altında kalmıştır. Öte yandan çalışma sonucunda ülkenin kalkınmasında önemli rolü olan girişim sermayesi şirketlerinin genel itibariyle temerrüde düşme durumlarının düşük olduğu saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Girişim sermayesi, Altman z-skoru, Borsa İstanbul.*

Jel kodları: *G24, C18, C53.*

THE ANALYZE OF THE VENTURE CAPITAL FIRMS GOING INTO DEFAULT IN ACCORDANCE WİTH THE ALTMAN Z-SCORE MODEL.

Abstract

The primary purpose of this study is to analyze the venture capital firms in Borsa İstanbul (stock market of Istanbul) going into default. In accordance with this purpose, the Altman-z scores of 7 venture capital firms whose date is available between 2015-2017 are calculated. In result of the analyze, the z-scores of the most firms are detected to be above the critical value Altman stated by years. However, the z-score of a firm is detected to be below the critical value as it followed a fluctuating course by years compared to the other firms in the market. On the other hand, in the result of the study, the venture capital firms which play an important role in the development of the country, are detected to have a low ratio to go into default in general.

Key Words: *Venture capital, Altman z-score, Borsa İstanbul.*

Gel codes: *G24, C18, C53.*

1.GİRİŞ

Ulusal anlamda ekonominin gelişmesinde KOBİ'ler büyük önem arz etmektedir. KOBİ'lerin piyasada varlığını sürdürmesi, büyümesi ve rekabet üstünlüğü sağlamasında katma değerli üretim ve yenilikçi fikirlerin büyük önemi vardır. Yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasında Ar-Ge çalışmalarına yatırım yapmak gereklidir.

[185] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: ozan7394@gmail.com.

Fakat KOBİ'lerin gerekli finansmanı bulamaması ve Ar-Ge yatırımlarının riskli olması bu işletmelerin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Söz konusu işletmelerin hedeflerini gerçekleştirmek yani rekabet üstünlüğünü elde ederek büyüme sağlamasında girişim sermayesi şirketleri finansal ve yönetsel destek sağlamaktadır.

Girişim sermayesi şirketleri çeşitli kaynaklardan sağladıkları fonlar ile gelişme potansiyeline sahip finansman ihtiyacı bulunan firmaların oluşumu, faaliyete geçmesi ve hali hazırda sektörde faaliyet gösteren firmalarayönetsel desteğin sağlanması gibi çalışmalar yapmaktadır. Bu süreç genellikle uzun vadelidir ve süreç sonunda çeşitli şekillerde yatırımdan çıkış söz konusudur. Girişim sermayesi şirketlerinin yaptığı yatırımların %10 ile %20'si maliyetini karşılayıp tahmin edilenin üzerinde bir getiri sağlamıştır.

Girişim sermayesi şirketlerini ilk örnekleri ABD'de ortayı çıkmıştır, ardından Avrupa'da da kamu, özel ve kamu-özel işbirliği ile oluşturulan risk sermayesi şirketleri geç de olsa faaliyete geçmiştir.Türkiye risk sermayesi ile ilgili çalışmalara 1986 yılında İşsizlik ile Mücadele ve İstihdamı Geliştirme Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasıyla başlanmış.

Bu çalışmada günümüzde BİST'de faaliyet gösteren 7 girişim sermayesi şirketinin 2015-2017 yıllarındaki verileri kullanılarak Altman-z skoru modeli göre temerrüde düşme durumları analiz edilmiştir.

2.RİSK SERMAYESİ KAVRAMI

Girişim sermayesi; sermaye sahibi bir kişi ile ekonomik anlamda gelir sağlayabilecek ölçüde önemli bir bilimsel/teknik buluş, inovasyon sahibi fakat gerekli sermayesi bulunmayan, temelde iki kişinin bu fikri değerlendirmek üzere üretim yapmak için kurulan şirketler için kullanılan modern bir finansal tekniktir (Uygurtürk ve Soylu, 2016:638-639). Bu finansman modeli ile bir toplumda yaratıcı ve yeni fikirlerin gerçekleştirilmesi sağlanırken; bir diğer taraftan da toplum, bilişim çağındaki teknolojik gelişme seviyesine ulaştırılmakta ve ek olarak toplumun teknolojik ilerlemeler konusuna yönlendirici ve önder rol oynaması sağlamaktadır (Civan, 2010:475). Girişim sermayesi finansman modeli ile katma değerli mal ve hizmetlerin üretilerek gelecekte ortalamanın üzerinde bir getiri sağlanması beklenmektedir. Girişim sermayesi şirketleri tarafın yapılan yatırımlar dolayısıyla oldukça riskli yatırımlardır. Risk sermayesini sahip olması gereken çeşitli özellikler vardır bunlar;

- Teknolojik yenilik (Innovation).
- Sermayeye katılma (Equityparticipation).
- Yönetime katılma (Hands on).
- Küçük işletme – Hızlı büyüme (Small Business – High Growth).
- Uzun vadeli yatırım (Longtermorientation) 'dır (Civan,2010:476).

Gerekli olan finansmanı sağlamasında risk sermayesi şirketleri çeşitli fon kaynaklarından yararlanmaktadır. Girişim sermayesi şirketinde toplanarak girişimcilere bu çeşitli kaynaklardan sağlanan fonlar aktarılmaktadır. Bu finansman karşılığında risk sermayesi şirketleri ortaklık hakkı ifade eden finansal araçlar almaktadırlar (Hisse senedi gibi). 1946 yılında ABD'de kurulan American Researchand Development şirketinin kurulmasıyla Risk sermayesi finansman modelinin temelleri atılmıştır (İpekten, 2006:387). Risk sermayesi başlıca fon kaynakları Kamu, Emekli sandığı fonları, Özel sektör ve bankalardır.(Ceylan ve Korkmaz, 2010:164). Risk sermayesi şirketleri girişimcilere yalnızca finansal açıdan destek sağlamaz aynı zamanda yönetsel açıdan da çeşitli faydalar sağlamaktadır, işletmenin içinde bulunduğu gelişme aşamasında sağlanan destekler şunlardır (Ceylan ve Korkmaz, 2010:174-177) ;

1. Proje aşamasında finanslama.
2. İşletmeye alma aşamasında finanslama.
3. Üretim ve piyasaya ilk giriş aşamasında finanslama.

4. Piyasaya tutunma aşamasında finanslama.

Girişim sermayesi şirketleri projelerin değerlendirilmesini genellikle Net Bugünkü Değer ve Karlılık Endeksi yöntemlerinden faydalanmaktadırlar.

1986 yılında İşsizlik ile Mücadele ve İstihdamı Geliştirme Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasıyla ülkemizde girişim sermayesi başlamıştır. 1970'li yıllarda pilot bölge olarak Gaziantep ilinde KÜSGET olarak başlayan ve şu anki adıyla Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı olan KOSGEB, küçük ve orta ölçekli işletmelerin; teknolojik düzeylerini yükseltmek ve rekabet gücünü arttırmak, ekonomiye katkılarını ve etkinliklerini arttırmak, bilgiye erişim imkanlarını sağlamak, finansman zorluklarına çözüm getirmek ve yeni girişimleri desteklemek amacıyla 1990 yılında kurulmuş ve tam olarak risk sermayesi olarak nitelendirilmese de girişim sermayesi kapsamında da bir takım faaliyetlerde bulunmuştur (Civan, 2010:488-489). 1990'lı yılların sonrasında kurulan yerli girişim sermayesi şirketleri gelecekte Türkiye'de risk sermayesi alanında atılan adımların giderek sağlamlaşacağı ve güöleneceğini göstermiştir.Fakat ülkemizde girişim sermayesi sisteminin gelişmesinin önündeki en büyük engel; ülkemizdeki enflasyon oranları ve sermaye piyasalarının gelişmemiş olmasıdır. Türkiyede kişi başına AR-GE harcaması 3,5 dolarken, ABD' de 440 dolardır. (Ceylan ve Korkmaz, 2010:204). Ayrıca risk sermayesi sisteminin tanımında da yer alan teknolojik buluşların icatların korunması ile teşvikini sağlayacak yasal düzenlemelerin yetersiz oluşu da dikkate alınmalıdır (Civan, 2010:489-490).

Türk hukuk sistemine, Risk sermayesi kavramı, 24.04.1992 tarih ve 3794 sayılı kanunla 28.07.1981 tarih ve sayılı Sermaye Piyasası kanunundaki değişiklikler sonucu girmiştir. Bu kanun ile, risk sermayesi konusunda üç tip kurum öngörülmüştür (Ceylan ve Korkmaz, 2010:210):

1-Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları,

2-Risk Sermayesi Yatırım Fonları

3-Risk Sermayesi Yönetim Şirketleri.

Çalışma kapsamında BİST'de yer alan 7 adet Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı şirketleri incelenmiştir.

3.LİTERATÜR

Ülkemizde işletmelerin büyük bir kısmı kısaca KOBİ olarak ifade edilen Küçük ve Orta Büyüklükteki işletmelerden oluşmaktadır. KOBİ'ler gerek uzman yönetim desteğinden yeterince faydalanamamaması gerek finansla yetersizlikler sebebiyle AR-GE çalışmalarını ve bu AR-GE çalışmalarının yönetsel süreçlerinin devamını sağlayamamaktadır. KOBİ'lerin bu çalışmalarına destek olmak, ülkede katma değerli üretim yapılmasını sağlayarak, toplumun ve ülkemizin gelişmesine destek vermek amacıyla Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Şirketleri faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada Risk Sermayesi Şirketlerinin finansal başarısızlık durumları Altman'ın Z-skor modeli ile tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Finansal başarısızlığa yönelik yapılan çalışmaların uzun bir geçmişe sahiptir.Bu çalışmalar arasında en dikkat çekenlerinden biri olan finansal başarısızlık literatüründeki ilk çalışma Beaver (1966) çalışmasıdır.Bu çalışmada rasyo analizi yapılmış ve muhasebe verilerinden yararlanılmıştır (Sayılgan, 2008:408). Beaver, kendisi için önemli olan beş oran kullanmıştır. Bu oranlar; nakit akışının borç toplamına, net karın öz kaynaklara, dönen varlıkların kısa vadeli borçları, toplam kredilerin öz kaynaklara, çalışma sermayesinin öz kaynaklara oranıdır.İflas eden işletmelerin iflas etmeden önceki beş yıllık finansal oranları, faaliyetlerini devam ettiren işletmelerin finansal oranlarından daha kötü olduğu sonucuna varmıştır.Altman Z-skor (1968) modeli literatürde önemli bir yere sahip olan başka bir çalışmadır. Günümüzde bile büyük bir kullanım alanı

bulmaktadır. Kolay uygulanmasına ek olarak kolay bulunan muhasebe verilerine dayanmasından dolayı popülerliği oldukça yüksektir. Altman Z-skor modeli, işletmelerin finansal başarısızlıklarını önceden tahmin ederek iflasa ne kadar yakın olduklarını saptamak için en sık kullanılan modellerden biridir.1968 yılında Altman iflas eden firmalar üzerine bir çalışma yapmış ve firmaların iflas durumlarının önceden tahmin edebilmek için diskriminat ve finansal oranlar analizlerini kullanarak bir model oluşturmuştur (Çelik,2018:528).

Beaver'ın sonrasında yapılan çalışmalarda iflas ve başarısızlık kavramları üzerinde çeşitli fikir çatışması bulunmakta ve çoğu zaman birbiri yerine kullanılmaktadır (Özdemir vd., 2012:26-27).Başarısızlık; firmanın sadece tek bir yan kuruluşunun başarısız olmasından, işletmenin tamamının başarısız olmasına; borçlarını geç ödemesinden (kısa vadeli yükümlülüklerini ve uzun vadeli yükümleliklerinin faiz ve anapara taksitlerini, karşı tarafın şüpheli alacak haline geldikten sonra ödemesi), hiç ödeyememesine, kredibilitesini yitirmesinden iflasına kadar birçok durum olarak tanımlanmaktadır (Çelik akt.Aydın, Başar ve Coşkun, 2018:527). Finansal sıkıntı ise, yatırım politikası, sermaye yapısı ve firma performansı üzerinde etkiye sebep olan uzun bir dönemi kapsamaktadır (Kahl, 2002:135).İflas üzerine yapılan tanımların başında Altman'nın (1968) kayyum atanmış ve resmi olarak iflas başvurusunda bulunmuş olma ya da ulusal iflas yasasına göre reorganizasyon hakkı verilmiş şirketler tanımı yer almaktadır. Zavgren (1982) ve Zmijewski (1983) iflası bu ifadeyi destekler nitelikte resmi olarak iflas başvurusunda bulunmak olarak tanımlamıştır. Wu, Gaunt ve Gray (2010) ortak nitelikte bir tanımla iflası bir yıl içinde yasal olarak iflas başvurusunda bulunmuş olmak ifadesiyle açıklamıştır. Muigai'nin (2016) çalışmasında Kenya'da bulunan işletmelerin sermaye yapısı kararları ile finansal başarısızlık skoru arasındaki ilişki 2004-2013 dönemi için incelenmiştir. Altman Z Skorunun finansal başarısızlığı temsil ettiği araştırmanın sonuçlarına göre; finansal başarısızlık skoru ile finansal kaldıraç oranı arasında negatif yönde bir ilişki bulunurken, uzun vadeli borç ve içsel öz sermaye oranı ile pozitif yönde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir(Çelik,2018:528).

Orhan ve Selimoğlu, birlikte yürüttükleri çalışmalarında Borsa İstanbul'da işlem gören 25 adet tekstil işletmelerinin Altman Z Skoru ile finansal başarısızlıklarını ölçmeye çalışmışlardır. Çalışmada gruplar arası anlamlı farklılık gösteren 7 tane finansal oran kullanılarak diskriminant analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 11 işletmenin finansal açıdan başarılı, geriye kalan 14 işletmenin ise finansal açıdan başarısız olduğu sonucuna ulaşmıştır (Selimoğlu ve Orhan, 2015).

Yıldız, yapmış olduğu bir çalışmada Borsa İstanbul'da yer alan 35 işletmenin şirket derecelendirmelerini Altman Z Skoruna dayalı lojistik regresyon yöntemi ile belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonunda şirket derecelendirmesi ile Z skor değerleri arasında pozitif yönlü bir ilişki varken, kurumsal yönetim endeksiyle derecelendirme arasında bu olumlu ilişkiyi meydana çıkartabilecek bir neticeye varılamamıştır (Yıldız, 2014).

Çelik, yaptığı çalışmada finansal başarısızlığın ölçümlenmesinde yapay sinir ağları analizi ve diskriminant analizi yöntemlerini karşılaştırmıştır. 36 özel sermayeli bankanın finansal oranları bu iki yöntemle incelenmiş ve finansal başarısızlıktan bir yıl öncesi için yapay sinir ağları, iki yıl öncesi için diskriminant analizi yönteminin daha başarılı bir sınıflandırma performansı gösterdiği sonucuna ulaşmıştır (Çelik, 2010).

4.YÖNTEM VE BULGULAR

1968 yılında iflas eden firmalar üzerine bir çalışma yapmış ve firmaların iflas durumlarının önceden tahmin edebilmek için finansal oranlar ve diskriminant analizlerini kullanarak bir model oluşturmuş vemodeldeki oranlar şu şekilde belirlemiştir (Altman, 1968):

$$Z = 0{,}012X1 + 0{,}014X2 + 0{,}033X3 + 0{,}006X4 + 0{,}999X5 \quad (1)$$

- X1 = Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar
- X2 = Dağıtılmayan Karlar / Toplam Varlıklar
- X3 = Faiz ve Vergi Öncesi kar / Toplam Varlıklar
- X4 = Öz Kaynağın Piyasa Değeri / Toplam Borcun Defter Değeri
- X5 = Net satışlar / Toplam Varlıklar.

Yukarıda yer alan modele göre: Z-skor'u 1,81'in aşağısında yer alan işletmeler sıkıntılı durumda 1,81-2,99 arasında bulunan firmalar belirsiz ve 2,99 üzerindeki işletmeler güvenli olarak sınıflandırılmaktadır. Bu yöntem halka açık işletmelere yönelik yapılması sebebiyle özel firmalar ve üretim dışı faaliyette bulunan hizmet sektörünün finansal başarısızlık durumunu belirleme noktasında eleştirilere maruz kalmıştır (Çelik2018:529-530). Altman, çalışmasında bir takım düzenlemeler ile birlikte özel sektör imalat ve hizmet sektörü için 2 yeni model ortaya koymuştur (Altman, 2000).

Özel sektör imalat firmaları için Z modeli;

$$Z = 0{,}717X1 + 0{,}847X2 + 3{,}107X3 + 0{,}42X4 + 0{,}998X5 \quad (2)$$

Özel sektör hizmet sektörü firmalar için Z modeli;

$$Z = 6{,}56X1 + 3{,}26X2 + 6{,}72X3 + 1{,}05X4 \quad (3)$$

Hizmet işletmeleri için geliştirilen yeni modelden X5 değişkeni çıkartılmış ve imalat sektörünün etkisi azaltılmıştır.Altman'a göre kritik değer aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Z skor aralıkları tablosu.

Halka Açık İmalat Sektörü Firmalar için Z Skor Aralıkları (Altman, 1968)	**Özel Sektör İmalat Firmaları için Altman Z Skor Aralıkları (Altman, 2000)**	**Özel Sektör Hizmet Firmaları için Altman Z Skor Aralıkları (Altman, 2000)**
Z skor > 2,99 ise güvenli	Z skor > 2,90 ise güvenli	Z skor > 2,60 ise güvenli
1,81 ≤ Z skor ≥ 2,99 ise belirsiz	1,23 ≤ Z skor ≥ 2,99 ise belirsiz	1,1 ≤ Z skor ≥ 2,60 ise belirsiz
Z skor < 1,8 ise sıkıntılı	Z skor <1,23 ise sıkıntılı	Z skor < 1,1 ise sıkıntılı

Kaynak: Çelik, Mehmet Sinan,(2018) "Altman Z-Skor Modeli Kullanılarak Bist-30 Endeksinde Yer Alan İmalat Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesi"5. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), 26-29 Ekim 2018, Bildiriler kitabı, S.530.

Bu çalışmada BİST'de faaliyet gösteren 7 adet Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Şirketinin finansal sıkıntı durumları Altman Z skoru modeli yardımıyla ölçülmüştür. 2015 ve 2017 yılları arasında işletmelerin Z skorları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Yıllara göre Z skorlar ve firmaların ortalama z skorları.

Firmalar	2015 yılı	2016 yılı	2017 yılı	Z Skoru Ortalaması
EGELİ GİRİŞİM	13,90	9,43	23,33	11,82
GÖZDE GİRİŞİM SERMAYESİ	0,27	3,36	3,63	3,39
HEDEF GİRİŞİM SERMAYESİ	1.518,49	764,08	2.282,57	1146,7
HUB GİRİŞİM SERMAYESİ	322,69	573,53	896,22	529,93
İŞ GİRİŞİM SERMAYESİ	37,45	49,10	86,56	48,55
RHEA GİRİŞİM SERMAYESİ	-0,76	-2,63	-3,39	-0,48
VERUSATÜRK GİRİŞİM SERMAYESİ	14,50	28,02	42,52	25,95

Altman, 1,10'un aşağısında yer alan işletmeler sıkıntılı durumda 1,1-2,60 arasında bulunan firmalar belirsiz ve 2,60 üzerindeki işletmeler güvenli olarak sınıflandırılmaktadır. Bu durumda RHEA girişim sermayesi şirketi 2015 ve 2017 yıllarının ortalaması alındığında Altman'ın bahsettiği kritik değerin aşağısında sonuç alaraksıkıntılı bölgede yer almıştır. GÖZDE girişim sermayesi şirketi ise 2015 yılında sıkıntılı grupta yer alırken devam eden yıllarda güvenli bölgede yer almıştır. Yılların ortalaması alındığında ise RHEA girişim sermayesi şirketi dışında yer alan firmalar güvenli grupta yer almıştır.

Tablo 3: Yılların ortalama Z skorları.

Z Skoru	2015 yılı	2016 yılı	2017 yılı
Ortalama	272,36	203,56	475,92

Yıllar itibariyle z skoru ortalamaları yukarıdaki tablodaki gibidir. Bu durumda HUB ve HEDEF girişim sermayesi firmaları ortalamanın üzerinde yer almıştır.

Tablo 4: Firmaların Z skor ortalamaları.

FİRMALAR	Z skoru yılların ortalaması
EGELİ GİRİŞİM	11,82
GÖZDE GİRİŞİM SERMAYESİ	3,39

HEDEF GİRİŞİM SERMAYESİ	1146,74
HUB GİRİŞİM SERMAYESİ	529,93
İŞ GİRİŞİM SERMAYESİ	48,55
RHEA GİRİŞİM SERMAYESİ	-0,48
VERUSATÜRK GİRİŞİM SERMAYESİ	25,95

Yıllar itibariyle firmaların Z Skor ortalamaları alındığında ise RHEA girişim sermayesi şirketi dışında yer alan şirketler güvenli sınıfındadır. RHEA girişim sermayesi firması ise -0,48 değeriyle sıkıntılı sınıfta yer almaktadır.

5.SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada,ülkenin gelişmesinde büyük önem arz eden KOBİ'lere finansal ve yönetsel destek sağlamak amacıyla faaliyet gösteren Girişim Sermayesi Şirketleri'nin 2015 ve 2017 yılları arasındaki bilançoları üzerinden Altman z skor modeli kullanılarak birbiri arasında anlamlı ilişki olan finansal oranlar kullanılarak işletlerin temerrüde düşme düşümleri hesaplanmıştır.

Temerrüt durumlarının belirlenmesinde Altman'ın yöntemi popüler bir yöntem olmakla beraber diğer iflas tahmin modellerinin de kullanılmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Her sektörün kendi içerisinde farklı değişkenler bulundurması sebebiyle, aynı sektörde yer almasına karşın farklı ülkelerdeki farklı değişkenler sebebiyle aynı sektörlerde bile değişik durumlar ve sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Hesaplamalar sonucunda BİST'de yer alan 7 Girişim sermayesi şirketinden yalnızca birinin sıkıntılı sınıfta yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde katma değerli üretimin artmasına destek sağlayan girişim sermayesi şirketlerimiz genel itibariyle bahsedilen kritik değerin üzerinde yer almış ve güvenli sınıfına dahil olmuştur. Hesaplamalar gösteriyor ki gelecekte hali hazırda sektörde faaliyet gösteren girişim sermayesi şirketlerinin çoğu faaliyetine güvenilir bir şekilde devam edecek bu doğrultuda inovatif fikirlere sahip olan ve ya mevcut şirketinde AR-GE faaliyetleri için finansal ve yönetsel yardım isteyenlere gerekli olan desteği sağlayacaktır.

6.KAYNAKÇA

Altman, E. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. The Journal of Finance, 23(4), 589-609.

Altman, E. (2000). Predicting financial distress of companies: Revisiting the Z-score and zeta models. Erişim Tarihi: 17.10.2019, www.Stern.Nyu.Edu/~Ealtman/ Zscores.Pdf.

Beaver, William H.(1966). "Financial Ratios as Predictors of Failure", in Empirical Research in Accounting, selected studies, in supplement to the Journal of Accounting Research, (1966) : 71-111.

Beaver, William H., Correıa, Maria ve Mcnichols, Maureen.(2009). "Have Changes in Financial Reporting Attributes Impaired the Ability of Financial Ratios to Assess Distress Risk?, Rock Center for Corporate Governance, Working Paper Series.

Ceylan A. ve Korkmaz T. (2010) , "Finansal Teknikler".

Civan M. (2010), "Sermaye Piyasası Analizleri ve Portföy Yönetimi".

Çelik Kurtaran M. (2010), "Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Geleneksel ve Yeni Yöntemlerle Öngörüsü", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. MANİSA,Cilt:17 Sayı:2.

Çelik, Mehmet Sinan,(2018) "Altman Z-Skor Modeli Kullanılarak Bist-30 Endeksinde Yer Alan İmalat Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesi"5. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), 26-29 Ekim 2018, Bildiriler kitabı.

İpektan O. B. (2006), "Risk sermayesi finansman modeli", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, 385 – 408.

Kahl, Matthias (2002), "Economic Distress, Financial Distress and Dynamis Equation", The Journal of Finance, Vol. LVII, No. 1, February, http://web.cenet.org.cn/upfile/97201.pdf , Erişim Tarihi: 02.09.2019.

Muigai, R. G. (2016). Effect of capital structure on financial distress of nonfinancial companies listed in Nairobi securities exchange. Dissertation of Doctor of Philosophy in Finance in the Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology.

Özdemir, F. S., Choi, F., & Bayazıtlı, E. (2012). Finansal Başarısızlık Tahminleri Yönüyle UFRS ve Bilginin İhtiyaca Uygunluğu. Mali Çözüm Dergisi, 17-52.

Özdemir, F. S., Choi, F.D.S. & Bayazıtlı, E. (2012). Finansal başarısızlık tahminleri yönüyle ufrs ve bilginin ihtiyaca uygunluğu. Mali Çözüm Dergisi, 112, 17-52.

Sayılgan, G. (2008). İşletme finansmanı. Ankara: Turhan Kitabevi.

Selimoğlu S. ve Orhan A. (2015), "Finansal Başarısızlığın Oran Analizi ve Diskriminant Analizi Kullanılarak Ölçümlenmesi: BİST'de İşlem Gören Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 66: 21 – 40.

Ulutürk H. ve Soylu N. (2016), "Girişim Sermayesi Yatırım ortaklıklarının Likidite ve karlılık performanslarının copras yöntemi ile analizi", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 9, Sayı 2.

Wu, Yanhui, Gaunt, Clive ve Gray, Stephen(2010). "A Comparion of Alternative Bankruptcy Prediction Models", Journal of Contemporary Accounting & Economics. 6, 1, (2010) : 34–45.

Yıldız A. (2014) , "Kurumsal yönetim endeksi ve Altman Z skoruna dayalı Lojistik regresyon yöntemiyle Şirketlerin kredi derecelendirmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.3, s.71-89.

Zavgren, Christine V.(1982). "A Logistic Analysis of the Relationship Between Vulnerability to Failure and Certain Financial Variables for American Industrial Firms", Krannert Graduate School of Management, Purdue University.

Zmıjewsjkı, Mark E.(1983). "Essays on Corporate Bankruptcy", Ph.D. Dissertation, State University of New York at Buff.

EKONOMİK BÜYÜME İLE BORSA İŞLEM HACMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: AMERİKAN BORSASI ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

RECEP KOÇ[186]

Özet

Ülke ekonomilerinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak, finansal sistem ve ekonomik büyüme ilişkisi araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Ancak yapılan literatür taraması incelendiğinde konuya ilişkin elde edilen sonuçların ülkeden ülkeye farklılık göstermesi nedeni ile bu çalışmanın konusu hakkında literatürde bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu çalışmada ABD'nin ekonomik büyümesi ile borsa işlem hacmi arasındaki ilişki incelenmiştir. Borsa işlem hacmi değişkeni olarak S&P 500 endeks verisi ve ekonomik büyüme göstergesi olarak da gayri safi yurt içi hasıla kullanılmıştır. Çalışmada ABD'nin 1990 - 2018 dönemini kapsayan 29 yıllık bir veri seti kullanılmıştır. Araştırmada birim kök testlerinden, Vektör otoregresyon analizinden, Granger nedensellik testinden ve etki-tepki fonksiyonundan yararlanılmıştır. Analiz sonucunda ekonomik büyümeden borsa işlem hacmine; borsa işlem hacminden de ekonomik büyümeye karşılıklı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: *Ekonomik Büyüme, İşlem Hacmi, Borsa*

Jel Kodları: *040, 047, 051.*

RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND TRADER TRADING VOLUME: AN EMPIRICAL INVESTIGATION ON THE AMERICAN EXCHANGE

Abstact

Depending on the developments in the country's economy, the relationship between the financial system and economic growth has been a subject of interest to researchers. However, there is no consensus in the literature about the subject of this study since the results of the literature review are different from country to country. In this study, the relationship between US economic growth and stock exchange volume was examined. S & P 500 index data and gross domestic product were used as indicators of economic growth. In the study, a 29-year data set covering the period between 1990 and 2018 was used. In the study, unit root tests, Vector autoregression analysis, Granger causality test and effect-response function were used. As a result of the analysis; There is also a mutual relationship between stock trading volume and economic growth.

Keywords: *US Growth, Trading Volume, Stock Exchange*

Jel Classification: *040, 047, 051.*

[186] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Bölümü, recepkoc965@gmail.com

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, bir ülkede belirli bir zaman dilimi içerisinde üretilen mal ve hizmet miktarının piyasa değeri ile artışını göstermektedir. Ekonomik büyüme, bu artışı göstermesi bakımından ölçülebilen bir olgudur. Bu olgunun belirleyici faktörleri ise sermaye, işgücü, doğal kaynaklar, teknoloji ve verimliliktir. Büyüme için mal ve hizmet üretiminin gerçekleşmesinde ihtiyaç duyulan sermaye yatırımları önemli rol oynamaktadır. Sermaye yatırımlarında ihtiyaç duyulan fonlar ise finansal piyasalardan temin edilmektedir(Han & Kaya, 2009: 263).

Finansal piyasa fon fazlası olan tasarruf sahipleri ile yatırım sermayesi için ihtiyaç duyulan fon açığı olan yatırımcıları karşılaşabildiği iktisadi bir işleve sahiptir. Finansal piyasalar sayesinde fon açığı olan girişimciler borç senedi yerine hisse senedi ile tasarruf sahiplerine ortaklık hakkı vererek temettü dağıtma koşuluyla yatırımları için fon sağlamaktadırlar. Böylece ihtiyaç duyulan fonun sağlanmasıyla yatırım yapılarak üretim sağlanacak ve ekonomik büyümeye katkıda bulunulacaktır(Şıklar, 2009: 115). Bu döngü aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir.

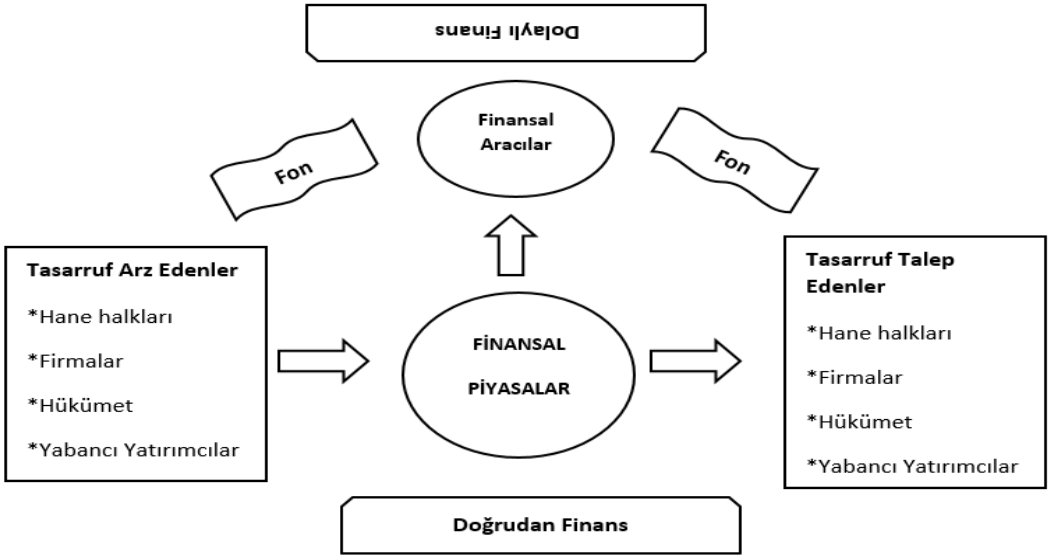

Şekil 1: Finansal piyasalar

(Kaynak: Tarafımca hazırlanmıştır.)

Etkin piyasalar hipotezi, menkul değer fiyatlarının tüm mevcut bilgileri içerdiğini ileri sürmektedir(Funke & Matsuda, 2002: 4). Tasarruf sahipleri sermaye piyasalarında menkul değerlere ilişkin birbirinden bağımsız çok çeşitli haber kaynaklarına göre hareket etmektedirler. Yatırımcılar farklı teknik ve metotlarla ilgili haberlerden faydalanarak, birbirinden bağımsız ve farklı beklentiler geliştirmek suretiyle değerlendirmelerde bulunurlar. Bu sebeple finansal piyasalarda işlem yapan analistler, belirli bir menkul kıymet üzerinde, farklı farklı yargılara ulaşabilirler.

Başka bir değişle oluşan yargılar pazara alım ya da satım emirleri şeklinde iletilir ve uzmanların yeni bilgilerden yararlanarak oluşturdukları yeni değerler, yeni fiyatların oluşmasını sağlar. Böylece yeni gelen bilgi, alım ve satım emirleri şeklinde piyasaya yansır ve piyasada durağan (statik) olmayan bir denge oluşmasına neden olur (Kıyılar, 1997: 8).

Sermaye piyasaları; piyasada likidite artışı sağlama, tasarruflarda artış meydana getirme, risk türlerinin farklılaştırılması, bilgiye kolay erişim sağlama ve firmaların denetimi gibi işlevleri vasıtasıyla ekonomik büyümeyi hızlandırması varsayılmaktadır(Müslümov & Aras, 2002: 2).

Gelişmiş bir finansal sistem, tasarruf sahiplerine farklı portföy seçenekleri sunarak kaynakların etkin yatırımlara yönlendirilmesini sağlayıp yatırımcıların da riski dağıtmasına ve çeşitlendirmesine imkan tanır. Ayrıca gelişmiş finansal sistemler, finansal piyasada yer alan aktörler arasındaki bilgi akışını kolaylaştırarak bilgi asimetrisi problemini ortadan kaldırır(Çetenak & Haykır, 2019: 4).

Çetenak ve Haykır(2019)' a göre tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasında aracılık rolü üstlenen finansal sistem, ekonomik büyümeyi doğrudan değil dolaylı olarak etkilemektedir. Gelişmiş finansal piyasalar yatırım yapmak isteyen yatırımcıların dış finansman imkânlarına kolaylıkla ulaşmalarını sağlamakta ve bunun sonucunda yatırımlar artmaktadır.

Finansal gelişmeden temel olarak anlaşılan, tasarrufların arttırılması ve bu tasarrufların yatırım birimlerine ulaşımının kolaylaşmasıdır. Finansal liberalleşme politikalarının başarısı, ülkedeki tasarrufları arttırabilme yeteneğine bağlıdır. Ancak finansal liberalleşme deneyimleri, finansal liberalizasyonun tasarrufları arttırdığı önermesini destekler nitelikte değildir. Finansal liberalleşmenin finansal gelişimi sağlamadaki başarısı, daha etkin yatırım dağılımını sağlamasından kaynaklanmaktadır (Williamson & Mahar, 2002: 14).

Yatırımcıların neden işlem yaptığına ilişkin sorunun cevabı genellikle iki unsura dayandırılmaktadır. Birincisi riski paylaştırmak adına portföyü dengelemek iken ikincisi özel bilgilere dayanarak piyasada vurgun yapmaktır. Bu işlemler "Hedging" ve "Spekülasyon" olarak da adlandırılmaktadır (LIorente vd., 2002: 1005).

Borsa işlem hacmini teorik olarak tanımlamak gerekirse, işlem hacmi bir menkul kıymette ya da borsa genelinde tüm alış ve satışların toplam parasal değeridir. İşlem hacmi, işleme konu olan menkul kıymet adedi ile bu menkul kıymetlerin işlem gördüğü fiyatların çarpımlarının toplamından oluşur. Piyasada işlem gören her bir hisse senedinin işlem hacmi toplanarak piyasanın işlem hacmi hesaplanmış olur.

İşlem miktarı belli bir seansta ya da dönemde el değiştiren toplam menkul kıymet adedini göstermektedir. "İşlem fiyatı" ise bir menkul kıymetin alınıp - satıldığı, emirlerin gerçekleştiği fiyattır. Bir menkul kıymette satım emrinin gerçekleşmesi için karşısında da tersi bir emirle (alım emri) eşleşmesi gerekir. Sonuç olarak alışların toplamı satışlara eşit olmalıdır.

İşlem hacmi likiditeyi gösteren iyi bir göstergedir. Ancak piyasa derinliği ve alım-satım niteliği hakkında hiçbir bilgi vermez. İşlem hacminin yüksek olması önemli olmakla beraber bu işlem hacmine katkıda bulunan yatırımcı sayısı ve bu yatırımcıların net alım-satım yapıp yapmadıkları da aynı derecede önem arz etmektedir(a.g.w.s:borsagündem.org).

Finansal yatırımcıların işlem hacmine önem vermesinin pek çok sebebi olabilir. Teorik olarak düşük işlem hacmi, piyasanın likit olmadığını ve yüksek fiyat değişkenliğine sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan yüksek işlem hacmi, genellikle piyasanın oldukça likit ve fiyatlardaki volatilitenin de düşük olduğunu ifade etmektedir. Genel bir ifadeyle, yüksek işlem hacim ile birlikte borsa aracılarının gelirleri artarken, yüksek devir hızına bağlı olarak piyasa aktörlerinin kar fırsatlarının da artması beklenmektedir (Floros & Vougas, 2007: 98-115).

Finansal piyasalarda fiyat ve işlem hacmi ilişkisine dair genelde iki kanı bulunmaktadır. Bu kanılardan birincisi fiyatların işlem hacmini etkilediği, ikincisi ise hacmin boğa piyasasında yüksek, ayı piyasasında düşük olduğu yönündedir. Aslında bu iki kanıda fiyat ve işlem hacmi arasındaki iki boyutlu nedenselliği ifade etmektedir. İlkine göre işlem hacmi ve getirilerin mutlak büyüklüğü arasında, ikincisinde ise hacim ile getiriler arasında pozitif bir korelasyon olduğu varsayılmaktadır.

Borsada işlem gören menkul kıymetlerden işlem hacmi yüksek olan kıymetler *"likit"* olarak değerlendirilir ve alış-satışı daha kolaydır. İşlem hacmi düşük, alıcı ve satıcı sayısının az olduğu hisse senetlerine sahip olan pay sahiplerinin bu pay senetlerini elden çıkarması daha zordur. Bu tür pay senetleri *"sığ"* olarak adlandırılır. Bu tür piyasa şartları manipülasyon için uygun ortam oluşturduğundan işlem yaparken daha dikkatli olmak gerekmektedir(a.g.w.s:borsagündem.org).

Bu çalışmada ABD Borsasının 1990-2018 yılları arasındaki 29 yıllık verilerle S&P500 endeksi işlem hacmi ile ABD Gayrisafi Yurtiçi Hasılası arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda

nedensellik ilişkisinin tespitinde öncelikli olarak serilerin durağanlıklarının tespit edilebilmesi yani birim kök olup olmadığının belirlenebilmesi için Augmented Dickey- Fuller Testi ve Phillips Perron Testi yapılarak, nedensellik ilişkisini inceleyebilmek için VAR Analizi uygulanmıştır. Bu nedensellik ilişkisinin yönünün tespit edilebilmesi için VECM Granger Nedenselik Testi uygulanarak, Etki-Tepki Analizleri de yapılmıştır.

I. Literatür

Ekonomi literatüründe tartışılmalı bir konu olan ekonomik büyüme ve finansal piyasalar arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından çalışılmış ve çalışmalar genellikle yaygın olarak bilinen para ve kredi ile ilgili büyüklüklerde yaşanan gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Finansal piyasalarda faaliyet gösteren kurumlar ve işlem gören araçlar farklılık göstermektedir. Borsalar finansal piyasaların önemli bir dayanağıdır. Etkin çalışan borsalar sermayenin tabana yayılmasına hizmet edip, aynı zamanda tasarruf sahiplerine riski çeşitlendirme imkânı da sağlamaktadır. Buna ek olarak borsalar, firmaların yeni yatırım ya da genişleme yolunda karşılaştıkları finansman sorunlarına düşük maliyetlerle çözüm üretmektedir.

Ekonomi literatüründe, bu ilişkinin önemli bir tartışma konusu olmasının teorik olarak temelleri, Shumpeter ve ondan sonra gelen Goldsmith, Mc Kinnon ve Shaw'a dayanmaktadır. Finansal gelişmenin ekonomik gelişme sürecindeki rolüne katkı yapan bu alandaki ilk çalışmalarda, temel olarak üç konu üzerinde durulmuştur.

Bu konular (Kar & Tuncer, 1999: 21);

- ✓ Finansal aracılık mekanizmasının analizi ve bu mekanizmanın öneminin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkisinin vurgulanması.
- ✓ Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz edilmesi.
- ✓ Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin deneysel olarak incelenmesidir.

Nitekim Schumpeter'in (1911) finans sektörünün kredi kanalıyla ekonomik büyümeyi etkilediğini savunduğu çalışması finansal gelişme ve ekonomik büyümeye dair yapılan çalışmaların temeli olarak kabul edilebilir. Schumpeter (1911) bu araştırmasında, bankacılık sisteminin ekonomik büyümedeki kritik önemini vurgulamış ve bankaların üretken yatırımları tespit edip bu yatırımları finanse ederek yenilikçiliği ve gelecekteki büyümeyi aktif bir şekilde teşvik edebildiğini savunmuştur.

Goldsmith (1969) finansal aracıların varlıklarını GSYH' ya bölerek oluşturduğu finansal gelişme seviyesi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur(Gökdeniz vd. 2003, s.4). Adam Smith(1986) ise "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinde, İskoçya'da ticaret hacminin gösterdiği gelişimde şüphesiz olarak bankaların katkısının olduğunu ifade etmektedir.

Sadeghi (1992) Avusturalya hisse senedi getirileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi 1980-1991 yıllarını kapsayan 11 yıllık bir dönemi incelemiştir. Araştırma bulgularına göre hisse senedi getirilerinin cari işlemler açığı, döviz kuru ve reel GSYİH' nın büyüme oranındaki beklenmedik gelişmelerle arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu ve enflasyon oranı ve faiz oranına ilişkin beklenmedik gelişmelerle ise negatif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Atje ve Jovanovic (1993) borsadaki gelişmeler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980 sonrası dönem için araştırma yapmışlardır. Çalışma sonucunda borsadaki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır. 1993 yılında yine King ve Levine 1960-1989 yılları arasını kapsayan 80 ülkenin verileriyle yaptıkları çalışmalarında ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında güçlü bir ilişki bulmuşlardır. King ve Levine(1993) göre finansal gelişme düzeyi ekonomik büyüme için iyi bir göstergedir.

Benecivenga vd. (1995) borsa likiditesi, ekonomik büyüme oranı, verimlilik artışları ve sermaye birikimi değişkenleri ile yaptığı çalışmalarında kullanılan değişkenler arasında güçlü ve pozitif yönlü bir bağlantı

olduğunu ileri sürmüşlerdir. Levine ve Zervos(1996) hisse senedi piyasasında piyasa kapitalizasyonunun GSYİH' ya oranı değişkenlerini kullanmışlar ve anliz sonucunda hisse senedi piyasası gelişimiyle ekonomik büyüme arasında pozitif korelasyon bulmuşlardır.

Harris(1997) 49 farklı ülkeye ait verileri iki aşamalı en küçük kareler metodunu kullanarak yaptığı analiz neticesinde az gelişmiş ülkeler için sermaye piyasasının ekonomik büyümeyi açıklamadığını, gelişmiş ülkeler için sermaye piyasası hacminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin az ve istatistiksel olarak önem seviyesinin düşük olduğunu bulmuştur.

Zhao (1999) ise Çin ekonomisi için hisse senedi getirileri ile enflasyon ve üretim seviyesi arasındaki ilişki üzerinde çalışmış, çalışma sonucuna göre hisse senedi getirileri ile beklenen üretim artışı arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Arestis, Demetriades ve Luintel (2001) 5 gelişmiş ülkeye ilişkin veriler ile borsadaki gelişmeler ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre bankacılık sektörü ve borsadaki gelişmeler ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Müslümov ve Aras (2002) yaptıkları araştırmalarında 22 OECD ülkesinin zaman serisi verilerini ele alarak bir incelemede bulunmuşlardır. Bu çalışma verilerine göre sermaye piyasasının gelişmesinin ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Aziz ve Duenwald(2002) yaptıkları araştırmalarında finansal gelişmelerin ekonomiyi 3 yönden etkilediği sonucuna varmışlardır. Bu 3 etki ise şu şekildedir;

- Alternatif yatırım projelerini değerlendirebilmek için bilgi toplayarak ve risk paylaşarak sermayenin marjinal verimliliği artırılabilir;
- Finansal aracılık maliyetlerini düşürerek ve verimliliğini artırarak, finansal gelişme yoluyla yatırıma yönlendirilen tasarruf oranını arttırabilir,
- Özel tasarruf oranını yükseltebilir.

Kim (2003) Amerika'da Ocak 1974 - Aralık 1998 dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmaları ile hisse senedi getirisi ile endüstriyel üretim, reel döviz kuru, faiz oranı ve enflasyon arasındaki uzun dönem denge ilişkisi üzerine çalışmıştır. Çalışma sonuçlarına göre S&P 500 hisse senedi endeksi ile endüstriyel üretim arasında pozitif yönlü; reel döviz kuru, faiz oranı ve enflasyon ile arasında ise negatif yönlü bir ilişki vardır.

Cooray (2010) çalışmasında borsa performansının ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. 35 gelişmekte olan ülkeye ait verilerle yapılan araştırma sonucunda borsa performansının uzun dönemli ekonomik büyümeyi belirlemede önemli bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şentürk, Özkan ve Akbaş (2014) yaptıkları çalışmada 1998'in ikinci çeyreğinden 2014 yılının ikinci çeyreğine kadar geçen süredeki borsa getirileri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda; borsa getirisi kısa dönemde ekonomik büyümenin ve ekonomik büyüme de orta dönemde borsa getirisinin nedeni olarak tespit edilmiştir.

Ekonomi literatüründe hem eski hem de yeni anlayışlar, finansal sistemin ekonominin performansı üzerinde üstlendiği potansiyel rolün ne olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.

Geleneksel teoriler, finansal sistemin reel ekonominin ihtiyaçlarına uyum sağlaması şeklinde pasif bir rolü olduğunu ileri sürmelerine karşın, çağdaş teoriler tam tersi bir şekilde, finansal sistemin ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğunu düşünmektedirler (Hermes & Lensink, 1996: 7).

Literatür taraması incelendiğinde direkt olarak S&P 500 endeksinin işlem hacmi üzerinde bir araştırmanın olmaması bu araştırmayı yapmada birinci etken olarak yer almaktadır. Ayrıca yapılan çalışmaların güncel olmaması da bu durumu tetiklemektedir. Fiyatlar yükseldikçe işlem hacminin bir noktaya kadar artması, yatay piyasada ise fiyatlar düştükçe işlem hacminin düşmesi normaldir. Bu nedenle işlem hacmi hisse fiyatlarında meydana gelen trendlerin kontrol edilmesi için önemlidir. Ayrıca işlem hacminin genel olması yani

piyasada alım-satım yapılan tüm hisseleri içermesi ekonomik büyüme ile kullanıldığında analizin daha genel bir analiz olacağı düşünülmüştür.

II. Veri & Metodoloji

Bu araştırmanın amacı; ABD için ekonomik büyüme ile borsa işlem hacmi arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bu amaçla borsa işlem hacmi değişkeni olarak borsadaki tüm hisse senetlerini kapsayan S&P 500 endeks verisi ve ekonomik büyüme göstergesi olarak da gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) kullanılmıştır. Çalışmada ABD'nin 1990 - 2018 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olan gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) verisi dünya bankasından (World bank), S&P 500 endeks verisi ise "yahoo finace" web sitesinden temin edilmiştir. Araştırmada Philips Perron testi, Augmented Dickey Fuller ADF birim kök testleri, VAR analizi, VECM Granger nedensellik testi ve Etki- Tepki analizleri kullanılmıştır.

III. Araştırma Bulguları

Ekonometri de iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için öncelikle analiz edilecek olan veri setinin durağanlığına bakılması gerekmektedir. Durağanlık ise ortalaması ve varyansı zaman içerisinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki kovaryansın incelenen döneme değil, dönemlerin arasındaki uzaklığa bağlı olduğu bir süreçtir.

Zaman serisi analizinde serilerin durağan olması çok önemlidir, çünkü bir seri eğer durağan değilse farklı veri setlerinde farklı şekiller sergiler. Bu durumda seri grafik olarak diğer dönemlerle genelleme yapılamaz ve geleceği tahmin etmek için yararlı olamaz. Durağanlık aranan bir özellik olduğuna için, elimizdeki bir zaman serisinin durağan olup olmadığını bilmek fayda sağlayacaktır. Uygulamada bir serinin durağan olup olmadığını anlamak için çeşitli yöntemler mevcuttur(Yalta, 2011: 9). Durağan olma ya da olmama durumuna grafiksel olarak bakılmasına aşağıda yer verilmiştir. Durağanlık 3 farklı seviyede oluşmaktadır;

I. Veri ham halinde durağan ise seviyede (Level) durağan denir. I(0) şeklinde gösterilir.

II. Veri eğer birinci farkı alınarak durağanlaştırılıyorsa birinci farkta durağan denir. I(1) şeklinde gösterilir.

III. Veri eğer ikinci farkı alınarak durağanlaştırılıyorsa ikinci farkta durağan denir. I(2) şeklinde gösterilir.

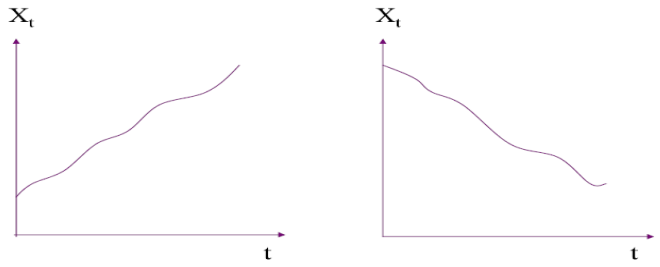

Grafik 1: Durağan olma durumu

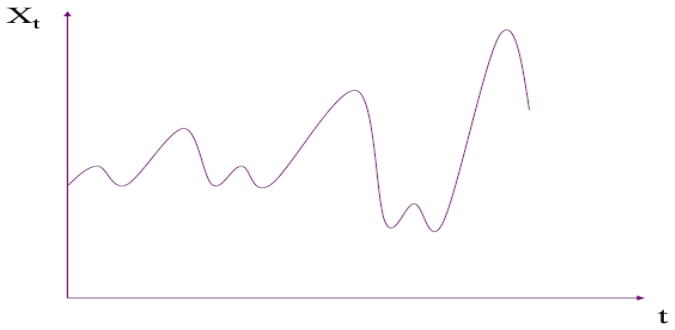

Grafik 2: Durağan Olmama Durumu

Durağanlık incelemesi "Birim Kök testi" ile yapılır. Birim kök testi ise kendi bünyesinde temelde 5 faklı modelden oluşur. Bu modeller ise şu şekildedir;

- Dickey Fuller Birim kök testi
- Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim kök testi
- Phillips Perron Birim kök testi
- KPSS Birim kök testi
- Korelegram Birim kök testi

Bu çalışmada birim kök testlerinden Geliştirilmiş Dickey Fuller ve Phillips Perron testleri kullanılmıştır.

III. a. Dickey Fuller ve Phillips Perron Birim Kök Testi

Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin otokorelasyon problemi içermesi halinde kullanılamaz. Zaman serisinin gecikmeli değerleri kullanılarak hata terimindeki otokorelasyon problemi ortadan kaldırılabilmektedir. Otokorelasyon problemi Durbin Watson testi ile de kontrol edilmektedir.

Dickey-Fuller bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini, bağımsız değişken olarak modele dahil eden yeni bir test geliştirmiştir. Bu test Genişletilmiş Dickey-Fuller testidir. Burada gecikmeli değişkene ait uygun gecikme mertebesi belirlenirken Akaike ve Schwarz kriterlerinden yararlanılmaktadır. Bu test için önerilen modeller; Sabitsiz ve trendsiz model, Sabitli ve trendsiz model, Sabitli ve trendli modeldir(Enders, 1995: 225).

Aşağıda çalışmada kullanılan "Gsyh" ve "Hacim" değişkenlerine ait grafikler yer almaktadır.

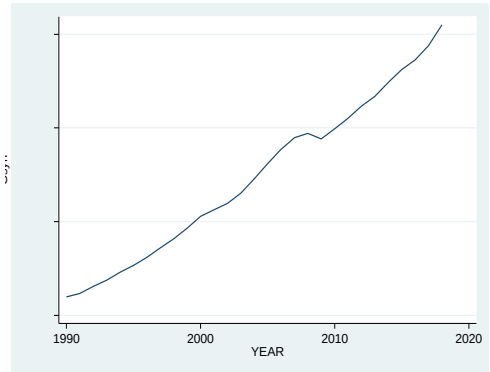

Grafik 3:Gsyh

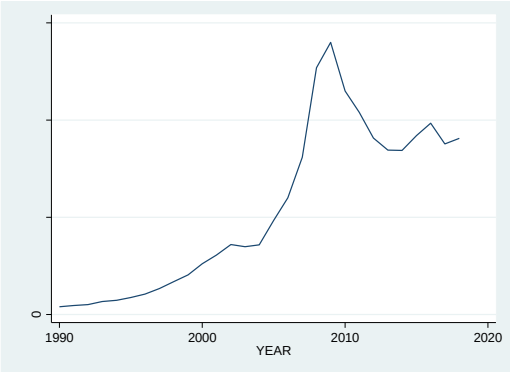

Grafik 4:Hacim

Grafiklerden de görüldüğü üzere yapılan analizde kullanılan veri setinde yer alan verilerin çok büyük değerler olduğu tespit edilip analizin daha doğru sonuç vermesi ve "otokorelasyon prolemini" ortadan

kaldırmak için veri setinin logaritması alınmıştır. Logaritması alınan veri setini yine sabitli ve trendli olduğu tespit edilmiş ve bu model (Sabitli ve trendli model) kullanılmıştır. Modeli formülüze edecek olursak;

$$\Delta Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \delta_i \, \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Hipotezler ise şu şekildedir;

H_0: $\delta = 0$ (Seri Durağan Değildir.)

H_a: $\delta < 0$ (Seri Durağandır.)

Test istatistiğinde $\tau = \frac{s}{s_s}$ şeklinde hesaplanmaktadır. Çalışma neticesinde değişkenlere ait ulaşılan birim kök sonuçları şöyledir;

Tablo 1:ADF ve PP test sonuçları

	Augmented *Dickey Fuller testi*			*Phillips Perron testi*		
Değişken	I(0)	I(1)	I(2)	I(0)	I(1)	I(2)
Gsyh (Us Gdp)	-2.093 **(0.5499)**	-2.982** **(0.0366)**	---	-1.185 **(0.9135)**	-2.982** **(0.0366)**	---
Hacim (Us Volume)	0.149 **(0.9955)**	-2.529 **(0.1085)**	-5.384*** **(0.0000)**	-0.320 **(0.9890)**	-2.529 **(0.1085)**	-5.384*** **(0.0000)**

*** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. ** % 5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Kritik değerler parantez içerisinde gösterilmiştir.

Araştırmada kullanılan ADF ve PP testleri için H_0 (Null) hipotezi değişkenlerin durağan olmadığı, H_1 (Alternatif) hipotezinde değişkenlerin durağan olduğu kabul edilmiştir. Yukarıda verilen Tablo 1' deki hücrelerde üst tarafta yer alan değerler değişkenlere ait "t istatistik değerlerini" alt tarafta yer alan değerler ise p değerlerini göstermektedir. Yapılan ekonometrik analiz neticesinde kritik p değerlerinin %5 anlam seviyesinin altında olduğunu görmekteyiz. Bu durumda H_0 hipotez reddedilmiştir. Yani değişkenlerin seviyede durağan olmadığı tespit edilmiştir. Daha sonra her iki değişken için de ayrı ayrı birim kök testleri yapılıp GSYH değişkeninin birinci farkı(0.0000) alınarak durağanlaştırılmıştır. Hacim değişkeni ise birinci fakta(0.1085) durağanlaşmamış, ikinci farkı alınarak(0.0000) durağanlaştırılmıştır. Değişkenlerdeki durağanlaşmayı grafik yardımı ile de görebiliriz.

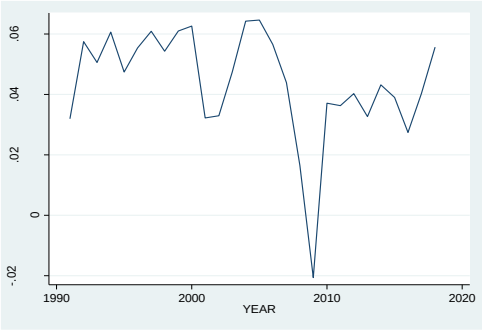

Grafik 3:Gsyh I(1)

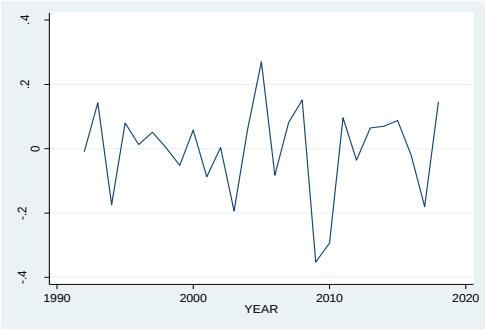

Grafik 4:Hacim I(2)

III. b. Vektör Otoregresyon (Var) Analizi

Sims (1980) tarafından geliştirilen *vektör otoregresyon analizi* Granger nedensellik testi modelini temel alır. Sims' in bu modelinde iki içsel değişken mevcutsa, bunların her biri, hem kendi hem de diğer içsel değişkenin belli bir döneme kadarki gecikmeli değerleri ile ilişkilendirilmektedir.

VAR modelini uygulayabilmek için gecikme değerlerinin tespiti şarttır. Gecikme değeri ise değişkenlerin kaç dönem birbirini etkilediğini göstermektedir. Analizde gecikme değerinin tespiti için 4 farklı ölçüt uygulanmıştır.

Tablo 2: Ekonomik büyüme(GSYH) ve hacim için gecikme değerleri

Gecikme	FPE	AIC	HQIC	SBIC
0	6.4e-06	-6.28078	-6.25595	-6.18204
1	**3.4e-06***	**-6.92784***	**-6.85334***	**-6.63162***
2	4.4e-06	-6.68258	-6.55842	-6.18889
3	5.3e-06	-6.51409	-6.34026	-5.82292
4	5.7e-06	-6.48339	-6.2599	-5.59474

FPE: Final Prediction Error Kriterini, AIC: Akaike Bilgi Kriterini, HQIC: Hanna-Quinn Bilgi Kriterini ve SBIC: Schwartz Bilgi Kriterini ifade etmektedir.

Tablo 2'ye bakıldığında zaman değişkenleri gecikme değerinin FPE, AIC, HQIC ve SBIC kriterleri için 1 olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda literatürde daha önce yapılmış çalışmaları takip ederek *Akaike Bilgi Kriteri* ve *Final Prediction Error Kriteri* tercih edilmiştir. Bu nedenle VAR analizinde gecikme değeri 1 olarak uygulanmıştır.

Tablo 3: VAR Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken log_gsyh	*Bağımlı Değişken log hacim*

D_log_gsyh (-1)	-2.23*** (0.026)	**D2_log_hacim (-1)**	4.83*** (0.000)
Sabit terim	0.015* (0.062)	**Sabit Terim**	-0.2633*** (0.000)
R^2	0.3732	**R^2**	0.4801
chi^2	15.477*** (0.0004)	**chi^2**	24.005*** (0.0000)

*** 0.01, **0.05 ve *0.10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Kritik değerler parantez içerisinde gösterilmiştir.

Tablo 3.'te Vector Autoregression (VAR) modeli sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara bakıldığında bağımlı değişkenin "D_log_gsyh" olduğu durumda bağımsız değişken "D2_log_hacim" dir. Bu durumda bağımsız değişkenden bağımlı değişkene %1 anlam seviyesinde bir etki vardır. İkinci durumda yani bağımlı değişkenin "D2_log_hacim" bağımsız değişkenin "D_log_gsyh" olduğu durumda da yine bağımsız değişkenden bağımlı değişkene %1 anlam seviyesinde bir etki vardır.

Genel olarak yapılan çalışmalarda otokorelasyon problemi olup olmadığını anlamak için faklı testler(Durbin Watson ve Von Neumann) kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise otokorelasyon problemi olup olmadığını anlamak için "*Lagrange Multipline* (*LM) testi"* yapılmıştır.

Otokorelasyon problemi bir regresyon modelinde hata terimlerinin birbiriyle ilişkili olma haline denmektedir. Otokorelasyonun ortaya çıkmasının başlıca nedenleri şöyledir;

- ✓ Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirleyen matematiksel kalıbın yanlış seçilmesi,
- ✓ Açıklayıcı bazı değişkenlerin ilişkiye katılmaması,
- ✓ Açıklayıcı değişkenlerde ölçme hatalarının bulunması olarak sıralanabilir.

Hipotezler ise şu şekilde kurulabilir;

H_0: Otokorelasyon problemi yoktur.

H_1: Otokorelasyon problemi vardır.

Tablo 4: Ekonomik büyüme(GSYH) ve hacim için LM testi

Gecikme	*chi2*	*df*	*Prob> chi2*
1	*1.0012*	*4*	*0.90961*
2	*0.9742*	*4*	*0.91368*
3	*5.2693*	*4*	*0.26076*
4	*2.2821*	*4*	*0.68402*

Yukarıda verilen tabloda hata terimlerindeki (ε_{1t} ve ε_{2t}) otokorelasyon incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde Prob> chi2 değerlerinin %5 anlam seviyesinden fazla olması otokorelasyon probleminin olmadığını ispat edilmiştir.

Değişkenleri etkileyen şoklara karşın değişkenlerin stabil olup olmadığını ise "Eiegen Value" yardımıyla görebiliriz. Eigen Value değişkenlerde meydana gelen stabilite hatalarını düzeltmede kullanılır. Stabilite hatası olarak genelde mevsimsellik ya da kriz vb. problemler çıkmaktadır. Bu çalışmada yıllık veriler kullanıldığından bu problem yaşanmamıştır.

Tablo 5: Eigen Value sonuçları

Eigen value	***Modulus***
0.1167708 + 0.03910804i	0.123146
0.1167708 - 0.03910804i	0.123146

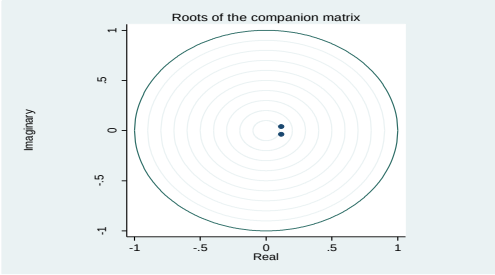

Grafik 5:Eigen Value dairesi

Eigen Value ayrıca veri setinin oluşturulan dairenin (circle) dışına çıkıp çıkmadığını görme konusunda fayda sağlar. Eigen Value değerinin 1.00 üzerinde olması oluşturulan dairenin dışına çıkma ihtimalinin olduğunu yani mevsimsellik ya da kriz vb. sorunların olduğunu ifade eder. Grafikte ve tabloda da görüldüğü üzere veri setinde herhangi bir mevsimsellik ya da kriz vb. problem yoktur.

Var analizinde son olarak "Normality Test" uygulanır. Bu test normallik testi olarak da adlandırılmaktadır. Hata terimlerinin ortalama etrafında normal dağılıp dağılmadığını gösterir. Jarque-Bera, Basıklık ve Çarpıklık olmak üzere 3 faklı testten meydana gelir. Bu 3 testinde %5 anlam seviyesinin üzerinde olması hata terimlerinin ortalama etrafında normal dağıldığını gösterir. Burada H0 (null) hipotezi normallik sağlanmıştır, H1 hipotezi normallik sağlanmamıştır olarak kurulmuştur. Bulgular ise şu şekildedir;

Tablo 6:Normality test sonuçları

Testler	*Prob> chi2*
Jarque-Bera	*0.33818*
Skewness (Çarpıklık)	*0.16325*
Kurtosis (Basıklık)	*0.63378*

Test sonuçlarına göre %5 anlam seviyesinde hata terimlerinin ortalama etrafında normal dağıldığını ve H_0 hipotezinin kabul edilmesi gerektiğini görmekteyiz.

III. c. Granger Nedensellik Testi

1969'da Granger' in kendi adını verdiği bu test, bir değişkenin geçmişteki durumuna bakılarak gelecekteki durumu hakkında bilgi verir. İki değişken arasında nedensellik ilişkisi varsa bağımsız değişkenin

geçmiş verileri bağımlı değişken için de kullanılabilir. Bu teste göre t_{-1} görülen bir olay t_0 da tekrar gerçekleşebilir. Araştırmada kullanılacak Granger nedensellik modeli şu şekildedir;

$$Log(gsyh)_t = \alpha + \sum_{j=1}^{m} \beta_j loggsyh_{t-j} + \sum_{j=1}^{m} \delta_j loghacim_{t-j} + \varepsilon_{1t} \qquad (1)$$

$$Log(hacim)_t = \alpha + \sum_{j=1}^{m} \theta_j loggsyh_{t-j} + \sum_{j=1}^{m} \vartheta_j loghacim_{t-j} + \varepsilon_{2t} \qquad (2)$$

Burada ε_{1t} ve ε_{2t} hata terimidir. GSYH'nin gecikmeli değerleri hacim değişkenini ve Hacim'in gecikmeli değerleri GSYH değişkenini etkilemektedir. Bu modelde belirlenen hipotezler ise şöyledir;

H0 hipotezi: Ekonomik Büyüme(GSYH) işlem hacmi artışının nedeni değildir.

H1 hipotezi: Ekonomik Büyüme(GSYH) işlem hacmi artışının nedenidir. (1)

H0 hipotezi: İşlem hacmindeki artış ekonomik büyümenin(GSYH) nedeni değildir.

H1 hipotezi: İşlem hacmindeki artış ekonomik büyümenin(GSYH) nedenidir. (2)

Tablo 7: Granger Nedensellik sonuçları

Granger Nedensellik Hipotezleri	*chi²*	*Prob > chi²*
Ekonomik Büyüme(GSYH) işlem hacmi artışının nedeni değildir	23.347***	0.000
İşlem hacmindeki artış ekonomik büyümenin(GSYH) nedeni değildir.	4.3616***	0.026

Test sonuçlarında kritik p değerleri %5 anlam seviyesinde her iki hipotez içinde anlamlıdır. Yani Ekonomik Büyümeden (GSYH) işlem hacmine doğru %5 anlamlılık seviyesinde nedensellik vardır. Benzer şekilde yine işlem hacminden ekonomik büyümeye(GSYH) doğru %5 anlamlılık seviyesinde nedensellik vardır.

III. d. Etki-Tepki Fonksiyonu

Vektör otoregresyon(VAR) analizinde ulaşılan sonuçların anlamlı yorumlanabilmesi için önem arz eden etki-tepki fonksiyonu, değişkenlerden birinde yaşanabilecek bir şokun diğer değişken üzerindeki etkisini görmek için kullanılmaktadır(Çetenak & Haykır, 2019: 12). Bir diğer ifadeyle etki-tepki fonksiyonu VAR analizinin grafiksel olarak gösterimidir. Çalışma bünyesinde elde edilen etki-tepki grafikleri aşağıda açıklanmıştır.

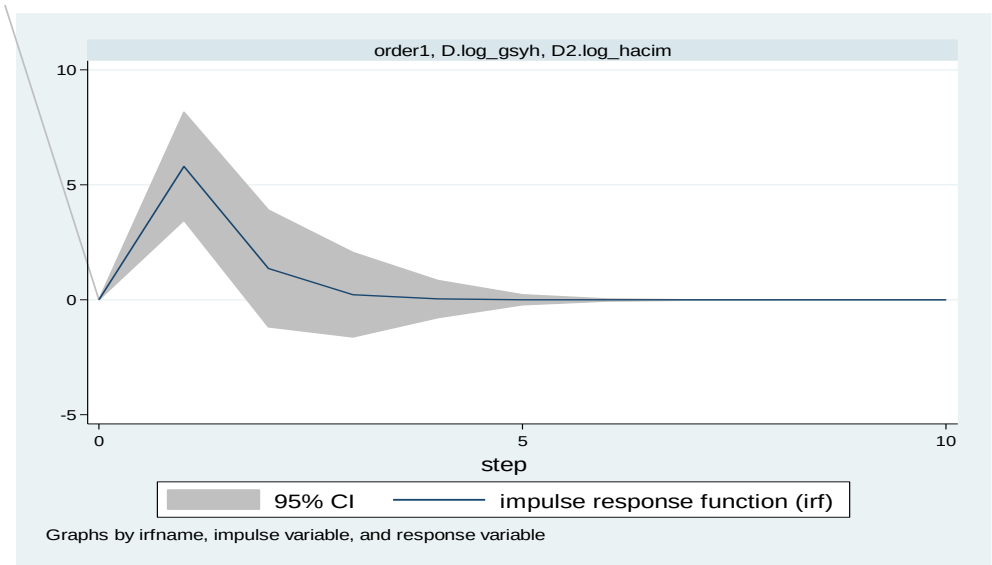

Grafik 6: Etki-Tepki grafiği

Grafik 6'da ekonomik büyümede yaşanacak bir etkinin işlem hacminde nasıl bir tepkiye yol açacağı 10 yıllık bir zaman dilimi için gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü gibi ekonomik büyüme de oluşacak bir birimlik etki işlem hacminde 6 birimlik bir değişime neden olmaktadır. Bu etki yaklaşık 5 yıl devam etmekte ve 5 yıldan sonra normale dönmektedir. Bu da Granger nedensellik analizinde bulunmuş olan sonucu desteklemektedir.

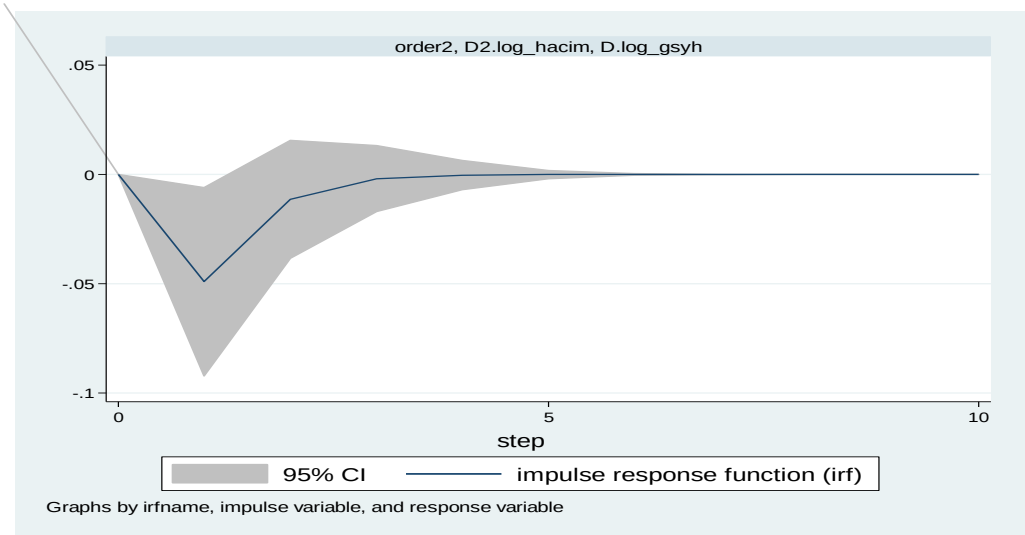

Grafik 7: Etki-Tepki grafiği

Grafik 7'de işlem hacminde yaşanacak bir etkinin ekonomik büyümede nasıl bir tepkiye yol açacağı 10 yıllık bir zaman dilimi için gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü üzere işlem hacminde oluşacak bir birimlik pozitif şok ekonomik büyümenin azalmasına neden olmaktadır. Bu azalış birinci yılda devam etmekte sonrasında ekonomik büyüme yavaş yavaş şok öncesi seviyesine geri dönmektedir. Bu etki Granger nedensellik analizinde daha önce elde edilmiş olan sonuç ile de uyumludur.

SONUÇ

Finansal piyasaların gelişmesinin ekonomik büyümeye olan etkisi pek çok araştırmacının ilgi alanı oluşurmuştur. Finans sektöründe yaşanan gelişmeler, araştırmacılar tarafından birçok farklı değişken yardımıyla tahmin edilmeye çalışılmıştır(Çetenak & Haykır, 2019: 14). Bu çalışmada ABD açısından ekonomik büyüme ile borsa işlem hacmi arasındaki ilişki incelenmiştir. Borsa işlem hacmi değişkeni olarak S&P 500 endeks verisi ve ekonomik büyüme göstergesi olarak da gayri safi yurt içi hasıla kullanılmıştır. Çalışmada ABD'nin 1990 - 2018 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Araştırmada birim kök testlerinden, Vektör otoregresyon analizinden, Granger nedensellik testinden ve etki-tepki fonksiyonundan yararlanılmıştır.

Gerçekleştirilen birim kök testlerinde ekonomik büyüme değişkeni birinci farkı alınarak durağan olurken borsa işlem hacmi ikinci farkta durağan olmuştur. Vektör otoregresyon analizinde değişkenlerin normal olduğu ve otokorelasyon problemi olmadığı saptanmıştır. Yine bu analiz neticesinde gecikme değerleri ise 1 bulunmuştur. Granger nedensellik testinde ise ekonomik büyümeden borsa işlem hacmine, borsa işlem hacminden de ekonomik büyümeye bir Granger nedenselliği meydana gelmiştir. Son olarak Granger nedensellik testinin grafiksel gösterimi olan etki-tepki fonksiyonu yapılmıştır. Yapılan bu etki-tepki fonsiyonu Granger nedensellik analizini desteklemektedir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme ile kişi başına düşen milli geliri artıracaktır. Bu gelir artışının bir kısmı tüketime bir kısmı ise yatırımlarda değerlendirilecektir. Borsa da bir yatırım türü olduğundan artan gelirin bir kısmının borsaya yönlendirilmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Arestis, P., Demetriades, O., & Luintel, K.B., (2001). *"Financial Development and Economic Growth: The Role Of Stock Markets"*, *Journal of Money*, Credit and Banking, Vol. 33, No.1, 16-41.

Atje, R. & Jovanovic, B., (1993*). "Stock Markets and Development"*, European Economic Review, Sayı. 37, 632-640.

Aziz, Jahangir, & Christoph Duenwald (2002). *"Growth-Finance Intermediation Nexus in China"*, IMF Working Paper No.2 International Monetary Fund: Washington D.C.

Bencivenga, Valeria., Smith, Bruce., & Starr, Ross (1995**).** *"Equity Markets, Transaction Costs, and Capital Accumulation: An Illustration"*, *The World Bank Economic Review*, Vol. 10, 241-265.

Cooray, A., (2010). *"Do Stock Markets Lead To Economic Growth?"*, *Journal of Policy Modeling*, Vol. 32, 448-460.

Floros, C., & Vougas, D. V. (2007). *"Trading Volume and Returns Relationship In Greek Stock Index Futures Market: GARCH vs. GMM,*" *International Journal of Finance and Economics*, 12, 98-115.

Frederic Mishkin (1992). *"The Economics Of Money Banking and Financial Markets"*, Third Edition, New York, Harper Collins Publisher.

Funke, N. & Matsuda, A. (2002*). "Macroeconomic news and stock returns in the United States and Germany",* IMF Working Paper, 4.

Gökdeniz İsmail & Erdoğan Mahmut, Kalyüncü Kahraman *"Finansal Piyasaların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Türkiye Örneği(1989-2002)",* Aksaray Üniversitesi.

Gürsoy, C.T., & Müslümov, A., (2000). *"Stock Markets And Economic Growth: A Causality Test"*, The Journal of Nepalese Business Studies, Vol. 3, No. 1.

Han, Ergül & Kaya, Ayşen (2009). *"İktisadi Kalkınma ve Ekonomik Büyüme"*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Harris Richard (1997). *"Stock Markets and Development: A Reassessment"*, European Economic Review, Vol. 41.

Hermes Niels & Robert Lensink (1996). "*Financial Development and Economic Growth"*, New York.

Kar, Muhsin & Tuncer, Mehmet (1999). "*Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme*", Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi Sayı 3, s.21.

Kıyılar, M., (1997). *"Etkin Pazar Kuramı ve Etkin Pazar Kuramının İMKB'de İrdelenmesi Testedilmesi"*, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 86, Ankara.

Kim, K., (2003). "*Dolar Exchange Rate And Stock Price: Evidence From Multivariate Cointegration and Error Correction Model", Review of Financial Economics*, Vol. 12, 301-313.

King Robert ve Ross Levine (1993). *"Finance, Entrepreneurship and Growth", Journal of Monetary Economics*, Vol. 32.

Levine Ross ve Sara Zervos (1996). *"Stock Markets Development and Long-Run Growth", The World Bank Economic Review*, Vol. 10, no:2.

LIorente, G., Michaely, R., Saar, G., & Wang, J. (2002). "*Dynamic Volume-Return Relation Of Individual Stocks", The Review of Financial Studies*, 15.

Müslümov, A. & Aras, G. (2002). *"Sermaye Piyasası Gelişmesi ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği"*, İktisat İşletme ve Finans, 17.

Sadeghi, M. (1992). *"Stock Market Response To Unexpected Macroeconomic News: The Australian Evidence"*, IMF Working Paper, Vol.92.

Schumpeter, Joseph A. (1911). *"The Theory of Economıc Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle"*, (Translation of: Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Reprint. Originally published: Cambridge, Mass.: Harvard University, 1934), Routledge,London and New York.

Sims, C. A. (1980). "*Macroeconomics and Reality. Econometrica", Journal of the Econometric Society*, p.1-48.

Smith, Adam (1986). "*The Whealth of Nations Boks I-III",* Londra, Penguin Classics Publisher p. 394

Şentürk, M., Özkan, G.S., & Akbaş, Y.E., (2014). "*The Relationship Between Economic Growth And Stock Returns: An Example From Turkey*", Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt.15, Sayı:2, 155-164.

Şıklar, İ., (2009). "*Finansal Ekonomi"*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Walter Enders(2010., "*Applied Econometrics Time Series*", Third Edıtıon p.225.

Williamson, John & Mahar, Molly (2002). "*Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme"*, Ankara: Çeviren Güven Delice, Liberte Yayınları s.14.

Zhao, X.Q., (1999). "*Stock Prices, Inflation And Output: Evidence From China*", Applied Economics Letters, Vol. 6, 509-511.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLARA İLİŞKİN MUHASEBE İŞLEMLERİNİN; TEK DÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ, VERGİ USUL KANUNU, TFRS/TMS-38 VE BOBİ FRS AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Necip ŞAHİN[187]
Seçkin ARSLAN[188]

Özet

Küreselleşme ile birlikte sürekli olarak gelişen ve değişen iktisadi faaliyetler, işletmelerin aktifleri içerisinde yer alan maddi olmayan duran varlıkların da önemini giderek artırmaktadır. İşletmeler faaliyetlerini sürdürebilmek için somut varlıklarının yanı sıra somut olmayan gayri maddi varlıklara da ihtiyaç duymaktadır. İşletmelere ticari fayda sağlayan, ayrıcalık kazandıran, işletmenin yıllarca yararlandığı veya yararlanmayı beklediği ancak fiziksel varlıkları bulunmayan bu varlıkların finansal tablolardaki büyüklüğü de giderek artış göstermekte ve önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte gelişen ve sürekli değişim gösteren bu ekonomik sistem içerisinde işletmelere ait muhasebe işlemlerinin ve uygulamalarının da, ihtiyaca ve gerçeğe uygun olarak güvenilir ve karşılaştırılabilir bir şekilde yapılması gerekmektedir. Küreselleşme olgusu ve çokuluslu işletme sayılarının da giderek artması ile birlikte farklı ülkelerde faaliyet gösteren işletmelere ait finansal işlemlerin ve raporların da; karşılaştırılabilir, anlaşılabilir, şeffaf, gerçeğe uygun ve yararlı finansal bilgi üretecek şekilde ortak bir dilde hazırlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu amaçlarla, gerek özel sektör, gerek bölgesel oluşumlar ve gerekse devletlerarası organizasyonlar aracılığı ile çeşitli çalışmalar yapılarak Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS/IAS) ile Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS/IFRS) belirlenmiştir. Bu standartlarda ise işletmeler ile ilgili finansal nitelikteki olayların ve bilgilerin belirlenmesi, bu bilgilerin hangi esaslara göre değerlendirilip kayıt edileceği, finansal tabloların sunum şekli ve finansal tablolarda yer alan dipnotlar ile ilgili açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın konusu oluşturan maddi olmayan duran varlıklara ilişkin de IAS-38 adı altında ayrı bir standart hazırlanmıştır.

Ülkemizde de bu süreç yakından takip edilerek IAS ve IFRS'ler ile uyumlu ulusal muhasebe standartları yayımlanmıştır. Yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartları ile Türkiye Finansal Raporlama Standartları şu an için finansal tablo hazırlayan bütün işletmeler tarafından uygulanamamakla birlikte, zamanla kademeli olarak uygulama alanının genişletileceği düşünülmektedir. Bunun dışında Türkiye'de birçok farklı hukuki düzenlemelerde maddi olmayan duran varlıklara ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Bu çalışmada ise Tek Düzen Muhasebe Sisteminde, Vergi Usul Kanununda, Türkiye Finansal Raporlama Standartlarında (TFRS), 38 No'lu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS-38) ile Büyük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler için Finansal Raporlama Standartlarında (BOBİ FRS 14. Bölüm) yer alan maddi olmayan duran varlıklara ilişkin düzenlemeler üzerinde durulmuştur. Adı geçen düzenlemelerde maddi olmayan duran varlıklara ilişkin karşılaştırmalar yapılarak benzerlikler ve farklılıklar belirlenerek, bu düzenlemelerde yer alan bilgilerin ilgililer tarafından daha kolay anlaşılabilmesine yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Maddi Olmayan Duran Varlık, Vergi Usul Kanunu, TMS-38, BOBİ FRS.*
Jel Kodları: *M40, M41 ve M48.*

ACCOUNTING TRANSACTIONS RELATED TO INTANGIBLE FIXED ASSETS; EVALUATION OF THE UNIFORM ACCOUNTING SYSTEM IN TERMS OF TAX PROCEDURE LAW, TFRS/TMS-38 AND FRS FOR LMEs

Abstract

Economic activities, which are continuously developing and changing along with globalization, increase the importance of intangible fixed assets within the assets of enterprises. Besides their tangible assets, enterprises need intangible assets in order to maintain their activities. The size of such intangible assets, which provide enterprises with commercial benefits and concessions, is gaining importance in the financial statements.

Nonetheless, in this developing and constantly changing the economic system, accounting transactions and applications of the enterprises should be performed in a reliable and comparable manner in accordance with the needs and realities. Along with the phenomenon of globalization and the increasing number of multinational enterprises, it is seen that financial transactions and reports of enterprises operating in different countries also need to be prepared in common parlance in order to produce comparable, understandable, transparent, fair and useful financial information. For

[187] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı.
[188] Doktor Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü Öğretim Üyesi, seckin_arslan@hotmail.com.

these purposes, International Accounting Standards (IAS) and International Financial Reporting Standards (IFRS) have been determined by various studies conducted through the private sector, regional entities and intergovernmental organizations. In these standards, the determination of financial events and information related to the enterprises, the basis on which this information would be evaluated and recorded, the presentation of the financial statements and explanatory information about the footnotes in the financial statements have been introduced. A separate standard has been prepared under the name of IAS-38 for intangible fixed assets that constitute the scope of the study.

In Turkey, this process was closely monitored and national accounting standards in compliance with IAS and IFRS were published. Although Turkish Accounting Standards and Financial Reporting Standards are not applicable by all entities that prepare consolidated financial statements for the moment, their application field is expected to gradually broaden over time. Besides, explanations are given on intangible fixed assets in many different legal arrangements in Turkey.

This study emphasizes the regulations on intangible fixed assets mentioned in the Uniform Accounting System, the Tax Procedure Law, Turkish Financial Reporting Standards (TFRS), Turkish Accounting Standards No. 38 (TAS-38) as well as the Financial Reporting Standard for Large and Medium-Sized Enterprises (FRS for LMEs Chapter 14). The study aims to determine similarities and differences of intangible fixed assets in these regulations through comparison and to render the information in these regulations easier to be understood by the interested parties.

Keywords: *Intangible Fixed Assets, Tax Procedure Law, TAS-38, FRS for LMEs.*

Jel Codes: *M40, M41 ve M48.*

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişen ve sürekli değişim gösteren muhasebe standartları; ihtiyaca uygun, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal raporların hazırlanmasına olanak sağlayan ilkeler bütünüdür. Hazırlanan finansal tabloların faklı ülkelerdeki ilgili kişi ve kurumlar tarafından da anlaşılabilmesi için ortak bir dilde hazırlanması gerekmektedir. Bu nedenlerle daha anlamlı finansal bilgi üretebilmek için özel sektör, mesleki kuruluşlar ve mesleki birlikler ile devletlerarası organizasyonlar tarafından çeşitli çalışmalar yapılarak, UMS'ler ve UFRS'ler belirlenmiştir. Günümüzde çokuluslu işletme sayılarının artması, işletmelerin farklı ülkelerde pazar araması, yeni piyasalarda rekabet edebilme arzusu ile yeni yatırımcıların ilgisini çekebilmesi noktasında ise belirlenen muhasebe standartlarına uygun finansal bilgilerin üretilmesi önem arz etmektedir. Ülkemizde ilk olarak Borsa'ya açık işletmeler ile finans sektöründeki işletmeler (bankalar, sigorta şirketleri, aracı kurumlar, portföy yönetim şirketleri gibi) tarafından uygulanan bu standartlar Türk Ticaret Kanunu içerisinde de yerini bulmuş ve uygulama alanı da giderek genişlemiştir. Bu standartlar arasında yer alan 38 No'lu Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı da 31.12.2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere Resmi Gazetede yayınlanmıştır. İşletmelerin kârlılıkları ve değerleri üzerinde olumlu etkisi bulunan maddi olmayan duran varlıklara verilen önem de her geçen gün giderek artmaktadır. Bu çalışmada ise işletme varlıkları arasında önemli paylara sahip olan bu varlıklar, öncelikle Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Vergi Usul Kanunu çerçevesinde ele alınmış sonrasında ise TMS-38 ile BOBİ FRS'de yer alan düzenlemeler de dikkate alınarak karşılaştırmalar yapılmış ve benzerlikler ile farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. TEK DÜZEN MUHASEBE SİSTEMİ İLE VERGİ USUL KANUNUNDA YER ALAN MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLARA İLİŞKİN MUHASEBELEŞTİRME İŞLEMLERİ

İşletmelerin bilançolarının aktif kısmında yer alan maddi olmayan duran varlıklar, 1 Sıra No'lu Muhasebe Sistemin Uygulama Genel Tebliğine (MSUGT) göre "herhangi bir fiziksel varlığı bulunmayan ve işletmenin belli bir şekilde yararlandığı veya yararlanmayı beklediği aktifleştirilen giderler ile belli koşullar altında hukuken himaye gören haklar ve şerefiyeler" olarak tanımlanmıştır. Maddi olmayan duran varlıkların finansal tablolarda gösterilebilmesi için işletme içinde yaratılmamış

olması gerekir. Bir başka ifade ile varlığın dışarıdan belirli bir bedel karşılığında satın alınması gerekmektedir. Bu varlıklar işletmelere ticari fayda sağlayan haklar, üstünlükler ve imtiyazlardan oluşmaktadır. İşletmeler sahip olduğu maddi olmayan duran varlıklar aracılığı ile karlılıklarını da artırabilmektedir. Maddi olmayan duran varlıklar, fiziki bir varlığa sahip olmasa bile işletme satışlarının ve müşteri portföyünün artırılmasındaki olumlu etkisi karlılığı da olumlu yönde etkilemektedir (Işıltan, 1991: 1).

Maddi olmayan duran varlıklar, Tek Düzen Hesap Planında(TDHP) aşağıdaki hesap isimleri ile ifade edilmiştir. Bunlar;

260 HAKLAR,
261 ŞEREFİYELER,
262 KURULUŞ VE ÖRGÜTLENME GİDERLERİ,
263 ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME GİDERLERİ,
264 ÖZEL MALİYETLER,
267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR,
268 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR (-) ile
269 VERİLEN AVANSLAR hesabından oluşmaktadır.

2.1. Haklar

Bu hesap bir bedel ödenerek elde edilen ve elinde bulunduran kişi ya da kurumlara bazı hukuki tasarruflar ile ayrıcalıklar sağlayan(kullanma ve yararlanma gibi) varlıkların muhasebeleştirilmesinde kullanılır. Haklara örnek olarak; imtiyazlar, patentler, lisanslar, ticari markalar ve unvanlar verilebilir. Bir bedel ödenerek elde edilen haklar, duran varlık niteliğinde olup bilançonun aktifinde maliyet bedeli ile yer almaktadır. Edinilen haklar, maliyet bedelleri ile bu hesaba borç kaydedilir. Yararlanma süreleri içerisinde, yararlanma süresinin belli olmaması durumunda ise beş yıllık sürede eşit taksitlerle itfa olunarak yok edilir (İSMMMO, 2005: 142).

Vergi Usul Kanununda ise haklar ile ilgili olarak, işletmelerin çeşitli iktisadi varlıklara sahip olduğu ve bu varlıklar arasında da maddi olmayan hakların yer aldığı belirtilmiştir. Maddi olmayan duran varlığın elde edilebilmesi için katlanılmış olan bütün harcamaların maliyet bedeline dâhil edilebileceği ifade edilmektedir. Örneğin; noter, mahkeme, kıymet takdiri, komisyon ve tellaliye giderleri ile emlak alım ve özel tüketim vergileri ya maliyet bedeline dâhil edilerek aktifleştirilebilmekte ya da genel giderler arasında gösterilerek dönem gideri yazılarak muhasebeleştirilmektedir (VUK, Madde: 270). 333 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğine (VUKGT) göre haklar hesabında gösterilen maddi olmayan varlıkların faydalı ömürleri 15 yıl olarak kabul edilmekte ve % 6,66 amortisman oranına göre itfaya tabi tutulmaktadır.

Türk Vergi Mevzuatında hakların değerlemesi ve bilançoda gösterilmesine ilişkin farklı uygulamalar da söz konusu olabilmektedir. VUK'a eklenen Mükerrer 290. Madde ile ilgili olarak, işletmeler herhangi bir varlığı finansal kiralama yoluyla elde ettikleri zaman finansal kiralama yoluyla elde edilen bu varlık, bilançoda 260 Haklar Hesabında yer alacaktır. Finansal kiralama ile elde edilmiş varlık; rayiç bedel ile kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanı ile bilançoda gösterilecektir. Dönem sonlarında ise haklar kayıtlı bedeli ile değerlemeye tabi tutulacaktır (Margos, 2010: 13, Deran ve Savaş, 2013: 79).

2.2. Şerefiye

Şerefiye, bir işletme devir alınırken katlanılan maliyetler ile söz konusu işletmenin rayiç bedelle hesaplanan net varlıklarının değeri arasındaki olumlu fark olarak tanımlanmaktadır. Hesaplama yapılırken rayiç bedelin tespit edilememesi durumda ise net defter değeri esas alınmaktadır. Ortada olmayan bir varlık karşılığında ödenen bu bedele halk dilinde hava parası da denilmektedir. Şerefiye hesabında gösterilen maddi olmayan varlıklar yeniden değerlemeye tabi tutulamamakla birlikte, MUSGT'ye beş yıl içerisinde eşit taksitler halinde itfaya tabi tutulmaktadır (İSMMMO, 2005:142).

VUK'ta ise şerefiye kelimesi yerine eski bir deyim olarak peştamallık sözcüğü kullanılmaktadır. Şerefiye hesabı ile ilgili değerleme hükmü ifade edilirken, ilk tesis ve taazzuv giderleri(kuruluş örgütlenme) ile birlikte düzenlenmiştir. Gerçek veya tüzel kişilerde peştemallıklar kayıtlı değerleriyle değerlenmektedir (VUK, Madde: 282). Değeri 2019 yılı itibariyle 1.200 TL'yi aşmayan peştemallıklar ise amortismana tabi tutulmayarak doğrudan doğruya gider yazılabilir. Kurumların aktifleştirdikleri peştemallıklar mukayyet değerleri üzerinden 333 Sıra No'lu VUKGT'ye göre faydalı ömürleri beş yıl olarak kabul edilmek suretiyle % 20 amortisman oranına göre itfaya tabi tutulmaktadır (VUK, Madde: 313-326).

2.3. Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri

Kuruluş ve örgütlenme giderleri; bir işletmenin kurulması, yeni bir şubenin açılması, ya da işlerin sürekli olarak genişletilmesi için yapılan karşılığında maddi bir değer elde edilemeyen aktifleştirilmiş giderlerin izlenmesinde kullanılır. Bu hesapta gösterilen maddi olmayan varlıklar, maliyet değeri ile değerlenmekte ve beş yılda eşit taksitler halinde itfaya tabii tutulmaktadır (Sevilengül, 2008: 467).

Kuruluş ve örgütlenme giderleri, VUK'ta ilk tesis ve taazzuv giderleri olarak da ifade edilmektedir. VUK'un 282. Maddesine göre ilk tesis ve taazzuv giderleri; "Kurumun tesis olunması veya yeni bir şubenin açılması ya da işlerin devamlı bir şekilde genişletilmesi için yapılan ve karşılığında herhangi bir maddi bir varlık edinilmeyen giderler" şeklinde tanımlanmıştır. İşletmenin sahibi olduğu hakların, mülkiyete konu olup bağımsız olarak alınıp satılabilme imkânı varken, ilk tesis ve taazzuv giderlerinin ise mülkiyete konu olması ve alınıp satılabilmesi söz konusu değildir (Toroslu, 1998: 145).

İlk tesis ve taazzuv giderleri mukayyet değer ile aktifleştirilir ve aktifleştirilecek kısmı yapılan giderlerden fazla olamaz. İlk tesis ve taazzuv giderlerinin aktifleştirilmesi ise işletmenin tercihine bırakılmıştır. Aktifleştirilen ilk tesis taazzuv giderleri beş yılda eşit taksitler halinde % 20 amortisman oranına göre itfa edilebilir (VUK, Madde: 282-326).

2.4. Araştırma ve Geliştirme Giderleri

TDHP'de Araştırma ve Geliştirme Giderleri (Ar-Ge), ya aktifleştirilerek ya da doğrudan dönem gideri yazılarak muhasebeleştirilmektedir. Aktifleştirilen bu tür giderler 26 No'lu "Maddi Olmayan Duran Varlıklar" hesap grubu içerisinde yer alan "263 Araştırma ve Geliştirme Giderleri" hesabında izlenmektedir. Bu hesap, işletmede yeni ürün ve teknolojiler oluşturulması, mevcutların geliştirilmesi ve benzeri amaçlar ile yapılan her türlü harcamalardan, aktifleştirilen kısımların izlendiği hesaptır. Aktifleştirilen Ar-Ge giderleri beş yıl içerisinde eşit taksitler halinde itfa edilerek işletme aktiflerinden çıkartılmaktadır.

VUK incelendiğinde ise Ar-Ge giderlerinin hem aktifleştirilebileceği hem de dönem gideri olarak muhasebeleştirilebileceği görülmektedir. Bu giderlerin hangi durumlarda aktifleştirilebileceği veya dönem gideri olarak muhasebeleştirilmesi hususunda kanunda bir açıklık yoktur. Fakat Ar-Ge faaliyeti sonucunda gelecekte bir fayda elde edilebiliyor olması durumunda, yapılan Ar-Ge harcamaları aktifleştirilebilir. Ar-Ge faaliyeti sonucunda gelecekte bir faydanın söz konusu olmaması durumunda; yapılan Ar-Ge harcamaları ise dönem gideri olarak muhasebeleştirilmelidir (Özulucan, 2003: 144). Ayrıca Kurumlar Vergisi Kanununa göre, Ar-Ge faaliyetleri kapsamında yapılan harcamaların % 100'ü vergi matrahlarından indirilebilmektedir. Ar-Ge giderleri 333 Sıra No'lu VUKGT'ye göre beş yılda ve % 20 amortisman oranına göre itfaya tabi tutulmaktadır.

2.5. Özel Maliyetler

Özel maliyetler MSUGT'ye göre, kiralanan gayrimenkullerin geliştirilmesi veya ekonomik değerinin sürekli artırılması amacıyla yapılan giderler ile (normal bakım, onarım ve temizleme giderleri hariç) bu gayrimenkulün işletme tarafından kullanılması için yapılan kira süresinin sonunda gayrimenkullerin sahibine bırakılacak olan varlıkların bedellerini kapsamaktadır. Gayrimenkullerin kira süresi içerisinde belirtilen bu giderleri maliyet değeri üzerinden değerlemeye tabi tutulmaktadır. Bu giderler, kira süresi içerisinde, kira süresinin belli olmaması durumunda ise eşit taksitlerle beş yıl içerisinde itfaya tabi tutulmaktadır.

VUK'a göre, özel maliyet olarak aktifleştirilen giderlerin değerlemesi gayrimenkullerin değerlemesindeki genel esaslara göre yapılır. Bu esaslar çerçevesinde özel maliyet bedelinin değerleme ölçüsü maliyet bedelidir. Maliyet bedelinin bilinmiyorsa değerleme ölçüsü VUK'un 289. Maddesine göre, varlığın emsal bedelidir. Kiralanan gayrimenkul üzerine bir bina yapılması durumunda ise maliyet bedeli bilinmeyen özel maliyet konusu binanın değerlemesinin aynı maddenin hükümlerine göre vergi değeri ile yapılması gerekmektedir (Ercan, 2011: 179).

Herhangi bir bedel ödenmeksizin sahip olunan özel maliyet bedelleri itfaya tabi tutulamazlar (VUK, Madde: 272-313). Özel maliyet bedelleri eşit yüzdelerle itfa edilirken kira süresi dikkate alınmalıdır. Kira süresinin belirli olmadığı durumlarda 333 Sıra No'lu VUKGT'ye göre özel maliyet bedeli beş yıl içinde eşit taksitlerle itfa edilmelidir. Kiralanan varlığın öngörülen kira süresinden önce kiraya verene devredilmesi durumunda ise özel maliyet bedeli, devir tarihi dikkate alınarak bir defada gider yazılarak itfa edilmelidir (VUK, Madde: 327).

3. MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR STANDARDININ (TMS-38) İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde maddi olmayan duran varlıklara ilişkin TMS-38'de yer alan düzenlemeler ana hatları ile açıklanmıştır.

3.1. TMS-38'in Amacı

TMS-38'in amacı maddi olmayan duran varlıklara ilişkin muhasebeleştirme işlemlerini incelemektir. Bu standarda göre maddi olmayan duran varlıklar, belirli kriterler sağlandığında muhasebeleştirilmektedir. Yine aynı şekilde maddi olmayan duran varlıkların defter değerlerinin belirlenmesi diğer bir ifade ile ölçülmesi de TMS-38'in amaçları arasındadır (Elitaş, 2011: 267).

3.2. TMS-38'in Kapsamı

TMS-38 aşağıda belirtilen hususlar hariç olmak üzere maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirme yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Bunlar (TMS-38, Madde: 2-3);

i. Diğer standartların kapsamına giren maddi olmayan duran varlıklar (Örneğin; Şerefiyeler),

ii. Finansal Araçlar Standardında tanımlanan finansal varlıklar (Örneğin; TMS-32'de belirtilen haklar),

iii. Maden işletme hakları, petrol, doğal gaz ve benzeri yenilemeyen kaynakların geliştirilmesi ve çıkarılmasına ilişkin harcamalardır.

Bununla birlikte bir başka standardın içerisinde maddi olmayan duran varlıklara ilişkin muhasebeleştirme yöntemleri ile ilgili bilgilere yer verilmiş ise bu hususta TMS-38 yerine ilgili standart hükümleri dikkate alınabilir. Örneğin; bir işletme maddi olmayan duran varlığını olağan iş sürecinde satış amaçlı elinde tutuyorsa Stoklar Standardı (TMS-2) dikkate alınmalıdır. Yine aynı şekilde işletmelerin birleşmeleri durumunda, İşletme Birleşmeleri Standardı (TFRS-3) dikkate alınmalıdır (Gökçen, Akgül ve Çakıcı, 2006: 340).

3.3. TMS-38' de Yer Alan Tanımlar

TMS-38'de bazı temel kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlar aşağıda kısaca özetlenmiştir (TMS-38, Madde: 8).

Maddi Olmayan Duran Varlıklar; fiziksel niteliği olmayan tanımlanabilir parasal olmayan varlıkları,

İtfa (Amortisman): Bir maddi olmayan duran varlığın amortismana tabi tutarının söz konusu varlığın yararlı ömrü boyunca sistematik olarak dağıtılmasını,

Varlık: Geçmişteki bazı olayların sonucu olarak işletme tarafından kontrol edilen ve işletmeye gelecekte ekonomik fayda sağlaması beklenen bir kaynakları,

Defter Değeri: Bir varlığın birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü zararları indirildikten sonra finansal durum tablosunda muhasebeleştirilen tutarı,

Maliyet: Bir varlığın elde edilmesinde veya inşasında ödenen nakit veya nakit benzerlerini veya verilen diğer bedellerin gerçeğe uygun değerini veya belli durumlarda, ilk muhasebeleştirme sırasında ilgili varlığa atfedilen bedeli,

Amortismana Tabi Tutar: Bir varlığın maliyetinden veya maliyet yerine geçen diğer tutarlardan kalıntı değerin düşülmesiyle bulunan tutarı,

Geliştirme: Ticari üretim ya da kullanıma başlamadan önce, yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş malzeme, aygıt, ürün, süreç, sistem ya da hizmetlerin üretim planı veya tasarımında araştırma sonuçları ya da diğer bilgilerin uygulanmasını,

İşletmeye Özgü Değer: İşletmenin varlığın devamlı kullanımı ve yararlı ömrünün sonunda elden çıkarılması veya bir yükümlülüğün ödenmesi sırasında oluşması beklenilen nakit akışlarının bugünkü değerini,

Gerçeğe Uygun Değeri: Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde olağan bir işlemden, bir varlığın satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyatı,

Değer Düşüklüğü Zararı: Bir varlığın defter değerinin geri kazanabilir tutarını aşan kısmını,

Parasal Varlıklar: Elde tutulan para ile sabit ya da belirlenebilir tutarda bir para cinsinden elde edilecek varlıkları,

Araştırma: Yeni bir bilimsel ya da teknik bir bilgi ve anlayış kazanma amacıyla üstlenilen özgün ve planlı incelemeleri,

Bir Maddi Olmayan Duran Varlığın Kalıntı Değeri: İşletmenin, varlığın hali hazırda beklenilen yararlı ömrünün ve yaşının sonuna gelmiş olması durumunda, bu varlığı elden çıkarmasından elde edeceği tahmin edilen tutardan tahmini elden çıkarma maliyetleri düşüldükten sonra kalan tutarı,

Yararlı Ömür: Bir varlığın işletme tarafından kullanılabilmesi beklenilen süreyi veya İşletme tarafından ilgili varlıktan elde edilmesi beklenilen üretim sayısı veya benzeri üretim birimini ifade etmektedir.

Maddi olmayan duran varlıklar için TMS-38'de aşağıda belirtilen şekilde bir gruplandırma yapılabilir (Örten, Kaval ve Karapınar, 2015: 552). Bunlar;

- Haklar,
- Lisanlar,
- Marka,
- Patentler (geliştirme aşamasında yapılan harcamalar),
- Telif Hakkı,
- İsim Hakkı veya Unvan
- Franchaising Peşin Ödemeler,
- İhraç Kotası, İthal Kotası, Üretim Kotası gibi Kota Hakları,
- Filmler (işletme dışındaki bir başka işletmeye bedel ödenerek hazırlatılan filmler)
- Bilgisayar Programları (maddi varlığın ayrılmaz bir parçasını oluşturmayan)
- Sanat Eserleri (tablolar, heykeller, biblolar ve tarihi eserler) ile
- Geliştirme Giderleridir.

Maddi olmayan duran varlıkların kapsamı içerisine alınamayacak bazı harcamalar ile oluşturulan değerler ise;

- Araştırma Giderleri,
- Şerefiye (İşletme içerisinde oluşturulan şerefiye),
- Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri,
- Eğitim Harcamaları ile
- Reklam Harcamalarıdır.

3.4. TMS-38'de Muhasebeleştirme ve Ölçme

Maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilebilmesi için o varlığın; TMS-38'de belirtilen tanıma uyması, belirlenebilir, kontrol edilebilir ve gelecekte ekonomik fayda sağlayabilir olması gerekmektedir (TMS-38, Madde: 11-13-17). Maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilebilmesi için kesinlikle ilgili varlığın; gelecekte beklenilen ekonomik faydalarının işletmeye girişinin muhtemel olması ve maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi gerekmektedir. Belirtilen bu unsurlar, varlığın ilk elde edilmesi veya işletmede üretilmesi ile ilgili olarak daha sonra yüklenen maliyetleri de kapsar. Ayrıca, söz konusu varlıklar ilk muhasebeleştirilmeleri sırasında maliyet bedelleriyle ölçülür (Şengel, 2008: 860).

Örneğin, bilgisayar yazılımları, maddi varlığın ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor ise diğer bir ifade ile herhangi bir makinenin bu yazılım olmadan çalışması mümkün değil ise bu yazılıma ilişkin katlanılan maliyetler aktifleştirilerek ilgili maddi varlığın maliyet bedeli içerisinde yer almalı ve dönem sonunda amortisman tutarının hesaplanmasında dikkate alınmalıdır. Ancak maddi varlığın ayrılmaz bir parçasını oluşturmayan bilgisayar yazılımları ise maddi olmayan duran varlıklar içerisinde yer alarak dönem sonunda itfaya tabi tutulmalıdır (Akbulut, 2005: 40).

Maddi olmayan duran varlıklar; işletmeden ayrı olarak, işletme birleşmeleri sonucunda, devlet teşvikleri yoluyla, varlıkların takası sırasında veya işletme içerisinde elde edilebilir.

Ayrı olarak elde edilen maddi olmayan duran varlıkların maliyeti, genellikle güvenilir bir şekilde ölçülebilir. Bu durum satın alma bedelinin nakit veya diğer parasal varlıklarla ödenmiş olması durumunda geçerlidir. Ayrı olarak elde edilen maddi olmayan duran varlıkların maliyeti; ithalat vergileri ve iade edilmeleri mümkün olmayan satın alma vergileri de dâhil, ticari indirimler düşüldükten sonraki satın alma fiyatı ile varlığı amaçlanan kullanımına hazır hale getirmeye yönelik, doğrudan varlıkla ilişkilendirilebilen herhangi bir maliyetten oluşmaktadır (TMS-38, Madde: 27). Satın alınan ya da kiralanan bir telif hakkı bu durumuna örnek gösterilebilir.

İşletme Birleşmeleri Standardına göre, maddi olmayan duran varlığın işletme birleşmesi sırasında elde edilmiş olması durumunda, maddi olmayan duran varlığın maliyeti, elde edilme tarihindeki gerçeğe uygun değeridir (TMS-38, Madde: 33). Şerefiye hariç olmak üzere birleşilen işletmenin sahip olduğu maden arama ve imtiyaz hakkı bu durumuna örnek gösterilebilir.

Bazı durumlarda ise maddi olmayan duran varlıklar, devlet teşviki yoluyla ücretsiz veya çok düşük bir bedelle elde edilebilir. Bu durum, devletin bir işletmeye; havaalanı iniş hakları, radyo veya televizyon istasyonu işletme lisansları, ithalat lisansları veya kotalar ya da diğer sınırlı kaynaklara erişim hakları gibi maddi olmayan duran varlıkları devrettiğinde veya dağıttığında söz konusu olur. İşletme, hem maddi olmayan duran varlığı hem de ilgili teşviki gerçeğe uygun değerinden muhasebeleştirmeyi seçebilir. Ancak işletmenin, ilgili varlığı gerçeğe uygun değerinden muhasebeleştirmeyi seçmemiş olması durumunda, maddi olmayan duran varlığın kullanımına hazır hale getirilmesi ile doğrudan ilişkili giderler nominal tutarına ilave edilerek muhasebeleştirilmektedir (TMS-38, Madde: 44).

Maddi olmayan duran varlıklar, parasal veya parasal olmayan varlıkların bir bileşimi sonucunda da elde edilmiş olabilir. Bu kapsamdaki bir maddi olmayan duran varlığın maliyeti, takas işlemi ticari işlem niteliğinden yoksun olmadıkça veya elde edilen varlığın veya vazgeçilen varlığın gerçeğe uygun değerinin güvenilebilir bir şekilde ölçülebilmesi mümkün oldukça, gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülür. Aksi durumda, maliyet, varlığın defter değeridir (TMS-38, Madde: 45). İşletmenin bir taşıt ile lisans hakkını takas etmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

İşletme içerisinde yaratılan maddi olmayan duran varlıkların ise muhasebeleştirilebilir nitelikte olup olmadığının değerlendirmesi zor olabilir. Çünkü gelecekte ekonomik yararları sağlayacak belirlenebilir bir varlığın olup olmadığı ile bu varlığın maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülmesi gerekmektedir.

İşletme içi yaratılan maddi olmayan duran varlığın muhasebeleştirilebilmesi için gerekli kriterlerin sağlanıp sağlanmadığının değerlendirilmesinde, işletme ilgili varlığın oluşumunu araştırma safhası ve geliştirme safhası olmak üzere iki safhaya ayırır (TMS-38, Madde: 52).

i. Araştırma Safhası; İşletme içerisindeki bir projede araştırma safhası, geliştirme safhasından ayırt edilemiyor ise söz konusu projeye ilişkin giderler, sadece araştırma safhasında yapılmış gibi dikkate alınmaktadır (TMS-38, Madde: 53). Bu safhada, yapılan araştırma ile ilgili giderler, maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilemez. Diğer bir ifade ile işletmenin gelecekte ekonomik yararlar sağlayacağı kesin olmadığı için bu safhada katlanılan bütün harcamalar, gerçekleştiklerinde, doğrudan gider yazılarak muhasebeleştirilmektedir. Araştırma faaliyetlerine;

a. Yeni bir bilginin elde edilmesine yönelik faaliyetler,

b. Araştırma bulguları ve diğer bilgilerin uygulanmasına yönelik olarak değerlendirme ve nihai seçim araştırmalar,

c. Malzeme, aygıt, ürün, süreç, sistem veya hizmetler için alternatiflerin araştırılması,

d. Yeni veya geliştirilmiş malzeme, aygıt, ürün, süreç, sistem veya hizmetlerin olası alternatiflerinin oluşturulması, tasarlanması, değerlendirilmesi ve nihai seçimi örnek olarak verilebilir. (TMS-38, Madde: 54-55-56).

ii. Geliştirme Safhası; Bu safhada ise geliştirme faaliyetlerine ilişkin katlanılan giderler, aşağıdaki belirtilen koşulların tamamının sağlanması durumunda maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilmektedir (TMS-38, Madde: 57). Bu koşullar;

a. Maddi olmayan duran varlığın kullanıma veya satışa hazır hale gelebilmesinin teknik olarak mümkün olması,

b. İşletmenin maddi olmayan duran varlığı tamamlama, kullanma veya satma niyetinin ve imkânının bulunması,

c. Maddi olmayan duran varlığın gelecekteki muhtemel ekonomik faydayı nasıl sağlayacağının belli olması ile maddi olmayan duran varlığın ürününün veya kendisinin bir piyasasının olması ya da işletme bünyesinde kullanılacak olması,

d. Geliştirme safhasını tamamlamak ve maddi olmayan duran varlığı kullanmak veya satmak için yeterli teknik, mali ve diğer kaynakların mevcut olması ile

e. Geliştirme sürecinde maddi olmayan duran varlıkla ilgili yapılan giderlerin güvenilir bir biçimde ölçülebilir olması gerekmektedir.

Geliştirme faaliyetlerine aşağıda belirtilen faaliyetler örnek olarak verilebilir (TMS-38, Madde: 59).

- Üretim ve kullanım öncesi prototip ve modellerin tasarımı, yapımı ve test edilmesi,
- Yeni teknoloji içeren alet, model ve kalıpların tasarımı,
- Ticari üretim açısından ekonomik olmayan bir ölçekteki pilot tesisin tasarlanması, inşası ve çalıştırılması,
- Yeni veya geliştirilmiş malzeme, aygıt, ürün, süreç, sistem veya hizmetler için karar verilmiş bir alternatifin tasarımı, inşası ve denenmesidir.

İşletme içi yaratılan markalar, ticari başlıklar, yayın hakları, müşteri listeleri ve benzer nitelikteki kalemlerle ilgili giderler, işin bir bütün olarak geliştirilmesine ilişkin maliyetlerden ayırt edilememekte, bu nedenle de bu tür kalemler maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilememektedir. Bununla birlikte başlangıçta doğrudan gider olarak muhasebeleştirilen Ar-Ge ile ilgili harcamalar, daha sonraki bir tarihte, maddi olmayan duran varlık maliyetinin bir parçası olarak ta muhasebeleştirilememektedir. Ayrıca dönem içerisinde gider olarak muhasebeleştirilen Ar-Ge giderlerinin toplam tutarının kamuoyuna da açıklaması gerekmektedir (TMS-38, Madde: 63-64-65-71-126).

İşletme içerisinde yaratılan maddi olmayan duran varlıklara ilişkin maliyetin, amaçlanan şekilde belirlenebilmesi varlıkla doğrudan ilişkilendirilebilen maliyetlerin tümü dikkate alınmalıdır. Bunlar; (TMS-38, Madde: 66),

a. Maddi olmayan duran varlığın oluşturulmasında kullanılan veya tüketilen malzeme ve hizmet maliyetleri,

b. Maddi olmayan duran varlığın oluşturulmasından kaynaklanan çalışanlara sağlanan faydalara ilişkin maliyetler,

c. Yasal hakkın tesciline ilişkin ödemeler ile

d. Maddi olmayan duran varlığın oluşturulmasında kullanılan patent ve lisansların itfa paylarıdır.

Ancak, Borçlanma Maliyetleri Standardında (TMS-23), faizin işletme içerisinde yaratılan maddi olmayan duran varlığın maliyetinin bir unsuru olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin ölçütleri de

belirlemiştir. Özellikli varlıklar kapsamı dışında yer alan maddi olmayan duran varlıklar için finansman maliyetleri varlık maliyetinin bir parçası olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca maddi olmayan duran varlık maliyetinin bir parçası olarak kabul edilemeyecek diğer giderler ise (TMS-38, Madde: 67);

a. Varlığın kullanıma hazır hale getirilmesi ile doğrudan ilgili olmayan satış ve yönetim giderleri ile diğer genel giderler;

b. Varlığın amaçlanan performansına ulaşmasından önce meydana gelen verimsizlikler ve ilk faaliyet zararları ile

c. Varlığın kullanımı için personele verilen eğitim harcamaları varlığın maliyet unsurları arasında yer alamaz.

Bazen işletmeye gelecekte ekonomik yararlar sağlamak amacıyla çeşitli giderler yapılmakta ve bu giderler sonucunda muhasebeleştirilebilecek herhangi bir maddi olmayan duran varlık oluşamamaktadır. Mal alımının söz konusu olduğu durumlarda, bu tür harcamalar, işletmenin mallara erişim hakkı doğduğu anda gider olarak muhasebeleştirilir. Gider olarak muhasebeleştirilmesi gereken bu tür harcamalara ilişkin örnekler ise; (TMS-38, Madde: 69).

a. Başlangıç maliyetleri, bir tüzel kişiliğin oluşturulması için yapılan yasal ve sekretarya türü maliyetler, yeni bir tesis veya işyeri açmak için yapılan harcamalar (açılış öncesi maliyetler) veya yeni faaliyetlerin başlatılması, yeni ürün veya süreçlerin oluşturulması için yapılan harcamalar (faaliyet öncesi maliyetler) gibi kuruluş maliyetleri,

b. Eğitim faaliyetlerine ilişkin harcamalar,

c. Reklam ve promosyon faaliyetlerine ilişkin harcamalar (internet üzerinden sipariş verilecek malları içeren kataloglar dâhil),

d. Bir işletmenin kısmen veya tamamen yerinin değiştirilmesi veya yeniden yapılandırılmasına ilişkin harcamalardır.

Bir işletme, maddi olamayan duran varlıklarının finansal tablolarda raporlanması ile ilgili olarak ya maliyet yöntemini ya da yeniden değerleme yöntemini muhasebe politikası olarak seçebilir (TMS-38, Madde: 72).

Maliyet yönteminde; maddi olmayan duran varlık, ilk muhasebeleştirilmesi sonrasında maliyet bedelinden, birikmiş itfa ve değer düşüklüğü zararları çıkarıldıktan sonra kalan tutar ile finansal tablolarda izlenmeye devam etmektedir (TMS-38, Madde: 74).

Yeniden değerleme yönteminde ise maddi olmayan duran varlık, ilk muhasebeleştirilmesi sonrası, yeniden değerleme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden birikmiş itfa ve değer düşüklüğü zararlarının tamamı düşüldükten sonra kalan tutar ile finansal tablolarda izlenmeye devam etmektedir (TMS-38, Madde: 75).

3.5. TMS-38'e Göre Maddi Olmayan Duran Varlıkların İtfası

İşletme, maddi olmayan duran varlığın yararlı ömrünün sınırlı mı yoksa sınırsız mı olduğunu ve sınırlı ise, bunun süresini veya kendisini oluşturan ürün veya benzeri birimlerin sayısını değerlendirir. İlgili varlığın işletmeye net nakit girişi sağlaması beklenilen süre için öngörülebilir bir sınır olmaması durumunda ise maddi olmayan duran varlığın sınırsız yararlı ömre sahip olduğu kabul edilir (TMS-38, Madde: 88).

TMS-38'de belirtilen koşulları sağlayarak geliştirmeden kaynaklanan maddi olmayan duran varlıkların itfası, söz konusu maddi olmayan duran varlığın yararlı ömrünün olup, olmamasına göre

farklılık göstermektedir. Sınırlı bir yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlık itfaya tabi iken, sınırsız yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlıklar itfaya tabi değildir (TMS-38, Madde: 89).

Geliştirmeden kaynaklanan maddi olmayan duran varlıkların kullanıma hazır olduğu, diğer bir ifade ile işletme yönetiminin amaçladığı şekilde faaliyet gösterebilmesi için gereken konum ve duruma geldiği dönemin sonunda itfaya tabi tutulmaktadır (TMS-38, Madde: 97). Geliştirmeden kaynaklanan maddi olmayan duran varlıkların itfaya tabi tutarlarını yararlı ömrüne sistematik olarak dağıtabilmek için birçok itfa yöntemi kullanılabilmektedir. Bu yöntemler; doğrusal itfa yöntemi, azalan bakiyeler yöntemi ve üretim birimi yöntemleridir. Kullanılacak yöntem, varlıktan elde edilmesi beklenen gelecekteki ekonomik yararların tahmin edilen kullanım şekillerine göre belirlenmekte ve söz konusu gelecekteki ekonomik yararların tahmin edilen kullanım şekillerinde bir değişiklik olmadıkça, ilgili yöntem dönemden döneme tutarlı bir şekilde uygulanmalıdır (TMS-38, Madde: 98).

Sonuç olarak Ar-Ge faaliyetlerine ilişkin giderlerden; araştırma giderlerinin tamamı ile geliştirme giderlerinden, muhasebeleştirme kriterlerinin sağlanıncaya kadar ki süreçte yapılan giderler, gerçekleştiği zaman doğrudan gider olarak, geliştirme giderlerinden muhasebeleştirme kriterlerinin sağlanmasından sonraki süreçte yapılan giderler ise aktifleştirilerek muhasebeleştirilmektedir (Deran ve Savaş: 2013, 86-91). Aktifleştirilen bu varlıklar ise sınırlı yararlı ömre sahip olmaları durumunda itfaya tabi tutulmaktadır.

Sınırlı yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlığın, yararlı ömrünün sonunda satın alınacağı taahhüt edilmez ya da ömrünü tamamladığında aktif bir piyasasının olmadığı söz konusu ise maddi olmayan duran varlığın kalıntı değerinin sıfır olduğu kabul edilir. Sınırlı yararlı ömre sahip olan maddi olmayan duran varlığın itfaya tabi tutarı, kalıntı değeri düşüldükten sonra belirlenir. Kalıntı değerinin sıfırdan farklı olması, maddi olmayan duran varlığı yararlı ekonomik ömrü bitmeden elden çıkarılması anlamına gelebilir (TMS-38, Madde: 100-101).

Sınırlı yararlı ömre sahip maddi olmayan duran varlığın itfa süresi ve itfa yöntemi, her yıl hesap dönemi sonunda tekrar incelenmelidir. Varlığın yararlı ömrünün tahminlerden farklı olması durumunda, itfa süresi değişmektedir. Maddi olmayan duran varlıktan beklenilen gelecekteki ekonomik yararların kullanım şeklinde bir değişiklik olması durumunda, itfa yöntemi de değiştirilebilir (TMS-38, Madde: 104-107).

4. BOBİ FRS'DE YER ALAN MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR İLE İLGİLİ MUHASEBELEŞTİRME İŞLEMLERİ

BOBİ FRS genel olarak TFRS ile uyumlu ve TFRS'nin sadeleştirilmiş hali olarak değerlendirilse de bazı konularda farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ise, işletmelerin maddi olmayan duran varlıkları, BOBİ FRS-14 çerçevesinde ana hatları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

BOBİ FRS 14. Bölümde de maddi olmayan duran varlıklara ilişkin muhasebeleştirme işlemleri düzenlenmiştir. Maddi olmayan duran varlıklar ilk kayda alınması, defter değerinin belirlenmesi ve bu varlıklarla ilgili itfa paylarının hesaplanması ile değer düşüklüğü konuları ele alınmıştır (BOBİ FRS, Madde: 14/1).

4.1. BOBİ FRS'de Maddi Olmayan Duran Varlıkların Kapsamı

Maddi olmayan duran varlıkların "fiziksel niteliği bulunmayan ancak tanımlanabilir nitelikteki parasal olmayan varlıklardır" (BOBİ FRS, Madde: 14/2). Standartta aşağıdaki özelliklere sahip olan varlıklar tanımlanabilir niteliktedir (BOBİ FRS, Madde: 14/3);

- Öncelikle varlığın ayrılabilir olması, (işletmeden ayrılabilme veya bölünebilme özelliğine sahip olması, satılabilir, devredilebilir, lisans altına alınabilir, kiralanabilir ya da takas edilebilir olması gerekmektedir.)
- Varlığın sözleşmeye bağlı haklardan ya da diğer yasal haklardan kaynaklanması gerekmektedir.

BOBİ FRS-14'e göre, iş birleşmeleri sonucu ortaya çıkan şerefiyeler ile işletmenin olağan faaliyetleri kapsamında satış amacıyla elde tuttuğu varlıklar maddi olmayan duran varlık kapsamında değerlendirilemez. Bu varlıklar İş Birleşmesi Standardı (Bölüm 21) ya da Stoklar Standardı (Bölüm 6) (BOBİ FRS, Madde: 14/4).

Maddi olmayan duran varlıklar içerisinde, madenler üzerindeki haklar ve maden kaynakları değerlendirilmeye alınmaz (BOBİ FRS, Madde: 14/5).

Bir varlığın hem maddi hem de maddi olmayan unsurları bulunabilir. Bu durumda söz konusu varlık için hangi unsurun daha önemli olduğuna işletme tarafından karar verilerek ilgili varlık maddi duran varlık ya da maddi olmayan duran varlık olarak kayıt altına alınır (BOBİ FRS, Madde: 14/6).

4.2. BOBİ FRS'ye Göre Maddi Olmayan Duran Varlıkların Muhasebeleştirilmesi

Maddi olmayan duran varlıklar ilk sırasında maliyet bedeliyle ölçülür (BOBİ FRS, Madde: 14/7). Maddi olmayan duran varlıklar satın alma yoluyla elde edildiği zaman maliyet bedeli ve indirimler çıkarıldıktan sonraki satın alma fiyatı, satın alma işlemine bağlı olarak yapılan giderler ile varlığın amaçlanan kullanıma hazır hale getirilmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen maliyetlerden oluşur (BOBİ FRS, Madde: 14/8). Satın alma yoluyla elde edilen maddi olmayan duran varlığın maliyet bedeline eklenilebilecek harcamalar;

- Gümrük vergileri,
- Satın alma sırasında ödenen, iade alınamayan vergi, resim ve harçlar,
- Noter, mahkeme, kıymet takdiri, komisyon vb. giderler,
- Varlıkla ilgili olarak serbest meslek erbabına ödenen ücretler ile
- Varlığın uygun şekilde çalışıp çalışmadığına dair yapılan test maliyetleridir.

Bir yıl veya bir yıldan daha kısa bir süre vadeli olarak satın alınan maddi olmayan duran varlıkların maliyeti, vade farkına bakılmaksızın ödenen veya ödenecek olan tutara göre ölçülür. Bir yıldan uzun süre vadeli olarak satın alınan maddi olmayan duran varlıklar ise peşin fiyat üzerinden değerlendirilir (BOBİ FRS, Madde: 14/9).

Satın alınması ile vade farkı olarak bir yıldan fazla süren maddi olmayan duran varlıklar için katlanılan borçlanma maliyetleri kullanıma hazır hale geldiği tarihe kadar maddi olmayan duran varlığın maliyetine dâhil edilir (BOBİ FRS, Madde 14/10).

Maddi olmayan duran varlığın iş birleşmesi kapsamında edinilmiş olması durumunda maliyet bedeli, edinim tarihinde belirlenen değeridir (BOBİ FRS, Madde: 14/11).

Maddi olmayan duran varlığın, takas edilerek edinilmesi durumunda, edinilen maddi olmayan duran varlığın maliyeti, elden çıkarılan varlığın net defter değeri esas alınarak belirlenir. Takas işleminde parasal olmayan kalemin yanı sıra, parasal bir kalemde alınmış veya verilmiş ise elden çıkarılan parasal olmayan kalemin net defter değerine ödenen parasal kalemin gerçeğe uygun değeri eklenir ya da elden çıkarılacak parasal olmayan kalemin; net defter değerinden alınan parasal kalemin gerçeğe uygun değeri indirilir (BOBİ FRS, Madde: 14/12).

Bir maddi olmayan duran varlığın kiralama kapsamında elde edilmesi durumunda bu varlığın maliyeti söz konusu Kiralamalar Standardı (Bölüm 15) uyarınca belirlenir (BOBİ FRS, Madde: 14/13).

İşletmelerde oluşturulan şerefiye ile maddi olmayan varlığın unsurları için katlanılan ve varlığın tanımını karşılamayan harcamalar, bu standart uyarınca varlık olarak muhasebeleştirilen diğer bir varlığın maliyetinin bir parçası olmadığı sürece maddi olmayan duran varlık olarak aktifleştirilemez; bu harcamalar oluştukları dönemde gider olarak kâr veya zarara yansıtılır. Aşağıdakilere ilişkin harcamalar bu kapsamda değerlendirilir.(BOBİ FRS, Madde: 14/14):

- İşletmede içerisinde oluşan şerefiye,
- İşletmede içerisinde oluşturulan markalar, logolar, yayın hakları, müşteri listeleri ve özü itibarıyla bunlara benzer nitelikteki kalemler,
- Kuruluş ve örgütlenme giderleri,
- Eğitim harcamaları,
- Reklam ve tanıtım harcamaları,
- Bir işletmenin kısmen veya tamamen yerinin değiştirilmesi veya yeniden yapılandırılması sırasında katlanılan harcamalardan oluşmaktadır.

BOBİ FRS'de TMS-38 gibi, işletmede oluşturulan maddi olmayan duran varlığın kayda alınıp alınmayacağını değerlendirirken varlığın oluşum sürecini araştırma ve geliştirme olarak ikiye ayırmıştır (BOBİ FRS, Madde: 14/15).

Araştırma; yeni bir bilimsel ya da teknik bilgi elde etme beklentisiyle yapılan incelemedir. Araştırma safhasında yapılan harcamalar aktifleştirilemez, gerçekleştiğinde gider olarak kâr veya zarara yansıtılır (BOBİ FRS, Madde:14/16).

Geliştirme; ticari üretime ya da kullanıma başlamadan önce, araştırma sonuçlarının ya da diğer bilgilerin, yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş malzeme, cihaz, ürün, süreç, sistem ya da hizmetlerin üretiminin planlanmasında veya tasarımında uygulanmasıdır (BOBİ FRS, Madde: 14/17).

İşletme içinde yaratılan maddi olmayan duran varlığın aktifleştirilmesi için aşağıda belirtilen koşulların tamamının gerçekleştirilmesi gerekir. Bunlar;

- Maddi olmayan duran varlığın kullanıma veya satışa hazır hale gelebilmesinin teknik açıdan mümkün olması,
- Maddi olmayan duran varlığın tamamlanma ve bu varlığı kullanma veya satılma niyetinin bulunması,
- Maddi olmayan duran varlığın muhtemel gelecekte nasıl ekonomik fayda sağlayacağının belirli olması,
- Geliştirme safhasını tamamlamak ve maddi olmayan duran varlığı kullanmak veya satmak için yeterli teknik, mali ve diğer kaynakların mevcut olması,
- Geliştirme sürecinde maddi olmayan duran varlıkla ilgili yapılan harcamaların güvenilir bir biçimde ölçülebilir olması (BOBİ FRS, Madde: 14/17).

Maddi olmayan duran varlığın aktifleştirilmesi için belirtilen şartların sağlandığı tarihten itibaren işletmenin katlanmış olduğu harcamalar, maddi olmayan duran varlığın maliyetine eklenebilir. Ancak daha önce gider olarak kayda alınan harcamalar sonradan ilgili varlığın maliyetine dâhil edilemez.

İşletme içerisinde oluşturulan maddi olmayan duran varlığın maliyeti, varlığın oluşturulması, üretilmesi, hazırlanması için gerekli olan ve varlıkla doğrudan ilişkilendirilebilen maliyetleri

içermektedir. İşletme içerisinde oluşturulan maddi olmayan duran varlığın maliyetine dâhil edilebilecek harcamalar; (BOBİ FRS, Madde: 14/18).

- Kullanılan veya tüketilen malzeme ve hizmet maliyetleri,
- Ödenen ücretler,
- Yasal hakkın tesciline yönelik ödemeler ile
- Kullanılan varlıklara ilişkin amortisman ve itfa paylarından oluşmaktadır.

İşletme içerisinde oluşturulan maddi olmayan duran varlığın araştırma safhasıyla geliştirme safhasının ayrıt edilememesi durumunda, bu harcamaların araştırma safhasında yapılmış gibi değerlendireceği belirtilmiştir (BOBİ FRS, Madde: 14/19).

Maddi olmayan duran varlıktan gelecekte elde edilecek faydayı arttıran ve varlıkla doğrudan ilişkisi kurulabilen harcamalar, ilgili varlığın defter değerine dâhil edilir (BOBİ FRS, Madde: 14/20).

Maddi olmayan duran varlıklar, kayıtlı tutarlarından birikmiş itfa payları ve birikmiş değer düşüklüğü zararları düşülerek maliyet bedeli üzerinden ölçülmektedir (BOBİ FRS, Madde: 14/21).

4.3. BOBİ FRS'ye Göre Maddi Olmayan Duran Varlıkların İtfası

Standarda göre sınırlı faydalı ömre sahip olan maddi olmayan duran varlıklar için itfa payı ayrılması zorunludur (BOBİ FRS, Madde: 14/22).

Maddi olmayan duran varlığın itfaya tabi tutarı, maddi olmayan duran varlığın maliyet bedelinden kalıntı değerinin düşülmesi sonucu hesaplanır (BOBİ FRS, Madde: 14/23). İtfaya tabi tutar, maddi olmayan duran varlığın işletmenin gerçekçi tahminlerine dayanarak serbestçe belirlemiş faydalı ömür süresince sistematik bir şekilde dağıtılır (BOBİ FRS, Madde: 14/24). Standart faydalı ömrü, "bir varlığın işletme tarafından beklenen kullanım süresini ya da işletme tarafından ilgili varlıktan elde edilmesi beklenen üretim veya kullanım miktarını ifade eder." olarak tanımlamıştır. Maddi olmayan duran varlığın itfa işlemine, varlık kullanıma hazır olduğunda başlanır, varlığın finansal tablo dışı bırakılmasına kadar devam edilir. Dönem içerisinde kullanıma alınan varlıklar için kullanılan gün esasına göre kıst amortisman hesaplanmaktadır (BOBİ FRS, Madde: 14/25). Bir maddi olmayan duran varlığın kalıntı değeri aşağıdaki durumlar hariç olmak üzere sıfır olarak kabul edilir (BOBİ FRS, Madde: 14/28):

- İlgili varlığın faydalı ömrünün sonunda satın alacağının taahhüt edilmesi,
- Varlığın aktif bir piyasasının olması,
- Kalıntı değer bu piyasa aracılığıyla belirlenebilmekteyse ve
- Varlığın faydalı ömrünün sonunda da aktif piyasanın mevcut olması muhtemel olması gerekir.

İtfa yöntemleri olarak (BOBİ FRS, Madde: 14/30);

- Doğrusal yöntem,
- Azalan bakiyeler yöntemi veya
- Üretim miktarları yöntemi kullanılabilir.

İtfa yöntemi, işletmenin maddi olmayan duran varlığın gelecekteki ekonomik faydasının öngörülen tüketim şeklini yansıtacağı şekilde belirlenir. Maddi olmayan duran varlığa ilişkin itfa giderleri, başka bir varlığın defter değerine dâhil edilmediği sürece, Kâr veya Zarar Tablosunda ilgili varlığın kullanıldığı işletme fonksiyonuna ilişkin giderlerin raporlandığı kaleme kâr veya zarar olarak yansıtılır (BOBİ FRS, Madde: 14/32).

Maddi olmayan duran varlığın faydalı ömrü için gerçekçi bir tahmin yapılamaması ve varlığın işletmeye net nakit girişi sağlaması beklenen süre için bir sınır tespit edilememesi durumunda varlığın faydalı ömrünün belirsiz olduğu kabul edilir (BOBİ FRS, Madde: 14/34). Faydalı ömrü belirsiz olarak belirlenen maddi olmayan duran varlıkların bu durumu her yıl gözden geçirilir. Faydalı ömrü belirsiz olarak tespit edilmiş olan maddi olmayan duran varlıkların bu durumu koruyamadığı belirlendiğinde itfaya tabi tutarı faydalı ömrü sürecince itfa yöntemine göre sistematik bir şekilde dağıtılır (BOBİ FRS, Madde: 14/34).

Maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü olup olmadığı ve var ise değer düşüklüğü zararının nasıl ölçülüp muhasebeleştirileceğinin belirlenmesi Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardında (Bölüm 18) belirtilen hükümlere göre yapılır (BOBİ FRS, Madde: 14/35).

Maddi olmayan duran varlıklardan, gelecekte herhangi bir ekonomik fayda beklenmemesi durumunda finansal tablo dışı bırakılır. Finansal tablo dışı bırakılmasından doğan kazanç ya da kayıp, kâr veya zarara yansıtılır (BOBİ FRS, Madde: 14/37).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürekli gelişen ve değişim içinde olan dünyada işletme verilerine ulaşmak bir hayli kolaylaşmıştır. Yatırımcılar bir kıtadan diğer bir kıtadaki işletmelere istediği oranda pay sahibi olabilmektedir. Bu durum finansal tabloların sadece işletme içerisini ve sahiplerini ilgilendiren bir konu olmanın çok daha üstüne çıkarak genellikle vergisel amaçlar ile hazırlanan finansal tabloların çok daha kapsamlı, bilgi amaçlı ve küresel olarak hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Bu bakış açısı çerçevesinde kapsam ulusal sınırları aşarak uluslararası bir boyuta gelmiş durumdadır.

Bu amaçlarla gerek özel sektör, gerek bölgesel oluşumlar ve gerekse devletlerarası organizasyonlar aracılığı ile çeşitli çalışmalar yapılarak UMS/IAS'ler ile UFRS/IFRS'ler belirlenmiştir.

Türkiye'de de bu süreç yakından takip edilerek IAS ve IFRS'ler ile uyumlu ulusal muhasebe standartları yayımlanmıştır. Yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartları ile Türkiye Finansal Raporlama Standartları şu an için finansal tablo hazırlayan bütün işletmeler tarafından uygulanamamakla birlikte, zamanla kademeli olarak uygulama alanının genişletileceği düşünülmektedir. Şekil 1'de hangi işletmelerin TMS, BOBİ FRS ve MSUGT'ye tabi olduğu 2019 yılı verilerine göre gösterilmiştir. Bu çerçevede SPK, BDDK ve Hazine Müsteşarlığına tabi olan ve Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar TMS'lere göre finansal tablo hazırlamak zorundadır. Bağımsız denetime tabi olup KAYİK kapsamında değerlendirilemeyen diğer bir ifade ile Şekil 1'de belirtilen üç ölçütten en az ikisinin eşik değerlerini art arda iki hesap döneminde aşan işletmeler bağımsız denetime tabi olup, BOBİ FRS'ye göre finansal tablo hazırlamak durumundadır. Bilanço esasına göre defter tutan diğer işletmeler ise MSUGT'ye göre finansal tablo hazırlamalıdır.

Şekil 1: TMS-BOBİ FRS-MSUGT'ye Tabi İşletme Ölçütleri

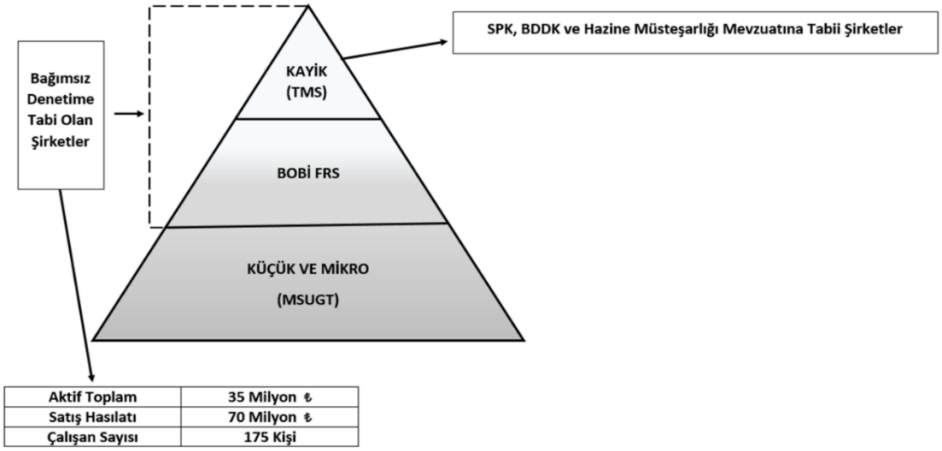

Kaynak: GÜLEÇ, 2018: 903'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın konusu oluşturan maddi olmayan duran varlıklara ilişkin de TMS-38 adı altında ayrı bir standart hazırlanmıştır. Bunun dışında Türkiye'de birçok farklı hukuki düzenlemelerde maddi olmayan duran varlıklara ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Bu çalışmada TDHP, VUK, TMS-38 ile BOBİ FRS'de yer alan maddi olmayan duran varlıklara ilişkin düzenlemeler üzerinde durularak adı geçen düzenlemelerde maddi olmayan duran varlıklara ilişkin karşılaştırmalar, benzerlikler ve farklılıklar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo :1 Maddi Olmayan Duran Varlıklara İlişkin Düzenlemelerin Karşılaştırılması

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	MSUGT	VUK	TMS-38	BOBİ FRS
İLK KAYDA ALMA	Finansman Maliyetleri, Varlığın Maliyetine Dâhil Edilebilir.	Finansman Maliyetleri, Varlığın Maliyetine Dâhil Edilebilir.	Finansman Maliyetleri Maliyete Dâhil Edilmez.	Bir Yıldan Kısa Vadeli Olarak Satın Alınan Maddi Olmayan Duran Varlıklarda, Finansman Maliyetleri Varlığın Maliyetine Dâhil Edilebilir.
ÖLÇÜM	Maliyet Bedeli ile Değerlenir.	Enflasyon Düzeltmesine İlişkin Şartlar Sağlandığında Enflasyon Düzeltmesi Yapılır. Aksi Takdirde, Maliyet Bedeli ile Değerleme Yapılır.	Maliyet Bedeli ya da Yeniden Değerlenmiş Değer ile Değerlememe Yapılır.	Maliyet Bedeli ile Değerlenir.
İTFASI	Genellikle 5 Yılda Eşit Taksitler Halinde İtfa Edilir. (Özel Maliyetler ve Haklar ise Yararlanma Süresi Boyunca İtfaya Tabi Tutulur.)	Tebliğde Belirtilen Faydalı Ömür Dikkate Alınarak veya 5 Yılda Eşit Taksitler Halinde İtfaya Tabi Tutulur.	Faydalı Ömür Belirsiz ise İtfa Payı Hesaplanmaz. Faydalı Ömrü Belli ise Süresi İçerisinde İtfaya Tabi Tutulur. (Kıst Amortisman)	Faydalı Ömür Belirsiz ise 5 veya 10 Yıl İçerisinde İtfaya Tabi Tutulur. Faydalı Ömrü Belli ise Süresi İçerisinde İtfaya Tabi Tutulur. (Kıst Amortisman)

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		MSUGT	VUK	TMS-38	BOBİ FRS
HAKLAR	DEĞERLEMESİ	İlk Muhasebeleştirme ve Bilanço Dönemlerinde Maliyet Bedeli ile Değerlenir.	İlk Muhasebeleştirme Anında Maliyet Bedeli ile Her Bilanço Dönemi Sonunda Maliyet Bedeli ya da Düzeltilmiş Bedel ile Değerlenir.(Enflasyon Düzeltmesine İlişkin Şartlar Sağlandığında)	İlk Muhasebeleştirme Anında Maliyet Değeri ile Sonraki Her Bilanço Döneminde ise Maliyet Yöntemi veya Yeniden Değerleme Yöntemi Kullanılarak Değerlenir.	İlk Muhasebeleştirme Anında Maliyet Bedeli ile Sonraki Dönemlerde Birikmiş İtfa Payları ve Birikmiş Değer Düşüklüğü Zararları Düşülerek Maliyet Bedeli ile Değerlenir.
	İTFASI	Yararlanma Süresinin Belli Olması Durumunda Yararlanma Süresi İçinde, Yararlanma Süresinin Belli Olmaması Durumunda ise 5 Yılda Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	Hakların Faydalı Ömrü 15 Yıl Olarak Kabul Edilir. Bu Sürede % 6,66 Amortisman Oranı ile Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	Varlık Sınırlı Yararlı Ömre Sahip ise Yararlı Ömrü Boyunca Doğrusal İtfa, Azalan Bakiyeler ve Üretim Birimi Yöntemlerinden Biri Kullanılarak İtfa Edilir. Varlık Sınırsız Yararlı Ömre Sahip ise İtfa Edilmez, Yıllık Düzenli Olarak Değer Düşüklüğü Testine Tabi Tutulur.	Doğrusal Yöntem, Azalan Bakiyeler Yöntemi ve Üretim Miktarları Yöntemlerine Göre İtfa Edilir. Faydalı Ömür Belirsiz ise 5 veya 10 Yıl İçerisinde İtfaya Tabi Tutulur. Faydalı Ömrü Belli ise Süresi İçerisinde İtfaya Tabi Tutulur.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		MSUGT	VUK	TMS-38	BOBİ FRS
ŞEREFİYE	DEĞERLEMESİ	Şerefiye Mukayyet Bedel ile Değerlenir.	Şerefiye Mukayyet Bedel ile Değerlenir. Enflasyon Düzeltmesine İlişkin Şartlar Sağlandığında Enflasyon Düzeltmesi Yapılır.	İşletme İçerisinde Yaratılan Şerefiye Aktifleştirilemez. İşletme Birleşmesinden Elde Edilen Şerefiye ise TFRS 3'e Göre Gerçeğe Uygun Değer ile Değerlenebilir.	Birleşme Tarihinde, İş Birleşmesinin Maliyetinin, Edinilen Tarafın Kayda Alınan ve Ölçülen Net Varlıklarındaki Edinen İşletmenin Payını Aşan Kısmıdır.
	İTFASI	5 Yılda Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	5 Yılda Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	İşletme Birleşmelerinden Edinilen Şerefiye TFRS 3'e Göre İtfa Edilemez, En Az Yılda Bir Kez Değer Düşüklüğü Testine Tabi Tutulur.	Şerefiyeye Değer Düşüklüğü Testi Uygulanmaz ve itfa Payı Hesaplanır. Şerefiyenin Faydalı Ömrü Eğer Güvenilir Bir Şekilde Belirlenemezse; 5 Yıldan Az, 10 Yıldan Fazla Olmamak Üzere İtfaya Tabi Tutulur.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		MSUGT	VUK	TMS-38	BOBİ FRS
ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME GİDERLLERİ	DEĞERLEMESİ	Maliyet Bedeli ile Değerlenir.	Mukayyet Bedel ile Değerlenir. Enflasyon Düzeltmesine İlişkin Şartlar Sağlandığında Enflasyon Düzeltmesi Yapılır. Ya da Doğrudan Dönem Gideri Olarak Muhasebeleştirilebilir.	Araştırma Giderleri Aktifleştirilemez. Dönem Gideri Olarak Kaydedilir. Geliştirme Giderleri ise TMS-38'de Belirtilen Şartların Tamamını Taşıması Halinde Aktifleştirilir.	Araştırma Giderleri Aktifleştirilemez. Dönem Gideri Olarak Kaydedilir. Aktifleştirilen Geliştirme Giderleri, İlk Kayda Almadan Sonra Birikmiş İtfa Payları ve Birikmiş Değer Düşüklüğü Zararları Düşülerek Maliyet Bedeli İle Değerlenir.
	İTFASI	5 Yıllık Sürede Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	5 Yıllık Sürede Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	Sadece Aktifleştirilen Geliştirme Giderleri Yararlı Ömrü Boyunca Doğrusal, Azalan Bakiyeler ya da Üretim Birimi Yöntemleri Kullanılarak İtfa Edilir. Varlık Sınırsız Yararlı Ömre Sahip ise İtfa Edilmez Ancak Yıllık Düzenli Olarak Değer Düşüklüğü Testine Tabi Tutulur.	Sadece Aktifleştirilen Geliştirme Giderleri, Doğrusal, Azalan Bakiyeler Yöntemi ya da Üretim Miktarları Yöntemlerine Göre İtfa Edilir. Faydalı Ömür Belirsiz ise 5 veya 10 Yıl İçerisinde İtfaya Tabi Tutulur. Faydalı Ömrü Belli ise Süresi İçerisinde İtfaya Tabi Tutulur.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		MSUGT	VUK	TMS-38	BOBİ FRS
KURULUŞ VE ÖRGÜTLENME GİDERLERİ	DEĞERLEMESİ	Maliyet Bedeli İle Değerlenir.	Mukayyet Bedel İle Değerlenir. Enflasyon Düzeltmesine İlişkin Şartlar Sağlandığında Enflasyon Düzeltmesi Yapılır.	Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri Aktifleştirilemez. İlgili Dönemde Doğrudan Gider Olarak Kaydedilir.	Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri Aktifleştirilemez. İlgili Dönemde Doğrudan Gider Olarak Kaydedilir.
	İTFASI	5 Yıllık Sürede Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	5 Yıllık Sürede Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	İtfaya Tabi Değildir.	İtfaya Tabi Değildir.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		MSUGT	VUK	TMS-38	BOBİ FRS
ÖZEL MALİYETLER	DEĞERLEMESİ	Maliyet Bedeli ile Değerlenir.	Maliyet Bedeli İle Değerlenir. Maliyet Değerinin Bilinmemesi Halinde Emsal Bedel ile Değerlenir. Enflasyon Düzeltmesine İlişkin Şartlar Sağlandığında Enflasyon Düzeltmesi Yapılır.	Özel Maliyet Niteliğindeki Harcamalar Maddi Olmayan Duran Varlık Olarak Aktifleştirilemez.	Özel Maliyet Niteliğindeki Harcamalar Maddi Olmayan Duran Varlık Olarak Aktifleştirilemez.
	İTFASI	Kira Süresi İçerisinde, Kira Süresinin 5 Yıldan Fazla Olması Durumunda 5 Yıllık Sürede Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	Kira Süresi İçerisinde, Kira Süresinin 5 Yıldan Fazla Olması Durumunda 5 Yıllık Sürede Eşit Taksitlerle İtfa Edilir.	İtfaya Tabi Değildir.	İtfaya Tabi Değildir.

Kaynak: Deran ve Savaş, 2013, MSUGT, VUK, TMS-38 ile BOBİ FRS Bölüm 14'ten yararlanılarak oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

BOBİ FRS 14. Bölüm

Deran, A. ve Savaş İ. (2013). Maddi Olmayan Duran Varlıkların Değerleme ve Finansal Tablolarda Sunum Esasları" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14. Sayı 2, s.79.

Elitaş, C. (2011). *UFRS (TMS-TFRS) Uygulamaları Açıklamalı Yorumlu Örnekli Karşılaştırmalı*, Hipotez Yayınları, Ankara, s.267.

Ercan, İ.(2011). Özel Maliyet Bedeli Niteliğindeki Kıymetlerin Kira Bedeli Karşılığında Devrinin Gelir ve Kurumlar Vergisi Tevkifatı ile KDV Açısından Değerlendirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 104, s.177-190.

Gençoğlu Ü. G. (2007). *Türkiye Muhasebe Standartları ve Uygulamaları*, Türkmen Kitabevi.

Gökçen, G., Ataman Akgül B. ve Çakıcı C. (2006). *Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamaları (Uluslararası Muhasebe Standartları İle Uyumlu)*, İstanbul. Beta Yayınları.

Güleç, Ö. F. (2018). Maddi ve Maddi Olmayan Duran Varlıkların BOBİ FRS ve TFRS Açısından Değerlendirilmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Journal of Business Research-Turk 10/4, s.901-921.

Işıltan, M. (1991). Maddi Olmayan Duran Varlıklar, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 9; s.1-2

İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası (2005). Muhasebenin Temel Kavramları ve Tekdüzen Hesap Planı, İnternet Adresi: www.Archive.İsmmmo.Org.Tr/Docs/Yayinlar/Mevzuatserisi/.../Tekduzen.Pdf, Erişim Tarihi: 13.10.2019

Margos, Ş. (2010). *Maddi Olmayan Duran Varlıkların UFRS Çerçevesinde Değerlemesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Örten, R., Kaval H. ve Karapınar A. (2015). *Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Özulucan, A. (2003). Araştırma ve Geliştirme Maliyetlerinin Uluslararası Muhasebe Standardı-9, Türkiye Muhasebe Standardı-15, Sermaye Piyasası Kurulu Tebliği ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi ve Tek Düzen Hesap Planına Göre Muhasebe İşlemleri", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Sayı: 4, s.128-147.

Sevilengül, O. (2008), *Genel Muhasebe*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Sönmez, F. (2003). 15 No'lu Türkiye Muhasebe Standardı-Araştırma ve Geliştirme Maliyetleri (Türk Muhasebe Yazınıyla Desteklenmiş Açıklamalar İle Birlikte), *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı: 264, s.187-193.

Şengel, S. (2008). *Türkiye Muhasebe Standartları Uygulaması,* Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
TMS- 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı.

Toroslu, M.V. (1998). Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 119, s.145-150.

Vergi Usul Kanunu

Yardımcıoğlu, M., Demirel N. ve Özer V. (2008) Araştırma-Geliştirme Harcamalarının ve Maddi Olmayan Duran Varlıkların TMS-38, Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve SPK Tebliğine Göre Muhasebeleştirilmesi İşlemlerinin Karşılaştırılması", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 85, s.43-58.

Yerlikaya, K. (1999). Kurumlarda İlk Tesis ve Taazzuv Giderleri, *A.Ü.Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, s. 377-388.

13 NUMARALI NEVŞEHİR ŞER'İYYE SİCİLİNİN H.1326-1328 (M.1908-1911) TANITIMI VE FİHRİSTİ

Serkan ERDOĞAN[189]

Özet

Şer'iyye Sicilleri Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, içtimâi, malî, iktisadî, ticarî, askerî v.b. pek çok açıdan bilinmeyen veya noksan kalmış yönlerini incelemek isteyen araştırmalar için temel kaynakların başında gelir. Kaydedildikleri döneme ve yer hakkında önemli bilgileri ihtiva eden Şer'iyye Sicilleri, günümüz tarih araştırmacılığında, içerdikleri belgeler açısından özellikle başvurulan kaynaklar arasındadırlar. Biz bu çalışmamızda, 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nin tanıtımını yaparak, içerdiği belgelerin konularına göre fihristini vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler**: Kadı, Şer'iyye Sicili, Nevşehir.**

THE INDEX AND PRESENTATİON OF ŞER'İYYE RECORDS OF NEVSEHİR NUMBERED 13 İN H.1326-1328 (M.1908-1911)

Abstract

Şeriyye Records are the main sources for researchers who want to investigate the Ottoman Empire according to political, potential, social, financial, economic, commercial, military, etc. aspects of the unknown and deficient in many respects. The archival documents are completely the most significant sources but Şer'iyye Records have a special importance or meaning Şer'iyye Records include interesting and useful information belongs to the time and about the place where it was kept At this study, Şer'iyye Records of Nevsehir numbered 13 has been introduced and given in an index

Key Words: *Qadi, Şer'iyye Records, Nevşehir.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin idarî, siyasi, sosyo-ekonomik ve hukukî varlığını ihtiva eden birinci elden kaynaklar arasında bulunan "Şer'iyye Sicilleri", kadıların verdikleri kararlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte hukuki bağlamda tutulan zabıtlar ve ilave olarak siyasi olaylar Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan diğer unsurlardır. Bu olayların tamamı kadılar tarafından kayıt altına alınmaktadır

[189] Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, serkane6@gmail.com

.[190]

"Kadı Divanı", "Sicillât-ı Şer'iyye" gibi adlarla da anılan Şer'iyye Sicilleri, daha çok "Kadı Sicilleri" olarak da ifade edilmektedir. Kadı Sicilleri içerdikleri konu ve belgeler itibariyle dönemin siyasi ve hukuki olaylarına dair genel tespitlerin yapılamasında ve bölgesel olarak toplumsal çıkarımların bulunulmasında etkin bir belge niteliği taşımaktadır. Bu belgelerde sadece mahkemeye intikal etmiş hukukî sorunların kayıtları değil; bunların yanı sıra sosyal hayatın akışı içinde gereksinim duyulan birçok belge ve düzenlemeler de yer almıştır[191].

Kadı Sicilleri'nde, günümüzdeki noter kayıtlarına benzer işlemlerden olan, "Vakıf Senetleri", "alım-satım işlemleri" ve mülki idare bağlamında gelişen belediyeciliğe dair devlet ve tebaa arasındaki düzenlemeler yer almaktadır[192]. Bu düzenlemeler arasında en çok dikkat çeken işlemlerin arasında ticari düzenlemeler gelmektedir[193]. Yerel pazarlarda satılan ürünlerin fiyatları; esnaf, zanaatkâr ve ticaret erbabına yönelik kayıtlar bu belgelerde yer almaktadır. Yine bu ticari düzenlemelerle ilgili olarak kadı sicillerinde, vakıf veya kamusal alan harcamalarının yer aldığı dikkat çekmekte ve bu alanlarla ilgili olarak tamir, tadilat, yenileme ve iaşe gibi konularda merkezden gelen hükümlerin (fermanların) bir suretinin de yer aldığı görülmektedir. Tüm bunlarla birlikte Kadı Sicilleri'nde, medeni hukuka dair kayıtların yanında miras, vasiyet, evlenme ve boşanma gibi birçok kayıt mevcuttur.

1. NEVŞEHİR ŞER'İYYE SİCİLLERİ

1.1 Nevşehir Şer´iyye Sicilleri'nin Genel Durumu

Nevşehir Şer'iyye Sicilleri günümüzde Ankara Milli Kütüphane'de mikrofilm şeklinde bulunmaktadır. İSAM veri tabanında bu sicillerin sayısı 30 olarak kayıtlıdır. Yaptığımız incelemeye göre 22 ve 23 numaralı defterlerin tarih ve sayfa sayıları aynı olup mükerrer yazıldığını fark ettik aynı zamanda 30 Numaralı defterin ise Develi'ye[194] ait olduğu tespit ettik. Dolayısıyla Nevşehir'e ait sicil defterlerinin sayısı yaptığımız hesaba göre 28 olmalıdır. Aynı veri tabanında yer alan Nevşehir Sicilleri sonradan yapıldığı anlaşılan numaralandırmayla tarih sırası gözetilmeden gelişi güzel kayıt altına alınmış olmalıdır. Söz konusu defterlerin tarih sırasına göre düzenlediğimizde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1: Nevşehir Şer'iyye Sicil Defterleri[195]

Sicil No	Sayfa Sayısı	Hicri Tarih	Miladi Tarih[196]
3	134	1213-1223	1798/1799-1808/1809
1	150	1229-1233	1813/1814-1817/1818
4	110	1238-1241	1822/1823-1825/1826
5	88	1242-1248	1826/1827-1332/1833
2	253	1270-1298	1853/1854-1880/1881

[190] Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 8.; Ayrıca Bkz., Feyyaz Gürkan, "Şer'iyye Mahkemeleri Sicilleri Üzerine Bir Araştırma", 9. *Tük Tarih Kongresi,* C. 2, 21-25 Eylül, Ankara 1988, s. 765-779; Mehmet İpşirli, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul 1991, s. 162.

[191] Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri,* TDAV Yayınları, C. 1, İstanbul 1989, s. 11.; Ayrıca Bkz. Mefail Hızlı, *Maddi Kültür Varlığımızın Onarımlarını Belirlemede Şer'iyye Sicillerinin rolü,* Taş Vakfı Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 142

[192] Murat Öntuğ-M.Solak Erdoğan, "Uşak Şer'iyye Sicillerinin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi, C. 11, S. 2, Afyon 2009, s. 14.

[193] Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Türk Araştırmalar Litaratür Dergisi*, C. 3, S. 5, İstanbul 2005, s. 308-310.

[194] Develi, Kayseri ilinin il merkezinden sonra en büyük yerleşim yeri olup, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde bulunmaktadır. Bkz. Gürbüz Cenani, Milli Mücadele Develi ve Ermeniler, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 81, Ankara 1996.

[195] Metin Ziya Köse ve Ali Kozan, *Nevşehir Mahkemesine Ait İlk Şer'iyye Sicili* (3 Numaralı Defter), Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2013, s. 18-19.

[196] Tarih çevirmeleri için Türk Tarih Kurumu'nun internet sayfasındaki tarih çevirme kılavuzundan faydalanılmıştır.

7	344	1296-1308	1878/1879-1890/1891
6	295	1308-1324	1890/1891-1906/1907
15	143	1310-1320	1892/1893-1902/1903
11	86	1319-1320	1901/1902-1902/1903
16	220	1320-1322	1902/1903-1904/1905
30	95	1322-1325	1904/1905-1907/1908
10	239	1322-1328	1904/1905-1910/1911
17	83	1323-1324	1905/1906-1906/1907
29	98	1324-1326	1906/1907-1908/1909
12	98	1325-1331	1907/1908-1912/1913
13	288	1326-1328	1908/1909-1910/1911
9	284	1328-1330	1910/1911-1911/1912
8	298	1328-1331	1910/1911-1912/1913
21	514	1328-1332	1910/1911-1913/1914
22	294	1331-1340	1912/1913-1913/1914
23	294	1331-1340	1912/1913-1913/1914
19	472	1332-1339	1913/1914-1920/1921
26	311	1336-1338	1917/1918-1919/1920
28	302	1337-1341	1918/1919-1922/1923
18	75	1338-1339	1919/1920-1920/1921
14	291	1339-1343	1920/1921-1924/1925
20	66	1339-1343	1920/1921-1924/1925
27	398	1341-1342	1922/1923-1923/1924
25	291	1345-1346	1927-1928
24	196	1346-1348	1928-1930

1.1.1. 13 Numaralı Defterin Tanıtımı

Yukarıda da görüldüğü gibi Nevşehir Şer'iyye Sicilleri başlangıç ve bitiş tarihi olarak 1798 ile 1930 yılları arasını kapsamaktadır. Nevşehir'e ait bu sicillerden bir kısmı yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

İSAM ve Milli Kütüphane envanterinde H.1326-1328 (M.1908-1911) arası tarihlendirilmiş 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda, defterde ağırlıklı olarak *rik'a ve rik'a kırması* ile bazı yerlerde *divani kırması* ile belgenin türüne göre kısmen farklı yazı türleri kullanılmıştır. Bazı yerlerde yazıların fazla yatay olması okumayı zorlaştırırken, özellikle hükümlerin kimi yerde birkaç sayfa yer tutması ve kâtibin çoğu yerde yazım ve imla hatası yapması bazı metinlerin anlaşılabilir olmasını zora

sokmuştur. Ayrıca bazı metinlerdeki kullanılan mürekkepten kaynaklanan ton farkı, metin okumalarını zora sokmuştur. Ama genel itibariyle incelenen defter okunaklı olup sayfaları pek fazla yıpranmamıştır.

Defter toplam 144 varak ve 288 sahifeden oluşan 13 No'lu Defter'deki mevcut belge sayısı 575 olarak tespit edilmiştir. Belge sayılarının mükerrer olarak "1" diye başladığı fark edilmiştir. Bunun sebebi de hali hazırda devam eden davalardaki kadı değişikliğinden olabileceği öngörüsünü ifade etmek doğru bir tespit olacaktır. Eğer kadı ölmüş veya değişmiş ise yeni gelen kadı "Numara 1" diye başlamış olmasından kaynaklı "1" numarasını tercih edilmiş sonucuna varmaktayız.

Tablo 2: Defterde Yer Alan Belgeler ve Kısa İçerikleri

Konular	Belge No	Adet
Alacak-Verecek (Borç) Da'vâları	1,2,3,6,7,10,15,17,20,21,22,23,25,28,34,39,40,43,44,45,54,57,58, 61,64,68,69,70,71,82,86,87,88,95,96,99,100,108,111,112,122,123 ,128,131,132,134,135,136,137,139,148,158,160,165,171,172,173, 176,190,197,198,199,210,214,215,216,220,223,225,227,228,229, 234,236,237,238,239,244,247,262,264,273,274,275,276,277,285, 286,287,298,300,306,307,310,312,318,319,1[197],2,13,4,6,30,32,33, 34,35,36,41,49,53,54,55,56,57,63,83,106,109,110,113,116,131,13 6,158,164,173,179,180,188,191,201,210,212,213,214,215,218,21 9,235,238,244,246,248,267,271,280,286,300,329	153
Alım-Satım İle İlgili Da'vâlar	38,81,155,175,191,192,131,217,220,243,247,256,257,258,259,26 0,261,262,263,264,265,	21
Veraset, Vasi, Vekil ve Kassam Tayinleri İle İlgili Da'vâlar	5,8,9,132,1,12,13,14,16,18,19,24,30,31,32,35,36,37,41,42,46,47,4 8,49,50,51,52,53,59,60,62,65,67,72,75,76,77,78,80,83,84,93,94,1 01,104,106,109,113,114,116,117,118,119,120,121,124,126,127,1 33,141,143,145,146,147,149,151,156,157,159,162,166,167,168,1 70,177,180,181,184,185,186,187,188,194,195,196,201,203,204,2 06,208,209,212,213,217,219,221,222,224,226,232,242,244,246,2 52,253,254,255,257,258,259,260,263,265,266,267,269,270,271,2 72,279,280,284,289,290,291,293,295,296,297,301,302,304,305,3 08,309,311,313,314,315,316,317,320,322,7,8,10,11,15,5,7,8,9,10, 11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,31,37, 38,40,42,43,44,45,46,47,48,50,51,52,58,59,60,61,62,64,65,66,67, 68,69,70,71,72,73,74,75,76,78,79,80,81,82,84,85,86,87,88,89,90,	276

[197] Yukarıda da belirttiğimiz üzere muhtelif sebeplerden ötürü bazı numaralar mükerrek yazılıp "1"'den itibaren başlamıştır. Belgelerde yer alan 150 ve 157 numaralı sayfalarda "1"'den başladığını görmekteyiz. Bkz. 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili.

	91,92,93,94,95,96,97,98,99,101,102,103,104,105,107,108,111,112,114,115,117,118,119,120,121,122,125,127,128,129,130,132,133,134,135,137,138,139,140,141,142,143,144,145,146,147,148,149,150,151,152,153,154,155,156,157,159,160,161,162,163,165,166,167,168,169,170,171,172,176,177,178,183,184,186,187,189,190,192,194,195,196,197,198,199,200,204,205,207,208,209,222,223,225,226,227,228,229,230,231,232,233,234,236,239,240,241,242,245,249,250,251,252,253,254,255,272,273,274,275,276,277,278,284,287,288,289,291,293,294,295,296,297,298,299,301,302,303,304,306,307,308,311,315,316,317,318,319,320,328	
Boşanma, Nafaka ve Mehir ile İlgili Da'vâlar	4,26,33,55,56,63,66,73,74,79,85,89,91,92,97,98,102,103,153,154,163,164,174,189,200,202,218,234,243,248,249,250,251,256,268,281,299,317,77,100,123,126,175,193,203,221,224,266,269,270,279,282,283, 322	55
Tereke ile İlgili Da'vâlar	105,107,110,115,125,129,130,138,140,142,144,150,152,169,179,183,202,205,207,211,123,240,241,278,288,292,321,6,9,23,206,268,281, 290,292,323,325,326,327	38
Diğer	27,29,90,161,178,182,193,230,235,261,282,283,294,303,3,12,14,1,39,123,174,181,182,185,202,211,305,309,310,312,313,321,	32

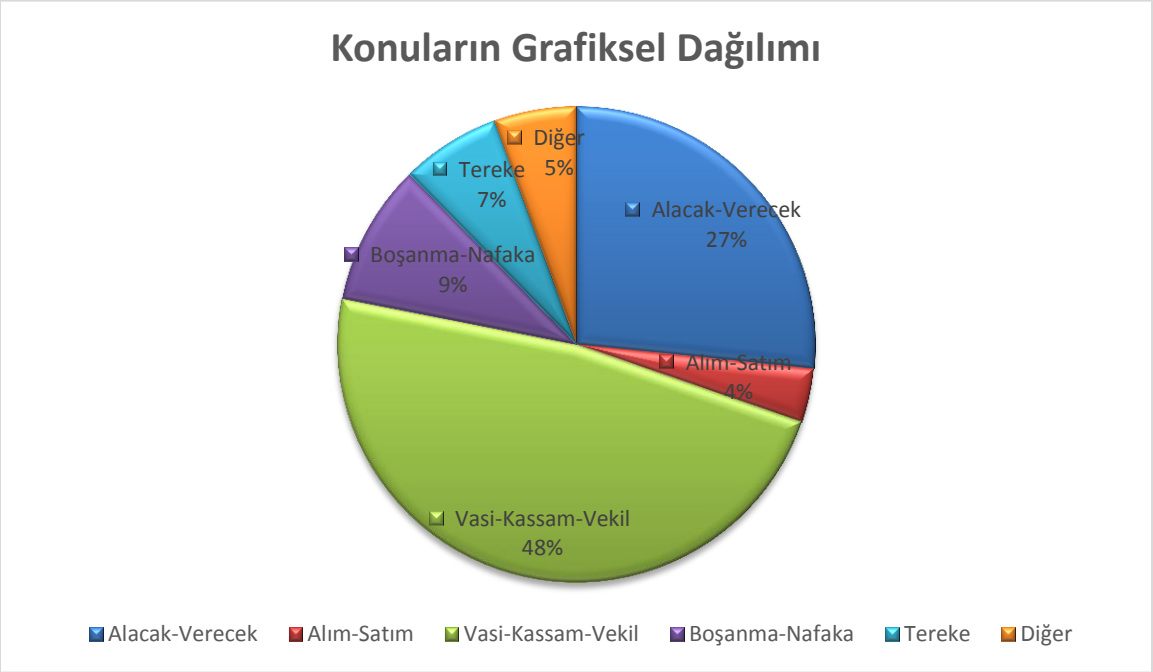

Şekil 1: 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nde Yer Alan Belgelerin Oransal Dağılımı

Yukarıda da görüldüğü üzere defterde, miras, mülk satışları, tereke, alacak ispatı, mütevelli tayini, vekil tayini, aile, boşanma, evlenme gibi konuların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu vesile tabloda yer alan davaların hüküm özetlerinin tamamını değil de sadece birkaç örneklem üzerinde duracağımızı belirtmek isteriz.

1.1.2. 1908-1911 (H.1326-13288) Tarihli Nevşehir Şer'iyye Sicili'nin Fihristi ve Belgelerin Konularına Göre Tasnifleriyle Bazı Kısa Özetleri

13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nde bu dönem sosyal hayatına dair çok sayıda belgeye rastlamaktayız. Sicil içinde gayrimüslimler ile ilgili fazla belge ve bilgi bulunmakla beraber Müslümanların ve Gayrimüslimlerin dini farklılıklar ve etnik kökeni göz önünde bulundurmadıklarını anlıyoruz. Bu belgelerden çıkarabileceğimiz bir diğer sonuçta zımmilerin yaşadığı mahallelerde Müslümanlarında ikamet ediyor göründüğüdür. Buradan da Nevşehir'de Müslümanların ve zımmilerin aynı mahallelerde oturduklarını, etnik ve dini ayrım gözetilmeksizin birbirleriyle olan ilişkilerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'de bulunan bütün Şer'iyye Sicilleri'nin fihristlerinin hazırlanarak araştırmacıların istifadesine sunulması zaruret haline gelmiştir[198]. Bu noktadan hareketle hazırlanan bu çalışma, fihrist çalışmalarına bir katkı sağlama amacını taşımaktadır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere konu çeşitliliğinin az olması hasebiyle, benzer olmayan belgelerin özetlerini vermekle yetineceğiz.

BELGE NO 6: Nevşehir'in Melegübü köyünden Madeli ve Kiryakişe ve Sofiye'nin kendilerine ait dükkânlarını kiraya vermek için Jonioğlu Nikola'yı vekil tayin etmelerine dair.
BELGE NO 12: Nevşehir'in Nar köyünden Baş Mahallesinde ikamet eden Ahmed Efendi vefat ettikten sonra küçük oğlu Cemal'in ergenliğine kadar miras kalan mallarını annesi Nazike Hatun'un bakacağına dair ilam.

---

[198] Fihrist ve toplu katalog çalışmalarına örnek olması açısından bkz. Osman Ersoy, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru," Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. XXI, S. 3-4, Ankara, 1963, s. 33-65; Rifat Özdemir, "Şer'iyye Sicilleri'nin Toplu Kataloguna Doğru", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.1,S.1, Elazığ,1987, s.191-198; Ahmet Akgündüz, Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, c.1, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988; Yusuf Halaçoğlu,"Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru, Adana Şer'iyye Sicilleri ", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.30, İstanbul, 1976, s.99-108; MüctebaİlgÜrel, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru," İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 28-29, İstanbul, 1975, s. 123-166; İbrahim Yılmazçelik, "392 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi" Fırat Üniversitesi Sosyal BilimlerDergisi, c.2, Elazığ, 1988, s.229-265; İbrahim Yılmazçelik, "1736-1739 (H.1149-1151) Tarihli Amasya Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", OTAM, S.9, Ankara, 1998, s.457-502; Ahmet Kankal- İbrahim Özcoşar- Hüseyin Haşimi Güneş- Veysel Gürhan, 248 Nolu Mardin Şer'iyye Sicili Belge Özetleri Ve Mardin, İstanbul, 2007; Ahmet Aksın, "218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.9, S.1, Elazığ, 1999, s. 1-17; Özcan Tatar, " 8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicilinin H.1178-1179 (M.1764- 1765) Tanıtımı ve Fihristi", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 164, İstanbul, 2006, s.217-240; Kürşat Çelik, "565 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi 1839-1840 (H. 1255-1256)", Turkish Studies- Türkoloji Araştırmaları, e-dergi, www.turkishstudies.net 4/3, 2009, s.550-582; Mehmet Beşirli, "385 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Osmanlı Şehir Tarihi Açısından Önemi", OTAM, S.10, Ankara, 1999, s. 3-56; Meryem Kaçan Erdoğan, "1166-1167 / 1752-1754 Tarihli (R 37 Numaralı) Rusçuk Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", Vakıflar Dergisi, S. 35, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011,s. 155-176; Celalettin Uzun, "1638-1639 (H. 1048- 1049) Tarihli Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.23, S.1, Elazığ, 2013, s.255-290; Sevda Danık, "1627 Tarihli Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı Ve Fihristi", Harput Araştırmaları Dergisi, c.1, S.1, Elazığ, 2014, s. 65-132; Salih Akyel, "1831-1837 (H.1247-1252) Tarihli Eğin Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 14, S.1, Elazığ, 2004, s.219-229; Arzu Şahin, "1824-1828 (H.1240-1244) Tarihli Tarsus Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı Ve Fihristi", TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014, p. 1061-1084, Ankara 2014, s, 1061,1084.

BELGE NO 19: Nevşehir'in Rum Orta Mahallesinden Roltoğlu Barten oğlu Anataş ve Yovanoğlu Avraham oğlu Vasil ve Aleksi kendilerine ait olan bütün hukuki işler için Tahsin Efendiyi vekil tayin ettiklerine dair.
BELGE NO 29: Nevşehir'in Nar köyünden kasten öldürülen Abdullah bin Mehmed'in katillerinin idama mahkum edilmesine dair.
BELGE NO 33: Nevşehir'in Çardak köyünden Kiraz Hatun eşi Yusuf Hoca bin Mehmed'in kendisini boşaması nedeniyle mehr-i müecceli olan beş yüz kuruşun verilmesi hakkında.
BELGE NO 95: Nevşehir'in Çat köyünden Rasim'in sattığı koyunların ücretini alamadığı için bu ücretin alınması için açtığı dava.
BELGE NO 110: Nevşehir'in Cami-i Cedid Mahallesinden vefat eden Hacı Abdullah'ın terekesi.
BELGE NO 113: Nevşehir'in Göre Karyesinden vefat eden Mustafa'nın kızı Zeliha'nın ergenliğine kadar Hasan'ın vasi tayin edilmesi.
BELGE NO 298: Nevşehir'in Rum Orta Mahallesinden Komisyoncu Kalınoğlu Yovas Efendi vefat eden Konyalı Ahmet Efendi de olan alacağını Ahmet Efendi'nin vekili Tahsin Efendi'den istemesi.

SONUÇ

H. Recep 1326/M. Temmuz-Ağustos 1908/ H. Ramazan 1328/M. Eylül-Ekim 1910 yıllarına ait 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nde 575 adet hüküm bulunmaktadır. İçermiş olduğu hüccet ve i'lâm gibi belge çeşitlerinin ağırlıklı olduğu bir defterdir. İhtiva etmiş olduğu konulara baktığımız zaman, vasi tayini, miras, tereke taksimi, kassam, mütevellî tayini, evlenme ve boşanma akidleri, vekil tayini ile ilgili konulardır. Yukarıda verilen belge özetlerinden de anlaşılacağı üzere, Şer'iyye Sicilleri ait oldukları dönemlerin çok çeşitli belgelerini ihtiva etmektedir. Böyle olunca da özellikle tarih araştırmacıları için sicillerden faydalanma belli başına bir problem olmaktadır. Bu durum ise sicillerden faydalanma konusunu belirli bir metoda bağlı kılmayı zaruri hale getirmektedir. İşte bu açıdan sicillerin fihristlerinin yapılması şart olmaktadır. Bu sayede sicilde aranan belge kolaylıkla bulunabileceği gibi, okuyucu açısından da büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Aynı zamanda tek nüsha olarak muhafaza edilen bu belgeler, yıpranmaktan kurtarılacaktır. Bu sebeplerden dolayı, Türkiye'de bulunan bütün Şer'iyye Sicilleri'nin en kısa zamanda fihristlerinin yapılıp, yayınlanması bir zarurettir. Sonuç olarak, Osmanlı tarihi ve kültürü açısından büyük bir önem taşıyan Şer'iyye Sicilleri'nin fihristlerinin yapılmasının, Türk kültürüne büyük bir hizmet olacağı kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Milli Kütüphane Başkanlığı, 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili, Defter Numarası: 50, Mikrofilm Numarası: 3153.

2. Tetkik Eserler

2.1. Kitaplar

Akgündüz, A. (1989). *Şer'iyye Sicilleri*, TDAV Yayınları, C. 1, İstanbul.
Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,* C. 1, İstanbul.
Akgündüz, A. (2002). *Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iye Sicilleri*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara.
Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlı- Türkçe Ansiklopetik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
Gürbüz C. (1996). *Milli Mücadele Develi ve Ermeniler*, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 81, Ankara.

Köse, M, Z, ve Kozan A. (2013). *Nevşehir Mahkemesine Ait İlk Şer'iyye Sicili* (3 Numaralı Defter), Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2013, s. 18-19.

Mefail H. (1991). *Maddi Kültür Varlığımızın Onarımlarını Belirlemede Şer'iyye Sicillerinin rolü,* Taş Vakfı Yayıncılık, İstanbul.

2.2. Makaleler/Bildiriler

Gedikli, F. (2005). Osmanlı Hukuk Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri, *Türk Araştırmalar Litaratür Dergisi,* C. 3, S. 5, İstanbul 2005, s. 308-310.

Gürkan, F. (1998). Şer'iyye Mahkemeleri Sicilleri Üzerine Bir Araştırma, *9. Tük Tarih Kongresi*, C. 2, 21-25 Eylül, s. 765-779.

İpşirli, M. (1991). Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri, *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, s. 157-162.

Şahin, A. (2014). 1824-1828 (H.1240-1244) Tarihli Tarsus Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi, *TurkishStudies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4*, s. 1061-1084.

Öntuğ-M.ve Erdoğan S. (2009). Uşak Şer'iyye Sicillerinin Şekil ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi, C. 11, S. 2*, s. 12-24.

Ekler

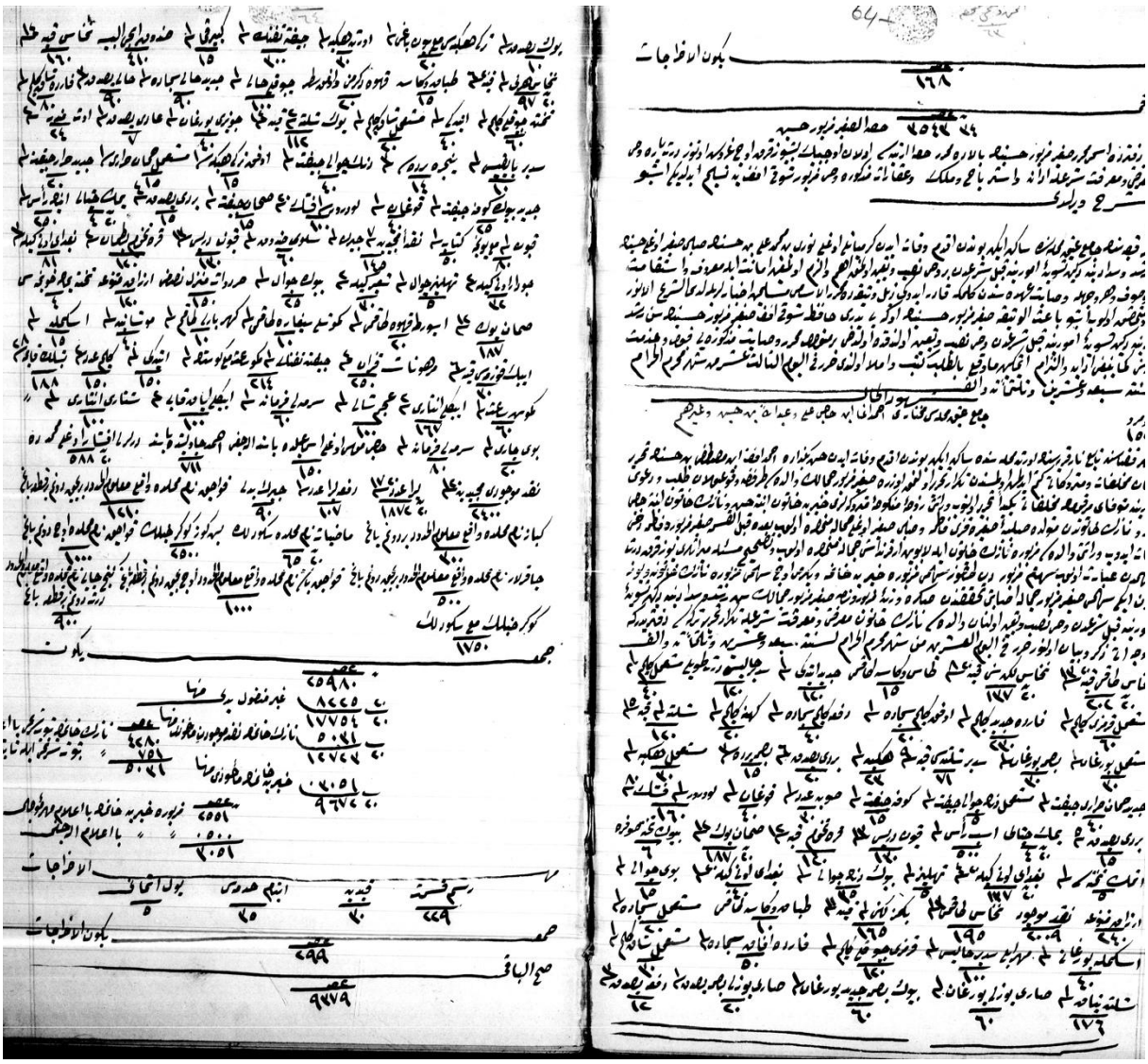

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Sevim KIR [199]

Meryem ALTUN [200]

Özet

Bu çalışmanın amacı, beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerini bazı değişkenlere göre araştırmaktır. Araştırmaya 2018-2019 Eğitim-Öğretim güz yarılı Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Öğrenim gören 140'ı kadın, 160'ı erkek olmak üzere toplam 300 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmanın modeli tarama modelidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Smith vd. (2008) tarafından geliştirilen Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek maddelerine ek olarak ise, katılımcıların yanıtlamaları için kısa cevaplı bazı sorular hazırlanmıştır. Verilerin analizinde, Kolmogrow-Smirnov testi sonucunda cinsiyet, yaş, bölüm değişkenleri ve ölçeğin toplam puan açısından anlamlı sonuçların çıkması sonucunda dağılımın normal olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda non parametrik testler olan Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri ile betimsel istatistik (yüzde ve frekans) analizi uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre yaş ve bölüm değişkenleri açısından öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (U=9493,000 P=,022). Ek sorulara verilen yanıtlar sonucunda ise katılımcıların %70,0'ı Karşılaştığınız herhangi bir problem durumunda çözüm bulmakta zorlanıyor musunuz? Sorusuna "Bazen" ; %48,3'ü Karşılaştığınız herhangi bir problem durumuyla ilgili başkalarından destek alır mısınız? Sorusuna "Evet"; %90,0'ı Karşılaştığınız herhangi bir problem durumuyla ilgili kimden destek alırsınız? Sorusuna "Ailemden"; %28,7'si Karşılaştığınız herhangi bir problem durumunda nasıl tepki verirsiniz? Sorusuna "Agresif olurum"; %39,7'si Karşılaştığınız herhangi bir problem durumu psikolojinizi nasıl etkiler? Sorusuna "Olumsuz" cevabını vermiştir. Sonuç olarak beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiş, elde edilen bulgulara göre kadın öğrenciler ile kıyaslandığı zaman erkek öğrencilerinin algılanan psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda üniversite öğrencilerinde cinsiyet unsurunun psikolojik sağlamlık düzeyini etkilediği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu, Psikolojik sağlamlık, Öğrenci*

INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL STRENGTH LEVELS OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT SCHOOL STUDENTS ACCORDING TO SOME VARIABLES

Abstract[201]

The aim of this study is to investigate the psychological strength level of physical education and sports students according to some variables. A total of 300 students, 140 females and 160 males, attending the 2018-2019 Education Fall Semester Niğde Ömer Halisdemir University School of Physical Education and Sports voluntarily participated in the study. The research model is the scanning model. Smith et al. (2008) was developed by Dogan (2015) adapted to Turkish Short Psychological Health Scale was used. In addition to the scale items, some short-answer questions were prepared for the participants to answer. As a result of Kolmogrow-Smirnov test, it was determined that the distribution was not normal as a result of significant results in terms of gender, age, department variables and total score of the scale. In line with this result, descriptive statistics (percentage and frequency) analysis were applied with non-parametric tests, Mann Whitney U and Kruskal Wallis tests. According to the findings of the study, there was no significant difference between the psychological robustness levels of the students in terms of age and department variables, but a significant difference was found between the psychological robustness levels of the students in terms of gender (U = 9493,000 P =, 022). Answers to additional questions: 70.0% of the participants Do you find it difficult to find solutions to any problems you encounter?

[199] Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, ksevim38@outlook.com

[200] Dr.Öğr.Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, BESYO, mrymltn@hotmail.com

The answer "Sometimes"; 48.3% Can you get support from others about any problem situation you encounter? The answer "Yes";90.0% Who do you get support for in case of any problem? The question "From my family"; 28.7% How do you react in case of problems? The answer "I would be aggressive"; 39.7% How do any problems you encounter affect your psychology? gaved the answer "Negative". As a result, it was determined that the psychological robustness levels of the students of physical education and sports college showed statistically significant difference according to the gender variable. According to the findings, when compared with female students, it was found that the perceived psychological robustness levels of male students were higher. According to this result, it can be said that gender factor affects the psychological robustness level of university students.

Keywords: *School of physical education and sports, Psychological robustness, Student*

1.GİRİŞ

Psikolojik sağlamlık, insanın olumsuz yaşantılar karşısında gösterdiği uyum ve başa çıkabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Block ve Kremen, 1996). Psikolojik sağlamlığın ortaya çıkabilmesi için sevilen birinin kaybı, boşanma, hastalık, yoksulluk, doğal afetler gibi travmatik yaşantıların oluşturduğu risk durumlarında bireyin koruyucu faktörleri harekete geçirmesi gerekmektedir. Gizir (2007), koruyucu faktörleri; bireysel ailesel ve çevresel faktörler olarak sınıflandırmış ve yüksek benlik saygısı ile psikolojik sağlamlığı bireysel koruyucu faktörlerden biri olarak göstermiştir. Alandaki öncü çalışma (Werner, 1989) çocuklarda yüksek psikolojik sağlamlık hedefe eğilim, problem çözme becerileri, olumlu akran ilişkileri ile özerk, bağımsız ve empatik birey olmalarıyla sonuçlandığını göstermektedir. Ayrıca, psikolojik olarak sağlam olan bireyler, kendilerini daha az yalnız ve umutsuz olarak tanımlar ve yaşamlarını tehdit edecek davranışlara daha az girerler (Rew vd., 2001). İyimser, dışadönük ve yeni yaşantılara açıktırlar (Riolli vd., 2002). Yaşam doyumları (Rossi vd., 2007), yaratıcılıkları (Metzl ve Morrell, 2008) ve benlik-saygıları ve içsel denetim odakları (Sameroff ve Seifer, 1990) yüksektir.

Psikolojik sağlamlığın, kişisel özellikler ile çevresel koşulların karmaşık etkileşimlerinin bir sonucu olduğuna yönelik bir anlayış vardır (Prince-Embury, 2010). Zimmerman'ın (2013) Psikolojik Sağlamlık Kuramı, bireyin karşılaştığı riskli durumlar karşısında psikolojik olarak rahatsızlanmasını önleyen çevresel, sosyal ve bireysel faktörlere odaklanmaktadır. Bu olumlu çevresel, sosyal ve bireysel faktörler, destekleyici faktörler olarak isimlendirilmekte ve risk faktörlerinin aksi yönünde işlev görmektedir.

Bireyler yaşam süresince pek çok olumsuz durumla, örseleyici, sarsıcı ve stresli yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Söz konusu olumsuz yaşantıları deneyimleyen kişilerin, bu durumlara tepkileri ya da bu durumlarla başa çıkma stratejileri farklı farklıdır. Kimi bireyler yaşanan stresli ve travmatik durumlar karşısında anksiyete ve depresyon gibi çeşitli sıkıntılar yaşayabilmekte ve olumsuz ruh hali çok uzun sürebilmektedir. Kimi bireyler ise, bu tür olumsuz yaşantıların ortaya çıkardığı ruh halinden kısa sürede çıkabilmekte ve normal yaşamlarına dönebilmektedirler. Bireylerin bu kendini toparlama ve hızlı bir şekilde normal yaşantılarına dönme güçleri, pozitif psikoloji yaklaşımında, psikolojik sağlamlık kavramıyla açıklanmıştır (Doğan, 2015).

Stres olgusu üniversite öğrencilerinin hayatlarında da önemli bir yer tutmaktadır. Üniversiteye yeni başlayan öğrenciler, yeni ortamlarına uyum sağlamaya çalışırken, yeni arkadaşlar edinirken, ailelerinden ayrı yaşamaya alışmaya çalışırken; üniversite hayatına alışan öğrenciler kendilerinden beklenen "başarılı olma" ödevini yerine getirmeye çalışırken; mezun olma aşamasına gelmiş olan öğrenciler ise kariyer planlama çalışmalarını yaparken belirli düzeylerde stresle karşı karşıya kalmaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin karşı karşıya oldukları stres, öğrencinin kişilik yapısı ve hayat görüşüne bağlı olarak zaman zaman olumsuz birtakım durumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bazı durumlarda stres, uygun şekillerde başa çıkıldığı zaman, öğrenciye başarılı olmak için enerji vererek, öğrenciyi harekete geçirerek olumlu durumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Doğan ve Eser, 2013).

Bireyler birden fazla olumsuz durumlarla aynı anda mücadele etmek zorunda kalabilmektedirler. Olumsuz durumların çok çeşitli olması ve günümüzde de birçok kişinin bu sorunlara maruz kalması psikolojik

sağlamlık kavramının daha detaylı incelenmesine neden olmuştur. Buna karşılık literatürde üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyinin cinsiyet ve spora katılım durumu değişkenlerine göre ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak bu çalışmanın amacı, beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerini bazı değişkenlere göre araştırmaktır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli tarama modelidir. Tarama modeli, var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay kendi koşulları içinde ve olduğu şekliyle tanımlanmaya çalışılır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2005).

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmaya 2018-2019 Eğitim-Öğretim güz yarılı Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Öğrenim gören 140'ı kadın, 160'ı erkek olmak üzere toplam 300 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Toplam
Cinsiyet	Kadın	140	46,7	300
	Erkek	160	53,3	
	18-20	118	39,3	
Yaş	21-25	182	60,7	300
	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	71	23,7	
Bölüm				300
	Antrenörlük Eğitimi	163	54,3	
	Spor Yöneticiliği	66	22,0	

2.3.Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Smith vd. (2008) tarafından geliştirilen Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılmıştır.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ): Ölçek, bireylerin psikolojik sağlamlığını ölçebilmek amacıyla geliştirilmiştir. KPSÖ, 5'li likert tipinde, 6 maddelik, öz bildirim tarzı bir ölçme aracıdır. "Hiç uygun değil" (1), "Uygun Değil" (2), "Biraz Uygun" (3), "Uygun" (4), "Tamamen Uygun" (5) şeklinde bir cevaplama anahtarına sahiptir. Ölçekte 2, 4, ve 6. maddeler tersten kodlanmaktadır.Ölçekte bulunan ve tersten kodlanan maddeler çevrildikten sonra, alınan yüksek puanlar, yüksek psikolojik sağlamlığa işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlık güvenirlik katsayısı .80 ile .91 arasında değişen değerlerde bulunmuştur. Test tekrar test güvenirlik katsayısı ise, .62 ile .69 arasında bulunmuştur. Ölçek maddelerine ek olarak ise, katılımcıların yanıtlamaları için kısa cevaplı bazı sorular hazırlanmıştır.

2.4.Verilerin Analizi

Büyüköztürk (2011) "n" sayısının 50 ve üzeri olması durumunda "Kolmogrow-Smirnov" testinin kullanılmasını önermektedir. Kolmogrow-Smirnov testi sonucunda cinsiyet, yaş, bölüm değişkenleri ve ölçeğin toplam puan açısından anlamlı sonuçların çıkması sonucunda dağılımın normal olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç doğrultusunda non parametrik testler olan Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri nitel verilerde ise betimsel istatistik (yüzde ve frekans) analizi uygulanmıştır.

3.BULGULAR

Tablo 2. Cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerine ilişkin Mann Whitney U Testi sonucu

Cinsiyet	n	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Kadın	140	138,31	1936,.00	9493,000	,022
Erkek	160	161,17	25787,00		

Tablo 2'ye göre cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (U=9493,000 P=,022). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiş, elde edilen bulgulara göre kadın öğrenciler ile kıyaslandığı zaman erkek öğrencilerinin algılanan psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Yaş değişkeni açısından öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerine ilişkin Kruskal Wallis Testi sonucu

Yaş	n	Sıra ort.	sd	X^2	p
18-20	118	158,38			
21-25	182	145,39	1	1,616	,204

Tablo 3'e göre öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri yaş değişkenine göre anlamlı olmadığı bulunmuştur, X^2 (sd=1, n=300)=1,616 p>,05.

Tablo 4. Bölüm değişkeni açısından öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerine ilişkin Kruskal Wallis Testi sonuçları

Bölüm	n	Sıra ort.	sd	X^2	p
Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	71	153,20			
Antrenörlük Eğitimi	163	146,94	2	,652	,722
Spor Yöneticiliği	66	156,39			

Tablo 4'e göre öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri bölüm değişkenine göre anlamlı olmadığı bulunmuştur, X^2 (sd=2, n=300)=,652 p>,05.

Tablo 5. Karşılaştığınız herhangi bir problem durumunda çözüm bulmakta zorlanıyor musunuz? Sorusuna verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evet	14	4,7
Bazen	210	70,0
Hayır	76	25,3
Toplam	300	10,0

Tablo 5'e göre ‘’Karşılaştığınız herhangi bir problem durumunda çözüm bulmakta zorlanıyor musunuz?’’ sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların %70,0'ı Bazen cevabını verirken, %25,3’ü Hayır ve %4,7’i Evet cevabını vermiştir.

Tablo 6. Karşılaştığınız herhangi bir problem durumuyla ilgili başkalarından destek alır mısınız? Sorusuna verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evet	145	48,3
Hayır	87	29,0
Bazen	59	19,7
Nadiren	9	3,0
Toplam	300	100,0

Tablo 6'ya göre ‘’Karşılaştığınız herhangi bir problem durumuyla ilgili başkalarından destek alır mısınız? “ sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların %48,3’ü Evet cevabını verirken, %19,7’si Bazen, %29,0'u Hayır ve %3,0'ü Nadiren cevabını vermiştir.

Tablo 7. Karşılaştığınız herhangi bir problem durumuyla ilgili kimden destek alırsınız? Sorusuna verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Ailemden	270	90,0
Yakın arkadaşlarımdan	12	4,0
Güvendiklerimden	3	1.0
Hiç kimseden	3	1.0
Diğer	12	4,0
Toplam	300	100,0

Tablo 7'ye göre“Karşılaştığınız herhangi bir problem durumuyla ilgili kimden destek alırsınız?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların%90,0’ı Ailemden cevabını verirken, %4.0'ü Yakın arkadaşlarımdan, %1,0’i Güvendiklerimden, %1,0’i Hiç kimseden ve %4,0’ü Diğer şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 8. Karşılaştığınız herhangi bir problem durumunda nasıl tepki verirsiniz? Sorusuna verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Agresif olurum	86	28,7
Ağlarım	15	5,0
Düşünceli olurum	12	7,5
Endişelenirim	14	4,4
Nötr	41	13,7
Sakin	44	14,7
Sakin ve çözüm odaklı	19	6,2
Soğukkanlı olurum	12	3,9
Stresli olurum	11	3,6
Uyurum	8	2,6
Üzülürüm	38	12,6
Toplam	300	100,0

Tablo 8'e göre “Karşılaştığınız herhangi bir problem durumunda nasıl tepki verirsiniz?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların %28,7’si Agresif olurum cevabını verirken, %5,0’i Ağlarım, %7,5’i Düşünceli olurum,%4,4’ü Endişelenirim, %13,7’si Nötr, %14,7’si Sakin, %6,2’si Sakin ve çözüm odaklı, %3,9’u Soğukkanlı olurum, %3,6’sı Stresli olurum, %2,6’sı Uyurum ve %12,6’sı Üzülürüm cevaplarını vermiştir.

Tablo 9. Karşılaştığınız herhangi bir problem durumu psikolojinizi nasıl etkiler? Sorusuna verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımları

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Etkilemez	73	24,3
Olumsuz etkiler	119	39,7
Moralim bozulur	43	13,7
Psikolojim bozulur	16	5,1

Kızarım	9	2,9
Probleme bağlı	19	6,3
Sinirlenirim	21	8,0
Toplam	300	100,0

Tablo 9'a göre "Karşılaştığınız herhangi bir problem durumu psikolojinizi nasıl etkiler?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların %24,3'ü Etkilemez cevabını verirken, %39,7'si Olumsuz etkiler, %13,7'si Moralim bozulur, %5,1 Psikolojim bozulur, %2,9 Kızarım, %6,3 Probleme bağlı ve %8,0'i Sinirlenirim cevaplarını vermiştir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre; Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiş, kadın öğrenciler ile kıyaslandığı zaman erkek öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinde cinsiyet unsurunun psikolojik sağlamlık düzeyini etkilediği söylenebilir. Kadın ve erkeklerde strese neden olan unsurlar bazı farklılıklar gösterdiği için kadın ve erkek öğrencilerde algılanan stres düzeyinin cinsiyete göre farklı olması beklenmektedir. Bunun yanında insanların günlük yaşam aktivitelerinin algılanan stres düzeyi üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle günlük yaşam aktivitelerinde spor ve fiziksel aktiviteye yer vermenin algılanan stres düzeyi üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir (Hassmen vd., 2000; Strötle, 2009). Yurtsever (2009) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinde stres belirtilerinin kadın öğrencilerin lehine yüksek olduğu rapor edilmiştir. Bu kapsamda araştırmada elde edilen bulguların literatürle paralellik gösterdiği söylenebilir.

Benzer çalışmalara bakıldığında Turgut ve Eraslan-Çapan (2017)'ın çalışmalarında algılanan sosyal destek ve okul bağlılığının, ergenlerde psikolojik sağlamlığın anlamlı yordayıcıları olduğu saptanmıştır. Cinsiyet ve önemli yaşam olayı yaşamanın ise ergenlerde psikolojik sağlamlığın anlamlı yordayıcısı olmadıkları bulunmuştur. Güloğlu ve Karaırmak (2010) yalnızlık puanlarının benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık puanları ile negatif yönde anlamlı ilişkilere sahip olduğunu belirtmiştir. Sameroff ve Seifer'in (1990) psikolojik olarak sağlam olan bireylerin yüksek benlik saygısına sahip olduğuna işaret ettiği çalışmasının bulgularına göre, benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulmuştur Benzer şekilde, Dumont ve Provost (1999) psikolojik olarak sağlam olan bireylerin benlik saygısının yüksek olduğunu bulmuştur.

Şahin (2017)'in çalışmasında araştırmaya katılan öğrencilerin algılanan stres düzeylerinin öğrenim görülen fakülte türüne göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, BESYO"da eğitim gören katılımcıların yetersiz özyeterlik algısının diğer fakülte/yüksekokullarda eğitim gören katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu, diğer fakülte/yüksekokullarda eğitim gören katılımcıların stres/rahatsızlık algısının ise BESYO"da eğitim gören katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Algılanan Stres Ölçeği'ne göre yetersiz özyeterlik algısı bireyin günlük yaşamda stresle baş edebilme konusunda sorunlar yaşamasını ifade etmektedir. Stres/rahatsızlık algısı ise bireyin kendini stresli ve gergin hissetme durumunu açıklamaktadır. Bu kapsamda BESYO öğrencilerinin diğer fakülte/yüksekokullarda öğrenim gören öğrencilere göre stresle baş edebilme konusunda yetersiz oldukları, diğer fakülte/yüksekokullarda öğrenim gören öğrencilerin ise BESYO öğrencilerine göre daha stresli oldukları söylenebilir (Şahin, 2017).

Literatürde yer alan birçok araştırmada da sporun sadece fiziksel ve biyolojik açılardan değil, aynı zamanda psikolojik yönden de birçok faydası olduğu vurgulanmış (Şahin, 2015; Salar vd., 2016). Mental ve bilişsel sağlığın korunmasında fiziksel aktiviteye katılımın önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir (Launtenschlager vd., 2000; Penedo ve Dahn, 2005). Ströhle (2009) tarafından yapılan diğer bir araştırmada, spor ve fiziksel aktiviteye katılımın psikolojik ruh hali ve kaygı düzeyi üzerinde olumlu etkileri olduğu vurgulanmıştır. Literatürde yer alan bu bilgiler değerlendirildiği zaman diğer fakülte ve yüksekokullarda

öğrenim gören öğrenciler ile kıyaslandığı zaman spor ile iç içe bir yaşam tarzına sahip olan BESYO öğrencilerinin algılanan stres düzeylerinin daha düşük olmasının beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri erkekler lehine cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiş, elde edilen bulgulara göre kadın öğrencilerle kıyaslandığı zaman erkek öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde erkek öğrenciler ile kıyaslandığı zaman kadın öğrencilerde günlük yaşam içerisinde strese neden olan unsurların daha fazla olmasının yattığı düşünülebilir.

Öneriler

Bu çalışmanın bulgularının Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi BESYO ile sınırlı olduğu düşünüldüğünde farklı bölümler, yaş grupları (ergenler, yaşlılar) ve daha geniş örneklem ile benzer çalışmalar yapılabileceği gibi psikolojik sağlamlığın yanısıra farklı değişkenler (denetim odağı, öz-yeterlilik, öğrenilmiş güçlülük vb.) incelenebilir.

KAYNAKÇA

Block, J., Kremen, A. M. (1996). IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness. *Journal of Personality and Social Psychology, 70(2),* 349-361.

Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* Ankara: Pegem.

Doğan, B., Eser, M. (2013). Üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma yöntemleri: Nazilli MYO örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges, 3(*4), 29-39.

Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being, 3*(1), 93-102.

Dumont, M., Provost, M. A. (1999). Resilience in adolescents: Protective role of social support, coping strategies, self-esteem, and social activities on experience of stress and depression. *Journal of Youth and Adolescence, 28*(3), 343-363.

Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerinde bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,3(28),*113-128.

Güloğlu, B., Karaırmak, Ö. (2010). Üniversite öğrencilerinde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık. *Ege Eğitim Dergisi, 2*(11), 73-88.

Hassmen, P., Koivula, N., Uutela, A. (2000). Physical exercise and psychological well-Being: A population study in Finland. *Preventive medicine, 30,* 17-25.

Karasar N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* 15. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi.

Lautenschlager, N. T., Cox, K. L., Flicker, L., Foster, J. K., Van Bockxmeer, F. M., Xiao, J., Greenop, K. R., Almeida, O. P. (2008). Effect of physical activity on cognitive function in older adults at risk for alzheimer disease. *JAMA, 300*(9), 1027-1037.

Metzl, E. S., Morrell, M. A. (2008). The role of creativity in models of resilience: Theoretical exploration and practical applications. *Journal of Creativity in Mental Health, 3*(3), 303-318.

Penedo, F. J., Dahn, J. R. (2005). Exercise and well-being: a review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current Opinion in Psychiatry, 18*(2), 189-193.

Prince-Embury, S. (2010). Introduction to the special issue: Assessing Resiliency in children and adolescents. *Journal of Psychoeducational Assessment, 28*(4), 287-290.

Rew, L., Taylor-Seehafer, M., Thomas, N. Y., Yockey, R. D. (2001). Correlates of resilience in homeless adolescents. *Journal of Nursing Scholarship, 33(1),* 33-40.

Riolli, L., Savicki, V., Cepani, A. (2002). Resilience in the face of catstrophe: Optimism, personality, and coping in the Kosovo crisis, *Journal of Applied Social Psyhology, 32(8),* 1604-1627.

Rossi, N. E., Bisconti, T. L., Bergeman, C. S. (2007). The role of dispositional resilience in regaining life satisfaction after the loss of a spouse. *Death Studies,31,* 863-883.

Salar, B., Hekim, M., Tokgöz, M. (2012). 15-18 yaş grubu takım ve ferdi spor yapan bireylerin duygusal durumlarının karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(6), 123-135.

Sameroff, A. J., Seifer, R. (1990). Early contributors to developmental risk. içinde J. E. Roff, A.S. Masten, D. Cicchetti, K. Nuechterlein, ve S. Weintraub (Eds.). *Risk and protective factors in the development of psychopathology* (pp. 52-66). New York: Cambridge University Press.

Savcı, M. ve Aysan, F. (2014). Üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* (3), 44-56.

Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine, 15,* 194–200.

Ströhle, A. (2009). Physical activity, exercise, depression and anxiety disorders. *Journal of Neural Transmission, 116(*6), 777-784.

Şahin, A. (2015). Engellilerde sosyal gelişim yetersizlikleri: Sosyalleşme sürecinde sporun faydaları. *Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi, 2*(3), 20-28.

Şahin, A. (2017). Üniversite öğrencilerinin algılanan stres düzeylerinin fakülte türü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2* (1), 28-35.

Şahin, M., Yetim, A. A. ve Çelik, A. (2012). Psikolojik sağlamlığın gelişiminde koruyucu bir faktör olarak spor ve fiziksel aktivite. *The Journal of Academic Social Science Studies, 5*(8), 373-380.

Turgut, Ö., Eraslan-Çapan, B. (2017). Ergen psikolojik sağlamlık düzeyinin yordayıcıları: Algılanan sosyal destek ve okul bağlılığı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 44, ISSN:1302-8944,162-183.

Werner, E. E. (1989). High-risk children in young adulthood: A longitudinal study from birth to 32 years. *American Journal of Orthopsychiatry,59,* 72-81.

Yurtsever, T. (2009). *Kişilik özelliklerinin stres düzeyine etkisi ve stresle başa çıkma yolları:Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma.* Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Zimmerman, M. A. (2013). Resiliency theory: A strengths-based approach to research and practice for adolescent health, *Health Education & Behavior, 40*(4) 381–383.

DOĞU AKDENİZ ENERJİ MÜCADELESİNDE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

Sıla Deniz TAŞKIN[202]

Özet

Bu çalışmada son yıllarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen mevcut hidrokarbon rezervleri ve bölgede olduğu tahmin edilen kaynaklar sebebiyle; 21. Yüzyılda bölgede artan gerilim ve bu hususta Türkiye'nin duruşu incelenmiştir. Çalışmayı hazırlamamızın temel sebebi bölgenin dünya çapında ve ülkemiz açısından çok önemli olmasının yanı sıra problemlerin güncel olmasıdır. Çalışmamızda önce, Doğu Akdeniz'in dünya siyasetindeki yeri ve önemi irdelenmiştir. Ardından bölge ülkelerinin Doğu Akdeniz'de yaptıkları enerji arama ve sondaj çalışmalarına değinilmiştir. Son olarak Türkiye'nin bölgedeki tutumu ve askeri faaliyetleri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *hidrokarbon rezervleri, enerji politikaları, Kıbrıs Adası*

Jel Kodları: *Q40, Q48, Z12*

Abstract

In this paper; 21st Century growing tensions due to the existing hydrocarbon reserves discovered in Eastern Mediterranean and the estimated resources in the region and Turkey's stance on this issue was examined.. The main reason for preparing the study is that the region is very important for our country and the world as well as the problems are current. In this study, firstly, the place and importance of Eastern Mediterranean in world politics has been examined. Then, the energy exploration and drilling activities of the countries in the Eastern Mediterranean are mentioned. Finally, the attitude of Turkey in the region, and military operations have been described.

Key words: *hydrocarbon reserve, energy politics, Cyprus Island*

Jel Classification: *Q40, Q48, Z12*

[202] Yüksek Lisans Öğrencisi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF

1.GİRİŞ

Doğu Akdeniz Havzası olarak tanımladığımız bölge Tunus'un kuzeydoğu ucundaki Bon Burnu'ndan İtalya'nın Sicilya Adası'nın batı ucunda yer alan Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölgedir. (Özgen, 2013). Bölgede yer alan ülkeler; Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Suriye, Lübnan, İsrail ve Gazze Şeridi, Mısır, Libya ve Tunus'tur. Dünya tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ve Asya, Avrupa ve Afrika gibi üç büyük kıtanın kesişim noktasında bulunmasıyla jeostratejik açıdan çok önemli bir bölge olan Doğu Akdeniz'de son yıllarda önemli miktarlarda hidrokarbon rezervleri keşfedilmiştir. Bu durum Doğu Akdeniz'in dünya siyasetindeki konumunun önemini daha da arttırmış ve gerek bölge ülkeleri gerekse dünya siyasetindeki büyük güçlerin bölgedeki faaliyet ve politikalarına yeni nitelikler kazandırmasına neden olmuştur. Çalışmamızda Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları temelinde, 21. yüzyılda bölge ülkelerinin denizi paylaşma mücadelesini ve bu doğrultuda Türkiye'nin tutumunu inceleyeceğiz. Bugün Doğu Akdeniz'de meydana gelen çatışmaların sebeplerini daha iyi anlayabilmemiz için Doğu Akdeniz'in önemini, bölgedeki enerji kaynağı alanlarını ve bölge ülkelerinin bölgede hidrokarbon kaynağı arama çalışmalarını inceleyeceğiz.

2.DOĞU AKDENİZ DÜNYA İÇİN NEDEN ÖNEMLİ?

Tarih boyunca birçok savaşa sahne olmuş olan Doğu Akdeniz bölgesi oldukça verimli topraklara sahiptir ve oluşan uygarlıkların çoğunun öncelikli hedefi "Verimli Hilal" (Yıldız, 2008) olarak da anılan bu bölgeye hakim olabilmektir. Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Akdeniz, üç büyük kıtayı birbirine bağlamasıyla önemli bir jeopolitik konuma sahiptir ve dünyadaki en değerli ticaret yollarının kesişim güzergahındadır. Bu sayede dünya deniz ticaretinin kontrolü bu bölgeyi kontrol edenin elindedir. Günümüzde ise Doğu Akdeniz hala dünya deniz ticaretinde önde gelen, gemi trafiğinin en yoğun olduğu ve ticaret açısından en önemli liman ve boğazlara sahip olan bölgedir.

Akdeniz'in doğusu olarak ifade edilen Levant bölgesi sahip olduğu jeostratejik konumu sayesinde tarih boyunca siyasi ve ekonomik olarak Akdeniz coğrafyasının en kritik noktalarından biri olmuştur. (Umut Kedikli, 2017) Bölge bütün jeopolitik teorilere göre de çok önemli bir noktadadır. MacKinder'in "kara hakimiyet teorisi"ne göre Doğu Akdeniz kalpgaha (hearthland) giden deniz ticaretinin odak noktasıdır. McMahan'ın "deniz hakimiyet teorisi"ne göre Doğu Akdeniz yine dünya ticaretinin en önemli noktalarındandır. Douchet'in hava hakimiyet teorisine göre ise Doğu Akdeniz; Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya'ya doğrudan müdahale imkanı verir. Zira tarihsel süreçte küresel ve bölgesel güçler hem kendi menfaat ve güvenliklerini koruma hem de diğer devletleri tehdit ve baskı altında tutma gayreti ile Doğu Akdeniz'e yerleşme ve Doğu Akdeniz'i denetim altında tutma çabası içerisinde olmuştur. (Yaycı, 2012)

Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa'nın enerji ihtiyacı artmış, Avrupa kendine yeni enerji kaynakları aramaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı ise Doğu Akdeniz'in jeopolitik öneminin dünya ticaret merkezinden hidrokarbon kaynaklı bir mücadeleye dönüşümünün dönüm noktası olmuştur. (Ediger, Devlen, & McDonald, 2012) Bölgede yaşayan güçsüz toplulukların ise bu mücadelenin dışında kalması büyük güçlerin tutumları doğrultusunda imkansızlaşmıştır. Bölgenin hem jeopolitik konumu hem de enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle, Doğu Akdeniz günümüzde de büyük güçlerin ve komşu devletlerin çıkar çatışmalarını sürdürdükleri bir alandır.

2010 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS) tarafından yayınlanan rapora göre, Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan Levant havzasında 3.45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilmektedir. (Robertson, 2010) Aynı rapora göre Nil Delta Havzası'nda yaklaşık 1,8 milyar varil petrol, 6,3 trilyon metreküp doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Kıbrıs Adası'nın çevresinde ise 8 milyar varillik bir petrol rezervi olduğu tespit edilmiştir. Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan ve Heredot olarak adlandırılan bölge ile Kıbrıs Adası etrafındaki bölgede de toplamda 3,5 trilyon metreküplük doğalgaz olduğu belirlenmiştir. (Yaycı, 2012) Bu tahmin dünyanın en büyük doğalgaz yataklarından birinin Doğu Akdeniz'de bulunduğuna işaret etmektedir. Doğu Akdeniz'de birçok bölgede arama çalışmaları hala devam etmektedir ve yeni sahaların keşifleriyle bölgede bulunan doğalgaz

rezervi de buna bağlantılı olarak artacaktır. Enerji bağlamında Doğu Akdeniz'in önemi her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bölgedeki enerji kaynaklarının ekonomik ve politik açılardan etkisi sadece Akdeniz ülkeleriyle sınırlı kalmayıp, tüm dünyayı etkilemiştir.

Kıbrıs Adası'nın ise Doğu Akdeniz'de jeopolitik ve jeostratejik açıdan en önemli ada olduğunun söylememiz mümkündür. Ada bütün Ortadoğu ülkelerini kontrolünde bulunduran "sabit bir uçak gemisi" gibidir. Bu sebeple gerek adaya komşu gerekse Akdeniz'de toprak edinmek isteyen bütün ülkeler arasında Kıbrıs her zaman bir sorun olmuştur. (Kılıç, 2011) Son yıllarda ise adaya komşu devletler ve büyük güçler tarafından ada etrafında enerji kaynakları aranmaktadır ve önemli miktarda hidrokarbon rezervi bulunmuştur. Bu da adanın hem Doğu Akdeniz hem de dünya politikası açısından önemini kanıtlamış ve Kıbrıs üzerindeki tartışmaları tekrar alevlendirmiştir.

Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adası Türkiye özelinde de oldukça fazla stratejik öneme sahiptir. Doğu Akdeniz'de yüzyıllardır Türk varlığı bulunmaktadır. Hem tarihsel arka planda hem de gelecek politikalarda bölge ülkemiz için hayati önem taşımaktadır, bundan dolayı bölge her zaman Ankara'nın stratejilerinin merkezinde olmalıdır. Hem Türk nüfusu hem de ülkemize olan coğrafi yakınlığı nedeniyle Kıbrıs adasının ise ülkemiz politikalarının dışında tutulması neredeyse imkansızdır zira Türk devleti de hiçbir zaman Kıbrıs adasını ve Kıbrıs Türklerini kaderlerine terk etmemiştir.

3.DOĞU AKDENİZ ENERJİ HAVZALARI VE ENERJİ ARAMA ÇALIŞMALARI

Doğu Akdeniz'de enerji havzalarının ve buna bağlı deniz paylaşım mücadelelerini daha iyi anlayabilmek için önce devletlerin münhasır ekonomik bölge[203] ilanları için kendi aralarında yaptıkları anlaşmalara kısaca değineceğiz. Ve bu anlaşmalara bağlı olarak yaptıkları enerji rezervi arama çalışmalarını inceleyeceğiz.

İlk inceleyeceğimiz ülke, Türkiye ile anlaşmazlıklar yaşayan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. Doğu Akdeniz'deki komşu ülkelerle deniz yetki alanlarını belirleyen anlaşmalar yapma çabasını sürdüren Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin petrol ve doğalgaz arama çalışmaları Kıbrıs sorununa enerji boyutunu da ekleyerek mevcut durumu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. (Ayhan, 2009). GKRY doğal kaynaklara sahip olduğunu keşfedince,2003 yılında Mısır ile münhasır ekonomik bölge anlaşması imzalamış; 2004 yılında kanun çıkartarak münhasır ekonomik bölgesini ilan etmiş ve 2005te bölgede sismik araştırmaları başlatmıştır. (Aksu, 2013) 2007 yılında GKRY Lübnan ile 2010 yılında İsrail ile MEB anlaşmaları imzalamış ve adanın güneyini 13 parsele bölerek ruhsat sahaları ilan etmiş ve bu sahaları uluslararası ihalelere açmıştır. 2011'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarını hiçe sayarak Amerikan Noble Firması ile sondaj çalışmalarına başlamıştır. (Ediger, Devlen, & McDonald, 2012) GKRY'nin KKTC ve Türkiye'yi hiçe sayarak Mısır, Lübnan ve İsrail ile anlaşmalar imzalayarak MEB ilan etmesi diplomatik krizlere yol açmıştır çünkü GKRY'nin tüm haklarının kendine ait olduğunu iddia ettiği 13 parselin birçoğunda hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin hakları bulunmaktadır.

Yunanistan ise deniz yetki alanlarına ilişkin olarak; Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis hattını esas alarak ortay hatta dayanan bir sınırlandırma yapmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Mısır ve Libya ile

[203] Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) kavramı 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 5. kısmında düzenlenmiştir. Karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren kıyı devlete, 200 deniz miline kadar deniz yatağı üzerindeki sularda, deniz yataklarında ve bunların toprak altındaki alanlarında birtakım hak ve yetkiler tanıyan deniz alanına denir. MEB'in belirlenmesi için ilk yol Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine ilan edilmesidir. İkinci yol ise sahildar devletler arasında, uluslararası hukuka uygun anlaşma yapmaktır. Ülkemiz Akdeniz kıyılarında herhangi bir MEB ilanında bulunmamıştır ve bu hususta hiçbir devletle anlaşma imzalamamıştır. (2011 yılında Newyork'ta Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında imzalanan kıta sahanlığı anlaşması (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa)hariç.)

görüşmelere başlamış fakat Türkiye'nin girişimleri sebebiyle bir sonuç alamamıştır. (Yaycı, 2012) Diğer yandan GKRY ile sınırlandırma anlaşması yapmaya çalışmaktadır. Yunanistan'ın bölgede temel hedefi Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesini Antalya Körfezi ile sınırlandırmaktır. Bölgede kendine ait bir sondaj çalışması bulunmayan Yunanistan; GKRY ve Mısır ile stratejik ortaklık yürütmektedir

Doğu Akdeniz'de sondaj çalışmaları yürüten diğer bir devlet ise İsrail'dir. 2010'da GKRY ile münhasır ekonomik bölge anlaşması imzalayan İsrail, diğer sahildar devletlerle herhangi bir anlaşma imzalamadan; 2011 yılında Birleşmiş Milletlere MEB ilanında bulunmuştur. Diğer yandan Tamar ve Leviathan bölgelerinde hidrokarbon kaynakları çıkarmaya başlamış olup bu kaynakların GKRY ve Yunanistan aracılığıyla Avrupa'ya iletmek için görüşmelere başlamıştır. İsrail aynı zamanda Kıbrıs adası açıklarında da GKRY'nin kendisine verdiği yetkilerle (GKRY'nin ilan ettiği 13 parselden 5 tanesinde) enerji rezervi arama çalışmaları yapmaktadır. Fakat söz konusu parsellerde Türkiye'nin de hakları bulunduğu için iki ülke arasında gerginlikler yaşanmıştır. (Kedikli & Deniz, 2015)

Mısır'da ise Hüsnü Mübarek'in istifasından sonra iktidara gelen Mursi yönetimi, 2003'te GKRY ile imzalanan münhasır ekonomik bölge anlaşmasını fesih etmiştir. Ancak bu müdahale Mısır'ın Doğu Akdeniz'de yaptığı sondaj çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. (Tarakçı, 2013) Öte yandan darbeyle iktidara gelen ve Türkiye'ye karşı sert bir politika izleyen Sisi yönetimi, 2013 yılında GKRY ile MEB anlaşmasını yeniden imzalamıştır. Mısır, Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY ile işbirliğini güçlendirmeye yönelik adımlar atmaktadır.

4.TÜRKİYE'NİN ARAMA ÇALIŞMALARI VE POLİTİKALARI

Petrol meselesi, yalnız bir milli ekonomi meselesi değildir; aynı zamanda bir milli müdafaa meselesidir.
Mustafa Kemal ATATÜRK

Doğu Akdeniz bölgesinde son yıllarda gerçekleştirilen hidrokarbon rezervi keşifleri, bir yönden bölgeye yönelik ilgiyi arttırırken, diğer yandan da bölge ülkeleri arasında yeni ittifaklara ya da sorunlara yol açmaktadır. Doğu Akdeniz'deki en önemli gaz keşifleri İsrail ve Mısır münhasır ekonomik bölgelerinde gerçekleşmiştir. Kıbrıs adasının güneyinde gerçekleştirilen son keşif ise hem GKRY ve KKTC arasında hem de Türkiye ve Yunanistan arasında yeniden gerilim kaynağı olmuştur. (Pamir, 2017)

Doğu Akdeniz bölgesi ve bilhassa Kıbrıs adası ülkemiz için gerek stratejik gerekse jeopolitik açıdan geçmiş yüzyıllardan beri büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bölge ve ada Türkiye Cumhuriyeti dış politikasında her daim yerini ve önemini korumuştur. 1950lerden başlayıp 15 Kasım 1983 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını elde etmesine kadar ada ve Doğu Akdeniz için büyük mücadeleler vermişizdir. Bölgenin ülkemiz açısından elzem olmasının sebebi ulusal güvenliktir. Söylediğimiz gibi ada, Doğu Akdeniz'de sabit bir savaş gemisi gibidir. Adaya bizden başka bir ülkenin hakim olması ulusal güvenliğimize ve milli çıkarlarımıza bir tehdit niteliğindedir. Günümüzde ise bölgenin ve adanın önemi enerji temellidir. Bölgede olduğu öngörülen hidrokarbon rezervleri Türkiye'nin petrol ve doğalgaz ihtiyacını uzun vadede karşılayabilir böylelikle ülkemizin enerji ithalatını azaltabilir. Öte yandan Doğu Akdeniz'e ve hidrokarbon kaynaklarına hakim olmamız bize Avrupa için enerji geçiş yolu olma niteliğimizi korur ve bölgedeki diğer aktörlere karşı önemli bir avantaj elde etmemizi sağlar.

Ülkemiz Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının kendisi için son derece önemli olduğunun farkındadır ve tüm dünyanın tepkisini üzerine çekmeyi göze alarak bölgedeki sondaj çalışmalarına başlamıştır. Bölgeye ilk olarak 23 Eylül 2011'de, KKTC ve Türkiye arasında imzalanan münhasır ekonomik bölge anlaşmasının hemen ardından, Piri Reis Sismik Araştırma Gemisi gönderilmiştir. (Ediger, Devlen, & McDonald, 2012) Bölgedeki sismik araştırmalarımız 2017 yılının Nisan ayında Barbaros Hayreddin Paşa sismik araştırma gemisinin faaliyetleriyle devam etmiştir. 2019 yılına geldiğimizde ise Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) ait Fatih sondaj gemisi, sondaj faaliyetlerine başlamak üzere Mayıs ayında bölgeye gönderilmiştir. Fatih sondaj gemisinin hemen ardından, Haziran ayında ise Yavuz sondaj gemisi de bölgedeki çalışmalarına başlamıştır. Ülkemizin sondaj gemilerini Kıbrıs açıklarına göndermesi ve gemilerin KKTC'nin ruhsat verdiği bölgelerde doğalgaz arama çalışmalarına başlaması Türkiye'ye karşı Yunanistan, Mısır, İsrail, BM, AB ve ABD'den tepkiler gelmesine neden olmuştur. Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan bu tepkilere "Türkiye'nin, üç

garantör ülkeden biri olması hasebiyle de söz hakkı vardır. Hiç söz hakkı olmayanların kalkıp da burada tasarrufta bulunmaya yönelmesi bizi pek de ilgilendirmez." sözleriyle karşılık vermiştir.

Ülkemizin MEB sınırlandırması yapması gereken alanları üç başlık altında inceleyebiliriz. Birinci bölge Türkiye, Suriye ve KKTC kıyılarının bulunduğu alandır. İkinci bölge ise KKTC ve Türkiye kıyılarının bulunduğu bölgedir. Bu iki bölgede Suriye ile herhangi bir anlaşmamız bulunmamaktadır. Fakat Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Doğu Akdeniz'de sondaj çalışmalarına başladıktan sonra, KKTC ve Türkiye 2011 yılında Kıta Sahanlığı Sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Üçüncü bölgede de Türkiye, Yunanistan, KKTC, GKRY ve Mısır kıyılarının bulunduğu bölgedir (Başeren, 2010). Türkiye açısından esasen sorun teşkil eden bölge bu bölgedir. Bölgede Türkiye'ye karşı olan ihtilafların temel sebebi GKRY'nin uluslararası hukuka aykırı olan davranışlardır. Aleyhimize olan bu tutum ve davranışlar Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nden destek bulabilmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki Akdeniz'de ülkemizin katılmadığı ve onaylamadığı deniz yetkilendirme anlaşmaları uluslararası hukuka aykırıdır.

4.1. Doğu Akdeniz'de Askeri Faaliyetlerimiz

Doğu Akdeniz'de gerçekleştirdiğimiz ilk faaliyet; 1 Nisan 2006 tarihli Akdeniz Kalkanı Harekatı'dır. Harekat Doğu Akdeniz'de; Türk deniz yetki alanlarında durumsal farkındalığa sahip olmak, deniz güvenliğine katkı sağlamak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin deniz yetki alanlarındaki hak ve menfaatlerini korumak için icra edilmektedir. Bu harekat NATO'nun Etkin Çaba Harekatı kapsamında yapılmaktadır. Akdeniz Kalkanı Harekatı kapsamında; Doğu Akdeniz'de Türkiye adına faaliyet icra eden araştırma gemilerine koruma ve destek sağlanmakta, deniz yetki alanlarımızda diğer ülkeler adına izinsiz araştırma faaliyetlerinde bulunan araştırma gemileri ikaz edilmekte, araştırma gemilerinin Türk makamlarından izin almaksızın araştırma faaliyetlerine devam etmeleri engellenmektedir. Harekat, Doğu Akdeniz'deki deniz ulaştırma hatlarının korunması ve enerji güvenliğinin sağlanması, bölgedeki muhtemel risk ve tehdit unsurlarına ve yasa dışı faaliyetlere karşı caydırıcılık sağlanması açısından önem taşımaktadır. [204]

İkinci faaliyetimiz; 27 Şubat-8 Mart 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen Mavi Vatan-2019 Tatkik Tatbikatıdır. Tatbikat; Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz'de eşzamanlı olarak yürütülmüştür. tatbikat esnasında deniz harekât görevleri ile kriz ve harp dönemine yönelik eğitimler ve silah atışları yapılmıştır. [205]

Üçüncü faaliyetimiz ise; 13-25 Mayıs 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen Denizkurdu-2019 Tatbikatıdır. Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Tatbikat kapsamında kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlara karşı korunma eğitimleri verilmiştir.[206]

Mavi Vatan ve Denizkurdu tatbikatları, Doğu Akdeniz'de çatışmayı simüle etmeleri bağlamında, bölgede araştırma yapan enerji şirketlerinden ve uluslararası kamuoyundan tepki çekmiştir. Türkiye, bu konuda uluslararası diplomaside yalnız kalmıştır lakin Avrupa Birliği'nin bizi ithaf ettiği uluslararası hukuka aykırılık iddiaları da sağlam değildir. Garantörü olduğumuz Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bizim onayımızı almadan herhangi bir anlaşma yapması ve uluslararası kuruluşlara üye olması olanaksızdır. [207]

5.SONUÇ

Dünya tarihi boyunca önemini her zaman korumuş olan Doğu Akdeniz'de son yıllarda bulunan hidrokarbon rezervleri, bölgenin önemine enerji gibi yeni bir nitelik kazandırmıştır. Bölgede bulunan enerji rezervleriyle bölgede hem sivil hem de askeri deniz hareketliliği başlamıştır. Gerek Doğu Akdeniz ülkeleri gerekse dünyanın diğer büyük güçlerinin katılımıyla bölge yeni bir çatışma alanına dönmüştür. Kıbrıs açıklarında olduğu tahmin edilen enerji rezervleriyle ülkemiz de Doğu Akdeniz Havzası'nda arama

[204] Deniz Kuvvetleri Komutanlığı: https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=28
[205] Deniz Kuvvetleri Komutanlığı: https://www.dzkk.tsk.tr/guncelduyuru.php?id=1568&dil=1
[206] Deniz Kuvvetleri Komutanlığı: https://www.dzkk.tsk.tr/guncelduyuru.php?id=1671&dil=1
[207] http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa.

faaliyetlerine başlamıştır. Fakat bölgede Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından hem ülkemizin hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hak ve çıkarları gasp edilmektedir. Aynı zamanda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hukuksal hiçbir dayanağa sahip olmamasına rağmen uluslararası arenadan destek bulabilmektedir. Sonuç olarak bölgedeki hareketlilik devam etmektedir. Bölgede faaliyet gösteren ülkeler barışçıl diplomatik bir çözümden yana olduklarını iddia etseler de bu Doğu Akdeniz'de ve Kıbrıs açıklarında hukuksuz faaliyetlerine devam etmektedirler.

KAYNAKÇA

Aksu, F. *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye-AB İlişkileri.* S. H. Başeren içinde, Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset (s. 159-196). Ankara: AÜSBF Yayınları. (2013*).*

Ayhan, V. *Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon.* Uluslararası İlişkiler, 155-178. (2009).

Başeren, S. H. *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları. (2010).

Ediger, V , Devlen, B, & McDonald, D. B. *Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği.* Uluslararası İlişkiler Dergisi, 73-92. (2012).

Kedikli, U., & Deniz, T. *Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası.* Alternatif Politika, 399-424. (2015).

Kılıç, A. *1571 Yılındaki Fetihten Günümüze Kıbrıs Gerçeği*. 20 Şubat 2011. Erişim tarihi 26 Ekim 2011. http://www.ilk-kursun.com/2011/02/1571-yilindaki-fetihten-gunumuze-kibris-gercegi/.(2011).

Özgen, C. *Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğine Yönelik Bir Girişim: Akdeniz Kalkanı Harekatı*. Akademik Orta Doğu, 101-114. (2013).

Pamir, N. *Enerjinin İktidarı.* İstanbul: Hayykitap. (2017).

Robertson, J. *Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean.* (2010).

Tarakçı, N. *Mesele Mısır ve Suriye Değil: Doğu Akdeniz*. TASAM. (2013).

Kedikli, U , Çalağan, Ö. *Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi.* International Congress Of Energy. (2017).

Yaycı, C. *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye.* Bilge Strateji. (2012).

Yıldız, D. *Akdeniz'in Doğusu (Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından)* . İstanbul: Bizim Yayınlar Kitabevi. (2008).

https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=28

https://www.dzkk.tsk.tr/guncelduyuru.php?id=1568&dil=1

https://www.dzkk.tsk.tr/guncelduyuru.php?id=1671&dil=1

http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa.

TÜRKİYE'NİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI VE ÇEVRESEL ETKİLERİ

Sümeyye ATEŞ[1]

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe TOPAL[2]

ÖZET

Enerji, bir ülkenin ekonomik gelişmişliğinin göstergelerinden biri olması sebebiyle günümüzde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ülkenin ekonomik büyümesi arttıkça enerji tüketimi de artmaktadır. Bu sebeple, gelişmekte olan ülkeler açısından enerji kaynakları potansiyelinin önemi daha da büyüktür. İnsanoğlunun yaşamının devamlılığı için vazgeçilmez bir kaynak olan güvenilir, ucuz, kaliteli enerji kaynaklarına ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları çevresel ve sağlık açısından güvenilirliği ile ön plana çıkmaktadır. Türkiye rüzgâr, hidroelektrik, güneş, jeotermal, biokütle gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına sahiptir. Sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli yüksek bir ülkedir. Bu çalışmada Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarının durumu ve bu kaynakların çevresel etkileri üzerinde durulmuş ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Çevre, Türkiye, Yenilenebilir enerji.*

TURKEY'S RENEWABLE ENERGY RESOURCES AND ENVIRONMENTAL IMPACTS

ABSTRACT

Energy has an important place today as it is one of the indicators of the economic development of a country. As the economic growth of the country increases, so does energy consumption. Fort his purpose, the potential of energy resources has greater importance for developing countries. The need for reliable, cheap, quality energy sources which are indispensable resources for the continuity of human life is increasing day by day. Turkey has different kinds of renewable energy sources such as wind, hydroelectric, solar, geothermal, and biomass. Due to the geographical location of the country, renewable energy potential in Turkey is high. In this study, it is explained the current state of Turkey's renewable energy resources and their environmental impacts were analyzed and recommendations are made.

Keywords: *Environment, Turkey, Renewable energy.*

GİRİŞ

Enerji hayatın her anında ve insana ait bütün faaliyetlerin gerçekleşmesi için gerekli bir kaynaktır. Enerji kullanımı; mekanik, ısı, ışık gibi değişik çeşitlerde olabilmektedir. İnsanoğlu varlığından bu yana enerji ihtiyacını karşılamak üzere yeryüzü kaynaklarını kullanmıştır. İlk çağlarda insanoğlu, kendi bedeninde ve hayvanlarda beslenme ile edinilen kimyasal enerjiyi ısı ve mekanik enerji olarak kullanmıştır (Demirtürk, 2013).

Dünya'da enerji kaynaklarına olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı, sanayileşme, teknolojik gelişmelere bağlı olarak önümüzdeki yıllarda enerjiye ihtiyaç daha da artacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarında enerji önemli bir rol oynamaktadır. Hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline gelen enerji, küreselleşen ekonomilerle birlikte ekonomik kalkınmayı en fazla etkileyen unsurlardan biri haline gelmiştir. Gelişen teknoloji ve ekonomilerle birlikte enerji önümüzdeki yıllarda da önemini korumaya devam edecektir (Saltık, 2015).

Enerjinin hızlı tüketimi, enerji rezervlerinin hızla azalması, çevre kirliliği, küresel ısınma gibi sorunlardan dolayı enerji kaynakları ile ilgili bütün dünyada ciddi bir hareketlenme başlamıştır. Bu sıkıntılar sonucunda enerji için süreklilik arz etmesi ve temiz enerji kaynağı olmasına dikkat edilerek, yeni enerji kaynakları aranmaktadır (Gürdal, 2010). Günümüzde çevreye duyarlı olması, tükenmez olması gibi sebeplerden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgi artmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji kaynakları olan güneş enerjisi, hidroelektrik enerji, jeotermal enerji, rüzgâr enerjisi vb. enerji kaynaklarından çeşitli şekillerde yararlanılmaktadır (Çiftçi, 2015).

Bu çalışmada, Türkiye'deki yenilenebilir enerji kaynaklarının neler olduğu ve bu kaynakların mevcut durumu açıklanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çevresel etkileri açıklanarak önerilerde bulunulmuştur.

1.YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI

Yenilenebilir enerji kaynakları; kendini sürekli yenileyebilen, kullanıldıktan sonraki zamanlarda da var olabilen enerji kaynaklarıdır. Diğer enerji kaynaklarına göre çevreye daha az zarar vermektedirler. Yenilenebilir enerji kaynakları doğada sürekli bulunabilmektedir. Ancak bu enerji kaynakları depolanamamaktadır (Bayraç, 2011).

Yenilenebilir enerji kaynakları; rüzgâr enerjisi, güneş enerjisi, biyokütle enerji, hidroelektrik enerji, jeotermal enerji olarak sınıflandırılmaktadır. Bu yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgâr enerjisi ve güneş enerjisinin doğrudan elektrik enerjisine dönüştürülebilmesi daha kolaydır. Dünya enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payı %18 olup; %16'sını hidrolik, geriye kalan %2'sini ise sırasıyla biyokütle, rüzgâr, güneş ve jeotermal kaynaklar oluşturmaktadır (Gökdemir, 2017).

1.1.Rüzgâr enerjisi

İnsanoğlunun ilk yararlandığı enerji kaynağı rüzgârdır. Tarihin en eski dönemlerinden itibaren kullanılan rüzgâr enerjisini ilk olarak Mısırlılar ve Çinliler kullanmışlardır. Özellikle deniz taşımacılığında rüzgâr, temel enerji kaynağı olmuştur.

Tarihte rüzgâr enerjisinin kullanımı yelkenli gemilerle başlamıştır. Buradaki kullanımı elektrik enerjisi üretimi olmasa da rüzgârın önemli bir doğal kaynak olduğu anlaşılmıştır. Milattan önce 2800'lü yıllara dayanan bu enerji ilk başlarda sulama amaçlı kullanılırken, 1900'lu yıllarda küçük ölçekte elektrik üretimi için kullanılmaya başlanmıştır (Kaldellis ve Zafirakis, 2011). Yer yüzeylerinin farklı ısınması, havanın sıcaklığının, neminin ve basıncının farklı olmasına, bu basınç farkları havanın hareketine neden olur. Yüksek basınçtan alçak basınca doğru olan hava hareketi de rüzgârı oluşturur. Rüzgâr enerjisinden elektrik enerjisi üretimi rüzgâr tribünleriyle gerçekleştirilmektedir. Rüzgâr tribünlerinin genel olarak çalışma prensibi, kinetik enerji, mekanik enerji ve elektrik enerjisi döngüsüne dayanmaktadır (Koç ve Şenel, 2013). Bu tribünlerde bir rötar, bir güç şaftı ve rüzgârın kinetik enerjisini elektrik enerjisine çevirecek bir jeneratör kullanılır. Rüzgâr rötordan geçerken aerodinamik bir kaldırma gücü oluşturur ve rötoru döndürür. Bu dönel hareket jeneratörü hareket ettirir ve elektrik üretir. Türbinlerde ayrıca dönme oranını ayarlayacak ve kanatların hareketini durduracak bir rötor kontrolü bulunur. Rüzgâr şiddeti yükseklikle arttığı için rüzgâr tribünleri kule tepelere yerleştirilir. Yatay ve düşey eksen sistemleri olmak üzere iki tür rüzgâr tribünü bulunmaktadır (Görgün, 2009). Temel olarak modern bir rüzgâr türbini başlıca üç kısımdan oluşur. Bunlar kanatlar, jeneratör ve sistemi uygun yükseklikte sabit tutmaya yarayan kuledir. Alt sistemler ise, dişli kutusu, frenleyici, elektrik-elektronik donanım, şaft, yağlayıcı mekanizma, titreşim önleyici, güç kontrol ünitesi ve şebeke bağlantıları şeklinde sıralanıp farklı modellere göre değişiklik gösterebilmektedir (Ağaçbiçer, 2010).

Türkiye'de rüzgâr enerjisinin gelişimi 1992 yılında Rüzgâr Enerji Birliği kurulmasıyla başlamıştır. Türkiye'deki ilk rüzgâr santrali 1,5 MW gücünde 1998 yılında İzmir-Alaçatı'da kurulmuştur (Aras, 2003). Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası (REPA), Türkiye Rüzgâr kaynaklarının karakteristiklerini ve

dağılımını belirlemek amacıyla Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) tarafından 2006 yılında üretilmiştir. Bu atlasta verilen detaylı rüzgâr kaynağı haritaları ve diğer bilgiler rüzgâr enerjisinden elektrik üretimine aday bölgenin belirlenmesinde kullanılabilecek bir altyapı sağlamaktadır. Yıllık ortalama değerler esas alındığında, Türkiye'nin en iyi rüzgâr kaynağı alanları kıyı şeritleri, yüksek bayırlar ve dağların tepesinde ya da açık alanların yakınında bulunmaktadır (Altuntaşoğlu, 2010). Türkiye'de rüzgâr enerjisiyle ilgili ilk bilimsel çalışmalar 1960'larda Ankara Üniversitesi 1970'lerde ise Ege Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi, 1981 yılından sonra ise EİEİ tarafından yürütülmüş ve 1989 yılında bu kuruluş bünyesinde rüzgâr enerjisi şube müdürlüğü kurulmuştur. 1992 yılında Avrupa Rüzgâr Enerjisi Birliği (AREB) Türkiye şubesi açılmıştır. 1993 yılından itibaren ise, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİGM) tarafından 43 meteoroloji istasyonunun rüzgâr değerleri topografik veriler ile genişletilerek, Türkiye Rüzgâr Atlas'ının çıkarılmasına başlanmıştır (Hayli, 2001). Türkiye rüzgâr enerjisi açısından hatırı sayılır bir düzeyde potansiyele sahip bir ülkedir. Nitekim Türkiye'de yer seviyesinden 50 metre yükseklikte ve 7,5 m/s üzeri rüzgâr hızına sahip alanlarda kilometrekare başına 5 MW gücünde rüzgâr santrallerinin tesis edilmesi kabul edilebilir durumdadır. Bu bağlamda Türkiye'nin rüzgâr enerjisi potansiyeli de 48.000 MW olarak belirlenmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü tarafından yapılan ölçümlerde Marmara, Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgelerinin rüzgâr gücü açısından diğer bölgelere göre daha zengin olduğu tespit edilmiştir. Şekil 1'de, Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlas'ında (REPA) görüldüğü üzere özellikle Çanakkale- Balıkesir, Manisa- İzmir ve Hatay bölgeleri bu açıdan ön plana çıkmaktadır (Özen, Şaşmaz ve Bahtiyar, 2015).

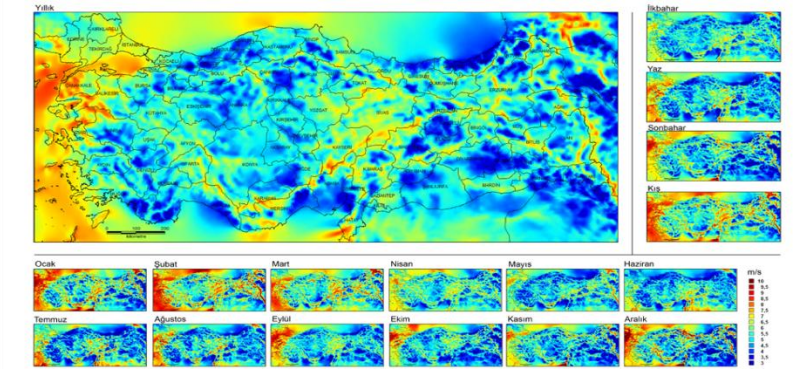

Şekil 1. Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası (REPA)

Kaynak: Enerji İşleri Genel Müdürlüğü

1.2.Güneş enerjisi

Güneş, dünya için vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları arasında temel bir enerji kaynağıdır. Enerji kaynakları içerisinde güneş birincil enerji kaynağıdır. Güneş 1,39 milyon km. çapında, Dünya'dan 150 milyon km. uzaklıkta yoğun sıcak gazlar içeren küredir. Yüzey sıcaklığı yaklaşık 6000 K, iç bölgelerindeki sıcaklık ise 8.106 K ile 40.106 K arasında değişmektedir (Çelik, 2012).

Güneş enerjisi, güneşin çekirdeğinde yer alan füzyon işlemi, yani hidrojen gazının helyuma dönüşmesi ile açığa çıkan ışıma enerjisidir. Hidrojenin helyuma dönüşmesi esnasında ise saniyede 4.106 ton kütlenin enerjiye dönüşerek yaklaşık 386.106 EJ(Eksa joule) (1 EJ=22,7 MTEP-Milyon ton eşdeğer petrol) değerindeki enerji ışınım şeklinde uzaya yayılır. Bu işlem milyonlarca yıl daha devam edeceğinden güneş, gezegenimiz için sonsuz bir enerji kaynağıdır (Kılıç, 2015). Güneş ışınımının tamamı yer yüzeyine ulaşmaz. %30 kadarı dünya atmosferi tarafından geriye yansıtılır. Güneş ışınımının %50'si atmosferi geçerek dünya yüzeyine ulaşır. Bu enerji ile Dünya'nın sıcaklığı yükselir ve yeryüzünde yaşam mümkün olmaktadır. Güneşten gelen ışınımının %20'si atmosfer ve bulutlarda tutulur. Yer yüzeyine gelen güneş ışınımının %1'den azı bitkiler tarafından fotosentez olayında kullanılır. Bitkiler, fotosentez sırasında güneş ışığıyla birlikte karbondioksit ve su

kullanarak, oksijen ve şeker üretirler. Dünya'ya gelen bütün güneş ışınımı, sonunda ısıya dönüşür ve uzaya geri verilir (Güçlü, 2009).

Güneş enerjisinden yararlanma konusundaki çalışmalar özellikle 1970'lerden sonra hız kazanmıştır. Güneş enerjisi sistemleri, teknolojik olarak ilerleme ve maliyet bakımından düşme göstermiş, çevresel olarak temiz bir enerji kaynağı olarak kendini kabul ettirmiştir. Güneş enerjisi, daha çok binalarda, ısıtma, soğutma ve sıcak su elde etmek için kullanılmaktadır. Sıcak su elde etmek amacıyla kullanım, en yaygın olan kullanım biçimidir (Çıtanak, 2014). Türkiye güneş enerjisi açısından uygun bir coğrafi konuma sahiptir. Türkiye'nin en fazla güneş alan bölgeleri; Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesinin güney kısımlarıdır. Marmara Bölgesi, daha az güneş alan bir bölgedir. Karadeniz Bölgesi ise, neredeyse güneş enerjisi yok denecek kadar az olan bir bölgedir.

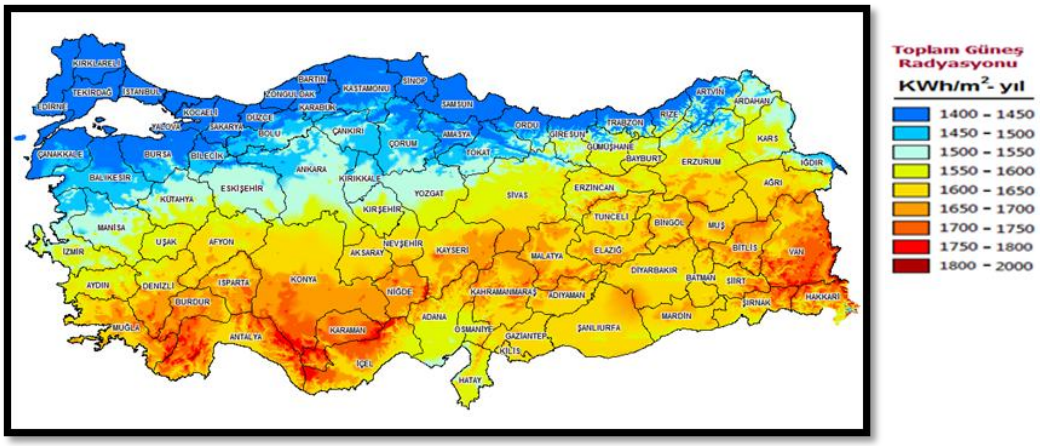

Şekil 2. İl Bazlı Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası

Kaynak: YEGM

Türkiye'nin en çok güneş enerjisi üretilecek ayı Haziran iken, en az güneş enerjisi üretilecek ayı Aralıktır. Türkiye'de toplam yıllık alınan enerji miktarı yaklaşık 1015 kW saat kadar olmaktadır. Güneş enerjisinin en yaygın kullanımı, sıcak su ısıtma sistemleridir. Bu sistem Akdeniz Bölgesi ve Ege Bölgesinde kullanılmaktadır. Bu sistemlerden yılda yaklaşık 290 bin TEP ısı enerjisi üretilmektedir (Varınca ve Gönüllü, 2006). Türkiye yılın yaklaşık % 30'unu güneş alarak geçirmektedir. Türkiye'de 3 milyon m2 güneşli su ısıtıcı kollektörlerle kullanılan güneş enerjisi, 120 Btep/yıl düzeyindedir. Bu oran ekonomik potansiyelin %0,5'ine karşılık gelmektedir. Ortalama güneş enerjisi yoğunluğu günlük metrekare başına 3,6 kWh'dir. Türkiye'nin Güney ve Batı bölgelerinde güneş kollektörleri su ısıtmak amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır (Atılgan, 2000).

1.3.Biyokütle enerji

Ana bileşenleri karbon-hidrat bileşikleri olan bitkisel ve hayvansal kökenli tüm doğal maddelerden üretilen enerji biyokütle enerjisi olarak tanımlanmaktadır. Biokütle, Dünya'da dördüncü en büyük enerji kaynağıdır. Birçok gelişmiş ülke biyoenerjiyi geleceğin temel enerji kaynağı olarak görmektedir. Biyokütleden enerjide yararlanmaktan başka mobilya, kâğıt, yalıtım maddesi yapımı gibi daha birçok alanda da yararlanılmaktadır. Enerji olarak kullanılmasında ise katı, sıvı ve gaz yakıtlar elde etmek için çeşitli teknolojiler kullanılmaktadır (Kapluhan, 2014).

Biokütle elektrik ve diğer enerji şekillerinin üretiminde kullanılan yenilenebilir önemli bir kaynaktır. Biokütle güneş enerjisinin depolandığı organik madde olarak tekrar enerjiye dönüştürülebilir. Tarımsal bitkiler

ve atıkları, çiftlik hayvan atıkları ve yöresel organik madde atıkları biokütle kaynaklarıdır. Biokütle enerjisini iki grupta ele almak mümkündür. Birincisi, konvansiyonel ormanlardan elde edilen yakacak odun ve yine yakacak olarak kullanılan bitki ve hayvan atıklarından oluşur. İkincisi, enerji ormancılığı ve orman-ağaç endüstrisi atıkları, tarım kesimindeki bitkisel atıklar, kentsel atıklar, tarıma dayalı endüstri atıkları olarak sıralanabilir. Bu materyaller biokütle yakıt teknikleri ile işlenerek katı, sıvı ve gaz yakıtlara çevrilir (Demirtaş ve Gün, 2007). Biokütle enerjisi uygulamalarda biyogaz, biyoetanol, biyodizel, biyomentanol, biyodimetileter, biyoyağ gibi enerji kaynaklarına dönüşmektedir. Yaygın olarak biyodizel, biyoetanol ve biyogaz kullanılmaktadır. Biyodizel; Kolza, Ayçiçeği, Soya, Aspir gibi yağlı tohumlular hatta hayvansal yağlar kullanılarak üretilen bir yakıt türüdür. Biyoetanol; içlerinde şeker olan mısır, buğday, şekerpancarı gibi tarımsal ürünlerin fermantasyonu sonucu elde edilir. Biyogaz, organik maddelerin (hayvansal atıklar, bitkisel atıklar, şehir ve endüstriyel atıklar) oksijensiz şartlarda fermantasyonu sonucu oluşan ağırlıklı olarak metan ve karbondioksit gazıdır. Biyogaz teknolojisi ise organik kökenli artık maddelerden hem enerji elde edilmesine hem de atıkların toprağa kazandırılmasına olanak vermektedir (Yılmaz, 2012).

Biokütle enerjisi Türkiye'de klasik yönteme dayanılarak, daha çok ticari olmayan yakıt biçiminde kullanılmakta ve yerli enerji üretiminin dörtte birini karşılamaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, odun ile hayvan ve bitki atıklarını kullanan klasik biokütle enerji üretiminin 2020 yılında 7530 Btep olmasını planlamıştır. 2000 yılında 17 Btep ile başlayan modern biokütle üretimi ise hiç öngörülmemiştir. Oysa ticari olmayan klasik biokütle enerji üretiminin giderek azaltılması ve modern biokütle enerji üretimine başlanarak bu üretimin artırılması gerekir (Topal, 2008).

1.4.Jeotermal enerji

Jeotermal enerji yerküre içindeki kayaç, sıvı su ve buharda tutulan ve yeryüzüne doğru doğal ısı akışı şeklindeki enerjidir. Ortalama ısı üretimi 87 mW/m2, yıllık küresel ısı akışı 31-44 TeraWatt'tır. Isı, yeraltındaki tektonik hareketler sonucu ve yerküre içindeki uranyum, toryum ve potasyumun radyoaktif izotoplarının bozunması sonucu üretilir (Satman, 2013).

Jeotermal enerji kaynakları sıcaklıklarına bağlı olarak başta elektrik üretimi olmak üzere konut ısınması, bölgesel ısıtma, sera ısıtması, termal turizm-tedavi ve endüstriyel sıcak su eldesi, mineral eldesi, kimya-tekstil-gıda-kurutma endüstrilerinde kullanılmaktadır (Başel, 2010).

Jeotermal enerji yerküre sıcaklığından yararlanma imkânı vermektedir. Jeotermal enerji kuru buhar, sıcak buhar ve sıcak su gibi kaynakları içermektedir. Ancak maliyet faktörleri nedeniyle sadece kuru buhar elektrik enerjisi eldesinde kullanılabilmektedir. Jeotermal enerjideki kirleticiler genellikle elde edildiği bölgeyle ilişkilidir. Sülfür, civa, amonyak, radon, karbondioksit ve metan bulunabilmektedir (Güler ve Çobanoğlu, 1997).

Türkiye, dünyada 7. Büyük jeotermal enerji potansiyeline sahip bir ülke durumundadır. Türkiye'de jeotermal uygulamalar 2000'li yıllarda başlamakta ve zamanla artış göstermektedir. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü 1962 yılında Türkiye'nin jeotermal enerji potansiyelini belirlemek amacıyla çalışmalara başlamıştır. Türkiye'nin jeotermal enerji potansiyeli 31.500 MWt olarak bilinmektedir. Kullanılabilir teknik kapasitesi ise 4809 MWt olarak hesaplanmaktadır (Zaim ve Çavşi, 2018).

Türkiye'de jeotermal alanların %95'i ısıtmaya ve kaplıca amaçlı kullanmaya uygun olmaktadır. Geri kalan %5'lik kısmı ise elektrik üretimine uygundur. Türkiye'de 19 yerleşim yerinde jeotermal enerjiden konut ısınmasından yararlanılırken, 19 yerde seracılık alanında yararlanılmaktadır. Ayrıca 350 tane termal tesis de tedavi ve termal turizm amaçlı kullanılmaktadır (Ürün ve Soyu, 2016).

1.5.Hidroelektrik enerji

Hidroelektrik enerji iyi tesis edilmiş bir teknolojiye sahiptir. Mevcut enerjiler içinde en temiz kaynaklardan biridir. Gelişmekte olan ülkelerde büyük bir potansiyel kaynaktır. Fabrikaların çalıştırılması ve şehirlerin aydınlatılması için gerekli olan büyük miktarlardaki elektriği temin edebilir. Küçük ve mikro hidroelektrik santraller dağınık nüfuslu yerleşim yerlerine, zirai üretim yapan tesislere ve tecrit edilmiş bölgelere elektrik sağlayabilir. Hidroenerji diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre bazı teknik üstünlükler sunmaktadır. Öncelikle hidroelektrik enerji güvenli bir enerji kaynağıdır. Bir diğer üstünlük, depolamalı HES'lerde enerjinin kolayca depolanması ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilmesidir (Bozkurt ve Tür, 2014). Hidroelektrik enerjinin en yaygın kullanım şekli nehirler üzerine barajlar inşa ederek suyu rezervuarda biriktirmek, biriken suyun potansiyel enerjisinden yararlanarak türbinde elektrik enerjisi üretmektir. Bu amaçla hidroelektrik santrallerden (HES) yararlanılmaktadır (Koç ve Kaya, 2015). 1988 yılında ülkemizdeki toplam elektrik üretiminde hidroelektrik santralların payı yaklaşık olarak %60 seviyesinde iken bu oran 2001 yılında %18 seviyesine düşmüş bulunmaktadır. Bu durumun en büyük nedeni Türkiye'de 1986 yılından itibaren doğalgazın elektrik enerjisi üretiminde önemli bir yakıt olarak kullanılmaya başlanmış olmasıdır (Adıgüzel, 2002).

Türkiye'de 172 tane hidroelektrik santral mevcuttur. Hidroelektrik santraller, 13.700 MW kurulu güce ve 48.000 GWh yıllık ortalama üretim kapasitesine sahip olmaktadır. Gelecekte yapılacak 1.738 hidroelektrik santraller ile ülkede bulunan nehirlerin ekonomik hidroelektrik enerji potansiyelinden faydalanmak planlanmaktadır (Ürker ve Çobanoğlu, 2012).

2.YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ ÇEVRESEL ETKİLERİ

Güneş enerjisinin sınırsız olması, çevre kirliliğine neden olmaması, kurulumunun kolay oluşu ve dağıtım konusunda sorunun olmaması nedeniyle tercih edilen bir kaynak ve öneminin büyük olduğu bilinmektedir (Bartik, 2018). Güneş enerjisi oldukça az karbondioksit sürümlüdür ve karbon monoksit, kükürt, duman, gaz, radyasyon gibi çevreye zarar veren etkilere sahip olmayan bir enerji kaynağıdır. Güneş enerjisinin rahatsız eden koku ve ses gibi etkileri de olmamaktadır (Kılıç, 2015).

Rüzgâr enerjisi, herhangi bir emisyonu olmayan, doğal kaynakları tüketmeyen, küresel ısınmaya katkısı olmayan, asit yağmurlarına neden olmayan, yerel çevreye duyarlı bir enerji kaynağı olan enerji kaynağıdır. Rüzgâr enerjisinin yakın çevresine verdiği gürültü, TV ve radyo yayınlarıyla etkileşimi, kuşlara yarattığı tehlike ve görsel etkileri bilinen çevresel etkileridir (Kumbur, Özer ve Avcı, 2001). Fosil yakıtlarla elektrik enerjisi üretmenin neden olduğu çevresel hiçbir sorun rüzgâr enerjisinde yoktur. Yapılan araştırmalarda, 500 kW'lık bir rüzgâr tribününün 57.000 ağacın yaptığı CO2 temizleme işine eş değer bir iş yaptığı belirlenmiştir. Ayrıca, dünya genelindeki elektrik enerjisi ihtiyacının sadece %10'luk kısmının 2025 yılına kadar rüzgâr enerjisinden sağlanması durumunda atmosfere salınan CO2 emisyonunun yılda 1.41 Gton azalacağı öngörülmektedir (Şenel ve Koç, 2015).

Jeotermal enerji, fosil yakıtlarının tüketimi ve bunların kullanımından doğan sera etkisi ve asit yağmurları gibi çevre sorunlarının önlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum öncelikle, jeotermal enerjinin çevre yönünden diğer enerji türlerine kıyasla sahip olduğu doğal üstünlüklerden kaynaklanmaktadır (Külekçi, 2009). Jeotermal santrallerde atmosfere; karbondioksit, nitrojen oksit, sülfür oksit gibi atımlar çok az seviyede olmaktadır. Özellikle merkezi ısıtma sistemlerinde yok denecek kadar azdır. Jeotermal akışkan kullanıldıktan sonra yeraltına geri basılmaktadır. Böylelikle zararlı atıkları çok aza düşürmektedir (Erkul, 2012).

Hidroelektrik santraller de çevre üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadırlar. Hidroelektrik santrallerin kurulma aşamasında toz ve egzos gazları vb. ile kısa dönemde hava kirlenmesine yol açmakta, su kalitesini düşürmekte ve sudaki canlı hayata zarar vermektedir.

Biokütle enerjisi sağlık, çevre ve güvenlikle ilgili zararları olan bir enerji kaynak çeşididir. Biokütlenin yakılması sonucunda ortaya partiküler çıkmaktadır. Bu partiküler sağlığa zararlı olmaktadır. Odun

dumanı da havadaki küçük partikülerin ve gazların oluşmasına neden olmaktadır. Oluşan partiküler maddelere maruz kalmak insan sağlığını olumsuz etkilemektedir (Sözen vd., 2017).

Güneş, rüzgâr, jeotermal, biyokütle ve hidroelektrik gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının çevreye verdiği zarar çok az olurken, kömür, doğalgaz, petrol gibi yenilenemez enerji kaynaklarının çevreye verdiği zarar daha fazla olmaktadır. Özellikle kömür ve petrolün çevreye en zarar veren kaynaklar olduğu bilinmektedir. Kömürün çıkarılmasında kullanılan birçok kimyasal maddeler ile kömürün kullanıma hazır hale getirilmesinde yapılan yıkama işlemleri çevreye ciddi zararlar vermektedir. Petrolde ise, petrol rafineri işleminde ortaya çıkan gazlar çevreye doğrudan zarar verdiği gibi kullanımının her aşamasında da toprağa, suya, havaya zarar vermektedir (Doğan, 2011).

SONUÇ

Enerji, her toplumu ilgilendirmektedir. İnsanoğlu için gerekli ve vazgeçilmez bir kaynaktır. Türkiye'de tüketilen enerji miktarı, nüfus artışı ve sanayileşme gibi nedenlerle her yıl artmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları tükenmeyen enerji kaynaklarıdır. Doğada sürekli bulunması ve yenilenebilir olmasından dolayı daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynakları temiz ve sürdürülebilir kaynaklar olduğu için fosil kökenli yakıtlara alternatif oluşturulabilmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarını; rüzgâr, güneş, jeotermal, biyokütle ve hidroelektrik enerjiler oluşturmaktadır. Türkiye bu yenilenebilir enerji kaynakları açısından zengin bir ülkedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının tek ortak ve olumsuz yanı depolanamaz olmasıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çevreye verdiği zarar azdır. Jeotermal enerji kaynağından çıkan akışkanlar yapılarında bulunan bazı zararlı kimyasal maddeler nedeniyle aşındırıcı ve çevresel kirliliğe neden olmaktadır. Biyokütle enerjisi toprak özelliklerinin bozulmasına sebep olur. Rüzgâr enerjisi kirlilik oluşturmayan, çevreye çok az zarar veren enerji kaynağıdır. Rüzgâr türbinlerinin gürültülü çalışması yakın çevrede yaşayan insanlar için rahatsız edici bir durumdur. Ayrıca rüzgâr türbinleri kuş ölümlerine neden olabilmektedir. Güneş enerjisi çevre açısından temiz bir enerji kaynağıdır. İnsanoğlunun geleceği enerji kaynaklarının doğru kullanımına bağlıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çevreye daha az zarar vermesi ülkemiz açısından çok önemlidir. Bu enerji kaynaklarının kullanımı daha çok teşvik edilmelidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırım artırılmalıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına ait sağlıklı ve güvenilir veri setleri oluşturulmalı ve bu veri setlerinin sürekliliği ve güncellenmesi sağlanmalıdır. Çevresel zararları en az olan ve ülke içinde bol olarak bulunan enerji kaynaklarına yönelmek, Türkiye'yi hem enerji darboğazından kurtaracak hem de dışa bağımlılığı azaltacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından daha etkin yararlanma yollarına gidilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, F. (2002), *Türkiye'de enerji sektöründe hidroelektrik enerjinin önemi*, TMH Türkiye Mühendislik Haberleri, sayı:420-421-422, syf:25.

Ağaçbiçer, G. (2010), *Yenilenebilir enerji kaynaklarının Türkiye ekonomisine katkısı ve yapılan Swot analizler*, Yüksek lisans tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Altuntaşoğlu, Z. T. (2011), *Türkiye'de rüzgâr enerjisi, mevcut durum- sorunlar*, Mühendis ve Makine Dergisi, 52(617), 56-63.

Aras, H. (2003), *Wind energy status and its assessment in Turkey*, Renewable energy, 28(14), 2213-2220.

Atılgan, İ. (2000), *Türkiye'nin enerji potansiyeline bakış*, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt:15, no:1, 31-47.

Bartık, A. (2018), *Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın giderilmesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi*, Yüksek lisans tezi, syf:23.

Başel, E.D. (2010), *Türkiye jeotermal enerji potansiyelinin araştırılması*, İstanbul Teknik Üniversitesi Doktora Tezi, syf:15.

Bayraç, N. (2011). *Küresel rüzgâr enerjisi politikaları ve uygulamaları*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve idari bilimler dergisi, XXX(1), 50.

Bozkurt, S., Tür, R. (2014). *Dünya'da ve Türkiye'de hidroelektrik enerji gelişimi ve genel değerlendirme*, 4. Sempozyum, syf:324.

Çelik, S. (2012). *Türkiye'de dışa bağımlılığının azaltılmasında yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi*, Yüksek lisans tezi, syf:3.

Çıtanak, N. (2014). *Güneş enerjisi kaynağından elektrik enerjisi üretimi*, Yüksek lisans tezi, syf:4.

Çiftçi, M. (2015). *Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarından güneş enerjisi potansiyeli ve yerel yönetimlerle kullanımının swot analizi: örnek Bursa Gürsu Belediyesi*, Yüksek lisans tezi.

Çobanoğlu, Z., Güler, Ç. (1997), *Enerji ve çevre sağlığı temel kaynak dizisi*, 1. Baskı, no:41, syf:16.

Demirtaş, M., Gün, V. (2007), *Avrupa ve Türkiye'deki biyokütle enerjisi*, CBÜ Fen Bilimleri Dergisi, 3.1, 49-56.

Demirtürk, C. (2013), *Yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgâr ve güneş enerjisi karşılaştırmalı yatırım fizibilitesi*, Yüksek lisans tezi, syf:3.

Doğan, M. (2011). *Enerji kullanımının coğrafi çevre üzerindeki etkileri*, Marmara coğrafya dergisi, sayı:23, 36-52.

Erkul, H. (2012). *Jeotermal enerjinin ekonomik katkıları ve çevresel etkileri: Denizli-Kızıldere jeotermal örneği*, yönetim bilimleri dergisi, cilt:10, sayı:19, 1-30.

Gökdemir, A. (2017), *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi merkez kampüsü Rüzgâr enerjisi potansiyelinin belirlenmesi*, Yüksek lisans tezi, syf:6.

Görgün, T. (2009), Yenilenebilir enerjiler ve teknolojileri, IGEME (İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi), erişim adresi http: // www. Solar- bazaar. com /menvis/ igeme- yenilenebilir- enerjiler- teknolojileri. pdf.

Güçlü, S. (2009), *Kampüs çevre aydınlatma elektrik enerjisinin güneş enerjisi ile sağlanması*, Dumlupınar Üniversitesi Yüksek lisans tezi, syf:1.

Gürdal, T. (2010), *Kampüs elektrik enerjisi ihtiyacının rüzgâr enerjisi ile karşılanma olasılığının irdelenmesi*, Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek lisans tezi, syf:1.

Hayli, S. (2001), *Rüzgâr enerjisinin önemi Dünya'da ve Türkiye'deki durumu*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 1-26.

Kaldellis, J. K ve Zafirakis, D. (2011), The wind energy (r) evolution: A short review of a long history. Renewable energy, 36 (7), 1887-1901.

Kapluhan, E. (2014), *Enerji coğrafyası açısından bir inceleme: biyokütle enerjisinin Dünya'daki ve Türkiye'deki kullanım durumu*, Marmara Coğrafyası Dergisi, sayı:30, 97-125.

Kaya, K., Koç, E. (2015), *Enerji kaynakları yenilenebilir enerji durumu*, Mühendis ve Makine, cilt:56, sayı: 668, syf:39.

Kılıç, F. (2015), *Güneş enerjisi Türkiye'deki son durumu ve üretim teknolojileri*, Mühendis ve Makine, cilt:56, sayı:671, 28-40.

Koç, E. ve Şenel, M.C. (2013), *Dünya'da ve Türkiye'de enerji durumu- genel değerlendirme*, Mühendis ve makine, 54 (639), 32-44.

Kumbur, H. , Özer, Z. , Özsoy, H. D. ve Avcı, E. D. (2005), *Türkiye'de geleneksel ve yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyeli ve çevresel etkilerinin karşılaştırılması*, Yeksem 2005, III. Yenilenebilir enerji kaynakları sempozyumu ve sergisi, 19-21.

Külekçi, Ö.C. (2009), *Yenilenebilir enerji kaynakları arasında Jeotermal enerjinin yeni ve Türkiye açısından önemi*, syf:89.

Özen, A. , Şaşmaz, M.Ü ve Bahtiyar, E. (2015), *Türkiye'de yeşil ekonomi açısından yenilenebilir bir enerji kaynağı: rüzgâr enerjisi*, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17(28), 85-93.

Saltık, H. H. (2015), *Enerji arz güvenliği ve yenilenebilir enerji kaynakları*, Adnan Menderes Üniversitesi, Tez, syf:2.

Satman, A. (2013), *Dünya'da ve Türkiye'de jeotermal enerji*, 11. Ulusal tesisat mühendisliği kongresi, syf:4.

Sözen, E., Gündüz, G., Aydemir, D., Güngör, E. (2017). *Biokütle kullanımının enerji, çevre, sağlık ve ekonomi açısından değerlendirilmesi*, Bartın orman fakültesi dergisi, 19(1), 148-160.

Şenel, M.C. ve Koç, E. (2015), *Dünya'da ve Türkiye'de rüzgar enerjisi durumu genel değerlendirme*, Engineer & The Machinery Magazine, 56 (663), 46-56.

Topal, M., Arslan, I. (2008), *Biyokütle enerji ve Türkiye*, VII Ulusal temiz enerji sempozyumu VTES, SYF:243.

Ürker, O., Çobanoğlu, N. (2012). *Türkiye'de hidroelektrik santraller'in durumu ve çevre politikaları bağlamında değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2).

Ürün, E., Soyu, E. (2016). *Türkiye'nin enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynakları üzerine bir değerlendirme*, Sosyal bilimler dergisi, ICEBSS özel sayısı.

Varınca, K.B. ve Gönüllü, M. T. (2006). *Türkiye'de güneş enerjisi potansiyeli ve bu potansiyelin kullanım derecesi yöntemi ve yaygınlığı üzerine bir araştırma*, 1.Ulusal Güneş Hidrojen Enerjisi Kongresi, syf:273

Yılmaz, M. (2012), *Türkiye'nin enerji potansiyeli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi açısından önemi*, Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 4(2), 33-54.

Zaim, A., Çavşi, H. (2018). *Türkiye'deki jeotermal enerji santrallerinin durumu*, Mühendis ve makine, cilt:59, sayı:691, 45-58.

SOSYAL HARCAMALAR VE KAMU BORCU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Şeyma BOZKAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

seymabozkaya@hotmail.com

Özet

Gelişmiş ülkelerde son otuz yılda sosyal harcamaların kamu borcunun yükselmesine neden olduğu dile getirilmektedir. Bu çalışmada 1994-2017 dönemleri arası G-7 ülkelerinin verileri kullanılarak panel var analizi yardımı ile sosyal harcamalarla kamu borcu arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Ampirik sonuca göre sosyal harcamaların kamu borcunu artıcı bir etkisinin olmadığı gözlenmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Sosyal Harcama, Kamu Borcu, G-7*

***Jel Kodu:** C33, H76, H63*

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL EXPENDITURES AND PUBLIC DEBT

Abstract

It is stated that in the last thirty years, social expenditures in developed countries have led to an increase in public debt. In this study, the relationship between social expenditures and public debt was analyzed with the help of panel var analysis by using data of G-7 countries between 1994 and 2017. According to the empirical result, it was observed that social expenditures had no increasing effect on public debt.

***Key Words:** Social Expenditure, Government Debt, G7*

***Jel Kodu:** C33, H76, H63*

GİRİŞ

Kamu harcamalarının içinde büyük bir öneme sahip olan ve geniş bir yer tutan sosyal harcamalar geçtiğimiz yüzyıl içerisinde sosyal refah devleti düşüncesinin temel bir unsuru olarak önemli bir artış sergilemiştir. Serbest piyasanın işleyişi ve özel mülkiyet kavramına dayanmakla birlikte, toplumun genel refahını artırmayı amaçlayan devletin ekonomik hayata müdahalesini esas alan sosyal devlet anlayışı, devletin birincil görevi olarak sosyal güvenlik olmak üzere eğitim, sağlık ve ihtiyaç sahibi olanlara ise sosyal transferlerin gerçekleştirilmesi gibi konularda etkinliğin gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Bu doğrultuda sosyal devlet anlayışı ile kamu harcamalarının gayri safi milli hâsıla içindeki payı giderek artış gösteren bir seyir izlemiştir.

Kamu harcamalarının artan bir seyir izlemesi ise iktisadi politika uygulayıcılarının üzerinde durduğu konulardan biri haline gelmiştir. Kamu harcamalarının sürekli bir artış sergilemesi varsayımına dayanan Adolph Wagner teorisi literatüre katkısı bakımından önemlidir. Wagner teorisi olarak bilinen bu teoriye göre milli gelirdeki artışla paralel olarak bireylerin, bireylerin sosyal gelişme isteğiyle beraber sosyal refahı arttıran eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerine olan taleplerinde meydana gelen artış kamu harcamalarının da artması ile sonuçlanmaktadır. Yani Wagner ekonomik büyümenin doğal bir sonucu olarak zorunlu bir kamu harcamasına dikkat çekmiş ve kamu harcamaları artışı üzerine oluşturulan teorilerin çıkış noktasıyla birlikte temelini oluşturmaktadır (Cullis ve Jones, 1998:357).

Sosyal harcamaların kamu borcuna sebep olabileceği düşüncesi ise son dönemde tartışılan konu haline gelmiştir. Gelişmiş ekonomilerde de kamu borcu son dönemde artış göstermeye başlamıştır. İktisat politikası yapanlar ise bu artışın sosyal harcamalardan kaynaklandığını savunmakta ve sosyal harcamalarda kısıtlamaya gidilmesi gerektiğini öngörmektedirler. Kamu borcu ve sosyal harcamalar arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar kısıtlı olmakla birlikte literatüre katkısı açısından özellikle belirtilecek çalışmalar şu şekildedir; Chauvin ve Kravay (2005) 62 düşük gelirli ülkenin 1989-2003 dönemi arasında kamunun sosyal harcamaları dâhil olmak üzere çeşitli ekonomik ve sosyal değişkenlere dayanan borcun ne yönde değiştiğini araştırmışlardır. Bu bağlamda sosyal harcamaların kamu borcunun bileşimini ve seviyesini etkilediğine dair çok az kanıt olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Lora ve Olivera (2006) 1985-2003 dönemini içeren dünya çapında belirlenmiş ve Latin Amerika'nın dâhil olduğu 50 ülke için bir inceleme yapılmış ve en sağlam ve önemli bulgusu yüksek borç oranlarının sosyal harcamaları azalttığı yönünde bir sonuca ulaşmış olmasıdır. Nihayetinde borç yükümlülüklerini ertelemenin sosyal harcamaların artmasına yardımcı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ramakumar (2008) 1950-51 den 2005-06 dönemlerini kapsayan Hindistan'ın sosyal ve kamu harcamalarının seviyelerini ve etkileşimini incelemiş ve 1990'larda ve 2000'lerdeki harcama modellerindeki değişikliklerinin üzerinde durulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Schularick(2012) 14 endüstriyel ekonominin verilerinden faydalanarak yirminci yüzyılda bu ülkelerin kamu borcunu artırıcı etkenleri araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, örnek ülkelerde finansal krizlerin kamu borç yörüngesini şekillendirdiğini ve finansal krizlerin kamu borcu üzerinde uzun ve kalıcı bir etki oluşturduğunu ortaya koymuştur. Gottardi, Kajii ve Nakajima (2015) ve Bisin, Lizzeri ve Yariv (2015) gibi akademik çalışmalar sosyal harcamaların kamu borcunun artmasına nasıl sebep olduğuna dair teorik bir temel oluşturur. Lee (2018) 1980-2014 dönemlerini kapsayan OECD ülkelerinde sosyal harcamaların kamu borcu üzerindeki etkisi üzerine bir çalışma yapmış ve kamu borcundaki artışın sosyal harcamaya bağlanamayacağına dair bir sonuca ulaşmıştır.

Kamu borcunu etkileyen çok fazla harcama kalemi bulunmaktadır. Literatürde kamu borcunu artırıcı etkide bulunan harcamaların veya kamu borcunu olumsuz yönde etkileyen durumlar üzerinde çalışma yapılmıştır. Ancak kamu borcu ve sosyal harcamalar arasındaki ilişki üzerine çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, kamu borcunun gelişmiş ekonomiler için de bir sorun teşkil ettiğinden dolayı G-7 ülkeleri seçilmiştir ve 1994 ve 2017 arası verilerle sosyal harcamaların kamu borcuna etkisi panel veri analizi test edilmiştir. Bu çalışma G-7 ülkelerinin bu konuda yapılmış ilk çalışma olması ile literatüre katkıda bulunmaktadır. Ayrıca çalışma sosyal harcamaların bir borç yükümlülüğü oluşturmaktan ziyade sosyal bir devletin harcamalarının olmazsa olmazı arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısı ile sosyal harcamaların borç yükümlülüğü oluşturduğu yöndeki suçlamalara alternatif bir çalışma olmaktadır.

2. Model Tanımlama ve Veriler

Çalışmamız sosyal harcamalar ve kamu borcu arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın kapsamı 1994-2017 yıllarını içermektedir ve G7 ülkelerinin panel verileri kullanılmıştır. Sosyal harcamalar ve kamu borcu ilişkisini ele alan çalışmamızda kamu harcamaları, vergi gelirleri, gsyih değişkenleri eklenerek model genişletilmiştir. Modelde kullanılan değişkenler sosyal harcamalar(gsyih %) ve vergi gelirleri(gsyih %) OECD Data veri tabanından, kamu borcu (gsyih %) IMF veri tabanından, gsyih ve kamu harcamaları değişkenleri ise WDI (World Development Indicator) veri tabanından elde edilmiştir.

$$Y=f(X_1, X_2, X_3, X_4)$$

Denklemde Y kamu borcunu (bağımlı değişken), X_1 kamu borcunu, X_2 GSYİH'yi, X_3 sosyal harcamaları, X_4 vergi gelirini temsil etmektedir.

2.1. Birim Kök Testi

Çalışmamızda birim kök testi için Im, Peseran and Shin Testi kullanılmıştır. Tablo1 birim kök test sonuçlarını göstermektedir. Birim kök testi kamu borcu, sosyal harcamalar, gsyih, kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin önceki dönemlerle ilişkili olup olmamasını incelemektedir. Birim kökün olması, değişkenin birinci dereceden entegre olma ihtimalini doğurur.(I(1)).

Tablo 1: Im, Peseran and Shin Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	İstatistik Değerleri (Olasılık Değerleri)		
	Seviyede	Birinci Farkında	Sonuç
Kamu Borcu (y)	-0.20670 (0.4181)	-3.01274 (0,0013)	I(1)
GSYİH(x_1)	-0.68684 (0.2461)	-5.40108 (0.0000)	I(1)
Kamu Harcamaları(x_2)	3.46493 (0.9997)	5.90149 (0.0000)	I(1)
Sosyal Harcamalar(x_3)	6.1064 (0.0000)	-	I(0)
Vergi Geliri(x_4)	-4.88781 (0.0000)	-	I(0)

Tablo sonuçlarına göre değişkenler farklı düzeylerde durağan çıkmıştır. VAR analizi yapmak için I(1) durağan çıkan değişkenlerin farkı alınarak seviyede (I(0)) durağan hale getirilmiştir. Dolayısı ile bu doğrultuda VAR analizi için öncelikle uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Tablo 2 VAR uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 2: VAR Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-5609.302	NA	1.91e+40	106.9391	107.0655	106.9903
1	-5325.164	535.8039	1.37e+38	102.0031	102.7614*	102.3104*
2	-5297.765	49.05644	1.31e+38*	101.9574*	103.3476	102.5208
3	-5276.957	35.27491	1.44e+38	102.0373	104.0593	102.8567
4	-5266.999	15.93326	1.94e+38	102.3238	104.9777	103.3992
5	-5258.471	12.83300	2.73e+38	102.6375	105.9234	103.9690
6	-5242.036	23.16521	3.33e+38	102.8007	106.7184	104.3882
7	-5212.859	38.34643*	3.25e+38	102.7211	107.2708	104.5647
8	-5198.590	17.39480	4.29e+38	102.9255	108.1071	105.0252

AIC ve SC değerlerine göre belirlenen gecikme uzunluğu tablodan da görüldüğü üzere 1 olarak belirlenmiştir. Bu adımdan sonra ise VAR analizi yapılmıştır. Tablo 3 VAR analizi sonuçlarını göstermiştir.

Tablo 3: VAR Analizi Sonuçları

	DKAMU BORCU	**DGDP**	**DKAMU HAR.**	**SOSYAL HARC.**	**VERGI GELİRİ**

Dkamu Borcu(-1)	0.621905	4.29E+09	0.011206	13.06505	684.9484
	(0.06987)	(2.4E+09)	(0.02872)	(16.9723)	(1242.93)
	[8.90137]	[1.82326]	[0.39011]	[0.76979]	[0.55108]
DGSYİH(-1)	-1.81E-12	0.680819	-5.39E-13	-5.35E-10	-3.00E-08
	(2.1E-12)	(0.07013)	(8.6E-13)	(5.1E-10)	(3.7E-08)
	[-0.86880]	[9.70806]	[-0.62916]	[-1.05759]	[-0.80888]
DKamu Harcamaları(-1)	0.132387	4.61E+09	-0.047261	92.32523	2855.608
	(0.20284)	(6.8E+09)	(0.08340)	(49.2763)	(3608.63)
	[0.65265]	[0.67505]	[-0.56669]	[1.87362]	[0.79133]
Sosyal Harcamalar(-1)	-5.43E-05	-1930659.	-2.31E-05	0.983166	0.007689
	(5.2E-05)	(1763459)	(2.2E-05)	(0.01272)	(0.93158)
	[-1.03719]	[-1.09481]	[-1.07369]	[77.2876]	[0.00825]
Vergi Geliri(-1)	-1.61E-06	1504.487	-1.72E-06	-0.000828	0.005437
	(4.6E-06)	(153895.)	(1.9E-06)	(0.00111)	(0.08130)
	[-	[	[-	[-	[

	0.35182]	0.00978]	0.91366]	0.74595]	0.06688]
C	1.829802	6.02E+10	0.460958	547.0551	36134.51
	(1.23972)	(4.2E+10)	(0.50970)	(301.161)	(22054.8)
	[1.47598]	[1.44306]	[0.90437]	[1.81649]	[1.63840]
Düzeltilmiş R^2	0.428880	0.430665	-0.017079	0.978643	-0.010670
F-istatistiği	23.97894	24.14691	0.486162	1403.154	0.676950

Var analizi birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği düşünülen değişkenlerin etkileşimlerini gözlemlenebilmesine olanak sağladığından bu doğrultuda faydalanılmaktadır. VAR analizi değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ve bu ilişkinin negatif veya pozitif olduğuna ilişkin bilgiler vermektedir.

VAR analizi sonuçları için, bağımlı değişken kamu borcu dikkate alınarak denklem, matematiksel formda şu şekilde yazılabilir:

D(Kamu Borcu)= 1.829802 + 0.621905D(Kamu Borcu(-1)) - 1.81E-12D(GSYİH(-1)) - 0.132387D(Kamu Harc(-1)) - 5.43E-05(Sosyal Harc(-1)) - 1.61E-06(Vergi Geliri(-1))

Analiz sonucunu gösteren tablo ve matematiksel ifadeye göre, sosyal harcamalar ve kamu borcu arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda sosyal harcamalarda meydana gelen bir artış kamu borcunu azaltmaktadır. Yani sosyal harcamaların kamu borcunu artırdığı yönündeki inanışın aksine sosyal harcamalar kamu borcu üzerinde olumsuz artırıcı bir etkisi bulunmamaktadır.

Sosyal harcamaların büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğundan (denklemden görüleceği üzere aynı işaretlere sahip olmasından) dolayısı ile harcamalar GSYİH artırdığı için; GSYİH'daki artış ile kamu borcu arasındaki ilişkinin benzer bir şekilde sosyal harcamalar ve kamu borcu arasında da olması beklenir.

Bu beklenti yönünde sosyal harcamalardaki artış kamu borcunu düşürür ve aynı doğrultuda GSYİH'daki bir artış da kamu borcunu düşürmektedir.

Denklem iktisadi olarak mantıklıdır. Vergi gelirleri arttığı zaman hükümet bütçesi arttığı için vergi gelirlerinden dolayı devletin kamu borç ihtiyacı azalmaktadır.

Sosyal harcamaları ekonomiye yük olarak görmek yerine büyüme ve kalkınma için temel olarak değerlendirmek bu yönde kullanmak ekonomilerin büyümesine katkı sağlayacağı gözlemek mümkündür. Bu kapsamda uygulanmış politikalar bu konuya ışık tutacaktır. Örneğin eşitsizlik seviyesindeki eğilimi tersine çevirmek için bu politikayı kullanan dünyadaki en büyük eşitsizlik seviyesinin hakim olduğu Brezilya 1990'lı yıllarda eşitsizliğin hem sosyal hem de siyasal bölünmenin bir uzantısı olarak uzun vadeli ekonomik büyüme

bakımından derin zararlarının farkına varmıştır. Bu kapsamda bu derin etkileri en aza indirmek amacıyla Başkan Enrique Cardosa başkanlığında öncelikli olarak eğitim harcamaları en yoksul kesimlere ulaşacak şekilde genişletilmiştir. Daha sonra Luiz Inaco Lula da Silva döneminde açlık ve yoksulluğa engel olmak açısından sosyal harcamalar kanalı kullanılmıştır. Uygulanan bu politikalar sayesinde eşitsizlik azalmış, büyüme artmış ve aynı zamanda toplumda daha istikrarlı bir hale gelmiştir. Her ne kadar Brezilya'da eşitsizlik hala yüksek olsa da uygulanan sosyal harcama politikaları ile bu fark azaltılmıştır. Dolayısı ile sosyal harcamalar büyümeyi de artırdığı için kamu borcu üzerinde bir yük oluşturduğu şeklindeki genel görüş sarsılmıştır (Stiglitz, 2012; 48).

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada sosyal harcamaların son dönemde hükümet borcu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kamu borcu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkeler için de bir sorun teşkil etmektedir. Politika yapıcılar ve ekonomistler kamu borcunu artırıcı etkide bulunan harcamaların kontrol altında tutulması gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak kamu borcunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Sosyal harcamalar bu kapsam dâhilinde son zamanlarda üzerinde durulan konu haline gelmiştir. Sosyal harcamaların kamu borcu üzerinde bir etkisinin olup olmadığı oluyorsa hangi yönde olduğu bu çalışmanın hareket noktası olmuştur.

Analiz sonucunda ulaşılan bulgulara göre; sosyal harcamaların kamu borcu üzerinde kısa dönemde artırıcı bir etkisi var gibi görünse de uzun vadede bu etki görünmemektedir. Sosyal harcama ile kamu borcu arasında çift yönlü ilişki bulunmakla birlikte bu çalışmada biz sosyal harcamaların kamu borcu üzerindeki etkisini inceledik. Sosyal harcamalar kamu borcunu mu arttırır yoksa yüksek kamu borcu sosyal harcamaların azalmasına mı neden olur sorusu bu ikili arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koymaktadır. Ancak çalışmamızda sosyal harcamaların kamu borcunu artırıcı bir etkisinin olup olmadığını öğrenmek için analiz yaptık. Yapılan analiz sonucunda sosyal harcamaları kamu borcunun olumsuz yönde etkileyen bir harcama kalemi olmadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile kamu borç yükünü azaltmak için sosyal harcamaları azaltmak bir çözüm değildir analiz bulguları da bu durumu desteklemektedir. Bu bağlamda bu borç yönetimi politikasında sosyal harcamaları bir külfet olarak ele alınmamalıdır.

Hükümetin sosyal ve ekonomik hizmetler konusundaki harcamaları gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülke insanlarının temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından çok önemlidir. Bu açıdan da bakıldığında sosyal harcamaları analiz sonuçlarına paralel olarak kamu harcamaları içerisinde yükümlülük oluşturmamaktadır. Sosyal harcamalarda kesintiye gitmek bir netice doğurmamaktadır. Çünkü çalışmamızın bulgularına göre sosyal harcamaların kamu borcunu artırıcı bir etkisi bulunmamaktadır.

4. Kaynakça

Bisin, A., A. Lizzeri, and L.Yariv. 2015. "Government Policy with Time Inconsistent Voters." *American Economic Review* 105: 1711-1737. Doi:10.1257/aer.20131306.

Chauvin, N.D. and A. Kraay. 2005. "What Has 100 Billion Dollars Worth of Debt Relief Done for Low-Income Countries?" Research paper draft, Princeton University/Inter-American Development Bank/World Bank.

Cullis, J. ve Jones, P. (1998), Public Finance and Public Choice, 2nd Edition, Oxford University Press, New York. Çavuşoğlu, A.T. (2005), "Testing The Validity

Enders, W. (1995). *Applied Econometrices time series.* New York: Johnwiley and Song Inc.

Gottardi, P., A. Kajii, and T. Nakajima. (2015), "Optimal Taxation and Debt with Uninsurable Risk to Human Capital Accumulation." *American Economic Review* 105: 3443-3470. Doi:10.1257/aer.20110576.

Lora, E. Olivera, M. (2006), "Public Debt and Social Expenditure: Friends or

Foes?", Working Paper, Inter-American Development Bank, Research Department, No. 563.

Lee, Insook. (2018), Is socıal expenditure responsible for recent rise in public debt in OECD countries?, *Applied Economic Letters*, Vol. 25, No.1, 43-46.

Ramakumar, R. (2008), "Levels and Composition of Public Social and Economic Expenditures in India, 1950-51 to2005-06", Social Scientist, Vol. 36, No. 9/10 (Sep. - Oct., 2008), pp. 48-94.

Schularick, M. (2012), "Public debt and financial crises in the twentieth century", European Review of History—Revue europe´enne d'histoire Vol. 19, No. 6, December 2012, 881–897.

Stıglitz, J. E. (2012), "Eşitsizliğin Bedeli", İletişim Yayınları, Bugünün Kitapları 168, 6. Baskı 2018, İstanbul, Çev: Ozan İşler.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE GRİCE'IN İŞBİRLİĞİ İLKESİ

Rabia Şeyma İLHAN[208]

Özet

Kullanıcının niyeti doğrultusunda anlamlı hale gelen dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlamaktan başka bildirişim amacıyla da kullanılmaktadır. Bağlam ve konuşmacının niyetine bağlı olarak ortaya çıkan edimbilim, anlamın daha ötesinde konuşmacı ve dinleyici arasındaki iletişimsel boyutu ele alır. İletişim esnasında dilsel kullanımların bağlamda ne ifade ettiğine, nasıl bir etkileşim içerisinde bulunduklarına bakar. H. Paul Grice, insanlar etkileşim halinde bulundukları zaman söylenen ile sezdirilmek istenilen farklı olabileceğinden dolayı işbirliği ilkesini ortaya koymuştur. Grice (1975) tarafından öne sürülen niyet merkezli işbirliği ilkesine göre konuşmacı ve dinleyicinin belirli ilkeleri göz önünde bulundurması gerekir. Konuşma kuralları nicelik, nitelik, tarz ve bağıntı olmak üzere dört ulama ayrılır: Konuşmacının gereksiz ifadelerden kaçarak gerekli ölçüde bilgi verdiği nicelik kuralı; konuşmacının yanlış bilgiden kaçınarak doğru bilgiler verdiği nitelik kuralı; konuşmacının anlam belirsizliğinden uzak, açık ve net olduğu tarz kuralı; konuşmanın dışına çıkılmayan ve konuyla bağlantılı şeylerin söylendiği bağıntı kuralı. Grice, bireylerin dört ulama ayırdığı konuşma kurallarına uymaları halinde iletişimin başarılı bir şekilde olacağını savunur.

Bu çalışmada, dilbilim alanı olan edimbilim çeşitli görüşler etrafında ele alınmıştır. Grice'in niyet merkezli işbirliği ilkeleri esas alınmıştır. Bu ilkeler Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait Dede Korkut Kitabında yer alan hikâyelerden tespit edilen örneklerle birlikte ele alınmıştır. Bağlamdan hareketle temsili örneklerin konuşmacı ve dinleyicide nasıl bir etkileşim oluşturduğu ve ne ifade ettiği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında verilen temsili örneklerle birlikte bağlam içerisinde konuşmacı ve dinleyicinin nicelik, nitelik, tarz ve bağıntı gibi konuşma kurallarına ne kadar bağlı kalıp kalmadıkları ifade edilmiş, Oğuzların niyetlerini ne derecede yansıttıkları ve sağlıklı bir iletişim ortamının kurulup kurulmadığı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Edimbilim, H. Paul Grice, İşbirliği İlkesi.*

Jel Kodları: *I2, Y, Z.*

GRİCE'S COOPERATION PRINCIPLE IN DEDE KORKUT STORIES

Abstract

The language, which becomes meaningful according to the user's intention, is used for communication purposes other than providing agreement between people. The pragmatics, which emerges from the context and the intention of the speaker, goes beyond the meaning of the communicative dimension between the speaker and the listener. It looks at what linguistic uses mean in the context of communication and how they interact. H. Paul Grice puts forward the principle of cooperation, since when people interact, what can be said and desired can be different. According to the intent-

[208] Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı, seyma.ilhan1386@gmail.com.

oriented cooperation principle proposed by Grice (1975), the speaker and the listener should consider certain principles. The rules of speech are divided into four categories: quantity, quality, manner and relation: "Maxim of quantity", where the speaker gives the necessary amount of information by avoiding unnecessary expressions; "maxim of quality", in which the speaker gives correct information by avoiding false information; "maxim of manner", in which the speaker is cleary and neatly from the ambiguity of meaning; "maxim of relation", that does not go out of speech and is not said irrelevant to what is said. Grice argues that communication will be successful if people follow the rules of speech that people divide into four classes.

In this study, pragmatics, which is the field of linguistics, is discussed around various views. It is based on Grice's intent-oriented cooperation principles. These principles are discussed together with the examples found in the stories in the Dede Korkut Book of the Old Anatolian Turkish period. Based on the context, it has been tried to emphasize how the representative examples form the interaction between the speaker and the listener and what they mean. In the conclusion part of the study, it has been stated that, in the context, the extent to which the speaker and the listener remained bound to the rules of speech such as quantity, quality, manner and relation, and the extent to which Oguz reflected their intentions and whether a healthy communication environment was established was tried to be evaluated.

Key Words: *Pragmatics, H. Paul Grice, Cooperative Principle.*

Jel Classification: *I2, Y, Z.*

GİRİŞ

Yaşamın her alanında var olan dil, bireylerin duygu ve düşüncelerini ileterek iletişim sağlayabilmeleri için bir araç olarak kullanılmaktadır. İnsanoğlu dış dünyada gördüklerini kendi iç dünyasında anlamlandırarak dil ile ifade eder. Evrende yer alan varlıkların birbirleriyle olan ilişkileri kullanım sahasına dil ile ortaya çıkar. Birey, sorumlu olduğu dili niyeti doğrultusunda şekillendirir ve iletişimi gerçekleştirir. İnsanların bireysel yönlerinin yanında toplumsal yönleri de vardır. Saussure (1998: 50), her iki yönü de ele alarak dil (langue) ve söz (parole) ayrımı yapar. Dil, bireyden bağımsız ve toplumsal bir olgu iken söz, bireysel bir olgudur yani bireylerin söylediklerinin toplamıdır. Sözlerin biraya gelmesiyle beraber diller meydana gelir. Her ikisi de karşılıklı bağımlılık ilişki içerisindedir ve birbirini gerektirir. Birbirini gerektiren dil-söz ilişkisi sözce ile dış dünyaya aktarılır.

İletişim ortamı içerisinde anlam üretmek ise dilin önemli amacıdır. Bağlamdan bağımsız ele alınan anlam iletişimde anlaşmazlıklara sebep olur. Eski Yunan'dan beri de sözcük ve tümcenin bağımsız şekilde ele alınması dili tasvir etmede yetersizlik göstermiştir. Dil felsefecilerinin anlamı iletişim ortamına bağlı kalıp bağlamla birlikte ele almalarıyla edimbilim ortaya çıkmıştır (Coşar-Usta, 2016: 143). Dilbilimci Chomsky, dil edinimine anlam bilim ve edimbilimi kapsayacak şekilde yaklaşmıştır. Dil ediniminde bağlama bağlı anlam ve amaçlanan anlamla beraber dillerin nitelikleri belirlenmeye başlanmıştır. Konuşmacıların söyledikleri ile demek istedikleri arasındaki fark edimbilimin oluşmasını sağlamıştır (Balcı, 2017: 20). Dilbilimin alanlarından birisi olup bağlam ve konuşucunun niyeti doğrultusunda ortaya çıkan edimbilim, anlamın daha da ötesine giderek konuşucu ve dinleyici arasındaki iletişimsel boyutu ele alır. Niyet ölçütüyle yakın ilişki içerisinde olan edimbilim "nedir?" sorusundan ziyade "ne demek isteniyor?" sorusuna cevap arar. Konuşma halinde anlamla ilgili olan edimbilim hem konuşmacı anlamı hem de bağlamsal anlamı ele alır. Konuşucu bazı durumlarda söylediği şeyin daha fazlasını karşı tarafa iletmek ister ve edimbilim de bununda ilgilenir. Cümle anlamı ve bağlamı dikkate alarak

konuşucunun ne demek istediğine bakar. Burada konuşucunun niyetinin doğru olarak sezilmesi önemlidir (Yaylagül, 2015: 326-327). İletişimde konuşucu ve dinleyici arasındaki dil kullanımını ele alan edimbilim, tümce yapılarının konuşucu ve dinleyici arsındaki ilişkiden nasıl etkilendiği ve söz eylemlerin bıraktığı etkiyi ele alır (Uslu, 2005: 35). Levinson'a (2000: 9), göre edimbilim bir dil yapısında kodlanmış ya da gramerleşmiş bağlam ve dil ilişkilerinin çalışmasıdır. Yani dil ve dil arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Dil ve bağlam arasındaki ilişkinin sadece gramer yazımı ile ilgili olan yönlerinin incelenmesidir. Dilin iletişimde kullanımı, özellikle de bunların kullanıldığı durum, bağlam ve cümleler arasındaki ilişkileri ele alan edimbilim: sözcelerin yorumlanması ve gerçek dünya bilgisine nasıl bağlı olduğu, konuşucuların söz edimini nasıl kullanıp anladıkları, cümle yapısının konuşucu ve dinleyici arasındaki ilişkiden nasıl etkilendiği üzerinde durmaktadır (Richard, 2002: 412).

1. GRİCE'IN İŞBİRLİĞİ İLKESİ

H. Paul Grice'in varsayımına göre iletişimde karşılıklı anlaşmayı sağlayabilmek için konuşucu ve dinleyicinin bazı ilkeleri göz önünde bulundurması gerekir. Konuşma sezdirimleri adını verdiği bu kuramla Grice, konuşmanın altında yatan mantığı ele alır. İnsanların birbirlerini söylediklerinden ziyade demek istediklerine bakarak anlamaları Grice'in önemle üzerinde durduğu noktadır. Kurama göre iletişim, dinleyici konuşucunun niyetini doğru olarak sezmesiyle birlikte başarıya ulaşmış olur. Grice, insanların sezdirimlerle dolu ve net olmayan konuşmaları anlayabilmeleri onların işbirliğine yatkın canlılar şeklinde açıklar ve işbirliği ilkesini ortaya koyar (Doğan, 1990: 63). Ele alınan kurama göre konuşma, bireysel bir durum ve sosyal bir davranıştır (Grice, 1975: 47).

Teoriye göre bir şeyler anlatan konuşucuya karşılık dinleyici bağlamdan hareketle varsayımlar oluşturmalı ve konuşucunun niyetini sezmeye çalışmalıdır. Niyet doğru olarak sezildiği zaman iletişim gerçekleşmiş olur. A ve B'nin bir bankada çalışan ortak arkadaşı C hakkında konuştukları varsayarak B kişisi C'ye ima ederek işine nasıl devam ettiğini sorar ve C henüz hapse girmemiş işinde oldukça iyidir. Bu noktada A, B'nin neyi ima ettiğini bağlamdan hareketle kavrar. B'nin iması söylediklerinden farklı yani C henüz hapse girmemiştir. Grice'in verdiği bu örnekle birlikte İşbirliği ilkesinde bağlam ve sezdirimin önemini ele alır (1991: 24). Konuşmalarımız birbirinden kopuk, bağlantısız bir şekilde oluşmaz. Eğer öyle olsaydı birbirimizi anlayamaz ve iletişim kuramazdık. Anlamak ve anlatmak üzerine kurulu olan bu teoride anlatmak yalnızca bir şey dile getirmek değil, dinleyicide bir etki meydana getirmektir. Dil dışı anlatımlar bu yönelimlerin dışa vurulmasında güvenilir olmamasından dolayı bu anlatımlarla iletide bulunmaya çalışanlar bir şey anlatmış olmazlar (Aysever, 2001: 146). Grice (1975: 45), konuşucunun iletişim ortamında dilsel ifadeye yüklediği anlamın dinleyici tarafından anlaşılmasını işbirliğine yatkın olmasına bağlar. Söylenilmek istenilen şeyin amaç ve yönü doğrultusunda, gerektiği kadar doğru zamanda söylenmesi Grice'in "İşbirliği İlkesi" nin temel prensibidir. Bu prensibe göre konuşma kurallarını nicelik, nitelik, tarz ve bağıntı olmak üzere dört ulama ayırır. Bu ilkeler hem konuşucu hem dinleyici tarafından dikkate alınmalıdır. Grice'in ele aldığı teoride yer alan ilkeler, bildirişimin daha anlaşılır, etkili, düzgün ve iletişimsel olmasını sağlar (İmer vd., 2011: 55). Ele alınan bu ilkeler kuralcı ve yaptırımcı olmaması yanında akılcılık çevresinde var olan dili düzenleyici prensipleri betimler. Dil kullanımına dair dilbilimcilere çözümleme imkânları sağlar. Herhangi bir konu hakkında konuşurken, bir şeyi ifade ederken ya da gevezelik yaparken iletişimdeki kişilerin ortak amacı anlaşılmayı sağlamaktır. Bu ilkelerde kural olmaktan çok insan davranışını yönlendiren hususlardır (Turan, 2013: 98).

2. DEDE KORKUT HİKÂYERİ'NDE İŞBİRLİĞİ İLKESİ

Sözlü kültür ortamında icra edilerek 15. yüzyılda yazıya geçirilmeye başlanan ve geçiş dönemi eseri olarak kabul edilen *Dede Korkut Hikâyeleri*, hem destan hem halk hikâyeleri özelliği taşımaktadır. Oğuz Türklerinin değerlerini, kahramanlıklarını konu alan bu eserin Dresden ve Vatikan olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Anlatmaya bağlı edebi metinlerin özelliklerini bir arada barındıran bu eser, Türklerin dili, tarihi, yaşamları, gelenek-görenekleri, dinî inançları ve kahramanlıkları hakkında bilgi vermesiyle özel bir yere sahiptir[209].

Bu çalışmada, artzamanlı bir yöntemle edimbilim kuramlarından birisi olan Grice'in dört ulama ayırdığı niyet merkezli işbirliği ilkesi esas alınarak Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan metinler taranmış ve tespit edilen örneklerle birlikte ele alınmıştır.

2.1. Nicelik Kuralı (Maxim of Quantity)

Bu kural, iletilecek olan bilgilerin miktarıyla ilgilidir. Konuşmaya yapılacak olan katkı gerektiği kadar bilgilendirici olmalıdır. Konuşmaya yapılan katkı gereğinden daha bilgilendirici bir şekilde yapılmamalıdır. Gereğinden fazla bilgi vermek zaman kaybına sebep olur. Bununla birlikte amaca uygun bilgi verilmemesi kafa karışıklığı ve konunun başka yere sapmasına sebebiyet verir. Tamir edilen bir arabaya yardımcı olmak isteyen bir kişi yardıma katkısı gereğinden az ya da gereğinden fazla olmamalıdır. Örneğin, dört vidaya ihtiyaç duyulursa iki ya da altı vida yerine ihtiyaç duyulan sayıda yani dört vida verilmesi gerekir (1975: 45-47). Konuşucunun sorulan soruya karşılık daha çoğunu gerektirdiği halde tek bir sözcükle yanıt vermesi ve konuşucunun kaçak cevaplar iletmesi nicelik kuralının ihlal edilmesine sebep olur (Morreall 1997: 115). Konuşmacının amacı doğrultusunda konunun dışına sapmadan gereken cevapların verilmesi iletişimde aksamaların yaşanmasını engelleyerek karşılıklı konuşmaya katkıda bulunulur.

Beyrek: "Bre ozan nereye gidiyorsun"
Ozan: "Bey yiğit düğüne gidiyorum."
Beyrek: "Düğün kimin"
Ozan: "Yalancı oğlu Yaltacuğun."
Beyrek: "Bre kimin nesini alıyor."
Ozan: "Han Beyreğin adaklısını alıyor." (50)

Ele alınan örnekte Beyrek ile Ozan karşılıklı konuşma kurallarını yerine getirmektedir. Sorular soran Beyreğe karşılık Ozan, başka konulara sapmadan konuşmanın amacı doğrultusunda gerektiği ölçüde bilgilendirici cevaplar vermektedir. Bundan dolayı bu örnek Grice'in nicelik kuralına uygunluk göstermektedir.

Tepegöz:

"Memleketten doğum yerinden yiğit yerin neresidir

Karanlık gece içinde yolu kaybetsen ümidin nedir

Büyük sancak tutan hanınız kim

[209] Bk. Ergin (1989), Gökyay (1980).

Savaş günü önden at tepen alpınız kim

Aksakallı babanın adı nedir

Alp erenin erden adını saklaması ayıp olur

Adın nedir yiğit söyle bana"

Basat:

"Memleketten doğum yerinden yerim güney

Karanlık gece içinde yolu kaybetsem ümidim Allah

Büyük sancak tutan hanımız Bayındır Han

Savaş günü önden at tepen alpımız Ulaş oğlu Salur Kazan

Babamın adını sorar olsan koca ağaç

Benim adımı sorarsan Aruz oğlu Basattır" (110-111)

Tepegöz ve Basat arasında geçen konuşma, konuşmanın gerektirdiği ölçüde bilgilendiricidir. Basat, sorulan soruların dışına çıkmadan doğum yerini, hanını ve kim olduğunu karşılıklı konuşma kurallarından birisi olan nicelik kuralına bağlı kalarak cevap vermiştir.

2.2. Nitelik Kuralı (Maxim of Quality)

Konuşmaya yapılan katkının doğru olması gerektiğini savunan bu kuralda yanlış olduğuna inanılan şey ve elinde doğruluğuna ilişkin yeterli kanıt olmayan bilgi söylenmemelidir. Konuşmaya yapılacak olan katkı gerçeğe uygun olmalıdır. Örneğin, pasta yaparken yardımcı olan kişinin şekere ihtiyaç varsa şeker yerine tuz vermemesi gerekir. (1975: 46- 47). Elinde yeterli kanıtın olması demek, konuyla alakalı bilgiye sahip olmak ve karşı tarafı bildiğimize inandırmak demektir. Kişinin kafadan atarak kabaca bir tahminde bulunması iletişimde aksamalara sebep olur (1997: 116).

Yigenek:

"Yücelerden yücesin

Kimse bilmez nicesin

Aziz Tanrı

Sen anadan doğmadın

Sen babadan olmadın

Kimsenin rızkını yemedin

Kimseye güç etmedin

Bütün yerlerde birsin

Sen daim ve baki olan Allahsın (…)" (101)

Yigenek, nitelik kuralının ilkesi içinde Allah ile konuşmaya başlar. Konuşmacı bu konuşmada Allah hakkında dürüstçe doğru bilgiler vermektedir. Sözgelimi, gerçekten de Allah anadan babadan dünyaya gelmemiştir. Konuşmacı, Allah'ın yücelerden yüce oluşunu Grice'in "inandığın şeyleri söyle" ilkesiyle bağdaştırarak ifade eder.

Deli Dumrul: "Bre, al kanatlı Azrail sen misin"

Azrail: "Evet benim"

Deli Dumrul: "Bu güzel yiğitlerin canını sen mi alıyorsun"

Azrail: "Evet ben alıyorum"

Deli Dumrul: "Bre Azrail, ben seni geniş yerde istiyordum, dar yerde iyi elime girdin değil mi (...) Ben seni öldüreyim, güzel yiğidin canını kurtarayım" (76-77)

Deli Dumrul ile Azrail arasında geçen konuşmada konuşmacının sorduğu sorular Azrail tarafından doğru olarak cevaplanır. Sözgelimi, gerçekten Azrail can alır. Burada sorulan sorulara karşılık yanlış bilgiden kaçınarak doğru cevapların verilmesi, Grice'in nitelik kuralına örnek olarak gösterilebilir.

2.3. Tarz Kuralı (Maxim of Manner)

Bu kural, söylenenden ziyade, söylenen şeyin nasıl söylendiğini dikkate alır. " Açık olun" başlığıyla birlikte konuşmada ifade, anlatım belirsizliğinde kaçınma, belirsizlikten anlamdan kaçınma, sözü gereğinden fazla uzatmayıp kısa konuşma ve düzenli konuşma gibi dört ilkeyi ele alır. (1975: 46). İletilmek olan bilgi belirsizliği sebep olacak ifadelerden kaçınıp açık ve net olmalıdır.

Yigenek:

"(…) Vurduğunu ulutmayan Ulu Tanrı

Bastığını belirtmeyen belli Tanrı

Kaldırdığını göğe yetiştiren güzel Tanrı

Kızdığını kahreden kahhar Tanrı

Birliğine sığındım Rabbim kadir Tanrı

Medet senden

Kara elbiseli kâfire at tepiyorum

İşimi sen yoluna koy" (101)

Yigenek, esir düşen babası Kazılık Koca'yı kâfir elinden kurtarmak için sancak beyleri ile yola çıkar ve kâfirle karşı karşıya gelir. Düşman karşısına çıkan Yigenek anlam belirsizliğinden uzak kalarak lafı uzatmadan Tanrı ile konuşur. Burada Yigenek'in isteği esir olan babasını kurtarmaktır ve Tanrı'dan açık ve net bir şekilde işini yoluna koymasını ister.

Bir kişi: "Sen Han Kazan'ın oğlu değil misin"

Uruz: "Bre kavat benim babam Bayındır Han değil midir"

Bir kişi: "Yok, o ananın babasıdır, senin dedendir."

Uruz: "Bre ya benim babam ölü müdür diri midir"

Bir kişi: "Diridir, Toman'ın Kalesinde esirdir" (137)

Uruz ata binip divana gelirken bir kişi ile karşılaşır, burada babasının sağ olduğunu ve düşman elinde esir olduğunu öğrenir. Karşılaştığı kişi sözü gereğinden fazla uzatmayarak derli toplu bir şekilde anlatır. Konuşmacının açık ve net konuştuğu tarz kuralına örnek olarak gösterilebilir.

2.4. Bağıntı Kuralı (Maxim of Relation)

Bu kurala göre, birbirinden kopuk bağlantısız şeyleri söylemek iletişimin aksamasına sebep olur. Konuşma esnasında konuşmanın dışına çıkmayıp daha önce söylenenlere bağlı kalarak konuşmaya olan katkı sağlanmalıdır. Örneğin, kek malzemeleri karıştırırken iyi bir kitap vermek yerine yapılan işle bağıntılı şeylerin verilmesi yerinde olacaktır. (1975: 47)

Dede Korkut: "Tepegöz, Oğuz elinde perişan oldu, bunaldı, ayağının toprağına beni attılar, sana haraç verelim, derler."

Tepegöz: "Günde altmış adam verin yemeğe dedi."

Dede Korkut: "Bu şekilde sen adam bırakmaz tüketirsin, amma günde iki adam ile beş yüz koyun verelim."

Tepegöz: "Pekâlâ öyle olsun, evet hem bana iki adam verin yemeğimi benim pişirsin, ben yiyeyim." (106)

Oğuz halkına zarar veren Tepegöz'ün yanına anlaşması için Dede Korkut'u gönderirler. Dede Korkut bağıntı ilkesine bağlı kalarak birbiriyle bağlantılı şeyler söyler. Burada konuşmaya yapılan katkı konuşmanın içeriğiyle ilgilidir.

Uruz:

"Ünümü anla benim sözümü dinle ağam Kazan

Sağına baktın kah kah güldün

Soluna baktın çok sevindin

Karşına baktın beni gördün ağladın

Sebep nedir söyle bana

Karabaşım kurban olsun babam sana"

Kazan:

"Beri gel tayım oğul

Sağıma doğru baktığımda kardeşim Kara Göneyi gördüm

Baş kesmiştir kan dökmüştür ganimet almıştır ad kazanmıştır

Soluma doğru baktığımda dayım Aruzu gördüm

Baş kesmiştir kan dökmüştür ganimet almıştır ad kazanmıştır

Karşıma doğru baktığımda seni gördüm

On altı yaşına geldin

Bir gün ola düşeyim öleyim sen kalasın

Yay çekmedin ok atmadın baş kesmedin kan dökmedin

Kanlı Oğuz içinde ganimet almadın yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalınca tacımı tahtımı sana vermezler diye sonumu andım ağladım oğul" (59-60)

Verilen örnekte Uruz ile Kazan arasında geçen karşılıklı konuşma Grice'in bağıntı ilkesine uygunluk gösterir. Kazan, Uruz'un sorduğu sorulara bağlı kalarak konuşmanın dışına çıkmaz ve birbiriyle bağlantılı karşılık verir.

Yigenek:

"Yücelerden yücesin

Kimse bilmez nicesin Aziz Tanrı

Sen anadan doğmadın

Sen babadan olmadın

Kimsenin rızkını yemedin

Kimseye güç etmedin

Bütün yerlerde birsin

Sen daim ve baki olan Allahsın

Ademe sen taç giydirdin

Şeytana lanet kıldın

Bir suçtan ötürü huzurundan sürdün

Nemrud göğe ok attı

Karnı yarık balığı karşı tuttun

Ululuğuna haddin yok

Senin boyun kaddin yok

Veya cism ile ceddin yok

Vurduğunu ulutmayan Ulu Tanrı

Bastığını belirtmeyen belli Tanrı

Kaldırdığını göğe yetiştiren güzel Tanrı

Kızdığını kahreden kahhar Tanrı

Birliğine sığındım Rabbim kadir Tanrı

Medet senden

Kara elbiseli kâfire at tepiyorum

İşimi sen yoluna koy" (101)

Yigenek'in Allah'a yalvardığı bu konuşma işbirliği ilkesinden nitelik-nicelik-tarz kurallarının üçünü de barındırır. Yigenek, esir düşen babası Kazılık Koca'yı kâfir elinden kurtarmak için sancak beyleri ile yola çıkar ve kâfirle karşı karşıya gelir. Düşman karşısına çıkan Yigenek Allah'a sığınırken övgüler dizer. Yigenek, Allah ile yaptığı bu konuşmada Allah'ın yücelerden yüce olduğunu, anadan babadan doğmadığını ve sıfatlarını dile getirir. Konuşmacı, inandığı şeyleri söyleyerek Allah'ın birliğini, ululuğunu ne kadar büyük olduğunu ve işini yoluna koyacak olan Allah'ın olduğunu ifade eder. Konuşmacının bu övgülerle verdiği doğru dürüst bilgiler Grice'in konuşma kurallarından nitelik kuralına örnek olarak gösterilebilir.

Yigenek gereksiz ifadelerden kaçınarak gerektiği ölçüde bilgiler verir. Babası Kazılık Koca'nın kâfir eline esir düştüğünü ve sancak beyleriyle beraber babasını kurtarmak için yola koyulduğunu yaptığı övgüsünde dile getirmez. Kara elbiseli kâfire at tepeceğini söyleyerek gerekli ölçüde bilgi verir. Yigenek'in Allah ile yaptığı bu konuşma, Grice'in nicelik kuralına örnek olarak gösterilebilir.

Yigenek'in anlam belirsizliğinden uzak kalarak lafı uzatmadan Allah ile konuşmuştur. Burada işini yoluna koyacağına inandığı Allah'tan kâfire karşı medet ummuştur. Konuşmacının övgüsü Grice'in konuşma kurallarından tarz kuralına örnek olarak gösterilebilir.

3. SONUÇ

Edimbilim bağlamında Grice'in konuşma kurallarından niyet merkezli işbirliği ilkesi nicelik kuralı, nitelik kuralı, tarz kuralı ve bağıntı kuralı bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nden 12 metin taranmış ve tespit edilen örnekler verilmiştir. Ele alınan bu kuralları kullanmadan karşılıklı konuşma gerçekleştirmek zordur. Sağlıklı bir iletişim ortamı oluşturmak, konuşmada aksamalara sebep olmamak için bu bahsedilen kuralları dikkate almamız gerekir. Sezdirimlerle dolu konuşmaları anlayabilmek insanların işbirliğine yatkın canlılar olduklarını göstermektedir. Oğuzlar, bildirişim sırasında niyetlerini doğru olarak karşı tarafa iletmekte ve anlaşmayı sağlamaktadırlar. Ele alınan hikayelerde bağlam ve anlama bağlı karşılıklı konuşmalar gerçekleştirilmiştir. Oğuzlar, bu ilkelerden habersiz olmaları halinde doğru, birbiriyle bağıntılı, açık ve net bilgiler sunarak bu kuralları gözettiklerini göstermekte ve sağlıklı bir iletişim ortamı oluşturdukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aysever, R. L. (2001). Bir Şey Anlat(Maya Çalış)Mak: H. Paul Grice'a Eleştirel Bir Bakış, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 135-157.

Balcı, H.A. (2017). Karşılaştırmalı ve Kültürlerarası Edimbilim, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 19-27.

Coşar, M. -Usta, Ç. (2016). Nasreddin Hoca Fıkralarında Grice'in İşbirliği İlkesinin İhlali, *Milli Folklor*, 109, 141-152.

Doğan, G. (1990). Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağıntı, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi, 63- 73.

Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TDK Yayınları.

Gökyay, O. Ş. (2013). *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Kabalcı Yayınları

Grice, H. P. (1975). Logicand conversation, *Syntaxand Semantics 3: Speech Acts*, 41-58.

Grice, H. P. (1991). *Studies in the Way of Words (SWW)*, Cambridge MA: Harvard University Press.

İmer, K..; Kocaman, A.; Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Levinson, S. C. (2000). *Pragmatik. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft*. Neu Übersetzt von M. Wiese. Herg: P.Eisenberg/H.Kiesel. Niemeyer: Tübingen

Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddîye Almak* (Çev. Kubilay Aysevener-Şenay Soyer), İstanbul: İris Mizah Kültürü Yayınları.

Richard, J. C.et al. (2002). *Dictionary of LanguageTeaching and Applied Linguistics*, Essex: Longman

Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, (Çev. Berke Vardar), İstanbul: Multilingual Yayınları.

Turan, Ü. D. (2013). *Genel Dilbilim II*, (Edit. Özsoy, Sumru; Emeksiz, Zeynep Erk), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Uslu, Z. (2005). Edimbilim ve Yabancı Dil Öğretimine Etkileri, *Dil Dergisi*, 127, 34-43.

Yaylagül, Ö. (2015). *Göstergebilim ve Dilbilim*, Ankara: Hece Yayınları.

Hibrit Savaşın Tehlikeli Silahı : *Enformasyon Cephesi*

Tural ŞİRİN

Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi
Doktora Öğrencisi

ÖZET

Geçmişten günümüze devletler ve insanlar savaşa girince çok *_çeşitli yöntemlerden* ve savaş teknolojilerinden *yararlanıyorlardı*. Son zamanlarda hibrit savaş terimi literatürde sıkça kullanılmaktadır. İnsanlığın hızlı gelişimi ile savaşlarda kullanılan yöntemler ,strateji, taktik ve silahlar sürekli olarak değişim içindedir. Bu değişimlerin kaynağını teknoloji ve strateji alanındaki gelişmeler oluşturmaktadır. Hibrit savaş, bu tür tehditlerin başlıca örneğidir. Melez savaşı analiz ederken, adından da anlaşılacağı gibi iki veya daha fazla farklı mücadele yönteminin varlığını kabul etmek gerekir. Bu tür savaşlar asimetrik olarak da tanımlanabilir. Bir çok bu alanda çalışan politik analistler ve akademisyenler, hibrit savaşın ahlaki düzeyde saldırmak, düşmanı her ne pahasına olursa olsun düşmanı ele geçirmek için kullanılan bütünleşik, iyi düşünülmüş ve gizli bir yöntem olduğu sonucuna varmıştır. Kısacası amaç, düşmanı *teslim* olmaya *zorlamaktır*. Bu yönde kullanılabilecek en etkili enformasyon araçları ve yolları kullanılıyordu. Bu aynı zamanda melez savaşın bir unsuru haline geldi. Bilgi teknolojisinin hızla geliştiği bir zamanda, 7/24 bilgi silahı her bir vatandaşada kullanılıyor.

Bu çalışmada, hibrit savaşın tehlikeli silahı olan e*nformasyon cephesi*, enformasyon silahları, hibrit savaş, enformasyon hədəfləri, *enformasyon* savaşı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: enformasyon silahları, hibrit savaş, enformasyon hədəfləri, *enformasyon* savaşı.

ABSTRACT

When states and people entered the war from past to present, they benefited from various methods and war technologies. Recently, the term hybrid warfare has been used frequently in the literature. With the rapid development of humanity, the methods, strategies, tactics and weapons used in wars are constantly changing. The source of these changes is the developments in technology and strategy. Hybrid warfare is a prime example of such threats. When analyzing hybrid warfare, as the name implies, it is necessary to accept the existence of two or more different methods of struggle. Such battles can also be defined asymmetrically. Many political analysts and academics in this field have concluded that hybrid warfare is an integrated, well thought out and secret method used to attack morally and capture the enemy at all costs. In short, the goal is to force the enemy to surrender. The most effective information tools and paths that could be used in this direction were used. This has also become an element of hybrid warfare. At a time when information technology is developing rapidly, the 24/7 information weapon is used in each citizen. In this study, the information front, which is the dangerous weapon of hybrid war, information weapons, hybrid war, information warfare, information war, are examined.

Key Words: information weapons, hybrid war, information warfare, information war.

GİRİŞ

Uluslararası antagonist aktörler - gruplar, devletler, bireyler - birbirlerine karşı sürekli değişen yeni yöntemler kullanmakla ilgilendiler. Çok sayıda canlı kuvvet, askeri silah ve kullanılan ekipmanın kalitesi en çok dikkat çekenlerin olduğu doğrudur. Ancak savaşlar, devletler arasındaki çatışmaları çözmek için silah ve silah kullanmanın tek yolu değildi. Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, müreffeh ve barışçıl gelişimlerini sürdürmek için sürekli güvenlik arayışındalar.

Ancak terörist gruplar gibi uluslararası aktörler durgun değildir. DAİŞ ve benzeri terörist grupların hem silahları hem de insan kaynakları var. Ancak, amaçlarını gerçekleştirmek için çeşitli hileye başvurdular. Aslında, yukarıda belirtilen tehditlerin önlenmesi amacıyla dünyanın gelişmiş, teknolojik olarak gelişmiş ülkelerinin en azından yeni ve daha tehlikeli savaş biçimlerini icat ettikleri ve bu yeni türlerin psikolojik, ahlaki ve siyasi sınırları aştığıdır. Savaşın yöntemii ve ideolojisini değiştirerek daha tehlikeli bir savaş aşamasına yol açtı.

Geçmişte insanlar tarafından iyi bir savaş planına sahip olmak için, karşı taraf hakkında yeterli bilgiye sahip olmak gerekli olduğu iyi bilinmektedir. Ya da karşı taraf ordularında etkili bilgileri yayarak panik ve karışıklık yaratmak mümkündü. Aslında, bilgi manipülasyonu için bol miktarda fırsat vardı ve deneyimli partiler bilginin gücünü kullanarak, gerçek ya da kışkırtıcı olarak pes etmediler. Bu alandaki tecrübe birikmiştir, böylece eski zamanların düşünürleri bile bu konuda bazı genellemeler yapmış ve sonuçlarını çalışmalarına yansıtmışlardır. Örneğin, eski Çin savaş ağası ve askeri düşünür Sun-Ji, günümüzde büyük ilgi çeken Savaş Savaşları'ndaki tanınmış yazarları arasında ilk kez bunlara değindi ve onları özetledi. Örneğin şöyle yazdı: “Yüzlerce savaşı kazanmak, becerinin sonu değil. Yeteneğin zirvesi düşmanı silahsız fethetmek. ” Çinli bir düşünür daha sonra şöyle yazdı: "Düşman ülkede iyi olan her şeyi kır, düşmanın ülke nüfusu arasında tartışmalara yol aç ve panik yap" (Абдуллаева, https://applied-resarch.ru/ru/article/view?id=10880) .

Düşman birliklerinin bilgi provokasyonu uygulaması üzerindeki yıkıcı etkisi de eski Yunan yazarlarının eserlerine yansıyor. Başka bir deyişle, antik çağ savaşlarında, kelimenin silah olarak kullanılmasına dikkat edildi. Bu tür bilgilerin yayılması, düşman birliklerinin göz korkutucu pratiğinde yaygın olarak kullanıldı. Örneğin, antik yazarların yazıları, Yunan komutanı Femistokl, Pers ordularına karşı savaştığında, karşı tarafa bir mektup yazdığını, rakipleri silahsızlandırmaya, silahı yere koymaya ve böylece karşı tarafın askerlerinde ahlaki kargaşaya neden olmaya davet ettiğini gösteriyor.

Eski Yunanlı yazarlar, askerler ve ülke nüfusu arasında gerekli bilgiyi yayarak ülkeyi savaşa hazırlamanın önemini vurguladılar. Örneğin Platon, açıkça kamuoyunun ve ordunun ülkeyi korumak ve böylece onları savaşa hazırlaması gerektiğini belirtmiştir (Почепцов, https://psyfactor.org/psyyops/infowar25/htm).

Bilgilerin amaçlı kullanımı, birliklerin ve nüfusların karşı taraftaki psikolojik etkisinin bir sonucu olarak ortaçağ savaşlarında da bulunabilir. Mevcut yazılı kaynaklardan, on yedinci yüzyılın ilk yarısında (1618-1648), tüm Avrupa'yı içine alan Otuz Yıl Savaşları sırasında yeni bir bilgi manipülasyon çağının görülebileceği sonucuna varılabilir. O zaman, bilgi etkilerini arttırmak için propaganda araçlarının kullanımı da başlatıldı. Başka bir deyişle, bilgi sayfalarının basılması ve dağıtılması, bilgi etkilerini güçlendirmek ve kampanyanın verimliliğini arttırmaya başlamıştır. Bilgi manipülasyonlarını içeren "propaganda" kelimesinin ortaya çıkışı, bu savaş zamanına denk geliyor. Böylece, o zaman, papa bilgiyi yayarak kilisenin çıkarına propagandayı yayıyordu (https://psyfactor.org/psyyops/infowar25/htm).

Kuşkusuz, bilgiyi bir etki aracı olarak kullanmak her zaman iki yönlü olmuştur. Bu amaçlanan amaç nedeniyle oldu. Devletler ve onların askeri liderliği bilgiyi rakiplerin kanunları ve nüfusu üzerinde yıkıcı bir etki yaratmak için kullanabilirler. Aynı zamanda, karşı tarafın yıkıcı etkilerini önlemek, ülkeyi ve birlikleri veya başarılı savaşı korumak için bilgilerin kullanılması seferber edildi (http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/airchronicles/stein.htm).

I. Dünya Savaşı sırasında, askeri ve politik hedeflere ulaşmak için bilginin kullanımı daha bağımsız, daha kapsamlı ve daha profesyonel hale geldi. Özellikle, radyo ve telgraf araçlarının geliştirilmesi ve yazılı bilgi kabiliyetlerinin genişletilmesi bilginin etkisini büyük ölçüde arttırmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında kitlesel etkinin Büyük Britanya'nın Alman birlikleri üzerindeki büyük broşürler dağıtmasıyla elde ettiği kitlesel etkinin tarihte iyi bilindiği bilinmektedir. Bilgi etkilerinin askeri ve politik amaçlara ulaşılmasındaki yeri ve rolü

nedeniyle, Londra'da bilgi ve propaganda materyallerinin hazırlanmasına yönelik özel bir organ kurulmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Antanta, Alman ordusunun ahlaki ve psikolojik çöküşü için özel bir merkez kurdu (**Лабуш,** http://www.mediascope.ru/1738).

Bu savaşın bitiminden sonra birçok uzman, bilgi manipülasyonu ve psikolojik savaş hakkında teorik bir çerçeve geliştirmeye başladı. Soruşturmaların ardından, savaşın amacının düşmanın ordusunu yok etmek değil, düşman devletin tüm nüfusunu ve dolayısıyla hükümetin yenilgisini yok etmek olduğu sonucuna varıldı (https://applied-resarch.ru/ru/article/view?id=10880).

Askeri görevlerin yerine getirilmesi sırasında bilgi faaliyetlerinin öneminin canlı örneklerinden biri Hitler tarafından arifesinde ve II. Dünya Savaşı arifesinde gösterildi. Nazi Almanyası, bilginin güçlendirilmesini askeri operasyonların ayrılmaz bir parçası olarak gördü ve Hitler de şunları söyledi: "... Düşman, askeri başlamadan önce propaganda tarafından psikolojik olarak silahsızlandırılacak. Ön hatta piyade tarafından hazırlanan bir topçuya benziyor (yani propaganda). Düşman ahlaki olarak iflas etmeli ve yenilginin eşiğine yaklaşmalı ve ancak o zaman silahlı mücadele başlayacaktır " (http://www.mediascope.ru/1738).

Hitler'in Alman propaganda makinesini yöneten Gebbelsin'in de bilgi manipülasyonu konusunda eşsiz bir konumu vardı. Bana medyayı vereceğini ve herhangi bir milleti domuz sürüsüne çevireceğimi söyledi. Ya da binlerce yanlış gerçek olarak kabul edilebileceği konusunda bir ifadesi vardı (http://lukmore.to/ Информационная_война).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Soğuk Savaş sırasında yeni bir bilgi savaş dönemi başladı. Kitle iletişim teknolojisinin gelişimi de bu çatışmanın çevikliğine, verimliliğine ve ciddiyetine katkıda bulundu. Silahlar işe yaramadığı halde, iki kutuplu dünyadaki ideolojik savaş oldukça geniş ve stratejikti. Dünyanın ideolojik cephelere bölünmüş olması, aslında böyle bir bilgi çatışmasının sonucuydu. Özellikle, Batı bilgi aktivitesinin SSCB'nin çöküşü gibi büyük bir tarihsel olayın başlangıcındaki etkisini düşünmek önemlidir.

20. yüzyılın sonunda, 21. yüzyılın başında, bilginin küreselleşmesi ve insanların bilgi etkilerine duyarlılığı konusunda yeni bir aşama başladı. Dünyanın tek bir bilgi alanına dönüşmesi, bilgi silahlarının etkisini ve kapsamını benzeri görülmemiş bir düzeye çıkardı. Şu anda, bilgi kamuoyu oluşturma, yönetme ve yönlendirmede devletlerin elinde büyük fırsatlar yaratmaktadır. Bu nedenle, bilgi çatışması gerçekten bir bilgi savaşıdır.Bilgi savaşı terimini siyasi sözlüğe getirme tarihi o kadar da büyük değil. Bu terimi politik sözlüğe getirmek, bir yandan bilişim teknolojisinin gelişimi ile ve bir yandan da politik ve diğer hedeflere ulaşmak için bilgi manipülasyonunun öneminin ölçeği ile ilgiliydi.

Siyasal literatürde Bilgi Savaşı teriminin siyasi bir sözlüğe ne zaman geldiği hakkında çok az bilgi vardır. Bir kaynağa göre, bu terim ilk önce Amerikalı uzman Thomas Rona tarafından tanıtıldı. 1976'da Boing için hazırladığı raporun "Silah Sistemi ve Bilgi Savaşı" olduğu rapor edildi. Böylece "bilgi savaşı" terimi siyasi sözlüğe getirildi ve bugün kabul edilen içerik verildi (http://lukmore.to/ Информационная_война).

Başka bir rapora göre, "bilgi savaşı" terimi, ilk olarak 1985 yılında Çin'deki siyasi sözlüğe tanıtıldı ve bu bağlamda bilgi çatışmasının içeriği ağırlaştırıldı
(http://vladimir.sosio.msu.ru/1_KM/theme_13.htm).

Her durumda, amaç, amaçlara ulaşmak için 1980'lerden bu yana bilginin kullanımı olmuştur. Çok sayıda Amerikan uzmanı ve askeri uzman, bilginin sadece bir hedef değil, aynı zamanda etkili bir silah olduğu sonucuna varmıştır (https://topwar.ru/20000-informacionnaya-voyna-effektivnost-bez-oruzhiya.htm).

1990'lardan bu yana, resmi belgelerde "bilgi savaşı" teriminin tanımı kendini kanıtlamıştır. Sonra terim medyaya gitti. Özellikle, Körfez Savaşı sırasında, bilgi savaşına verilen önem arttı. Savaş sırasında, Amerikan ordusuna Amerikan askeri komutanlığı önünde bir bilgi savaşı yapmakla görev verildi. Amaç, dünyadaki Amerikan çıkarlarına karşı tarafın hem psikolojik hem de psikolojik yanı ve Körfez çevresindeki Amerikan askeri operasyonları hakkında kamuoyu tepkisi yaratmaktı. Bilgi saldırılarının, bilginin yayılması hedefinin ayrı bir faaliyet olarak uygulanması beklenir ve ayrı bir görev olarak bu alanın resmileştirilmesiyle sonuçlanır.

1992 yılında resmi Amerikan belgeleri "bilgi savaşı" terimini resmi belgelerde kullanmaya başladı. Bu nedenle, aynı yılın 21 Aralık tarihinde, ABD Savunma Bakanlığı, TS 3600-1 uyarınca "Bilgi Savaşı" adlı özel bir yönergeyi kabul etti
(http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/wikipedia/information-warfare.htm).

Yönergeye göre, Genelkurmay Başkanları Komitesi de dahil olmak üzere ilgili makamlara bilgi savaşını gelecekteki bir eylem alanı olarak tanımaları ve kavramlarını tanımlamaları talimatı verildi. Acil çalışmalar bu

yönde yapıldı ve 1993 yılının sonunda, Genelkurmay Başkanları Komitesi NOP-N-30-93 Direktifini kabul etti. Bu yönerge Amerikan menfaatlerinde bir bilgi savaşı yürütmenin ilke ve yönlerini ortaya koymaktadır (http://www.mediascope.ru/1738).

Amerikan savaşının bilgi savaşına dair kavramsal belgelerinin geliştirilmesi, sonraki yıllarda uluslararası ilişkilerde belirlenen iddialı hedeflere ulaşmak için devam etti. Örneğin, 1996 yılında ABD Savunma Bakanlığı, "Kontrol ve Yönetim Sistemleri Doktrini" başlıklı bir belgeyi kabul etti. Bu belge, askeri operasyonlar sırasında bilgi savaşının ilkelerini yansıtmaktadır. 1996'nın sonunda, ABD Savunma Bakanlığı'nın uzmanlarından Robert Baner, 21. Yüzyıl için ABD Silahlı Kuvvetleri'nin yeni askeri doktrininin ana yönleri üzerine sempozyumlardan birinde bir konuşma yaptı.

Rapor, siber savaşa odaklandı. 1998 Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'nın "Bilgi İşlemleri Ortak Doktrini" belgesinde bilgi işlemlerinin ve bilgi savaşının temelleri açıklanmaktadır. Bu belgelerde, mekanın yanı sıra, deniz, gökyüzü ve mekanın dışında, bilgi alanı savaş alanı ilan edildi. Uzmanlara göre, gelecekteki savaşların ana odağı, karşı tarafın bilgi altyapısının bozulduğu ve düşmanın psikolojisinin hedefleneceği bilgi savaşı olacak. Bu aynı zamanda ne olduğu hakkında doğru bilgi edinmeyi zorlaştıracaktır (https://applied-resarch.ru/ru/article/view?id=10880).

Böylece, bilgi savaşı şimdi modern dünyanın karşı karşıya olduğu küresel tehditlerden biri haline geldi. Bilgi akışlarını amaçlı, esnek ve kitlesel bir şekilde kullanarak, kamuoyunda farkındalığı çok kolay bir şekilde oluşturmak ve kamu bilincini amaçlara uygun olarak etkilemek mümkündür. Bilgi manipülasyonunun ötesinde küresel askeri-politik gerilimleri hayal etmek artık mümkün değil. Orta Doğu'daki süreçler bunun açık bir göstergesidir. Yirminci yüzyılın sonlarında Azerbaycan'a yönelik yaygın Ermeni saldırganlığı ve dünya çapında saldırganlıkla karşı karşıya kalmaması, dünyadaki Ermeni milliyetçi saldırganların gerçekleştirdiği bilgi manipülasyonu ve bilgi savaşının sonucuydu.

Etkinin ölçeğine bağlı olarak, bilgi savaşları, askeri güçleri içeren savaşları olan birkaç uzman tarafından yürütülmüştür. Her iki savaşın da amacının, düşmana zarar vermeyi amaçlayan hedeflere ulaşmak olduğu belirtiliyor (http://svpressa.ru/politic/article/162306/).

Bazı uzmanlar, klasik savaşa KF Klausewitz'in tanımı üzerine bilgi savaşının tanımını oluşturmaya çalışıyor. Bu terleme hala savaşın en gelişmiş tanımlarından biridir. Kauzevits, savaşın başka yollarla siyasetin devamı olduğunu belirtti (Клаузевиц , 1936, 34).

Klauzevits, başka bir deyişle, daha fazla şiddet ve silah anlamına geliyordu. Uzmanlar, bilgi savaşının aynı zamanda medya ve bilgi teknolojisi teknolojisi ile siyasetin devamı olduğunu belirtiyorlar (http://www.mediascope.ru/1738).

Siyasal literatürde, bilgi savaşının özü hakkında farklı fikirler ortaya koymak mümkündür. Bu fikirler birbirinden çok farklı değildir ve birden fazla birbirini tamamlar. Bazı uzmanlara göre, bilgi savaşı bilgi ortamında bilgi edinme, psikolojik ve ideolojik avantaj sağlama, bilgi sistemlerini, süreçleri, kaynakları ve altyapıyı baltalama mücadelesi değildir. Aynı zamanda, bilgi sistemlerini ve çevrelerini korumak için uygun önlemler alınmalıdır (Жуков В).

Öte yandan, bilgi savaşı, siyasetin medya aracılığıyla sürdürülmesi, bir yandan da yeni çıkarların kabul edilmesi, isteklerin ve değerlerin diğer tarafa bilgi çekişmesi ve diğer yandan bilginin artan baskısı ile kabul edilmesidir. Bir başka görüşe göre, bilgi savaşı ulusal çıkarların bilgi yoluyla elde edilmesidir (http://www.mediascope.ru/1738).

Bu tanımların her biri bilgi savaşının özünü yansıtan fikirlere sahiptir. Bu süreç oldukça karmaşık ve birkaç cümleyle anlatılması kolay değil. Yukarıdakilere atfen, bilgi savaşının iki yönlü bir süreç olduğu sonucuna varmak mümkün. Yani süreç, bilgi partisinin kendi ortamının oluşumuna ve korunmasına yönelik olarak potansiyel bir düşmana yönelik olarak yönlendirilmelidir (https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR964/MR964.ch1.pdf).

Bilgi Savaşı, geniş medya seferberliği ile ideolojik ve psikolojik bir etki şirketidir. Bu kampanyanın asıl amacı, karşı tarafın iradesini kırmak, karşı tarafta yanlış bir anlama oluşturmak ve diğer tarafta psikolojik ve psikolojik strese neden olmaktır. Aynı zamanda, bilgi savaşı bir fikir, inanç, korku vb. Kaynağıdır. İstenilen izleyiciye ulaşmak için maksatlı bir faaliyettir. Bu amaca ulaşmak için, bir yandan geniş bir bilgi ağı kurulmakta ve önemli miktarda para tahsis edilmektedir. Bir tarafın veya diğer tarafın adil bir pozisyonunu korumak bile bazen bu yönde bir bilgi savaşına katılmayı gerektirir. (https://psyfactor.org/psyyops/infowar25/htm).

SONUÇ

Bilgi savaşı, klasik savaş gibi, çok sayıda eğitimli , peşəkar *uzman profesyonel*lerin (veya herhangi bir kurum tarafından takip edilen politikalar) kapsamlı teknik yetenekler aracılığıyla yürütülen bir faaliyet alanıdır. Bu nedenle, bilgi savaşının etkinliğini sağlamak için bu faaliyet alanının ilkeleri, gereklilikleri ve talepleri dikkate alınmalıdır. Son yıllardaki dünya deneyimi, bilgi savaşının yalnızca siyasi hedeflere ulaşmak için değil aynı zamanda daha büyük jeopolitik hedeflere ulaşmak için devletler arasındaki en güçlü mekanizmalardan biri olduğunu göstermektedir. Bilgi teknolojisinin hızlı gelişimi göz önüne alındığında, bilgi savaşının devletler arasındaki en güçlü rekabet silahlarından biri olacağı iddia edilebilir. Bu nedenle, bilgi savaşlarının tehlikelerinden korunmak ve bilgi baskılarına karşı savunma için uygun politikaların uygulanması her devletin stratejik alanı haline gelmelidir.

KAYNAKÇA

1. Абдуллаева Р.А. Информационная война: прошлое и настоящее. https://applied-resarch.ru/ru/article/view?id=10880
2. Белозеров А. Информационные войны: история, сущность и методы https://militaryarms.ru/novye-texnologii/informazionnie-voiny/
3. Георгий Почепцов. Информационная война: определения и базовые понятия. https://psyfactor.org/psyyops/infowar25/htm
4. Игорь Панарин СМИ, пропаганда и информационные войны. http://propoqandahistory.ru/books/İgor-Panarin_SMİ--propaqanda-i- informatsionnye-voynu/24
5. Информационная война. http://lukmore.to/ Информационная_война
6. Информационные технологии: фазы обработки информации-источники, поиск, сбор, анализ и представление. Раздел 3. Технологии поиска новой информации. http://vladimir.sosio.msu.ru/1_KM/theme_13.htm
7. Информационная война – эффективность без оружия. https://topwar.ru/20000-informacionnaya-voyna-effektivnost-bez-oruzhiya.htm; Георгий Почепцов. Информационная война: определения и базовые понятия. https://psyfactor.org/psyyops/infowar25/htm
8. Ковалев А.А. Развитие историко-политической мысли по военной безопасности.http://moluch.ru/archive/43/5228/
9. Клаузевиц. О войне. Т.I, Москва, 1936, с. 34

10. **Лабуш Н. С.**Информационная война как порождение нового времени и современных массмедиа технологий. Часть 1. Продолжение политики средствами информационного насилия. http://www.mediascope.ru/1738
11. Радиоэлектронная война . Информационная война. http://www.modernarmy.ru/article/282/informacionnaya-voina
12. Третьяков В. Информационная война — это тоже война на поражение. http://svpressa.ru/politic/article/162306/
13. Жуков В. Взгляды военного руководства США на ведение информационной войны.
14. "What is 'Strategic Information Warfare?" https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR964/MR964.ch1.pdf
15. IWS- The**Information warfare site.** http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/wikipedia/information-warfare.htm
16. **George J. Stein. İnformation warfare.** http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/airchronicles/stein.htm

TEKNOLOJİK GELİŞME VE BÜYÜME BAĞLAMINDA TÜRKİYENİN UYGULAMIŞ OLDUĞU TEKNOLOJİ POLİTİKALARI

Tuba AKSU[210]

ÖZET

Ülkelerin; gelişmişlik düzeyleri, ekonomik büyüme ve refah düzeyleri incelediğimizde teknolojik ilerlemenin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu nedenle ülkeler teknolojik gelişmeye önemsemişlerdir. Ülkeler teknolojik gelişmeyi sağlamak ve bunun getirisi olan ekonomik büyümeyi elde etmek için teknoloji politikaları uygulamışlardır.

Teknoloji politikaları ilk olarak II.Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır.O dönemde bu politikaların amacı askeri ve stratejik alanda başarılar elde etmek olmuştur. Fakat zamanla teknoloji politikalarının ekonomik büyümedeki etkinliliği farkedilmiştir.Teknoloji politikaları savaş sonrasında büyümeye, toplumsal refahı yükseltme ve sanayileşmeyi yakalama gibi amaçlara hizmet etmiştir. Teknolojik politikaları her ülkede aynı olmamıştır, her ülke kendine özgü, kendi ekonomik,sosyal ve siyasal ortamına uygun politikalar yapmışlardır.Uygulanan teknolojik politikalar bazı ülkeler için uluslararası arenada rekabet avantajı, monopol güç, küresel ekonomiye hükmetme gibi olanaklar sağlarken bazı ülkeler için teknoloji politikası uygulama alanı bulamamış sadece kağıt üzerinde kalmıştır.

Teknoloji politikaları ekonomi üzerine entegre edilirken piyasa başarısızlığı oluşmasından korkmuşlardır. Teknoloji politikalarında iki bakış açısı vardır. Neo- Klasik yaklaşım, teknolojik gelişimin piyasa başarısızlığı üzerinde durmuştur. Neo - Klasik yaklaşıma karşı bir görüş olan Evrimci yaklaşım ise teknolojik gelişmenin itici bir güç olacağını söylemiştir. Uygulanan teknoloji politikaları ise yayılmacı ve misyon amaçlı politikalardır. Yayılmacı teknoloji politikaları teknolojik gelişmenin pozitif dışsallık oluşturup teknolojik yeniliğin tüm dünyaya yayılacağını savunmuştur. Misyon amaçlı teknoloji politikaları ise gelişmekte olan bir ülkenin gelişmiş ülkelerin teknolojik alt yapılarına ulaşmak için sahip olduğu stratejik sektörü öne çıkartılmasını, korunmasını savunmuştur.

Türkiye üretim devrimlerinin gerisinde kalmış hep bir iki adım arkadan gelmiştir. Türkiye'nin teknolojiyi yakalama çabası 1923 yılında yapılan İzmir iktisat Kongresine dayanmaktadır.Türkiye teknolojik gelişmeyi yakalamak ve ekonomik büyümeyi sağlamak için çeşitli teknoloji politikaları uygulamıştır.Türkiye, planlı kalkınma süreçlerinden geçmiş,teknoloji üreten yapılar kurmuştur. Türkiye'nin teknolojik gelişmeyi sağlayan önemli faktörlerden olan beşeri sermeye eksikliği olmuştur. Türkiye 1940'lı yıllarda beşeri sermaye eksikliğini kapatmak ve ilerisi için beşeri sermaye oluşturmak üzere II.Dünya Savaşı sırasında yabancı bilim adamları Türkiye'ye sığınmış ve Türkiye olanlara kapılarını açmıştır.

Bu çalışmada öncelikle kavramsal olarak iktisadi sistemlerin teknolojiye ve teknoloji politikalarına bakış açılarını inceleyeceğiz. Daha sonra ise Türkiye'nin Cumhuriyet döneminden itibaren yapmış olduğu teknoloji politikalarını inceleyeceğiz. Türkiye'nin uyguladığı politikaların başarılı olup olmadığını, başarı olmuşsa başarının altında yatan faktörleri, başarısız olunmuşsa başarısızlığı oluşturan etkenleri bakacağız.

Anahtar Kelimeler: Teknolojik gelişme, Büyüme, Teknoloji Politikaları

Abstract

When we examine the development levels and economic growth and prosperity levels of the countries, it is seen that technological progress has an important place. Therefore, countries attached importance to technological development. Countries have implemented technology policies to ensure technological development and to achieve economic growth.

Technology policies, firstly, emerged during World War II. At that time, the aim of these policies was to get military and strategic achievements. However, over time, the impact of technology policies on economic growth was realized. Technology policies served post-war growth, social welfare and industrialization. Technological policies are not the same in all countries. Each country has made its own policies in accordance with its own economic, social and political environment. While technological policies applied provide opportunities such as competitive advantage, monopoly power,

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,İİBF,tubaksu94@gmail.com

and dominance of the global economy for some countries on the international arena, technology policy for some countries couldn't find a field of application and remained only on paper.

Technology policies integrated into teh economy but scared of market failure. One of the technology policies, Neo- Classic Techonology Policy, emphasized the market sailure of techonologial development. Evolutionist Technology Policy, which is an opinion againist Neo-Classic Technology Policy, said that technological development will be a driving force. Another techonogy policy is expansionary and mission -oriented.Spreading technology policies advocated that technological development would create positive externality and technological innovation would spread all over the world. On the other hand, mission-oriented technology policies advocated the protection and promotion of the strategic sector of a developing country in order to reach the technological in frastructure of developed countries.

Turkey has always lagged behing the manufacturing revolution has come a step or two behind.Turkey made efforts to capture the technology is based on Izmir Economy Congress in 1923.Turkey has implemented various technogies to capture technologial developments and policies to ensure economic growth.Turkey, passed through the planned development process, has established tecnology producing structures.The lack of a human who has been laying the important factors that technological developments in Turkey. Turkey to close the lack of humen capital and foreign scientists in the 1940s during the Second World War to build human capital for the future took refuge in Turkey and has opened the door to that

In this study, firstly, we will examine conceptually the economic systems' perspectives on technology and technology policies. Then we will examine the technology policies have made by Turkey since the republican era. We will look whether the policies successful implemented by Turkey, if it is succesful we will look at the underlying factors, if it is failed, we will look at the factors that cause it.

Keywords:Technological Development, Growth, Technology Policies

GİRİŞ

Günümüzde teknoloji ile büyüme arasında sıkı bir ilişkinin var olduğuna inanılmaktadır. Schumpeter'e kadar teknoloji büyümeyi etkileyen bir faktör olarak görülmezken, Schumpeter, Solow, Romer, Grossman, Helpman gibi iktisatçılar teknolojiyi büyüme modeline dahil edilmiştir. Teknolojinin, büyümeyi sağlayan bir politika olarak kullanımı ise 1940'lı yıllara dayanmaktadır.

Bu çalışmada teknolojik gelişme ve büyüme bağlamında Türkiye'nin uygulamış olduğu teknoloji politikalarını inceleyeceğiz. İlk olarak kavramsal ve teorik yapıyı belirleyeceğiz. İktisadi görüşlerin teknolojiye bakış açılarını inceleyeceğiz.

Bir sonraki kısımda ise teknoloji politikalarını ele alacağız. Teknoloji politikalarının türlerini, hangi yıllarda teknoloji politikaları ortaya çıktığını ve teknoloji politikaların amaçlarına değineceğiz.

Üçüncü başlıkta ise teknoloji politikaların araçlarını tanımlayıp, Türkiye'nin uygulamış olduğu politikalarda bu araçlardan hangisini kullandıysa onunla ilgili verileri paylaşacağız. Ülkelerin yapmış oldukları teknoloji politikalarına ve bu politikalarının amaçlarına bakılmıştır.

Son kısımda ise Türkiye'nin Cumhuriyet döneminden itibaren yapmış olduğu teknolojik yenilikler, ekonomik hamleleri ele alacağız.İzmir İktisat Kongresini, Kalkınma Planlarını, teknoloji teşviklerini bakacağız. Türkiye'nin bu politikalar sonucunda başarıya ulaşmışsa başarısının altında yatan nedenleri,başarısız olmuşsa başarısızlığının nedenlerine bakacağız.

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Ülkelerin; gelişmişlik düzeyleri, ekonomik büyüme ve refah düzeylerini incelediğimizde teknolojik ilerlemenin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir(Kibritçiğolu, 1998: 207). Bu nedenle ülkeler teknolojik gelişmeyi önemsemişlerdir. Ülkeler teknolojik gelişmeyi sağlamak ve bunun getirisi olan ekonomik büyümeyi elde edebilmek amacıyla teknoloji politikaları uygulamışlardır(Erdoğan ve Canbay, 2016:34). Büyüme kitabı olarak gayri safi yurtiçi hasıladaki artıştır şeklinde tanımlanmaktadır. Teknoloji'nin ise hem dar hem de geniş tanımları vardır. Dar anlamda teknoloji üretim süreci ve üretim araçlarını kapsayan bilginin genel adıdır. Geniş anlamda ise mal ve hizmetlerin fizibilite döneminden başlayarak tüketiciye ulaşıncaya kadar geçirdiği evrelerdir.

İktisadi görüşün teknolojiye bakış açısını incelediğimizde karşımıza Schumpeter, Solow, Romer, Grossman, Helpman gibi iktisatçılar çıkmaktadır(Aksu, 2018:2647). Schumpeter, gibi yenilikçi iktisatçılar ekonomik büyümenin temel bileşeninin teknolojik yenilik olduğunu savunmuşlardır. Schumpeter'in teknolojik yenilikten kast ettiği inovasyondur. Bu nedenle Schumpeter "Kalkınmanın taşıyıcısı mucit değil girişimcidir" demiştir(Özsağır, 2008:5). Schumpeter'e göre büyümeyi; teknolojik yenilik, yaratıcı yıkım, yaratıcı birikim, teknolojik rekabet gibi faktörler etkilemektedir(Schumpeter,1939:84).

Schumpeter'e göre piyasa ekonomisinde firmalar yenilik talebine cevap verip yenilik yaparlarsa piyasa genişler,büyür ve yaratıcı birikim ortaya çıkar;eğer firma yenilik talebine cevap vermez yenilik yapmaz piyasa daralır,küçülür ve yaratıcı yıkım meydana gelmektedir(Erdoğan ve Canbay, 2016:34).Girişimci piyasaya teknolojik yenilik ile girdiğinde tekel durumunda olur ve tekel karı elde eder.Bir piyasada girişimci yenilik sonucunda tekel karı elde eder,bir taraftan diğer girişimcilerde bu yeniliği taklit ederek bir kümelenme meydana getirir bir taraftan da tekelci karı elde edebilmek için işletmeler arasında teknolojik rekabet başlamaktadır(Doğan, 2014:369).

Solow teknolojik değişme kavramını üretim fonksiyonuna 1957 yılında yayınladığı "Technologial Change and The Aggregate Production Function" adlı çalışmasında eklemiştir(Aksu, 2018:2647). Solow teknolojiyi cenneten düşen bir meyve olarak değil ekonomiye hızlıca uyum sağlayan bağımsız bir faktör olarak kabul etmektedir(Jones, 2001:33). Solow teknolojinin ekonomiye itici güç olacağını savunmuştur.Solow büyüme modelini oluştururken sermaye artışı ile işgücü dışında kalan ekonomik büyümeyi açıklanamayan kısmına Solow Artığı adını vermiştir(Erdoğan ve Canbay, 2016:35).

Romer, 1990 yılında yayınlanan "Endogeneous Technologial Change adlı eserinde AR-GE'nin büyümenin itici gücü olduğunu savunmuştur.Romer'e teknolojik gelişme iktisadi büyümenin ana faktördür(Erdoğan ve Canbay, 2016:35).Teknolojik gelişmenin sermaye birikimini teşvik edeceğini ve işgücü verimliliğinin artacağını savunmuştur(Romer,1990:102). Devletin piyasayı teknolojik gelişim için teşvikleri firmalar arasında rekabetin meydana getirecek teknolojik gelişme devamlılık sağlayacaktır(Jones, 2001:33).

Romer İktisadi büyüme modelini 4 temel unsura dayandırmaktadır;(Aksu, 2018:2647).

- ✓ Büyümenin motoru yeni geliştirilen teknolojik altyapı ve gelişmelerdir
- ✓ Teknoloji ekonominin kendi içsel bir yapısı sonucunda oluşur
- ✓ Yeni tasarım ve ürünler kolay ulaşılabilen yada kısmen ulaşılabilen mallardır
- ✓ Beşeri sermeye dışsal kaynaklı bir faktördür.

Kısacası Romer iktisadi büyümenin bilgi kaynaklı olduğunu ve bilginin yeni tasarım,teknoloji ve AR-GE beraberinde getireceğini savunmuştur(Romer,1990:102).

Grossman ve Helpman yeniliklerin ve icatların ekonomik büyümeye katkı sağladığını savunmuşlardır.Teknolojik gelişmenin iktisadi aktörler tarafından bilinçli bir şekilde meydana getirildiği, bu nedenle içsel bir değişken olduğunu savunmuşlardır(Erdoğan ve Canbay, 2016:35).Teknolojik yenilik ve icat sonucunda ortaya çıkan verimlilik artışının sonucunun ise büyüme olacağını belirtmiştir.

Grossman ve Helpman'a göre her ülke teknolojik yenilik ve dış ticaret sayesinde hızla büyüme tendine girebilir.AR-GE ve teknolojik gelişme yoluyla elde edilen yeni ürünler dış ticaret avantajlarından yararlanarak ülkelere karşılaştırmalı üstünlük sağlayacaktır.Ülkelerin sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlük ise ekonomik büyümeyi beraberinde getirecektir(Grossman ve Helpman, 1991:46).

TEKNOLOJİ POLİTİKALARI

Teknoloji politikaları ilk olarak II.Dünya Savaşında askeri amaçlı kullanılmıştır.Savaş sonrasında teknolojinin ülke kalkınmasında, sosyal refahın artmasında kullanılması fikri ortaya çıkmıştır(Bayraktutan ve Bıdırdı, 2015:2).Teknoloji politikaları uygulandığı ülkeye refah seviyesini ve ekonomik gelişmesini doğrudan etkileyen,ülkelerin sosyal ve siyasal kararlarına yön veren politikalardır(Çalışır ve Gülmez, 2010:26).

Ekonomi literatüründe teknoloji politikalarına iki bakış açısı vardır(Çağan vd,2017:79)

- ✓ Neo-klasik Teori
- ✓ Evrimci Teori

Neo-klasik teoriye göre piyasa tam istihdamda görünmez el yardımıyla dengeye geleceğinden devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu savunmuştur. Neo-klasik üretim fonksiyonu emek ve sermayeden oluşmaktadır. Teknolojik gelişimi ise sermaye birikimi olarak kabul etmektedir(Çağan vd, 2017:79).Nelson ve Arrow'un yapmış oldukları çalışmalarda tMeknolojik gelişmenin piyasa başarısızlığına yol açtığını ve devletin müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu ortaya atmışlardır(Bayraktutan ve Bıdırdı, 2015:3). Devlet müdahalesini nedenleri ise şunlardır(Taymaz, 2001:6-10)

- ✓ Teknolojik yeniliklerin kamusal mal olması
- ✓ Ölçek ekonomileri etkisi
- ✓ Patent hakları ile tekelleşmeyi sağlaması
- ✓ Belirsizlik ve dışsallıklar

Neo-Klasik teknoloji politikalarına alternatif olarak evrimci politikalar ortaya çıkmıştır. Evrimci politikaların merkezinde teknolojinin üretimde itici güç, ivme kazandırıcı etki olarak bakması bulunmaktadır(Ansal, 2004:42).Evrimci teknoloji politikaları Nelson ve Winter'in "Ekonomik Büyümenin Teorisi"(1982) kitabı yayınlandıktan sonra ortaya atılmıştır. Evrimci politikayı savunanalar teknolojiyi, sadece girdi olarak kabul etmez; teknoloji değişim yaratan, üreticiye seçim hakkı veren, üretimi ve değişimi geri besleme yapan bir faktör olarak da görmektedir(Bayraktutan ve Bıdırdı, 2015:3).

Ekonomi literatüründe uygulanan iki teknoloji politikası vardır(Seyrek ve Sarıkaya,2004:67).

- ✓ Misyon amaçlı teknoloji politikaları
- ✓ Yayılma amaçlı teknoloji politikaları

Misyon amaçlı politikalar ise ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin uygulanış oldukları politikalardır. Bu tür politikaların temelinde ülkelerin ulusal egemenlikleri yer almaktadır. Misyon amaçlı politikalarda ülkeler genellikle ulusal çıkarlarını gözetirler, savunma harcamalarına büyük miktarlar ayırmaktalar ve stratejik mal gruplarını koruma eğilimdelerdir(Ergas,1996:52).Misyon amaçlı politikalarda devletin üretimde gözetleyici, teşvik edici, para ve maliye politikalarını yönetici, ülke ticaretini korumak için gümrük ve kota koyucu, belli başlı sektörlerde girişimciyi sübvanse edici ve kritik endüstrileri koruyucu görevi vardır(Seyrek ve Sarıkaya,2004:67).

Yayılma amaçlı teknoloji politikalarını ise Almanya, İsveç, Japonya ve İsviçre gibi ülkeler uygulanmaktadır. Bu politikaların temel amacında teknolojik yeniliğin bütün üretim ve sanayi dallarına

yayılması vardır (Ergas,1996:52).Yayılma amaçlı politikalar ilk uygulandıklarında maddi yükümlülükleri fazla olmasına karşın, uzun vadede üretimde maliyet azaltıcı ve verimlilik artırıcı etkisi bulunmaktadır. Bu politikayı uygulayan ülkeler AR-GE ve bilimsel çalışmalara büyük kaynaklar ayırmaktadırlar(Lall, 1994:1).

TEKNOLOJİ POLİTİKALARININ ARAÇLARI

Ülkeler teknoloji politikaları uygularken bazı araçlar kullanırlar. Bu araçlar patent, AR-GE, teknoloji transferi, beşeri sermayedir(Yanardağ ve Süslü, 2007:249-256).

Patent, yeni buluşmaların korunması için yapılan yasal düzenlemedir. İlk olarak 1474 yılında Venedik'te uygulanan kanundur. Türkiye'nin ilk patent anlaşması ise Osmanlı zamanında 23 Mart 1879 yılında yapılmıştır(Işık, 2014:72). Uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte yenilik ve buluşları koruma hakkı önem kazanmış "Patent İşbirliği Anlaşması" ile "Avrupa Patent Anlaşması" ile patent hakkı ülke sınırlarını aşmıştır.(Soyak, 2005:21).

Yeniliklerin ve icatların sanayiye entegre edilmesi ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlamaktadır. Yeni buluşlar ve icatlar ülkelere uluslararası rekabette avantaj, kaynakların verimli kullanılması ve maliyetlerde azalma gibi etkiler bırakmaktadır.Patent korunması ilk başta tekel piyasa oluşturmaktadır(Köker, 2005:10-21).

Patent korunma haklarının olmadığı karşılıklı anlaşmaların olmadığı ülkeler yabancı yatırımcı için negatif bir izlenim bırakır. Yabancı sermaye o ülkeye gidip yatırım yapmak istemez(Diwan ve Rodrik, 1991:48). Yenilik denen olgu sadece ürünü değiştirmek değildir ölçek ekonomi oluşturan bir mekanizmadır. Oluşan ölçek ekonomilerin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir(Maskus, 2000: 161).

Ülkemizde yeniliklerin ve icatların koruyucusu olarak 19 Kasım 2003 yılında Türk Patent Enstitüsü Kurumu kurulmuştur(https://www.turkpatent.gov.tr). Türkiye bir çok ülkeyle karşılıklı patent anlaşmaları yapmıştır.

Şekil1: Yıllara Göre Patent Başvuruları

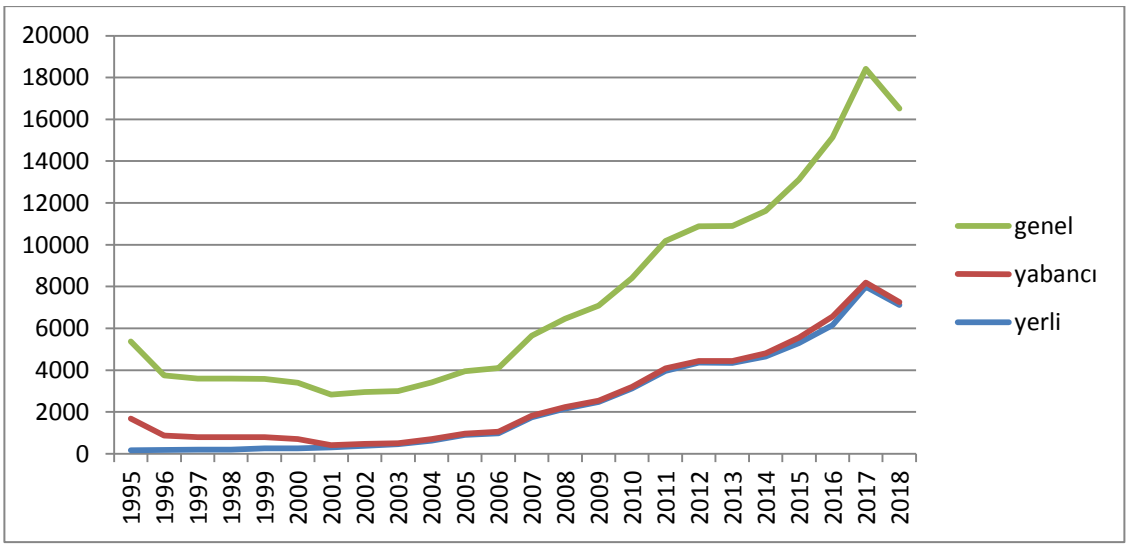

Şekil1'de Türkiye'nin yıllara göre patent başvuruları verilmiştir. Yabancı ve yerli patent başvuruları birbirine paralel olarak artmaktadır. Toplam patent başvurusu ise 2006-2017 arasında artma eğiliminde olup 2018 yılında azalmıştır.

Ülkelerin ARGE Harcamaları yapmalarındaki amaç; yeni ürün ve üretim süreçleri geliştirmek, var olan mal ve malzemelere yeni kullanım alanları bulmak,rakip firmaların veya ülkelerin yeniliklerine takip edip rekabet gücünü korumak,verimlilik artırmak ve üretim maliyetlerini azaltmak olarak sayılabilir(Zerenler vd, 2006:2).

Ülkelerin refah seviyesi ve gelişmişlik düzeyi sahip oldukları bilgi ve bilgiyi kullanma ile doğrudan ilişkilidir.ARGE' ye yönelik yatırımlar ülkelerin iktisadi büyümeleri sağlamada önemli bir faktördür.(Güzel, 2009:481).ARGE, rekabet gücünü ve bilgi birikimini artırıcı,nitelikli ürünlerin artırımını kolaylaştırıcı,var olan üretim yöntemlerini geliştiren bir etkendir.ARGE girdilerinin ölçülmesine iki önemli kriter vardır. Bunlar; ARGE Harcamaları ve nitelikli ARGE personelidir(Aras vd, 2014:47).

Gelişmiş ülkelerde ARGE önemli yer almaktadır ve bu ülkelerde ARGE harcamaları GSYİH' nın %2 sinden fazladır(www.oecd.org).Türkiye'de ARGE faaliyetleri 1990'dan beri başlamıştır.

Tablo1: Türkiye'de Yıllara Göre ARGE/GSYİH Oranları

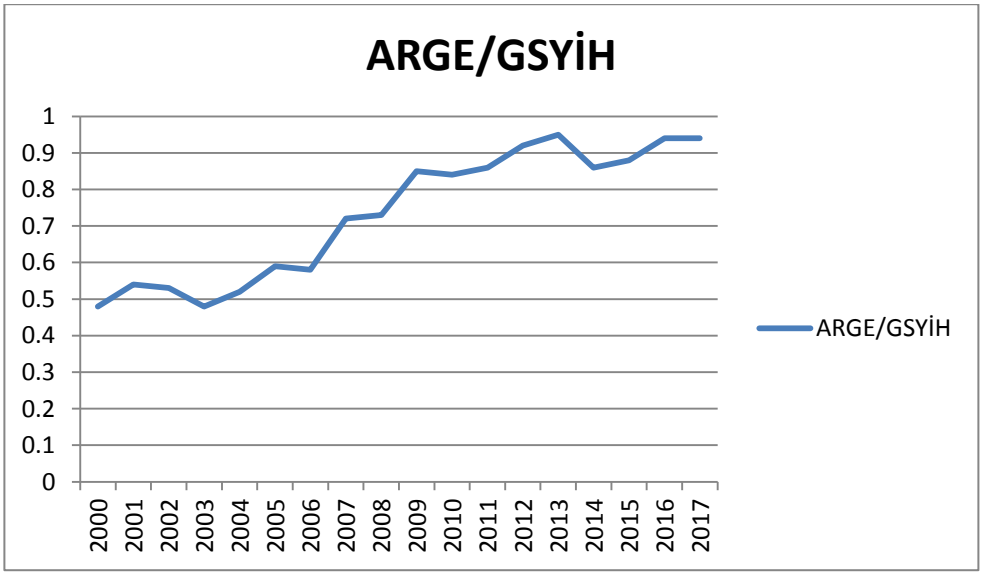

Kaynak:WDI Databank

Tablo1 baktığımızda Türkiye'nin 2000-2017 yılları arasındaki ARGE/GSYİH rakamları verilmiştir. ARGE Harcamaların GSYİH payı hiçbir zaman %1 olamamış 0,5 ile 0,9 arasında dalgalanmaktadır.2003-2013 yılları arasında sürekli aratan eğilim göstermiş olup 2013-2015 arasında düşmüş daha sonra tekrar yükseliş hamlesi yapmıştır.

ARGE göstergelerinde bir tanesi olan ARGE 'de çalışan personel sayısıdır. Tablo2'de Türkiye'de 2001-2017 yılları arasında ARGE çalışan personel sayısı verilmiş olup bu sayılar üç gruba ayrılmıştır.Mali ve mali olmayan şirketlerde ARGE personel sayısı, genel devlette çalışan ARGE personel sayısı ve yüksek öğretimde çalışan ARGE personel sayısı olarak gruplandırılmıştır.Toplam ARGE çalışan sayısı 75.000 ile 260.000

arasında değişmektedir. Toplam ARGE personel sayısı sürekli artış eğilimindedir.Türkiye'de en az ARGE personeli genel devlet grubunda bulunmaktadır.Türkiye'de en fazla ARGE personeli ise yüksek öğretim grubunda yer almaktadır.Mali ve mali olmayan şirketlerde çalışan ARGE personeli ise 8.000 ile 100.000 arasında değişmektedir.

Tablo2: Türkiyede 2001-2017 Yılları Arasında Çalışan ARGE Personel Grupları

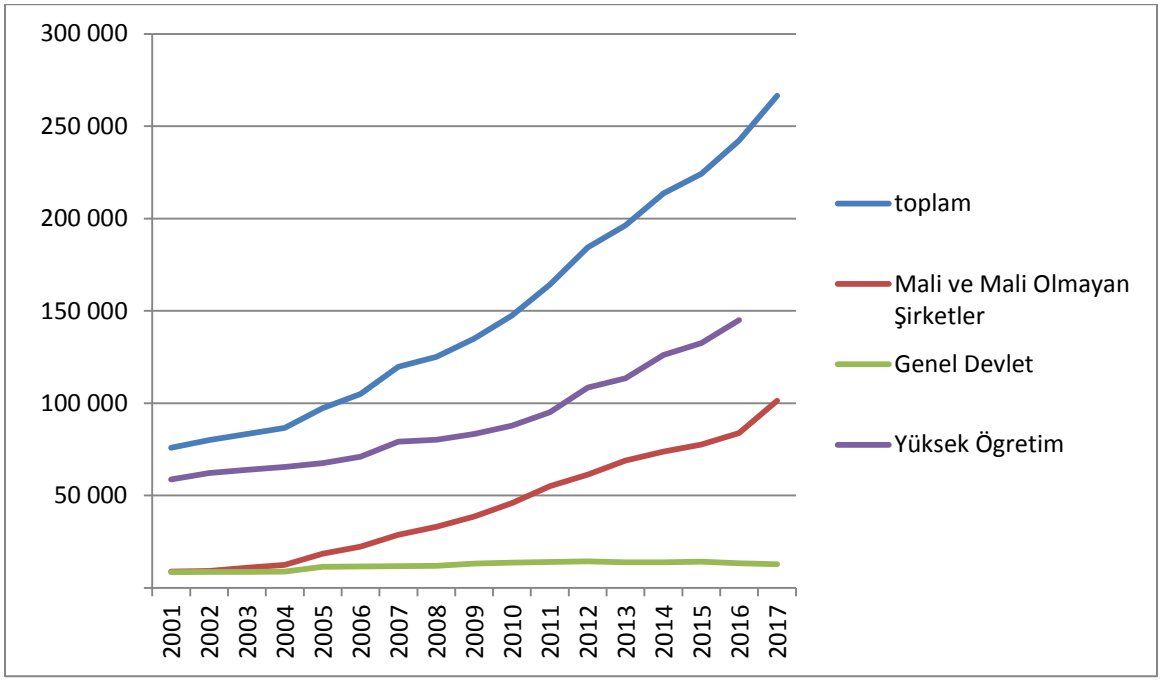

Kaynak:Kalkınma Bakanlığı

Teknoloji politikasının araçlarından bir tanesi ise; teknoloji transferidir. Teknoloji transferi,ihtiyacı olan teknolojiyi üretemeyen ülkenin teknoloji ihraç etmesidir(Tiryakioğlu, 2009:177).Teknoloji transferi tek taraflı bir ilişki değildir.Teknoloji ihracatı yapan ülkenin amacı karlılık,teknoloji ithalatı yapan ülkenin amacı ise kalkınma ile rekabet gücünü elde edebilmektir (Tiryakioğlu,2006:53).

Teknoloji transferinin nedenleri;(Ozan, 1999:15-19).

- ✓ Yüksek teknolojiye ulaşma
- ✓ Ülke içerisinde teknoloji üretimine uygun altyapının bulunmayışı
- ✓ Teknoloji üretebilme aşamasına gelme
- ✓ Dış pazarlara açılma düşüncesi

Teknoloji transferinin başarıya ulaşması için bazı ilkeleri vardır. Bu ilkeler; kontrol,zamanlama,feragat etme, kar/zarar etme olarak kabul edilmiştir(Roberts, 1988:37).Bu ilkelerden kontrol,teknolojiyi ihraç eden ülkenin tüm aşamaları kontrol altına almasıdır. Zamanlama,küresel ölçekten hareketle sosyal siyasal ve rekabet koşullarını göz önünde bulundurarak en doğru zamanda transferi uygulamaktır.Feragat ise teknolojiyi ihraç eden ülkenin teknoloji üzerinde değişiklik yapmasının teknolojiyi ithal eden ülkenin saygı ile karşılamasıdır. Kar/zarar elde etme ise ister teknoloji ihraç eden ister ithal eden kurum veya ülkenin kar veya zarar etme riskini kabul etmesidir(Bayraktar, 2007:83).

Teknoloji transferi uygulanırken,teknoloji ihraç eden ülkenin sosyal, ekonomik, kurumsal yapıları göz önünde bulundurarak farkı yöntemler kullanılır.Teknoloji transfer yöntemleri şunlardır(Çam, 2005:3).

- ✓ Doğrudan yabancı sermaye yatırımı
- ✓ Lisans anlaşmaları
- ✓ Yönetim sözleşmeleri
- ✓ Teknik yardım sözleşmeleri
- ✓ Anahtar teslim anlaşmalar
- ✓ Teknik işbirliği
- ✓ Makine donatım alımları
- ✓ Finansal kiralama
- ✓ Yabancı uzman çalıştırma
- ✓ Serbest Bölgeler
- ✓ Uluslararası taşeronluk

Tablo3: Türkiye'de 1999-2018 Yılları Arasındaki Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY/GSYİH)

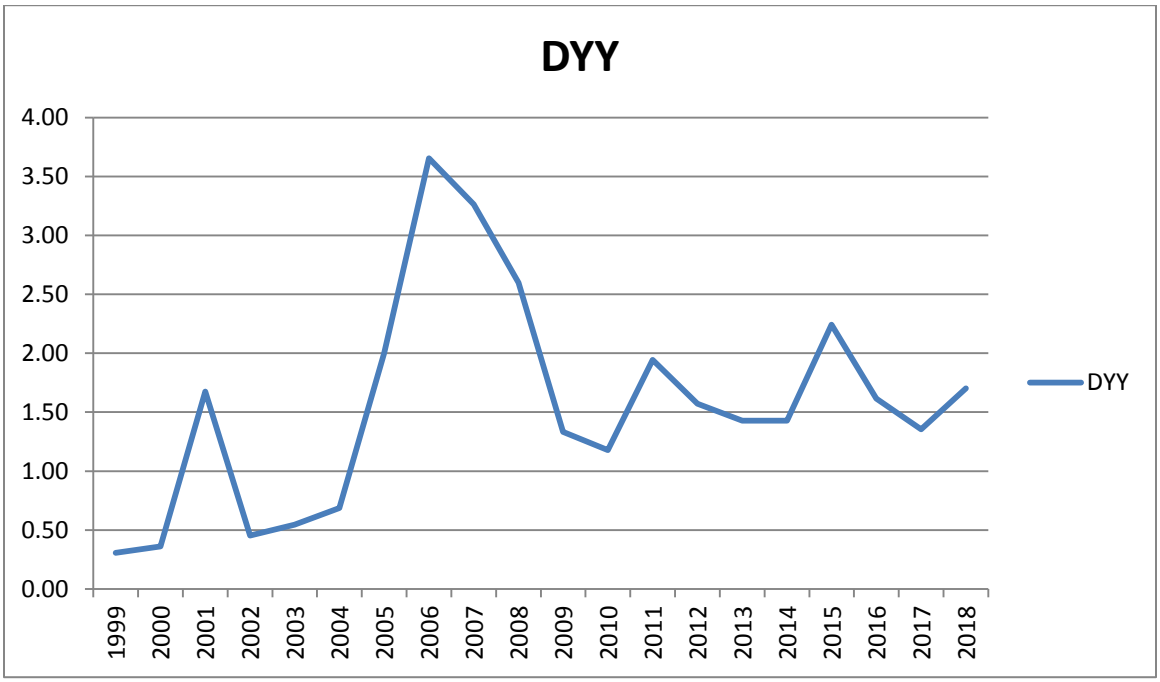

Kaynak:WDI Databank

Teknoloji transferi yöntemlerinden en çok kullanılanı doğrudan yabancı yatırımlardır. Şekil3'de Türkiye 1999-2018 yılları arasındaki doğrudan yabancı sermayenin milli gelirdeki oranı verilmiştir. Bu oran dalgalı bir seyir izlemektedir.Bu oran 2007 yılında 3,5 en yüksek seviyesini bulmuştur.

Teknoloji politikası araçlarından bir tanesi ise beşeri sermayedir.Beşeri sermaye kavramı bir ülkenin vatandaşlarının üretim sürecinde zamanı, bilgiyi ve beceriye kullanabilmesidir(Keskin, 2011:128). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte beşeri sermayenin de önemi artmıştır. Özellikle yirmi birinci yüzyılda teknolojinin üretime sürecine dahil edilmesiyle bu değişime hakim olan bireylere ihtiyaç duyulmasıyla beşeri sermaye popüler olmuştur. Beşeri sermaye ile teknolojik genişleme arasında karşılıklı pozitif yönlü ilişki vardır(Yıldırım ve Karaman,1999:569).

TÜRKİYE'NİN UYGULAMIŞ OLDUĞU TEKNOLOJİ POLİTİKALARI

Türkiye'de teknoloji politikasının uygulama İzmir İktisat Kongresine kadar uzanmaktadır.Türkiye teknoloji transferi yoluyla şeker ve çimento fabrikalarının kurulmasını sağlamıştır(Değerli, 2014:9).Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerekli ekonomik, sosyal ve bilimsel yapının zayıf olmasından dolayı teknoloji politikaları yavaş ilerlemiştir(Yıldız vd, 2010:22).1933-1938 yılları arasında ilk planlı kalkınma modeli uygulanmıştır. Bu modelde kimya,seramik,maden, cam, kağıt sanayine kaynaklar yönelmiş olmaktadır. 1933 yılında yabancı bilim adamlarına kapılarını açmış ve bu durum Türkiye'nin üniversitelerdeki eğitim ve bilim sisteminin oluşmasına önayak olmuştur(Oğuztürk, 2004:101).1934-1939 yılları arasında Türkiye'de birinci beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konulmuştur. Birinci beş yıllık kalkınma planının amacı yatırımcıyı hammaddesi yerli olan sanayi dallarına yönlendirmektir.1935 yılında ikinci beş yıllık kalkınma planı hazırlanmış olmasına rağmen 1939 II.Dünya Savaşının çıkmasıyla plan uygulanma imkanı bulamamıştır(Yüksel, 2013:4).

1950 yıllarda ise kamu kesimi baraj,yol,liman gibi altyapı yatırımları yaparken özel sektör teknoloji transferi yaparak yatırım yapıyordu. Bu dönemde özel sektörün yapmış olduğu teknoloji transferini teşvik etmek ve kaynak sağlamak amacıyla Türk Sanayi Kalkınma Bankası kurulmuştur(Yıldız vd, 2010:458).1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu çıkartılmış, yabancı sermayenin girişine izin verilip özendirilmiştir. Bu sayede 1950-1960 yılları Türkiye'de imalat sanayisinde katma değer artışı sağlanmıştır(Yücel,1997:48).

II.Dünya Savaşının çıkmasıyla kalkınma planlarının oluşturulmasına ara verilmişti ama 1973-1977 yılları arasında üçüncü beş yıllık kalkınma planı oluşturuldu.Kalkınma planlarını oluşturmak amacıyla ise Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) kurulmuştur.Bu planda endüstride teknolojik değişiklik takip edilmiş, teknoloji transferinin endüstriye uyumuna önem verilmiş ve teknoloji kullanımının üretimde kaynak kaybı olmaması üzerinde durulmuştur. Bütün bu değişikliği inceleyip, takip etmesi için ise yüksek düzeyli araştırmacıların yetiştirilmesine karar verilmiştir(DPT, 1973:683).

1979-1983 yılları arasında dördüncü beş yıllık kalkınma planı oluşturulmuştur. Dördüncü beş yıllık kalkınma planında teknoloji, sanayi ve yatırım politikaları üzerinde durulmuş. Bazı sektörlerin artık teknoloji transfer etmek yerine kendi teknolojilerini üretebilen bir kimlik kazanacağı vurgulanmıştır.Ulusal kalite kontrol sistemimin oluşturulmasının gerekliliği savunulmuş(Yüksel, 2013:4).

Kalkınma planlarının ilk dördünde korumacı politikalar izlenmiş olup,teknolojiden ölçek ekonomisinden söz edilmiş,savunulmuş olmasına rağmen ne kamu kesimi nede özel kesim ekonomide ölçek hataları yapmıştır. Teknolojinin temin edilmesinde sıkıntılar baş göstermiş bazı sektörlerde ise rekabet amacıyla küçük ve verimsiz tesisler kurulmuştur. Kamu kesimi ise teknoloji teşviklerinde seçici davranmamıştır(Yücel,1997:49).

Türkiye 24 Ocak 1980 kararları ile korumacı politikadan vazgeçip dışa dönük rekabetçi sanayi politikası izlemiştir.1985-1989 yılları arasında ise beşinci beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Beşinci beş yıllık kalkınma planında ise teknoloji transferini ülke şartlarına göre uyarlanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Sanayi ve üniversite arasındaki teknoloji işbirliğinin sosyal kalkınmaya ivme kazandıracağı ve düşünülmüştür.Yapılacak olan bu işbirliği için ise TÜBİTAK ve Yüksek Öğretim Kurumu(YÖK) kurulmuştur(DPT, 1985:159).

1990-1994 yılları arasında hazırlanan altıncı kalkınma planında ise araştırma geliştirme faaliyetlerinin önemi üzerinde durulmuş ve ARGE harcamalarının GSYİH oranının%1 olması gerektiğini belirtmiştir(Yüksel, 2013:4).1996-2000 yıllarında ise yedinci beş yıllık kalkınma planları hazırlanmış olup firmalar arası bilgi ağları oluşturulması ve firmalar arası stratejik birlikler oluşturulması için çalışılmıştır.(Yıldız vd, 2010:461). Teknoloji kullanımında gelişmiş ülkeler ile işbirliği yapılacağını ve fikri ve sınai mülkiyet haklarının ise Avrupa Birliği(AB) standartlarına uygun hale getirileceği belirtilmiştir.

Sekizinci beş yıllık kalkınma planlarını kapsayan 2001-2005 yıları arasında ise Türkiye'nin artık teknoloji üretimi aşamasına gelmesi gerektiği savunulmuştur. Ulusal savunmada teknoloji kullanımının en üst seviyede olmasını belirtilmiş ve bu dönemde genetik, nükleer teknoloji, biyo-teknoloji uzay bilimleri alanında çalışmalar yapılması gerektiğini savunmuşlardır(Yüksel, 2013:4).

2007-2013 yılları arasında uygulanan dokuzuncu beş yıllık kalkınma planında ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi üzerinde durulmuştur. e-Dönüşüm Türkiye Projesi başlatılmıştır.Uydu teknolojinin uygulamak ve geliştirmek amacıyla teşvik verilmesini savunmuştur.

Onuncu beş yıllık kalkınma planında(2014-2018) ise ARGE çalışmalarının yalnızca serbest piyasada mekanizmasıyla değil, kamunun yönlendirici, yaklaşımlarının da olması gerektiği savunulmuş. Nanoteknoloji, yüzey teknolojileri, biyoteknoloji, malzeme bilimi ve dijital iletişim alanlarında çalışmalar yapılmasını savunmuştur (www.sbb.gov.tr/).

SONUÇ

Ülkeler yıllar boyunca ülke refahı peşinde koşmuştur. Sanayi Devrimi gerçekleşmesiyle birlikte ise ülke refahının sağlamanın yolunun, mal ve hizmet üretiminde sürekli yenilik yapılmaktan geçtiğini anlamışlardır. Yapılacak yenilikle ülke ekonomisinde bir büyüme meydana geleceği düşünülmüştür.

Teknolojik gelişmenin büyümeyi etkilediği teorisi Schumpeter'le gündeme gelmiştir. Schumpeter teknolojinin olmadığı büyüme modelini prensin olmadı Hamlet'e benzetmiştir. Daha sonra Romer, Solow, Grossman ve Helpman gibi iktisatçılarda teknolojiyi büyüme için itici güç olduğunu kabul etmişlerdir.

Ülkeler 1940'lı yıllardan sonra teknoloji politikaları uygulamaya başlamışlardır. İlk başlarda askeri amaçlı olan politikalar zamanla ekonomiye uyarlanmış ve mal ve hizmet üretiminde verimlilik ve tasarruf elde edilmiştir. Ülkelerin uygulamış oldukları teknoloji politikaları farklı farklıdır. Bu politikalar ülkenin sahip olduğu ekonomik ve sosyal karaktere göre belirlenir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu dönemden itibaren teknolojiye önem vermiştir. İlk teknoloji politikası uygulaması ise İzmir İktisat Kongresine kadar uzanmaktadır. Türkiye Kurtuluş Savaşı sonrasında elindeki dar imkanlarla teknoloji transfer edip bazı kimya,kağıt,cam gibi sektörlerin oluşmasını sağlamıştır.İlk başlarda korumacı politikalar izlemiştir.1960'larda kısa bir süre korumacı politikalardan vazgeçilse de tekrardan korumacı politikalara dönülmüştür.1930'lu yıllarda birinci beş yıllık kalkınma planı oluşturulmuş ve uygulanış olup ikinci beş yıllık plan II.Dünya Savaşı nedeniyle uygulama alanı bulamamıştır. 1960'lı yıllarda kalkınma planlarına devam edilmiş ve bu gören Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir. Bu dönemde teknolojinin üretebilmek amacıyla TÜBİTAK ve Yüksek Öğretim Kurumu(YÖK) kurulmuştur.

Korumacı politikalardan ise 24 Ocak 1980 kararları ile son verilmiş dışa açık rekabetçi politikalar uygulanmıştır. Türkiye'de teknoloji transferleri özel sektöre aracılıyla yaptırılmış devlet bu transferlerde yol gösterici ve teşvik edici olmuştur. Kamu kesimi teknoloji teşviklerinde seçici olmadığı ve özel kesimde küçük ölçekli ve verimsiz işletmeler kurduğu için başarısız olmuştur.

1990 yıllardan itibaren ARGE çalışmalarına önem verilmiş ARGE Harcamaların GSYİH içindeki payının %2 olması hedeflenmiş ama hiçbir zaman bu hedefe ulaşamamıştır. ARGE Harcamalarının GSYİH oranı %0,5 ile %0,9 arasında değişmektedir.Teknolojik gelişmede önemli bir yer tutan patent için ise 1994 yılında Türk Patent Enstitüsünü kurmuştur. Yine aynı dönemde Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu kurulmuştur.

Türkiye 2000'li yılından itibaren iletişim, diğital ve nanoteknoloji, biyoteknoloji alanında çalışmalar yapılmasına önayak olmaktadır. TEKNOPARK uygulamasına geçilmiş Türkiye'nin kendi teknolojini üretme çabasına destek vermektedir. 2001-2005 yılları arasında ise Ulusak Yenilik Sistemi kurulmuştur. Türkiye

Cumhuriyeti kalkınma planlarıyla ülkenin ihtiyacı olan politikaları belirlemiş olmasına karşın politikalar pek başarılı olamamıştır.

KAYNAKÇA

Ağır, H,. 2010. "Türkiye ile Güney Kore'de Bilim ve Teknoloji Politikalarının Karşılaştırılması ", The Journol Of Knowladge Economy and Knomladge Managament,4(2),43-55.

Aksu, L,. 2013. "Türkiye'de İktisadi Büyümenin Kaynaklar ", Doktora Tezi,Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Aksu, L,. 2018. "Türkiye'de Bilim ve Teknoloji İle İktisadi Büyüme İlişkisinin Sosyal, Ekonomik ve Stratejik Analizi ", Social Scences Studies, Journal,4(20), 2635-2670.

Ansel, H,.2004. Geçmişte ve Gelecekte Ekonomi Gelişmede Teknolojinin Rolü, TMMOB 50. Yıl Yayınları.

Aras, G, Tezcan,N, Kutlu, Ö, Aybars,A,. 2014. Firmaların ARGE ve İnovasyon Performansının Stratejik Analizi, İstanbul Ticaret Odası.

Bayraktar, B,.2007. "Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye ", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 4(2),?

Bayraktutan, Y, Bıldırlı, H,. 2015. " Teknoloji Politikaları: Temel Göstergeler ve İhracata Yansımaları(Seçilmiş Ülke Örnekleri),KOSBED, 4(2), 1-30.

Bocutoğlu, E,. 2012. İktisadi Düşünceler Tarihi, Murathan Yayınevi.

Çağan,S, Aydemir,V, Gökdeniz,K,. 2017. "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Bilim ve Teknoloji Politikaların Bölgelerin Etkinliği Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Sosyal Çalışmalar Dergisi, 10(33), 708-717.

Çalışır, M, Gülmez,A,. 2010. "Teknoloji Politikası Çerçevesinde Ekonomik Gelişme: Türkiye- Güney Kore Karşılaştırılması", Akademik İnceleme Dergisi, 5(1),23-55.

Çam, F,. 2005. " 1990 Sonrası Üretimin Küreselleşmesi ve Teknoloji Transferi", Yüksek Lisans Tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çiftçi, H,. 2014. "Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Stratejisi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,13(1), 57-74.

Diwan,I, Robrik,D,. 1991. "Patents Apporapite Techolog and Norh- South Trade", Journal of Internation Economisce,30(4),27-48.

Doğan, Z,. 2014. "Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamitleri", Akademik Sosyal Bilimler Dergisi,2(6),365-380.

Ergas, H,. 1995. The Importance of Technology Policy,In Handbook of the Economics of Innovetion and Technological Change, Ed by Poul Stoneman Balckwell, Ukend US Cambridge Mass.

Erdoğan,S, Canbay, Ş, 2016. "İktisadi Büyüme ve Araştırma Geliştirme Harcamalarına İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2),30-44.

Erkek, D,. 2011. ARGE, İnovasyon ve Türkiye Neredeyiz? GETA Yayınları.

Freeman, C, Soece, L,. 2003. Yenilik İktisadi, Çev: E.Türkan , Ankara Tübitak Yayınları.

Grossman, G,M, Elhenon, H,. 1991. Innovation and Growth: İn The Global Economy, Cambridge, MA: The MIT Press.

Gürak, H,. 2006. İktisadi Büyüme ve Küresel Ekonomi, Ekim Yayınları.

Güzel, S,. 2009. " ARGE Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu",Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.Bİ.F Dergisi, 2(4),29-48.

Işık, C,. 2014. "Patent Harcamaları ve İktisadi Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği", Sosyal Ekonomi Dergisi,1(2),69-89.

Jones,C,. 2001. İktisadi Büyümeye Giriş,Çev: S. Ateş, İ.Tuncer, İstanbul Literatür Yayınları.

Keskin, A,.2011." Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 23(3-4), 125-153

Kibritçioğlu, A,. 1998. "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri" AÜ Siyasal Bilimler Fakültesi Degisi, 53(1-4), 207-230.

Koç, Ö,E,. 2018."İçsel Büyüme/ Teknoloji Yoğun Büyüme Modelleri Kapsamında Türkiye'de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Yönelik Vergi Uygulamaları, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 25(2), 477-499.

Köker, A,R,. 2005. " Patent Korumanın Önemi ve Ekonomik Gösterge Olarak Patent", Uzmanlık Tezi, Türk Patent Enstitüsü, Ankara.

Lall, S,. 1994. Industrical Policy The Role of Goverment in Promating Industrialand Tecnological Development, UNCTAB Review.

Maskus, K,. 2003. Intellectual Property Rights in the Global Economy, Institute for International Economics: Washington.

Oğuztürk, B,S,. 2004. Türkiye!de Uygulanan Teknoloji Politikaları, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.

Ozan, Y,. 1991."Firma Açısında Teknoloji Transferi Etkinliğinin Ölçülmesi ve Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Özgüven,A,. 1988. İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması,Filiz Yayınları.

Özsağır, A,. 2008. "Dünden Bugüne Büyüme Dinamiği"KMÜ İ.İ.B.F Dergisi,13(4), 1-16.

Ricardo, D,. 2008. Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkesi, Çev: B. Zeren, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Romer, P, M,. 1990. "Endogenous Technological Change",The Journal of Political Economy, 95(4), 71-101.

Schumpeter, J, A,. 1939. Business Cycles: A Theoretical, Historial and Stantistucal Analysis of the Capitalist Procoss, New York.

Seyrek, İ, Sarıkaya, M,. 2004. "Teknoloji Politikaları ve Türkiye: Bir İnceleme" İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi, 8(15), 53-79.

Soyak, A,. 2005. " Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve GOU'ler Arasından Önemi", Legal Fikri ve Sınai Haklar Dergisi, 1(2),11-30.

Taymaz, A,. 2001. Ulusal Yenilik Sistemi, Tübitak Yayınları.

Yanardağ, Ö, Süslü, B,. 2007. "Teknolojik Yeniliklerin Araçları: Türkiye Üzerine Bir İnceleme" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,3(4), 247-268.

Yıldırım, K, Karaman, D,. 1999.Makroekonomi, ESBAZ Vakıf Yayınları.

Yıldız,B, Ilgaz, H, Seferoğlu,S,. 2010. "Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963'den 2013'e Kalkınma Planlarına Genel Bir Bakış" Akademik Bilişim 2010,10-12 Şubat,Muğla Üniversitesi, Muğla.

Yücel, İ, H,. 1997. Bilim ve Teknoloji Politikaları ve 21.Yüzyılın Toplumu, DTP Yayınları.

http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13736/plan1.pdf

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC9C34CFA04C7928C4

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC2BD846AC6F288F74

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC0B42818B57DD3287

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCB6D60B869D094B5B

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC1D20ECF6C1940897

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC511D74F7DFC4C49E

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCD157A140EEA4FF44

http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540023014826-f0fb9a57-91ae

https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/commonContent/History

VİDEO PAYLAŞIM SİTELERİNİN KULLANIM AMAÇLARI: YOUTUBE ÖRNEĞİ

Tuğba KOCADAĞ ÜNVER[211]
Murat ÜNVER[212]

Özet

Eğlendirici ve dinlendirici özelliklerinin yanında, aranılan bilgiye ulaşım sürecinde kullanımı giderek artan YouTube video paylaşım sitesinin kullanım amaçlarının belirlenmesi; video destekli öğrenme süreçleri açısından önemlidir. Çalışmada, eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının YouTube video paylaşım sitesini kullanma amaçlarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Tarama modelinin izlendiği çalışmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen YouTube'u Neden Kullanıyorum?! başlıklı anket aracılığıyla veriler 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde farklı bölümlerde öğrenimlerine devam eden 185 öğretmen adayına uygulanmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun; birinci bölümde ankete ilişkin yönergenin ve anketi yanıtlayan kullanıcıların demografik bilgilerinin belirtildiği sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların YouTube'u kullanım amaçlarını belirlemeye dönük çoktan seçmeli ve açık uçlu sorular yer almaktadır. Ön uygulamalar ve uzman görüşleri doğrultusunda taslak formda, gerekli güncellemeler yapılarak formun nihai hali oluşturulmuştur. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programına girilmiş; frekans ve yüzdeler kullanılarak betimsel analize tabi tutulmuştur. Katılımcıların %37'si erkek (N=63) ve %63'ü kadındır (N=117). Katılımcıların yaş aralığı 21-34 arasında değişmektedir. Öğretmen adaylarının YouTube'u kullanım amaçlarının başında sırasıyla araştırma/bilgi edinme, ders/sınav videolarını izleme, alışveriş önerilerini takip etme, eğlence/dinlenme amaçlı, oyun ipucu/hileleri öğrenme ve yemek/pasta/börek tarifleri öğrenme gelmektedir. Ders/sınav videolarını izlediğini ifade eden katılımcılar öncelikle ALES, akabinde KPSS ve sonrasında da YDS/YÖKDİL sınavlarına hazırlık sürecinde yayın yapan kanalları takip ettiklerini, bu kanallar için bildirim ayarlarını aktif hale getirdiklerini vurgulamışlardır. Katılımcılar, YouTube ortamında aktif birer takipçi olmalarına karşın, kendilerine ait paylaşım, beğeni ya da yorum yapma açısından çoğunlukla pasif kalmayı tercih ettikleri görülmüştür. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak öğretmen adaylarının YouTube gibi video paylaşım sitelerini aktif kullandıkları dikkate alındığında, burada paylaşılan içeriklerin doğruluğunu ve güvenirliğini sorgulama durumlarının incelenmesi gerektiği önerilmektedir. Sadece aktif birer takipçi olmanın ötesinde, kendi içeriğini etik çerçeveler dahilinde üretebilen ve paylaşabilen bireyler olmaları yönünde cesaretlendirilmeleri ve bu yönde tutumlarının belirlenmesine yönelik araştırmaların da gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Video Destekli Öğrenme, Video Paylaşım Sitesi, YouTube, YouTube Kullanım Amaçları.*

Jel Kodları: *D83, H89, I29, O39.*

PURPOSES OF USE OF VIDEO SHARING WEBSITES: A CASE OF YOUTUBE

Abstract

In addition to its entertaining and relaxing features, determining the intended use of the YouTube video sharing site, which is increasingly used in the process of accessing the information sought; It is important for video assisted learning processes. The aim of this study is to reveal the prospective teachers who are studying in faculties of education to use YouTube video sharing site. In the study that follows the crawl model, why use YouTube developed by researchers ?! The data were applied to 185 prospective teachers who were studying in different departments of a state university in the Central Black Sea Region in the spring term of 2018-2019 academic year. The questionnaire consists of two parts; In the first part, the questions about the questionnaire and demographic information of the respondents are given. In the second

[211] Doktora Öğrencisi., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bilim Dalı ve Arş., Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, tugba.kocadag@gop.edu.tr
[212] Yüksek Lisans Öğrencisi., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Matematik Eğitimi ve Tokat Şehit Yakup Akdağ Anadolu İmam Hatip Lisesi, mat.munver@gmail.com

part, there are multiple choice and open-ended questions to determine the purpose of the participants' use of YouTube. In line with the preliminary applications and expert opinions, the final form of the form was created by making necessary updates in the draft form. The data obtained were entered into SPSS 22.0 program; descriptive analysis using frequencies and percentages. 37% of the participants were male (N = 63) and 63% were female (N = 117). The age range of the participants ranged from 21 to 34 years. The main objectives of the prospective teachers' use of YouTube are research / information acquisition, watching lesson / exam videos, following shopping suggestions, entertainment / recreation, learning game tips / tricks and learning food / cake / pies recipes. Participants who stated that they watched the course / exam videos emphasized that they followed the broadcasting channels during the preparation process for ALES, then KPSS and then YDS / YÖKDİL exams, and activated notification settings for these channels. Although the participants were active followers on the YouTube environment, they mostly preferred to remain passive in terms of their own sharing, liking or commenting. Based on the results of the research, it is suggested that prospective teachers should actively examine the accuracy and reliability of the shared content, considering that they actively use video sharing sites such as YouTube. In addition to being an active follower, it is recommended that they be encouraged to be individuals who can produce and share their own content within ethical frameworks and conduct research to determine their attitudes in this direction.

Key Words: *Video Assisted Learning, Video Sharing Sites, YouTube, YouTube Purpose of Use.*

Jel Classification: *D83, H89, I29, O39.*

1.GİRİŞ

Web 2.0 teknolojilerinin hızla geliştiği ve değiştiği günümüzde, internet kullanımının yaygınlaşması ile bireylerin bilgiye erişimleri büyük ölçüde kolaylaşmıştır. İnternet ortamındaki mevcut içeriklere erişim kolaylaşırken; birden farklı özellikleri bünyesinde barındıran ve çoklu ortam öğeleri ile desteklenen bilgileri kullanıcılar takip edebilmekte, okuyup/inceleyip geri bildirimlerde bulunabilmektedir. Dijital ortamlardaki içeriklerin metinsel, görsel ya da sesli/işitsel içerikleri barındırdığı düşünüldüğünde, kullanıcıların Google, Yandex, Bing, Ask gibi arama motorlarında gerçekleştirdikleri işlemleri belli kriterler doğrultusunda sınırladıkları görülmektedir. Kullanıcılar aramalarını sınırlarken, sadece belirtilen platformları kullanmayıp video paylaşım sitelerinde de aradıkları bilgilerin yanıtlarının mevcut olup olmadığını araştırır hale gelmiştir. Arama motoru gibi kullanılan video paylaşım sitelerinin başında ise YouTube gelmektedir.

YouTube 2005 yılında kurulan ve 2006 yılında Google şirketi tarafından satın alınan; kullanıcılarının video yükleyebildiği, izleyebildiği, paylaşabildiği, yorumlar yapabildiği ve diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunabildiği bir video paylaşım sitesidir (Burgess ve Green, 2013; Jones, 2008; Strangelove, 2010). Özellikle dünyanın her bölgesinden eğitimcilerin videolar aracılığıyla öğrenme süreçlerini etkilediği bir platformdur (Duffy, 2008; Freeman ve Chapman, 2007). Skiba'a (2007) göre YouTube, kullanıcılarının paylaşımları ve katkıları ile bireylerin öğrenme ve öğretme süreçlerine katkı sağlayan bir yapıya sahiptir. Sanal video kütüphanesi (Duffy, 2008) olarak adlandırılabilen bu platform, kullanıcılarının dil gelişimlerine de etki etmektedir. Alan yazın incelendiğinde, Demirci'nin (2008) coğrafya derslerinden yararlanılması sürecinde YouTube'nin önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alp ve Kaleci'nin (2008) Adobe Dreamweaver anlatımı sürecinde incelediği YouTube'da, bireysel çalışma esnasında videoların dersi eğlenceli hale getirdiği, konuyu daha iyi kavramalarına yardımcı olduğu ve başarı düzeyini arttırdığı gibi birçok yönden olumlu görüşlere ulaşıldığı belirtilmektedir. Rittberg, Dissanayake ve Katz (2016) sağlıkla ilgili YouTube üzerindeki videoları yararlı, yanıltıcı veya kişisel hasta görüşü şeklinde sınıflayarak değerlendirmiş; video sayısının az olduğunu, bazılarının çekim kalitelerinin iyi olmadığını ve eğitim süreçlerinde sonuç alma açısından değerlendirilebileceğini ama geliştirilmesi gerektiğini de ifade etmişlerdir. Dolayısıyla YouTube eğlendirici ve dinlendirici özelliklerinin yanında, aranılan bilgiye ulaşım sürecinde kullanımı giderek artan YouTube video paylaşım sitesinin kullanım amaçlarının belirlenmesi; video destekli öğrenme süreçleri açısından önem arz etmektedir. Çalışmada, eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının YouTube video paylaşım sitesini kullanma amaçlarının ortaya konulması hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Tarama modelinin izlendiği çalışmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen *"YouTube'u Neden Kullanıyorum?!"* başlıklı anket aracılığıyla veriler 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde farklı bölümlerde öğrenimlerine devam eden 185 öğretmen adayına uygulanmıştır. Geçmişte olan ya da günümüzde halihazırda var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi, ortaya koymayı hedefleyen araştırma yaklaşımı tarama modeli; araştırmaya konu olan olayı, kişiyi, nesneyi herhangi bir değişiklik yapmadan, kendi koşulları içerisinde olduğu şekliyle tanımlar (Karasar, 2012). Dolayısıyla bu araştırmanında tarama modelinde desenlenmesine karar verilmiştir.

2.1.Çalışma Grubu

2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde farklı bölümlerde öğrenimlerine devam eden 185 öğretmen adayı, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 21-34 arasında değişmektedir. Katılımcıların %37'si erkek (N=63) ve %63'ü kadındır (N=117).

2.1.Veri Toplama Aracı ve Özellikleri

Araştırma sürecinde araştırmacılar tarafından geliştirilen ve kullanılan anket formu iki farklı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete ilişkin yönergenin ve anketi yanıtlayan kullanıcıların demografik bilgilerinin belirtildiği (cinsiyet, yaş, ekonomik düzey, hane toplam geliri gibi) sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların YouTube'u kullanım amaçlarını belirlemeye dönük çoktan seçmeli ve açık uçlu sorular yer almaktadır. Taslak anket formu hazırlık sürecinde alan yazında daha önce yapılan araştırmalar incelenmiş, ölçülmek istenen özelliği kapsaması ve o özelliğe ilişkin tüm yapıyı yordama gücünü belirleyebilmek adına 4 alan uzmanı, 2 ölçme ve değerlendirme uzmanı ve 3 Türkçe eğitimi alanı uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Verilerin toplandığı 185 öğretmen adayı dışında, 12 farklı öğretmen adayına uygulama gerçekleştirilmeden taslak anket formu verilerek doldurmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarından açık ve anlaşılır olmayan kısımları paylaşabilecekleri ifade edilmiş, formu doldururken karşılaştıkları eksiklikleri belirtmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarının yaklaşık 15-20 dakika içerisinde formu doldurmayı tamamladıkları görülmüştür. Tüm bu uygulamalar ve uzman görüşleri doğrultusunda taslak formda, gerekli güncellemeler yapılarak formun nihai hali oluşturulmuştur. Anket formunun hem çevrimiçi hem de basılı formları oluşturulmuş, lakin verilerin büyük bir kısmı basılı formlar üzerinden yüzyüze toplanmıştır.

2.1.Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 22.0 programına girilmiş; frekans ve yüzdeler kullanılarak betimsel analize tabi tutulmuştur.

3. BULGULAR

Araştırmaya dahil olan katılımcıların YouTube'yi kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda %100'ünün (N=185) kullandığı bulgusuna erişilmiştir. Katılımcıların bölümlerine ilişkin bilgiler ise Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Bölüm Bazlı Katılımcı Bilgileri

Bölüm	**f**	**%**
Bilg. ve Öğrt. Tek. Eğit. Öğrt.	19	10,27

Okul Öncesi Öğrt.	18	9,73
Sınıf Öğrt.	21	11,35
Sosyal Bilg. Öğrt.	20	10,81
Türkçe Öğrt.	21	11,35
Fen Bilgisi Öğrt.	19	10,27
İlköğretim Mat. Öğrt.	20	10,81
Resim-İş Öğrt.	19	10,27
Müzik Öğrt.	13	7,03
Reh. ve Psik. Dan.	15	8,11
Toplam	**185**	**100**

Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcıların bölüm bazlı dağılımları birbirine yakın olmakla birlikte en fazla katılım sınıf ve Türkçe öğretmenliği programlarından olmuştur. Katılımcıların aileleri ile birlikte sahip oldukları sosyo-ekonomik düzeylerine ilişkin bilgiler ise Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Sosyo-Ekonomik Düzey Bilgileri

Düzey	**f**	**%**
0-2500 TL	45	24,32
2501-5000 TL	71	38,39
5001-7500 TL	29	15,68
7501-10000 TL	14	7,58
10001-12.500 TL	18	9,73
12501 ve üzeri TL	8	4,32
Toplam	**185**	**100**

Tablo 2'de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu 2501-5000 TL aralığında bir gelir düzeyine sahiptir.

Katılımcıların evlerinde mevcut ve aboneliği yine kendilerine ait bir internet sağlayıcıları olup olmadığına dair bilgiler sorulduğunda ise %75,68'i (N=140) evet ve %24,32'si (N=45) hayır olarak yanıt vermiştir. Katılımcıların akıllı telefonlarında internet paketi kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda ise %97,84'ü (N=181) evet ve %2,16'sı (N=4) hayır olarak cevaplanmıştır. Katılımcıların %78,38'i (N=145) ise 8 GB ve üzeri internet paketine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların akıllı telefonlarında sadece sosyal medyaya dönük kullandıkları bir internet paketi olup olmadığı sorulduğunda ise %61,081'i (N=113) evet ve %38,92'si (N= 72) hayır cevabını vermiştir.

Katılımcıların YouTube'u son bir ayda kaç gün kullandıkları sorulmuş ve verilen cevaplar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Son Bir Ayda YouTube Kullanımı

YouTube (Gün)	**f**	**%**
1-5	9	4,87
6-10	24	12,97
11-15	70	37,84
16-20	29	15,68
21-25	25	13,51
26-30/31	28	15,14
Toplam	**185**	**100**

Tablo 3'te sunulduğu üzere katılımcıların büyük çoğunluğunun aylık 11-15 gün arasında YouTube'u kullandığı görülmüştür. Katılımcıların YouTube'u günlük ortalama kullanım süreleri (saat) sorulduğunda ise verdikleri yanıtlar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Günlük Ortalama YouTube Kullanımı

YouTube (Saat)	**f**	**%**
1 saatten az	3	1,62
1-3 saat	48	25,95
4-6 saat	66	35,68
7-9 saat	39	21,08
10-12 saat	12	6,49
13 ve üzeri saat	17	9,19
Toplam	**185**	**100**

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu (%35,68, N=66) günlük 4-6 saat arasında YouTube'u kullandıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların YouTube'a bağlanış kanalları sorulduğunda %42,16'sı (N=78) akıllı telefon, %22,16'sı (N=41) dizüstü bilgisayar, %14,60'ı (N=27) masaüstü bilgisayar, %10,81'i (N=20) televizyon ve %10,27'si (N=19) tablet aracılığıyla bağlandıklarını ifade etmişlerdir. Burada öne çıkan bir diğer bulgu ise televizyon aracılığıyla dahi YouTube'a bağlandıklarıdır.

Katılımcıların YouTube'da hangi tür videoları izlediklerine (birden fazla seçim yapılabilmekte) ilişkin verilen cevaplar Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5. YouTube'da En Çok İzlenen Video Türleri

Tür	**f**	**Tür**	**f**	**Tür**	**f**	**Tür**	**f**	**Tür**	**f**
Spor	63	Mutfak	49	Eğlence	60	Gezi/Tanıtım	110	Alışveriş	26
Dizi/Film	95	Oyun/Hile	59	Makyaj	105	Tamirat	35	Müzik	103
Haber	14	Eğitim	128	Otomotiv	55	Sınava Hazırlık	157	Teknoloji	97

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların en fazla *sınava hazırlık* (N=157), *eğitim* (N=128), *gezi/tanıtım* (N=110) ve *makyaj* (N=105) videolarını izledikleri görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun kadın olması, makyaj videolarının çok izlenmesini açıklar niteliktedir.

YouTube'u kullananlardan sadece %10,82'sinin (N=20) herhangi bir kanala aboneliği bulunmamaktadır. Aboneliği bulunan katılımcılara, abone oldukları kanallar sorulduğunda *WebTekno* (%16,5), *filmegitmedenönce* (%14,7), *shiftdeletenet* (%22,9) ve *TedxTalks* (%37, 4) kanallarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların sadece %2,7'sinin (N=5) kullandığı teknolojik cihazda (akıllı telefon, tablet gibi…) YouTube uygulamasını kurmamıştır. Bunun nedeni sorulduğunda ise *"... sürekli YouTube'a bağlı olmamalıyım. (K13)"* şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcıların sadece %9,20'si (N=17) kendine ait bir YouTube kanalı olduğunu ve yayın yaptıklarını ifade etmiştir.

Katılımcılardan, internette arama motoru olarak en çok neyi kullandıkları (birden fazla belirtilebilmekte) sorulduğundan sırasıyla en fazla Google (%91,8), sonrasında YouTube (%87,2) ve üçüncü sırada ise Yandex (%81,3) kullandıklarına ilişkin bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların cevapları şekilsel olarak incelendiğinde ise, %78,92'sinin (N=146) ilk sıraya YouTube'u yazdığı görülmüştür. Bu bulgu oldukça şaşırtıcıdır ve arama motoru algımızın değişime uğradığını göstermektedir.

YouTube'da en çok neleri aradıkları sorulmuş, ilk sırada *müzik* (%89,2) ifade edilse de, ikinci sırada *bilgi* (%85,7) aradıklarını belirttikleri görülmüştür. Sonrasında ise *mutfak* (%48) ve *teknoloji* (%45) ile ilgili videoları aradıkları görülmüştür. Katılımcıların, YouTube kullanım amaçlarına ilişkin verdikleri cevaplar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. YouTube Kullanım Amaçları

Amaç	**f**	**%**
Araştırma/bilgi edinme	179	96,76
Ders/sınav videolarını izleme	145	78,38
Müzik dinleme/klip izleme	173	93,51
Eğlence/dinlenme amaçlı	98	52,97
Alışveriş önerilerini takip etme	134	72,43
Oyun ipucu/hileleri öğrenme	61	32,97
Teknoloji haberleri	86	46,49
Mutfak (Yemek/pasta/börek tarifleri öğrenme)	42	22,70
Spor	55	29,73
Makyaj ipuçları	83	44,87
Seyahat konusunda bilgi edinme	107	57,84
Kişisel gelişim	24	12,98

Diğer	17	9,20

Tablo 6'da görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu ders/sınav videolarını izleme, bilgi edinme gibi amaçlar doğrultusunda YouTube'u oldukça yaygın bir şekilde kullanmaktadır.

Katılımcılar, amaçlarını çoğunlukla kısa cümle ya da söz öbekleri şeklinde belirtmişlerdir ve bazı farklı yorumlar şu şekildedir:

"…ufuk açıcı, bilgi verici, eğlendirici.." (K9)

"…paylaşılan videolardan haberdar olmak ve destek vermek için…" (K45)

"..ders video sayfalarını, bilgi kanallarını ve hocaları takip ediyorum. eğlence amaçlı takip ettiğim youtuber yok." (K629)

"…ALES ve YDS puanımı yükseltmek için…" (K81)

"..Sadece ders için kullanıyorum, takip ettiğim kimse yok…" (K84)

"…Bir konuda hızlı ve görece doğru bilgiye ulaşmak nedenlerinden birisi. İzlemek istediğim bir programı televizyonda izlemek istemiyorum. Çünkü çok uzatıyorlar veya çok reklam oluyor. Bazen o programı gününde tv den izlemektense Yt.dan izliyorum. Reklam engelleyici, eğer yavaş konuşan birisi ilse hızı artırarak, istediğim bilgi, merak ettiğim yer diyelim ki 35. dak.da . 34 dak. izlemiyorum. Bunu izliyorum ve kapatıyorum. Zihinsel dağınıklık oluyor tartışma programlarında ya da arada kanal, Cambly, falan yerin indirim kuponu vs. tanıtımları es geçmek için yapıyorum…" (K99)

"Başkalarının hayatlarını merak etmek, makyaj yapmayı öğrenmek..." (K101)

"YouTuber benim yeğenim. Onu desteklemek ve yaymak için…" (K102)

"Gündem, akademik bilgi, biyografi bakış açısı keşfetmek. Klip müzik izlemek, yetenek geliştirmek…" (K110)

"Sıkı bilgisayar oyuncusuyum, Oyun hileleri öğrenmek, avantajlı duruma geçmek…"(K135)

"Bakış açımı genişletmek için, ilham almak için, farklı yerler görmek için… "(K140)

"Bilgi sahibi olmadığım konularda bilgi sahibi olmak için…"(K144)

"Güncel yorumlar, Bilgilendirme, Tarafsız Yorum, Zamanı etkin kullanma, Kitap önerileri vb…"(K167)

Katılımcılara, TouTube'da takip ettikleri kanalları seçerken kim/kimlerden etkilendikleri sorulmuştur. Büyük bir çoğunluğu %92,97'si (N=172) *arkadaşlarından*, bir kısmı %61,081'i (N=113) *öğretmenlerinin önerilerinden*, çok az bir kısmı %13,51'i (N=25) *reklamlardan* ve %4,87'si (N=9) *ruh halimden* şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Ders/sınav videolarını izlediğini ifade eden katılımcılar öncelikle ALES, akabinde KPSS ve sonrasında da YDS/YÖKDİL sınavlarına hazırlık sürecinde yayın yapan kanalları takip ettiklerini, bu kanallar için bildirim ayarlarını aktif hale getirdiklerini vurgulamışlardır. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, katılımcıların yabancı dil bilgilerinin yeterli ya da yüksek düzeyde olmadığını ifade etmelerine karşın YouTube üzerindeki yerli ya da yabancı video ayrımı yapmaksızın tamamını izledikleri, ihtiyaç duyduklarında varsa alt yazı özelliğini aktif hale getirdikleri, olmaması durumunda ise çeviri programları yardımıyla dinlemeye devam ettikleridir.

Katılımcılara YouTube'nin öğretici bir ortam olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorulduğunda %98,39'u (N=182) tanımlanabileceğini ve bu ortamdan öğrendikleri bilgiler olduğunu ifade etmişlerdir. İfade edilen yorumlardan seçilenlerin bazıları şu şekildedir:

"Evet YouTube sayesinde birçok şeyi öğrendim… " (K4)

"Tabi ki. Eğitim destekleyici videolar mevcut, her yaş grubuna uygun." (K5)

"Öğretici bir ortam. KPSS güncel bilgiler genel kültür…" (K7)

"…Tanımlanabilir, Dys sistemi, Kodlama(C#,Java, scratch...) gibi bir çok konuda bilgi sahibi olabiliyorsunuz." (K14)

"…kullanma amacına göre elbette öyle bir tanım yapılabilir. örneğin kpss yks gibi sınavlara hazırlık için ciddi bir imkan sunmakta, ben de fazlasıyla faydalandım." (K19)

"Evet ders videoları çalışmak örnek bir şey bozulunca nedeni öğrenmek için video izlemek örnek telefon bilgisayar tablet…" (K21)

"Microsoft office programları hakkında bilgi aldım…" (K22)

"Evet. İngilizce öğrenimi için faydalı…" (K36)

"Tanımlanabilir. Ders videoları sayesinde mevcut..." (K37)

"Öğretici olarak kullanılırsa her mecra öğreticidir, ortam niyete göre şekil alır, eğitim hedefin varsa YouTube de öğretici olur ki öyledir..." (K38)

"Youtube üzerinde oldukça bilgilendirici kanallar ve videolar mevcut…" (K41)

"kesinlikle YouTube iyi bir öğretici ortam sayılabilir, tamamen kullanıcının amacına hizmet eder nitelikte.. dil öğrenme amaçlı olarak pek çok alt yazılı yabancı dilde video ve audio video mevcut.. hem Arapça hem ingilizce için çokça kullandım.. yemek yapma üzerine çoğu kez kendi ailenizde yapılmayan uygulanmayan şeylerin bilgisine kolayca erişim mümkün.. özellikle püf noktalar konusunda insanlar internet ortamında daha paylaşımcı bir karakterde (her ne kadar salt beğeni yorum alma amaçlı olsa da) aynı şekilde temizlik üzerine ya da ufak tefek tamirat işlerine dair pratik bilgiler içeren kanallar mevcut.." (K118)

"Kesinlikle öğretici.. çok fazla şey öğrendim özellikle yabancı dil öğrenimimde yabancı hocaların YouTube kanalları çok etkili oldu…" (K139)

"Eğitici niteliktedir. kpss yds sınavlarına çalışmamda katkısı oldu…" (K147)

"Evet. Ders videoları oldukça faydalı. Kullanmayı bilmediğim bir yöntemi ya da programı kolayca öğrenebiliyorum…" (K159)

"Evet. Akademik çok bilgiyi özellikle yabancı dilde bulabiliyorum. Robotik ve yazılım bilgisayar konusunda teknik birçok şeyi youtubedan öğrendim. Türkçe de gayet güzel. Tek sıkıntı zaman alıyor doğru kişiyi bulmak. Bazen boşa çok konuşup boş videolar yüklüyorlar." (k160)

"Kesinlikle tanımlanır. Görsel ve işitsel iki yönlü güçlü bir etkisi var. Tekrar tekrar izleme olanağı var…"(K171)

"Evet. Yemek, veri analizi, bilimsel bilgiler…" (K172)

"Kesinlikle. Sadece temel düzeyde bildiğim bir çizim programında kendimi YouTube videoları üzerinden geliştirdim. Akvaryum hobisine başladığımda bir çok bilgiyi YouTube üzerinden öğrendim. Yeni aldığım telefonun bir takım özelliklerini de YouTube üzerinden öğrendim…" (K179)

"Evet. Son yıllarda bu özelliği ağır basıyor. Ekonomi, psikoloji, dünyadaki gelişmeler, Kitap, ders, meslek elemanları ve yaptıkları işler vb. Çeşitli alanlarda çok fazla bilgi mevcut…" (K182)

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%83,78, N=155) YouTube üzerinden video paylaşımı yapmadığını, yorum yapma ya da beğenme/beğenmeme gibi durumlara ilişkin herhangi bir paylaşımda bulunmayarak pasif davrandıklarını ifade etmişlerdir.

4. SONUÇLAR

Araştırma sonuçlarına bakıldığında katılımcıların tamamı YouTube video paylaşım sitesini aktif olarak kullanmakta, büyük bir çoğunluğu (N=130) en az 3 YouTube kanalı abonesi ve çok büyük bir çoğunluğu (N=146) YouTube'u arama motoru olarak ilk sırada kullanmaktadır. Öğretmen adaylarının YouTube'u kullanım amaçlarının başında sırasıyla *araştırma/bilgi edinme, ders/sınav videolarını izleme, alışveriş önerilerini takip etme, eğlence/dinlenme amaçlı, oyun ipucu/hileleri öğrenme* ve *yemek/pasta/börek tarifleri öğrenme* gelmektedir. Ders/sınav videolarını izlediğini ifade eden katılımcılar öncelikle ALES, akabinde KPSS ve sonrasında da YDS/YÖKDİL sınavlarına hazırlık sürecinde yayın yapan kanalları takip ettiklerini, bu kanallar için bildirim ayarlarını aktif hale getirdiklerini vurgulamışlardır. Araştırmanın bir diğer önemli sonucu olarak, katılımcıların yabancı dil bilgilerinin yeterli ya da yüksek düzeyde olmadığını ifade etmelerine karşın YouTube üzerindeki yerli ya da yabancı video ayrımı yapmaksızın tamamını izledikleri, ihtiyaç duyduklarında varsa alt yazı özelliğini aktif hale getirdikleri, olmaması durumunda ise çeviri programları yardımıyla dinlemeye devam ettikleridir. Katılımcılar, YouTube ortamında aktif birer takipçi olmalarına karşın, kendilerine ait paylaşım, beğeni ya da yorum yapma açısından çoğunlukla pasif kalmayı tercih ettikleri görülmüştür.

5. ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak öğretmen adaylarının YouTube gibi video paylaşım sitelerini aktif kullandıkları dikkate alındığında, burada paylaşılan içeriklerin doğruluğunu *(Burada gördükleri her şeye inanıyorlar mı ?!)* ve güvenirliğini sorgulama durumlarının incelenmesi gerektiği önerilmektedir.

Katılımcıların sadece aktif birer takipçi olmanın ötesinde, kendi içeriklerini etik çerçeveler dahilinde üretebilen ve paylaşabilen bireyler olmaları yönünde cesaretlendirilmeleri ve bu yönde tutumlarının belirlenmesine yönelik araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Yaygın olarak kullanılan video destekli siteler aracılığıyla tüketen bireyden ziyade üreten birer birey olma yolunda desteklenmelilerdir.

Katılımcılar, araştırma sürecinde YouTube'u arama motoru olarak kullandıklarına ilişkin yanıtlar vermiştir. Bu da arama motoru algısının araştırılmasının değerli olacağını düşündürmektedir.

Araştırma sürecinde, katılımcılara abone oldukları kanalları ölçme aracındaki "diğer" başlığı altında belirtmeleri istenmiştir. Yine en fazla üyesi olan ve alanyazında benzer çalışmalarda da vurgulanan kanallardan da seçim yapmaları istenmiştir. Katılımcılara, ölçme aracının en sonunda eklemek istedikleri görüş, öneri ve fikirler için "eklemek istedikleriniz…" başlıklı bir alan ayrılmıştır. Katılımcıların, YouTube üzerinde bu kadar kanal çeşitliliği olduğunu fark etmediklerini ve öğretmen adayları olarak takip etmeleri kanallar listesinden haberdar olmadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Benzer konuda çalışmayı düşünen araştırmacılar, tıpkı öğretmen kitaplarındaki *yüz temel eser, bin temel eser* gibi öğretmen adaylarının alan, meslek ya da formasyon açısından takip edebilecekleri YouTube kanalları listeleri hazırlayabilirler.

KAYNAKÇA

Alp, Y., & Kaleci, D. (2018). YouTube sitesindeki videoların eğitim materyali olarak kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *International Journal of Active Learning (IJAL), 3* (1), 57-68.

Burgess, J., & Green, J. (2013). YouTube: Online video and partici- patory culture. Cambridge, UK: Polity.

Demirci, A. (2008). Özel Ortaöğretim Kurumlarinda Coğrafya Öğretmenlerinin Bilgisayar ve İnternet Teknolojisinden Yararlanmasi. *Marmara Coğrafya Dergisi,* 17, 27-44.

Duffy, P. (2008). Engaging the YouTube Google-eyed generation: Strategies for using Web 2.0 in teaching and learning. *Electronic Journal of E-learning, 6*(2), 119-130.

Freeman, B., & Chapman, S. (2007). Is "YouTube" telling or selling you something? Tobacco content on the YouTube video-sharing web- site. *Tobacco Control, 16* (3), 207-210. doi:10.1136/tc.2007.020024

Jones, K. B. (2008). S*earch Engine Optimization: Your visual blueprint for effective Internet marketing*, (Vol:22): John Wiley & Sons.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Rittberg, R., Dissanayake, T., & Katz, S. J. (2016). A qualitative analysis of methotrexate self-injection education videos on YouTube. *Clinical Rheumatology, 35* (5), 1329-1333. doi:10.1007/ s10067-015-2910-5.

Skiba, D. J. (2007). Nursing education 2.0: YouTubeTM. *Nursing Education Perspectives, 28*(2), 100-102.

Strangelove, M. (2010). *Watching YouTube: Extraordinary videos by ordinary people.* Toronto, Ontario, Canada: University of Toronto Press.

TUĞRUL BEY DÖNEMİ SELÇUKLU DEVLETİ-ABBASÎ HALİFELİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER (1040-1063)

Yusuf Ziya KARAOĞLU[213]

ÖZET

Çalışmamızda Türk ve dünya tarihinin büyük devletlerinden biri olan Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan (23 Mayıs 1040), Selçuklu Devleti'nin ilk sultanı Tuğrul Bey'in vefatına kadarki geçen süre içinde (4 Eylül 1063); artık bir sembolden öte geçemeyen ve siyasî kudretini yitirmiş bir halifelik olarak, Sünnî İslâm'ı temsil etmesi ile birlikte Şii İslâm'a mensup olan Büveyhîlerin tahakkümü altına girmiş durumda olan Abbasî Halifeliği (751-1258)'nin durumu ve Selçuklu Devleti'nin Abbasî Halifeliği ile olan siyasî ve diplomatik ilişkilerini incelenmiştir.

X. yüzyılda İslamiyet'i kabul eden Selçuklular, kuruluşlarını tamamladıktan kısa bir süre sonra kuruldukları bölgenin en önemli gücü haline gelmiş ve benimsedikleri Sünnî İslam'ın siyasî kuvvetini ellerine almışlardır. Kısa sürede elde edilen bu başarılar İslam dünyası içinde Selçukluların itibarını oldukça yükseltmiştir. XI. yüzyılın ilk yarısında başlayan Selçuklu-Abbasî ilişkilerinin Tuğrul Bey dönemini içine alan kısmının neticesinde Bağdat'ta bulunan Şii Büveyhî tahakkümüne son verilmiş ve bu süre zarfında iki hanedan arasında evlilikler de olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Selçuklu Devleti, Abbasî Halifeliği, Tuğrul Bey, Kaim Biemrillah*

THE RELATIONSHIP BETWEEN SELJUK STATE AND ABBASI CALIFORIES IN TUGRUL BEY PERIOD (1040-1063)

ABSTRACT

In our study, from the foundation of the Great Seljuk State (23 May 1040), one of the great states of Turkish and world history, to the death of Tugrul Bey, the first sultan of the Seljuk State (4 September 1063); The Abbasid Caliphate (751-1258) and the Abbasid Caliphate (751-1258) who came under the domination of the Büveyhîs who belonged to Shiite Islam together with the representation of Sunni Islam as a caliphate who could not pass any more than a symbol and lost political power. and their political and diplomatic relations.

The Seljuks, who accepted Islam in the X th century, became the most important power of the region they were founded shortly after completing their establishment and took the political power of Sunni Islam they adopted. These achievements in a short time have increased the reputation of the Seljuks in the Islamic world. XI. As a result of the Seljuk-Abbasid relations, which started in the first half of the 16th century, covering the period of Tugrul Bey, Shiite Buveyhi domination in Baghdad was ended and marriages between the two dynasties took place.

Key Words: *Seljuk State, Abbasid Caliphate, Tugrul Bey, Kaim Biemrillah*

GİRİŞ

Selçuklular, Oğuzların Üçok kolunun Kınık boyundandır (Kazvinî, 2018: 342). Oğuz Yabgu Devleti'nden ayrılarak X. asrın ilk veya bazı kaynaklara göre ikinci yarısında Mâveraünnehir bölgesine gelerek Müslüman olmuş ve Sünnî İslam inancını benimsemişlerdir (Agacanov, 2015: 261; Köymen, 2017: 29; Turan, 2016: 61; Abû'l Farac, 1999, C. II: 292).

Bazen çevresinde bulunan devletlerle müttefik olurken, bazen karşı karşıya gelmişlerdir. Karahanlılar, Gazneliler ve Sâmâniler ile ilişkiler kurmuş ve kısa zaman içinde bu devletler arasında denge unsuru olmayı başarmışlardır. Yaklaşık olarak yüz yıl devlet kurma mücadelesi veren Selçuklular, en büyük istiklâl mücâdelesini yine bir Türk devleti olan Gazneli Devleti'ne karşı vermişlerdir (Ravendi, 1957: 85; Özgüdenli, 2017: 52; Yazıcı, 2015: 208).

Gazneli Devleti'ne karşı verdikleri mücâdelede çevik ve hareketli orduların etkisi ile birlikte karşı tarafın hantal bir orduya sahip oluşlarını da göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca süvâri birliklerden oluşan Selçuklu

[213] Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, yusufziyakaraoglu@gmail.com.

orduları çok çabuk hareket edebildiklerinden dolayı vur-kaç taktiğini de oldukça iyi uygulamışlardır. Mâveraünnehir, Harezm ve Horasan'da mücadele eden Selçuklular, Gazneli Devleti'ne karşı ilk zaferini Nesa Savaşı sonucunda kazanmışlar (1035) ve böylece Horasan bölgesine geçmişlerdir. Burada Serahs mevkiinde yapmış oldukları savaşı (1038) kazanmış ve Nişabur merkezli geçici bir devlet kurmuşlardır. 1039 yılında Gazneliler tarafından yenilgiye uğrayan Selçuklular, 1040 yılında Dandanakan Savaşı'nda Gazneli Devleti'ni tekrar yenilgiye uğratmış ve kolları ile birlikte XIV. yüzyıla değin sürecek olan devletlerini kurmuşlardır. (İbn'ül Verdi, 2017: 24-25; Cüzcanî, 2015: 69; Azimî, 2006: 3; Sevim ve Merçil, 2014: 30; Sevim, 1993: 456-457; Turan, 2016: 106).

Selçuklular, Türk-İslam devletleri içinde güçlü devletlerden biri olmayı başarmışlardır. Müslüman olmaları sebebiyle İslâm dünyası üzerindeki etkisi ve Sünni İslâm dünyasının hamiliğini yapmış olması da Selçuklu Devleti'nin tarihte önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Türk ve İslam tarihinde yeni bir dönem başlatmış olan Selçuklular sayesinde İslâm'ın siyasî hakimiyeti Türklerin eline geçmiştir.

Selçuklu Devleti'nin kurulduğu yıllarda Sünni İslâm dünyasının temsilcisi Abbasî Halifeliği idi. Üç yüzyıl boyunca hakimiyet sahasını korumaya çalışan Abbasîler, içerideki nüfuz kavgaları ve Büveyhîlerin de etkileriyle oldukça müteessir olmuştur. Bu duruma sebep olan en önemli unsur, Abbasî Halifeliği'nin kuruluşundan bu yana etkinliğini sürdüren Türklerdir. (Adalıoğlu, 1996: XXIII).

Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Abbasî Halifeliği'nin siyasî yetkilerini Selçuklu Devleti'ne devrettiğini görmekteyiz. Selçuklu Devleti'nin Abbasîleri Büveyhîler'in tahakkümünden kurtarması, Sünni İslâm'ın Şii İslâm içinde eriyip gitmesini önlemiştir. Bu hususta Yahudi bir seyyah olan Tudelalı Benjamin düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: *"Ancak XI. asırla beraber Araplar askeri ruhlarını kaybettiler. Belki de İslam, Orta Asya' dan gelen ve eski zamanlarda Pers imparatoru Darius zamanında kurulan şehirleri ele geçiren savaşçı Selçuklular olmasaydı, Doğu'daki hakimiyetini kaybetmiş olacaktı. Arapların zayıflayan gücünü Müslüman olan Selçuklular yükselttiler."* (Arslantaş, 2009: 2).

Selçukluların Türk-İslâm tarihi ve medeniyetine yaptığı büyük katkıları vardır. İşte Selçukluların üstlendiği hamilik; Sünni İslâm dünyasının yaşama alanını korumuş, katkıda bulunmuş, hareket sahasını genişletmiş, Türklerin İslâm'a olan hürmet ve sevgisini kanıtlamıştır.

1. TUĞRUL BEY DÖNEMİ SELÇUKLU ABBASÎ İLİŞKİLERİ (1040-1063)

1.1. Abbasî Halifeliğinin Durumu

Abbasiler M. 920'den evvelki dönemlerinde Bağdat'ta kuvvetli bir yönetime sahiptiler. Zira halifeye itaat, Allah'a itaat olarak kabul edilmekteydi. X. yüzyıldan itibaren Abbasîler için yeni bir dönem başladı. Tarihçiler bu dönemi "II. Abbasîler Dönemi" olarak adlandırmışlardır. Bunun nedeni bahsi geçen dönemde devletin merkezi yönetiminin zayıflamasıyla halifelikten ayrı devletlerin kurulmuş olmasıdır. Halifeye artık sembolik manada bağlılık söz konusu iken, hutbede halife adının okunması ve bastırdıkları paraların üzerine halifenin adını yazmış olmaları bir bağlılık göstergesi idi. Bulundukları bölgeleri halife adına yönetmişler ve halifeliğe vergi vermişlerdir. Bunlar haricinde kendilerine has ordu bulundurmaktaydılar. Vilayeti halife adına yönetmekle birlikte tamamen müstakil bir yönetim hâkim olmuştu. Halifenin siyasî yetkilerinin azalması bir yana dinî yetkileri de artmıştı. Bu devirde Abbasî halifeliği sadece Irak'ta hatta ilerleyen dönemlerde sadece Bağdat'ta sözü geçen kimse olmaktan öte gidememiştir (Özdemir, 2016: 25-26).

1.2 Selçuklu Devleti ve Abbasî Halifeliği İlişkilerinin Başlaması

Abbasî Halifeliği ile Selçuklular arasındaki ilk ilişki 1038 yılında Serahs Savaşı'ndan sonra Selçukluların Nişabur'u ele geçirmesi ile başlar. (Köymen, 1976: 34; Sümer, 2016: 106). İlişkilerin başlamasında ilk hamle Kaim Biemrillah tarafından gelmiştir. Çağrı Bey Nişabur'a girdikten sonra Ebû Sehl el-Hemdani maiyetini de alarak Nişabur'dan ayrılmıştır. Herhangi bir çatışma olmadan Nişabur'a giren Çağrı Bey, şehrin yönetiminde hiçbir değişiklik yapmamıştır. Çağrı Bey'in ardından Tuğrul Bey'in Nişabur'a girmesiyle Halife, Tuğrul Bey'e Ebû Bekir et-Tûsi'yi elçi olarak göndermiş; Nişabur, Rey ve Cibâl'de yağma hareketlerinin yapılmamasını istemiştir. Çağrı Bey yağma etmek istediyse de Tuğrul Bey buna Kaim Biemrillah'tan mektup geldiğini

söyleyerek engel olmuş, Ramazan ayında olduklarını belirtmiş ve kararlılıkla yağmadan vazgeçirmiştir. Tuğrul Bey Sultan Mesud'un tahtına "Sultan'ül Muazzam" sıfatıyla oturmuş, âdet üzere halkın şikayetlerini dinlemiştir (İbnü'l Esir, 2013: 144-145; Ravendi, 1957: 95).

Tuğrul Bey, Kaim Biemrillah'a Selçuklular ve bütün Oğuzlar adına bir elçi göndermiş ve halka karşı hükümdarlık görevini yerine getirmek için idareyi ele aldığını bildirmekle birlikte halifenin kölesi olduğunu bildirmiştir (Köymen, 1976: 35).

Öyle ki Selçuklular bir yeri ilhak ve fethettiklerinde savaşmak dışında hiçbir zaman zulmedici olmamışlardır. Zira onların, İslâm dünyasının hamiliğini yapmış olmalarındaki en temel unsurlardan biri de zulmedici olmamalarıdır (Turan, 2016: 98-99). Buna örnek olarak Ravendi'den naklen şunları söyleyebiliriz: "Baba Tahir adında bir derviş Tuğrul Bey'e: "Ey Türk, Allah'ın kullarına ne yapacaksın?" dedi. Bunun üzerine Tuğrul Bey: "Sen ne istersen baba." dedi. Tahir Baba'nın cevabı: "Allah'ın dediğini yap." olmuştur. Bu olay menkıbe olmuş olsa bile, Tuğrul Bey'in ne kadar dindar, saygılı ve tevazu sahibi bir hükümdar olduğu anlaşılmaktadır (Ravendi, 1957: 97; Yazıcızade, 2017: 35-36).

1.3. Abbasî Halifeliğinin Selçuklu Devleti'ni Tanıması

Selçuklu Devleti'nin kurulduğu çağda Müslüman bir devletin meşru olabilmesi için halifelik tarafından tanınması gerekmektedir. Sünni İslam'ı benimseyen Selçukluların tanınması da Abbasî Halifeliğinin tanıması ile mümkün olmuştur.

Selçuklu Devleti'nin kuruluşu 23 Mayıs 1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı neticesinde gerçekleşmiştir. Çalışmamızın esasını teşkil eden ilişkiler bu dönemde başlamıştır. Selçuklular bu savaştan sonra Büyük Selçuklu Devleti adıyla anılacak olan devletini kurmuştur. Tuğrul Bey, "Sultan" sıfatıyla tekrar ve son kez tahta çıkmış ve komşu ülkelere adet üzere fetihnâmeler göndermişlerdir.. Bu sırada Merv'de toplanılan kurultayda Halife'ye bağlılıklarını bildirmek maksadıyla, Kaim Biemrillah'a mektup göndermeye karar vermişlerdir.

Ebû İshak Fukkâi ile Kaim Biemrillah'a gönderilen mektupta şöyle demektedir: *"Biz Selçukoğulları, kullarınız, mukaddes Peygamberlik huzur ve devletinin her zaman taraftarı olan ve Ona itaat eden bir kabile idik. Her zaman gazâ ve cihada çalışıyorduk ve büyük Kâbe'yi ziyarete devam ederdik. Bizim aramızda ileri gelmiş ve muhterem İsrail adlı bir amcamız vardı. Gazneli Mahmud Onu cürüm ve kabahati olmadan, yakalayıp Hindistan'daki Kalincar kalesine göndererek, 7 yıl hapsetti. Nihayet O, orada ömrünün sonuna erip öldü. Bizim akraba ve taallukatımızdan bir çoklarını kalelerde mahpus tuttu. Mahmud ölüp, yerine oğlu Mesud geçince, memleket işleriyle uğraşmayarak eğlence ile gezip dolaşmakla meşgul oluyordu. Muhakkak ki, Horasan'ın meşhur ve ileri gelenleri, kendilerini himayemiz altına almamızı istediler. Mes'ud'un ordusu üzerimize geldi. Aramızda ilerlemeler ve gerilemeler, mağlubiyetler ve galibiyetler oldu. Nihayet iyi baht yüz gösterdi. Son defasında Mesud, büyük bir ordu ile bizzat üzerimize yürüdü. Tanrı'nın yardımı, temiz ve mukaddes huzurunun ikbali ile bizim taraf galib geldi. Mesud mağlup, zelil ve bayrağı baş aşağı gelmiş bir halde, sırt çevirip kaçarak ikbal ile devleti bize bıraktı. Tanrı'nın bu vergisine şükür, yardımına hamd olmak üzere, adalet ve insaf ile hareket ettik, zulüm ve adaletsizlik yoluna sapmadık. Şimdi istiyoruz ki, bu iş din yolu ile Emiru'l- Mü'minin'in buyruğu ile olsun."* (Ravendi, 1957: 101-102; Reşidüddin, 2011: 92-93).

Bu mektubun halifeye gönderilmesinin ardından, halife Selçukluların isteklerini kabul etmiş, fakat Tuğrul Bey'e unvan ve lakaplarını vermemiştir.

Görüldüğü üzere Selçuklular Abbasîlere gönderdiği bu mektupla onlara bağlı olduğunu göstermiş, başlarına gelen olayların, Gaznelilerle olan mücadelelerinin nedenini bildirmiş ve kendilerinin tanınmasını, devletlerinin onaylanmasını istemişlerdir.

Bu arada Tuğrul Bey, Horasan ve İran'da fethettiği yerlerde Kaim Biemrillah adını kendi adından evvel okutmaktaydı. Bağdat'ta ise durum oldukça sıkıntılı idi. Bağdat'ta hüküm süren Celâlüddevle şehirde çıkan karışıklığı önleyememiş, ayrıca Abbasî Halifeliği'nin gelirlerine de el uzatmıştır (Adalıoğlu, 1996: 4; Taneri, 1993: 259-260).

Tuğrul Bey, Celalüddevle'ye mektup göndermiş ve halka iyi davranması, halifeye karşı tutumunu düzeltmesini istemiştir. Bu mektuptan sonra Celalüddevle'nin tavrı yumuşamıştır. Bundan sonra aldığı cizye vergisini Abbasî Halifeliği'ne teslim etmiştir (İbnü'l Cevzi, 2014: 9).

İran'ın batı tarafında bulunan Rey'e gelen Tuğrul Bey, halifeye elçi göndererek kendisine gereken itibar ve saygının gösterilmesini istemiştir. 1043 yılında İbrahim Yınal'ın elçiliğinde halifeye göndermiş olduğu mektubunda: Gazneli Mahmud ve Mesud'dan daha üstün bir unvan alması gerektiğini ve halka yaptığı hizmetlerden bahsetmiştir. Hac yollarını bedevîlerden korumak için Bağdat'a ordu göndereceğini ve bu ordunun Bağdat'ta hediyelerle karşılanmasını tavsiye etmiştir (Köymen, 1976: 35; Adalıooğlu, 1996: 5).

Selçuklu sultanı Tuğrul Bey, Abbasî Halifeliği ile diplomatik ilişki kurmak yoluyla İslam dünyasında itibar kazanmak isterken, Kaim Biemrillah da Selçuklularla münasebet kurmak amacıyla Abbasî topraklarında işgalci konumunda bulunan Şii Büveyhîlere karşı yardım istemeyi hedeflemiştir. Bunun için halife, Şâfii alim ve mufakkih olan Ebu'l Hasan el-Mâverdî'yi takriben 1043-1044 yıllarında Tuğrul Bey'e elçi olarak göndermiştir. Mâverdî aynı zamanda kadı'ül kudat (başkadılık) görevini yapmaktaydı. Aynı zamanda Mâverdi, Selçukluların hâkim olduğu coğrafyada tanınmış bir şahıstır (Apak, 2015: 446; Kallek, 2003: 180-181; İbnü'l Esir: 178).

Halifenin Maverdî gibi bir şahsı Tuğrul Bey'e göndermesinin nedeni Tuğrul Bey'e verdiği önemden ileri gelir. Maverdî'nin Tuğrul Bey'in yanında bir yıl kadar kalıp, halifeye olumlu manada bir rapor yazması, halifenin Tuğrul Bey'e olan itimadını arttırmıştır.

Halife elçisi vasıtasıyla Tuğrul Bey'den şunları istemiştir:

1. Fethettiği ülkelerle yetinip, diğer bölgeleri Arap emirlerine bırakması.
2. Kendisine mutlak şekilde tabi kalması ve bunu yeminlerle taahhüt etmesi.
3. Halka adil davranması.
4. Fethettiği yerlerden adet gereğince halifeye vergi vermesi (Köymen, 1976: 36; Özdemir, 2016: 39).

Halife bu şartların yerine getirilmesi şartıyla Tuğrul Bey'e hilatlar ve unvanlar verileceğini bildirmiştir. Tuğrul Bey bu isteklerin bir kısmını kabul etmiş, bir kısmını da kabul etmemiştir. Misal Tuğrul Bey halifenin isteklerinden ilkini kabul etmemiştir. Çünkü, fethettiği yerlerin Türkmenlere yetmeyeceğini ileri sürmüştür. Ayrıca vergi vermeyeceğini dile getirmiştir. (Adalıoğlu, 1996: 8-9)

Tuğrul Bey halifeye karşı temkinli davranması dolayısıyla da halifenin bazı isteklerini yerine getirmemiştir. Çünkü Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'nin çıkarlarını halifenin çıkarlarından önde tutmuştur (Özdemir, 2016: 39).

1.4 Tuğrul Bey'in Halifelikle I. Bağdat Seferine Kadar Olan Diplomatik İlişkileri

Halife-Sultan arasındaki bu tür diplomatik faaliyetler daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Nihayet 1046-7 yılında halife, Tuğrul Bey'in göndermiş olduğu bir elçiye, Horasan'ın idaresini tevcih ettiğine dair bir ferman vermiş, böylece halife, Selçuklu Devleti'nin Horasan'daki hakimiyetini hem fiilen hem de resmen tanıyarak meşruluğunu tasdik etmiştir.. Daha sonra, Tuğrul Bey'in İran'da bulunan Isfahan'ı kuşatması sırasında (1050), muzdarip olan halkın istek ve ricaları üzerine halife, araya girerek Sultan'a bir mektup göndermiştir. Mektubunda, Tuğrul Bey için, "meşru hükümdar, Müslümanların sığınağı ve Rükne'd-Din Sultan Tuğrul Bey" unvanlarıyla hitap ederek Isfahan halkına merhametli davranması için ricada bulunmuştur. Böylece, halifeden talep ettiği unvan ve lakapları alan Sultan Tuğrul Bey, halifeye ve diğer devlet adamlarına çok miktarda para ve hediyeler göndermiştir (Adalıooğlu, 2002: 661).

Bundan sonra 1052 yılında halife tarafından yollanan bir mektup ile Tuğrul Bey tekrar Bağdat'a çağırılmış ise de, bu davete de katılmamıştı (Kayhan, 2002: 671).

1.5 Tuğrul Bey'in I. Bağdat Seferi

İbrahim Yınal isyanını bastırdıktan sonra Rey'de işlerini yoluna koyan Tuğrul Bey, 1055 yılının Nisan ayında Hemedan'a geçmiş, ardından Haccetmek, Hacc yollarını Bedevîlerin akınlarından kurtarmak ve Mısır'da ve Suriye'de Fatımîlere karşı savaşmak için Bağdat'a gitmiştir. (Köymen, 1976: 37; Ocak, 1999: 129). Sultan Bağdat'a vardığında askerler ve halk arasında anlaşmazlık yaşanmış ve halk, Melikü'r-Rahim ile Tuğrul Bey'in askerleri arasında savaş çıktı sanıp Oğuzlara saldırmıştır. Buna karşılık verilince pek çok insan ölüp, evi yağmalanmıştır (Müneccimbaşı, 2017: 60-61).

Sultan bu olayların sorumlusu olarak Melikü'r-Rahim'i görüyordu. Bizzat huzuruna getirilmesini halifeden istedi. Eğer huzuruna getirilmezlerse onların suçlu olduğuna kanaat getireceğini, ifade etmiştir. Tuğrul Bey, Aralık 1055'te huzurunda Melikü'r-Rahim ve yanındakileri tutuklatarak. Halifenin telkiniyle tutuklananların bir kısmını serbest bırakıp mallarını müsadere etmiş ve bu olay neticesinde Bağdat'ta Büveyhî hakimiyeti sona ermiştir (Adalıoğlu, 1996: 15; Kafesoğlu, 1972: 38; Reşidüddin, 2011: 97).

Burada Tuğrul Bey, Kaim Biemrillah ve kendi adına hutbe okunmasını istemiş ve Halife, Tuğrul Bey'e "Ebû Talib" unvanını vermiştir. Ebû Talib demesinin sebebini Hz. Muhammed (s.a.v)'in amcası Ebû Talib, Peygamberimiz (s.a.v)'e yardım etmiş, onu himâye etmişti. Tuğrul Bey'in halifeye yardımları dolayısıyla, Sünni İslâm'ı 120 yıllık Şii Büveyhîlerin elinden kurtarmış olması ona Ebû Talib lakabının verilmiş olması yüksek ihtimaldir. Bundan sonra Tuğrul Bey, Bağdat'a yerleşmiş ve adına para da bastırmıştır (Reşidüddin, 2011: 97).

Tuğrul Bey, Bağdat'ta hakimiyetini sağladıktan sonra, kendisi için inşa ettirdiği sultan sarayına oturmuştur. Böylece Tuğrul Bey, Abbasî Halifeliği'ni Selçuklu himayesi altına almış ve İslâmiyet'e kuvvet kazandırmakla birlikte aksiyon da katmıştır (Turan, 2015: 34).

1.6. Tuğrul Bey'in II. Bağdad Seferi

Selçukluların Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra Mısır Fatımileri, aşırı Şii grupları harekete geçmişlerdi. Bağdat'tan kaçan Arslan Besâsirî, Rahbe'de Fatımî halifesi Mustansır'ın da yardımda bulunduğu sırada, Bağdat'ta bulunan askerlerin de kaçmasıyla birlikte, kaçan askerler Besasiri'ye katılmışlar ve böylece bir ordu oluşturulmuşlardı. Menfî ve mezbebî kaygılarından ötürü bir kısım Arap emirleri de Arslan Besasiri ile birlikte hareket etmişlerdir. Halifenin engel olmasından ötürü Tuğrul Bey bu Şii ittifakına karşı sefere çıkmamış, Kutalmış ve Musul Arap emiri Kureyş'i bu işe memur etmiştir. Sincar taraflarında Arslan Besasiri ile 1057 yapılan savaştan Kutalmış mağlup ayrılmış, bunun üzerine Musul'da Fatımî halifesi adına hutbe okunmuştur. Bu haber üzerine Tuğrul Bey Bağdat'tan Musul'a büyük bir ordu ile hareket etmiş ve Irak'ın kuzeyine gelen Selçuklu, ordusu bölgeyi Şii unsurlardan hızla temizlemiştir. Arslan Besasiri ise Mısır'a kaçmıştır. (Sıbt İbnü'l Cevzi, 2014: 24; İbnü'l Adim, 1989: 2).

1.6.1 Tuğrul Bey'in Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı İlân Edilmesi

Musul'da başarılı bir seferden döndükten sonra Bağdat'a dönen Tuğrul Bey, halife tarafından büyük bir sevinç ve merasimle karşılandığı kaynaklarda yer almaktadır. Öyle ki 1058 yılında gerçekleşen bu buluşma Tuğrul Bey dönemi açısından en önemli olaylardan biridir. Tuğrul Bey daha evvel on üç ay Bağdat'ta kalmış fakat halifeyle hiç görüşmemişti.

Sultan Tuğrul halifeye hürmetini gösterdikten sonra halife Tuğrul Bey'i yanındaki tahta oturtmuş ve İslâmiyet'e yaptığı hizmetler, adaleti sağlaması ve zulümden kurtarmasından dolayı teşekkür etmiştir. Tuğrul Bey'in tacıyla beraber "Sultanü'l Maşrîk ve'l Mağrib" unvanını da vererek Tuğrul Bey'e hilâfetin yani Sünnî İslâm dünyasının siyasî liderliğini de tevcih etmiştir (İbn-i Kesir, 1994: 174-175; İbnü'l Esir, 2013: 251-252; Ahmed Bin Mahmud, 2011: 57; Hüseyni, 1999: 13).

Bu olay, Türk ve İslâm tarihi açısından oldukça büyük önem arzeden bir olaydır. Zira İslâm tarihinde ilk kez, bir halife sultan ile siyasî yetkilerini paylaşmış ve kendisi İslâm dünyasının dinî lideri olarak kalmıştır. Bu durumu bazı tarihçiler laiklik fikrinin ilk kez ortaya çıkışı olarak kabul ederler; fakat böyle bir ayırımın yapılmış olması, günümüzdeki laiklik anlayışının temeli atmıştır, denilemez. Tarihimizdeki ilk laiklik örneği olarak

gösterilse de böyle bir şey söz konusu değildir. Ayrıca halifelik, asla böyle bir ayrıma razı olmamakla birlikte, halifelik makamı halkın gözünden düşmemiştir (Özdemir, 2016: 46).

Büyük Selçuklular ise Bağdat'a bir Türk şehri gözü ile bakmışlar, bu şehri başkentlerinden sonra, ikinci büyük şehir saymışlardır. Halifeye olan bağlılıklarını bildirmek maksadından başka, Türk devlet felsefesinin de bir gereği olarak ele geçirdikleri bütün yerlerde kalıcı olmayı hedeflemişler ve öyle de öyle de olmuştur. Buraları vatanlarından bir parça olarak gören. Selçuklular, Bağdat'ı vali ile yönetmişlerdir. Devletin esas yönetim yeri Tuğrul Bey döneminde Rey'dir (Altunsoy, 2013: 34-35).

Halbuki idarî yönetimin fiilen Sultan Tuğrul'un elinde bulunması siyasal bir ayrım değil, otoriteyle alakalı bir konu olmuştur. Dolayısıyla bu konu laiklikle alakalı olmamakla beraber, laiklik kavramı yüzyıllar sonra ortaya çıkmış bir kavramdır. Ayrıca halifeler, bundan sonra sultanın yetkilerini ele geçirmek gayesinde olmuşlardır.

Unutulmamalıdır ki Selçuklular Abbasî Halifeliği'nin siyasî yetkilerini ellerinden almalarına rağmen onlara Büveyhîlerden daha iyi ve gayet hürmetkâr davranmışlardır (Hüseyni, 1999: 14).

Sünnî İslâm'ın siyâsi manada zayıf düştüğü bir zamanda, sadece siyasî emeller gütmek peşinde olmayan Selçukluların, Abbasilere olan hürmeti, Hz. Muhammed (s.a.v)'in amcasının soyundan gelmeleri ve Sünnî İslâm'a mensup tebaanın bundan ötürü hilafete olan saygısındandır. Ayrıca, eğer sadece siyasî manada düşünmüş olsalardı, Şii İslâm'ın hizmetine girmeleri gerekirdi. Kaldı ki bugün Sünnî İslam dünyası varlığını Selçuklulara borçludurlar.

1.6.2 Arslan Besasirî'nin Öldürülmesi

Sultan Tuğrul, üvey kardeşi (ana bir), İbrahim Yınal'ı öldürdükten sonra bölgede otoriteyi sağlamıştır (Sevim ve Merçil, 2014: 57). Besâsiri'nin Bağdat'ı işgal ettiği haberini aldıktan sonra Bağdat'a hareket etmiştir. 1059 yılında Bağdat'a ulaşan Tuğrul Bey'in yaptığı ilk iş halifeyi hapisten kurtarmak olmuştur. Arslan Besâsiri'nin peşine düşen Tuğrul Bey, onu bulana mal vadetmiş ve Arslan Besâsirî bulunduğunda Sultan Tuğrul'un huzurunda infaz edilmiştir (Hüseyni, 1999: 14).

Böylece Bağdat'ta nüfuz tekrar Selçukluların eline geçmiş, 1059 yılında ise Bağdat'ta hutbe Sünnî İslâm adına okunmuştur. Böylece Besâsiri'nin Şiilik propagandası son bulmuş, Bağdat'ta Sünnî İslâm galip gelmiştir. Bölgede Fatımî egemenliği de sona ermiştir (Özdemir, 2016: 52; Anonim Selçukname, 2014: 19-22).

2. SELÇUKLULAR VE ABBÂSİLER ARASINDAKİ AKRABALIK İLİŞKİLERİ VE TUĞRUL BEY'İN ÖLÜMÜ

2.1. Kaim Biemrillâh ile Hatice Arslan Hatun'un Evliliği

Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun ile halife Kaim Biemrillah arasında 1056 yılında nikah yapılmış ve gelin, Rey'den Bağdat'a götürülmüştür (Özdemir, 2016: 128-129). Azimî bu hususta şöyle rivayet eder: *"Halife el- Kaim, Sultan Tuğrul ile birlikte, nikah akdini oğlu Zahiretüddin'e yapmış fakat oğlu ölünce halife ile Hatice Arslan Hatun evlenmiştir."* (Azimi, 2006: 16).

Bu evlilikle, Bağdat'ta Selçuklu hakimiyeti boyunca sık denilebilecek aralıklarla tekrarlanan evlilikler yoluyla akrabalık bağı kurulmuştur. Bu evlilik teklifini eden taraf halifeliktir. Selçuklu-Abbasî ilişkileri sağlam bir zemine oturmuş olmasına rağmen Kaim'e ve Hatice Arslan Hatun'a mutluluk getirmemiştir. Abbasî halifesi Hatice Arslan Hatun'a kötü davranmış, beklediği ilgiyi göstermemiş, dolayısıyla Hatice Arslan Hatun Selçuklu sarayına dönmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Selçuklu-Abbasî ilişkilerine de katkıda bulunmamıştır (Özdemir, 2016: 129-130).

Sultan Tuğrul Bey, 1062 yılında halifenin yeğenine karşı tutumunu öğrenmiş ve Arslan Hatun'a bir mektup göndererek halifenin sarayından çıkıp, Bağdat'taki sultan sarayına dönmesini ve Rey'e gitmek üzere yol hazırlığı yapmasını istemiştir. Sultan, ayrıca Bağdat'taki şahneye mektubunda, halifenin haddini aştığını ve Arslan Hatun'un sultan sarayına götürülmesini ihtivâ eden bir mektup yazmıştır. Arslan Hatun'un halifelik

sarayından alınıp Rey'e gönderilmesiyle bu evlilik sona ermiştir. Halife daha sonra karısının Bağdat'a gönderilmesini istediyse de bu istek Selçuklu sultanı tarafından kabul edilmemiştir (Kitapçı, 1994: 50).

2.2. Tuğrul Bey'in Seyyide Hatun ile Evlenmesi

Sultan Tuğrul Bey 7 Nisan 1060'da Bağdat'tan ayrılarak, başkent Rey'e dönmüştür. Tuğrul Bey Rey'e döndükten bir süre sonra eşi Altuncan Hatun vefat etmiş ve Rey'e defnedilmiştir. Tuğrul Bey, akıllı ve kendisine işlerinde yardımcı olan bu eşinin ölümüne çok üzülmüştür. Altuncan Hatun, ölümünü hissettiği sırada Tuğrul Bey'e, halifenin kızı ile evlenmesini tavsiye etmiş, ayrıca mal ve parasını çeyiz olarak verilmesini vasiyet etmiştir (Öngül, 2015: 34). Çünkü Tuğrul Bey'i ve dolayısıyla hilâfeti esaretten kurtaran Altuncan Hatun, "Devlet Ana" olarak, hem hilafetle olan ilişkinin sağlamlığı, hem de Hz. Muhammed (s.a.v)'in soyu ile akrabalık kurmanın ehemmiyetini bildiği için, malını ve mücevherâtını Seyyide Hatun'un çeyizi olması için Tuğrul Bey'e vermiştir (Kuşçu, 2017: 173-191).

Tuğrul Bey, eşinin bu vasiyetine uyarak halifenin kızı ile evlenmek düşüncesine girmiştir. Sultan bu evlenmeyi sağlamak için, veziri Amidü'l Mülk Kündürî'yi Bağdat'a göndermiştir. Esasen adet olduğu için halifeler mevaliye kızlarını vermemekteydiler. Bu nedenle Halife önce sultanın bu isteğine razı olmamış, Vasıt şehrinin kendisine teslimi ve 300.000 dinar mihir verilmesi gibi birtakım ağır şartlar ileri sürmüştür. Daha sonra bu evliliği kabul etmiştir. Tebriz yöresinde bulunan Tuğrul Bey'in çadırında 22 Ağustos 1062'de büyük bir nikâh merasimi yapılmış Sultan, nikâhtan 6 ay sonra Tebriz, Nahcivan ve Hoy şehirleri üzerinden Bağdat'a gelmiş, sarayına yerleşmiştir. 11 Şubat 1063 gününden başlayarak, bir hafta süren muhteşem bir düğün yapıldı. Daha sonra halifelik sarayından alınan gelin Seyyide Hatun 17 Şubat 1063'te saltanat sarayına getirilmesiyle Tuğrul Bey, eşi Seyyide Hatun'u yanına alıp, 13 Nisan 1063'te Bağdat'tan ayrılarak Rey'e gitmiştir (Köymen, 1976: 43-46; İbnü'l Cevzi, 2014: 78). Bu düğün dolayısıyla Bağdat'ta, bir yüzünde halifenin, bir yüzünde de Tuğrul Bey'in adlarının yazıldığı, her iki yüzünde de sultanın kabartma bir resmi ile ok ve yay bulunan madalya bastırılmıştır (Öngül, 2015: 35). Böylece dört yüzyıl boyunca Kureyş kabilesinden olmayan kimseye kızlarını vermemiş olan Halifelik, ilk kez bir Türk'e kızını vermiştir. Bu durum olayın ehemmiyetini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir (Hatiboğlu, 1979: 206).

2.2.1. Tuğrul Bey'in Ölümü ve Kişiliği

Tuğrul Bey Bağdat'tan başkent Rey'e döndükten sonra hastalanmış, altı ay süren bir hastalık sonunda 4 Eylül 1063'te 73 yaşında vefat etmiştir. Ferruh Hatunî tarafından Rey'de yaptırılan ve hâlâ "Kümbed-i Tuğrulî" olarak adlandırılan türbesine defnedilmiş olan Sultanü'l Maşrik ve'l Mağrib Ebû Talib Rükneddin Muhammed Tuğrul Bey, kaynaklarda: adaletli, dindar, iyi kalpli, mütevazı, merhametli, sabırlı, affedici olması ve cömertliğiyle zikredilmiştir. O, bu vasıfları ile devletin kuruluşu sırasındaki üstün hizmetleri yanında, 23 yıl hükümdarlığını yaptığı Selçuklu Devleti'ni sağlam temeller üzerine oturtmuş, devletin sınırlarını Anadolu içlerine kadar uzatarak Oğuzları buralara sevk etmiş ve Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmesinde de büyük çaba göstermiştir (Öngül, 2015: 36). Çocuğu olmayan Tuğrul Bey'in ölümünden sonra yerine yeğeni Sultan Alparslan geçmiştir (Güngör, 1993: 81).

SONUÇ

Selçuklu Devleti, mahiyeti itibarıyla Türk, İslâm ve dünya tarihinde önemli bir yer tutar. Yaklaşık olarak yüz yıl devlet kurma mücadelesinin ardından aksiyoner, hareketli bir devlet olması sebebiyle kısa zamanda büyük bir coğrafyaya hükmedebilmiştir.

X. asırda Sünnî İslam inancını benimseyerek yaşadıkları coğrafyada kısa sürede denge unsuru olmayı başarabilmiş, devletleştikten kısa bir süre sonra da mensubu oldukları din ve mezhebin siyasî koruyuculuğunu

üstlenmişlerdir. Bu minvalde devlet olarak tanınmalarının hemen öncesi ve akabinde fethettikleri bölgelerde Sünnî İslam'ın temsilcisi olan, fakat aynı zamanda Şii Büveyhîlerin tahakkümü altında bulunan siyasî manada hiçbir gücü bulunmayan Abbasîler adına hutbe okutmuşlardır.

Devletleşme sürecinde mücadele içinde bulundukları Gazneli Devleti'nden üstün olduklarını her defasında Abbasî Halifeliği'ne vurgulamış, İslâm'a yaptıkları hizmetlerden ötürü gerekli unvanların Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e verilmesini talep etmişlerdir.

Halife Kaim Biemrillah'ın siyasî güç elde edebilmek maksadıyla Tuğrul Bey'den yardım istemesine kadar olan süreçte, Tuğrul Bey'e vermiş olduğu önemle birlikte güvenin de tesisi için Mâverdi'yi Tuğrul Bey'e elçi olarak göndermiş olması önemli bir olaydır. Zira Tuğrul Bey hakkında önemli malumatı aldıktan sonra, Abbasî Halifeliği'nin Şiilerin elinden kurtarılması konusunda Tuğrul Bey'e güveninin arttığı görülmüştür.

Tuğrul Bey'in Abbasî Halifeliği ile olan ilişkisi Selçuklu Devleti ve tebaasının siyasî menfaatleri doğrultusunda ilerlerken, Sünnî İslâm'ın itibarının da göz ardı edilmediği görülmektedir. Halifelik makamına ve halifeye gerekli saygı ve hürmet Tuğrul Bey tarafından gösterilmiştir.

Halife Kaim Biemrillah'ın Tuğrul Bey'i defalarca Bağdat'a davet etmesine rağmen, Tuğrul Bey'in istediği unvan ve lakapları aldıktan sonra 1055 yılında I. Bağdat Seferi neticesinde Büveyhîlerin Bağdat'taki hakimiyetine son vermiş olması Sünnî İslâm'ın Şiiler karşısında üstün bir güce ulaştığının göstergesidir. Tuğrul Bey'in Bağdat'a ilk gelişi bu nedenle oldukça önem arz etmektedir.

II. Bağdat Seferi'nin arz ettiği önem, artık Şiilerin Sünnî İslâm karşısında büyük bir darbe alıp Bağdat'taki siyasî varlıklarına son verilmesidir. Başka bir önemi ise Abbasî Halifeliği'nin siyasî yetkilerini Tuğrul Bey'e devretmiş olmasıdır. Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı ilan edilen Tuğrul Bey, böylece Sünnî İslâm dünyasında Selçukluların itibarının artmasına ve Halifeliğin siyasî yetkilerinin paylaşması gibi önemli iki şeye neden olmuştur. Başka bir deyişle Tuğrul Bey, Sünnî İslam'ın ve Selçukluların itibarı için verdiği mücadelenin karşılığını en güzel biçimde almıştır.

İki hanedan arasında siyasî ve diplomatik ilişkilerin gelişmesi maksadıyla evlilikler meydana gelmiştir. Çağrı Bey'in kardeşi Hatice Arslan Hatun halife Kaim Biemrillah ile evlendirilmiş fakat, ilişkilerin gelişmesine bir katkı sağlamamıştır.

Tuğrul Bey'in Kaim Biemrillah'ın kızı Seyyide Hatun ile evlenmiş olması İslam tarihinin kaydettiği nadir olaylardandır. Bu evlilik Abbasîlerden kız almayı başarabilen Kureyş'ten olmayan ilk Türk sultan olması sebebiyle dikkate şayandır. Halifeliğe olan siyasî üstünlüğün bir delili olarak da nitelendirilebilir. Fakat bu evliliğin Türk hanedanlığı ile Hz. Muhammed'in soyu arasında akrabalık ilişkisi kurulmak istenmesiyle de yakından ilgili olduğu bilinmektedir.

Nihayetinde Tuğrul Bey döneminde Abbasîlerle olan ilişkilerin siyasî menfaatler doğrultusunda geliştiği gibi Selçukluların sadece siyasî menfaat değil, Sünnî İslâm'ın itibarı doğrultusunda geliştiği de aşikârdır. Sünnî İslam'ın Şiiliğin potasında eriyip gitmesine müsaade etmemiş olmaları, Selçukluların dinî samimiyetini ortaya koymaktadır.

Tuğrul Bey, Sünnî İslâm'a aksiyon, hareket, itibar ve siyasî güçlülük kazandırmış, Selçukluların dinî siyasetini bu temel üzerine bina etmiştir.

KAYNAKÇA

Abû'l Farac (1999). *Abû'l Farac Tarihi*, (Çev.) Ömer Rıza Doğrul, C. II, Ankara: TTK.

Adalıoğlu, H.H. (1996). *Büyük Selçuklu Devleti ile Abbasi Halifeliği Münasebetleri,* İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Adalıoğlu, H.H. (2002). İlk Selçuklu Abbasi İlişkileri, *Türkler Ansiklopedisi*, C. IV, Ankara, 659-668.

Agacanov, S. G. (2015). *Oğuzlar,* (Çev.) Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev İstanbul: Selenge Yayınları.

Ahmed B. Mahmud (2011). *Selçuknâme,* (Çev.) Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Ali İbn El Hüseyni (1999). *Ahbaru'd-Devleti's-Selçukiyye,* (Çev.) Necati Lügal, Ankara: TTK.

Altunsoy, N. (2013). *Büyük Selçuklu Devleti ile Abbasi Halifeliği İlişkileri ve İki Hanedan Arasında Evlilikler*, Kırklareli: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Anonim Selçukname (2014). *Tarih-i Al-i Selçuk*, (Çev.) H. İ. Gök ve F. Çoşguner, Ankara: Atıf Yayınevi.

Apak, A. (2015). *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, C. IV, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Arslantaş, N. (2009). *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri,* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Azimi (2006). *Azimi Tarihi*, (Çev.) Ali Sevim, Ankara: TTK.

El-Cüzcâni (2015). *Minhâc-ı Sirâc, Tabakat-ı Nâsırî,* (Çev.) Erkan Göksu, Ankara: TTK.

Güngör, E. (1993). *Tarihte Türkler,* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Hamdullah Kazvini (2018). *Tarih-i Güzide*, (Çev.) Mürsel Öztürk, Ankara: TTK.

Hatiboğlu, M. S. (1979). Hilafetin Kureyşliliği, *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 1 (XXIII), 121-213.

İbn-İ Kesir (1994). *El-Bidaye Ve'n-Nihaye*, (Çev.) Mehmet Keskin, C. XII, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbnü'l Adim (1989). Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb, (Çev.) Ali Sevim, Ankara: TTK.

İbnü'l Cevzî Abdurrahman (2014). *El Muntazam, Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, (Çev.) Ali Sevim, Ankara: TTK.

İbnü'l Esir (2013). *El-Kâmil Fit Tarih, "Büyük Selçuklu Devleti Tarihi"* (Çev.) Murat Temelli, İstanbul: Ark Yayınevi.

Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Kallek, C. (2003) Mâverdî, *DİA*, C. XXVIII, Ankara, 180-186.

Kayhan, H. (2002). Selçuklular-Abbasi Halifeliği İlişkileri, *Türkler Ansiklopedisi*, C. IV, Ankara, 669-677.

Kitapçı, Z. (1994). *Abbasî Halifeliğinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Köymen, M. A. (2017). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara: TTK.

Kuşçu, A. D. (2017). "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(2).

Merçil, E., Sevim, A. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK.

Müneccimbaşı, (2017). *Câmiu'd-Düvel*, (Haz.) Ali Öngül, C. I. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ocak, A. (1999). *Selçukluların Dinî Siyaseti ve İslâm Alemi*, Malatya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Öngül, A. (2015). *Selçuklular Tarihi*, C.I, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

Özdemir, M. N. (2016). *Bağdat'ta Türk Egemenliği 1055-1157*, Konya: Kömen Yayınevi.

Özgüdenli, O. G. (2017) *Selçuklular*, C. I, İstanbul: İSAM Yayınları.

Reşidü'd-Din Fazlullah. *Cami'ü't-Tevârih,* (Çev.) Erkan Göksu, İstanbul: Selenge Yayınları.

Sıbt İbnü'l Cevzî (2011). *Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l Ayan'da Selçuklular*, (Çev.) Ali Sevim, Ankara: TTK.

Süleyman Er-Ravendî (1957). *Rahatü's-Südur ve Ayetü's-Sürûr,* (Çev.) Ahmed Ateş, C. I, Ankara: TTK.

Sümer, F. (2016). *Oğuzlar*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınevi.

Taneri, A. (1993). "Celalüddevle" , *DİA*, C.VII, İstanbul.

Turan, O. (2016). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Turan, O. (2016). *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yazıcı, N. (2015). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazıcızâde Ali (2017). *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (Haz.) Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

İNAS SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİNDE DESEN EĞİTİMİ

Yüksel KAYA

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans , gezkuyukaya13@gmail.com

ÖZET

"İnas Sanayi-i Nefise Mektebi" 1914 yılında kız öğrencilerin, güzel sanatlar alanında eğitim almalarına yönelik açılan bir okuldur. "İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Desen Eğitimi" konulu araştırmada, Türk resminde ilk kez sanat okulunda bulunan kadın ressamların desen eğitiminde bulundukları konum ve almış oldukları eğitimleri Türk resim sanatına aktarmalarının araştırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada, Türk Resim Sanatında kadın ressamların desen üzerinde rolleri ve yurt dışında almış oldukları desen eğitimini İnas Sanayi-i Nefise Mektebi aracılığıyla öğrenim görmekte olan öğrencilere aktarımları hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırmada, kadın ressamlarımızın yurt dışındaki atölyelerde aldıkları eğitimlerin, Türk sanat eğitimine aktarımları, sanat eğitiminde desen eğitimine katkıları incelenmiştir. Desenin gelişiminde kadın ressamların Türk resim sanatında ki konumları da önem teşkil eden konular arasında yer almaktadır. Bilindiği üzere Sanayi-i Nefise Mektebi'nde sadece erkek ressamlar eğitim vermektedir. İnas Sanayi-i Nefise ile birlikte kadın ressamların Türk resim sanatı eğitiminde ön planda bulunmalarına katkı sağlamıştır. Osmanlı toplumunda kadın sorunu dinsel baskıların ağırlığı ve erkek fanatizminin oluşundan dolayı resim sanatının kadınlar tarafından gelişiminin olmayışı ve bu süreçte kadınların sesi olan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ressamları sayesinde kadınların sanatsal yetenekleri göz önünde bulundurulmuş ve süsleme vs. gibi el işçiliği alanında gelişmeleri sağlanmıştır. Kız okulları erkek okulları kadar geniş bir eğitime sahip olmadığından dolayı kızlara verilen sanat eğitimi daha sınırlı olmuştur. Bu sınırı aşma konusunda yurt dışı eğitimlerinden destekler alınmıştır. Sanat eğitiminin alınması ile birlikte kız öğrencilerinin sanata olan ilgisi artış göstermiştir. Bu ilgi kız öğrencilerin çabası ile mümkün olmuştur. Ve bu çabalar olumlu sonuçlar ile noktalanmıştır.1 Kasım 1914 tarihinde büyük çabaları sonucu kızlar adına kurulan ilk güzel sanatlar okulu 'İnas Sanayi-i Nefise Mektebi' açılmıştır. Açıldığı ilk yıllarda 35 öğrenci ile başlayan süreç ilerleyen zamanlarda artış göstermeye başlamıştır. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi resim ve heykel derslerini vermiştir. Ayrıca okulda anatomi, sanat tarihi, sanat estetiği, perspektif, dersleri özenle verilmeye başlanmıştır. Sanat okulunda ki kadın ressamlar ;Mihri Müşfik, Celile Hikmet, Hale Asaf ve Belkıs Mustafa desenleri hakkında bilgiler verilmiştir. Mihri Müşfik sanat okulunun gelişmesi adına en çok katkı sağlayan ressam olarak bilinmektedir. Sanat eğitiminin sadece erkek öğrencilerin almasının değil kadın öğrencilerin de alması gerekliliğini hakikatli bir dil ile savunmuştur. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde ayrıca müdürlükte bulunmuş ve bu sayede katkılarını daha da olumlu bir halde arttırma gayretinde bulunmuştur. Bu gayret neticesinde kadın ressamların da yurt dışı eğitimleri almalarını sağlamış ve Türk resim sanatında kadın ressamların da başarılı olacaklarını kanıtlamayı başarmıştır. Bu araştırmada, kadın ressamların İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde almış oldukları desen eğitimleri ve bu eğitimlerin Türk Resim Sanatına nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, Desen, Türk Resim Sanatı

INAS SANAYİ-İ NEFİSE SCHOOL PATTERN TRAINING

ABSTRACT

"İnas Sanayi-i Nefise Mektebi" is a school opened in 1914 for girls to receive education in the field of fine arts. In the research entitled en Drawing Education in İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ", it was aimed to investigate the position of women painters in Turkish art for the first time in art education and their transfer to the Turkish painting art. In this study, the roles of women painters in Turkish Painting and their transfer to the students who are studying through the İnas Sanayi-i Nefise School are given. In this research, the transfer of the trainings taken by the women painters to the Turkish art education and their contribution to the pattern education in the art education were examined. The position of women painters in Turkish painting is one of the important issues in the development of drawing. As it is known, only male painters provide education in Sanayi-i Nefise School. Together with İnas Sanayi-i Nefise, she contributed to the advancement of female painters in Turkish painting education. Women's problem in the Ottoman society due to the weight of religious pressure and male fanaticism due to the lack of development of the art of painting by women and women's voices in this process Inas Sanayi-i Nefise Mektebi painters and women's artistic talents were taken into consideration and ornament. in the field of hand labor. Since girls 'schools do not have as broad an education as boys' schools, the arts education given to girls is more limited. Support has been received from overseas trainings on crossing this limit. With the education of art, female students' interest in art has increased. This interest was made possible by the efforts of female students. And these efforts were punctuated with positive results. In November 1914, the first fine arts school kurulan İnas

Sanayi-i Nefise Mektebi kurulan was established on behalf of the girls. The process, which started with 35 students in its first years, started to increase in the future. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi taught painting and sculpture. In addition, anatomy, art history, art aesthetics, perspective and lessons have been given with care. Women painters in the art school, Mihri Müşfik, Galile Hikmet, Hale Asaf and Belkıs Mustafa were given information about the patterns. Mihri Müşfik is known as the artist who contributed the most to the development of the art school. He defended the necessity of art education not only for male students but also for female students. Inas Sanayi-i Nefise School also served as the directorate and thus made efforts to increase its contributions even more positively. As a result of this effort, she ensured that female painters received training abroad and proved that women painters would be successful in Turkish painting. In this study, the pattern trainings that women painters have taken in İnas Sanayi-i Nefise School and how these trainings are reflected in Turkish Painting Art have been examined.
Keywords: İnas Sanayi-i Nefise School, Pattern, Turkish Painting

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda kadın sorunu, dinsel hükmün ağır bastığı ve hatta bazen fanatizmin hüküm sürdüğü çevrelerde baskı hedefi olarak görülmüştür. Fakat Anadolu'da kadının toplumsal kaide de yerinin büyük ve etkili olduğu ve bunun bir geçmişe dayalı olduğu bilinir. Osmanlı'da kadınların sanatsal yetenekleri göz önünde bulundurulmuş ve süslemeci el işçiliği alanında gelişmeleri yoğunlaştırılmıştır. Bazı yüksek tabakalar kızlarının Batılı hanımefendi olarak yetişmesini istemiş onun için özel eğiticiler tutmuş hatta bazı aileler kızlarını Avrupa'ya göndermiştir. Kız okulları erkek okulları kadar geniş olanaklı olmadığı ve kızlara verilen eğitim daha sınırlı kalmıştır. Bu sınırın aşılmasında, Amerikan koleji ve Fransız kız okullarının büyük payı vardır(Tansuğ,2012:135-136). Kızların sanat eğitimi almadığı halde bu dönemde sanata onlar tarafından ilgi daha da büyük olmuştur. Kendilerini sanat ile kaynaşmış bir şekilde görmek ve eğitim alabilmek için büyük çabalar göstermişlerdir. Bu çabaları sanat anlamında olumlu bir cevap vermiştir.

Resim 1-2: İnas Sanayi-i Nefise Mektebi kız öğrencileri

Sanayi-i Nefise'nin 1882'de kurulmasıyla beraber erkek öğrencilerin resim eğitimi alması ve yurt dışına gönderilmesi resmi olarak gerçekleşmiştir. Fakat kız öğrencilerin içlerinde bulunması mümkün değildi. Bu nedenden dolayı 1914 yılında İnas Sanayi-i Nefise Mektebi kurulmuştur.

İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Desen Eğitimi

1 Kasım 1914 tarihinde kızlar adına kurulan ilk güzel sanatlar okulu olan "İnas Sanayi-i Nefise Mektebi" açılmıştır. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, Darülfünun'da Zeynep Hanım Konağı'nın küçük bir bölümünden ibaret olacak şekilde eğitime başlamıştır. Ardından Bezm-i Alem Sultanisi'nin bir bölümüne taşınan okul, savaş döneminde ise Gedik paşa'daki Tiyatro Caddesi'nde bahçeli ve iki katlı olan bir binada eğitim vermeye devam etmiştir. İlk yıllarda 35 öğrencisi olduğu bilinen ve resim ile heykel bölümünden ibaret olan okulun ilk yönetimini Salih Zeki Bey üstlenmiş ve Pertevniyal Valide Sultan Sultanisi'ne taşınıldığında ise Mihri Müşfik Hanım, hem müdürlük hem de öğretmenlik yapmıştır. Okulun hocalarından Nurettin Ali Berkol anatomi dersine girerken, Sanat Tarihi ve Estetiğe, Vahit Bey ile Ahmet Haşim, perspektife Ahmet Z.Akbulut, atölyeye Ali Sami Boyar, heykel derslerine ise İhsan Özsoy girmiştir. Öğrencilerin öğleye kadar atölye çalışması yaptıkları, sonrasında da Darülfünunda kuramsal dersler aldıkları bilinmektedir(Uzun,2018:1128-1129). İnas Sanayi-i Nefise'nin gelişmesinde ve sanat eğitiminin hızla yayılmasında Mihri Müşfik'in katkısı nitekim ortadadır. Sanat eğitimini kızlarında almasının istenmesi bu yolu giderek geliştirmeye yöneltmiştir. Kızların henüz Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi'ne kabul edilmedikleri bir dönemde, ilgili resmi makamlara başvurarak yoğun girişimlerde bulunan ve 1914'de bu isteklerini karşılamak üzere kurulan İnas Sanayi-i Nefise mektebinin müdireliğine atanan Mihri Müşfik Hanım, XX. Yüzyıl Türk resim tarihinin, akıbeti pek çok kimse tarafından bilinmeyen en ilginç simasıdır. Zaman zaman çarşaf giysileri, zaman zaman çiçekli hasır şapkaları ve zarif iskarpinleri ile alafrangalığı bir arada yaşayan Mihri Müşfik Hanım, kızlar için faaliyete geçirilen resim atölyelerinde güçlü iradesi ve zeka dolu kişiliği ile etkin olmuştur. Elde bulunan pek az resminden Mihri Müşfik hanımın sağlam bir deseni olduğu ve portre ustalığına yöneldiği anlaşılmıştır (Tansuğ,2012:137).

Desenleri ve portreleri ile döneme damgasını vurmayı başaran Mihri Müşfik akademik anlamda da gelişmeyi üst düzeye çıkartmıştır. Kızların sanat eğitiminin önündeki engelleri kaldırmayı başarmış, akademik eğitim almaları için İnas Sanayi-i Mektebine katkılarda bulunmuştur.

Resim3: Mihri Müşfik Tevfik Fikret Portresi

İnas Sanayi-i Mektebi için yoğun bir mücadele veren Mihri Müşfik dolu dolu bir sanat hayatı geçirmiştir. Türk kadın ressamların eğitimde kendilerine yer verilmesini sağlamış ve aynı zamanda kendini gösterme fırsatını bulmuştur. İnas Sanayi-i Mektebi'nin de gelişmesi için katkılarda bulunmuştur. 4 yıl boyunca İnas Sanayi-i 'de eğitim verdikten sonra 1 yıllığına İtalya'ya gitmeye karar verir. Yaşamına yurt dışında devam etmeye başlayan Mihri Müşfik sanat hayatına da orada devam etmiştir. Oradaki sanat hayatı hakkında net bir bilgi yoktur. Cumhuriyet tarihinde en sözü edilebilecek ressam kadınlar arasındadır. Hem İnas Sanayi-i 'yi kurması açısından hem de burada vermiş olduğu sanat eğitimi ile Cumhuriyet sanatı döneminde en önemli yere sahiptir.

Resim4: Mihri Müşfik Atölyede

Güçlü akademik desen bilgisine ve tekniğine sahip Mihri Müşfik Hanım, eserlerinde portreyi ağırlıklı olarak çalışmıştır. Dönemin zengin ve aydın kesimine mensup kadınların portrelerini resmetmiştir. Geniş sanatçı ve aydın bir çevreye sahip 62 olan Mihri Müşfik portrelerine bu insanları konu almıştır. İnas Sanayi-i Nefise'de eğitim almış bir diğer ressam kadın ise Celile Hikmet'tir. İstanbul'da yaşayan sanatçı, ilk resim eğitimini saray ressamı olan Fausto Zonaro'dan almaya başlamıştır. İleriki dönemde çalışmalarını Roma ve Paris'te sürdüren Hikmet, daha çok nü ve portreler çalışmıştır. Hamamda çıplaklar en sevdiği konulardandır. Celile Hanımın en güzel portreleri, aile çevresiyle ilgili olanlarıdır. Annesi Leyla Hanımın portresi müzededir. Kendi portresiyle, oğlunun, torununun, yeğeninin portreleri, başarılı eserleri arasında yer alır. Pastel renkler ağırlıkta çalışır. Nazım Hikmet'in annesi olan sanatçı I. Dünya Savaşı bitiminde Berlin'de resim çalışmaya gider. Ölmeden önce görme yeteneğini kaybeden sanatçı İstanbul'da yaşama veda etmiştir (Baysav,2011:3).

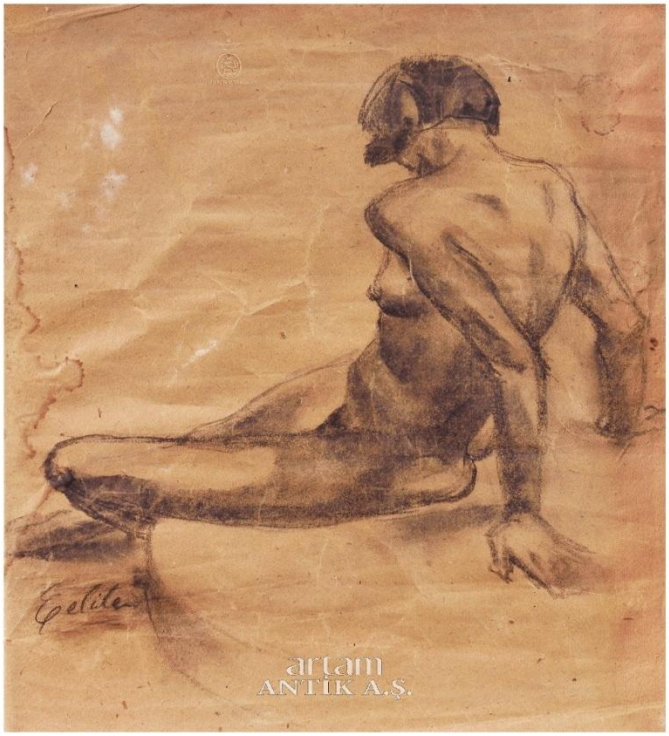

Resim5: Celile Hikmet Anatomi Çalışması

Resim6: Celile Hikmet Otoportresi

İnas Sanayi-i Nefise'de adından söz ettiren ressamlardan bir diğeri ise Hale Asaf'tır. İstanbul'da doğmuştur fakat eğitimini Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde almıştır. 1924'de başladığı İnas Sanayi-i Nefise'de Ömer Adil Bey ve Feyhaman Duran'dan, 1927'de Paris'te AndreLhote'dan ders almıştır. Milli Eğitim bursu ile Paris'e gitmiştir. Bir dönem Roma'ya teyzesi Mihri Hanım'ın yanına geçmiştir. 1928'de yurda dönen sanatçı, Bursa'da öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Hale Asaf ilk sergisini Ankara Etnografya Müzesi'nde açmıştır. Bu sergide altı adet portre ve manzara çalışmasını sergilemiştir. İkinci sergileri ise 1931 yılında Cağaloğlu Türk Ocağı'nda açılmıştır. (Baysav,2011:8)

Resim7: Hale Asaf Portre

Hale Asaf diğer kadın ressamlara göre Kübizm'in etkisinde kalmış bir sanatçıdır. Portrelerini ve desenlerini Kübizm etkisi ile resmetmiştir. Kendine özgü tekniği ve üslubu ile akademiye çok yönlü katkılarda bulunmuştur. Diğer ressam kadınların akademiye katmış olduğu geleneksel kalıbı yıkmış ve yeni bir akımın etkisiyle Türk resim sanatına eserlerini ifa etmiştir. Hale Asaf kuvvetli bir desene sahiptir. Portre ve figürü ağırlıklı olarak çalışmaktadır. Resimlerinde öznellik bulunur ve tuvaline aktarırken boyaları, renkleri nasıl kullanacağı planları dâhilindedir. Türk resim sanatına akademi eğitimi olarak katkısı büyük olan Hale Asaf'ın çoğu eseri yaşamış olduğu Fransa'da kalmıştır. Burada hayata veda eden sanatçının son dönem yapmış olduğu eserleri incelemek zor olmuştur. Kadın ressamlarımız kendilerini geliştirmek ve sanat eğitimine katkı sağlamak adına zorlu bir dönemden geçmişlerdir. Eğitim alabilmek ve bu aldıkları eğitimleri aktarabilmek adına zor süreçlere katlanan kadın ressamlar, Türk resim sanatına ve Türk resim akademisine en büyük katkıları sağlamışlardır. Gerek yurt dışında gerekse yurt içinde almış oldukları eğitimler ile Türk sanat tarihinin en güçlü simgesi halinde karşımıza çıkmışlardır. Akademik eğitimde resim sanatını yüceltmek adına yapmış oldukları fedakârlıklar Türk resim sanat tarihinde gelişmemize yol gösterebilecek değerdedir.

SONUÇ

İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşunda kadın ressamların desteğinin ve eğitimin verilmesinde ki çabaları Türk Resmine en büyük katkıda bulundukları gözler önündedir. Mihri Müşfik,Celile Hikmet,Hale Asaf gibi ressam kadınların yurt dışı eğitimleri ile beraber ülkeye getirmiş oldukları anlayış doğrultusunda kadın ressamlarında eğitim alabilecekleri ve bu imkanın bir okul kapsamında sağlanacak olması en önemli sonuç olarak sayılabilir. Ayrıca akademik anlamda desen çalışmasının da eğitimin verilmesi okulun üzerinde çalıştığı bir konudur. 1882 yılında kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi'nden sonra kurulması kadın ressamların bu konuda yetişebileceklerini kanıtlamış olmuşlardır. Ayrıca desen eğitiminin en önemli nokta olarak tutmuşlar ve anatomi çalışmaları için model desenleri etüt etmişlerdir. Desenin gelişimine katkı sağlamışlar ve kendilerini yurt dışı tabanlı desteklemişler ve geliştirmişlerdir.

KAYNAKÇA

AYDIN,Derya. "İnas Ve Sanayi-İ Nefise Mektebi'nin İlk Kadın Heykeltıraşları" Batman Üniversitesi,2018.

BAYSAV,Deniz. "19.Yy. Sonu Ve 20.Yy Başında Kadın Ressamlarımız",Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü,Trakya,2011.

TANSUĞ,Sezer. " Resim Sanatının Tarihi" Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 159.Tarih VakfıYurt Yayınları, İstanbul, 1993 s.75-82.

RESİMLER

Resim 1: İnas Sanayi-İ Nefise Mektebi Kız Öğrencileri

Resim2: İnas Sanayi-İ Nefise Mektebi Kız Öğrencileri

Resim3: Mihri Müşfik Tevfik Fikret Portresi

Resim4: Mihri Müşfik Atölyede

Resim5: Celile Hikmet Anatomi Çalışması

Resim6: Celile Hikmet Otoportresi

Resim7: Hale Asaf Portre

ENDÜLÜS'TEKİ MÜSLÜMAN DÜŞÜNÜRLER

Zeynel Abidin Kızıl

Ahmet Gümüştop

Bugünün İspanya'sı ile Portekiz ve de Fransa'nın Bordo-Marsilya hattının güneyini içine alan bölge İberya veya İber yarımadası olarak anılır. Bu topraklar; Emevi halifesi Velid b. Abdülmelik (705-715) döneminde, Kuzey Afrika valisi Musa b. Nusayr'ın, 711 yılında Tarık b. Ziyad'ın komutası altında gönderdiği ordu ile fethedilmiştir. Bu fethin en önemli kazanımı tarihe adını altın harflerle yazdıracak olan Endülüs Medeniyeti'nin İspanya'da ortaya çıkmış olmasıdır. Bu coğrafya 736 yıl boyunca bir çok alime, düşünüre, bilim insanına ev sahipliği yapmıştır.

Endülüslü Müslüman düşünürler, eğitimin temel hedefinin insanı, gerek dünya gerekse ahiret hayatında mutlu kılacak bir yapıya kavuşturmak olduğu noktasında ittifak etmişlerdir. Onlar; kişiyi beceri, meslek ve makam sahibi yapmanın ötesinde, hayatı anlamlandırmanın önündeki en büyük engel olan cehaletten kurtarmayı amaçlamışlardır. Binaenaleyh aklını kullanan, nefsini kontrol altında tutabilen, iyi huylarla bezenmiş, ilmi ile amil, kendisi ve çevresiyle uyumlu bir kimse haline getirme noktasında faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bu faaliyetler ışığında ilim ve fikir dünyasına önemli katkılar sunmuşlardır.

Dini İlimler Alanında Endülüs'teki Müslüman Düşünürler

1. Tefsir – Kıraat

Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273)

Kurtuba'da doğan Kurtubi'nin doğum tarihi VI. (XII.) yüzyılın sonları veya VII. (XIII.) yüzyılın başları olarak tahmin edilmiştir (el-Kasabî Mahmûd Zelat, s. 8; Miftâh es-Senûsî Bel'am, s. 85-86). Dini ilimlerde tahsilini Endülüs'te tamamlamakla birlikte Kurtuba'nın 1236'da Hristiyan Hakimiyeti altına girmesi üzerine ülkesinden ayrılmış ve Mısır'a yerleşmiştir. Tefsir, hadis, kıraat, fıkıh gibi alanlarda çok iyi yetişmiş olduğunu eserleriyle ortaya koyan Kurtubi'yi Zehebi "ilimde derya" olarak nitelendirmiş, diğer müellifler de hakkında benzer ifadeler kullanmıştır. Nitekim en önemli eseri olan ve Kurtubi Tefsiri olarak bilinen el-Cami'u li ahkami'l-Kur'an isimli meşhur tefsiri, telif edildiği tarihten günümüze kadar İslam aleminin her tarafında en fazla okunan tefsirlerden biri olmuştur. Kurtubi eserlerinde Ehl-i sünneti savunmuş, başta Mutezile olmak üzere İmamiyye, Rafiziyye, Kerramiyye gibi fırkaları eleştirmiştir. Maliki olmakla birlikte mezhep taassubuna karşı çıkmış ve taklitçiliği bir metod olarak benimsememiştir. Mütevazi kişiliği ve sade yaşayışıyla tanınan, zühd hayatına önem veren Kurtubi 9 Şevval 671'de (29 Nisan 1273) Meynetü Beni Hasib'de vefat etti ve burada defnedilmiştir. Kabri, 1971 yılında onun adına inşa edilen camideki türbesine nakledilmiş olup halen ziyarete açık bulunmaktadır.

Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1053)

Ebu Amr Osman b. Said ed-Dani Kurtuba'da doğmuştur. Kurtuba doğumlu olmasına rağmen ed-Dani olarak anılmıştır. İbnu's Sayrafi olarak da bilinen bu alimin hadis ve fıkıh alanlarında da derinliği olmakla birlikte en fazla temayüz ettiği alanlar tefsir ve özellikle kıraat idi. Endülüs, Kayrevan, Mısır, Mekke, Medine'de çok sayıda hocadan ders almış ve çok sayıda öğrencinin yetişmesine de vesile olmuştur. Camiu'l-Beyan fi'l-Kıraati's-Seb'a'lMeşhure'dir., kıraata dair yazdığı en büyük eseridir. et-Teysir fi'l-kıra'ati's-seb'a, müellifin yedi kıraat hakkında yazdığı bir diğer meşhur eseridir. Dani, 14 Şevval 444 (6 Şubat 1053) Pazartesi günü Daniye'de vefat etmiş ve aynı yere defnedilmiştir.

2. Hadis

Bakī b. Mahled (ö. 276/889)

Baki b. Mahled, 201'de (817) veya daha önce Kurtuba'da doğmuştur. Yirmi dört yaşlarında iken ilim tahsili için doğu İslam ülkelerine doğru yola çıkmıştır. Bu yolculuğunda hadis ve fıkıh tahsil etmesinin yanında hadis rivayet etmiştir. 244 yılı civarında Endülüs'e dönmüştür. Bir müddet sonra on dört yıl süren ikinci uzun seyahatine çıkmıştır. Uğradığı herhangi bir yerdeki hadisleri derleyip topladığı için arkadaşlarının "miknese" (süpürge) lakabını taktıkları Baki b. Mahled, otuz dört yıl süren hadis tahsilini tamamlayıp memleketine dönünce, hayatta olan hocaları başta olmak üzere Endülüslü hadis talebeleri onun geniş hadis kültüründen faydalanmaya çalışmışlardır. El-Müsned'ül Kebir isimli eseri hadis alanındaki önemli eserlerindendir. Rivayetleri sahabi adlarına göre alfabatik olarak tertip ettiği ve el-Musannef diye de bilinen bu eserinde 1300'den fazla sahabinin rivayetine yer vermiştir. Endülüs'ü adeta bir hadis merkezi haline getiren Baki, 28 Cemaziyelahir 276'da (28 Ekim 889) Kurtuba'da vefat etmiş ve Benü'l Abbas Mezarlığı'na defnedilmiştir.

İbn Hazm (ö. 456/1064)

Sâid el-Endelüsî'ye yazdığı bir mektuba göre Kurtuba'nın doğu kesimindeki Rabaz-ı Minyetü'l-Mugīre'de 384 yılı Ramazanının son gününde (7 Kasım 994) doğdu. İbn Hazm, hadis hafızı ve Endülüs'te hadisçilerin önemli temsilcilerinden biri, hatta başı kabul edilmiştir. Gerek zihni kabiliyetleri gerekse dindarlığı bakımından çok seçkin bir alim olarak tanıtılmakta; bütün İslam ilimlerinde derinleşmiş olduğu, hükümlerini doğrudan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'ten çıkardığı, edebiyat ve şiirde mahir, dil, siyer ve tarih konularında geniş birikime sahip olduğu belirtilmektedir. İbn Hazm bu alanların hepsinde eser vermiştir. el-Muhalla adlı eserinde mükerrerleriyle birlikte Buhari'nin Sahih'inden 470, Müslim'in Sahih'inden 780, Ebu Davud'un es-Sünen'inden 383 ve Nesai'nin es-Sünen'inden 504 hadise yer veren İbn Hazm, Buhari ve Müslim'in eserlerini en güvenilir hadis kitapları olarak kabul etmiştir. 456 yılı Şaban ayının sonunda (Ağustos 1064) Lebleye'de (Niebla) vefat etmiştir.

3. Fıkıh (Hukuk)

Îsâ b. Dînâr (ö. 212/828)

Muhtemelen 155 (772) yılında Tuleytula'da doğan İsa b. Dinar, burada ve Kurtuba'da öğrenim gördü. İlim tahsili ve hac için Haremeyn'e ve daha sonra Kahire'ye gitti. Kahire'de İmam Malik'in en önde gelen talebesi Abdurrahman b. Kasım'dan fıkıh ve hadis okudu. Ayrıca İbn Vehb, İbn Abdilhakem ve Eşheb el-Kaysi gibi İmam Malik'in diğer talebelerinin derslerine devam etti. Daha sonra Tuleytula'ya dönen İsa b. Dinar burada halkın sevgi ve saygısını kazandı. Takvası ve zühdü ile tanındı, Maliki mezhebinin otoritesi ve fetva mercii oldu. Oğlu Eban b. İsa'nın naklettiğine göre İsa b. Dinar, ömrünün sonlarında re'y ile fetva vermeyi bırakarak hadisle amel etmeyi tercih etti. Fıkhın yanı sıra kelam ilminde de bilgi sahibi olmasının yanında ceza hukuku alanındaki ılımlı görüşleriyle dikkat çekti. Kaynaklarda, İsa b. Dinar'ın İbn'ül Kasım'dan dinlediği rivayetlerin yirmi kitap oluşturduğu ve Maliki fıkhına dair on cüzden meydana gelen el-Hidaye adlı bir eser telif ettiği nakledilmektedir. Bu kitapta İbnü'l Kasım'dan aldığı bilgilerin yanı sıra kendi görüşlerinin de olduğu belirtilmektedir. İsa b. Dinar 24 Şevval 212 (16 Ocak 828) tarihinde Tuleytula'da vefat etti.

4. Kelam

Asîlî (ö. 392/1002)

Endülüs şehirlerinden olan Şezune veya Cezıretülhadra asıllıdır. İlk tahsilini Asile'ye de yapan Asili 342'de Kurtuba'ya gitti. Devrin önde gelen alimlerinden hadis ve fıkıh okudu. 962'de tahsil için Endülüs'ten ayrıldı. Kuzey Afrika, Mısır, Mekke, Bağdat gibi önemli ilim merkezlerinde birçok ilim adamından fıkıh ve hadis tahsil etti. Kufe, Basra ve Vasıt'a gitti. On üç yıl kadar süren bu doğu seyahati sonunda Endülüs'e döndü. Zamanında Endülüs'te Maliki mezhebinin önde gelen temsilcisi ve aynı zamanda Buhari'nin ravilerinden biridir. Fıkıh ve Hadis ilminin yanında güçlü bir Kelam ilmine sahiptir. Eş'arilik, Asili vasıtasıyla yayılmıştır. Kaynaklarda adları geçen ve hakkında fazla bilgi bulunmayan eserleri içinde en önemlisi ed-Dela'il ala

ümmehati'l-mesa'il adlı kitabıdır. Asîlî, 19 Zilhicce 392'de (29 Ekim 1002) altmış sekiz yaşlarında iken Kurtuba'da vefat etti.

5.Tasavvuf

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240)

17 Ramazan 560 (28 Temmuz 1165) tarihinde Endülüs'ün güneydoğusundaki Tüdmir bölgesinin başşehri olan Mürsiye'de doğdu. İslam tasavvufunun zirve isimlerinden olan İbnü'l-Arabî, tasavvufi geleneği olan bir aileye mensuptur. O, yüzlerce hocadan ders aldı; Endülüs, Kuzey Afrika, Mısır, Hicaz, Şam ve Anadolu'da birçok şehri, ilim merkezini gezmiş ve bu suretle geniş bir kültürel müktesebata sahip oldu. Eserlerinde bu müktesebatın yansımaları açık bir şekilde görülmektedir. Anadolu'yu dolaşırken uğradığı Konya'da ünlü Türk bilgini Sadruddin el- Konevî'nin annesi ile evlenmek suretiyle, Türkler'in Endülüs asıllı bilinen ilk eniştesi oldu. İbnü'l-Arabî'nin tasavvufa yaptığı en önemli katkı, vahdet-i vücud nazariyesidir. Özetle, bu nazariyeye göre Allah'tan başka bir varlıktan söz etmek mümkün değildir. Kainattaki her nesne ayrı ve müstakil birer varlık değil, Allah'ın varlığının sonsuz biçimlerde tecellisidir. İbnü'l-Arabî tasavvuf alanında çok sayıda eserin sahibidir. Bazı kaynaklarda bu eserlerin sayısının beş yüzü aştığı ifade edilmektedir. el-Fütuhatu'l-Mekkiyye, Fususu'l-hikem, Risaletu'l-Kuds ünlü eserlerinden bir kaçıdır. İbnü'l-Arabî, 22 Rebiülahir 638 (10 Kasım 1240) tarihinde Dımaşk'ta vefat etti.

Sosyal, Sağlık ve Fen İlimleri Alanında Endülüs'teki Müslüman Düşünürler

1. Felsefe

İbn Rüşd (ö. 595/1198)

Seçkin bir ailenin çocuğu olarak 520 (1126) yılında Kurtuba'da doğan İbn Rüşd, Endülüs'te felsefenin zirvesinde oturan kişidir. Aristo'nun eserlerini onun felsefi doktrinine sadık kalarak şerh ettiği için İslam aleminde "Şarih", Latin dünyasında ise aynı anlamda "Commentator" ünvanıyla tanınmıştır. Ayrıca İbn Rüşd adı Batı literatürüne Averroes şeklinde geçmiştir. İbn Rüşd'ün felsefeyle uğraşırken zihnini yorduğu asıl mesele, vahiy ile felsefenin birbirinden bağımsız olarak nasıl anlaşılıp değerlendirilebileceği ve buna bağlı olarak ikisi arasında biri diğerini geçersiz kılmayacak biçimde sağlam bağlantılar kurulabileceği hususudur. Ona göre felsefe ve dinin kendilerine özgü prensipleri ve esasları vardır, bunlar birbirinden farklı olmak durumundadır; birinin diğerine karıştırılması yanlışlıklara mahal verir. Binaenaleyh dini meselelerin din çerçevesinde, felsefi problemlerin de kendi içinde ele alınıp değerlendirilmesi gerekir. Bu demektir ki her ikisinin doğrusu kendi bünyesi içinde belirlenecektir. Faslu'l-makâl el-Keşf an minhâci'l-edille (Felsefe-Din İlişkileri) isimli eseri en önemli eserlerindendir. Felsefe alanındaki çalışmalarıyla Endülüs'te zirveye oturan İbn Rüşd, 9 Safer 595 tarihinde Marakeş'te (11 Aralık 1198) vefat etmiştir.

2. Tarih-Coğrafya

İbn Hayyân (ö. 469/1076)

377'de (987) Kurtuba'da doğan İbn Hayyân'ın Endülüs tarihçiliğinde özel ve önemli bir yeri vardır. İspanyol asıllı Müslüman bir aileye mensuptur. O, fıkıh, tefsir, hadis, edebiyat dallarında eğitim görmekle birlikte asıl tarih alanında sivrilmiştir. Kendinden sonraki tarihçiler onu "Endülüslü tarihçilerin Sultanı/Emiri" olarak vasıflandırmışlardır. İbn Hayyân, aynı zamanda cemaatçi bir tarihçidir. Ona göre cemaatin birliği her şeyin üstündedir. Tarafsızlık onun belirgin hususiyetlerinden biri olmakla beraber, toplumun birliği söz konusu olduğunda, o, bu vasfını muhafaza edemez ve zarif üslubu sertleşir ve çok kırıcı bir hal alır. Olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde görmeyi ihmal etmez. Endülüs tarihini ihtiva eden ve tamamı on cilt olan "el-Muktebes fî Tarihi Ricali'l-Endelüs" isimli eseri önemli eserlerinin başında gelir. İbn Hayyân, 27 Rebiülevvel 469'da (29 Ekim 1076) vefat etmiştir.

Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094)

İşbiliye'nin batısında yer alan Şeltiş'te doğan Ebû Ubeyd el-Bekrî, bu dönemde yetişen en ünlü coğrafyacıdır. Şeltiş'te başladığı tahsil hayatına başta Kurtuba olmak üzere Endülüs'ün çeşitli ilim merkezlerinde devam etti. Ebû Ubeyd el-Bekrî, aşırı derecede kitap toplama ve okuma meraklısı bir kimse olarak da temayüz etti. Kaynaklar, onun çok sayıda kitap toplayıp okuduğunu ve bunları bez kılıflar içinde sakladığını belirtmektedir. Coğrafya alanındaki iki önemli eserinden Mu'cem ma ista'cem adlı olanında Arap Yarımadası'nın coğrafi özelliklerini, nüfus yapısını, şehir ve nehirlerini alfabetik sıra içerisinde ele aldı. el-Mesalik ve'l-memalik adlı öteki kitabı ise, yaratılıştan başlayarak dünya üzerindeki ülkeleri, tabii kaynakları, halkları ve bu halkların örf ve adetlerini, şehir ve bölgeleri vb. hususları ihtiva eden hacimli ve son derece önemli bir eserdir. Endülüs'te daha sonra meşhur olacak birçok kimseye hocalık yapan Ebû Ubeyd el-Bekrî, 487 Şevvalinde (Ekim 1094) Kurtuba'da vefat etti.

3. Tıp-Eczacılık

Ebü'l-Kāsım Halef b. Abbâs ez-Zehrâvî (ö. 403/1013)

X. yüzyılın en büyük hekimi Ebü'l-Kāsım Halef b. Abbâs ez-Zehrâvî'dir. Endülüs Emevî Hükümdarı III. Abdurrahman'ın başşehir Kurtuba yakınlarında 325 (937) yılında inşasını başlattığı yeni hilâfet merkezi Medînetüzzehrâ'ya nisbetle anılmakta, araştırmaların çoğunda burada doğduğu belirtilmektedir. Zehrâvî, her ne kadar tıbbın çeşitli dallarıyla ilgilenmişse de daha çok cerrah özelliğiyle tanınmıştır. Avrupa'da Abulcasis Abulcases, Bulcasis, Albucasis gibi adlarla anılmış ve cerrahinin babası olarak kabul edilmiştir. Onun kaleme aldığı ansiklopedik mahiyetteki et-Tasrîf li men 'aceze 'ani't-ta'rif adlı eseri, tıp tarihi açısından çok önemlidir. Eserin son bölümü, cerrahi ile alakalı olup, yaraların dağlanması, idrar torbası üzerine çakıl taşı basıp sıkıştırma, canlı hayvanlar üzerinde deney mahiyetinde ameliyatlar gerçekleştirme, kadavra teşrihi, yani ceset üzerinde inceleme ve araştırma yapma gibi yeni fikirleri ihtiva etmektedir. Cerrahinin babası olan ez-Zehrâvî 404 (1013) yılında Kurtuba'da vefat etmiştir.

İbnü'l-Baytâr (ö. 646/1248)

Endülüs'ün Maleka şehrinde dünyaya gelen İbnü'l-Baytâr'ın doğum tarihi hakkında 575 (1179), 585 (1189), 593 (1197) ve 596 (1200) yılları gösterilir. ilk öğrenimini babasından görmüş, dini ve akli ilimleri okuduktan sonra botaniğe merak sarmıştır. İbnü'l-Baytâr lakabını babasının veterinerliğinden dolayı almıştır. Ortaçağ boyunca İslam dünyasında yetişen eczacılar arasında en ön sırayı işgal eden birkaç büyük bilginden; bilgi görgü ve tecrübesini arttırmak ve yazacağı eserlere malzeme toplamak için üç kıtayı gezen ender müelliflerden biridir. Cezayir, Anadolu, Libya, Trablusgarp, Lübnan, Kudüs ve Hicaz'ı dolaşarak yazmak istediği eserler için zengin malzeme toplamıştır. Onun eczacılığı ilgilendiren "el-Câmi' li-Müfredâti'l-Edviye ve'l-Ağziye" isimli eseri önemle zikre değerdir. İlaçlar konusunda Arapça kitapların en güvenilir olanıdır. O, bu eserinde ilaçlardan, gıdalardan ve bunları hazırlama tekniklerinden söz etmiştir. Ayrıca topladığı, tabâbette kullanılan bitki türlerinden ve besin maddelerinden oluşan malzemeyi bütün özellikleriyle tanıtmış; adlarını Arapça, Berberice, Latince, Grekçe ve Farsça olarak yazıp, karışıklığa yer vermemek için harekelemiştir. İslam dünyasında yetişen eczacılar arasında en ön sırayı işgal eden birkaç büyük bilginden biri olan İbnü'l-Baytâr, Dımaşk'ta 1248 yılında vefat etmiştir.

4. Astronomi-Matematik

Ebû İshâk Nûrüddîn el-Bitrûcî el-İşbîlî

Kurtuba'nın kuzeyinde bulunan Bitruc şehrinde doğduğu için Bitrûcî, uzunca bir süre İşbiliye'de oturduğu için de İşbili nisbesiyle anılmış, Batı literatüründe Alpetragius adıyla tanınmıştır. Ünlü Filozof İbn Tufeyl'in talebesi ve İbn Rüşd'ün çağdaşı olan Bitrûcî, Endülüs astronomi tarihinin en önemli isimlerinden biridir. Kendisinden önce ez-Zerkali, Cabir b. Eflah, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd tarafından başlatılıp devam ettirilen Batlamyus teorisine yönelik tenkitleri olgunlaştırarak, bu konuda son sözü söyleyen kişi olmuştur.

Bitrûcî'ye Aristocu fizik felsefesinin verilerine dayanarak Batlamyus'un astronomik sistemini eleştirme ve değişiklik yapma fikrini İbn Tufeyl telkin etmiştir. Bitrûcî, hocası İbn Tufeyl'in tavsiyesi doğrultusunda çalışarak kendisini şöhrete kavuşturan Kitâbü'l-Hey'e'yi kaleme almıştır. Bitrûcî'nin, kesin bir tarih vermeden XIII. yüzyılın hemen başlarında öldüğünü söylemek mümkündür.

İbn Muâz el-Ceyyani (ö. 486/1093)

379'da (989) Kurtuba'da doğdu. Ceyyani nisbesini taşımasınından uzun süre Ceyyan'da yaşadığı anlaşılmaktadır. 1012 yılının başından 1017'nin sonuna kadar Kahire'de bulundu. XI. Yüzyılda Endülüs'ün yetiştirdiği büyük matematikçilerden biri oldu. Onun matematik alanında biri Makale fi şerhi'l-nisbe diğeri Kitâbü mechûlât fî kisi'l-küre adını taşıyan iki eseri günümüze ulaşmış bulunmaktadır. İbn Muâz'ın Makale fi şerhi'l-nisbe isimli eseri, İslam dünyasında Euclid'in oran tanımını savunan en parlak örnektir. Kitâbü mechûlât fî kisi'l-küre isimli eseri ise Mağrib'de küresel geometri üzerine telif edilmiş ilk eser olduğu gibi, bu dalın astronomiden bağımsız olarak ele alındığı ilk örnektir. İbn Muâz el-Ceyyani, 486 (1093) yılında vefat etti.

5. Botanik-Zooloji

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muhammed

İbnü'l-Avvâm olarak şöhret yapan ve XII. yüzyılda yaşamış olan İşbîliyeli Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Muhammed, ziraat konusunda kendini yetiştirmiş önemli bir isimdir. Onun ziraat konusunda telif ettiği el-Filâha adlı eseri, sadece İslam dünyasında değil, Ortaçağ boyunca bütün dünyada emsaline rastlamak pek mümkün olmayan çok kıymetli bir eserdir. Bunun sebebi, İbnü'l-Avvâm'ın daha önceki bilgileri çeşitli kaynaklardan derleyerek bir araya getirirken uyguladığı teknik ve metotla herkesin faydalanabileceği sistematik bir eser ortaya koyması, ayrıca verdiği bilgileri kendi gözlemlerinin de katkısıyla kuru bilimsellikten çıkarıp canlılığa kavuşturmasıdır. Otuz beş bölüm halinde düzenlenen eserin ilk otuz bölümü bitkilerin, geriye kalan beş bölümü ise evcil hayvanların yetiştirilmesine tahsis edilmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Endülüs, İslam Medeniyetinin, Batı'yı etkilediği ve ona yeni bir ufuk kazandırdığı coğrafya olması açısından son derece önemlidir. Şüphesiz bu etkileşimde dönemin âlimlerinin etkisi büyüktür. İlk fetih hareketleriyle birlikte Hıristiyan âleminde İslamiyet aleyhine husumet atmosferi teşekkül etmiştir. Bu durum Batılı insanın şuur altında İslam Medeniyeti'nin gerçekleştirdiği başarıları görmezlikten gelme ya da basite indirgeme anlayışını hâkim kılmıştır. Bu oryantalist yaklaşımı eleştirebilen ender bilim tarihçilerinden olan George Sarton (1884-1956), "Bu, İslam bilimlerinin mucizesi. Bu mucizenin sebeplerini ben çözemedim." diyerek İslam medeniyetine olan hayranlığını ifade etmektedir.

"Endülüste'ki Müslüman Düşünürler" başlığı altında aktarmaya çalıştığımız isimler, okyanustan bir katre misali, örneklerdir. Dönem üzerine yapılacak yeni çalışmalarla medeniyetimizi daha iyi tanıyacak, tarihimizden alacağımız güçle geleceğe ümitle bakabileceğiz.

Kaynakça

AKYÜZ, Vecdi, "ASÎLÎ", DİA, İstanbul 1991.

ALTIKULAÇ, Tayyar, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", DİA, Ankara 2002.

APAYDIN, Yunus, "İBN HAZM", DİA, İstanbul 1999.

ÇETİN, Abdurrahman, "DÂNÎ", DİA, İstanbul 1993.

DİZER, Muammer, "İBN MUÂZ", DİA, İstanbul 1999.

İbn Haldûn, Mukaddime (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1983, II, 1173.

İZGİ, Cevat, "İBNÜ'l-AVVÂM", DİA, İstanbul 1999.

KAHYA, Esin, "ZEHRÂVÎ", DİA, İstanbul 2013.

KANDEMİR, Yaşar, "BAKĪ b. MAHLED", DİA, İstanbul 1991.

KARLIĞA, Bekir, "İBN RÜŞD", DİA, İstanbul 1999.

KAYA, Mahmut, "BİTRÛCÎ", DİA, İstanbul 1992.

KAYA, Mahmut, "İBNÜ'l-BAYTÂR", DİA, İstanbul 1999.

KAZICI, Ziya, İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları No:191, İstanbul, 18. Baskı, Temmuz 2018.

KILIÇ, Mahmud, "İBNÜ'l-ARABÎ, Muhyiddin" DİA, İstanbul 1999.

ÖZDEMİR, Mehmet, "EBÛ UBEYD el-BEKRÎ", DİA, İstanbul 1994.

ÖZDEMİR, Mehmet, "İBN HAYYÂN", DİA, İstanbul 1999.

ÖZDEMİR, Mehmet, Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 4. Baskı, Eylül 2017.

ÖZDEMİR, Mehmet, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 4. Baskı, Eylül 2017.

SEZGİN, Fuat, İslâm Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar, Timaş Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, Ekim 2018.

SEZGİN, Fuat, Bilim Tarihi Sohbetleri, Pınar Yayınları, İstanbul, 6. Baskı, Temmuz 2019.

YAŞAROĞLU, Kamil, "ÎSÂ b. DÎNÂR", DİA, İstanbul 2000.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, Müslüman, Düşünür, İlim,

THE FIRST STEPS OF KAZAKH FILM CRITICISM

G.K. KOPBAYEVA[214]

ENLIK TURSUNOVA[215]

Summary: cinema, which began in the twentieth century, has absorbed all the noblest qualities of Russian literature and theater, music and fine arts and in a short time to break ahead, has become the most important of the many types of intellectual art. No sphere of art can compete with cinema in presenting to millions of people the statehood of the people, its historical knowledge and culture. The first steps of cinema in the Kazakh steppe coincided with periods of political upheavals and shocks occurring in society. And yet, having overcome all the consequences of such political conflicts, cinema has become the best example of art in the Kazakh society. Perhaps, if various political conflicts did not interfere with some aspects of our art and development in one direction, today the Kazakh cinema would be comprehensively developed, studied, and the level of its achievements would be much higher, the number of professional experts and critics able to deeply study the Kazakh cinema, create a much larger number of scientific works devoted to the field of cinema would increase?! And yet, due to the fact that since independence in our country were created conditions for the development of science, currently in Kazakhstan is a huge work to eliminate the shortcomings made in the Soviet era, the study of the history of national cinema, the definition of its features, the creation of conditions for the development of the science of film knowledge. Film criticism plays a special role in these works. Until now, Kazakh cinema has been studied and studied by a number of poets and writers of the early XX century and specialists of other branches of science. Usually always questions of criticism were discussed only superficially and closed in a warm state. On the one hand, it is quite legal. Since professional film criticism began to improve recently and has not yet strengthened its position. In the research scientific article the author widely studies previously unknown works of figures of this sphere of art, who worked on the way of development of this industry even before the period of formation of the Kazakh professional film criticism.

Keyword: cinematography, cinema art, film criticism, film installation, camera, cinema culture, literature, theater, tape, screenplay.

A more detailed examination of the spiritual heritage of the representatives of the Kazakh nationality, with their historically nomadic identity, original culture, shows that their first scientific ideas and conclusions were reflected in the spiritual identity of the Kazakh people in the earliest times. For example, in no case should not forget about the special impact on the development of this genre of criticism, presented in a period of revival of the Kazakh critical thinking, by scientific reasoning brilliant enlightener Shokan, talent wise educator, Ibray, absorbed the requirements of progressive pedagogy, aesthetic views of Abai, raised the art of the word meaning to the height. Also, the Newspapers "Turkestan ualayats" and "Dala ualayats", Newspapers and magazines "Aykap", "Kazakh", "Enbekshi Kazakh", collections of poems, poems, legends and fairy tales published in the Kazakh language in the XX century could not but awaken critical thought.

Of course, it would be wrong to say."... we had no criticism", without considering the given circumstances, without relying on historical facts.

Therefore, the formation of the art of film criticism in the thirties is closely connected with the names of the Kazakh intelligentsia. The Kazakh people, by nature close to pen, in these years contributed to the development

[214] PhD candidate Of the Kazakh national Academy of arts named after T. K. Zhurgenov
Kazakhstan, Almaty, e-mail: guka_1712@mail.ru
[215] PhD candidate Ofthe Niğde Ömer Halisdemir University, Turkey, Niğde, e-mail: enliktursunova06@mail.ru

of national journalism by collecting information among the heritage in the field of research views and historical heritage, folklore, the desire to create history and develop certain conclusions. Through this process, the first articles, reviews related to cinema, became an important contribution of these writers to the expansion of the scope of criticism.

However, qualitative works, systematically studied and determining the direction of film production, can be counted on the fingers. Be that as it may, the many-sided articles that have come down to us, which have not yet lost their value, are priceless relics from the Fund of modern cinema.

One of the founders of the Kazakh cinema, who first brought to the Kazakh steppe film installations, was a Communist, the first Kazakh, who traveled the entire globe, one of the organizers of the national liberation uprising in 1916, A. Zhangeldin. Candidate of historical Sciences R.I. Golubayeva on the basis of personal memories of the traveler in December 1946 and January 1947 recorded the biography of Zhangeldin "Menin gumyr zholym" ("My life path").

In these memoirs, the traveler says about the film installation that he brought: "on his return from abroad, he went to his native land-Turgay region. I took with me a brand-new cinematographic machine called the Kok, which has just come out. It was small, weighing no more than half a pound. The machine had rotating knobs. When the handles rotate, the Dynamo works, and the electric drive is set in motion. A sheet wound on sticks performs the function of a screen, when you stretch it, you get a screen " (Golubayeva).

Before the people never saw "cinema", to the simple Kazakh people A. Zhangeldin's actions seemed strange. In order not to be unfounded, let us give another example from the memoirs of the traveler: "at first they looked with fear, they thought that this was the work of the devil. I explained that this is a normal phenomenon: with the help of chemical compositions, images appear. Showing footage of how the workers of India, China, Spain work, I said that our attitude to workers is even worse, exploitation is even stronger, they pay pennies, and profit is received in rubles. After three or four such sessions, rumors spread throughout the Turgay steppe about it, people fell from villages located 30-40 kilometers away. My Kazakh people demanded to show a movie. Returning to their villages, they talked about the content of the seen movie, passed on to each other everything, I said." (Golubayeva).

Now in the conditions of development, strengthening of positions of art criticism, all exhibits concerning formation of cinema art have been collected and exposed on racks of museums and archives. In this regard, perhaps, there is a legitimate question about where is now the film camera "Kok", brought Zhangeldin from the trip. Unfortunately, from the memories of the traveler, we learned that this device is not in Kazakhstan:"...I was only able to show it twice, the third time the session was interrupted in the middle. The police chief reported to Tashkent. The police surrounded the club, but I managed to escape. I jumped out of the window, the Uzbeks did not let me pick it up and took the device with them" (Golubayeva).. From these memories we learned about when the Kazakh steppes came cinema equipment, as it spread among the nomadic population.

Among the valuable information that has not lost its appreciation, we should include the critical views and proposals of the writer, public figure S. Seifullin related to the Kazakh cinema. Poet, writer S. Seifullin from 1922 to 1924 served as Chairman of the people's Commissariat of the Kazakh Soviet Republic, firmly holding the reins of government. That is, if we speak in modern language, this responsible position is equivalent to the position of the head of government (Prime Minister). At that time, such areas as Kazakh culture, education, life were under the direct supervision of S. Seifullin. From the archival documents we have, we know that using the functions of the Supreme power, Seifullin created material conditions for the development of Kazakh culture, including cinema.

In the research book of the scientist-historian M. Absemetov "Saken Seifullin" the following historical fact occurs. The official application written by cinematographer and photographer E. E. Blekhman (1890-1980) on August 4, 1924 addressed to S. Seifullin, who was then the Chairman of the people's Commissar of Kazakhstan,

stated: "to remove the picture of the life of the Kyrgyz (Kazakhs – G.K.) cinematographers of Kazakhstan and the USSR need to buy a film set. Right now in Orenburg there are such installations that can be purchased at a very low price, for about 400 rubles. I think it is very cheap for the Kyrgyz Republic and it is necessary to buy it.

I ask to allocate to me the means necessary for acquisition of the above-named device" (Absemetov, 2006, 147). Since the official documents of the period of S. Seifullin's reign were preserved in archival documents, we found out that E. Blechman's application was considered at the meeting of the people's Commissar, which took place on September 5, 1924. At the meeting of the people's Commissariat for budget, which considered the applications of 28 organizations on the acquisition of items necessary for the life of Kazakhstan in the coming years, 90% of applications were rejected.

However, the Chairman of the people's Commissar S. Seifullin from the budget Fund of the Kyrgyz Republic for 1923-1924 allocated funds for the implementation of the request of E. Blechman. This installation belonged to the personal property of the people's Commissar. From this episode we observe the civic patriotism of S. Seifullin, who showed concern for art. Speaking the language of the scientist M. Absemetov, this was the beginning of the path of great cinematography in the great steppe of nomads.

S. Seifullin did not move away from the sphere of culture, even after his release from the post of Chairman of the people's Commissariat. He is actively involved in various public works, and despite the priority of education, he also paid special attention to the sphere of culture and art. This is convincingly evidenced by the works of scientists who studied the biography and memories available in the records of the statesman. Expressing at various meetings and meetings a sharp critical opinion about the shortcomings in the "new" form of art, which has been introduced into the Kazakh lands – cinema, he expressed his proposals.

In his report in 1935 at the IX Congress of Soviets of Kazakhstan "Let's develop artistic technique" (translated from Russian published in the newspaper "Kazakhstan truth" on January 9, 1935) S. Seyfullin noted: "known in his country works of fiction, theater, cinema, music, publishing, books-these are indicators that determine the level of culture of the people, its promotion on the cultural front.

If to consider Kazakhstan from art, culture, we know that prior to 1933, the Republic of Kazakhstan lagged behind neighboring republics" (Zhansugurov, 2007, 326), and thus, not hiding the lag of the Kazakh people in the field of culture and art, and that before the great October revolution was openly talked about, first, the former leadership did not pay attention to culture, and secondly, on the front of culture and art are not created correctly the necessary conditions for their development.

In addition, in this article, which touched on the conversation about the literary newspaper about music and literature in the Republic during the Soviet period, special attention was paid to the art of "cinema". "If we compare the work on cinema, not to mention Tatarstan, Bashkiria, we lag behind even the Oirat and Kalmyk republics. This part of the work has slightly improved compared to the 33rd year, they created a movie about their life " (Zhansugurov, 2007, 326-327), expressed his admiration and experience and disappointment due to the shortcomings in the development of Kazakh cinema.

It should be particularly noted that at the time of the periodical continued to raise issues associated with the film. The responsibility of public figures in the process of development of new art formed on the Kazakh land has increased. In this regard, it is necessary to emphasize the work of a prominent poet, public figure I. Zhansugurov, one of those who took the first step, contributing to the formation of the Kazakh cinema.

In 1929 he worked as the head of the "scenario" Department of the Kazakh branch of the trust "Vostokkino", founded in Almaty. He harshly criticized and rejected scripts written by writers of other countries. In the book "History of Kazakh cinema", published in 2005, it is written:"in the Almaty branch of the trust" Vostokkino "

two Kazakhs work. One of them, the famous poet, writer – Ilyas Zhansugurov heads the Department of scripts, and the second-I. Tynyshpayev, works as an assistant to the operator.

I. Zhansugurov had a huge impact on the first steps of cinema in Kazakhstan, filming. He summoned from Moscow the first cinematographer

A. Zalbernik, laboratory Assistant N. Bakin" (Nogerbek, 2005, 26]. In those years, Kazakh cinema was going through difficult times. There were not enough film specialists, technical defects, political conflicts did not give full opportunities for the sustainable development of important art. I. Zhansugurov shared on the pages of Newspapers his experiences about the lagging industry, dreams about the future.

Writing in the article "Myn mylkauga til bitti" ("a thousand dumb people Spoke"), he writes: "Cinema is a lot of words, it is a work that is gaining momentum in other countries, and which has lagged behind in our country, and especially in Kazakhstan. This is a work to discuss and think over, so we thought it necessary to leave for later all the talk about the state of our cinema, and at least once to present in this article our latest achievements" (Zhansugurov, 1930) he noted that art is of two types, one of which is electricity and radio,and the second is cinema.

In this regard, perhaps, there is a thought about how the author learned that cinema in Kazakhstan did not develop. Reading this article, we see that the author is aware not only about the Kazakh cinema, but also about the cinema art of American, European, Indian, French peoples, as well as about the programs shown in the cinemas of these countries.

Although today the legacy of Alash is fully investigated, still a lot is lost, not found. For example, this article by I. Zhansugurov is not so widely known in scientific circles. And not even included in multivolume works Zhansugurov. Also, this article is not in the Museum. I. Zhansugurov, Taldykorgan. From this we can conclude that this information we found is the latest news included in the history of Kazakh film science, as well as in Ilyasovedenie. This is a valuable exhibit. Its historical significance will never run out.

(We included in the scientific work the information we found in the Fund of rare manuscripts of the National library in Almaty, as evidence. - G. K.)

Article by I. Zhansugurov, printed in the font of the former alphabet.

I. Zhansugurov with great interest and enthusiasm were engaged in the film. He constantly provided creative assistance to the authors of the first films devoted to the history of the Kazakh people. For example, the honored worker of culture of the Kazakh SSR, the famous film Director E. Aron remembers I. Zhansugurov with special warmth. In 1930, when E. Aron wrote a screenplay "songs of the steppes", dedicated to the life of the Kazakh people during the great October revolution and the civil war, Ilyas gave him advice on the life, customs and entertainment of the native people. In the summer of the same year, when they started shooting the film according to the script "songs of the steppes", I. Zhansugurov himself headed the film expedition that arrived from Moscow. The footage was shot in a beautiful place of Kazakhstan - Bayanaul in Kerek. In 2007, a multi-volume collection of works by I. Zhansugurov was revised and published. In his article "son" (criticism), he summarized his thought:"...thus, the General drawback of criticism is lack of activity. Criticism is low political. All this because of the education of our critics. We need competent critics who know and involve literary life, with a broad Outlook. Therefore, the training of the critics is another task. If you take up criticism without being literate and confident - the quality of criticism will not increase" (Zhansugurov, 1935, 262].

When analyzing these findings, it is observed that in 1939-1940, the number of critical articles raising the problems of cinema increased. In addition, Kazakh cinema is distinguished by the work of Moscow, Leningrad specialists who came to develop this art form. At the same time, it should be noted the peculiarity of the works written by one of the brightest stars, occupying a special place in the spiritual history of the people of Kazakhstan - M. Auezov. A rare sphere was not awarded his pen, which paid attention to various problems of culture of the Kazakh people living in submission. Whichever of his works we took, in each he put serious ideas troubling his soul, and was able to show them a wide scope, digging into the depths of the question. He showed ways to solve problematic issues. Although the critical activity of the writer began with literature, he did not ignore the art of theater and cinema, expressing a valuable opinion about their achievements and shortcomings. Among them, a special place is occupied by the article "Literature and cinema", published in the newspaper "Kazakhstanskaya Pravda" in March 1944, which had a great impact on the development of the art of film criticism and became a target for young researchers. The author, comparing the situation of cinematography in the world space with the situation of cinematography in the Kazakh steppe, began his work with certain achievements and specifically noting the parties experiencing stagnation, emphasizes that the literary community should intervene in the cinematography: "Cinematography is developing at an unusually fast pace. Despite its short history, it managed to do a lot of work in the shortest possible time. Considering topics directly taken from the prevailing circumstances of life, was able to gather a lot of experience and high creative culture..»

The author, comparing the situation of cinematography in the world space with the situation of cinematography in the Kazakh steppe, began his work with certain achievements and specifically noting the parties experiencing stagnation, emphasizes that the literary community should intervene in the cinematography: "Cinematography is developing at an unusually fast pace. Despite its short history, it managed to do a lot of work in the shortest possible time. Considering topics directly taken from the prevailing circumstances of life, was able to gather a lot of experience and high creative culture..". Unusually accelerated pace is the development of film art. It has managed to do a lot in the short period of its young history. Drawing directly from the life of the theme of combat topicality-it has already accumulated a wealth of experience, high creative culture (Auezov, 1944, 17).

Having comprehensively described the situation of the Kazakh art of cinema, he moved on to the upcoming tasks corresponding to the requirements of the time: "Cinema urgently requires the active help of writers. This is especially important in the national republics, in particular in Kazakhstan, where the development of cinema is still lagging behind. We, Kazakh writers, want to actively participate in the creation of full-fledged paintings, problematic not only on the scale of the Union, but also the world screen. Our pictures should pour fresh streams into the history of cinema" (Auezov, 1944, 17).

In the article the author speaks about the need to make historical films, take scripts from the history of the Kazakh people: "the History of the Kazakh people is unusual and majestic. The way of the shepherd nomadic feudal-patrimonial aul — to the engineer, doctor, scientist, from betrothed bride, third, fourth wife Bai old man,

to the post of people's Commissar; from a timid boy whose mother hid the appearance of the Royal guard, to the Hero of the Soviet Union — that's the way of life of modern Kazakh, the Soviet people. What a range of the inner world, the psyche of this man! (Auezov, 1944, 18). and offers filmmakers to make films, covering the centuries-old history of the Kazakh people from nomadism to settled civilization. In particular, the adaptation of music and musical creativity of the Kazakh people, Kazakh poets, Kazakh traditions, national characteristics of the Kazakh people is a requirement of the time. "Only such an embodiment is expected from the nearest future of young Kazakh cinema historical themes: about Abay, Syrym, Isatay, Kenesary, Amangeldy. Themes about outstanding creative personalities: Abay, Shokan, Birzhan, Kurmangazy, Zhambul, themes of epic, legends, beautiful legends about Korkut, Asan-Kaigy, Aldar-Kose, themes of lyrical and poetic tales about Bayan, Kyz-Zhibek, Kan-Shaim". The writer also reminded that the actual task of cinematography is to create films about the centers of minerals, industrial centers that arose in the vast steppe, beautiful corners of the Kazakh land. M. Auezov is not only a writer, playwright, translator, scientist, but also an expert, critic, who analyzed the shortcomings and current problems of the Kazakh cinema, showed the prospects for its development. This is evidenced by the author's opinion expressed in the above article that literature and cinema are twins, always complementing each other.

It is known that M. Auezov, closely in contact with cinema, having accumulated experience and knowing all its subtleties, was one of the first to contribute to the emergence of such a direction as film drama. Fresh ideas of the talented writer, his analytical articles saturated with deep and subtle aesthetic taste have become a good tradition in the formation and formation of film criticism. According to the doctor of Philology, Professor, critic T. Kakishev, the genre of criticism is the fruit of collective thinking. His edifying idea that the genre of criticism will rise and triumph only when the intellect, critical opinion from all these three sources will flow into the sea of literature (Kakishev, 1967, 3) as it were continues, complements the thought of M. Auezov. This area requires the combined efforts of not only professional critics, but also, above all, poets and writers, and then literary critics.

There were times when a free-breathing, strengthened critical judgment, faced with difficulties, gave way to aggressive critics. However, this could not change the process of revival, formation, rise of the critical genre, its General direction. Director Sh. Aymanov told about how during the decade of Kazakh culture in Moscow, Director G. Roshal appreciated the work of filmmakers, not having a professional critical view, but taking into account the critical articles of honored figures who carry out the expressed advice and recommendations: "it should be noted that Kazakh cinematography is on par with the best cinematographers of our republics. Kazakh filmmakers showed us one thing-the limitlessness of the choice of subjects, whether it is the past of the Republic or its present. In Kazakh films, I really liked the broad Outlook, the ideas are taken deeply and on a large scale, some moments do not obscure and do not move away from the artistic idea (Aymanov, 1959, 134).

It is important that our films have received such a positive critical assessment from prominent artists. So, the tasks facing the young cinema art are important for the Kazakh country, so important that no one should provoke it, and even more so discriminate and discredit it. And since cinema, like other forms of art, gives people spiritual food, it is important to treat it with boundless respect, friendly care. After all, art is the fruit of spiritual maturation of a certain people, society. For the sake of justice, we cannot but admit that even with a cursory glance at the past of our cinema, we see that many films of all-Union importance have been created. First, they were significant works, covering the key problems of art, and secondly, authoritative works, raised to the artistic heights of their time.

The name of one of our writers, who made a great contribution to the development of cinema, the famous writer, public and statesman G. Musrepov has been preserved in the Golden Fund not only as the author of valuable screenplays, but also as the author of critical articles written from the point of view of a caring friend. "Criticism should show the shortcomings of the work and the ways of its correction, the shortcomings in the combination of language and speech, why there were errors and how to correct them... Criticism is our responsibility. The most necessary and fast for growth, correction of shortcomings is criticism. I am not a critic, but a writer, not a test-taker, but a test-taker. But I want to know who my critic is. In the Kazakh proverb it is

said: "without real criticism it is impossible to get rid of shortcomings". In order to correct shortcomings, criticism is needed that can correct (Musrepov, 1970, 93).

This opinion the writer stated in the book " the Duty of the artist." In this monograph, the author grouped along with research papers and a chain of critical articles. The writer, who at the same time worked in such industries as literature, theater, cinema, saw artistic creativity through the eyes of the ordinary reader, the viewer, described their opinion. Doing this together with their colleagues, peers, they at the same time formed appropriate criticism from the third party. Analyzing the book of the artist, we can see that he divided criticism into three: the First area-scientific criticism, that is, criticism, through research constantly draws literature forward. It is a criticism not anticipating, a criticism growing with love and enthusiasm as science as a whole grows. The second area is people's criticism of mass criticism. This, of course, is not scientific criticism, but criticism constantly demonstrating the pulse of the people. It is a critique like a verdict, a critique that ruthlessly discards everything unfit for inclusion in the people's Treasury. This criticism, not looking at faces. This is the most powerful scream we have. Because if a meaningless book is written, not only will they not read it, but they will not even remember the name. Where it is more, then more scrutiny is not necessary. If you do not write a winning play – they will not come, after several performances they will be involuntarily removed from the repertoire of the theater. You take a cheap film, the quality will decrease, and if the viewer does not watch it, then his century will be short. And if at least some like it, the people will gradually walk, walk and criticize, criticizing, forcing to correct, add to their treasure. The third sphere is empty noise, criticism for show, which does nothing to improve cheap art, which does not represent anything useful. So we have all three.

A former Chairman of the State Committee on cinematography of the Council of Ministers of the Kazakh SSR A. Fedulin in the article "Cinema and the dictates of time", calling the shortcomings in the development of cinema in his time, took note of them: "filmmakers of the Republic are not satisfied with what has been achieved at the moment. They are well aware that there are still serious shortcomings in their work. Some of our films in artistic terms still do not meet the modern growing demands. The problem of promotion is still limping. The creators of the movie and the writers still can't create a memorable, highly artistic works of our contemporaries (Fedulin, 1963).

Therefore, despite the lack of professionalism, public figures have always shared their critical and analytical opinions. In this regard, we have every reason to say that the sphere of criticism in our cultural history, which began its activity in ancient times, has always been in the forefront. In the book of A. Fedulin "Cinema in Kazakhstan", published in 1963, along with the analysis of film productions and filmmakers who take part in the formation of the national art of cinema, it is said: "there are few qualified filmmakers in Kazakhstan. Since film studies in the Republic is only being formed, the cinematographers do not receive proper evaluation from critics. And his criticism is necessary as air. Because for the growth of cinematography there must be a tough and demanding, purposeful, professional and positive assessment of film production. Special assistance is needed from all Newspapers and magazines of the Republic...". If we take into account this opinion of A. Fedulin, in the sixties in Kazakhstan there were few professional specialists of the film industry. Despite the fact that the country filmed films, criticism has not yet reached the stage of development to give a fair assessment of their level, to assess how correctly or incorrectly they are shot.

As a result, synthesized cinema appeared in the second decade of the XX century of the Kazakh steppe, mobile film screenings were held in different parts of Kazakhstan, "new art"was widely advertised to the people. Under the influence of the development of cinema began to form film criticism. Especially actively participated in the rise of film criticism, in its formation as a separate industry , educated people of the early twentieth century, whose names are mentioned above. And despite the fact that the film criticism of that time was though unprofessional, but still could become a prerequisite for film criticism. Of course, the articles of that period that laid the foundations of the industry of criticism, despite the fact that they laid the foundations of film criticism, could not become "criticism" of professional critics. However, we must now value them as the origins of film criticism and accept them as a scientific process brought about by the need of the time.

Due to the fact that now cinema is developing by leaps and bounds, here, in addition to the opinions of writers, it was important to analyze the criticism, views and analysis of specialists, professional filmmakers. Therefore, the first wave of young people came to the cinema, who became full-fledged specialists who received special education.

LIST OF USED LITERATURE:

Absemetov M. (2006). Saken Seifullin-Chairman of the Council of People's Commissars of Kazakhstan (Orenburg, 1922-1924), Astana: Rukh press.

Auezov M. (1944). Literature and cinema, newspaper “Kazakhstan truth”, March 5.

Aymanov Sh (1959). Separate problems of fiction, Zvezda magazine, Sayı 4.

Fedulin A. (1963). Cinema in Kazakhstan, Almaty: “Kazakhstan”.

Golubayeva R. My way of life.

Kakishev T. (1967). Adebi syn sapary (The way of literary criticism), “Kazakh adebieti”, 30 mousym, Sayı 27 (857).

Musrepov G. (1970). Suretker paryzy (the duty of the artist), Almaty: “Zhazushy”.

Nogerbek B., Naurazbekova G. (2005). Mukysheva N. The history of the Kazakh cinema. Textbook, Almaty: Izdatmarket.

Zhansugurov I. (1930). “Myn mylkauga til bitti” (thousands of mutes spoke), “Enbekshi Kazakh”, November 4.

Zhansugurov I. (1935). “Syn” (Criticism), newspaper “Enbekshi Kazak”.

Zhansugurov I. (2007). Criticism. Multi-volume collection of works. Documents, letters, Almaty: Kazygurt.

[1] Lisans Öğrencisi., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, zeynel010102@gmail.com
2 Araştırma Görevlisi., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, a.gumustop@gmail.com

KATILIMCI LİSTESİ

Bildiri Adı	Yazarlar	Üniversite	ÜLKELER
Türk Arkeolojisinin Duayen Kadın Arkeologlarından Halet Çambel Ve Ufuk Esin	Nazlı Gül	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE
Hazar Konvansiyonu, Bölgesel Ve Bölge Dişi Aktörlere Yansimalari	Halil Ülker	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Uluslararasi Örgüt İşlevleri Ve Uluslararasi Örgütler Bağlaminda Kazakistan	Malika Mussurova	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem Şahin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Soğuk Savaş Sonrasi Sscb'de Yaşanan Göçlerin Kültür Değişimine Etkisi: Ahiska Türkleri	Meram Tatlı	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Bölgesel Bir Entegrasyon Olarak Avrasya Ekonomik Birliği Ve Geleceği	Fatma Şura Bahsi Koçer	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Kirgiz Destanlarinda Avcilik Geleneği: Toltoy Destani Örneği	Raşit Çöloğlu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Bati Trakya Gümülcine'de Hidirellez'de Söylenen Maniler	Chilal Molla Achmet	Trakya Üniversitesi	TÜRKİYE
Bankaların Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Ile İlişkisi: İngiltere Örneği	Aykut Sakizli	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Bankacilik Ve Finans Öğrencilerinin İslami Bankacilik Algisi	Beyza Başöz	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Borsa Likiditesine Etkisi: Panel Veri Analizi	Bilal Kaçmaz	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Recep Koç	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Borsa İşlem Hacmi Ve Vix Endeksi Arasindaki Nedensellik İlişkisi: Panel Zaman Serisi Analizi	Feyza Boran	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Dijital Bankacılığın Türkiye Ve Dünya Üzerindeki Gelişimi	Gamze Demirci	Tarsus Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Ögr. Üyesi Ayşe Ergin Ünal	Tarsus Üniversitesi	TÜRKİYE
Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Şirketlere Vermiş Oldukları Notlar Ve Etkileri	Gözde Nur Kaya	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Katilim Bankaciliği Ve Bankacilik Sektöründeki Önemi	Gülsüm Kızıltoprak	Tarsus Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Ögr. Üyesi Ayşe Ergin Ünal	Tarsus Üniversitesi	TÜRKİYE
Finansal Gelişmişlik Düzeyinin Firmalarin Finansal Kisitlari Üzerindeki Etkisi	Hilal Karahasanoğlu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Emin Hüseyin Çetenak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Ekonomik Büyüme İle Borsa İşlem Hacmi Arasindaki İlişki: Amerikan Borsasi Üzerine Ampirik Bir Araştirma	Recep Koç	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Ab'ye Üye Olan Ülkelere Yapilan Doğrudan Yabanci Yatirimlarin Borsada İşlem Gören Yerli Şirketlerin Piyasa Değeri Üzerine Etkisi: Panel Zaman Analizi	Sedat Aydoğdu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Bitcoinin Teknoloji Şirketlerine Etkileri:Olay Analizi	Yağmur Kayar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE

Maddi Olmayan Duran Varliklara İlişkin Muhasebe İşlemlerinin; Tek Düzen Muhasebe Sistemi, Vergi Usul Kanunu, Tfrs/Tms-38 Ve Bobi Frs Açisindan Değerlendirilmesi	Necip Şahin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Arslan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlik Düzeylerinin Bazi Değişkenlere Göre İncelenmesi	Sevim Kır	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Meryem Altun	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Video Paylaşim Sitelerinin Kullanim Amaçlari: Youtube Örneği	Tuğba Kocadağ Ünver	Gazi Üniversitesi	TÜRKİYE
	Murat Ünver		
Kapadokya Kirgibayir Topografyasinin Oluşumunda Akarsu Yoğunluğunun Etkisi	Demet Özkan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr.Muhammed Zeynel Öztürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Mevsimlik Gezici Tarim İşçilerinin Çocuklarinin Eğitimine Engel Olan Faktörler Hakkinda Bir Araştirma	Esra Gök	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong Kang	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Suriyeli Mültecilerin Kirsal Alan Üzerindeki Mekânsal, Sosyal Ve Ekonomik Etkileri	Hayrullah Şimşek	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong Kang	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Ardahan'in İklim Parametrelerinde Görülen Uzun Süreli Değişimler	Hediye Kılıç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr.Muhammed Zeynel Öztürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Mevsimlik İşçiler İçin Kurulan Destek Projeleri Üzerine İşcilerinin Davranişlarinin İncelenmesi: Niğde İli Konakli Kasabasi Örneği	Merve Buluş	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong Kang	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
–Sa Şart Kipinin Tarihsel Gelişimi	Esra Buyukeryilmaz	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Niğde Merkeze Bağli Nar Köyünde Halk İnançlari Ve Uygulamalari	Elif Çınar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Özge Türkmen	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Eski Türkçe Ve Çağdaş Kipçak Başkurt, Tatar, Kazak, Kirgiz Türkçelerinde ‘biz’ Zamiri	Ozlem Durmaz	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE T
Atasözü Ar Namis Adli Eser Esasinda Kirgiz Türkçesinde Yapim Ekleri	Tuğba Özenç	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	
Amerika Birleşik Devletleri’nde Katolik, Baptist, Birleşmiş Metodist Ve Presbiteryen Yükseköğretimin Kurumsal Bir Karşilaştirmasi	Rahime Gür	Ankara Üniversitesi	TÜRKİYE
Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Algilarinin Branş Değişkenine Göre İncelenmesi: Bir	Gökhan Şener	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE

Meta-Analiz Çalişmasi			
	Doç. Dr. Tufan Aytaç	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
Lise Öğrencilerinin Mesleki Kişilik Tipleri İle Meslek Seçimleri	Nazife Şener	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğretim Üyesi Davut Aydin	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
Türk Eğitim Sisteminde Değer Arayişi: Yenilenen (2017) İlköğretim Programlari Hangi Değerleri Kazandiriyor?	Mehmet Kart	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Hüseyin Şimşek	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
İngilizce Öğretiminde Ters Yüz Sinif Modelinin Etkililiğine Yönelik Deneysel Bir Çalişma	Nilüfer Kaman	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Hüseyin Şimşek	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
Çiviyazılı Belgeler Işığında Eski Mezopotamya'da Tıp	Ece Türer	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
Kutadgu Bilig'deki Bazi Duygu Fiilleri Üzerine Bir Değerlendirme	Aslı Özkan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Serpil Soydan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Genel Hatlariyla Türkiye'de Katilim Bankaciliği	Berrak Çörekçioğlu	Karabük Üniversitesi	TÜRKİYE
İnternet Gazeteciliğinde "Onur Yürüyüşü" Haberleri	Sümeyye Polat	Mersin Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç . Dr. Ceren Yegen	Mersin Üniversitesi	TÜRKİYE
Çift Yüzlü Halı Dokuma Tekniğinin Patentlenebilirliği Ve Bu Sürecin İncelenmesi	Esra Bora	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Meral Akan	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
Zor, Sermaye Ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu	Gülsün Kızılağıl	Milli Savunma Üniversitesi	TÜRKİYE
İslam Ekonomisinde Riba Kavrami	Ahmet Enes Çağlar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Türkiye'deki Döviz Kurunun Diş Borç Stokuna Etkisi:2000-2019 Dönemi Ekonometrik Analizi	Ahmet Kizilay	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	TÜRKİYE
	Mehmet Elbaşi	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	TÜRKİYE
Tra71 Bölgesinin Bölgesel Geliri Ve Sosyal Sermayesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi	Derya Nur Türkseven	Sakarya Üniversitesi	TÜRKİYE
	Prof. Dr. Aziz Kutlar	Sakarya Üniversitesi	TÜRKİYE
Tekstil Sektörü İhracatinda Uluslararasi Rekabet Gücü: Türkiye Ve Güney Kore Üzerine Bir Uygulama	Ecem Turgut	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Rahmatullah Mayar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği	Hilal Budak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE

Ekonomik Büyümenin İhracat Ve Doğrudan Yabanci Yatirimlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulamasi (1983-2013)	Kubra Göger	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Prof. Dr. Fatih Yücel	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Lojistik Kapasitenin İhracat Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği	Mehmet Öztürk	Mersin Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğr. Üyesi Özlem Öztürk Çetenak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Teknolojik Gelişme Ve Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Uygulamış Olduğu Teknoloji Politikaları	Tuba Aksu	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	TÜRKİYE
İbn Teymiyye'nin El-Vâhidî'ye Yaptiği Eleştiriler	Enes Veli	Marmara Üniversitesi	TÜRKİYE
Birlikte Yaşama Kültürü Ve Din	Ömer Biçecek	Siirt Üniversitesi	TÜRKİYE
Nebevi Eğitim Metodu Olarak Dâru'l Erkâm	Yusuf Ay	Siirt Üniversitesi	TÜRKİYE
Sünen-I İbn Mace Işığında Gazve Ve Seriyyelerin Değerlendirilmesi	Hatice Nur Pişkin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Hatice Burak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Endülüste'ki Müslüman Düşünürler	Zeynel Abidin Kızıl	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
İmam Gazâlî'nin İhya U Ulûmiddîn Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme	Betül Kılınç	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Ahmet Vural	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Hz. Mevlânâ Gençlere Ne Söyler	Melisa Turan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	İpek Aslan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Ahmet Vural	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Kirşehir Ahi Evran Üniversitesi Tip Fakültesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Bilinçli Tüketicilik Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme	Gizem Akçam	Kirşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Ahmet Çiçek	Kirşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Girişimcilik Ve Sürdürülebilirliği Eğitimi Ve Girişimciliğe Etkisi Üzerine Bir Araştırma	Emre Nalçacigil	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
Üniversite Öğrencilerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranişlarinin Ölçülmesi: Kirşehir Ahi Evran Üniversitesi İibf Örneği	Ezgi Fidan	Kirşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
E-Ticarette Tüketici Davranişlarinin Satin Alma Niyetlerine Etkisinin Cinsiyet Bazinda İncelenmesi	Hülya Tuğçe Ülger	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Yeşim Tuba Ülger	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Çatışma Ve Çatışma Yönetimi Kavramlarına Güncel Bir Bakış	Zahide Kübra Koçak	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç Dr. Mehmet Ali Aktaş	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE

Maç Sonuçlarının Futbol Kulüpleri Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: Fenerbahçe Spor Kulubü'nün Süper Lig'de Yaptığı Maçlar Üzerine Bir İnceleme	Muhammed Emre Polat	Çukurova Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Gamze Vural	Çukurova Üniversitesi	TÜRKİYE
Sosyal Medya Kullaniminin Satin Alma Davranişinin Demografik Özelliklere Göre Karşilaştirilmasi	Güler Gizem Uğur	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
	S.Demet Dulkadir	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Prof. Dr. Musa Özata	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Uygulamali Girişimcilik Eğitimi Alarak İşletme Açan Kişiler İle Eğitim Almadan İşletme Açan Kişilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Karşilaştirilmasi; Kirşehir Örneği	Yusuf Aslan	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Mehmet Orkun Ünsever	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Prof. Dr. Musa Özata	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Aksaray İlinin Kiş Turizmi Potansiyelinin İncelenmesi	Zeynep Şevval Dursun	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE
Performance Evaluation Of Turkish Participation (Islamic) Banks By Using Topsis	İbrahim Yağli	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Cooperative Entrepreneurship And Its Impact On Regional Development	H. Kerem Öner	Gebze Teknik Üniversitesi	TÜRKİYE
Sosyodemografik Özelliklerin Tükenmişlik Üzerindeki Rolü: Tibbi Sekreterler Üzerinde Bir Çalişma	Müge Kılıç	Başkent Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğr. Üyesi Nurcan Alkiş	Başkent Üniversitesi	TÜRKİYE
Çevresel Bir Vergi Olarak Karbon Vergisi Ve Etkileri	Büşra Eroğlu	Kırıkkale Üniversitesi	TÜRKİYE
	Prof. Dr. Seyfi Yildiz	Kırıkkale Üniversitesi	TÜRKİYE
Anthropocentric Manipulations: Ecological Catasthropes And Geo-Engineered Futures	Sergen Taştekin	Ege Üniversitesi	TÜRKİYE
Türkiye'de Finansal Kriz Dönemlerinin Ekonomik Büyüme Vekamu Harcamalari Üzerindeki Etkisi	Rabia Selinay Gürbüz	Kırıkkale Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Eda Balikçioğlu		TÜRKİYE
Türkiye' De Sigaranin Vergilendirilmesi	Sabriye Nur Güngüneş	Kırıkkale Üniversitesi	TÜRKİYE
Mali Perspektiften Doğal Afetlerin Ülke Ekonomisine Etkileri Ve Bir Yöntem Önerisi	Sevgi Eroğlu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
E-Demokrasi; Türkiye İçin Bir Model	Ş. Muksit Kaya	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Elektronik Ticarette Vergilendirme	Murat Güneş	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Girişim Sermayesi Şirketlerinin Altman Z Skoru Modeline Temerrüde Düşme Durumlarinin İncelenmesi	Nuri Ozan Aydoğdu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE

Katilim Sigortacilik Primlerinin Konvansiyonel Sigortacilik Primleri İle Karşilaştirilmasi Ve Genel Bir Değerlendirme	Muhammed Hadin Öner	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	TÜRKİYE
Flüt Eğitiminde Kullanım Durumuna Yönelik Uzman Görüşleri	Ümit Koç	Gazi Üniversitesi	TÜRKİYE
Güzel Sanatlar Lisesi 9. Sinif Flüt Eğitimi Dersine Yönelik Geleneksel Türk Sanat Müziği Repertuvari Önerisi (Medhal Örneği)	Deniz Erdal	Gazi Üniversitesi	TÜRKİYE
Hüseyin Fahrettin Dede'nin Acemaşiran Mevlevi Ayini'nin Makamsal Analizi	Bülent Koyuncu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Günümüz Cem Ritüellerinde Temsili Bir Dönüşüm	Mine Şenol Atıcı	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Fulya Soylu Bağçeci	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Türkiye Selçuklu Devleti'nde Alaâddin Keykubad'in Gözde Emirlerinden Kemaleddin Kamyar	Erdi Ese	Necmettin Erbakan Üniversitesi	TÜRKİYE
Tuğrul Bey Dönemi Selkçuklu Devleti-Abbasî Halifeliği Arasindaki İlişkiler (1040-1063)	Yusuf Ziya Karaoğlu	Necmettin Erbakan Üniversitesi	TÜRKİYE
Tükenmişliğin Psikolojik Danişman Adaylari Arasindaki Yayginliği, Demografik Değişkenler Ve Akademik Başari İle İlişkisinin İncelenmesi	Sümeyye Taşkın	Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
	İrem Dalkıç	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Arka Plan Değişikliğinin Salt Maruz Birakma Etkisi Üzerindeki Etkisi	Arif Erdem Köroğlu	İstanbul Üniversitesi	TÜRKİYE
	Uğur Cebeci	İstanbul Üniversitesi	TÜRKİYE
Koruyucu Ruh Sağliği Temelinde Psikolojik Sağlamlik Kavraminin İncelenmesi	Damla Tufan	Hacettepe Üniversitesi	TÜRKİYE
	Prof Dr. Şennur Tutarel-Kışlak		TÜRKİYE
Fanatizm Ve Nefretin Bir Yansimasi Olarak Futbol Fan Sayfalari	Erdem Çiltaş	Erciyes Üniversitesi	TÜRKİYE
İnas Sanayi-İ Nefise Mektebinde Desen Eğitimi	Yüksel Kaya	Necmettin Erbakan Üniversitesi	TÜRKİYE
Soyut Ekspresyonizm'de Leke Ve Doku Etkisi (Taşizm)	Aylin Özkan	Necmettin Erbakan Üniversitesi	TÜRKİYE
Web Tasarim İlkeleri Bakimindan Güzel Sanatlar Fakültelerinin Web Sayfalarinin Analizi: Ankara'da Bulunan Vakif Ve Devlet Üniversiteleri Örneği	Burcu Coşgun Ovalı	Afyon Kocatepe Üniversitesi	TÜRKİYE
	Sena Coşkun		TÜRKİYE
İlk Okuma Ve Yazma Öğretiminde Eğitim Yazilimlarinin Kullaniminin Öğretmen Görüşleri Açisindan İncelenmesi	Abdullah Şahin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
21. Yüzyilda Jeopolitiği Lanetlemek	Murat Dönmez	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
İran Diş Politikasinin Arap Bahari Sürecinde Değişen Güvenlik Algilarinda Suriye'nin Konumu	Müzeyyen Yıldız	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE

Türkiye'de Feminizm Ve Kadinin Siyasete Katilimi	Pınar Cici	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE
14 Temmuz 1959 Kerkük Katliami	Tunahan Hazır	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Başat Güç Olma Yolunda Çin: Enerji Ve Pazar İhtiyaci	Hacı Hüseyin Yilmaztürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
11 Eylül Sonrasi Göç Ve Güvenlik	Kübra Arslan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Gaziemir Yer Alti Kervansarayi	Hatice Kübra Çopur	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE
Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarinin Tasarruf Değerine İlişkin Metaforik Algilari	Zelal Özağaçhanli	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Sosyal Bilgilerde Vatanseverlik Ve Üretkenliğin İlişkilendirilmesi	Emre Demirel	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE
	Fatma Gültekin		TÜRKİYE
E. Durkheim Ve B. Malinowski Ekseninde "Sapma" Ve "Suç" Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış	Ayşe Akyayla	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Çalişma Hayatinda Kadinlara Gösterilen Mobbing(Psikolojik Taciz) Nedenleri Ve Çözüm Önerileri	Emine Deliktaş Özolu	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Bülent Kara		TÜRKİYE
Toplumun Kanayan Yarasi: Nepotizm	Gürkan Bayindir	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Vardiyali Çalişmanin Sosyolojik Analizi: Ceyhan Sağlik Çalişanlari Örneği	İlknur Saatci	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	TÜRKİYE
	Ezgi Ünal		TÜRKİYE
Yerel Esnaf Zincirinden Kirtasiyelerin Sosyolojik Olarak Değerlendirilmesi (Niğde Örneği)	Resmiye Ezgi Sezer	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Ercan Geçgin		TÜRKİYE
Aktif Spor Yapan Bireylerin Zihinsel Antrenman Durumlarinin İncelenmesi	Ali Rıza Atici	Aksaray Üniversitesi	TÜRKİYE
	Mustafa Kayıhan Erbaş		TÜRKİYE
"Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi" İsimli El Yazmasi Esere Göre Bilâdü'ş-Şâm'da Bizans-Müslüman Mücadelesi (M. 634-636)	Ayşe Ödemiş	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Osmanli'dan Cumhuriyet'e Tarihçilik (1839-1938)	Betül Toklucu	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	TÜRKİYE
Dağlik Phrygia Bölgesindeki Kaya Mezarlari: Beyköy Örneği (Phrygia Döneminden-Roma Dönemine Kadar)	Dudu Çotak	Afyon Kocatepe Üniversitesi	TÜRKİYE
Büyük Selçuklu Devleti'nin Devletleşme Sürecinde Kilit Şahsiyet: Altuncan Hatun	Emine Akarsu	Necmettin Erbakan Üniversitesi	TÜRKİYE
Tanzimat Fermani'nin Osmanli Toplum Yapisi Üzerindeki Etkileri	Hilal Tüfekci	Nevşehir Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Eski Mezopotamya'daki Tanrıçalar	Mehmet Şahin	Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE

Avrupa Hunlari'nin Roma Toplumuna Etkisi	Meltem Işık	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Eski Anadolu Ve Mezepotamya'dan Günümüze Gelen Kurban Törenleri	Onur Aksoy	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
	Suzan Akkuş Mutlu		TÜRKİYE
Hititlerde Din Algisi Ve Dinin Devlet Yönetimine Yasnimalari	Safa Emre Koç	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
	Suzan Akkuş Mutlu		TÜRKİYE
İlhanli Hükümdari Hülâgû İle Son Abbasi Halifesi Müsta'sim Billâh Mektuplaşmasi	Sefa Alicioğlu	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
Enki Kültü'nün Anadolu'daki Yansimalari	Seher Şentürk	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
	Mustafa Arslan		TÜRKİYE
İlhanli Devleti Başkentleri Ve Ticaret: Tebriz Ve Meraga Örneği	Seviye Kızılöz	Afyon Kocatepe Üniversitesi	TÜRKİYE
19. Yüzyilda Diyarbakir Vilayeti	Sezgin Aslan	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
13 Numarali Nevşehir Şer'iyye Sicilinin H. 1326-1328 (M.1908-1910) Tanitimi Ve Fihristi	Serkan Erdoğan	Uşak Üniversitesi	TÜRKİYE
I. Göktürk Kağanliği'nin Diş Politikasinda İpek Yolu'nun Etkisi	Oğuz Gök	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
Olağan Mebuslar / Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Toplumunun Siyaset Algısının Mebus Müracaatları Üzerinden Bir İncelemesi	Yağiz Demir	Hacettepe Üniversitesi	TÜRKİYE
Eskiçağda Kapadokya	Bekir Gökoğlu	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Son Dönem Osmanli Tasavvuf Dergilerinde En Çok Ele Alinan Tasavvuf Muhtevali Konularin İstatistikeri	Rauf Yıldız	Gümüşhane Üniversitesi	TÜRKİYE
"Kapadokya Alani" Hakkindaki Mevzuatin Bölgenin Turizm Yönetiminde Görülen Yetki Karmaşasinin Önlenmesindeki Rolü	Arif Nihat Samur	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
	Öğr. Gör. Gülsüm Tabak		TÜRKİYE
	Prof. Dr.İbrahim Yilmaz		TÜRKİYE
Kirsal Alanda Turizm Sektöründe Çalişan Kadinlarin Girişimciliğe Yönelik Algilari Sinop İli Örneği	Melike Sak	Sinop Üniversitesi	TÜRKİYE
	Asli Sultan Eren		TÜRKİYE
	Gül Erkol Bayram		TÜRKİYE
	Ali Turan Bayram		TÜRKİYE
Kirşehir İli İş Yeri Adlari Üzerine Düşünceler	Bengü Durmaz	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Mesîhî Dîvâni'nda "Söz, Şiir Ve Şâir''e Bakiş	Çiğdem Aladağ	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE
Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki 6316 Numarali Mecmuanin (	Ebru Köş	Selçuk Üniversitesi	TÜRKİYE

Mecmûʿatü'l-Letâʾif Ve Sandûkatü'l-Maʿârif) Mensur Kismi			
Leylâ Hanim Dîvân'inda Çiçeklerin Dili	Ezgi Gemici	Gaziantep Üniversitesi	TÜRKİYE
Hasan Ali Toptaş'in Kuşlar Yasina Gider İsimli Romaninda "At" Kavramı	İlknur Çolak	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Çağdaş Bir Kuklaci: Şafak Poyraz	Merve Çoşkun	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Seyyid Nesîmî'nin Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar	Nebahat Erdem	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Dede Korkut Hikâyeleri'nde Grice'in İşbirliği İlkesi	Rabia Şeyma İlhan	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
Kutadgu Bilig'deki Bazi Duygu Fiilleri Üzerine Bir Değerlendirme	Aslı Özkan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Serpil Soydan		TÜRKİYE
Bir Mitolojik Hayvan Olan Ayi Tasavvurunun Modern Anlati Türlerindeki Kullanimi Ve Dönüşümü	Havva Yıldız	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Atatürk Dönemi Millileştirme Politikasi	Can Aykaş	Ankara Üniversitesi	TÜRKİYE
İlköğretim 7. Sinif Meb Yayinlari Türkçe Ders Kitabinda Basili Materyal Ve Çoklu Medya Kaynaklarindan Bilgiye Erişme, Bilgiyi Düzenleme, Sorgulama, Kullanma Ve Üretme Becerilerinin Geliştirilmesi Üzerine İnceleme	Ezgi Dursun	Trabzon Üniversitesi	TÜRKİYE
	Merve Ercan	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	TÜRKİYE
Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Yapilan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi	Arzu Süngü	Kırıkkale Üniversitesi	TÜRKİYE
	Mine Uzun	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	TÜRKİYE
Kazak Aşik Cambil Cabayev Tarafindan İcra Edilen Köroğlu Destani Üzerine	Meruyert Satinbekova	Hacettepe Üniversitesi	TÜRKİYE
Türkiye'de İktidarin Beşerileşmesi: Meşveretten Millet İradesine	Onur Alp Yılmaz	Ankara Üniversitesi	TÜRKİYE
Uluslararasi Hukuk Kapsaminda Kirgizistan'in Şangay Birligi Örgütüne Üyeliği	Zhazgul Nazirbaeva	Kırgızistan Uluslararası Üniversitesi	KIRGIZİSTAN
Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynaklari Ve Çevresel Etkileri	Sümeyye Ateş	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Ayşe Topal		
Avrupa Birliği'nin Bati Balkanlar'da Genişleme Politikasi	Mehmet Erkmen	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	TÜRKİYE
Bankacilik Sektöründe Kredi, Mevduat Ve Sermaye Rakamlarinin Karlilik Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği	Gökçe Avbaz	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Âhî Divanı'ndaki Harâbâtî Unsurlar	Seher Şen	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokratik Ve Çoğulcu Toplumlardaki Yeri	Burçin Büyükbağcıoğlu	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	TÜRKİYE
	Tuğba Yolcu	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	TÜRKİYE
Sosyal Harcamalar Ve Kamu Borcu Arasındaki İlişki	Şeyma Bozkaya	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	TÜRKİYE
-Çir- / -Şir- Eklerinin Yapilari Ve İşlevleri Üzerine	Mesut Sönmez	Pamukkale Üniversitesi	TÜRKİYE

Türk Vergi Yargisinda İstinaf Kanun Yolu	Mehmet Emin Turan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Çokkültürlü Eğitim Mümkün Mü?	Mehmet Kart	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Hüseyin Şimşek	Kirşehir Ahievran Üniversitesi	TÜRKİYE
Kripto Para Ve Bitcoin Fiyatlari İle Altin Fiyatlari Arasindaki İlişki	Ali Çakmak	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Hatice Işın Dizdarlar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Failed States Ve Bölgesel Çoklu Denklem: Pkk/Pyd, Kuzey Irak	Çağatay Türk	Erciyes Üniversitesi	TÜRKİYE
Kültürel Sermaye Bağlaminda Velilerin Eğitsel Destek Durumlarina İlişkin Nitel Bir Araştirma	Suna Dağdelen	Kırşehir Ahi Evran	TÜRKİYE
Çokkültürlü Eğitim Ölçekleri: Bir Derleme Çalişmasi	Suna Dağdelen	Kırşehir Ahi Evran	TÜRKİYE
"İstiklâl Yolu" Konusunun Mevcut Ders Kitaplarindaki Yeri Ve Önemi (Öğrenci Ve Öğretmen Görüşleri Işiğinda Yeni Bir Etkinlik Paketi Tasarimi)	Dursun Cebeci	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi	TÜRKİYE
Öğretmenlerin Sinif Yönetim Becerilerinin Branş Değişkeni Açisindan İncelenmesi: Bir Meta-Analiz Çalişmasi	Bektaş Toprak	Ahi Evran Üniversitesi	TÜRKİYE
	Doç. Dr. Tufan Aytaç		TÜRKİYE
Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Ve Sürekli Kaygi Düzeylerinin İncelenmesi	Buse Sulu	Ankara Üniversitesi	TÜRKİYE
	Burak Emre Dirier		TÜRKİYE
Rusya'nin Suriye Politikasinin Sputnik News Haber Portalinda Yansitilma Biçimi	Yalçın Cihat Pekçetin	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
	Dr. Öğr. Üyesi Lokman Zor	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	TÜRKİYE
Atasözlerinin Davranişsal İktisat Teorisi Açisindan İrdelenmesi	Ekrem Küçük	Kahramanmaraş Sütçü Imam Üniversitesi	TÜRKİYE
	Gülin Güler	Kahramanmaraş Sütçü Imam Üniversitesi	TÜRKİYE
Burslu Kontenjan Sistemi Ve Eğitimde Fırsat Eşitliği	Hilal Keskiner	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	TÜRKİYE
Turizmde Vandalizm Sorunu Ve Çözüm Önerileri: Nevşehir Örneği	Gülsüm Tabak	Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi	TÜRKİYE
	Arif Nihat Samur	Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi	TÜRKİYE
	Prof. Dr. İbrahim Yılmaz	Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi	TÜRKİYE
Yabancı Öğrenciler			
Hibrit Savaşın Tehlikeli Silahı : Enformasyon Cephesi	Tural Şirin	Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi	AZERBAYCAN
Azerbaycan Kamu Personel Sisteminde Reform	Hemdulla Memmedov	Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet	AZERBAYCAN

		İdarecilik Akademisi	
Analysis Of Robotics Industrial Manufacture & Promotion Of Artificial Intelligence	Hamza Karamatullah	Shaheed Zulfiqar Ali Bhutto Institute Of Science And Technology	PAKİSTAN
	Aneel Ahmed	Shaheed Zulfiqar Ali Bhutto Institute Of Science And Technology	
	Asil Budhwani	Shaheed Zulfiqar Ali Bhutto Institute Of Science And Technology	
Azerbaijan-Ukrainian Experience Of Multiculturalism	Nazarii Lutsenko	Taras Shevchenko National University Of Kyiv	UKRAYNA
Combating Terorism In Ukriane In The Context Of International Law: To The Problemformation	Kamilla Gamalina	National Academy Of The Security Services Of Ukraine	UKRAYNA
Fast Moving Product Packaging And Consumer Purchase Decision Of Consumer Goods Of Selected Companies In Ogun State	Adefemi Olufem		NİJERYA
	Shajobi Oyindamola Adewunmi		
	Salako Idris Abiodun		
Azerbaijan Policy Of The Turkish Republic In 1991-1993	Tymofieieva Valeriya	Students Of Taras Shevchenko National University Of Kyiv	UKRAYNA
	Brich Yaroslav		
Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosunun Tarihsel Gelişimi Ve Kuruluş Süreci	Aytac Aliyeva	Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi	AZERBAYCAN
Labor Market Transformation In Digitalization Context: Threats And Prospects	Anton Salabutin	Vernadsky Crimean Federal University	RUSYA
Kamu Sektöründe Halkla İlişkiler Uygulamalari	Anar Şükürov	Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi	AZERBAYCAN
Analysis Of Domestic Violence Against Women: Case-Study In Iran	Mohammad Abbaszadeh	University Of Guilan	İRAN
Kazak Sinemasinin İlk Adimlari	Gülüm Kopbayeva	T.K. Jurgenov Kazak Milli Sanat Akademisi,	KAZAKİSTAN
	Yenlik Tursunova		
TOPLAM KATILIMCI	174 toplam		